

ROYAUME DE BELGIQUE	KONINKRIJK BELGIË
_____	_____
SERVICE PUBLIC FEDERAL JUSTICE	FEDERALE OVERHEIDSDIENST JUSTITIE
_____	_____
Projet de loi de Code pénal	Wetsontwerp Strafwetboek
PHILIPPE, Roi des belges,	FILIP, Koning der Belgen,
<i>A tous, présents et à venir,</i> SALUT.	<i>Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen,</i> ONZE GROET.
Sur la proposition du Vice-Premier Ministre et Ministre de la Justice	Op de voordracht van de Vice- eersteminister en Minister van Justitie
NOUS AVONS ARRETE ET ARRETONS :	HEBBEN WIJ BESLOTEN EN BESLUITEN WIJ:
Le Vice-Premier Ministre et Ministre de la Justice est chargé de présenter en notre nom à la Chambre des représentants le projet de loi dont la teneur suit:	De Vice-eersteminister en Minister van Justitie is ermee belast in onze naam bij de Kamer van volksvertegenwoordigers het ontwerp van wet in te dienen waarvan de tekst hierna volgt:
CHAPITRE 1er - Disposition préliminaire	HOOFDSTUK 1 – Voorafgaande bepaling
Article 1er. La présente loi règle une matière visée à l'article 74 de la Constitution.	Artikel 1. Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 74 van de Grondwet.

CHAPITRE 2. – Le Code pénal	HOOFDSTUK 2. – Het Strafwetboek
Art. 2. Les dispositions qui suivent forment le Code pénal :	Art. 2. De hiernavolgende bepalingen vormen het Strafwetboek:
LIVRE 1. DISPOSITIONS GENERALES DU DROIT PÉNAL	BOEK 1. ALGEMENE REGELS VAN HET STRAFRECHT
CHAPITRE 1er. LA LOI PENALE	HOOFDSTUK 1. STRAFWET
Article 1er. Le principe de légalité	Artikel 1. Legaliteitsbeginsel
Nul ne peut être puni pour une infraction dont les éléments ne sont pas définis par la loi.	Niemand kan worden gestraft voor een misdrijf waarvan de bestanddelen niet in de wet worden omschreven.
Nul ne peut être puni d'une peine qui n'est pas prévue par la loi.	Niemand kan worden gestraft met een straf waarin de wet niet voorziet.
Le présent article ne porte pas atteinte au jugement et à la punition d'une personne coupable d'une action ou d'une omission qui, au moment où elle a été commise, était criminelle d'après les principes généraux reconnus par l'ensemble des nations.	Dit artikel staat niet in de weg aan de berechting en bestraffing van iemand, die schuldig is aan een handelen of nalaten dat, ten tijde van het handelen of nalaten, een misdrijf was overeenkomstig de algemene beginselen die door de volkerengemeenschap worden erkend.
Art. 2. L'application de la loi pénale dans le temps	Art. 2. Toepassing van de strafwet in de tijd
Nul ne peut être puni pour des actions ou omissions qui n'étaient pas punissables par la loi au moment où elles ont été commises.	Niemand kan worden bestraft voor een handelen of nalaten dat niet bij wet strafbaar was ten tijde van dat handelen of nalaten.

De même, il ne peut être infligé aucune peine plus forte, principale ou accessoire, que celle prévue par la loi au moment où l'infraction a été commise.	Evenmin kan een zwaardere hoofd- of bijkomende straf worden opgelegd dan die waarin ten tijde van het plegen van het misdrijf bij wet was voorzien.
En cas de modification de la loi pénale postérieurement à l'infraction, les dispositions les plus favorables seront appliquées à son auteur.	In geval van wijziging van de strafwet na het plegen van het misdrijf gelden de voor de dader meest gunstige bepalingen.
Art. 3. L'application de la loi pénale dans l'espace	Art. 3. Toepassing van de strafwet in de ruimte
Sauf les exceptions prévues par la loi, l'infraction commise sur le territoire belge, par des Belges ou des étrangers, est punie conformément aux dispositions des lois belges.	Behoudens de bij wet bepaalde uitzonderingen wordt het misdrijf, op Belgisch grondgebied door Belgen of vreemdelingen gepleegd, bestraft overeenkomstig de bepalingen van de Belgische wetten.
L'infraction commise hors du territoire belge, par des Belges ou des étrangers, n'est punie en Belgique, que dans les cas déterminés par la loi.	Het misdrijf, buiten het Belgisch grondgebied door Belgen of vreemdelingen gepleegd, wordt in België niet bestraft, behoudens in de bij wet bepaalde gevallen.
L'infraction est commise sur le territoire du royaume dès lors qu'un de ses éléments constitutifs ou aggravants a eu lieu matériellement sur ce territoire.	Het misdrijf is op het grondgebied van het Rijk gepleegd wanneer een van de constitatieve of verzwarende bestanddelen ervan materieel op dat grondgebied heeft plaatsgevonden.
Art. 4. L'interprétation de la loi pénale	Art. 4. Interpretatie van de strafwet
La loi pénale est d'interprétation stricte. Elle ne peut pas s'appliquer par analogie en défaveur de la personne poursuivie.	De strafwet moet strikt worden geïnterpreteerd. Zij kan niet naar analogie worden toegepast in het nadeel van de vervolgte persoon.
La loi pénale peut s'appliquer à des faits que le législateur était dans l'impossibilité absolue de prévoir à l'époque de sa promulgation à la condition que la volonté du législateur d'ériger des faits de cette nature en infraction soit certaine et que ces faits puissent être compris dans la définition	De strafwet kan worden toegepast op feiten die de wetgever onmogelijk kon voorzien ten tijde van haar afkondiging op voorwaarde dat de wil van de wetgever om dat soort feiten tot misdrijf te maken zeker is en dat de feiten onder de wettelijke omschrijving van het misdrijf kunnen vallen.

légale de l'infraction.	
CHAPITRE 2. L'INFRACTION	HOOFDSTUK 2. MISDRIJF
Section 1re. La définition de l'infraction	Afdeling 1. Definitie van het misdrijf
Art. 5. Les éléments constitutifs de l'infraction	Art. 5. Bestanddelen van het misdrijf
L'infraction requiert la réunion d'un élément matériel et d'un élément moral.	Er is slechts een misdrijf indien een materieel bestanddeel en een moreel bestanddeel aanwezig zijn.
Le comportement est réputé illicite lorsque l'élément matériel et l'élément moral sont réunis.	De gedraging wordt geacht wederrechtelijk te zijn wanneer het materieel en het moreel bestanddeel vervuld zijn.
La loi peut également prévoir des éléments aggravants.	De wet kan eveneens voorzien in verzwarende bestanddelen.
Art. 6. L'élément matériel	Art. 6. Materieel bestanddeel
Toute infraction requiert l'existence d'un élément matériel. Cet élément consiste en une action ou une omission.	Elk misdrijf vereist het bestaan van een materieel bestanddeel. Dit bestanddeel bestaat uit een handeling of een nalaten.
Art. 7. L'élément moral	Art. 7. Moreel bestanddeel
§ 1. Toute infraction requiert un élément moral dans le chef de son auteur. Cet élément moral implique pour toutes les infractions la conscience d'agir et le libre arbitre. La conscience d'agir et le libre arbitre de l'auteur sont présumés tant que celui-ci ne rend pas plausible l'existence d'une des causes d'exemption de culpabilité visées à l'article 21.	§1. Elk misdrijf vereist het bestaan van een moreel bestanddeel bij de dader. Dit moreel bestanddeel houdt voor alle misdrijven in dat een dader in staat is bewust en uit vrije wil te handelen. Het bewust en uit vrije wil handelen van de dader wordt vermoed zolang deze het bestaan van een schuldontheffingsgrond, zoals bedoeld in artikel 21, niet aannemelijk maakt.

<p>Outre les conditions fixées à l'alinéa premier, la loi peut prévoir pour une infraction déterminée des conditions supplémentaires pour satisfaire à l'exigence de l'élément moral :</p> <p>1° le dol, pour les infractions intentionnelles ;</p> <p>2° la faute lourde pour les infractions involontaires.</p>	<p>Naast de vereisten gesteld in het eerste lid kan de wet voor een bepaald misdrijf volgende bijkomende vereisten stellen opdat aan het moreel bestanddeel zou zijn voldaan:</p> <p>1° opzet, voor de opzettelijke misdrijven;</p> <p>2° zware fout, voor de onopzettelijke misdrijven.</p>
<p>§ 2. Le dol peut consister en un dol général ou un dol spécial.</p> <p>Le dol général est l'intention d'adopter en connaissance de cause le comportement incriminé par la loi. Il y a adoption du comportement en connaissance de cause lorsqu'une personne est consciente qu'une circonstance existe ou pourrait exister dans l'ordre normal des choses ou qu'une conséquence adviendra ou pourra advenir dans le cours normal des événements.</p> <p>Le dol spécial consiste, outre les exigences requises pour le dol général, soit en la volonté de poursuivre un résultat déterminé, soit en un état d'esprit particulier animant l'auteur. Lorsque le dol spécial consiste dans la volonté d'un résultat déterminé, celui-ci est réputé voulu par l'auteur soit qu'il l'ai eu comme but soit qu'il l'ait accepté comme une conséquence devant advenir dans le cours normal des événements.</p>	<p>§2. Het opzet kan bestaan uit een algemeen opzet of een bijzonder opzet.</p> <p>Het algemeen opzet bestaat uit het voornemen om met kennis van zaken het door de wet strafbaar gestelde gedrag aan te nemen. Er is sprake van het met kennis van zaken aannemen van het gedrag indien een persoon zich er bewust van is dat een omstandigheid bestaat of kan bestaan in de normale gang van zaken of dat een gevolg zich zal voordoen of zou kunnen voordoen binnen het normale verloop van de gebeurtenissen.</p> <p>Het bijzonder opzet bestaat, naast de vereisten gesteld aan het algemeen opzet, uit het voornemen om het door de wet bepaalde resultaat te bereiken of uit een door de wet bepaalde bijzondere geestesgesteldheid bij de dader. Indien het bijzonder opzet bestaat uit het voornemen om een bepaald resultaat te bereiken, wordt dit resultaat geacht te zijn nagestreefd door de dader wanneer hij dit resultaat als doel van zijn gedrag had of wanneer hij dit heeft aanvaard als een gevolg dat zich zou voordoen binnen het normale verloop van de gebeurtenissen.</p>
<p>§ 3. La faute lourde est le défaut grave de prévoyance ou de précaution.</p>	<p>§3. De zware fout bestaat uit een ernstig gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid.</p>
<p>Art. 8. L'élément aggravant</p>	<p>Art. 8. Verzwarend bestanddeel</p>

La loi peut prévoir des éléments, qualifiés d'éléments aggravants, qui ont pour effet que l'infraction est sanctionnée d'une peine d'un ou de plusieurs niveaux plus élevés.	De wet kan voorzien in elementen, verzwarende bestanddelen genoemd, die tot gevolg hebben dat het misdrijf met een straf van één of meer niveaus hoger wordt bestraft.
Section 2. La tentative punissable	Afdeling 2. Strafbare poging
Art. 9. La tentative punissable	Art. 9. Strafbare poging
§ 1 ^{er} . La tentative d'infraction est punissable lorsque la résolution criminelle de l'auteur s'est manifestée par un commencement d'exécution.	§ 1. De poging tot misdrijf is strafbaar wanneer het crimineel voornemen van de dader zich door een begin van uitvoering heeft geopenbaard.
Celui qui se désiste en raison de circonstances dépendantes de sa volonté n'est pas punissable. Le désistement volontaire ne s'applique au participant que lorsque les conditions d'application sont remplies dans son chef.	Wie terugtreedt wegens omstandigheden afhankelijk van zijn wil, is niet strafbaar. De vrijwillige terugtred werkt enkel door naar de deelnemer indien wat hem betreft aan de toepassingsvoorwaarden is voldaan.
La tentative est toujours punissable pour les infractions dont l'élément moral consiste en un dol général ou un dol spécial.	De poging is altijd strafbaar voor de misdrijven waarvan het moreel bestanddeel in een algemeen opzet of een bijzonder opzet bestaat.
La tentative punissable est punie d'une peine du niveau de peine immédiatement inférieur à celui prévu pour l'infraction consommée. La tentative punissable d'une infraction punissable aux termes de la loi d'une peine de niveau 1 est punie de la même peine que l'infraction consommée ou, si la loi prévoit une peine accessoire et que le juge estime qu'il s'agit d'une peine appropriée, d'une peine accessoire prononcée au lieu de la peine principale.	De strafbare poging wordt bestraft met een straf van het onmiddellijk lagere strafniveau dan datgene gesteld op het voltooide misdrijf. De strafbare poging van een misdrijf waarop in de wet een straf van niveau 1 is gesteld, wordt bestraft met dezelfde straf als het voltooide misdrijf of, wanneer de wet voorziet in een bijkomende straf en de rechter oordeelt dat dit een gepaste straf is, met een bijkomende straf die wordt uitgesproken in plaats van de hoofdstraf.
§ 2. Est puni d'une peine du deuxième niveau de peine inférieur à celui prévu pour l'infraction consommée celui qui, de façon ferme et certaine, propose ou offre de commettre une infraction punissable aux termes de la loi d'une peine de niveau 5 ou	§ 2. Wordt gestraft met een straf van het tweede lagere strafniveau dan datgene gesteld op het voltooide misdrijf, hij die op vasthoudende en zekere wijze voorstelt, aanbiedt of aanzet een misdrijf te plegen waarop in de wet een straf van niveau 5 of

d'un niveau supérieur ou provoque à commettre cette infraction et celui qui accepte une telle proposition, offre ou provocation, lorsque cette proposition, offre ou provocation n'a pas eu d'effet en raison de circonstances indépendantes de sa volonté.	hoger is gesteld en hij die een dergelijk voorstel, aanbod of aanzetting heeft aanvaard, terwijl dit geen uitwerking heeft gehad wegens omstandigheden onafhankelijk van zijn wil.
Section 3. Les causes de justification	Afdeling 3. Rechtvaardigingsgronden
Art. 10. Les causes de justification	Art. 10. Rechtvaardigingsgronden
Les causes de justification sont les circonstances définies par la loi qui, autorisant ou justifiant ce comportement, enlèvent au comportement son caractère illicite.	Rechtvaardigingsgronden zijn door de wet bepaalde omstandigheden die de wederrechtelijkheid van de gestelde gedraging opheffen waardoor deze gedraging geoorloofd of gerechtvaardigd wordt.
Les causes de justification sont :	De rechtvaardigingsgronden zijn:
1° l'ordre ou l'autorisation de la loi ; 2° l'ordre de l'autorité ; 3° l'état de nécessité ; 4° la légitime défense ; 5° la résistance légitime aux abus de l'autorité.	1°het gebod of de toelating bij de wet; 2°het bevel van de overheid; 3°de noodtoestand; 4°de wettige verdediging; 5°het wettig verzet in geval van misbruik door de overheid.
Art. 11. L'ordre ou l'autorisation de la loi	Art. 11. Gebod of toelating bij de wet
Il n'y a pas d'infraction lorsque le fait est ordonné ou autorisé par la loi.	Er is geen misdrijf wanneer het feit door de wet is opgelegd of toegelaten.
Art. 12. L'ordre de l'autorité	Art. 12. Bevel van de overheid
Il n'y a pas d'infraction lorsque le fait est commandé par l'autorité conformément à la loi.	Er is geen misdrijf wanneer het feit door de overheid is bevolen overeenkomstig de wet.
Art. 13. L'état de nécessité	Art. 13. Noodtoestand

Il y a état de nécessité et donc absence d'infraction lorsque la personne ne peut sauvegarder autrement qu'en commettant un fait qualifié infraction un droit ou un intérêt exposé à un péril grave et imminent dont la valeur est supérieure à celle sacrifiée par le fait qualifié infraction.	Er is noodtoestand en dus geen misdrijf wanneer iemand enkel door het plegen van een als misdrijf omschreven feit een recht of een belang kan vrijwaren dat een ernstig en onmiddellijk gevaar loopt en waarvan de waarde hoger is dan de waarde van hetgeen door het als misdrijf omschreven feit wordt prijsgegeven.
Il n'y a pas de justification des faits si l'intéressé a créé lui-même délibérément l'état de nécessité allégué.	De feiten worden niet gerechtvaardigd indien de betrokkene de aangevoerde noodtoestand zelf opzettelijk heeft doen ontstaan.
Art. 14. La légitime défense	Art. 14. Wettige verdediging
Nul ne peut se faire justice à lui-même en commettant une infraction.	Eigenrichting waarbij een misdrijf wordt gepleegd, is niet geoorloofd.
Il y a toutefois légitime défense et donc absence d'infraction lorsque la personne, qui n'a pas la possibilité d'éviter une agression injustifiée, grave et instantanée contre sa personne ou la personne d'un tiers autrement qu'en commettant le fait qualifié infraction, se défend de façon proportionnée dans l'intention de repousser cette agression.	Er is evenwel wettige verdediging en dus geen misdrijf wanneer iemand, die niet in de mogelijkheid verkeert om een onrechtmatige, ernstige en ogenblikkelijke aanval tegen zijn persoon of tegen de persoon van een derde te ontwijken, anders dan door het als misdrijf omschreven feit te plegen, zich met de wil om deze aanval af te weren op een evenredige manier verweert.
Art. 15. La résistance légitime aux abus de l'autorité	Art. 15. Wettig verzet in geval van misbruik door de overheid
Il n'y a pas d'infraction lorsque la résistance active ou passive, est opposée à un acte de l'autorité, dont l'illégalité est flagrante, qu'il nécessite une réaction immédiate afin de prévenir un mal irréparable et que celle-ci s'exerce de façon proportionnée à la nature et à l'importance de l'illégalité.	Er is geen misdrijf wanneer actief of passief verzet wordt geboden tegen een kennelijk onwettige daad van de overheid, die een onverwijlde reactie noodzakelijk maakt teneinde onherstelbare schade te voorkomen, en dit verzet wordt uitgeoefend op een manier die evenredig is met de aard en het belang van de onwettigheid.

CHAPITRE 3. L'AUTEUR DE L'INFRACTION	HOOFDSTUK 3. DADER VAN HET MISDRIJF
Section 1re. Dispositions générales	Afdeling 1. Algemene bepalingen
Art. 16. Le principe de responsabilité individuelle	Art. 16. Beginsel van de individuele verantwoordelijkheid
Nul n'est responsable pénalement que de son propre comportement.	Niemand is strafrechtelijk verantwoordelijk dan voor zijn eigen gedragingen.
Art. 17. La définition de la qualité d'auteur	Art. 17. Definitie van daderschap
L'auteur est la personne physique ou la personne morale qui réunit en elle tous les éléments constitutifs de l'infraction ou qui tente de le faire dans les cas visés à l'article 9 :	Dader is de natuurlijke persoon of de rechtspersoon die alle bestanddelen van het misdrijf in zich verenigt of die in de in artikel 9 bepaalde gevallen poogt dit te doen:
1° soit en personne ; 2° soit en se servant d'une autre personne comme simple instrument ; 3° soit en collaborant sciemment et volontairement avec autrui.	1°hetzij in persoon; 2°hetzij door zich te bedienen van een ander persoon als louter instrument; 3°hetzij door wetens en willens met anderen samen te werken.
L'article 20 est appliqué aux auteurs mentionnés à l'alinéa 1 ^{er} , 3°.	Artikel 20 wordt toegepast op de daders vermeld in het eerste lid, 3°.
Art. 18. La responsabilité des personnes morales	Art. 18. Verantwoordelijkheid van rechtspersonen
Toute personne morale est pénalement responsable des infractions qui sont intrinsèquement liées à la réalisation de son objet ou à la défense de ses intérêts, ou de celles dont les faits concrets démontrent qu'elles ont été commises pour son compte.	Een rechtspersoon is strafrechtelijk verantwoordelijk voor de misdrijven die hetzij een intrinsiek verband hebben met de verwezenlijking van zijn doel of de waarneming van zijn belangen, of die, zoals blijkt uit de concrete omstandigheden, voor zijn rekening zijn gepleegd.
Sont assimilées à des personnes morales :	Met rechtspersonen worden gelijkgesteld:

1° les sociétés simples ; 2 les sociétés en formation.	1° maatschappen; 2° vennootschappen in oprichting.
La responsabilité pénale des personnes morales n'exclut pas celle des personnes physiques auteurs des mêmes faits ou y ayant participé.	De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersonen sluit die van de natuurlijke personen die daders zijn van dezelfde feiten of eraan hebben deelgenomen, niet uit.
Section 2. La participation à une infraction	Afdeling 2. Deelneming aan een misdrijf
Art. 19. La participation punissable	Art. 19. Strafbare deelneming
Sont considérés et peuvent être punis comme auteurs, ceux qui, sciemment et volontairement, contribuent de façon significative à une infraction de la manière et dans les limites indiquées ci-après :	Diegenen die wetens en willens op betekenisvolle wijze bijdragen tot een misdrijf, op de wijze en binnen de perken als hierna aangegeven, worden als deelnemers beschouwd en kunnen als daders worden gestraft:
1° ceux qui coopèrent directement à son exécution ; 2° ceux qui facilitent la préparation ou l'exécution de l'infraction ; 3° ceux qui provoquent directement à la commission de l'infraction ; 4° ceux qui ont par leur inaction encouragé ou facilité directement la commission de l'infraction ; 5° ceux qui procurent aide ou assistance à l'auteur après l'infraction s'ils se sont concertés préalablement à ce propos.	1° zij die rechtstreeks aan de uitvoering deelnemen; 2° zij die de voorbereiding of uitvoering van het misdrijf vergemakkelijken; 3° zij die rechtstreeks aanzetten tot het plegen van het misdrijf; 4° zij die nalaten om te handelen en hierdoor het plegen van het misdrijf rechtstreeks hebben bevorderd of vergemakkelijkt; 5° zij die hulp of bijstand verlenen aan de dader na het misdrijf indien hierover vooraf overleg is gepleegd.
Dans le présent code, la notion d' "auteur" comprend aussi le participant à l'infraction.	In dit wetboek wordt onder het begrip 'dader' ook de deelnemer aan het misdrijf begrepen.
Art. 20. L'imputation des éléments aggravants et des circonstances aggravantes aux participants	Art. 20. Doorwerking van de verzwarende bestanddelen en de verzwarende omstandigheden naar de deelnemers

Sera puni comme l'auteur de l'infraction aggravée, le participant qui avait connaissance ou devait avoir connaissance de l'existence d'un élément aggravant objectif ou d'une circonstance aggravante objective de l'infraction ou qui savait ou devait savoir que la réalisation de cet élément ou de cette circonstance s'inscrivait dans le cours normal ou prévisible des événements et qui, en connaissance de cause, a persisté dans sa volonté de s'associer à la commission de l'infraction.	De deelnemer die kennis had of kennis had moeten hebben van het bestaan van een objectief verzwarend bestanddeel of een objectieve verzwarende omstandigheid bij het misdrijf of die wist of had moeten weten dat de verwezenlijking van dat bestanddeel of die omstandigheid in de lijn lag van het normale of voorzienbare verloop van de gebeurtenissen en die, met kennis van zaken, heeft volhard in zijn wil om mee te werken aan het plegen van dat misdrijf, zal worden gestraft als dader van het verzwaarde misdrijf.
Les éléments aggravants subjectifs et les circonstances aggravantes subjectives affectent seulement la peine de l'auteur ou du participant à une infraction lorsque les conditions d'application sont remplies dans son chef.	Subjectieve verzwarende bestanddelen en subjectieve verzwarende omstandigheden hebben enkel gevolgen voor de straf van de dader of deelnemer aan het misdrijf indien wat hem betreft aan de toepassingsvoorwaarden ervan is voldaan.
Section 3. Les causes d'exemption de culpabilité	Afdeling 3. Schuldontheffingsgronden
Art. 21. Les causes d'exemption de culpabilité	Art. 21. Schuldontheffingsgronden
Les causes d'exemption de culpabilité sont des circonstances mentionnées à l'alinéa 2 en raison desquelles l'infraction ne peut être reprochée à son auteur eu égard à la situation concrète dans laquelle il adopte le comportement incriminé même si celui-ci reste illicite.	Schuldontheffingsgronden zijn de in het tweede lid vermelde omstandigheden waardoor de dader van het misdrijf geen verwijt treft wegens de concrete situatie waarin hij de strafbaar gestelde gedraging stelt, al blijft die wederrechtelijk.
Les causes d'exemption de culpabilité sont :	De schuldontheffingsgronden zijn:
1° la force irrésistible ; 2° l'erreur invincible.	1° de onweerstaanbare dwang; 2° de onoverkomelijke dwaling.
Art. 22. La force irrésistible	Art. 22. Onweerstaanbare dwang
N'est pas pénalement responsable celui qui a agi sous la contrainte d'une force à laquelle	Een persoon is niet strafrechtelijk verantwoordelijk als hij gedwongen werd

il n'a pu résister.	door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan.
Art. 23. L'erreur invincible	Art. 23. Onoverkomelijke dwaling
N'est pas pénalement responsable celui qui a agi sur la base d'une erreur invincible de droit ou de fait.	Een persoon is niet strafrechtelijk verantwoordelijk als hij gehandeld heeft uit onoverkomelijke dwaling in rechte of in feite.
Section 4. Les causes de non-imputabilité	Afdeling 4. Gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid
Art. 24. Les causes de non-imputabilité	Art. 24. Gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid
Les causes de non-imputabilité sont des circonstances mentionnées à l'alinéa 2 pour lesquelles l'auteur de l'infraction ne peut être tenu responsable, même si la perpétration du comportement incriminé est illégale et répréhensible.	De gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid zijn de in het tweede lid vermelde omstandigheden waardoor de dader van het misdrijf niet-toerekeningsvatbaar is al blijft het stellen van de strafbaar gestelde gedraging wederrechtelijk en verwijtbaar.
Les causes de non-imputabilité sont :	De gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid zijn:
1° le trouble mental ; 2° la minorité.	1°de geestesstoornis; 2°de minderjarigheid.
Art. 25. Le trouble mental	Art. 25. Geestesstoornis
N'est pas pénalement responsable celui qui, au moment des faits, était atteint d'un trouble mental qui a aboli sa capacité de discernement ou de contrôle de ses actes.	Een persoon is niet strafrechtelijk verantwoordelijk als hij op het tijdstip van de feiten leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan.
Art. 26. La minorité	Art. 26. Minderjarigheid

Sauf dans les cas prévus par la loi, n'est pas pénalement responsable celui qui n'a pas atteint l'âge de dix-huit ans au moment des faits.	Behoudens in de gevallen bij wet bepaald, is een persoon niet strafrechtelijk verantwoordelijk als hij op het tijdstip van de feiten de leeftijd van achttien jaar niet heeft bereikt.
CHAPITRE 4. LES PEINES	HOOFDSTUK 4. STRAFFEN
Section 1re. Généralités	Afdeling 1. Algemeen
Art. 27. Les objectifs de la peine	Art. 27. Doelstellingen van de straf
Lors du choix de la peine et de la détermination de son taux, le juge poursuit les objectifs suivants :	Bij de keuze van de straf en het bepalen van de strafmaat, streeft de rechter de volgende doelen na:
1° exprimer la désapprobation de la société à l'égard de la violation de la loi pénale ; 2° promouvoir la restauration de l'équilibre social et la réparation du dommage causé par l'infraction ; 3° favoriser la réhabilitation et l'insertion sociale de l'auteur ; 4° protéger la société ; 5° rechercher, dans les limites fixées par la loi, une juste proportionnalité entre l'infraction et la peine infligée.	1° het uiting geven aan de maatschappelijke afkeuring ten aanzien van de overtreding van de strafwet; 2° het bevorderen van het herstel van het maatschappelijk evenwicht en van het herstel van de door het misdrijf veroorzaakte schade; 3° het bevorderen van de maatschappelijke rehabilitatie en re-integratie van de dader; 4° het beschermen van de maatschappij; 5° het binnen de grenzen van de wet zoeken naar een rechtvaardige proportionaliteit tussen het misdrijf en de opgelegde straf.
Avant de prononcer une peine, le juge doit prendre en compte ces objectifs mais aussi les effets secondaires indésirables de la peine pour les personnes directement concernées, leur entourage et la société.	Alvorens een straf uit te spreken, moet de rechter deze doelstellingen in overweging nemen, maar ook de ongewenste neveneffecten van de straf ten aanzien van de rechtstreeks betrokken personen, hun omgeving en de samenleving.
La peine d'emprisonnement constitue l'ultime recours et elle ne peut être prononcée que lorsque les objectifs de la peine ne peuvent pas être atteints par une des autres peines ou mesures prévues par la	De gevangenisstraf is de laatst te overwegen straf, die slechts kan worden uitgesproken wanneer de strafdoelen niet kunnen worden bereikt met een van de

loi.	andere straffen of maatregelen waarin de wet voorziet.
Si le juge estime qu'il y a lieu d'infliger une peine de niveau 2 pour sanctionner les faits déclarés établis et qu'il opte, dans ce niveau de peine, pour la peine d'emprisonnement, il indique les raisons pour lesquelles les objectifs de la peine ne sont pas atteints par une des autres peines de niveau 2.	Indien de rechter een straf van niveau 2 gepast acht ter bestraffing van de bewezen verklaarde feiten en binnen dit strafniveau kiest voor de gevangenisstraf, motiveert hij waarom de doelstellingen van de straf niet via een van de andere straffen van niveau 2 kunnen worden bereikt.
Art. 28. Les circonstances aggravantes	Art. 28. Verzwarende omstandigheden
La loi peut prévoir des circonstances aggravantes que le juge doit prendre en considération lorsqu'il fait le choix et détermine le degré de la peine ou de la mesure, sans qu'il puisse imposer une peine d'un niveau plus élevé.	De wet kan voorzien in verzwarende omstandigheden die de rechter in overweging moet nemen wanneer hij de straf of de maatregel en de zwaarte ervan kiest, zonder dat hij een straf van een hoger niveau mag opleggen.
Art. 29. Le mobile discriminatoire	Art. 29. De discriminerende drijfveer
Le mobile discriminatoire de l'auteur est une circonstance aggravante pour toutes les infractions sauf dans les cas où la loi en fait un élément aggravant.	De discriminerende drijfveer van de dader is een verzwarende omstandigheid bij alle misdrijven, behoudens in die gevallen waarin de wet van de discriminerende drijfveer een verzwarend bestanddeel maakt.
Une infraction est réputée avoir été commise avec un mobile discriminatoire lorsque l'un des mobiles de l'auteur consiste en la haine, le mépris ou l'hostilité à l'égard d'une personne en raison de sa prétendue race, de sa couleur de peau, de son ascendance, de son origine nationale ou ethnique, de sa nationalité, de son sexe, de sa grossesse, de son accouchement, de son allaitement, de sa procréation médicalement assistée, de sa parentalité, de son prétendu changement de sexe, de son identité de genre, de son expression de genre, de ses caractéristiques sexuelles, de son orientation sexuelle, de son état civil, de sa naissance, de son âge, de son patrimoine, de sa conviction religieuse ou philosophique, de son état de santé, d'un handicap, de sa langue, de sa conviction politique, de sa conviction syndicale, d'une caractéristique physique ou	Een misdrijf wordt geacht te zijn gepleegd vanuit een discriminerende drijfveer wanneer een van de drijfveren van de dader bestaat uit de haat tegen, het misprijzen van of de vijandigheid tegen een persoon wegens diens zogenaamd ras, huidskleur, afkomst, nationale of etnische afstamming, nationaliteit, geslacht, zwangerschap, bevalling, het geven van borstvoeding, medisch begeleide voortplanting, ouderschap, zogenaamde geslachtsverandering, genderidentiteit, genderexpressie, seksekenmerken, seksuele geaardheid, burgerlijke staat, geboorte, leeftijd, vermogen, geloof of levensbeschouwing, gezondheidstoestand, handicap, taal, politieke overtuiging, syndicale overtuiging, fysieke of genetische eigenschap of sociale afkomst en positie, ongeacht of dit kenmerk daadwerkelijk

génétique ou de son origine et de sa condition sociale, que cette caractéristique soit présente de manière effective ou seulement supposée par l'auteur.	aanwezig is of slechts vermeend is door de dader.
Il en va de même lorsque l'un des mobiles de l'auteur consiste en un lien ou un lien supposé entre la victime et une personne à l'égard de laquelle il nourrit de la haine, du mépris ou de l'hostilité pour une ou plusieurs des caractéristiques réelles ou supposées énoncées à l'alinéa 2.	Hetzelfde geldt wanneer een van de drijfveren van de dader erin bestaat dat het slachtoffer een band of vermeende band heeft met een persoon ten aanzien van wie hij haat, misprijzen of vijandigheid koestert wegens een of meer van de in het tweede lid aangehaalde werkelijke of vermeende kenmerken.
Art. 30. Les circonstances atténuantes	Art. 30. Verzachtende omstandigheden
Lorsque le juge estime pouvoir retenir des circonstances atténuantes, il réduit ou modifie les peines dans la mesure et les conditions précisées dans le présent chapitre.	Wanneer de rechter oordeelt dat hij verzachtende omstandigheden in aanmerking kan nemen, vermindert of wijzigt hij de straffen in de mate en volgens de voorwaarden vermeld in dit hoofdstuk.
Art. 31. Le rapport d'information	Art. 31. Voorlichtingsrapport
En vue de déterminer la peine la plus adéquate, le ministère public ou le juge saisi de la cause peut charger le service compétent de l'arrondissement judiciaire du lieu de résidence du prévenu de la rédaction d'un rapport d'information en vue de fournir les informations pertinentes de nature à éclairer le juge sur l'opportunité des peines ou mesures envisagées. Le Roi détermine le contenu et les modalités de réalisation du rapport d'information.	Met het oog op het opleggen van de meest geschikte straf kan het openbaar ministerie of de rechter bij wie de zaak aanhangig werd gemaakt, aan de bevoegde dienst van het gerechtelijk arrondissement van de verblijfplaats van de beklaagde de opdracht geven een voorlichtingsrapport op te stellen teneinde de pertinente informatie te verstrekken die van aard is de rechter in te lichten over de opportuniteit van de overwogen straffen of maatregelen. De Koning bepaalt de inhoud en de nadere regels betreffende het opstellen van het voorlichtingsrapport.
Art. 32. L'avis d'un service spécialisé dans la guidance ou le traitement des délinquants sexuels	Art. 32. Advies van een dienst gespecialiseerd in de begeleiding of behandeling van seksuele delinquenten
Si le prévenu est poursuivi pour une infraction portant atteinte à l'intégrité sexuelle ou au droit d'autodétermination	Indien de beklaagde wordt vervolgd voor een misdrijf tegen de seksuele integriteit of het seksueel zelfbeschikkingsrecht, kan het

sexuelle, le ministère public ou le juge saisi de la cause peut recueillir l'avis motivé d'un service spécialisé dans la guidance ou le traitement de délinquants sexuels en vue de déterminer la peine la plus adéquate.	openbaar ministerie of de rechter bij wie de zaak aanhangig werd gemaakt, met het oog op het opleggen van de meest geschikte straf, het gemotiveerd advies inwinnen van een dienst gespecialiseerd in de begeleiding of de behandeling van seksuele delinquenten.
Section 2. Les causes d'excuse	Afdeling 2. Verschoningsgronden
Art. 33. Définition	Art. 33. Definitie
Les causes d'excuse sont des circonstances définies dans la loi qui entraînent soit une exemption de peine soit une réduction de peine.	De verschoningsgronden zijn in de wet omschreven omstandigheden die hetzij strafonthefing hetzij strafvermindering tot gevolg hebben.
Art. 34. Excès de légitime défense	Art. 34. Noodweerexces
Il y a excès de légitime défense lorsque la personne réagit de manière disproportionnée ou non nécessaire à une agression illicite, grave et actuelle contre elle ou la personne d'un tiers et que cette réaction a été la conséquence immédiate de l'intense émotion causée par l'agression.	Er is noodweerexces wanneer iemand op een onevenredige of niet noodzakelijke wijze reageert op een onrechtmatige, ernstige en ogenblikkelijke aanval tegen zijn persoon of tegen een derde en deze reactie het onmiddellijk gevolg is geweest van de hevige gemoedsbeweging die door de aanval werd veroorzaakt.
Lorsque l'infraction est commise avec excès de légitime défense, la peine est remplacée par une peine de niveau 3 si une peine de niveau 8 ou 7 est prévue pour l'infraction commise, par une peine de niveau 2 si une peine de niveau 6, 5 ou 4 est prévue pour l'infraction commise et par une peine de niveau 1 si une peine de niveau 3 ou 2 est prévue pour l'infraction commise. Lorsqu'une peine de niveau 1 est prévue pour l'infraction commise, cette peine peut être remplacée par une peine accessoire prévue pour l'infraction si elle a été commise avec excès de légitime défense.	Indien het misdrijf werd gepleegd met noodweerexces wordt de straf vervangen door een straf van niveau 3 indien op het gepleegde misdrijf een straf van niveau 8 of 7 is gesteld, door een straf van niveau 2 indien op het gepleegde misdrijf een straf van niveau 6, 5 of 4 is gesteld, en door een straf van niveau 1 indien op het gepleegde misdrijf een straf van niveau 3 of 2 is gesteld. Indien op het gepleegde misdrijf een straf van niveau 1 is gesteld, kan deze straf wanneer het misdrijf is gepleegd met noodweerexces, worden vervangen door een op het misdrijf gestelde bijkomende straf.

Art. 35. La minorité	Art. 35. Minderjarigheid
Lorsque l'auteur était mineur au moment de l'adoption du comportement incriminé, la peine prévue par la loi est remplacée par une peine de niveau immédiatement inférieur. S'il s'agit d'une infraction punissable aux termes de la loi d'une peine de niveau 1, le juge prononce cette peine ou si la loi prévoit une peine accessoire, le juge peut prononcer cette peine accessoire au lieu de la peine principale s'il le juge approprié.	Indien de dader minderjarig was op het ogenblik van het aannemen van de strafbare gedraging, wordt de straf vervangen door een straf van het onmiddellijk lagere niveau. Indien het gaat om een misdrijf waarop in de wet een straf van niveau 1 is gesteld, spreekt de rechter deze straf uit of, wanneer de wet voorziet in een bijkomende straf, kan hij deze bijkomende straf opleggen in plaats van deze hoofdstraf indien hij dit een gepaste straf acht.
Section 3. Les peines applicables aux personnes physiques	Afdeling 3. Op natuurlijke personen toepasselijke straffen
Art. 36. Les peines principales	Art. 36. Hoofdstraffen
La peine de niveau 8 est constituée de l'emprisonnement à perpétuité ou d'un traitement sous privation de liberté de plus de dix-huit ans à vingt ans au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, elle est remplacée par une des peines de niveau 7, 6, 5, 4 ou 3.	De straf van niveau 8 bestaat uit levenslange gevangenisstraf of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan achttien jaar tot ten hoogste twintig jaar. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 7, 6, 5, 4 of 3.
La peine de niveau 7 est constituée de l'emprisonnement de plus de vingt ans à trente ans au plus ou d'un traitement sous privation de liberté de plus de seize ans à dix-huit ans au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, elle est remplacée par une des peines de niveau 6, 5, 4 ou 3.	De straf van niveau 7 bestaat uit een gevangenisstraf van meer dan twintig jaar tot ten hoogste dertig jaar of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan zestien jaar tot ten hoogste achttien jaar. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 6, 5, 4 of 3.
La peine de niveau 6 est constituée d'un emprisonnement de plus de quinze ans à vingt ans au plus ou d'un traitement sous privation de liberté de plus de onze ans à seize ans au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une des peines de niveau 5,	De straf van niveau 6 bestaat uit een gevangenisstraf van meer dan vijftien jaar tot ten hoogste twintig jaar of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan elf jaar tot ten hoogste zestien jaar. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen

4, 3 ou 2.	door een van de straffen van niveau 5, 4, 3 of 2.
La peine de niveau 5 est constituée d'un emprisonnement de plus de dix ans à quinze ans au plus ou d'un traitement sous privation de liberté de plus de six ans à onze ans au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une des peines de niveau 4, 3 ou 2.	De straf van niveau 5 bestaat uit een gevangenisstraf van meer dan tien jaar tot ten hoogste vijftien jaar of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan zes jaar tot ten hoogste elf jaar. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 4, 3 of 2.
La peine de niveau 4 est constituée d'un emprisonnement de plus de cinq ans à dix ans au plus ou d'un traitement sous privation de liberté de plus de quatre ans à six ans au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une des peines de niveau 3 ou 2.	De straf van niveau 4 bestaat uit een gevangenisstraf van meer dan vijf jaar tot ten hoogste tien jaar of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan vier jaar tot ten hoogste zes jaar. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 3 of 2.
La peine de niveau 3 est constituée d'un emprisonnement de plus de trois ans à cinq ans au plus ou d'un traitement sous privation de liberté de plus de deux ans à quatre ans au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une des peines de niveau 2 ou 1.	De straf van niveau 3 bestaat uit een gevangenisstraf van meer dan drie jaar tot ten hoogste vijf jaar of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan twee jaar tot ten hoogste vier jaar. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 2 of 1.
La peine de niveau 2 est constituée d'une des peines suivantes :	De straf van niveau 2 bestaat uit een van de volgende straffen:
1°l'emprisonnement de six mois à trois ans au plus ; 2°le traitement sous privation de liberté de six mois à deux ans au plus ; 3°la peine de surveillance électronique d'une durée d'un mois à un an au plus ; 4°la peine de travail de plus de cent-vingt heures à trois cents heures au plus ; 5°la peine de probation de plus de douze mois à deux ans au plus ; 6°la condamnation par déclaration de culpabilité.	1°de gevangenisstraf van zes maanden tot ten hoogste drie jaar; 2°de behandeling onder vrijheidsberoving van zes maanden tot ten hoogste twee jaar; 3°de straf onder elektronisch toezicht van een maand tot ten hoogste een jaar; 4°de werkstraf van meer dan honderdtwintig uur tot ten hoogste driehonderd uur; 5°de probatiestraf van meer dan twaalf maanden tot ten hoogste twee jaar; 6°de veroordeling bij schuldigverklaring.
En cas d'admission de circonstances atténuantes, la peine de niveau 2 est remplacée par une des peines de niveau 1.	Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt de straf van niveau 2 vervangen door een van de straffen van niveau 1.

La peine de niveau 1 est constituée d'une des peines suivantes :	De straf van niveau 1 bestaat uit een van de volgende straffen:
1° l'amende de 200 euros à 20.000 euros au plus ; 2° la peine de travail d'une durée de vingt heures à cent-vingt heures au plus ; 3° la peine de probation d'une durée de six mois à douze mois au plus ; 4° la peine de confiscation ; 5° la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction ; 6° la condamnation par déclaration de culpabilité.	1° de geldboete van 200 euro tot ten hoogste 20 000 euro; 2° de werkstraf van twintig uur tot ten hoogste honderdtwintig uur; 3° de probatiestraf van zes maanden tot ten hoogste twaalf maanden; 4° de verbeurdverklaring; 5° de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel; 6° de veroordeling bij schuldigverklaring.
Lorsque la loi prévoit une peine accessoire pour une infraction punie d'une peine principale de niveau 1, le juge peut prononcer, en cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine accessoire en lieu et place de la peine principale.	Wanneer de wet voorziet in een bijkomende straf voor een misdrijf dat wordt bestraft met een hoofdstraf van niveau 1, kan de rechter bij aanneming van verzachtende omstandigheden die bijkomende straf uitspreken in plaats van de hoofdstraf.
Art. 37. Les peines accessoires	Art. 37. Bijkomende straffen
Dans les cas prévus par la loi et sans préjudice des peines prévues par les lois particulières, les peines accessoires applicables aux infractions sont :	In de door de wet bepaalde gevallen en zonder afbreuk te doen aan de in de bijzondere wetten bepaalde straffen, zijn de op de misdrijven toepasselijke bijkomende straffen:
1° le suivi prolongé ; 2° l'amende ; 3° la confiscation ; 4° la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction ; 5° la déchéance de certains droits civils et politiques ; 6° l'interdiction professionnelle ; 7° la publication de la décision de condamnation ; 8° la fermeture d'établissement ; 9° la déchéance du droit de conduire ; 10° l'interdiction de résidence, de lieu ou de contact.	1° de verlengde opvolging;; 2° de geldboete; 3° de verbeurdverklaring; 4° de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel; 5° de ontzetting uit bepaalde burgerlijke en politieke rechten; 6° het beroepsverbod; 7° de bekendmaking van de beslissing houdende veroordeling; 8° de sluiting van de inrichting; 9° het verval van het recht tot sturen; 10° het verblijfs-, plaats- of contactverbod.

Section 4. Les peines applicables aux personnes morales	Afdeling 4. Op rechtspersonen toepasselijke straffen
Art. 38. Les peines principales	Art. 38. Hoofdstraffen
La peine de niveau 8 est constituée d'une amende de plus de 4.000.000 euros à 5.760.000 euros au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une des peines de niveau 7, 6, 5, 4 ou 3.	De straf van niveau 8 bestaat uit een geldboete van meer dan 4 000 000 euro tot ten hoogste 5 760 000 euro. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 7, 6, 5, 4 of 3.
La peine de niveau 7 est constituée d'une amende de plus de 1.600.000 euros à 4.000.000 euros au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, la peine de niveau 7 est remplacée par une des peines de niveau 6, 5, 4 ou 3.	De straf van niveau 7 bestaat uit een geldboete van meer dan 1 600 000 euro tot ten hoogste 4 000 000 euro. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 6, 5, 4 of 3.
La peine de niveau 6 est constituée d'une amende de plus de 1.200.000 euros à 1.600.000 euros au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une des peines de niveau 5, 4, 3 ou 2.	De straf van niveau 6 bestaat uit een geldboete van meer dan 1 200 000 euro tot ten hoogste 1 600 000 euro. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 5, 4, 3 of 2.
La peine de niveau 5 est constituée d'une amende de plus de 800.000 euros à 1.200.000 euros au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une des peines de niveau 4, 3 ou 2.	De straf van niveau 5 bestaat uit een geldboete van meer dan 800 000 euro tot ten hoogste 1 200 000 euro. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 4, 3 of 2.
La peine de niveau 4 est constituée d'une amende de plus de 600.000 euros à 800.000 euros au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une des peines de niveau 3 ou 2.	De straf van niveau 4 bestaat uit een geldboete van meer dan 600 000 euro tot ten hoogste 800 000 euro. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 3 of 2.
La peine de niveau 3 est constituée d'une amende de plus de 360.000 euros à 600.000 euros au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une des peines de niveau 2 ou 1.	De straf van niveau 3 bestaat uit een geldboete van meer dan 360 000 euro tot ten hoogste 600 000 euro. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 2 of 1.

La peine de niveau 2 est constituée d'une des peines suivantes :	De straf van niveau 2 bestaat uit een van de volgende straffen:
<p>1°l'amende de plus de 20.000 euros à 360.000 euros au plus ;</p> <p>2°la peine de prestation en faveur de la communauté d'un budget de plus de 20.000 euros à 360.000 euros au plus ;</p> <p>3°la peine de probation de plus de douze mois à deux ans au plus ;</p> <p>4°le cumul de deux peines de niveau 1 ;</p> <p>5°la condamnation par déclaration de culpabilité.</p>	<p>1°de geldboete van meer dan 20 000 euro tot ten hoogste 360 000 euro;</p> <p>2°de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap voor een bedrag van meer dan 20 000 euro tot ten hoogste 360 000 euro;</p> <p>3°de probatiestraf van meer dan twaalf maanden tot ten hoogste twee jaar;</p> <p>4°de cumulatie van twee straffen van niveau 1;</p> <p>5°de veroordeling bij schuldigverklaring.</p>
En cas d'admission de circonstances atténuantes, la peine de niveau 2 est remplacée par une des peines de niveau 1.	Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt de straf van niveau 2 vervangen door een van de straffen van niveau 1.
La peine de niveau 1 est constituée d'une des peines suivantes :	De straf van niveau 1 bestaat uit een van de volgende straffen:
<p>1°l'amende de 200 euros à 20.000 euros au plus ;</p> <p>2°la peine de prestation en faveur de la communauté d'un budget de 200 euros à 20.000 euros au plus ;</p> <p>3°la peine de probation d'une durée de six mois à douze mois au plus ;</p> <p>4°l'interdiction d'exercer une activité relevant de l'objet social pour une période d'un an à dix ans au plus ;</p> <p>5°la peine de confiscation ;</p> <p>6°la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction ;</p> <p>7°la fermeture d'établissement ;</p> <p>8°la condamnation par déclaration de culpabilité.</p>	<p>1°de geldboete van 200 euro tot ten hoogste 20 000 euro;</p> <p>2°de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap voor een bedrag van 200 euro tot ten hoogste 20 000 euro;</p> <p>3°de probatiestraf van zes maanden tot ten hoogste twaalf maanden;</p> <p>4°het verbod om een activiteit die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel uit te oefenen voor een periode van een jaar tot ten hoogste tien jaar;</p> <p>5°de verbeurdverklaring;</p> <p>6°de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel;</p> <p>7°de sluiting van de inrichting;</p> <p>8°de veroordeling bij schuldigverklaring.</p>
Lorsque la loi prévoit une peine accessoire pour une infraction punie d'une peine principale de niveau 1, le juge peut prononcer, en cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine accessoire en lieu et place de la peine principale.	Wanneer de wet voorziet in een bijkomende straf voor een misdrijf dat wordt bestraft met een hoofdstraf van niveau 1, kan de rechter bij aanneming van verzachtende omstandigheden die bijkomende straf uitspreken in plaats van de hoofdstraf.

Art. 39. Les peines accessoires	Art. 39. Bijkomende straffen
Dans les cas prévus par la loi et sans préjudice des peines prévues par les lois particulières, les peines accessoires applicables aux infractions sont :	In de door de wet bepaalde gevallen en zonder afbreuk te doen aan de in de bijzondere wetten bepaalde straffen, zijn de op de misdrijven toepasselijke bijkomende straffen:
1°l'amende ; 2°la confiscation ; 3°la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction ; 4°l'interdiction d'exercer une activité relevant de l'objet social pour une période d'un an à dix ans au plus ; 5°la fermeture d'établissement ; 6°la publication de la décision de condamnation.	1°de geldboete; 2°de verbeurdverklaring; 3°de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel; 4°het verbod om een activiteit die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel uit te oefenen voor een periode van een jaar tot ten hoogste tien jaar; 5°de sluiting van de inrichting; 6°de bekendmaking van de beslissing houdende veroordeling.
Art. 40. La peine applicable à certaines personnes morales de droit public	Art. 40. Op bepaalde publiekrechtelijke rechtspersonen toepasselijke straf
En ce qui concerne l'État fédéral, les Régions, les Communautés, les provinces, les zones de secours, les prézones, l'Agglomération bruxelloise, les communes, les zones pluricommunales, les organes territoriaux intracommunaux, la Commission communautaire française, la Commission communautaire flamande, la Commission communautaire commune et les centres publics d'aide sociale seule la condamnation par déclaration de culpabilité peut être prononcée, à l'exclusion de toute autre peine.	Ten aanzien van de federale Staat, de gewesten, de gemeenschappen, de provincies, de hulpverleningszones, de prezones, de Brusselse agglomeratie, de gemeenten, de meergemeentezones, de binnengemeentelijke territoriale organen, de Franse Gemeenschapscommissie, de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en de openbare centra voor maatschappelijk welzijn kan enkel, met uitsluiting van elke andere straf, de veroordeling bij schuldigverklaring worden uitgesproken.
Section 5. Les peines privatives de liberté	Afdeling 5. Vrijheidsbenemende straffen

Art. 41. La peine d'emprisonnement	Art. 41. Gevangenisstraf
§1. La peine d'emprisonnement consiste en la privation de liberté d'une personne pendant la période déterminée par le juge et selon les modalités prévues par la loi.	§1. De gevangenisstraf bestaat uit de vrijheidsberoving van een persoon voor de termijn die de rechter bepaalt en overeenkomstig de door de wet bepaalde modaliteiten.
§2. L'emprisonnement à titre de peine principale est prononcé, selon le niveau de peine applicable, pour une durée de six mois au moins à la perpétuité au plus.	§2. De gevangenisstraf als hoofdstraf wordt, afhankelijk van het toepasselijke strafniveau, opgelegd voor een duur van ten minste zes maanden tot ten hoogste levenslang.
La durée d'un jour d'emprisonnement est de vingt-quatre heures.	De duur van een dag gevangenisstraf is vierentwintig uren.
La durée d'un mois d'emprisonnement est de trente jours.	De duur van een maand gevangenisstraf is dertig dagen.
La durée d'un an d'emprisonnement est de trois cent soixante-cinq jours.	De duur van een jaar gevangenisstraf is driehonderdvijfenzestig dagen
§3. Toute détention subie avant que la condamnation ne soit devenue définitive, par suite de l'infraction qui donne lieu à cette condamnation, sera imputée sur la durée des peines d'emprisonnement à exécuter. Il en va de même pour toute mesure provisoire de placement en régime fermé d'un mineur ayant commis un fait qualifié infraction.	§3. Elke hechtenis, vóór het definitief worden van de veroordeling ondergaan ten gevolge van het misdrijf dat tot die veroordeling aanleiding geeft, wordt toegerekend op de duur van de nog uit te voeren gevangenisstraffen. Hetzelfde geldt voor iedere voorlopige plaatsingsmaatregel in een gesloten opvoedingsafdeling ten aanzien van een minderjarige die een als misdrijf omschreven feit heeft gepleegd.
§4. Les condamnés à une peine d'emprisonnement subiront leur peine dans les établissements désignés par le Roi.	§4. De tot een gevangenisstraf veroordeelden ondergaan hun straf in de door de Koning aangewezen inrichtingen.
Art. 42. Le traitement sous privation de liberté	Art. 42. Behandeling onder vrijheidsberoving
§ 1 ^{er} . Lorsque le fait est tel qu'il est de nature à entraîner un emprisonnement, le juge peut imposer au prévenu ou à l'accusé de se	§ 1. Indien het feit van die aard is dat een gevangenisstraf kan worden opgelegd, kan de rechter de beklaagde of de beschuldigde

<p>soumettre à un traitement adapté, si celui-ci présente des troubles psychiques ou médicaux, qui ne sont pas d'une gravité telle qu'ils abolissent sa capacité de discernement ou de contrôle de ses actes, mais en raison desquels il représente un danger pour la société. L'infraction pour laquelle le traitement sous privation de liberté doit résulter notamment des troubles dont souffre le prévenu ou l'accusé. Cette peine ne peut être infligée lorsque d'autres peines ou mesures moins coercitives peuvent être ordonnées pour apporter les soins adéquats et protéger la société.</p>	<p>opleggen zich aan een geschikte behandeling te onderwerpen, indien hij psychische of medische stoornissen vertoont, die niet dermate ernstig zijn dat zij zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden tenietdoen, maar waardoor hij een gevaar betekent voor de maatschappij. Het misdrijf waarvoor de behandeling onder vrijheidsberoving wordt opgelegd, moet mede het gevolg zijn van de stoornissen waaraan de beklaagde of de beschuldigde lijdt. Deze straf kan niet worden opgelegd indien andere, minder dwingende straffen of maatregelen kunnen worden opgelegd om de gepaste zorg te verlenen en de maatschappij te beschermen.</p>
<p>§ 2. Avant de décider d'imposer un traitement sous privation de liberté, le juge demande l'avis motivé d'un expert ou d'un établissement spécialisé agréés par le Roi, par arrêté délibéré en Conseil des ministres. Cet avis contient une description de la nature des troubles éventuels dont souffre le prévenu ou l'accusé, du lien entre ces troubles et l'infraction ainsi qu'une proposition relative à la nature et à la durée du traitement.</p>	<p>§ 2. Alvorens de rechter beslist een behandeling onder vrijheidsberoving op te leggen, wint hij het gemotiveerd advies in van een deskundige, of van een gespecialiseerde instelling, door de Koning erkend bij in ministerraad overlegd besluit. Dit advies bevat een beschrijving van de aard van de eventuele stoornissen waaraan de beklaagde of de beschuldigde lijdt, van het verband tussen de stoornissen en het misdrijf, evenals een voorstel betreffende de aard en de duur van de behandeling.</p>
<p>Le prévenu ou l'accusé peut également se faire examiner par un médecin de son choix et produire l'avis de celui-ci. Ce médecin peut prendre connaissance du dossier du condamné.</p>	<p>De beklaagde of de beschuldigde kan zich ook laten onderzoeken door een geneesheer naar zijn keuze en diens advies voorleggen. Deze geneesheer kan kennis nemen van het dossier van de veroordeelde.</p>
<p>§ 3. La durée du traitement sous privation de liberté est déterminée en fonction du niveau de peine applicable pour une durée d'au moins six mois et d'au plus vingt ans. La durée est calculée conformément à ce qui est prévu à l'article 41, paragraphe 2, alinéas 2 à 4.</p>	<p>§ 3. De behandeling onder vrijheidsberoving wordt, afhankelijk van het toepasselijke strafniveau, opgelegd voor een duur van ten minste zes maanden tot ten hoogste twintig jaar. De duur wordt berekend overeenkomstig hetgeen bepaald is in artikel 41, paragraaf 2, tweede tot en met vierde lid.</p>
<p>Le juge indique dans sa décision la nature du traitement ainsi que sa durée, sur la base de l'avis motivé de l'expert ou du service spécialisé.</p>	<p>De rechter vermeldt in zijn beslissing de aard van de behandeling en de duur ervan, op basis van het gemotiveerd advies van de deskundige of van de gespecialiseerde instelling.</p>

<p>Le juge prévoit, dans les limites prévues pour l'infraction et par la loi, un emprisonnement qui peut être appliqué en cas de non-exécution du traitement sous privation de liberté et dont la durée ne peut être inférieure à celle du traitement sous privation de liberté.</p>	<p>De rechter legt, binnen de grenzen bepaald voor het misdrijf en door de wet, een gevangenisstraf op die kan worden toegepast indien de behandeling onder vrijheidsberoving niet wordt uitgevoerd en waarvan de duur niet lager kan zijn dan die van de behandeling onder vrijheidsberoving.</p>
<p>Si le tribunal de l'application des peines estime que l'état du condamné s'est suffisamment stabilisé pour qu'il n'y ait raisonnablement plus à craindre qu'il ne commette de nouvelles infractions graves et qu'il est satisfait aux conditions auxquelles la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des personnes condamnées à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d'exécution de la peine subordonne l'octroi d'une libération conditionnelle ou d'une surveillance électronique pour une peine d'emprisonnement de même durée, il décide de mettre fin anticipativement au traitement sous privation de liberté en octroyant au condamné l'une de ces modalités.</p> <p>Lorsqu'il n'est pas satisfait aux conditions auxquelles la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des personnes condamnées à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d'exécution de la peine subordonne l'octroi d'une libération conditionnelle ou d'une surveillance électronique pour une peine d'emprisonnement de même durée, le tribunal de l'application des peines décide si l'intéressé est transféré dans une prison ou, lorsque les effets positifs du traitement seraient annihilés par cette incarcération, qu'il reste en détention dans un établissement comme indiqué au §4.</p>	<p>Indien de strafuitvoeringsrechtbank oordeelt dat de toestand van de veroordeelde voldoende gestabiliseerd is zodat redelijkerwijze niet te vrezen valt dat betrokkene nieuwe ernstige misdrijven zou plegen en voldaan is aan de voorwaarden die overeenkomstig de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten gelden voor het toekennen van een voorwaardelijke invrijheidsstelling of een elektronisch toezicht voor een gevangenisstraf van een zelfde duur, beslist zij om voortijdig een einde te maken aan de behandeling onder vrijheidsberoving door hem een van deze modaliteiten toe te kennen.</p> <p>Indien nog niet is voldaan aan de voorwaarden die overeenkomstig de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten gelden voor het toekennen van een voorwaardelijke invrijheidsstelling of een elektronisch toezicht voor een gevangenisstraf van een zelfde duur, beslist de strafuitvoeringsrechtbank of betrokkene wordt overgeplaatst naar een penitentiare inrichting of, indien hierdoor de positieve effecten van de behandeling zouden worden tenietgedaan, hij in een instelling zoals vermeld in §4 in detentie kan verblijven</p>
<p>§ 4. Le traitement sous privation de liberté a lieu dans un établissement désigné par le tribunal de l'application des peines et son exécution est régie par les dispositions de la loi du 17 mai 2006 relative au statut externe</p>	<p>§ 4. De behandeling onder vrijheidsberoving vindt plaats in een instelling aangewezen door de strafuitvoeringsrechtbank en de tenuitvoerlegging ervan wordt geregeld in de bepalingen van de wet van 17 mei 2006</p>

des personnes condamnées à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d'exécution de la peine.	betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten.
§ 5. Lorsque le traitement sous privation de liberté ne peut être partiellement ou totalement exécuté, le tribunal de l'application des peines peut, sur réquisition du ministère public et après avoir entendu le condamné, décider que la peine d'emprisonnement subsidiaire ou une partie de celle-ci sera mise à exécution, et ce en tenant compte de la partie traitement sous privation de liberté qui a déjà été subie par le condamné.	§ 5. Wanneer de behandeling onder vrijheidsberoving geheel of gedeeltelijk niet kan worden uitgevoerd, kan de strafuitvoeringsrechtbank, op vordering van het openbaar ministerie en na de veroordeelde te hebben gehoord, beslissen dat de vervangende gevangenisstraf of een deel ervan ten uitvoer zal worden gelegd, hierbij rekening houdende met het deel van de behandeling onder vrijheidsberoving dat de veroordeelde reeds heeft ondergaan.
Section 6. Les peines restrictives de liberté	Afdeling 6. Vrijheidsbeperkende straffen
Art. 43. La peine de surveillance électronique	Art. 43. Straf onder elektronisch toezicht
§ 1 ^{er} . Lorsqu'il estime devoir prononcer une peine de niveau 2, le juge peut condamner à titre de peine principale à une peine de surveillance électronique d'une durée qui ne peut être inférieure à un mois ni supérieure à un an.	§ 1. Wanneer de rechter van oordeel is dat hij een straf van niveau 2 moet uitspreken, kan hij als hoofdstraf een straf onder elektronisch toezicht opleggen waarvan de duur minstens een maand en ten hoogste een jaar bedraagt.
La peine de surveillance électronique consiste en l'obligation de présence du condamné à une adresse déterminée, exception faite des déplacements, activités et absences autorisés, selon un programme d'exécution déterminé. Le contrôle de la présence est assuré notamment par le recours à des moyens électroniques. L'obligation de présence est assortie de conditions.	De straf onder elektronisch toezicht bestaat uit de verplichting voor de veroordeelde om aanwezig te zijn op een bepaald adres, behoudens toegestane verplaatsingen, activiteiten en afwezigheden, volgens een bepaald uitvoeringsprogramma. De controle op deze aanwezigheid gebeurt onder meer door elektronische middelen. De verplichte aanwezigheid wordt gekoppeld aan voorwaarden.
Le juge prévoit une peine d'emprisonnement subsidiaire d'une durée égale à celle de la peine de surveillance électronique,	De rechter bepaalt een vervangende gevangenisstraf van dezelfde duur als die van de straf onder elektronisch toezicht, die

applicable en cas de non-exécution de cette dernière peine.	van toepassing is ingeval deze laatste straf niet wordt uitgevoerd.
Le juge ne peut prononcer une peine de surveillance électronique que si le prévenu a donné, en personne ou par l'intermédiaire de son avocat, son consentement éclairé. Tout cohabitant du prévenu peut être entendu par le juge en ses observations à propos de la peine envisagée.	De rechter kan een straf onder elektronisch toezicht slechts uitspreken als de beklaagde, in persoon of via zijn advocaat, met kennis van zaken zijn instemming heeft gegeven. Iedere persoon die met de beklaagde samenwoont kan door de rechter worden gehoord omtrent zijn opmerkingen met betrekking tot de overwogen straf.
§ 2. Le juge peut donner des indications quant aux modalités concrètes de cette peine, notamment quant aux déplacements, activités et absences autorisés.	§ 2. De rechter kan aanwijzingen geven omtrent de concrete invulling van deze straf, inzonderheid betreffende de toegestane verplaatsingen, activiteiten en afwezigheden.
La peine de surveillance électronique est toujours assortie des conditions générales suivantes :	Aan de straf onder elektronisch toezicht worden steeds de volgende algemene voorwaarden verbonden:
1° ne pas commettre d'infractions ; 2° avoir une adresse fixe où s'exécute l'obligation de présence et avant tout changement, obtenir l'autorisation du ministère public ou, à défaut, celle du tribunal d'application des peines ; 3° donner suite aux convocations du service compétent pour le contrôle de cette peine et respecter les modalités concrètes déterminées par ce service.	1° geen misdrijven plegen; 2° een vast adres hebben waar de verplichting tot aanwezigheid wordt uitgevoerd en vóór elke wijziging de toestemming krijgen van het openbaar ministerie of bij gebreke daarvan die van de strafuitvoeringsrechtbank; 3° gevolg geven aan de oproepingen van de bevoegde dienst voor de controle van deze straf en de concrete modaliteiten bepaald door deze dienst volgen.
Le juge peut en outre soumettre le condamné à des conditions particulières individualisées si elles sont absolument nécessaires pour limiter le risque de récidive ou si elles sont nécessaires dans l'intérêt de la victime ou pour la réinsertion sociale du condamné.	De rechter kan de veroordeelde bovendien aan geïndividualiseerde bijzondere voorwaarden onderwerpen indien deze absoluut noodzakelijk zijn om het risico op herhaling te beperken of indien deze noodzakelijk zijn in het belang van het slachtoffer of voor de maatschappelijke re-integratie van de veroordeelde.
§ 3. Le Roi fixe les modalités d'exécution et de contrôle de la peine de surveillance électronique.	§ 3. De Koning bepaalt de nadere regels inzake de tenuitvoerlegging en controle van de straf onder elektronisch toezicht.
Le tribunal d'application des peines statue, dans les quinze jours et après avoir entendu le condamné, sur la réquisition du ministère public ou la demande du condamné tendant	De strafuitvoeringsrechtbank doet, binnen vijftien dagen en na de veroordeelde te hebben gehoord, uitspraak op vordering van het openbaar ministerie of op verzoek van

à modifier le lieu où doit s'exécuter l'obligation de résidence, à modifier les déplacements, activités ou absences autorisés ou à préciser ou modifier les conditions particulières imposées.	de veroordeelde om de plaats te wijzigen waar de verplichte aanwezigheid moet worden uitgevoerd, om de toegestane verplaatsingen, activiteiten of afwezigheden te wijzigen of om de opgelegde bijzondere voorwaarden nader te bepalen of te wijzigen.
§ 4. Si la peine de surveillance électronique n'est pas exécutée en tout ou en partie ou en cas d'inobservation grave des conditions générales ou particulières, le tribunal de l'application des peines peut, sur la réquisition du ministère public, décider qu'il sera procédé à l'exécution de la peine d'emprisonnement subsidiaire prononcée ou de son reliquat, après déduction de la durée de la surveillance électronique déjà exécutée, un jour de peine de surveillance électronique équivalant à un jour d'emprisonnement.	§ 4. Indien de straf onder elektronisch toezicht niet of slechts gedeeltelijk wordt uitgevoerd of in geval van ernstige niet-naleving van de algemene of bijzondere voorwaarden kan de strafuitvoeringsrechtbank, op vordering van het openbaar ministerie, beslissen dat zal worden overgegaan tot de uitvoering van de uitgesproken vervangende gevangenisstraf of van het restant ervan na aftrek van de duur van het reeds uitgevoerde elektronisch toezicht, waarbij een dag van de straf onder elektronisch toezicht gelijkstaat aan een dag gevangenisstraf.
Art. 44. La peine de probation	Art. 44. Probatiestraf
§ 1 ^{er} . Lorsqu'il estime devoir prononcer une peine de niveau 2 ou de niveau 1, le juge peut condamner à titre de peine principale à une peine de probation.	§ 1. Wanneer de rechter van oordeel is dat hij een straf van niveau 2 of van niveau 1 moet uitspreken, kan hij als hoofdstraf een probatiestraf opleggen.
Le juge ne peut prononcer une peine de probation que si le prévenu a donné, en personne ou par l'intermédiaire de son avocat, son consentement éclairé.	De rechter kan een probatiestraf slechts uitspreken als de beklaagde, in persoon of via zijn advocaat, met kennis van zaken zijn instemming heeft gegeven.
§ 2. La peine de probation consiste en l'obligation de respecter des conditions générales et particulières durant une période fixée par le juge.	§ 2. De probatiestraf bestaat uit de verplichting algemene en bijzondere voorwaarden na te leven gedurende een door de rechter bepaalde termijn.
La durée de la peine de probation de niveau 2 doit être supérieure à douze mois et ne peut excéder deux ans. La durée de la peine de probation de niveau 1 ne peut être inférieure à six mois ni supérieure à douze mois.	De duur van de probatiestraf van niveau 2 bedraagt meer dan twaalf maanden en ten hoogste twee jaar. De duur van de probatiestraf van niveau 1 bedraagt minstens zes maanden en ten hoogste twaalf maanden.
Lorsqu'il prononce une peine de probation de niveau 1, le juge prévoit, dans les limites	De rechter legt, binnen de grenzen bepaald voor het misdrijf en door de wet, bij het

<p>prévues pour l'infraction et par la loi, une amende de 200 euros à 20 000 euros au plus ou une peine d'emprisonnement d'un mois au moins à six mois au plus. Lorsqu'il prononce une peine de probation de niveau 2, le juge prévoit, dans les limites prévues pour l'infraction et par la loi, une amende de 200 euros à 20 000 euros au plus ou une peine d'emprisonnement d'un mois au moins à un an au plus. Ces peines subsidiaires peuvent être appliquées en cas de non-exécution de la peine de probation.</p>	<p>uitspreken van een probatiestraf van niveau 1 een geldboete van 200 euro tot ten hoogste 20 000 euro of een gevangenisstraf van minstens een maand tot ten hoogste zes maand op. Bij het uitspreken van een probatiestraf van niveau 2 legt de rechter binnen de grenzen bepaald voor het misdrijf en door de wet, een geldboete van 200 euro tot ten hoogste 20 000 euro of een gevangenisstraf van minstens een maand en ten hoogste een jaar op. Deze vervangende straffen kunnen worden toegepast indien de probatiestraf niet wordt uitgevoerd.</p>
<p>Les personnes physiques auxquelles une peine de probation a été infligée sont soumises en outre à la guidance sociale exercée par le service compétent des communautés.</p>	<p>De natuurlijke personen aan wie een probatiestraf werd opgelegd, worden bovendien onderworpen aan de sociale begeleiding door de daartoe aangewezen bevoegde dienst van de gemeenschappen.</p>
<p>Le Roi fixe le contenu et les modalités concrètes de la formation, du stage professionnel et du service citoyen.</p>	<p>De Koning bepaalt de inhoud en de concrete nadere regels van de opleiding, van de beroepsstage en van de gemeenschapsdienst.</p>
<p>§ 3. Le juge détermine la durée de la peine de probation et fixe les conditions particulières auxquelles est soumis le condamné.</p>	<p>§ 3. De rechter bepaalt de duur van de probatiestraf en de bijzondere voorwaarden waaraan de veroordeelde wordt onderworpen.</p>
<p>La peine de probation est toujours assortie des conditions générales suivantes :</p>	<p>Aan de probatiestraf worden steeds de volgende algemene voorwaarden verbonden:</p>
<p>1° ne pas commettre d'infractions ; 2° pour les personnes physiques, avoir une adresse fixe et, en cas de changement de celle-ci, communiquer sans délai l'adresse de sa nouvelle résidence au service compétent des communautés chargé de la guidance ; 3° pour les personnes physiques, donner suite aux convocations du tribunal de l'application des peines et à celles du service compétent des communautés chargé de la guidance.</p>	<p>1° geen misdrijven plegen; 2° voor de natuurlijke personen, een vast adres hebben en, bij wijziging ervan, zijn nieuwe verblijfplaats onmiddellijk meedelen aan de bevoegde dienst van de gemeenschappen die met de begeleiding is belast; 3° voor de natuurlijke personen, gevolg geven aan de oproepingen van de strafuitvoeringsrechtbank en aan die van de bevoegde dienst van de gemeenschappen die met de begeleiding is belast.</p>
<p>La peine de probation prend cours à compter du jour où le jugement ou l'arrêt est passé en force de chose jugée.</p>	<p>De probatiestraf gaat in vanaf de dag waarop de veroordeling in kracht van gewijsde is getreden.</p>

§ 4. Le cas échéant, le tribunal de l'application des peines détermine, après avoir entendu le condamné, les modalités concrètes d'exécution de la peine de probation.	§ 4. In voorkomend geval, bepaalt de strafuitvoeringsrechtbank, na de veroordeelde gehoord te hebben, de concrete invulling van de probatiestraf.
Le tribunal de l'application des peines peut suspendre en tout ou en partie les conditions particulières, les préciser ou les adapter aux circonstances, soit d'office, soit sur réquisition du ministère public, soit à la demande du condamné. S'il estime que la peine de probation a atteint son objectif, il peut décider d'y mettre fin, même si la période fixée par le juge n'a pas encore expiré.	De strafuitvoeringsrechtbank kan de bijzondere voorwaarden geheel of ten dele opschorten, nader omschrijven of aanpassen aan de omstandigheden, hetzij ambtshalve, hetzij op vordering van het openbaar ministerie, hetzij op verzoek van de veroordeelde. Indien de strafuitvoeringsrechtbank van oordeel is dat de probatiestraf zijn doel heeft bereikt, kan zij beslissen een einde eraan te maken, zelfs als de door de rechter bepaalde termijn nog niet is verstreken.
Le Roi fixe, pour le surplus, les modalités d'exécution et de contrôle de la peine de probation. Il organise aussi avec les instances compétentes la diffusion d'informations et la concertation relatives à l'application des peines de probation.	De Koning bepaalt voor het overige de nadere regels inzake de tenuitvoerlegging en controle van de probatiestraf. Hij organiseert ook samen met de bevoegde instanties de verspreiding van informatie en het overleg inzake de toepassing van de probatiestrafen.
§ 5. En cas d'inexécution totale ou partielle de la peine de probation, le tribunal de l'application des peines peut, sur réquisition du ministère public, et après avoir entendu le condamné, décider que la peine subsidiaire ou une partie de celle-ci sera mise à exécution, et ce en tenant compte de la partie de la peine de probation qui a déjà été exécutée par le condamné.	§ 5. Wanneer de probatiestraf geheel of gedeeltelijk niet wordt uitgevoerd, kan de strafuitvoeringsrechtbank, op vordering van het openbaar ministerie, en na de veroordeelde gehoord te hebben, beslissen dat de vervangende straf of een deel ervan ten uitvoer zal worden gelegd, hierbij rekening houdende met het deel van de probatiestraf dat de veroordeelde reeds heeft verricht.
Art. 45. La peine de travail	Art. 45. Werkstraf
§ 1 ^{er} . Lorsqu'il estime devoir prononcer une peine de niveau 2 ou de niveau 1, le juge peut condamner à titre de peine principale à une peine de travail.	§ 1. Wanneer de rechter van oordeel is dat hij een straf van niveau 2 of van niveau 1 moet uitspreken, kan hij als hoofdstraf een werkstraf opleggen.
Le juge ne peut prononcer une peine de travail que si le prévenu a donné, en personne ou par l'intermédiaire de son	De rechter kan een werkstraf slechts uitspreken als de beklaagde, in persoon of

avocat, son consentement éclairé.	via zijn advocaat, met kennis van zaken zijn instemming heeft gegeven.
§ 2. La durée de la peine de travail de niveau 2 doit être supérieure à cent vingt heures et ne peut excéder trois cents heures. La durée de la peine de travail de niveau 1 ne peut être inférieure à vingt heures et ne peut excéder cent vingt heures.	§ 2. De duur van de werkstraf van niveau 2 bedraagt meer dan honderdtwintig uren en ten hoogste driehonderd uren. De duur van de werkstraf van niveau 1 bedraagt minstens twintig uren en ten hoogste honderdtwintig uren.
Elle est effectuée gratuitement par le condamné pendant le temps laissé libre par ses éventuelles activités scolaires ou professionnelles. Elle ne peut être effectuée qu'auprès des services publics de l'État, des communautés, des régions, des provinces, des communes et des centres publics d'aide sociale ou auprès des associations sans but lucratif ou de fondations à but social, scientifique ou culturel. La peine de travail ne peut consister en un travail qui, dans le service public ou l'association désignée, est généralement exécuté par des travailleurs rémunérés.	De veroordeelde verricht de werkstraf kosteloos tijdens de vrije tijd waarover hij naast zijn eventuele school- of beroepsactiviteiten beschikt. Zij mag uitsluitend worden verricht bij openbare diensten van de Staat, de gemeenschappen, de gewesten, de provincies, de gemeenten en de openbare centra voor maatschappelijk welzijn, dan wel bij verenigingen zonder winstoogmerk of stichtingen met een sociaal, wetenschappelijk of cultureel oogmerk. De werkstraf mag niet bestaan uit een activiteit die, in de aangewezen overheidsdienst of vereniging, doorgaans door bezoldigde werknemers wordt verricht.
Le juge détermine la durée de la peine de travail et peut donner des indications concernant son contenu concret.	De rechter bepaalt de duur van de werkstraf en kan aanwijzingen geven omtrent de concrete invulling ervan.
Lorsqu'il prononce une peine de travail de niveau 1, le juge prévoit, dans les limites prévues pour l'infraction et par la loi, une amende de 200 euros à 20.000 euros au plus ou une peine d'emprisonnement d'un mois au moins à six mois au plus. Lorsqu'il prononce une peine de travail de niveau 2, le juge prévoit dans les limites prévues pour l'infraction et par la loi, une amende de 200 euros à 20.000 euros au plus ou une peine d'emprisonnement d'un mois au moins à un an au plus. Ces peines subsidiaires peuvent être appliquées en cas de non-exécution de la peine de travail.	De rechter legt, binnen de grenzen bepaald voor het misdrijf en door de wet, bij het uitspreken van een werkstraf van niveau 1 een geldboete van 200 euro tot ten hoogste 20 000 of een gevangenisstraf van minstens een maand tot ten hoogste zes maanden op. Bij het uitspreken van een werkstraf van niveau 2, legt de rechter, binnen de grenzen bepaald voor het misdrijf en door de wet, een geldboete van 200 euro tot ten hoogste 20 000 euro of een gevangenisstraf van minstens een maand tot ten hoogste een jaar op. Deze vervangende straffen kunnen worden toegepast indien de werkstraf niet wordt uitgevoerd.
§ 3. L'exécution de la peine de travail est contrôlée par le tribunal de l'application des peines.	§ 3. Op de tenuitvoerlegging van de werkstraf wordt toegezien door de strafuitvoeringsrechtbank.

Le Roi fixe les modalités d'exécution et de contrôle de la peine de travail. Il organise aussi avec les instances compétentes la diffusion d'informations et la concertation relatives à l'application des peines de travail.	De Koning bepaalt de nadere regels inzake de tenuitvoerlegging en controle van de werkstraf. Hij organiseert ook samen met de bevoegde instanties de verspreiding van informatie en het overleg inzake de toepassing van de werkstraffen.
§ 4. En cas d'inexécution totale ou partielle de la peine de travail, le tribunal de l'application des peines peut, sur réquisition du ministère public et après avoir entendu le condamné, décider que la peine subsidiaire ou une partie de celle-ci sera mise à exécution, et ce en tenant compte de la partie de la peine de travail qui a déjà été exécutée par le condamné.	§ 4. Wanneer de werkstraf geheel of gedeeltelijk niet wordt uitgevoerd, kan de strafuitvoeringsrechtbank, op vordering van het openbaar ministerie, en na de veroordeelde te hebben gehoord, beslissen dat de vervangende straf of een deel ervan ten uitvoer zal worden gelegd, hierbij rekening houdende met het deel van de werkstraf dat de veroordeelde reeds heeft verricht.
Art. 46. Le suivi prolongé	Art. 46. Verlengde opvolging
<p>§ 1er. Lorsqu'il prononce une peine de niveau 3 ou une peine d'un niveau supérieur pour une infraction qui a causé une atteinte grave à la vie, à l'intégrité physique, sexuelle ou psychique de la victime ou qui constitue un danger grave pour la sécurité publique, le juge peut imposer un suivi prolongé comme peine accessoire.</p> <p>Cette peine doit être prononcée lorsque le juge condamne le prévenu ou l'accusé à une peine de niveau 7 ou 8 et que le prévenu ou l'accusé a déjà été condamné antérieurement pour une infraction pour laquelle la loi prévoit une peine de niveau 7 ou 8.</p> <p>Cette peine doit également être prononcée lorsque le juge condamne le prévenu ou l'accusé à une peine de niveau 4 ou d'un niveau supérieur et que la condamnation est fondée, en cas de concours ou non avec d'autres infractions, sur une des infractions suivantes :</p> <p>1° la torture ayant entraîné la mort visée à l'article 117 ;</p>	<p>§ 1. Indien de rechter een straf oplegt van niveau 3 of van een hoger niveau wegens een misdrijf dat een ernstige inbreuk heeft uitgemaakt op het leven, de fysieke, seksuele of psychische integriteit van het slachtoffer of een ernstig gevaar uitmaakte voor de openbare veiligheid kan hij een verlengde opvolging opleggen als bijkomende straf.</p> <p>Deze straf moet worden opgelegd indien de rechter de beklaagde of beschuldigde veroordeelt tot een straf van niveau 7 of 8 en de beklaagde of beschuldigde reeds eerder werd veroordeeld voor een misdrijf waarop de wet een straf van niveau 7 of 8 stelt.</p> <p>Deze straf moet eveneens worden opgelegd indien de rechter de beklaagde of beschuldigde veroordeelt tot een straf van niveau 4 of van een hoger niveau en de veroordeling, al dan niet in samenloop met andere misdrijven, is gebaseerd op een van de volgende misdrijven:</p> <p>1° foltering met de dood tot gevolg, bedoeld in artikel 117;</p>

<p>2° le viol d'un mineur d'âge visé aux articles 142, 143 et 144 ;</p> <p>3° les actes sexuels non consensuels ayant entraîné la mort visés à l'article 138 ;</p> <p>4° l'enlèvement ayant entraîné la mort visé à l'article 210 ;</p> <p>5° une infraction terroriste au sens de l'article 345, si celle-ci a occasionné la mort.</p>	<p>2° verkrachting van een minderjarige in de zin van de artikelen 142, 143 en 144;</p> <p>3° niet-consensuele seksuele handelingen met de dood tot gevolg in de zin van artikel 138;</p> <p>4° ontvoering met de dood tot gevolg, bedoeld in artikel 210;</p> <p>5° een terroristisch misdrijf in de zin van artikel 345, ingeval dit de dood heeft veroorzaakt.</p>
<p>Avant de prononcer cette peine, le juge peut solliciter l'avis motivé d'un expert, porteur d'un titre professionnel de psychiatre médico-légal, d'un service spécialisé dans la guidance ou le traitement des délinquants sexuels, d'un service spécialisé dans les problématiques liées au terrorisme et à l'extrémisme violent ou d'un autre établissement spécialisé agréé par le Roi, sur la nature de la problématique éventuelle à laquelle le prévenu ou l'accusé est confronté et sur les possibilités d'accompagnement, de traitement ou de suivi.</p>	<p>Alvorens de rechter beslist deze straf op te leggen, kan hij het gemotiveerd advies inwinnen van een deskundige, houder van de beroepstitel forensisch psychiater, van een dienst gespecialiseerd in de begeleiding of behandeling van seksuele delinquenten, een dienst gespecialiseerd in de problematieken verbonden met het terrorisme en het gewelddadig extremisme of van een andere door de Koning erkende gespecialiseerde instelling omtrent de aard van de eventuele problematiek waarmee de beklaagde of de beschuldigde kampt en de mogelijkheden inzake begeleiding, behandeling of opvolging.</p>
<p>§ 2. Le suivi prolongé consiste en l'obligation de respecter, après l'exécution de la peine d'emprisonnement ou du traitement sous privation de liberté, des conditions pendant une période déterminée. Ces conditions sont destinées à rencontrer la problématique éventuelle qui a contribué à la condamnation du prévenu ou de l'accusé et d'éviter la commission de nouveaux faits.</p>	<p>§ 2. De verlengde opvolging bestaat uit de verplichting om, na afloop van de gevangenisstraf of behandeling onder vrijheidsberoving, voorwaarden na te leven voor een bepaalde duur. Deze voorwaarden zijn gericht op het aanpakken van de eventuele problematiek die heeft bijgedragen tot de veroordeling van de beklaagde of de beschuldigde en het vermijden het plegen van nieuwe feiten.</p>
<p>Si le condamné ne respecte pas les conditions imposées, s'il rend impossible l'exécution du suivi prolongé ou s'il donne à connaître qu'il n'est pas disposé à respecter les conditions, il peut être détenu dans un établissement désigné par le tribunal de l'application des peines pour la durée du suivi prolongé. Cet établissement ne peut en aucun cas être une prison.</p>	<p>Indien de veroordeelde de opgelegde voorwaarden niet naleeft, indien hij de uitvoering van de verlengde opvolging onmogelijk maakt of indien de veroordeelde te kennen geeft niet bereid te zijn voorwaarden na te leven kan hij worden opgesloten in een door de strafuitvoeringsrechtbank aangewezen instelling voor de duur van de verlengde</p>

	opvolging. Deze instelling kan in geen geval een gevangenis zijn.
§ 3. La durée du suivi prolongé est de cinq ans au maximum si une peine de niveau 3 est prononcée, de dix ans au maximum si une peine de niveau 4 est prononcée et de quinze ans au maximum en cas de prononciation d'une peine de niveau 5, 6, 7 ou 8. Si le suivi prolongé est obligatoire, conformément au paragraphe 1 ^{er} , alinéa 2 et 3, la durée minimale du suivi prolongé est de cinq ans.	§3. De verlengde opvolging wordt opgelegd voor een duur van ten hoogste vijf jaar indien een straf wordt opgelegd van niveau 3, ten hoogste tien jaar indien een straf wordt opgelegd van niveau 4 en ten hoogste vijftien jaar indien een straf wordt opgelegd van niveau 5, 6, 7 of 8. Indien de verlengde opvolging verplicht wordt opgelegd overeenkomstig paragraaf 1, tweede of derde lid, bedraagt de minimale duur van de verlengde opvolging vijf jaar.
Si le tribunal de l'application des peines décide, pour l'un des motifs énumérés au paragraphe 2, alinéa 2, que le condamné doit être privé de liberté et qu'à ce moment, le délai d'épreuve pour la libération conditionnelle ou pour la libération provisoire en vue de l'éloignement du territoire ou de la remise qui aurait été appliqué si aucun suivi prolongé n'avait été prononcé contre lui, est écoulé, le tribunal de l'application des peines tient compte, pour la détermination de la durée du suivi prolongé restant à subir, de la période déjà écoulée durant laquelle les conditions ont été respectées au-delà de ce délai.	Indien de strafuitvoeringsrechtbank op een van de gronden opgesomd in paragraaf 2, tweede lid, beslist dat de veroordeelde van zijn vrijheid moet worden beroofd en op dat moment reeds de termijn van de proeftijd voor voorwaardelijke invrijheidstelling of voorlopige invrijheidstelling met het oog op verwijdering van het grondgebied of met het oog op overlevering die van toepassing zou zijn geweest indien geen verlengde opvolging tegen hem was uitgesproken is verstreken, houdt de strafuitvoeringsrechtbank bij het bepalen van de resterende duur van de verlengde opvolging rekening met de reeds doorlopen periode waarin voorwaarden werden nageleefd boven deze grens.
§ 4. Le suivi prolongé ne peut être exécuté que lorsque le condamné a exécuté la peine d'emprisonnement ou du traitement sous privation de liberté sans avoir accompli avec succès le délai d'épreuve prévu à l'article 71 par la loi du 17 mai 2006 concernant le statut juridique externe des condamnés à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d'exécution de la peine.	§ 4. De verlengde opvolging kan enkel worden uitgevoerd indien de veroordeelde de opgelegde gevangenisstraf of behandeling onder vrijheidsberoving uitzit, zonder met succes de in artikel 71 van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten bepaalde proeftijd heeft doorlopen.
§ 5. En vue de l'exécution de cette peine, le tribunal de l'application des peines détermine, après avoir entendu le condamné, six mois avant la date d'expiration de la peine, ou dès que possible après cette date, les conditions concrètes que le condamné devra respecter au terme de la peine d'emprisonnement ou du traitement sous privation de liberté. En vue	§ 5. Met het oog op de uitvoering van deze straf bepaalt de strafuitvoeringsrechtbank, na het horen van de veroordeelde, zes maanden voorafgaand aan de voorziene datum van strafeinde, of zo snel mogelijk na dit moment, de concrete voorwaarden waaraan de veroordeelde zich na de beëindiging van de gevangenisstraf of behandeling onder vrijheidsberoving dient te

de l'audience, le ministère public constitue un dossier contenant l'avis du directeur de l'établissement pénitentiaire ou, le cas échéant, de l'institution de soins et celui d'un expert mentionné au paragraphe 1 ^{er} concernant la problématique à laquelle est confronté le condamné.	houden. Het openbaar ministerie stelt met het oog op deze zitting een dossier samen, met daarin een advies van de gevangenisdirecteur of de instellingsdirecteur en desgevallend van een deskundige zoals vermeld onder paragraaf 1 met betrekking tot de bij de veroordeelde aanwezige problematiek.
Les conditions imposées comprennent toujours les conditions générales suivantes :	De opgelegde voorwaarden omvatten steeds de volgende algemene voorwaarden:
<p>1° ne pas commettre d'infractions ;</p> <p>2° avoir une adresse fixe et, en cas de changement de celle-ci, communiquer sans délai l'adresse de sa nouvelle résidence au service des communautés chargé de l'accompagnement ;</p> <p>3° donner suite aux convocations du tribunal de l'application des peines et, le cas échéant, à celles du service des communautés chargé de l'accompagnement.</p>	<p>1° geen misdrijven plegen;</p> <p>2° een vast adres hebben en, bij wijziging ervan, zijn nieuwe verblijfplaats onmiddellijk meedelen aan de bevoegde dienst van de gemeenschappen die met de begeleiding is belast;</p> <p>3° gevolg geven aan de oproepingen van de strafuitvoeringsrechtbank en, in voorkomend geval, aan die van de bevoegde dienst van de gemeenschappen die met de begeleiding is belast.</p>
Le tribunal d'application peut, à tout moment, suspendre totalement ou partiellement, préciser ou adapter aux circonstances les conditions imposées, soit d'office, soit sur réquisition du ministère public, soit à la demande du condamné. Si le tribunal de l'application des peines estime que le suivi prolongé a atteint son objectif, il décide d'y mettre fin, même lorsque le délai fixé par la juridiction de jugement n'est pas écoulé.	De strafuitvoeringsrechtbank kan op elk moment de opgelegde voorwaarden geheel of ten dele opschorten, nader omschrijven of aanpassen aan de omstandigheden, hetzij ambtshalve, hetzij op vordering van het openbaar ministerie, hetzij op verzoek van de veroordeelde. Indien de strafuitvoeringsrechtbank van oordeel is dat de verlengde opvolging zijn doel heeft bereikt, beslist zij om voortijdig een einde te maken aan deze straf, zelfs indien de door de vonnisrechter bepaalde termijn nog niet is verstreken.
Art. 47. La déchéance de certains droits civils et politiques	Art. 47. Ontzetting uit bepaalde burgerlijke en politieke rechten
La déchéance totale ou partielle porte sur l'exercice des droits suivants :	De gehele of gedeeltelijke ontzetting heeft betrekking op de uitoefening van de volgende rechten:

<ul style="list-style-type: none"> 1° le droit d'exercer des fonctions, offices ou emplois publics ou de porter les titres et grades revêtus par l'intéressé ; 2° le droit d'éligibilité ; 3° le droit de porter une décoration ou un titre de noblesse ; 4° le droit d'être juré ou expert, d'agir en tant qu'instrumentaire ou témoin certificateur dans des actes ; le droit de témoigner devant la justice, autrement que pour y donner seulement des renseignements ; 5° le droit d'être appelé aux fonctions de tuteur, subrogé tuteur ou curateur, si ce n'est de ses propres enfants, ou d'exercer la fonction d'administrateur judiciaire des biens d'un présumé absent ou d'administrateur d'une personne protégée en vertu de l'article 492/1 du Code civil ; 6° le droit de porter des armes ou d'exercer une quelconque activité en relation avec des armes ; 7° le droit de servir dans l'armée. 	<ul style="list-style-type: none"> 1° het recht openbare ambten, bedieningen of betrekkingen te vervullen of de titels en graden te voeren waarmee de betrokkene is bekleed; 2° het recht verkozen te worden; 3° het recht enig ereteken te dragen of enige adellijke titel te voeren; 4° het recht gezworene of deskundige te zijn, als instrumentair of attesterend getuige bij akten op te treden; in rechte te getuigen, anders dan om enkel inlichtingen te geven; 5° het recht geroepen te worden tot het ambt van voogd, toeziend voogd of curator, behalve over hun eigen kinderen, of om het ambt van gerechtelijk bewindvoerder over de goederen van een vermoedelijk afwezige of bewindvoerder van een persoon die krachtens artikel 492/1 van het Burgerlijk Wetboek is beschermd uit te oefenen; 6° het recht wapens te dragen of enige activiteit met betrekking tot wapens uit te oefenen; 7° het recht te dienen in het leger.
<p>En cas de condamnation à une peine de niveau 8, la déchéance à vie des droits énoncés à l'alinéa 1er est prononcée. Le juge peut en outre prononcer l'interdiction du droit de vote à perpétuité ou pour une période de vingt à trente ans au plus.</p>	<p>In geval van veroordeling tot een straf van niveau 8 wordt de levenslange ontzetting uitgesproken van de rechten genoemd in het eerste lid. De rechter kan daarnaast de ontzetting van het kiesrecht opleggen voor het leven of voor een periode van twintig tot ten hoogste dertig jaar.</p>
<p>En cas de condamnation à une peine de niveau 7, le juge peut interdire en tout ou partie l'exercice des droits énoncés à l'alinéa 1er pour vingt ans. Le juge peut en outre prononcer l'interdiction du droit de vote pour une même période.</p>	<p>In geval van veroordeling tot een straf van niveau 7, kan de rechter de veroordeelde geheel of ten dele ontzetten van de uitoefening van de rechten genoemd in het eerste lid voor twintig jaar. De rechter kan daarnaast de ontzetting van het kiesrecht opleggen voor een zelfde periode.</p>
<p>En cas de condamnation à une peine de niveau 2 à 6, les cours et tribunaux peuvent interdire en tout ou partie l'exercice des droits énoncés à l'alinéa 1er pour cinq à dix ans au plus.</p>	<p>In geval van veroordeling tot een straf van niveau 2 tot en met 6, kunnen de hoven en rechtbanken de veroordeelde geheel of ten dele ontzetten van de uitoefening van de rechten genoemd in het eerste lid voor vijf tot ten hoogste tien jaar.</p>

La période de déchéance, définie par le jugement ou l'arrêt de condamnation, prend cours le jour où la condamnation est passée en force de chose jugée. Le délai est toutefois prolongé de la durée pendant laquelle la peine d'emprisonnement ou le traitement sous privation de liberté se trouve exécuté à l'exception de la période de libération anticipée.	De tijd van de ontzetting, bij het vonnis of arrest van veroordeling bepaald, gaat in op de dag waarop de veroordeling in kracht van gewijsde is getreden. De termijn wordt evenwel verlengd met de tijd waarin de gevangenisstraf of de behandeling onder vrijheidsberoving wordt uitgevoerd, met uitzondering van de periode van vervroegde invrijheidstelling.
S'il y a lieu, le tribunal de l'application des peines peut décider de modifier une condamnation passée en force de chose jugée de déchéance des droits en diminuant la durée ou l'étendue de la déchéance, en la suspendant ou en y mettant fin.	Indien daartoe grond bestaat, kan de strafuitvoeringsrechtbank beslissen een in kracht van gewijsde getreden veroordeling tot de ontzetting uit de rechten te wijzigen door de duur of de omvang van de ontzetting te verminderen, de ontzetting op te schorten of te beëindigen.
Art. 48. L'interdiction professionnelle	Art. 48. Beroepsverbod
Sans préjudice d'autres dispositions légales, le juge peut interdire au condamné d'exercer sa profession s'il a abusé gravement de sa profession pour commettre l'infraction.	Onverminderd andere wettelijke bepalingen, kan de rechter de veroordeelde verbieden zijn beroep uit te oefenen indien hij ernstig misbruik heeft gemaakt van zijn beroep om het misdrijf te plegen.
L'interdiction professionnelle a une durée d'un an minimum et de cinq ans au plus.	Het beroepsverbod bedraagt minstens een jaar en ten hoogste vijf jaar.
L'interdiction professionnelle prend cours le jour où la condamnation est passée en force de chose jugée. Le délai est toutefois prolongé de la durée pendant laquelle la peine d'emprisonnement ou le traitement sous privation de liberté se trouve exécuté à l'exception de la période de libération anticipée.	Het beroepsverbod gaat in vanaf de dag waarop de veroordeling in kracht van gewijsde is getreden. De termijn wordt evenwel verlengd met de tijd waarin de gevangenisstraf of de behandeling onder vrijheidsberoving wordt uitgevoerd, met uitzondering van de periode van vervroegde invrijheidstelling.
S'il y a lieu, le tribunal de l'application des peines peut décider de modifier une condamnation passée en force de chose jugée d'interdiction professionnelle en diminuant la durée de l'interdiction, en la suspendant ou en y mettant fin.	Indien daartoe grond bestaat kan de strafuitvoeringsrechtbank beslissen een in kracht van gewijsde getreden veroordeling tot het beroepsverbod te wijzigen door de duur van het verbod te verminderen, het verbod op te schorten of te beëindigen.
Art. 49. La déchéance du droit de	Art. 49. Verval van het recht tot sturen

conduire	
Le juge peut condamner l'auteur à une déchéance du droit de conduire si un véhicule automoteur a servi ou était destiné à commettre l'infraction ou à assurer la fuite.	De rechter kan de dader veroordelen tot een verval van het recht tot sturen indien een motorrijtuig gediend heeft of bestemd was tot het plegen van het misdrijf of tot het verzekeren van de vlucht.
La déchéance du droit de conduire est de six mois minimum et de cinq ans au plus.	Het verval van het recht tot sturen bedraagt minstens zes maanden en ten hoogste vijf jaar.
Le juge peut limiter la déchéance à son exécution en dehors de l'activité professionnelle.	De rechter kan het verval beperken tot de uitvoering buiten de beroepsactiviteit.
La déchéance prend cours le jour où la condamnation est passée en force de chose jugée. Le délai est toutefois prolongé de la durée pendant laquelle la peine d'emprisonnement ou le traitement sous privation de liberté se trouve exécuté à l'exception de la période de libération anticipée.	Het verval gaat in vanaf de dag waarop de veroordeling in kracht van gewijsde is getreden. De termijn wordt evenwel verlengd met de tijd waarin de gevangenisstraf of de behandeling onder vrijheidsberoving wordt uitgevoerd, met uitzondering van de periode van vervroegde invrijheidstelling.
S'il y a lieu, le tribunal de l'application des peines peut décider de modifier une condamnation passée en force de chose jugée de déchéance du droit de conduire en diminuant la durée de la déchéance, en la suspendant ou en y mettant fin.	Indien daartoe grond bestaat kan de strafuitvoeringsrechtbank beslissen een in kracht van gewijsde getreden veroordeling tot verval van het recht tot sturen te wijzigen door de duur van het verval te verminderen, het verval op te schorten of te beëindigen.
Art. 50. L'interdiction de résidence, de lieu ou de contact	Art. 50. Verblijfs-, plaats- of contactverbod
Dans les cas prévus par la loi, le juge peut imposer au condamné, pour une durée d'un an à vingt ans au plus, l'interdiction du droit d'habiter, de résider ou de se tenir dans la zone déterminée par le juge ou d'entrer en contact avec les personnes qu'il désigne individuellement.	In de bij wet bepaalde gevallen kan de rechter de veroordeelde, voor een termijn van een jaar tot ten hoogste twintig jaar, de ontzetting opleggen van het recht te wonen, te verblijven of zich te op te houden in het door de rechter bepaalde gebied of contact te hebben met de personen die hij individueel aanwijst.
L'interdiction prend cours le jour où la condamnation est passée en force de chose jugée. Le délai est toutefois prolongé de la durée pendant laquelle la peine	Het verblijfs-, plaats- of contactverbod gaat in vanaf de dag waarop de veroordeling in kracht van gewijsde is getreden. De termijn wordt evenwel verlengd met de tijd waarin

d'emprisonnement ou le traitement sous privation de liberté se trouve exécuté à l'exception de la période de libération anticipée.	de gevangenisstraf of de behandeling onder vrijheidsberoving wordt uitgevoerd, met uitzondering van de periode van vervroegde invrijheidstelling.
S'il y a lieu, le tribunal de l'application des peines peut décider de modifier une condamnation passée en force de chose jugée d'interdiction de résidence, de lieu ou de contact, en diminuant la durée ou l'étendue de l'interdiction, en adaptant les modalités ou les conditions de l'interdiction, en la suspendant ou en y mettant fin.	Indien daartoe grond bestaat, kan de strafuitvoeringsrechtbank beslissen een in kracht van gewijsde getreden veroordeling waarbij een verblijfs-, plaats- of contactverbod is opgelegd, te wijzigen teneinde de duur of de omvang van het verbod te beperken, de nadere regels of de voorwaarden ervan aan te passen, het op te schorten of het te beëindigen.
Section 7. La condamnation par déclaration de culpabilité	Afdeling 7. Veroordeling bij schuldigverklaring
Art. 51. La condamnation par déclaration de culpabilité	Art. 51. Veroordeling bij schuldigverklaring
S'il estime devoir prononcer une peine de niveau 2 ou de niveau 1, le juge peut prononcer la condamnation par déclaration de culpabilité lorsqu'il constate au vu des circonstances concrètes de la cause que les faits jugés présentent une gravité limitée ou que l'écoulement du temps rend la prononciation d'une autre peine inopportune.	Wanneer de rechter van oordeel is dat hij een straf van niveau 2 of van niveau 1 moet uitspreken kan hij de veroordeling bij schuldigverklaring uitspreken, wanneer hij vaststelt dat in het licht van de concrete omstandigheden van de zaak de hem voorgelegde feiten slechts van geringe ernst zijn of dat de tijd die is verstreken sinds het plegen van het misdrijf het uitspreken van een andere straf niet opportuun maakt.
Si le juge prononce la condamnation par déclaration de culpabilité, le prévenu est condamné aux frais et, s'il y a lieu, aux restitutions.	Wanneer de veroordeling bij schuldigverklaring wordt uitgesproken, wordt de beklaagde veroordeeld in de kosten en, zo daartoe aanleiding bestaat, tot teruggave.
À l'exception de la confiscation, la déclaration de culpabilité ne peut être prononcée cumulativement avec une autre peine.	Met uitzondering van de verbeurdverklaring mag de schuldigverklaring niet samen met een andere straf worden uitgesproken.
Section 8. Les peines patrimoniales	Afdeling 8. Vermogensstraffen

Art. 52. L'amende	Art. 52. Geldboete
§ 1 ^{er} . L'amende peut être infligée soit comme peine principale, soit comme peine accessoire.	§ 1. De geldboete kan worden opgelegd, hetzij als hoofdstraf, hetzij als bijkomende straf.
En cas de condamnation à une peine de niveau 2 à 8, les cours et tribunaux peuvent prononcer les amendes suivantes comme peine accessoire :	In geval van veroordeling tot een straf van niveau 2 tot en met 8 kunnen de hoven en rechtbanken de volgende geldboete als bijkomende straf uitspreken:
<p>1° si la peine principale est une peine de niveau 8, une amende de 200 euros à 35 000 euros au plus ;</p> <p>2° si la peine principale est une peine de niveau 7, une amende de 200 euros à 30 000 euros au plus ;</p> <p>3° si la peine principale est une peine de niveau 6, une amende de 200 euros à 25 000 euros au plus ;</p> <p>4° si la peine principale est une peine de niveau 5, une amende de 200 euros à 20 000 euros au plus ;</p> <p>5° si la peine principale est une peine de niveau 4, une amende de 200 euros à 15 000 euros au plus ;</p> <p>6° si la peine principale est une peine de niveau 3, une amende de 200 euros à 10 000 euros au plus ;</p> <p>7° si la peine principale est une peine de niveau 2, une amende de 200 euros à 5 000 euros au plus.</p>	<p>1° indien de hoofdstraf een straf van niveau 8 is, een geldboete van 200 euro tot ten hoogste 35 000 euro;</p> <p>2° indien de hoofdstraf een straf van niveau 7 is, een geldboete van 200 euro tot ten hoogste 30 000 euro;</p> <p>3° indien de hoofdstraf een straf van niveau 6 is, een geldboete van 200 euro tot ten hoogste 25 000 euro;</p> <p>4° indien de hoofdstraf een straf van niveau 5 is, een geldboete van 200 euro tot ten hoogste 20 000 euro;</p> <p>5° indien de hoofdstraf een straf van niveau 4 is, een geldboete van 200 euro tot ten hoogste 15 000 euro;</p> <p>6° indien de hoofdstraf een straf van niveau 3 is, een geldboete van 200 euro tot ten hoogste 10 000 euro;</p> <p>7° indien de hoofdstraf een straf van niveau 2 is, een geldboete van 200 euro tot ten hoogste 5 000 euro.</p>
§ 2. Lorsqu'il prononce une peine d'amende, le juge tient compte, pour la détermination de son montant, des éléments invoqués par le prévenu eu égard à sa capacité financière et à sa situation sociale.	§ 2. Indien hij veroordeelt tot een geldboete, houdt de rechter bij het bepalen van het bedrag rekening met de elementen die door de beklaagde worden ingeroepen met betrekking tot zijn financiële draagkracht en sociale toestand.
Le juge peut prononcer une peine d'amende inférieure au minimum légal, si le prévenu soumet un document quelconque apportant la preuve de sa situation financière précaire.	De rechter kan een geldboete uitspreken beneden het wettelijk minimum indien de beklaagde om het even welk document voorlegt dat zijn precare financiële situatie bewijst.
Le juge peut décider du fractionnement du paiement de l'amende lorsque les	De rechter kan beslissen dat de geldboete in schijven zal worden betaald wanneer de

circonstances de la cause le justifient.	omstandigheden van de zaak zulks rechtvaardigen.
Art. 53. La confiscation	Art. 53. Verbeurdverklaring
§ 1 ^{er} . La confiscation est une peine accessoire que le juge est tenu de prononcer lorsqu'il déclare les faits établis. Lorsque le juge estime pouvoir prononcer une peine de niveau 1, il peut condamner à la confiscation à titre de peine principale.	§ 1. Behoudens wanneer ze als hoofdstraf van niveau 1 wordt uitgesproken, is de verbeurdverklaring een bijkomende straf die de rechter moet uitspreken wanneer hij het misdrijf bewezen verklaart.
§ 2. Le juge prononce la confiscation :	§2. De rechter spreekt de verbeurdverklaring uit:
<p>1° des choses formant l'objet de l'infraction quand la propriété en appartient au condamné ;</p> <p>2° des choses qui ont servi ou qui ont été destinées à commettre l'infraction quand la propriété en appartient au condamné ;</p> <p>3° des choses qui ont été créées par l'infraction ;</p> <p>4° des avantages patrimoniaux tirés de l'infraction, des biens et valeurs qui leur ont été substitués et des revenus de ces avantages investis.</p>	<p>1° van de zaken die het voorwerp van het misdrijf uitmaken, indien zij eigendom zijn van de veroordeelde;</p> <p>2° van de zaken die hebben gediend of waren bestemd tot het plegen van het misdrijf, indien zij eigendom zijn van de veroordeelde;</p> <p>3° van de zaken die uit het misdrijf zijn ontstaan;</p> <p>4° van de vermogensvoordelen die uit het misdrijf zijn verkregen, van de goederen en waarden die in de plaats ervan zijn gesteld en van de inkomsten uit de belegde voordelen.</p>
Si les choses confiscables énumérées à l'alinéa 1 ^{er} , 2°, et 4°, ne peuvent être trouvées dans le patrimoine du condamné, le juge procède, sur réquisitions écrites du ministère public ou d'office, après avoir entendu le prévenu, à leur évaluation monétaire et prononce la confiscation qui porte sur une somme d'argent qui leur est équivalente. En cas de pluralité d'auteurs, celui qui a placé la chose confiscable hors de portée des autorités judiciaires sera seul condamné au paiement de cette somme d'argent équivalente. Si cette personne ne peut être déterminée, chacun des auteurs sera condamné à une quote-part de cette somme obtenue en la divisant par le nombre	Indien de verbeurd te verklaren zaken genoemd in het eerste lid, 2° en 4° niet in het vermogen van de veroordeelde kunnen worden teruggevonden, gaat de rechter, op schriftelijke vordering van het openbaar ministerie of ambtshalve, na de beklaagde hierover te hebben gehoord, over tot een raming van de geldwaarde ervan en spreekt de verbeurdverklaring uit van een daarmee overeenstemmend geldbedrag. Wanneer er meerdere daders zijn, zal enkel diegene die het verbeurd te verklaren goed heeft onttrokken aan de gerechtelijke autoriteiten worden veroordeeld tot betaling van het daarmee overeenstemmend bedrag. Indien die persoon niet kan worden bepaald, zal elk

d'auteurs connus.	van de daders worden veroordeeld tot de betaling van een deel van dat bedrag, dat wordt verkregen door het bedrag te delen door het aantal gekende daders.
§ 3. La confiscation de biens immobiliers qui ont servi ou qui ont été destinés à commettre l'infraction ne sera ordonnée que dans les cas où la loi le prévoit.	§3. De verbeurdverklaring van onroerende goederen die hebben gediend of bestemd zijn geweest voor het plegen van het misdrijf zal slechts worden bevolen in de door de wet bepaalde gevallen.
§ 4. La confiscation de biens immobiliers ne peut avoir lieu que sur réquisition écrite du ministère public. Lorsqu'elle n'a pas été précédée d'une saisie immobilière pénale du bien, cette réquisition est transcrite gratuitement à l'Administration générale de la Documentation patrimoniale de la situation du bien.	§4. De verbeurdverklaring van onroerende goederen kan enkel gebeuren op schriftelijke vordering van het openbaar ministerie. Wanneer zij niet wordt voorafgegaan door een onroerend strafrechtelijk beslag van het goed, wordt deze vordering gratis overgeschreven bij de Algemene Administratie van de Patrimoniumdocumentatie van waar het goed geleden is.
§ 5. Pour déterminer le montant des avoirs patrimoniaux tirés directement de l'infraction, le juge peut notamment se fonder sur tous les éléments qui lui sont soumis de manière contradictoire et qui démontrent un déséquilibre entre, d'une part, l'accroissement temporaire ou constant du patrimoine et les dépenses du condamné durant la période infractionnelle, dont le ministère public rapporte la preuve, et, d'autre part, l'accroissement temporaire ou constant du patrimoine et les dépenses du condamné durant cette même période pour lesquels ce dernier peut rendre plausible qu'ils ne découlent pas des infractions pour lesquels il est condamné.	§ 5. Voor het bepalen van het bedrag van de vermogensbestanddelen die rechtstreeks uit het misdrijf zijn verkregen, kan de rechter zich inzonderheid baseren op alle elementen die hem op tegensprekelijke wijze worden voorgelegd, en die wijzen op een onevenwicht tussen enerzijds de tijdelijke of blijvende aangroei van het vermogen en de bestedingen van de veroordeelde gedurende de incriminatieperiode die door het openbaar ministerie worden bewezen, en anderzijds de tijdelijke of blijvende aangroei van het vermogen en de bestedingen van de veroordeelde in diezelfde periode, waarvan die laatste geloofwaardig kan maken dat ze niet voortspuiten uit de misdrijven waarvoor hij werd veroordeeld.
§ 6. Le juge diminue au besoin la confiscation des choses qui ont servi ou qui ont été destinées à commettre l'infraction visées au paragraphe 2, alinéa 1 ^{er} , 2 ^o , ou le montant des avantages patrimoniaux visés au paragraphe 1 ^{er} , alinéa 1 ^{er} , 4 ^o , ou l'évaluation monétaire visée au paragraphe 2, alinéa 2 afin de ne pas soumettre le	§6. De rechter vermindert indien nodig de verbeurdverklaring van de goederen die hebben gediend tot of waren bestemd om het misdrijf te plegen bedoeld in paragraaf 2, eerste lid, 2 ^o , of het bedrag van de vermogensvoordelen bedoeld in paragraaf 1, eerste lid, 4 ^o , of de raming van de geldwaarde bedoeld in paragraaf 2, tweede

condamné à une peine déraisonnablement lourde.	lid, teneinde de veroordeelde niet aan een onredelijk zware straf te onderwerpen.
§ 7. La confiscation des choses visées au paragraphe 1 ^{er} est prononcée également lorsque ces choses se trouvent hors du territoire de la Belgique.	§ 7. De verbeurdverklaring van de in paragraaf 1 bedoelde zaken wordt eveneens uitgesproken wanneer die zaken zich buiten het Belgische grondgebied bevinden.
La confiscation des choses visées au paragraphe 2, alinéa 1 ^{er} , 1° et 2°, prononcée à l'égard des personnes morales de droit public, ne peut porter que sur des biens civilement saisissables.	De verbeurdverklaring van de in paragraaf 2, eerste lid, 1° en 2° bedoelde zaken, uitgesproken ten aanzien van publiekrechtelijke rechtspersonen, kan enkel betrekking hebben op goederen die vatbaar zijn voor burgerlijk beslag.
§ 8. Sous réserve de l'application de l'article 67, les choses confisquées sont attribuées au trésor public.	§8. Behoudens toepassing van artikel 67, worden de verbeurdverklaarde zaken aan de Schatkist toegekend.
§ 9. Tout tiers prétendant droit sur la chose confisquée peut faire valoir ce droit dans un délai et suivant les modalités déterminées par le Roi.	§ 9. Iedere derde die beweert recht te hebben op de verbeurdverklaarde zaak, kan dit recht laten gelden binnen een termijn en volgens de modaliteiten bepaald door de Koning.
Art. 54. La confiscation élargie	Art. 54. Verruimde verbeurdverklaring
<p>§1er. Les avantages patrimoniaux, les biens et les valeurs qui y ont été substitués et les revenus provenant des avantages investis trouvés dans le patrimoine ou en possession d'une personne, y compris s'ils sont localisés en dehors du territoire de la Belgique, peuvent, sur réquisitions écrites du procureur du Roi, être confisqués ou cette personne peut être condamnée au paiement d'un montant que le juge estime correspondre à la valeur de ces choses si elle a été reconnue coupable :</p> <p>1° soit d'une ou de plusieurs infractions visées :</p>	<p>§ 1. De vermogensvoordelen, de goederen en waarden die in de plaats ervan zijn gesteld en de inkomsten uit de belegde voordelen die worden gevonden in het vermogen of in het bezit van een persoon, ook indien zij gelokaliseerd zijn buiten het Belgische grondgebied, kunnen op schriftelijke vordering van de procureur des Konings verbeurdverklaard worden, of die persoon kan worden veroordeeld tot de betaling van een bedrag dat door de rechter wordt geraamd als zijnde overeenstemmend met de waarde van deze zaken indien de betrokkene schuldig werd bevonden:</p> <p>1° ofwel aan een of meer misdrijven bedoeld:</p>

<ul style="list-style-type: none"> a) aux articles 140 à 152 et 157 à 160 ; b) aux articles 228 à 231, 248 et 249; c) aux articles 293 à 297 ; d) à l'article 324, pour autant que ces infractions soient punies d'une des peines de niveau 3 à 8 et qu'elles soient de nature à générer des avantages patrimoniaux, aux articles 326, et 327, pour autant que cette infraction soit de nature à générer des avantages patrimoniaux, aux articles 328 à 334, pour autant que ces infractions soient de nature à générer des avantages patrimoniaux, à l'article 335, pour autant que cette infraction soit punie d'une des peines prévues à l'article 335, paragraphe 1er, troisième et quatrième tiret, et qu'elle soit de nature à générer des avantages patrimoniaux, et aux articles 336 à 338, pour autant que ces infractions soient de nature à générer des avantages patrimoniaux ; e) aux articles 359 à 361 ; f) aux articles 377, 384 et 390; g) à l'article 431 ; h) aux articles 445 et 446, à l'exception des choses couvertes par l'article 52, paragraphe 3, 1° ; i) aux articles 432, 468, 469, 471, 472 et 475 à 477 ; j) aux articles 586 et 587 ; k) à l'article 2bis, paragraphe 1er, de la loi du 24 février 1921 concernant le trafic des substances vénéneuses, soporifiques, stupéfiantes, psychotropes désinfectantes ou antiseptiques et des substances pouvant servir à la fabrication illicite de substances stupéfiantes et psychotropes, pour autant que les faits portent sur l'importation, l'exportation, la fabrication, la vente ou la mise en vente des substances visées à cet article, ou à l'article 2bis, paragraphe 3, b), ou au paragraphe 4, b); l) à l'article 2^{quater}, 4°, de la même loi; 	<ul style="list-style-type: none"> a) in de artikelen 140 tot 152 en 157 tot 160; b) in de artikelen 228 tot 231, 248 en 249; c) in de artikelen 293 tot 297; d) in artikel 324, voor zover die misdrijven bestraft worden met een van de straffen van niveau 3 tot en met 8, en van dien aard zijn dat zij financieel gewin kunnen opleveren, in de artikelen 326 en 327, voor zover dit misdrijf van dien aard is dat het financieel gewin kan opleveren, in de artikelen 328 tot 334, voor zover deze misdrijven van dien aard zijn dat zij financieel gewin kunnen opleveren, in artikel 335, voor zover dit misdrijf wordt bestraft met een van de straffen bedoeld in artikel 335, paragraaf 1, derde en vierde streepje, en van dien aard is dat het financieel gewin kan opleveren, en in de artikelen 336 tot 338, voor zover deze misdrijven van dien aard zijn dat zij financieel gewin kunnen opleveren; e) in de artikelen 359 tot 361; f) in de artikelen 377, 384 en 390; g) in artikel 431; h) in de artikelen 445 en 446, met uitzondering van de zaken die gedekt zijn door artikel 52, paragraaf 3, 1°; i) in de artikelen 432, 468, 469, 471, 472 en 475 tot 477; j) in de artikelen 586 en 587; k) in artikel 2bis, paragraaf 1, van de wet van 24 februari 1921 betreffende het verhandelen van de giftstoffen, slaapmiddelen en verdovende middelen, ontsmettingsstoffen en antiseptica die kunnen gebruikt worden voor de illegale vervaardiging van verdovende middelen en psychotrope stoffen, voor zover de feiten betrekking hebben op de invoer, de uitvoer, de vervaardiging, de verkoop of het te koop stellen van de in dat artikel bedoelde middelen en stoffen, of in artikel 2bis, paragraaf 3, b), of in paragraaf 4, b); l) in artikel 2^{quater}, 4°, van dezelfde wet;
---	---

2° soit d'infractions dont la gravité et la finalité permettent au tribunal de décider que ces infractions ont été commises dans le cadre d'une fraude fiscale grave, organisée ou non

§ 2. La confiscation peut être prononcée contre les auteurs, coauteurs et complices condamnés pour une ou plusieurs des infractions énumérées au présent article et aux conditions définies au paragraphe 1er si le condamné a acquis pendant une période pertinente des avantages patrimoniaux supplémentaires alors qu'il existe des éléments sérieux et concrets que ceux-ci découlent de l'infraction pour laquelle il a été condamné ou d'infractions susceptibles de donner lieu, directement ou indirectement, à un avantage économique pour autant qu'elles figurent sous la même rubrique, prévue au paragraphe 1er, que l'infraction qui fait l'objet de la condamnation et que le condamné n'a pas pu rendre plausible le contraire.

§ 3. Est considérée comme pertinente, la période commençant cinq ans à partir de la réalisation de la première infraction établie dans le chef du condamné et se terminant à la date du prononcé du jugement.

Les éléments sérieux et concrets peuvent être puisés dans tous les éléments dignes de foi qui ont été soumis de façon contradictoire au tribunal.

Le ministère public démontre l'existence d'un enrichissement non justifié par une cause licite pendant la période pertinente.

Par enrichissement, on entend l'accroissement, temporaire ou non, des ressources et la diminution des dépenses dont a bénéficié le condamné et non justifiées par une cause licite.

Le condamné peut rendre vraisemblable l'origine licite de cet enrichissement.

2° ofwel aan strafbare feiten die worden vervolgd, en waarvan de ernst en de finaliteit de rechtbank toelaat te besluiten dat deze feiten werden gepleegd in het kader van ernstige fiscale fraude, al dan niet georganiseerd.

§ 2 De verbeurdverklaring kan worden uitgesproken tegen de daders, mededaders en medeplichtigen die werden veroordeeld wegens één of meerdere van de in dit artikel opgesomde misdrijven en onder de in paragraaf 1 bepaalde voorwaarden, wanneer de veroordeelde over een relevante periode verdere vermogensvoordelen heeft ontvangen terwijl er ernstige en concrete elementen zijn dat deze voordelen voortspruiten uit het misdrijf waarvoor hij werd veroordeeld of uit misdrijven die, rechtstreeks of onrechtstreeks, aanleiding kunnen geven tot een economisch voordeel voor zover zij voorkomen in dezelfde rubriek, bepaald in paragraaf 1, als het misdrijf waarvoor de betrokkene is veroordeeld en de veroordeelde het tegendeel niet geloofwaardig maakt.

§ 3. Als relevante periode wordt aanzien de periode van vijf jaar die aanvangt bij het plegen van het eerste misdrijf dat is bewezen in hoofde van de veroordeelde, en die eindigt op de datum van de uitspraak van het vonnis.

De ernstige en concrete elementen kunnen worden geput uit alle geloofwaardige elementen die op tegensprekelijke wijze aan de rechtbank zijn overgelegd.

Het openbaar ministerie levert het bewijs van het bestaan van een verrijking die niet gerechtvaardigd is door een geoorloofde oorzaak over de relevante periode.

Onder verrijking verstaat men de al dan niet tijdelijke vermeerdering van de middelen en de vermindering van de uitgaven die de veroordeelde heeft genoten en die niet gerechtvaardigd zijn door een geoorloofde oorzaak.

<p>§ 4. Le juge diminue au besoin le montant des avantages patrimoniaux ou leur évaluation monétaire afin de ne pas soumettre le condamné à une peine déraisonnablement lourde.</p> <p>§ 5. Tout tiers prétendant droit sur la chose confisquée peut faire valoir ce droit dans un délai et suivant les modalités déterminées par le Roi.</p> <p>§ 6. Sous réserve de l'application de l'article 67, les choses confisquées sont attribuées au trésor public. ».</p>	<p>De veroordeelde kan de geoorloofde herkomst van die verrijking aannemelijk maken.</p> <p>§ 4. De rechter vermindert, indien nodig, het bedrag van de vermogensvoordelen of de geldwaarde ervan teneinde de veroordeelde niet te onderwerpen aan een onredelijk zware straf.</p> <p>§ 5. Iedere derde die beweert recht te hebben op de verbeurdverklaarde zaak, kan dit recht laten gelden binnen een termijn en volgens de modaliteiten bepaald door de Koning.</p> <p>§ 6. Behoudens toepassing van artikel 67, worden de verbeurdverklaarde zaken aan de Schatkist toegekend.</p>
<p>Art. 55. La peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction</p>	<p>Art. 55. Geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel</p>
<p>Lorsque la commission de l'infraction visait à obtenir directement ou indirectement un avantage patrimonial et que le juge estime que l'amende prévue par la loi comme peine accessoire est insuffisante pour assurer une juste répression, il peut condamner, en lieu et place de la peine d'amende accessoire, chacun des auteurs au paiement d'une somme correspondant au maximum au triple de la valeur de l'avantage patrimonial que l'auteur ou les auteurs ont tiré ou espéraient tirer directement ou indirectement de l'infraction. Cette somme est recouvrée comme une amende.</p> <p>Conformément aux articles 36, alinéa 9, et 38, alinéa 9, cette peine peut être prononcée comme peine principale de niveau 1</p>	<p>Wanneer het plegen van het misdrijf ertoe strekte rechtstreeks of onrechtstreeks een vermogensvoordeel te behalen en de rechter het bedrag van de door de wet voorziene geldboete als bijkomende straf onvoldoende acht om tot een gepaste bestraffing te komen, kan hij elk van de daders veroordelen tot betaling van een som die overeenstemt met maximum het drievoud van de waarde van het vermogensvoordeel dat de dader of de daders rechtstreeks of onrechtstreeks uit het misdrijf hebben behaald of hoopten te behalen in plaats van de bijkomende geldboete. Deze som wordt geïnd als een geldboete.</p> <p>Overeenkomstig de artikelen 36, negende lid, en 38, negende lid, kan deze straf als hoofdstraf van niveau 1 worden uitgesproken.</p>
<p>Lorsqu'il prononce une telle peine, le juge tient compte, pour la détermination de son montant, des éléments invoqués par le prévenu eu égard à sa capacité financière et</p>	<p>Indien hij een dergelijke straf oplegt, houdt de rechter bij het bepalen van het bedrag rekening met de elementen die door de beklaagde worden ingeroepen met</p>

à sa situation sociale.	betrekking tot zijn financiële draagkracht en sociale toestand.
Section 9. Les peines spécifiques applicables aux personnes morales	Afdeling 9. Specifieke straffen toepasselijk op de rechtspersonen
Art. 56. La peine de prestation en faveur de la communauté	Art. 56. Dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap
§ 1 ^{er} . Lorsqu'il estime devoir prononcer une peine de niveau 1 ou 2, le juge peut condamner la personne morale à titre de peine principale à une peine de prestation en faveur de la communauté.	§ 1. Wanneer de rechter van oordeel is dat hij een straf van niveau 1 of 2 moet uitspreken, kan hij de rechtspersoon veroordelen tot een dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap als hoofdstraf.
Le juge ne peut prononcer une peine de prestation en faveur de la communauté que si la personne morale a donné, en personne ou par l'intermédiaire de son avocat, son consentement éclairé.	De rechter kan een dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap slechts uitspreken indien de rechtspersoon, in persoon of via zijn advocaat, met kennis van zaken zijn instemming heeft gegeven.
§ 2. Le budget que la personne morale condamnée doit consacrer à la peine de prestation en faveur de la communauté de niveau 2 doit être supérieur à 20.000 euros et ne peut excéder 360.000 euros. En cas de condamnation à une peine de prestation en faveur de la communauté de niveau 1, ce budget ne peut être inférieur à 200 euros et ne peut excéder 20.000 euros.	§ 2. Het budget dat de veroordeelde rechtspersoon moet besteden aan de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap van niveau 2 moet hoger zijn dan 20 000 euro en bedraagt ten hoogste 360 000 euro. In geval van veroordeling tot een dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap van niveau 1, mag dat budget niet lager zijn dan 200 euro en bedraagt ten hoogste 20 000 euro.
La peine de prestation en faveur de la communauté ne peut être effectuée qu'au bénéfice des services publics de l'État, des communautés, des régions, des provinces, des communes et des centres publics d'aide sociale ou en faveur d'associations sans but lucratif ou de fondations à but social, scientifique ou culturel.	De dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap mag uitsluitend worden verricht ten voordele van de openbare diensten van de Staat, de gemeenschappen, de gewesten, de provincies, de gemeenten en de openbare centra voor maatschappelijk welzijn, dan wel ten gunste van verenigingen zonder winstoogmerk of stichtingen met een sociaal, wetenschappelijk of cultureel oogmerk.
Le juge détermine le budget que la personne morale condamnée devra consacrer à la	De rechter bepaalt het budget dat de veroordeelde rechtspersoon moet besteden

peine de prestation en faveur de la communauté et peut donner des indications concernant son contenu concret et ses modalités d'exécution.	aan de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap en kan aanwijzingen geven betreffende de concrete inhoud en de uitvoeringsmodaliteiten ervan.
Le juge prévoit, dans les limites prévues pour l'infraction et par la loi, une amende qui peut être appliquée en cas de non-exécution de la peine de prestation en faveur de la communauté.	De rechter legt, binnen de grenzen bepaald voor het misdrijf en door de wet, bij het uitspreken van een dienstverleningsstraf een geldboete op die kan worden toegepast indien de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap niet wordt uitgevoerd.
§ 3. L'exécution de la peine de prestation en faveur de la communauté est contrôlée par le tribunal de l'application des peines.	§ 3. Op de tenuitvoerlegging van de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap wordt toegezien door de strafuitvoeringsrechtbank.
§ 4. En cas d'inexécution totale ou partielle de la peine de prestation en faveur de la communauté, le tribunal de l'application des peines peut, sur réquisition du ministère public et après avoir entendu le condamné, décider que la peine d'amende subsidiaire ou une partie de celle-ci sera mise à exécution, et ce en tenant compte de la partie de la peine de prestation en faveur de la communauté qui a déjà été exécutée par le condamné.	§ 4. Wanneer de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap geheel of gedeeltelijk niet wordt uitgevoerd, kan de strafuitvoeringsrechtbank, op vordering van het openbaar ministerie en na de veroordeelde gehoord te hebben, beslissen dat de vervangende geldboete of een deel ervan ten uitvoer zal worden gelegd, hierbij rekening houdende met het deel van de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap dat de veroordeelde reeds heeft verricht.
Art. 57. L'interdiction d'exercer une activité relevant de l'objet social	Art. 57. Verbod om een activiteit die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel uit te oefenen
L'interdiction d'exercer une activité relevant de l'objet social à l'exception des activités qui relèvent d'une mission de service public pourra être prononcée par le juge, pour un délai d'un an à dix ans au plus, lorsque la personne morale est condamnée du chef d'une infraction.	Het verbod een activiteit uit te oefenen die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel, met uitzondering van de werkzaamheden die behoren tot een opdracht van openbare dienstverlening, kan door de rechter worden uitgesproken, voor een termijn van een jaar tot ten hoogste tien jaar, wanneer de rechtspersoon is veroordeeld wegens een misdrijf.
La condamnation est transmise au greffe du tribunal de l'entreprise et est publiée au Moniteur belge aux frais du condamné dans les trois mois à compter du jour où la décision est passée en force de chose jugée.	De veroordeling wordt overgezonden naar de griffie van de ondernemingsrechtbank en wordt binnen drie maanden, te rekenen vanaf de dag waarop de beslissing in kracht van gewijsde is getreden, op kosten van de

	veroordeelde bekendgemaakt in het Belgisch Staatsblad.
S'il y a lieu, le tribunal de l'application des peines peut décider de modifier une condamnation passée en force de chose jugée d'interdiction d'exercer une activité relevant de l'objet social en diminuant la durée ou l'étendue de l'interdiction, en la suspendant ou en y mettant fin.	Indien nodig kan de strafuitvoeringsrechtbank beslissen een in kracht van gewijsde getreden veroordeling waarbij een verbod omeen activiteit die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel te verrichten is opgelegd, te wijzigen door de duur of de omvang van het verbod te beperken, het op te schorten of het te beëindigen.
Section 10. Les autres peines	Afdeling 10. Andere straffen
Art. 58. La publication de la décision de condamnation	Art. 58. Bekendmaking van de beslissing houdende veroordeling
Dans les cas prévus par la loi, le juge peut ordonner que la décision de condamnation soit publiée intégralement ou par extrait au Moniteur belge, dans les journaux qu'il désigne ou par tout autre moyen de communication ou par son insertion de façon non anonymisée pendant une durée de trois mois dans la banque de données visée à l'article 782, paragraphe 3, du Code judiciaire, le tout aux frais du condamné.	In de bij wet bepaalde gevallen kan de rechter bevelen dat de beslissing houdende veroordeling volledig of bij uittreksel wordt bekendgemaakt in het Belgisch Staatsblad, in de dagbladen die hij aanwijst, door elk ander communicatiemiddel of door de opname ervan in de databank bedoeld in artikel 782, paragraaf 3, van het Gerechtelijk Wetboek op een niet-geanonimiseerde wijze voor een termijn van drie maanden; dit alles op kosten van de veroordeelde.
Art. 59. La fermeture d'établissement	Art. 59. Sluiting van de inrichting
Dans les cas prévus par la loi, le juge peut ordonner la fermeture définitive, complète ou partielle, de l'établissement du condamné, à l'exception des établissements où sont exercées des activités qui relèvent d'une mission de service public. La fermeture de l'établissement implique l'interdiction d'y exercer toute activité similaire à celle qui a conduit à la commission de l'infraction. La fermeture prend cours le jour où la condamnation est passée en force de chose jugée. À défaut de fermeture volontaire, celle-ci s'effectue à l'initiative du ministère	In de bij wet bepaalde gevallen kan de rechter de definitieve gehele of gedeeltelijke sluiting bevelen van de inrichting van de veroordeelde, met uitzondering van de inrichtingen waar werkzaamheden worden verricht die behoren tot een opdracht van openbare dienstverlening. De sluiting van de inrichting houdt het verbod in hierin enige activiteit uit te oefenen gelijkaardig aan die naar aanleiding waarvan het misdrijf werd gepleegd. De sluiting gaat in vanaf de dag waarop de veroordeling in kracht van gewijsde is getreden. Bij gebreke aan vrijwillige sluiting gebeurt deze op initiatief

public aux frais du condamné.	van het openbaar ministerie op kosten van de veroordeelde.
Section 11. La fixation de la peine	Afdeling 11. Straftoemeting
Art. 60. La récidive	Art. 60. Herhaling
Lorsque l'auteur est poursuivi pour une infraction pour laquelle la loi prévoit une peine de niveau 1, 2, 3, 4, 5 ou 6, cette peine peut être aggravée vers une peine du niveau immédiatement supérieur si au moment de la commission de l'infraction cinq années ne se sont pas encore écoulées à compter du jour où la condamnation précédente est passée en force de chose jugée. Le délai de cinq ans est toutefois prolongé de la durée pendant laquelle la peine d'emprisonnement ou le traitement sous privation de liberté se trouve exécuté à l'exception de la période de libération anticipée.	Indien de dader wordt vervolgd voor een misdrijf waarop door de wet een straf van niveau 1, 2, 3, 4, 5 of 6 is gesteld kan deze straf worden verhoogd naar een straf van het onmiddellijk hogere niveau indien op het ogenblik van het plegen van het misdrijf nog geen vijf jaren verlopen waren te rekenen vanaf de dag waarop een vorige veroordeling in kracht van gewijsde is getreden. De termijn van vijf jaar wordt evenwel verlengd met de tijd waarin de gevangenisstraf of behandeling onder vrijheidsberoving wordt uitgevoerd, met uitzondering van de periode van vervroegde invrijheidstelling.
Lorsque l'auteur est poursuivi d'une infraction pour laquelle la loi prévoit une peine de niveau 7 et qu'il a déjà été condamné antérieurement à une peine de niveau 7 ou 8, le minimum de la peine est porté à un emprisonnement de 22 ans ou un traitement sous privation de liberté de 17 ans.	Indien de dader wordt vervolgd voor een misdrijf waarop door de wet een straf van niveau 7 is gesteld en de dader reeds eerder werd veroordeeld tot een straf van niveau 7 of 8, wordt de minimumstraf gebracht op een gevangenisstraf van 22 jaar of een behandeling onder vrijheidsberoving van 17 jaar.
Art. 61. Le concours constitué d'un seul fait	Art. 61. Eendaadse samenloop
Si un même fait constitue plusieurs infractions, la peine principale est déterminée en fonction du niveau de peine le plus élevé. Les peines accessoires sont cumulées dans les limites prévues par la loi.	Wanneer eenzelfde feit verscheidene misdrijven oplevert, wordt de hoofdstraf opgelegd binnen het zwaarste strafniveau. De bijkomende straffen worden cumulatief opgelegd binnen de grenzen bepaald door de wet.
Art. 62. Le concours constitué de	Art. 62. Meerdadse samenloop

plusieurs faits	
§ 1 ^{er} . Il y a concours de plusieurs faits lorsqu'une personne est reconnue coupable de plusieurs infractions résultant chacune d'un fait différent et qui ont été commises à un moment où aucun de ces faits n'a fait l'objet d'une condamnation définitive passée en force de chose jugée.	§ 1. Er is meerdaadse samenloop wanneer iemand schuldig wordt bevonden aan verscheidene misdrijven die ieder het gevolg zijn van een verschillend feit en die zijn gepleegd op een ogenblik waarop voor geen van deze feiten een veroordeling is tussengekomen die in kracht van gewijsde is getreden.
§ 2. Si le juge estime que les infractions constituant le concours doivent être punies d'une peine de niveau 7 ou 8, seule la peine la plus grave sera prononcée. Les autres peines sont absorbées par cette peine criminelle. Les peines accessoires sont cumulées dans les limites prévues par la loi.	§ 2. Indien de rechter oordeelt dat de misdrijven die de samenloop uitmaken met een straf van niveau 7 of 8 moet worden bestraft, wordt alleen de zwaarste straf uitgesproken. De andere hoofdstraffen worden opgeslorpt door deze straf. De bijkomende straffen worden cumulatief opgelegd binnen de grenzen bepaald door de wet.
§ 3. Dans les autres cas, si les faits sont jugés ensemble, la peine principale est fixée au niveau de peine le plus élevé. La peine principale peut toutefois être aggravée à une peine principale du niveau immédiatement supérieur. L'aggravation de la peine n'est pas possible dans l'hypothèse du niveau de peine 6 ou 1. Si le niveau de peine applicable est le niveau 1, les différentes peines principales peuvent être imposées cumulativement.	§ 3. In de andere gevallen wordt, wanneer de feiten gelijktijdig worden berecht, de hoofdstraf opgelegd binnen het zwaarste strafniveau. De hoofdstraf kan evenwel worden verhoogd naar een hoofdstraf van het onmiddellijk hoger niveau. Strafverhoging is niet mogelijk in de hypothese van strafniveau 6 of 1. Indien het toepasselijke strafniveau het niveau 1 is, kunnen de verscheidene hoofdstraffen cumulatief worden opgelegd.
En cas de jugement non simultané, le juge du fond intervenant en dernier lieu tient compte de la première peine prononcée. La peine qu'il prononce ne peut excéder la peine principale la plus forte dans le niveau de peine actuel. En aucun cas, l'ensemble de la première peine prononcée et de la peine prononcée après ne peut dépasser le plafond fixé dans l'hypothèse du jugement simultané.	In geval van niet-gelijktijdige berechting houdt de laatst optredende feitenrechter rekening met de eerst uitgesproken straf. De straf die hij oplegt mag de zwaarste hoofdstraf binnen het huidig strafniveau niet te boven gaan. In geen geval mogen de eerst uitgesproken straf en de later uitgesproken straf samen de bovengrens zoals bepaald in de hypothese van gelijktijdige berechting te boven gaan.
Les peines accessoires sont cumulées dans les limites prévues par la loi.	De bijkomende straffen worden cumulatief opgelegd binnen de grenzen bepaald door de wet.
§ 4. Lorsque le juge saisi en dernier lieu d'une cause statue sur celle-ci sans avoir connaissance du concours, le tribunal de l'application des peines réduit le total des	§ 4. Wanneer de rechter bij wie een zaak laatst is aangebracht, uitspraak doet zonder kennis van de samenloop, vermindert de

peines selon les règles qui précèdent.	strafuitvoeringsrechtbank het straftotaal volgens de voorgaande regels.
Art. 63 . L'imputation de la détention avant jugement	Art. 63. Toerekening van de hechtenis voor de einduitspraak
Lorsque' il prononce une autre peine qu'une peine d'emprisonnement, le juge tient compte de la détention subie avant que la condamnation ne soit devenue définitive ou de la durée de la mesure provisoire de placement en régime fermé à l'égard d'un mineur ayant commis un fait qualifié infraction, dans le choix de la peine et la détermination du taux de la peine.	Wanneer de rechter een andere straf dan een gevangenisstraf uitspreekt, houdt hij bij de keuze van de straf en de bepaling van de strafmaat rekening met de hechtenis die vóór het definitief worden van de veroordeling is ondergaan of de duur van de voorlopige plaatsingsmaatregel in een gesloten opvoedingsafdeling ten aanzien van een minderjarige die een als misdrijf omschreven feit heeft gepleegd.
Section 12. La suspension et le sursis	Afdeling 12. Opschorting en uitstel
Art. 64. La suspension du prononcé de la condamnation	Art. 64. Opschorting van de uitspraak van de veroordeling
§ 1. Lorsqu'il déclare établie l'infraction mise à charge du prévenu pour laquelle une peine de niveau 1, 2, 3, 4, 5 ou 6 est prévue, le juge peut ordonner, de l'accord du prévenu, la suspension du prononcé de la condamnation.	§ 1. Wanneer de rechter het ten laste gelegd misdrijf waarop een straf van niveau 1, 2, 3, 4, 5 of 6 is gesteld bewezen verklaart, kan de rechter de opschorting van de uitspraak van de veroordeling gelasten indien de beklaagde hiermee instemt.
La suspension est assortie d'un délai d'épreuve d'au moins un an et de cinq ans au plus à compter du jour où le jugement ou l'arrêt passe en force de chose jugée.	Aan de opschorting wordt een proeftijd gekoppeld van ten minste een jaar en ten hoogste vijf jaar, met ingang van de dag waarop het vonnis of het arrest in kracht van gewijsde is getreden.
La décision de suspension met fin à la poursuite si elle n'est pas révoquée.	De beslissing tot opschorting maakt een einde aan de vervolging indien zij niet wordt herroepen.

§ 2. Lorsque la suspension est ordonnée, le prévenu est condamné aux frais et, s'il y a lieu aux restitutions et à la confiscation. Le cas échéant, il est statué également sur l'action civile.	§ 2. Wanneer de opschorting wordt gelast, wordt de beklaagde veroordeeld in de kosten en, indien daar aanleiding toe bestaat, tot de teruggave en de verbeurdverklaring. Desgevallend wordt ook uitspraak gedaan over de burgerlijke vordering.
§ 3. Lorsqu'elles estiment que la publicité des débats pourrait provoquer la déclassement de l'inculpé ou compromettrait son reclassement, les juridictions d'instruction peuvent ordonner la suspension du prononcé de la condamnation à son égard dans les conditions fixées aux paragraphes 1 ^{er} et 2.	§ 3. De onderzoeksgerechten kunnen de opschorting van de uitspraak van de veroordeling gelasten ten aanzien van de in verdenkinggestelde onder de voorwaarden vermeld onder paragrafen 1 en 2 wanneer zij van oordeel zijn dat de openbaarheid van de debatten de declassering van de in verdenkinggestelde zou kunnen veroorzaken of zijn reclassering in gevaar zou kunnen brengen.
§ 4. La suspension peut être révoquée, sur réquisition du ministère public, par le tribunal correctionnel ou, lorsque cela relève de ses compétences, par le tribunal de police :	§ 4. De opschorting kan op vordering van het Openbaar Ministerie worden herroepen door de correctionele rechtbank of, indien het feit behoort tot haar bevoegdheid, door de politierechtbank:
1° lorsqu'il résulte d'une décision passée en force de chose jugée qu'une nouvelle infraction, commise dans le délai d'épreuve, a entraîné une peine d'emprisonnement principal d'au moins six mois ; 2° si la personne qui fait l'objet de cette mesure du chef d'infraction à la loi du 16 mars 1968 relative à la police de la circulation routière ou à ses arrêtés d'exécution a commis une nouvelle infraction pendant le délai d'épreuve et ayant entraîné une condamnation en vertu de la loi du 16 mars 1968 relative à la police de la circulation routière ou de ses arrêtés d'exécution.	1° indien bij een in kracht van gewijsde getreden beslissing wordt vastgesteld dat een nieuw misdrijf, gepleegd tijdens de proeftijd, een hoofdgevangenisstraf van minstens zes maanden tot gevolg heeft gehad; 2° indien diegene voor wie de maatregel is genomen wegens een overtreding van de wet van 16 maart 1968 betreffende de politie over het wegverkeer of van haar uitvoeringsbesluiten, gedurende de proeftijd een nieuw misdrijf heeft gepleegd dat veroordeling krachtens de wet van 16 maart 1968 betreffende de politie over het wegverkeer of haar uitvoeringsbesluiten tot gevolg heeft gehad.
Si la suspension est révoquée, une peine de niveau 3 au plus peut être prononcée pour le fait qui y a donné lieu.	Indien de opschorting wordt herroepen, kan voor het betrokken feit ten hoogste een straf van niveau 3 worden opgelegd.

L'action en révocation et tendant au prononcé d'une peine pour les faits qui avaient donné lieu à la suspension se prescrit après trois ans révolus à compter du jour où la condamnation pour la nouvelle infraction est passée en force de chose jugée.	De vordering tot herroeping en tot uitspraak van de veroordeling voor de feiten die aanleiding hebben gegeven tot de opschorting verjaart drie volle jaren na de dag waarop de veroordeling wegens het nieuwe misdrijf in kracht van gewijsde is getreden.
Art. 65. Le sursis à l'exécution des peines	Art. 65. Uitstel van de tenuitvoerlegging van de straffen
§ 1 ^{er} . Lorsque le juge condamne à une peine ne dépassant pas une peine de niveau 3, le juge peut ordonner qu'il sera sursis à l'exécution de tout ou partie des peines principales ou accessoires qu'il prononce.	§ 1. Wanneer de rechter een straf oplegt die een straf van niveau 3 niet te boven gaat, kan hij bevelen dat de tenuitvoerlegging van de hoofdstraffen of bijkomende straffen die hij uitspreekt volledig of gedeeltelijk wordt uitgesteld.
Toutefois, il ne peut être sursis à l'exécution de la peine de confiscation, de la peine de surveillance électronique, de la peine de travail, de la peine de probation, du traitement sous privation de liberté, du suivi prolongé ou d'une peine subsidiaire.	De tenuitvoerlegging van de verbeurdverklaring, van de straf onder elektronisch toezicht, van de werkstraf, van de probatiestraf, van de behandeling onder vrijheidsberoving, van de verlengde opvolging of van een vervangende straf kan echter niet worden uitgesteld.
Le délai du sursis ne peut être inférieur à une année ni excéder cinq années à compter du jour où le jugement ou l'arrêt est passé en force de chose jugée.	De duur van het uitstel mag niet minder dan een jaar en niet meer dan vijf jaar bedragen, met ingang van de dag waarop het vonnis of het arrest in kracht van gewijsde is getreden.
Le juge peut prononcer un sursis simple ou prévoir que le sursis sera assorti des conditions de probation.	De rechter kan een gewoon uitstel bevelen of aan het uitstel probatievoorwaarden verbinden.
§ 2. En cas de sursis probatoire, le juge assortit le sursis de conditions de probation, qu'il détermine dans sa décision, moyennant l'engagement par le prévenu de respecter ces conditions.	§ 2. In geval van probatie-uitstel verbindt de rechter aan het uitstel door hem bepaalde probatievoorwaarden, die hij in zijn uitspraak vermeldt, mits de beklaagde zich ertoe verbindt die voorwaarden na te leven.
Le sursis probatoire est toujours subordonné au respect des conditions générales suivantes :	Het probatie-uitstel impliceert steeds de naleving van de volgende algemene voorwaarden:
1° ne pas commettre d'infractions ; 2° avoir une adresse fixe et, en cas de	1° geen misdrijven plegen; 2° een vast adres hebben en, bij wijziging

<p>changement de celle-ci, communiquer sans délai l'adresse de sa nouvelle résidence au service compétent des communautés chargé de la guidance ;</p> <p>3° donner suite aux convocations du tribunal de l'application des peines et, le cas échéant, à celles du service compétent des communautés chargé de la guidance.</p>	<p>ervan, zijn nieuwe verblijfplaats onmiddellijk meedelen aan de bevoegde dienst van de gemeenschappen die met de begeleiding is belast;</p> <p>3° gevolg geven aan de oproepingen van de strafuitvoeringsrechtbank en, in voorkomend geval, aan die van de bevoegde dienst van de gemeenschappen die met de begeleiding is belast.</p>
<p>§ 3. Le tribunal de l'application des peines peut suspendre en tout ou en partie les conditions de probation, les préciser ou les adapter aux circonstances, soit d'office, soit sur réquisition du ministère public, soit à la demande du condamné.</p>	<p>§ 3. De strafuitvoeringsrechtbank kan, hetzij ambtshalve, hetzij op vordering van het openbaar ministerie, hetzij op verzoek van de veroordeelde, de probatievoorwaarden geheel of ten dele opschorten, nader omschrijven of aanpassen aan de omstandigheden.</p>
<p>Le Roi fixe, pour le surplus, les modalités d'exécution et de contrôle de la mesure de probation.</p>	<p>De Koning bepaalt voor het overige de nadere regels inzake de tenuitvoerlegging en controle van de probatie.</p>
<p>§ 4. Le sursis est révoqué s'il est constaté dans une décision passée en force de chose jugée, qu'une nouvelle infraction commise pendant le délai d'épreuve a entraîné une peine d'emprisonnement de plus de dix-huit mois sans sursis.</p>	<p>§ 4. Het uitstel wordt herroepen indien bij een in kracht van gewijsde getreden beslissing wordt vastgesteld dat een nieuw misdrijf, gepleegd tijdens de proeftijd, een gevangenisstraf van meer dan achttien maanden zonder uitstel tot gevolg heeft gehad.</p>
<p>Le sursis peut être révoqué s'il est constaté dans une décision passée en force de chose jugée, qu'une nouvelle infraction commise pendant le délai d'épreuve a entraîné une peine d'emprisonnement sans sursis de dix-huit mois ou une peine moins lourde.</p>	<p>Het uitstel kan worden herroepen indien bij een in kracht van gewijsde getreden beslissing wordt vastgesteld dat een nieuw misdrijf, gepleegd tijdens de proeftijd, een gevangenisstraf zonder uitstel van achttien maanden of een lagere straf tot gevolg heeft gehad.</p>
<p>Le sursis probatoire peut être également révoqué en cas d'une autre inobservation grave des conditions de probation générales ou particulières.</p>	<p>Het probatie-uitstel kan eveneens worden herroepen in geval van een andere ernstige niet-naleving van de algemene of bijzondere probatievoorwaarden.</p>
<p>Dans les cas où le sursis peut être révoqué, le tribunal de l'application des peines statue sur la demande en révocation introduite par le ministère public. La demande en révocation pour inobservation grave des conditions de probation doit être intentée au plus tard dans l'année qui suit l'expiration du délai d'épreuve du sursis. Elle est prescrite</p>	<p>Wanneer het uitstel kan worden herroepen, doet de strafuitvoeringsrechtbank uitspraak over het verzoek tot herroeping ingediend door het openbaar ministerie. Het verzoek tot herroeping wegens ernstige niet-naleving van de probatievoorwaarden moet uiterlijk binnen een jaar na het verstrijken van de proeftijd van het uitstel worden</p>

après une année révolue à compter du jour où le tribunal de l'application des peines a été saisi.	ingesteld. Het verjaart een jaar na de dag waarop zij bij de strafuitvoeringsrechtbank is aangebracht.
CHAPITRE 5. LES DISPOSITIONS CIVILES ET LES MESURES DE SURETE	HOOFDSTUK 5. BURGERRECHTELIJKE BEPALINGEN EN BEVEILIGINGSMAATREGELEN
Art. 66. La responsabilité civile du paiement d'une peine patrimoniale	Art. 66. Burgerrechtelijke aansprakelijkheid voor de betaling van een vermogensstraf
Nul ne peut être tenu civilement responsable d'une peine patrimoniale à laquelle une autre personne est condamnée.	Niemand kan aansprakelijk worden gesteld voor de betaling van de vermogensstraf waartoe een ander wordt veroordeeld.
Art. 67. La restitution et les dommages-intérêts	Art. 67. Teruggave en de schadevergoeding
La condamnation aux peines établies par la loi sera toujours prononcée sans préjudice des restitutions et dommages-intérêts qui peuvent être dus aux parties.	De veroordeling tot de bij de wet gestelde straffen wordt altijd uitgesproken, onverminderd de teruggave en de schadevergoeding die aan partijen mocht verschuldigd zijn
Le paiement de dommages-intérêts à la partie civile peut être imposé à celui qui est condamné par décision judiciaire du chef d'une infraction ou, le cas échéant, à la partie civilement responsable.	De betaling van een schadevergoeding aan de burgerlijke partij kan worden opgelegd aan diegene die bij rechterlijke uitspraak wegens een misdrijf wordt veroordeeld of desgevallend aan de burgerrechtelijk aansprakelijke partij.
Lorsque la loi n'a point réglé les dommages-intérêts, la cour ou le tribunal en déterminera le montant.	Wanneer de wet de schadevergoeding niet regelt, bepaalt het hof of de rechtbank het bedrag ervan.
Lorsque les choses confisquées appartiennent à la partie civile, elles lui seront restituées. Les choses confisquées lui seront également attribuées lorsque le juge en aura prononcé la confiscation pour le motif qu'elles constituent des biens ou des valeurs substitués par le condamné à des	Indien de verbeurdverklarde zaken aan de burgerlijke partij toebehoren, zullen zij aan haar worden teruggegeven. De verbeurdverklarde zaken zullen haar eveneens worden toegewezen indien de rechter de verbeurdverklaring uitgesproken heeft omdat zij goederen of waarden

choses appartenant à la partie civile. De même, lorsque la confiscation porte sur une somme équivalente à de telles choses, le juge ordonne que cette somme dont le paiement doit être imputé sur les dommages et intérêts octroyés à la partie civile lui sera attribuée.	vormen die door de veroordeelde in de plaats gesteld zijn van de zaken die toebehoren aan de burgerlijke partij. Evenzo bepaalt de rechter wanneer de verbeurdverklaring betrekking heeft op een geldsom die overeenstemt met die zaken, dat dit bedrag, waarvan de betaling moet worden verrekend met de aan de burgerlijke partij toegekende schadevergoeding, aan haar wordt toegekend.
Sans préjudice des dispositions relatives à la confiscation, la cour ou le tribunal ordonne d'office la restitution des biens dont le propriétaire a été dépouillé ou l'attribution à celui-ci des biens ou des valeurs substitués par le condamné à ces biens. La restitution vise en outre à annuler les conséquences matérielles de l'infraction déclarée établie, dans le but de rétablir la situation de fait telle qu'elle existait avant la commission de ladite infraction.	Onverminderd de bepalingen inzake de verbeurdverklaring, beveelt het hof of de rechtbank ambtshalve de teruggave van de goederen die aan de eigenaar werden ontnomen of de toewijzing aan hem van de goederen of waarden die door de veroordeelde in de plaats van deze goederen werden gesteld. Daarnaast beoogt de teruggave de materiële gevolgen van het bewezen verklaarde misdrijf teniet te doen, met als doel het herstel van de feitelijke toestand zoals die bestond vóór het plegen van het bewezen verklaarde misdrijf.
Si la victime n'était pas encore constituée partie civile au moment de la prononciation de la confiscation portant sur une somme équivalente à la chose lui appartenant, elle dispose d'une créance envers l'Etat à concurrence du montant versé par le condamné en exécution de cette peine, qui sera imputée sur les dommages et intérêts octroyés ultérieurement.	Indien het slachtoffer zich nog geen burgerlijke partij had gesteld op het moment van de uitspraak van de verbeurdverklaring van een geldsom equivalent aan het goed dat zijn eigendom was, beschikt hij over een schuldvordering tegenover de Staat ten belope van het bedrag dat door de veroordeelde ter uitvoering van deze straf werd betaald en die zal worden verrekend met de later toegekende schadevergoeding.
Art. 68. La solidarité	Art. 68. Hoofdelijkheid
Tous les individus condamnés pour une même infraction sont tenus solidairement des restitutions et des dommages-intérêts.	Alle wegens eenzelfde misdrijf veroordeelde personen zijn hoofdelijk gehouden tot teruggave en schadevergoeding.
Ils sont tenus solidairement des frais lorsqu'ils ont été condamnés par le même jugement ou arrêt. Néanmoins, le juge peut exempter tous ou quelques-uns des condamnés de la solidarité en indiquant les motifs de cette dispense et en déterminant la proportion des frais à supporter individuellement par chacun d'eux. Les	Zij zijn hoofdelijk gehouden tot de gerechtskosten wanneer zij door eenzelfde vonnis of arrest zijn veroordeeld. Nochtans kan de rechter alle veroordeelden of een van hen vrijstellen van de hoofdelijkheid, mits hij de redenen van die vrijstelling opgeeft en het door ieder persoonlijk te dragen aandeel in de gerechtskosten bepaalt. Personen,

individus condamnés par des jugements ou arrêts distincts ne sont tenus solidairement des frais qu'à raison des actes de poursuite qui leur ont été communs.	door onderscheiden vonnissen of arresten veroordeeld, zijn alleen wegens daden van vervolging die hun gemeen zijn, hoofdelijk gehouden tot de kosten.
Art. 69. Le régime de priorité	Art. 69. Voorrangsregeling
Lorsque les biens du condamné seront insuffisants pour couvrir les condamnations à l'amende, à la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction, à la confiscation, aux frais de justice, aux restitutions et aux dommages-intérêts, les deux dernières condamnations auront la préférence. En cas de concurrence de l'amende, de la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction ou de la confiscation, avec les frais de justice dus à l'État, les paiements faits par les condamnés seront imputés en premier lieu sur ces frais. Ces paiements interrompent le délai de prescription tant de l'amende, de la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction et de la confiscation que des frais de justice.	Wanneer de goederen van de veroordeelde ontoereikend zijn om de veroordelingen tot geldboete, geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel, verbeurdverklaring, gerechtskosten, teruggave en schadevergoeding te dekken, hebben de twee laatstgenoemde veroordelingen de voorrang. Bij samentreffen van geldboete, geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel of verbeurdverklaring, en aan de Staat verschuldigde gerechtskosten, worden de betalingen, door de veroordeelde gedaan, het eerst op die gerechtskosten toegerekend. Deze betalingen stuiten de verjaringstermijn van zowel de geldboete, de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel en de verbeurdverklaring, als van de gerechtskosten.
Art. 70. La confiscation à titre de mesure de sûreté	Art. 70. Verbeurdverklaring als beveiligingsmaatregel
La juridiction statuant au fond ordonne, même d'office, la destruction ou la confiscation des choses dont la possession est contraire à l'ordre public, à la sécurité et à la santé publiques ou aux bonnes mœurs.	Het rechtscollege dat over de grond van de zaak oordeelt beveelt, zelfs ambtshalve, de vernietiging of verbeurdverklaring van zaken waarvan het bezit strijdig is met de openbare orde, de openbare veiligheid of gezondheid of met de goede zeden.
Elle est prononcée même si la propriété n'en appartient pas au condamné, si le prévenu est acquitté ou décédé, si l'auteur est inconnu ou si l'action publique est éteinte ou irrecevable.	De verbeurdverklaring wordt zelfs uitgesproken indien deze goederen niet de eigendom zijn van de veroordeelde, indien de beklaagde wordt vrijgesproken of overleden is, wanneer de dader onbekend is gebleven of indien de strafvordering vervallen of onontvankelijk is.

Art. 71. La dissolution de la personne morale	Art. 71. Ontbinding van de rechtspersoon
La dissolution peut être décidée par le juge lorsque la personne morale a été intentionnellement créée afin d'exercer les activités punissables pour lesquelles elle est condamnée ou lorsque son objet a été intentionnellement détourné afin d'exercer de telles activités. La dissolution ne peut être prononcée à l'égard des personnes morales de droit public.	De ontbinding kan door de rechter worden uitgesproken als beveiligingsmaatregel, wanneer de rechtspersoon opzettelijk is opgericht om de strafbare werkzaamheden te verrichten waarvoor hij werd veroordeeld of wanneer hij opzettelijk van zijn doel is afgewend om dergelijke werkzaamheden te verrichten. De ontbinding kan niet worden uitgesproken ten aanzien van een publiekrechtelijke rechtspersoon.
Lorsqu'il décide la dissolution, le juge renvoie la cause devant la juridiction compétente pour connaître de la liquidation de la personne morale.	Wanneer de rechter de ontbinding uitspreekt, verwijst hij de zaak naar het gerecht dat bevoegd is kennis te nemen van de vereffening van de rechtspersoon.
Art. 72. L'indignité successorale	Art. 72. Onwaardigheid om te erven
Dans les cas prévus par la loi, la cour ou le tribunal peut également prononcer l'indignité successorale de l'auteur qui sera dès lors exclu de la succession de la victime.	In de bij wet bepaalde gevallen kan het hof of de rechtbank ook de onwaardigheid om te erven uitspreken, waardoor de dader van de nalatenschap van het slachtoffer wordt uitgesloten.
CHAPITRE 6. L'EXTINCTION ET LA PRESCRIPTION DES PEINES ET DES CONDAMNATIONS CIVILES	HOOFDSTUK 6. TENIETGAAN EN VERJARING VAN STRAFFEN EN VAN BURGERLIJKE VEROORDELINGEN
Art. 73. Le décès du condamné	Art. 73. Dood van de veroordeelde
Les peines prononcées par des arrêts ou jugements devenus irrévocables s'éteignent par la mort du condamné. La perte de la personnalité juridique de la personne morale condamnée n'éteint pas la peine.	Straffen, uitgesproken bij onherroepelijk geworden arresten of vonnissen, gaan teniet door de dood van de veroordeelde. Het verlies van rechtspersoonlijkheid van de veroordeelde rechtspersoon doet de straf niet tenietgaan.

Art. 74. La prescription de la peine	Art. 74. Verjaring van de straf
§ 1 ^{er} Sauf pour les peines prononcées pour le crime de génocide, les crimes contre l'humanité et les crimes de guerre, les peines de niveau 7 et 8 se prescriront par vingt années révolues, à compter du jour où la condamnation est passée en force de chose jugée.	§ 1er. Behalve straffen uitgesproken voor de misdaad van genocide, misdaden tegen de mensheid en oorlogsmisdaden, verjaren straffen van niveau 7 en 8 door verloop van twintig jaren, te rekenen vanaf de dag waarop de veroordeling in kracht van gewijsde is getreden.
Sauf pour les peines prononcées pour le crime de génocide, les crimes contre l'humanité et les crimes de guerre, les peines de niveau 6, 5 et 4 se prescriront par dix années révolues à compter du jour où la condamnation est passée en force de chose jugée. Les peines de niveau 3, 2 et 1 se prescriront par cinq années révolues à compter du jour où la condamnation est passée en force de chose jugée. Le délai de prescription ne peut en aucun cas être inférieur à la durée de la peine imposée.	Behalve straffen uitgesproken voor de misdaad van genocide, misdaden tegen de mensheid en oorlogsmisdaden, verjaren straffen van niveau 6, 5 en 4 na verloop van tien jaren te rekenen vanaf de dag waarop de veroordeling in kracht van gewijsde is getreden. Straffen van niveau 3, 2 en 1 verjaren na verloop van vijf jaren te rekenen vanaf de dag waarop de veroordeling in kracht van gewijsde is getreden. In geen geval is de verjaringstermijn korter dan de duur van de opgelegde straf.
Les peines accessoires se prescriront dans les délais fixés aux alinéas 1 ^{er} et 2 en fonction du niveau de la peine principale prononcée avec laquelle elles ont été prononcées ensemble.	De bijkomende straffen verjaren door verloop van de in de het eerste en tweede lid vastgestelde termijnen, naargelang het niveau van de hoofdstraf waarmee zij samen zijn uitgesproken.
La prescription de la peine peut être interrompue par tout acte constituant un début d'exécution effective de la peine.	De verjaring van de straf kan worden gestuit door elke daad die een begin van effectieve uitvoering van de straf is.
La prescription de la peine peut être suspendue lorsque la loi le prévoit ou lorsqu'il existe un empêchement légal à l'exécution de la peine.	De verjaring van de straf wordt geschorst wanneer de wet dit bepaalt of wanneer er een wettelijk beletsel is dat de tenuitvoerlegging van de straf verhindert.
§ 2. Pour les peines patrimoniales, la prescription est également interrompue par tout acte accompli par l'autorité qualifiée en vue de l'exécution de ces peines	§2. De verjaring van de vermogensstraffen wordt eveneens gestuit door elke handeling gesteld door een bevoegde overheid met het oog op de uitvoering van deze straffen.
Art. 75. La prescription des condamnations civiles	Art. 75. Verjaring van burgerrechtelijke veroordelingen

Les condamnations civiles, prononcées par les arrêts ou jugements rendus en matière pénale, se prescrivent d'après les règles du droit civil, à compter du jour où elles sont passées en force de chose jugée.	Burgerrechtelijke veroordelingen, uitgesproken bij arresten of vonnissen gewezen in strafzaken, verjaren naar de regels van het burgerlijk recht, te rekenen van de dag waarop zij in kracht van gewijsde zijn getreden.
L'indignité successorale, prononcée par le juge sur la base de l'article 72, est imprescriptible. Elle peut être levée par le pardon, accordé par la victime conformément à l'article 728 du Code civil.	De onwaardigheid om te erven, door de rechter uitgesproken op grond van artikel 72 verjaart niet. Ze kan opgeheven worden door vergiffenis, door het slachtoffer geschonken overeenkomstig artikel 728 van het Burgerlijk Wetboek.
CHAPITRE 7. DISPOSITIONS DIVERSES	HOOFDSTUK 7. DIVERSE BEPALINGEN
Art. 76. Les effets des condamnations prononcées dans un autre État membre de l'Union européenne	Art. 76. Gevolgen van de veroordelingen uitgesproken in een andere lidstaat van de Europese Unie
Les condamnations prononcées par les juridictions pénales d'un autre État membre de l'Union européenne sont prises en compte dans les mêmes conditions que les condamnations prononcées par les juridictions pénales belges et elles produisent les mêmes effets juridiques que ces condamnations. Lorsque la loi impose certaines conditions à la peine prononcée par cette condamnation, toute peine similaire est prise en compte.	De veroordelingen uitgesproken door de strafgerichten van een andere lidstaat van de Europese Unie worden in aanmerking genomen onder dezelfde voorwaarden als de veroordelingen uitgesproken door de Belgische strafgerichten en hebben dezelfde rechtsgevolgen als deze veroordelingen. Indien de wet bepaalde vereisten stelt aan de door deze veroordeling opgelegde straf, wordt elke gelijkwaardige straf in aanmerking genomen.
Art. 77. L'application des dispositions du présent Livre aux lois particulières	Art. 77. Toepassing van de bepalingen van dit boek op de bijzondere wetten
À défaut de dispositions contraires dans les lois et règlements particuliers, les dispositions du présent livre seront appliquées aux infractions prévues par ces lois et règlements.	Bij gebreke van andersluidende bepalingen in bijzondere wetten en verordeningen, worden de bepalingen van dit boek toegepast op de misdrijven die bij die wetten en verordeningen strafbaar zijn gesteld.

Art. 78. La conversion et la détermination du degré de peine dans les lois particulières qui ne fixent pas de niveau de peine	Art. 78. Omzetting en bepaling van de strafmaat in bijzondere wetten die geen strafniveau bepalen
§ 1 ^{er} . Si la peine principale n'est pas déterminée dans la loi pénale particulière ou en exécution des lois particulières comme une peine de niveau 1 à 8, la peine fixée dans la loi doit être lue comme suit :	§ 1. Indien de hoofdstraf in de bijzondere strafwet of in de uitvoering van de bijzondere strafwetten niet is omschreven als een straf van niveau 1 tot en met 8, moet de in de wet bepaalde straf als volgt worden gelezen:
<p>1°si le maximum de la peine principale consiste en une réclusion ou détention à perpétuité, elle doit être lue comme une peine de niveau 8 ;</p> <p>2°si le maximum de la peine principale consiste en une réclusion ou détention de plus de 20 ans à 30 ans au plus, elle doit être lu comme une peine de niveau 7 ;</p> <p>3°si le maximum de la peine principale consiste en une réclusion ou détention de plus de 15 ans à 20 ans au plus, elle doit être lu comme une peine de niveau 5 ;</p> <p>4°si le maximum de la peine principale consiste en une réclusion ou détention de plus de 10 ans à 15 ans au plus, elle doit être lu comme une peine de niveau 4 ;</p> <p>5°si le maximum de la peine principale consiste en une réclusion ou détention de 5 ans à 10 ans au plus, elle doit être lu comme une peine de niveau 3 ;</p> <p>6°si le maximum de la peine principale consiste en un emprisonnement de plus de 3 ans à 5 ans au plus, elle doit être lu comme une peine de niveau 3 ;</p> <p>7°si le maximum de la peine principale consiste en un emprisonnement d'un an à 3 ans au plus, elle doit être lu comme une peine de niveau 2 ;</p> <p>8°si le maximum de la peine principale consiste en un emprisonnement de plus de 8 jours à douze mois au plus, elle doit être lu comme une peine de niveau 1 ;</p> <p>9°si le maximum de la peine principale consiste en une amende supérieure à 25 euros, elle doit être lu comme une peine de niveau 1.</p>	<p>1°indien het maximum van de hoofdstraf bestaat uit levenslange opsluiting of hechtenis, moet dit worden gelezen als een straf van niveau 8;</p> <p>2°indien het maximum van de hoofdstraf bestaat uit meer dan 20 jaar opsluiting of hechtenis tot ten hoogste 30 jaar opsluiting of hechtenis, moet dit worden gelezen als een straf van niveau 7;</p> <p>3°indien het maximum van de hoofdstraf bestaat uit meer dan 15 jaar opsluiting of hechtenis tot ten hoogste 20 jaar opsluiting of hechtenis, moet dit worden gelezen als een straf van niveau 5;</p> <p>4°indien het maximum van de hoofdstraf bestaat uit meer dan 10 jaar opsluiting of hechtenis tot ten hoogste 15 jaar opsluiting, moet dit worden gelezen als een straf van niveau 4;</p> <p>5°indien het maximum van de hoofdstraf bestaat uit 5 jaar opsluiting of hechtenis tot ten hoogste 10 jaar opsluiting of hechtenis, moet dit worden gelezen als een straf van niveau 3;</p> <p>6°indien het maximum van de hoofdstraf bestaat uit meer dan 3 jaar gevangenisstraf tot ten hoogste 5 jaar gevangenisstraf, moet dit worden gelezen als een straf van niveau 3;</p> <p>7°indien het maximum van de hoofdstraf bestaat uit een jaar gevangenisstraf tot ten hoogste 3 jaar gevangenisstraf, moet dit worden gelezen als een straf van niveau 2;</p> <p>8°indien het maximum van de hoofdstraf bestaat uit 8 dagen gevangenisstraf tot ten hoogste twaalf maanden gevangenisstraf, moet dit worden gelezen als een straf van niveau 1;</p> <p>9°indien het maximum van de hoofdstraf</p>

	bestaat uit een geldboete van meer dan 25 euro, moet dit worden gelezen als een straf van niveau 1.
Par dérogation à l'article 36, alinéa 8, 1°, et à l'article 38, alinéa 8, 1°, le montant minimal et maximal de l'amende est le montant fixé respectivement dans la loi pénale particulière multiplié par 8, sauf si les faits sont antérieurs à la date d'entrée en vigueur du présent code. Dans ce dernier cas, le montant de l'amende est majoré conformément aux décimes additionnels applicables au moment des faits tels que fixés à l'article 1 ^{er} de loi du 5 mars 1952 relative aux décimes additionnels sur les amendes pénales.	In afwijking van artikel 36, achtste lid, 1° en artikel 38, achtste lid, 1° bestaat het minimale en maximale bedrag van de geldboete uit het bedrag dat in de bijzondere strafwet respectievelijk is bepaald, vermenigvuldigd met 8, behoudens indien de feiten dateren van voor de inwerkingtreding van dit wetboek. In dat laatste geval wordt het bedrag van de geldboete verhoogd conform de op het moment van de feiten van toepassing zijnde opdecimen zoals bepaald in artikel 1 van de wet van 5 maart 1952 betreffende de opdécimes op de strafrechtelijke geldboeten.
Si le maximum de la peine principale consiste en un emprisonnement de 7 jours au plus ou une amende de 25 euros au plus, l'incrimination doit être considérée comme abrogée.	Indien het maximum van de hoofdstraf bestaat uit een gevangenisstraf van ten hoogste 7 dagen of een geldboete van ten hoogste 25 euro, moet de strafbaarstelling als opgeheven worden beschouwd.
§ 2. Si, outre les peines principales décrites au paragraphe 1 ^{er} , 1° à 8°, la loi particulière prévoit une amende comme peine accessoire, le montant minimal et maximal de l'amende est, par dérogation à l'article 52, paragraphe 1 ^{er} , celui fixé respectivement dans la loi particulière multiplié par 8, sauf si les faits sont antérieurs à la date d'entrée en vigueur du présent code. Dans ce dernier cas, le montant de l'amende fixé respectivement dans la loi particulière est majoré conformément aux décimes additionnels applicables au moment des faits tels que fixés à l'article 1 ^{er} de loi du 5 mars 1952 relative aux décimes additionnels sur les amendes pénales.	§ 2. Indien naast de hoofdstraffen omschreven onder paragraaf 1, 1° tot en met 8° de bijzondere wet voorziet in een geldboete als bijkomende straf, bestaat het minimale en maximale bedrag van de geldboete, in afwijking van artikel 52, paragraaf 1, uit het bedrag dat in de bijzondere wet respectievelijk is bepaald, vermenigvuldigd met 8, behoudens indien de feiten dateren van voor de inwerkingtreding van dit wetboek. In dat laatste geval wordt het bedrag van de geldboete dat in de bijzondere wet respectievelijk is bepaald, verhoogd conform de op het moment van de feiten van toepassing zijnde opdecimen zoals bepaald in artikel 1 van de wet van 5 maart 1952 betreffende de opdécimes op de strafrechtelijke geldboeten.
§ 3. La tentative de commettre l'infraction punie d'une peine prévue au paragraphe 1 ^{er} , 6° à 9°, n'est pas punissable.	§ 3. De poging tot het plegen van het misdrijf bestraft met een straf omschreven in paragraaf 1, 6° tot en met 9° niet strafbaar.
§ 4. À moins que la loi pénale particulière ne contienne une disposition déclarant le	§ 4. Behoudens indien de bijzondere strafwet een bepaling bevat die het

chapitre VII du Code pénal du 08 juin 1867 applicable, l'article 19 ne s'applique pas aux infractions punies d'une peine prévue au paragraphe 1 ^{er} , 1° à 8°.	hoofdstuk VII van het Strafwetboek van 8 juni 1867 van toepassing verklaart, is artikel 19 niet van toepassing op de misdrijven bestraft met een straf omschreven in paragraaf 1, 1° tot en met 8°.
§ 5. À moins que la loi pénale particulière ne contienne une disposition déclarant l'article 85 du Code pénal du 08 juin 1867 applicable, aucune circonstance atténuante ne peut être admise pour les infractions punies d'une peine prévue au paragraphe 1 ^{er} , 6° à 9°.	§ 5. Behoudens indien de bijzondere strafwet een bepaling bevat die artikel 85 van het Strafwetboek van 8 juni 1867 van toepassing verklaart, kunnen geen verzachtende omstandigheden worden aangenomen voor de misdrijven bestraft met een straf omschreven in paragraaf 1, 6° tot en met 9°.
§ 6. Pour le choix de la peine et du taux de peine dans le niveau de peine obtenu après application de cette disposition, le juge n'applique aucune peine supérieure à celle qui est fixée dans la loi pénale particulière.	§ 6. Bij de keuze van de straf en de strafmaat binnen het na de toepassing van deze bepaling verkregen strafniveau legt de rechter geen zwaardere straf op dan diegene die in de bijzondere strafwet is bepaald.
§ 7. Lorsque la loi pénale particulière renvoie au terme "crimes" sans qu'il y soit fait référence à la peine concrète, il y a lieu de lire par là les infractions pour lesquelles une peine de niveau 4, 5, 6, 7 et 8 est prévue.	§7. Indien de bijzondere strafwet verwijst naar "misdaden", zonder dat hierbij enige verwijzing wordt gemaakt naar een concrete strafmaat, moet dit worden gelezen als "misdrijven waarop een straf van niveau 4, 5, 6, 7 of 8 is gesteld".
Lorsque la loi pénale particulière renvoie au terme "délits" sans qu'il y soit fait référence à la peine concrète, il y a lieu de lire par là les infractions pour lesquelles une peine de niveau 1, 2 ou 3 est prévue.	Indien de bijzondere strafwet verwijst naar "wanbedrijven", zonder dat hierbij enige verwijzing wordt gemaakt naar een concrete strafmaat, moet dit worden gelezen als "misdrijven waarop een straf van niveau 1, 2 of 3 is gesteld".

De Minister van Justitie
Vincent Van Quickenborne

Le Ministre de la Justice
Vincent Van Quickenborne

MEMORIE VAN TOELICHTING	EXPOSE DES MOTIFS
Hoofdstuk 3 – Wijzigingsbepalingen	Chapitre 3 – Dispositions modificatives
<i>Afdeling 1. Wijziging van het Militair Strafwetboek</i>	<i>Section 1re. Modification du Code pénal militaire</i>
Artikel 3	Article 3
Deze bepaling strekt ertoe de verwijzingen naar het Strafwetboek aan te passen aan artikel 14 ^{quater} van het Militair Strafwetboek.	Cette disposition vise à adapter les références au Code pénal à l'article 14 ^{quater} du Code pénal militaire.
Artikel 4	Article 4
Deze bepaling herneemt de regel uit het huidige artikel 100 ^{bis} Strafwetboek, maar met een aanpassing aan de strafniveaus uit het ontwerp.	Cette disposition reprend la règle de l'actuel article 100 ^{bis} du Code pénal mais avec une adaptation des niveaux de peine définis par le projet de loi.
In het huidige artikel 100 ^{bis} Strafwetboek is bepaald dat militaire gevangenisstraf wordt vervangen door een gevangenisstraf van dezelfde duur. De duur van de militaire gevangenisstraf bedraagt volgens artikel 9, eerste lid, Militair Strafwetboek ten minste één maand en ten hoogste drie jaar. Gelet op deze strafvork komt het de auteurs van het ontwerp gepast voor deze te vervangen door een straf van niveau 2. Hetzelfde geldt door de omzetting van de afzetting die als hoofdstraf wordt opgelegd. Daarvoor is thans bepaald dat deze wordt vervangen door een gevangenisstraf van twee maanden tot drie jaar.	Dans l'actuel article 100 ^{bis} du Code pénal, il est stipulé que l'emprisonnement militaire est remplacé par un emprisonnement de même durée. Suivant l'article 9, alinéa 1 ^{er} , du Code pénal militaire, la durée de l'emprisonnement militaire s'élève à un mois au moins et à trois ans au plus. Vu cette fourchette de peine, les auteurs du projet de loi sont d'avis de remplacer celle-ci par une peine de niveau 2. Il en va de même pour la conversion de la destitution portée comme peine principale. A cet égard, il est actuellement prévu qu'elle est remplacée par un emprisonnement de deux mois à trois ans.
Daarnaast wordt er voor gekozen deze bepaling te verplaatsen naar het Militair Strafwetboek, meer bepaald naar het hoofdstuk dat bepaalt op wie de militaire strafwetten van toepassing zijn. Deze plaats komt meer geschikt voor, nu het huidige artikel 100 ^{bis} Strafwetboek louter van toepassing is op de misdrijven omschreven in het Militair Strafwetboek.	Ensuite le choix a été fait de déplacer cette disposition dans le Code pénal militaire, plus précisément dans le chapitre déterminant les personnes qui sont soumises aux lois pénales militaires. Cet emplacement semble être un endroit plus approprié vu le fait que l'actuel article 100 ^{bis} est simplement applicable aux infractions réprimées par le Code

<p>Dit wetboek bevat een hoofdstuk dat bepaalt op wie de militaire strafwetten van toepassing zijn. Het komt dan ook meer coherent voor in dit hoofdstuk ook aan te geven dat personen die normaliter niet onder het toepassingsgebied van deze strafwetten vallen toch als deelnemer aan deze misdrijven (voor zover omschreven in het Militair Strafwetboek) kunnen worden veroordeeld.</p>	<p>pénal militaire. Il est donc plus cohérent d'indiquer également dans ce chapitre que les personnes qui ne tombent normalement pas dans le champ d'application de ces lois pénales, peuvent toutefois être condamnées comme participants à ces infractions (pour autant qu'elles soient réprimées dans le Code pénal militaire).</p>
<p>De Raad van State stelde in zijn advies¹ dat het overbodig is om in het tweede lid van het ontworpen artikel 14^{quinquies} Militair Strafwetboek te bepalen dat Boek 1 Strafwetboek van toepassing is op de erin bedoelde personen, aangezien dit al zou voortvloeien uit het ontworpen artikel 77 van Boek 1 van het Strafwetboek en artikel 58 van het Militair Strafwetboek. Deze stelling kan niet worden bijgetreden. Op basis van artikel 58 Militair Strafwetboek is Boek 1 van het Strafwetboek alleen van toepassing voor zover er in het Militair Strafwetboek niet van wordt afgeweken. Door het tweede lid van het ontworpen artikel 14^{quinquies} worden alle bepalingen van Boek 1 Strafwetboek van toepassing op de personen die niet aan de militaire strafwetten zijn onderworpen, ongeacht de uitzonderingen uit het Militair Strafwetboek die enkel van toepassing zijn op de personen die wel aan de militaire strafwetten zijn onderworpen.</p>	<p>Dans son avis², le Conseil d'État a indiqué qu'il est superflu de préciser à l'alinéa 2 de l'article 14^{quinquies}, en projet, du Code pénal militaire que le Livre 1er du Code pénal est applicable aux personnes qui y sont visées, dès lors que cette application peut déjà se déduire de l'article 77, en projet, du Livre 1er du Code pénal et de l'article 58 du Code pénal militaire. Il ne peut être souscrit à ce point de vue. Sur la base de l'article 58 du Code pénal militaire, le Livre 1er du Code pénal n'est d'application que pour autant qu'il n'y soit pas dérogé dans le Code pénal militaire. L'alinéa 2 de l'article 14^{quinquies} en projet, rend toutes les dispositions du Livre 1er du Code pénal applicables aux personnes qui ne sont pas soumises aux lois pénales militaires, indépendamment des exceptions issues du Code pénal militaire qui ne sont applicables qu'aux personnes qui, elles, sont bien soumises aux lois pénales militaires.</p>
<p>Artikel 5 tot 11</p>	<p>Articles 5 à 11</p>
<p>In deze bepalingen wordt de verwijzing naar de relevante misdrijven vervangen door de omschrijving overeenkomstig het ontworpen Boek 2 van het Strafwetboek. Aan het toepassingsgebied wordt niets gewijzigd in vergelijking met de huidige situatie.</p>	<p>Dans ces dispositions, le renvoi aux infractions concernées est remplacé par la numérotation conformément au Livre 2 en projet du Code pénal. Le champ d'application n'est pas modifié par rapport à la situation actuelle.</p>
<p>Artikel 12</p>	<p>Article 12</p>

¹ Advies Raad van State, nr. 236.

² Avis du Conseil d'État, n° 236.

<p>Dit artikel voert een nieuwe rechtvaardigingsgrond in voor militairen die in het kader van hun opdracht dwang of geweld gebruiken in overeenstemming met het internationaal recht en voor zover dit nodig is voor de uitvoering van hun opdracht.</p>	<p>Cet article introduit une nouvelle cause de justification pour les militaires qui, dans le cadre de leur mission, recourent à la contrainte ou à la violence, conformément au droit international, et pour autant que cela s'avère nécessaire à l'exécution de leur mission.</p>
<p>Deze rechtvaardigingsgrond is de explicitering van de toelating van de wet die vandaag reeds voortvloeit uit het feit dat de militairen overeenkomstig de Grondwet en de wet kunnen worden ingezet in het buitenland. Wanneer de wet die inzet toelaat, moet worden aangenomen dat de wet ook toelaat dat zij de essentieel daarmee samenhangende gedragingen kunnen stellen. Door dit te expliciteren wordt aan de militairen een duidelijker rechtskader geboden, zonder dat dit de deur openzet voor misbruiken. Er wordt immers nog steeds vereist dat de betrokkene heeft gehandeld in overeenstemming met het internationaal recht en slechts voor zover dat nodig is voor de uitvoering van zijn opdracht. Bovendien worden de misdrijven tegen het internationaal humanitair recht uitgesloten van het toepassingsgebied.</p>	<p>Cette cause de justification explicite l'autorisation de la loi qui découle actuellement déjà du fait que les militaires peuvent être déployés à l'étranger conformément à la Constitution et à la loi. Si la loi autorise ce déploiement, il faut admettre qu'elle autorise également que les militaires puissent adopter des comportements qui se rapportent par essence à leurs missions. Le fait d'expliciter ce point offre un cadre juridique plus clair aux militaires sans que cela n'ouvre la porte aux abus. Il est, effectivement, toujours requis que la personne concernée ait agi conformément au droit international et uniquement dans la mesure où cela s'avérerait nécessaire à l'exécution de sa mission. En outre, les infractions contre le droit international humanitaire sont exclues du champ d'application.</p>
<p>Onder de notie 'operationele inzet' valt ook de inzet voor de bevrijding van gijzelaars of voor de evacuatie van onderdanen.</p>	<p>La notion d'« engagement opérationnel » englobe également l'engagement pour la libération d'otages ou pour l'évacuation de ressortissants.</p>
<p>Deze rechtvaardigingsgrond is bijna een algemene rechtvaardigingsgrond: hij viseert alle misdrijven, behalve die tegen het internationaal humanitair recht zoals geregeld in titel 1 van boek 2 van het Strafwetboek. Er wordt evenwel voor geopteerd deze rechtvaardigingsgrond niet onder te brengen in Boek 1 van het Strafwetboek, gelet op het specifieke personele toepassingsgebied ervan (nl. leden van de krijgsmacht). In navolging van het advies van de Raad van State (nr. 119) wordt deze rechtvaardigingsgrond ondergebracht in het Militair Strafwetboek.</p>	<p>Cette cause de justification constitue presque une cause de justification générale : elle vise toutes les infractions, à l'exception de celles commises contre le droit international humanitaire, comme réglé dans le titre 1er du livre 2 du Code pénal. Il a toutefois été décidé de ne pas introduire cette cause de justification dans le livre 1er du Code pénal, compte tenu du champ d'application personnel spécifique de celui-ci (à savoir les membres des forces armées). A la suite de l'avis du Conseil d'Etat (n° 119), cette cause de justification est incorporée dans le Code pénal militaire.</p>

<i>Afdeling 2. Wijziging van de Voorafgaande Titel van het Wetboek van Strafvordering</i>	<i>Section 2. Modifications du Titre préliminaire du Code d'instruction criminelle</i>
Artikel 13	Article 13
De Raad van State ³ vraagt zich af of het wel helemaal duidelijk is wat moet worden verstaan onder de inrichting “van de veroordeelde” in het kader van de straf van de sluiting van de inrichting (ontworpen artikel 59). Dit in het bijzonder in het geval van rechtspersoonlijkheid of mede-eigendom. Impliciet uit de Raad van State daarmee zijn bezorgdheid over de bescherming van de rechten van derden.	Le Conseil d'État ⁴ se demande si l'on aperçoit précisément ce qu'il faut entendre par l'établissement « du condamné » dans le cadre de la peine de fermeture de l'établissement (article 59 en projet). Ce en particulier dans le cas de la personne morale ou de la copropriété. Le Conseil d'État exprime ici implicitement sa préoccupation quant à la protection des droits des tiers.
De straf van de sluiting heeft in beginsel een hybride karakter omwille van het beveiligingsaspect dat er ook van uit gaat. Het hoeft echter geen betoog dat deze straf ‘derden’ kan raken, zowel binnen de inrichting, in het bijzonder werknemers, als erbuiten zoals mede-eigenaars van het pand. Die derden worden getroffen omdat de sluiting een werking ‘in rem’ heeft. Ze slaat op de inrichting ‘trouvé en délit’ (in overtreding bevonden). In Frankrijk wordt dan ook opgemerkt dat deze straf flirt met de grenzen van het persoonlijk karakter.	La peine de la fermeture a en principe un caractère hybride en raison de l'aspect protectionnel qui en émane également. Il va sans dire toutefois que cette peine peut toucher des ‘tiers’, tant dans l'établissement, en particulier des employés, qu'à l'extérieur, comme des copropriétaires du bâtiment. Ces tiers sont touchés parce que la fermeture a un effet ‘in rem’. Elle touche l'établissement ‘trouvé en délit’. Il est dès lors fait observer en France que cette peine flirt avec les limites du caractère individuel.
Het probleem van die derden (o.a. mede-eigenaars waaraan de Raad van State refereert) wordt in Frankrijk opgelost doordat men in diverse wetten (hierbij rijst dan de vraag naar de wenselijkheid van de verspreiding) voorziet in de plicht om belanghebbende derden te informeren dat zij hun rechten in rechte kunnen laten gelden. In Frankrijk sanctioneert men de omissie van die ‘oproepingsplicht’ overigens met de onmogelijkheid voor de rechter om de sluiting uit te spreken.	Le problème de ces tiers (notamment les copropriétaires auxquels fait référence le Conseil d'État) est résolu en France par le fait qu'il est prévu dans diverses lois (ici se pose alors la question de l'opportunité de la diffusion) l'obligation d'informer les tiers intéressés pour qu'ils puissent faire valoir leurs droits en justice. En France, l'omission de cette ‘obligation de citation’ est d'ailleurs sanctionnée par l'impossibilité pour le juge de prononcer la fermeture.

³ Advies Raad van State, nr. 201.

⁴ Avis du Conseil d'État, n° 201.

<p>De Franse regeling(en) kunnen dienen als inspiratiebron, met dien verstande dat de plicht wordt vervat in één artikel. Een dergelijk artikel bestaat, nl. artikel 5ter V.T. Sv. Dit artikel legt het Openbaar Ministerie de plicht op om elke belanghebbende derde die volgens de door de rechtspleging verschaftte aanwijzingen zijn rechtmatig bezit kan doen gelden bij de voordeelsontneming, op te roepen ter zitting. Het is dan ook voor de hand liggend om aan dit artikel een tweede lid toe te voegen zodat die plicht ook zou kunnen gelden in hoofde van het Openbaar Ministerie als de wet de sluiting voorschrijft; gekoppeld aan de sanctie dat de sluiting niet kan worden opgelegd bij miskenning van die plicht. De praktische bedenking die daarbij ongetwijfeld zal rijzen dat men dan sleutelt aan het strafprocesrecht, dus buiten Boek 1 lijkt van ondergeschikt belang. Men kan deze regel perfect verwerken in een nieuw artikel 5ter, tweede lid V.T. Sv. dat dan later bij de hervorming van het procesrecht zijn juiste plaats krijgt.</p>	<p>La ou les dispositions françaises peuvent servir d'inspiration, étant entendu que l'obligation est contenue en un seul article. Il existe un tel article, à savoir l'article 5ter du titre préliminaire du Code de procédure pénale. Cet article impose au ministère public de citer à l'audience tout tiers intéressé pouvant faire valoir, suivant les indications fournies par la procédure, sa possession légitime à propos de la chose confisquée. L'ajout d'un deuxième alinéa à cet article s'impose par conséquent, de manière à ce que cette obligation puisse également s'appliquer dans le chef du ministère public lorsque la loi prescrit la fermeture ; en cas de méconnaissance de cette obligation, la fermeture ne peut être ordonnée. La considération pratique que cela va indubitablement susciter, à savoir que l'on touche alors au droit de la procédure pénale, donc en dehors du cadre du Livre 1er, semble de second ordre. Il est parfaitement possible d'intégrer cette disposition dans un nouvel article 5ter, alinéa 2, du Titre préliminaire du Code de procédure pénale qui trouvera sa juste place ultérieurement dans le cadre de la réforme du droit procédural.</p>
<p>Voor het overige verwijst het artikel naar het Strafwetboek in artikel 5ter, dat eerste lid van artikel 5ter wordt door de invoeging van een tweede lid in dit artikel.</p>	<p>Pour le reste, l'article les références au Code pénal dans l'article 5ter qui devient l'alinéa 1er de l'article 5ter du fait de l'insertion d'un second alinéa dans cet article.</p>
<p>Artikelen 14 tot 22</p>	<p>Articles 14 à 22</p>
<p>Deze bepalingen streken ertoe de verwijzingen naar het Strafwetboek aan te passen aan de Voorafgaande Titel van het Wetboek van Strafvordering.</p>	<p>Ces dispositions visent à adapter les références au Code pénal dans le Titre préliminaire du Code de procédure pénale.</p>
<p>Afdeling 3. Wijzigingen van het Wetboek van Strafvordering</p>	<p>Section 3. Modifications du Code d'instruction criminelle</p>

Artikelen 23 tot 26, 28, 30 tot 40, 42 à 46, 48, 50 tot 55, 57 tot 63, 65, 66, 69 tot 82		Articles 23 à 26, 28, 30 à 40, 42 à 46, 48, 50 à 55, 57 à 63, 65, 66, 69 à 82
Deze bepalingen strekken tot aanpassing van de verwijzingen naar het wetboek van strafvordering in het wetboek van strafvordering.		Ces dispositions visent à adapter les références au Code pénal dans le Code d'instruction criminelle.
Artikelen 27, 29, 30, 41, 46, 47, 49, 56, 67, 68		Articles 27, 29, 30, 41, 46, 47, 49, 56, 67, 68
In het kader van de introductie van het misdrijf 'miskenning van de plicht tot medewerking aan het onderzoek' in het ontworpen artikel 630 van Boek 2 van het Strafwetboek wordt in enkele bepalingen de verplichting tot medewerking nog verder geëxpliciteerd om elke twijfel hieromtrent uit te kunnen sluiten. Dit neemt niet weg dat de plicht tot medewerking reeds voortvloeit uit het loutere feit dat de procureur des Konings of onderzoeksrechter de medewerking van deze personen kan vorderen. Dit is (mede) de doelstelling van de artikelen 27, 29, 30 46, 47, 49, 67 et 68. In artikel 27 wordt ook de huidige verplichting tot geheimhouding uit artikel 39ter, §3 Sv. hernomen.		Dans le cadre de l'introduction de l'infraction « méconnaissance de l'obligation d'apporter son concours à l'enquête » à l'article 630 en projet du Livre 2 du Code pénal, l'obligation d'apporter son concours est rendue encore plus explicite dans un certain nombre de dispositions afin d'écarter tout doute à cet égard. Cela n'enlève rien au fait que l'obligation de coopérer résulte déjà du simple fait que le procureur du Roi ou le juge d'instruction peut demander le concours de ces personnes. C'est (également) l'objectif des articles 27, 29, 30, 46, 47, 49, 67 et 68. L'article 27 reprend également l'obligation actuelle de confidentialité de l'article 39ter, § 3 CIC.
De artikelen 41 en 56 wijzigen de omschrijving van de artikelen 80 en 157 Sv., aangezien de strafbaarstelling die in deze bepalingen is terug te vinden werd verplaatst naar het ontworpen artikel 629 van Boek 2 van het Strafwetboek.		Les articles 41 et 56 modifient la description des articles 80 et 157 CIC, puisque l'incrimination qui figure dans ces dispositions a été transférée vers l'article 629 en projet du Livre 2 du Code pénal.
Artikel 64		Article 64
Artikel 150 van de Grondwet bepaalt: <i>"De jury wordt ingesteld voor alle criminele zaken, alsmede voor politieke misdrijven en drukpersmisdrijven, behoudens voor drukpersmisdrijven die door racisme of xenofobie ingegeven zijn"</i> .		L'article 150 de la Constitution stipule: <i>"Le jury est établi en toutes matières criminelles et pour les délits politiques et de presse, à l'exception des délits de presse inspirés par le racisme ou la xénophobie"</i> .
In tegenstelling tot de begrippen 'politieke misdrijven' en 'drukpersmisdrijven' werd door de		Contrairement aux notions de "délits politiques" et de "délits de presse", la Constitution n'a pas défini la notion de

Grondwetgever geen invulling gegeven aan het begrip ‘criminele zaken’, waardoor het aan de wetgever toekomt te bepalen welke zaken als criminele zaken moeten worden beschouwd.⁵ Tot op heden wordt dit begrip gekoppeld aan het onderscheid tussen overtredingen, wanbedrijven en misdaden, waarbij de misdaden (in het Frans ‘*crimes*’) de criminele zaken uitmaken die aan het hof van assisen worden voorgelegd. Op dit principe bestaat een zeer grote uitzondering, met name de correctionalisering op basis van artikel 2 van de wet van 4 oktober 1867 op de verzachtende omstandigheden waardoor een misdaad, door het aannemen van strafverminderende verschoningsgrond of verzachtende omstandigheden, juridisch gezien verandert in een wanbedrijf, dat tot de bevoegdheid van de correctionele rechtbank behoort. Deze correctionalisering wordt in de praktijk quasi systematisch doorgevoerd in alle gevallen waarin de wet dit toelaat, door bv. systematisch als verzachtende omstandigheid aan te nemen dat de betrokkene nog niet eerder tot een criminele straf werd veroordeeld (en dus nog niet eerder voor het hof van assisen is verschenen), of indien dat wel het geval is, dat dit nog meer één keer is gebeurd. Daardoor stemt het vandaag bestaande onderscheid tussen deze drie categorieën misdrijven in de tekst van de wet helemaal niet meer overeen met hoe de wet in de praktijk wordt toegepast. Nog belangrijker is dat door de techniek van de correctionalisering de straf die de wet stelt op een misdrijf voor het overgrote deel van de misdaden in het huidige Strafwetboek niet overeenstemt met de straf die in werkelijkheid voor dergelijke feiten wordt opgelegd, wat de kenbaarheid van de strafwet niet ten goede komt. Daarbij moet ook worden vastgesteld dat de wetgever hierin steeds

"matières criminelles", laissant au législateur le soin de déterminer quelles matières doivent être considérées comme des matières pénales. Jusqu'à présent, cette notion était liée à la distinction entre infractions, contraventions, délits et crimes, les crimes étant les affaires criminelles soumises à la cour d'assises. A ce principe, il existe une très grande exception, à savoir la correctionnalisation sur la base de l'article 2 de la loi du 4 octobre 1867 sur les circonstances atténuantes, par laquelle un crime, par l'adoption de circonstances atténuantes ou exténuantes, devient légalement un délit, ce qui relève de la compétence du tribunal correctionnel. En pratique, cette correctionnalisation est effectuée de manière quasi systématique dans tous les cas où la loi le permet, par exemple en retenant systématiquement comme circonstance atténuante que la personne concernée n'a pas été condamnée précédemment à une peine criminelle (et n'a donc pas encore comparu devant la cour d'assises), ou si c'est le cas, que cela ne s'est produit qu'une seule fois. Par conséquent, la distinction qui existe aujourd'hui entre ces trois catégories d'infractions dans le texte de la loi ne correspond pas du tout à la façon dont la loi est appliquée dans la pratique. Plus important encore, du fait de la technique de correctionnalisation, la peine prévue par la loi pour un crime ne correspond pas, pour la grande majorité des crimes du code pénal actuel, à la peine réellement imposée pour de tels actes, ce qui ne contribue pas à rendre le code pénal plus familier. Il convient également de noter que le législateur est allé de plus en plus loin à cet égard, tant en ce qui concerne la liste des infractions rendues correctionnalisables qu'en ce qui

⁵ J. VELAERS, *De Grondwet. Een artikelsgewijze commentaar*, III, Brugge, die Keure, 2019, 134. Zie ook Adv.RvS 57.792/1/V, 23 september 2015 over een voorontwerp van wet houdende wijzigingen van het strafrecht en houdende diverse bepalingen inzake justitie.

verder is gegaan, zowel wat betreft de lijst van misdrijven die correctionaliseerbaar werd gemaakt als wat betreft de hoogte van de straffen die na correctionalisering kunnen worden opgelegd.	concerne le niveau de la peine qui peut être imposée après correctionnalisation.
Deze omschrijving van ‘criminele zaken’ vindt thans zijn neerslag in artikel 216 <i>novies</i> Sv. dat bepaalt:	Cette description des "matières criminelles" est maintenant reflétée dans l'article 216 <i>novies</i> CIC. qui stipule:
In het voorliggende ontwerp van Strafwetboek wordt de driedeling overtreding-wanbedrijf-misdaad verlaten en zal er voortaan enkel nog sprake zijn van misdrijven. Dit bevordert de eenvoud en coherentie van het strafrecht. Dit impliceert evenwel dat door de wetgever een nieuwe invulling moet worden gegeven aan het begrip ‘criminele zaken’.	Dans l'actuel projet de code pénal, la triple division contravention-délit-crime est abandonnée et désormais il n'est fait référence qu'aux infractions. Cela favorise la simplicité et la cohérence du droit pénal. Cela implique cependant que le législateur doit donner une nouvelle interprétation à la notion de “matières criminelles”.
Om deze invulling vorm te geven, wordt aansluiting gezocht bij het Rapport van de Commissie tot Hervorming van het Assisenhof uit 2005, die reeds voorstelde de bevoegdheid van het hof van assisen te omschrijven op basis van een positieve, limitatieve lijst van misdrijven. Dit is niet alleen een duidelijke manier van handelen, maar bevordert ook de naleving van artikel 13 van de Grondwet, dat het recht voor de rechtsonderhorige impliceert om op basis van objectieve criteria uit te kunnen maken welke rechter bevoegd is om kennis te nemen van de geschillen waarin hij betrokken is. ⁶ Dan rest nog de vraag welke misdrijven op deze lijst moeten worden geplaatst.	Pour donner corps à cette interprétation, un rapprochement est recherché avec le rapport de la Commission de réforme de la cours d'assises de 2005, qui proposait déjà de définir la compétence de la cour d'assises sur la base d'une liste positive et limitative d'infractions. Il s'agit non seulement d'une manière claire de procéder, mais aussi de promouvoir le respect de l'article 13 de la Constitution, qui implique le droit du justiciable de pouvoir déterminer, sur la base de critères objectifs, quelle juridiction est compétente pour connaître des litiges dans lesquels il est impliqué. Reste à savoir quelles infractions doivent être incluses dans cette liste.
Zowel de Raad van State als het Grondwettelijk Hof ⁷ benadrukten hieromtrent in het verleden dat de wetgever in deze over een ruime appreciatiemarge beschikt, maar dat deze niet onbegrensd is. Minstens de zwaarste misdrijven moeten voor het hof van assisen worden gebracht. Beide rechtscolleges leggen hierbij uitdrukkelijk de link met de strafmaat, waardoor moet worden aangenomen dat minstens de	Tant le Conseil d'État que la Cour constitutionnelle ⁷ ont souligné par le passé que le législateur dispose d'une large marge d'appréciation à cet égard, mais que celle-ci n'est pas illimitée. Au moins les crimes les plus graves doivent être portés devant la cour d'assises. Les deux juridictions font explicitement le lien avec le niveau de la peine, ce qui signifie que l'on doit supposer qu'au moins les crimes les plus lourdement

⁶ Cf. GwH 21 december 2017, nr. 148/2017, ro. B.9.

⁷ Adv. RvS 57.792/1/V, 23 september 2015 over een voorontwerp van wet houdende wijzigingen van het strafrecht en houdende diverse bepalingen inzake justitie; GwH 21 december 2017, nr. 148/2017.

<p>misdrijven waarop de zwaarste straffen die het strafrecht kent zijn gesteld, tot de bevoegdheid van het hof van assisen moeten behoren. Dit stemt overeen met de misdrijven waarop in het ontwerp van Strafwetboek een straf van niveau 8 is gesteld. Zij worden daarom in het ontworpen nieuwe artikel 216^{novies} Sv. vermeld onder 1°.</p>	<p>punis par le droit pénal doivent relever de la compétence de la cour d'assises. Cela correspond aux infractions punies d'une peine de niveau 8 dans le projet de code pénal. Elles sont donc mentionnées dans le projet du nouvel article 216^{novies} Sv. sous le 1°.</p>
<p>Daarnaast kan de wetgever het ook nuttig achten andere misdrijven toe te vertrouwen aan het hof van assisen. Hierbij kan, aldus het Grondwettelijk Hof, ook rekening worden gehouden met de aard van de gepleegde feiten, de ernst en de gevolgen van het misdrijf voor het slachtoffer en de maatschappij. In dit licht worden nog vier andere misdrijven toegevoegd aan de bevoegdheid van het hof van assisen die als gemeenschappelijke kenmerken hebben dat ze bestraft worden met een straf van niveau 7, geleid hebben tot een dodelijk slachtoffer en die getuigen van een bijzondere ernst. Deze bijzondere ernst blijkt met name uit:</p> <ul style="list-style-type: none"> – voor wat de doodslag betreft: de ingesteldheid van de dader, die moet hebben gehandeld met het oogmerk om te doden; – voor wat de foltering met de dood tot gevolg betreft: de gruwel van de feiten; de foltering maakt de meest ingrijpende inbreuk uit op de fysieke en psychische integriteit van het slachtoffer; – voor wat betreft de aantasting van de seksuele integriteit en de verkrachting met de dood tot gevolg betreft: deze misdrijven maken de meest ingrijpende inbreuk uit op de seksuele integriteit van het slachtoffer; – voor wat betreft de gijzeling met de dood tot gevolg: dit maakt de meest ingrijpende inbreuk uit op de persoonlijke vrijheid van het slachtoffer, waarbij het slachtoffer 	<p>Par ailleurs, le législateur peut également juger utile de confier d'autres infractions à la cour d'assises. Selon la Cour constitutionnelle, la nature des infractions commises, la gravité et les conséquences de l'infraction pour la victime et la société peuvent également être prises en compte. Dans cette optique, quatre autres infractions sont ajoutées à la compétence de la cour d'assises, qui ont pour caractéristiques communes d'être punies d'une peine de niveau 7, d'avoir entraîné la mort d'une victime et de démontrer une gravité particulière. Cette gravité particulière est démontrée notamment par:</p> <ul style="list-style-type: none"> - en ce qui concerne le meurtre : l'attitude de l'auteur, qui doit avoir agi avec l'intention de tuer ; - en ce qui concerne la torture entraînant la mort : l'horreur de l'acte ; la torture est l'atteinte la plus grave à l'intégrité physique et psychique de la victime ; - en ce qui concerne l'atteinte à l'intégrité sexuelle et le viol ayant entraîné la mort : ces crimes constituent la violation la plus grave de l'intégrité sexuelle de la victime ; - en ce qui concerne la prise d'otages ayant entraîné la mort : il s'agit de l'atteinte la plus grave à la liberté individuelle de la victime, dans laquelle celle-ci est réduite une monnaie d'échange pour une demande spécifique.

wordt gereduceerd tot pasmunt voor een bepaalde eis.		
Deze omschrijving impliceert dat steeds enkel de voltooide misdrijven worden gevisieerd. Dit stemt overeen met de huidige situatie, waarbij ook de pogingen tot misdrijven waar een levenslange opsluiting of hechtenis op is gesteld correctionaliseerbaar zijn. Enkel indien ook de poging wordt bestraft met een straf van niveau 8, zal deze ook voor het hof van assisen worden gebracht.		Cette définition implique que seules les infractions consommées sont visées. Cela correspond à la situation actuelle, dans laquelle les tentatives de crimes passibles d'une peine de réclusion ou de détention à vie ou d'une incarcération sont également soumises à la correctionnalisation. Ce n'est que si la tentative est également punie d'une peine de niveau 8, qu'elle sera également portée devant la cour d'assises.
Afdeling 4 – Wijziging van het Strafwetboek		Section 4 - Modification du Code pénal
In artikel 34 ^{ter} van het Strafwetboek met betrekking tot de verplichte terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank wordt in het 3 ^o de veroordeling voor verkrachting van een minderjarige ingevoegd en dit overeenkomstig wat is voorzien in de bepalingen inzake de terbeschikkingstelling die in werking zullen treden bij de inwerkingtreding van het nieuwe Strafwetboek, in afwachting van de inwerkingtreding van de straf van de verlengde opvolging.		Dans l'article 34 ^{ter} , du Code pénal, relatif à la mise disposition du tribunal de l'application des peines obligatoire, il est inséré dans le 3 ^o la condamnation pour viol d'un mineur conformément à ce qui est prévu dans les dispositions relative à la mise à disposition du tribunal de l'application des peines qui entreront en vigueur lors de l'entrée en vigueur du nouveau Code pénal, en attendant de l'entrée en vigueur de la peine du suivi prolongé.
Afdeling 5. Wijzigingen van het Gerechtelijk Wetboek		Section 5. Modifications du Code judiciaire
Deze bepalingen strekken tot aanpassing van de verwijzingen naar het wetboek van strafvordering in het Gerechtelijk Wetboek.		Ces dispositions vise à adapter les références au Code pénal dans le Code judiciaire.
Het ontwerp van Strafwetboek bevat niet het strafbare feit dat in artikel 262 van het huidige Strafwetboek is opgenomen. De artikelen 530, 546 en 548 van het Gerechtelijk Wetboek verwijzen er evenwel naar wat de sanctie betreft. In de artikelen 94 tot en met 96 wordt deze		Le projet de Code pénal ne retient pas l'infraction contenue à l'article 262 de l'actuel Code pénal. Or, les articles 530, 546 et 548 du Code judiciaire y renvoient pour ce qui concerne la sanction. Les articles 94 à 96 intègrent donc cette sanction dans le Code judiciaire même.

sanctie dus in het Gerechtelijk Wetboek zelf opgenomen.		
<i>Afdeling 6. Wijziging van het Wetboek van de Belgische nationaliteit</i>		<i>Section 6. Modification du Code de la nationalité belge</i>
Dit bepaling strekt tot aanpassing van de verwijzingen naar het wetboek van strafvordering in het Wetboek van de Belgische nationaliteit.		Cette disposition vise à adapter les références au Code pénal dans le Code de la nationalité belge.
<i>Afdeling 7. Wijzigingen van het Sociaal strafwetboek</i>		<i>Section 7. Modification du Code pénal social</i>
Deze bepalingen streken ertoe de verwijzingen naar het Strafwetboek aan te passen aan het Sociaal Strafwetboek.		Ces dispositions visent à adapter les références au Code pénal dans le Code pénal social.
<i>Afdeling 8. Wijziging aan de Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten</i>		<i>Section 8. Modification de la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des personnes condamnées à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d'exécution de la peine</i>
Artikelen 124 tot 131 en 133 tot 142		Articles 124 à 131 et 133 à 142
Deze bepalingen streken ertoe de verwijzingen naar het Strafwetboek aan te passen aan het wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten.		Ces dispositions visent à adapter les références au Code pénal dans la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des personnes condamnées à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d'exécution de la peine.
Artikel 132		Article 132
In het kader van de introductie van de verlengde opvolging (artikel 46 van het ontwerp van Strafwetboek) wordt de mogelijkheid geboden dat wanneer de veroordeelde met succes een volledige proeftijd van voorwaardelijke		Dans le cadre de l'introduction du suivi prolongé (article 46 du projet de code pénal), la possibilité est offerte que, lorsque la personne condamnée achève avec succès délai d'épreuve complet de libération conditionnelle, le suivi

<p>invrijheidstelling doorloopt, de verlengde opvolging niet bijkomend ten uitvoer wordt gelegd. Dit ter motivatie van de veroordeelde om aan zijn persoonlijkheid te werken en om het potentieel uitzichtloze karakter van de opeenstapeling van een gevangenisstraf en een verlengde opvolging (thans terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank) te vermijden, Om evenwel, ter bescherming van de maatschappij, een voldoende lange opvolging van de veroordeelde mogelijk te maken, wordt met het ontworpen artikel 17bis een wijziging aangebracht in artikel 71 van de Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten om er voor te zorgen dat de veroordeelde die zowel een gevangenisstraf als een verlengde opvolging kreeg opgelegd een proeftijd moet doorlopen van minstens de duur van de verlengde opvolging.</p>	<p>prolongé ne soit pas exécuté en plus. Il s'agit de motiver le condamné à travailler sur sa personnalité et d'éviter le caractère potentiellement désespérant du cumul d'une peine de prison et d'un suivi prolongé (actuellement renvoyé devant le tribunal de l'application des peines). Toutefois, afin de permettre un suivi suffisamment long de la personne condamnée, dans l'intérêt de la protection de la société, le projet d'article 17bis modifie l'article 71 de la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des personnes condamnées à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d'exécution de la peine afin de garantir qu'une personne condamnée qui a été condamnée à la fois à une peine d'emprisonnement et à un suivi prolongé effectue un délai d'épreuve d'une durée au moins égale à celle du suivi prolongé.</p>
<p>Om een discriminatie te vermijden tussen veroordeelden die wel een verlengde opvolging kregen opgelegd en diegenen die deze straf niet kregen opgelegd, is in het ontworpen artikel 46, § 3, tweede lid van het Strafwetboek een regeling opgenomen waardoor bij de tenuitvoerlegging van de verlengde opvolging in detentie, nadat reeds de proeftermijn is verstreken die de veroordeelde zou hebben moeten doorlopen indien hij enkel een gevangenisstraf of behandeling onder vrijheidsberoving opgelegd zou hebben gekregen, rekening wordt gehouden met de reeds ondergane periode waarin voorwaarden werden nageleefd om te bepalen welk deel van de verlengde opvolging nog verder moet worden ten uitvoer gelegd.</p>	<p>Afin d'éviter toute discrimination entre les condamnés qui ont bénéficié d'un suivi prolongé et ceux qui n'en ont pas bénéficié, le projet d'article 46, § 3, alinéa 2 du Code pénal contient une disposition selon laquelle, lors de la mise en œuvre du suivi prolongé en détention après l'expiration du délai d'épreuve que la personne condamnée aurait dû effectuer si elle n'avait reçu qu'une peine d'emprisonnement ou un traitement sous privation de liberté, la période déjà effectuée pendant laquelle les conditions ont été respectées est prise en compte afin de déterminer quelle partie du suivi prolongé doit encore être mise en œuvre.</p>
<p>Afdeling 9. Wijzigingen van het Wetboek van economisch recht</p>	<p>Section 9. Modifications du Code de droit économique</p>

Deze bepalingen streken ertoe de verwijzingen naar het Strafwetboek aan het Wetboek van economisch recht.		Ces dispositions visent à adapter les références au Code pénal dans le Code de droit économique.
<i>Afdeling 10. Bepalingen tot wijziging van de wet van 5 mei 2014 betreffende de internering</i>		<i>Section 10. Dispositions modifiant la loi du 5 mai 2014 relative à l'internement</i>
Het opzet van de wijzigingen die worden aangebracht in de interneringswet is een procedure in te voegen voor een categorie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf in combinatie met een terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank ten aanzien van wie tijdens de uitvoering van de bijkomende straf van de terbeschikkingstelling wordt vastgesteld dat de opvolging geen effecten sorteert en dat bij de betrokkene nog een blijvend ernstig gevaar op zware recidive wordt vastgesteld.		Les modifications de la loi relative à l'internement ont pour but d'introduire une procédure pour une catégorie de personnes condamnées à une peine privative de liberté assortie d'une mise à disposition du tribunal de l'application des peines à l'égard desquelles il est constaté, pendant l'exécution de la peine complémentaire de mise à disposition, que le suivi n'a pas d'effet et qu'il existe toujours un danger grave et permanent de récidive sérieux chez l'intéressé.
Teneinde hier een ingrijpen mogelijk te maken, wordt voorgesteld te werken via een aanpassing van de wet van 5 mei 2014 betreffende de internering en dit in het hoofdstuk inzake de internering van veroordeelden, dat door de wetgever werd ingevoerd bij de wet van 4 mei 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake Justitie.		Afin de rendre possible une intervention à ce sujet, il est proposé de travailler via une modification de la loi du 5 mai 2014 relative à l'internement et ce, dans le chapitre relatif à l'internement des condamnés, qui a été rajouté par le législateur par la loi du 4 mai 2016 relative à l'internement et à diverses dispositions en matière de Justice.
Dit hoofdstuk laat nu reeds toe om veroordeelden bij wie tijdens de detentie een aantasting van het oordeelsvermogen wordt vastgesteld, te interneren. Echter, er is ook een groep veroordeelden bij wie een geestesstoornis met een duurzaam karakter wordt vastgesteld die niet beantwoordt aan de voorwaarde gesteld onder artikel 9, § 1, 2° van de wet van 5 mei 2014, met name een geestesstoornis die het oordeelsvermogen of de controle over zijn daden tenietdoet of ernstig aantast. Zij komen dus niet aanmerking voor de toepassing van het huidige hoofdstuk inzake de internering van veroordeelden. De geestesstoornis		Ce chapitre permet déjà actuellement d'interner des condamnés chez qui on constate, pendant la détention, une altération de la capacité de discernement. Cependant, il existe également un groupe de personnes condamnées chez qui on constate un trouble mental de nature durable qui ne remplit pas la condition énoncée à l'article 9, § 1 ^{er} , 2° de la loi du 5 mai 2014, c'est-à-dire un trouble mental qui abolit ou altère gravement la capacité de discernement ou de contrôle de ses actes. Ils ne rentrent donc pas dans le champ d'application du chapitre actuel relatif à l'internement des condamnés. Le trouble mental dont ils

<p>waaraan zij lijden kan echter wel een ernstig recidiverisico tot gevolg hebben op het plegen van feiten die een ernstige aantasting van de fysieke en psychische integriteit van derden inhouden, risico dat in de huidige stand van de wetenschap nog niet kan worden geneutraliseerd door therapeutische interventies of behandelingen, of nog niet kan worden tegengegaan omdat de betrokken persoon nog niet therapeutisch bereikbaar is. Dat belet echter niet dat de maatschappij tegen deze specifieke groep moet worden beschermd. In functie van verdere evoluties, zowel met betrekking tot het werken op therapeutische bereikbaarheid van de betrokkene als met betrekking op evoluerende wetenschappelijke inzichten, kan met betrokkene alsnog worden gewerkt in het interneringskader en dit met regelmatige controles, zoals ook voorzien is ten aanzien van de huidige categorie van veroordeelde geïnterneerden.</p>	<p>sont atteints peut cependant entraîner un sérieux risque de récidive de commission d'infraction portant atteinte sérieux à l'intégrité physique ou psychique de tiers, risque qui ne peut, dans l'état actuel de la science, pas encore être neutralisé par des interventions ou traitements thérapeutiques, ou ne peut pas encore être contrôlé parce que la personne n'est pas encore disponible sur le plan thérapeutique. Cela n'empêche toutefois pas que la société devrait être protégée contre ce groupe spécifique. En fonction des évolutions ultérieures, tant en ce qui concerne le travail sur la disponibilité thérapeutique de la personne concernée qu'en ce qui concerne l'évolution des connaissances scientifiques, un travail peut encore être effectué avec la personne concernée dans le cadre de l'internement et ce avec des contrôles réguliers, comme cela est également prévu en ce qui concerne la catégorie actuelle d'internés condamnés.</p>
<p>Art. 157. Artikel 77/1 van de wet van 5 mei 2014 wordt gewijzigd teneinde het bovenstaande te realiseren.</p>	<p>Art. 157. L'article 77/1 de la loi du 5 mai 2014 est modifié afin de réaliser ce qui est mentionné ci-dessus.</p>
<p>Er wordt een nieuwe paragraaf ingevoegd die concreet de geïnterneerde doelgroep van deze maatregel omschrijft. De internering van veroordeelden in zijn huidige vorm is, in lijn met de voorwaarden tot internering zoals geformuleerd in artikel 9 van de wet, gericht op veroordeelden ten aanzien van wie tijdens de detentie door de psychiater van de gevangenis een geestesstoornis met een duurzaam karakter wordt vastgesteld die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden teniet doet of ernstig aantast. Personen met een geestesstoornis die het oordeelsvermogen of de controle over de daden niet teniet doet of niet ernstig aantast, vallen hier dus niet onder. Voorliggende tekst wenst dit te veranderen.</p>	<p>Un nouveau paragraphe est ajouté qui décrit concrètement le groupe cible visé par la mesure. Sous sa forme actuelle, l'internement des condamnés est, conformément aux conditions d'internement énoncées à l'article 9 de la loi, destiné aux condamnés à l'égard desquels le psychiatre de la prison constate, pendant la détention, un trouble mental de nature durable qui abolit ou altère gravement sa capacité de discernement ou de contrôle de ses actes. Les personnes atteintes d'un trouble mental qui n'abolit pas ou n'altère pas gravement la capacité de discernement ou de contrôle de ses actes ne sont donc pas incluses. Le présent texte souhaite changer cela.</p>

<p>In een door de wetgever strikt omschreven kader zal de psychiater van de gevangenis ten aanzien van een bepaalde groep van veroordeelden moeten overgaan tot een onderzoek van recidivegevaar en geestestoestand.</p>	<p>Dans un cadre strictement défini par le législateur, le psychiatre de la prison devra procéder à une enquête sur le risque de récidive et l'état mental à l'égard d'un certain groupe de condamnés.</p>
<p>De geviseerde groep van veroordeelden betreft de veroordeelden tot minstens één veroordeling wegens een misdaad of wanbedrijf zoals bedoeld in artikel 9, § 1, 1 van de interneringswet (lees veroordeling voor feiten die de fysieke of psychische integriteit van derden hebben aangetast of bedreigt) en die ook het voorwerp uitmaken van minstens één terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank bedoeld in de artikelen 34ter of 34^{quater} van het Strafwetboek en die zich op een jaar na op het einde van de bijkomende straf van de terbeschikkingstelling bevinden en deze onder vrijheidsbeneming ondergaan zonder dat een strafuitvoeringsmodaliteit lopende is.</p>	<p>Le groupe de condamnés visé est celui est condamnés à au moins une condamnation pour un crime ou un délit visé à l'article 9, § 1er, 1 de la loi relative à l'internement (c'est-à-dire une condamnation pour des faits qui ont porté atteinte ou menacé l'intégrité physique ou psychique de tiers) et qui font aussi l'objet d'au moins une mise à disposition du tribunal de l'application des peines visée aux articles 34ter ou 34^{quater} du Code pénal et qui se trouvent à un an de la fin de cette peine accessoire de mise à disposition et qui la subissent sous la forme d'une privation de liberté, sans bénéficier de modalité d'exécution de la peine.</p>
<p>Deze veroordeelden zullen dus worden onderzocht door de psychiater van de gevangenis teneinde te bepalen of zij lijden aan een geestesstoornis die hen evenwel niet ontoerekeningsvatbaar maakt, en of er een blijvend ernstig gevaar aanwezig is dat zij, ingevolge die stoornis, ernstige misdrijven zullen plegen die de fysieke of psychische integriteit van derden aantasten of bedreigen. Indien deze toestand wordt vastgesteld zal de directeur dezelfde procedure opstarten als de bestaande procedure voor de internering van veroordeelden. Hiertoe wordt paragraaf 2 van artikel 77/1 aangepast. De directeur maakt het dossier over aan de kamer voor de bescherming van de maatschappij die onverwijld een forensisch psychiatrisch onderzoek dat voldoet aan de vereisten van de artikelen 5, § 1, 3° en 4°, 7 en 8. De veroordeelde kan zich dus op elk moment laten bijstaan door een arts naar</p>	<p>Ces condamnés seront donc examinés par le psychiatre de la prison afin de déterminer s'ils souffrent d'un trouble mental, mais qu'ils ne peuvent être tenu responsables de leurs actes, et s'il existe un risque grave et permanent qu'ils commettent des infractions graves qui portent atteinte ou menacent l'intégrité physique ou psychique de tiers en raison de ce trouble. Si cette situation est constatée, le directeur engagera la même procédure que la procédure existante pour l'internement des condamnés. Le paragraphe 2 de l'article 77/1 est modifié à cette fin. Le directeur transmet le dossier à la chambre de protection sociale, qui ordonne immédiatement une expertise psychiatrique médico-légale qui répond aux conditions des articles 5, § 1, 3° et 4°, 7 et 8. Le condamné peut, à tout moment, se faire assister par un médecin de son choix ou par un avocat. Il peut également communiquer par écrit aux</p>

<p>keuze en een advocaat. Hij kan ook aan de gerechtelijke deskundigen schriftelijk alle voor het deskundigenonderzoek dienstige inlichtingen van de zorgverlener van zijn keuze overzenden. De principes van tegenspraak van dit psychiatrisch deskundigenonderzoek zoals vervat in artikel 8 zijn eveneens van toepassing. Net zoals het psychiatrisch deskundigenonderzoek in de fase van internering, kan het onderzoek hier ook in college worden gevoerd en kan de kamer beslissen dat de persoon in observatie wordt genomen voor een duur van maximum twee maanden zoals voorzien in artikel 77/1, § 3.</p>	<p>experts judiciaires toutes les informations utiles pour l'expertise que lui fournit le prestataire de soins de son choix. Les principes du contradictoire de cette expertise psychiatrique tel que prévus à l'article 8 s'appliquent également. Tout comme l'expertise psychiatrique dans la phase d'internement, l'expertise peut également ici être effectuée par un collège, et la chambre peut décider que la personne soit mise en observation pour une durée de maximum deux mois, comme c'est prévu à l'article 77/1, §3.</p>
<p>Art. 158. Artikel 77/5 wordt aangepast teneinde de bestaande procedure van toepassing te maken op de nieuwe categorie van veroordeelden die kunnen worden geïnterneerd zoals omschreven in de in artikel 77/1 nieuw ingevoegde paragraaf 1/1.</p>	<p>Art. 158. L'article 77/5 est modifié afin de rendre la procédure existante applicable à la nouvelle catégorie de condamnés susceptibles d'être internés telle que définie au paragraphe 1er/1, nouvellement inséré à l'article 77/1.</p>
<p>Wanneer de kamer voor de bescherming van de maatschappij beslist tot internering van een persoon zoals bedoeld in artikel 77/1, § 1/1, beslist ze meteen ook naar welke inrichting de veroordeelde geïnterneerde moet worden overgebracht na het in kracht van gewijsde treden van het vonnis. Dit vermijdt dat na het in kracht van gewijsde treden van de beslissing er kortelings een 'eerste zitting' moet worden georganiseerd overeenkomstig artikel 29 van de wet, om te beslissen over de plaatsing. Daarnaast wordt voorzien dat de kamer voor de bescherming van de maatschappij wanneer zij beslist over de plaatsing, ook onmiddellijk de termijn moet bepalen waarbinnen de directeur of de verantwoordelijke voor de zorg in het kader van het verder beheer van de internering een advies moet uitbrengen. Ook voor deze categorie geïnterneerde veroordeelden moet immers in een opvolging worden voorzien.</p>	<p>Lorsque la chambre de protection de la société décide de l'internement d'une personne visée à l'article 77/1, §1er/1,, elle décide également en même temps vers quel établissement le condamné interné doit être transféré après que le jugement est devenu définitif. Cela évite qu'une « première audience » doive, conformément à l'article 29, être organisée peu de temps après pour décider du placement. En effet, quand la chambre de protection sociale décide du placement, elle doit également immédiatement déterminer le délai dans lequel le directeur ou le responsable des soins doit rendre un avis dans le cadre de la gestion ultérieure de l'internement. Un suivi doit en effet également être prévu pour cette catégorie de condamnés internés.</p>

De nieuw ingevoerde categorie van veroordeelde geïnterneerden kan in dezelfde inrichtingen worden geplaatst als deze waar de bestaande categorie kan worden geplaatst, met uitzondering van de instelling zoals omschreven in artikel 3, 4°, d), zijnde de privé-instellingen of de door een gemeenschap of een gewest of door een lokale overheid georganiseerde instellingen, lees: de inrichtingen bedoeld in artikel 3, 4°, b) en c). Een plaatsing in een instelling zoals bedoeld in artikel 3, 4°, d), wordt hier niet weerhouden gelet op het feit dat de geviseerde doelgroep beperkt is tot de echt gevaarlijke personen voor wie een hoge beveiligingsgraad nodig is. Indien betrokkene later tijdens de internering alsnog evolueert, kan uiteraard een overbrenging, zoals voorzien in artikel 19, tweede lid, na een instelling bedoeld in artikel 3, 4°, d), wel.	A l'exception des établissements visés à l'article 3, 4°, d), c'est-à-dire les institutions privées, ou organisées par une Communauté, une Région ou une autorité locale, la catégorie nouvellement introduite de condamnés internés peut être placée dans les mêmes établissements que ceux dans lesquels la catégorie existante peut être placée, c'est-à-dire les établissements visés à l'article 3, 4°, b) et c). Un placement dans un établissement visé par l'article 3, 4°, d), n'est pas prévu ici compte tenu du fait que le groupe cible est limité aux personnes réellement dangereuses pour lesquelles un haut degré de sécurité est requis. Si l'intéressé évolue en cours d'internement, un transfèrement tel que prévu à l'article 19, alinéa 2, vers un établissement visé par l'article 3, 4°, d), est possible.
Tot slot wordt nog bepaald dat de interneringsbeslissing uitvoerbaar is niettegenstaande hoger beroep. Hoewel de uitgewerkte procedure zou moeten toelaten dat een definitieve beslissing is genomen op het moment dat de veroordeelde zijn strafeinde bereikt, is het van belang te bepalen dat ingeval van bereiken van strafeinde hangende de beroepsprocedure, de internering bij voorraad ten uitvoer kan worden gelegd, in afwachting van de beslissing in hoger beroep.	Enfin, il est encore précisé que la décision d'internement est exécutoire nonobstant appel. Bien que la procédure développée devrait permettre qu'une décision définitive soit prise au moment où la personne condamnée atteint la fin de sa peine, il est important de prévoir que si la fin de peine est atteinte alors que la procédure d'appel est pendante, l'internement peut être exécuté à titre provisoire, en attendant la décision sur le recours.
<i>Afdeling 11. Wijzigingen van verscheidene teksten die nodig zijn wegens de hervorming van het Strafwetboek</i>	<i>Section 11. Modifications de divers textes rendues nécessaires par la réforme du Code pénal</i>
Artikel 159	Article 159
Aangezien de strafbepalingen van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden door dit ontwerp worden overgebracht naar het Strafwetboek, met	Étant donné que les dispositions pénales de la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme et la xénophobie sont transférées par ce projet au Code pénal,

<p>uitzondering van artikel 26, dat betrekking heeft op het niet-naleven van een vonnis of arrest inzake een vordering tot staking overeenkomstig artikel 18 van die wet, is het gepast ook deze laatste strafbaarstelling in overeenstemming te brengen met de nieuwe systematiek van het strafrecht en meer bepaald de indeling van straffen in niveaus. Daarbij wordt ervoor geopteerd de huidige straf (“gevangenisstraf van een maand tot een jaar en met geldboete van vijftig euro tot duizend euro of met een van die straffen alleen”) vervangen door een straf van niveau 1. Dit is coherent met de ontworpen artikelen 242 en 243, die de artikelen 24 en 25 van de wet van 30 juli 1981 hernemen.</p>	<p>à l’exception de l’article 26, qui concerne le non-respect d’un jugement ou d’un arrêt en matière d’action en cessation conformément à l’article 18 de cette loi, il convient d’aligner également cette dernière incrimination sur la nouvelle systématique du droit pénal et plus précisément la répartition des sanctions en niveaux. Dans ce cadre, il a été choisi de remplacer la sanction actuelle (« un emprisonnement d’un mois à un an et d’une amende de cinquante euros à mille euros, ou de l’une de ces peines seulement ») par une sanction de niveau 1. C’est cohérent avec les articles 242 et 243 en projet, qui reprennent les articles 24 et 25 de la loi du 30 juillet 1981. Les infractions visées par ces dispositions sont passibles de la même sanction.</p>
<p>Op de misdrijven uit die bepalingen werd dezelfde straf gesteld. In de ontworpen bepalingen wordt deze straf omgezet in een straf van niveau 1. Het is dan ook logisch deze straf ook hier om te zetten in een straf van niveau 1.</p>	<p>Dans les dispositions en projet, cette sanction est convertie en une sanction de niveau 1. Il est dès lors logique de convertir cette sanction ici aussi en une sanction de niveau 1.</p>
<p>Article 160</p>	<p>Article 160</p>
<p>Deze bepaling vervangt artikel 7 van de wet van 19 juli 1991 betreffende de bevolkingsregisters, de identiteitskaarten, de vreemdelingenkaarten en de verblijfsdocumenten en tot wijziging van de wet van 8 augustus 1983 tot regeling van een Rijksregister van de natuurlijke personen. Het niet-naleven van een beslissing tot intrekking van een paspoort, identiteitskaart of een vervangend document wordt reeds strafbaar gesteld door het ontworpen artikel 421. Vandaar dat de overtreding van artikel 6, §10 van deze wet uitgesloten moet worden van het toepassingsgebied van de strafbaarstelling uit deze wet.</p>	<p>Cette disposition remplace l’article 7 de la loi du 19 juillet 1991 relative aux registres de la population, aux cartes d’identité, aux cartes d’étranger et aux documents de séjour et modifiant la loi du 8 août 1983 organisant un Registre national des personnes physiques. Le non-respect d’une décision de retrait d’un passeport, d’une carte d’identité ou d’un document de remplacement est déjà sanctionné par l’article 421 en projet. Par conséquent, la violation de l’article 6, § 10, de cette loi doit être exclue du champ d’application de l’incrimination de cette loi.</p>
<p>Meteen wordt hierdoor ook de straf aangepast aan de indeling van straffen in niveaus en wordt het huidige tweede lid opgeheven, aangezien ten gevolge van artikel 77 van het ontworpen Boek 1 van</p>	<p>Ce faisant, la peine est immédiatement adaptée à la répartition des peines en niveaux, et l’actuel alinéa 2 est abrogé, puisque, en vertu de l’article 77 du Livre 1er en projet du Code pénal, toutes</p>

het Strafwetboek alle bepalingen van Boek 1 van toepassing zijn op bijzondere strafwetten.	les dispositions du Livre 1 s'appliquent aux lois pénales particulières.
Artikel 161	Article 161
Aangezien de strafbaastelling uit artikel 1 van de wet van 23 maart 1995 tot bestraffing van het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de tweede wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd door het ontwerp naar het Strafwetboek wordt overgeheveld, dient ook artikel 4 van deze wet te worden aangepast. Die bepaling maakt het interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, alsmede iedere vereniging die op het ogenblik van de feiten ten minste vijf jaar rechtspersoonlijkheid geniet, en die zich, op grond van haar statuten, tot doel stelt de morele belangen en de eer van het verzet of van de gedeporteerden te verdedigen, bevoegd om in rechte op te treden in alle rechtsgeschillen waartoe de toepassing van deze wet aanleiding kan geven. Door het voorliggende artikel wordt in dit artikel een verwijzing opgenomen naar het ontworpen artikel 244, om zo de huidige toestand te handhaven.	Étant donné que l'incrimination en vertu de l'article 1 ^{er} de la loi du 23 mars 1995 tendant à réprimer la négation, la minimisation, la justification ou l'approbation du génocide commis par le régime national-socialiste allemand pendant la Seconde Guerre mondiale est transférée par le projet vers le Code pénal, il convient également d'adapter l'article 4 de cette loi. Selon cette disposition, le Centre interfédéral pour l'Égalité des chances et la lutte contre le racisme et les discriminations ainsi que toute association qui, au moment des faits, jouissait de la personnalité juridique depuis au moins cinq ans et qui se propose, sur la base de ses statuts, de défendre les intérêts moraux et l'honneur de la résistance ou des déportés, peuvent ester en justice dans les litiges auxquels l'application de la présente loi peut donner lieu. Par le présent article, cet article reprend une référence à l'article 244 en projet, afin de maintenir ainsi la situation actuelle.
Artikel 162	Article 162
Aangezien de strafbepalingen van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie door dit ontwerp worden overgebracht naar het Strafwetboek, met uitzondering van artikel 24, dat betrekking heeft op het niet-naleven van een vonnis of arrest inzake een vordering tot staking overeenkomstig artikel 20 van die wet, is het gepast ook deze laatste strafbaarstelling in overeenstemming te brengen met de nieuwe systematiek van het strafrecht en meer bepaald de indeling van straffen in niveaus. Daarbij wordt ervoor geopteerd	Étant donné que les dispositions pénales de la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination sont transférés par ce projet vers le Code pénal, à l'exception de l'article 24, qui concerne le non-respect d'un jugement ou d'un arrêt en matière d'action en cessation conformément à l'article 20 de la loi, il convient d'aligner également cette dernière incrimination sur la nouvelle systématique du droit pénal et plus précisément la répartition des sanctions en niveaux. Dans ce cadre, il a été choisi

de huidige straf(“gevangenisstraf van een maand tot een jaar en met geldboete van vijftig euro tot duizend euro of met een van die straffen alleen”) vervangen door een straf van niveau 1. Dit is coherent met wat in het kader van artikel 16 werd bepaald in verband met de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden.	de remplacer la sanction actuelle (« un emprisonnement d’un mois à un an et d’une amende de cinquante euros à mille euros, ou de l’une de ces peines seulement ») par une sanction de niveau 1. C’est cohérent avec les dispositions de l’article 16 en relation avec la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme et la xénophobie.
Artikel 163	Article 163
Aangezien de strafbepalingen van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie door dit ontwerp worden overgebracht naar het Strafwetboek, met uitzondering van artikel 29, dat betrekking heeft op het niet-naleven van een vonnis of arrest inzake een vordering tot staking overeenkomstig artikel 25 van die wet, is het gepast ook deze laatste strafbaarstelling in overeenstemming te brengen met de nieuwe systematiek van het strafrecht en meer bepaald de indeling van straffen in niveaus. Daarbij wordt ervoor geopteerd de huidige straf(“gevangenisstraf van een maand tot een jaar en met geldboete van vijftig euro tot duizend euro of met een van die straffen alleen”) vervangen door een straf van niveau 1. Dit is coherent met wat in het kader van artikel 16 werd bepaald in verband met de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden.	Étant donné que les dispositions pénales de la loi du 10 mai tendant à lutter contre certaines formes de discrimination sont transférés par ce projet vers le Code pénal, à l’exception de l’article 29, qui concerne le non-respect d’un jugement ou d’un arrêt en matière d’action en cessation conformément à l’article 25 de la loi, il convient d’aligner également cette dernière incrimination sur la nouvelle systématique du droit pénal et plus précisément la répartition des sanctions en niveaux. Dans ce cadre, il a été choisi de remplacer la sanction actuelle (« un emprisonnement d’un mois à un an et d’une amende de cinquante euros à mille euros, ou de l’une de ces peines seulement ») par une sanction de niveau 1. C’est cohérent avec les dispositions de l’article 16 en relation avec la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme et la xénophobie.
Hoofdstuk 4 - Opheffingsbepalingen	Chapitre 4 – Dispositions abrogatoires
Artikel 164	Article 164
Het ontworpen Boek 2 van het Strafwetboek vervangt het huidige Boek II van het Strafwetboek en hergroepeert daarnaast ook een aantal misdrijven in het Strafwetboek. Dit resulteert in de	Le Livre 2 en projet du Code pénal remplace l’actuel Livre II du Code pénal et regroupe également un certain nombre d’infractions dans le Code pénal. Il en résulte l’abrogation d’un nombre

opheffing van een belangrijk aantal bijzondere strafwetten en strafbepalingen.	important de lois et de dispositions pénales particulières.
Onder 1° wordt het huidige Strafwetboek opgeheven. De bepalingen uit dit wetboek worden (onder vormelijk of inhoudelijk aangepaste vorm) hernomen in het ontwerp. Indien zij niet worden hernomen, wordt dit toegelicht in de memorie van toelichting.	Sous 1°, l'actuel Code pénal est abrogé. Les dispositions du présent Code sont reprises (sous un fond ou une forme adaptée) dans le projet. Si elles ne sont pas reprises, un commentaire sera placé dans l'exposé des motifs.
Ook in het Wetboek van Strafvordering kunnen een aantal artikelen worden opgeheven. Deze zijn gegroepeerd onder 2°. Deze opheffingen zijn veelal het gevolg van de keuze die werd gemaakt om de strafbaarstellingen die het Wetboek van Strafvordering bevat over te brengen naar het Strafwetboek, waar zij meer op hun plaats zijn.	Un certain nombre d'articles peuvent également être abrogés dans le Code d'instruction criminelle. Ils sont regroupés sous 2°. Ces abrogations sont souvent le résultat du choix de transférer les incriminations figurant dans le Code d'instruction criminelle vers le Code pénal, où elles sont davantage à leur place.
Onder a), c) en h) worden bepalingen opgeheven die betrekking hebben op de strafbaarstelling van bepaalde geheimhoudingsverplichtingen. Deze feiten worden voortaan strafbaar gesteld als schending van het geheim van het onderzoek door het ontworpen artikel 640 van Boek 2 van het Strafwetboek.	Sous a), c) et h), des dispositions concernant l'incrimination relative à certaines obligations de confidentialité sont abrogées. Ces faits sont désormais pénalement punissables au titre d'une violation du secret de l'instruction par l'article 640 en projet du Livre 2 du Code pénal.
De strafbaarstelling uit artikel 34, laatste lid (onder b)) werd hernomen als het misdrijf "ontvluchten van de plaats van het onderzoek" in het ontworpen artikel 628.	L'incrimination au titre de l'article 34, dernier alinéa (sous b)) est reprise sous l'infraction « Fuite du lieu de l'instruction » dans l'article 628 en projet.
Onder d), e), f), g), j), k), w) (in zoverre dit betrekking heeft op artikel 464/12, §3, tweede lid) en w) worden bepalingen opgeheven die betrekking hebben op de strafbaarstelling van het niet meewerken aan een strafrechtelijk onderzoek. Deze feiten worden voortaan strafbaar gesteld als miskenning van de plicht tot medewerking aan het onderzoek door het ontworpen artikel 630 van Boek 2 van het Strafwetboek.	Sous d), e), f), g), j), k), w) (dans la mesure où cela concerne l'article 464/12, § 3, alinéa 2) et w), des dispositions relatives à l'incrimination du défaut de coopération à une enquête pénale sont abrogées. Ces faits sont désormais pénalement punissables au titre de la méconnaissance de l'obligation d'apporter son concours à l'enquête prévue par l'article 630 en projet du Livre 2 du Code pénal.
Onder i), r), s), t), u) en v) worden bepalingen opgeheven die het niet-naleven van bepaalde vormvereisten sanctioneren. De op te heffen bepalingen leggen aan de griffier of ambtenaar een	Sous i), r), s), t), u) et v), des dispositions sanctionnant le non-respect de certaines exigences de forme sont abrogées. Les dispositions à abroger imposent au greffier ou au fonctionnaire une amende

geldboete van 50 euro (te vermeerderen met de opdecimen) op; voor de rechter wordt verwezen naar de procedure van verhaal op de rechter. Een strafsancie is in dergelijk geval niet noodzakelijk. Er kan tuchtrechtelijk worden ingegrepen in deze gevallen, op een meer efficiënte wijze dan langs de strafrechtelijke weg. Tegen de rechter blijft daarenboven ook nog altijd de mogelijkheid van een procedure van verhaal op de rechter op grond van artikel 1140 e.v. Ger.W. Aangezien het strafrecht de <i>ultimum remedium</i> moet zijn, wordt dan ook de opheffing van de strafbaarstellingen voorgesteld.	de 50 euros (à multiplier par les décimes additionnels); pour le juge, il est fait référence à la procédure de prise à partie. Dans un tel cas, une sanction pénale n'est pas nécessaire. Dans ces cas, la prise de mesures disciplinaires peut être plus efficace que par la voie pénale. Par ailleurs, il reste toujours la possibilité d'une procédure de prise à partie en vertu des articles 1140 et suivants du Code judiciaire contre le juge. Le droit pénal devant être l' <i>ultimum remedium</i> , il est donc proposé d'abroger ces incriminations.
Onder l) wordt de bepaling opgeheven die de onthulling van de identiteit van een politieambtenaar strafbaar stelt. Dit wordt voortaan hernomen onder het ontworpen artikel 641 van Boek 2 van het Strafwetboek.	Sous l) la disposition qui rend punissable la divulgation de l'identité d'un fonctionnaire de police est abrogée. Elle est désormais reprise à l'article 641 en projet du Livre 2 du Code pénal.
In het Wetboek van Strafvordering dienen artikel 163, derde en vierde lid, en artikel 195, derde lid, alsook de zin " <i>Wanneer hij veroordeelt tot een geldboete houdt hij voor de vaststelling van het bedrag ervan rekening met de door de beklaagde aangevoerde elementen over zijn sociale toestand.</i> " in artikel 195, tweede lid, te worden opgeheven. De regel dat de rechter rekening moet houden met de sociale toestand van de beklaagde en een boete beneden het wettelijk minimum kan opleggen indien de beklaagde zijn precaire financiële toestand bewijst is voortaan opgenomen in artikel 53 van het ontwerp.	Dans le Code d'Instruction criminelle, les articles 163, alinéas 3 et 4, 195, alinéa 3, doivent être abrogés ainsi que la phrase " <i>Lorsqu'il condamne à une peine d'amende, il tient compte pour la détermination de son montant, des éléments invoqués par le prévenu eu égard à sa situation sociale</i> » à l'article 195, alinéa 2, supprimée. La règle suivant laquelle le juge doit tenir compte de la situation sociale du prévenu et la faculté dont il dispose de prononcer une amende en dessous du minimum légal si le prévenu apporte la preuve de sa situation financière précaire sont dorénavant reprises à l'article 53 du projet.
Onder p) wordt de bepaling opgeheven die het geen gevolg geven aan een dagvaarding als getuige voor het hof van assisen strafbaar stelt. Dit wordt voortaan hernomen onder het ontworpen artikel 629 van Boek 2 van het Strafwetboek.	Sous p), la disposition qui rend punissable le non-respect d'une citation à comparaître en tant que témoin devant le tribunal d'assises est abrogée. Elle est désormais reprise à l'article 629 en projet du Livre 2 du Code pénal.
De strafbaarstelling die onder q) wordt opgeheven, wordt hernomen als het misdrijf "schending van de afzondering	L'incrimination qui est abrogée sous q) est reprise comme l'infraction « violation de l'isolement du jury » à

van de jury” in het ontworpen artikel 647 van Boek 2 van het Strafwetboek.		l'article 647 en projet du Livre 2 du Code pénal.
Ten slotte wordt onder w) (in zoverre dit betrekking heeft op artikel 464/12, §3, derde lid) een strafbaarstelling opgeheven die is hernomen als het misdrijf 'aantasting van goederen waarop een maatregel rust', in het ontworpen artikel 636 van Boek 2 van het Strafwetboek.		Enfin, sous le point w) (dans la mesure où cela concerne l'article 464/12, § 3, alinéa 3), une incrimination est abrogée. Elle est reprise comme infraction « atteinte aux biens soumis à une mesure », à l'article 636 en projet du Livre 2 du Code pénal.
Ten derde wordt de wet van 12 december 1817 houdende bepaling van straffen tegen de genen, die niet aan den militairen regtsdwang onderworpen, de desertie van het krijgsvolk begunstigen opgeheven. Deze wet, die nog dateert uit de Nederlandse tijd, heeft een te ruim toepassingsgebied en vormt een verregaande inbreuk op de vrijheid van meningsuiting. Zij zou bv. zelfs vredesbewegingen kunnen viseren. Daarom wordt voorgesteld deze gedragingen te depenaliseren. Bovendien moet worden vastgesteld dat sommige van deze gedragingen (nl. deze uit artikel 3 van de wet) strafbaar zijn in het kader van de strafbaarstelling van het werven van huurlingen (ontworpen artikel 597). Mocht het parlement de mening zijn toegedaan dat deze bepalingen toch behouden moeten worden, dient deze wet te worden hernomen onder afdeling 10 van hoofdstuk 2 van titel 7 van het ontworpen Boek 2 van het Strafwetboek. Minstens moet daarbij de strafbaarstelling en de strafmaat (die wat de geldboete betreft nog is uitgedrukt in gulden en een afwijkend regime van de boetevervangende gevangenisstraf bevat) worden aangepast aan de bepalingen van het ontworpen Boek 1.		Troisièmement, la loi du 12 décembre 1817 établissant des peines contre ceux qui, n'étant pas soumis à la juridiction militaire, favorisent la désertion d'individus appartenant aux armées de terre ou de mer est abrogée. Cette loi, qui remonte à l'époque néerlandaise, a une portée trop large et constitue une atteinte profonde à la liberté d'expression. Elle pourrait, par exemple, viser des mouvements pacifistes. C'est la raison pour laquelle il est proposé de dépenaliser ces comportements. Il convient également de noter que certains de ces comportements (c'est-à-dire ceux visés par l'article 3 de la loi) sont punissables dans le cadre de l'incrimination du recrutement de mercenaires (article 597 en projet). Si le Parlement est d'avis que ces dispositions devraient néanmoins être maintenues, cette loi devrait être incluse dans la section 10 du chapitre 2 du titre 7 du Livre 2 en projet du Code pénal. Il conviendrait à tout le moins d'adapter l'incrimination et la peine infligée (qui est toujours exprimée en florins en ce qui concerne l'amende et contient un régime différent de peine d'emprisonnement subsidiaire) aux dispositions du Livre 1 ^{er} en projet.
In het decreet van 20 juli 1831 op de drukpers worden (onder 4°) de artikelen opgeheven die betrekking hebben op concrete strafbaarstellingen. De integratie van deze bepalingen werd reeds overwogen bij een eerdere herziening van het Strafwetboek. Daarvan werd destijds afgezien op grond van het ondertussen		Dans le décret du 20 juillet 1831 sur la presse, (sous 4°) les articles qui ont trait aux incriminations concrètes sont abrogés. L'intégration de ces dispositions a déjà été envisagée lors d'une précédente révision du Code pénal. À l'époque, il y avait été renoncé sur la base de l'article 139 de la

opgeheven artikel 139 van de Grondwet (voor de coördinatie van 1994), waaruit werd afgeleid dat de drukpers het voorwerp moest zijn van een afzonderlijke regeling. ⁸ Dit bezwaar geldt evenwel niet meer sinds de opheffing van deze bepaling.	Constitution (pour la coordination de 1994), et il en a été déduit que la presse devait faire l'objet d'une réglementation distincte. ⁹ Toutefois, cette objection ne s'applique plus depuis l'abrogation de cette disposition.
De strafbaarstellingen uit de artikelen 2 en 3 (vermeld onder a) en b)) van dit decreet zijn (met enkele aanpassingen) hernomen als het misdrijf 'kwaadwillige aantasting van het overheidsgezag' in het ontworpen artikel 519 van Boek 2 van het Strafwetboek.	Les incriminations des articles 2 et 3 (visés sous a) et b) du présent décret ont été reprises (avec quelques modifications) sous l'infraction « atteinte avec une intention malveillante à l'autorité publique » dans le projet d'article 519 du Livre 2 du Code pénal.
De bepalingen uit de artikelen 4 tot met 8 (vermeld onder c) en d)) van dit decreet, die betrekking hebben op bepaalde vormen van laster, dienen opgeheven te worden ten gevolge van de nieuwe regeling van laster in het ontworpen Boek 2 van het Strafwetboek, waarbij o.a. een uniforme regeling inzake tegenbewijs wordt ingevoerd die ook op de hier geïllustreerde vormen van laster van toepassing dient te zijn. De hier geïllustreerde gedragingen zijn dus voortaan strafbaar onder de bepalingen van titel 2, hoofdstuk 5, afdeling 3 van het ontworpen Boek 2 van het Strafwetboek inzake laster en beledigingen.	Les dispositions des articles 4 à 8 (visés aux points c) et d) du présent décret, qui concernent certaines formes de diffamation, doivent être abrogées en raison de la nouvelle réglementation en matière de diffamation dans le Livre 2 en projet du Code pénal, qui introduit, entre autres, une réglementation uniforme en matière de preuve contraire, qui doit également s'appliquer aux formes de diffamation visées ici. Les comportements en question sont donc désormais punissables en vertu des dispositions du titre 2, chapitre 5, section 3 du Livre 2 en projet du Code pénal en matière de diffamation et d'injures.
Onder e) wordt het artikel 10 van dit decreet opgeheven, aangezien ook deze bepaling betrekking heeft op laster en beledigingen en dit ontwerp komaf maakt met de figuur van het klachtmisdrijf.	Sous e), l'article 10 de ce décret est abrogé, car cette disposition concerne également la diffamation et l'insulte, et le projet supprime la figure du délit sur plainte.
Door de opheffing van de voornoemde bepalingen, worden ook de artikelen 12 en 15 (vermeld onder f) en g)) van het decreet overbodig en dienen deze ook te worden opgeheven.	En raison de l'abrogation des dispositions susmentionnées, les articles 12 et 15 visés aux points f) et g)] du décret deviennent également superflus et devraient être abrogés.
De wet van 6 april 1847 tot bestraffing van de beledigingen aan den Koning kan worden opgeheven (onder 5°), gelet op de integratie via het misdrijf	La loi du 6 avril 1847 portant répression des offenses envers le Roi peut être abrogée (sous 5°), compte tenu de

⁸ Pand.B., v° Délit de presse, nr. 17.

⁹ Pand.B., v° Délit de presse, n° 17.

‘majesteitschennis’ in het misdrijf ‘smaad’.	l’intégration de l’infraction de « lèse-majesté » dans l’infraction d’outrage.
De wet van 12 maart 1858 betreffende de misdaden en wanbedrijven die afbreuk doen aan de internationale betrekkingen kan worden opgeheven (onder 6°), gelet op de integratie in de afdelingen 1 en 2 van hoofdstuk 3 van titel 7 van het ontworpen Boek 2 van het Strafwetboek.	La loi du 12 mars 1858 concernant les crimes et délits qui portent atteinte aux relations internationales peut être abrogée (sous 6°), compte tenu de l’intégration dans les sections 1 ^{er} et 2 du chapitre 3 du titre 7 du Livre 2 en projet du Code pénal.
De wet van 4 oktober 1867 op de verzachtende omstandigheden dient te worden opgeheven (7°), gelet op de afschaffing van de technieken van correctionalisering en contraversionalisering door het ontwerp.	Il y a lieu d’abroger la loi du 4 octobre 1867 sur les circonstances atténuantes en raison de la suppression (7°), dans le projet, des mécanismes de correctionnalisation et de contraventionnalisation.
De wet van 7 juli 1875 tot bestraffing van het aanbod of het voorstel om bepaalde misdaden te plegen (8°) en de wet van 25 maart 1891 houdende bestraffing van de aanzetting tot het plegen van misdaden of wanbedrijven (10°) dienen te worden opgeheven gelet op de integratie ervan in de nieuwe bepaling met betrekking tot de poging (artikel 10, § 2 van het ontwerp).	La loi du 7 juillet 1875 contenant des dispositions pénales contre les offres ou les propositions de commettre certains crimes (8°) et celle du 25 mars 1891 portant répression de la provocation à commettre des crimes ou des délits (10°) doivent être abrogées en raison de leur intégration dans les nouvelles règles prévues en matière de tentative (article 10, § 2, du projet).
De wet van 11 juni 1889 betreffende de drukwerken en formulieren die het voorkomen van bankbiljetten of andere papieren waarden hebben kan worden opgeheven (onder 9°), gelet op de integratie in het Strafwetboek via het ontworpen artikel 405.	La loi du 11 juin 1889 relative aux imprimés ou formules ayant l’apparence de billets de banque ou autres valeurs fiduciaires peut être abrogée (sous 9°), compte tenu de son intégration dans le Code pénal via l’article 405 en projet.
De besluitwet van 20 augustus 1915 met betrekking tot de vernietiging of beschadiging van door het leger opgerichte verdedigingswerken kan worden opgeheven (onder 11°). De door deze wet strafbaar gestelde gedragingen vallen immers reeds onder de gemeenrechtelijke bepalingen inzake vernielingen en beschadigingen in hoofdstuk 2 van titel 5 van het ontworpen Boek 2 van het Strafwetboek in zoverre het opzettelijke gedragingen betreft. In zoverre deze besluitwet ook vernielingen of beschadigingen door onachtzaamheid strafbaar stelt, is zij niet coherent aangezien het niet te verantwoorden is dat	L’arrêté-loi du 20 août 1915 concernant la destruction et dégradation des dispositifs de défense établis par l’armée peut être abrogé (sous 11°). Les comportements passibles de sanctions en vertu de cette loi sont en effet déjà couverts par les dispositions du droit commun en matière de destruction et de dégradation du chapitre 2 du titre 5 du Livre 2 en projet du Code pénal dans la mesure où cela concerne des comportements intentionnels. Dans la mesure où cet arrêté-loi incrimine également les destructions ou les dégradations consécutives à une négligence, cette incrimination n’est pas

de strafbare onachtzaamheid beperkt wordt tot het toezicht op dieren. Bovendien moet worden vastgesteld dat deze bepaling dateert uit een tijd waarin de samenleving een veel meer ruraal karakter had. Een opheffing dringt zich dan ook op.	cohérente, puisqu'il ne peut être justifié que la négligence criminelle se limite à la surveillance des animaux. Il convient également de noter que cette disposition date d'une époque où la société avait un caractère beaucoup plus rural. Une abrogation s'impose donc.
Het koninklijk besluit van 31 mei 1933 betreffende de verklaringen af te leggen in verband met subsidies, vergoedingen en toelagen kan eveneens worden opgeheven (onder 12°), aangezien de bepalingen van dit koninklijk besluit werden hernomen in de ontworpen artikelen 664 en 665 van het Strafwetboek.	L'arrêté royal du 31 mai 1933 concernant les déclarations à faire en matière de subventions et allocations peut aussi être abrogé (sous le 12°), étant donné que les dispositions de cet arrêté royal sont reprises dans les articles 664 et 665 en projet du Code pénal.
De wet van 29 juli 1934 waarbij de private milities verboden worden kan worden opgeheven (onder 13°), aangezien deze bepalingen (met aanpassingen) worden hernomen onder hoofdstuk 3 van titel 3 van het ontworpen Boek 2 van het Strafwetboek.	La loi du 29 juillet 1934 interdisant les milices privées peut être abrogée (sous 13°), étant donné que ces dispositions (avec adaptations) sont reprises au chapitre 3 du titre 3 du Livre 2 en projet du Code pénal.
De besluitwet van 10 april 1941 betreffende het verbod van economische betrekkingen met den vijand kan worden opgeheven (onder 14°), aangezien deze wordt opgenomen als het misdrijf 'overeenkomst sluiten of uitvoeren met de vijand' in het ontworpen artikel 545 van Boek 2 van het Strafwetboek.	L'arrêté-loi du 10 avril 1941 concernant l'interdiction de relations économiques avec l'ennemi peut être abrogé (sous 14°), étant donné qu'elle est reprise sous l'infraction « conclusion d'un accord ou intelligence avec l'ennemi » à l'article 545 en projet du Livre 2 du Code pénal.
De strafbaarstellingen uit de wet van 2 maart 1954 tot voorkoming en beteugeling der aanslagen op de vrije uitoefening van de door de Grondwet ingestelde soevereine machten kunnen worden opgeheven (onder 15°), aangezien deze misdrijven worden hernomen onder afdeling 2 van hoofdstuk 1 van titel 7 van het ontworpen Boek 2 van het Strafwetboek.	Les incriminations figurant dans la loi du 2 mars 1954 tendant à prévenir et réprimer les atteintes au libre exercice des pouvoirs souverains établis par la Constitution peuvent être abrogées (sous 15°), étant donné que ces infractions sont reprises à la section 2 du chapitre 1 du titre 7 du Livre 2 en projet du Code pénal.
Ook de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie moet worden opgeheven (16°). De opschorting wordt opgeheven door het nieuwe Strafwetboek, de bepalingen met betrekking tot het uitstel zijn geïntegreerd in artikel 64 van het ontwerp.	La loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le sursis et la probation doit être abrogée (16°). La suspension du prononcé est supprimée dans le nouveau Code pénal et les dispositions relatives au sursis sont intégrés à l'article 64 du projet.

<p>De wet van 1 augustus 1979 betreffende diensten bij een vreemde leger- of troepenmacht die zich op het grondgebied van een vreemde Staat bevindt kan worden opgeheven (onder 17°), aangezien deze bepalingen (met aanpassingen) worden hernomen onder afdeling 3 van hoofdstuk 3 van titel 7 van het ontworpen Boek 2 van het Strafwetboek.</p>	<p>La loi du 1er août 1979 concernant les services dans une armée ou une troupe étrangère se trouvant sur le territoire d'un État étranger peut être abrogée (sous 17°), étant donné ces dispositions (avec adaptations) sont reprises à la section 3 du chapitre 3 du titre 7 du Livre 2 en projet du Code pénal.</p>
<p>De artikelen 77bis tot en met 77sexies van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen hebben betrekking op het misdrijf mensensmokkel. Dit misdrijf wordt, gelet op de gelijkenissen met mensenhandel, hernomen onder afdeling 2 van hoofdstuk 7 van titel 2 van het ontworpen Boek 2 van het Strafwetboek. Zij moeten dan ook worden opgeheven in de wet van 15 december 1980 (onder 18°).</p>	<p>Les articles 77bis à 77sexies de la loi du 15 décembre 1980 sur l'accès au territoire, le séjour, l'établissement et l'éloignement des étrangers ont trait à l'infraction « trafic d'êtres humains ». Compte tenu des similitudes avec la traite des êtres humains, cette infraction est reprise à la section 2 du chapitre 7 du titre 2 du Livre 2 en projet du Code pénal. Par conséquent, ils doivent aussi être abrogés dans la loi du 15 décembre 1980 (sous 18°).</p>
<p>Ook artikel 80 kan worden opgeheven aangezien ten gevolge van het artikel 77 van het ontworpen Boek 1 van het Strafwetboek, dat stelt dat alle bepalingen van het (nieuwe) Boek 1 van het Strafwetboek op strafbaarstellingen in bijzondere strafwetten van toepassing zijn, dit overbodig is geworden.</p>	<p>L'article 80 peut également être abrogé étant donné que consécutivement à l'article 77 du Livre 1er en projet du Code pénal, qui dispose que toutes les dispositions du (nouveau) Livre 1er du Code pénal s'appliquent aux incriminations dans des lois pénales particulières, il est devenu superflu.</p>
<p>In de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden kunnen volgende bepalingen worden opgeheven (onder 19°). De artikelen 19 tot en met 25 werden hernomen in de artikelen 237 t.e.m. 243 van het ontworpen Boek 2. De strafbaarstelling uit artikel 25 van de wet van 30 juli 1981 dient in deze wet behouden te blijven. Op deze strafbaarstelling is het nieuwe Boek 1 van toepassing, waardoor de afzonderlijke bepaling met betrekking tot de ontzetting uit de rechten (artikel 27) overbodig is geworden en dus kan worden opgeheven. Ook artikel 28 is overbodig geworden door het ontworpen Boek 1 van het Strafwetboek aangezien conform artikel 77 van dit ontwerp alle bepalingen van Boek 1 van toepassing zijn op de</p>	<p>Dans la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme et la xénophobie, les dispositions suivantes peuvent être abrogées (sous 19°). Les articles 19 à 25 sont repris dans les articles 237 à 243 inclus du Livre 2 en projet. L'incrimination en vertu de l'article 25 de la loi du 30 juillet 1981 doit être conservée dans cette loi. Le nouveau Livre 1er s'applique à cette incrimination, de sorte que la disposition distincte concernant la déchéance des droits (article 27) est devenue superflue et peut être abrogée. L'article 28 est également devenu superflu du fait du Livre 1er du Code pénal en projet, étant donné que conformément à l'article 77 de ce projet toutes les dispositions du Livre 1er sont applicables aux</p>

strafbaarstellingen in bijzondere strafbepalingen.	incriminations prévues dans des lois pénales particulières.
In de wet van 23 maart 1995 tot bestraffing van het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de tweede wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd, kunnen de artikelen 1 t.e.m. 3 worden opgeheven (onder 20°) aangezien de strafbaarstelling uit deze wet wordt hernomen in het ontworpen artikel 244 van het Strafwetboek.	Dans la loi du 23 mars 1995 tendant à réprimer la négation, la minimisation, la justification ou l'approbation du génocide commis par le régime national-socialiste allemand pendant la Seconde Guerre mondiale, les articles 1 ^{er} à 3 inclus sont abrogés (sous 20°) étant donné que l'incrimination de cette loi est reprise à l'article 244 en projet du Code pénal.
Onder 21° wordt § 3bis van artikel 145 van de wet betreffende de elektronische communicatie opgeheven. Deze strafbaarstelling viseert de belaging via elektronische communicatiemiddelen. In de memorie van toelichting bij de ontworpen afdeling 2 van hoofdstuk 6 van titel 2 van Boek 2 van het Strafwetboek werd reeds uitgebreid toegelicht dat deze gedragingen ook strafbaar zijn onder de algemene strafbaarstelling van belaging (ontworpen artikel 223). De nauwe band tussen beide strafbaarstellingen blijkt ook uit de daar geciteerde rechtspraak van het Grondwettelijk Hof. Het komt de coherentie van het strafrecht dan ook ten goede deze gedragingen onder één strafbaarstelling te brengen in het Strafwetboek.	Sous 21°, le § 3bis de l'article 145 de la loi relative aux communications électroniques est abrogé. Cette incrimination vise le harcèlement par des moyens de communication électroniques. Dans l'exposé des motifs accompagnant la section 2 du chapitre 6 du titre 2 du Livre 2 du Code pénal, il a déjà été largement expliqué que ces comportements sont également passibles de sanctions en vertu de l'incrimination générale de harcèlement (article 223 en projet). Le lien étroit entre les deux incriminations ressort également de la jurisprudence de la Cour constitutionnelle qui y est citée. Il est donc bénéfique pour la cohérence du droit pénal de faire en sorte que ces comportements fassent l'objet d'une seule incrimination dans le Code pénal.
In de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie kunnen de artikelen 21, 22 en 23 worden opgeheven (onder 22), aangezien deze strafbare gedragingen worden hernomen in resp. de ontworpen artikelen 237, 238 en 241. De strafbaarstelling uit artikel 24 van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie dient in die wet behouden te blijven. Op die strafbaarstelling is het nieuwe Boek 1 van toepassing, waardoor de afzonderlijke bepaling met betrekking tot de ontzetting uit de rechten (artikel 25) overbodig is geworden en dus kan worden opgeheven. Ook artikel 26 is overbodig geworden.	Dans la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination, les articles 21, 22 et 23 peuvent être abrogés (sous 22°), étant donné que ces comportements passibles de sanctions sont repris dans les articles 237, 238 et 241 en projet. L'incrimination en vertu de l'article 24 de la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination doit être conservée dans la loi. Le nouveau Livre 1 s'applique à cette incrimination, de sorte que la disposition distincte concernant la déchéance des droits (article 25) est devenue superflue et peut donc être

door het ontworpen Boek 1 van het Strafwetboek aangezien conform artikel 77 van dit ontwerp alle bepalingen van Boek 1 van toepassing zijn op de strafbaarstellingen in bijzondere strafwetten.	abrogée. L'article 26 est également devenu superflu à la suite du Livre 1 du Code pénal en projet, étant donné que conformément à l'article 77 de ce projet, toutes les dispositions du Livre 1 ^{er} sont applicables aux incriminations dans des lois pénales particulières.
In de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen kunnen de artikelen 26, 27 en 28 worden opgeheven (onder 23°), aangezien deze strafbare gedragingen worden hernomen in resp. de ontworpen artikelen 237, 238 en 241. De strafbaarstellingen uit de artikelen 28/1 en 28/2 zijn hernomen in resp. de ontworpen artikelen 242 en 243. De strafbaastelling uit artikel 29 van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen dient in die wet behouden te blijven. Op die strafbaarstelling is het nieuwe Boek 1 van toepassing, waardoor de afzonderlijke bepaling met betrekking tot de ontzetting uit de rechten (artikel 30) overbodig is geworden en dus kan worden opgeheven. Ook artikel 31 is overbodig geworden door het ontworpen Boek 1 van het Strafwetboek aangezien conform artikel 77 van dit ontwerp alle bepalingen van Boek 1 van toepassing zijn op de strafbaarstellingen in bijzondere strafwetten.	Dans la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre les discriminations entre les femmes et les hommes, les articles 26, 27 et 28 peuvent être abrogés (sous 23°), étant donné que ces comportements passibles de sanctions sont repris respectivement aux articles 237, 238 et 241. Les incriminations en vertu des articles 28/1 et 28/2 sont reprises respectivement aux articles 242 et 243. L'incrimination en vertu de l'article 29 de la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre les discriminations entre les femmes et les hommes doit être conservée dans cette loi. Le nouveau Livre 1 ^{er} s'applique à cette incrimination, de sorte que la disposition distincte concernant la déchéance des droits (article 30) est devenue superflue et peut donc être abrogée. L'article 31 est également devenu superflu à la suite du Livre 1 ^{er} du Code pénal en projet, étant donné que conformément à l'article 77 de ce projet, toutes les dispositions du Livre 1 ^{er} sont applicables aux incriminations dans des lois pénales particulières.
De wet van 22 mei 2014 ter bestrijding van seksisme in de openbare ruimte en tot aanpassing van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie teneinde de daad van discriminatie te bestraffen kan worden opgeheven (onder 24°), aangezien de bepalingen van deze wet worden hernomen in het ontworpen artikel 245.	La loi du 22 mai 2014 tendant à lutter contre le sexisme dans l'espace public et modifiant la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre la discrimination entre les femmes et les hommes afin de pénaliser l'acte de discrimination peut être abrogée (sous 24°), étant donné que les dispositions de cette loi sont reprises dans l'article 245 en projet.
Hoofdstukken 5 – Overgangs- en inwerkingtredingsbepalingen (artikelen 165 tot en met 167)	Chapitres 5 - Dispositions transitoires et disposition d'entrée en vigueur (articles 165 à 167)

Vooraleer het nieuwe Strafwetboek in werking kan treden, zijn nog enkele andere wettelijke ingrepen nodig.	Pour permettre l'entrée en vigueur du Code pénal, d'autres interventions législatives seront encore nécessaires.
De bepalingen in verband met de uitvoering van enkele straffen (straf onder elektronisch toezicht, werkstraf en probatiestraf) uit het huidige Boek I van het Strafwetboek zijn niet opgenomen in het ontwerp, aangezien zij daar niet op hun plaats zijn (<i>cf. supra</i>). Daarnaast wordt door het ontwerp ook een aantal nieuwe straffen ingevoerd, waarvoor de strafuitvoering nog wettelijk moet worden geregeld. Dit zal gezamenlijk gebeuren in een wet betreffende de strafuitvoering.	Les dispositions de l'actuel Livre I ^{er} du Code pénal relatives à l'exécution de certaines peines (entre autres, peine de surveillance électronique, peine de travail) ne sont pas reprises dans le projet dès lors qu'elles n'y trouvent pas leur place (<i>cf. supra</i>). De plus, le projet introduit aussi un certain nombre de peines nouvelles dont l'exécution doit être réglée par la loi. Tout cela peut être traité ensemble dans le cadre d'une loi sur l'exécution des peines.
Ten slotte zullen ook nog een aantal bepalingen inzake de strafprocedure moeten worden aangepast aan de nieuwe opdeling van de misdrijven in misdaden en wanbedrijven en de bijhorende indeling van de straffen in strafniveaus, alsook de nieuw omschreven straffen. Daarbij zal in het bijzonder ook aandacht moeten gaan naar de regels met betrekking tot het uittreksel uit het strafregister. De veroordeling bij schuldigverklaring dient daarbij een regeling te krijgen die vergelijkbaar is met de huidige regeling voor de opschorting, teneinde de kansen op maatschappelijke re-integratie van de veroordeelde te maximaliseren.	Enfin, un certain nombre de dispositions de procédure pénale devront également être adaptées à la nouvelle classification des peines et à la subdivision correspondante des peines par niveau ainsi qu'aux peines nouvellement définies. Dans ce cadre, il faudra veiller aussi particulièrement aux règles relatives aux extraits de casier judiciaire. La condamnation par déclaration de culpabilité doit se voir reconnaître un régime analogue à celui actuel réservé à la suspension du prononcé, afin de maximaliser les chances de réintégration sociale du condamné.
De datum van inwerkingtreding van de wet wordt in artikel 167 bepaald op twee jaar na de dag van publicatie ervan in het Belgisch Staatsblad, met uitzondering van de artikelen 42 en 46 van het Strafwetboek die in werking treden op een door de Koning te bepalen datum en uiterlijk op 1 januari 2035.	La date d'entrée en vigueur de la loi est fixée dans l'article 167 à deux ans après le jour de sa publication au Moniteur belge, à l'exception des articles 42 et 46 du Code pénal qui entrent en vigueur à la date fixée par le Roi et au plus tard le 1 ^{er} janvier 2035.
Bij het bepalen van dit tijdstip zal ermee rekening worden gehouden dat aan de gemeenschappen en de gewesten de nodige tijd wordt gelaten om, waar zij dit opportuun achten, de nodige aanpassingen aan te brengen in hun decreten of ordonnances.	Lors de la fixation de cette date, il sera tenu compte du fait que les communautés et les régions devront se voir accorder le temps nécessaire pour apporter, si elles le jugent opportun, les

	adaptations nécessaires dans leurs décrets et ordonnances.
Daarnaast vereisen de nieuwe straffen van de behandeling onder vrijheidsberoving en de verlengde opvolging de uitbouw van een aanbod aan instellingen waar zorg kan worden aangeboden in het kader van een effectieve vrijheidsberoving. Daarom zullen deze bepalingen gefaseerd in werking treden, in functie van de realisatie van de uitbouw van dit aanbod. Daarbij zal in een eerste fase de behandeling onder vrijheidsberoving in werking treden en daarna de verlengde opvolging. In afwachting van de inwerkingtreding van de verlengde opvolging, geldt als overgangsbepaling de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank zoals omschreven in artikel 165.	En outre, les nouvelles peines de traitement sous privation de liberté et le suivi prolongé nécessitent le développement d'une gamme d'institutions où les soins peuvent être offerts dans le contexte d'une privation de liberté effective. Par conséquent, ces dispositions entreront en vigueur par phases, en fonction de la réalisation du développement de cette offre. La première phase comprendra un traitement sous privation de liberté, suivi d'un suivi prolongé. Dans l'attente de l'entrée en vigueur du suivi prolongé, une disposition transitoire est la mise à disposition du tribunal de l'application des peines tel que décrit à l'article 165.
Artikel 166 herneemt de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank als straf (huidige artikelen 34bis t.e.m. 34quinquies Sw.) in afwachting van de vervanging van deze straf door de verlengde opvolging.	L'article 166 reprend la mise à disposition du tribunal de l'application des peines comme sanction (actuels articles 34bis à 34quinquies Code pénal) en attendant son remplacement par le suivi prolongé.
Deze bepaling herneemt de huidige bepalingen, met enkele belangrijke wijzigingen. Enkel op deze wijzigingen wordt hierna ingegaan.	Cette disposition reprend les dispositions actuelles, avec quelques modifications importantes. Seuls ces changements seront discutés ci-dessous.
Vooreerst wordt, met het oog op de naleving van het legaliteitsbeginsel, de inhoud van de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank in de tekst van de wet opgenomen. Deze straf maakt het voor de strafuitvoeringsrechtbank mogelijk om de veroordeelde verder van zijn vrijheid te beroven na de uitvoering van de gevangenisstraf of de behandeling onder vrijheidsberoving of om hem verder te onderwerpen aan strafuitvoeringsmodaliteiten.	Tout d'abord, afin de respecter le principe de légalité, le contenu de la mise à disposition du tribunal de l'application des peines est inclus dans le texte de loi. Cette peine permet au tribunal de l'application des peines de priver à nouveau le condamné de sa liberté après l'exécution de la peine d'emprisonnement ou du traitement sous privation de liberté ou de le soumettre à nouveau aux modalités de l'exécution des peines.
Daarnaast wordt het materieel toepassingsgebied voor wat betreft de gevallen waarin deze straf facultatief wordt opgelegd heromschreven. Er wordt	En outre, le champ d'application matériel en ce qui concerne les cas dans lesquels cette sanction facultative peut être imposée est redéfini. Au lieu d'une liste

<p>niet meer gewerkt met een lijst van misdrijven, die het risico in zich draagt een schending van het gelijkheidsbeginsel met zich mee te brengen, maar er wordt geopteerd voor een algemenere omschrijving, nl. dat het moet gaan om een misdrijf dat een ernstige inbreuk heeft uitgemaakt op het leven, de fysieke, seksuele of psychische integriteit van het slachtoffer of een ernstig gevaar uitmaakte voor de openbare veiligheid. Om de proportionaliteit van de bestraffing niet uit het oog te verliezen, kan deze bijkomende straf enkel worden opgelegd indien een hoofdstraf van niveau 3 wordt opgelegd. Daarenboven geldt ook voor de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank, als correlarium van de vrijheidsberovende straffen (gevangenisstraf of behandeling onder vrijheidsberoving) het principe dat deze straf een <i>ultimum remedium</i> is en slechts kan worden opgelegd indien de doelstellingen van de straf niet op een andere manier kunnen worden gerealiseerd en in het bijzonder de reeds opgelegde vrijheidsberovende straf hiervoor niet kan volstaan.</p>	<p>d'infractions, qui risquerait de violer le principe d'égalité, une définition plus générale est utilisée, à savoir une infraction portant gravement atteinte à la vie, à l'intégrité physique, sexuelle ou psychologique de la victime ou présentant un risque grave pour la sécurité publique. Afin de ne pas perdre de vue la proportionnalité de la peine, cette peine supplémentaire ne peut être imposée que si une peine principale de niveau 3 est imposée. En outre, le principe s'applique également à la mise à disposition du tribunal de l'application des peines, en tant que corolaire des peines privatives de liberté (peine d'emprisonnement ou peine de traitement sous privation de liberté), selon lequel cette peine est un <i>ultimum remedium</i> et ne peut être prononcée que si les objectifs de la peine ne peuvent être atteints par d'autres moyens et, en particulier, la peine privative de liberté déjà prononcée ne peut y suffire.</p>
<p>Voor wat de gevallen betreft waarin de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank verplicht wordt opgelegd, wordt zoveel als mogelijk aansluiting gezocht bij de huidige bepalingen. Gelet evenwel op het verdwijnen van het onderscheid tussen overtredingen, wanbedrijven en misdaden moest worden gekozen voor andere formuleringen, die maken dat de huidige situatie zo dicht als mogelijk wordt benaderd. De situaties vermeld in het huidige artikel 34ter, 1° en 2° Sw. worden daarom als volgt 'vertaald': "Deze straf moet worden opgelegd indien de rechter de beklaagde of de beschuldigde veroordeelt tot een straf van niveau 7 of 8 en de beklaagde of de beschuldigde reeds eerder werd veroordeeld voor een misdrijf waarop de wet een straf van niveau 7 of 8 stelt.". "Deze straf moet eveneens worden opgelegd indien de</p>	<p>En ce qui concerne les cas dans lesquels la mise à disposition du tribunal de l'application des peines est obligatoire, les dispositions actuelles sont suivies le plus fidèlement possible. Toutefois, compte tenu de la disparition de la distinction entre les contraventions, délits et crimes, il a fallu choisir d'autres formulations qui se rapprochent le plus possible de la situation actuelle. Les situations visées à l'actuel article 34ter, 1° et 2° du Code pénal sont donc "traduites" comme suit : « Cette peine doit être prononcée lorsque le juge condamne le prévenu ou l'accusé à une peine de niveau 7 ou 8 et que le prévenu ou l'accusé a déjà été condamné antérieurement pour une infraction pour laquelle la loi prévoit une peine de niveau 7 ou 8. ». « Cette peine doit également être prononcée lorsque le juge condamne le prévenu ou l'accusé à</p>

<p><i>rechter de beklaagde of beschuldigde veroordeelt tot een straf van niveau 4 of van een hoger niveau en de veroordeling, al dan niet in samenloop met andere misdrijven, is gebaseerd op een van de volgende misdrijven: (...)”.</i> Dit benadert het beste de huidige situatie omdat een veroordeling tot een nieuwe criminele straf in het huidige Strafwetboek qua duur overeenstemt met een vrijheidsberoving van vijf jaar of meer, wat overeenstemt met een straf van niveau 4 of hoger. De eerdere criminele veroordeling impliceert naar huidig recht dat de eerdere feiten voor het hof van assisen werden gebracht wat, gelet op het quasi systematisch correctionaliseren, impliceert dat het gaat om misdaden waarop een straf van twintig tot dertig jaar opsluiting of levenslange opsluiting staat. In het ontwerp van Strafwetboek stemt dit overeen met straffen van resp. niveau 7 en 8. Voor het overige wordt de huidige lijst van misdrijven hernomen, aangevuld met de verkrachting van een minderjarige gelet op de maatschappelijk aanvoelde noodzaak dergelijke daders nader op te volgen.</p>	<p><i>une peine de niveau 4 ou d’un niveau supérieur et que la condamnation est fondée, en cas de concours ou non avec d’autres infractions, sur une des infractions suivantes : (...) »</i> ". C'est ce qui se rapproche le plus de la situation actuelle puisque, en vertu du Code pénal actuel, la durée d'une nouvelle sanction pénale est équivalente à une privation de liberté de cinq ans ou plus, ce qui correspond à une sanction de niveau 4 ou plus. Dans le droit actuel, la condamnation pénale antérieure implique que les infractions antérieures ont été portées devant la cour d'assises, ce qui, compte tenu de la correctionnalisation quasi systématique, implique qu'il s'agit de crimes punis de vingt à trente ans de réclusion ou de la réclusion à perpétuité. Dans le projet de code pénal, cela correspond à des peines de niveau 7 et 8 respectivement. Pour le reste, la liste actuelle des infractions est reprise, avec l'ajout du viol d'un mineur, compte tenu de la nécessité socialement perçue de suivre ces délinquants.</p>
<p>Ten slotte wordt de duur van de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank geharmoniseerd in functie van de hoogte van de hoofdstraf, om een volledige disproportionaliteit tussen beide te vermijden.</p>	<p>Enfin, la durée de la mise à disposition du tribunal de l'application des peines est harmonisée en fonction du niveau de la peine principale, afin d'éviter une disproportion totale entre les deux.</p>
<p>Zowel wat het toepassingsgebied betreft als de duur, zijn deze wijzigingen een voorafname op de invoering van de verlengde opvolging ter vervanging van de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank.</p>	<p>Tant en termes de champ d'application que de durée, ces modifications précèdent l'introduction du suivi prolongé qui remplacera la mise à disposition du tribunal de l'application des peines.</p>

De Minister van Justitie
Vincent Van Quickenborne

Le Ministre de la Justice
Vincent Van Quickenborne

KONINKRIJK BELGIË**ROYAUME DE BELGIQUE****FEDERALE OVERHEIDSDIENST
JUSTITIE****SERVICE PUBLIC FEDERAL
JUSTICE****Ontwerp van Strafwetboek - Boek 1****Projet de Code pénal - Livre premier****MEMORIE VAN TOELICHTING****EXPOSÉ DES MOTIFS****Hoofdstuk 1 – Voorafgaande bepaling****Chapitre 1er – Disposition
préliminaire****Artikel 1**

Conform artikel 83 van de Grondwet preciseert dit artikel dat de wet een aangelegenheid regelt als bedoeld in artikel 74 van de Grondwet. Het is een monocameraal wetsontwerp.

Article 1er

Conformément à l'article 83 de la Constitution, cet article précise que la loi règle une matière visée à l'article 74 de la Constitution. Il s'agit d'une loi de type monocaméral.

**Hoofdstuk 2 – Boek 1 van het
Strafwetboek****Chapitre 2 – Le Livre Premier du
Code pénal****Artikel 2**

Dit artikel bevat de bepalingen die het Boek I van het Strafwetboek omvatten.

Article 2

Cet article contient les dispositions qui forment le Livre 1er du Code pénal.

In navolging van het advies van de Raad van State (nr. 18) werd de formulering van de inleidende zin aangepast.

À la suite de l'avis du Conseil d'État (n° 18), la formulation de la phrase introductive a été adaptée.

INLEIDING

1. Algemeen

Het Belgisch Strafwetboek dateert van 1867. De geschiedenis van dit wetboek gaat echter veel verder terug in de tijd en kent zijn wortels in de Code Napoléon van 1810. Het Strafwetboek kwam in 1867 tot stand nadat minister van Justitie de Haussy in 1848 een commissie onder leiding van de professoren Haus en Nypels had aangesteld, belast met de grondige herziening van het strafrecht en het opstellen van een ontwerp van een nieuw strafwetboek. Een algemene herziening van het Strafwetboek heeft na 1867 nooit doorgang gevonden. Verdienstelijke pogingen hiertoe werden nochtans wel ondernomen. Geciteerd kunnen worden de werkzaamheden van de Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek onder voorzitterschap van professor Châtel en later van professor D'Haenens (1976-1979)¹, het voorontwerp van Strafwetboek van professor Legros (1983-1985)² en de werkzaamheden van de Commissie 'Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting', ook de Commissie Holsters genoemd (2000-2003)³.

De ontstentenis van een algehele herziening van het Strafwetboek impliceert dat het Belgisch Strafwetboek eigenlijk een wetboek is met twee snelheden. Enerzijds zijn vele bepalingen (quasi) onveranderd gebleven. De samenleving is nochtans ingrijpend

INTRODUCTION

1. Généralités

Le Code pénal belge date de 1867. L'histoire de ce Code remonte cependant à bien plus longtemps et trouve ses racines dans le Code Napoléon de 1810. Le Code pénal est né en 1867 après la désignation en 1848 par le ministre de la Justice de Haussy d'une commission dirigée par les professeurs Haus et Nypels. Cette commission était chargée de réviser en profondeur le droit pénal et de rédiger un projet de nouveau Code pénal. Aucune révision générale du Code pénal n'a abouti après 1867. Certaines tentatives louables avaient toutefois été entreprises. On peut citer les travaux de la Commission pour la révision du Code pénal présidée par le professeur Châtel puis par le professeur D'Haenens (1976-1979)⁴, l'avant-projet de Code pénal du professeur Legros (1983-1985)⁵ et les travaux de la Commission « Tribunaux de l'application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine », également appelée Commission Holsters (2000-2003)⁶.

L'absence de révision globale du Code pénal a pour conséquence un code à deux vitesses. D'une part, de nombreuses dispositions sont restées (quasi) inchangées. Les développements nationaux et internationaux ont pourtant changé en profondeur la société. D'autre

¹ Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek, *Verslag over de voornaamste grondslagen voor de hervorming*, Ministerie van Justitie, 1979, 137p.

² R. LEGROS, *Voorontwerp van Strafwetboek*, Ministerie van Justitie, 1985, 231p.

³ Zie in het bijzonder Eindverslag Commissie "Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting", Deel II – Straftoemeting.

⁴ Commission pour la révision du Code pénal, *Rapport sur les principales orientations de la réforme*, Ministère de la Justice, 1979, 137 p.

⁵ R. LEGROS, *Avant-projet de Code pénal*, Ministère de la Justice, 1985, 231p.

⁶ Voir en particulier le Rapport final de la Commission « Tribunaux de l'application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine », Deuxième partie - Fixation de la peine.

gewijzigd door nationale en internationale ontwikkelingen. Anderzijds worden we geconfronteerd met een exponentiële toevloed van incidentele wetwijzigingen en nieuwe wettelijke en jurisprudentiële regels waardoor het materieel strafrecht is uitgegroeid tot een complex kluwen dat zich niet meer gemakkelijk laat ontrafelen door de justitiabelen. De overzichtelijkheid en de toegankelijkheid van het wetboek zijn dus in belangrijke mate aangetast. Bovendien correleren vele rechtsregels niet meer met de uitvoering ervan in de praktijk. Meer dan 150 jaar na de totstandkoming van het Belgisch Strafwetboek is een algemene herschrijving ervan m.a.w. meer dan ooit aan de orde.⁷

De realisatie van een eigentijds en tegelijkertijd toekomstbestendig Strafwetboek is de ultieme doelstelling. Hierbij staat één vraag centraal: “op welke wijze kan een optimale strafwetgeving tot stand worden gebracht, in de mate van het mogelijke met toepassing van het principe ‘*rebus sic stantibus*’ voor wat betreft de goede regels?”

Drie sleutelbegrippen vormen de rode draad van de beoogde hervorming:

ACCURAAT + COHERENT + EENVOUDIG

Vertrekkende van de voornoemde premissen werden de werkzaamheden aangevat van de Commissie tot hervorming van het strafrecht⁹, bestaande uit prof. dr. Joëlle Rozie en prof. Damien Vandermeersch, m.m.v. dr. Jeroen De Herdt, mevr. Marie Debauche en mevr. Margot Taeymans. De Commissie tot hervorming van het strafrecht, bestaande uit prof.dr. Joëlle Rozie, prof. Damien

part, on est confronté à une inflation de modifications législatives ponctuelles et de règles légales et jurisprudentielles nouvelles, de sorte que le droit pénal matériel est devenu un enchevêtrement complexe que les justiciables peuvent difficilement déchiffrer. L’appréhension et l’accessibilité du Code en sont donc fortement altérées. En outre, de nombreuses règles de droit ne sont plus en phase avec leur mise en pratique. En d’autres termes, plus de 150 ans après sa naissance, la révision générale du Code pénal belge s’impose plus que jamais.⁸

L’élaboration d’un Code pénal moderne répondant aux défis du futur, est l’objectif ultime. La question centrale sera la suivante : « de quelle manière créer une législation pénale optimale, si possible en appliquant le principe du “*rebus sic stantibus*” en ce qui concerne les bonnes règles ? ».

Trois maîtres-mots constituent le fil rouge de la réforme envisagée :

PRÉCISION + COHÉRENCE + SIMPLICITÉ

C’est sur la base de ces principes que la Commission de réforme du droit pénal¹¹, constituée du professeur Joëlle Rozie et du professeur Damien Vandermeersch, assistés du docteur Jeroen De Herdt, de madame Marie Debauche et de madame Margot Taeymans, a entamé ses travaux. La Commission de réforme du droit pénal, composée du professeur docteur Joëlle Rozie, du professeur Damien

⁷ Dezelfde vaststelling geldt voor het strafprocesrecht. Zie D. VANDERMEERSCH, “La procédure pénale au débat du XXIe siècle – Les défis”, *JT* 2015, 413-420.

⁸ Le même constat vaut pour la procédure pénale. Voir D. VANDERMEERSCH, « La procédure pénale au débat du XXIe siècle – Les défis », *JT* 2015, 413-420.

⁹ Oppericht bij Ministerieel Besluit van 30 oktober 2015 houdende oprichting van de Commissie tot hervorming van het strafrecht en van het strafprocesrecht, BS 29 december 2015.

¹¹ Créée par l’A.M. du 30 octobre 2015 portant création des Commissions de réforme du droit pénal et de la procédure pénale, M.B., 29 décembre 2015.

Vandermeersch en dr. Jeroen De Herdt werd nieuw leven ingeblazen bij Ministerieel Besluit van 22 december 2020.¹⁰

In de memorie van toelichting worden de gemaakte keuzes op wetenschappelijke wijze maar ook op basis van de behoeften van het terrein en in het licht van gemaakte politieke keuzes onderbouwd, in de mate van het mogelijke, met inbegrip van een rechtsvergelijkende analyse.

2. De bouwstenen voor een optimale strafwetgeving ('accuraat', 'coherent', 'eenvoudig') nader toegelicht

2.1. Accuraat

De notie *accuraatheid* omarmt een aantal aspecten (die elkaar kunnen overlappen). Een accurate strafwetgeving moet oog hebben voor de volgende uitgangspunten:

- het waarborgen van de rechtszekerheid;
- het afstemmen van de rechtsregel op de uitwerking ervan in de praktijk;
- het verlaten van strafrechtelijke assumpties die niet wetenschappelijk kunnen worden gefundeerd;
- de aanwezigheid van een optimaal bestraffingskader dat billijk en effectief is voor alle actoren van de samenleving;
- evenredigheid tussen de rechtsregel en het nagestreefde doel.

In de eerste plaats dienen de vooropgestelde rechtsregels van die aard te zijn dat op een *rechtszekere wijze* inbreuken kunnen worden bestraft. Vage

Vandermeersch et du docteur Jeroen De Herdt a reçu une nouvelle vie par l'arrêté ministériel du 22 décembre 2020¹².

Dans l'exposé des motifs, les choix opérés s'appuieront sur une base scientifique mais se feront aussi en fonction des nécessités du terrain et à la lumière des choix politiques avec, dans la mesure du possible, une analyse de droit comparé.

2. Exposé des principes fondateurs d'une législation pénale optimale ('précision', 'cohérence', 'simplicité')

2.1. La précision

La notion de *précision* englobe plusieurs aspects (qui peuvent se recouper). Une législation pénale précise doit être attentive aux principes suivants :

- La garantie de la sécurité juridique;
- La cohérence entre la règle de droit et son application dans la pratique ;
- L'abandon de postulats pénaux qui ne peuvent être scientifiquement étayés ;
- L'existence d'un cadre répressif optimal qui est équitable et efficace pour tous les acteurs de la société ;
- La proportionnalité entre la règle de droit et l'objectif poursuivi.

Tout d'abord, les règles de droit fixées doivent être de nature à pouvoir punir les infractions *d'une manière qui assure la sécurité juridique*. En d'autres termes, il

¹⁰ MB 22 december 2020 houdende oprichting van de Commissie tot hervorming van het strafrecht, BS 20 januari 2021..

¹² A.M., 22 décembre 2020 portant création de la Commission de réforme du droit pénal, M.B. 20 janvier 2021.

strafbaarstellingen en delictsomschrijvingen moeten m.a.w. worden geweerd.

Een juridisch accurate regel impliceert ook dat er *afstemming moet zijn tussen de rechtsregel en de uitwerking ervan in de praktijk*. Het kan niet zijn dat een rechtsregel naderhand door een artificiële ingreep ongedaan wordt gemaakt. Zo is de huidige artificiële praktijk van systematische correctionalisering via de aanneming van soms inhoudsloze verzachtende omstandigheden niet echt een toonbeeld van *good practice*. Het veralgemeende systeem van correctionalisering dient m.a.w. te worden verlaten.

Daarom wordt er, in het verlengde van dit ontwerp, voor geopteerd om voortaan te werken met een positieve lijst van misdrijven die nog door het hof van assisen zullen worden behandeld. Deze lijst wordt opgenomen in artikel 216^{novies}, Sv., dat vandaag ook reeds de bevoegdheid van het hof van assisen wat betreft ‘criminele zaken’ omschrijft. Hoewel in eerdere versies van deze tekst het onderscheid tussen misdaden en wanbedrijven werd behouden om symbolische redenen en om de ernst van de zwaarste groep misdrijven te benadrukken, is het gepast dit onderscheid thans niet meer te maken en enkel nog te spreken van ‘misdrijven’. Het begrip ‘misdaden’ zou in het Frans (‘crimes’) te veel verwarring kunnen doen ontstaan met het begrip ‘criminele zaken’ zoals bedoeld in artikel 150 Grondwet en op die manier de gemaakte keuze om te werken met een positieve lijst van misdrijven ondergraven. Het schrappen van dit onderscheid doet uiteraard geen afbreuk aan de mogelijkheid voor de wetgever om, wanneer zulks nodig wordt geacht, in afwijkende regels te voorzien voor de zwaarste misdrijven (bv. deze waarop een straf van niveau 7 of 8 is gesteld).

y a lieu de bannir les incriminations et les définitions imprécises.

Une règle juridique précise suppose également qu'il doit y avoir une *concordance entre la règle de droit et son application dans la pratique*. Une règle de droit ne peut être ultérieurement neutralisée par une intervention artificielle. Ainsi, le recours actuel à l'artifice de la correctionnalisation systématique par l'admission de circonstances atténuantes parfois vides de contenu ne donne pas l'image d'une bonne pratique. En d'autres termes, le système généralisé de correctionnalisation doit être abandonné et une alternative sera élaborée.

C'est pourquoi, dans le prolongement de ce projet, l'option a été retenue de travailler dorénavant avec une liste positive d'infractions qui seraient encore traitées par la cour d'assises. Cette liste est incorporée dans l'article 216^{novies} du Code d'instruction criminelle qui définit aussi déjà aujourd'hui la compétence de la cour d'assises pour les « affaires criminelles ». Bien que dans les versions précédentes de ce texte, la distinction entre les crimes et les délits avait été maintenue pour des raisons symboliques et pour souligner la gravité de cette catégorie la plus lourde d'infractions, il convient de ne plus faire maintenant cette distinction et d'évoquer seulement les « infractions ». Le vocable « crimes » utilisé en français pourrait être source de trop de confusions avec la notion d'« affaires criminelles » telle que visée à l'article 150 de la Constitution et mettre en péril de cette façon le choix opéré de travailler avec une liste positive d'infractions. La suppression de cette distinction ne prive cependant pas le législateur de la possibilité de prévoir, lorsque c'est jugé nécessaire, des règles dérogatoires pour les crimes les plus graves (par exemple, ceux pour lesquels une peine de niveau 7 ou 8 est prévue).

Een accurate strafwetgeving houdt eveneens in dat een *optimaal bestraffingskader* moet worden uitgetekend. Een optimaal functionerende samenleving moet correleren met een optimaal werkend strafrechtelijk handhavingmechanisme. Hierbij mag men niet uit het oog verliezen dat in een ‘samenleving’ de interactie tussen de leden centraal moet staan. Vertaalt men dit uitgangspunt naar de bestraffing, dan betekent dit dat een optimale straf een straf is die voor alle actoren van de samenleving billijk en effectief (in de zin van doeltreffend) is. In de werkzaamheden van de Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek onder voorzitterschap van professor Châtel en later van professor D’Haenens (1976-1979) werd reeds aangekaart dat personalisering van de bestraffing (wat niet kan worden gelijkgesteld met individualisering) inhoudt dat rekening wordt gehouden met de waarden zoals die worden beleefd door alle actoren die bij een strafbaar feit betrokken zijn. Dit zijn niet alleen de dader en het slachtoffer, maar ook in het algemeen de samenleving waarin zij leven.¹³

Daarom mag strafrecht geen synoniem zijn voor vergelding. Elke sanctie is hoe dan ook leedtoevoegend, maar dit mag nooit de enige insteek zijn van een samenleving. Het vooropstellen van de vergelding valt trouwens ook niet langer te rijmen met de rechtspraak van het

Une législation pénale précise suppose également la mise en place d'un *cadre répressif optimal*. Une société fonctionnant de manière optimale doit aller de pair avec un mécanisme de poursuites pénales qui s'exerce lui aussi de façon optimale. À cet égard, il ne faut pas perdre de vue que dans le cadre du « vivre-ensemble », l'interaction entre les membres constitue l'élément central. Si l'on applique ceci à la répression, cela signifie qu'une peine optimale est une peine équitable et effective (dans le sens d'efficace) pour tous les acteurs. Déjà lors des travaux de la Commission pour la révision du Code pénal présidée par le professeur Châtel et ensuite le professeur D'Haenens (1976-1979), il avait été mis en évidence que la personnalisation de la peine (qui ne peut être assimilée à l'individualisation) suppose la prise en considération des valeurs telles qu'elles sont ressenties par tous les acteurs impliqués dans un fait punissable. Il ne s'agit pas uniquement de l'auteur et de la victime, mais aussi de manière générale, de la société au sein de laquelle ils évoluent.¹⁴

C'est la raison pour laquelle le droit pénal ne peut être synonyme de rétribution. Toute sanction ajoute de toute manière une souffrance, mais cela ne peut jamais être la seule finalité d'une société. La mise en avant de la rétribution n'est d'ailleurs plus compatible avec la jurisprudence de la Cour européenne des

¹³ *Verslag over de voornaamste grondslagen voor de hervorming van de Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek*, Ministerie van Justitie, 1979, 30-31.

¹⁴ *Rapport sur les principales orientations de la réforme de la Commission pour la révision du Code pénal*, Ministère de la Justice, 1979, 30-31.

Europees Hof voor de Rechten van de Mens.¹⁵

Het uitgangspunt moet zijn dat tevens moet worden ingezet op het strafdoel van rehabilitatie van de delinquent en het herstellen – al dan niet op symbolische wijze – van de toestand zoals die bestond vooraleer het misdrijf werd gepleegd. Dit neemt niet weg dat t.a.v. bepaalde veroordeelden de vooropgestelde strafdoelen wellicht nooit zullen kunnen worden bereikt, waardoor de bescherming van de maatschappij voorop moet staan, wat dan moet worden vertaald in het uitspreken van een zware vrijheidsstraf.

Dit betekent m.a.w. dat bij de keuze van de straf en de bepaling van de strafmaat de volgende doelen moeten worden nagestreefd:

- het uiting geven aan de maatschappelijke afkeuring ten aanzien van de overtreding van de strafwet;
- het bevorderen van het herstel van het sociaal evenwicht en van het herstel van de door het misdrijf berokkende schade;
- het bevorderen van de maatschappelijke rehabilitatie en re-integratie van de dader;
- het beschermen van de maatschappij.

Zware straffen komen de veroordeelde niet altijd ten goede. Hoe contradictorisch dit ook moge lijken, geldt dit uitgangspunt ook voor de slachtoffers en ruimer beschouwd de samenleving. Empirisch onderzoek¹⁷ toont aan dat de burger meer

droits de l'homme¹⁶. Il faut également se concentrer sur l'objectif de la peine, à savoir la réhabilitation du délinquant et la restauration – symbolique ou non – de la situation telle qu'elle était avant que l'infraction soit commise. Il n'en demeure pas moins que vis-à-vis de certains condamnés, les objectifs de la peine visés ne seront peut-être jamais atteints et que la protection de la société doit dès lors prévaloir, ce qui ne peut alors que se traduire par une lourde peine privative de liberté.

En d'autres termes, lors du choix de la peine et de la détermination de son taux, il convient de poursuivre les objectifs suivants :

- exprimer la désapprobation de la société à l'égard de la violation de la loi pénale ;
- promouvoir la restauration de l'équilibre social et la réparation du dommage causé par l'infraction ;
- favoriser la réhabilitation et l'insertion sociale de l'auteur ;
- protéger la société.

Les longues peines ne sont pas toujours bénéfiques pour le condamné. Aussi contradictoire que cela paraisse, ce principe vaut également pour les victimes et, par extension, pour la société. Les

¹⁵ Zie bv. EHRM 13 juni 2019, *Marcello Viola/Italië*, §113: van vergelding als mogelijk strafdoeleinde is – i.t.t. eerdere arresten van het EHRM – geen sprake meer (zie ook *dissenting opinion* van rechter Wojtyczek bij het arrest, nr. 6).

¹⁶ Voy. par exemple Cour eur. D.H., 13 juin 2019, *Marcello Viola/Italië*, §113: à la différence d'autres arrêts antérieurs de la Cour européenne, il n'y est plus question de rétribution comme objectif possible de la peine (voy. aussi l'opinion dissidente du juge Wojtyczek sur l'arrêt, n° 6).

¹⁷ J. W. DE KEIJSER, H. ELFFERS, "Public punitive attitudes: a threat to the legitimacy of the criminal justice system?", in M. OSWALD, S. BIENECK en J. HUPFELD (eds.), *Social psychology of punishment of crime*, Chichester, John Wiley & Sons, 2009, 55-74; J. DE KEIJSER, "De moeizame relatie tussen publieke opinie en theorie en praktijk van straf", in S. RUITER, W. BERNASCO, W. HUISMAN en G. BRUINSMA (eds.), *Eenvoud*

belang hecht aan het gegeven dat de strafrechter rechtvaardig, onafhankelijk, onpartijdig en zorgvuldig is dan aan de verwachting dat de strafrechter streng moet straffen. Wat men dus vaak uit het oog verliest, is dat het oordeel van de burger over het al dan niet rechtvaardig karakter van een rechterlijke beslissing in grote mate afhangt van de procedure die de rechterlijke uitspraak is voorafgegaan en in mindere mate van de uitkomst van de procedure (d.i. de theorie van de procedurele rechtvaardigheid¹⁸). Een optimale straf is m.a.w. ook een straf die voorzienbaar en begrijpelijk is.

Dit brengt ons tot het volgende aspect van de notie ‘accuraatheid’: rechtsregels moeten *evenredig zijn met het nagestreefde doel*.

Dit betekent in de eerste plaats dat de vrijheidsstraf voortaan het ‘*ultimum remedium*’ moet zijn²¹. Volgens wetenschappelijke literatuur staat het

travaux de recherche empirique¹⁹ démontrent que le citoyen attache plus d’importance au fait que le juge pénal soit équitable, indépendant, impartial et consciencieux qu’au fait d’espérer de sa part des peines sévères. On perd donc souvent de vue que la perception du citoyen quant à l’équité d’une décision judiciaire dépend fortement de la procédure qui a précédé la décision judiciaire et, dans une moindre mesure, du résultat de la procédure (c’est-à-dire la théorie de la justice procédurale²⁰). En d’autres termes, une peine optimale est également une peine prévisible et compréhensible.

Ceci conduit à l’aspect suivant de la notion de « précision » : les règles de droit doivent *être proportionnelles à l’objectif poursuivi*.

Ceci signifie tout d’abord que dorénavant, la peine privative de liberté

& *verscheidenheid*. *Liber amicorum* voor Henk Elffers, Amsterdam, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, 2013, 144.

¹⁸ Zie hierover bv. A. BRENNINKMEIJER, “Een eerlijk proces. De rechter als ‘bekwame juridische automaat’. Enkele rechtspsychologische bevindingen”, *NJB* 2009, 2050-2056; V. DE MESMAECKER, “Ervaring met justitie als differentiërende factor in het oordeel over justitie. Een introductie tot procedurele rechtvaardigheid”, *RW* 2009-2010, 562-576; V. DE MESMAECKER, “De rol van procedurele rechtvaardigheid in ervaringen met strafrecht en herstelrecht: een onderzoek naar rechtsbeleving”, *Panopticon* 2012, 175-179; P. DUINSLAEGER en K. DE SCHEPPER, “Wie is er bang van de strafrechter? Reflecties over een gerechtvaardigd vertrouwen”, in F. DERUYCK en M. ROZIE (eds.), *Het strafrecht bedreven. Liber Amicorum Alain De Nauw*, Brugge, die Keure, 2011, 238-239; K. VAN DEN BOS en A. BRENNINKMEIJER, “Vertrouwen in wetgeving, de overheid en de rechtspraak. De mens als informatieverwekkend individu”, *NJB* 2012, 1451-1457.

¹⁹ J. W. DE KEIJSER, H. ELFFERS, “Public punitive attitudes: a threat to the legitimacy of the criminal justice system?”, dans M. OSWALD, S. BIENECK et J. HUPFELD (éd.), *Social psychology of punishment of crime*, Chichester, John Wiley & Sons, 2009, 55-74 ; J. DE KEIJSER, “De moeizame relatie tussen publieke opinie en theorie en praktijk van straf”, dans S. RUITER, W. BERNASCO, W. HUISMAN et G. BRUINSMA (éd.), *Eenvoud & verscheidenheid. Liber amicorum voor Henk Elffers*, Amsterdam, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, 2013, 144.

²⁰ Voir p. ex. à ce sujet A. BRENNINKMEIJER, “Een eerlijk proces. De rechter als ‘bekwame juridische automaat’. Enkele rechtspsychologische bevindingen”, *NJB* 2009, 2050-2056 ; V. DE MESMAECKER, “Ervaring met justitie als differentiërende factor in het oordeel over justitie. Een introductie tot procedurele rechtvaardigheid”, *RW* 2009-2010, 562-576 ; V. DE MESMAECKER, “De rol van procedurele rechtvaardigheid in ervaringen met strafrecht en herstelrecht: een onderzoek naar rechtsbeleving”, *Panopticon* 2012, 175-179 ; P. DUINSLAEGER et K. DE SCHEPPER, “Wie is er bang van de strafrechter? Reflecties over een gerechtvaardigd vertrouwen”, dans F. DERUYCK et M. ROZIE (eds.), *Het strafrecht bedreven. Liber Amicorum Alain De Nauw*, Bruges, die Keure, 2011, 238-239 ; K. VAN DEN BOS et A. BRENNINKMEIJER, “Vertrouwen in wetgeving, de overheid en de rechtspraak. De mens als informatieverwekkend individu”, *NJB* 2012, 1451-1457.

²¹ Zie ook J. ROZIE, “Naar de vrijheidsstraf als *ultimum remedium*: een weg bezaaid met wolfijzers en schietgeweren”, *NC* 2015, 1-14; D. VANDERMEERSCH, “Des alternatives pour (s’)en sortir?”, in A. JACOBS (ed.), *Les alternatives au procès pénal*, Paris, L’Harmattan, 2013, 251-267.

buiten kijf dat de vrijheidsstraf in vele gevallen een nefaste werking heeft.²² Zelfs een van de geestelijke vaders van het Strafwetboek, m.n. professor Haus, poneerde reeds eind 19de eeuw in zijn geschriften dat alleen de wijze waarop men de vrijheidsstraf ten uitvoer legt bij sommige veroordeelden verbetering kan brengen.²³ Vanuit die optiek zal er een categorie van misdrijven worden omschreven waarbij de toevlucht tot de gevangenisstraf als wettelijke straf niet kan worden gerechtvaardigd. M.b.t. de zogenaamde vervangende straffen moet eveneens een cascade-effect tot een minimum worden herleid. Zo wordt de vervangende gevangenisstraf bij de geldboete afgeschaft. Dit betreft bovendien een onrechtvaardige en discriminatoire straf, aangezien zij niet de weerspannigen viseert doch wel de armen.

De tekst neemt de bijkomende straf van de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank slechts over in een overgangsbepaling. Zodra er

doit être l'« *ultimum remedium* »²⁴. Selon la littérature scientifique, il ne fait aucun doute que la peine privative de liberté a, dans de nombreux cas, des effets néfastes²⁵. Même l'un des pères spirituels du Code pénal, le professeur Haus, préconisait déjà dans ses écrits à la fin du 19e siècle que seule la manière dont la peine privative de liberté était exécutée pouvait susciter une amélioration chez certains détenus²⁶. Dans cette optique, il y a lieu de définir une catégorie d'infractions pour laquelle le recours à la peine privative de liberté sera exclu légalement. Pour ce qui est des peines subsidiaires, il faut également limiter au maximum un effet de cascade. Ainsi, la peine d'emprisonnement subsidiaire pour l'amende est supprimée. De plus, celle-ci constitue une peine non justifiée et discriminatoire, étant donné qu'elle touche non pas les récalcitrants mais les pauvres.

Le texte ne reprend la peine accessoire de mise à la disposition du tribunal de l'application des peines uniquement dans une disposition transitoire. Dès qu'une

²² Zie bv. Voorstel van Resolutie betreffende de herziening van het Strafwetboek, *Parl.St.* Kamer 2012-2013, nr. 2888/001, met verwijzing naar S. SNACKEN (ed.), *Strafrechtelijk beleid in beweging*, VUBPress 2002, 132-133. Zie ook A. ASHWORTH, *Custody reconsidered. Clarity and consistency in sentencing*, London, Centre for policy studies, 1989, 34p.; B. CLAËS, "Insluiten en niet uitsluiten. Overbevolking, detentieschade en re-integratiegerichte detentie", *Panopticon* 2011, 52-58; A.E.J. DIRKZWAGER, P. NIEUWBEERTA en J.P.S. FISELIER, "Onbedoelde gevolgen van vrijheidsstraffen: een literatuurstudie", *T.Crim.* 2009, 21-41; S. SNACKEN, "L'application de la courte peine de prison en Belgique", *RDPC* 1985, 555-575; S. SNACKEN, *De korte gevangenisstraf: een onderzoek naar toepassing en effectiviteit*, Antwerpen, Kluwer, 1986, 342p.

²³ J.J. HAUS, *Droit pénal belge*, I, 3e ed., Gent, Librairie générale de Ad. Hoste, 1879, nrs.80-90. Zie ook L. HUYBRECHTS, "Straffen", in F. VERBRUGGEN, R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE en B. SPRIET, *Strafrecht als roeping. Liber amicorum Lieven Dupont*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2005, 423.

²⁴ Voir également J. ROZIE, "Naar de vrijheidsstraf als *ultimum remedium*: een weg bezaaid met wolfijzers en schietgeweren", *NC* 2015, 1-14 ; D. VANDERMEERSCH, "Des alternatives pour (s')en sortir ?", dans A. JACOBS (éd.), *Les alternatives au procès pénal*, Paris, L'Harmattan, 2013, 251-267.

²⁵ Voir p. ex. la Proposition de résolution relative à la révision du Code pénal, *Doc. parl.*, Chambre 2012-2013, n° 2888/001 avec référence à S. SNACKEN (éd.), *Strafrechtelijk beleid in beweging*, VUBPress 2002, 132-133. Voir également A. ASHWORTH, *Custody reconsidered. Clarity and consistency in sentencing*, London, Centre for policy studies, 1989, 34p.; B. CLAËS, "Insluiten en niet uitsluiten. Overbevolking, detentieschade en re-integratiegerichte detentie", *Panopticon* 2011, 52-58 ; A.E.J. DIRKZWAGER, P. NIEUWBEERTA et J.P.S. FISELIER, "Onbedoelde gevolgen van vrijheidsstraffen: een literatuurstudie", *T.Crim.* 2009, 21-41 ; S. SNACKEN, "L'application de la courte peine de prison en Belgique", *Rev.dr.pén.* 1985, 555-575 ; S. SNACKEN, *De korte gevangenisstraf: een onderzoek naar toepassing en effectiviteit*, Anvers, Kluwer, 1986, 342p.

²⁶ J. HAUS, *Droit pénal belge*, I, 3e éd., Gand, Librairie générale de Ad. Hoste, 1879, n° 80-90. Voir également L. HUYBRECHTS, "Straffen", dans F. VERBRUGGEN, R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE et B. SPRIET, *Strafrecht als roeping. Liber amicorum Lieven Dupont*, Louvain, Universitaire Pers Leuven, 2005, 423.

voldoende capaciteit bestaat buiten de gevangenissen (in het bijzonder in forensische psychiatrische centra) om op constructieve wijze in te zetten op de langdurige problematieken waarmee bepaalde veroordeelden kampen, zal deze straf worden vervangen door de verlengde opvolging. Het behoud van de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank valt immers niet te rijmen met de reeds aangekaarte uitgangspunten van de beoogde hervorming. Enerzijds wordt het huidige toepassingsgebied *ratione materiae/ratione personae* door de rechtsleer als arbitrair beschouwd²⁷ wat niet strookt met de premisse dat een optimale strafwetgeving accuraat moet zijn. Anderzijds hanteert de beoogde hervorming het uitgangspunt dat er sprake moet zijn van evenredigheid tussen de rechtsregel en het nagestreefde doel. Vanuit die optiek moet de vrijheidsstraf het *ultimum remedium* zijn. Strafrechtelijke assumpties die niet wetenschappelijk gefundeerd kunnen worden, moeten ook worden verlaten. Welnu, in het huidige systeem kan de duur van de terbeschikkingstelling de duur van de hoofdbestrafning overstijgen, wat neerkomt op een kunstmatig maar reëel opdrijven van de straf. Wetenschappelijk onderzoek heeft bovendien uitgewezen dat een zware straf niet correleert met een laag risico op herval, wel integendeel.

Meer algemeen moet een meer gediversifieerd sanctiepalet - en dit zowel voor de natuurlijke als voor de rechtspersoon - naar voren worden geschoven. Er moeten dus meer bestraffingsalternatieven in het Strafwetboek worden opgenomen. Een optimale straf betekent immers niet alleen

capacité suffisante sera ménagée en dehors des prisons (en particulier dans les Centres de psychiatrie légale) pour rencontrer de façon constructive les problématiques de longue durée auxquelles certains condamnés sont confrontés, cette peine va être remplacée par le suivi prolongé.

Il est en effet difficile de concilier le maintien de la mise à disposition du tribunal de l'application des peines avec les principes déjà définis de la réforme visée. D'une part, le champ d'application actuel *ratione materiae/ratione personae* est considéré par la doctrine comme arbitraire²⁸, ce qui ne cadre pas avec le principe selon lequel une législation pénale optimale doit être précise. D'autre part, la présente réforme retient comme prémisses la recherche d'une concordance entre la règle de droit et le but poursuivi. Dans cette optique, la peine privative de liberté doit être le remède ultime. Des hypothèses pénales qui ne sont pas fondées scientifiquement doivent être écartées. Ainsi, dans le système actuel, la durée de la mise à disposition peut excéder celle de la peine principale, ce qui revient à augmenter de façon artificielle mais réelle la peine. Les recherches scientifiques ont de plus conclu qu'une peine lourde n'est pas en lien avec un risque réduit de récidive, que du contraire.

De manière plus générale, il convient de mettre en avant une palette de sanctions plus diversifiée - à la fois pour les personnes physiques et les personnes morales. Il faut donc prévoir plus de peines alternatives dans le Code pénal. En effet, une peine optimale n'implique pas seulement que la peine soit

²⁷ Zie o.m. Y. VAN DEN BERGE, "De terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank: alweer een nieuwe straf, alweer een nieuwe uitvoering", *T.Strafr.* 2013, 224.

²⁸ Voir notamment Y. VAN DEN BERGE, "De terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank: alweer een nieuwe straf, alweer een nieuwe uitvoering", *T.Strafr.* 2013, 224.

dat de straf maatschappelijk gezien als rechtvaardig wordt ervaren, maar ook dat deze straf kan worden gekozen die het best is aangepast aan de persoonlijke situatie van de beklaagde.²⁹ Een inventaris van straffen zal worden uitgetekend die de strafrechter hetzij alternatief, hetzij cumulatief kan opleggen. Het is van het grootste belang dat aan de strafrechter de grootst mogelijke flexibiliteit wordt gelaten. Het dient met andere woorden te worden benadrukt dat aan het uitgangspunt van de individualisering van de bestraffing niet mag worden geraakt.

Accuraatheid betekent geenszins dat er uniformiteit en dus verstarring in de bestraffing moet worden nagestreefd. Verstarring in de bestraffing treedt op wanneer elke verandering zou worden tegengegaan. Dit zou indruisen tegen de maatschappelijke functie van het strafrecht. Het recht moet kunnen evolueren met de veranderde omstandigheden in de samenleving. Dit betekent niet dat consistentie in de bestraffing onbelangrijk is, wel integendeel. Consistentie en uniformiteit zijn evenwel incompatibel (uniformiteit houdt immers in dat een gelijke straf zou worden uitgesproken in ongelijke strafzaken). Wetenschappelijk onderzoek toont aan dat consistentie in de bestraffing niet kan worden verbeterd door een wettelijke ingreep in het strafrechtelijk kader. Consistentie kan nochtans wel worden bevorderd op het niveau van de besluitvorming (te denken valt aan een combinatie van drie consistentiebevorderende instrumenten: een systeem van meelesen van rechterlijke uitspraken, een straftoemetingsdatabank en strafvorderingsrichtlijnen) zonder dat er afbreuk wordt gedaan aan het principe van de individualisering van de bestraffing.³¹

socialement perçue comme étant juste, mais aussi que la peine choisie soit la plus adaptée à la situation personnelle du prévenu³⁰. Il y a lieu de dresser un inventaire des peines que le juge peut ordonner de manière alternative ou cumulative. Il est primordial que le juge pénal dispose de la plus grande flexibilité possible. En d'autres termes, il convient de souligner que l'on ne peut toucher au principe de l'individualisation de la peine.

La précision ne signifie en aucun cas qu'il faut viser l'uniformité et donc la rigidité dans la répression. Le droit pénal se rigidifie lorsque toute perspective de changement se trouve contrée. Cela serait contraire à la fonction sociale du droit pénal. Le droit doit pouvoir évoluer en fonction des conditions de la société. Cela ne signifie pas que la cohérence de la peine n'est pas importante, que du contraire. La cohérence et l'uniformité ne sont cependant pas conciliables (en effet, l'uniformité suppose qu'une peine identique soit prononcée pour des affaires différentes). La recherche scientifique révèle que la cohérence dans la répression ne peut être améliorée par une seule intervention législative sur le cadre pénal. La cohérence peut toutefois être stimulée au niveau du processus décisionnel (pensons, par exemple, à une combinaison de trois instruments stimulant la cohérence : un accès partagé aux décisions jurisprudentielles, une banque de données concernant la fixation de la peine et des directives de procédure pénale) sans déroger au principe de l'individualisation de la peine³⁴. Il y a lieu de plaider également pour la possibilité, lors de l'audience au fond, d'organiser à la demande un débat séparé sur la

²⁹ Zie ook P. MARY, "La peine de probation autonome ou la diversification à tout prix", *JT* 2015, 291.

³⁰ Voir également P. MARY, « La peine de probation autonome ou la diversification à tout prix », *JT* 2015, 291.

³¹ Zie het doctoraal proefschrift van S. RAATS, *Consistente straftoemeting*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 862p.

³⁴ Voir la thèse de doctorat de S. RAATS, "Consistentie in de straftoemeting", Anvers, Intersentia, 2016, 862 p.

Tevens kan een optioneel afzonderlijk straftoematingsdebat op het niveau van de terechtzitting worden bepleit.³² Zoals reeds geschreven moet een optimale straf immers ‘begrijpelijk’ zijn. Dit betekent niet alleen dat de bestraffing rechtvaardig moet zijn, maar ook begrijpelijk moet zijn qua inhoud.³³ Het mogelijk maken van een afzonderlijk straftoematingsdebat draagt m.a.w. bij tot een optimalisatie van het strafrechtelijk handhavingsmechanisme. Deze ingrepen vallen evenwel buiten het bestek van de herziening van het Strafwetboek.

Bepalen of de rechtsregels evenredig zijn met het nagestreefde doel, betekent ten slotte dat moet worden nagegaan of het *strafrecht wel in alle gevallen een gepast handhavingsmechanisme aanreikt*. Zo kan worden beargumenteerd dat bepaalde misdrijven, *in casu* de overtredingen, gedecriminaliseerd/gepenaliseerd moeten worden. Meer algemeen moet ook ruimte worden gelaten voor andere sanctioneringsmechanismen (bestuurlijke sancties, bevel tot betaling van het parket, burgerrechtelijke afhandeling, ...). Hiertoe zal gebruik worden gemaakt van het ‘taxatie-instrument ter bepaling van de strafwaardigheid van misdrijven’ ontwikkeld door de Dienst voor het Strafrechtelijk beleid.

Wanneer dan toch moet worden teruggevallen op het strafrechtelijk sanctioneringsapparaat, vereist een accuraat wettelijk kader dat criteria worden ontwikkeld om de ernst van het misdrijf en de daarbij horende straffenschaal te bepalen. Hiertoe zal

fixation de la peine³⁵. En effet, comme indiqué plus haut, une peine optimale doit être « compréhensible ». Cela signifie que la peine doit non seulement être juste, mais aussi que son contenu³⁶ doit être compréhensible. En d'autres termes, la possibilité d'un débat séparé sur la fixation de la peine contribue à une optimisation de l'administration de la justice pénale. Ces interventions ne rentrent cependant pas dans le cadre de la révision du Code pénal.

Déterminer si les règles de droit sont en adéquation avec l'objectif poursuivi signifie finalement qu'il faut vérifier si *le droit pénal propose bien dans tous les cas un mécanisme répressif adapté*. On peut soutenir par exemple que certaines infractions, *in casu*, les contraventions, doivent être décriminalisées/dépénalisées. De manière plus générale, il faut également prévoir une place pour d'autres mécanismes de sanction (sanctions administratives, ordre de paiement émanant du parquet, règlement au civil, etc.). Pour ce faire, il sera recouru à l'« instrument de taxation afin de déterminer le caractère punissable des infractions », développé par le service de la Politique criminelle.

Lorsque le choix doit malgré tout, s'orienter vers une réponse de type pénal, un cadre légal précis nécessite que des critères soient développés afin de déterminer la gravité de l'infraction ainsi que l'échelle des peines qui y correspond. Il sera fait usage à cet égard de

³² Zie M.-A. BEERNAERT, H.-D. BOSLY en D. VANDERMEERSCH, *Droit de la procédure pénale*, Bruxelles, La Charte, 2014, 1263; J. ROZIE, “Tegenspraak in de bestraffing”, NC 2014, 115-117.

³³ P. VAN DER LAAN, A.-M. SLOTBOOM en G.J. STAMS, “Wat werkt? Bijdragen aan het terugdringen van recidive”, in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J.W. DE KEIJSER (eds.), *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, 992.

³⁵ Voir M.-A. BEERNAERT, H.-D. BOSLY et D. VANDERMEERSCH, *Droit de la procédure pénale*, Bruxelles, La Charte, 2014, 1263 ; J. ROZIE, “Tegenspraak in de bestraffing”, NC 2014, 115-117.

³⁶ P. VAN DER LAAN, A.-M. SLOTBOOM en G.J. STAMS, “Wat werkt? Bijdragen aan het terugdringen van recidive”, dans P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC et J.W. DE KEIJSER (eds.), *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, 992.

gebruik worden gemaakt van het ‘taxatie-instrument straftoemeting’ ontwikkeld door de Dienst voor het Strafrechtelijk beleid.

2.2. Coherent

De bestaande rechtsregels mogen misschien wel accuraat zijn, een optimaal werkend Strafwetboek vereist ook dat de verschillende regels *coherent* (in de zin van samenhangend) moeten zijn.

Er moet sprake zijn van coherentie op verschillende niveaus:

- tussen de verschillende rechtsregels in het Strafwetboek;
- tussen enerzijds de rechtsregels in het Strafwetboek en anderzijds deze in complementaire en bijzondere strafwetten;
- tussen enerzijds de wettelijke rechtsregels en anderzijds de invulling ervan door de rechtspraak.

Wanneer iedereen geacht wordt de strafwet te kennen (“*Nemo censetur ignorare legem*”), kan immers minstens worden verwacht dat de strafwetgever een duidelijke taal spreekt en dat de rechtsregels of de invulling ervan door de rechtspraak elkaar niet tegenspreken.

Het strafrechtelijk landschap bestaat momenteel uit een wildgroei van vele wetsbepalingen waarbij de coherentie soms ver zoek is. We worden enerzijds geconfronteerd met talloze regels die stelselmatig worden gewijzigd en anderzijds met nieuwe strafbepalingen die soms uit het niets worden gekatapulteerd in de Belgische rechtsorde. Het Strafwetboek bevat m.a.w. op verschillende plaatsen (in het bijzonder in Boek II) sterk met elkaar verwante regelingen die deels overlappen maar toch ook soms fundamenteel divergeren. Deze

l’instrument de taxation développé par le Service de Politique criminelle.

2.2. La cohérence

Même si les règles de droit existantes sont bien précises, un Code pénal fonctionnant de manière optimale nécessite également que les différentes règles soient *cohérentes* (dans le sens de logique).

La cohérence doit être présente à différents niveaux :

- entre les différentes règles du Code pénal ;
- entre les règles du Code pénal, d'une part, et celles qui se trouvent dans les lois pénales complémentaires et particulières, d'autre part ;
- entre les règles de droit, d'une part, et leur interprétation par la jurisprudence, d'autre part.

En effet, comme chacun est censé connaître la loi pénale (“*Nemo censetur ignorare legem*”), on peut attendre du législateur pénal qu’il utilise un langage clair et que les règles de droit ou leur interprétation par la jurisprudence ne se contredisent pas mutuellement.

Le paysage pénal est envahi par une pléthore de dispositions légales où la cohérence fait parfois défaut. On est confronté, d'une part, à d'innombrables règles qui sont systématiquement modifiées et, d'autre part, à de nouvelles dispositions pénales, venues parfois de nulle part et parachutées dans l'ordre juridique belge. En d'autres termes, le Code pénal contient en différents endroits (en particulier dans son Livre II) des réglementations apparentées qui se recoupent partiellement tout en divergeant parfois fondamentalement.

disharmonieën vormen een doorn in het oog en moeten worden aangepakt.

De strafmaat van de misdrijven is een onderwerp voor het ontwerp van Boek 2, maar er moet een duidelijke wisselwerking zijn tussen Boek 1 (de algemene principes) en Boek 2 (de specifieke delictsomschrijvingen) van het Strafwetboek. Zo moeten de algemene regels in Boek 1 van het Strafwetboek als overzichtelijke leidraad fungeren. In Boek 1 zal er derhalve duidelijk moeten worden gemaakt welke hypothesen er o.m. op bestraffingsniveau mogelijk zijn (dit veronderstelt het opstellen van een algemene inventaris van mogelijke straffen; geen nieuwe straffen mogen voor het eerst optreden in Boek 2 Sw.). Indien alternatieve straffen worden uitgesloten voor een bepaalde delictsomschrijving, dient hiervan melding te worden gemaakt in Boek 2 of de bijzondere strafwetgeving bij de bepaling van de straffen.

Ook moet de versnippering buiten het Strafwetboek in de mate van het mogelijke worden weggewerkt. Zo zal ten behoeve van de coherentie de Probatiwetgeving in het Strafwetboek moeten worden geïntegreerd mits enkele aanpassingen. Zo zal de voorwaarde van afwezigheid van bepaalde gerechtelijke antecedenten worden afgeschaft (voorwaarde die trouwens ook niet bestaat m.b.t. de minnelijke schikking, de bemiddeling in strafzaken, de werkstraf, de probatiestraf,...)).

Op termijn zullen ook de bijzondere strafwetten moeten worden bijgeschaafd. De focus van de werkzaamheden ligt echter thans op het Strafwetboek. In een eerste fase zal er dus t.a.v. de bijzondere strafwetten met conversietabellen worden gewerkt. M.b.t. de misdrijfomschrijvingen moet nochtans overlap worden vermeden. Bij de herziening van het Strafwetboek zal daarom een aantal delictsomschrijvingen

Ces discordances sont gênantes et il faut y remédier.

La détermination de la peine est un sujet pour le projet du Livre 2, mais il doit y avoir une réelle interaction entre le Livre premier (les principes généraux) et le Livre 2 (les incriminations spécifiques) du Code pénal. Les règles générales dans le Livre premier du Code pénal doivent donc faire office de fil conducteur clair. Il y a donc lieu d'indiquer précisément dans le Livre premier quelles sont les peines possibles (cela suppose l'établissement d'un inventaire général des peines possibles ; on ne peut édicter de nouvelles peines pour la première fois dans le Livre 2 du Code pénal). Si des peines alternatives doivent être exclues du champ d'application d'une infraction spécifique, cela sera indiqué, en règle, dans le Livre 2 lors de la détermination des peines.

Il faut également éliminer, dans la mesure du possible, l'éparpillement des dispositions pénales en dehors du Code pénal. Ainsi, pour des raisons de cohérence, la législation relative à la probation doit être intégrée dans le Code pénal moyennant quelques adaptations : la condition relative à l'absence de certains antécédents judiciaires sera également supprimée (condition qui n'existe d'ailleurs pas plus pour la transaction, la médiation pénale, la peine de travail, la peine de probation, etc.)).

À terme, les lois pénales particulières devront également être revues. Les travaux se focaliseront toutefois d'abord sur le Code pénal. Dans un premier temps, on travaillera pour les lois particulières avec des règles de conversion. Il faut toutefois éviter un chevauchement concernant les définitions d'infraction. Pour cette raison, un certain nombre d'incriminations seront intégrées dans le Livre 2 du Code pénal lors de sa révision.

worden geïntegreerd in Boek 2 van het Strafwetboek.

Cruciale ontwikkelingen in de rechtspraak worden niet altijd in de wet gereflecteerd, wat betekent dat wet en rechtspraak soms op belangrijke onderdelen uit elkaar lopen, wat de rechtszekerheid en de coherentie niet ten goede komt. De jurisprudentiële invulling blijkt nochtans wel een belangrijk toetsingscriterium te zijn in de rechtspraak van het Hof van Cassatie en van het Europees Hof van de Rechten van de Mens om het al dan niet voorzienbaar karakter van een strafbepaling na te gaan.³⁷ Wanneer de jurisprudentiële invulling van die aard is geweest dat een specifieke draagwijdte aan de rechtsregel moet worden toegeschreven, dient de specifieke uitlegging in de rechtsregel te worden geïncorporeerd. Deze integratie dient zeker te gebeuren in het raam van een aantal delictsomschrijvingen in Boek II van het Strafwetboek, maar dit uitgangspunt is ook toepasselijk voor de algemene bepalingen uit Boek I. Zo zullen alle rechtvaardigingsgronden, schuldontheftingsgronden, gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid en verschoningsgronden voortaan een wettelijke grondslag moeten kennen in Boek 1 van het Strafwetboek, wat nu niet het geval is voor de noodtoestand, het wettig verzet tegen misbruiken door de overheid en de onoverkomelijke dwaling. Ook zal de rechtvaardigingsgrond van de wettige verdediging van Boek II naar Boek 1 van het Strafwetboek moeten worden overgeheveld. Tevens verdient het aanbeveling de noties ‘materieel bestanddeel’ en ‘moreel bestanddeel’ in Boek 1 te omschrijven, alsook hier melding te maken van het regime van verzwarende bestanddelen.

Certains développements jurisprudentiels significatifs ne trouvent pas toujours d'écho dans la loi, créant ainsi un fossé entre la loi et la jurisprudence sur des points importants, ce qui nuit à la sécurité juridique et à la cohérence. L'interprétation donnée par la jurisprudence constitue pourtant un critère d'évaluation important aux yeux de la Cour de cassation et de la Cour européenne des droits de l'homme, pour vérifier le caractère prévisible ou non d'une disposition pénale³⁸. Lorsque l'interprétation jurisprudentielle est telle qu'elle attribue une portée spécifique à la règle de droit, cette interprétation doit être intégrée au niveau légal. Cette intégration doit certainement être effectuée pour certaines infractions du Livre II du Code pénal, mais ce principe s'applique également aux dispositions générales du Livre premier. Ainsi, toutes les causes de justification, les causes d'exemption de culpabilité, les causes de non-imputabilité et les causes d'excuse doivent dorénavant trouver un fondement légal dans le Livre premier du Code pénal, ce qui n'est actuellement pas le cas pour l'état de nécessité, la résistance légitime aux abus de l'autorité et l'erreur invincible. La cause de justification de la légitime défense devra également être rapatriée du Livre II vers le Livre premier du Code pénal. Il est également recommandé de définir dans le Livre premier du Code pénal les notions d'« élément matériel » et d'« élément moral », ainsi que d'y mentionner le régime des éléments aggravants.

³⁷ Zie J. ROZIE, “Beklaagde Alwetend. Over het criterium van de redelijke voorzienbaarheid als maatstaf van het *lex certa* principe in strafzaken”, *RW* 2012-2013, 802-817.

³⁸ Voir J. ROZIE, “Beklaagde Alwetend. Over het criterium van de redelijke voorzienbaarheid als maatstaf van het *lex certa* principe in strafzaken”, *RW* 2012-2013, 802-817.

2.3. Eenvoudig

Het vloeit reeds voort uit de premisse van coherentie, maar een optimaal werkend Strafwetboek moet ten slotte ook garant staan voor *transparante* en dus *eenvoudige* rechtsregels.

Wanneer bepaalde rechtsregels geen enkele meerwaarde blijken te hebben in de praktijk of een praktische uitwerking alleen maar bemoeilijken, moeten deze worden gewijzigd of opgeheven.

Zo is er geen enkele nood meer om de politieke criminele straf van de hechtenis te behouden. Ook het onderscheid tussen misdaden en wanbedrijven (en het daarbij horende onderscheid tussen de opsluiting en de gevangenisstraf) wordt, zoals reeds aangehaald, verlaten.

Volgende rechtsregels dienen o.i. ook zeker te worden bijgeschaafd/vereenvoudigd:

- strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon;
- strafbare poging;
- herhaling;
- samenloop;
- strafbare deelneming;
- het systeem van verzwarende omstandigheden.

De leesbaarheid van bepaalde rechtsregels is vandaag soms ver zoek. Vereenvoudiging moet dus ook worden nagestreefd op het gebied van het gehanteerde taalgebruik en de concrete opbouw van het wetsartikel.

De herziening van de voorstelling van de delictsomschrijvingen moet vanuit die optiek worden bewerkstelligd. Er moet worden gestreefd naar het gebruik van een 'begrijpelijke' (m.a.w. uit het dagelijks taalgebruik) betiteling vóór de definiëring van de delictsomschrijving (bv. 'witwassen', 'oplichting',...). Ook in Boek 1 van het Strafwetboek zullen alle

2.3. La simplicité

Elle découle déjà du principe de la cohérence, mais un Code pénal fonctionnant de manière optimale doit aussi garantir des règles de droit *transparentes* et donc *simples*.

Lorsque certaines règles de droit n'apporte pas de plus-value dans la pratique ou ne font que compliquer leur mise en œuvre pratique, elles doivent être modifiées ou abandonnées.

Il n'existe, par exemple, plus aucun intérêt à conserver la peine de détention pour les crimes politiques. Comme déjà indiqué, la distinction entre les crimes et délits (comme celle qui y est liée entre la réclusion et l'emprisonnement) est également abandonnée.

Ainsi, les règles de droit portant sur les notions suivantes doivent certainement être améliorées/simplifiées :

- la responsabilité pénale de la personne morale ;
- la tentative punissable ;
- la récidive ;
- le concours ;
- la participation ;
- le système des circonstances aggravantes.

A l'heure actuelle, la lisibilité de certaines règles de droit laisse parfois gravement à désirer. Il faut donc rechercher la simplification dans le langage utilisé et la structure concrète de la disposition légale.

Dans cette optique, il convient de revoir la présentation des incriminations. Il faut rechercher un intitulé « compréhensible » (dans un langage de tous les jours) sous laquelle l'infraction sera définie (« blanchiment », « escroquerie », par exemple). Dans le Livre premier du Code pénal également, tous les chapitres, les

hoofdstukken, afdelingen en wetsartikelen worden voorafgegaan door een onderwerpsomschrijving.

Soms wordt ook gewag gemaakt van generieke termen in de delictsomschrijvingen, in andere gevallen wordt dan weer de opsommingstechniek gehanteerd. Nog al te veel wordt gesteund op oubollig taalgebruik, wat dan in schrill contrast staat met het vernieuwende taalgebruik in recentere strafbepalingen. Een consequent uniform taalgebruik moet voor soortgelijke strafbaarstellingen hoog in het vaandel worden gedragen. Terminologische vernieuwing kan, zoals reeds geschreven, evenwel niet worden losgekoppeld van een inhoudelijke reflectie. Naast de individuele delictsomschrijvingen zullen ook de Titels uit Boek II van het Strafwetboek, die worden verondersteld de meest fundamentele maatschappelijke waarden te weerspiegelen, worden herbekeken.

3. Algemene opmerkingen naar aanleiding van het advies van de Raad van State

Voorafgaand aan de artikelsgewijze toelichting van het ontwerp, kan in algemene termen worden geantwoord op een aantal opmerkingen van de Raad van State die betrekking hebben op verscheidene bepalingen in de versie van deze tekst die tijdens de vorige legislatuur aan de Raad van State werd voorgelegd.

Zo wijst de Raad van State er bij enkele artikelen op dat het ontwerp ook enkele bepalingen omvat die betrekking hebben op de strafprocedure of de strafuitvoering.³⁹ De Raad vestigt daarbij ook de aandacht op het verschil in de bevoegdheidsverdelende regels tussen de federale Staat en de gemeenschappen en gewesten wat betreft het materieel strafrecht enerzijds en de strafprocedure

sections et les articles de loi seront précédés d'un intitulé adéquat.

Les définitions des incriminations utilisent parfois des termes génériques et dans d'autres cas, on a recours à la technique de l'énumération. De trop nombreuses définitions reposent encore sur un langage vieillot qui contraste fortement avec le langage moderne utilisé dans des dispositions pénales plus récentes. Pour de telles incriminations, un langage uniforme et cohérent doit être prôné. Comme écrit plus haut, le renouvellement terminologique ne peut être opéré sans une réflexion sur le contenu. Outre les définitions des infractions spécifiques, il y a lieu de revoir les titres du Livre II du Code pénal, qui sont supposés refléter les valeurs sociales fondamentales.

3. Remarques générales faisant suite à l'avis du Conseil d'État

Préalablement au commentaire des articles du projet, il convient de répondre en termes généraux à un certain nombre de remarques du Conseil d'État relatives à diverses dispositions dans la version de ce texte qui a été soumise au Conseil d'État lors de la précédente législature.

Ainsi, le Conseil d'État souligne pour plusieurs articles le fait que le projet renferme également quelques dispositions qui ont trait à la procédure pénale ou à l'exécution des peines.⁴¹ Le Conseil attire en outre l'attention sur la distinction dans les règles de répartition des compétences entre l'État fédéral et les communautés et régions en ce qui concerne, d'une part, le droit pénal

³⁹ Zie onder meer advies Raad van State, nr. 4, 153, 160, 169, 178, 196, 215 en 216.

⁴¹ Voir notamment l'avis du Conseil d'État n°s 4, 153, 160, 169, 178, 196, 215 et 216.

en de strafuitvoering anderzijds.⁴⁰ In antwoord op deze opmerkingen moet worden gesteld dat het in deze fase van de globale hervorming van het strafrecht, strafprocesrecht en strafuitvoeringsrecht opportuun is deze regels toch te behouden in Boek 1 van het Strafwetboek. De in dit ontwerp opgenomen regels zijn immers onmiddellijk gelinkt aan de straf zelf: ze zijn voor de rechtsonderhorige essentieel om de algemene strekking van de straf te kennen en te weten hoe de straf werkt. Dit is ook de reden waarom vele van deze bepalingen ook vandaag al in Boek I van het Strafwetboek zijn terug te vinden. Indien later, in het kader van het ontwerp van Wetboek van Strafvordering en het ontwerp van Wetboek van Strafwetboek waaraan de regering momenteel ook werkt, zou blijken dat het coherenter is deze daar op te nemen, kunnen zij alsnog in Boek 1 van het Strafwetboek worden geschrapt. Wat ten slotte het verschil op het vlak van de bevoegdheidsverdelende regels betreft, wil het ontwerp uiteraard op geen enkele manier afbreuk doen aan de bevoegdheidsverdelende regels zoals die voortvloeien uit de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen. Bovendien zijn de verscheidene wet-, decreet- en ordonnantiegevers zich bewust van de federale bevoegdheidsregels en houden zij hiermee rekening bij hun wetgevend werk.

matériel et, d'autre part, la procédure et l'exécution des peines.⁴² En réponse à ces remarques, il convient d'indiquer qu'il est opportun dans cette phase de réforme globale du droit pénal, du droit de la procédure pénale et du droit de l'exécution des peines de néanmoins maintenir ces règles dans le Livre 1er du Code pénal. Les dispositions figurant dans le présent projet sont en effet directement liées à la peine elle-même : elles sont essentielles pour le justiciable afin de connaître la portée générale de la peine et son application. C'est également la raison pour laquelle nombre de ces dispositions se trouvent déjà aujourd'hui dans le Livre 1er du Code pénal. Si par la suite, dans le cadre du projet de Code de procédure pénale et du projet de Code d'exécution des peines sur lesquels le gouvernement travaille également actuellement, il s'avèrait plus cohérent de les y faire figurer, elles pourraient encore être retirées du Livre 1er du Code pénal. Enfin, en ce qui concerne la différence sur le plan des règles de répartition des compétences, le projet n'entend nullement porter atteinte aux règles de répartition des compétences découlant de la loi spéciale de réformes institutionnelles du 8 août 1980. Par ailleurs, les différents législateurs, législateurs décrets et ordonnanciers sont conscients des règles de compétence fédérales et en tiennent compte dans leur travail législatif.

⁴⁰ Advies Raad van State, nr. 4.

⁴² Avis du Conseil d'État, n° 4.

De Raad van State wijst erop dat in het ontwerp een aantal algemene beginselen in herinnering worden gebracht die voortvloeien uit hogere rechtsnormen, zonder dat ze allemaal worden hernomen en zonder dat bij wet, decreet of ordonnantie van deze principes kan worden afgeweken.⁴³ Deze uitgangspunten kunnen worden onderschreven. In het ontwerp worden enkele essentiële beginselen hernomen die nauw gelinkt zijn aan de behandelde materie, maar uiteraard doet dit geen afbreuk aan het feit dat alle internationale principes (zoals bv. ook het persoonlijk karakter van de straf) onverminderd van toepassing blijven en dit ontwerp op geen enkele manier van deze principes wil afwijken.

De Raad van State vraagt in zijn advies verduidelijking omtrent het gebruik van het woord ‘wet’ doorheen het ontwerp.⁴⁵ Deze term wordt ‘bevoegdheidsneutraal’ gehanteerd doorheen heel het ontwerp: hiermee wordt dus zowel de wet, het decreet als de ordonnantie aangeduid. Dit vloeit voort uit de ruime strafrechtelijke bevoegdheden die de gemeenschappen en gewesten hebben op basis van artikel 11 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980. Indien overall in Boek 1 Sw. melding zou moeten worden gemaakt van ‘de wet, het decreet of ordonnantie’ zou dit de tekst onnodig verzwaren. Het ontwerp wil met de aanduiding ‘wet’ dan ook op geen enkele manier afbreuk doen aan de federale bevoegdheidsverdeling. Dit impliceert ook dat het woord ‘wet’ verwijst naar de wet in de formele zin (d.i. een algemeen verbindende norm, uitgaande van de wetgevende macht). Dit is alleen niet het geval in het ontworpen artikel 11 en 12, aangezien het legaliteitsbeginsel hier niet in de weg staat aan een ruimere interpretatie in het

Le Conseil d'État souligne que le projet rappelle un certain nombre de principes généraux qui découlent de normes supérieures, sans qu'elles soient toutes reprises et sans qu'il puisse être dérogé à ces principes par voie de loi, de décret ou d'ordonnance.⁴⁴ Ces postulats de départ peuvent être approuvés. Le projet reprend quelques principes essentiels étroitement liés à la matière traitée, ce qui toutefois ne porte pas atteinte au fait que tous les principes internationaux (comme p. ex. le caractère personnel de la peine) restent intégralement d'application et ce projet n'entend déroger d'aucune façon à ces principes.

Dans son avis, le Conseil d'État demande des précisions concernant l'utilisation du terme ‘loi’ à travers le projet.⁴⁶ Ce terme est utilisé ‘de manière neutre en termes de compétence’ dans l'ensemble du projet : il désigne donc à la fois la loi, le décret et l'ordonnance. Cela découle des vastes compétences que possèdent les communautés et régions en matière pénale sur la base de l'article 11 de la loi spéciale du 8 août 1980. S'il fallait mentionner partout dans le Livre 1er du Code pénal ‘la loi, le décret ou l'ordonnance’, cela alourdirait inutilement le texte. Dès lors, par l'utilisation du terme ‘loi’, le projet n'entend nullement porter atteinte à la répartition fédérale des compétences. Cela implique également que le terme ‘loi’ renvoie à la loi au sens formel (à savoir une norme généralement contraignante, émanant du pouvoir législatif). Ce n'est pas le cas uniquement aux articles 11 et 12 en projet étant donné que le principe de légalité ne fait pas obstacle à une interprétation plus large en

⁴³ Advies Raad van State, nr. 11.

⁴⁴ Avis du Conseil d'État, n° 11.

⁴⁵ Advies Raad van State, nr. 13.

⁴⁶ Avis du Conseil d'État, n° 13.

voordeel van de beklaagde of beschuldigde. Zo kan bv. een toelating bij de wet ook voortvloeien uit een koninklijk besluit.

In navolging van het advies van de Raad van State⁴⁷ werd waar mogelijk de vermelding ‘behoudens de bij wet bepaalde gevallen’ verwijderd, rekening houdend met het principe dat een wet steeds kan afwijken van een regel in een andere wet.

In navolging van het advies van de Raad van State⁴⁹ werd, waar mogelijk, het woord ‘feit’ vervangen door ‘misdrijf’ en het woord ‘verzuim’ door ‘nalaten’.

In antwoord op het advies van de Raad van State⁵¹ kan worden gesteld dat het woord ‘bestraft’ wordt gebruikt wanneer naar een gedraging wordt verwezen; het woord ‘gestraft’ wordt gebruikt wanneer wordt verwezen naar een persoon.

Ten slotte werden, in navolging van het advies van de Raad van State⁵³, alle in het ontwerp vermelde bedragen van de boetes aangepast aan de wijziging van de opdecimen door artikel 59 van de programmawet van 25 december 2016.

faveur du prévenu ou de l'accusé. Ainsi, à titre d'exemple, une autorisation de la loi peut également découler d'un arrêté royal.

À la suite de l'avis du Conseil d'État⁴⁸, la mention ‘sauf dans les cas prévus par la loi’ été supprimée là où c'était possible, compte tenu du principe selon lequel une loi peut toujours déroger à une disposition d'une autre loi.

À la suite de l'avis du Conseil d'État⁵⁰, le terme ‘fait’ a, dans la mesure du possible, été remplacé par le terme ‘infraction’ et, dans la version néerlandaise, le terme ‘verzuim’ a été remplacé par le terme ‘nalaten’.

En réponse à l'avis du Conseil d'État⁵², il peut être précisé que dans le texte néerlandais, le terme ‘bestraft’ est utilisé lorsqu'il est renvoyé à un comportement ; le terme ‘gestraft’ est utilisé lorsqu'il est renvoyé à une personne.

Enfin, à la suite de l'avis du Conseil d'État⁵⁴, tous les montants des amendes mentionnés dans le projet ont été adaptés à la modification des décimes additionnelles apportée par l'article 19 de la loi-programme du 25 décembre 2016.

Hoofdstuk 1 – Strafwet

Chapitre 1er – La loi pénale

⁴⁷ Advies Raad van State, nr. 14.

⁴⁸ Avis du Conseil d'État, n° 14.

⁴⁹ Advies Raad van State, nr. 19.

⁵⁰ Avis du Conseil d'État, n° 19.

⁵¹ Advies Raad van State, nr. 242.

⁵² Avis du Conseil d'État, n° 242.

⁵³ Advies Raad van State, nr. 239.

⁵⁴ Avis du Conseil d'État, n° 239.

Boek 1 van het Strafwetboek omvat de regels van algemeen strafrecht, namelijk de algemene beginselen van het strafrecht en de regels die de algemene voorwaarden van de strafbaarstelling, van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid en van de straffen bepalen. In Boek 2 van het Strafwetboek zijn dan de misdrijven opgenomen die overeenstemmen met de fundamentele maatschappelijke waarden die beschermd zijn door het strafrecht: de bepalingen uit dit boek omschrijven de strafbaarstellingen aan de hand van de constitutieve en verzwarende bestanddelen ervan en stellen de bijhorende straffen vast.⁵⁵

Naar het voorbeeld van tal van buitenlandse (Nederlandse, Zwitserse, Franse,...) wetboeken wordt voorgesteld om het algemeen strafrecht te benaderen aan de hand van enkele algemene bepalingen betreffende de strafwet.

Legaliteitsbeginsel (artikel 1)

Het legaliteitsbeginsel (*“Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege”* — “Geen misdrijf zonder wet, geen straf zonder wet”) is een fundamenteel beginsel dat gehuldigd wordt door zowel de Grondwet als de internationale verdragen.

Artikel 12, tweede lid, van de Grondwet bepaalt: *“Niemand kan worden vervolgd dan in de gevallen die de wet bepaalt en in de vorm die zij voorschrijft”*. Grondwetsartikel 14 voegt eraan toe: *“Geen straf kan worden ingevoerd of toegepast dan krachtens de wet.”*

Dit beginsel wordt ook gehuldigd in het Europees Verdrag tot Bescherming van de

Le Livre Ier du Code pénal a pour vocation de contenir les règles de droit pénal général, à savoir les principes généraux du droit pénal et les règles qui déterminent les conditions générales de l’incrimination, de la responsabilité pénale et des peines. Le second Livre du Code pénal reprend, quant à lui, les infractions qui correspondent aux valeurs sociales fondamentales protégées par le droit pénal : les dispositions contenues dans ce livre déterminent les incriminations à travers leurs éléments constitutifs et aggravants et fixent les peines qui leur sont attachées⁵⁶.

A l’instar de nombreux codes étrangers (néerlandais, suisse, français...), il est proposé d’aborder la matière du droit pénal général par quelques dispositions générales relatives à la loi pénale.

Le principe de légalité (article 1er)

Le principe de légalité (*«Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege»* — « Pas de crime sans loi, pas de peine sans loi ») est un principe fondamental consacré tant par la Constitution que par les Conventions internationales.

Aux termes de l’article 12, alinéa 2, de la Constitution, *« Nul ne peut être poursuivi que dans les cas prévus par la loi et dans les formes qu’elle prescrit »*. L’article 14 de notre loi fondamentale ajoute que *« Nulle peine ne peut être établie ni appliquée qu’en vertu de la loi »*.

Ce principe est également consacré par la Convention européenne de sauvegarde

⁵⁵ F. TULKENS, M. VAN DE KERCHOVE, Y. CARTUYVELS en C. GUILLAIN, *Introduction au droit pénal*, 10e ed., Brussel, Kluwer, 2014, 224-225.

⁵⁶ F. TULKENS, M. VAN DE KERCHOVE, Y. CARTUYVELS et C. GUILLAIN, *Introduction au droit pénal*, 10e éd., Bruxelles, Kluwer, 2014, 224-225.

Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden⁵⁷, het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten⁵⁸ en het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie⁵⁹.

des droits de l'homme et des libertés fondamentales⁶⁰, par le Pacte international relatif aux droits civils et politiques⁶¹ et la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne⁶².

⁵⁷ *Niemand mag worden veroordeeld wegens een handelen of nalaten, dat geen strafbaar feit naar nationaal of internationaal recht uitmaakte ten tijde dat het handelen of nalaten geschiedde. Evenmin mag een zwaardere straf worden opgelegd dan die, die ten tijde van het begaan van het strafbare feit van toepassing was. Dit artikel staat niet in de weg aan de berechting en bestraffing van iemand, die schuldig is aan een handelen of nalaten, dat ten tijde van het handelen of nalaten, een misdrijf was overeenkomstig de algemene rechtsbeginselen die door de beschaaftde volken worden erkend. (art. 7 .E.V.R.M)*

⁵⁸ 1. *Niemand kan worden veroordeeld wegens een handelen of nalaten, dat geen strafbaar feit naar nationaal of internationaal recht uitmaakte ten tijde dat het handelen of nalaten geschiedde. Evenmin mag een zwaardere straf worden opgelegd dan die, die ten tijde van het begaan van het strafbare feit van toepassing was. Indien, na het begaan van het strafbare feit de wet mocht voorzien in de oplegging van een lichtere straf, dient de overtreder daarvan te profiteren.*

2. *Geen enkele bepaling van dit artikel staat in de weg aan het vonnis en de straf van iemand die schuldig is aan een handelen of nalaten, hetwelk ten tijde dat het handelen of nalaten geschiedde, van strafrechtelijke aard was overeenkomstig de algemene rechtsbeginselen die door de volkerengemeenschap worden erkend. (art. 15 I.V.B.P.R.).*

⁵⁹ Artikel 49 Handvest van de Europese Unie - Het legaliteitsbeginsel en het evenredigheidsbeginsel inzake strafbare feiten en straffen :

1. *Niemand mag worden veroordeeld wegens een handelen of nalaten, dat geen strafbaar feit naar nationaal of internationaal recht uitmaakte ten tijde dat het handelen of nalaten geschiedde. Evenmin mag een zwaardere straf worden opgelegd dan die, die ten tijde van het begaan van het strafbare feit van toepassing was. Indien, na het begaan van het strafbare feit de wet mocht voorzien in een lichtere straf, moet zij worden toegepast.*

2. *Dit artikel staat niet in de weg aan de berechting en bestraffing van iemand, die schuldig is aan een handelen of nalaten dat, ten tijde van het handelen of nalaten, een misdrijf was overeenkomstig de algemene beginselen die door de volkerengemeenschap worden erkend.*

3. *De zwaarte van de straf mag niet onevenredig zijn aan het strafbare feit*

⁶⁰ *Nul ne peut être condamné pour une action ou une omission qui, au moment où elle a été commise, ne constituait pas une infraction d'après le droit national ou international. De même, il n'est infligé aucune peine plus forte que celle qui était applicable au moment où l'infraction a été commise. Le présent article ne portera pas atteinte au jugement et à la punition d'une personne coupable d'une action ou d'une omission qui, au moment où elle a été commise, était criminelle d'après les principes généraux de droit reconnus par les nations civilisées. (art. 7 C.E.D.H.)*

⁶¹ 1. *Nul ne sera condamné pour des actions ou omissions qui ne constituaient pas un acte délictueux d'après le droit national ou international au moment où elles ont été commises. De même, il ne sera infligé aucune peine plus forte que celle qui était applicable au moment où l'infraction a été commise. Si postérieurement à cette infraction, la loi prévoit l'application d'une peine plus légère, le délinquant doit en bénéficier.*

2. *Rien dans le présent article ne s'oppose au jugement ou à la condamnation de tout individu en raison d'actes ou omissions qui, au moment où ils ont été commis, étaient tenus pour criminels d'après les principes généraux de droit reconnus par l'ensemble des nations. (art. 15 P.I.D.C.P.).*

⁶² Article 49 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne – Principe de légalité et de proportionnalité des délits et des peines :

1. *Nul ne peut être condamné pour une action ou une omission qui, au moment où elle a été commise, ne constituait pas une infraction d'après le droit national ou le droit international. De même, il n'est infligé aucune peine plus forte que celle qui était applicable au moment où l'infraction a été commise. Si, postérieurement à cette infraction, la loi prévoit une peine plus légère, celle-ci doit être appliquée.*

2. *Le présent article ne porte pas atteinte au jugement et à la punition d'une personne coupable d'une action ou d'une omission qui, au moment où elle a été commise, était criminelle d'après les principes généraux reconnus par l'ensemble des nations.*

3. *L'intensité des peines ne doit pas être disproportionnée par rapport à l'infraction.*

Het ontwerp hanteert een eenvoudige formulering voor het legaliteitsbeginsel, ontleend aan artikel 111-3 van het Franse Strafwetboek.⁶³

Het voegt daaraan het voorbehoud uit artikel 7.2 van het Verdrag ter Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden, artikel 15.2 van het Internationaal Verdrag en artikel 49.2 van het Handvest van de Europese Unie toe. Het betreft de zogeheten Nuremberg-clausule, waarbij de kwestie van de gewoonrechtelijke oorsprong van bepaalde misdaden van internationaal recht werd aangevoerd voor het Nuremberg-tribunaal en Tokio-tribunaal.⁶⁵ Volgens C. Vanden Wyngaert vallen de *core crimes* - oorlogsmisdaden, misdaad van genocide en misdaden tegen de mensheid - op zijn minst onder de categorie van de misdaden van internationaal recht bedoeld bij de voornoemde artikelen 7.2 en 15.2.⁶⁶ Aangezien de strafbaarstelling van deze misdrijven zijn oorsprong vindt in het internationaal gewoonterecht, is deze regel eveneens van toepassing wanneer de Belgische rechter zijn extraterritoriale bevoegdheid uitoefent (zie advies van de Raad van State, nr. 27).

Le projet retient une formulation simple du principe de légalité qui s'inspire de l'article 111-3 du Code pénal français⁶⁴.

Il ajoute la réserve prévue par l'article 7.2 de la Convention de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales, l'article 15.2 du Pacte international et l'article 49.2 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne. Il s'agit de la clause dite de Nuremberg, la question de l'origine coutumière de certains crimes de droit international ayant été évoquée devant les Tribunaux de Nuremberg et de Tokyo⁶⁷. Suivant C. Van den Wyngaert, relèvent à tout le moins de la catégorie des crimes de droit international visés par les articles 7.2 et 15.2 précités les *core crimes*, à savoir les crimes de guerre, le crime de génocide et les crimes contre l'humanité⁶⁸. Comme l'incrimination de ces crimes trouve son fondement dans la Coutume internationale, la règle s'applique également en cas d'exercice par le juge belge d'une compétence extraterritoriale (voy. avis du Conseil d'Etat, n° 27).

Toepassing van de strafwet in de tijd (artikel 2)

L'application de la loi pénale dans le temps (article 2)

⁶³ *Nul ne peut être puni pour un crime ou pour un délit dont les éléments ne sont pas définis par la loi, ou pour une contravention dont les éléments ne sont pas définis par le règlement.*

Nul ne peut être puni d'une peine qui n'est pas prévue par la loi, si l'infraction est un crime ou un délit, ou par le règlement, si l'infraction est une contravention. (art. 111-3 Frans Strafwetboek).

⁶⁴ *Nul ne peut être puni pour un crime ou pour un délit dont les éléments ne sont pas définis par la loi, ou pour une contravention dont les éléments ne sont pas définis par le règlement.*

Nul ne peut être puni d'une peine qui n'est pas prévue par la loi, si l'infraction est un crime ou un délit, ou par le règlement, si l'infraction est une contravention. (art. 111-3 Du Code pénal français).

⁶⁵ E. DAVID, *Éléments de droit pénal international et européen*, Brussel, Bruylant, 2009, 749.

⁶⁶ C. VAN DEN WYNGAERT m.m.v. S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2006, p. 116, 2014, 81-82. Zie ook de conclusies van het openbaar ministerie voor Cass. 8 december 2010, AR P.10.0890.F, *Pas.* 2010, nr. 715.

⁶⁷ E. DAVID, *Éléments de droit pénal international et européen*, Bruxelles, Bruylant, 2009, 749.

⁶⁸ C. VAN DEN WYNGAERT avec l'assistance de S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Anvers, Maklu, 2006, p. 116, 2014, 81-82. Voy. aussi les conclusions du ministère public avant Cass. 8 décembre 2010, RG P.10.0890.F, *Pas.* 2010, n° 715.

Deze bepaling herneemt de regel uit artikel 2 Strafwetboek.

Als corollarium van het legaliteitsbeginsel wordt het beginsel van de niet-retroactiviteit van de straffen ook omschreven in artikel 7 van het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden, artikel 15 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten en artikel 49 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. Deze laatste twee bepalingen voorzien tevens in de retroactiviteit van de wetten die van latere datum zijn dan het misdrijf en die lichtere straffen bepalen.

Het eerste en tweede lid van de ontworpen bepaling huldigen het beginsel van de niet-retroactiviteit van de strafbaarstellingen en de straffen die zwaarder zijn. De strafwet kan, in beginsel, immers enkel van toepassing zijn op de toekomstige gedragingen en situaties, niet op de voorbije. Het gaat om een vereiste van rechtszekerheid, voortvloeiend uit het legaliteitsbeginsel.

Het derde lid voorziet, in het algemeen, in de retroactieve toepassing van de gunstigere bepalingen van elke nieuwe strafwet op de beklaagde. De formulering ervan is ontleend aan artikel 1.2 van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht.⁶⁹ Het beginsel van de retroactiviteit van de mildere strafwet geldt voor alles wat verbetering brengt in de toestand van de beklaagde.⁷⁰ In navolging van het advies van de Raad van State⁷¹ kan dus worden bevestigd dat deze regeling niet alleen geldt voor straffen en strafbaarstellingen, maar ook voor rechtvaardigingsgronden,

Cette disposition reprend la règle prévue à l'article 2 de notre Code pénal actuel.

Corollaire du principe de légalité, le principe de la non-rétroactivité des lois pénales est consacré notamment par l'article 7 de la Convention européenne des droits de l'homme et des libertés fondamentales, l'article 15 du Pacte international relatif aux droits civils et politiques et l'article 49 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne. Ces deux dernières dispositions prévoient également la rétroactivité des lois postérieures à l'infraction qui instituent des peines plus légères.

Les alinéas 1er et 2 de la disposition en projet consacrent le principe de la non-rétroactivité des incriminations et des peines plus fortes. En effet, la loi pénale ne peut, en principe, que régir les comportements et les situations à venir et non passées. Il s'agit d'une exigence de sécurité juridique qui découle du principe de légalité.

L'alinéa 3 prévoit, de façon générale, l'application rétroactive au prévenu des dispositions plus favorables de toute loi pénale nouvelle. Son libellé est emprunté à l'article 1.2 du Code pénal néerlandais⁷². Le principe de la rétroactivité de la loi pénale moins sévère est applicable à tout ce qui améliore la situation du prévenu⁷³. À la suite de l'avis du Conseil d'État⁷⁴, on peut donc confirmer que cette disposition s'applique non seulement aux peines et incriminations mais également aux causes de justification, causes

⁶⁹ “Bij verandering in de wetgeving na het tijdstip waarop het feit begaan is, worden de voor de verdachte gunstigste bepalingen toegepast” (art. 1.2. Wetboek van Strafrecht).

⁷⁰ Cass. 17 novembre 1993, AR 417, *Pas.* 1997, nr. 466.

⁷¹ Advies Raad van State, nr. 30.

⁷² “Bij verandering in de wetgeving na het tijdstip waarop het feit begaan is, worden de voor de verdachte gunstigste bepalingen toegepast” (art. 1.2. Wetboek van Strafrecht).

⁷³ Cass. 17 novembre 1993, RG 417, *Pas.* 1997, n° 466.

⁷⁴ Avis du Conseil d'État, n° 30.

schuldontheffingsgronden, gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid en verschoningsgronden.

Wanneer de nieuwe strafwet milder is voor de beklaagde in vergelijking met de vroegere toepasselijke bepalingen, dan is de nieuwe wet van toepassing op alle situaties waarover nog geen einduitspraak bestaat. De regel heeft betrekking op zowel de strafbaarstelling (schrapping van strafbaarstelling of minder ruime strafbaarstelling) als de straf (lichtere straf). Deze bepaling heeft slechts betrekking op de strafwetten, niet op wetten met betrekking tot de strafprocedure.

Hieruit volgt dat wanneer een handeling of omissie die verweten wordt aan de beklaagde strafbaar is gesteld door een wet die gewijzigd is op het moment van de rechterlijke uitspraak, de rechter het misdrijf enkel bewezen kan verklaren wanneer hij vaststelt dat deze handeling of omissie zoals ze werd gepleegd strafbaar blijft onder toepassing van de nieuwe wet.⁷⁵

Daaruit volgt dat, wanneer tussen het tijdstip van het plegen van het misdrijf en het tijdstip van de rechterlijke uitspraak verscheidene rechtsregels elkaar opvolgen, de meest gunstige rechtsregel voor de beklaagde in aanmerking moet worden genomen.⁷⁷

d'exemption de culpabilité, causes de non-imputabilité et causes d'excuse.

Ainsi, lorsque la nouvelle loi pénale est plus favorable pour le prévenu que les anciennes dispositions applicables, la nouvelle loi s'applique à toutes les situations qui ne sont pas encore définitivement jugées. La règle porte tant sur l'incrimination (suppression d'incrimination ou incrimination moins large) que sur la peine (peine plus douce). Cette disposition ne vise que les lois pénales et non les lois de procédure pénale.

Il en résulte que lorsque l'action ou l'omission imputée au prévenu est incriminée par une loi modifiée au moment du jugement, le juge ne peut déclarer l'infraction établie que s'il constate que cette action ou omission telle qu'elle a été commise, demeure incriminée en application de la loi nouvelle⁷⁶.

Il en résulte que lorsque, entre le moment de la commission de l'infraction et celui du jugement, plusieurs régimes juridiques se succèdent, il y a lieu de prendre en compte le régime le plus favorable au prévenu⁷⁸.

⁷⁵ Cass. 7 mei 2008, AR P.08.0176.F, *Pas.* 2008, nr. 277; zie ook de tussenkomst van F. Kutý tijdens het colloquium *Naar een nieuw Strafwetboek?* Dat op 3 mei 2019 plaats vond aan de Universiteit Saint-Louis Bruxelles.

⁷⁶ Cass., 7 mei 2008, RG P.08.0176.F, *Pas.*, 2008, n° 277 ; voy. l'intervention de F. Kutý lors du colloque, *Un nouveau Code pénal pour le futur*, organisé le 3 mai 2019 à l'Université Saint-Louis Bruxelles.

⁷⁷ Zie GwH 19 juli 2012, arrest nr. 97/2012 ; GwH. 7 mei 2020, arrest nr 63/2020.

⁷⁸ Voy. C. const. 19 juillet 2012, arrêt n° 97/2012 ; C. const. 7 mai 2020, arrêt n° 63/2020.

Zoals nu reeds het geval is, behoort de rechter te bepalen welke regel de meest gunstig is (minder ruime strafbaarstelling of lichtere straf⁷⁹). Wat de notie van zwaarste straf betreft, moet de rechter inzonderheid de rechtspraak van het Europees Hof van de Rechten van de Mens, die van het Grondwettelijk Hof en die van het Hof van Cassatie in aanmerking nemen.⁸⁰ De nieuwe indeling van straffen per niveau zou de taak van de rechter in dat opzicht moeten vergemakkelijken.

Indien de toepasselijke straffen worden aangepast, bestaat er vandaag onzekerheid over de vraag of, om te bepalen welke straf de zwaarste is, men het hele nieuwe bestraffingskader moet bekijken, dan wel of men de straffen afzonderlijk dient te vergelijken.⁸³ Om een einde te maken aan deze onzekerheid (zie advies Raad van

Comme c'est déjà le cas actuellement, il appartient au juge de déterminer quel est le régime plus favorable (incrimination moins large ou peine plus douce⁸¹). En ce qui concerne la notion de peine la plus grave, le juge devra prendre en compte notamment la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme, celle de la Cour constitutionnelle et de la Cour de cassation⁸². La nouvelle répartition des peines par niveau devrait faciliter la tâche du juge à cet égard.

En cas de modification des peines applicables, il existe actuellement une incertitude sur la question de savoir si, pour déterminer la peine la plus sévère, le nouveau régime des peines doit être apprécié dans son ensemble ou s'il y a lieu de comparer les peines prises isolément⁸⁵. Afin de mettre fin à cette

⁷⁹ Voor de notie van zwaardere of lichtere straf, zie F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge, T. 1. La loi pénale*, Brussel, Larcier, 2009, 274 tot 283.

⁸⁰ De rechtspraak van die hooggerichtshoven evolueert voortdurend en stoelt niet noodzakelijkerwijze op dezelfde benadering.

⁸¹ Sur la notion de peine plus forte ou plus douce, voir F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge, T. 1. La loi pénale*, Bruxelles, Larcier, 2009, 274 à 283.

⁸² La jurisprudence de ces cours suprêmes est en perpétuelle évolution et ne repose pas nécessairement sur la même approche.

⁸³ Zie. A. MONSIEURS, "De zwaarte van de straf volgens het Hof van Cassatie, het Grondwettelijk Hof en het Europees Hof van de Rechten van de Mens", *NC* 2008, pp. 225-244; S. COISNE, "Les enjeux du principe de rétroactivité in mitius consacré dans le Pacte international relatif aux droits civils et politiques", *Rev. dr. pén. crim.* 2006, pp. 5-69; C. MARR, "L'application de la loi pénale dans le temps après l'intervention de la Cour constitutionnelle", *JT* 2010, pp. 713-706. Volgens het Hof van Cassatie moet, wanneer twee wetten zowel hoofdgevangenisstraffen als geldboetes en bijkomende straffen bepalen en de duur van de gevangenisstraffen verschilt, enkel rekening worden gehouden met de gevangenisstraffen om de zwaarte van de straffen te bepalen. Eens op basis van de relatieve zwaarte van de hoofdgevangenisstraffen bepaald is welk van beide wettelijke stelsels, wat de strafmaat betreft, het meest gunstig is voor de beklaagde, dienen de strafbepalingen van dit laatste stelsel integraal en in al hun onderdelen te worden toegepast, ongeacht de omstandigheid dat bepaalde van die onderdelen, afzonderlijk beschouwd, minder gunstig zijn voor de beklaagde of nog niet bij de wet bepaald waren voordat het misdrijf werd gepleegd (Cass. 19 mei 2009, AR P.08.1164.N, *Pas.* 2009, nr 327, *Arr.Cass.* 2009, nr 327, concl. OM; Cass. 22 december 2009, AR P.09.0701.N, *Pas.* 2009, nr 775). Het Grondwettelijk Hof daarentegen, lijkt de situatie eerder te evalueren door *in concreto* het al dan niet zwaarder karakter van de nieuwe straf te bekijken en daarbij, in voorkomend geval, de techniek van het 'panacheren' te gebruiken (zie GwH 23 februari 2005, nr. 45/05; GwH 17 maart 2010, nr. 27/2010).

⁸⁵ Voy. A. MONSIEURS, « De zwaarte van de straf volgens het Hof van Cassatie, het Grondwettelijk Hof en het Europees Hof van de Rechten van de Mens », *N.C.*, 2008, pp. 225-244 ; S. COISNE, « Les enjeux du principe de rétroactivité in mitius consacré dans le Pacte international relatif aux droits civils et politiques », *Rev. dr. pén. crim.*, 2006, pp. 5-69 ; C. MARR, « L'application de la loi pénale dans le temps après l'intervention de la Cour constitutionnelle », *J.T.*, 2010, pp. 713-706. Suivant la Cour de cassation, lorsque deux lois fixent tant des peines d'emprisonnement principal, que des amendes et des peines accessoires, et que le taux des peines d'emprisonnement principal diffère, seules les peines d'emprisonnement principal sont prises en considération pour déterminer la gravité respective des peines. Le choix le plus favorable au prévenu entre deux systèmes légaux concernant le taux de la peine ayant été opéré sur la base de la gravité relative des peines d'emprisonnement

State, nr. 31) werd in het tweede lid de omschrijving “zwaardere straf” vervangen door “zwaardere hoofd- of bijkomende straf”, zodat duidelijk wordt gemaakt dat de vergelijking straf per straf⁸⁴ moet gebeuren en niet in zijn geheel. Deze regel werkt aldus in het voordeel van de beklaagde.

Met de nieuwe indeling van de hoofdstraffen in niveaus wordt de vergelijking van de hoofdstraffen eenvoudiger. Het volstaat het strafniveau onder de vroegere wet te vergelijken met het nieuwe door de wetgever weerhouden strafniveau. Voor de bijkomende straffen moet men ook overgaan tot een vergelijking tussen het vroegere regime van bijkomende straffen en het nieuwe regime. De toevoeging van een bijkomende straf of de verzwaring ervan impliceert dat het om een zwaardere straf gaat; de schrapping van een bijkomende straf of zijn vermindering impliceert daarentegen dat het om een lichtere straf gaat. Wanneer een bijkomende straf wordt vervangen door een andere, moet *in concreto* worden nagegaan welk regime het voor de beklaagde meest gunstige is.

incertitude (voy. avis du Conseil d'Etat, n° 31), les mots « principale ou accessoire » ont été ajoutés à l'alinéa 2 après les mots « aucune peine plus forte » afin d'indiquer que la comparaison doit avoir lieu peine par peine⁸⁶ et non dans son ensemble, règle qui est plus favorable pour le condamné.

Avec la nouvelle classification des peines principales par niveau, la comparaison des peines principales devient aisée : il suffit de comparer le niveau de peine antérieur avec le nouveau niveau de peine retenu par le législateur. Pour les peines accessoires, il faut procéder également à un examen comparatif entre le régime antérieur des peines accessoires et le nouveau régime. L'ajout d'une peine accessoire ou son aggravation signifie une peine plus grave et, à l'inverse, la suppression d'une peine accessoire ou son allègement implique un régime plus favorable. Lorsqu'une peine accessoire est remplacée par une autre, il y aura lieu de procéder à l'examen *in concreto* de la modification pour vérifier quel est le régime le plus favorable.

principal, il y a lieu d'appliquer les dispositions pénales de ce dernier système dans leur intégralité et dans ses subdivisions, nonobstant le fait que certaines de ces subdivisions s'avèrent distinctement moins favorables au prévenu ou qu'elles n'aient pas été prévues par la loi avant la commission de l'infraction (Cass., 19 mai 2009, RG P.08.1164.N, *Pas.*, 2009, n° 327, A.C., 2009, n° 327, concl. min. public.; Cass., 22 décembre 2009, RG P.09.0701.N, *Pas.*, 2009, n° 775). En revanche, la Cour constitutionnelle semble examiner la situation en appréciant davantage *in concreto* le caractère plus sévère ou non de la nouvelle peine, en admettant, le cas échéant, la technique du panachage (Voir C. const., 23 février 2005, arrêt n° 45/05 ; C. const., 17 mars 2010, arrêt n° 27/2010).

⁸⁴ In voorkomend geval via de techniek van het panacheren. Wanneer een bijkomende straf wordt vervangen door een andere bijkomende straf, zal het aan de rechter toekomen om te bepalen welke van beide straffen de zwaarste is.

⁸⁶ Le cas échéant, suivant la technique du panachage. Lorsqu'une peine accessoire est remplacée par une autre peine accessoire, il appartiendra au juge de déterminer laquelle des deux peines est la plus forte.

Overeenkomstig de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof⁸⁷ is de regel uit het derde lid ook van toepassing op een bijkomende veroordeling die een strafkarakter hebben in de zin van artikel 7 van het Europees verdrag ter bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (zie advies Raad van State nr. 32).

Het toepassingsgebied van een strafwet in de tijd omvat de periode die begint op het moment waarop de wet in werking treedt en eindigt op het moment waarop zij wordt opgeheven of vernietigd. Wanneer de wetgever voorziet dat een nieuwe wet van toepassing zal zijn vanaf een bepaalde datum, betekent dit dat de datum van inwerkingtreding van deze wet overeenstemt met deze bepaalde datum. Om te bepalen welke wet van toepassing is, moet worden bepaald welke wet van toepassing was op het moment waarop het misdrijf werd gepleegd; een wet van een latere datum zal worden toegepast wanneer zij als milder moet worden beschouwd en in werking is getreden op het moment van de rechterlijke uitspraak. Met andere woorden, de meest gunstige bepalingen moeten worden toegepast.⁸⁹

Toepassing van de strafwet in de ruimte (artikel 3)

De eerste twee leden zijn overgenomen uit de artikelen 3 en 4 van het huidige Strafwetboek.

Het eerste lid huldigt het territorialiteitsbeginsel van de strafwet: krachtens de regel *locus delicti commissi* is de strafwet van toepassing op de misdrijven gepleegd op het Belgisch grondgebied. De ratio van die regel berust op de grondslag van de strafrechtspleging

Conformément à la jurisprudence de la Cour constitutionnelle⁸⁸, la règle visée à l'alinéa 3 s'applique également aux condamnations accessoires qui ont un caractère pénal au sens de l'article 7 de la Convention de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales (voy. avis du Conseil d'Etat, n° 32).

La champ d'application d'une loi pénale dans le temps s'entend comme la période qui prend cours au moment où la loi entre en vigueur et prend fin au moment où elle est abrogée ou annulée. Lorsque le législateur prévoit qu'une loi nouvelle ne sera d'application qu'à partir d'une certaine date, cela signifie que la date d'entrée en vigueur de cette loi correspond à cette date fixée. Pour déterminer quelle est la loi applicable, il y aura lieu d'examiner la loi qui était d'application au moment où l'infraction a été commise ; une loi ultérieure sera appliquée si elle doit être considérée comme plus favorable et qu'elle est entrée en vigueur au moment du jugement. Autrement dit, les dispositions les plus favorables seront appliquées.⁹⁰

L'application de la loi pénale dans l'espace (article 3)

Les deux premiers alinéas reprennent les articles 3 et 4 du Code pénal actuel.

L'alinéa 1er consacre le principe de la territorialité de la loi pénale : en vertu de la règle *locus delicti commissi*, la loi pénale s'applique aux infractions commises sur le territoire belge. La raison de cette règle tient au fondement

⁸⁷ GwH 19 december 2007, nr. 157/2007.

⁸⁸ C. const., 19 décembre 2007, arrêt n° 157/2007.

⁸⁹ Toegevoegd in navolging van advies Raad van State, nr. 33.

⁹⁰ Ajouté suivant l'avis du Conseil d'Etat, nr. 33.

die verbonden is aan de staatssoevereiniteit.⁹¹

De wet kan afwijken van het territorialiteitsbeginsel. Aldus kunnen wettelijke- of verdragsbepalingen er uitzonderlijk in voorzien dat misdrijven die gepleegd zijn op Belgisch grondgebied en die in principe zouden moeten vallen onder de Belgische strafwet, onttrokken worden aan de rechtsmacht van de Belgische hoven en rechtbanken wegens de hoedanigheid van de dader of wegens de bijzondere plaats waar zij zijn gepleegd. Als voorbeeld kan verwezen worden naar de toepassing van de diplomatieke, consulaire en internationale onschendbaarheid, de misdrijven gepleegd tijdens de vlucht aan boord van een luchtvaartuig dat is ingeschreven in het buitenland, of de misdrijven gepleegd aan boord van oorlogsschepen en van schepen van buitenlandse staten die voor niet-commerciële doeleinden worden ingezet.

Het derde lid neemt, wat de lokalisering van het misdrijf betreft, de ubiciteitstheorie aan. Deze theorie behelst de toepassing van de strafwet op de misdrijven die gedeeltelijk in België hebben plaatsgevonden. Aldus is het misdrijf op het grondgebied van het Rijk gepleegd wanneer een van de constitutieve of verzwarende bestanddelen ervan materieel op dat grondgebied heeft plaatsgevonden.⁹³ ⁹⁴ Daarbij moet worden opgemerkt dat indien het misdrijf uit een onthouding bestaat, dit misdrijf wordt geacht te zijn

de la justice pénale liée à la souveraineté étatique⁹².

La loi peut déroger au principe de territorialité. Ainsi, de façon exceptionnelle, des dispositions légales ou conventionnelles peuvent prévoir que des infractions commises sur le territoire belge et devant tomber, en principe, sous le coup de la loi pénale belge échappent à la juridiction des cours et tribunaux belges, soit en raison de la qualité de l'auteur des faits, soit en raison du lieu particulier où elles sont perpétrées. On peut citer, à titre d'exemples, l'application des immunités diplomatiques, consulaires et internationales, les infractions commises en vol à bord d'un aéronef immatriculé à l'étranger ou les infractions commises à bord de navires de guerre et de navires d'Etat étrangers utilisés à des fins non commerciales.

L'alinéa 3 adopte, pour la localisation de l'infraction, la théorie de l'ubiquité qui prévoit l'application de la loi pénale aux infractions qui se sont partiellement réalisées en Belgique. Ainsi, l'infraction est réputée commise sur le territoire du royaume dès lors qu'un de ses éléments constitutifs ou aggravants a eu lieu matériellement sur ce territoire⁹⁹. Il convient de préciser ici que l'infraction consistant en une omission est réputée commise au lieu où l'obligation non respectée était censée être exécutée. La théorie de l'ubiquité est qualifiée

⁹¹ F. TULKENS, M. VAN DE KERCHOVE, Y. CARTUYVELS en C. GUILLAIN, *Introduction du droit pénal*, Waterloo, Kluwer, 2014, 294.

⁹² F. TULKENS, M. VAN DE KERCHOVE, Y. CARTUYVELS et C. GUILLAIN, *Introduction du droit pénal*, Waterloo, Kluwer, 2014, 294.

⁹³ Het derde lid is ontleend aan artikel 113-2 van het Franse Strafwetboek, dat bepaalt: « *l'infraction est réputée commise sur le territoire de la République dès lors qu'un de ses faits constitutifs a eu lieu sur ce territoire* » ; zie ook Cass. 24 januari 2001, AR P.00.1627.F, Pas. 2001, nr. 48.

⁹⁴ De formulering van deze bepaling werd licht aangepast in navolging van het advies van de Raad van State (advies Raad van State, nr. 38),

⁹⁹ L'alinéa 3 est inspiré de l'article 113-2 du Code pénal français qui dispose que « *l'infraction est réputée commise sur le territoire de la République dès lors qu'un de ses faits constitutifs a eu lieu sur ce territoire* » ; voyez aussi Cass. 24 janvier 2001, RG P.00.1627.F, Pas. 2001, n° 48.

gepleegd op de plaats waar de niet-nageleefde verplichting tot handelen had moeten worden uitgevoerd. De ubiquiteitstheorie wordt gekwalificeerd als objectief, aangezien zij rekening houdt met de materiële feiten van het misdrijf en niet met de intentie van de dader of met de gevolgen van het misdrijf.⁹⁵ ⁹⁶ Met andere woorden, hier wordt enkel rekening gehouden met de materiële en verzwarende bestanddelen⁹⁷ die zich veruitwendigt hebben op een manier die hun lokalisering mogelijk maken.⁹⁸

Krachtens het tweede lid van de ontworpen bepaling en overeenkomstig artikel 4 van het huidige Strafwetboek, is de extraterritoriale bevoegdheid van de Belgische rechtscolleges uitzonderlijk en beperkt tot de bij de wet bepaalde gevallen. Die aangelegenheid wordt thans geregeld door de artikelen 6 tot 14 van de Voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering. Aangezien deze kwestie in de eerste plaats rijst vanuit de optiek van de extraterritoriale bevoegdheid van de Belgische rechter, werd beslist om de opsomming van de gevallen van

d'objective dans la mesure où elle prend en compte les faits matériels de l'infraction et non l'intention de l'auteur ni les effets de l'infraction¹⁰⁰ ¹⁰¹. Autrement dit, on ne vise ici que les éléments matériels ou aggravants¹⁰² qui se sont traduits par une manifestation extérieure permettant leur localisation¹⁰³.

Aux termes de l'alinéa 2 de la disposition en projet et conformément à l'article 4 du Code pénal actuel, la compétence extraterritoriale des juridictions belges est exceptionnelle et est limitée aux cas déterminés par la loi. Cette matière est actuellement régie par les articles 6 à 14 du titre préliminaire du Code de procédure pénale. Comme cette question se pose, avant tout, sous l'angle de la compétence extraterritoriale du juge belge, il a été décidé de laisser aux dispositions relatives à la procédure pénale le soin de déterminer les cas

⁹⁵ F. TULKENS, M. VAN DE KERCHOVE, Y. CARTUYVELS en C. GUILLAIN, *Introduction du droit pénal*, Waterloo, Kluwer, 2014, 296; L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 152-153; D. VANDERMEERSCH, *Eléments de droit pénal et de procédure pénale*, Brussel, La Charte, 2015, 45-46.

⁹⁶ In dezelfde zin heeft het Hof van Cassatie geoordeeld dat de Belgische rechtscolleges bevoegd waren wanneer voor een tenlastelegging van moord het voorafgaand overleg, dat zowel de vereniging van misdadigers als de verzwarende omstandigheid van voorbedachten rade kan uitmaken, deels plaatsgevonden heeft op Belgisch grondgebied (Cass. 24 januari 2001, AR P.00.1627.F, *Pas.* 2001, nr. 48).

⁹⁷ Het gaat hier dus niet om het moreel bestanddeel zoals omschreven in artikel 7 van het ontwerp, aangezien dit uit zijn aard moeilijk te lokaliseren is in de ruimte.

⁹⁸ Wanneer een van de constitutieve bestanddelen van het misdrijf bestaat in het zich voordoen van een gevolg (bijvoorbeeld het zich voordoen van schade), wordt het misdrijf geacht in België te zijn gepleegd wanneer de gevolgen zich hebben voorgedaan op Belgisch grondgebied (zie advies Raad van State, nr. 41).

¹⁰⁰ F. TULKENS, M. VAN DE KERCHOVE, Y. CARTUYVELS et C. GUILLAIN, *Introduction du droit pénal*, Waterloo, Kluwer, 2014, 296; L. DUPONT et R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Louvain, Acco, 1990, 152-153; D. VANDERMEERSCH, *Eléments de droit pénal et de procédure pénale*, Bruxelles, La Charte, 2015, 45-46.

¹⁰¹ Dans le même sens, la Cour de cassation a jugé que lorsque pour une prévention d'assassinat, le concert préalable pouvant constituer tant l'association de malfaiteurs que la circonstance aggravante de préméditation a eu lieu partiellement sur le territoire belge, les juridictions belges étaient compétentes (Cass. 24 janvier 2001, RG P.00.1627.F, *Pas.* 2001, n° 48).

¹⁰² On ne vise pas ici l'élément moral tel que défini à l'article 7 du projet, qui est par essence difficile à localiser dans l'espace.

¹⁰³ Lorsqu'un des éléments constitutifs de l'infraction réside dans la réalisation d'une conséquence (par exemple, la réalisation d'un dommage), l'infraction est réputée commise en Belgique lorsque cette conséquence s'est réalisée sur le territoire belge (voy. avis du Conseil d'Etat, n° 41).

extraterritorialiteit over te laten aan de bepalingen met betrekking tot de strafrechtspleging. In antwoord op de opmerking van de Raad van State (advies Raad van State, nr. 37) wordt de keuze gemaakt om, in navolging van het arrest van het Grondwettelijk Hof, toen Arbitragehof, van 21 juni 2006, de regels met betrekking tot de extraterritoriale bevoegdheid van de Belgische rechter die geen enkele strafbaarstelling of straf bepalen¹⁰⁴ te beschouwen als procedureregels en geen regels van materieel strafrecht¹⁰⁵.

In antwoord op het advies van de Raad van State waarin werd opgemerkt dat het ontwerp onvoldoende rekening houdt met de grensoverschrijdende criminaliteit en in het bijzonder de gevolgen die het grensoverschrijdend karakter heeft voor de toepasselijkheid van de rechtvaardigingsgronden uit het buitenlandse recht (advies Raad van State, nr. 15), stellen de auteurs van het ontwerp dat het gegeven dat het misdrijf zich gedeeltelijk heeft voorgedaan op het grondgebied van het Rijk rechtvaardigt dat de Belgische rechter de regels van het Belgisch strafrecht toepast. Het verplichten van de nationale rechter om in dergelijk geval ook het vreemde recht toe te passen, dreigt hem voor een onmogelijke opdracht te plaatsen. Bovendien zal het niet altijd eenvoudig zijn te bepalen waar zich het zwaartepunt

d'extraterritorialité. En réponse à la remarque du Conseil d'Etat (avis du Conseil d'Etat, n° 37), l'option prise ici est de considérer, dans la suite de l'arrêt de la Cour constitutionnelle, alors Cour d'arbitrage, du 21 juin 2006, que les règles relatives à la compétence extraterritoriale du juge belge qui ne créent aucune incrimination et ne commencent aucune peine¹⁰⁶, relève de la procédure pénale et non du droit matériel¹⁰⁷.

En réponse à l'avis du Conseil d'Etat faisant remarquer que le projet de loi ne prend pas suffisamment en compte la délinquance transfrontalière et notamment les répercussions qu'elle pourrait avoir sur les causes de justification consacrées par le droit étranger (avis du Conseil d'Etat, n° 15), les auteurs du projet considèrent que la circonstance que l'infraction s'est partiellement réalisée sur le territoire du Royaume justifie que le juge belge applique les règles de droit pénal belge. Obliger le juge national à appliquer dans cette hypothèse également le droit étranger risque de le placer devant une tâche impossible. De plus, il ne sera pas toujours aisé de déterminer où se situe le centre de gravité d'une infraction pour justifier l'application du droit étranger.

¹⁰⁴ In ieder geval is de extraterritoriale toepassing van de strafwet in principe onderworpen aan de regel van de dubbele incriminatie.

¹⁰⁵ Arbitragehof 21 juni 2006, nr. 104/2006, overw. B.16, *JT* 2006, p. 661, noot N. BENAÏSSA, "La loi sur la compétence universelle, acte III", *JLMB* 2006, p. 1496, note A. KETTELS, "L'affaire Total Fina : quand le pragmatisme prend le pas sur la réalité intellectuelle"; zie H.-D. Bosly, "La jurisprudence de la Cour d'arbitrage et la notion de compétence extra-territoriale en matière pénale", in X (ed.), *En hommage à Francis Delpérée. Itinéraires d'un constitutionnaliste*, Brussel, Bruylant, 2007, p. 237-240; M.-A. BEERNAERT, H.-D. BOSLY et D. VANDERMEERSCH, *Droit de la procédure pénale*, Brussel, La Charte, 2014, p. 79.

¹⁰⁶ En tout état de cause, la compétence extra-territoriale du juge belge est subordonnée, en principe, à la règle de la double incrimination.

¹⁰⁷ C.A., 21 juin 2006, n° 104/2006, point B.16, *J.T.*, 2006, p. 661, note N. BENAÏSSA, « La loi sur la compétence universelle, acte III », *J.L.M.B.*, 2006, p. 1496, note A. KETTELS, « L'affaire Total Fina : quand le pragmatisme prend le pas sur la réalité intellectuelle »; voy. H.-D. Bosly, « La jurisprudence de la Cour d'arbitrage et la notion de compétence extra-territoriale en matière pénale », *En hommage à Francis Delpérée. Itinéraires d'un constitutionnaliste*, Bruxelles, Bruylant, 2007, pp. 237-240; M.-A. BEERNAERT, H.-D. BOSLY et D. VANDERMEERSCH, *Droit de la procédure pénale*, Bruxelles, La Charte, 2014, p. 79.

van het misdrijf bevindt om de toepassing van het vreemde recht te verantwoorden.

Interpretatie van de strafwet (artikel 4)

Het legaliteitsbeginsel vereist een heldere en precieze formulering van de wet om rechtszekerheid te waarborgen en om iedere burger in staat te stellen zijn gedragingen te richten naar de wettelijke verplichtingen. Maar wanneer de door de wetgever gebruikte bewoordingen, in weerwil van de vereisten eigen aan het legaliteitsbeginsel, vatbaar zijn voor interpretatie, moet de rechter zich uitspreken over de betekenis en de strekking van de bewoordingen van de wet. Daarbij moet worden opgemerkt dat de rechter een strafwet enkel behoort te interpreteren indien er bij hem twijfel bestaat over de strekking ervan; indien er bij hem geen twijfel bestaat, moet hij de wet ten volle uitwerking laten krijgen.¹⁰⁸

Gelet op het legaliteitsbeginsel moet de volgende regel worden gehanteerd bij de interpretatie in strafzaken: het strafrecht moet strikt worden geïnterpreteerd, met het verbod op interpretatie naar analogie als logisch gevolg.

De voorgestelde tekst richt zich naar de opmerkingen die zijn geformuleerd door de Commissie over het voorontwerp van Strafwetboek.¹¹⁰ De Commissie had het advies geformuleerd dat het Strafwetboek zou moeten beperkt zijn tot een bepaling die stelt dat de strafwet strikt moet worden geïnterpreteerd en niet naar analogie kan worden toegepast.

Aldus mag de rechter de wet niet laten uitstijgen boven hetgeen de wetgever heeft bepaald. Bij zijn interpretatie moet

L'interprétation de la loi pénale (article 4)

Le principe de légalité exige que la loi soit rédigée de façon claire et précise afin de garantir une sécurité juridique et de permettre à tout citoyen d'adapter son comportement en fonction des obligations légales. Mais lorsque les termes utilisés par le législateur sont, nonobstant les exigences du principe de légalité, sujets à interprétation, le juge est tenu de trancher sur le sens et la portée des termes de la loi. Il faut noter ici que le juge n'est appelé à interpréter une loi pénale que s'il a un doute quant à sa portée; s'il n'a pas de doute, il doit faire sortir à la loi tous ses effets¹⁰⁹.

Eu égard au principe de légalité, la règle d'interprétation en matière pénale doit être la suivante : le droit pénal est d'interprétation stricte avec, comme corollaire, l'interdiction de l'interprétation par analogie.

Le texte proposé se conforme aux observations formulées par la Commission sur l'avant-projet de Code pénal¹¹¹. La Commission avait émis l'avis suivant lequel le Code pénal doit se limiter à contenir une disposition selon laquelle la loi pénale est d'interprétation stricte et qu'elle ne s'applique pas par analogie.

Ainsi, le juge n'a pas à étendre la loi au-delà de ce que le législateur a défini. Dans son œuvre d'interprétation, le juge

¹⁰⁸ Cass. 18 december 2013, AR P.13.0708.F, *Pas.* 2013, nr. 693.

¹⁰⁹ Cass. 18 décembre 2013, RG P.13.0708.F, *Pas.* 2013, n° 693.

¹¹⁰ Commissie voor de herziening van het Strafwetboek, *Opmerkingen van de commissie over het voorontwerp van Strafwetboek*, Brussel, Ed. Belgisch Staatsblad, 1986, 36.

¹¹¹ Commission pour la révision du Code pénal, *Observations de la commission sur l'avant-projet de Code pénal*, Bruxelles, Ed. Moniteur belge, 1986, 36.

de rechter in geval van twijfel over de betekenis of strekking van de bewoordingen van de wetgever zich houden aan een strikte interpretatie ervan, dat wil zeggen de interpretatie die aan de gebruikte bewoordingen de meest beperkte draagwijdte geeft.

De strikte interpretatie van het strafrecht impliceert het verbod op de analoge interpretatie; dit is het uitbreiden van het toepassingsgebied van een strafbepaling tot een situatie die zij niet beoogt maar die aanzienlijke gelijkenissen vertoont met de situatie die door de wet is bedoeld. Het verbod op de analoge interpretatie geldt voor de wetten inzake strafbaarstelling en strafbepaling¹¹², of meer in het algemeen, voor alle bepalingen die de strafwet uitbreiden of de bestraffing verzwaren. De analoge interpretatie is daarentegen niet verboden voor de bepalingen die het toepassingsgebied van de strafwet inperken of de bestraffing verlichten.¹¹³ Om elke twijfel ter zake te vermijden en in navolging van het advies van de Raad van State (nr. 42), wordt gepreciseerd dat een analogische interpretatie alleen is verboden wanneer zij in het nadeel van de vervolgte persoon werkt.

Dit betekent dat een strikte interpretatie de rechter niet de mogelijkheid ontnemt om rechtvaardigingsgronden, schuldontheffingsgronden, verschoningsgronden of strafrechtelijke immuniteiten naar analogie toe te passen wanneer hun bestaansreden zich uitstrekt tot buiten de gebruikte omschrijving of, in voorkomend geval¹¹⁶, rechtvaardigingsgronden of

est tenu, en cas de doute sur le sens ou la portée des termes utilisés par le législateur, de leur donner une interprétation stricte, c'est-à-dire celle qui donne aux termes utilisés le sens qui a la plus petite extension.

L'interprétation stricte du droit pénal implique l'interdiction de l'interprétation analogique qui consiste à étendre le champ d'application d'une règle pénale à une situation qu'elle ne vise pas mais qui présente des similitudes importantes avec la situation visée par la loi. L'interdiction de l'interprétation par analogie s'applique aux lois d'incrimination et de pénalité¹¹⁴ ou de façon plus générale, à toutes les dispositions qui ont pour effet d'étendre la loi pénale ou d'aggraver la répression. En revanche, l'interprétation par analogie n'est pas prohibée pour les dispositions qui ont pour effet de limiter le champ d'application de la loi pénale ou d'alléger la répression¹¹⁵. Afin de lever tout doute à cet égard et à la suite de l'avis du Conseil d'Etat (n° 42), il est précisé que l'interprétation par analogie n'est interdite que lorsqu'elle a lieu en défaveur de la personne poursuivie.

Cela signifie que l'interprétation stricte ne prive pas le juge du pouvoir d'interpréter par analogie les causes de justification, de non imputabilité et d'excuse et les immunités pénales lorsque leur motif s'étend au-delà de leurs termes ou de consacrer, le cas échéant¹¹⁸, des causes de justification ou

¹¹² F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge, T. 1. La loi pénale*, Brussel, Larcier, 2009, 227.

¹¹³ C. VAN DEN WYNGAERT m.m.v. S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2014, 89. Het gaat meer bepaald om wettelijke bepalingen die een rechtvaardigingsgrond of verschoningsgrond bevatten.

¹¹⁴ F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge, T. 1. La loi pénale*, Bruxelles, Larcier, 2009, 227.

¹¹⁵ C. VAN DEN WYNGAERT avec l'assistance de S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Anvers, Maklu, 2014, 89. Il s'agit notamment des dispositions légales consacrant une cause de justification ou une cause d'excuse.

¹¹⁶ Het wetsontwerp tracht evenwel, in de mate van het mogelijke, de door de rechtspraak gecreëerde rechtvaardigingsgronden en schuldontheffingsgronden te codificeren.

¹¹⁸ Mais le projet tente dans la mesure du possible de codifier les causes de justification ou de non imputabilité jurisprudentielles.

schuldontheffingsgronden aan te nemen die niet door de wet zijn voorzien.¹¹⁷

In zijn voorontwerp opperde commissaris Legros om te voorzien in een tweede lid bij de bepaling, luidend als volgt:

“De rechter gedraagt zich evenwel naar de volgende aanwijzingen:

- a) De stricte interpretatie geschiedt in verband met de wil van de wetgever, op redelijke wijze begrepen en niet door uitlegging van de woorden.*
- b) De stricte interpretatie betreft enkel de strafbepalingen of de bepalingen die ongunstig zijn voor de beschuldigde of de beklaagde; de gunstige bepalingen kunnen worden uitgebreid, behalve de verschoning. De rechter kan onder meer de wettelijke gronden van rechtvaardiging analoog toepassen op gedragingen waarop ze niet van toepassing zijn, maar die blijken geen schuld in te houden.*
- c) Twijfel werkt in het voordeel van de beschuldigde of de beklaagde, wanneer hij de feiten betreft.¹²⁰ Slaat hij op de toepassing van de wet, dan moet de rechter evenwel de zin die aan die tekst moet gegeven worden, nagaan en bevestigen;*
- d) Behoudens strijdige aanwijzingen in de wet, worden de*

de non imputabilité non prévues par la loi¹¹⁹.

Dans son avant-projet, le Commissaire Legros suggérait de prévoir un second alinéa à la disposition libellé comme suit :

« Néanmoins, le juge se conformera aux indications suivantes :

- a) L'interprétation stricte s'entend par rapport à la volonté du législateur, raisonnablement comprise, non de manière exégétique par rapport aux mots.*
- b) L'interprétation stricte ne concerne que les dispositions répressives ou défavorables à l'accusé ou au prévenu ; les dispositions favorables peuvent être étendues, sauf les excuses. Notamment, le juge peut étendre, par analogie, les causes légales de justification aux comportements qui, bien que non couverts par celles-ci, apparaîtraient comme exempts de toute faute.*
- c) Le doute profite à l'accusé et au prévenu, quand il porte sur les faits¹²¹. En revanche, quand il concerne l'application de la loi, le juge doit rechercher et affirmer le sens qu'il convient d'attribuer au texte.*
- d) Sauf indications contraires données dans la loi, les concepts de droit pénal*

¹¹⁷ Zie de tussenkomst van F. Kutty tijdens het colloquium *Naar een nieuw Strafwetboek?* dat plaatsvond op 3 mei 2019 aan de Université Saint-Louis Bruxelles. Het is niet noodzakelijk deze precisering aan te brengen in de wettekst, aangezien elders in de wettekst reeds is aangegeven dat een analoge interpretatie van de wet slechts verboden is wanneer deze in het nadeel werkt van de vervolgte persoon.

¹¹⁹ Voyez l'intervention de F. Kutty lors du colloque, *Un nouveau Code pénal pour le futur*, organisé le 3 mai 2019 à l'Université Saint-Louis Bruxelles. Toutefois, il n'est pas nécessaire d'apporter cette précision dans le texte dès lors qu'il est indiqué par ailleurs que l'interprétation par analogie n'est interdite que lorsqu'elle a lieu en défaveur de la personne poursuivie.

¹²⁰ Die regel is vreemd aan de problematiek van de interpretatie van de strafwet, maar heeft enkel betrekking op de kwestie van het bewijs van schuld.

¹²¹ Cette règle est étrangère à la problématique de l'interprétation de la loi pénale mais concerne uniquement la question de la preuve de la culpabilité.

*strafrechtelijke begrippen
aangewend in hun gewone en niet
in hun technische betekenis.”.*

De commissie die het voorontwerp opstelde heeft geoordeeld dat het tweede lid in werkelijkheid een verduidelijking bij de regel uit het eerste lid was en een verwijzing naar de bestaande rechtsleer behelsde. Zij meende dat het daarom wenselijk was zich te beperken tot het formuleren van een stand van zaken hieromtrent in de memorie van toelichting, des te meer daar deze bepaling niet alle mogelijke gevallen van interpretatie regelt. Zo werd hierin bijvoorbeeld niet de hypothese geregeld waarin de wetgever een bepaald toepassingsgeval van de wet niet heeft kunnen voorzien (toepassing van de zogenaamde ‘evolutieve’ interpretatie.¹²²)

Het beginsel van de strikte interpretatie en het verbod op analoge interpretatie in het nadeel van de vervolgte persoon staan geen evolutieve interpretatie van de strafwet door de rechter in de weg. In dat geval wordt de strafbepaling toegepast op situaties die, vanwege het oudere karakter van de regel, niet uitdrukkelijk beoogd zijn in de regel maar daarin wel impliciet en ontegenzeggelijk vervat zijn, doordat zij destijds onmogelijk konden worden voorzien door de wetgever. Volgens het Hof van Cassatie “mag de rechter de strafwet toepassen op feiten die de wetgever bij de afkondiging van de wettelijke bepaling destijds onmogelijk kon voorzien, op de tweevoudige voorwaarde dat de wil van de wetgever om feiten van dergelijke aard strafbaar te stellen vaststaat en dat die feiten kunnen

sont pris dans le sens courant, non dans leur sens technique. ».

La Commission sur l’avant-projet de Code pénal a jugé que le second alinéa était en réalité un commentaire de la règle exprimée au premier alinéa et constituait un renvoi à la doctrine existante. Elle estimait dès lors qu’il semblait indiqué de se limiter à en faire état dans l’exposé des motifs d’autant plus que le texte ne reprenait pas tous les cas possibles d’interprétation, omettant par exemple l’hypothèse où le législateur n’avait pas pu prévoir certains cas d’application de la loi (application dite « évolutive » de la loi pénale)¹²³.

Le principe de l’interprétation stricte et l’interdiction de l’interprétation par analogie en défaveur de la personne poursuivie n’empêchent pas le juge de procéder à une interprétation évolutive de la loi pénale. Dans ce cas de figure, la règle pénale est appliquée à des situations qui, en raison de l’ancienneté de la règle, ne sont pas visées expressément dans la règle mais y sont implicitement et certainement comprises étant donné que le législateur de l’époque était dans l’impossibilité de les prévoir. Suivant la Cour de cassation, « il est permis au juge d’appliquer la loi pénale à des faits que le législateur était dans l’impossibilité absolue de prévoir à l’époque de la promulgation de la disposition légale à la double condition que la volonté du législateur d’ériger des faits de cette nature en infraction soit certaine et que

¹²² Commission pour la révision du Code pénal, *Observations de la commission sur l’avant-projet de Code pénal*, Brussel, Ed. Belgisch Staatsblad, 1986, p36. De commissie voegt hieraan toe dat punt c betrekking heeft op een materie die niet behoort tot de interpretatie van de strafwet maar tot het bewijs van het misdrijf.

¹²³ Commission pour la révision du Code pénal, *Observations de la commission sur l’avant-projet de Code pénal*, Bruxelles, Ed. Moniteur belge, 1986, p36. La commission ajoute que le point c contient une disposition qui ne relève pas du domaine de l’interprétation de la loi pénale mais bien du problème de la preuve des infractions.

worden begrepen in het kader van de wettelijke definitie van het misdrijf”.¹²⁴

Met het oog op de duidelijkheid en nauwkeurigheid moet worden vermeld dat deze rechtspraak gecodificeerd wordt in het tweede lid van artikel 4: “De strafwet kan worden toegepast op feiten die de wetgever onmogelijk kon voorzien ten tijde van haar afkondiging op voorwaarde dat de wil van de wetgever om dat soort feiten tot misdrijf te maken zeker is en dat de feiten onder de wettelijke omschrijving van het misdrijf kunnen vallen.”¹²⁶

De rechtspraak erkent dat de rechter zich niet hoeft te beperken tot de letterlijke interpretatie van de wet maar zich kan baseren op de voorbereidende werken, op de geest of op het doel van de wet (*ratio legis*) of op de coherentie van de bepalingen om een wettekst te interpreteren.¹²⁸

Hoofdstuk 2 – Misdrijf

Afdeling 1. Definitie van het misdrijf

Dit hoofdstuk definieert de bestanddelen die het misdrijf kenmerken en tot gevolg hebben dat een gedrag binnen het toepassingsgebied van het strafrecht valt.

Traditioneel betreft het vooreerst het materieel bestanddeel (“*élément matériel*”) en het schuldbestanddeel

ces faits puissent être compris dans la définition légale de l’infraction »¹²⁵.

Dans un souci de clarté et de précision, cette jurisprudence se trouve codifiée dans l’alinéa 2 de l’article 4 : « La loi pénale peut s’appliquer à des faits que le législateur était dans l’impossibilité absolue de prévoir à l’époque de sa promulgation à la condition que la volonté du législateur d’ériger des faits de cette nature en infraction soit certaine et que ces faits puissent être compris dans la définition légale de l’infraction »¹²⁷.

La jurisprudence admet que le juge n’est pas tenu de se limiter à l’interprétation littérale de la loi mais peut se baser sur les travaux préparatoires, sur l’esprit ou le but de la loi (*ratio legis*) ou encore sur la cohérence des dispositions pour interpréter un texte de loi¹²⁹.

Chapitre 2 – L’infraction

Section 1re. La définition de l’infraction

Ce chapitre a pour objet de définir les éléments caractérisant l’infraction et ayant pour conséquence qu’un comportement tombe sous le champ d’application du droit pénal.

De façon classique, il s’agit d’abord de l’élément matériel (« *matériel bestanddeel* ») et de l’élément fautif

¹²⁴ Cass. 2 oktober 2002, AR P.02.0635.F, *Pas.* 2002, nr. 497; Cass. 10 november 2004, AR P.04.0974.F, *Pas.* 2004, nr. 540.

¹²⁵ Cass. 2 octobre 2002, RG P.02.0635.F, *Pas.* 2002, n° 497; Cass. 10 novembre 2004, RG P.04.0974.F, *Pas.* 2004, n° 540.

¹²⁶ Deze suggestie werd gedaan door F. Kutty tijdens het colloquium *Naar een nieuw Strafwetboek?* dat plaatsvond op 3 mei 2019 aan de Université Saint-Louis Bruxelles.

¹²⁷ Cette suggestion a été faite par F. Kutty lors du colloque, *Un nouveau Code pénal pour le futur*, organisé le 3 mai 2019 à l’Université Saint-Louis Bruxelles.

¹²⁸ Zie F. TULKENS, M. VAN DE KERCHOVE, Y. CARTUYVELS en C. GUILLAIN, *Introduction au droit pénal*, 10e ed., Brussel, Kluwer, 2014, 323-324.

¹²⁹ Voy. F. TULKENS, M. VAN DE KERCHOVE, Y. CARTUYVELS et C. GUILLAIN, *Introduction au droit pénal*, 10e éd., Bruxelles, Kluwer, 2014, 323-324.

(“élément moral”)¹³⁰, met vervolgens het bestanddeel van wederrechtelijkheid (“*illicéité pénale*”)¹³¹. Daarbij komen nog de verzwarende bestanddelen, die volgens de wet moeten leiden tot toepassing van een zwaardere straf.

Eerst worden de constitutieve bestanddelen van het misdrijf (artikel 5) gedefinieerd aan de hand van het materieel bestanddeel (artikel 6) en moreel bestanddeel (artikel 7) ervan, alsook de verzwarende bestanddelen (artikel 8). Daarna volgt de omschrijving van het bestanddeel van wederrechtelijkheid (“*illicéité pénale*”) aan de hand van de bepaling van de rechtvaardigingsgronden (afdeling 3).

Bestanddelen van het misdrijf (artikel 5)

Overeenkomstig het legaliteitsbeginsel vooronderstelt elk misdrijf de strafbaarstelling van een gedrag door de wetgever: zij bestaat in het omschrijven van de *constitutieve* bestanddelen – die het misdrijf ‘constitueren’ – en van de *verzwarende* bestanddelen die gronden van verzwaring van het misdrijf vormen (met een verzwaring van de straf die van toepassing is).

(« moreel bestanddeel »)¹³² auquel s’ajoute l’élément d’illicéité pénale (« *wederrechtelijkheid* »)¹³³. Il convient d’y ajouter les éléments aggravants qui, au regard de la loi, doivent entraîner l’application d’une peine plus forte.

Dans un premier temps, il s’agit de définir les éléments constitutifs de l’infraction (art. 5) à travers ses éléments matériel (art. 6) et moral (art. 7) ainsi que les éléments aggravants (art. 8). Dans un second temps, il s’agira de circonscrire l’élément d’illicéité pénale (« *wederrechtelijkheid* ») à travers la définition des causes de justification (section 3).

Les éléments constitutifs de l’infraction (article 5)

Conformément au principe de légalité, toute infraction présuppose l’incrimination d’un comportement par le législateur : celle-ci consiste à décrire les éléments *constitutifs* — qui « constituent » l’infraction — ainsi que les éléments *aggravants* qui forment des causes d’aggravation de l’infraction (par le biais d’une aggravation de la peine applicable).

¹³⁰ Naargelang de auteurs ook gekwalificeerd als het “moreel bestanddeel”, “intentioneel bestanddeel” of “subjectief bestanddeel”.

¹³¹ Onderverdeling gehanteerd door met name C. VAN DEN WYNGAERT m.m.v. S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2014, 180 tot 184). Bepaalde auteurs (L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 164-166) voegen daaraan het bestanddeel “s strafwaardigheid” toe, verwijzend naar de strafuitsluitende verschoningsgronden, maar het verdient de voorkeur om die aan bod te laten komen in het kader van de straf (zie D. VANDERMEERSCH, *Eléments de droit pénal et de procédure pénale*, Brussel, La Chartre, 2015, 51-52).

¹³² Qualifié aussi suivant les auteurs comme « élément moral », « élément intentionnel » ou encore « élément subjectif ».

¹³³ Il s’agit de la subdivision retenue notamment par C. VAN DEN WYNGAERT avec l’assistance de S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Anvers, Maklu, 2014, 180 à 184. Certains auteurs (L. DUPONT et R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Louvain, Acco, 1990, 164-166) y ajoutent l’élément de « strafwaardigheid » qui se réfère aux causes d’excuse absolutoires, mais il est préférable de traiter celles-ci dans le cadre de la peine (voir D. VANDERMEERSCH, *Eléments de droit pénal et de procédure pénale*, Bruxelles, La Chartre, 2015, 51-52).

Opdat er sprake zou zijn van enig misdrijf moeten er bijgevolg een materieel bestanddeel en een moreel bestanddeel zijn vastgesteld.

De gedraging wordt geacht wederrechtelijk te zijn wanneer het materieel bestanddeel en het moreel bestanddeel vervuld zijn. Indien er een rechtvaardigingsgrond aanwezig is, is er geen wederrechtelijkheid¹³⁴

Wanneer de wet het noodzakelijk acht, kan zij voorzien in “verzwaarde” misdrijven, dat wil zeggen de toepassing van een zwaardere straf wanneer een of meer verzwarende bestanddelen worden vastgesteld (ontworpen artikel 8).

Materieel bestanddeel (artikel 6)

Elk misdrijf wordt gekenmerkt door een uitwendig gedrag dat verboden is bij wet. Dat gedrag is onderworpen aan de wettelijke strafbaarstelling. Dit is het materieel bestanddeel.¹³⁶

Het uitwendige gedrag dat onder het strafrecht valt, kan de vorm aannemen van een handeling¹³⁸ of van een nalaten¹³⁹, al naargelang de wet bepaalt. Het materieel bestanddeel kan bestaan uit meerdere componenten, bijvoorbeeld uit het realiseren van een bepaald gevolg en een leeftijdsvereiste voor het slachtoffer of een bepaalde hoedanigheid van de dader

Toute infraction requiert, par conséquent, le constat d'un élément matériel et d'un élément moral.

Le comportement est réputé illicite lorsque l'élément matériel et l'élément moral sont réunis. S'il y a une cause de justification, il n'y a pas d'illicéité.¹³⁵

Lorsqu'elle l'estime nécessaire, la loi peut prévoir des infractions « aggravées », c'est-à-dire l'application d'une peine plus forte lorsqu'un ou plusieurs éléments aggravants sont constatés (art. 8 de l'avant-projet).

L'élément matériel (article 6)

Toute infraction se caractérise par la manifestation d'un comportement extérieur, à savoir celui prohibé par la loi. Ce comportement fait l'objet de l'incrimination légale. Il s'agit de l'élément matériel¹³⁷.

La manifestation du comportement extérieur tombant sous la loi pénale peut prendre, suivant ce que la loi prévoit, la forme d'une action¹⁴⁰ ou d'une omission¹⁴¹. Les composantes de l'élément matériel peuvent être multiples et peuvent consister, par exemple, en la réalisation d'un résultat, en une condition d'âge de la victime ou une qualité de

¹³⁴ Toegevoegd in navolging van het advies van de Raad van State (Advies Raad van State, nr. 19).

¹³⁵ Ajout à la suite de l'avis du Conseil d'État (avis du Conseil d'État n° 19).

¹³⁶ Elk misdrijf vereist een materieel bestanddeel, zijnde een uiterlijk waarneembare gedraging die krenkend of gevaarlijk wordt geacht voor beschermde waarden of rechtsgoederen (Cass. 2 november 1993, AR 6709, *Pas.* 1993, nr. 441).

¹³⁷ Toute infraction requiert un élément matériel, soit un comportement considéré comme portant manifestement atteinte à des valeurs ou à des biens juridiques protégés ou dangereux pour ceux-ci (Cass. 2 novembre 1993, RG 6709, *Pas.* 1993, n° 441).

¹³⁸ Bijvoorbeeld een diefstal of een aanranding van de eerbaarheid.

¹³⁹ Bijvoorbeeld de niet-betaling van een onderhoudsuitkering of het niet-verlenen van hulp aan een persoon in gevaar.

¹⁴⁰ Par exemple, un vol ou un attentat à la pudeur.

¹⁴¹ A titre d'exemple, le non-paiement de pension alimentaire ou la non-assistance à personne en danger.

of nog in het feit dat de zaak aan een ander persoon toebehoort.

Overeenkomstig het legaliteitsbeginsel van de strafbaarstellingen moet het verboden gedrag in al zijn constitutieve bestanddelen op voldoende precieze en eenduidige wijze omschreven zijn in de wet.

l'auteur ou encore en la circonstance que la chose appartient à autrui.

Afin de satisfaire au principe de la légalité des incriminations, le comportement interdit doit être décrit par la loi de façon suffisamment précise et univoque dans l'ensemble de ses éléments constitutifs.

Moreel bestanddeel (artikel 7)

Aangezien een inbreuk op de strafwet bestaat uit een strafbare gedraging en niet een louter materieel feit is, veronderstelt elke inbreuk met een strafrechtelijk karakter niet alleen het bestaan van een materieel of objectief bestanddeel (*actus reus*), maar ook een psychologisch of subjectief bestanddeel (*mens rea*) dat aan de oorsprong ligt van de bij de wet strafbaar gestelde feitelijke situatie.¹⁴²

Dat psychologisch of subjectief bestanddeel (*mens rea*)¹⁴³, vermeld onder de noemer van moreel bestanddeel of intentioneel bestanddeel, is vereist opdat een gedrag onder de strafwet zou vallen en vormt een van de meest complexe en meest besproken aangelegenheden in het strafrecht. Gaandeweg zijn er verscheidene theorieën ontwikkeld, veelal gefundeerd op het gebruik van eenzelfde terminologie, waarvan de interpretaties zijn geëvolueerd en zelfs uiteenlopend zijn naargelang van de auteurs. Rechtsbeoefenaars worden ook vandaag nog geconfronteerd met verschillende scholen, o.a. die van de strafbare fout en die van het

L'élément moral (article 7)

L'infraction à la loi pénale étant un comportement punissable et non un fait purement matériel, toute infraction à caractère pénal suppose l'existence non seulement d'un élément matériel ou objectif (*actus reus*), mais encore d'un élément psychologique ou subjectif (*mens rea*) qui est à l'origine de la situation de fait incriminée par la loi¹⁴⁵.

Cet élément psychologique ou subjectif (*mens rea*)¹⁴⁶, repris sous la terminologie tantôt d'élément moral tantôt d'élément intentionnel, exigé pour qu'un comportement tombe sous le coup de la loi pénale, constitue l'une des questions les plus complexes et les plus discutées de la matière pénale. Au cours du temps, de multiples théories ont été développées, le plus souvent fondées sur l'utilisation de mêmes vocables, dont les interprétations ont évolué, voire ont différé selon les auteurs. Les praticiens sont, aujourd'hui encore, confrontés à plusieurs écoles, dont celle de la faute infractionnelle et celle du « *dol général* », cette dernière

¹⁴² J. D'HAENENS, "L'incrimination non intentionnelle dans le droit pénal codifié et réglementaire", *RDPC* 1994, 460.

¹⁴³ "Aangezien een inbreuk op de strafwet bestaat uit een strafbare gedraging en geen louter materieel feit is, veronderstelt elke inbreuk met strafrechtelijk karakter niet alleen het bestaan van een materieel of objectief bestanddeel (*actus reus*), maar ook een psychologisch of subjectief bestanddeel (*mens rea*) dataan de oorsprong ligt van de door de wet strafbaar gestelde feitelijke situatie" (vert.) (J. D'HAENENS, "L'incrimination non intentionnelle dans le droit pénal codifié et réglementaire", *RDPC* 1994, 460).

¹⁴⁵ J. D'HAENENS, « L'incrimination non intentionnelle dans le droit pénal codifié et réglementaire », *Rev. dr. pén.* 1994, 460.

¹⁴⁶ "L'infraction à la loi pénale étant un comportement punissable et pas un fait purement matériel, toute infraction à caractère pénal suppose l'existence non seulement d'un élément matériel ou objectif (*actus reus*), mais encore d'un élément psychologique ou subjectif (*mens rea*) qui est à l'origine de la situation de fait incriminée par la loi" (J. D'HAENENS, « L'incrimination non intentionnelle dans le droit pénal codifié et réglementaire », *Rev. dr. pén.* 1994, 460).

“algemeen opzet”, waarbij deze laatste naargelang de auteurs of de lesgevers nuances in interpretatie kent. Die situatie heeft onmiskenbaar een “*flou artistique*” rond deze begrippen gecreëerd.¹⁴⁴

connaissant, selon les auteurs ou les enseignants, des nuances d’interprétation. Cette situation a indiscutablement créé un flou artistique autour de ces notions¹⁴⁷.

Volgens de analyse van de rechtsleer en de rechtspraak kan men echter vier categorieën van misdrijven onderscheiden in functie van het weerhouden moreel bestanddeel:

- de zogenaamde reglementaire misdrijven;
- de onopzettelijke misdrijven die een gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid veronderstellen (de zogenaamde onachtzaamheidsmisdrijven) ;
- de misdrijven die een algemeen opzet vereisen (of een opzettelijke fout) ;
- de misdrijven die een bijzonder opzet vereisen (bijzonder voornemen of bijzondere geestesgesteldheid).

Au terme de l’examen de la doctrine et de la jurisprudence, on peut cependant distinguer quatre catégories d’infractions en fonction de l’élément moral retenu :

- les infractions dites règlementaires ;
- les infractions involontaires impliquant un défaut de prévoyance ou de précaution (les délits dits d’imprudence) ;
- les infractions requérant un dol général (ou une faute intentionnelle) ;
- les infractions requérant un dol spécial (intention particulière ou état d’esprit particulier).

De tweede vorm (gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid) en de laatste vorm van moreel bestanddeel (een bijzonder opzet) zijn het meest bevattelijk omdat zij expliciet omschreven zijn in de wettelijke bepaling die de strafbaarstelling omvat. De eerste en derde vorm van moreel bestanddeel zijn daarentegen moeilijker af te bakenen omdat die begrippen niet noodzakelijkerwijs zijn geëxpliciteerd in de wettekst.

Le deuxième type (le défaut de prévoyance ou de précaution) et le dernier type d’élément moral (le dol spécial) sont les notions les plus simples à appréhender en raison du fait que la disposition légale contenant l’incrimination est appelée à les décrire de façon explicite. En revanche, les premier et troisième types d’élément moral sont plus difficiles à cerner en raison du fait que ces notions ne sont pas nécessairement explicitées dans le texte légal.

¹⁴⁴ Zie voor deze kwestie: L. KENNES, D. VANDERMEERSCH en A. WEYEMBERG, "L'élément fautif comme élément subjectif de l'infraction : tentative de clarification des notions", in C. GUILLAIN, P. JADOUL en J.-F. GERMAIN (s.l.d.), *Questions spéciales en droit pénal*, 55-76.

¹⁴⁷ Voir, sur cette question : L. KENNES, D. VANDERMEERSCH et A. WEYEMBERG, « L'élément fautif comme élément subjectif de l'infraction : tentative de clarification des notions », in C. GUILLAIN, P. JADOUL et J.-F. GERMAIN (s.l.d.), *Questions spéciales en droit pénal*, 55-76.

Het moreel bestanddeel dat bestaat in een bijzonder opzet (in het Frans ook nog “*dol spécial*” genoemd) is eigen aan het misdrijf waarvoor de wet vereist dat moet worden vastgesteld dat er sprake is van een specifiek opzet in hoofde van de dader. Dat bestanddeel, dat expliciet in de strafbaarstelling moet worden uitgedrukt, kan inzonderheid slaan op het opzet om een welbepaald resultaat na te streven of op een bijzondere geestgesteldheid die de dader bezielt.¹⁴⁸

L'élément moral consistant en une intention spéciale (ce que d'aucuns appellent le *dol spécial*) est propre à l'infraction pour laquelle la loi exige la constatation d'un *dol spécial* animant l'agent. Cet élément qui doit être énoncé de façon explicite dans l'incrimination, peut notamment porter sur l'intention de poursuivre un résultat déterminé ou sur un état d'esprit particulier qui anime l'agent¹⁴⁹.

Thans is het gebrek aan voorzorg en voorzichtigheid als moreel bestanddeel begripsmatig eveneens eenvoudig te identificeren aangezien het uitdrukkelijk wordt vermeld in de wettekst. Het begrip omvat elke vorm van onvoorzichtigheid of

Actuellement, la notion de défaut de prévoyance ou de précaution comme élément moral est également aisée à identifier dès lors qu'il fait l'objet d'une mention explicite dans le texte légal. Elle recouvre toute forme

¹⁴⁸ Bijvoorbeeld:

- “[...] onder de misdaad van genocide [wordt] verstaan een van de volgende handelingen, gepleegd *met de bedoeling om, geheel of gedeeltelijk, een nationale, etnische of godsdienstige groep of rassengroep uit te roeien, en wel [...]*” (art. 136bis van het Strafwetboek);
- “[a]ls terroristisch misdrijf wordt aangemerkt het misdrijf bepaald in de §§ 2 en 3 dat door zijn aard of context een land of een internationale organisatie ernstig kan schaden en opzettelijk gepleegd is *met het oogmerk om een bevolking ernstige vrees aan te jagen of om de overheid of een internationale organisatie op onrechtmatige wijze te dwingen tot het verrichten of het zich onthouden van een handeling, of om de [...] basisstructuren van een land of een internationale organisatie ernstig te ontwrichten of te vernietigen.*” (art. 137, § 1, Strafwetboek);
- “[v]alsheid in geschriften [...] met *bedrieglijk opzet of met het oogmerk om te schaden*”¹⁴⁸ (art. 193, Strafwetboek – valsheid in geschriften);
- “[h]ij die een aanslag tegen de zeden pleegt doordat hij, *teneinde eens anders drijven te voldoen*, de ontucht, het bederf of de prostitutie van een minderjarige van het mannelijke of vrouwelijke geslacht opwekt, begunstigt of vergemakkelijkt” (art. 379, Strafwetboek - aanzetten tot ontucht);
- “[d]oden *met het oogmerk om te doden* wordt doodslag genoemd” (art. 393, Strafwetboek);
- “[h]ij die een zaak die hem niet toebehoort, *bedrieglijk wegneemt*, is schuldig aan diefstal” (art. 461, Strafwetboek - definitie van diefstal);
- “[h]ij die [...] aan een persoon *kwaadwillig* een bepaald feit ten laste legt” (art. 443, Strafwetboek - laster).

¹⁴⁹ Citons à titre d'exemples :

- « ...le crime de génocide s'entend de l'un des actes ci-après, commis *dans l'intention de détruire, en tout ou en partie, un groupement national, ethnique, racial ou religieux, comme tel...* » (art. 136bis du Code pénal);
- « Constitue une infraction terroriste, l'infraction prévue aux §§ 2 et 3 qui, de par sa nature ou son contexte, peut porter gravement atteinte à un pays ou à une organisation internationale et est commise intentionnellement *dans le but d'intimider gravement une population ou de contraindre indûment les pouvoirs publics ou une organisation internationale à accomplir ou à s'abstenir d'accomplir un acte, ou de gravement déstabiliser ou détruire les structures fondamentales...* » (art. 137, § 1er, du Code pénal);
- « le faux commis en écritures avec une intention *frauduleuse* ou à *dessein de nuire* » (art. 193 du Code pénal - faux en écritures) ;
- « Quiconque aura attenté aux mœurs en excitant, favorisant ou facilitant, *pour satisfaire les passions d'autrui*, la débauche, la corruption ou la prostitution d'un mineur de l'un ou l'autre sexe » (art. 379 du Code pénal - incitation à la débauche) ;
- « L'homicide commis *avec l'intention de donner la mort* est qualifié de meurtre (art. 393 du Code pénal.)
- « Quiconque a soustrait *frauduleusement* une chose qui ne lui appartient pas » (art. 461 du Code pénal - définition du vol) ;
- « celui qui a *méchamment* imputé à une personne » (art. 443 du Code pénal - calomnie).

nalatigheid.¹⁵⁰ Volgens het Hof van Cassatie volstaat zelfs de lichtste fout¹⁵¹: wat onopzettelijke slagen en verwondingen betreft, heeft het Hof aldus geoordeeld dat de fout kon liggen in een miskenning, hoe licht en in welke vorm ook, van de algemene plicht tot voorzichtigheid en voorzorg, waarvan de inhoud niet bij wet is omschreven.¹⁵² Uitzonderlijk neemt de wet voor bepaalde misdrijven een ernstige nalatigheid als schuldbestanddeel in aanmerking, die zij op dezelfde voet plaatst als het moreel bestanddeel dat bestaat in het opzettelijk plegen van het misdrijf.¹⁵³ In dat geval kan enkel de dader die een zware fout heeft begaan worden bestraft.

De derde vorm van moreel bestanddeel dat bestaat in een algemeen opzet omvat een kenniselement en een wilselement¹⁵⁸, waarvan de inhoud niet gemakkelijk te bepalen is.

d'imprudence ou de négligence¹⁵⁴. Suivant la Cour de cassation, la faute même la plus légère suffit¹⁵⁵ : en matière de coups et blessures involontaires, elle a jugé ainsi que la faute pouvait trouver son origine dans une atteinte, aussi légère soit elle et quelle qu'en soit la forme, au devoir général de prudence ou de précaution dont la loi ne définit pas le contenu¹⁵⁶. De façon exceptionnelle pour certaines infractions, la loi retient comme élément moral une négligence grave qu'elle place sur le même pied que l'élément moral consistant en la commission intentionnelle de l'infraction¹⁵⁷. Dans ce cas, seul l'agent qui a commis une faute lourde peut être sanctionné.

La troisième forme d'élément moral caractérisé par le dol général regroupe un élément de connaissance et un élément de

¹⁵⁰ De misdrijven die worden gekenmerkt door dat moreel bestanddeel worden soms oneigenlijk gekwalificeerd als onopzettelijk: in de regel is het gedrag van de dader opzettelijk, maar is het gevolg dat eruit voortvloeit onopzettelijk (Cass. 25 november 2008, AR P.08.881.N, *Pas.* 2008, nr. 661).

¹⁵¹ Cass. 12 september 2007, AR P.07.0804.F, *Pas.* 2007, nr. 402.

¹⁵² Cass., 14 november 2012, AR P.11.1611.F, *Pas.* 2012, nr. 612.

¹⁵³ Bijvoorbeeld:

- artikel 505, § 1, 2°, van het Strafwetboek (witwassen): “zij die zaken bedoeld in artikel 42, 3°, kopen, ruilen of om niet ontvangen, bezitten, bewaren of beheren, ofschoon zij [...] de oorsprong van die zaken kenden of moesten kennen”;
- artikel 442bis van het Strafwetboek (de belaging): “[h]ij die een persoon heeft belaagd terwijl hij wist of *had moeten weten* dat hij door zijn gedrag de rust van die bewuste persoon ernstig zou verstoren[...]”;
- “hij die wederrechtelijk en opzettelijk, of *tenminste uit grove nalatigheid*, afvalstoffen overbrengt [...]” (art. 10, § 1, 6°, van de wet van 9 juli 1984 betreffende de doorvoer van afvalstoffen zoals gewijzigd bij de wet van 12 mei 2011).

¹⁵⁴ Les infractions caractérisées par cet élément moral sont parfois improprement qualifiées d'involontaires : or, en règle, le comportement de l'agent est volontaire mais c'est la conséquence en résultant qui a un caractère involontaire (Cass. 25 novembre 2008, RG P.08.0881.N, *Pas.* 2008, n° 661).

¹⁵⁵ Cass. 12 septembre 2007, RG P.07.0804.F, *Pas.* 2007, n° 402.

¹⁵⁶ Cass. 14 novembre 2012, RG P.11.1611.F, *Pas.* 2012, n° 612.

¹⁵⁷ Citons, ici, à titre d'exemples :

- l'article 505, § 1er, 2° du Code pénal (le délit de blanchiment) : « ceux qui auront acheté, reçu en échange ou à titre gratuit, possédé, gardé, géré des choses visées à l'article 42, 3°, alors qu'ils en connaissaient ou *devaient en connaître* l'origine » ;
- l'article 442bis du Code pénal (le harcèlement) : « quiconque aura harcelé une personne alors qu'il savait ou *aurait dû savoir* qu'il affecterait gravement par ce comportement la tranquillité de la personne visée... » ;
- celui qui, illicitement et intentionnellement ou *au moins par négligence grave*, transfère des déchets... (art. 10, § 1er, 6°, de la loi du 9 juillet 1984 concernant l'importation, l'exportation et le transit de déchets tel que modifié par la loi du 12 mai 2011).

¹⁵⁸ Zo heeft het Hof van Cassatie geoordeeld dat de aanranding van de eerbaarheid een opzettelijk misdrijf is: het veronderstelt dat de pleger de bij wet verboden handeling wil stellen, in de objectieve wetenschap dat deze immoreel of obscene is; er wordt niet vereist dat de dader daarnaast gedreven werd door het verlangen omaan de eigen driften te voldoen (Cass. 30 september 2009, *Pas.* 2009, 2149).

volonté¹⁵⁹, dont le contenu n'est pas aisé à déterminer.

Meestal resulteert de vereiste van dit moreel bestanddeel niet uit een impliciete vermelding in de wettelijke bepaling die in de strafbaarstelling van het gedrag voorziet. Meer uitzonderlijk is de wet daarover expliciet door gebruik te maken van zeer uiteenlopende termen zoals “opzettelijk” (“*volontaire*”¹⁶⁰, “*délibéré*”¹⁶¹ of “*intentionnellement*”¹⁶²), “wetens” (“*sciemment*”)¹⁶³, “kwader trouw” (“*mauvaise foi*”)¹⁶⁴, “in verstandhouding met” (“*en cas de connivence*”)¹⁶⁵...

Deze categorie beoogt misdrijven die het merendeel van de auteurs kwalificeert als intentioneel of opzettelijk. Die misdrijven vereisen als schuldbestanddeel de bewuste en opzettelijke overtreding van het wettelijke

La plupart du temps, l'exigence de cet élément moral ne résulte pas d'une mention implicite dans la disposition légale prévoyant l'incrimination du comportement. De façon plus exceptionnelle, la loi est explicite à cet égard en ayant recours à des termes assez divers tels que « volontaire »¹⁶⁶, « délibéré »¹⁶⁷, « intentionnellement »¹⁶⁸, « sciemment »¹⁶⁹, « mauvaise foi »¹⁷⁰, « en cas de connivence »¹⁷¹, etc.

Cette catégorie vise des infractions que la majorité des auteurs qualifient d'intentionnelles ou de volontaires. Ces infractions requièrent comme élément moral, la violation consciente et délibérée du

159 Ainsi, la Cour de cassation a jugé que l'attentat à la pudeur était une infraction intentionnelle supposant que son auteur veut commettre l'acte prohibé par la loi et le sait objectivement immoral ou obscène sans qu'il soit nécessaire qu'il ait été, en outre, mû par le désir de satisfaire ses propres passions (Cass. 30 septembre 2009, *Pas.* 2009, 2051).

160 “Opzettelijk worden genoemd het doden en het toebrengen van letsel...” (art. 392 Strafwetboek – opzettelijk doden en opzettelijke slagen en verwondingen).

161 Het gebruik van de term “opzettelijk”, opdat de behandeling als foltering zou kunnen worden gedefinieerd, zoals bedoeld in artikel 417bis, 1°, van het Strafwetboek, bevestigt alleen maar dat voor het misdrijf een kenniselement en een wilselement, die het algemeen opzet kenmerken, zijn vereist (Cass., 1 december 2010, A.R. P.10.0641.F, *Pas.* 2010, nr. 705, *RDPC* 2011, 330).

162 Art. 10, § 1, 6°, van de wet van 9 juli 1984 betreffende de doorvoer van afvalstoffen zoals gewijzigd bij de wet van 12 mei 2011.

163 Art. 116 van het Strafwetboek: “hij die ... wetens overlevert of meedeelt ...”. Zie ook de artikelen 118, 119, 121bis.

164 (Vroeger) art. 103 van de wet van 14 juli 1991 – zie infra.

165 Hulp van een bewaker bij de ontvluchting van een gedetineerde (art. 334 Strafwetboek). Dezelfde bepaling vermeldt daarentegen eveneens de nalatigheid die aanleiding geeft tot een minder ernstige straf (de nalatigheid verwijst naar het moreel bestanddeel van de tweede categorie (cf. *supra*)).

166 « Sont qualifiés de volontaires l'homicide et les lésions ... » (art. 392 du Code pénal — homicide et coups et blessures volontaires)

167 Le terme « délibéré » utilisé pour définir le traitement constitutif de la torture visée à l'article 417bis, 1er, du Code pénal n'a d'autre portée que de confirmer que l'infraction requiert les éléments de conscience et de volonté qui caractérisent le dol général (Cass. 1er décembre 2010, RG P.10.0641.F, *Pas.* 2010, n° 705, *Rev. dr. pén. crim.* 2011, 330).

168 Art. 10, § 1er, 6°, de la loi du 9 juillet 1984 concernant l'importation, l'exportation et le transit de déchets tel que modifié par la loi du 12 mai 2011.

169 Art. 116 du Code pénal: « Quiconque aura sciemment livré ou communiqué... ». Voy. aussi les articles 118, 119, 121bis.

170 Art. 103 (ancien) de la loi du 14 juillet 1991 — voir ci-dessus.

171 Aide d'un gardien à l'évasion d'un détenu (art. 334 du Code pénal). En revanche, la même disposition évoque également la négligence qui donne lieu à une peine moins grave (la négligence renvoie à la deuxième catégorie d'élément moral (cf. *supra*)).

voorschrift.¹⁷² Dit schuldbestanddeel stemt overeen met de begrippen “algemeen opzet” of “misdadig opzet”, zoals gehanteerd door bepaalde auteurs, of met het begrip kwade trouw, zoals bedoeld in het (vroegere) artikel 103 van de wet van 14 juli 1991.¹⁷³ Dat bestanddeel benadert ook het begrip van “resultaatgerichtheid”, zoals gedefinieerd door professor F. Kutty (“het opzet om, met kennis van zaken, de verboden handeling of het verzuim en de eventuele ongeoorloofde gevolgen ervan te realiseren” (vert.)).¹⁷⁴

Het Hof van Cassatie definieert dat schuldbestanddeel (dat het kwalificeert als “algemeen opzet”) als het bestanddeel dat “wetens en willens de door de wet verboden handeling te stellen waarbij de term “wetens” vereist dat de dader handelt in de wetenschap zowel van de strafbaarheid van de gedraging als van het verwezenlijkt zijn van al de materiële elementen ervan, dit is dat een misdrijf wordt gepleegd, en “willens” vereist dat de dader de bedoeling heeft het materieel bestanddeel van het misdrijf, dit is het verboden handelen of het verboden verzuim, te verwezenlijken”.¹⁷⁸

prescrit légal¹⁷⁵. Cet élément moral correspond aux notions de « dol général » ou de « résolution criminelle » utilisées par certains auteurs ou encore à celle de mauvaise foi, telle que visée à l'article 103 (ancien) de la loi du 14 juillet 1991¹⁷⁶. Cet élément se rapproche encore de la notion de « volonté de résultat » définie par le professeur F. Kutty (« l'intention de réaliser, en connaissance de cause, l'acte interdit ou l'abstention coupable et ses éventuelles conséquences illicites »)¹⁷⁷.

La Cour de cassation définit cet élément moral (qu'elle qualifie de « dol général ») comme l'élément qui « signifie que l'agent a accompli sciemment et volontairement l'acte interdit par la loi: le terme « sciemment » requiert que l'auteur agisse en connaissant tant le caractère punissable de son comportement que le fait que tous ses éléments matériels sont réalisés, c'est-à-dire qu'une infraction est commise ; le terme « volontairement » exige que l'auteur ait l'intention de réaliser l'élément matériel de l'infraction, c'est-à-dire l'acte interdit ou l'abstention interdite, la simple négligence étant insuffisante à cet égard »¹⁷⁹.

¹⁷² L. KENNES, D. VANDERMEERSCH en A. WEYEMBERG, “L'élément fautif comme élément subjectif de l'infraction: tentative de clarification des notions”, in C. GUILLAIN, P. JADOUL en J.-F. GERMAIN (s.l.d.), *Questions spéciales en droit pénal*, 66.

¹⁷³ “De kwade trouw veronderstelt geen bijzondere bedoeling: het volstaat dat de betrokkene met kennis van zaken en ten nadele van zijn concurrenten of van de verbruikers de wet overtreedt” (*Parl. St.* Senaat 1984-85, nr. 947/1, 51 geciteerd door GwH 14 oktober 2010, *RDPC* 2011, 70, nr. B.5.2). Over het algemeen wordt de ‘kwade trouw’, vereist door artikel 103, gelijkgesteld met de opzettelijke handeling gepleegd met kennis van zaken, ongeacht de nagestreefde drijfveer (J. SPREUTELS, F. ROGGEN en E. ROGER FRANCE, *Droit pénal des affaires*, Brussel, Bruylant, 2005, 1010).

¹⁷⁴ F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge*, T. II, *L'infraction pénale*, Brussel, Larcier, 2010, 229.

¹⁷⁵ L. KENNES, D. VANDERMEERSCH et A. WEYEMBERG, « L'élément fautif comme élément subjectif de l'infraction : tentative de clarification des notions », in C. GUILLAIN, P. JADOUL et J.-F. GERMAIN (s.l.d.), *Questions spéciales en droit pénal*, 66.

¹⁷⁶ « La mauvaise foi ne suppose pas une intention particulière : il suffit que l'intéressé viole la loi en connaissance de cause et au détriment de ses concurrents ou des consommateurs » (*Doc. parl.* Sénat 1984-85, n° 947/1, 51 cité par C. const. 14 octobre 2010, *Rev. dr. pén. crim.* 2011, 70, n° B.5.2). D'une manière générale, la ‘mauvaise foi’ exigée par l'article 103 s'identifie à l'acte volontaire commis en connaissance de cause, quel que soit le mobile poursuivi (J. SPREUTELS, F. ROGGEN et E. ROGER FRANCE, *Droit pénal des affaires*, Bruxelles, Bruylant, 2005, 1010).

¹⁷⁷ F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge*, T. II, *L'infraction pénale*, Bruxelles, Larcier, 2010, 229.

¹⁷⁸ Cass. 23 novembre 1999, AR P.98.1185.N, *Pas.* 1999, nr. 624.

¹⁷⁹ Cass. 23 novembre 1999, RG P.98.1185.N, *Pas.* 1999, n° 624.

Vele onzekerheden borrelen er echter op met betrekking tot zowel de definitie als de draagwijdte van het kennis- en wilselement kenmerkend voor het algemeen opzet en zoals gevisieerd door de termen « wetens en willens »/ « sciemment et volontairement » in die mate dat deze termen soms worden gebezigd om het moreel bestanddeel te beschrijven van de zogenaamde reglementaire misdrijven (cf. infra).

De laatste categorie van moreel bestanddeel refereert aan de zogenaamde reglementaire misdrijven; dit betreft zonder twijfel de moeilijkste vorm om te doorgronden.

De formulering van die misdrijven bevat, in de regel, enkel de omschrijving van het materieel bestanddeel van het misdrijf¹⁸⁰ zonder specificering van een bijzonder moreel bestanddeel. Voor die misdrijven vereist de wet geen enkele bijzondere geestestoestand, wat niet betekent dat er geen enkel schuldbestanddeel is vereist.

Zoals hierboven beschreven, vereist elk misdrijf een moreel bestanddeel. Er bestaat geen zuiver materieel misdrijf dat losstaat van elke foutieve gedraging van de mens maar toch toerekenbaar is aan diens schuld.

Voor alles bestaat de fout hierin dat de dader de wettelijke bepalingen niet heeft nageleefd.¹⁸² Anders gezegd vloeit het bewijs van de schuld voort uit de vaststelling dat de dader, zonder rechtvaardiging¹⁸³ of schuldontheffingsgrond, de wettelijke

Mais de nombreuses incertitudes subsistent quant à la définition et à la portée à donner aux éléments de connaissance et de volonté caractérisant le dol général et visés par les termes « wetens en willens »/ « sciemment et volontairement », dès lors que parfois il est aussi recouru à ces termes pour décrire l'élément moral caractérisant les infractions dites réglementaires (cf. ci-dessous).

La dernière catégorie d'élément moral concerne les infractions dites réglementaires ; elle est sans aucun doute la plus difficile à cerner.

Le libellé de ces infractions ne contient, en règle, que la description de l'élément matériel de l'infraction¹⁸¹, sans spécification d'un élément moral particulier. Pour ces infractions, la loi n'exige aucun état d'esprit particulier, ce qui ne signifie pas qu'aucun élément moral n'est requis.

Comme il a été dit ci-dessus, toute infraction requiert un élément moral : il n'existe pas d'infraction purement matérielle, c'est-à-dire imputable à la culpabilité d'un être humain indépendamment de tout comportement fautif dans son chef.

La faute consiste ici, avant tout, dans le fait que l'agent n'a pas respecté le prescrit légal¹⁸⁵. Autrement dit, la preuve de la faute résulte du constat que, sans justification ou cause d'exemption de culpabilité, l'agent n'a pas respecté le prescrit légal et que, ce faisant, il a commis une faute¹⁸⁶.

180 J. D'HAENENS, « L'incrimination non intentionnelle dans le droit pénal codifié et réglementaire », *RDPC* 1994, 461-462.

181 J. D'HAENENS, « L'incrimination non intentionnelle dans le droit pénal codifié et réglementaire », *Rev. dr. pén. crim.* 1994, 461-462.

182 Het gaat hier vooral om de gevaarzettingsdelicten of gevaarsdelicten (J. D'HAENENS, « L'incrimination non intentionnelle dans le droit pénal codifié et réglementaire », *RDPC* 1994, 463).

¹⁸³ Waarbij de rechtvaardigingsgronden de wederrechtelijkheid van de gedraging wegnemen.

185 Il s'agit ici surtout de délits de mise en danger ou délits-obstacles (J. D'HAENENS, « L'incrimination non intentionnelle dans le droit pénal codifié et réglementaire », *Rev. dr. pén. crim.* 1994, 463).

¹⁸⁶ L. KENNES, D. VANDERMEERSCH et A. WEYEMBERG, « L'élément fautif comme élément subjectif de l'infraction : tentative de clarification des notions », in C. GUILLAIN, P. JADOUL et J.-F. GERMAIN (s.l.d.), *Questions spéciales en droit pénal*, 58.

bepalingen niet heeft nageleefd en dat hij daardoor een fout heeft begaan.¹⁸⁴

De dader had in deze situatie de plicht om de regelgeving te kennen en na te leven. Hierbij is het van weinig belang of de niet-naleving van de wettelijke bepalingen voortvloeit uit een opzettelijke handeling, een nalatigheid of een onachtzaamheid.¹⁸⁷ Het volstaat om vast te stellen dat de dader het schuldige gedrag feitelijk heeft aangenomen, dat wil zeggen het gedrag dat verboden is door de strafwet, “evenwel met dien verstande dat de dader buiten vervolging wordt gesteld wanneer overmacht, onoverkomelijke dwaling of enige andere schuldontheffingsgrond wordt aangetoond of op zijn minst niet verstoken is van geloofwaardigheid” (vert.).¹⁸⁸

Bijvoorbeeld bij het negeren van een verkeerslicht of van een snelheidsbeperking in verkeerszaken, volstaat aldus dat het openbaar ministerie volgens de toepasselijke bewijsregels aantoont dat de overtreder een rood verkeerslicht heeft genegeerd of dat hij tegen een hogere snelheid dan de toegestane snelheid heeft gereden, opdat de schuld van de betrokkene wordt vastgesteld, behalve als de beklagde met waarschijnlijkheid het bestaan van een rechtvaardigingsgrond of een schuldontheffingsgrond aantoont, los van het feit dat de bestuurder zich al dan niet bewust was van het negeren van het verkeerslicht of van de snelheidsbeperking. Natuurlijk kan een dergelijk misdrijf ook opzettelijk of naar aanleiding van een nalaten worden gepleegd, maar het bewijs van het bestaan van een

L’agent, dans cette situation, avait le devoir de connaître le règlement et de le respecter. Il importe peu ici que le non-respect du prescrit légal résulte d’un acte volontaire, d’une négligence ou d’une inadvertance¹⁸⁹. Il suffit de constater que l’agent a adopté, dans les faits, le comportement fautif, c’est-à-dire celui interdit par la loi pénale « étant entendu cependant que l’auteur est mis hors cause lorsque la force majeure, l’erreur invincible ou une autre cause d’exemption de culpabilité est démontrée ou à tout le moins n’est pas dépourvue de crédibilité »¹⁹⁰.

Ainsi, si l’on prend l’exemple du non-respect d’un feu de signalisation ou d’une limitation de vitesse en matière de roulage, il suffit que le ministère public établisse, suivant les règles de preuve applicables, que le contrevenant est passé à la phase rouge du feu tricolore ou qu’il avait adopté une vitesse supérieure à celle autorisée, pour que la culpabilité de ce dernier soit établie, sauf pour le prévenu de soulever avec vraisemblance l’existence d’une cause de justification ou une cause d’exemption de culpabilité, et ce indépendamment du fait que le conducteur ait pris conscience ou non de ne pas respecter le feu lumineux ou la limitation de vitesse. Bien entendu, une telle infraction peut également être commise intentionnellement ou à la suite d’une négligence coupable, mais la preuve de l’existence d’une telle circonstance n’est pas

¹⁸⁴ L. KENNES, D. VANDERMEERSCH en A. WEYEMBERG, “L’élément fautif comme élément subjectif de l’infraction: tentative de clarification des notions”, in C. GUILLAIN, P. JADOUL en J.-F. GERMAIN (s.l.d.), *Questions spéciales en droit pénal*, 58.

¹⁸⁷ J. D’HAENENS vermeldt eveneens de “lichtzinnigheid” (*ibidem*, blz. 464).

¹⁸⁸ Zo oordeelt het Hof van Cassatie dat in de regel de wetten inzake douane en accijnzen de gewone schending van de voorschriften ter zake bestraffen, abstractie makend van het opzet van de overtreder en onverminderd overmacht of onoverkomelijke dwaling (Cass. 4 oktober 2006, AR P.06.0545.F, *Pas.* 2006, nr. 459).

¹⁸⁹ J. D’HAENENS évoque également la « légèreté » (*ibidem*, p. 464).

¹⁹⁰ Ainsi, la Cour de cassation considère qu’en règle, les lois en matière de douanes et accises punissent la simple violation des règlements en cette matière, abstraction faite de l’intention du contrevenant, sans préjudice de la force majeure ou de l’erreur invincible (Cass. 4 octobre 2006, RG P.06.0545.F, *Pas.* 2006, n° 459).

dergelijke omstandigheid is niet vereist opdat het gedrag strafbaar zou zijn.¹⁹¹

Behalve wanneer de wettekst anders bepaalt, behoren de misdrijven ingesteld bij de bijzondere wetten in principe tot de categorie van de zogenaamde reglementaire misdrijven.¹⁹³

Hoewel, zoals hierboven beschreven, een redelijk brede consensus kan worden vastgesteld met betrekking tot het bestaan van de vier categorieën van misdrijven in functie van het type moreel bestanddeel, is de oefening des te moeilijker wanneer moet worden overgegaan tot conceptualisatie van de verschillende vormen van moreel bestanddeel.

Het huidige Strafwetboek is stilzwijgend over het moreel bestanddeel van het misdrijf. Aangezien het moreel bestanddeel een constitutief bestanddeel van het misdrijf uitmaakt, is het evenwel nodig hiervoor een grondslag te voorzien in het nieuwe Strafwetboek. Het nieuwe artikel 7 wil deze lacune opvullen door het vereiste moreel bestanddeel voor de vier categorieën misdrijven te beschrijven en te onderscheiden.

Vanuit terminologisch oogpunt, wordt er geopteerd voor het opschrift « Het moreel bestanddeel » / « L'élément moral ». Dit blijkt de meest gangbare term te zijn zowel langs Nederlandstalige als langs Franstalige zijde.

Het artikel 7 legt eerst het principe vast dat alle misdrijven zonder onderscheid een moreel bestanddeel vereisen.

Er bestaat inderdaad geen zuiver materieel misdrijf dat losstaat van elke foutieve

requisie pour que le comportement soit punissable¹⁹².

Sauf lorsque le texte légal en dispose autrement, les infractions instituées par les lois particulières appartiennent, en principe, à la catégorie des infractions dites réglementaires¹⁹⁴.

Si, comme indiqué ci-dessus, l'on peut constater un consensus assez large quant à l'existence de ces quatre catégories d'infractions déterminées en fonction du type d'élément moral qui les caractérise, l'exercice devient plus difficile lorsqu'il s'agit de conceptualiser chacun des types d'élément moral.

Le Code pénal actuel est muet quant à l'élément moral de l'infraction. Mais comme l'élément moral est un élément constitutif de l'infraction, il convient d'en déterminer les contours dans le nouveau Code pénal. Le nouvel article 7 entend répondre à cette nécessité en décrivant et distinguant l'élément moral exigé par chacune des quatre catégories d'infractions.

D'un point de vue terminologique, le texte proposé retient l'intitulé « L'élément moral » / « Het moreel bestanddeel » pour désigner cette notion. Il semble que ce soit la terminologie la plus répandue tant du côté néerlandophone que du côté francophone.

L'article 7 pose d'abord le principe selon lequel toute infraction sans exception requiert un élément moral.

En effet, il n'y a pas d'infraction purement matérielle, c'est-à-dire imputable à la

¹⁹¹ Zie L. KENNES, D. VANDERMEERSCH en A. WEYEMBERG, "L'élément fautif comme élément subjectif de l'infraction: tentative de clarification des notions", in C. GUILLAIN, P. JADOUL en J.-F. GERMAIN (s.l.d.), *Questions spéciales en droit pénal*, 61.

¹⁹² Voir L. KENNES, D. VANDERMEERSCH et A. WEYEMBERG, « L'élément fautif comme élément subjectif de l'infraction : tentative de clarification des notions », in C. GUILLAIN, P. JADOUL et J.-F. GERMAIN (s.l.d.), *Questions spéciales en droit pénal*, 61.

¹⁹³ F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge*, I. La loi pénale, Brussel, Larcier, 2007, 412.

¹⁹⁴ F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge*, I. La loi pénale, Bruxelles, Larcier, 2007, 412.

gedraging van de mens maar toch toerekenbaar is aan diens schuld. (cf. *supra*).

Voor een beter begrip wordt vervolgens in de ontworpen bepaling een gemeenschappelijke sokkel geïdentificeerd die van toepassing is op alle misdrijven, een soort kleinst gemene deler, te weten vrijwillig (in deze zin van vrije wil) en bewust (d.i. zonder aantasting door een onoverwinnelijke dwaling) handelen.

De verboden gedraging of het schuldig nalaten moeten immers steeds de uitdrukking zijn van een bewuste, vrijwillige en foutieve activiteit van de dader.¹⁹⁵

Overeenkomstig de ontworpen bepaling bestaat de basisvereiste voor alle misdrijven in het bewust en uit vrije wil handelen. Er wordt verduidelijkt dat het bewust en uit vrije wil handelen van de dader wordt vermoed zolang deze het bestaan van een schuldontheffingsgrond, zoals bedoeld in artikel 22 (onoverwinnelijke dwaling of dwang), niet aannemelijk maakt.

Dit vermoeden impliceert geen omkering van de bewijslast. Zoals dit voor alle rechtvaardigingsgronden¹⁹⁶ geldt, heeft de vervolgende partij de plicht om in voorkomend geval de onjuistheid ervan te bewijzen wanneer de beklaagde een grond van schuldontheffing aanvoert en zijn bewering enig geloofwaardig gegeven bevat¹⁹⁷.

De dader wordt dus ook verondersteld bewust en uit vrije wil te handelen wanneer zijn

culpabilité d'un être humain indépendamment de tout comportement fautif dans son chef (cf. *supra*).

Ensuite, pour cerner cet élément, la disposition en projet identifie, en premier lieu, le socle commun qui s'applique à toutes les infractions, une sorte de plus petit commun dénominateur de l'élément moral, à savoir la volonté, mais au sens du libre arbitre, et la connaissance, au sens de la conscience non altérée par une erreur invincible. En effet, l'acte interdit ou l'abstention coupable doivent toujours être l'expression d'une activité consciente, libre et fautive de l'agent²⁰⁰.

Aux termes de la disposition en projet, cet élément de base consiste pour toutes les infractions en la conscience d'agir et le libre arbitre. Il y est précisé que la conscience d'agir et le libre arbitre sont présumés tant que l'auteur ne rend pas plausible l'existence d'une cause d'exemption de culpabilité visée à l'article 22 (erreur invincible ou contrainte).

Cette présomption n'emporte pas de renversement de la preuve : comme pour les causes de justification²⁰¹, la partie poursuivante est tenue, le cas échéant, d'apporter la preuve de l'inexistence d'une cause d'exemption de culpabilité invoquée par le prévenu lorsque l'allégation de ce dernier n'est pas dépourvue de tout élément à lui donner crédit²⁰².

¹⁹⁵ Zie F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge*, T. II, *L'infraction pénale*, Bruxelles, Larcier, 2010, 215-216.

¹⁹⁶ Cass. 11 september 1985, *Pas.* 1986, I, p. 26 ; Cass. 10 oktober 1990, *Pas.* 1991, I, p. 145 ; Cass. 5 januari 2016, RG P.15.1203.N, *Pas.*, 2016, n° 6 ; Cass. 9 december 2020, A.R. P.20.0458.F, *Pas.*, 2020.

¹⁹⁷ M. FRANCHIMONT, A. JACOBS en A. MASSET, *Manuel de procédure pénale*, 4e ed., Bruxelles, Larcier, 2012, p. 1137 ; M.-A. BEERNAERT, H.-D. BOSLY en D. VANDERMEERSCH, *Droit de la procédure pénale*, Bruxelles, La Charte, 9de ed., 2021, p. 1318.

²⁰⁰ Voir F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge*, T. II, *L'infraction pénale*, Bruxelles, Larcier, 2010, 215-216.

²⁰¹ Cass., 11 septembre 1985, *Pas.*, 1986, I, p. 26 ; Cass., 10 octobre 1990, *Pas.*, 1991, I, p. 145 ; Cass., 5 janvier 2016, RG P.15.1203.N, *Pas.*, 2016, n° 6 ; Cass., 9 décembre 2020, RG P.20.0458.F, *Pas.*, 2020, à sa date.

²⁰² M. FRANCHIMONT, A. JACOBS et A. MASSET, *Manuel de procédure pénale*, 4e éd., Bruxelles, Larcier, 2012, p. 1137 ; M.-A. Beernaert, H.-D. Bosly et D. Vandermeersch, *Droit de la procédure pénale*, Bruxelles, La Charte, 9ième éd., 2021, p. 1318.

handelen niet is aangetast door een onoverwinnelijke dwaling of door dwang.

Het is niet opportuun om hier te refereren aan de rechtvaardigingsgronden gevisieerd door het artikel 10, aangezien ze geen betrekking hebben op het moreel bestanddeel maar wel op de wederrechtelijkheid van de gedraging.

Hetzelfde geldt voor de gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid gevisieerd door het artikel 24. De gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid laten de premisse van het moreel bestanddeel van het misdrijf overeind. Inderdaad, een minderjarige die vervolgd wordt voor een als misdrijf omschreven feit of een jeugddelict zal niet langer het voorwerp kunnen maken van een beschermingsmaatregel of een sanctie indien zijn bewustzijn of vrije wil zouden zijn aangetast door onoverwinnelijke dwaling of dwang. Hetzelfde geldt voor de personen met een geestesstoornis die in deze hypothese niet het voorwerp kunnen uitmaken van een interneringsmaatregel¹⁹⁸.

Het volstaat hier te wijzen op het feit dat in tegenstelling tot de schuldontheffingsgronden, de gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid niet verhinderen dat de gedraging waarbij de minderjarige of de persoon die aan een geestesstoornis lijdt als dader wordt aangemerkt, wordt bestempeld als een misdrijf (of een als misdrijf omschreven feit) met inbegrip van de burgerrechtelijke gevolgen gerelateerd aan de burgerrechtelijke aansprakelijkheid (art. 1382, 1384 en 1386bis van het oud Burgerlijk Wetboek)¹⁹⁹.

Aussi l'auteur est censé avoir agi avec la conscience et le libre arbitre requis lorsque ceux-ci n'ont pas été altérés par une erreur invincible ou une contrainte.

Il n'est pas opportun de se référer ici aux causes de justification visées à l'article 10 qui sont étrangères à l'élément moral de l'infraction dès lors qu'elles concernent le caractère illicite du comportement.

Il en va de même des causes de non-imputabilité visées à l'article 24. Les causes de non-imputabilité ne dérogent pas à l'exigence de l'élément moral de l'infraction. En effet, un mineur d'âge poursuivi pour un fait qualifié infraction ou un délit jeunesse (jeugddelict) ne pourra pas faire l'objet d'une mesure protectionnelle ou sanctionnatrice si sa conscience ou son libre arbitre ont été altérés par une erreur invincible ou la contrainte. Il en va de même de la personnes atteinte d'un trouble mental qui, dans cette hypothèse, ne pourrait faire l'objet d'une mesure d'internement²⁰³.

Il convient de noter ici qu'à la différence des causes d'exemption de culpabilité, les causes de non-imputabilité n'empêchent pas que le comportement dont le mineur d'âge ou la personne atteinte d'un trouble mental est déclaré être l'auteur conserve le caractère d'infraction à la loi pénale (« fait qualifié infraction ») avec les conséquences civiles qui s'y attachent conformément aux principes de la responsabilité civile (art. 1382, 1384 et 1386bis de l'ancien Code civil)²⁰⁴.

¹⁹⁸ Zelfs indien de notie van het oordeelsvermogen zich moeilijker laat onderscheiden van het uitgangspunt van bewust en vrijwillig handelen.

¹⁹⁹ Zie in dit verband F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge, T.II. L'infraction pénale*, 2020, 428-430 en 467.

²⁰³ Même si la notion de discernement est une notion qui se distingue ici plus difficilement des concepts de conscience d'agir et de libre arbitre.

²⁰⁴ Voy., à ce sujet, F. Kuty, *Principes généraux du droit pénal belge, T.II. L'infraction pénale*, 2020, pp. 428-430 et 467.

Deze basiscomponent van het moreel bestanddeel karakteriseert de zogenaamde reglementaire misdrijven. De fout bestaat er eerst en vooral in dat de dader het wettelijk voorschrift niet heeft nageleefd²⁰⁵. Wat men de dader van dergelijk misdrijf verwijt, is dat hij niet alle nodige maatregelen heeft getroffen om te verzekeren dat de wet wordt nageleefd, terwijl hij geen schuldontheffingsgrond (en evenmin een rechtvaardigingsgrond) kan invoeren.

Voor de andere misdrijven, bepaalt de ontworpen bepaling dat de wet, naast de voornoemde basiscomponent, kan voorzien in aanvullende voorwaarden in functie van het vereiste type moreel bestanddeel. Zoals dit later zal worden toegelicht, betekent dit dat wanneer de wet niets vermeldt in de delictomschrijving met betrekking tot het moreel bestanddeel, het moreel bestanddeel wordt beperkt tot deze basiscomponent.

In dit stadium wordt er een fundamenteel onderscheid gemaakt tussen de zogenaamde opzettelijke²⁰⁷ en onopzettelijke misdrijven.

De opzettelijke misdrijven vereisen het opzet, terwijl de onopzettelijke misdrijven een ernstig gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid impliceren (*cf. infra*).

Vervolgens wordt er binnen de categorie van de zogenaamde opzettelijke misdrijven opnieuw een onderscheid gemaakt tussen het algemeen en het bijzonder opzet.

Derhalve kunnen er vier categorieën misdrijven worden onderscheiden in functie van het vereiste moreel bestanddeel :

Cet élément moral de base est celui qui caractérise les infractions dites réglementaires. La faute consiste ici, avant tout, dans le fait que l'agent n'a pas respecté le prescrit légal²⁰⁶. Ce que l'on reproche à l'auteur d'une telle infraction, c'est de ne pas avoir pris toutes les dispositions pour veiller à respecter la loi alors qu'il ne peut invoquer une cause d'exemption de culpabilité (ni d'ailleurs une cause de justification).

Pour les autres catégories d'infractions, outre cette exigence de base, la disposition en projet dispose que la loi peut prévoir, en fonction du type d'élément moral requis, des conditions supplémentaires. Comme cela sera précisé plus loin, cela signifie que lorsque la loi ne mentionne rien dans une incrimination à propos de l'élément moral, cet élément est limité à cette exigence de base.

A ce stade, une distinction fondamentale est faite entre les infractions dites intentionnelles²⁰⁸ et les infractions involontaires.

Les infractions intentionnelles requièrent le dol tandis que les infractions involontaires requièrent le défaut grave de prévoyance ou de précaution (*cf. infra*).

Ensuite, parmi les infractions dites intentionnelles, une distinction est à nouveau faite entre le dol général et le dol spécial.

On peut ainsi identifier les quatre catégories d'infractions en fonction des exigences requises pour l'élément moral :

²⁰⁵ Het betreft in de eerste plaats de gevaarzettingsmisdrijven (J. D'HAENENS, « L'incrimination non intentionnelle dans le droit pénal codifié et réglementaire », *Rev. dr. pén.crim.* 1994, 463).

²⁰⁶ Il s'agit ici surtout de délits de mise en danger ou délits-obstacles (J. D'HAENENS, « L'incrimination non intentionnelle dans le droit pénal codifié et réglementaire », *Rev. dr. pén.crim.* 1994, 463).

²⁰⁷ De term "opzettelijk" wordt verkozen boven "vrijwillig", omdat de notie van "wil" ("wetens en willens") te polysemantisch is.

²⁰⁸ Le terme « intentionnel » a été préféré à celui de « volontaire », la notion de volonté étant trop polysémique.

1° de zogenaamde reglementaire misdrijven gemeenschappelijke sokkel voor alle misdrijven (bewust en uit vrije wil handelen) ;

2° de opzettelijke misdrijven gekenmerkt door het algemeen opzet : gemeenschappelijke sokkel voor alle misdrijven (bewust en uit vrije wil handelen) + algemeen opzet ;

3° de opzettelijke misdrijven gekenmerkt door een bijzonder opzet : gemeenschappelijke sokkel voor alle misdrijven (bewust en uit vrije wil handelen) + algemeen opzet + bijzonder opzet ;

4° de onopzettelijke misdrijven : gemeenschappelijke sokkel voor alle misdrijven (bewust en uit vrije wil handelen) + zware fout

1° les infractions dites règlementaires : socle commun à toutes les infractions (conscience d'agir et libre arbitre) ;

2° les infractions intentionnelles caractérisées par le dol général : : socle commun à toutes les infractions (conscience d'agir et libre arbitre) + dol général ;

3° les infractions intentionnelles caractérisées par un dol spécial : : socle commun à toutes les infractions (conscience d'agir et libre arbitre) + dol général + dol spécial ;

4° les infractions involontaires : socle commun à toutes les infractions (conscience d'agir et libre arbitre) + faute lourde.

Voor de zogenaamde reglementaire misdrijven, bestaat het vereiste moreel bestanddeel dus in de basiscomponent van het moreel bestanddeel (gemeenschappelijke sokkel), m.n. het bewust en uit vrije wil handelen zoals hierboven vermeld.

Voor de opzettelijke misdrijven, moet er naast de gemeenschappelijke sokkel, een algemeen opzet zijn, gedefinieerd als het voornemen om met kennis van zaken het door de wet strafbaar gestelde gedrag aan te nemen.

Dat schuldbestanddeel wordt niet vermoed en de bewijslast rust op de vervolgende partij. Dat bewijs kan voortvloeien uit vermoedens in de juridische zin van het woord (te weten de inductieve redenering waarbij een gekend tot een betwist feit voert).

Voor het gros van de opzettelijke misdrijven, vloeit dit voornemen voort uit de aanneming zelf van het strafbaar gestelde gedrag: verkrachting, diefstal, terroristische

Pour les infractions dites règlementaires, l'exigence de l'élément moral consiste donc dans l'élément moral de base (socle commun), à savoir la conscience d'agir et le libre arbitre tels que précisés ci-dessus.

Pour les infractions intentionnelles, outre le socle commun, il est exigé d'abord un dol général défini comme l'intention d'adopter en connaissance de cause le comportement incriminé

Cet élément moral ne se présume pas et la charge de la preuve incombe à la partie poursuivante. Cette preuve peut résulter de présomptions au sens juridique du terme (à savoir le raisonnement inductif par lequel on remonte d'un fait connu à un fait contesté).

Pour la plupart des infractions dites intentionnelles, cette intention résulte de l'adoption même du comportement incriminé : le viol, le vol, les infractions

misdrijven,... impliceren in essentie een opzettelijke gedraging²⁰⁹

terroristes... consistent par essence en un comportement intentionnel²¹⁰.

Het moet worden benadrukt dat het kenniselement geen betrekking heeft op de kennis – dewelke wordt vermoed – zelf van de wet die de gedraging strafbaar stelt.

Aangezien iedereen wordt geacht de wet te kennen, moet het openbaar ministerie *a fortiori* het bewijs niet aanleveren van de daadwerkelijke kennis in hoofde van de dader van het strafbaar karakter van de gedraging gesteld door de dader. Het eventuele vraagstuk van de rechtsdwaling moet worden opgelost in het kader van het onderzoek naar de schuldontheffingsgrond van rechtsdwaling.

Il faut d'abord préciser ici que l'élément de connaissance ne porte pas sur la connaissance de la loi elle-même qui rend punissable ce comportement, laquelle est présumée. Comme nul n'est censé ignorer la loi et, *a fortiori*, la loi pénale, le ministère public ne doit donc pas apporter la preuve, dans le chef de l'agent, de la connaissance effective du caractère punissable du comportement adopté par l'agent. La question de l'éventuelle erreur de droit doit être résolue dans le cadre de l'examen de la cause d'exemption de culpabilité que constitue l'erreur invincible.

Niettemin kunnen er vragen rijzen met betrekking tot het kenniselement wanneer dit refereert aan een omstandigheid of een gevolg van de gedraging. Daarom hebben de auteurs van het ontwerp het artikel 30 van het Statuut van Rome van het Internationaal Strafhof met betrekking tot het psychologisch bestanddeel gebezigd als inspiratiebron²¹¹.

Toutefois, des interrogations peuvent surgir quant à l'élément de connaissance lorsqu'il porte sur une circonstance ou une conséquence du comportement. A cet égard, les auteurs du projet se sont inspirés de l'article 30 du Statut de Rome de la Cour pénale internationale relatif à l'élément psychologique²¹².

²⁰⁹ Soms maakt de wet zelf een onderscheid tussen de opzettelijke gedraging en de onopzettelijke gedraging (bv. opzettelijke of onopzettelijke slagen of verwondingen of hulpverlening in het kader van ontvluchting in geval van nalatigheid of verstandhouding).

²¹⁰ Parfois, la loi fait elle-même la distinction entre le comportement intentionnel et le comportement involontaire (par exemple, les coups ou blessures volontaires ou involontaires ou l'aide à l'évasion par négligence ou par connivence).

²¹¹ Art. 30 Psychologisch bestanddeel

1. Tenzij anders bepaald is een persoon enkel strafrechtelijk aansprakelijk en strafbaar voor een misdaad waarover het Hof rechtsmacht bezit, indien de materiële bestanddelen vergezeld gaan van opzet en kennis.
2. Voor de toepassing van dit artikel handelt een persoon met opzet indien :
(a) die persoon met betrekking tot gedragingen, de bedoeling heeft tot de gedragingen over te gaan;
(b) die persoon met betrekking tot een gevolg, de bedoeling heeft dat gevolg teweeg te brengen of zich ervan bewust is dat het gevolg zich bij een normale gang van zaken zal voordoen.
3. Voor de toepassing van dit artikel betekent " kennis " het zich ervan bewust zijn dat een omstandigheid bestaat of dat een gevolg zich bij een normale gang van zaken zal voordoen. " Kennis hebben " en " welbewust " worden dienovereenkomstig uitgelegd.

²¹²

Article 30. Élément psychologique

1. Sauf disposition contraire, nul n'est pénalement responsable et ne peut être puni à raison d'un crime relevant de la compétence de la Cour que si l'élément matériel du crime est commis avec intention et connaissance.
2. Il y a intention au sens du présent article lorsque :

Het bewijs van de kennis van een omstandigheid (bv. de omstandigheid dat het slachtoffer jonger was dan zestien jaar) wordt geleverd wanneer uit de concrete feiten blijkt dat de betrokkene er zich bewust van is dat een omstandigheid bestaat of kan bestaan in de normale gang van zaken. Is er sprake van een gevolg, geldt in dezelfde zin dat de betrokkene zich bewust was van het feit dat het gevolg zich zou voordoen of zou kunnen voordoen binnen het normale verloop van de gebeurtenissen. Deze benadering laat toe te vermijden dat de dader zich kan onttrekken aan de strafrechtelijke verantwoordelijkheid door voor te houden dat hij geen daadwerkelijke kennis had van de kwestieuze omstandigheid of dat hij het kwestieuze gevolg niet had overwogen.

La preuve de la connaissance d'une circonstance (par exemple, la circonstance que la victime avait moins de seize ans) est rapportée lorsqu'il apparaît des faits concrets de la cause que l'agent était conscient qu'une circonstance existait ou pouvait exister dans l'ordre normal des choses. S'agissant d'une conséquence, il en va de même lorsque l'agent était conscient que cette conséquence adviendrait ou pourrait advenir dans le cours normal des événements. Cette approche permet d'éviter que l'auteur puisse se dédouaner de toute responsabilité pénale en faisant valoir qu'il n'avait pas la connaissance effective de ladite circonstance ou qu'il n'avait pas envisagé ladite conséquence.

Vervolgens moet er binnen de opzettelijke misdrijven een categorie worden onderscheiden van misdrijven waar er naast een algemeen opzet ook een bijzonder opzet vereist is.

Ensuite, parmi les infractions intentionnelles, il faut distinguer la catégorie de celles qui requièrent, en plus du dol général, le constat d'un dol spécial.

Het bijzonder opzet bestaat uit het voornemen om het door de wet bepaalde resultaat te

Ce dol spécial consiste en la volonté de poursuivre un résultat déterminé²¹⁶, soit en

a) Relativement à un comportement, une personne entend adopter ce comportement

b) Relativement à une conséquence, une personne entend causer cette conséquence ou est consciente que celle-ci adviendra dans le cours normal des événements.

3. Il y a connaissance, au sens du présent article, lorsqu'une personne est consciente qu'une circonstance existe ou qu'une conséquence adviendra dans le cours normal des événements. « Connaître » et « en connaissance de cause » s'interprètent en conséquence.

²¹⁶ Citons les exemples suivants issus du Code pénal de 1867 : « dans le but d'intimider gravement une population ou d'intimider indûment des pouvoirs publics ou une organisation internationale à accomplir ou à s'abstenir d'accomplir un acte... » (art. 137, § 1er, du Code pénal – infraction terroriste »), « avec l'intention de donner la mort » (art. 393 du Code pénal - meurtre).

bereiken²¹³ of uit een door de wet bepaalde bijzondere geestesgesteldheid bij de dader²¹⁴.

Dat bestanddeel moet worden onderscheiden van de beweegredenen achter het misdrijf.²¹⁵

De ontworpen bepaling verduidelijkt dat indien het bijzonder opzet bestaat uit het voornemen om een bepaald resultaat te bereiken, dit resultaat wordt geacht te zijn nagestreefd door de dader wanneer hij dit resultaat als doel van zijn gedrag had of wanneer hij dit heeft aanvaard als een gevolg dat zich zou voordoen binnen het normale verloop van de gebeurtenissen.²¹⁹

Dit impliceert met name de hypothese dat de dader dit resultaat heeft aanvaard als een gevolg dat alle kansen had om in de lijn te liggen van het normale verloop van de gebeurtenissen.

un état d'esprit particulier animant l'auteur²¹⁷.

Cet élément doit être distingué du mobile de l'infraction²¹⁸.

La disposition en projet précise que lorsque le dol spécial consiste dans la volonté d'un résultat déterminé, celui-ci est réputé voulu par l'auteur soit qu'il l'ai eu comme but soit qu'il l'ait accepté comme une conséquence devant advenir dans le cours normal des événements²²⁰.

Ceci implique notamment l'hypothèse où l'auteur a accepté ce résultat comme une conséquence qui avait toutes les chances de se produire dans le cours normal des événements.

²¹³ Enkele voorbeelden kunnen worden geciteerd uit het Strafwetboek van 1867: “met het oogmerk om een bevolking ernstige vrees aan te jagen of omde overheid of een internationale organisatie op onrechtmatige wijze te dwingen tot het verrichten of het zich onthouden van een handeling...” (art.137, §1 – terroristisch misdrijf), “met het oogmerk om te doden” (art. 393 Sw. – doodslag)

²¹⁴ Enkele voorbeelden kunnen worden geciteerd uit het Strafwetboek van 1867: “bedrieglijk opzet of oogmerk om te schaden (art. 193 Sw. – valsheid in geschrifte); “bedrieglijk” (art.461 Sw. – diefstal); “kwaadwillig” (art.443 – aanranding van de eer of de goedge naam).

²¹⁵ Het opzet om te doden is een bijzonder opzet vereist bij de wet terwijl jaloezie, wraak of geldgewin de drijfveren ervan kunnen zijn (D. VANDERMEERSCH, *Eléments de droit pénal et de procédure pénale*, Brussel, La Charte, 2015, 181).

²¹⁷ Citons les exemples suivants issus du Code pénal de 1867 « Intention frauduleuse ou à dessin de nuire » (art. 193 du Code pénal – Faux en écriture); « frauduleusement » (art. 461 du Code pénal – vol), « méchamment » (art. 443 du Code pénal – calomnie).

²¹⁸ L'intention de donner la mort est l'intention spéciale requise par la loi tandis que la jalousie, la vengeance ou l'appât du gain peuvent en être les mobiles (D. VANDERMEERSCH, *Eléments de droit pénal et de procédure pénale*, Bruxelles, La Charte, 2015, 181).

²¹⁹ In deze zin omschrijft het Hof van Cassatie het moreel bestanddeel van de doodslag of de poging tot doodslag als volgt: “het veronderstelt dat de dader wetens en willens de bedoeling heeft gehad te doden; de door de wet vereiste wils- en kennis elementen onderstellen de aanvaarding, wetens en willens, van het verboden gedrag, met dien verstande dat de dader, aangezien het een constitutief gevolg van het misdrijf betreft, dat gevolg heeft willen veroorzaken of beseft dat het in de lijn lag van het normale verloop van de gebeurtenissen ”

²²⁰ En ce sens, à propos de l'homicide ou de la tentative d'homicide, la Cour de cassation a décrit l'élément moral comme suit : « L'élément moral requis par la loi consiste dans l'adoption volontaire et en connaissance de cause du comportement interdit, étant entendu que le but homicide poursuivi par l'auteur se déduit tant de la volonté de réaliser le résultat mortel que de l'acceptation consciente de ce résultat comme conséquence devant advenir dans le cours normal des événements. »

Met deze formulering vermijdt men beroep te moeten doen op het concept van het eventueel dat niet nodig is en verwarring zaait.²²¹

Het eventueel opzet vergelijkbaar met het bepaald opzet, impliceert inderdaad de aanvaarding van de mogelijkheid van het ontstaan van een aanvankelijk ongewenst gevolg (« l'acceptation de la simple probabilité de la survenance d'une conséquence non-désirée à l'origine ») of – zoals C. Hennau en J. Verhaegen het voorstellen – een neveneffect, gerelateerd aan het constitutief bestanddeel van een misdrijf dat niet als een noodzakelijk maar als een waarschijnlijk gevolg ontstaan is en dat de betrokkene er op de koop toe bijneemt (« où l'effet collatéral, en l'espèce constitutive d'un délit, n'apparaît pas comme une conséquence nécessaire mais simplement probable du comportement, effet que le sujet accepte néanmoins pour l'éventualité où il se produirait »). Door deze invulling krijgt het opzet een extensieve invulling die moeilijk te verenigen valt met de principes van het strafrecht.

Opdat een persoon zou kunnen worden veroordeeld wegens doodslag, volstaat het derhalve niet dat hij vrijwillig de gedraging heeft gesteld wetende dat deze gedraging mogelijks zou kunnen leiden tot andermans dood, maar is het vereist dat de betrokkene heeft gehandeld met het oogmerk om andermans leven aan te tasten als rechtstreeks gevolg van zijn gedraging of als gevolg dat

Par cette formulation, on évite le recours à la notion de dol éventuel qui n'est pas nécessaire et est source de confusion²²².

Le dol éventuel assimilable au dol direct inclut en effet « l'acceptation de la simple probabilité de la survenance d'une conséquence non-désirée à l'origine » ou, comme le proposent C. Hennau et J. Verhaegen, le dol éventuel comprend l'hypothèse « où l'effet collatéral, en l'espèce constitutive d'un délit, n'apparaît pas comme une conséquence nécessaire mais simplement probable du comportement, effet que le sujet accepte néanmoins pour l'éventualité où il se produirait ». Par cette portée, le dol reçoit alors une acception extensive peu compatible avec les principes de droit pénal.

Or, pour qu'une personne puisse être condamnée du chef de meurtre, il ne suffit pas qu'elle ait délibérément adopté un comportement tout en sachant que ce comportement risquait de causer la mort à autrui, mais il est exigé que l'agent ait agi avec le dessein de porter atteinte à la vie d'autrui comme conséquence directe de son comportement ou comme conséquence qui adviendra dans le cours normal des événements²²⁴.

²²¹ Zie conclusie advocaat-generaal D. Vandermeersch bij Cass. 6 november 2019, A.R. P.19.0651.F.

²²² Voir concl. avocat général D. Vandermeersch, avant Cass., 6 novembre 2019, RG P.19.0651.F, *Pas.*, 2019, à sa date.

²²⁴ Voy. L. Kennes, D. Vandermeersch et A. Weyemberg, "L'élément fautif comme élément subjectif de l'infraction", in C. Guillaïn, P. Jadoul et J.-F. Germain, *Questions spéciales en droit pénal*, Bruxelles, Larcier, 2011, p. 69.

zich zou kunnen voordoen binnen het normale verloop van de gebeurtenissen²²³.

Aldus kan er geen sprake zijn van doodslag in hoofde van de bestuurder die de andere weggebruikers door zijn roekeloos rijgedrag in gevaar brengt zonder dat hij het voornemen heeft een gedraging aan te nemen ter aantasting van andermans leven al wist hij dat dergelijk rijgedrag hiertoe kan leiden (bv. een bestuurder die, op een steile weg zonder zichtbaarheid een ander voertuig voorbijsteekt zonder rekening te houden met de doorlopende witte lijn, wetende dat wanneer er een tegenligger komt hij een frontale botsing veroorzaakt met risico op zwaargewonden en zelfs doden). Daarentegen is de situatie anders in hoofde van de bestuurder die in het kader van een uitdaging, vrijwillig spookrijdt op de autosnelweg en die niets doet om tegenliggers te ontwijken. In deze hypothese heeft de bestuurder vrijwillig een gedrag aangenomen dat gericht is op het raken, kwetsen en het doden van andere weggebruikers aangezien hij enkel rekent op het reactievermogen en de behendigheid van deze laatsten om hem te ontwijken.²²⁵In de twee beschreven hypothesen, neemt de betrokkene vrijwillig een gedraging aan beseffende wat de gevolgen zouden kunnen zijn. Er is echter een fundamenteel verschil in hoofde van het voornemen van de dader. Mocht de bestuurder in de eerste hypothese weten dat er daadwerkelijk een tegenligger is, zou de bestuurder het manoeuvre van voorbijsteken zonder zichtbaarheid niet uitvoeren (hij aanvaardt dit gevolg niet). In de tweede hypothese weet de bestuurder echter dat er tegenliggers komen en volhardt hij in deze gedraging en laat hij het toeval of de behendigheid van de andere bestuurders bepalen of zijn gedraging al dan niet leidt tot rampspoedige gevolgen.

Ainsi ne pourrait être reconnu coupable de de meurtre le conducteur qui adopte une conduite inconsidérée mettant en danger les autres usagers de la route mais, sans toutefois avoir l'intention d'adopter un comportement attentatoire à la vie d'autrui mais tout en sachant qu'en raison de sa conduite, cette possibilité existe (par exemple, un conducteur qui, sur une route en côte, dépasse sans visibilité un autre véhicule en méconnaissant une ligne blanche continue alors qu'il sait que si un véhicule vient en face, il occasionnera une collision frontale avec risque de blessés graves, voire de morts). En revanche, différente est la situation du conducteur qui, à titre de défi, roule délibérément à contre-sens sur une autoroute et qui ne fait rien pour éviter les autres usagers venant en sens inverse. Dans cette dernière hypothèse, ce conducteur adopte délibérément un comportement qui tend à heurter, à blesser et à tuer, d'autres usagers dès lors qu'il compte seulement sur les réflexes et l'habileté de ces derniers pour l'éviter²²⁶. Dans ces deux hypothèses, l'agent adopte un comportement volontaire en ayant conscience des conséquences que ce comportement peut causer mais il y a une différence fondamentale dans l'intention de l'auteur : dans le premier cas, s'il savait qu'il y a effectivement un conducteur qui vient en sens inverse, le conducteur s'abstiendrait d'opérer le dépassement sans visibilité (il n'accepte pas cette conséquence) tandis que dans la seconde hypothèse, le conducteur sait qu'il y a des véhicules qui viennent en face et persiste dans son comportement laissant à la chance ou à l'habileté des autres conducteurs le soin de décider des conséquences funestes que peut entraîner son comportement.

²²³ Zie L. KENNES, D. VANDERMEERSCH en A. WEYENBERGH, "L'élément fautif comme élément subjectif de l'infraction", in C. GUILLAIN, P. JADOUL en J.-F. GERMAIN, *Questionsspéciales en droit pénal*, Bruxelles, Larcier, 2011, 69.

²²⁵ *Ibid.*, 69.

²²⁶ *Ibidem*, p. 69.

In de eerste hypothese is men zeker en vast bewust van de hypothetische waarschijnlijkheid van het optreden van een gevolg dat evenwel niet-gewenst is. Er is dus geen sprake van het aannemen van een gedraging waarbij het gevolg is gewild of waarbij dit gevolg werd aanvaard als normaal verloop van de gebeurtenissen (wel integendeel, de betrokkene rekent erop dat deze omstandigheid zich nooit zal voordoen).

Dans la première situation, il y a certes conscience de la probabilité hypothétique de la survenance d'une conséquence mais celle-ci est non-désirée, non acceptée. Il n'est donc pas question d'adoption du comportement en voulant causer la conséquence ou en acceptant cette conséquence comme advenant dans le cours normal des événements (au contraire, l'agent spécule sur le fait que cette circonstance n'advient pas).

In de tweede hypothese volhardt de betrokkene in zijn opzettelijke gedraging en aanvaardt hij het gevolg zich terdege van bewust zijnde dat er een reële en effectieve mogelijkheid bestaat dat deze zal optreden in een normaal verloop van de gebeurtenissen. Het betreft in dit geval een bijzonder opzet in de zin van artikel 7, §2, al.3.²²⁷

Dans la seconde situation, l'agent persiste dans son comportement intentionnel en acceptant cette conséquence tout en sachant pertinemment qu'il y a une probabilité réelle et effective qu'elle advienne dans le cours normal des événements. Il s'agit dans ce cas d'un dol spécial au sens de l'article 7, § 2, al. 3²²⁸..

Ten slotte definieert het ontworpen artikel 7, § 3 het vereiste moreel bestanddeel voor de zogenaamde onopzettelijke misdrijven. Dit behelst, naast de gemeenschappelijke sokkel (het bewust en het uit vrije wil handelen), de zware fout, met name het gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid.

Enfin, le paragraphe 3 de l'article 7 en projet définit l'élément moral requis pour les infractions dites involontaires. Il s'agit, outre le socle commun (conscience d'agir et libre arbitre), de la faute lourde, à savoir le défaut grave de prévoyance ou de précaution.

Thans is het gebrek aan voorzorg en voorzichtigheid als schuldbestanddeel omvat elke vorm van onvoorzichtigheid of nalatigheid.²²⁹ Volgens het Hof van Cassatie

Actuellement, la notion de défaut de prévoyance ou de précaution comme élément moral recouvre toute forme d'imprudence ou de négligence²³³. Suivant la Cour de cassation, la faute même la plus légère

²²⁷ Zie concl. Advocaat-generaal D. Vandermeersch bij Cass., 6 novembre 2019, RG P.19.0651.F

²²⁸ Voir concl. avocat général D. Vandermeersch, avant Cass., 6 novembre 2019, RG P.19.0651.F, *Pas.*, 2019, à sa date.

²²⁹ De misdrijven die worden gekenmerkt door dat moreel bestanddeel worden soms oneigenlijk gekwalificeerd als onopzettelijk: in de regel is het gedrag van de dader opzettelijk, maar is het gevolg dat eruit voortvloeit onopzettelijk (Cass. 25 novembre 2008, AR P.08.881.N, *Pas.* 2008, nr. 661).

²³³ Les infractions caractérisées par cet élément moral sont parfois improprement qualifiées d'involontaires : or, en règle, le comportement de l'agent est volontaire mais c'est la conséquence en résultant qui a un caractère involontaire (Cass. 25 novembre 2008, RG P.08.0881.N, *Pas.* 2008, n° 661).

volstaat zelfs de lichtste fout²³⁰: wat onopzettelijke slagen en verwondingen betreft, heeft het Hof aldus geoordeeld dat de fout kon liggen in een miskenning, hoe licht en in welke vorm ook, van de algemene plicht tot voorzichtigheid en voorzorg, waarvan de inhoud niet bij wet is omschreven.²³¹ Uitzonderlijk neemt de wet voor bepaalde misdrijven een ernstige nalatigheid als schuldbestanddeel in aanmerking, die zij op dezelfde voet plaatst als het schuldbestanddeel dat bestaat in een algemeen opzet.²³² In dat geval kan enkel de dader die een zware fout heeft begaan worden bestraft.

De strafbaarstelling van de “lichte” nalatigheden en de daarmee gepaard gaande strafrechtelijke stigmatisering raken personen die een dergelijke behandeling vaak niet verdienen. Met verwijzing naar het subsidiair karakter van het strafrecht rijst hier de vraag of in die gevallen het strafrechtelijk optreden niet enkel zou moeten worden voorbehouden voor de gevallen van zware fout, waarbij de lichte fout dan uitsluitend onder de burgerrechtelijke aansprakelijkheid zou vallen. Is het aldus, met betrekking tot onopzettelijke slagen en verwondingen, gerechtvaardigd om elkeen voor het gerecht te dagen die verantwoordelijk is voor een ongeval ten gevolge van verstrooiing, ook al is zij zeer licht? Nu lijkt in

suffit²³⁴ : en matière de coups et blessures involontaires, elle a jugé ainsi que la faute pouvait trouver son origine dans une atteinte, aussi légère soit elle et quelle qu’en soit la forme, au devoir général de prudence ou de précaution dont la loi ne définit pas le contenu²³⁵. De façon exceptionnelle pour certaines infractions, la loi retient comme élément moral une négligence grave qu’elle place sur le même pied que l’élément moral consistant en un dol général²³⁶. Dans ce cas, seul l’agent qui a commis une faute lourde peut être sanctionné.

L’incrimination des négligences «légères» et la stigmatisation pénale qui l’accompagne touchent des personnes qui ne méritent souvent pas un tel traitement. En référence au caractère subsidiaire du droit pénal, la question se pose ici de savoir si, dans ces hypothèses, l’intervention pénale ne devrait pas être réservée aux seuls cas de faute lourde, la faute légère relevant alors exclusivement de la responsabilité civile. Ainsi, en matière de coups et blessures involontaires, est-il justifié de traduire devant le juge pénal toute personne responsable d’un accident à la suite d’une distraction, même fort légère ? A l’heure actuelle, dans ces hypothèses, le recours à la

²³⁰ Cass. 12 september 2007, AR P.07.0804.F, *Pas.* 2007, nr. 402.

²³¹ Cass., 14 november 2012, AR P.11.1611.F, *Pas.* 2012, nr. 612.

²³² Bijvoorbeeld:

- artikel 505, § 1, 2°, van het Strafwetboek (witwassen): “zij die zaken bedoeld in artikel 42, 3°, kopen, ruilen of om niet ontvangen, bezitten, bewaren of beheren, ofschoon zij [...] de oorsprong van die zaken kenden of moesten kennen”;
- artikel 442bis van het Strafwetboek (de belaging): “[h]ij die een persoon heeft belaagd terwijl hij wist of *had moeten weten* dat hij door zijn gedrag de rust van die bewuste persoon ernstig zou verstoren[...]”;
- “hij die wederrechtelijk en opzettelijk, of *tenminste uit grove nalatigheid*, afvalstoffen overbrengt [...]” (art. 10, § 1, 6°, van de wet van 9 juli 1984 betreffende de doorvoer van afvalstoffen zoals gewijzigd bij de wet van 12 mei 2011).

²³⁴ Cass. 12 septembre 2007, RG P.07.0804.F, *Pas.* 2007, n° 402.

²³⁵ Cass. 14 novembre 2012, RG P.11.1611.F, *Pas.* 2012, n° 612.

²³⁶ Citons, ici, à titre d’exemples :

- l’article 505, § 1er, 2° du Code pénal (le délit de blanchiment) : « ceux qui auront acheté, reçu en échange ou à titre gratuit, possédé, gardé, géré des choses visées à l’article 42, 3°, alors qu’ils en connaissaient ou *devaient en connaître* l’origine » ;
- l’article 442bis du Code pénal (le harcèlement) : « quiconque aura harcelé une personne alors qu’il savait ou *aurait dû savoir* qu’il affecterait gravement par ce comportement la tranquillité de la personne visée... » ;
- celui qui, illicitement et intentionnellement ou *au moins par négligence grave*, transfère des déchets... (art. 10, § 1er, 6°, de la loi du 9 juillet 1984 concernant l’importation, l’exportation et le transit de déchets tel que modifié par la loi du 12 mai 2011).

die gevallen de strafrechtelijke weg veeleer te worden aangegrepen vanuit een streven om het bewijs van de schuld te vergaren met het oog op de schadeloosstelling van het slachtoffer dan met het oogmerk de overtreder een straf op te leggen. Een probleem inzake bewijsvoering in burgerlijke zaken zou op zich nochtans geen reden mogen vormen voor een beroep op het strafrechtelijke instrumentarium, dat andere doeleinden nastreeft. Voor die kwestie van de bewijsgaring moet dus een oplossing gevonden worden in het kader van de burgerlijke rechtspleging. Bovendien is de strafrechtelijke weg niet gunstig voor het slachtoffer in termen van beoordeling van het bewijs: in strafzaken moet het bewijs van schuld worden geleverd buiten elke redelijke twijfel, aangezien de minste twijfel in het voordeel van de beklaagde werkt, terwijl in burgerlijke zaken de schuld moet worden vastgesteld bij loutere overhand van bewijzen of door een afweging van de waarschijnlijkheden.

Daarom stellen de auteurs van het ontwerp voor om het toepassingsgebied van de misdrijven waarbij het schuldbestanddeel bestaat in een gebrek aan voorzorg en voorzichtigheid nog enkel voor te behouden voor de gevallen van zware fout. Niets belet de wetgever evenwel om af te wijken van die regel in de bijzondere wetten en reglementen overeenkomstig ontworpen artikel 78, en daarin misdrijven met als schuldbestanddeel het loutere gebrek aan voorzorg en voorzichtigheid strafbaar te stellen.

Een dergelijke benadering biedt het voordeel dat een einde wordt gesteld aan de eenheid van de strafrechtelijke en de burgerlijke fout, die is vastgesteld door een vaste rechtspraak van het Hof van Cassatie sinds 1877²³⁷, voor onopzettelijke slagen en verwondingen of onopzettelijk doden (artikelen 418 tot 420 van het Strafwetboek). Die zogenaamde “eenheid van fout”, die verbonden is aan het principe dat de strafrechtelijke uitspraak ten opzichte van de burgerlijke rechtsvordering gezag van gewijsde heeft (artikel 4 van de Voorafgaande

voie pénale semble davantage se justifier par le souci de se procurer la preuve de la faute en vue du dédommagement de la victime que par la volonté d’infliger au contrevenant une peine. Un problème d’établissement de la preuve au civil ne saurait cependant justifier à lui seul le recours au dispositif pénal qui répond à d’autres finalités. Cette question du recueil de la preuve doit donc trouver une solution dans le cadre de la procédure civile. De plus, en termes d’évaluation de la preuve, le recours à la voie pénale n’est pas favorable à la victime : en matière répressive, la preuve de la culpabilité doit être rapportée au-delà de tout doute raisonnable, le moindre doute profitant à l’accusé tandis qu’au civil, la faute doit être établie par simple prépondérance de preuves ou par une balance des probabilités.

Pour ces raisons, les promoteurs du projet proposent de réserver le champ d’application des infractions pour lesquelles l’élément moral consiste en un défaut de prévoyance ou de précaution aux seuls cas de faute grave. Toutefois, rien n’empêche le législateur de déroger à cette règle dans les lois et règlements particuliers conformément à l’article 78 en projet et d’incriminer des infractions avec, comme élément moral, le simple défaut de prévoyance ou de précaution.

Une telle approche présente l’avantage de mettre fin au principe d’unité des fautes pénale et civile, établi par la jurisprudence de la Cour de cassation depuis 1877²³⁹ en matière de coups et blessures involontaires ou d’homicide involontaire (art. 418 à 420 du Code pénal). Cette unité de faute, associée au principe de l’autorité de la chose jugée du pénal sur le civil (art. 4 du Titre Préliminaire du Code de procédure pénale), a pour conséquence qu’une victime ne peut être dédommée au civil que si la responsabilité

²³⁷ Cass. 1 februari 1877, *Pas.* 1877, I, blz. 92.

²³⁹ Cass. 1er février 1877, *Pas.* 1877, I, p. 92.

Titel van het Wetboek van Strafvordering), heeft tot gevolg dat een slachtoffer alleen burgerrechtelijk schadeloos kan worden gesteld indien de strafrechtelijke verantwoordelijkheid vaststaat. Als de strafrechter dus iemand vrijspreekt omdat hij oordeelt dat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor de lichte fout niet is aangetoond, ontnemt hij de burgerlijke partij *de facto* de mogelijkheid om de burgerlijke vergoeding van de door hem geleden schade te vorderen.²³⁸

Tal van stemmen hebben er reeds voor gepleit om de dualiteit van de strafrechtelijke en de burgerlijke fout in te stellen.²⁴¹ C. Van den Wyngaert stelt aldus *de lege ferenda* voor om enkel de zware fout (*culpa lata*) te behouden wat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid betreft. Voor de burgerrechtelijke aansprakelijkheid daarentegen kan volgens haar de lichtste fout (*culpa levissima*) van toepassing blijven.²⁴² Ook in Frankrijk werd een einde gesteld aan het beginsel van eenheid van de strafrechtelijke en de burgerlijke fout (art. 4-1 van het Franse Wetboek van strafvordering, hoewel bij een rechtstreeks oorzakelijk verband tussen de fout en de schade de lichtste fout volstaat, terwijl in geval van onrechtstreeks verband artikel 121-3 van het Franse Strafwetboek een zekere graad van

pénale est établie. Donc, si le juge pénal acquitte un individu en estimant que la responsabilité pénale pour la faute légère n'est pas établie, il prive *de facto* la partie civile de la possibilité de demander la réparation civile de son dommage²⁴⁰.

De nombreuses voix ont déjà plaidé pour instaurer la dualité de la faute pénale et de la faute civile²⁴⁶. C. Van den Wyngaert propose ainsi *de lege ferenda* de ne retenir que la faute lourde (*culpa lata*) en ce qui concerne la responsabilité pénale. En revanche, pour la responsabilité civile, la faute la plus légère (*culpa levissima*) lui paraît pouvoir rester d'application.²⁴⁷ En France également, il a été mis fin au principe d'unité des fautes pénale et civile (art. 4-1 Code de procédure pénale, bien que lorsqu'il existe un lien direct de causalité entre la faute et le dommage, la faute la plus légère suffit tandis que quand le lien est indirect, l'article 121-3 du Code pénal exige un certain degré de gravité de la faute (« faute délibérée ou faute caractérisée »)²⁴⁸. Aux Pays-Bas, la faute

²³⁸ Wetsvoorstel tot instelling van de dualiteit van de strafrechtelijke en de burgerlijke fout in het kader van onopzettelijke slagen en verwondingen en onopzettelijke doodslag, *Parl.St.* Kamer 2007-08, nr. 1170/001, blz. 3.

²⁴⁰ Proposition de loi instaurant la dualité de la faute pénale et civile dans le cadre des coups et blessures involontaires ou homicide involontaire, *Doc. parl.* Chambre 2007-2008, n° 1170/001, p. 3.

²⁴¹ Zie inzonderheid Wetsvoorstel tot instelling van de dualiteit van de strafrechtelijke en de burgerlijke fout in het kader van onopzettelijke slagen en verwondingen en onopzettelijke doodslag, *Parl.St.* Kamer 2007-08, nr. 1170/001; COMMISSIE VOOR DE HERZIENING VAN HET STRAFWETBOEK, *Verslag over de voornaamste grondslagen voor de hervorming*, Brussel, Ministerie van Justitie, 1979, 78-86; N. COLETTE-BASECQZ en N. BALISE, *Manuel de droit pénal général*, Limal, Anthemis, 2013, 277 tot 279; F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge. II. L'infraction pénale*, Brussel, Larcier, 2010, 288-290, nr. 1167.

²⁴² C. VAN DEN WYNGAERT m.m.v. S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2014, 307.

²⁴⁶ Voir notamment à ce sujet, Proposition de loi instaurant la dualité de la faute pénale et civile dans le cadre des coups et blessures involontaires ou homicide involontaire, *Doc. parl.* Chambre 2007-2008, n° 1170/001; COMMISSIE VOOR DE HERZIENING VAN HET STRAFWETBOEK, *Verslag over de voornaamste grondslagen voor de hervorming*, Brussel, Ministerie van Justitie, 1979, 78-86; N. COLETTE-BASECQZ et N. BALISE, *Manuel de droit pénal général*, Limal, Anthemis, 2013, 277 à 279; F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge. II. L'infraction pénale*, Bruxelles, Larcier, 2010, 288-290, nr. 1167.

²⁴⁷ C. VAN DEN WYNGAERT avec l'assistance de S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Anvers, Maklu, 2014, 307.

²⁴⁸ J. PRADEL en M. DANTI-JUAN, *Droit pénal spécial*, Parijs, Editions Cujas, 2007, 88, nr. 70; M.-L. RASSAT, *Droit pénal spécial*, Parijs, Dalloz, 2006, 363, nr. 320.

zwaarte van de fout (“faute délibérée ou faute caractérisée”) vereist).²⁴³ In Nederland moet de fout een zware fout (*culpa lata*) zijn, dat wil zeggen een min of meer grove fout²⁴⁴ zoals een grove onachtzaamheid, roekeloosheid of onnadenkendheid.²⁴⁵

Het criterium van zwaarte van de fout bestaat reeds in ons burgerlijk recht. Zo bijvoorbeeld is de werknemer krachtens artikel 18 van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten alleen aansprakelijk voor zijn bedrog en zijn zware schuld of voor zijn lichte schuld als die bij hem eerder gewoonlijk dan toevallig voorkomt. De wet van 10 februari 2003 betreffende de aansprakelijkheid van en voor personeelsleden in dienst van openbare rechtspersonen gaat in dezelfde zin.²⁵¹

De fout die bestaat in een ernstig gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid is de zware fout in se. De zwaarte van de fout zal afhangen van de regels die in de betrokken sector gebruikelijk zijn (bijvoorbeeld de medische sector), maar eveneens van de werkelijke mogelijkheden van de beklaagde: eenzelfde gedrag zal blijkbaar beschouwd kunnen worden als een lichte fout voor de ene en als een zware fout voor de andere, naargelang van de persoonlijke omstandigheden van de verdachten.²⁵³

Het gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid wordt beschouwd als ernstig wanneer de fout dermate buitensporig is dat niet kan worden begrepen dat een redelijk en voorzichtig persoon ze begaat. Bij de beoordeling hiervan

doit être une faute lourde (*culpa lata*), soit une faute plus ou moins grossière²⁴⁹, telle qu’une négligence, une imprudence ou une étourderie graves²⁵⁰.

Le critère de la gravité de la faute existe déjà dans notre droit en matière civile. Ainsi, en vertu de l’article 18 de la loi du 3 juillet 1978 relative aux contrats de travail, le travailleur ne répond que de son dol et de sa faute lourde ou de sa faute légère si celle-ci présente dans son chef un caractère habituel plutôt qu’accidentel. La loi du 10 février 2003 relative à la responsabilité des et pour les membres du personnel au service des personnes publiques va dans le même sens²⁵².

La faute consistant en un défaut grave de prévoyance ou de précaution est la faute lourde en elle-même. La lourdeur de la faute sera déterminée en fonction des règles en usage dans le secteur concerné (par exemple, le secteur médical) mais également des possibilités réelles du prévenu: un même comportement pourra, semble-t-il, être considéré comme une faute légère pour l’un et une faute lourde pour l’autre, en fonction des circonstances propres aux inculpés²⁵⁴.

Le défaut de prévoyance ou de précaution est considéré comme grave lorsque la faute est à ce point anormale qu’on ne peut concevoir qu’elle soit commise par une personne raisonnable et prudente. Dans cette

²⁴³ J. PRADEL en M. DANTI-JUAN, *Droit pénal spécial*, Parijs, Editions Cujas, 2007, 88, nr. 70; M.-L. RASSAT, *Droit pénal spécial*, Parijs, Dalloz, 2006, 363, nr. 320.

²⁴⁴ J. DE HULLU, *Materieel strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 253; D.H. DE JONG en G KNIGGE, *Het materiële strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 136.

²⁴⁵ C. KELK, *Studieboek materieel strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2005, 205.

²⁴⁹ J. DE HULLU, *Materieel strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 253; D.H. DE JONG en G KNIGGE, *Het materiële strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 136.

²⁵⁰ C. KELK, *Studieboek materieel strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2005, 205.

²⁵¹ Advies van de Raad van State bij het wetsvoorstel tot instelling van de dualiteit van de strafrechtelijke en de burgerlijke fout in het kader van onopzettelijke slagen en verwondingen en onopzettelijke doodslag, *Parl.St.* Kamer 2007-08, nr. 1170/003, blz. 4.

²⁵² Avis du Conseil d’Etat sur la proposition de loi instaurant la dualité de la faute pénale et civile dans le cadre des coups et blessures involontaires ou homicide involontaire, *Doc. parl.*, Chambre 2007-2008, n° 1170/003, 4.

²⁵³ *Ibidem*, blz. 4.

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 4.

houdt de rechter onder meer rekening met de leeftijd en deskundigheid van de dader, het roekeloos karakter van de fout, het aantal fouten en de voorzienbaarheid van de in de strafbaarstelling vermelde gevolgen. Zo zal de herhaalde lichte fout beschouwd kunnen worden als een ernstig gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid.

Voor het bewijs van die vorm van schuldbestanddeel moet de vervolgende partij in hoofde van de dader het schuldbestanddeel aantonen, i.e. het ernstige gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid, zonder de vereiste dat een wil tot het plegen van het misdrijf moet vaststaan.

Het komt ten slotte de wetgever toe om voor elke delictsomschrijving het kwestieuze moreel bestanddeel aan te duiden.

In antwoord op de opmerking van de Raad van State die stelt dat Boek 1 een algemene regel zou moeten bevatten die bepaalt welke misdrijven onder welk type van schuldbestanddeel vallen²⁵⁵, menen de auteurs van het ontwerp dat hieromtrent geen algemene regel kan worden geformuleerd, aangezien het aan de wetgever (federaal, gewesten of gemeenschappen) toekomt om voor elke strafbaarstelling te bepalen welke de constitutieve bestanddelen zijn, inclusief het schuldbestanddeel eigen aan de strafbaarstelling. Zoals hierboven reeds aangekaart, maakt de basiscomponent (gemeenschappelijke sokkel) het moreel bestanddeel van het misdrijf uit, wanneer de delictsomschrijving geen enkele aanwijzing geeft omtrent het moreel bestanddeel.

Thans geven bepaalde delictsomschrijvingen reeds op heldere wijze het vereiste moreel bestanddeel weer. Omwille van de rechtszekerheid, moet deze praktijk worden veralgemeend.

Aangezien krachtens artikel 7, §1, eerste lid van de ontworpen bepaling het bewust en het uit vrije wil handelen de gemeenschappelijke

appréciation, le juge tient notamment compte de l'âge et de l'expertise de l'auteur, le caractère téméraire de la faute, le nombre de fautes et la prévisibilité des conséquences visées dans l'incrimination. Ainsi la répétition d'une faute légère peut constituer une défaut grave de prévoyance ou de précaution.

Pour la preuve de ce type d'élément moral, la partie poursuivante doit établir dans le chef de l'agent l'élément moral, soit le défaut grave de prévoyance ou de précaution sans qu'il soit exigé d'établir une volonté de commettre l'infraction.

Enfin, il revient au législateur de déterminer, pour chaque incrimination, l'élément moral qui lui est propre.

En réponse à la remarque du Conseil d'Etat qui estime que le Livre Ier devrait contenir une règle générale déterminant quelles infractions tombent sous l'une ou l'autre catégorie d'élément moral²⁵⁶, les auteurs du projet estiment qu'une règle générale ne doit être posée en la matière dès lors qu'il appartient au législateur (fédéral, régional ou communautaire) de déterminer pour chacune des incriminations ses éléments constitutifs, en ce compris l'élément moral propre à cette incrimination. Comme indiqué ci-dessus, lorsque l'incrimination ne contient aucune spécification quant à l'élément moral, c'est l'exigence de base (le socle commun) qui constitue l'élément moral de l'infraction.

Déjà à l'heure actuelle, certaines incriminations indiquent de façon claire l'élément moral applicable. Dans un souci de sécurité juridique, il convient de généraliser cette pratique.

Comme, suivant l'article 7, § 1er, alinéa 1er, en projet, la conscience d'agir et le libre arbitre constituent le socle commun de

²⁵⁵ Advies Raad van State, nr. 47.1.

²⁵⁶ Avis Conseil d'Etat, n° 47.1.

sokkel is voor alle misdrijven, is het niet nodig om dit op uitdrukkelijke wijze te herhalen in de delictsomschrijving.

Aangezien volgens de bewoordingen van het tweede lid van deze bepaling de wet voor een bepaald misdrijf bijkomende vereisten kan stellen opdat aan het moreel bestanddeel zou zijn voldaan, is het belangrijk deze bijkomende vereisten uitdrukkelijk te bepalen in de wet.

Aldus wordt er voorgesteld om de volgende zaken aan te duiden:

- de notie « opzettelijk » voor de opzettelijke misdrijven die een algemeen opzet vereisen ;
- het voornemen om het bepaalde resultaat te bereiken of een bepaalde geestesgesteldheid bij de dader voor de opzettelijke misdrijven die een bijzonder opzet vereisen (bv. « met het oogmerk om te doden » of « bedrieglijk ») ;
- « door een ernstig gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid » voor de onopzettelijke misdrijven.

Voor de zogenaamde reglementaire misdrijven die enkel de gemeenschappelijke sokkel vereisen voor het moreel bestanddeel (bewust en uit vrije wil handelen), is het zoals eerder aangekaart niet nodig om op uitdrukkelijke wijze de basiscomponent van het moreel bestanddeel op te nemen in de delictsomschrijving.

Het moet in herinnering worden gebracht dat de misdrijven opgenomen in bijzondere strafwetten (tenzij de wet anders zou bepalen), enkel de basiscomponent van het moreel bestanddeel kenschetsend voor de reglementaire misdrijven, vereisen.

Ten slotte moet er worden benadrukt dat overeenkomstig artikel 78 van het ontwerp, de wetgever - en dit zowel voor Boek 2 als voor de bijzondere wetten - kan afwijken van de

l'élément moral pour toutes les infractions, il n'est pas nécessaire de le répéter de façon expresse dans l'incrimination.

En revanche, comme aux termes de l'alinéa 2, de cette disposition, la loi peut prévoir, pour une infraction déterminée, des conditions supplémentaires pour satisfaire à l'exigence de l'élément moral, il importe de mentionner ces conditions supplémentaires de manière explicite dans le texte de loi.

Ainsi, il est proposé d'indiquer :

- « délibérément » pour les infractions intentionnelles requérant le dol général ;
- la volonté de poursuivre un résultat déterminé ou l'état d'esprit particulier animant l'auteur pour les infractions intentionnelles requérant le dol spécial (par exemple « dans l'intention de tuer » ou « frauduleusement ») ;
- « par défaut grave de prévoyance ou de précaution » pour les infractions involontaires.

Pour les infractions dites réglementaires qui ne requièrent que le socle commun de l'élément moral (la conscience d'agir et le libre arbitre), il n'est pas nécessaire, comme indiqué ci-dessus, de mentionner de façon expresse cet élément moral de base dans l'incrimination.

Il y a lieu de rappeler ici que les infractions instituées par les lois particulières ne requièrent, en principe (sauf lorsque le texte légal en dispose autrement), que l'élément moral de base caractérisant les infractions dites réglementaires.

Enfin, il importe de souligner ici que conformément à l'article 78 en projet, le législateur peut, tant dans le Livre 2 que dans

voorwaarden opgenomen in het ontworpen artikel 7 om het bestaan van het moreel bestanddeel in de delictsomschrijving vast te stellen (toepassing van het principe « *lex specialis derogat lex generali* »).

Op deze manier zou de wetgever (federale of gedefederaliseerde) voor sommige delictsomschrijvingen het gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid kunnen weerhouden in plaats van het ernstig gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid.

Uiteindelijk zou voor sommige delictsomschrijvingen ook het kenniselement vereist voor het algemeen opzet, zoals dit thans reeds het geval is voor witwassen²⁵⁷, deelnemen aan enige activiteit van een terroristische groep²⁵⁸ of belaging²⁵⁹ kunnen worden verwijfd.

les lois particulières, déroger aux conditions instituées par l'article 7 en projet pour déterminer l'existence de l'élément moral de l'incrimination (application du principe « *lex specialis derogat lex generali* »)

Ainsi, pour certaines incriminations, le législateur (fédéral, régional ou communautaire) pourrait retenir le défaut simple de prévoyance ou de précaution au lieu du défaut grave de prévoyance ou de précaution.

Il pourrait aussi être amené à préciser, pour certaines incriminations l'élément de connaissance requis pour le dol général, comme c'est déjà le cas actuellement notamment pour le blanchiment²⁶⁰, l'appartenance à un groupe terroriste²⁶¹ ou encore le harcèlement²⁶².

Verzwarend bestanddeel (artikel 8)

1. Huidige situatie

De verzwarende omstandigheden zijn de door de wetgever bedoelde *verzwarende* bestanddelen die bovenop de constitutieve bestanddelen van het basismisdrijf komen en die gronden van verzwaring ervan uitmaken (door een verzwaring van de straf die van toepassing is). Het gaat hierbij om een bestanddeel dat in de

L'élément aggravant (article 8)

1. La situation actuelle

Les circonstances aggravantes sont les éléments *aggravants* retenus par le législateur qui s'ajoutent aux éléments constitutifs de l'infraction de base et forment des causes d'aggravation de celle-ci (par le biais d'une aggravation de la peine applicable). Il s'agit ici d'un élément décrit dans la disposition légale

²⁵⁷ "ofschoon zij op het ogenblik van de aanvang van deze handelingen, de oorsprong van die zaken kenden of moesten kennen" (art. 505, al.1, 2° en 4° Sw.).

²⁵⁸ "terwijl hij wist of moest weten dat zijn deelname zou kunnen bijdragen tot het plegen van een misdaad of wanbedrijf door de terroristische groep" (art. 140 §1 Sw.).

²⁵⁹ "terwijl hij wist of had moeten weten dat hij door zijn gedrag de rust van die persoon ernstig zou verstoren" (art. 442bis, al.1 Sw.).

²⁶⁰ « alors qu'ils connaissaient ou devaient connaître l'origine de ces choses au début de ces opérations » (art. 505, al. 1er, 2° et 4°, C. pén.).

²⁶¹ « En ayant eu ou en ayant dû avoir connaissance que cette participation pourrait contribuer à commettre un crime ou un du groupe terroriste » (art. 140, § 1er, C. pén.).

²⁶² « Alors qu'il savait ou aurait dû savoir qu'il affecterait gravement par ce comportement la tranquillité de la personne visée » (art. 442bis, al. 1er, C. pén.).

wettelijke bepaling omschreven is en dat een verzwaring van de bij wet voorziene theoretische straf tot gevolg heeft.

De verzwarende omstandigheden zijn vaak zodanig nauw verbonden met het misdrijf dat zij de aard ervan bepalen (het wanbedrijf wordt een misdaad) en gezien het belang ervan mag zelfs worden gesteld dat die verzwarende omstandigheden in bepaalde opzichten een autonome kwalificatie van het oorspronkelijke misdrijf genereren.

De verzwarende omstandigheden, die een zwaardere theoretische straf bepalen, moeten door de rechter in aanmerking worden genomen in alle stadia van de procedure: zij zijn wezenlijk onderdeel van de kwalificatie van het feit. Zij kunnen van invloed zijn op de aard van het misdrijf (misdad, wanbedrijf en overtreding) en bepalen de theoretische straf die de rechter in aanmerking zal moeten nemen bij het vaststellen van de toepasselijke concrete straf.

De verzwarende omstandigheden zijn:

- wettelijk: er zijn geen verzwarende omstandigheden buiten degene waarin de wet uitdrukkelijk voorziet;
- verplicht: zodra de rechter het bestaan ervan vaststelt, moet hij de verzwarende omstandigheden in aanmerking nemen, met toepassing van de verzwaarde straf (eventueel naderhand verminderd ten gevolge van de verzachtende omstandigheden).

Wanneer een feit strafrechtelijk gekwalificeerd is, moet die kwalificatie de verzwarende omstandigheden omvatten. Bij de uitspraak worden de verzwarende omstandigheden vastgesteld in de schuldigverklaring aan de hand van de kwalificatie van het bewezen verklaard strafbaar feit.

qui a pour effet d'aggraver la peine théorique prévue par la loi.

Les circonstances aggravantes sont parfois si intimement liées à l'infraction qu'ils en déterminent la nature (le délit devient un crime) et en raison de leur importance, on peut même considérer que ces circonstances aggravantes génèrent, à certains égards, une qualification autonome de l'infraction originaire.

Les circonstances aggravantes, qui fixent une peine théorique plus élevée, doivent être prises en considération par le juge à tous les stades de la procédure : elles font partie intégrante de la qualification du fait ; elles peuvent avoir un effet sur la nature de l'infraction (crime, délit et contravention) et déterminent la peine théorique que le juge devra prendre en compte pour déterminer la peine concrète à appliquer.

Les circonstances aggravantes sont :

- légales : il n'y a pas de circonstances aggravantes en dehors de celles prévues explicitement par la loi.
- obligatoires : dès qu'il en constate l'existence, le juge est tenu de prendre en compte les circonstances aggravantes en appliquant la peine aggravée (éventuellement réduite ensuite par l'effet des circonstances atténuantes).

Lorsqu'un fait est qualifié sur le plan pénal, cette qualification doit inclure les circonstances aggravantes. Lors du jugement, les circonstances aggravantes sont constatées dans le verdict de culpabilité à travers la qualification du fait pénal déclaré établi.

Wanneer de wet daarin voorziet, kunnen de verzwarende omstandigheden zich bij elkaar voegen, met een dubbele of zelfs driedubbele strafverzwaring tot gevolg.²⁶³

Er moet een onderscheid worden gemaakt tussen de wettelijke verzwarende omstandigheden en hetgeen men de gerechtelijke verzwarende omstandigheden zou kunnen noemen. De eerste, omschreven in de wet, hebben een weerslag op de theoretische straf die de rechter in aanmerking moet nemen als basis voor de berekening van de concrete straf die hij gaat opleggen aan de beklaagde of de beschuldigde. De tweede zijn feitelijke gegevens waarmee de rechter rekening houdt in de motivering van de concrete straf om de keuze ervoor of een hoge(re) strafmaat te rechtvaardigen.²⁶⁵

De verzwarende omstandigheden kunnen reëel (objectief) of persoonlijk (subjectief) zijn, al naargelang zij zonder onderscheid van toepassing worden geacht op alle daders en medeplichtigen van het misdrijf ofwel uitsluitend van toepassing zijn op de dader of medeplichtige die in de verzwarende omstandigheid verkeert.

De persoonlijke verzwarende omstandigheden zijn eigen aan de dader die in die omstandigheid verkeert, terwijl

Lorsque la loi le prévoit, les circonstances aggravantes peuvent se cumuler, générant une double, voire une triple aggravation de la peine²⁶⁴.

Les circonstances aggravantes légales doivent être distinguées de ce qu'on pourrait appeler les circonstances aggravantes judiciaires. Les premières, définies dans la loi, ont une incidence sur la peine théorique que le juge devra prendre en compte comme base pour le calcul de la peine concrète qu'il décide d'infliger au prévenu ou à l'accusé. Les secondes sont des éléments de fait que le juge retient dans la motivation de la peine concrète pour en justifier le choix ou un taux (plus) élevé²⁶⁶.

Les circonstances aggravantes peuvent être réelles (objectives) ou personnelles (subjectives), suivant qu'elles sont censées s'appliquer indistinctement à tous les auteurs et complices de l'infraction ou qu'elles s'appliquent exclusivement à l'auteur ou au complice concerné par la circonstance aggravante.

Les circonstances aggravantes personnelles sont propres à l'agent concerné par ladite circonstance tandis

²⁶³ Een voorbeeld daarvan is diefstal met geweld of bedreiging (eerste verzwarende omstandigheid - artikel 468 van het Strafwetboek brengt de straf op vijf jaar tot tien jaar opsluiting) gepleegd bij nacht (tweede verzwarende omstandigheid - artikel 471 van het Strafwetboek brengt de straf op tien jaar tot vijftien jaar opsluiting) door middel van braak (derde verzwarende omstandigheid die zich voegt bij de tweede - artikel 472 van het Strafwetboek brengt de straf op vijftien jaar tot twintig jaar opsluiting).

²⁶⁴ Citons ici le vol avec violence ou menace (première circonstance aggravante - l'article 468 du Code pénal porte la peine à la réclusion de 5 à 10 ans) commis la nuit (deuxième circonstance aggravante - l'article 471 du Code pénal porte la peine à la réclusion de 10 à 15 ans) avec effraction (troisième circonstance aggravante qui se cumule avec la deuxième - l'article 472 du Code pénal porte la peine à la réclusion de 15 à 20 ans).

²⁶⁵ Volgens het Hof van Cassatie hangt de vaststelling van een straf echter niet alléén af van de toepassing van de wettelijke verzwarende omstandigheden; de feitenrechter is bevoegd om, als daartoe grond bestaat, elk feitelijk gegeven in aanmerking te nemen dat, hoewel het niet uitdrukkelijk bij wet is bepaald, de bijzondere ernst van het misdrijf of de uitzonderlijke perversiteit van de dader aantoonst en de toepassing rechtvaardigt van een strenge straf die de grenzen van de op het misdrijf gestelde straf niet te boven gaat (Cass. 27 juni 2012, AR P.12.0873.F, *Pas.* 2012, nr. 418, concl. OM).

²⁶⁶ Suivant la Cour de cassation, la détermination d'une peine ne dépend pas uniquement de l'application des circonstances aggravantes légales; il est au pouvoir du juge du fond de retenir, à titre de circonstance aggravante judiciaire, tout élément de fait qui, non expressément prévu par la loi, révèle la gravité particulière de l'infraction ou la perversité spéciale de son auteur et justifie l'application d'une peine sévère ne dépassant pas les limites de celle fixée pour l'infraction (Cass. 27 juin 2012, RG P.12.0873.F, *Pas.* 2012, n° 418, concl. min. public).

de reële verzwarende omstandigheden intrinsiek en inherent verbonden zijn aan het misdrijf. Die laatste hebben betrekking op inzonderheid de persoon van het slachtoffer, de gevolgen van het misdrijf, de omstandigheden ervan of de middelen die gebruikt zijn bij het plegen van het misdrijf.²⁶⁷

Theoretisch gezien resulteert de verzwarende omstandigheid van nature in een strafverzwaring door een verhoging van het maximum²⁶⁹, ofwel een verhoging van het minimum²⁷⁰, ofwel door beide²⁷¹.

Wanneer verscheidene verzwarende omstandigheden samenlopen maar de wet erin voorziet dat zij dezelfde uitwerking op de straf hebben, dan heeft de accumulatie van die verzwarende omstandigheden geen weerslag wanneer de bedoelde verzwaring eenmaal is toegepast. Indien we artikel 472 van het Strafwetboek opnieuw als voorbeeld

que celles réelles sont intrinsèques, inhérentes à l'infraction ; ces dernières concernent notamment la personne de la victime, les conséquences de l'infraction, les circonstances de celle-ci ou encore les moyens mis en œuvre dans la commission de l'infraction²⁶⁸.

Sur le plan théorique, la circonstance aggravante entraîne, par nature, une aggravation de la peine soit par une augmentation du maximum²⁷², soit par un rehaussement du minimum²⁷³, soit par les deux²⁷⁴.

Lorsque plusieurs circonstances aggravantes entrent en concours mais que la loi leur reconnaît le même effet sur la peine, l'accumulation de ces circonstances aggravantes n'a pas d'incidence dès que l'aggravation prévue a été appliquée une fois. Ainsi, si l'on reprend l'exemple de l'article 472 du Code pénal, le vol avec violence ou

²⁶⁷ C. FAGNOULLE, "Le point sur les circonstances aggravantes réelles" (noot onder Luik 10 april 2008), *JLMB* 2009, 24; F. KUTY, "Les circonstances aggravantes réelles et la théorie de l'emprunt matériel de criminalité : la consécration du principe de la responsabilité pénale", *RCJB* 2008, blz. 215 e.v.

²⁶⁸ C. FAGNOULLE, « Le point sur les circonstances aggravantes réelles », note sous Liège 10 avril 2008, *J.L.M.B.* 2009, 24; F. KUTY, « Les circonstances aggravantes réelles et la théorie de l'emprunt matériel de criminalité : la consécration du principe de la responsabilité pénale », *R.C.J.B.* 2008, 215 et s.

²⁶⁹ Misbruik van de zwakheid van personen wordt gestraft met gevangenisstraf van een maand tot twee jaar en met geldboete van honderd euro tot duizend euro of met een van deze straffen alleen (art. 442*quater*, § 1, Strafwetboek). De straf is gevangenisstraf van een maand tot vier jaar en geldboete van tweehonderd euro tot tweeduizend euro of een van deze straffen alleen, wanneer een van de verzwarende omstandigheden bedoeld in artikel 442*quater*, § 2, aanwezig is (bijvoorbeeld wanneer het misdrijf is gepleegd ten aanzien van een minderjarige of een daad van deelneming aan een vereniging betreft).

²⁷⁰ Artikel 410*ter* van het Strafwetboek bepaalt dat, wanneer de feiten van slagen en verwondingen gepleegd zijn tegen een scheidsrechter van een sportwedstrijd, de minimumstraf met de helft van die straf wordt verhoogd in geval van gevangenisstraf en met één jaar wordt verhoogd in geval van opsluiting.

²⁷¹ Gewone weerspannigheid wordt gestraft met gevangenisstraf van acht dagen tot zes maanden. Weerspannigheid, met wapens gepleegd, wordt gestraft met gevangenisstraf van drie maanden tot twee jaar (art. 271 Sw.). Gewapende weerspannigheid, in bende en na voorafgaande afspraak gepleegd, wordt gestraft met opsluiting van vijf jaar tot tien jaar (art. 272 Sw.).

²⁷² L'abus de la situation de faiblesse des personnes est puni d'une peine d'un mois à deux ans d'emprisonnement et d'une amende de 100 à 1000 euros ou d'une de ces peines seulement (art. 442*quater*, § 1er, du Code pénal). La peine sera un emprisonnement d'un mois à quatre ans et une amende de 200 à 2000 euros ou une de ces peines seulement lorsqu'une des circonstances aggravantes visées à l'article. 442*quater*, § 2, est présente (par exemple, infraction commise à l'égard d'un mineur ou infraction constituant un acte de participation à une association).

²⁷³ L'article 410*ter* du Code pénal prévoit que lorsque les faits de coups et blessures ont été commis envers un arbitre de manifestation sportive, le minimum de la peine sera augmenté de la moitié de la peine prévue s'il s'agit d'un emprisonnement et augmenté d'un an s'il s'agit de réclusion.

²⁷⁴ La rébellion simple est punie d'un emprisonnement de 8 jours à six mois. La rébellion armée est punie d'un emprisonnement de trois mois à deux ans (art. 271 Du Code pénal). La rébellion armée en bande et avec concert préalable est punie de la réclusion de cinq à dix ans (art. 272 du Code pénal)

nemen, wordt diefstal met geweld of bedreiging met gebruik van een wapen (gewapende diefstal) aldus bestraft met vijftien jaar tot twintig jaar opsluiting. De toevoeging van een van de andere verzwarende omstandigheden bedoeld in dat artikel (gebruik van weerloos makende stoffen, gebruik van een gestolen voertuig om de vlucht te verzekeren, twee van de in artikel 471 vermelde omstandigheden) wijzigt de theoretische strafmaat niet.

In de praktijk kan de uitwerking van een verzwarende omstandigheid tenietgedaan worden door ofwel het bestaan van een andere, "ernstigere", verzwarende omstandigheid (die de overige, "minder ernstige", verzwarende omstandigheden opslorpt)²⁷⁵, ofwel de aanneming van de verzachtende omstandigheden die het mogelijk maken om tot onder het wettelijke minimum van de straf te gaan.

Wanneer de verzwarende omstandigheid voorziet in de verhoging van het minimum zal de uitwerking ervan aldus tenietgedaan worden door aanneming van verzachtende omstandigheden die het mogelijk maken om tot onder het wettelijk minimum te gaan.

Datzelfde kan zich ook voordoen wanneer het maximum wordt verhoogd overeenkomstig de verzwarende omstandigheid. Aldus werd verkrachting van een minderjarige boven de leeftijd van veertien jaar en beneden die van zestien jaar tot voor de inwerkingtreding van de wet van 21 juni 2022 bestraft met ten minste zeventien jaar opsluiting indien die daad begaan wordt *door een bloedverwant in de opgaande lijn* (verzwarende omstandigheid – oud art. 377 Sw.). In geval van correctionalisering door de

menace avec arme (vol à main armée) est puni de quinze à vingt ans de réclusion. L'ajout d'une des autres circonstances aggravantes visées à cet article (usage de substance inhibitive, utilisation d'un véhicule volé pour assurer la fuite, deux des circonstances mentionnées à l'article 471) ne modifie pas le taux de la peine théorique.

Dans la pratique, l'effet d'une circonstance aggravante peut se trouver neutralisé soit par l'existence d'une autre circonstance aggravante « plus grave » (qui absorbe les autres circonstances aggravantes « moins graves »)²⁷⁶, soit à la suite de l'application des circonstances atténuantes qui permettent de descendre en dessous du minimum légal de la peine.

Ainsi, lorsque la circonstance aggravante prévoit un rehaussement du minimum, son effet se trouve annihilé par l'admission de circonstances atténuantes qui permettent de descendre en dessous du minimum légal.

Il peut en aller aussi de même lorsque le maximum est rehaussé en vertu de la circonstance aggravante. Ainsi, le viol sur un mineur de moins de seize ans et de plus de quatorze ans était puni, jusqu'à l'entrée en vigueur de la loi du 21 juin 2022, de la réclusion de dix-sept ans au moins s'il était commis *par un ascendant* (circonstance aggravante – ancien art. 377 du Code pénal). Cependant, en cas de correctionnalisation par l'admission des circonstances atténuantes, les faits ne n'étaient plus punissables que d'une

²⁷⁵ Wanneer mensenhandel een daad van deelneming aan een criminele organisatie betreft (art. 433octies Sw.), is het weinig van belang dat het misdrijf daarenboven gepaard ging met een van de verzwarende omstandigheden bedoeld in artikel 433septies (misdrijf gepleegd ten aanzien van een minderjarige of met gebruikmaking van listige kunstgrepen, geweld of bedreigingen).

²⁷⁶ Lorsque la traite des êtres humains constitue un acte de participation à une organisation criminelle (art. 433octies du Code pénal), peu importe que l'infraction ait été commise en outre avec une des circonstances aggravantes prévues à l'article 433septies (infraction commise envers un mineur ou en usant de manœuvres frauduleuses ou de menaces).

aanneming van de verzachtende omstandigheden waren de feiten evenwel nog slechts strafbaar met een straf tussen vijftien jaar en een jaar gevangenis (het geval van recidive uitgezonderd).

Door de verzwaring van de theoretische straf kunnen de verzwarende omstandigheden eveneens een wijziging van de aard van het misdrijf tot gevolg hebben: gewone diefstal gestraft met gevangenisstraf is een wanbedrijf, diefstal met braak of met geweld gestraft met opsluiting is een misdaad. In dat geval luidt de vraag of de toevoeging van de verzwarende omstandigheid niet het creëren van een autonoom misdrijf tot gevolg heeft (bijvoorbeeld diefstal met geweld ten opzichte van gewone diefstal).²⁷⁷

peine entre quinze ans et un an d'emprisonnement (hors le cas de la récidive).

Par l'aggravation de la peine théorique, les circonstances aggravantes peuvent également avoir pour effet de modifier le caractère de l'infraction : le vol simple puni d'un emprisonnement est un délit, le vol avec effraction ou avec violence puni de la réclusion est un crime. Dans ce cas, on peut se demander si l'ajout de la circonstance aggravante n'a pas pour effet de créer une infraction autonome (par exemple, le vol avec violence par rapport au vol simple)²⁷⁸.

²⁷⁷ Ter illustratie van de uitwerking van bepaalde verzwarende omstandigheden op de strafmaat gaan we dieper in op verschillende verzwarende omstandigheden bij diefstal:

- gewone diefstal wordt gestraft met gevangenisstraf van een maand tot vijf jaar (art. 463 Sw.);
- diefstal door een dienstbode of een loondienaar wordt gestraft met een gevangenisstraf van ten minste drie maanden (art. 464 Sw. - verhoging van de minimumstraf);
- diefstal door middel van braak, inklimming of valse sleutels wordt gestraft met opsluiting van vijf jaar tot tien jaar (art. 467 Sw. - strafverzwaring);
- diefstal met geweld of bedreiging wordt gestraft met opsluiting van vijf jaar tot tien jaar (art. 468 Sw. - strafverzwaring);
- diefstal met geweld of bedreiging (eerste omstandigheid) gepleegd door middel van braak, inklimming of valse sleutels (tweede omstandigheid) wordt gestraft met opsluiting van tien jaar tot vijftien jaar (art. 471 Sw. - strafverzwaring);
- diefstal met geweld of bedreiging (eerste omstandigheid) gepleegd door middel van braak 's nachts (twee bijkomende omstandigheden) wordt gestraft met opsluiting van vijftien jaar tot twintig jaar (art. 472 Sw. - strafverzwaring);
- diefstal met geweld of bedreiging (eerste omstandigheid) zonder het oogmerk om te doden die toch de dood heeft veroorzaakt, wordt gestraft met opsluiting van twintig jaar tot dertig jaar (art. 474 Sw. - strafverzwaring);
- doodslag, gepleegd om diefstal te vergemakkelijken, wordt gestraft met levenslange opsluiting (art. 475 Sw. - strafverzwaring);

²⁷⁸ Pour illustrer l'effet de certaines circonstances aggravantes sur le taux de la peine, examinons différentes circonstances aggravantes du vol :

- le vol simple est puni d'un emprisonnement d'un mois à cinq ans (art. 463 du Code pénal) ;
- le vol par un domestique ou un employé est puni d'un emprisonnement de trois mois au moins (art. 464 du Code pénal - rehaussement du minimum) ;
- le vol à l'aide d'effraction, d'escalade ou de fausses clefs est puni de réclusion de cinq à dix ans (art. 467 du Code pénal - aggravation de peine) ;
- le vol avec menaces ou violences est puni de la réclusion de cinq à dix ans (art. 468 du Code pénal - aggravation de peine) ;
- le vol avec menaces ou violences (1re circonstance) commis à l'aide d'effraction, d'escalade ou de fausses clefs (seconde circonstance) est puni de la réclusion de dix ans à quinze ans (art. 471 du Code pénal - aggravation de peine) ;

2. Wijzigingen voorgesteld in het ontwerp

De huidige situatie die als zodanig naar voren treedt uit de lezing van de strafbaarstellingen in Boek II van het Strafwetboek wordt gekenmerkt door een veelheid aan verzwarende omstandigheden en door een grote diversiteit qua gevolgen die verbonden zijn aan die omstandigheden (verhoging van het maximum van de straf, verhoging van het minimum of beide).

Vanwege de combinatie met de verzachtende omstandigheden is het moeilijk om nog een duidelijke kijk te hebben op de uitwerking die een verzwarende omstandigheid zou kunnen hebben op de eindbeslissing van de rechter. De motieven die de wetgever ertoe gebracht hebben om bepaalde bestanddelen of omstandigheden als verzwarend te beschouwen, zijn weliswaar volkomen begrijpelijk maar toch is het zaak de gevolgen ervan te vereenvoudigen en ze aan te passen aan de nieuw vastgelegde strafniveaus.

In de praktijk kunnen enkel de verzwarende omstandigheden die ertoe leiden dat het misdrijf opschuift in de straffenschaal daadwerkelijk een impact hebben op de straf uitgesproken door de rechter, zelfs bij aanneming van verzachtende omstandigheden. De verzwarende omstandigheden die daarentegen geen wijziging in de straffenschaal meebrengen (bijvoorbeeld verhoging van het minimum) worden *de facto* tenietgedaan door de uitwerking van de verzachtende omstandigheden.

2. Modifications proposées par le projet

La situation actuelle telle qu'elle résulte de la lecture des incriminations du livre II du Code pénal se caractérise par une grande multiplicité de circonstances aggravantes et par une grande diversité de conséquences attachées à ces circonstances (augmentation du maximum de la peine, rehaussement du minimum ou les deux).

En raison de l'effet conjugué des circonstances atténuantes, il est difficile de se faire encore une idée précise de l'effet que pourrait avoir une circonstance aggravante sur la décision finale du juge. Si l'on peut aisément comprendre les motifs qui ont conduit le législateur à retenir certains éléments ou circonstances comme aggravants, il importe d'en simplifier les conséquences et de les adapter aux niveaux de peine nouvellement définis.

Dans la pratique, seules les circonstances aggravantes qui ont pour effet de faire remonter l'infraction dans l'échelle des peines peuvent réellement avoir un impact sur la peine prononcée par le juge, même en cas d'admission de circonstances atténuantes. En revanche, les circonstances aggravantes qui n'entraînent pas de changement d'échelle de peine (par exemple, rehaussement du minimum) se trouvent, dans les faits, neutralisées par l'effet des circonstances atténuantes.

-
- le vol avec menaces ou violences (1re circonstance) commis à l'aide d'effraction, la nuit (deux circonstances supplémentaires) est puni de la réclusion de quinze à vingt ans (art. 472 du Code pénal - aggravation de peine) ;
 - le vol avec menaces ou violences (1re circonstance) ayant entraîné la mort sans intention de la donner (2e circonstance) est puni de la réclusion de vingt à trente ans (art. 474 du Code pénal - aggravation de peine) ;
 - le meurtre pour faciliter le vol est puni de la réclusion à perpétuité (art. 475 du Code pénal - aggravation de peine).

Het lijkt dan ook van wezenlijk belang een fundamenteel onderscheid te maken tussen enerzijds de “verzwarende bestanddelen” die in de ogen van de wetgever een stijging van een of meer trappen in de straffenschaal tot gevolg moeten hebben en anderzijds de verzwarende omstandigheden waarvan de wetgever wil dat zij door de rechter in aanmerking worden genomen bij het vaststellen van de straf. Aldus wordt komaf gemaakt met het huidige complexe systeem, dat het de rechter bijzonder moeilijk maakte om de marge van de toepasselijke straffen te bepalen in het licht van die omstandigheden, met alle risico’s op fouten van dien.

Bij de herziening van de toepasselijke straffen voor de misdrijven bedoeld in Boek II van het Strafwetboek wordt aldus uitgegaan van een onderscheid tussen de verzwarende omstandigheden behorend tot de eerste categorie, voortaan “verzwarende bestanddelen” genoemd (die een verhoging van het niveau van straf inhouden) en van de verzwarende omstandigheden behorend tot de tweede categorie (die overgelaten worden aan de beoordeling van de rechter bij de vaststelling van de straf).

Voor de eerste categorie moet de wetgever dan de onmiddellijk toepasselijke straf voor het verzwaaarde misdrijf vaststellen (een straf van één of meerdere niveaus hoger dan het basismisdrijf)²⁷⁹, aangezien dat misdrijf praktisch verhoogd is tot de rang van een autonome strafbaarstelling. Wat betreft de verzwarende omstandigheden uit de tweede categorie (overgelaten aan de beoordeling van de rechter), behoort de wetgever ze ten

Dès lors, il paraît essentiel de faire une distinction fondamentale entre, d’une part, les « éléments aggravants » qui, aux yeux du législateur, doivent avoir pour conséquence de remonter d’un ou de plusieurs paliers dans l’échelle des peines et, d’autre part, les circonstances aggravantes que le législateur souhaite voir prises en compte par le juge lorsqu’il détermine la peine. Il est ainsi mis fin au système complexe actuel qui rendait la tâche du juge particulièrement difficile pour déterminer la fourchette des peines applicables compte tenu de ces circonstances, avec tous les risques d’erreur que cela impliquait.

Ainsi, lors de la révision des peines applicables pour les infractions prévues par le livre II du Code pénal, on se fonde sur la distinction entre les circonstances aggravantes relevant de la première catégorie, dénommées dorénavant « éléments aggravants » (entraînant un rehaussement du niveau de peine) et celles appartenant à la seconde catégorie (circonstances aggravantes relevant de l’appréciation du juge lors de la détermination de la peine).

Pour la première catégorie, le législateur est ainsi appelé à déterminer la peine directement applicable pour l’infraction aggravée (d’un ou de plusieurs niveaux supérieurs à l’infraction simple)²⁸⁰, cette infraction étant pratiquement élevée au rang d’une incrimination autonome. Pour les circonstances aggravantes relevant de la seconde catégorie (relevant de l’appréciation du juge), il appartient au législateur de les énoncer en regard des

²⁷⁹ In antwoord op de vraag van de Raad van State over het lot van verzwarende omstandigheden die een verhoging van de minimumstraf tot gevolg hebben (advies Raad van Staten nr. 50), benadrukken de auteurs van het ontwerp dat deze situatie zich niet langer kan voordoen, aangezien er in dat geval geen sprake is van een straf van een hoger niveau voor het verzwaaarde misdrijf (zonder dat er nog een onderscheid wordt gemaakt tussen een stijging van de minimum- of maximumstraf).

²⁸⁰ En réponse à la question du Conseil d’Etat sur le sort à réserver aux circonstances aggravantes qui ont pour effet de rehausser le minimum de la peine (avis du Conseil d’Etat n° 50), les auteurs du projet soulignent que ce cas de figure ne se présentera plus puisqu’il n’est plus question ici que de niveau de peine supérieur pour l’infraction aggravée (sans plus de distinction quant au minimum ou au maximum).

aanzien van de basisstrafbaarstellingen te verwoorden als "omstandigheden die de rechter in aanmerking moet nemen bij het maken van zijn keuze en het vaststellen van de strafmaat".

Afdeling 2. Strafbare poging

Strafbare poging (artikel 9)

Het Strafwetboek heeft er destijds voor geopteerd ook gedragingen die slechts onvolledig de delictsinhoud realiseren strafbaar te stellen. De artikelen 51 t.e.m. 53 Sw. m.b.t. de strafbare poging houden derhalve een uitbreiding van de strafbaarheid in.

De kernbepaling betreft het artikel 51 Sw., dat bepaalt dat strafbare poging bestaat wanneer het voornemen om een misdaad of een wanbedrijf te plegen zich heeft geopenbaard door uitwendige daden die een begin van uitvoering van die misdaad of van dat wanbedrijf uitmaken en alleen ten gevolge van omstandigheden, van de wil van de dader onafhankelijk, zijn gestaakt of hun uitwerking hebben gemist. Of de poging strafbaar is, hangt af van de aard van het misdrijf.

In antwoord op het advies van de Raad van State²⁸¹ kan worden gesteld dat de term "strafbare" poging dient te worden behouden, aangezien niet alle vormen van poging strafbaar zijn. De ontworpen bepaling stelt de poging alleen strafbaar voor de misdrijven waarvan het moreel bestanddeel in een bijzonder opzet bestaat, dan wel in een algemeen opzet. Ook de vrijwillige terugtred kan

incriminations de base comme « circonstances que le juge doit prendre en compte lorsqu'il fait le choix et détermine le taux de la peine ».

Section 2. La tentative punissable

La tentative punissable (article 9)

En son temps, le Code pénal a fait le choix d'incriminer également des comportements qui ne réalisent que de manière incomplète les éléments constitutifs de l'infraction. Les articles 51 à 53 du Code pénal relatifs à la tentative punissable impliquent donc une extension de l'incrimination.

La disposition-clé est l'article 51 du Code pénal, qui dispose qu'il y a tentative punissable lorsque la résolution de commettre un crime ou un délit a été manifestée par des actes extérieurs qui forment un commencement d'exécution de ce crime ou de ce délit, et qui n'ont été suspendus ou n'ont manqué leur effet que par des circonstances indépendantes de la volonté de l'auteur. La question de savoir si la tentative est punissable dépend de la nature de l'infraction.

En réponse à l'avis du Conseil d'État²⁸², on peut affirmer que la terminologie de tentative « punissable » doit être maintenue dès lors que toutes les formes de tentative ne sont pas punissables. La disposition en projet rend la tentative uniquement punissable pour les infractions dont l'élément moral consiste en une intention particulière ou en l'adoption délibérée et en connaissance de cause du comportement incriminé. Le désistement volontaire peut lui aussi

²⁸¹ Advies Raad van State, nr. 51.

²⁸² Avis du Conseil d'État, n° 51.

impliceren dat de poging niet langer strafbaar is.

Er zijn verschillende redenen om de strafbaarheid van de poging te behouden. Aangezien er een aanvang werd genomen met het plegen van het misdrijf, was er een reëel gevaar dat het misdrijf wél zou voltooid zijn geweest. Bovendien kan men beargumenteren dat diegene die poogt het misdrijf te plegen dezelfde geestesgesteldheid heeft als diegene die het misdrijf voltooit. Dit argument heeft de Franse wetgever er trouwens toe gebracht het gepoogde misdrijf qua bestraffing op voet van gelijkheid te plaatsen met het voltooide misdrijf.²⁸³ Hoewel in het advies van de Raad van State een andere benadering wordt meegegeven²⁸⁴, zijn diegenen die pogen een misdrijf te plegen, wel degelijk als dader aan te merken. Hiervoor kan ook worden gewezen op het nieuw artikel 17 m.b.t. het daderschap.

De vraag rijst of eensysteem moet worden bepleit naar analogie met de Franse strafwetgeving (art. 121-4 C.P.), waar hetzelfde bestraffingsregime geldt voor het voltooide en het gepoogde misdrijf. Ook de Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek onder voorzitterschap van professor Châtel en later professor D'Haenens was voorstander om de bestraffing van de strafbare poging te aligneren op deze van het voltooide misdrijf met de motivering dat de nadruk moet worden gelegd op het gevaar dat van de dader van het misdrijf uitgaat, veeleer dan op de ernst van het misdrijf.²⁸⁷ In het Voorontwerp van Strafwetboek van Koninklijk Commissaris Legros van 1985 is eveneens het onderscheid in de bestraffing tussen

avoir pour effet que la tentative ne soit plus punissable.

Plusieurs raisons justifient le maintien de l'incrimination de la tentative. Comme il y a eu un commencement d'exécution de l'infraction, le risque que l'infraction ait pu bel et bien être consommée est réel. En outre, on peut avancer que celui qui tente de commettre l'infraction a le même état d'esprit que celui qui commet l'infraction. En termes de sanction, cet argument a d'ailleurs amené le législateur français à mettre sur pied d'égalité l'infraction tentée et l'infraction consommée.²⁸⁵ Bien qu'une autre approche soit donnée dans l'avis du Conseil d'État²⁸⁶, ceux qui tentent de commettre une infraction sont effectivement à considérer comme auteurs. Pour ce faire, il peut être renvoyé au nouvel article 17 relatif à la qualité d'auteur.

La question se pose de savoir s'il faut plaider pour un système par analogie avec le système français (art. 121-4 C.P.) qui prévoit un régime identique de répression pour l'infraction consommée et l'infraction tentée. La Commission pour la révision du Code pénal présidée par le professeur Châtel et ensuite par le professeur D'Haenens préconisait également d'aligner la répression de la tentative punissable sur celle de l'infraction consommée, en argumentant que l'accent doit être porté sur le danger qui émane de l'auteur de l'infraction, plutôt que sur la gravité de l'infraction²⁸⁹. Dans l'avant-projet de Code pénal du Commissaire royal Legros, qui date de 1985, la différence de répression entre l'infraction consommée et la tentative

²⁸³ Zie bv. R. MERLE en A. VITU, *Traité de droit criminel*, Parijs, Editions Cujas, 1967, 363; F. DESPORTES en F. LE GUNEHEC, *Droit pénal général*, Parijs, Economica, 2008, 413.

²⁸⁴ Advies Raad van State, nr. 103.

²⁸⁵ Voir p. ex. R. MERLE et A. VITU, *Traité de droit criminel*, Paris, Éditions Cujas, 1967, 363; F. DESPORTES et F. LE GUNEHEC, *Droit pénal général*, Paris, Economica, 2008, 413.

²⁸⁶ Avis du Conseil d'État, n° 103.

²⁸⁷ *Commissie voor de herziening van het Strafwetboek*, Brussel, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1979, 95.

²⁸⁹ *Commission pour la révision du Code pénal*, Bruxelles, Moniteur belge, 1979, 95.

het voltooide misdrijf en de strafbare poging verdwenen.²⁸⁸ Het dient bovendien te worden benadrukt dat in het huidige Strafwetboek m.b.t. bepaalde delictsomschrijvingen de poging reeds wordt gelijkgesteld met het voltooide misdrijf (bv. art. 105 Sw., art. 115, 120*quater*, 122, 135*quinquies* Sw., art. 136 *septies* Sw., art. 168 en 176 Sw., art. 336 en 337 Sw., art. 417/7 t.e.m. 417/9 Sw., art. 432 Sw., art. 476 Sw., art. 497 Sw., art. 550*ter* Sw.).

Het vooropgestelde systeem van verschillende strafniveaus en de flexibiliteit in de bestraffing laat de strafrechter ook toe de straf naar behoren te differentiëren. Rekening houdend met het evenredigheidsprincipe en in navolging van het advies van de Raad van State²⁹¹ wordt de strafbare poging in de ontworpen bepaling echter bestraft met een straf van het onmiddellijk lagere strafniveau dan datgene gesteld op het voltooide misdrijf. Voor de strafbare poging van een misdrijf waarop in de wet een straf van niveau 1 is gesteld, moet evenwel in een andere regime worden voorzien, bij gebreke waaraan bestraffing uitgesloten is. Daarom wordt bepaald dat de strafbare poging van een misdrijf waarop in de wet een straf van niveau 1 is gesteld, wordt bestraft met dezelfde straf als het voltooide misdrijf of, wanneer de wet voorziet in een bijkomende straf en de rechter oordeelt dat dit een gepaste straf is, met een bijkomende straf die wordt uitgesproken in plaats van de hoofdstraf. Er zijn in dergelijk geval dus twee mogelijkheden. Ofwel legt de rechter de straf op die gesteld is op het voltooide misdrijf, d.i. dus een straf van niveau 1. De gelijkstelling van de bestraffing van het voltooide misdrijf en de poging tot het plegen van dit misdrijf kan worden verantwoord vanuit de systematiek van de

punissable a également disparu.²⁹⁰ Il convient en outre de souligner que dans le Code pénal actuel, pour certaines infractions, la tentative est déjà assimilée à l'infraction consommée (par exemple aux art. 105, 115, 120*quater*, 122, 135*quinquies*, 136*septies*, 168 et 176, 336 et 337, 417/7 à 417/9, 432, 476, 497, 550*ter* du Code pénal).

Le système envisagé de différents niveaux de peine permet au juge pénal de différencier la peine à infliger comme il convient. Toutefois, compte tenu du principe de proportionnalité et à la suite de l'avis du Conseil d'État²⁹², la disposition en projet prévoit que la tentative punissable est punie d'une peine du niveau de peine immédiatement inférieur à celui prévu pour l'infraction consommée. Pour la tentative punissable d'une infraction punissable aux termes de la loi d'une peine de niveau 1, un autre régime doit toutefois être prévu, à défaut de quoi toute sanction est exclue. C'est la raison pour laquelle il est prévu que la tentative punissable d'une infraction punissable aux termes de la loi d'une peine de niveau 1 est punie de la même peine que l'infraction consommée ou, si la loi prévoit une peine accessoire et que le juge estime qu'il s'agit d'une peine appropriée, d'une peine accessoire prononcée en lieu et place de la peine principale.

En pareil cas, il existe donc deux possibilités. Soit le juge inflige la peine prévue pour l'infraction consommée, à savoir donc une peine de niveau 1. L'assimilation de la sanction de l'infraction consommée et de la tentative de commettre cette infraction peut être justifiée sur la base de la systématique de

²⁸⁸ R. LEGROS, *Voorontwerp van Strafwetboek*, Brussel, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1985, 30.

²⁹⁰ R. LEGROS, *Avant-projet de Code pénal*, Bruxelles, Moniteur belge, 1985, 30.

²⁹¹ Advies Raad van State, nr. 52.

²⁹² Avis du Conseil d'État, n° 52.

wet: aangezien op het voltooide misdrijf de laagste categorie van straffen staat, is een verdere verlaging binnen de strafniveaus niet mogelijk en dringt zich dus de toepassing van een straf van hetzelfde niveau op. Bovendien moet worden opgemerkt dat er binnen niveau 1 voldoende ruimte is om te differentiëren in de bestraffing. De gelijkgestelling van de poging met het voltooide misdrijf staat in deze hypothese overigens niet haaks op de geformuleerde doelstelling dat rekening moet worden gehouden met de toegebrachte schade. Wanneer de rechter opteert voor een straf kan hij een of meer doelstellingen beogen. Het herstel van de schade is een mogelijk strafdoel, hetgeen betrekking heeft op het immateriële en materiële herstel van de verstoorde relatie tussen het slachtoffer, de dader en de maatschappij. De doelstellingen van de straf sturen de rechter bij zijn keuze van de straf. Dit heeft geen betrekking op de vraag naar de al dan niet strafbaarheid van een gedraging (cf. de poging).

Daarnaast wordt de rechter de mogelijkheid geboden om, buiten de strafniveaus om, toch tot een lagere bestraffing te komen van de poging tot het plegen van een misdrijf waarop een straf van niveau 1 is gesteld. Deze mogelijkheid bestaat erin dat de rechter wanneer de wet in een bijkomende straf voorziet voor dit misdrijf, deze bijkomende straf kan opleggen in plaats van de hoofdstraf. Een gelijkaardige regeling werd uitgewerkt voor de verzachtende omstandigheden (ontworpen artikelen 36, laatste lid en 38, laatste lid) en noodweerexces (ontworpen artikel 34). Deze regel is uitdrukkelijk facultatief (net als dat overigens het geval is voor de verzachtende omstandigheden en het noodweerexces): de rechter moet hem slechts toepassen wanneer hij meent dat dit tot een gepaste straf voor de feiten leidt. Het verplicht stellen van de toepassing van deze regel zou in bepaalde

la loi : étant donné que la catégorie de peines la moins élevée s'applique à l'infraction consommée, une diminution supplémentaire dans les niveaux de peine n'est pas possible et l'application d'une peine du même niveau s'impose donc. Il convient en outre d'observer qu'il existe dans le niveau 1 une marge suffisante pour différencier les sanctions. Dans cette hypothèse, l'assimilation de la tentative à l'infraction consommée n'est d'ailleurs pas en contradiction avec l'objectif formulé d'une prise en considération du dommage causé. Lorsque le juge opte pour une peine, il peut viser un ou plusieurs objectifs. La réparation du dommage est un objectif potentiel de la peine, qui se rapporte à la restauration matérielle et immatérielle de la relation qui a été perturbée entre la victime, l'auteur et la société. Les objectifs de la peine guident le juge dans son choix de la peine. Cela n'a aucun rapport avec la question du caractère punissable ou non d'un comportement (cf. la tentative).

Le juge se voit en outre offrir la possibilité, en dehors des niveaux de peine, de parvenir malgré tout à une sanction inférieure pour la tentative de commettre une infraction punissable d'une peine de niveau 1. Cette possibilité consiste à permettre au juge, lorsque la loi prévoit une peine accessoire pour cette infraction, d'imposer cette peine accessoire en lieu et place de la peine principale. Une règle similaire a été élaborée pour les circonstances atténuantes (articles 36, dernier alinéa, et 38, dernier alinéa) et l'excès de légitime défense (article 34 en projet). Cette règle est explicitement facultative (tout comme c'est d'ailleurs le cas pour les circonstances atténuantes et l'excès de légitime défense) : le juge doit uniquement l'appliquer lorsqu'il estime qu'il s'agit d'une peine appropriée pour les faits. Rendre l'application de cette règle obligatoire pourrait, dans certains

gevallen negatieve gevolgen kunnen hebben voor de beklaagde: een facultatieve bijkomende straf kan immers in bepaalde gevallen een grotere impact hebben op de veroordeelde dan een hoofdstraf van niveau 1. Het is daarom gepast de beoordeling van de gepaste straf, binnen de grenzen van de wet, aan de rechter over te laten en hem dus de keuze te laten tussen het opleggen van een hoofdstraf van niveau 1 of een bijkomende straf als hoofdstraf.

Met het oog op de naleving van het proportionaliteitsprincipe kan in antwoord op het advies van de Raad van State²⁹³ ook worden beargumenteerd dat het toepassingsgebied *ratione materiae* kan worden beperkt in die zin dat de strafbare poging nog enkel geldt voor de misdrijven waarvan het moreel bestanddeel in een bijzonder opzet bestaat, dan wel in het algemeen opzet. Voor misdrijven waar het gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid het moreel bestanddeel uitmaakt, stelt het probleem zich eigenlijk niet, daar er moeilijk gewag kan worden gemaakt van een “crimineel voornemen” gerelateerd aan dergelijke misdrijven. Er wordt voor geopteerd om eveneens de reglementaire misdrijven uit het toepassingsgebied van de strafbare poging te weren. Reglementaire misdrijven zijn immers gericht op het realiseren van een bepaald gevolg. Het strafbaar stellen van de poging zou dan niet stroken met de wil van de wetgever.

Het is ook denkbaar dat de poging voor bepaalde delictsomschrijvingen onmogelijk is. Afwijkingen zullen dan expliciet moeten worden geïntegreerd in de bijzondere wetsbepaling.

M.b.t. de omschrijving van de constitutieve bestanddelen van de strafbare poging voorziet het ontwerp – rekening houdend met het advies van de

cas, avoir des conséquences négatives pour le prévenu : en effet, une peine accessoire facultative peut dans certains cas avoir un impact plus important sur le condamné qu’une peine principale de niveau 1. C’est la raison pour laquelle il convient de laisser le juge apprécier la peine appropriée, dans les limites fixées par la loi, et donc de lui laisser le choix d’infliger une peine principale de niveau 1 ou une peine accessoire à titre de peine principale.

Afin de respecter le principe de proportionnalité, on peut également argumenter en réponse à l’avis du Conseil d’État²⁹⁴ que le champ d’application peut être limité *ratione materiae* en ce sens que la tentative punissable ne concerne plus que les infractions dont l’élément moral consiste en un dol spécial ou un dol général. Pour les infractions pour lesquelles le défaut de prévoyance ou de précaution constitue l’élément moral, le problème ne se pose en fait pas vu la difficulté de faire état d’une « intention criminelle » pour de telles infractions. Il a été décidé de sortir également les infractions réglementaires du champ d’application de la tentative punissable. En effet, les infractions réglementaires ciblent la réalisation d’un résultat spécifique. L’incrimination de la tentative ne correspondrait alors pas à la volonté du législateur.

Par contre, on peut également envisager que la tentative soit exclue pour certaines infractions. Dans ce cas, des dérogations devront être intégrées expressément dans la disposition de loi particulière.

Concernant la définition des éléments constitutifs de la tentative punissable, le projet de loi prévoit – compte tenu de l’avis du Conseil d’État²⁹⁶ – la

²⁹³ Advies Raad van State, nr. 52.

²⁹⁴ Avis du Conseil d’État, n° 52.

²⁹⁶ Avis du Conseil d’État, n° 53.

Raad van State²⁹⁵ – in volgende herformulering: “*De poging tot misdrijf is strafbaar wanneer het crimineel voornemen van de dader zich door een begin van uitvoering heeft geopenbaard. Wie terugtreedt wegens omstandigheden die afhankelijk zijn van zijn wil, is niet strafbaar*”..

Is de dader aan het uitvoeren, dan is hij strafbaar onder de voorwaarde dat hij niet vrijwillig terugtreedt. Liggen externe omstandigheden aan de basis van de niet-voltooiing van het misdrijf, dan komt de strafbaarheid van de dader in het vizier. In de huidige versie van artikel 51 Sw. is de vrijwillige terugtreed een *negatief constitutief bestanddeel* in de wettelijke omschrijving van de poging.²⁹⁷ In de literatuur wordt wel eens geschreven dat de terugtreed een ‘objectief’ karakter vertoont.²⁹⁸ De feitenrechter zal bijgevolg de staking of de mislukking moeten vaststellen ten gevolge van omstandigheden onafhankelijk van de wil van de dader.²⁹⁹ De vaststelling van een vrijwillige terugtreed ontnemt het crimineel karakter van de feiten. De

reformulation suivante : « *La tentative d'infraction est punissable lorsque la résolution criminelle de l'auteur s'est manifestée par un commencement d'exécution. Celui qui se désiste en raison de circonstances dépendant de sa volonté n'est pas punissable.* ».

Si l'agent a commencé l'exécution de l'infraction, il encourt une peine à condition qu'il ne se désiste pas volontairement. Si des circonstances externes sont à la base de la non-consommation de l'infraction, la culpabilité de l'auteur demeure. Dans la version actuelle de l'article 51 du Code pénal, le désistement volontaire est un *élément constitutif négatif* de la définition légale de la tentative³⁰². Dans la littérature, par contre, on peut lire que le désistement présente un caractère « objectif »³⁰³. Le juge du fond devra dès lors constater la suspension ou l'échec à la suite de circonstances indépendantes de la volonté de l'auteur³⁰⁴. La constatation d'un désistement volontaire supprime le caractère criminel des faits.

²⁹⁵ Advies Raad van State, nr. 53.

²⁹⁷ F. VERBRUGGEN, “Strafbare voorbereidingshandelingen in België: een autopsie zonder lijk”, in *Preadviezen voor de Nederlands-Vlaamse Vereniging voor Strafrecht*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2004, 42. Zie ook A. DE NAUW, “Strafbaarheid van voorbereidingshandelingen”, *Preadviezen voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, 1982, 32; F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal Belge*, Brussel, Larcier, 2010, 563: “*Le désistement volontaire est ékusif de l'infraction et de sa tentative. Il ne peut être considéré comme une cause de justification ou une cause d'excuse*” en conclusies advocaat-generaal Vandermeersch bij Cass. 20 maart 2013, A.R. P.13.0016.F: “*(...) on peut considérer qu'il est question d'une infraction tentée ou manquée à la suite d'un désistement volontaire ce qui, pour l'agent, est ékusif de la tentative punissable*”.

²⁹⁸ R. DECLERCQ, “Tentative, participation, désistement”, in *Rapports belges au XII Congrès de l'Académie internationale de droit comparé*, Brussel, Bruylant, 1986, 458.

²⁹⁹ Cass. 15 december 1952, Arr. Verbr. 1953, 234; W. CALEWAERT, “De strafbare poging”, *Rechtsk. Tijdschrift* 1954, 229; M. DE SWAEF, “Poging door gestaakte handelingen”, *RW*, 1985-86, 1432.

³⁰² F. VERBRUGGEN, “Strafbare voorbereidingshandelingen in België: een autopsie zonder lijk”, dans *Preadviezen voor de Nederlands-Vlaamse Vereniging voor Strafrecht*, Nimègue, Wolf Legal Publishers, 2004, 42. Voir également A. DE NAUW, “Strafbaarheid van voorbereidingshandelingen”, *Preadviezen voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, 1982, 32 ; F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal Belge*, Bruxelles, Larcier, 2010, 563: « *Le désistement volontaire est ékusif de l'infraction et de sa tentative. Il ne peut être considéré comme une cause de justification ou une cause d'excuse* » et les conclusions de l'avocat général Vandermeersch dans Cass. 20 mars 2013, R.G. P.13.0016.F : « *(...) on peut considérer qu'il est question d'une infraction tentée ou manquée à la suite d'un désistement volontaire ce qui, pour l'agent, est ékusif de la tentative punissable* ».

³⁰³ R. DECLERCQ, “Tentative, participation, désistement”, dans *Rapports belges au XII Congrès de l'Académie internationale de droit comparé*, Bruxelles, Bruylant, 1986, 458.

³⁰⁴ Cass. 15 décembre 1952, Arr. Verbr. 1953, 234; W. CALEWAERT, “De strafbare poging”, *Rechtsk. Tijdschrift* 1954, 229 ; M. DE SWAEF, “Poging door gestaakte handelingen”, *RW*, 1985-86, 1432.

wetgever vermoedt dat de dader die met de uitvoering start van een misdrijf, zal blijven volharden. Heeft de dader zijn actie zelf onderbroken en is dit bewezen, dan is er sprake van een vernietiging van het inzicht en verdwijnt één der noodzakelijke bestanddelen van ieder strafbaar feit.³⁰⁰ Het Hof van Cassatie schrijft in dit verband dat de vrijwillige stopzetting van een poging de dader 'kwijtscheldt van schuld'.³⁰¹

De kwalificatie van de vrijwillige terugtred als negatief constitutief bestanddeel is niet zonder belang³⁰⁷, aangezien dit een verschil uitmaakt voor de bewijlast. Het openbaar ministerie wordt dan niet verplicht om een negatief bewijs te leveren. Net als bij de rechtvaardigingsgronden of verschoningsgronden, moet het openbaar ministerie slechts het bewijs leveren dat er geen sprake is van vrijwillige terugtred wanneer het de bewering van de beklaagde daaromtrent niet ontbreekt aan enig element dat hieraan een zekere mate van geloofwaardigheid geeft.

In Nederland heeft de rechtsfiguur van de vrijwillige terugtred in de wetgeving een gedaanteverwisseling ondergaan. Vóór 1994 was de ontstentenis van vrijwillige terugtred, net als in België, een bestanddeel van de poging dat in de tenlastelegging moest worden opgenomen en in beginsel door het Openbaar Ministerie met wettige bewijsmiddelen moest worden bewezen.³⁰⁹ Het valt op dat

Le législateur présume que l'auteur qui a commencé l'exécution d'une infraction persistera. Si l'auteur a interrompu lui-même son action et que la preuve en est faite, il s'agit d'une annulation de l'intention et un des éléments nécessaires de toute infraction disparaît³⁰⁵. La Cour de cassation écrit à ce propos que l'arrêt volontaire d'une tentative abolit la culpabilité de l'auteur.³⁰⁶

La qualification du désistement comme élément constitutif négatif a son importance³⁰⁸ car cela fait une différence en ce qui concerne la charge de la preuve. *A priori*, le ministère public ne doit pas prouver un fait négatif. Mais à l'instar des causes de justification ou d'excuse, lorsque l'affirmation du prévenu suivant laquelle il se serait désisté volontairement n'est pas dépourvue de toute crédibilité, le ministère public devrait apporter la preuve de l'absence de désistement volontaire.

Aux Pays-Bas, le concept juridique du désistement volontaire a subi une mutation dans la législation. Avant 1994, l'absence de désistement volontaire constituait, comme en Belgique, un élément de la tentative qui devait être intégré dans la prévention et qui devait en principe être établi par le ministère public par des moyens de preuve légaux.³¹⁴ Il est frappant de constater que l'ancien article

³⁰⁰ H. BEKAERT, *Handboek voor studie en praktijk van het Belgisch strafrecht*, Antwerpen, Uitgeverij Ontwikkeling 1965, 198.

³⁰¹ Cass. 29 juli 2003, *Pas.* 2003, 1321.

³⁰⁵ H. BEKAERT, *Handboek voor studie en praktijk van het Belgisch strafrecht*, Anvers, éd. Ontwikkeling 1965, 198.

³⁰⁶ Cass. 29 juillet 2003, *Pas.* 2003, 1321.

³⁰⁷ F. VERBRUGGEN, "Strafbare voorbereidingshandelingen in België: een autopsie zonder lijk", in *Preadviezen voor de Nederlands-Vlaamse Vereniging voor Strafrecht*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2004, 42-43.

³⁰⁸ F. VERBRUGGEN, "Strafbare voorbereidingshandelingen in België: een autopsie zonder lijk", dans *Preadviezen voor de Nederlands-Vlaamse Vereniging voor Strafrecht*, Nimègue, Wolf Legal Publishers, 2004, 42-43.

³⁰⁹ F.A.J. KOOPMANS, *Prologen materieel strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 132.

³¹⁴ F.A.J. KOOPMANS, *Prologen materieel strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 132.

het oude artikel 45 Sr.³¹⁰ quasi overeenstemde met ons Belgisch artikel 51 Sw. De herformulering van de vrijwillige terugtred in het nieuwe artikel 46b Sr. is ingegeven door het feit dat de oude formulering het bewijs van de strafbare poging bemoeilijkte.³¹¹ De vrijwillige terugtred wordt in Nederland nu als een soort strafuitsluitingsgrond aangemerkt³¹². In de parlementaire voorbereidingen wordt benadrukt dat het niet gaat om een strafuitsluitingsgrond in de eigenlijke betekenis van het woord, maar van een rechtsgrond om de betrokkene niet meer als dader aan te merken. De term ‘kwalificatie-uitsluitingsgrond’ met persoonlijke werking is volgens de Nederlandse wetgever beter geplaatst.³¹³

Er kan worden verdedigd dat de kwalificatie van de vrijwillige terugtred als negatief constitutief bestanddeel best wordt verlaten³¹⁹. Vanuit die optiek kan een herformulering worden bepleit naar Nederlands model, waar de voorwaarden

45 du Code pénal néerlandais³¹⁵ ("Wetboek van Strafrecht") était quasiment analogue à l'article 51 du Code pénal belge. La reformulation du désistement volontaire dans le nouvel article 46b du Code pénal néerlandais est dictée par le fait que l'ancienne formulation compliquait la preuve de la tentative punissable.³¹⁶ Aujourd'hui, aux Pays-Bas, le désistement volontaire est considéré comme une sorte de cause exclusive de peine³¹⁷. Dans les travaux préparatoires, l'accent est mis sur le fait qu'il ne s'agit pas d'une cause exclusive de peine au sens propre du terme, mais bien d'un fondement juridique pour ne plus considérer l'intéressé comme un auteur. La notion de "kwalificatie-uitsluitingsgrond" (cause exclusive de qualification) avec effet personnel convient mieux selon le législateur néerlandais³¹⁸.

On peut soutenir qu'il vaut mieux abandonner la qualification de désistement volontaire comme élément constitutif négatif³²⁰. Dans cette optique, il peut être plaidé pour une reformulation selon le modèle néerlandais, où les

³¹⁰ Art. 45 Sr. bepaalde: "Poging tot misdrijf is strafbaar, wanneer het voornemen van de dader zich door een begin van uitvoering heeft geopenbaard en de uitvoering alleen ten gevolge van omstandigheden van zijn wil onafhankelijk niet is voltooid".

³¹¹ Memorie van toelichting bij de Wijziging van het Wetboek van Strafrecht inzake algemene strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen, *Tweede Kamer* 1990-91, 22.268, nr. 3, 4.; J.M. VAN BEMMELEN, T. VAN VEEN, D.H. DE JONG en G. KNIGGE, *Het materiële strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 215.

³¹² P.A.M. MEVIS, *Capita Strafrecht. Een thematische inleiding*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2013, 868.

³¹³ Memorie van toelichting bij de Wijziging van het Wetboek van Strafrecht inzake algemene strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen, *Tweede Kamer* 1990-91, 22.268, nr. 3, 4.

³¹⁵ L'article 45 du "Wetboek van Strafrecht" néerlandais disposait ce qui suit : « [traduction libre] La tentative d'infraction est punissable lorsque la résolution de l'auteur s'est manifestée par un commencement d'exécution et que l'exécution n'a pas été consommée uniquement par des circonstances indépendantes de la volonté de l'auteur. ».

³¹⁶ "Memorie van toelichting bij de Wijziging van het Wetboek van Strafrecht inzake algemene strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen" (Exposé des motifs relatif à la modification du Code pénal néerlandais concernant l'incrimination des actes préparatoires), *Tweede Kamer* 1990-91, 22.268, n° 3, 4. ; J.M. VAN BEMMELEN, T. VAN VEEN, D.H. DE JONG et G. KNIGGE, *Het materiële strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 215.

³¹⁷ P.A.M. MEVIS, *Capita Strafrecht. Een thematische inleiding*, Nimègue, Ars Aequi Libri, 2013, 868.

³¹⁸ Exposé des motifs relatif à la modification du Code pénal néerlandais concernant l'incrimination des actes préparatoires), *Tweede Kamer* 1990-91, 22.268, n° 3, 4.

³¹⁹ J. VANHEULE, "De vrijwillig terugtredende deelnemer", *NC* 2015, 118; J. ROZIE, "Is er nog ruimte voor vrijwillige terugtred bij het leerstuk van de strafbare poging", *NC* 2015, 141-148.

³²⁰ J. VANHEULE, "De vrijwillig terugtredende deelnemer", *NC* 2015, 118 ; J. ROZIE, "Is er nog ruimte voor vrijwillige terugtred bij het leerstuk van de strafbare poging", *NC* 2015, 141-148.

van de strafbare poging en de vrijwillige terugtred in afzonderlijke artikels zijn opgenomen (art. 45 en 46b Sr.):

“Poging tot misdrijf is strafbaar wanneer het voornemen van de dader zich door een begin van uitvoering heeft geopenbaard” (art. 45 Sr.)

“Vorbereitung noch poging bestaat indien het misdrijf niet is voltooid tengevolge van omstandigheden van de wil van de dader afhankelijk” (art. 46b Sr.).

In het ontwerp wordt, naar Nederlands en ook Duits³²¹ voorbeeld, de vrijwillige terugtred ook een strafontheffende verschoningsgrond en geen negatief constitutief bestanddeel van de poging.

Een heikel punt blijft de problematiek van de al dan niet doorwerking van de vrijwillige terugtred naar de deelnemers.

In de hypothese van vrijwillige terugtred van de hoofddader geldt op het eerste gezicht dat er bij aanwezigheid van een strafontheffende verschoningsgrond geen doorwerking is naar de deelnemers, terwijl dit wel het geval is wanneer de

conditions de la tentative punissable et du désistement volontaire figurent dans des articles distincts (art. 45 et 46b du Code pénal néerlandais) :

« [traduction libre] La tentative d'infraction est punissable lorsque la résolution de l'auteur s'est manifestée par un commencement d'exécution. » (art. 45 du Code pénal néerlandais).

« [traduction libre] Il n'y a ni préparation, ni tentative si l'infraction n'a pas été consommée par des circonstances dépendantes de la volonté de l'auteur. » (art. 46b du Code pénal néerlandais).

Suivant les exemples néerlandais et allemand³²², le projet considère le désistement volontaire également comme une cause d'excuse absolutoire et non comme un élément constitutif négatif de la tentative.

La question de la répercussion ou non du bénéfice du désistement volontaire sur les participants reste un point délicat.

Dans l'hypothèse du désistement volontaire de l'auteur principal, la règle veut à première vue qu'en présence d'une cause d'excuse absolutoire, il n'y ait pas de répercussion sur les participants, alors que tel est le cas lorsque le désistement

³²¹ § 24 Strafgesetzbuch: “(1) Wegen Versuchs wird nicht bestraft, wer freiwillig die weitere Ausführung der Tat aufgibt oder deren Vollendung verhindert. Wird die Tat ohne Zutun des Zurücktretenden nicht vollendet, so wird er straflos, wenn er sich freiwillig und ernsthaft bemüht, die Vollendung zu verhindern.

(2) Sind an der Tat mehrere beteiligt, so wird wegen Versuchs nicht bestraft, wer freiwillig die Vollendung verhindert. Jedoch genügt zu seiner Straflosigkeit sein freiwilliges und ernsthaftes Bemühen, die Vollendung der Tat zu verhindern, wenn sie ohne sein Zutun nicht vollendet oder unabhängig von seinem früheren Tatbeitrag begangen wird”. Zie ook C. VAN DEN WYNGAERT, B. DE SMET en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen, Maklu, 2014, 357; F. VERBRUGGEN, “Strafwaardigheid: nooduitgang of deur naar dogmatische verfijning?”, in F. VERBRUGGEN, R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE en B. SPRIET, *Strafrecht als roeping. Liber amicorum Lieven Dupont*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2005, 183.

³²² § 24 du Code pénal allemand : “(1) Wegen Versuchs wird nicht bestraft, wer freiwillig die weitere Ausführung der Tat aufgibt oder deren Vollendung verhindert. Wird die Tat ohne Zutun des Zurücktretenden nicht vollendet, so wird er straflos, wenn er sich freiwillig und ernsthaft bemüht, die Vollendung zu verhindern. (2) Sind an der Tat mehrere beteiligt, so wird wegen Versuchs nicht bestraft, wer freiwillig die Vollendung verhindert. Jedoch genügt zu seiner Straflosigkeit sein freiwilliges und ernsthaftes Bemühen, die Vollendung der Tat zu verhindern, wenn sie ohne sein Zutun nicht vollendet oder unabhängig von seinem früheren Tatbeitrag begangen wird”. Voir également C. VAN DEN WYNGAERT avec l'assistance de S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Anvers, Maklu, 2014, 357 ; F. VERBRUGGEN, “Strafwaardigheid: nooduitgang of deur naar dogmatische verfijning?”, dans F. VERBRUGGEN, R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE et B. SPRIET, *Strafrecht als roeping. Liber amicorum Lieven Dupont*, Louvain, Universitaire Pers Leuven, 2005, 183.

vrijwillige terugtrekking als negatief constitutief bestanddeel wordt aangemerkt omwille van het principe van de onzelfstandigheid van de strafbare deelneming. De niet-doorwerking wordt in Duitsland gehanteerd als uitgangspunt, maar botst in Nederland op tegenkanting van de wetgever en van de Hoge Raad.³²³ De meningen zijn nochtans ook in België verdeeld. Volgens de heersende doctrine gaat de deelnemer vrijuit omwille van ontstentenis van een hoofdfeit.³²⁴ Sommige gezaghebbende auteurs zijn nochtans wél de mening toegedaan dat er geen derdenwerking is wanneer de dader zich kan beroepen op vrijwillige terugtrekking.³²⁵

volontaire est considéré comme un élément constitutif négatif en raison du principe du caractère accessoire de la participation punissable. La non-répercussion est retenue en Allemagne, mais se heurte aux Pays-Bas à l'opposition du législateur et du Hoge Raad³²⁶. En Belgique, les opinions sont également partagées. Selon la doctrine dominante, le participant est mis hors de cause en raison de l'absence d'un fait principal³²⁷. Certains auteurs faisant autorité considèrent que les tiers coauteurs ne peuvent bénéficier du désistement volontaire de l'auteur.³²⁸

³²³ Memorie van toelichting bij de Wijziging van het Wetboek van Strafrecht inzake algemene strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen, *Tweede Kamer* 1990-91, 22.268, nr. 3, 4: “*Er is hier dus sprake van een objectieve grond van uitsluiting van de aansprakelijkheid die ook toegerekend moet worden aan ieder van de deelnemers*”; Overweging 5.4. uit Hoge Raad 12 april 2011 (NJ 2011, 358 met noot N. KEIJZER): “*Voor de medeplichtige dan wel de uitlokker van een poging tot misdrijf, waarbij het misdrijf niet is voltooid tengevolge van omstandigheden afhankelijk van de wil van de plegger of de medepleger(s), geldt echter dat die omstandigheden ook voor hen tot straffeloosheid leiden*”. Zie over deze problematiek ook H.D. WOLSWIJK, “Enkele opmerkingen over vrijwillig terugtreden bij deelneming”, in B.F. KEULEN, G. KNIGGE en H.D. WOLSWIJK (eds.), *Pet af. Liber Amicorum D.H. de Jong*, Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2005, 537-558.

³²⁴ Zie bv. A. DENAUW, “Strafbaarheid van voorbereidingshandelingen”, Preadvies voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland, 1982, 32; F. VERBRUGGEN, “Strafbare voorbereidingshandelingen in België: een autopsie zonder lijk”, in *Preadviezen voor de Nederlands-Vlaamse Vereniging voor Strafrecht*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2004, 43.

³²⁵ Zie bv. J.S.-G. NYPELS en J. SERVAIS, *Le code pénal Belge interprété*, Brussel, Bruylant, 1896, 126; C.X. GOEDSEELS, *Commentaire du code pénal Belge*, Brussel, Librairie de droit et de jurisprudence Albert Hauchamps, 1928, 91; W. CALEWAERT, “De strafbare poging”, *Rechtsk. Tijdschrift* 1954, 229. Zie over deze discussie o.m. A. DENAUW, “Strafbaarheid van voorbereidingshandelingen”, in *Preadvies voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, 1982, 31-32. Zie over de problematiek van vrijwillige terugtrekking bij strafbare deelneming ook Cass. 20 maart 2013, A.R. P.13.0016.F met conclusies advocaat-generaal VANDERMEERSCH, NC 2015, 113 en Cass. 17 april 2013, A.R. P.13.0148.F, NC 2015, 114 met noot J. VANHEULE.

³²⁶ Exposé des motifs relatif à la modification du Code pénal néerlandais concernant l'incrimination des actes préparatoires, *Tweede Kamer* 1990-91, 22.268, n° 3, 4 : « *[traduction libre] Il est donc question ici d'une cause objective d'exclusion de la responsabilité qui doit également être imputée à chacun des participants* » ; Considération 5.4. du Hoge Raad 12 avril 2011 (NJ 2011, 358 avec note de N. KEIJZER) : « *[traduction libre] Pour le complice ou le provocateur d'une tentative d'infraction, lorsque l'infraction n'a pas été consommée par des circonstances dépendantes de la volonté de l'auteur ou du ou des complices, la règle veut toutefois que ces circonstances conduisent à l'impunité pour eux également.* » Concernant cette problématique, voir également H.D. WOLSWIJK, “Enkele opmerkingen over vrijwillig terugtreden bij deelneming”, dans B.F. KEULEN, G. KNIGGE et H.D. WOLSWIJK (eds.), *Pet af. Liber Amicorum D.H. de Jong*, Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2005, 537-558.

³²⁷ Voir par exemple A. DENAUW, “Strafbaarheid van voorbereidingshandelingen”, Preadvies voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland, 1982, 32 ; F. VERBRUGGEN, “Strafbare voorbereidingshandelingen in België: een autopsie zonder lijk”, dans *Preadviezen voor de Nederlands-Vlaamse Vereniging voor Strafrecht*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2004, 43.

³²⁸ Voir p. ex. J.S.-G. NYPELS et J. SERVAIS, *Le code pénal Belge interprété*, Bruxelles, Bruylant, 1896, 126 ; C.X. GOEDSEELS, *Commentaire du code pénal belge*, Bruxelles, Librairie de droit et de jurisprudence Albert Hauchamps, 1928, 91 ; W. CALEWAERT, “De strafbare poging”, *Rechtsk. Tijdschrift* 1954, 229. Voir sur cette

Het Duits model waar er een afzonderlijke regeling is opgenomen in § 24 (2) Strafgesetzbuch m.b.t. de niet-doorwerking van de vrijwillige terugtrekking naar de deelnemers kan als voorbeeld dienen.³²⁹ De rechtszekerheid (wat strookt met het uitgangspunt van een ‘accurate’ strafwetgeving) zou alleszins gebaat zijn met een duidelijke regeling. Bovendien congrueert deze regeling met het vooropgesteld systeem waar het onderscheid tussen mededader en medeplichtige wordt verlaten en de deelnemer voor de bestraffing op voet van gelijkheid wordt geplaatst met de dader. Een individuele toetsing van de vrijwillige terugtrekking in hoofde van elke (mede)dader is dus aangewezen.

In navolging van het advies van de Raad van State³³¹ werd in het ontwerp een uitdrukkelijke overweging opgenomen m.b.t. de niet-doorwerking van de vrijwillige terugtrekking naar de deelnemers. Dit uitgangspunt geldt uiteraard niet wanneer de voorwaarden van de vrijwillige terugtrekking ook in hoofde van de deelnemer gerealiseerd zijn. Vandaar de opname in het ontwerp van het volgende lid: *“De vrijwillige terugtrekking werkt enkel door naar de deelnemer indien wat hem betreft aan de toepassingsvoorwaarden ervan is voldaan”*.

De constitutieve bestanddelen van de poging (i.h.b. de premisse van het begin van uitvoering) beletten dat het doen of het aanvaarden van een crimineel aanbod binnen de werkingssfeer van de poging valt. Dergelijke handelingen kunnen evenwel als een autonoom misdrijf worden beschouwd. Er kan worden gepleit – net zoals in het Voorontwerp van

Le modèle allemand qui intègre un régime séparé au § 24 (2) de son Code pénal concernant la non-répercussion du désistement volontaire sur les participants peut servir d'exemple³³⁰. En tout cas, une réglementation claire garantira la sécurité juridique (qui concorde avec le principe d'une législation pénale « précise »). En outre, cette réglementation coïncide avec le système envisagé où la distinction entre coauteur et complice est abandonnée et où le participant est placé sur un pied d'égalité avec l'auteur en ce qui concerne la sanction. Un examen individuel du désistement volontaire dans le chef de chaque (co)auteur paraît donc indiqué.

À la suite de l'avis du Conseil d'État³³², une réflexion explicite a été intégrée dans le projet au sujet de la non-répercussion du désistement volontaire sur les participants. Ce principe ne s'applique évidemment pas lorsque les conditions du désistement volontaire sont également remplies dans le chef du participant. D'où l'insertion dans le projet de l'alinéa suivant : *« Le désistement volontaire ne s'applique au participant que lorsque les conditions d'application sont remplies dans son chef. »*.

Les éléments constitutifs de la tentative (en particulier le principe du commencement de l'exécution) excluent du champ d'application de la tentative le fait de faire ou d'accepter une offre criminelle. De tels actes peuvent toutefois être considérés comme une infraction autonome. L'avant-projet préconise, à l'instar de l'avant-projet de

discussion notamment A. DE NAUW, “Strafbaarheid van voorbereidingshandelingen”, dans *Preadvies voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, 1982, 31-32.

Voir également sur la problématique du désistement volontaire concernant la participation punissable Cass. 20 mars 2013, R.G. P.13.0016.F avec les conclusions de l'avocat général Vandermersch, NC 2015, 113 et Cass. 17 avril 2013, R.G. P.13.0148.F, NC 2015, 114 avec note de J. VANHEULE.

³²⁹ Zie ook J. VANHEULE, “De vrijwillig terugtrekkende deelnemer”, NC 2015, 118.

³³⁰ Voir également J. VANHEULE, “De vrijwillig terugtrekkende deelnemer”, NC 2015, 118.

³³¹ Advies Raad van State, nr. 54.

³³² Avis du Conseil d'État, n° 54.

Strafwetboek van Koninklijk Commissaris Legros van 1985 is gebeurd³³³ - om de toepassingsfeer van de strafbare poging m.b.t. dit punt uit te breiden.

Er kan daarvoor worden gesteund op het Voorontwerp van Strafwetboek van Koninklijk Commissaris Legros van 1985, alsook op de tekst van het artikel 136septies, 2° Sw. m.b.t. de ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht, met dien verstande dat de definitie ook wordt uitgebreid naar de aanzetting tot het plegen van het misdrijf.

In navolging van het advies van de Raad van State³³⁵, kan echter worden beargumenteerd dat een volledige gelijkschakeling, in het bijzonder op het vlak van de strafmaat, het evenredigheidsprincipe zou kunnen schenden. Er wordt daarom geopteerd om het toepassingsgebied als volgt te beperken: *“Wordt gestraft met een straf van het tweede lagere strafniveau dan datgene gesteld op het voltooide misdrijf, hij die op vasthoudende en zekere wijze voorstelt, aanbiedt of aanzet een misdrijf te plegen waarop in de wet een straf van niveau vijf of hoger is gesteld en hij die een dergelijk voorstel, aanbod of aanzetting heeft aanvaard, terwijl dit geen uitwerking heeft gehad wegens omstandigheden onafhankelijk van zijn wil”*. De beperking tot misdrijven van strafniveau vijf of hoger, die wordt bijgetreden door de Hoge Raad voor de Justitie (advies H.R.J., p. 4), valt te verantwoorden in het licht van de wet van 7 juli 1875 tot bestraffing van het aanbod

Code pénal du Commissaire royal Legros de 1985³³⁴, d'étendre le champ d'application de la tentative punissable concernant ce point et de placer la répression de la tentative sur un pied d'égalité avec l'infraction consommée.

On peut pour cela s'appuyer sur l'avant-projet de Code pénal du Commissaire royal Legros de 1985, ainsi que sur le texte de l'article 136septies, 2°, du Code pénal concernant les violations graves du droit international humanitaire, étant entendu que la définition est également étendue à la provocation à commettre l'infraction.

À la suite de l'avis du Conseil d'État³³⁶, on peut néanmoins argumenter le fait qu'une assimilation intégrale, en particulier sur le plan du taux de la peine, pourrait violer le principe de proportionnalité. C'est pourquoi il a été décidé de limiter le champ d'application comme suit : *« Est puni d'une peine du deuxième niveau de peine inférieur à celui prévu pour l'infraction consommée celui qui, de façon ferme et certaine, propose ou offre de commettre une infraction punissable aux termes de la loi d'une peine de niveau 5 ou d'un niveau supérieur ou provoque à commettre cette infraction et celui qui accepte une telle proposition, offre ou provocation, lorsque cette proposition, offre ou provocation n'a pas eu d'effet en raison de circonstances indépendantes de sa volonté. »*. La limitation aux infractions de niveau cinq ou supérieur, à laquelle adhère le Conseil supérieur de la Justice (avis C.S.J. p.4), se justifie à la lumière de la loi du 7 juillet 1875 contenant des

³³³ R. LEGROS, Voorontwerp van Strafwetboek, Brussel, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1985, 30: *“Als poging tot misdaad of wanbedrijf zijn strafbaar de vaste en bepaalde onderneming, aanzetting of aanbod om de misdaad of het wanbedrijf te doen plegen, wanneer ze geen uitwerking hebben gehad wegens omstandigheden onafhankelijk van de uitlokker; aanvaarding van het aanbod wordt gestraft met dezelfde straf”*.

³³⁴ R. LEGROS, Avant-projet de Code pénal, Bruxelles, Moniteur belge, 1985, 30 : *« Sont punissables comme tentatives du crime ou du délit, l'entreprise, l'instigation et l'offre, fermes et précises, de faire commettre le crime ou le délit, lorsqu'elles n'ont pas été suivies d'effets en raison de circonstances indépendantes du provocateur ; l'acceptation de l'offre sera punie de la même peine. »*.

³³⁵ Advies Raad van State, nr. 59.

³³⁶ Avis du Conseil d'État, n° 59.

of het voorstel om bepaalde misdaden te plegen waar het toepassingsgebied ook beperkt is tot misdaden strafbaar met levenslange hechtenis of levenslange opsluiting, opsluiting van tien jaar tot vijftien jaar, of gedurende een langere tijd.

Een integratie in Boek 1 Sw. betekent wel dat de wet van 7 juli 1875 tot bestraffing van het aanbod of het voorstel om bepaalde misdaden te plegen³³⁷ zal moeten worden opgeheven, aangezien er in deze wet een specifieke bestraffingsregel naar voren wordt geschoven.³³⁸ Hetzelfde geldt voor de wet van 25 maart 1891 houdende bestraffing van de aanzetting tot het plegen van misdaden of wanbedrijven.³³⁹

De terminologie “vasthoudende en zekere wijze” betreft de geherformuleerde overname van de terminologie gehanteerd in het Voorontwerp Strafwetboek van Legros waarbij de Franse versie de volledige lading dekt (“de vaste en bepaalde onderneming” en in het Frans “l’instigation et l’offre ferme et précise”). Ook was het de bedoeling een algemene draagwijdte te geven aan de wetten van 7 juli 1875 en 25 maart 1891.

dispositions pénales contre les offres ou propositions de commettre certains crimes, le champ d'application étant également limité aux crimes punissables de la détention à perpétuité ou de la réclusion à perpétuité, de la réclusion de dix ans à quinze ans ou d'un terme supérieur.

Une intégration dans le livre 1er du Code pénal signifie toutefois que la loi du 7 juillet 1875 contenant des dispositions pénales contre les offres ou propositions de commettre certains crimes³⁴⁰ devra être abrogée étant donné que cette loi prévoit un régime répressif particulier.³⁴¹ Il en va de même pour la loi du 25 mars 1891 portant répression à la provocation à commettre des crimes ou des délits.³⁴²

La terminologie « de façon ferme et certaine » reprend, en la reformulant, la terminologie utilisée dans l'avant-projet de Code pénal de Legros, la version française en couvrant toute la portée (« de vaste en bepaalde onderneming » et en français « l’instigation et l’offre ferme et précise »). L’objectif était également de conférer une portée générale aux lois des 7 juillet 1875 et 25 mars 1891.

³³⁷ BS 9 juli 1875.

³³⁸ Art. 1 van de wet van 7 juli 1875 bepaalt: “*Al wie rechtstreeks aanbiedt of voorstelt een met (levenslange hechtenis of levenslange opsluiting, opsluiting van tien jaar tot vijftien jaar, gedurende een langere tijd) strafbare misdaad te plegen of aan dergelijke misdaad deel te nemen; al wie dusdanig aanbod of voorstel aanneemt, wordt gestraft met gevangenisstraf van drie maanden tot vijf jaar en met geldboete van 50 euro tot 500 euro behoudens de toepassing van artikel 85 van het Strafwetboek, indien er verzachtende omstandigheden bestaan. De schuldige kan bovendien worden veroordeeld tot ontzetting van rechten overeenkomstig artikel 33 van het Strafwetboek. Het enkel mondeling gedaan aanbod of voorstel, dat noch gepaard ging met giften of beloften, noch aan giften of beloften was ondergeschikt, en de aamvaarding van dusdanig aanbod of voorstel, worden echter niet gestraft*”.

³³⁹ BS 26 maart 1891.

³⁴⁰ MB du 9 juillet 1875.

³⁴¹ L'article 1er de la loi du 7 juillet 1875 dispose ce qui suit : « *Quiconque aura offert ou proposé, directement, de commettre un crime punissable de la (détention à perpétuité ou de la réclusion à perpétuité, de la réclusion de dix ans à quinze ans ou un terme supérieur), ou de participer à un tel crime; quiconque aura accepté semblable offre ou proposition, sera puni d'un emprisonnement de trois mois à cinq ans et d'une amende de 50 euros à 500 euros, sauf l'application de l'article 85 du Code pénal, s'il existe des circonstances atténuantes. Le coupable pourra, de plus, être condamné à l'interdiction, conformément à l'article 33 du Code pénal. Toutefois ne seront point punies l'offre ou la proposition simplement verbale, quand elle n'est pas accompagnée de dons ou promesses ou subordonnée à des dons ou promesses, ni l'acceptation de semblable offre ou proposition.* ».

³⁴² M.B., 26 mars 1891.

Er moet niet noodzakelijk sprake zijn van een zekere herhaling of een bepaalde duur. De gedraging moet alleen van die aard zijn dat ze geen twijfel laat bestaan over de bedoeling van de dader. In antwoord op het advies van de Raad van State³⁴³ kan het voorbeeld worden gegeven van de opdrachtgever van een huurmoord die reeds heeft betaald.

Afdeling 3. Rechtvaardigingsgronden

Rechtvaardigingsgronden (artikel 10)

Het huidig Strafwetboek hanteert de term ‘rechtvaardigingsgrond’ als overkoepelende term die niet alleen doelt op de rechtvaardigingsgronden (*sensu stricto*) maar ook op de schuldontheffingsgronden en de gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid. Nochtans dienen er belangrijke nuanceringen te worden aangebracht. Er is alleen geen sprake meer van een misdrijf bij aanwezigheid van een rechtvaardigingsgrond (*sensu stricto*), waar dit wel het geval is voor de schuldontheffingsgronden, gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid en verschoningsgronden.

Wezenlijk zijn voor elk misdrijf twee constitutieve bestanddelen vereist: een materieel en een moreel bestanddeel (artikel 5 van het ontwerp). Wanneer een van de constitutieve bestanddelen niet is vervuld, is er geen misdrijf. Gelet op het strafrechtelijk legaliteitsbeginsel, is er daarenboven enkel sprake van een misdrijf wanneer deze gedraging en schuld overeenstemmen met de vereisten geformuleerd in een wettelijke delictsomschrijving. Er anders over

Il ne doit pas nécessairement être question d'une certaine répétition ou d'une durée spécifique. Le comportement doit seulement être de nature à ne laisser aucun doute quant à l'intention de l'auteur. En réponse à l'avis du Conseil d'État³⁴⁴, on peut citer l'exemple du commanditaire d'un meurtre qui a déjà versé la somme.

Section 3. Les causes de justification

Les causes de justification (article 10)

Le Code pénal actuel utilise les termes ‘cause de justification’ de manière globale visant non seulement les causes de justification (*sensu stricto*) mais également les causes d'exemption de culpabilité et les causes de non-imputabilité. Il convient néanmoins d'apporter ici d'importantes nuances. Il n'est tout simplement plus question d'infraction en présence d'une cause de justification (*sensu stricto*) alors que c'est bien le cas pour les causes d'exemption de culpabilité, les causes de non-imputabilité et les causes d'excuse.

Essentiellement, chaque infraction nécessite deux éléments constitutifs : un élément matériel et un élément moral (art. 5 du projet). Si un des éléments constitutifs fait défaut, il n'y a pas d'infraction. Compte tenu du principe de légalité en droit pénal, il n'y a d'infraction que si ce comportement et l'élément moral répondent aux exigences formulées dans une incrimination définie par la loi. Toute autre approche impliquerait de sanctionner une

³⁴³ Advies Raad van State, nr. 57.

³⁴⁴ Avis du Conseil d'État, n° 57.

oordelen zou betekenen dat men een putatief misdrijf zou bestraffen, wat niet mogelijk is. Omdat het een *contradictio in terminis* is gedrag te bestraffen dat niet wederrechtelijk is – strafrecht is immers een sanctierecht – is de wederrechtelijkheid van het gedrag een vierde voorwaarde om van een misdrijf te kunnen spreken.

Elk misdrijf bestaat derhalve uit vier bouwstenen:

- er moet sprake zijn van een gedraging (handeling of nalaten),
- die aan de schuld (opzet of onachtzaamheid) van de verdachte te wijten is,
- aan een wettelijke delictsomschrijving voldoet,
- en wederrechtelijk is.

De aanwezigheid van deze elementen betekent slechts dat er sprake is van een misdrijf. Dit impliceert niet per definitie dat de feiten aanleiding kunnen geven tot bestraffing. Ook de verwijtbaarheid, de toerekeningsvatbaarheid en de strafwaardigheid kan worden weggenomen door respectievelijk schuldontheffingsgronden, gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid en strafontheffende verschoningsgronden. De strafrechtelijke verantwoordelijkheid vloeit dus niet automatisch voort uit het misdrijf.

In het ontwerp wordt dus een duidelijk onderscheid gemaakt tussen deze verschillende rechtsfiguren. De toetsing ervan dient ook in een bepaalde volgorde te geschieden. Wanneer vaststaat dat zowel het materieel als het moreel bestanddeel vervuld zijn conform aan de wettelijke delictsomschrijving, moet in eerste instantie de vraag naar het bestaan van de wederrechtelijkheid worden gesteld (d.i. de vraag naar het bestaan van een rechtvaardigingsgrond). Daarna komt de vraag naar de verwijtbaarheid (d.i. de vraag naar het bestaan van een schuldontheffingsgrond, in zoverre deze

infractie putative, ce qui n'est pas autorisé. Comme il est, par nature, prohibé de sanctionner un comportement qui ne serait pas illicite – le droit pénal est en effet un droit qui inflige une peine – le caractère illicite du comportement constitue une quatrième condition de l'existence d'une infraction.

Chaque infraction comporte, par conséquent, quatre éléments :

- il doit y avoir un comportement (acte ou omission),
- qui résulte de la faute (intention ou négligence) du suspect,
- qui répond à une incrimination légale,
- et qui est illicite.

La réunion de ces éléments signifie uniquement que l'on est en présence d'une infraction. Par définition, cela n'implique pas que les faits peuvent donner lieu à une condamnation. Le caractère reprochable, l'imputabilité et le caractère punissable peuvent être supprimés à la suite respectivement des causes d'exemption de culpabilité, des causes de non-imputabilité et des causes d'excuse absolutoires. La responsabilité pénale ne découle donc pas automatiquement de l'infraction.

Le projet établit donc une distinction claire entre les différentes constructions juridiques. Leur vérification doit également s'effectuer dans un ordre déterminé. S'il est établi que tant l'élément matériel que l'élément moral sont présents conformément à la définition légale de l'infraction, il faut en premier lieu vérifier l'existence du caractère illicite (c'est-à-dire se poser la question de l'existence d'une cause de justification). Vient ensuite la question du caractère reprochable (c'est-à-dire la question de l'existence d'une cause d'exemption de culpabilité pour autant

nog niet aan bod kwam bij de beoordeling van het moreel bestanddeel), gevolgd door de vragen naar de toerekeningsvatbaarheid (d.i. de vraag naar het bestaan van een grond van niet-toerekeningsvatbaarheid) en de strafwaardigheid (d.i. de vraag naar het bestaan van een strafontheffende verschoningsgrond). Deze rechtsfiguren zijn dan ook in deze volgorde opgenomen in het voorontwerp en duidelijk gedefinieerd. Gelet op het moment waarop zij in de strafrechtelijke redenering aan bod komen, worden deze rechtsfiguren ook allen behandeld in de bepalingen voorafgaand aan deze met betrekking tot de verschillende straffen en de straftoemeting. In het Frans Strafwetboek is “*Titre II – de la responsabilité pénale – Chapitre II: Des causes d’irresponsabilité ou d’atténuation de la responsabilité*” trouwens ook opgenomen vóór de bepalingen m.b.t. de straffen. Dezelfde gedachtegang vinden we terug in het Voorontwerp van Strafwetboek van Legros³⁴⁵ waar Hoofdstuk IV “*De grenzen van het strafbare feit Afdeling 1 - Gronden van rechtvaardiging*” vóór het hoofdstuk m.b.t. de straffen komt.

In artikel 10 van het ontwerp worden de rechtvaardigingsgronden gedefinieerd en opgesomd. Rechtvaardigingsgronden zijn door de wet bepaalde omstandigheden die de gedraging (handeling of nalaten) toestaan of rechtvaardigen en zo de wederrechtelijkheid van de gestelde gedraging opheffen. Valt de wederrechtelijkheid weg, is er aldus geen misdrijf meer. In antwoord op het advies van de Raad van State³⁴⁷, kan worden gesteld dat de woorden “en deze gedraging geoorloofd of gerechtvaardigd maken” in deze definitie wel behouden moet blijven. Uit de definitie volgt immers

qu’elle n’ait pas encore été soulevée dans le cadre de l’appréciation de l’élément moral), suivie par celles qui ont trait à l’imputabilité (c’est-à-dire la question de l’existence d’une cause de non-imputabilité) et au caractère punissable (c’est-à-dire la question de l’existence d’une cause d’excuse entraînant une exemption de peine). Ces constructions juridiques figurent dès lors dans cet ordre chronologique dans l’avant-projet et y sont clairement définies. Compte tenu du stade où elles sont abordées dans le raisonnement pénal, ces constructions juridiques sont toutes traitées dans les dispositions précédant celles qui concernent les différentes peines et le taux de la peine. Dans le Code pénal français, le “*Titre II – de la responsabilité pénale – Chapitre II: Des causes d’irresponsabilité ou d’atténuation de la responsabilité*” précède d’ailleurs les dispositions relatives aux peines. On retrouve le même raisonnement dans l’avant-projet de Code pénal de Legros³⁴⁶, le chapitre IV « *Les limites de l’infraction Section 1re - Les causes de justification* » figurant avant le chapitre consacré aux peines.

L’article 10 du projet définit et énumère les causes de justification. Les causes de justification sont des circonstances définies par la loi qui, autorisant ou justifiant ce comportement (acte ou omission), enlèvent au comportement son caractère illicite. Si l’illicite disparaît, il n’y a plus d’infraction. En réponse à l’avis du Conseil d’État³⁴⁸, on peut affirmer que les termes « et qui autorisent ou justifient ce comportement » doivent être conservés dans la définition. En effet, la conséquence de la suppression du caractère illicite découle de la définition. L’article 5 relatif aux éléments de

³⁴⁵ R. LEGROS, *Voorontwerp van Strafwetboek*, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1985, 20 e.v.

³⁴⁶ R. LEGROS, *Avant-projet de Code pénal*, Bruxelles, Édition du Moniteur belge, 1985, 20 et suiv.

³⁴⁷ Advies Raad van State, nr. 61.

³⁴⁸ Avis du Conseil d’État, n° 61.

wat de opheffing van de wederrechtelijkheid tot gevolg heeft. In het artikel 5 m.b.t. bestanddelen van het misdrijf wordt voortaan ook gewezen op het feit dat de wederrechtelijkheid wordt geacht aanwezig te zijn wanneer het materieel bestanddeel en het moreel bestanddeel vervuld zijn. Het betreft dan een logische stap om het concept wederrechtelijkheid, of beter gezegd de ontstentenis van de wederrechtelijkheid, verder in te vullen in het artikel m.b.t. de rechtvaardigingsgronden.

De verschillende rechtvaardigingsgronden in het ontwerp zijn:

- het gebod of de toelating bij de wet;
- het bevel van de overheid;
- de noodtoestand;
- de wettige verdediging;
- het wettig verzet in geval van misbruik door de overheid.

De Raad van State suggereert om de omschrijving van ‘wettige verdediging’ en ‘wettig verzet’ te vervangen door respectievelijk ‘gewettigde verdediging’ of ‘gerechtvaardigde verdediging’ en ‘gewettigd verzet’ of ‘gerechtvaardigd verzet’.³⁴⁹ Deze optie wordt niet genomen, niet alleen omdat de in het ontwerp voorziene termen ruim ingeburgerd zijn, maar vooral omdat de voorgestelde alternatieven de indruk zouden kunnen wekken dat een latere beslissing (een rechtvaardiging of wettiging) nodig is opdat het gedrag gewettigd of gerechtvaardigd zou zijn. Dit klopt uiteraard niet. Het gedrag dat door deze rechtvaardigingsgronden werd gedekt is nooit een misdrijf geweest, maar was *ab initio* wettig. Dit wordt duidelijk gemaakt door te spreken van ‘wettige verdediging’ en ‘wettig verzet’.

l'infraction souligne désormais également le fait que le comportement est réputé illicite lorsque l'élément matériel et l'élément moral sont réunis. Il s'agit alors d'une étape logique visant à donner davantage de contenu au concept d'illicéité, ou, pour employer des termes plus appropriés, d'absence d'illicéité, dans l'article relatif aux causes de justification.

Les différentes causes de justification figurant dans le projet sont :

- l'ordre ou l'autorisation de la loi ;
- l'ordre de l'autorité ;
- l'état de nécessité ;
- la légitime défense ;
- la résistance légitime aux abus de l'autorité.

Le Conseil d'État suggère de remplacer, dans le texte néerlandais, les termes de ‘wettige verdediging’ et ‘wettig verzet’ respectivement par ceux de ‘gewettigde verdediging’ ou ‘gerechtvaardigde verdediging’ et de ‘gewettigd verzet’ ou ‘gerechtvaardigd verzet’.³⁵⁰ Cette option n'est pas retenue, non seulement parce que les termes prévus sont largement entrés dans le langage, mais surtout parce que les alternatives proposées pourraient donner l'impression qu'une décision ultérieure (une justification ou une légitimation) est nécessaire pour légitimer ou justifier le comportement. Cela n'est évidemment pas exact. Le comportement qui était couvert par ces causes de justification n'a jamais été une infraction, mais était *ab initio* légitime. C'est ce qu'indiquent clairement les termes ‘wettige verdediging’ et ‘wettig verzet’.

³⁴⁹ Advies Raad van State, nr. 70 en 73.

³⁵⁰ Avis du Conseil d'État, n^{os} -70 et 73.

Gebod of toelating bij de wet (artikel 11)

Deze bepaling is een gedeeltelijke overname van het huidige artikel 70 Sw., met enkele punctuele wijzigingen.

Ten eerste is – in navolging van het advies van de Raad van State³⁵¹ – de uitdrukkelijke uitsluiting van deze rechtvaardigingsgronden voor de ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht (boek II, titel *Ibis* Sw.) niet overgenomen. Sowieso kan er immers in bijzondere strafbepalingen worden afgeweken van de regels van Boek I Sw. Aangezien Boek 1 Sw. de algemene principes moet vermelden, komt het meer coherent voor hier de rechtvaardigingsgronden op te nemen. De uitsluiting van de toepassing voor bepaalde misdrijven dient dan te gebeuren in het kader van de herziening van Boek II, bij de concrete strafbaarstellingen die het voorwerp uitmaken van de uitsluiting.

Ten tweede wordt de omschrijving van de rechtvaardigingsgrond ‘wettelijk voorschrift’ of ‘gebod van de wet’ meer accuraat gemaakt. De toepassing van deze rechtvaardigingsgrond is immers niet beperkt tot die gevallen waarin de wet een bepaald gedrag in strijd met de strafwet verplicht maakt. Ook wanneer de wet het gedrag in strijd met de strafwet louter toelaat, zonder het verplicht te stellen, wordt het gedrag hierdoor gerechtvaardigd. Hierbij kan men bv. denken aan (on)opzettelijke slagen en verwondingen bij de sportbeoefening³⁵³ of

L’ordre ou l’autorisation de la loi (article 11)

Cette disposition est une reprise partielle de l'article 70 actuel du Code pénal, moyennant quelques modifications ponctuelles.

Tout d'abord – à la suite de l'avis du Conseil d'État³⁵² – l'exclusion explicite de ces causes de justification pour les violations graves du droit international humanitaire (livre II, titre *I^{er}bis* du Code pénal) n'a pas été reprise. En effet, des dispositions pénales particulières permettent toujours de déroger aux dispositions du Livre 1er du Code pénal. Étant donné que le Livre 1er du Code pénal doit mentionner les principes généraux, y insérer les causes d'excuse est plus cohérent. L'exclusion de l'application pour certaines infractions doit alors intervenir dans le cadre de la révision du Livre 2, dans les incriminations concrètes qui font l'objet de l'exclusion.

Ensuite, la définition du ‘prescrit légal’ ou de l’ordre de la loi’ comme cause de justification est davantage explicitée. En effet, l'application de cette cause de justification ne se limite pas aux cas où la loi impose l'adoption d'un comportement en infraction avec la loi pénale. Si la loi autorise simplement le comportement contraire à la loi pénale, sans l'imposer, ce comportement s'en trouve également justifié. On peut penser, par exemple, aux coups et blessures (in)volontaires dans l'exercice d'un sport³⁵⁷ ou lors d'interventions chirurgicales³⁵⁸. C'est la raison pour laquelle la dénomination de

³⁵¹ Advies Raad van State, nr. 63.

³⁵² Avis du Conseil d'État, n° 63.

³⁵³ Zie hierover J. DE HERDT en S. VERHELST, “De aanpak van strafrechtelijke problemen in de sport door private organisaties: de Koninklijke Belgische Voetbalbond als casestudy”, *NC* 2012, 26-32

³⁵⁷ Voir à ce sujet J. DE HERDT et S. VERHELST, “De aanpak van strafrechtelijke problemen in de sport door private organisaties: de Koninklijke Belgische Voetbalbond als casestudy”, *NC* 2012, 26-32.

³⁵⁸ Voir à ce propos : C. VAN DEN WYNGAERT avec l'assistance de S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Anvers, Maklu, 2014, 254-255.

heelkundige ingrepen³⁵⁴. De naam van de rechtvaardigingsgrond wordt daarom gewijzigd naar ‘het gebod of de toelating bij de wet’. Dit gebod of deze toelating kan impliciet zijn (zoals in de aangehaalde voorbeelden met betrekking tot (on)opzettelijke slagen en verwondingen), maar ook expliciet, zoals bv. het burgerarrest³⁵⁵, de plicht om hulp te verlenen of verschaffen (artikel 422*bis* Sw.)³⁵⁶, het doorbreken van het beroepsgeheim wanneer bepaalde misdrijven een ernstig en dreigend gevaar uitmaken voor de fysieke of psychische integriteit van een minderjarige of kwetsbare persoon (artikel 458*bis* Sw.),....

la cause de justification est modifiée en ‘l’ordre ou l’autorisation de la loi’. Cet ordre ou cette autorisation peut être implicite (à l’instar des exemples précités relatifs aux coups et blessures (in)volontaires) mais aussi explicite, à l’exemple de l’arrestation par un particulier³⁵⁹, de l’obligation de venir en aide ou d’apporter son assistance (art. 422*bis* du Code pénal)³⁶⁰, de la violation du secret professionnel lorsque certaines infractions constituent un danger grave et imminent pour l’intégrité physique ou mentale d’un mineur ou d’une personne vulnérable (art. 458*bis* du Code pénal), etc.

Bevel van de overheid (artikel 12)

Deze bepaling is een gedeeltelijke overname van het huidige artikel 70 Sw.

Door de invoeging van een afzonderlijk wetsartikel³⁶¹ wordt duidelijker gemaakt dat het gebod of de toelating bij de wet en het bevel van de overheid (in de rechtsleer soms ook ‘hoger bevel’ genoemd) twee te onderscheiden rechtvaardigingsgronden zijn.

L'ordre de l'autorité (article 12)

Cette disposition est une reprise partielle de l'article 70 du Code pénal actuel.

Par l'ajout d'un article de loi distinct³⁶², on indique de façon plus précise que l'ordre ou l'autorisation de la loi et l'ordre de l'autorité (parfois aussi appelé ‘ordre supérieur’ dans la doctrine) constituent deux causes de justification distinctes.

Noodtoestand (artikel 13)

De noodtoestand is een door de rechtspraak gecreëerde rechtvaardigingsgrond. Het gaat om een conflict tussen twee rechten of belangen waarvan het ene alleen gevrijwaard kan

L'état de nécessité (article 13)

L'état de nécessité est une cause de justification issue de la jurisprudence. Il s'agit d'un conflit entre deux droits ou intérêts dont l'un ne peut être préservé qu'au prix du sacrifice de l'autre. Il doit

³⁵⁴ Zie hierover: C. VAN DEN WYNGAERT m.m.v. S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2014, 254-255.

³⁵⁵ Art. 1, °3 Wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, BS 14 augustus 1990. Zie hierover uitgebreid J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 817-829.

³⁵⁶ Cass. 10 mei 1994, *Arr.Cass.* 1994, 466, nr. 228.

³⁵⁹ Art 1er, 3°, de la loi du 20 juillet 1990 relative à la détention préventive, *M.B.*, 14 août 1990. Voir à ce sujet plus en détail J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 817-829.

³⁶⁰ Cass. 10 mai 1994, *Arr.Cass.* 1994, 466, n° 228.

³⁶¹ In navolging van het advies van de Raad van State (advies Raad van State, nr. 62).

³⁶² À la suite de l'avis du Conseil d'État (avis du Conseil d'État n° 62).

worden door het andere op te offeren. Het moet bovendien gaan om een conflict van rechten of belangen waarin de wet zelf niet bepaalt welk belang de voorkeur moet krijgen. De noodtoestand vloeit voort uit een conflict tussen meerdere rechten of belangen die tegenover elkaar moeten worden afgewogen als gevolg van een situatie die zowel personen als goederen in gevaar kan brengen. Het moet letterlijk gaan om een noodsituatie: het belangenconflict moet acuut en ernstig zijn. Het beschermde goed dient ook een hogere waarde te hebben dan het opgeofferde. Dit impliceert een proportionaliteitsvoorwaarde. Of er sprake is van een recht of belang met een hogere waarde moet *in concreto* worden bepaald of de betrokkene, in de concrete omstandigheden waarin hij zich bevond op het moment van de feiten, voorrang heeft gegeven aan het recht of belang dat hij redelijkerwijze een hogere waarde mocht geven dan het prijsgegeven recht of belang.³⁶³ Het betreft een feitelijke appreciatie van de bodemrechter met marginaal toetsingsrecht van het Hof van Cassatie. De discussie is als zodanig niet nieuw. In de huidige stand van zaken zal – om de rechtsfiguur van de noodtoestand te kunnen honoreren – ook *in concreto* moeten worden nagegaan of de belangen al dan niet gelijkwaardig zijn. Er wordt voor geopteerd om de situatie waarin beide belangen gelijkwaardig zijn, in tegenstelling tot de bestaande cassatierechtspraak³⁶⁴, uit te sluiten van het toepassingsgebied.³⁶⁵ Het is immers niet logisch om bij rechten of belangen die gelijkwaardig zijn toe te staan dat de keuze voor het vrijwaren van één van die rechten of belangen wordt

en outre s'agir d'un conflit de droits ou de valeurs pour lequel la loi même ne précise pas quel intérêt doit recevoir la préférence. L'état de nécessité résulte d'un conflit entre plusieurs droits ou intérêts qui doivent être considérés les uns par rapport aux autres à la suite d'une situation susceptible de mettre en péril aussi bien des personnes que des biens. Il doit littéralement s'agir d'une situation d'urgence : le conflit de valeurs doit être important et grave. Le bien favorisé doit également avoir une valeur supérieure au bien sacrifié. Cela implique une condition de proportionnalité. S'agissant de la question de savoir s'il s'agit d'un droit ou d'un intérêt supérieur, il convient de déterminer *in concreto* si l'intéressé, dans les circonstances concrètes dans lesquelles il se trouvait au moment des faits, a donné la priorité au droit ou à l'intérêt auquel il pouvait accorder raisonnablement une plus grande valeur qu'au droit ou à l'intérêt sacrifié³⁶⁶. Il s'agit d'une appréciation de fait du juge du fond soumise au pouvoir de contrôle marginal de la Cour de cassation. En soi, le débat n'est pas neuf. Dans l'état actuel des choses – pour pouvoir vérifier la figure juridique de l'état de nécessité – il faudra également examiner concrètement si les intérêts sont ou non équivalents. Il a été décidé d'exclure du champ d'application la situation où deux valeurs sont équivalentes³⁶⁷, contrairement à la jurisprudence de la Cour de cassation.³⁶⁸ En effet, il n'est pas logique, pour des droits ou des intérêts équivalents, de permettre que soit justifié le choix de préserver un de ces droits ou valeurs alors que l'on sacrifie, par ce même acte, un intérêt équivalent. Cela n'exclut pas en

³⁶³ D. VANDERMEERSCH, *Eléments de droit pénal et de procédure pénale*, Brussel, La Charte, 2015, 93.

³⁶⁴ Cass. 24 januari 2007, *Pas.* 2007, 167; Cass. 5 april 1996, *Pas.* 1996, I, 283.

³⁶⁵ Cf. D. VANDERMEERSCH, *Eléments de droit pénal et de procédure pénale*, Brussel, La Charte, 2015, 93; F. KUTY, *Principes généraux de droit pénal belge II. L'infraction pénale*, Brussel, Larcier, 2010, 473, nr. 1449.

³⁶⁶ D. Vandermeersch, *Eléments de droit pénal et de procédure pénale*, Bruxelles, La Charte, 2015, 93.

³⁶⁷ Cf. D. Vandermeersch, *Eléments de droit pénal et de procédure pénale*, Bruxelles, La Charte, 2015, 93 ; F. Kuty, *Principes généraux de droit pénal belge II. L'infraction pénale*, Bruxelles, Larcier, 2010, 473, n° 1449.

³⁶⁸ Cass. 24 janvier 2007, *Pas.* 2007, I, 167 ; Cass. 5 avril 1996, *Pas.* 1996, I, 283.

gerechtvaardigd, terwijl men door diezelfde gedraging een gelijkwaardig belang opoffert. Dit sluit niet uit dat men in dergelijk geval bv. wel een beroep zou doen op de onweerstaanbare dwang als schuldontheffingsgrond indien aan de toepassingsvoorwaarden hiertoe voldaan is.

De noodtoestand zal enkel kunnen worden ingeroepen als er een volstrekte noodzakelijkheid is en het rechtsgoed niet op een andere wijze kan worden beschermd dan door het plegen van een als misdrijf omschreven feit (het begrip “een als misdrijf omschreven feit” heeft een algemene draagwijdte en mag dus niet worden gereduceerd tot de minderjarige die een als misdrijf omschreven feit heeft gepleegd). M.a.w. het te vrijwaren recht of belang moet een ernstig en onmiddellijk gevaar lopen en het kwaad kan alleen door het plegen van een als misdrijf omschreven feit worden voorkomen. In een arrest van 4 maart 2014³⁶⁹ herhaalt het Hof van Cassatie dat er geen sprake kan zijn van noodtoestand indien de dader, zonder daartoe gedwongen te zijn, zich bewust heeft geplaatst in een toestand die op voorzienbare wijze leidt tot een conflict tussen belangen. In het ontwerp wordt deze uitsluiting ietwat strikter omschreven door de noodtoestand slechts uit te sluiten indien de betrokkene de aangevoerde noodtoestand zelf opzettelijk heeft doen ontstaan. De uitsluiting geldt dus niet voor de dader die zichzelf onopzettelijk in de situatie heeft gebracht die leidt tot de noodtoestand, zoals bv. een geneesheer die een snelheidsovertreding begaat omdat hij zijn wekker niet heeft gehoord met het oog op het beginnen van zijn wachtdienst en een oproep heeft ontvangen van het ziekenhuis voor een patiënt wiens gezondheid in gevaar is als hij niet onmiddellijk wordt geholpen.³⁷⁰

pareil cas la possibilité d'invoquer, par exemple, la contrainte irrésistible comme cause d'exemption de culpabilité si les conditions d'application sont remplies pour ce faire.

L'état de nécessité ne peut être invoqué que s'il existe une nécessité absolue et que le bien juridique ne peut être préservé qu'en commettant un fait qualifié infraction. (la terminologie « fait qualifié d'infraction » a une portée générale et ne doit donc pas être limitée au mineur d'âge qui a commis un fait qualifié infraction). En d'autres termes, le droit ou la valeur à préserver doit être menacé par un péril grave et immédiat et le dommage ne peut être évité que par la commission d'un fait qualifié infraction. Dans un arrêt du 4 mars 2014³⁷¹, la Cour de cassation rappelle qu'il ne saurait être question d'état de nécessité si l'auteur s'est mis sciemment et sans y être contraint dans une situation débouchant de manière prévisible sur un conflit entre des valeurs. Dans le projet, cette exclusion est définie de manière un peu plus stricte en n'excluant l'état de nécessité que si l'intéressé a lui-même créé volontairement l'état de nécessité invoqué. L'exclusion ne concerne donc pas l'auteur qui, de façon involontaire, s'est mis dans la situation débouchant sur l'état de nécessité : par exemple, le médecin qui commet un excès de vitesse parce qu'il n'a pas entendu son réveil-matin pour prendre son rôle de garde et qu'il a reçu un appel de l'hôpital pour un patient dont l'état de santé est en péril s'il n'est pas secouru immédiatement.³⁷²

³⁶⁹ Cass. 4 maart 2014, A.R. P.13.1775.N.

³⁷⁰ Concl. OM voor Cass. 19 oktober 2005, A.R. P.05.0807.F, *Pas.* 2005, nr. 519.

³⁷¹ Cass. 4 mars 2014, R.G. P.13.1775.N.

³⁷² Concl. MP pour Cass. 19 octobre 2005, RG P.05.0807.F, *Pas.* 2005, n° 519.

Vandaag heeft de noodtoestand geen expliciete wettelijke grondslag. Het dient echter te worden benadrukt dat het Hof van Cassatie het autonoom karakter van de noodtoestand t.o.v. de overmacht heeft erkend.³⁷³ Een uitdrukkelijke wettelijke bepaling voor de noodtoestand is dan ook meer dan welgekomen. Steevast duiken er immers rechterlijke uitspraken op die de beklaagde vrijspreken wegens noodtoestand maar dan verwijzend naar het artikel 71 Sw. wat een foutieve rechtsgrond is.³⁷⁴ Bij noodtoestand is de uitschakeling van de wilsvrijheid helemaal niet aan de orde. Hoogstens kan men spreken van een zekere dwang om te kiezen tussen twee alternatieven, maar niet om het misdrijf te kiezen.³⁷⁵ De visie van Dupont kan dan ook volledig worden bijgevalen wanneer hij schrijft dat alleen het inlassen van een specifieke wetsbepaling over de noodtoestand definitief duidelijkheid kan brengen m.b.t. de verhouding tussen noodtoestand en overmacht.³⁷⁶

Actuellement, l'état de nécessité n'a pas de fondement légal explicite. Il convient toutefois de souligner que la Cour de cassation a reconnu le caractère autonome de l'état de nécessité par rapport à la force majeure. Une disposition légale explicite pour l'état de nécessité est dès lors plus que bienvenue.³⁷⁷ Invariablement surviennent en effet des décisions judiciaires acquittant le prévenu en raison de l'état de nécessité mais se référant à l'article 71 du Code pénal, qui constitue un fondement juridique erroné.³⁷⁸ En cas d'état de nécessité, il n'est pas question de suppression du libre arbitre. Tout au plus peut-on parler d'une certaine contrainte dictant de choisir entre deux alternatives, mais non d'opérer le choix de commettre l'infraction.³⁷⁹ On peut dès lors pleinement souscrire à la vision de Dupont lorsqu'il écrit que seule l'insertion d'une disposition légale spécifique sur l'état de nécessité peut définitivement apporter une clarification dans la différence entre l'état de nécessité et la force majeure.³⁸⁰

³⁷³ Zie Cass. 13 mei 1987, *RCJB* 1989, 588 met noot A. DE NAUW, "La consécration jurisprudentielle de l'état de nécessité".

³⁷⁴ Pol. Gent 11 maart 2009, *TGR-TWVR* 2009, 187. Hier oordeelde men dat de beklaagde die door het rood licht is gereden, wordt vrijgesproken omdat hij op het ogenblik van de vastgestelde inbreuk geconfronteerd werd met een overmachtssituatie daar zijn hoogzwangere echtgenote zeer dringend naar de kraamkliniek diende gevoerd te worden. Zie ook Pol. Gent 4 mei 2007, *VAV* 2008, 367. In dit vonnis lezen we de overweging dat indien een geneesheer bewijst dat hij zich naar een dringende oproep begaf, artikel 71 Sw. belet dat hij zou worden veroordeeld voor een eventuele snelheidsinbreuk. In dezelfde zin oordeelde Pol. Luik 14 februari 2005, *T.Pol.* 2006, 37.

³⁷⁵ L. DUPONT, "Een aktueel probleem van penale aansprakelijkheid: de draagwijdte van het begrip overmacht", *Jura Falc.* 1968-69, 204.

³⁷⁶ L. DUPONT, "Een aktueel probleem van penale aansprakelijkheid: de draagwijdte van het begrip overmacht", *Jura Falc.* 1968-69, 205.

³⁷⁷ Voir Cass. 13 mai 1987, *RCJB* 1989, 588 avec note A. DE NAUW, « La consécration jurisprudentielle de l'état de nécessité ».

³⁷⁸ Pol. Gand 11 mars 2009, *TGR-TWVR* 2009, 187. Ici, on a estimé que le prévenu qui a grillé un feu rouge est acquitté parce qu'au moment où l'infraction a été constatée il était confronté à une situation de force majeure puisque sa femme enceinte devait être conduite d'urgence à la maternité. Voir également Pol. Gand 4 mai 2007, *VAV* 2008, 367. Dans ce jugement, on lit le considérant qui précise que si un médecin démontre qu'il répondait à un appel urgent, l'article 71 du Code pénal empêche qu'il soit condamné pour une éventuelle infraction en matière de vitesse. Pol. Liège 14 février 2005, *T.Pol.* 2006, 37, a statué en ce sens.

³⁷⁹ L. DUPONT, "Een aktueel probleem van penale aansprakelijkheid: de draagwijdte van het begrip overmacht", *Jura Falc.* 1968-69, 204.

³⁸⁰ L. DUPONT, "Een aktueel probleem van penale aansprakelijkheid: de draagwijdte van het begrip overmacht", *Jura Falc.* 1968-69, 205.

De bepaling met betrekking tot de noodtoestand wordt opgenomen in Boek 1 en is derhalve een algemene rechtvaardigingsgrond. Net als voor de wettige verdediging kan echter worden vastgesteld dat er een aantal misdrijven per definitie niet in aanmerking komen om gerechtvaardigd te worden door de noodtoestand. Wat de foltering betreft, is dit vandaag reeds uitdrukkelijk opgenomen in het huidige artikel 417ter Sw. Daarnaast moet op basis van het huidige artikel 136octies, eerste lid, Sw. worden aangenomen dat dit ook geldt voor misdaden tegen de mensheid, de misdaad van genocide en oorlogsmisdaden.³⁸¹

In antwoord op de bemerking van de Raad van State die ertoe strekt eerder de term « aantasten » te hanteren dan « prijsgeven », meent het ontwerp de term « prijsgeven » te moeten behouden, aangezien deze voortvloeit uit de definitie die het Hof van Cassatie bezigt m.b.t. de noodtoestand (Cass. 4 maart 2014, A.R. P. 13.1775.N, *Pas.* 2014, n°169, *Arr.Cass.* 2014, n°169).

Wettige verdediging (artikel 14)

1. Verplaatsing van de wettige verdediging naar Boek 1

In het ontwerp wordt de rechtvaardigingsgrond van wettige verdediging overgeheveld naar Boek 1.

Strikt genomen vloeit uit het huidige artikel 416 Sw. voort dat alleen doodslag, verwondingen en slagen door wettige verdediging kunnen worden gerechtvaardigd en de wettige verdediging m.a.w. een bijzondere rechtvaardigingsgrond is. Rechtspraak en rechtsleer hebben nochtans het

La disposition relative à l'état de nécessité figure dans Livre premier et constitue, par conséquent, une cause de justification générale. Tout comme c'est le cas pour la légitime défense, il peut néanmoins être prévu qu'un certain nombre d'infractions n'entrent par définition pas en ligne de compte pour être justifiées par l'état de nécessité. C'est déjà explicitement le cas pour la torture à l'article 417ter du Code pénal. En outre, il convient d'admettre qu'en vertu de l'article 136octies, alinéa 1er, actuel du Code pénal, cette exclusion s'applique également aux crimes contre l'humanité, au crime de génocide et aux crimes de guerre.³⁸²

En réponse à la remarque du Conseil d'Etat qui suggère d'utiliser plutôt le terme « affectée » au lieu de « sacrifiée », le projet estime devoir conserver le terme « sacrifiée » dès lors que c'est le terme utilisé par la Cour de cassation dans la définition qu'elle donne de l'état de nécessité (Cass., 4 mars 2014, RG P.13.1775.N, *Pas.*, 2014, n° 169, *Arr.Cass.*, 2014, n° 169).

La légitime défense (article 14)

1. L'incorporation de la légitime défense dans le Livre premier

Dans le projet, la cause de justification de la légitime défense est incorporée dans le Livre premier.

L'actuel article 416 du Code pénal implique à proprement parler que seuls le meurtre, les blessures et les coups peuvent être justifiés par la légitime défense et qu'en d'autres termes, la légitime défense est une cause de justification particulière. La jurisprudence et la doctrine en ont

³⁸¹ D. VANDERMEERSCH, *Eléments de droit pénal et de procédure pénale*, Brussel, La Charte, 2015, 93.

³⁸² D. VANDERMEERSCH, *Eléments de droit pénal et de procédure pénale*, Bruxelles, La Charte, 2015, 93.

toepassingsgebied meermaals verruimd op basis van een extensieve interpretatie van dit artikel ten gunste van de beklaagde of beschuldigde. Dit is ook logisch. Wanneer de wetgever toelaat dat iemand kan worden gedood of slagen en verwondingen mogen worden toegebracht ter verdediging van zichzelf of een ander, moet per definitie worden aanvaard dat vormen van verdediging die een minder verregaande impact hebben op de fysieke integriteit en de persoonlijke vrijheid ook moet kunnen worden gerechtvaardigd. Men kan zich in de praktijk dus ook voor andere misdrijven op de wettige verdediging beroepen, zoals bv. een vrijheidsberoving, bedreigingen, het toebrengen van materiële schade,...³⁸³

Een veralgemening van het toepassingsgebied impliceert geenszins dat elke reactie van het slachtoffer die aan de toepassingsvoorwaarden beantwoordt onder de actieradius van de wettige verdediging kan vallen. Bepaalde misdrijven zullen per definitie echter nog steeds niet door de wettige verdediging kunnen worden gerechtvaardigd, zoals foltering (art. 417/2 Sw.), de misdaad van genocide (art. 136*bis* Sw.), misdaden tegen de mensheid (art. 136*ter* Sw.), oorlogsmisdaden (art. 136*quater* Sw.), terroristische misdrijven (art. 137 e.v. Sw.), verkrachting (art. 417/11 Sw.), kindermoord (art. 396 Sw.) en vruchtafdrijving (art. 348 e.v. Sw.).³⁸⁵

Door de verplaatsing van de wettige verdediging naar Boek 1 wordt de wettekst in overeenstemming gebracht met de uitwerking ervan in de praktijk. Deze ingreep beantwoordt ontegensprekelijk aan de premissen van 'accuraatheid' en 'coherentie'. De wijziging van een bijzondere naar een algemene rechtvaardigingsgrond biedt

néanmoins étendu le champ d'application à plusieurs reprises sur la base d'une interprétation extensive de cette disposition, favorable au prévenu ou à l'accusé. C'est également logique. Si le législateur permet qu'une personne puisse être tuée ou que des coups et blessures puissent être infligés pour se défendre ou pour défendre une autre personne, il faut admettre par définition que des formes de défense qui ont un impact moindre sur l'intégrité physique et la liberté individuelle doivent également pouvoir être justifiées. Dans la pratique, on peut donc également invoquer la légitime défense pour d'autres infractions, comme une privation de liberté, des menaces, des dommages matériels, etc.³⁸⁴

Une généralisation du champ d'application n'implique nullement que chaque réaction de la victime qui répond aux conditions d'application de la légitime défense puisse s'inscrire dans son champ d'action. En effet, certaines infractions ne peuvent pas, par essence, se trouver justifiée par la légitime défense. C'est le cas de la torture (art. 417/2 du Code pénal), du crime de génocide (art. 136*bis*), des crimes contre l'humanité (art. 136*ter*), des crimes de guerre (art. 136*quater*), des infractions terroristes (art. 137 et suiv.), du viol (art. 417/11), de l'infanticide (art. 396) et de l'avortement (art. 348 et suiv.).³⁸⁶

L'incorporation de la légitime défense dans le Livre premier met le texte de loi en conformité avec son application dans la pratique. Cette modification satisfait incontestablement aux principes de 'précision' et de 'cohérence'. La transformation d'une cause de justification particulière en une cause de justification générale a également pour

³⁸³ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 648.

³⁸⁴ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 648.

³⁸⁵ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 649-650.

³⁸⁶ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 649-650.

ook het voordeel dat door de werking van het scharnierartikel 100 Sw. (artikel 77 van het ontwerp) misdrijven uit bijzondere strafwetten zonder enige twijfel onder het materieel toepassingsgebied van deze rechtvaardigingsgrond kunnen vallen.

Het dient eveneens te worden benadrukt dat door de verplaatsing van de rechtvaardigingsgrond naar Boek 1 Sw. enkel de uitbreiding van de misdrijven waarvoor de wettige verdediging kan worden ingeroepen in de wet wordt erkend. Dit heeft geen gevolgen voor de toepassingsvoorwaarden van de wettige verdediging en zorgt er dus niet voor dat zij kan worden ingeroepen wanneer men andere rechtsgoederen dan de persoon (zichzelf of een ander) verdedigt. M.a.w. zal er nog steeds geen ruimte worden gecreëerd voor de wettige verdediging van goederen.

Vele auteurs hebben reeds gepleit voor de opname van de kwestieuze rechtvaardigingsgrond in Boek 1 Sw.³⁸⁷ Ook moet worden benadrukt dat in andere landen de wettige verdediging meestal een plaats heeft gekregen bij de algemene regels. Dit is bv. het geval in Nederland (art. 41 Sr.), Frankrijk (art.122-5 C.P.) en Duitsland (§ 32 StGB). Het Voorontwerp van Strafwetboek van Legros³⁸⁸ en de werkzaamheden van de Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek onder voorzitterschap van professor Châtel en

avantage que par l'application de l'article charnière 100 du Code pénal (art. 77 du projet), des infractions reprises dans les lois pénales particulières peuvent incontestablement tomber sous le champ d'application matériel de cette cause de justification.

Il convient également de souligner qu'à la suite de l'incorporation de la cause de justification dans le Livre premier du Code pénal, seule l'extension du champ des infractions pour lesquelles la légitime défense peut être invoquée est consacrée dans le texte légal. Cela n'a aucun effet sur les conditions d'application de la légitime défense et ne permet donc pas d'invoquer celle-ci si l'on défend d'autres biens juridiques que la personne (soi-même ou autrui). En d'autres termes, cela ne créera toujours pas de place pour la légitime défense de biens.

De nombreux auteurs ont déjà plaidé pour l'intégration de cette cause de justification dans le Livre premier du Code pénal.³⁹⁰ Il est à souligner également que dans d'autres pays, la légitime défense a généralement obtenu une place parmi les dispositions générales. C'est le cas, par exemple, aux Pays-Bas (art. 41 du Code pénal néerlandais), en France (art. 122-5 du Code pénal français) et en Allemagne (§ 32 du Code pénal allemand). L'avant-projet de Code pénal de R.Legros³⁹¹ et les travaux de la Commission pour la révision du Code pénal sous la présidence

³⁸⁷ Zie bv. J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 654-657; A. DE NAUW, "Bedenkingen over de hiërarchie van de waarden in het bijzonder strafrecht", *RW* 1978-79, 650-651; A. DELANNAY, "Les homicides et les lésions corporelles volontaires", in X. (ed.), *Les infractions – Volume 2: Les infractions contre les personnes*, Brussel, Larcier, 2010, 369-370; F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge – L'infraction pénale*, Brussel, Larcier, 2010, 442; A. MARCHAL, "De l'état de légitime défense en droit pénal belge", *RDPC* 1975-76, 951-952; F. THIRY, "La légitime défense", *RDPC* 1908, 442.

³⁸⁸ R. LEGROS, *Voorontwerp van Strafwetboek*, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1985.

³⁹⁰ Voir p. ex. J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 654-657; A. DE NAUW, "Bedenkingen over de hiërarchie van de waarden in het bijzonder strafrecht", *RW* 1978-79, 650-651; A. DELANNAY, « Les homicides et les lésions corporelles volontaires », dans X. (éd.), *Les infractions – Volume 2 : Les infractions contre les personnes*, Bruxelles, Larcier, 2010, 369-370; F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge – L'infraction pénale*, Bruxelles, Larcier, 2010, 442; A. MARCHAL, « De l'état de légitime défense en droit pénal belge », *Rev.dr.pén.* 1975-76, 951-952; F. THIRY, « La légitime défense », *Rev.dr.pén.* 1908, 442.

³⁹¹ R. LEGROS, *Avant-projet de Code pénal*, Édition du Moniteur belge, 1985, 22.

later professor D'Haenens³⁸⁹ gingen in dezelfde richting.

du professeur Châtel puis du professeur D'Haenens³⁹² allaient dans le même sens.

2. Schrappen van de vermoedens van wettige verdediging

De regeling zoals opgenomen in artikel 417 Sw. (dit artikel bevat twee hypothesen die onder de gevallen van ogenblikkelijke noodzaak van de verdediging moeten worden begrepen: afweren van een inbraak bij nacht in een bewoond pand en verdediging tegen diefstal of plundering met geweld) kan worden geschrapt en dient dus niet mee te worden overgeheveld naar Boek 1 Sw. Wanneer bepaalde rechtsregels geen enkele meerwaarde blijken te hebben in de praktijk of een praktische uitwerking alleen maar bemoeilijken, moeten deze immers worden gewijzigd of opgeheven. De vermoedens uit artikel 417 Sw. hebben een zeer gering belang gelet op de weerlegbaarheid van de beide vermoedens.³⁹³

Bovendien moet worden beklemtoond dat deze vermoedens hun functie hebben verloren in het licht van de evolutie die zich in de rechtspraak heeft voorgedaan met betrekking tot de verdeling van de bewijslast wanneer men zich op wettige verdediging beroept.³⁹⁵ Traditioneel werd aangenomen dat het aan de verdediging was om het bewijs te leveren van de aanwezigheid van een rechtvaardigingsgrond. In een dergelijke context is het bestaan van een wettelijk vermoeden omtrent het bestaan van de rechtvaardigingsgrond in bepaalde situaties verdedigbaar, teneinde

2. La suppression des présomptions de légitime défense

La disposition figurant à l'article 417 du Code pénal (cet article contient deux hypothèses qui doivent être comprises parmi les cas de nécessité actuelle de la défense : le fait de repousser, de nuit, une effraction dans un immeuble occupé et la défense contre le vol ou le pillage avec violence) peut être supprimée et ne doit donc pas être déplacée dans le Livre premier. Lorsque certaines règles de droit s'avèrent ne pas constituer une plus-value dans la pratique ou ne font que compliquer une mise en œuvre pratique, elles doivent en effet être modifiées ou abandonnées. Les présomptions de l'article 417 du Code pénal ont un intérêt tout à fait minime en raison de leur caractère réfragable.³⁹⁴

Il convient en outre d'insister sur le fait que ces présomptions ont perdu leur fonction à la lumière de l'évolution de la jurisprudence quant à la répartition de la charge de la preuve lorsque la légitime défense est invoquée.³⁹⁸ Il était admis traditionnellement qu'il appartenait à la défense de prouver l'existence d'une cause de justification. Dans un tel contexte, l'existence d'une présomption légale quant à l'existence de la cause de justification est défendable dans certaines situations, afin d'offrir une meilleure protection aux victimes de ce type de faits. Cependant, la jurisprudence de la

³⁸⁹ *Commissie voor de herziening van het Strafwetboek*, Brussel, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1979, 50.

³⁹² *Commission pour la révision du Code pénal*, Bruxelles, Moniteur belge, 1979, 50.

³⁹³ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 736-744; A. DELANNAY, "Les homicides et les lésions corporelles volontaires", in X. (éd.), *Les infractions – Volume 2: Les infractions contre les personnes*, Brussel, Larcier, 2010, 399.

³⁹⁴ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 736-744 ; A. DELANNAY, « Les homicides et les lésions corporelles volontaires », dans X. (éd.), *Les infractions – Volume 2 : Les infractions contre les personnes*, Bruxelles, Larcier, 2010, 399.

³⁹⁵ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 753.

³⁹⁸ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 753.

slachtoffers van dergelijke feiten een betere bescherming te bieden. Ondertussen is de rechtspraak van het Hof van Cassatie echter reeds lange tijd gevestigd in de zin dat op diegene die zich op een rechtvaardigingsgrond beroept slechts een aanvoeringslast rust. Aan de bewering van de beklaagde of beschuldigde wordt slechts de vereiste gesteld dat ze niet gespeend blijft van enig element dat hieraan een zekere mate van geloofwaardigheid geeft. Het is dan aan het Openbaar Ministerie om aan te tonen dat niet aan de toepassingsvoorwaarden is voldaan.³⁹⁶ Bij een dergelijke verdeling van de bewijslast worden weerlegbare vermoedens eigenlijk zinloos. Het vermoeden van de wettige verdediging is de regel geworden, zodra het beroep op deze rechtvaardigingsgrond enigszins geloofwaardig is. Dit blijkt ook uit het Franse recht. In artikel 122-6 C.P. worden twee situaties (ongeveer dezelfde als deze in het huidige Belgische artikel 417 Sw.) omschreven waarin de wettige verdediging wordt vermoed. Uit deze bepaling wordt door de Franse rechtsleer afgeleid dat in andere gevallen principieel de bewijslast rust bij de persoon die zich op de wettige verdediging beroept.³⁹⁷ De opheffing in België van artikel 417 Sw. werkt dus zeker niet in het nadeel van diegene die zich op de wettige verdediging beroept.

3. Verbod op eigenrichting

De wettige verdediging wordt vaak gezien als een uitzondering op het verbod op

Cour de cassation s'est dessinée entre-temps depuis longtemps dans le sens que celui qui invoque une cause de justification est tenu seulement d'établir le caractère vraisemblable de son allégation. La seule condition posée est que les allégations du prévenu ou de l'accusé ne soient pas dépourvues de tout élément leur conférant un certain degré de crédibilité. C'est alors au ministère public qu'il appartient de démontrer que les conditions d'application ne sont pas réunies.³⁹⁹ Dans le cadre d'une telle répartition de la charge de la preuve, les présomptions réfragables n'ont en fait plus de sens. La présomption de légitime défense est devenue la règle, dès l'instant où l'invocation de cette cause de justification est un tant soit peu crédible. C'est ce qui ressort également du droit français. L'article 122-6 du Code pénal définit deux situations (à peu près identiques à celles de l'article 417 du Code pénal belge) présumant de la légitime défense. La doctrine française a déduit de cette disposition que, dans d'autres cas, la charge de la preuve repose en principe sur la personne qui invoque la légitime défense.⁴⁰⁰ En Belgique, l'abrogation de l'article 417 du Code pénal ne se fait donc assurément pas au détriment de celui qui invoque la légitime défense.

3. L'interdiction de se faire justice soi-même

La légitime défense est généralement considérée comme une exception à la

³⁹⁶ Cass. 24 februari 2010, P.09.1614.F; Cass. 24 maart 1999, P.98.1127.F; Cass. 22 oktober 1969, *Pas.* 1970, I, 162; Cass. 18 november 1957, *Pas.* 1958, I, 277; Cass. 3 december 1951, *Pas.* 1952, I, 170; Cass. 1 oktober 1951, *Pas.* 1952, I, 34; Cass. 11 juni 1951, *Pas.* 1951, I, 702.

³⁹⁷ R. MERLE en A. VITU, *Traité de droit criminel*, Parijs, Editions Cujas, 1997, 585, nr. 462; J. PRADEL, *Droit pénal général*, Parijs, Editions Cujas, 2008, 324, nr. 335.

³⁹⁹ Cass. 24 février 2010, P.09.1614.F; Cass. 24 mars 1999, P.98.1127.F; Cass. 22 octobre 1969, *Pas.* 1970, I, 162; Cass. 18 novembre 1957, *Pas.* 1958, I, 277; Cass. 3 décembre 1951, *Pas.* 1952, I, 170; Cass. 1er octobre 1951, *Pas.* 1952, I, 34; Cass. 11 juin 1951, *Pas.* 1951, I, 702.

⁴⁰⁰ R. MERLE et A. VITU, *Traité de droit criminel*, Paris, Editions Cujas, 1997, 585, n° 462; J. PRADEL, *Droit pénal général*, Paris, Editions Cujas, 2008, 324, n° 335.

eigenrichting. Het wordt nuttig geacht om in het ontwerp niet alleen de uitzondering op te nemen, maar ook het principe, dat door het Hof van Cassatie werd erkend als een algemeen rechtsbeginsel⁴⁰¹, uitdrukkelijk te formuleren. Dit was ook reeds het geval in artikel 73 van het voorontwerp Legros.

4. Omschrijving en toepassingsvoorwaarden

In het ontwerp wordt de omschrijving van de wettige verdediging aanzienlijk gewijzigd in vergelijking met het huidige artikel 416 Sw. De bedoeling van de nieuwe formulering is om de toepassingsvoorwaarden, zoals die door de rechtspraak en de rechtsleer vorm zijn gegeven, duidelijk(er) naar voren te laten komen, zonder inhoudelijk wijzigingen te willen aanbrengen aan deze voorwaarden. Meer bepaald worden volgende toepassingsvoorwaarden gesteld, te beoordelen aan de hand van de concrete feitelijke omstandigheden op het moment van de feiten en rekening houdend met de reacties die de betrokkene redelijkerwijs kon en moest hebben.⁴⁰³

- De aanval moet onrechtmatig zijn: de aanval mag niet toegestaan zijn door het recht. Bijgevolg kan men zich niet op wettige verdediging beroepen bv. wanneer men zich verweert tegen overheidsagenten die handelen in de uitvoering van een wettelijke opdracht of wanneer het gedrag van de aanval gerechtvaardigd is door een rechtvaardigingsgrond.

règle de l'interdiction de se faire justice soi-même. Il est jugé utile non seulement de faire figurer l'exception dans le projet mais également d'y formuler explicitement le principe reconnu par la Cour de cassation comme un principe général du droit.⁴⁰² C'était déjà prévu par l'article 73 de l'avant-projet Legros.

4. La définition et les conditions d'application

Dans le projet, la définition de la légitime défense a été sensiblement modifiée par rapport à l'article 416 du Code pénal. La nouvelle formulation a pour but de mettre (plus) clairement en avant les conditions d'application, auxquelles la jurisprudence et la doctrine ont donné forme, sans vouloir y apporter de modifications sur le fond. Les conditions d'application précisées ci-après sont imposées, étant entendu qu'elles doivent être appréciées à l'aide des circonstances de fait concrètes au moment des faits et en tenant compte des réactions que pouvait et devait raisonnablement avoir l'intéressé.⁴⁰⁴

- L'agression doit être illégitime : elle ne peut avoir été autorisée par la loi. Par conséquent, la légitime défense ne peut pas être invoquée, par exemple, si l'on résiste à des agents de l'autorité publique agissant dans le cadre d'une mission légale ou si une cause de justification vient justifier l'acte d'agression originaire.

⁴⁰¹ Cass. 24 mei 1976, *Arr.Cass.* 1976, 1053.

⁴⁰² Cass. 24 mai 1976, *Arr.Cass.* 1976, 1053.

⁴⁰³ Voor een uitgebreide bespreking van deze toepassingsvoorwaarden, zie J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 657-733.

⁴⁰⁴ Pour un examen détaillé de ces conditions d'application, voir J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 657-733.

- De aanval moet gericht zijn tegen een persoon⁴⁰⁵: de wettige verdediging is aldus uitgesloten bij een aanval tegen goederen, die niet eveneens gericht is tegen een persoon. Wettige verdediging is dus wel mogelijk om het geweld tegen personen af te weren dat gepaard gaat met een aanval op een goed. Een eventuele uitbreiding van de rechtvaardigingsgrond naar het verweer tegen aanvallen die louter gericht zijn tegen goederen is een politieke keuze, al wordt deze steeds begrensd door artikel 2, §2, a, EVRM, dat het doden van de aanvaller alleen toestaat ter verdediging van personen.
- De aanval moet ernstig zijn: de aanval moet gericht zijn tegen of de mogelijkheid in zich dragen om het leven, de fysieke integriteit, de gezondheid, de vrijheid van komen en gaan of de eerbaarheid van de persoon ernstig aan te tasten.
- De aanval moet actueel zijn: op het moment van de verdediging moet er een onmiddellijke noodzaak zijn om te handelen teneinde het bedreigde rechtsgoed te redden; de aanval moet begonnen zijn of nakend en onafwendbaar zijn. Dit betekent ook dat men niet langer een beroep kan doen op wettige verdediging wanneer de aanval is opgehouden en er geen onmiddellijke hervatting dreigt.
- Subsidiariteit: er kan slechts een beroep worden gedaan op de
- L'agression doit être dirigée contre une personne⁴⁰⁶ : la légitime défense est donc exclue dans le cas d'une agression contre des biens qui n'est pas également dirigée contre une personne. On peut donc recourir à la légitime défense pour parer la violence exercée envers des personnes qui s'accompagne d'une attaque contre un bien. Une extension éventuelle de la cause de justification à la défense contre des attaques dirigées exclusivement contre des biens est un choix politique, mais à la condition qu'elle s'inscrive dans les limites de l'article 2, § 2, a., de la C.E.D.H., qui n'autorise la mort de l'agresseur que pour défendre des personnes.
- L'agression doit être grave : elle doit être dirigée contre la vie, l'intégrité physique, la santé, la liberté d'aller et venir ou la pudeur de la personne ou avoir le potentiel d'y porter gravement atteinte.
- L'agression doit être actuelle : au moment de la défense, il doit y avoir une nécessité immédiate d'agir afin de sauver le bien juridique menacé ; l'agression doit avoir commencé ou être imminente et inévitable. Cela signifie également que l'on ne peut plus invoquer la légitime défense si l'agression a cessé et qu'il n'y a pas de risque qu'elle reprenne dans l'immédiat.
- Subsidiarité : la légitime défense ne peut être évoquée que s'il n'y

⁴⁰⁵ In navolging van het advies van de Raad van State (nr. 71 en 72) werd de formulering van de ontworpen bepaling aangepast om duidelijk te maken dat ook ten aanzien een aanval tegen een derde de wettige verdediging beperkt is tot de aanval tegen *de persoon* van een derde.

⁴⁰⁶ A la suite de l'avis du Conseil d'Etat (n°s 71 et 72), la formulation de la disposition en projet a été adaptée pour indiquer clairement que, également en cas d'agression contre un tiers, la légitime défense est limitée à l'agression contre la personne du tiers.

wettige verdediging wanneer er geen ander middel is om de aanval af te wenden dan het plegen van een misdrijf. Zo zal men geen beroep kunnen doen op de wettige verdediging bv. wanneer men de aanval kon afwenden door een beroep te doen op de bevoegde overheidsdiensten of wanneer men aan de aanval kon ontsnappen door te vluchten.

- Proportionaliteit: de ernst van de feiten gepleegd om de aanval af te weren moet evenredig zijn aan de ernst van het gevaar waarmee het slachtoffer van de aanval werd geconfronteerd.
- De verdedigingshandelingen moeten zijn gesteld vanuit een verdedigingswil.

Deze laatste voorwaarde, de vereiste van een ‘verdedigingswil’, is nieuw in de wettekst, maar werd reeds in de rechtsleer verdedigd door De Herdt⁴⁰⁷, Marchal⁴⁰⁸ en Van den Wyngaert⁴⁰⁹ en maakt reeds lange tijd deel uit van o.a. het Duitse, Engelse en Nederlandse strafrecht.

Via de vereiste van een verdedigingswil sluit men uit dat iemand die zich niet bewust is van het feit dat hij in een noodweersituatie zit en geweld gebruikt zich op de rechtvaardigingsgrond beroept. Daarnaast kan men bv. vermijden dat men zich op wettige verdediging zou kunnen beroepen wanneer twee personen een dispuut hebben en samen besluiten dit uit te vechten. In zo’n geval zijn beiden aanvallers en verdediger en ontbreekt de verdedigingswil.⁴¹³ Belangrijker is dat

a pas d'autre moyen d'empêcher l'agression qu'en commettant l'infraction. À titre d'exemple, on ne pourra invoquer la légitime défense si l'on pouvait empêcher l'agression en faisant appel aux services publics compétents ou si l'on pouvait y échapper en s'enfuyant.

- Proportionnalité : la gravité des faits commis pour empêcher l'agression doit être proportionnelle à la gravité du danger auquel était confrontée la victime de l'agression.
- Les actes de défense doivent être posés dans une volonté de se défendre.

La dernière condition, celle d'une ‘volonté de se défendre’, est nouvelle dans le texte de loi, mais a déjà été défendue dans la doctrine par De Herdt⁴¹⁰, Marchal⁴¹¹ et Van den Wyngaert⁴¹² et figure depuis longtemps dans les droits pénaux allemand, anglais et néerlandais, notamment.

La condition de la volonté de se défendre exclut qu'une personne qui n'est pas consciente du fait qu'elle se trouve dans une situation de légitime défense et qui a recours à la violence invoque la cause de justification. Cela permet en outre d'éviter, par exemple, que soit invoquée la légitime défense lorsque deux personnes ont une dispute et décident ensemble d'en venir aux mains pour régler leur différend. Dans ce cas, ils sont tous les deux agresseurs et défenseurs et

⁴⁰⁷ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 725-727, nr. 797-801.

⁴⁰⁸ A. MARCHAL, “De l'état de légitime défense en droit pénal belge”, *RDPC* 1966-67, 966, nr. 28.

⁴⁰⁹ C. VAN DEN WYNGAERT m.m.v. S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2011, 236.

⁴¹⁰ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 725-727, n° 797-801.

⁴¹¹ A. MARCHAL, « De l'état de légitime défense en droit pénal belge », *RDPC* 1966-67, 966, n° 28.

⁴¹² C. VAN DEN WYNGAERT en collaboration avec S. VANDROMME et B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Anvers, Maklu, 2014, 236.

⁴¹³ Bundesgerichtshof 15 september 2006, *NStZ-RR* 2006, 376; Bundesgerichtshof 8 mei 1990 *NStZ* 1990, 435.

deze voorwaarde ook een oplossing biedt voor bepaalde situaties waarin een voorafgaande fout van de persoon die zich op de wettige verdediging beroept er voor heeft gezorgd dat hij in deze situatie is terechtgekomen. In sommige rechtsleer wordt dit gelinkt aan de subsidiariteitsvoorwaarde, die niet zou zijn vervuld indien men zelf de oorzaak is van de aanval doordat men deze heeft uitgelokt.⁴¹⁴ De subsidiariteitsvoorwaarde heeft echter betrekking op de manier waarop men op de aanval mag reageren en lijkt dus niet het meest geschikte aanknopingspunt. Het komt zuiverder voor dit te linken aan de vereiste van de verdedigingswil: indien men zelf de situatie heeft gecreëerd met de bedoeling daarna geweld te kunnen gebruiken dat men dan zou kunnen rechtvaardigen door middel van de wettige verdediging, heeft men niet gehandeld met de bedoeling zichzelf te verdedigen, maar heeft men eigenlijk een agressieve handeling gesteld onder het mom van een noodweerhandeling.⁴¹⁵ Volgens het Duitse Bundesgerichtshof gaat het in dergelijke omstandigheden om een situatie van rechtsmisbruik omdat de uitlokker voorwendt uit verdedigingswil te handelen, terwijl hij in werkelijkheid de ander wil aanvallen.⁴¹⁶ Hij ‘misbruikt’ de figuur van noodweer om zijn aanvalshandeling te rechtvaardigen. Het is slechts in die gevallen dat het gebrek aan verdedigingswil de wettige verdediging uitsluit. Wanneer er gewoon sprake is van uitlokking door ernstige gewelddaden (art. 411 Sw.), zonder dat men eigenlijk de bedoeling had een voorwendsel te creëren

la volonté de se défendre fait défaut.⁴¹⁸ De plus, cette condition apporte également une solution à certains cas dans lesquels une erreur antérieure de la personne qui invoque la légitime défense l’a conduite à se retrouver dans cette situation. Une certaine doctrine fait le lien avec la condition de subsidiarité, qui ne serait pas remplie si l’on est soi-même la cause de l’agression parce qu’on l’a provoquée.⁴¹⁹ La condition de subsidiarité porte toutefois sur la manière dont on peut réagir à l’agression et ne semble donc pas être le point de départ le plus approprié. Il est plus juste de faire le lien avec la condition de la volonté de se défendre : si l’on a soi-même créé la situation dans le but de pouvoir faire ensuite usage de violence, violence que l’on pourrait alors justifier par la légitime défense, on n’a pas agi dans le but de se défendre soi-même mais on a en fait posé un acte agressif sous le couvert d’un acte de légitime défense.⁴²⁰ Selon la Bundesgerichtshof allemande, il s’agit en pareilles circonstances d’une situation d’abus de droit parce que le provocateur prend pour prétexte la légitime défense mais veut en réalité agresser l’autre.⁴²¹ Il ‘abuse’ de la légitime défense pour justifier son agression. Ce n’est que dans ces cas que l’absence de volonté de se défendre exclut la légitime défense. S’il est simplement question de provocation au travers d’actes de violence graves (art. 411 du Code pénal), sans qu’il y ait effectivement intention de créer un prétexte afin de pouvoir invoquer la légitime défense dans le cadre de la violence dont on fait usage, le but reste

⁴¹⁴ *Pand.B.*, v° *Cause de justification*, nr. 80; J. RUBBRECHT, *Inleiding tot het Belgisch strafrecht*, Leuven, Firma L. Wouters, 1958, 112; P. TRAEST, T. VANDER BEKEN, B. KETELS en L. DE RUDDER, *Wettige verdediging in België en in de buurlanden*, Gent, UGent, 2010, 12, nr. 16.

⁴¹⁵ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 727, nr. 802.

⁴¹⁶ Bundesgerichtshof 22 november 2000, 3StR 331/00; Bundesgerichtshof 7 juni 1983, NStZ 1983, 452.

⁴¹⁸ Bundesgerichtshof 15 septembre 2006, NStZ-RR 2006, 376; Bundesgerichtshof 8 mai 1990 NStZ 1990, 435.

⁴¹⁹ *Pand.B.*, v° *Cause de justification*, n° 80; J. RUBBRECHT, *Inleiding tot het Belgisch strafrecht*, Louvain, Firma L. Wouters, 1958, 112; P. TRAEST, T. VANDER BEKEN, B. KETELS et L. DE RUDDER, *Wettige verdediging in België en in de buurlanden*, Gand, UGent, 2010, 12, n° 16.

⁴²⁰ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 727, n° 802.

⁴²¹ Bundesgerichtshof 22 novembre 2000, 3StR 331/00; Bundesgerichtshof 7 juin 1983, NStZ 1983, 452.

om zich op wettige verdediging te kunnen beroepen bij het geweld dat men gebruikt, wil men zich in eerste instantie nog steeds verweren tegen de aanval die het gevolg is van de uitlokking; het gedrag blijft defensief van aard. De grenslijn tussen beide moet worden beoordeeld door de feitenrechter. Het is daarbij van belang op te merken dat de verdedigingswil niet de enige beweegreden van de betrokkene moet zijn (bv. het feit dat men ook uit wraak handelt, vanuit de hoop een beloning te krijgen voor zijn tussenkomst,...), maar dat de andere motieven de verdedigingswil niet volledig naar de achtergrond mogen duwen.⁴¹⁷

De basis voor de verdedigingswil wordt gezocht in de grondslagen van de wettige verdediging⁴²³, meer bepaald in de grondslag van de rechtsordehandhaving. Indien men zonder de wil om te verdedigen geweld gebruikt tegen een andere persoon, verdedigt men niet zozeer de rechtsorde maar maakt men er zelf een inbreuk op.⁴²⁴ Men zou zelfs kunnen zeggen dat deze vereiste kan worden afgeleid uit het huidige artikel 416 Sw. Kan men immers zeggen dat de gepleegde feiten voor de persoon die zich op de wettige verdediging beroep ‘geboden waren’ door de noodzaak van de verdediging van een persoon indien zijn bedoelingen volledig vreemd waren aan deze verdediging of hij zelfs niet op de

avant tout de se défendre contre l’agression résultant de la provocation ; le comportement conserve son caractère défensif. La limite entre les deux situations doit être appréciée par le juge du fond. Il importe en outre de faire remarquer que la volonté de se défendre ne doit pas être l’unique motivation de l’intéressé (par exemple, le fait que l’on agisse par vengeance, dans l’espoir d’obtenir une récompense pour son intervention, etc.), mais que les autres motifs ne peuvent entièrement reléguer à l’arrière-plan la volonté de se défendre.⁴²²

La volonté de se défendre⁴²⁶ trouve son ancrage dans la légitime défense, plus précisément dans le fondement du maintien de l’ordre juridique. Si l’on a recours à la violence contre autrui sans volonté de se défendre, on ne défend pas l’ordre juridique mais on l’enfreint soi-même.⁴²⁷ On pourrait même avancer que cette condition peut être déduite de l’actuel article 416 du Code pénal. En effet, peut-on affirmer que les faits commis pour la personne qui invoque la légitime défense étaient ‘dictés’ par la nécessité actuelle de prendre la défense d’une personne si ses intentions étaient totalement étrangères à cette défense ou si elle n’était elle-même pas au courant

⁴¹⁷ Bundesgerichtshof 12 februari 2003, 1 StR 403/02; B. SANGERO, *Self-defence in criminal law*, in *Criminal Law Library*, Oxford, Hart Publishing, 2006, 233; R. TER HAAR en G.H. MEIJER, *Noodweer*, in *Praktijkwijzer strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 79.

⁴²² Bundesgerichtshof 12 février 2003, 1 StR 403/02 ; B. SANGERO, *Self-defence in criminal law*, dans *Criminal Law Library*, Oxford, Hart Publishing, 2006, 233 ; R. TER HAAR et G.H. MEIJER, *Noodweer*, dans *Praktijkwijzer strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 79.

⁴²³ Uitgaande van de dubbele grondslag (die in bepaalde rechtsleer wordt verdedigd, die zijn oorsprong vindt in de rechtspraak van het Bundesgerichtshof en ondertussen ook in Nederland en Engeland navolging kent), nl. het natuurlijke verdedigingsrecht van een persoon en de rechtsordehandhaving.

⁴²⁴ B. SANGERO, *Self-defence in criminal law*, in *Criminal Law Library*, Oxford, Hart Publishing, 2006, 226-227.

⁴²⁶ Partant du double principe (défendu dans une certaine doctrine, qui trouve son origine dans la jurisprudence de la Bundesgerichtshof et qui est également suivi entre-temps aux Pays-Bas et en Angleterre), à savoir la droit naturel de se défendre contre une personne et le maintien de l’ordre juridique.

⁴²⁷ B. SANGERO, *Self-defence in criminal law*, dans *Criminal Law Library*, Oxford, Hart Publishing, 2006, 226-227.

hoogte was van het feit dat hij zich in een noodweersituatie bevond?⁴²⁵

Daarenboven kan men de vergelijking maken met artikel 13 van het ontwerp, dat de noodtoestand regelt. Hierin is uitdrukkelijk de voorwaarde opgenomen dat diegene die zich op de noodtoestand beroept deze zelf niet opzettelijk mag hebben doen ontstaan. De wettige verdediging wordt traditioneel gezien als een bijzondere toepassing van de noodtoestand, en het verdient dan ook aanbeveling deze voorwaarde ook bij de wettige verdediging weerklank te laten vinden. De vereiste van een verdedigingswil is hiervoor een gepast middel.

Wettig verzet tegen misbruik door de overheid (artikel 15)

Een tweede rechtvaardigingsgrond die, naast de noodtoestand, een wettelijke grondslag verdient is het wettig verzet in geval van misbruik door de overheid. Het bestaan van deze rechtvaardigingsgrond is erkend in de rechtspraak van het Hof van Cassatie⁴²⁹, in navolging van de parlementaire voorbereiding van het Strafwetboek⁴³⁰ en de discussies in het Nationaal Congres⁴³¹. Sommige auteurs menen wel dat het principe van de rechtvaardigingsgrond is opgenomen in artikel 269 Sw., omdat de wet slechts de bescherming van overheidsambtenaren beoogt wanneer zij handelen ter uitvoering van de wetten, bevelen of beschikkingen van het openbaar gezag,

du fait qu'elle se trouvait en situation de légitime défense ?⁴²⁸

On peut en outre établir la comparaison avec l'article 13 du projet, qui règle l'état de nécessité. Il reprend explicitement la condition selon laquelle celui qui invoque l'état de nécessité ne peut l'avoir lui-même créé volontairement. Traditionnellement, la légitime défense est considérée comme une application particulière de l'état de nécessité et il est dès lors recommandé d'offrir également une place à cette condition en ce qui concerne la légitime défense. L'introduction de la condition d'une volonté de se défendre constitue un moyen adéquat à cet effet.

La résistance légitime aux abus de l'autorité (article 15)

Une deuxième cause de justification qui mérite un fondement légal, outre l'état de nécessité, est la résistance légitime en cas d'abus de l'autorité. L'existence de cette cause de justification est reconnue dans la jurisprudence de la Cour de cassation⁴³⁴, dans le prolongement des travaux parlementaires préparatoires du Code pénal⁴³⁵ et des discussions au sein du Congrès national⁴³⁶. Certains auteurs estiment toutefois que le principe de la cause de justification figure à l'article 269 du Code pénal, car la loi vise uniquement la protection des fonctionnaires publics agissant pour l'exécution des lois, des ordres ou ordonnances de l'autorité publique, des

⁴²⁵ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 727, nr. 801.

⁴²⁸ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 727, n° 801.

⁴²⁹ Cass. 12 december 1859, *Pas.* 1860, I, 173; Cass. 24 mei 1976, *Arr.Cass.* 1976, 1053.

⁴³⁰ Verslag namens de Kamercommissie, in J.S.G. NYPELS, *Législation criminelle de la Belgique. Commentaire et complément du code pénal belge*, II, Brussel, Bruylant, 1867-1870, 539-540, nr. 3.

⁴³¹ E. HUYTTENS, *Discussions du Congrès national de Belgique*, Brussel, Société typographique belge, 1844, t. II, p. 224-225 en t. IV, p. 65-67.

⁴³⁴ Cass. 12 décembre 1859, *Pas.* 1860, I, 173 ; Cass. 24 mai 1976, *Arr.Cass.* 1976, 1053.

⁴³⁵ Rapport fait au nom de la Commission de la Chambre, dans J.S.G. NYPELS, *Législation criminelle de la Belgique. Commentaire et complément du code pénal belge*, II, Bruxelles, Bruylant, 1867-1870, 539-540, n° 3.

⁴³⁶ E. HUYTTENS, *Discussions du Congrès national de Belgique*, Bruxelles, Société typographique belge, 1844, t. II, pp. 224-225 et t. IV, pp. 65-67.

van rechterlijke bevelen of uitspraken.⁴³² Ook in het Voorontwerp van Strafwetboek van Legros⁴³³ werd deze rechtvaardigingsgrond opgenomen. Deze rechtvaardigingsgrond verdient bijgevolg een uitdrukkelijke wettelijke grondslag.

Opdat deze rechtvaardigingsgrond kan worden aanvaard, is vereist dat de handeling van de overheid manifest onwettig is en dat het om een onherstelbaar nadeel te vermijden noodzakelijk is zich onmiddellijk tegen deze overheidshandeling te verzetten. Het wettig verzet blijft dus een rechtvaardigingsgrond die slechts zeer uitzonderlijk kan worden toegepast en zal zeker geen toepassing kunnen vinden wanneer de onrechtmatigheid een diepgaand onderzoek vergt, afhangt van de beoordeling door een rechterlijke instantie of wanneer de betrokkene zelfs niet op de hoogte was van de onregelmatigheid.⁴³⁹ Dit artikel kan uiteraard niet ingeroepen worden om te verzaken aan de wettelijk voorziene medewerkingsplicht, zoals bijvoorbeeld de verplichtingen opgenomen in respectievelijk titel VII, Hoofdstuk III, Afdeling I of Afdeling II van het wetboek van inkomstenbelastingen.

mandants de justice ou jugements.⁴³⁷ Cette cause de justification figure également dans l'avant-projet de Code pénal de R.Legros⁴³⁸. Elle mérite par conséquent un fondement légal explicite.

Pour que cette cause de justification puisse être acceptée, l'acte de l'autorité doit être manifestement illégal et nécessiter une réaction immédiate afin de prévenir un préjudice irréparable. La résistance légitime reste donc une cause de justification qui ne peut être appliquée que dans des cas très exceptionnels et qui ne pourra certainement pas être invoquée lorsque l'établissement de l'irrégularité requiert une enquête approfondie, ou dépend du jugement d'une instance judiciaire ou encore lorsque l'intéressé n'était pas lui-même au courant de l'irrégularité.⁴⁴² Cette disposition ne peut ainsi être invoquée pour se soustraire à une obligation de coopération imposée par la loi comme, par exemple, les obligations prévues respectivement au titre VII, chapitre III, section 1 ou section 2 du Code d'impôts sur les revenus..

La nature de l'illégalité (vice de forme, incompétence, etc.) est indifférente.⁴⁴³ En outre, l'illégalité doit être de nature à causer un préjudice irréparable en l'absence de réaction immédiate. À cet égard, on peut songer aux atteintes graves

⁴³² G. BELTJENS, *Encyclopédie du droit criminel belge. Le code pénal et les lois pénales spéciales*, Brussel, Bruylant, 1901, 347, nr. 23; F. HUTSEBAUT, "Weerspannigheid, smaad en geweld tegen openbare gezagsdragers", in X (ed.), *Bijzonder strafrecht voor rechtspractici*, Leuven, Acco, 1990, 113-114, nr. 69.

⁴³³ R. LEGROS, *Voorontwerp van Strafwetboek*, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1985, 22.

⁴³⁷ G. BELTJENS, *Encyclopédie du droit criminel belge. Le code pénal et les lois pénales spéciales*, Bruxelles, Bruylant, 1901, 347, n° 23; F. HUTSEBAUT, « Weerspannigheid, smaad en geweld tegen openbare gezagsdragers », dans X (éd.), *Bijzonder strafrecht voor rechtspractici*, Louvain, Acco, 1990, 113-114, n° 69.

⁴³⁸ R. LEGROS, *Avant-projet de Code pénal*, Édition du Moniteur belge, 1985, 22.

⁴³⁹ P. DUSSARD-BRACKENIERS, "La résistance individuelle aux actes illégaux de l'autorité", *RRD* 1983, 113-114; F. HUTSEBAUT, "Weerspannigheid, smaad en geweld tegen openbare gezagsdragers", in X (ed.), *Bijzonder strafrecht voor rechtspractici*, Leuven, Acco, 1990, 114-115, nr. 72; J. VERHAEGEN, noot onder Cass. 24 mei 1976, *RDPC* 1980, 259.

⁴⁴² P. DUSSARD-BRACKENIERS, « La résistance individuelle aux actes illégaux de l'autorité », *RRD* 1983, 113-114; F. HUTSEBAUT, « Weerspannigheid, smaad en geweld tegen openbare gezagsdragers », dans X (éd.), *Bijzonder strafrecht voor rechtspractici*, Louvain, Acco, 1990, 114-115, n° 72; J. VERHAEGEN, note sous Cass. 24 mai 1976, *RDPC* 1980, 259.

⁴⁴³ P. DUSSARD-BRACKENIERS, « La résistance individuelle aux actes illégaux de l'autorité », *RRD* 1983, 114-115.

De aard van de onwettigheid (vormgebrek, onbevoegdheid,...) is niet relevant.⁴⁴⁰ Bovendien moet de onwettigheid van aard zijn een onherstelbaar nadeel toe te brengen indien men zich er niet onmiddellijk tegen verzet. Hierbij kan worden gedacht aan ernstige inbreuken op de fysieke integriteit, de vrijheid van komen en gaan of de onschendbaarheid van de woning.⁴⁴¹

Dit verzet, dat zowel actief als passief kan zijn, moet proportioneel zijn in verhouding tot de aard en het belang van de begane onwettigheid.

In navolging van het advies van de Raad van State⁴⁴⁵ werd vereist dat het moet gaan om 'individueel' verzet geschrapt, aangezien zij reeds voortvloeit uit de individuele beoordeling van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid.

De Raad van State legde verder ter overweging voor of deze rechtvaardigingsgrond niet dient te worden uitgebreid tot het verzet tegen een kennelijk strafbare daad van een privépersoon in afwachting van bijstand door de bevoegde overheidsinstantie.⁴⁴⁷ Dit is niet het geval. In het huidige kader beschikt men immers reeds over voldoende instrumenten om in dergelijk geval adequaat te reageren in afwachting van de bijstand door de overheid. Zo kan bv. worden gewezen op de noodtoestand, de wettige verdediging en de mogelijkheid voor iedere burger om eenieder aan te houden die men op heterdaad betrapt op het plegen van een misdaad of wanbedrijf (artikel 1, 3° van de wet van 20 juli 1990

à l'intégrité physique, à la liberté d'aller et venir ou à l'inviolabilité du domicile.⁴⁴⁴

Cette réaction, qui peut être tant active que passive, doit être proportionnelle à la nature et à l'importance de l'illégalité commise.

À la suite de l'avis du Conseil d'État⁴⁴⁶, la condition selon laquelle il doit s'agir d'une résistance 'individuelle' a été supprimée vu qu'elle découle déjà de l'appréciation individuelle de la responsabilité pénale.

Le Conseil d'État a en outre soumis à la réflexion le fait de savoir si cette cause de justification ne doit pas être étendue à la résistance à un acte manifestement punissable d'une personne privée dans l'attente de l'aide des autorités compétentes.⁴⁴⁸ Ce n'est pas le cas. En effet, dans le cadre actuel, on dispose déjà d'instruments suffisants pour réagir de manière adéquate à un tel cas dans l'attente de l'assistance des autorités. À titre d'exemple, on peut rappeler l'état de nécessité, la légitime défense et la possibilité pour chaque citoyen de retenir quiconque est pris en flagrant crime ou en flagrant délit (article 1er, 3°, de la loi du 20 juillet 1990 relative à la détention préventive). Une définition générale, plus

⁴⁴⁰ P. DUSSARD-BRACKENIERS, "La résistance individuelle aux actes illégaux de l'autorité", *RRD* 1983, 114-115.

⁴⁴¹ J. VERHAEGEN, *La protection pénale contre les excès de pouvoir et la résistance légitime à l'autorité*, in *Bibliothèque de la faculté de droit de l'université catholique de Louvain*, Brussel, Bruylant, 1969, 341-348.

⁴⁴⁴ J. VERHAEGEN, *La protection pénale contre les excès de pouvoir et la résistance légitime à l'autorité*, dans *Bibliothèque de la faculté de droit de l'université catholique de Louvain*, Bruxelles, Bruylant, 1969, 341-348.

⁴⁴⁵ Advies Raad van State, nr. 74.

⁴⁴⁶ Avis du Conseil d'État, n° 74.

⁴⁴⁷ Advies Raad van State, nr. 75.

⁴⁴⁸ Avis du Conseil d'État, n° 75.

betreffende de voorlopige hechtenis). Een ruimere, algemene omschrijving zou een gevaar voor eigenrichting kunnen inhouden.

Hoofdstuk 3. Dader van het misdrijf

Afdeling 1. Algemene bepalingen

De penale bestrafing wordt georganiseerd rond het verband dat is vastgesteld tussen een ongeoorloofd gedrag en een dader opdat laatstgenoemde beschouwd kan worden als strafrechtelijk verantwoordelijk voor dat feit.

Beginsel van de individuele verantwoordelijkheid (artikel 16)

Op strafrechtelijk vlak kan niemand verantwoordelijk worden gesteld voor gedragingen gepleegd door iemand anders, tenzij hij daaraan persoonlijk heeft deelgenomen of door zijn gedragingen zelf de strafwet heeft overtreden. Uit dit principe vloeit ook het principe van het persoonlijk karakter van de straf voort.

Op dat punt onderscheidt de strafrechtelijke verantwoordelijkheid zich volkomen van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid. Sommige personen worden “burgerrechtelijk aansprakelijk” gehouden voor de dader van het misdrijf (krachtens artikel 1384 van het oud Burgerlijk Wetboek of krachtens een bijzondere wet), terwijl zij dat niet zijn op strafrechtelijk vlak. De verplichtingen voortvloeiend uit de burgerrechtelijke aansprakelijkheid gaan over op de erfgenamen, terwijl de strafvordering vervalt bij het overlijden van de beklaagde.

Ook houdt de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon in dat hem persoonlijk het

large, pourrait comporter un risque de se faire justice soi-même.

Chapitre 3. L’auteur de l’infraction

Section 1re. Dispositions générales

La répression pénale s’organise autour du lien établi entre un comportement illicite et un agent pour que ce dernier puisse être considéré comme responsable sur le plan pénal de ce fait.

Le principe de responsabilité individuelle (article 16)

Sur le plan pénal, nul ne peut être tenu responsable de comportements commis par une autre personne, à moins d’y avoir personnellement participé ou d’avoir lui-même par ses comportements enfreint la loi pénale. Le principe du caractère personnel de la peine découle également de ce principe.

Sur ce point, la responsabilité pénale se distingue radicalement de la responsabilité civile. Certaines personnes sont considérées comme « civilement responsables » de l’auteur de l’infraction (soit en vertu de l’article 1384 de l’ancien Code civil, soit en vertu d’une loi particulière) alors qu’elles ne le sont pas sur le plan pénal. Les obligations découlant de la responsabilité civile se transmettent aux héritiers tandis que l’action publique s’éteint par la mort du prévenu.

De même la responsabilité pénale de la personne morale implique qu’on lui impute personnellement le fait infractionnel (cf. infra).

strafbare feit wordt toegerekend (cf. *infra*).

Het ontworpen artikel 16, eerste lid, bepaalt aldus dat niemand strafrechtelijk verantwoordelijk is dan voor zijn eigen gedragingen. Die bepaling is ontleend aan artikel 121-1 van het Franse Strafwetboek. Dit impliceert eveneens dat de straf een persoonlijk karakter heeft.

L'article 16, alinéa 1er, en projet dispose ainsi que nul n'est responsable pénalement que de ses propres comportements. Cette disposition s'inspire de l'article 121-1 du Code pénal français. Cela implique également que la peine a un caractère personnel.

Definitie van daderschap (artikel 17)

Deze bepaling vloeit voort uit de vraag van de Raad van State het daderschap te definiëren in het Strafwetboek, mede in het licht van de figuren van het co-daderschap en het middellijk daderschap.⁴⁴⁹ Vandaag zijn deze figuren reeds aanwezig in het strafrecht en uitgewerkt in de rechtspraak van het Hof van Cassatie. Deze bepaling is dan ook in belangrijke mate een codificatie van deze rechtspraak. Daarnaast is zij gebaseerd op §25 van het Duitse Strafgesetzbuch⁴⁵⁰ en artikel 47, §1, 1° van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht⁴⁵¹. De uitdrukkelijke vermelding van de poging in de definitie, eveneens in navolging van het advies van de Raad van State, kan ook worden teruggevonden in artikel 121-4 van de Franse Code pénal⁴⁵².

La définition de la qualité d'auteur (article 17)

Cette disposition résulte de la demande du Conseil d'État de définir la qualité d'auteur dans le Code pénal, à la lumière également la qualité de coauteur et d'auteur indirect.⁴⁵³ Ces figures sont aujourd'hui déjà présentes dans le droit pénal et ont été développées dans la jurisprudence de la Cour de cassation. Cette disposition est dès lors, dans une large mesure, une codification de cette jurisprudence. Elle se fonde en outre sur le § 25 du Strafgesetzbuch allemand⁴⁵⁴ et sur l'article 47, § 1, 1°, du Code de droit pénal néerlandais.⁴⁵⁵ La mention explicite de la tentative dans la définition, elle aussi à la suite de l'avis du Conseil d'État, figure également à l'article 121-4 du Code pénal français.⁴⁵⁶

⁴⁴⁹ Advies Raad van State, nr. 76-77.

⁴⁵⁰ „§ 25 Täterschaft

(1) Als Täter wird bestraft, wer die Straftat selbst oder durch einen anderen begeht.

(2) Begehen mehrere die Straftat gemeinschaftlich, so wird jeder als Täter bestraft (Mittäter).“

⁴⁵¹ “§1 Als daders van een strafbaar feit worden gestraft:

1°. zij die het feit plegen, doen plegen of medeplegen; [...]”

⁴⁵² « Est auteur de l'infraction la personne qui :

1° Commet les faits incriminés ;

2° Tente de commettre un crime ou, dans les cas prévus par la loi, un délit. »

⁴⁵³ Avis du Conseil d'État, n^{os} -76-77.

⁴⁵⁴ „§ 25 Täterschaft

(1) Als Täter wird bestraft, wer die Straftat selbst oder durch einen anderen begeht.

(2) Begehen mehrere die Straftat gemeinschaftlich, so wird jeder als Täter bestraft (Mittäter).“

⁴⁵⁵ “§1 Als daders van een strafbaar feit worden gestraft:

1°. zij die het feit plegen, doen plegen of medeplegen; [...]”

⁴⁵⁶ « Est auteur de l'infraction la personne qui :

1° Commet les faits incriminés ;

2° Tente de commettre un crime ou, dans les cas prévus par la loi, un délit. ».

In het licht van het artikel 18 van het ontwerp wordt nu reeds benadrukt dat de dader of de deelnemer van het misdrijf zowel een natuurlijke persoon als een rechtspersoon kan zijn.

Conform de rechtspraak van het Hof van Cassatie is de dader de persoon die het misdrijf in al zijn bestanddelen heeft gepleegd.⁴⁵⁷ Dit criterium wordt, enigszins geherformuleerd, overgenomen in de aanhef van de ontworpen bepaling.

Het in zich verenigen van alle bestanddelen van het misdrijf kan op verschillende manieren gebeuren. De meest voor de hand liggende vorm is die van het rechtstreeks daderschap (opgenomen onder 1°). Onder deze vorm van daderschap voldoet de dader zelfstandig aan alle constitutieve bestanddelen van het misdrijf. Het gaat bv. om de alleen handelende dief die een zaak die hem niet toebehoort bedrieglijk wegneemt.

De tweede vorm van daderschap is het middellijk daderschap (voorzien onder 2°). In dit geval gebruikt de dader een derde persoon als een louter instrument om het misdrijf te plegen. Die derde persoon (de 'onmiddellijke dader') is het willoos werktuig van de eigenlijke dader en bijgevolg niet strafbaar, ofwel omdat bij hem niet voldaan is aan het vereiste moreel bestanddeel, ofwel omdat hij zich kan beroepen op een schuldontheffingsgrond (veelal de onweerstaanbare dwang). De 'middellijke dader' is de eigenlijke dader van het misdrijf: hij voldoet aan alle constitutieve bestanddelen van het misdrijf aangezien de persoon die de materiële gedraging heeft gesteld die vereist was voor het misdrijf, door hem slechts als een instrument is gebruikt om het misdrijf te plegen. Deze figuur heeft geen uitdrukkelijke wettelijke basis in het huidige Strafwetboek, maar wordt wel

À la lumière de l'article 18 du projet, l'accent est déjà mis sur le fait que l'auteur de l'infraction ou le participant à celle-ci peut être une personne physique ou une personne morale.

Conformément à la jurisprudence de la Cour de cassation, l'auteur est la personne qui a commis l'infraction dans tous ses éléments.⁴⁵⁸ Ce critère, quelque peu reformulé, est repris dans le préambule de la disposition en projet.

La réunion de tous les éléments de l'infraction peut intervenir de différentes manières. La forme la plus évidente concerne l'auteur direct (reprise sous 1°). Sous cette forme, l'auteur réunit par lui-même tous les éléments constitutifs de l'infraction. Il s'agit, par exemple, du voleur qui agit seul et soustrait frauduleusement une chose qui ne lui appartient pas.

La deuxième forme se rapporte à l'auteur indirect (prévue sous 2°). Dans ce cas, l'auteur se sert d'une tierce personne comme d'un simple instrument pour commettre l'infraction. Cette tierce personne (l'auteur indirect) est l'instrument dénué de volonté du véritable auteur et n'est par conséquent pas punissable, soit parce que l'élément moral requis n'est pas présent dans son chef, soit parce qu'il peut invoquer une cause d'exemption de culpabilité (généralement la force irrésistible). L'auteur indirect est le véritable auteur de l'infraction : il réunit tous les éléments constitutifs de l'infraction étant donné que la personne qui a adopté le comportement requis pour la commission de l'infraction n'a été utilisée par lui que comme un instrument pour commettre l'infraction. Cette figure n'a pas de fondement légal explicite dans le Code pénal actuel mais est généralement

⁴⁵⁷ Cass. 29 april 1980, *Arr.Cass.* 1979-80, 1082, nr. 550.

⁴⁵⁸ Cass. 29 avril 1980, *Arr.Cass.* 1979-80, 1082, n° 550.

algemeen aanvaard in de rechtspraak en rechtsleer⁴⁵⁹. Het is m.b.t. een zaak van valsheid in geschriften dat het Hof van Cassatie deze rechtsfiguur voor het eerst heeft erkend. De eiser in cassatie werd door het bestreden arrest veroordeeld om valsheden te hebben doen plegen door personen die volledig te goeder trouw handelden in opdracht. Het Hof bepaalde dat diegene die een derde als louter instrument gebruikt om een misdrijf te plegen zelf de uitvoerder is van dat misdrijf.⁴⁶⁰ Het gaat hier dus om een vorm van daderschap en niet om deelneming.

De figuur van het middellijk daderschap moet wel worden los gezien van de rechtsfiguur van de aanzetting van het huidig artikel 66, vierde/vijfde lid Sw. (en overgenomen in het artikel 17, 3° van het ontwerp).

De derde vorm van daderschap is het zgn. co-daderschap. Hier wordt de situatie geïllustreerd waarin twee of meer personen gezamenlijk een misdrijf plegen. Dit kan op zijn beurt twee situaties omvatten.⁴⁶³

De eerste is deze waarin twee of meer personen samen het misdrijf plegen en elk in zich de constitutieve bestanddelen van het misdrijf in zich verenigen. Principeel gezien zouden zij ook onder de daderschapsvorm vermeld onder 1° kunnen vallen, maar door de band tussen beiden in het opzet om samen het misdrijf te plegen worden als het ware hun gedragingen samengevoegd tot één geheel. Dit is bv. het geval wanneer twee

admise par la jurisprudence et la doctrine.⁴⁶¹ La Cour de cassation a reconnu cette figure pour la première fois dans une affaire de faux en écritures. Le demandeur en cassation avait été condamné par l'arrêt attaqué pour avoir fait produire des faux par des personnes agissant sur ordre tout à fait de bonne foi. La Cour a précisé que celui qui se sert d'un tiers comme d'un simple instrument pour commettre une infraction est lui-même l'exécutant de cette infraction.⁴⁶² Il s'agit donc d'une forme où l'intéressé est auteur et non participant.

La figure de l'auteur indirect doit toutefois être dissociée de la figure juridique de l'incitation de l'actuel article 66, alinéas 4/5, du Code pénal (et reprise à l'article 17, 3° du projet).

La troisième forme est celle de coauteur. Est visée ici la situation où deux personnes ou plus commettent ensemble une infraction. Cela peut à son tour englober deux situations.⁴⁶⁴

La première est celle où deux personnes ou plus commettent ensemble l'infraction et où chacune réunit les éléments constitutifs de l'infraction. En principe, elles devraient également pouvoir relever de la forme de corréité mentionnée sous 1° mais du fait du lien entre elles dans l'intention de commettre ensemble l'infraction, leurs comportements forment ensemble un tout. C'est par exemple le cas lorsque deux personnes commettent

⁴⁵⁹ Zie bv. A. DE NAUW en F. DERUYCK, *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 91-92; F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge. III. L'auteur de l'infraction pénale*, Brussel, Larcier, 2012, 74-75, nr. 1673; J. VANHEULE, *Strafbare deelneming*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 685-687, nr. 540; F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors – Deel I*, Antwerpen, Maklu, 2016, 100-101.

⁴⁶⁰ Cass. 9 maart 1993, *Arr.Cass.* 1993, 268.

⁴⁶¹ Voir p. ex. A. DE NAUW et F. DERUYCK, *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Bruges, die Keure, 2015, 91-92 ; F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge. III. L'auteur de l'infraction pénale*, Bruxelles, Larcier, 2012, 74-75, n° 1673; J. VANHEULE, *Strafbare deelneming*, Anvers, Intersentia, 2010, 685-687, n° 540 ; F. VERBRUGGEN et R. VERSTRAETEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors – Deel I*, Anvers, Maklu, 2016, 100-101.

⁴⁶² Cass. 9 mars 1993, *Arr.Cass.* 1993, 268.

⁴⁶³ Zie o.a. J. VANHEULE, *Strafbare deelneming*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 776-779, nr. 616-617.

⁴⁶⁴ Voir notamment J. VANHEULE, *Strafbare deelneming*, Anvers, Intersentia, 2010, 776-779, n° 616-617.

personen samen winkeldiefstallen gaan plegen en zij beiden zaken bedrieglijk wegnemen uit de winkel. Zij hebben in principe ieder individueel diefstallen gepleegd, maar door hun gezamenlijke afspraken kunnen hun gedragingen worden samengevoegd en kunnen desgevallend (indien aan de voorwaarden van artikel 20 van het ontwerp is voldaan) de verzwarende bestanddelen die de ene realiseert ook doorwerken naar de andere dader. Hiervan wordt reeds toepassing gemaakt in de rechtspraak. Zo oordeelde het Hof van Cassatie met betrekking tot opzettelijke slagen en verwondingen die een gevolg uit artikel 400 Sw. hadden veroorzaakt: *“De rechter in strafzaken oordeelt op grond van de feitelijke omstandigheden dat allen die met eenzelfde oogmerk, gezamenlijk en gelijktijdig, dit is binnen eenzelfde tijdvak en uitvoering, als daders of mededaders, zoals bepaald in artikel 66 Strafwetboek, aan een persoon opzettelijk slagen of verwondingen hebben toegebracht, mede strafrechtelijk verantwoordelijk moeten worden geacht voor het geheel van deze handelingen en derhalve ook voor alle gevolgen daarvan voor het slachtoffer.”*⁴⁶⁵

Een tweede vorm van co-daderschap is het samen plegen van een misdrijf door twee of meer personen zonder dat zij individueel alle constitutieve bestanddelen van het misdrijf in zich verenigen maar zij gezamenlijk wel deze bestanddelen in zich verenigen. De bestanddelen van het misdrijf zijn dan als het ware verspreid. Vandaag is de rechtsleer verdeeld over de vraag of het hier gaat om een vorm van daderschap, dan wel van deelneming. Gelet op de theorie van de onzelfstandigheid van de deelneming, wordt ervoor geopteerd om het in het ontwerp op te nemen als een vorm van daderschap. Van dergelijk co-daderschap is bv. sprake in geval van aanranding van de eerbaarheid met

ensemble des vols dans les magasins et y soustraient toutes les deux frauduleusement des choses. En principe, elles ont chacune commis des vols individuels mais par leur entente commune, leurs comportements peuvent être liés et, le cas échéant (s’il est satisfait aux conditions de l’article 20 du projet), les éléments aggravants dans le chef de l’un des auteurs peuvent également se répercuter sur l’autre. Il en est déjà fait application dans la jurisprudence. La Cour de cassation a statué en ce sens en matière de coups et blessures qui avaient entraîné une des conséquences prévues à l’article 400 du Code pénal : *« Le juge pénal décide sur la base des circonstances de fait que tous ceux qui, dans le même dessein, conjointement et simultanément, c’est-à-dire dans une même unité de temps et d’exécution, ont, comme auteurs ou coauteurs, au sens de l’article 66 du Code pénal, porté des coups ou fait des blessures à une personne, doivent être considérés comme pénalement responsables de l’ensemble desdits actes et, partant, de toutes leurs conséquences pour la victime. »*⁴⁶⁶

Une deuxième forme de corréité est la commission conjointe d’une infraction par deux personnes ou plus sans que celles-ci réunissent individuellement tous les éléments constitutifs de l’infraction, mais tout en les réunissant ensemble. Les éléments de l’infraction sont comme répartis. Aujourd’hui, la doctrine est partagée sur la question de savoir s’il s’agit d’une forme liée à la qualité d’auteur ou de participant. Compte tenu de la théorie du caractère dépendant de la participation, il a été décidé d’en faire dans le projet une forme liée à la qualité d’auteur. À titre d’exemple, la qualité de coauteur peut être invoquée en cas d’attentat à la pudeur commis à l’aide de violence ou de menace, une personne

⁴⁶⁵ Cass. 19 december 2006, NC 2007, 224.

⁴⁶⁶ Cass. 19 décembre 2006, NC 2007, 224.

geweld of bedreiging, waarbij de ene persoon het slachtoffer in bedwang houdt (en dus aan het constitutief bestanddeel van het geweld voldoet) en de andere het slachtoffer aanrandt. Andere voorbeelden zijn de doodslag waarbij twee personen beiden met het oogmerk te doden een verwonding toebrengen aan het slachtoffer, waarbij beide verwondingen op zich niet dodelijk zijn maar de combinatie van beiden dat wel is, of de diefstal met braak waarbij de ene persoon de diefstal pleegt en de ander instaat voor de braak (in de veronderstelling dat dit een verzwarend bestanddeel uitmaakt).⁴⁶⁷

Opdat er sprake zou zijn van een van deze vormen van co-daderschap is vereist dat er een vorm van 'samenwerkingsopzet' bestaat tussen de verschillende daders. In het voorbeeld van de twee winkeldieven heeft het immers geen zin om hen elkaars gedragingen toe te rekenen wanneer zij volledig los van elkaar opereren en slechts louter toevallig op hetzelfde moment in dezelfde winkel trachten een diefstal te plegen. De co-daders moeten dus wetens en willens samenwerken om een bepaald misdrijf te plegen. In geval van discrepantie tussen het opzet in hoofde van de co-dader en het gepleegde misdrijf, werkt dit door tot op het niveau van de kwalificatie. Bv. wanneer men afsprekt om samen iemand slagen en verwondingen toe te brengen, maar een van de co-daders stiekem handelt met het oogmerk om te doden en het slachtoffer ook doodslaat, zal die laatste worden veroordeeld voor doodslag en de ander voor opzettelijke slagen en verwondingen.

Het onderscheid tussen het co-daderschap en de deelnemingsvorm van het rechtstreeks deelnemen aan de uitvoering (artikel 20, 1° van het ontwerp) zit in het feit dat de bijdrage aan hoe het misdrijf in

menaçant la victime (satisfaisant donc à l'élément constitutif de la violence) et l'autre agressant la victime. D'autres exemples sont le meurtre où deux personnes occasionnent une blessure à la victime dans l'intention de la tuer, les deux blessures n'étant pas en soi mortelles mais le devenant lorsqu'elles sont combinées, ou le vol avec effraction où une personne commet le vol et l'autre se charge de l'effraction (en supposant que cela constitue un élément aggravant).⁴⁶⁸

Pour qu'il puisse s'agir d'une de ces formes de corréité, il faut qu'il y ait une forme de volonté de coopération' entre les différents auteurs. Dans l'exemple des deux voleurs dans les magasins, l'imputation à l'un et à l'autre de leurs comportements respectifs n'a pas de sens s'ils agissent de façon totalement indépendante l'un de l'autre et si ce n'est que par pur hasard qu'ils essayent de commettre un vol au même moment dans le même magasin. Il est donc exigé que les coauteurs collaborent de manière délibérée et en connaissance de cause pour commettre une infraction déterminée. En cas de discordance entre l'intention d'un des coauteurs et l'infraction commise, cela a des conséquences jusqu'au niveau de la qualification. Par exemple, si l'on convient ensemble d'infliger des coups et blessures mais que l'un des coauteurs agit en cachette dans le but de tuer et bat également la victime à mort, ce coauteur sera condamné pour meurtre et l'autre pour coups et blessures volontaires.

La différence entre la qualité de coauteur et la forme de participation de la participation directe à l'exécution (article 20, 1°, du projet) réside dans le fait que la contribution à la manière dont

⁴⁶⁷ Voorbeelden ontleend aan J. VANHEULE, *Strafbare deelneming*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 777-778, nr. 617.

⁴⁶⁸ Exemples empruntés à J. VANHEULE, *Strafbare deelneming*, Anvers, Intersentia, 2010, 777-778, n° 617.

concreto werd gepleegd in dat geval niet bestaat uit het vervullen van een bestanddeel van het misdrijf. In het aangehaalde voorbeeld van de aanranding van de eerbaarheid met geweld kan het bv. gaan om personen die de daders hebben vergezeld met de bedoeling toe te kijken terwijl het slachtoffer werd aangerand. Zij vervullen zelf geen constitutief bestanddeel van de aanranding van de eerbaarheid en zijn dus geen dader, maar door (met deelnemingsopzet) de daders te vergezellen en toeschouwer te zijn bij de aanranding hebben zij wel aan het misdrijf deelgenomen aangezien dit impact heeft op hoe het misdrijf *in concreto* werd gepleegd (verweermogelijkheid van het slachtoffer, vergroten van de vernedering voor het slachtoffer,...). De keuze wordt gemaakt om de grens tussen daderschap en deelneming dus te leggen bij het al dan niet realiseren van een van de bestanddelen van het misdrijf. Op die manier is er een objectief criterium aanwezig, dat nauw aansluit bij de invulling die de wetgever aan het misdrijf heeft willen geven.

Verantwoordelijkheid van rechtspersonen (artikel 18)

Bij de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen, in werking getreden op 2 juli 1999, is in het Belgische recht een eigen verantwoordelijkheid van de rechtspersonen ingevoerd, die autonoom en onderscheiden is van de verantwoordelijkheid van de natuurlijke personen die gehandeld hebben voor de rechtspersoon of die nagelaten hebben zulks te doen.

Volgens artikel 5, eerste lid, van het huidige Strafwetboek is een rechtspersoon strafrechtelijk verantwoordelijk voor misdrijven die hetzij een intrinsiek verband hebben met de verwezenlijking

l'infraction a concrètement été commise ne consiste pas dans ce cas à accomplir un élément constitutif de l'infraction. Dans l'exemple de l'attentat à la pudeur avec violence précité, il peut, par exemple, s'agir de personnes qui ont accompagné les auteurs dans le but de regarder pendant que la victime se faisait agresser. Elles n'accomplissent pas elles-mêmes un élément constitutif de l'attentat à la pudeur et ne sont donc pas auteurs, mais en accompagnant les auteurs (dans une intention de participation) et en étant spectateurs de l'agression, elles ont toutefois participé à l'infraction dès lors que cela a eu un impact sur la manière dont l'infraction a concrètement été commise (possibilité de se défendre dans le chef de la victime, aggravation de l'humiliation pour la victime...). Il a été décidé de fixer la limite entre la commission de l'infraction en qualité d'auteur et la participation au niveau de l'exécution ou non d'un des éléments constitutifs de l'infraction. De cette manière, un critère objectif est retenu, qui est en lien étroit avec le contenu que le législateur a voulu donner à l'infraction.

La responsabilité des personnes morales (article 18)

La loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité des personnes morales entrée en vigueur le 2 juillet 1999 a instauré, dans notre droit, une responsabilité propre des personnes morales, autonome et distincte de celle des personnes physiques qui ont agi pour la personne morale ou qui ont omis de le faire.

Aux termes de l'article 5, alinéa 1er, du Code pénal actuel, toute personne morale est pénalement responsable des infractions qui sont intrinsèquement liées à la réalisation de son objet ou à la

van zijn doel of de waarneming van zijn belangen, of die, naar blijkt uit de concrete omstandigheden, voor zijn rekening zijn gepleegd.

Voor de verdeling van de verantwoordelijkheden tussen de rechtspersoon en de natuurlijke persoon die voor zijn rekening handelt, heeft de wet van 1999 specifieke regels opgesteld: *"Wanneer de rechtspersoon verantwoordelijk gesteld wordt uitsluitend wegens het optreden van een geïdentificeerde natuurlijke persoon, kan enkel degene die de zwaarste fout heeft begaan worden veroordeeld. Indien de geïdentificeerde natuurlijke persoon de fout wetens en willens heeft gepleegd kan hij samen met de verantwoordelijke rechtspersoon worden veroordeeld"* (art. 5, tweede lid Sw.).

Vanwege de moeilijkheden bij de toepassing van de bepalingen van de wet van 4 mei 1999 kreeg een werkgroep - samengesteld uit magistraten en ambtenaren van de Federale Overheidsdienst Justitie, en opgericht in 2000 met het oog op de evaluatie van de wet - de opdracht de meest problematische aspecten van de wet te bestuderen en voorstellen te formuleren om de bestaande problemen te verhelpen. De eindconclusies van die werkgroep zijn uitgemond in de uitwerking van een ontwerp van wet tot wijziging van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen, ingediend op 19 februari 2007⁴⁶⁹.

In de geest van die tekst opperden de auteurs van het ontwerp van nieuw Strafwetboek eenvoudigweg de schrapping van de bepaling onder artikel 5, tweede lid, van het Strafwetboek, die een complexe regeling met betrekking tot

défense de ses intérêts, ou de celles dont les faits concrets démontrent qu'elles ont été commises pour son compte.

Pour le départage des responsabilités entre la personne morale et la personne physique agissant pour son compte, la loi de 1999 a établi des règles spécifiques : *« Lorsque la responsabilité de la personne morale est engagée exclusivement en raison de l'intervention d'une personne physique identifiée, seule la personne qui a commis la faute la plus grave peut être condamnée. Si la personne physique identifiée a commis la faute sciemment et volontairement, elle peut être condamnée en même temps que la personne morale responsable »* (art. 5, al. 2, C. pén.).

En raison des difficultés apparues lors de l'application des dispositions de la loi du 4 mai 1999, un groupe de travail, composé de magistrats et de fonctionnaires du Service Public Fédéral de la Justice, créé au cours de l'année 2000 en vue d'évaluer la loi, a été chargé d'étudier les aspects les plus problématiques de la loi et de formuler des propositions pour remédier aux problèmes existants. Les conclusions finales de ce groupe de travail ont donné lieu à l'élaboration du projet de loi modifiant la loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales, déposé le 19 février 2007⁴⁷⁰.

S'inspirant de ce texte, les promoteurs du projet de nouveau code proposent d'abroger purement et simplement la disposition inscrite à l'article 5, alinéa 2, du Code pénal comportant une réglementation complexe du cumul de la

⁴⁶⁹ Ontwerp van wet tot wijziging van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen (*Parl.St.* Kamer 2006-07, nr. 51-2929/001).

⁴⁷⁰ Projet de loi modifiant la loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales, *Doc. parl.* Chambre 2006-07, n° 51-2929/001.

de cumulatie van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon en van de natuurlijke persoon omvat. Dit is ook de oplossing die ondertussen door de wetgever werd weerhouden door aanneming van de wet van 11 juli 2018 tot wijziging van het Strafwetboek en de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering wat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen betreft.⁴⁷¹

Teneinde het beginsel van de cumulatie van de verantwoordelijkheden te expliciteren, bepaalt het derde lid van de ontworpen bepaling, dat ontleend is aan artikel 121-2 van het Franse Strafwetboek, dat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersonen die van de natuurlijke personen die daders zijn van dezelfde feiten of eraan hebben deelgenomen, niet uitsluit. Het gaat hier om de feiten en niet om de kwalificatie. Eenzelfde feit kan een opzettelijke gedraging uitmaken in hoofde van de natuurlijke persoon en tegelijk een ernstig gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid in hoofde van de rechtspersoon. Gelet op de autonomie van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de natuurlijke persoon en de rechtspersoon zal de eerste kunnen worden veroordeeld voor een opzettelijk misdrijf en de tweede voor een misdrijf dat een ernstig gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid vereist.⁴⁷³ Zelfs indien de feiten op dezelfde wijze kunnen worden gekwalificeerd wordt het moreel bestanddeel afzonderlijk beoordeeld in hoofde van de rechtspersoon en in hoofde van de natuurlijke persoon.

Wat het toepassingsgebied van het huidige artikel 5 *ratione personae* betreft, hangen het behoud, de uitbreiding of de schrapping van de uitzonderingen in

responsabilité pénale de la personne morale et de la personne physique. C'est également la solution qui a été retenue entre-temps par le législateur à la suite du vote de la loi du 11 juillet 2018 modifiant le Code pénal et le titre préliminaire du Code de procédure pénale en ce qui concerne la responsabilité pénale des personnes morales⁴⁷².

Afin de rendre explicite le principe du cumul des responsabilités, l'alinéa 3 de la disposition en projet, inspiré de l'article 121-2 du Code pénal français, énonce que la responsabilité pénale des personnes morales n'exclut pas celle des personnes physiques auteurs des mêmes faits ou y ayant participé. Il est question ici de faits et non de qualification. Un même fait peut constituer un comportement intentionnel dans le chef de la personne physique et, dans le même temps, un défaut grave de prévoyance ou de précaution dans le chef de la personne morale. En raison de l'autonomie des responsabilités de la personne physique et de la personne morale, la première pourra être condamnée du chef de l'infraction intentionnelle et la seconde du chef de l'infraction résultant de son défaut grave de prévoyance ou de précaution⁴⁷⁴. Même en cas de qualification des faits identique, l'élément moral sera examiné de façon autonome dans le chef de la personne morale et dans celui de la personne physique.

En ce qui concerne le champ d'application de l'article 5 actuel *ratione personae*, le maintien, l'extension ou la suppression des exceptions prévues à

⁴⁷¹ BS 20 juli 2018.

⁴⁷² M.B., 20 juillet 2018.

⁴⁷³ Zie advies Raad van State, nr. 86.

⁴⁷⁴ Voir avis du Conseil d'Etat, n° 86.

artikel 5, vierde lid, af van een beleidskeuze.

Zo zijn tijdens de vorige legislatuur twee wetsvoorstellen ingediend en voorgelegd aan de Commissie voor de Justitie van de Kamer. Deze voorstellen hebben betrekking op de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de publiekrechtelijke rechtspersonen. Het wetsvoorstel tot wijziging van het Strafwetboek wat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen betreft, ingediend op 21 januari 2015 door dhr. R. Terwingen, mevr. S. Becq, mevr. L. Dierick, dhr. Ph. Pivin en dhr. S. Verherstraeten stelt voor het vierde lid van artikel 5 Strafwetboek eenvoudigweg op te heffen.⁴⁷⁵ Het wetsvoorstel tot wijziging van het Strafwetboek wat de strafrechtelijke aansprakelijkheid van bepaalde publiekrechtelijke rechtspersonen betreft, ingediend op 21 april 2015 door dhr. K. Degroote en dhr. V. Van Quickenborne en cons. voorziet op zijn beurt in een gedeeltelijke opheffing van de immuniteit van publiekrechtelijke rechtspersonen.⁴⁷⁶

De wet van 11 juli 2018 tot wijziging van het Strafwetboek en de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering wat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen betreft⁴⁷⁹ heeft deze kwestie beslecht door de uitzondering voor bepaalde publiekrechtelijke rechtspersonen te schrappen: voortaan vallen alle rechtspersonen, zowel publiekrechtelijke als privaatrechtelijke, zonder uitzondering, onder het toepassingsgebied van deze bepaling. Voorheen waren uitdrukkelijk uitgesloten van de toepassing van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon: de federale staat, de

l'actuel alinéa 4 de l'article 5 relève d'un choix politique.

Ainsi, lors de la législature précédente, deux propositions de loi avaient été déposées au parlement et soumises à la Commission de la Justice de la Chambre. Celles-ci abordent la question de la responsabilité pénale des personnes morales de droit public. La proposition de loi modifiant le Code pénal en ce qui concerne la responsabilité pénale des personnes morales, déposée le 21 janvier 2015 par M. R. Terwingen, Mmes S. Becq et L. Dierick et MM. Ph. Pivin et S. Verherstraeten propose d'abroger purement et simplement l'alinéa 4 de l'article 5 du Code pénal⁴⁷⁷. La proposition de loi modifiant le Code pénal en ce qui concerne la responsabilité pénale de certaines personnes morales de droit public déposée le 21 avril 2015 par MM. K. Degroote et V. Van Quickenborne et consorts prévoit, quant à elle, de supprimer partiellement l'immunité pénale des personnes morales de droit public ⁴⁷⁸.

La loi du 11 juillet 2018 modifiant le Code pénal et le titre préliminaire du Code de procédure pénale en ce qui concerne la responsabilité pénale des personnes morales⁴⁸¹ a tranché la question en supprimant l'exception prévue pour certaines personnes morales de droit public : dorénavant, toutes les personnes morales tant de droit public que de droit privé tombent sans exception dans le champ d'application de cette disposition. Auparavant étaient expressément exclus de l'application de la responsabilité des personnes morales : l'État fédéral, les Régions, les Communautés, les Provinces, les zones

⁴⁷⁵ *Parl.St.* Kamer 2014-15, nr. 54-0816/001.

⁴⁷⁶ *Parl.St.* Kamer 2014-15, nr. 54-1031/001.

⁴⁷⁷ *Doc. parl.*, Chambre, sess. ord., 2014-2015, doc. n° 54-0816/001.

⁴⁷⁸ *Doc. parl.*, Chambre, sess. ord., 2014-2015, doc. n° 54-1031/001.

⁴⁷⁹ BS 20 juli 2018.

⁴⁸¹ *M.B.*, 20 juillet 2018.

gewesten, de gemeenschappen, de provincies, de hulpverleningszones, de prezones, de Brusselse agglomeratie, de gemeenten, de meergemeentezones, de binnengemeentelijke territoriale organen, de Franse Gemeenschapscommissie, de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de Gemeenschappelijke

Gemeenschapscommissie en de openbare centra voor maatschappelijk welzijn (oud artikel 5, vierde lid Sw.). De nieuwe wettekst voorziet evenwel dat voor deze publiekrechtelijke rechtspersonen enkel de eenvoudige schuldigverklaring kan worden uitgesproken, met uitsluiting van elke andere straf (art. 7bis, laatste lid, Sw.).⁴⁸⁰ Aangezien het gaat om een recente keuze van de wetgever, wordt deze thans hernomen in het ontwerp.

de secours, les prézones, l'Agglomération bruxelloise, les communes, les zones pluricommunales de police, les organes territoriaux intracommunaux, la Commission communautaire française, la Commission communautaire flamande, la Commission communautaire commune et les centres publics d'aide sociale (art. 5, al. 4, ancien C. pén.). Mais le nouveau texte de loi prévoit que, pour ces personnes de droit public, seule la simple déclaration de culpabilité peut être prononcée à l'exclusion de toute autre peine (art. 7bis, dern. al., C. pén.)⁴⁸². Comme il s'agit d'un choix récent du législateur, le projet entend entériner ce choix.

Afdeling 2. Deelneming aan een misdrijf

Section 2. La participation à une infraction

Strafbare deelneming (artikel 19)

Dankzij de regels inzake de strafbare deelneming (art. 66 e.v. Sw.) kan niet alleen de dader strafrechtelijk worden aangesproken doordat hij alle bestanddelen zelf heeft vervuld, maar kunnen ook anderen die op een bepaalde manier bij het misdrijf betrokken zijn, strafbaar worden bevonden.

Deelneming aan een misdrijf kan verschillende vormen aannemen. Er wordt momenteel een onderscheid gemaakt tussen (mede)daderschap (art. 66 Sw.) en medeplichtigheid (art. 67 Sw.). De tweedeling is belangrijk op het niveau van de bestraffing (art. 69 Sw.).

La participation punissable (article 19)

Les dispositions relatives à la participation punissable (art. 66 et suivants du Code pénal) permettent de rendre pénalement responsables non seulement l'auteur, de par le fait qu'il a lui-même réalisé tous les éléments constitutifs de l'infraction, mais également d'autres personnes qui, d'une certaine manière, sont impliquées dans l'accomplissement de celle-ci.

La participation à une infraction peut revêtir différentes formes. Une distinction est actuellement établie entre la qualité de (co)auteur (art. 66 du Code pénal) et celle de complice (art. 67 du Code pénal). La distinction est

⁴⁸⁰ E. DE FORMANOIR, "La nouvelle loi sur la responsabilité pénale des personnes morales", *Actualités en droit pénal* 2019, Brussel, Larcier, 2019, p. 75-87.

⁴⁸² E. DE FORMANOIR, « La nouvelle loi sur la responsabilité pénale des personnes morales », *Actualités en droit pénal* 2019, Bruxelles, Larcier, 2019, pp. 75-87.

In beide categorieën maakt de wet nog een onderscheid tussen materiële en morele deelnemers naar gelang van de aard van de deelneming. De uitvoering en rechtstreekse medewerking aan de uitvoering van een misdrijf zijn vormen van materieel daderschap (art. 66, tweede lid, Sw.), zoals dit ook het geval is voor de noodzakelijke medehulp of bijstand (art. 66, derde lid, Sw.). De individuele aanzetting (art. 66, vierde lid, Sw.) en de openbare aanzetting (art. 66, vijfde lid, Sw.) zijn dan weer vormen van moreel daderschap. De wet maakt geen onderscheid tussen de dader en de mededader; beide begrippen worden geacht dezelfde betekenis te hebben.⁴⁸³ Het geven van onderrichtingen die dienstig zijn om de misdaad of het wanbedrijf te plegen (art. 67, tweede lid, Sw.) betreft een vorm van morele medeplichtigheid, terwijl het verschaffen van wapens, werktuigen of enig ander middel om een misdaad of een wanbedrijf te plegen (art. 67, derde lid, Sw.) een vorm van materiële medeplichtigheid oplevert, net als de nuttige hulp of bijstand (art. 67, vierde lid, Sw.).

Hoewel de deelnemingsvormen wettelijk worden omschreven, is het beslissend onderscheidingscriterium tussen mededaderschap en medeplichtigheid volgens de rechtspraak wel degelijk het gegeven of de verleende hulp noodzakelijk, dan wel nuttig was.

Elke deelnemer moet worden beschouwd als diegene die een significante bijdrage heeft geleverd aan het eindresultaat.⁴⁸⁵ Deelnemers zijn m.a.w. zij die wetens en willens op betekenisvolle wijze bijdragen tot het plegen van het misdrijf. Het

importante en ce qui concerne la peine applicable (art. 69 du Code pénal).

Dans les deux catégories, la loi établit encore une distinction entre les participants matériels et ceux moraux suivant la nature de la participation. L'exécution et la coopération directe à l'exécution d'une infraction sont des formes de perpétration matérielle en tant qu'auteur (art. 66, alinéa 2, du Code pénal), tout comme c'est le cas de l'aide ou de l'assistance nécessaire (art. 66, alinéa 3, du Code pénal). La provocation directe (art. 66, alinéa 4, du Code pénal) et la provocation publique (art. 66, alinéa 5, du Code pénal) sont quant à elles des formes de perpétration morale en tant qu'auteur. La loi ne distingue pas l'auteur du coauteur; les deux notions sont réputées avoir le même sens.⁴⁸⁴ Le fait de donner des instructions utiles pour commettre le crime ou le délit (art. 67, alinéa 2, du Code pénal) constitue une forme de complicité morale tandis que celui de procurer des armes, des instruments ou tout autre moyen en vue de commettre un crime ou un délit (art. 67, alinéa 3, du Code pénal) constitue une forme de complicité matérielle, à l'instar de l'aide ou de l'assistance nécessaire (art. 67, alinéa 4, du Code pénal).

Bien que les formes de participation soient définies par la loi, le critère distinctif déterminant entre corréité et complicité réside bel et bien, selon la jurisprudence, dans la question de savoir si l'aide apportée était nécessaire ou seulement utile.

Chaque participant doit être considéré comme celui qui a apporté une contribution significative au résultat final.⁴⁸⁷ En d'autres termes, les participants sont ceux qui, de façon délibérée et en connaissance de cause,

⁴⁸³ Zie bv. Cass. 6 januari 2016, A.R. P.15.1217.F; Cass. 5 oktober 2005, A.R.P.05.0444.F.

⁴⁸⁴ Voir, p. ex., Cass. 6 janvier 2016, R.G. P.15.1217.F ; Cass. 5 octobre 2005, R.G.P.05.0444.F.

⁴⁸⁵ P.-A. BON, *La causalité en droit pénal*, Université de Poitiers, 2006, 89.

⁴⁸⁷ P.-A. BON, *La causalité en droit pénal*, Université de Poitiers, 2006, 89.

misdrif zoals het werd gepleegd, zou m.a.w. nooit op dezelfde wijze tot stand gekomen zijn wanneer er geen sprake zou geweest zijn van een deelnemingshandeling. Zonder deelneming zou het misdrijf niet zijn gepleegd zoals het *in concreto* werd gepleegd. *A contrario* betekent dit dat wanneer het hoofdfeit zich op identieke wijze zou hebben voorgedaan zonder tussenkomst van anderen, er geen sprake kan zijn van strafbare deelneming. In navolging van het advies van de Raad van State⁴⁸⁶, werden ter verduidelijking de woorden “op betekenisvolle wijze bijdragen tot het plegen van het misdrijf” in de definitie opgenomen. Dit betekent dat het misdrijf nooit op dezelfde wijze tot stand zou zijn gekomen zonder deelnemingshandeling. Dit heeft betrekking op het strafbaar feit in zijn geheel.

Het lijkt daarom vreemd een onderscheid te moeten maken tussen mededaderschap en medeplichtigheid. Of de hulp nu noodzakelijk dan wel nuttig was, in beide gevallen heeft de deelnemingshandeling een stempel gedrukt op het uiteindelijke misdrijf. Medeplichtigen zijn m.a.w. niet te reduceren tot ‘randfiguren’⁴⁸⁹ of ‘onrechtstreekse deelnemers’⁴⁹⁰ en “*hebben niet slechts een conditioneel aandeel in het misdrijf*”⁴⁹¹, maar hebben net zoals de mededaders een volwaardig aandeel gehad bij de voltooiing van het misdrijf. Elke deelnemer moet als een equivalente oorzaak van de totstandkomingsvoorwaarden van het misdrijf worden beschouwd: ofwel is een deelnemingshandeling oorzaak, ofwel niet.⁴⁹² Ook wanneer de hulp zogenaamd

contribuent de manière significative à la commission de l'infraction. En d'autres termes, l'infraction telle qu'elle a été commise n'aurait jamais pu être réalisée de la même manière s'il n'y avait pas eu participation. Sans participation, l'infraction n'aurait pas été commise comme elle l'a été concrètement. *A contrario*, cela signifie que si le fait principal s'est produit de manière identique sans l'intervention d'autres personnes, il ne peut être question de participation punissable. À la suite de l'avis du Conseil d'État⁴⁸⁸, dans un souci de précision, les termes « contribuent de façon significative à une infraction » ont été intégrés dans la définition. Cela signifie que l'infraction n'aurait jamais été commise de la même manière sans l'acte participatif. L'infraction dans son ensemble est concernée.

C'est la raison pour laquelle il paraît étrange de devoir établir une distinction entre corréité et complicité. Que l'aide ait été nécessaire ou utile, dans les deux cas, l'acte qui constitue la participation a marqué de son empreinte l'infraction finale. En d'autres termes, les complices ne peuvent être réduits à des « acteurs marginaux »⁴⁹³ ou à des « participants indirects »⁴⁹⁴ et « n'ont pas qu'une participation conditionnelle à l'infraction »⁴⁹⁵, mais ils ont participé, tout comme les coauteurs, à part entière à l'accomplissement de l'infraction. Chaque participant doit être considéré comme une cause équivalente des conditions de réalisation de l'infraction : un acte participatif constitue une cause ou

⁴⁸⁶ Advies Raad van State, nr. 91.

⁴⁸⁸ Avis du Conseil d'État, n° 91.

⁴⁸⁹ W. NIEBOER, *Schets materieel strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 201 e.v.

⁴⁹⁰ Rk. Neufchâteau 17 januari 2003, *JT* 2003, 87.

⁴⁹¹ G.A.M. STRIJARDS, *Hoofdstukken van materieel strafrecht*, Utrecht, Lemma, 1992, 176-177.

⁴⁹² J. VANHEULE, *Strafbare deelneming*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 234.

⁴⁹³ W. NIEBOER, *Schets materieel strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 201 et suiv.

⁴⁹⁴ Chambre du conseil de Neufchâteau 17 janvier 2003, *JT* 2003, 87.

⁴⁹⁵ G.A.M. STRIJARDS, *Hoofdstukken van materieel strafrecht*, Utrecht, Lemma, 1992, 176-177.

slechts nuttig was maar niet noodzakelijk, zou het misdrijf niet zijn gepleegd zoals het *in concreto* werd gepleegd.

De in een arrest van 25 april 2012⁴⁹⁷ door het Hof van Cassatie gemaakte tweedeling tussen hoofd- en bijkomstige deelneming kan dan ook niet worden onderschreven. Volgens het Hof van Cassatie worden zij die schuldig zijn aan hoofddeelneming daders van het misdrijf genoemd. Zij liggen aan de oorzaak van het misdrijf. Zij die schuldig zijn aan bijkomstige deelneming worden medeplichtigen genoemd: hun tussenkomst was nuttig doch niet noodzakelijk voor het stellen van de daad.⁴⁹⁸

Het zijn niet alleen de (mede)daders die de oorzaak zijn van het misdrijf. Daarom ook kan de oudere rechtspraak van het Hof van Cassatie niet worden bijgevalen.⁵⁰¹ Op grond van deze rechtspraak moeten als (mede)daders worden beschouwd allen die door hun persoonlijke handelingen aan de uitvoering van het als misdrijf bestempelde feit rechtstreeks hebben meegewerkt op zodanige wijze dat zonder hun deelneming het misdrijf niet zou zijn gepleegd zoals het gepleegd werd.

De vraag rijst dan ook of de tweedeling tussen mededaderschap en medeplichtigheid wetenschappelijk gefundeerd kan worden.

Over het al dan niet noodzakelijk karakter van de geboden hulp of bijstand oordeelt de strafrechter op onaantastbare wijze.⁵⁰³

non.⁴⁹⁶ De même, lorsque l'aide n'avait été qu'utile et non nécessaire, l'infraction n'aurait pas été commise comme elle l'a été *in concreto*.

On ne peut dès lors souscrire à la dualité établie dans un arrêt de la Cour de cassation du 25 avril 2012⁴⁹⁹ entre participation principale et accessoire. Selon la Cour de cassation, les auteurs de l'infraction sont ceux qui sont coupables d'une participation principale. Ils sont à l'origine de l'infraction. Les complices sont ceux qui sont coupables d'une participation accessoire: leur intervention a été utile mais non nécessaire à la perpétration de l'acte.⁵⁰⁰

Ce ne sont pas seulement les (co)auteurs qui sont la cause de l'infraction. C'est pourquoi on ne peut pas non plus adhérer à la jurisprudence plus ancienne de la Cour de cassation.⁵⁰² Suivant cette jurisprudence, il convient de considérer comme (co)auteurs tous ceux qui, par leurs actions individuelles, ont directement contribué à l'exécution du fait qualifié d'infraction de telle sorte que, sans leur participation, l'infraction n'aurait pas été commise comme elle l'a été.

La question qui se pose par conséquent est de savoir si la dualité entre corréité et complicité peut être scientifiquement justifiée.

Le juge répressif apprécie de manière souveraine le caractère nécessaire ou non

⁴⁹⁶ J. VANHEULE, *Strafbare deelneming*, Anvers, Intersentia, 2010, 234.

⁴⁹⁷ Cass. 25 april 2012, *RABG* 2013, 1039 met kritische noot J. VANHEULE; *T.Strafr.* 2013, 299 met noot B. MEGANCK.

⁴⁹⁸ Deze zienswijze werd eerder al verwoord door Haus, een van de geestelijke vaders van het Strafwetboek (J.J. HAUS, *Principes généraux du droit pénal belge*, I, Gent, Librairie de Ad. Hoste, 1874, 358).

⁴⁹⁹ Cass. 25 avril 2012, *RABG* 2013, 1039 avec note critique de J. VANHEULE; *T.Strafr.* 2013, 299 avec note de B. MEGANCK.

⁵⁰⁰ Ce point de vue avait déjà été exprimé par Haus, l'un des pères spirituels du Code pénal (J.J. HAUS, *Principes généraux du droit pénal belge*, I, Gand, Librairie de Ad. Hoste, 1874, 358).

⁵⁰¹ Cass. 6 novembre 1967, *Arr.Cass.* 1968, 339.

⁵⁰² Cass. 6 novembre 1967, *Arr.Cass.* 1968, 339.

⁵⁰³ Cass. 3 septembre 1915, *Pas.* 1915-16, I, 446; Cass. 6 oktober 1947, *Pas.* 1947, I, 403; Cass. 23 januari 1950, *Pas.* 1950, I, 341; Cass. 7 mei 1951, *Pas.* 1951, I, 599; Cass. 7 februari 1979, *RDPC* 1979, 392.

Een algemeen geldende maatstaf om praktisch het onderscheid te maken, is verzoek.⁵⁰⁴ Het staat volgens het Hof van Cassatie nochtans vast dat eenzelfde gedraging niet tegelijkertijd mededaderschap en medeplichtigheid kan opleveren.⁵⁰⁵ Volgens bepaalde rechtsleer is de indeling tussen mededaderschap en medeplichtigheid helemaal niet gesteund op een duidelijk wetenschappelijk criterium hetgeen in sommige gevallen het maken van een feitelijk onderscheid bemoeilijkt.⁵⁰⁶

De wetgever zelf werkt immers verwarring in de hand. De wetgever omschrijft handelingen die als medeplichtigheid, maar anderzijds ook als mededaderschap zouden kunnen worden gecatalogeerd. Het uitdrukkelijk aangeven dat het geven van onderrichtingen (art. 67, tweede lid, Sw.) een vorm van medeplichtigheid uitmaakt, doet de wenkbrauwen fronsen, aangezien deze handeling afhankelijk van de omstandigheden evenzeer als mededaderschap zou kunnen worden aangemerkt.⁵¹¹ Dezelfde bedenking kan worden gemaakt bij het verschaffen van wapens, werktuigen of enig ander middel (art. 67, derde lid, Sw.). Ook kan uit de wettekst worden afgeleid dat de noodzakelijke medehulp van artikel 66, derde lid, Sw. en de nuttige medehulp van artikel 67, vierde lid, Sw. grensgebieden zijn.⁵¹² Het is bijgevolg niet overdreven te stellen dat de redactie van de

de l'aide ou de l'assistance apportée.⁵⁰⁷ Il n'existe pas de norme générale en vigueur pour établir pratiquement la distinction.⁵⁰⁸ Toutefois, selon la Cour de cassation, il est certain qu'un même comportement ne peut entraîner concomitamment la corréité et la complicité.⁵⁰⁹ D'après une certaine doctrine, la dualité entre corréité et complicité ne s'appuie pas sur un critère scientifique précis, ce qui dans certains cas, rend la distinction difficile à opérer concrètement.⁵¹⁰

Le législateur lui-même contribue à la confusion. Il définit des actes qui pourraient être catalogués de complicité mais également de corréité. Indiquer expressément que donner des instructions (art. 67, alinéa 2, du Code pénal) constitue une forme de complicité fait sourciller étant donné que, selon les circonstances, cet acte pourrait tout autant être considéré comme de la corréité.⁵¹⁴ On peut se faire la même réflexion à propos du fait de procurer des armes, des instruments ou tout autre moyen (art. 67, alinéa 3, du Code pénal). On peut également déduire du texte de loi que l'aide nécessaire de l'article 66, alinéa 3, du Code pénal et l'aide utile visée à l'article 67, alinéa 4, du même Code sont des notions voisines.⁵¹⁵ Il n'est par conséquent pas hors de propos d'affirmer que la rédaction des articles de loi relatifs

⁵⁰⁴ C.J. VANHOUDT en W. CALEWAERT, *Belgisch strafrecht*, II, Gent, Story-Scientia, 1976, 618.

⁵⁰⁵ Cass. 25 april 2012, RABG 2013, 1039 met kritische noot J. VANHEULE; *T.Strafr.* 2013, 299 met noot B. MEGANCK.

⁵⁰⁶ C.J. VANHOUDT en W. CALEWAERT, *Belgisch strafrecht*, II, Gent, Story-Scientia, 1976, 602.

⁵⁰⁷ Cass. 3 septembre 1915, *Pas.* 1915-16, I, 446 ; Cass. 6 octobre 1947, *Pas.* 1947, I, 403 ; Cass. 23 janvier 1950, *Pas.* 1950, I, 341 ; Cass. 7 mai 1951, *Pas.* 1951, I, 599 ; Cass. 7 1979, *Rev.dr.pén.* 1979, 392.

⁵⁰⁸ C.J. VANHOUDT et W. CALEWAERT, *Belgisch strafrecht*, II, Gand, Story-Scientia, 1976, 618.

⁵⁰⁹ Cass. 25 avril 2012, RABG 2013, 1039 avec note critique de J. VANHEULE ; *T.Strafr.* 2013, 299 avec note de B. MEGANCK.

⁵¹⁰ C.J. VANHOUDT et W. CALEWAERT, *Belgisch strafrecht*, II, Gand, Story-Scientia, 1976, 602.

⁵¹¹ J. D'HAENENS, *Strafbare deelneming* in APR, Gent, Story-Scientia, 1959, 99.

⁵¹² L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 331.

⁵¹⁴ J. D'HAENENS, *Strafbare deelneming* dans APR, Gand, Story-Scientia, 1959, 99.

⁵¹⁵ L. DUPONT et R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch strafrecht*, Louvain, Acco, 1990, 331.

wetsartikelen m.b.t. de deelneming onevenwichtig en gebrekkig is.⁵¹³

Niet alleen is de wetgeving onscherp, maar als gevolg hiervan blaast ook de rechtspraak warm en koud tegelijk, waardoor het dikwijls een onmogelijke opdracht wordt de tweedeling mededaderschap en medeplichtigheid te maken. Een aantal voorbeelden maakt duidelijk dat de jurisprudentie niet altijd ophelderend is. Zo is volgens het Hof van Cassatie *relatief* noodzakelijke hulp gelijk te stellen met noodzakelijke hulp in de zin van artikel 66, derde lid, Sw.⁵¹⁷; het maakt zelfs niet uit of de noodzakelijke hulp klein of groot is geweest.⁵¹⁸ De vraag rijst onvermijdelijk of nuttige hulp dan ook niet als *relatief* noodzakelijke hulp kan worden beschouwd en of er m.a.w. nog ruimte bestaat voor de nuttige hulp of bijstand.⁵¹⁹ Eveneens volstaat, zoals reeds geschreven, het geven van inlichtingen om van medeplichtigheid te spreken⁵²⁰; een eenvoudige raad is dan weer onvoldoende.⁵²¹ De verstrekte inlichtingen kunnen echter van zo groot belang zijn dat zij een noodzakelijke hulp zijn.⁵²² Ook het transport of inladen van gestolen goederen werd in het verleden door de rechtspraak niet alleen aangemerkt als een vorm van medeplichtigheid (art. 67, vierde lid,

à la participation est déséquilibrée et imparfaite.⁵¹⁶

La législation manque non seulement de précision mais elle a également pour effet que la jurisprudence souffle elle aussi le chaud et le froid, en telle sorte que l'établissement de la distinction entre corréité et complicité devient souvent une tâche impossible. Un certain nombre d'exemples montrent clairement que la jurisprudence n'est pas toujours claire. Ainsi, selon la Cour de cassation, l'aide *relativement* nécessaire peut être assimilée à l'aide nécessaire au sens de l'article 66, alinéa 3, du Code pénal⁵²⁷; le fait qu'elle ait été limitée ou importante n'a même aucune importance.⁵²⁸ Cela pose inévitablement la question de savoir si l'aide utile ne peut pas être considérée comme une aide relativement nécessaire et si, en d'autres termes, il subsiste encore une certaine marge pour l'aide ou l'assistance utile.⁵²⁹ De même, comme cela a déjà été précisé plus haut, le fait de fournir des renseignements suffit pour parler de complicité⁵³⁰; un simple conseil ne suffit donc pas.⁵³¹ Les renseignements fournis peuvent toutefois être à ce point importants qu'ils constituent une aide nécessaire.⁵³² Dans le passé, la jurisprudence considérait le transport ou le chargement de biens volés

⁵¹³ C.J. VANHOUDT en W. CALEWAERT, *Belgisch strafrecht*, II, Gent, Story-Scientia, 1976, 616-617. Zie ook J.D.M. LELIARD, "Een wetboek herschrijven?", *RW* 2006-2007, 1142-1148.

⁵¹⁶ C.J. VANHOUDT et W. CALEWAERT, *Belgisch strafrecht*, II, Gand, Story-Scientia, 1976, 616-617. Voir également J.D.M. LELIARD, « Een wetboek herschrijven? », *RW* 2006-2007, 1142-1148.

⁵¹⁷ Cass. 28 september 1993, *Arr.Cass.* 1993, 773.

⁵¹⁸ Cass. 9 april 1974, *Arr.Cass.* 1974, 873; Cass. 2 december 1975, *Arr.Cass.* 1976, 415.

⁵¹⁹ J. VANHEULE, "Kanttekeningen bij het gradueel onderscheid tussen daderschap en medeplichtigheid", *RABG* 2013, 1045-1046.

⁵²⁰ Cass. 25 mei 1949, *Arr.Cass.* 1949, 343.

⁵²¹ Cass. 29 oktober 1973, *Arr.Cass.* 1974, 237.

⁵²² Cass. 14 mei 1945, *Pas.* 1945, I, 160. Zie ook L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch strafrecht*, Acco, Leuven, 1990, 329.

⁵²⁷ Cass. 28 septembre 1993, *Arr.Cass.* 1993, 773.

⁵²⁸ Cass. 9 avril 1974, *Arr.Cass.* 1974, 873; Cass. 2 décembre 1975, *Arr.Cass.* 1976, 415.

⁵²⁹ J. VANHEULE, « Kanttekeningen bij het gradueel onderscheid tussen daderschap en medeplichtigheid », *RABG* 2013, 1045-1046.

⁵³⁰ Cass. 25 mai 1949, *Arr.Cass.* 1949, 343.

⁵³¹ Cass. 29 octobre 1973, *Arr.Cass.* 1974, 237.

⁵³² Cass. 14 mai 1945, *Pas.* 1945, I, 160. Voir également L. DUPONT et R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch strafrecht*, Louvain, Acco, 1990, 329.

Sw.)⁵²³, maar ook als noodzakelijke medehulp tot uitvoering⁵²⁴ en zelfs als een rechtstreekse medewerking aan de uitvoering (art. 66, tweede lid, Sw.).⁵²⁵ De vooraf verleende toezegging om mee te werken aan een misdrijf kan volgens het Hof van Cassatie een essentiële hulp voor het plegen van het misdrijf opleveren⁵²⁶; *a contrario* wil deze rechtspraak ook zeggen dat hetzelfde uitgangspunt in een andere feitenconstellatie slechts een nuttige hulp kan uitmaken.

Het staat vast dat tussen de verschillende deelnemingsvormen de grens moeilijk te trekken is.⁵²⁷ Bepaalde rechtsleer waarschuwt bovendien dat een te verruimende interpretatie al te gemakkelijk willekeur in de hand kan werken.⁵²⁸

Een te bewandelen piste zou dan ook de Franse benadering kunnen zijn. In het Franse Strafwetboek wordt het onderscheid tussen mededaders en medeplichtigen immers niet gemaakt. Of de hulp of bijstand slechts nuttig dan wel noodzakelijk was, doet er niet toe. Zij worden allen als “*complices*”

non seulement comme une forme de complicité (art. 67, alinéa 4, du Code pénal)⁵³³ mais également comme une aide nécessaire à l'exécution, voire une collaboration directe à l'exécution⁵³⁴ (art. 66, alinéa 2, du Code pénal).⁵³⁵ La promesse préalable de coopérer à une infraction peut, selon la Cour de cassation, fournir une aide essentielle à la commission de l'infraction⁵³⁶; *a contrario*, cette jurisprudence entend également affirmer que dans une autre constellation de faits, elle ne peut constituer qu'une aide utile.

Il est assurément difficile de distinguer les différentes formes de participation.⁵³⁹ Une certaine doctrine met en outre en garde contre une interprétation trop large susceptible de conduire trop facilement à l'arbitraire.⁵⁴⁰

L'approche française pourrait dès lors offrir une piste de solution. En effet, le Code pénal français ne distingue pas les coauteurs des complices. Qu'importe que l'aide soit utile ou nécessaire. Ils sont tous considérés comme « *complices* ».⁵⁴² Tous ceux qui ont contribué de l'une ou l'autre manière définie par la loi sont donc des participants.

⁵²³ Cass. 12 mei 2004, *Arr.Cass.* 2004, 838; Corr. Nijvel 28 januari 1998, *JT*, 1999, 737.

⁵²⁴ Cass. 27 oktober 2009, *NC* 2010, 185.

⁵²⁵ J. VANHEULE, “Een aantal beginselen betreffende de deelnemingsvormen omschreven in de artikelen 66 en 67”, *NC* 2007, 157 die verwijst naar Cass. 25 oktober 1875, *BJ* 1895, k.1534.

⁵²⁶ Cass. 18 januari 2000, *Arr.Cass.* 2000, 132.

⁵³³ Cass. 12 mei 2004, *Arr.Cass.* 2004, 838; Corr. Nivelles 28 janvier 1998, *JT* 1999, 737.

⁵³⁴ Cass. 27 octobre 2009, *NC* 2010, 185.

⁵³⁵ J. VANHEULE, « Een aantal beginselen betreffende de deelnemingsvormen omschreven in de artikelen 66 en 67 », *NC* 2007, 157 qui renvoie à Cass. 25 octobre 1875, *BJ* 1895, k.1534.

⁵³⁶ Cass. 18 janvier 2000, *Arr.Cass.* 2000, 132.

⁵³⁷ Zie ook J. VANHEULE, “Kanttekeningen bij het gradueel onderscheid tussen daderschap en medeplichtigheid”, *RABG* 2013, 1045.

⁵³⁸ J. D'HAENENS, *Strafbare deelneming* in *APR*, Gent, Story-Scientia, 1959, 99.

⁵³⁹ Voir également J. VANHEULE, « Kanttekeningen bij het gradueel onderscheid tussen daderschap en medeplichtigheid », *RABG* 2013, 1045.

⁵⁴⁰ J. D'HAENENS, *Strafbare deelneming* dans *APR*, Gand, Story-Scientia, 1959, 99.

⁵⁴² L'article 121-6 C.P. prévoit que : « Sera puni comme auteur le complice de l'infraction au sens de l'article 121-7. ». L'article 121-7 C.P. prévoit que : « Est complice d'un crime ou d'un délit la personne qui sciemment, par aide ou assistance, en a facilité la préparation ou la consommation. Est également complice la personne qui par don, promesse, menace, ordre, abus d'autorité ou de pouvoir aura provoqué à une infraction ou donné des instructions pour la commettre. ».

aangemerkt.⁵⁴¹ Al zij die hebben bijgedragen op een of andere door de wet omschreven wijze zijn dus deelnemers.

Het dient te worden benadrukt dat ook de Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek onder voorzitterschap van professor Châtel en later professor D'Haenens reeds in 1979 pleitbezorger was om het onderscheid tussen (mede)dader en medeplichtige op te heffen.⁵⁴³ In het Voorontwerp van Strafwetboek van Koninklijk Commissaris Legros van 1985 is eveneens het onderscheid tussen (mede)dader en medeplichtige verdwenen.⁵⁴⁴ Ook in de rechtsleer gaan er stemmen op om het graduele onderscheid tussen (mede)daderschap en medeplichtigheid te verlaten.⁵⁴⁵ Bovendien bestond er in 2014 in de Afdeling Strafrecht van de 'Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland' aan Belgische zijde eensgezindheid over het gegeven dat het onderscheid tussen medeplichtigheid en mededaderschap kan worden opgeheven.⁵⁴⁶

Il convient de souligner que dès 1979, la Commission pour la révision du Code pénal, présidée par le professeur Châtel puis par le professeur D'Haenens, plaiderait elle aussi pour la suppression de la distinction entre (co)auteur et complice.⁵⁴⁷ Dans l'avant-projet de Code pénal du Commissaire royal Legros, qui date de 1985, la différence entre (co)auteur et complice a également disparu.⁵⁴⁸ Dans la doctrine également, des voix s'élèvent pour l'abandon de la distinction graduelle entre (co)auteur et complice.⁵⁴⁹ De plus, en 2014, un consensus s'est dégagé au sein de la délégation belge de la Section Droit pénal de l'Association pour l'étude comparée du droit en Belgique et aux Pays-Bas sur le fait que la distinction entre complicité et corréité pouvait être supprimée.⁵⁵⁰

⁵⁴¹ Art. 121-6 C.P. bepaalt: "Sera puni comme auteur le complice de l'infraction au sens de l'article 121-7." Art. 121-7 C.P. bepaalt: "Est complice d'un crime ou d'un délit la personne qui sciemment, par aide ou assistance, en a facilité la préparation ou la consommation. Est également complice la personne qui par don, promesse, menace, ordre, abus d'autorité ou de pouvoir aura provoqué à une infraction ou donné des instructions pour la commettre".

⁵⁴³ Commissie voor de herziening van het Strafwetboek, Brussel, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1979, 45-47, 61-63, 66-67 en 96.

⁵⁴⁴ R. LEGROS, *Voorontwerp van Strafwetboek*, Brussel, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1985, 151.

⁵⁴⁵ J. VANHEULE, "Kanttekeningen bij het gradueel onderscheid tussen daderschap en medeplichtigheid", *RABG* 2013, 1052. Voor een nieuwe benadering van de strafbare deelneming zie het besluit bij het doctoraat van voornoemde auteur: *Strafbare deelneming*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 960-993. Zie ook J. ROZIE en T. VANSWEEVELT, "Causaliteit in het Belgische strafrecht. Over de kruisbestuiving tussen het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en het strafrecht", *NC* 2014, 456-459.

⁵⁴⁶ "Verslag van de bijeenkomst van de Afdeling Strafrecht van de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland op 21 november 2014 te Den Haag", *NC* 2014, 525.

⁵⁴⁷ *Commission pour la révision du Code pénal*, Bruxelles, Édition du Moniteur belge, 1979, 45-47, 61-63, 66-67 et 96.

⁵⁴⁸ R. LEGROS, *Avant-projet de Code pénal*, Bruxelles, Édition du Moniteur belge, 1985, 151.

⁵⁴⁹ J. VANHEULE, « Kanttekeningen bij het gradueel onderscheid tussen daderschap en medeplichtigheid », *RABG* 2013, 1052. Pour une nouvelle approche de la participation punissable, voir la conclusion du doctorat de l'auteur précité : *Strafbare deelneming*, Anvers, Intersentia, 2010, 960-993. Voir également J. ROZIE et T. VANSWEEVELT, « Causaliteit in het Belgische strafrecht. Over de kruisbestuiving tussen het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en het strafrecht », *NC* 2014, 456-459.

⁵⁵⁰ « Rapport de la réunion de la Section Droit pénal de l'Association pour l'étude comparée du droit en Belgique et aux Pays-Bas le 21 novembre 2014 à La Haye », *NC* 2014, 525.

In antwoord op het advies van de Raad van State⁵⁵¹ kan worden gesteld dat de gelijkenschakeling qua uitgangsstraffing tussen de dader en de deelnemer geenszins het evenredigheidsprincipe schendt. Het moet worden benadrukt dat in de huidige stand van zaken mededaders (zij die dus niet alle constitutieve bestanddelen hebben uitgevoerd) sedert de totstandkoming van het Strafwetboek in 1867 ook al gestraft worden alsof ze daders zijn. De huidige rechtspraak heeft ook het begrip mededaderschap zodanig ingevuld dat er *de facto* voor medeplichtigheid geen ruimte meer bestaat. De ruime straftoemettingsvrijheid waarover de rechter beschikt in het ontwerp laat overigens toe een gepaste straf op te leggen, in verhouding tot de concrete bijdrage van de deelnemer aan het misdrijf.

De Raad van State geeft aan dat ondanks de ruime straftoemettingsmogelijkheden waarover de rechter beschikt, het gegeven dat de minimumstraffen geheel gelijk zijn voor daders en deelnemers een probleem kan vormen. In antwoord op het advies van de Raad van State kan worden gesteld dat in de huidige stand van zaken de daders en mededaders op identieke wijze worden gestraft (dus ook wat de minimumstraffen betreft). M.b.t. de medeplichtigheid aan een wanbedrijf wordt er thans enkel een lagere maximumstraf vooropgesteld en raakt men evenmin aan de minimumstraf (art. 69, tweede lid Sw.). Thans is het bovendien perfect mogelijk dat tengevolge van de individualisering van de bestraffing de deelnemer op het einde van de rit een hogere straf opgelegd krijgt dan de hoofddader. Mochten de uitgangsstraffen voor dader en deelnemer niet op voet van gelijkheid worden gezet, zou dit bv. het niet-gewenst gevolg hebben dat een opdrachtgever van een

En réponse à l'avis du Conseil d'État⁵⁵², on peut affirmer que la mise sur le même pied de l'auteur et du participant sur le plan de la peine applicable ne viole nullement le principe de proportionnalité. Il convient de souligner que dans l'état actuel des choses, les coauteurs (ceux qui n'ont donc pas accompli tous les éléments constitutifs) sont eux aussi sanctionnés comme s'ils étaient des auteurs, ce depuis la réalisation du Code pénal en 1867. La pratique judiciaire actuelle a également complété la notion de qualité de coauteur de manière à ne plus laisser *de facto* de place à la complicité. La grande liberté dont jouit dans le projet le juge en matière de fixation des peines permet d'ailleurs d'infliger une peine appropriée, en rapport avec la contribution concrète du participant à l'infraction.

Le Conseil d'État indique qu'en dépit des possibilités étendues dont dispose le juge en matière de fixation des peines, le fait que les peines minimales soient identiques pour les auteurs et les participants peut poser problème. En réponse à l'avis du Conseil d'État, on peut affirmer qu'en l'état actuel des choses, les auteurs et les participants sont sanctionnés de manière identique (également donc en ce qui concerne les peines minimales). Concernant la complicité dans un délit, il n'est actuellement prévu qu'une peine maximale plus légère et l'on ne touche pas non plus à la peine minimale (art. 69, alinéa 2, du Code pénal). Aujourd'hui, il est parfaitement possible qu'à la suite de l'individualisation de la peine, en fin de parcours, le participant se voie infliger une peine plus lourde que l'auteur principal. Si les peines applicables pour l'auteur et le participant ne devaient pas être mises sur un pied d'égalité, cela aurait, par exemple, comme conséquence non désirée de devoir établir une

⁵⁵¹ Advies Raad van State, nr. 90.

⁵⁵² Avis du Conseil d'État, n° 90.

levensdelict anders moet worden benaderd dan de uitvoerder ervan.

Het kan dus worden gerechtvaardigd het onderscheid tussen mededader en medeplichtige te verlaten. Het Strafwetboek zal alleen nog een onderscheid maken tussen de daders en de deelnemers zonder onderscheid in de bestraffing. Bovendien zal deelneming aan misdrijven altijd strafbaar zijn behalve bij wanbedrijven gepleegd uit gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid. In navolging van het advies van de Raad van State⁵⁵³, hoeft deze verduidelijking niet in de wet te worden opgenomen, daar dit uit zijn aard uit de definitie van strafbare deelneming volgt. De premisse van “het wetens en willens op betekenisvolle wijze bijdragen tot het plegen van een misdrijf” impliceert immers dat men onmogelijk kan deelnemen aan onopzettelijke misdrijven.

De tekst van het artikel 121-7 van de Franse Code pénal kan als leidraad dienen. Ook kan de regeling zoals destijds uitgewerkt in het Voorontwerp van Strafwetboek van Koninklijk Commissaris Legros grotendeels als inspiratiebron dienen.⁵⁵⁵

M.b.t. de laatste overweging dient te worden benadrukt – anders dan de vooropgestelde tekst van Legros en het artikel 121-7 van de Franse Code pénal

distinction dans le traitement du commanditaire d’une infraction portant atteinte à la vie et de l’exécutant de cette infraction.

L’abandon de la distinction entre coauteur et complice peut donc se justifier. Le Code pénal n’opérera plus qu’une distinction entre les auteurs et les participants sans distinction quant à la peine. Par ailleurs, la participation aux infractions sera toujours punissable, hormis pour les délits commis par défaut de précaution ou de prévoyance. À la suite de l’avis du Conseil d’État⁵⁵⁴, il n’y a pas lieu de faire figurer cette précision dans la loi vu que, de par sa nature, elle découle de la définition de participation punissable. La prémisse de la « contribution significative, délibérée et en connaissance de cause, à la commission d’une infraction » implique, en effet, l’impossibilité de participer à des infractions involontaires.

Le texte de l’article 121-7 du Code pénal français peut servir de fil conducteur. On peut s’inspirer en grande partie de la disposition élaborée à l’époque dans l’avant-projet de Code pénal du Commissaire royal Legros.⁵⁵⁶

En ce qui concerne la dernière considération, il convient de souligner que – contrairement à ce que laissent entendre le texte proposé de Legros et

⁵⁵³ Advies Raad van State, nr. 94.

⁵⁵⁴ Avis du Conseil d’État, n° 94.

⁵⁵⁵ “Diegene die, op de wijze en binnen de perken als hierna aangegeven, deelnemen aan een strafbaar feit worden als daders gestraft:

- a) zij die rechtstreeks en opzettelijk aan de uitvoering deelnemen;
- b) zij die, met kennis van zaken, opzettelijk de voorbereiding of uitvoering vergemakkelijken;
- c) zij die opzettelijk, zelfs onrechtstreeks, het plegen hebben uitgelokt of het wetens hebben laten plegen door personen onder hun gezag of het hebben laten plegen met het doel dat het zou worden gepleegd”

⁵⁵⁶ « Ceux qui participent à l’infraction de la manière et dans les limites indiquées ci-après, sont punis comme auteurs de l’infraction :

- a) ceux qui auront coopéré directement et volontairement à son exécution ;
- b) ceux qui, en connaissance de cause, auront volontairement facilité sa préparation ou son exécution ;
- c) ceux qui, volontairement, auront, même indirectement, provoqué à la commettre, ou, sciemment, laissé commettre par des personnes placées sous leur autorité, ou laissé commettre dans le dessein qu’elle soit réalisée. ».

laten uitschijnen – dat (en dit in navolging van de bevindingen van de Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek onder voorzitterschap van professor Châtel en later professor D’Haenens) enkel deelnemer kan zijn *hij die rechtstreeks aanzet tot het plegen van het misdrijf*. De enkele aansporing is m.a.w. onvoldoende, net als de verheerlijking van het misdrijf. In antwoord op het advies van de Raad van State⁵⁵⁷, moet worden benadrukt dat de notie “rechtstreeks” impliceert dat er een oorzakelijk verband dient te bestaan tussen de aanzetting en het gepleegde misdrijf. De aanzetting die zonder gevolg is gebleven, zal niet als deelneming kunnen worden aangemerkt. Deze handeling zal eventueel wel onder de actieradius van een bijzondere strafbaarstelling kunnen vallen, zoals bv. het aanzetten tot discriminatie (art. 22, 1° Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, BS 30 mei 2007). Ook moet worden benadrukt dat artikel 10 van het ontwerp bepaalt dat *“met het op het voltooid misdrijf gestelde straf wordt ook gestraft hij die op vasthoudende en zekere wijze voorstelt, aanbiedt of aanzet een bepaald misdrijf te plegen en hij die een dergelijk voorstel, aanbod of aanzetting heeft aanvaard, terwijl dit geen uitwerking heeft gehad wegens omstandigheden onafhankelijk van zijn wil”*.

Bij de omschrijving van de deelnemingsvormen is het ook belangrijk dat ontwikkelingen in de rechtspraak en rechtsleer worden geïntegreerd. Te denken valt aan de strafbaarheid van de deelneming door onthouding en de deelneming *post factum*.

In een arrest van 2 september 2009⁵⁵⁹ (zie ook Cass. 15 december 2009⁵⁶⁰) bepaalt

l'article 121-7 du Code pénal français – (et ce à la suite des résultats de la Commission pour la révision du Code pénal présidée par le professeur Châtel puis par le professeur D'Haenens) seul peut être participant *celui qui provoque directement à la commission de l'infraction*. En d'autres termes, la seule exhortation est insuffisante, tout comme l'apologie de l'infraction. En réponse à l'avis du Conseil d'État⁵⁵⁸, il convient de souligner que la notion « directement » implique l'existence d'un lien de causalité entre la provocation et l'infraction commise. La provocation restée sans suite ne pourra être considérée comme participation. Toutefois, cet acte pourra entrer dans le champ d'action d'une incrimination spécifique, comme par exemple l'incitation à la discrimination (art. 22, 1°, de la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination, M.B., 30 mai 2007). Il est à souligner également que l'article 10 du projet dispose ce qui suit : *« Est également puni de la peine prévue pour l'infraction consommée celui qui, de façon ferme et certaine, propose ou offre de ou provoque à commettre une infraction déterminée et celui qui accepte une telle proposition, offre ou provocation, lorsque cette proposition, offre ou provocation n'a pas eu d'effet en raison de circonstances indépendantes de sa volonté. »*.

Pour la définition des formes de participation, il importe également d'intégrer les évolutions dans la jurisprudence et la doctrine. On songe ici à l'incrimination de la participation par abstention et à la participation *post factum*.

Dans un arrêt du 2 septembre 2009⁵⁶⁴ (voir également Cass. 15 décembre

⁵⁵⁷ Advies Raad van State, nr. 92.

⁵⁵⁸ Avis du Conseil d'État, n° 92.

⁵⁵⁹ Cass. 2 september 2009, RW 2011-2012, 1029.

⁵⁶⁰ Cass. 15 december 2009, Arr.Cass. 2009, nr.744.

⁵⁶⁴ Cass. 2 septembre 2009, RW 2011-2012, 1029.

het Hof van Cassatie dat het nalaten om te handelen kan worden beschouwd als een positieve daad van deelneming wanneer, wegens de ermee gepaard gaande omstandigheden, het bewuste en opzettelijke nalaten om te handelen ondubbelzinnig een aansporing betekent tot het plegen van het misdrijf op één van de wijzen die in de artikelen 66 en 67 Sw. zijn bepaald. Het passief bijwonen van de uitvoering van een misdrijf kan strafbare deelneming opleveren wanneer het zich onthouden van enige reactie de uiting is van het opzet om rechtstreeks aan de uitvoering mee te werken door bij te dragen tot het mogelijk maken of vergemakkelijken van dat misdrijf.⁵⁶¹ In dezelfde zin volgt uit het cassatiearrest van 28 september 2010⁵⁶² dat een onthouding een strafbare deelneming kan uitmaken onder meer wanneer op de betrokkene een positieve rechtsplicht rust om een bepaalde handeling te doen verrichten of te voorkomen en diens onthouding opzettelijk is en hierdoor het plegen van het strafbare feit wordt bevorderd. In een cassatiearrest van 27 oktober 2015⁵⁶³ wordt herhaald dat een onthouding een strafbare deelneming kan opleveren wanneer het bewuste nalaten te handelen ondubbelzinnig een aanmoediging tot het plegen van het misdrijf betekent en de deelnemer door die onthouding hetzij dat misdrijf uitvoert of aan de uitvoering ervan rechtstreeks meewerkt, hetzij bijstand levert zonder dewelke het misdrijf niet had kunnen worden gepleegd.

Een integratie van de verfijning in de rechtspraak in het Strafwetboek kan ook worden bepleit, net zoals de strafbaarheid

2009⁵⁶⁵), la Cour de cassation précise que l'omission d'agir peut être considérée comme un acte positif de participation lorsque, en raison des circonstances qui l'accompagnent, l'inaction consciente et volontaire constitue sans équivoque un encouragement à la perpétration de l'infraction suivant l'un des modes prévus aux articles 66 et 67 du Code pénal. Le fait d'assister passivement à l'exécution d'une infraction peut constituer une participation punissable lorsque l'abstention de toute réaction traduit l'intention de coopérer directement à cette exécution en contribuant à la permettre ou à la faciliter.⁵⁶⁶ Dans le même sens, il découle de l'arrêt de la Cour de cassation du 28 septembre 2010⁵⁶⁷ qu'une abstention peut constituer une participation punissable notamment lorsque la personne concernée a l'obligation légale positive de faire exécuter ou prévenir un acte et que son abstention est volontaire et qu'elle favorise ainsi la commission du fait punissable. Il est rappelé dans un arrêt de la Cour de cassation du 27 octobre 2015⁵⁶⁸ qu'une abstention peut constituer une participation punissable lorsque l'inaction consciente constitue sans équivoque un encouragement à la perpétration de l'infraction et lorsque, de par cette abstention, le participant soit exécute cette infraction ou collabore directement à son exécution, soit fournit une assistance sans laquelle l'infraction n'aurait pas pu être commise.

L'on peut ainsi plaider en faveur d'une intégration dans le Code pénal de ces précisions apportées par la jurisprudence, ainsi que pour l'incrimination, sous

⁵⁶¹ Cass. 17 december 2008, *Arr.Cass.* 2008, nr.737, concl. D. VANDERMEERSCH; *NC* 2009, 327.

⁵⁶² Cass. 28 december 2010, *Arr.Cass.* 2010, nr.544.

⁵⁶³ Cass. 27 oktober 2015, A.R. P.15.0776.N.

⁵⁶⁵ Cass. 15 décembre 2009, *Arr.Cass.* 2009, n° 744.

⁵⁶⁶ Cass. 17 décembre 2008, *Arr.Cass.* 2008, n° 737, concl. D. VANDERMEERSCH ; *NC* 2009, 327.

⁵⁶⁷ Cass. 28 décembre 2010, *Arr.Cass.* 2010, n° 544.

⁵⁶⁸ Cass. 27 octobre 2015, R.G. P.15.0776.N.

onder bepaalde voorwaarden van de deelneming *post factum*.

De strafbaarheid van de deelneming hangt af van het tijdstip waarop het misdrijf voltooid is. Enkel een daad die voorafgaandelijk of gelijktijdig aan het hoofdmisdrijf is gesteld, kan een daad van strafbare deelneming uitmaken (Cass. 17 januari 2006⁵⁶⁹). De regel van de niet-strafbaarheid *post factum* is echter niet absoluut. Het is bv. mogelijk dat de deelnemer de hulp heeft verstrekt nadat het misdrijf was voltooid, maar dat die hulp het resultaat was van een voorafgaand overleg tussen de dader en de deelnemer. Ook is een nuancering opgenomen in artikel 67, vierde lid, Sw. op grond waarvan medeplichtig zijn, zij die de daders hebben geholpen of bijgestaan in daden die de misdaad of wanbedrijf hebben voorbereid, vergemakkelijkt of *voltooid*. De opname van de strafbaarheid van de deelneming *post factum* werd bovendien reeds gesuggereerd in de Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek onder voorzitterschap van professor Châtel en later professor D'Haenens. In de literatuur wordt soms geopperd dat de deelneming *post factum* ook zou kunnen ressorteren onder het vergemakkelijken van de voorbereiding of de uitvoering van het misdrijf of de rechtstreekse aanzetting tot het plegen van het misdrijf.⁵⁷⁰ Voor een goed begrip werd een verduidelijking in het ontwerp opgenomen..

In antwoord op de vraag van de Raad van State waarom er geen gewag wordt gemaakt van middellijk daderschap en co-daderschap⁵⁷³, moet worden gesteld dat dit eigenlijk geen voorbeelden zijn van deelneming; vandaar dat er werd geopteerd om hiervan geen gewag (meer)

certaines conditions, de la participation *post factum*.

L'incrimination de la participation dépend du moment où l'infraction est accomplie. Seul un acte positif qui a été commis préalablement ou concomitamment à l'infraction principale peut constituer un acte de participation punissable (Cass. 17 janvier 2006⁵⁷¹). La règle de la non-incrimination *post factum* n'est toutefois pas absolue. À titre d'exemple, il est possible que le participant ait apporté son aide après l'accomplissement de l'infraction, mais que cette aide soit le résultat d'un concert préalable entre l'auteur et le participant. L'article 67, alinéa 4, du Code pénal comporte une nuance au terme de laquelle sont complices ceux qui ont aidé ou assisté les auteurs dans les faits qui ont préparé, facilité ou *consommé* le crime ou le délit. Par ailleurs, l'introduction de l'incrimination de la participation *post factum* avait déjà été suggérée dans le cadre de la Commission pour la révision du Code pénal présidée par le professeur Châtel puis par le professeur D'Haenens. La doctrine suggère parfois que la participation *post factum* puisse également relever de la facilitation et de la préparation ou de l'exécution de l'infraction ou encore de la provocation directe à la commission de l'infraction.⁵⁷² Pour une bonne compréhension, une précision de cet ordre a été apportée dans le projet.

En réponse à la question du Conseil d'État de savoir pourquoi la qualité d'auteur indirect et celle de coauteur ne sont pas mentionnées⁵⁷⁴, il convient d'indiquer qu'il ne s'agit pas en fait d'exemples de participation ; d'où le choix de ne pas (plus) en faire mention à l'article relatif à

⁵⁶⁹ Cass. 17 januari 2006, *RABG* 2006, 883 met noot F. VAN VOLSEM.

⁵⁷⁰ J. VANHEULE, *Strafbare deelneming*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 613 e.v.

⁵⁷¹ Cass. 17 janvier 2006, *RABG* 2006, 883 avec note de F. VAN VOLSEM.

⁵⁷² J. VANHEULE, *Strafbare deelneming*, Anvers, Intersentia, 2010, 613 et suiv.

⁵⁷³ Advies Raad van State, nr. 77.

⁵⁷⁴ Avis du Conseil d'État, n° 77.

te maken in het artikel m.b.t. de strafbare deelneming. Deze categorieën worden voortaan wel vernoemd in het artikel 18 m.b.t. het daderschap

Initieel werd ervoor gekozen om in het eerste lid een rechtstreekse verwijzing naar de *rechtspersoon* op te nemen. De regels van de deelneming kunnen immers de strafrechtelijke verantwoordelijkheid, bepaald via wettelijke/conventionele toerekening (een mechanisme dat vaak in bijzondere wetgeving wordt gehanteerd), corrigeren, met dien verstande dat de wettelijke en conventionele toerekening de regels van de deelneming niet terzijde schuiven. In de doctrine heerst hierover soms controverse.⁵⁷⁵ Een duidelijke bepaling in het Strafwetboek kan een einde maken aan deze discussie.⁵⁷⁶ Het dient evenwel te worden benadrukt dat deze bepaling niet de indruk mag wekken dat de andere algemene bepalingen niet van toepassing zouden zijn op de rechtspersoon. Om verwarring te vermijden, werd evenwel in navolging van het advies van de Raad van State⁵⁷⁷ ervoor gekozen om dit lid te schrappen.

Met het oog op de coherentie in het ontwerp in het licht van de opmerkingen 25 en 103 in het advies van de Raad van State werd het nuttig geacht wel een extra lid aan deze bepaling toe te voegen dat luidt: *In dit wetboek wordt onder het begrip 'dader' ook de deelnemer aan het misdrijf begrepen.*

Op die manier wordt de onduidelijkheid die de Raad van State meent te zien vermeden. Bovendien was het voorontwerp niet coherent in het al dan niet vermelden van deelnemers naast de dader. Het is dan ook beter overal alleen

la participation punissable. Ces catégories sont désormais mentionnées à l'article 18 relatif à la qualité d'auteur.

Initialement, il avait été décidé de faire figurer à l'alinéa 1er un renvoi à la *personne morale*. Les modalités de la participation peuvent, en effet, corriger la responsabilité pénale déterminée via l'imputation légale/conventionnelle (un mécanisme fréquemment utilisé dans les législations particulières), étant entendu que l'imputation légale et l'imputation conventionnelle n'impliquent pas l'écartement des règles de la participation. Il règne parfois une controverse à ce sujet dans la doctrine.⁵⁷⁸ Une disposition claire dans le Code pénal peut mettre fin à la discussion.⁵⁷⁹ Il convient toutefois d'insister sur le fait que cette disposition ne peut pas donner l'impression que les autres dispositions générales ne s'appliquent pas à la personne morale. Afin d'éviter toute confusion, il a toutefois été décidé, à la suite de l'avis du Conseil d'État,⁵⁸⁰ de supprimer cet alinéa.

Dans un souci de cohérence dans le projet, à la lumière des remarques 25 et 103 dans l'avis du Conseil d'État, il a été jugé utile de compléter cette disposition par un alinéa supplémentaire rédigé comme suit : *Dans le présent code, la notion d' 'auteur' comprend aussi le participant à l'infraction.*

On évite ainsi le manque de précision que le Conseil d'État estime devoir constater. En outre, l'ajout ou non des participants à côté de l'auteur était source d'incohérence dans l'avant-projet. Il est dès lors préférable de n'évoquer partout

⁵⁷⁵ Zie hierover uitgebreid P. WAETERINCKX, *De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon en zijn leidinggevers*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 35 e.v.

⁵⁷⁶ Zie ook J. VANHEULE, *Strafbare deelneming*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 990.

⁵⁷⁷ Advies Raad van State, nr. 87.

⁵⁷⁸ Voir à ce sujet P. WAETERINCKX, *De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon en zijn leidinggevers*, Anvers, Intersentia, 2015, 35 et suiv.

⁵⁷⁹ Voir également J. VANHEULE, *Strafbare deelneming*, Anvers, Intersentia, 2010, 990.

⁵⁸⁰ Avis du Conseil d'État, n° 87.

van ‘daders’ te spreken, waarbij de algemene gelijkschakeling van daders en deelnemers wordt vermeld in artikel 20 van het ontwerp.

In het ontwerp zijn er slechts twee bepalingen waarbij de dader niet gelijk kan worden geschakeld met een deelnemer en daarvoor is steeds een uitdrukkelijk afwijkende bepaling voorzien. Het gaat meer bepaald om artikel 7 (moreel bestanddeel), aangezien voor de deelnemer het moreel bestanddeel bestaat in het deelnemingsopzet (wat uitdrukkelijk is bepaald in artikel 19), en om artikel 17 (definitie van daderschap), aangezien dit de definitie van daderschap bevat en bijgevolg logischerwijs geen betrekking heeft op de deelnemer.

Doorwerking van de verzwarende bestanddelen en de verzwarende omstandigheden naar de deelnemers (artikel 20)

In het Belgisch strafrecht wordt traditioneel een onderscheid gemaakt tussen objectieve en subjectieve verzwarende omstandigheden dat vooral gevolgen heeft op het vlak van de doorwerking⁵⁸¹ van het strafverzwarend effect van verzwarende omstandigheden naar de deelnemers aan het misdrijf. De objectieve verzwarende omstandigheden zijn die verzwarende omstandigheden die inherent zijn aan de gedragingen die het misdrijf uitmaken. Ze hebben veelal betrekking op de gebruikte middelen, de omstandigheden waarin het misdrijf is gepleegd of de gevolgen ervan. Ze worden dan ook soms aangeduid als zakelijke of materiële verzwarende omstandigheden. Van deze groep van verzwarende omstandigheden werd traditioneel aangenomen dat ze doorwerken naar alle deelnemers aan het misdrijf, zonder dat moet worden aangetoond dat zij

que les ‘auteurs’, l'assimilation générale des auteurs et participants étant mentionnée à l'article 20 du projet.

Le projet ne contient que deux dispositions où l'auteur ne peut être assimilé à un participant et, pour ce faire, une disposition dérogatoire expresse est toujours prévue. Il s'agit plus précisément de l'article 7 (élément moral), étant donné que pour le participant, l'élément moral consiste en l'intention de participer (précisée explicitement à l'article 19), et de l'article 17 (définition de la qualité d'auteur), étant donné qu'il contient cette définition de la qualité d'auteur et ne concerne logiquement pas le participant.

L'imputation des éléments aggravants et des circonstances aggravantes aux participants (article 20)

En droit pénal belge, une distinction est traditionnellement établie entre les circonstances aggravantes objectives et les circonstances aggravantes subjectives. Cette distinction a principalement une incidence sur l'application aux participants de l'aggravation de la peine résultant de circonstances aggravantes. Les circonstances aggravantes objectives sont les circonstances aggravantes inhérentes aux comportements qui constituent l'infraction. Elles se rapportent en grande partie aux moyens utilisés, aux circonstances dans lesquelles l'infraction a été commise ou à ses conséquences. Elles sont dès lors parfois désignées comme des circonstances aggravantes matérielles. Traditionnellement, il était admis que les circonstances aggravantes relevant de cette catégorie étaient imputées à tous les participants à

⁵⁸¹ Anders dan gesuggereerd door de Raad van State (Advies Raad van State, nr. 95) wordt het begrip ‘doorwerking’ gebruikt in plaats van ‘toerekening’, gelet op de specifieke betekenis van dit laatste begrip.

bijgedragen hebben aan die verzwarende omstandigheid, dat zij hier kennis van hadden of dat zij deze hebben gewild. Subjectieve verzwarende omstandigheden daarentegen hebben eerder betrekking op de persoon van de dader (vandaar dat ze ook soms worden aangeduid als persoonlijke verzwarende omstandigheden) en werken dan ook enkel ten aanzien van dat individu en niet ten aanzien van de deelnemers aan het misdrijf.⁵⁸² Aangezien deze begrippen reeds van oudsher aanwezig zijn in het Belgisch strafrecht en algemeen bekend zijn, kan deze omschrijving volstaan, zonder dat zij moet worden hernomen in de wetbepaling.⁵⁸³

Deze automatische toerekening van objectieve verzwarende omstandigheden aan alle deelnemers aan het misdrijf kwam meer en meer onder druk te staan⁵⁸⁶ en leidde uiteindelijk tot een veroordeling van België door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.⁵⁸⁷ Volgens het Hof wordt het recht van verdediging en het recht op tegenspraak te zeer beperkt doordat men aan de deelnemer de mogelijkheid ontzegt om zijn individueel aandeel in het misdrijf aan te tonen en de jury evenmin voldoende rekening kan houden met de mate van verantwoordelijkheid van elke deelnemer aan het misdrijf, wat verregaande

l'infraction, sans qu'il faille prouver qu'ils avaient contribué à cette circonstance aggravante, qu'ils en avaient connaissance ou qu'ils l'avaient voulue. Les circonstances aggravantes subjectives, par contre, se rapportent plutôt à la personne de l'auteur (c'est la raison pour laquelle elles sont parfois dénommées comme des circonstances aggravantes personnelles) et sont, dès lors, uniquement imputées à cet individu et non aux participants à l'infraction.⁵⁸⁴ Étant donné que ces notions figurent depuis longtemps dans le droit pénal belge et qu'elles sont largement connues, cette définition peut suffire, sans qu'il faille la reprendre dans la disposition de loi.⁵⁸⁵

Le caractère automatique de cette imputation des circonstances aggravantes objectives à tous les participants à l'infraction était de plus en plus remis en question⁵⁸⁸ et a finalement débouché sur une condamnation de la Belgique par la Cour européenne des droits de l'homme.⁵⁸⁹ Selon la Cour, une limite excessive est imposée au droit de défense et au droit au contradictoire dès lors que le participant est privé de la possibilité de prouver la part qu'il a prise dans l'infraction et le jury ne peut pas tenir suffisamment compte du degré de responsabilité de chaque participant à l'infraction, ce qui a d'importantes

⁵⁸² J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 189-190; J. ROZIE, "Het lot van de objectieve verzwarende omstandigheden: liever een latrelatie dan een gedwongen huwelijk..." (noot onder EHRM, Delespesse v. België, 27 maart 2008), NC 2008, 265-266, nr. 6-8; J. ROZIE, "Actualia omtrent de bepaling en de motivering van de straf", NC 2007, 184, nr. 17.

⁵⁸³ Zie advies Raad van State, nr. 96.

⁵⁸⁴ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 189-190 ; J. Rozie, « Het lot van de objectieve verzwarende omstandigheden: liever een latrelatie dan een gedwongen huwelijk... » (note sous C.E.D.H., Delespesse c. Belgique, 27 mars 2008), NC 2008, 265-266, nos 6-8; J. ROZIE, « Actualia omtrent de bepaling en de motivering van de straf », NC 2007, 184, n° 17.

⁵⁸⁵ Avis du Conseil d'État, n° 96.

⁵⁸⁶ Voor een overzicht van de discussie, zie J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 191-198.

⁵⁸⁷ EHRM, Goktepe v. België, 2 juni 2005 EHRM, Delespesse v. België, 27 maart 2008.

⁵⁸⁸ Pour un aperçu de la discussion, voir J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 191-198.

⁵⁸⁹ C.E.D.H., Goktepe c. Belgique, 2 juin 2005 C.E.D.H., Delespesse c. Belgique, 27 mars 2008.

gevolgen heeft op het vlak van de straftoemeting.

Deze bepaling wil een wettelijk antwoord bieden op deze rechtspraak door een zekere mate van schuld te vereisen in hoofde van de deelnemer aan het misdrijf met betrekking tot het objectief verzwarend bestanddeel of de objectieve verzwarende omstandigheid. Vereist wordt het kennis hebben of moeten hebben van het verzwarend bestanddeel of het zich bewust zijn of moeten zijn van het feit dat het objectief verzwarend bestanddeel of de objectieve verzwarende omstandigheid een voorzienbaar gevolg of deel van het misdrijf zou zijn en het desondanks, met kennis van zaken, volharden in zijn wil om deel te nemen aan het misdrijf.

Dit criterium bevat dus zowel een kenniscomponent als een intentionele component. Wat de kenniscomponent betreft is vereist ofwel dat de dader kennis had of had moeten hebben van het bestaan van het objectief verzwarend bestanddeel of de objectieve verzwarende omstandigheid, ofwel dat hij wist of had moeten weten dat dit bestanddeel of deze omstandigheid zich tijdens het normale of voorzienbare verloop van het misdrijf zou voordoen. Voor de intentionele component moet de deelnemer, ondanks zijn wetenschap omtrent het objectief verzwarend bestanddeel of de objectieve verzwarende omstandigheid, vastgehouden hebben aan zijn wil om deel te nemen aan het misdrijf. Indien aan deze voorwaarden is voldaan, kan zonder twijfel worden gesteld dat de deelnemer ook 'schuld' heeft aan het verzwarend bestanddeel en er de gevolgen van moet ondergaan.⁵⁹⁰

In de rechtsleer wordt door verscheidene auteurs een onderscheid gemaakt tussen twee groepen van objectieve verzwarende bestanddelen/omstandigheden: Van Heule

répéculsions sur le plan de la fixation de la peine.

Cette disposition entend apporter une réponse légale à cette jurisprudence, en exigeant un certain degré de faute dans le chef du participant à l'infraction en ce qui concerne l'élément aggravant objectif ou la circonstance aggravante objective. Elle prévoit que sera puni comme l'auteur de l'infraction aggravée le participant qui avait connaissance ou devait avoir connaissance de l'élément aggravant ou qui savait ou devait savoir que l'élément aggravant objectif ou la circonstance aggravante objective serait une conséquence ou un élément prévisible de l'infraction et qui, en connaissance de cause, a malgré tout persisté dans sa volonté de participer à l'infraction.

Ce critère contient donc tant un élément de « connaissance » qu'un élément intentionnel. En ce qui concerne l'élément de « connaissance », il est exigé que l'auteur avait connaissance ou devait avoir connaissance de l'existence de l'élément aggravant objectif ou de la circonstance aggravante objective ou savait ou devait savoir que la réalisation de cet élément ou de cette circonstance s'inscrivait dans le cours normal ou prévisible de l'infraction. En ce qui concerne l'élément intentionnel, le participant doit avoir persisté dans sa volonté de participer à l'infraction, alors qu'il était au courant de l'élément aggravant objectif ou de la circonstance aggravante objective. Si ces conditions sont réunies, on peut sans aucun doute affirmer que le participant a également sa part de responsabilité dans l'élément aggravant et qu'il doit en subir les conséquences.⁵⁹¹

Dans la doctrine, plusieurs auteurs établissent une distinction entre deux groupes d'éléments aggravants objectifs/de circonstances aggravantes

⁵⁹⁰ D. VANDERMEERSCH, *Eléments de droit pénal et de procédure pénale*, Brussel, La Charte, 2015, 128.

⁵⁹¹ D. VANDERMEERSCH, *Eléments de droit pénal et de procédure pénale*, Bruxelles, La Charte, 2015, 128.

maakt een onderscheid tussen rechtsfeiten en rechtshandelingen⁵⁹², Kuty onderscheidt “*des circonstances réelles de nature infractionnelle*” en “*des circonstances réelles de nature intentionnelle*”⁵⁹³ De Nauw merkt op dat beide auteurs eensgezind zijn in de verdeling van de verzwarende bestanddelen/omstandigheden over deze categorieën. De eerste groep, waarvoor slechts de voorzienbaarheid zou worden vereist, omvat bv. bij opzettelijke slagen of verwondingen de gevolgen voor de fysieke integriteit (art. 399-401 Sw.), bij diefstal de omstandigheden van nacht en van de deelname van twee of meer personen (art. 471 Sw.) en eveneens de gevolgen voor de fysieke integriteit (art. 473 en 474 Sw.). De tweede groep, waarvoor vereist wordt dat de deelnemers op de hoogte waren of moesten zijn van de verzwarende bestanddelen/omstandigheden en dat zij de realisatie ervan gewild of minstens aanvaard hebben, omvat bv. bij diefstal braak, inklimming en valse sleutels (art. 467 Sw.), geweld of bedreiging (art. 468 en 469 Sw.), het gebruik van een voertuig (art. 471 en 472 Sw.), het gebruik of het tonen van wapens (art. 472 Sw.), doodslag (art. 475 Sw.).⁵⁹⁴ Vanuit de doelstelling van eenvoud wordt er echter voor gekozen één criterium te hanteren voor de beide groepen van objectieve verzwarende bestanddelen/omstandigheden, dat zowel bestaat uit een kennis- als een wilcomponent, met dien verstande dat deze vereisten enkel worden gesteld aan de verzwarende omstandigheden of

objectives : Van Heule opère une distinction entre les faits juridiques et les actes juridiques⁵⁹⁵ ; Kuty distingue les « *circonstances réelles de nature infractionnelle* » et les « *circonstances réelles de nature intentionnelle* »⁵⁹⁶. De Nauw fait observer que ces deux auteurs sont unanimes quant à la répartition des éléments aggravants/circonstances aggravantes entre ces catégories. Le premier groupe, pour lequel seule la prévisibilité serait requise, englobe par exemple les conséquences pour l'intégrité physique (art. 399 à 401 du Code pénal) en cas de coups ou blessures volontaires, les circonstances de la nuit et de la participation de deux personnes ou plus (art. 471 du Code pénal) ainsi que les conséquences pour l'intégrité physique (art. 473 et 474 du Code pénal) en cas de vol. Le deuxième groupe, pour lequel il est requis que les participants étaient au courant ou devaient être au courant des éléments aggravants/circonstances aggravantes et qu'ils ont souhaité ou à tout le moins accepté leur réalisation, englobe par exemple en cas de vol l'effraction, l'escalade et les fausses clés (art. 467 du Code pénal), la violence ou la menace (art. 468 et 469 du Code pénal), l'utilisation d'un véhicule (art. 471 et 472 du Code pénal), l'utilisation ou l'exhibition d'armes (art. 472 du Code pénal), le meurtre (art. 475 du Code pénal).⁵⁹⁷ Dans un souci de simplicité, le choix est toutefois fait d'utiliser un seul critère pour les deux groupes d'éléments aggravants objectifs/circonstances aggravantes objectives, qui englobe tant

⁵⁹² J. VANHEULE, *Strafbare deelneming*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 511-514, nrs. 411-413. Bijgetreden door J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 211-212.

⁵⁹³ F. KUTY, “La responsabilité pénale du chef des circonstances aggravantes réelles”, in F. ROGGEN, F. KUTY en O. BASTYNS (eds.), *Actualités du droit pénal*, in *UB³/Barreau de Bruxelles*, Brussel, Bruylant, 2009, 58-72.

⁵⁹⁴ A. DE NAUW, “Hoe algemeen is het bijzonder strafrecht? Over de invloed van leerstukken van het algemeen strafrecht op de misdrijven van gemeen recht”, *NC* 2014, 268, nr. 31.

⁵⁹⁵ J. VANHEULE, *Strafbare deelneming*, Anvers, Intersentia, 2010, 511-514, nos 411-413. Rejoint par J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 211-212.

⁵⁹⁶ F. KUTY, « La responsabilité pénale du chef des circonstances aggravantes réelles », dans F. Roggen, F. Kuty et O. Bastyns (eds.), *Actualités du droit pénal*, dans *UB³/Barreau de Bruxelles*, Bruxelles, Bruylant, 2009, 58-72.

⁵⁹⁷ A. DE NAUW, « Hoe algemeen is het bijzonder strafrecht? Over de invloed van leerstukken van het algemeen strafrecht op de misdrijven van gemeen recht », *NC* 2014, 268, n° 31.

verzwarende bestanddelen die een kennis- en wilsvereiste omvatten.

In zijn advies stelt de Raad van State⁵⁹⁸ de vraag of het de bedoeling is dat op basis van de ontworpen bepaling de dood, wanneer zij een ongewild gevolg is van opzettelijke slagen en verwondingen moet worden beschouwd als een objectieve verzwarende omstandigheid, waarbij de vraag rijst of de deelnemer enkel kennis moet hebben van de slagen en verwondingen en het opzet om daaraan deel te nemen en de voorzienbaarheid van de dood volstaat voor de doorwerking, dan wel of dit gevolg *per se* onvoorzien is en ongewild en aldus deelneming niet mogelijk is. Als antwoord hierop moet worden gesteld dat hier de geformuleerde regel niet van toepassing is: de voorzienbaarheid of de wil om dit gevolg te bereiken wordt niet vereist voor de strafbaarheid van de dader en aldus ook niet voor de deelnemers.

Daarnaast stelde de Raad van State in zijn advies⁶⁰⁰ de vraag of het coherent is dat in de ontworpen bepaling aandacht wordt besteed aan het eventueel opzet van de deelnemer tegenover verzwarende gevolgen, maar dit niet het geval is in de bepaling met betrekking tot het moreel bestanddeel voor de ingesteldheid van de dader ten aanzien van het gevolg van een constitutief bestanddeel van het eigenlijke misdrijf, bijvoorbeeld de dood bij doodslag. Hierop kan worden geantwoord dat het moreel bestanddeel van de dader moet worden onderscheiden van dit in hoofdte van de deelnemer. Bijvoorbeeld in het geval van roofmoord moet in hoofdte

un élément de connaissance qu'un élément intentionnel, étant entendu que ces conditions s'appliquent uniquement aux circonstances aggravantes ou éléments aggravants qui comportent une exigence de connaissance et de volonté.

Dans son avis, le Conseil d'État⁵⁹⁹ pose la question de savoir si l'objectif est que, sur la base de la disposition en projet, la mort, lorsqu'elle est une conséquence involontaire de coups et blessures volontaires, doive être considérée comme une circonstance aggravante objective, ce qui pose la question de savoir si le participant doit uniquement avoir connaissance des coups et blessures et si l'intention d'y participer et la prévisibilité de la mort suffisent pour que la circonstance lui soit imputée, ou bien si elle est *per se* imprévue et involontaire, de sorte que la participation n'est pas possible. En réponse à cette question, il convient d'indiquer que la règle formulée n'est pas d'application ici : la prévisibilité ou la volonté de provoquer cette conséquence ne sont pas exigées pour l'incrimination de l'auteur mais donc aussi pour celle des participants.

Le Conseil d'État a en outre demandé dans son avis⁶⁰¹ s'il est cohérent de prêter attention dans la disposition en projet à l'intention éventuelle du participant par rapport aux conséquences aggravantes, alors que ce n'est pas le cas dans la disposition relative à l'élément moral pour l'intention de l'auteur concernant la conséquence d'un élément constitutif de l'infraction proprement dite, par exemple la mort en cas d'homicide. Il peut être répondu à cet égard que l'élément moral dans le chef de l'auteur doit être distingué de celui dans le chef du participant. À titre d'exemple, dans le cas d'un meurtre pour faciliter le vol, l'intention

⁵⁹⁸ Advies Raad van State, nr. 97.

⁵⁹⁹ Avis du Conseil d'État, n° 97.

⁶⁰⁰ Advies Raad van State, nr. 98.

⁶⁰¹ Avis du Conseil d'État, n° 98.

van de dader het bijzonder opzet om de dood van het slachtoffer te veroorzaken, worden bewezen als moreel bestanddeel. In hoofde van de deelnemer moet worden aangetoond dat hij wetens en willens deelnam aan het misdrijf en daarenboven, in een tweede stap, dat het doden van het slachtoffer voor de deelnemer voorzienbaar was.

Het is aan de vervolgende partij om het bewijs te leveren dat aan deze vereisten is voldaan. De beklaagde of beschuldigde kan dan het tegenbewijs leveren, maar hij zal zich daarbij echter niet op de onvoorzienbaarheid van de verzwarende bestanddelen kunnen beroepen indien deze onvoorzienbaarheid te wijten is aan zijn eigen foutieve gedrag. Men mag verwachten dat een deelnemer zich informeert over de verzwarende bestanddelen die zich kunnen voordoen.⁶⁰²

De rechtspraak dat niet alle deelnemers op de hoogte moesten zijn van de modaliteiten van het misdrijf, zoals de identiteit van het slachtoffer⁶⁰⁴, kan zonder problemen wel overeind blijven. Dit zijn immers, in tegenstelling tot de verzwarende bestanddelen, geen essentiële elementen van het misdrijf die cruciaal zijn in de straftoemeting.⁶⁰⁵

particulière dans le chef de l'auteur de provoquer la mort de la victime doit être prouvée à titre d'élément moral. Dans le chef du participant, il faut démontrer qu'il a participé de manière délibérée et en connaissance de cause à l'infraction et, dans une deuxième étape, que la mort de la victime était prévisible pour le participant.

Il appartient à la partie poursuivante d'apporter la preuve que ces conditions sont réunies. Le prévenu ou l'accusé peut, quant à lui, réfuter cette preuve, mais il ne pourra toutefois pas s'appuyer sur l'imprévisibilité des éléments aggravants si celle-ci est due à son propre comportement fautif. On peut s'attendre à ce qu'un participant s'informe sur les éléments aggravants qui peuvent se présenter.⁶⁰³

La jurisprudence selon laquelle tous les participants ne devaient pas être au courant des modalités de l'infraction, comme l'identité de la victime⁶⁰⁶, peut sans aucun problème rester d'application. Contrairement aux éléments aggravants, il ne s'agit effectivement pas d'éléments essentiels de l'infraction, qui revêtent une

⁶⁰² F. KUTY, "La responsabilité pénale du chef des circonstances aggravantes réelles", in F. ROGGEN, F. KUTY en O. BASTYNS (eds.), *Actualités du droit pénal*, in *UB³Barreau de Bruxelles*, Brussel, Bruylant, 2009, 74-75, nr. 54-55; F. KUTY, "Les circonstances aggravantes réelles et la théorie de l'emprunt matériel de criminalité: la consécration du principe de la responsabilité pénale" (noot onder EHRM, Goktepe t. België, 2005), *RCJB* 2008, 246-247, nr. 46-47.

⁶⁰³ F. KUTY, « La responsabilité pénale du chef des circonstances aggravantes réelles », dans F. ROGGEN, F. KUTY et O. BASTYNS (éds.), *Actualités du droit pénal*, dans *UB³Barreau de Bruxelles*, Bruxelles, Bruylant, 2009, 74-75, nos 54-55; F. KUTY, « Les circonstances aggravantes réelles et la théorie de l'emprunt matériel de criminalité: la consécration du principe de la responsabilité pénale » (note sous C.E.D.H., Goktepe c. Belgique, 2005), *RCJB* 2008, 246-247, nos 46-47.

⁶⁰⁴ Behoudens uiteraard in die gevallen waarin de identiteit van het slachtoffer relevant is omte bepalen of aan de toepassingsvoorwaarde van een verzwarend bestanddeel of verzwarende omstandigheid is voldaan.

⁶⁰⁵ J. ROZIE, "Het lot van de objectieve verzwarende omstandigheden: liever een latrelatie dan een gedwongen huwelijk..." (noot onder EHRM, Delespesse v. België, 27 maart 2008), *NC* 2008, 267, nr. 16; D. VAN DER KELEN en L. GYSELAERS, "De objectieve verzwarende omstandigheden: het definitieve einde van een tijdperk?" (noot onder Cass. 17 juni 2008), *RABG* 2009, 23-24, nr. 2.

⁶⁰⁶ Sauf bien entendu dans les cas où l'identité de la victime est pertinente pour déterminer s'il est satisfait à la condition d'application d'un élément aggravant ou d'une circonstance aggravante.

In het tweede lid wordt vervolgens het principe geformuleerd dat de subjectieve verzwarende bestanddelen en subjectieve verzwarende omstandigheden niet doorwerken naar de deelnemers aan het misdrijf, behalve indien ook wat hen betreft aan de toepassingsvoorwaarden ervan is voldaan. Gelet op de subjectieve aard van deze verzwarende bestanddelen en omstandigheden is het logisch dat zij enkel de straf beïnvloeden van de personen die zich daadwerkelijk in de door de wet geformuleerde situatie bevinden; alleen in dat geval is er reden om de straf van deze persoon hierdoor te laten beïnvloeden. Zo zal bv. alleen de persoon die over de bijzondere hoedanigheid beschikt (agent van de openbare macht,...) of alleen de persoon die in de vereiste relatie tot het slachtoffer staat (bv. ouder van het slachtoffer, partner van het slachtoffer,...) de werking van het subjectief verzwarend bestanddeel of de subjectieve verzwarende omstandigheid moeten ondergaan. Zo is het verdedigbaar dat de wetgever het toedienen van slagen aan zijn ouders bijzonder verwerpelijk acht (art. 410 Sw.), maar deze strafverzwaring moet niet doorwerken naar de eventuele deelnemers aan dit misdrijf die geen dergelijke familieband hebben met het slachtoffer.⁶⁰⁷

Het maakt daarbij niet uit of de betrokkene de hoofddader, dan wel een deelnemer aan het misdrijf is; zodra wat hem betreft aan de toepassingsvoorwaarden is voldaan, wordt het subjectief verzwarend bestanddeel of de subjectieve

importance cruciale dans le cadre de la fixation de la peine.⁶⁰⁷

L'alinéa 2 prévoit le principe selon lequel les éléments aggravants subjectifs et les circonstances aggravantes subjectives ne sont pas imputés aux participants à l'infraction, sauf lorsque les conditions d'application sont également remplies dans leur chef. Compte tenu de la nature subjective de ces éléments aggravants et circonstances aggravantes, il est logique qu'ils n'influencent que la peine des personnes qui se trouvent effectivement dans la situation visée dans la loi. Ce n'est que dans ce cas que ces éléments et circonstances doivent avoir une influence sur la peine à appliquer à ces personnes. Ainsi, par exemple, seule la personne qui dispose de la qualité particulière (agent de la force publique, etc.) ou seule la personne qui présente le lien requis avec la victime (parent de la victime, partenaire de la victime, etc.) devra subir la conséquence de l'élément aggravant subjectif ou de la circonstance aggravante subjective. Il est ainsi défendable que le législateur estime que les coups portés à ses parents sont particulièrement répréhensibles (art. 410 du Code pénal), mais que cet alourdissement de la peine ne doit pas être imputé aux éventuels participants à cette infraction qui ne présentent pas un tel lien familial avec la victime.⁶⁰⁹

En outre, le fait que l'intéressé soit l'auteur principal ou un participant est indifférent. Dès que les conditions d'application sont réunies dans son chef, l'élément aggravant subjectif ou la circonstance aggravante subjective lui sera imputé(e).

⁶⁰⁷ J. ROZIE, « Het lot van de objectieve verzwarende omstandigheden: liever een latrelatie dan een gedwongen huwelijk... » (note sous C.E.D.H., Delespesse c. Belgique, 27 mars 2008), NC 2008, 267, n° 16 ; D. VAN DER KELEN et L. GYSELAERS, « De objectieve verzwarende omstandigheden: het definitieve einde van een tijdperk? » (note sous Cass. 17 juin 2008), RABG 2009, 23-24, n° 2.

⁶⁰⁸ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 213-214. Contra: R. LEGROS, *Voorontwerp van Strafwetboek*, Brussel, Belgisch Staatsblad, 1985, 134.

⁶⁰⁹ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 213-214. Contra : R. LEGROS, *Avant-projet de Code pénal*, Bruxelles, Moniteur belge, 1985, 134.

verzwarende omstandigheid op hem toegepast.

In navolging van het advies van de Raad van State⁶¹⁰ wordt er op gewezen dat de door deze bepaling geformuleerde voorwaarden steeds *in concreto* moeten worden beoordeeld, zoals ook volgt uit de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.⁶¹¹

Afdeling 3. Schuldontheffingsgronden

Schuldontheffingsgronden (artikel 21)

Naast de gevallen waarin er een rechtvaardigingsgrond aanwezig is, is het ook niet logisch om iemand te straffen voor gedragingen die hem niet kunnen worden verweten. Verwijten in strafrechtelijke zin is het kwalijk nemen of afkeuren van een gedraging. Het komt aan de wetgever toe te bepalen in welke gevallen een gedraging niet verwijtbaar is. Het kan dus zijn dat iemand die de vereisten van een delictsomschrijving vervult toch geen straf verdient, omdat men hem rechtens geen verwijt kan maken. Schuldontheffingsgronden zijn dan te omschrijven als de omstandigheden door de wet bepaald waardoor de dader van het misdrijf geen verwijt treft wegens de concrete situatie waarin hij de door een wettelijke delictsomschrijving vereiste gedraging stelt, al blijft die wederrechtelijk. De dader zal, bij gebrek aan strafrechtelijke verantwoordelijkheid, niet worden gestraft.

De vraag of er sprake is van een schuldontheffingsgrond dan wel een

À la suite de l'avis du Conseil d'État⁶¹², il convient de souligner que les conditions fixées par cette disposition doivent toujours être évaluées *in concreto*, chose qui découle également de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme.⁶¹³

Section 3. Les causes d'exemption de culpabilité

Les causes d'exemption de culpabilité (article 21)

Même lorsqu'une cause de justification ne trouve pas à s'appliquer, il peut apparaître illogique de sanctionner quelqu'un pour des comportements qui ne peuvent pas lui être reprochés. Le terme « reprocher » au sens pénal doit être entendu comme désapprouver ou condamner un comportement. Il appartient au législateur de déterminer dans quels cas un comportement n'est pas répréhensible. Il peut donc arriver que quelqu'un ne mérite pas de se voir infliger une peine bien qu'il remplisse les conditions de l'incrimination, car son comportement n'est pas légalement répréhensible. Les causes d'exemption de culpabilité doivent être définies comme les circonstances prévues par la loi en raison desquelles l'infraction ne peut être reprochée à son auteur eu égard à la situation concrète dans laquelle il adopte le comportement infractionnel même si celui-ci reste illicite. L'auteur ne sera pas sanctionné en l'absence de responsabilité pénale.

La question de savoir s'il s'agit d'une cause d'exemption de culpabilité ou

⁶¹⁰ Advies Raad van State, nr. 96.

⁶¹¹ EHRM 26 januari 2016, *Iasir t. België*.

⁶¹² Avis du Conseil d'État, n° 96.

⁶¹³ CEDH 26 janvier 2016, *Iasir c. Belgique*.

rechtvaardigingsgrond is geen louter academische kwestie, maar heeft o.m. haar belang wanneer er sprake is van deelneming. Een deelnemer aan een misdrijf kan worden gestraft wanneer enkel in hoofde van de hoofddader een schuldontheffingsgrond aanwezig is. Het feit blijft in dat geval immers verwijtbaar aan de deelnemer. Wanneer er echter sprake is van een rechtvaardigingsgrond, heeft de hoofddader wegens het ontbreken van een constitutief bestanddeel van het misdrijf (nl. de wederrechtelijkheid) niet alle constitutieve bestanddelen vervuld waardoor er niet langer sprake is van een misdrijf en bijgevolg zullen ook de eventuele deelnemers vrijuit gaan (cf. theorie van de onzelfstandigheid van de strafbare deelneming). Het is in dit licht dan ook nuttig de schuldontheffingsgronden hier als een aparte categorie te beschouwen en ze niet louter te integreren in het moreel bestanddeel van het misdrijf (artikel 7). Het feit dat de dader van het misdrijf handelde onder een schuldontheffingsgrond, maakt dan wel in toepassing van artikel 7, §1 dat er wat die persoon betreft geen sprake is van het vereiste moreel bestanddeel, maar dit impliceert niet dat het vereiste moreel bestanddeel niet aanwezig zou kunnen zijn in hoofde van de andere daders of deelnemers aan het misdrijf, die wel strafbaar blijven.

De schuldontheffingsgronden in het ontwerp zijn de onweerstaanbare dwang en de onoverwinnelijke dwaling.

Onweerstaanbare dwang (artikel 22)

1. Onweerstaanbare dwang in een afzonderlijke bepaling

De schuldontheffingsgrond van de onweerstaanbare dwang (in de rechtsleer vaak ook ‘overmacht’ genoemd) is terug te vinden in het huidige artikel 71 Sw. Dit artikel bevat daarnaast ook de

d’une cause de justification n’est pas qu’une question académique, mais a notamment une incidence sur la participation. Un participant à une infraction peut être sanctionné lorsqu’une cause d’exemption de culpabilité est uniquement constatée dans le chef de l’auteur principal. Dans ce cas, le fait peut, en effet, encore être reproché au participant. En revanche, lorsqu’il est question d’une cause de justification, l’auteur principal n’a pas réalisé tous les éléments constitutifs de l’infraction en l’absence de l’un de ceux-ci (à savoir le caractère illicite). Il n’est donc plus question d’une infraction et les éventuels participants seront en conséquence également mis hors cause (cf. théorie du caractère dépendant de la participation punissable). Dans cette optique, il est donc utile de considérer ici les causes d’exemption de culpabilité comme une catégorie distincte et de ne pas se contenter de les intégrer dans la composante morale de l’infraction (article 7). Le fait que l’auteur de l’infraction ait agi sous le coup d’une cause d’exemption de culpabilité peut signifier, en application de l’article 7 § 1, qu’en ce qui le concerne, l’élément moral requis n’est pas présent, mais cela n’implique pas que l’élément moral requis ne puisse pas être présent dans le chef des autres auteurs ou participants à l’infraction, qui restent punissables.

Les causes d’exemption de culpabilité dans le projet sont la force irrésistible et l’erreur invincible.

La force irrésistible (article 22)

1. La définition de la force irrésistible dans une disposition spécifique

La force irrésistible comme cause d’exemption de culpabilité (souvent appelée ‘force majeure’ dans la doctrine) est prévue dans l’actuel article 71 du Code pénal. Cet article définit par ailleurs

geestesstoornis als grond van niet-toerekeningsvatbaarheid. Met het oog op een accurate en meer eenvoudige formulering van beide rechtsfiguren werd er voor geopteerd om deze in het ontwerp onder te brengen in afzonderlijke bepalingen, beide ondergebracht in een andere afdeling.

2. Formulering van de bepaling

In het ontwerp wordt ervoor gekozen om de aanhef “*er is geen misdrijf*” van het huidige artikel 71 Sw. te schrappen aangezien dit juridisch niet correct is. De onweersaanbare dwang is een schuldontheffingsgrond en heft de wederrechtelijkheid van een gedraging niet op.⁶¹⁴ Het uitgangspunt van het behoud van de wederrechtelijkheid werd nog benadrukt in de conclusie van advocaat-generaal Vandermeersch bij het cassatiearrest van 5 mei 2010.⁶¹⁵ Het Hof van Cassatie refereert nochtans zelf meestal aan de term ‘rechtvaardigingsgrond’.⁶¹⁶ Soms wordt dan weer gewag gemaakt van de

le trouble mental comme motif de non-imputabilité. En vue d’une formulation précise et simplifiée de ces deux concepts juridiques, le choix a été fait de les insérer dans des dispositions distinctes du projet, chacun dans une section différente.

2. La formulation de la définition

Le choix est fait dans le projet d’abroger les premiers mots de l’actuel article 71 du Code pénal « *Il n’y a pas d’infraction* », étant donné que cela n’est pas correct d’un point de vue juridique. La force irrésistible est une cause d’exemption de culpabilité et ne supprime pas le caractère illicite d’un comportement.⁶¹⁸ Le maintien du caractère illicite comme postulat de départ a été rappelé par l’avocat général Vandermeersch dans ses conclusions précédant l’arrêt de la Cour de cassation du 5 mai 2010.⁶¹⁹ Pourtant, la Cour de cassation utilise généralement elle-même la terminologie ‘cause de justification’.⁶²⁰ La force majeure est

⁶¹⁴ L. DUPONT, “Een aktueel probleem van penale aansprakelijkheid: de draagwijdte van het begrip overmacht”, *Jura Falc.* 1968-69, 200; A. DE NAUW, “Les conditions générales de la sanction”, *RDPC* 1999, 579-580.

⁶¹⁵ In de conclusie wordt evenwel de term ‘schuldontheffingsgrond’ niet in de mond genomen, maar wel ‘grond van niet-toerekenbaarheid’ (‘*cause de non-imputabilité*’). Zie conclusie advocaat-generaal Vandermeersch bij Cass. 5 mei 2010, A.R. P.09.1576.F, www.cass.be. De term ‘grond van niet-toerekenbaarheid’ wordt in de literatuur ook soms op gelijke hoogte geplaatst als de notie ‘schuldontheffingsgrond’ of ‘schulduitsluitingsgrond’ (zie bv. F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht & strafprocesrecht voor bachelors*, I, Antwerpen, Maklu, 2014, 72).

⁶¹⁶ Zie bv. Cass. 5 oktober 1953, *RW* 1954-55, 1759; Cass. 21 maart 1979, *Arr.Cass.* 1978-79, 859; Cass. 4 februari 1998, *RW* 1999-2000, 147; Cass. 31 oktober 2007, A.R. P. 07.1309.F; Cass. 24 februari 2010, *T.Strafr.* 2010, 272; Cass. 16 februari 2011, *NC* 2011, 196; Cass. 5 maart 2013, *TGR* 2013, 284.

⁶¹⁸ L. DUPONT, « Een aktueel probleem van penale aansprakelijkheid: de draagwijdte van het begrip overmacht », *Jura Falc.* 1968-69, 200 ; A. DE NAUW, « Les conditions générales de la sanction », *Rev.dr.pén.* 1999, 579-580.

⁶¹⁹ Dans les conclusions, il n’est toutefois pas question de ‘cause d’exemption de culpabilité’, mais bien de ‘cause de non-imputabilité’. Voir les conclusions de l’avocat général Vandermeersch dans Cass. 5 mai 2010, R.G. P.09.1576.F, www.cass.be. Dans la littérature, les termes ‘cause de non-imputabilité’ sont parfois mis sur le même pied que la notion de ‘cause d’exemption de culpabilité’ ou de cause ‘absolutoire’ (voir par exemple F. VERBRUGGEN et R. VERSTRAETEN, *Strafrecht & strafprocesrecht voor bachelors*, I, Anvers, Maklu, 2014, 72).

⁶²⁰ Voir, p. ex., Cass. 5 octobre 1953, *RW* 1954-55, 1759 ; Cass. 21 mars 1979, *Arr.Cass.* 1978-79, 859 ; Cass. 4 février 1998, *RW* 1999-2000, 147 ; Cass. 31 octobre 2007, R.G. P. 07.1309.F ; Cass. 24 février 2010, *T.Strafr.* 2010, 272 ; Cass. 16 février 2011, *NC* 2011, 196 ; Cass. 5 mars 2013, *TGR* 2013, 284.

overmacht als
'schuldontheffingsgrond'.⁶¹⁷

Het misdrijf blijft bestaan, spijs de schuldontheffingsgronden. Het moreel bestanddeel en de schuldontheffingsgronden mogen dan misschien wel nauw verwant zijn aan elkaar; beweren dat bij onweerstaanbare dwang en onoverwinnelijke dwaling het moreel bestanddeel achterwege blijft, is in de meeste gevallen een brug te ver.⁶²² Het kan natuurlijk wel zijn dat de feitenconstellatie van die aard is dat het moreel bestanddeel niet is vervuld. Hoewel de betrokkene ogenschijnlijk gedwongen werd door een macht waaraan hij niet heeft kunnen weerstaan, komt het vraagstuk van de overmacht in voorkomend geval eigenlijk niet meer aan de orde aangezien niet voldaan is aan één van de constitutieve bestanddelen van het misdrijf en er dus geen misdrijf is. Zo rijst de vraag of bepaalde gevallen van materiële of fysieke overmacht niet eerder gevallen zijn waarbij het moreel bestanddeel ontbreekt. Verder kan worden gewezen op de hoger aangehaalde situatie waarin er slechts sprake is van onweerstaanbare dwang of onoverkomelijke dwaling in hoofde van één van de daders of deelnemers aan het misdrijf.

Het is opvallend dat Haus, één van de geestelijke vaders van het huidige Strafwetboek, in zijn geschriften poneert dat "*l'homme peut connaître l'illégalité de son action sans avoir la faculté de s'en abstenir*" maar er onmiddellijk aan toevoegt "*il ne constitue ni crime, ni délit, ni contravention*".⁶²⁴ Overmacht sluit

parfois aussi mentionnée comme une 'cause absolutoire'.⁶²¹

L'infraction continue d'exister en dépit des causes d'exemption de culpabilité. L'élément moral et les causes d'exemption de culpabilité peuvent être étroitement liés. Mais, affirmer qu'il n'y a pas d'élément moral en cas de force irrésistible et d'erreur invincible, paraît, dans la plupart des cas, excessif.⁶²³ Il peut bien entendu arriver que la constellation de faits soit de telle nature que l'élément moral n'est pas réalisé. Bien que l'intéressé ait apparemment agi sous la contrainte d'une force à laquelle il n'a pu résister, la question de la force majeure n'est, dans ce cas, plus pertinente étant donné que l'un des éléments constitutifs de l'infraction n'est pas réalisé et qu'il n'y a donc pas d'infraction. Se pose ainsi la question de savoir si certains cas de force majeure matérielle ou physique ne sont pas plutôt des cas où l'élément moral fait défaut. On peut aussi se référer à la situation évoquée ci-dessus où il est uniquement question de contrainte irrésistible ou d'erreur invincible dans le chef d'un des auteurs ou participants à l'infraction.

Il est frappant de constater que Haus, l'un des pères spirituels du Code pénal actuel, écrit que « *l'homme peut connaître l'illégalité de son action sans avoir la faculté de s'en abstenir* », mais ajoute immédiatement après qu'« *elle ne constitue ni crime, ni délit, ni contravention* ». ⁶²⁶ Pourtant, la force

⁶¹⁷ Zie bv. Cass. 9 juni 2015, A.R. P.14.0037.N; Cass. 27 september 2005, *T.Strafr.* 2006, 83.

⁶²¹ Voir, p. ex., Cass. 9 juin 2015, R.G. P.14.0037.N ; Cass. 27 septembre 2005, *T.Strafr.* 2006, 83.

⁶²² *Contra* C. VAN DEN WYNGAERT, B. DE SMET en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2014, 291; P. DHAERYER, "La force majeure en droit pénal", in I. BOUIOUKLIEV (éd.), *La force majeure. Etat des lieux*, Limal, Anthemis, 2013, 214

⁶²³ *Contra* C. VAN DEN WYNGAERT avec l'assistance de S. VANDROMME et B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Anvers, Maklu, 2014, 291 ; P. DHAERYER, « La force majeure en droit pénal », dans I. BOUIOUKLIEV (éd.), *La force majeure. Etat des lieux*, Limal, Anthemis, 2013, 214.

⁶²⁴ J.J. HAUS, *Principes généraux du droit pénal belge*, II, Gent, Librairie générale de ad. Hoste, 1874, 498.

⁶²⁶ J.J. HAUS, *Principes généraux du droit pénal Belge*, II, Gand, Librairie générale de ad. Hoste, 1874, 498.

schuld (in de zin van moreel bestanddeel) nochtans in principe niet uit. De in het artikel 71 Sw. gehanteerde terminologie “*Er is geen misdrijf (...)*” is dan ook slecht gekozen. Het is trouwens mede omwille van voornoemde reden dat de Franse wetgever de in het artikel 64 van de *Code Napoléon* van 1810 gebezigde termen “*Il n’y a ni crime ni délit (...)*” heeft gewijzigd.⁶²⁵ Het artikel 122-2 van de *Nouveau Code Pénal* luidt thans als volgt: “*N’est pas pénalement responsable la personne qui agit sous l’empire d’une force ou d’une contrainte à laquelle elle n’a pu résister*”.

In het ontwerp van nieuw Strafwetboek wordt de formulering dan ook gewijzigd in die zin dat de persoon die heeft gehandeld onder onweerstaanbare dwang “*niet strafrechtelijk verantwoordelijk*” is.

Verder rijst de vraag of de omschrijving van de onweerstaanbare dwang zoals die nu in artikel 71 Sw. is terug te vinden niet specifieker moet worden geformuleerd. Dit artikel is immers bijzonder bondig opgevat: het bepaalt alleen dat men maar is gegrepen door overmacht wanneer men gedwongen wordt door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan. Andere toepassingsvoorwaarden worden niet vermeld. Men is dus genoodzaakt terug te vallen op een verdere invulling van het overmachtsbegrip door de rechtspraak en de rechtsleer.

Het valt op dat in het verleden naargelang de editie van het Strafwetboek zowel de notie “*gedrongen*” als “*gedwongen*” werd gebruikt. In de huidige officiële versie van artikel 71 Sw. lezen we echter de term “*gedwongen*”. Met het artikel 87 van de wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen⁶²⁸, lijkt de discussie definitief van de baan te zijn, daar in het voornoemd artikel wordt

majeure n’exclut pas, en soi, la faute (au sens d’élément moral). La terminologie utilisée à l’article 71 du Code pénal, « *Il n’y a pas d’infraction* », est dès lors mal choisie. C’est d’ailleurs en partie pour la raison précitée que le législateur français a abandonné les termes utilisés à l’article 64 du *Code Napoléon* de 1810 « *Il n’y a ni crime ni délit (...)* ».⁶²⁷ L’article 122-2 du *Nouveau Code pénal* est à présent rédigé comme suit : « *N’est pas pénalement responsable la personne qui agit sous l’empire d’une force ou d’une contrainte à laquelle elle n’a pu résister* ».

La formulation est dès lors modifiée dans le projet de nouveau Code pénal en ce sens que la personne qui a agi sous la contrainte d’une force irrésistible n’est pas « *pénalement responsable* ».

Se pose en outre la question de savoir si la définition de la force irrésistible telle qu’elle figure à l’article 71 du Code pénal ne doit pas être formulée de manière plus spécifique. Cet article est effectivement particulièrement succinct : il prévoit seulement qu’il est question de force majeure si on est contraint par une force à laquelle on n’a pu résister. Il ne mentionne pas d’autres conditions d’application. On est donc forcés de se raccrocher au contenu donné à la notion de force majeure par la jurisprudence et la doctrine.

Il est frappant de constater que par le passé, tant le terme « *gedrongen* » que le terme « *gedwongen* » étaient utilisés en fonction des versions néerlandaises du Code pénal. Dans la version officielle actuelle de l’article 71 du Code pénal, on lit toutefois le terme « *gedwongen* ». La discussion semble être définitivement close avec l’article 87 de la loi du 5 mai 2014 relative à l’internement des

⁶²⁵ B. BOULOC, *Droit pénal général*, Dalloz, 2011, 376-377.

⁶²⁷ B. BOULOC, *Droit pénal général*, Dalloz, 2011, 376-377.

⁶²⁸ BS 9 juli 2014. Zie ook reeds artikel 123 van de wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis, BS 13 juli 2007.

gerefereerd aan artikel 71 Sw. met de notie “gedwongen”. De term ‘gedwongen’ wordt nochtans bekritiseerd in bepaalde rechtsleer, omdat enkel zou worden bedoeld op de fysieke overmacht.⁶²⁹ Deze discussie werd ook ooit in Nederland gevoerd. De rechtsfiguur van de overmacht werd ondergebracht in het artikel 40 Sr. en luidt (nu nog steeds) als volgt: “*Niet strafbaar is hij die een feit begaat waartoe hij door overmacht is gedrongen*”.⁶³⁰ Het hanteren van de term ‘gedrongen’ is aldaar te verklaren door het feit dat in Nederland de rechtsfiguur van overmacht niet beperkt is tot de schuldontheffende gevallen van fysieke en psychische dwang, maar ook een belangenafweging kan impliceren die aan de overmacht een rechtvaardigend karakter kan geven. In dit laatste geval wordt overmacht gelijkgesteld met noodtoestand.⁶³¹ In de literatuur wordt ook gewag gemaakt van het feit dat de notie ‘gedrongen’ naast absolute fysieke dwang ook psychische relatieve overmacht kan opleveren.⁶³² De vraag rijst of de Nederlandse oplossing zomaar kan worden geëxtrapoleerd naar de Belgische rechtsorde. In België zijn overmacht en noodtoestand immers twee te onderscheiden rechtsfiguren en moet

personnes⁶³³, qui utilise le terme « *gedwongen* » en référence à l’article 71 du Code pénal. Le terme ‘gedwongen’ est néanmoins critiqué dans une certaine doctrine car il ne viserait que la force majeure physique.⁶³⁴ Cette discussion a également été menée à l’époque aux Pays-Bas. Le concept juridique de la force majeure figure à l’article 40 du Code pénal néerlandais, qui est rédigé comme suit (encore aujourd’hui) : « *Niet strafbaar is hij die een feit begaat waartoe hij door overmacht is gedrongen*. ».⁶³⁵ L’utilisation du terme ‘gedrongen’ s’explique par le fait qu’aux Pays-Bas, le concept juridique de la force majeure n’est pas limité aux cas d’exemption de culpabilité de contrainte physique et psychique, mais peut également impliquer une mise en balance des intérêts pouvant donner un caractère justificatif à la force majeure. Dans ce dernier cas, la force majeure est assimilée à un état de nécessité.⁶³⁶ La doctrine indique également que la notion ‘gedrongen’ peut non seulement impliquer une contrainte physique absolue mais également une force majeure psychique relative.⁶³⁷ La question est de savoir si la solution retenue aux Pays-Bas peut simplement

⁶²⁹ P. DHAERYER, “La force majeure en droit pénal”, in I. BOUIOUKLIEV (ed.), *La force majeure. Etat des lieux*, Limal, Anthemis, 2013, 213; C. VAN DEN WYNGAERT, B. DE SMET en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2014, 329; C.J. VANHOUDT en W. CALEWAERT, *Belgisch strafrecht*, II, Gent, Story-Scientia, 1976, 406.

⁶³⁰ F.P.M. WILLEME, *Overmacht in het strafrecht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1980, 25-32; M.M. DOLMAN, *Overmacht in het stelsel van strafuitsluitingsgronden*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2006, 95.

⁶³¹ F.A.J. KOOPMANS, *Prologen materieel strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 71-72.

⁶³² F.P.M. WILLEME, *Overmacht in het strafrecht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1980, 32-33; Zie ook M.M. DOLMAN, *Overmacht in het stelsel van strafuitsluitingsgronden*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2006, 141 e.v.

⁶³³ M.B., 9 juillet 2014. Voir également déjà l’article 123 de la loi du 21 avril 2007 relative à l’internement des personnes atteintes d’un trouble mental, M.B. du 13 juillet 2007.

⁶³⁴ P. DHAERYER, « La force majeure en droit pénal », dans I. BOUIOUKLIEV (éd.), *La force majeure. État des lieux*, Limal, Anthemis, 2013, 213 ; C. VAN DEN WYNGAERT avec l’assistance de S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrechten strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Anvers, Maklu, 2014, 329 ; C.J. VANHOUDT et W. CALEWAERT, *Belgisch strafrecht*, II, Gand, Story-Scientia, 1976, 406.

⁶³⁵ F.P.M. WILLEME, *Overmacht in het strafrecht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1980, 25-32 ; M.M. DOLMAN, *Overmacht in het stelsel van strafuitsluitingsgronden*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2006, 95.

⁶³⁶ F.A.J. KOOPMANS, *Prologen materieel strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 71-72.

⁶³⁷ F.P.M. WILLEME, *Overmacht in het strafrecht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1980, 32-33 ; voir également M.M. DOLMAN, *Overmacht in het stelsel van strafuitsluitingsgronden*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2006, 141 et suiv.

overmacht – althans volgens de rechtspraak van het Hof van Cassatie – altijd absoluut zijn, in die zin dat een volledige uitschakeling van de wilsvrijheid voorop wordt gesteld.

De vraag of men nu best de term ‘gedwongen’ dan wel ‘gedrongen’ hanteert, lijkt een academisch twistpunt te zijn zonder verdere gevolgen voor de rechtspraak. Volgens een eenduidige rechtspraak en rechtsleer overkoepelt overmacht immers zowel fysieke als morele overmacht.⁶³⁸ De twee vormen van overmacht worden in de rechtspraak van het Hof van Cassatie⁶³⁹ geassimileerd en kennen dezelfde toepassingsvoorwaarden.

In navolging van het advies van de Hoge Raad voor de Justitie (advies H.R.J., p. 3) werd een taalkundige aanpassing doorgevoerd om de tekst eenvoudiger te maken.

3. Interpretatie van de bepaling

Uit de cassatierechtspraak volgt dat overmacht slechts kan voortvloeien uit een van de wil van de mens onafhankelijke omstandigheid, welke die wil noch heeft kunnen voorzien, noch

être transposée dans l’ordre juridique belge. En Belgique, la force majeure et l’état de nécessité sont en effet deux concepts juridiques différents et la force majeure doit – du moins selon la jurisprudence de la Cour de cassation – toujours être absolue, en ce sens que cela suppose une suppression totale du libre arbitre.

La question de savoir s’il est préférable d’utiliser le terme ‘gedwongen’ ou ‘gedrongen’ semble être une question d’ordre académique sans aucune conséquence pour la pratique juridique. Selon une jurisprudence et une doctrine unanimes, la force majeure englobe effectivement la force majeure physique et morale.⁶⁴⁰ Les deux formes de force majeure sont assimilées l’une à l’autre dans la jurisprudence de la Cour de cassation⁶⁴¹ et connaissent les mêmes conditions d’application.

À la suite de l’avis du Conseil supérieur de la Justice (avis C.S.J., p. 3), une adaptation d’ordre linguistique a été effectuée afin de simplifier le texte.

3. L’interprétation de la définition

Il découle de la jurisprudence de la Cour de cassation que la force majeure ne peut résulter que d’un événement indépendant de la volonté humaine et que cette volonté n’a pu ni prévoir ni conjurer.⁶⁴⁴ Une force irrésistible extérieure est donc

⁶³⁸ Zie bv. F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge*, II, Brussel, Larcier, 2010, 416 e.v.; J.S.G. NYPELS, *Le Code pénal belge interprété*, 1867, 154; J. CONSTANT, *Traité élémentaire de Droit Pénal*, I, Luik, Imprimeries Nationales, 1965, 480; C.J. VANHOUDT en W. CALEWAERT, *Belgisch strafrecht*, II, Gent, Story-Scientia, 1976, 407 e.v.; C. VAN DEN WYNGAERT, B. DE SMET en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2014, 329.

⁶³⁹ Cass. 23 juni 1952, *Pas.* 1952, I, 685.

⁶⁴⁰ Voir, p. ex., F. KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge*, II, Bruxelles, Larcier, 2010, 416 et suiv.; J.S.G. NYPELS, *Le Code pénal belge interprété*, 1867, 154; J. CONSTANT, *Traité élémentaire de Droit Pénal*, I, Liège, Imprimeries Nationales, 1965, 480; C.J. VANHOUDT et W. CALEWAERT, *Belgisch strafrecht*, II, Gand, Story-Scientia, 1976, 407 et suiv.; C. VAN DEN WYNGAERT avec l’assistance de S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Anvers, Maklu, 2014, 329.

⁶⁴¹ Cass. 23 juin 1952, *Pas.* 1952, I, 685.

⁶⁴⁴ Voir notamment Cass. 28 novembre 1984, *Arr. Cass.* 1984-85, 436.

heeft kunnen voorkomen.⁶⁴² Er is dus een uitwendige onweerstaanbare dwang vereist (1). Een andere premisse die in het verlengde van de vorige voorwaarden ligt en stevast door de rechtspraak in de verf wordt gezet, is dat de vrije wil volledig moet zijn uitgeschakeld (2). Verder kan overmacht slechts worden ingeroepen wanneer de dader niet heeft bijgedragen tot het ontstaan van de toestand van overmacht (3).⁶⁴³

Een cassatiearrest van 16 september 2014⁶⁴⁶ (een arrest dat in lijn ligt van eerdere rechtspraak en rechtsleer) specificeert dat artikel 71 Sw. inhoudt dat de dader niet in de onmogelijkheid mag verkeren de dwang of de overmacht te voorzien of te vermijden en dat de dwang of overmacht hem moet opgelegd zijn, wat betekent dat hij zelf niet op actieve of passieve wijze mag hebben bijgedragen tot het ontstaan ervan.

Uit een analyse van de rechtspraak⁶⁴⁸ blijkt dat de invulling van het Belgisch overmachtsbegrip bijzonder streng is. De bewoordingen van artikel 71 Sw. laten op het eerste gezicht weinig manoeuvreerruimte en het Hof van Cassatie hanteert een restrictief overmachtsbegrip. Nochtans stellen we vast dat bepaalde bodemrechtspraak evolueert van een regime van absolute overmacht naar relatieve overmacht waar de redelijkheidstoets zegeviert. Het vereiste dat het om een uitwendige oorzaak moet gaan, lijkt in bepaalde jurisprudentie ook naar de achtergrond te

requis (1). Une autre prémisses qui s'inscrit dans le prolongement des conditions précédentes et qui est invariablement mise en avant par la jurisprudence est qu'il doit y avoir suppression totale du libre arbitre (2). En outre, la force majeure ne peut être invoquée que si l'auteur n'a pas contribué à la survenance de la situation de force majeure (3).⁶⁴⁵

Un arrêt de la Cour de cassation du 16 septembre 2014⁶⁴⁷ (un arrêt qui s'inscrit dans la lignée de la jurisprudence et de la doctrine antérieures) précise que l'article 71 du Code pénal requiert que l'auteur n'ait pas la possibilité de prévoir ni de conjurer cette contrainte ou cette force majeure et que la contrainte ou force majeure se soit imposée à lui, ce qui signifie qu'il n'a pu contribuer ni activement ni passivement à sa survenance.

Il ressort d'une analyse de la jurisprudence⁶⁴⁹ que le contenu de la notion belge de force majeure est particulièrement strict. La formulation de l'article 71 du Code pénal ne laisse à première vue que peu de marge de manoeuvre et la Cour de cassation adopte une notion restrictive de force majeure. On constate toutefois qu'une certaine jurisprudence des juges du fond témoigne d'une évolution d'un régime de force majeure absolue vers un régime de force majeure relative où le raisonnable l'emporte. L'exigence selon laquelle il doit s'agir d'une cause extérieure semble

⁶⁴² Zie o.m. Cass. 28 november 1984, *Arr. Cass.* 1984-85, 436.

⁶⁴³ Cass. 6 maart 1934, *Pas. I.*, 1934, 207; Cass. 25 juni 1956, *Pas. I.*, 1956, 1176; Corr. Gent 13 november 2000, *TMR* 2001, 249; Pol. Turnhout 4 april 2000, *AJT* 2000-2001, 351.

⁶⁴⁵ Cass. 6 mars 1934, *Pas. I.*, 1934, 207; Cass. 25 juin 1956, *Pas. I.*, 1956, 1176; Corr. Gand 13 novembre 2000, *TMR* 2001, 249; Pol. Turnhout 4 avril 2000, *AJT* 2000-2001, 351.

⁶⁴⁶ Cass. 16 september 2014, A.R. P.13.1847.N. Een soortgelijke definitie van overmacht lezen we ook in de bodemrechtspraak. Zie bv. Corr. Oudenaarde 3 maart 2006, *VAV* 2007, 42.

⁶⁴⁷ Cass. 16 septembre 2014, R.G. P.13.1847.N.

⁶⁴⁸ Zie hierover J. ROZIE, "Overmacht in het strafrecht: het artikel 71 Sw. ontleed", in J. ROZIE, S. RUTTEN en A. VAN OEVELEN (eds.), *Overmacht*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 133 e.v.

⁶⁴⁹ Voir à ce sujet J. ROZIE, « Overmacht in het strafrecht: het artikel 71 Sw. ontleed », dans J. ROZIE, S. RUTTEN et A. VAN OEVELEN (éds.), *Overmacht*, Anvers, Intersentia, 2015, 133 et suiv.

zijn gedrongen, hoewel dit niet altijd expliciet wordt geschreven.

Ook in bepaalde rechtsleer wordt het redelijkheidsprincipe geaccentueerd. Zo schrijft De Nauw⁶⁵⁰ dat in het raam van morele overmacht de morele druk zo sterk moet zijn en gericht moet zijn tegen zodanige belangen dat weerstand *redelijkerwijze* niet kan worden gevegd. Het moet tevens gaan om een onmiddellijk dreigend gevaar wat impliceert dat er *in redelijkheid* geen andere uitwegen openstaan. Verbruggen en Verstraeten verdedigen de stelling dat de voorwaarde dat de dwang niet aan de dader mag te wijten zijn in die zin moet worden vertaald dat de toestand van overmacht niet mag zijn ontstaan als gevolg van een tekortkoming aan een zorgvuldigheidsplicht om de *in concreto* ontstane overmachtssituatie te vermijden. Deze nuancering betekent volgens de betrokken auteurs dat het mogelijk ontstaan van de delictuele toestand *redelijkerwijze* voorzienbaar moet zijn.⁶⁵¹ Al deze uitgangspunten kunnen worden onderschreven.

Het vasthouden aan de vereiste van uitwendige dwang zonder enige nuancering lijkt ook niet altijd te beantwoorden aan enige realiteitszin. Het uitgangspunt is inderdaad dat er bij psychische overmacht sprake moet zijn van een van buiten komende dwang die op de psyché van de betrokkene moet hebben ingewerkt, maar het kan niet worden ontkend dat het in de eerste plaats gaat om de interne uitwerking die de externe omstandigheden op de dader hebben gehad. Dezelfde redenering gaat soms op m.b.t. fysieke overmacht in het raam van

aussi être reléguée à l'arrière-plan par une certaine jurisprudence, sans que cela ne soit pas toujours indiqué de façon explicite.

Une certaine doctrine met également l'accent sur le principe du raisonnable. Ainsi, De Nauw⁶⁵² écrit que, dans le cadre de la force majeure morale, la pression morale doit être à ce point forte et dirigée contre des enjeux tels qu'une résistance ne peut *raisonnablement* pas être exigée. Il doit également être question d'un danger imminent, ce qui implique qu'il n'y a *raisonnablement* pas d'autres issues. Verbruggen et Verstraeten défendent la thèse selon laquelle la condition qui requiert que la contrainte ne puisse pas résulter du fait de l'auteur doit être interprétée comme suit : la situation de force majeure ne peut pas découler d'un manquement à un devoir de prudence pour éviter la situation de force majeure telle qu'elle est survenue concrètement. Cette nuance signifie selon les auteurs concernés que la survenance éventuelle de la situation délictuelle doit *raisonnablement* être prévisible.⁶⁵³ On peut souscrire à l'ensemble de ces principes.

Le fait de s'en tenir, sans aucune nuance, à l'exigence de la contrainte extérieure ne semble également pas toujours répondre à un quelconque sens des réalités. Le principe est effectivement qu'en cas de force majeure psychique, il doit être question d'une contrainte extérieure qui doit avoir agi sur le psychique de l'intéressé, mais on ne peut nier qu'il est question en premier lieu de l'effet interne que les circonstances externes ont eu sur l'auteur. Le même raisonnement s'applique parfois à la force majeure

⁶⁵⁰ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 114.

⁶⁵¹ F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht & strafprocesrecht voor bachelors*, I, Antwerpen, Maklu, 2014, 74.

⁶⁵² A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Bruges, die Keure, 2008, 114.

⁶⁵³ F. VERBRUGGEN et R. VERSTRAETEN, *Strafrecht & strafprocesrecht voor bachelors*, I, Anvers, Maklu, 2014, 74.

verkeersongevallen veroorzaakt door lichamelijke malaise.

De *in concreto* toets moet dus het uitgangspunt zijn, maar correcties ten behoeve van de redelijkheid moeten mogelijk blijven. Zoals uit de rechtspraak van de Nederlandse Hoge Raad blijkt, mag het misschien waar zijn dat de verdachte of de beklaagde in een toestand is geraakt waarvan voor hem een sterke aandrang uitging om – desnoods exorbitante – acties te ondernemen, dat betekent niet dat redelijkerwijs niet van hem gevergd kan worden aan die aandrang weerstand te bieden.⁶⁵⁴ Deze benadering combineert als het ware subjectieve en objectieve elementen: hoewel de strafrechter met de kenmerken van de persoon van de actor rekening moet houden, zal toch een corrigerende objectieve maatstaf moeten worden gehanteerd. Op die manier kan de nodige abstrahering van een concreet geval worden gewaarborgd. De hamvraag bij uitstek lijkt o.i. dan ook de volgende te zijn: “Behoorde de dader in alle redelijkheid weerstand te bieden aan de dwang om een misdrijf te plegen?”⁶⁵⁵ Overmacht is m.a.w. iedere kracht, drang of dwang waartegen men redelijkerwijze geen weerstand kan of behoeft te bieden.^{656 657}

De rechtspraak van het Hof van Cassatie en de heersende rechtsleer klampen zich vast aan een absoluut overmachtsbegrip, nochtans verbiedt de tekst van artikel 71 Sw. geenszins de hantering van een relatieve evenknie. In Nederland, waar

physique dans le cadre d’accidents de la route causés par un malaise physique.

La vérification *in concreto* doit donc constituer le point de départ, mais des corrections dans une optique raisonnable doivent demeurer possibles. Comme il ressort de la jurisprudence du Hoge Raad néerlandais, il se peut que le suspect ou le prévenu soit confronté à une situation où il ressent une forte pression pour adopter des comportements excessifs, le cas échéant. Cela ne signifie pas que l’on ne peut pas raisonnablement exiger de lui qu’il résiste à cette pression.⁶⁵⁸ Cette approche combine, en réalité, des éléments subjectifs et objectifs : bien que le juge répressif doive tenir compte des caractéristiques de la personne de l’agent, une norme corrective objective devra tout de même être utilisée. La prise en considération d’un cas concret par abstraction peut ainsi être garantie. La question essentielle est dès lors la suivante : *L’agent devait-il raisonnablement résister à la contrainte de commettre une infraction ?*⁶⁵⁹ En d’autres termes, la force majeure est la force, la pression ou la contrainte contre laquelle on ne peut raisonnablement pas résister ou on n’a raisonnablement pas besoin de résister.^{660 661}

La jurisprudence de la Cour de cassation et la doctrine dominante s’en tiennent à une notion de force majeure absolue. Toutefois, le texte de l’article 71 du Code pénal n’interdit nullement d’avoir recours à une notion de force majeure

⁶⁵⁴ Zie overweging Hoge Raad 23 november 1999, NJ 2000, 89.

⁶⁵⁵ Zie in dezelfde zin M.M. DOLMAN, *Overmacht in het stelsel van strafuitsluitingsgronden*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2006, 321.

⁶⁵⁶ Zie ook C. KELK, “Het algemeen karakter van de overmacht”, *Delikt en Delinkwent* 2006, 824.

⁶⁵⁷ J. ROZIE, “*In abstracto* of *in concreto*? Over de subjectivering van de *bonus pater familias*-standaard bij de toetsing van de schuldontheffingsgronden van overmacht en dwaling”, NC 2016, 224 e.v.

⁶⁵⁸ Voir considération Hoge Raad 23 novembre 1999, NJ 2000, 89.

⁶⁵⁹ Voir dans le même sens M.M. DOLMAN, *Overmacht in het stelsel van strafuitsluitingsgronden*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2006, 321.

⁶⁶⁰ Voir également C. KELK, « Het algemeen karakter van de overmach » », *Delikt en Delinkwent* 2006, 824.

⁶⁶¹ J. ROZIE, « *In abstracto* of *in concreto*? Over de subjectivering van de *bonus pater familias*-standaard bij de toetsing van de schuldontheffingsgronden van overmacht en dwaling », NC 2016, 224 et suiv.

een aan artikel 71 Sw. vergelijkbaar artikel is opgenomen in het Wetboek van Strafrecht (art. 40 Sr.)⁶⁶² is de rechtspraak wel degelijk geëvolueerd van een absoluut naar een relatief overmachtsbegrip.⁶⁶³ Het volstaat dat van de beklagde redelijkerwijze niet kon worden gevergd in de gegeven situatie weerstand te bieden.⁶⁶⁴ Er doet zich m.a.w. een zodanige dwang voor, dat het weliswaar niet onmogelijk is zich er aan te onttrekken, maar het zich er wel aan onttrekken zou het gemiddelde weerstandsvermogen van de mens overstijgen.⁶⁶⁵

Meer nog, men houdt voor dat absolute overmacht niet echt ressorteert onder de werking van artikel 40 Sr. en men voert aan dat de absolute overmacht in de weg staat aan het aannemen van een voor een misdrijf noodzakelijk materieel en moreel bestanddeel zodat men aan de rechtsfiguur van de overmacht niet meer toekomt.⁶⁷⁰ Gevallen van absolute overmacht vormen dus eigenlijk de uitzondering.⁶⁷¹ Deze gedachtegang kan volledig worden gevolgd. Het redelijkheidscriterium moet

relative. Aux Pays-Bas, où une disposition comparable à l'article 71 du Code pénal figure dans le Wetboek van Strafrecht (art. 40 du Code pénal néerlandais)⁶⁶⁶, la jurisprudence a bel et bien évolué d'une notion de force majeure absolue vers une notion de force majeure relative.⁶⁶⁷ Le fait que l'on ne pouvait raisonnablement pas exiger du prévenu qu'il résiste dans une situation déterminée, suffit.⁶⁶⁸ En d'autres termes, la contrainte est telle qu'il n'est, en réalité, pas impossible de s'y soustraire, mais pour s'y soustraire, il faudrait déployer une résistance au-dessus de la moyenne.⁶⁶⁹

De plus, on soutient que la force majeure absolue ne tombe pas vraiment sous le champ d'application de l'article 40 du Code pénal néerlandais et on met en avant le fait que la force majeure absolue est incompatible avec l'admission d'un élément moral et d'un élément matériel comme condition de toute infraction, de sorte que la question liée au concept juridique de la force majeure reste sans objet.⁶⁷² Les cas de force majeure absolue constituent donc en réalité l'exception.⁶⁷³ On peut complètement adhérer à ce

⁶⁶² "Niet strafbaar is hij die een feit begaat waartoe hij door overmacht is gedrongen".

⁶⁶³ Voor uitgebreide studies m.b.t. overmacht in Nederland zie C. BRONKHORST, *Overmacht in het strafrecht*, Utrecht, Dekker & Van de Vegt, 1952, 302p.; M. MATHIJS, *Overmacht in het stelsel van strafuitsluitingsgronden*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2006, 364p.; D. VAN ECK en H.J.A. NOLTE, *Praeadviezen over de overmacht in het strafrecht*, 's-Gravenhage, Uitgeverij-Mij, 1947, 92p.; F.P.M. WILLEME, *Overmacht in het strafrecht*, Tjeenk Willink, Zwolle, 1980, 98p.

⁶⁶⁴ Zie o.m. Hoge Raad 17 november 1987, NJ 1988, 809; Hoge Raad 3 mei 1988, NJ 1989, 391; Hoge Raad 13 juni 1989, NJ 1990, 48; Hoge Raad 30 november 2004, NJ 2005, 94.

⁶⁶⁵ C. KELK, "Het algemeen menselijke karakter van de overmacht", *Delikt en delinkwent* 2006, 825.

⁶⁶⁶ « Niet strafbaar is hij die een feit begaat waartoe hij door overmacht is gedrongen. ».

⁶⁶⁷ Pour des études détaillées relatives à la force majeure aux Pays-Bas, voir C. BRONKHORST, *Overmacht in het strafrecht*, Utrecht, Dekker & Van de Vegt, 1952, 302p. ; M. MATHIJS, *Overmacht in het stelsel van strafuitsluitingsgronden*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2006, 364p. ; D. VAN ECK et H.J.A. NOLTE, *Praeadviezen over de overmacht in het strafrecht*, 's-Gravenhage, Uitgeverij-Mij, 1947, 92p. ; F.P.M. WILLEME, *Overmacht in het strafrecht*, Tjeenk Willink, Zwolle, 1980, 98p.

⁶⁶⁸ Voir notamment Hoge Raad 17 novembre 1987, NJ 1988, 809 ; Hoge Raad 3 mei 1988, NJ 1989, 391 ; Hoge Raad 13 juin 1989, NJ 1990, 48 ; Hoge Raad 30 novembre 2004, NJ 2005, 94.

⁶⁶⁹ C. KELK, « Het algemeen menselijke karakter van de overmacht », *Delikt en delinkwent* 2006, 825.

⁶⁷⁰ G.H. MEIJER, A. SEUTERS, R. TER HAAR, *Leerstukken strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2013, 65.

⁶⁷¹ J. DE HULLU, *Materieel strafrecht. Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, Deventer, Kluwer, 2009, 291-292.

⁶⁷² G.H. MEIJER, A. SEUTERS, R. TER HAAR, *Leerstukken strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2013, 65.

⁶⁷³ J. DE HULLU, *Materieel strafrecht. Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, Deventer, Kluwer, 2009, 291-292.

dan ook doorgang vinden bij de Belgische overmachtsthesis.

In antwoord op het advies van de Raad van State⁶⁷⁴ kan worden gesteld dat de notie “uitschakeling van de wilsvrijheid” die voortvloeit uit de rechtspraak van het Hof van Cassatie bijna per definitie impliceert dat een subjectieve toets noodzakelijk is. Hoe sterk het affect moet zijn om de wil onvrij te maken, hangt immers volkomen af van de individualiteit van de dader, zeker wanneer we de psychologische overmacht in het vizier hebben. Dit betekent geenszins dat de formulering in het Strafwetboek moet worden verlaten of dat de jurisprudentie moet afstappen van de vereiste van de volledige uitschakeling van de wilsvrijheid. Bekijkt men de casus immers vanuit een meer subjectieve bril zal men op een meer geloofwaardige manier kunnen stellen dat in hoofde van de geveerde dader de wilsvrijheid was uitgeschakeld wanneer alle concrete elementen in de richting wijzen dat de betrokken dader niet anders kon dan de wederrechtelijke gedraging te stellen.⁶⁷⁵

De gehanteerde formulering toont aan dat de penale dwang *in concreto* en dus in hoofde van de betrokkene moet worden beoordeeld. Om het onweerstaanbaar karakter te meten, zou moeten worden gerefereerd aan de leeftijd, het geslacht, de maatschappelijke ontwikkeling en de verstandelijke ontwikkeling van de dader. De *in concreto* beoordeling strookt trouwens ook met de huidige tekst van artikel 71 Sw.: “een macht waaraan hij niet heeft kunnen weerstaan”. Wanneer men de terminologie « waaraan hij niet hoefde te kunnen weerstaan » zou bezigen

raisonnement. Le critère du raisonnable doit dès lors se frayer un chemin dans l’approche belge de la force majeure.

En réponse à l’avis du Conseil d’État⁶⁷⁶, on peut affirmer que la notion de « suppression du libre arbitre » qui découle de la jurisprudence de la Cour de cassation implique pratiquement par définition qu’un contrôle subjectif est nécessaire. En effet, l’impact que doit avoir l’affect pour asservir la volonté dépend totalement de la personne de l’auteur, surtout si l’on a à l’esprit la force majeure psychologique. Cela ne signifie nullement que la formulation utilisée dans le Code pénal doit être abandonnée ou que la jurisprudence doit renoncer à la condition de la suppression totale du libre arbitre. En effet, si l’on considère la situation sous un angle plus subjectif, on pourra affirmer de manière plus crédible qu’il y a eu suppression du libre arbitre dans le chef de l’auteur concerné lorsque tous les éléments concrets tendent à montrer que celui-ci ne pouvait qu’avoir le comportement illicite.⁶⁷⁷

La formulation utilisée montre que la contrainte pénale doit être évaluée concrètement, et donc, dans le chef de l’intéressé. Afin de mesurer le caractère irrésistible, il y a lieu de se référer à l’âge, au sexe, au développement social et au développement intellectuel de l’auteur. L’évaluation concrète correspond d’ailleurs au texte actuel de l’article 71 du Code pénal : « une force à laquelle il n’a pu résister ». L’utilisation de la terminologie « une force à laquelle il n’a pu résister » s’écarte de trop du caractère *in concreto* envisagé de la

⁶⁷⁴ Advies Raad van State, nr. 100.

⁶⁷⁵ J. ROZIE « *In abstracto of in concreto* ? Over de subjectivering van de *bonus pater familias*-standaard bij de toetsing van de schuldontheffingsgrond van overmacht en dwaling », NC 2016, 223-236.

⁶⁷⁶ Avis du Conseil d’État, n° 100.

⁶⁷⁷ J. ROZIE « *In abstracto of in concreto* ? J. ROZIE, « In abstracto of in concreto? Over de subjectivering van de *bonus pater familias*-standaard bij de toetsing van de schuldontheffingsgronden van overmacht en dwaling », NC 2016, sous presse.

doet dit te veel afbreuk aan het vooropgestelde *in concreto* karakter van de rechtsfiguur omdat het doet veronderstellen dat de toetsingsmaatstaf de « *bonus pater familias* »-standaard is, wat niet correct is voor de rechtsfiguur van de penale dwang.

De *in concreto* toets is dus het uitgangspunt, maar correcties ten behoeve van de redelijkheid moeten mogelijk blijven. Zoals uit de rechtspraak van de Nederlandse Hoge Raad blijkt⁶⁷⁸, mag het misschien waar zijn dat de verdachte of de beklaagde in een toestand is geraakt waarvan voor hem een sterke aandrang uitging om – desnoods exorbitante – acties te ondernemen, dat betekent niet dat redelijkerwijs niet van hem gevergd kan worden aan die aandrang weerstand te bieden. Dit is in overeenstemming met het Nederlandse wetsartikel (art.40 Sr. : « Niet strafbaar is hij die een feit begaat waartoe hij door overmacht is gedrongen »). Deze benadering combineert als het ware subjectieve en objectieve elementen: hoewel de strafrechter met de kenmerken van de persoon van de actor rekening moet houden, zal toch een corrigerende objectieve maatstaf moeten worden gehanteerd. Op die manier kan de nodige abstrahering van een concreet geval worden gewaarborgd.

Men kan zich dus spiegelen aan de Nederlandse situatie.

M.b.t. één punt moet enig voorbehoud worden gemaakt bij de Nederlandse situatie. Relatieve overmacht omvat daar twee grondvormen: de zogenaamde psychische overmacht als schuldsluitingsgrond en de noodtoestand als rechtvaardigingsgrond. In 1923 poneerde de Hoge Raad uitdrukkelijk dat noodtoestand een vorm van overmacht is.⁶⁸⁰ In het ontwerp

figure juridique parce que cela laisse supposer que le critère de contrôle serait la norme du « *bonus pater familias* », ce qui n'est pas correct en ce qui concerne la figure juridique de la contrainte pénale.

Le critère *in concreto* est donc le point de départ, mais des corrections doivent demeurer possibles en faveur du raisonnable. Comme le montre la jurisprudence du Hoge Raad néerlandais⁶⁷⁹, il se peut que le suspect ou le prévenu soit confronté à une situation dans laquelle il ressent une forte pression d'entreprendre des actions, excessives, le cas échéant. Cela ne signifie pas que l'on ne peut pas raisonnablement exiger de lui qu'il résiste à cette pression. C'est conforme à l'article de loi néerlandais (art. 40 Sr. : « Niet strafbaar is hij die een feit begaat waartoe hij door overmacht is gedrongen. »). Cette approche combine pour ainsi dire des éléments subjectifs et objectifs : bien que le juge répressif doive tenir compte des caractéristiques de la personne de l'agent, on aura toute de même recours à une norme corrective objective. De cette manière, l'objectivation nécessaire d'un cas concret peut être assurée.

On peut donc s'inspirer de la situation néerlandaise.

La situation qui prévaut aux Pays-Bas, doit faire, sur un point, l'objet de quelques réserves. La force majeure relative englobe là-bas deux formes de base : la force majeure psychique comme cause d'exemption de culpabilité et l'état de nécessité comme cause de justification. En 1923, le Hoge Raad affirmait expressément que l'état de nécessité était une forme de force

⁶⁷⁸ Hoge Raad 23 november 1999, *NJ* 2000, 8.

⁶⁷⁹ Hoge Raad, 23 novembre 1999, *NJ* 2000, 8.

⁶⁸⁰ Hoge Raad 15 oktober 1923, *NJ* 1923, 1329.

blijven de noodtoestand en de overmacht echter losgekoppeld van elkaar, aangezien het rechtsfiguren betreft met eigen karakteristieken (zie de toelichting bij artikel 13 van het ontwerp).

4. Besluit

Concluderend kan dus worden gesteld dat de rechtsfiguur van de penale overmacht wel degelijk een plaats verdient in het Belgisch Strafwetboek. Een herschrijving van het artikel 71 Sw. is echter wel noodzakelijk. Zo dienen de woorden “*er is geen misdrijf*” geschrapt te worden, daar deze omschrijving niet congrueert met de kenmerken van een schuldontheffingsgrond. Voor het overige kan de algemene definitie van artikel 71 Sw. behouden blijven. Deze algemene definitie belet geenszins dat in de rechtspraak een redelijkheidstoets plaatsgrijpt.

Onoverkomelijke dwaling (artikel 23)

De onoverkomelijke dwaling is een door de rechtspraak gecreëerde schuldontheffingsgrond. Zij omvat zowel de dwaling voortkomend uit onwetendheid als die voortkomend uit een vergissing. In het ontwerp wordt hieraan een wettelijke grondslag gegeven.

Er kan worden gedwaald omtrent de feiten of omtrent het recht. Dwaling veronderstelt een totale afwezigheid van elk begrip omtrent de feiten (feitelijke dwaling) of de strafbaarheid van de gedraging (rechtsdwaling) door onwetendheid of vergissing. Tot vóór het cassatiearrest van 10 juli 1946⁶⁸² werd rechtsdwaling als schuldontheffingsgrond verworpen op grond van het geldende

majeure.⁶⁸¹ Dans le projet, l'état de nécessité et la force majeure restent toutefois dissociés, car ils portent sur des concepts juridiques qui ont des caractéristiques propres (voir commentaire de l'article 13 du projet).

4. Conclusion

En guise de conclusion, on peut donc dire que le concept juridique de la force majeure pénale mérite bel et bien une place dans le Code pénal belge. Il est toutefois nécessaire de réécrire l'article 71 du Code pénal. Ainsi, les mots « *Il n'y a pas d'infraction* » doivent être abrogés, car cette description ne correspond pas aux caractéristiques d'une cause d'exemption de culpabilité. Pour le reste, la définition générale de l'article 71 du Code pénal peut être maintenue. Cette définition générale n'empêche nullement qu'un contrôle du caractère raisonnable intervienne dans la jurisprudence.

L'erreur invincible (article 23)

L'erreur invincible est une cause d'exemption de culpabilité issue de la jurisprudence. Elle inclut l'erreur provenant tant d'une ignorance ou d'une erreur invincibles. Un fondement légal lui est donné dans le projet.

L'erreur peut être une erreur de fait ou de droit. Elle suppose que l'intéressé n'ait pas la moindre notion des faits (erreur de fait) ou du caractère punissable du comportement (erreur de droit), que ce soit par ignorance ou par erreur. Jusqu'à l'arrêt de la Cour de cassation du 10 juillet 1946⁶⁸⁵, l'erreur de droit comme cause d'exemption de culpabilité était rejetée sur la base de l'adage « *nemo*

⁶⁸¹ Conseil supérieur 15 octobre 1923, *NJ* 1923, 1329.

⁶⁸² Cass. 10 juli 1946, *Pas.* 1946, I, 293.

⁶⁸⁵ Cass. 10 juillet 1946, *Pas.* 1946, I, 293.

adagium “*nemo censetur ignorare legem*” (iedereen wordt geacht de wet te kennen). In 1946 heeft het Hof van Cassatie het geweer van schouder veranderd. Thans kunnen zowel rechtsdwaling als dwaling omtrent de feiten tot schuldonthefing leiden op voorwaarde dat de dwaling onoverwinnelijk of onoverkomelijk is, al moet worden opgemerkt dat de evolutie in de rechtspraak met betrekking tot het *lex certa* principe⁶⁸³ tot gevolg heeft gehad dat de rechtsdwaling zeer streng wordt ingevuld.⁶⁸⁴

Het is alleen de onoverkomelijke dwaling die een schuldonthefingsgrond kan opleveren.⁶⁸⁸ De dwaling is volgens het Hof van Cassatie onoverkomelijk wanneer iedere normale, voorzichtige, redelijke persoon geplaatst in dezelfde omstandigheden deze daad zou gesteld hebben.⁶⁸⁹ Er kan worden beargumenteerd dat een *in concreto* benadering inherent verbonden is aan het referentiekader van de *bonus pater familias*. Om uit te maken of een onwetendheid of vergissing onoverkomelijk is, moet immers worden gekeken naar de mate waarin de dwaling toe te schrijven is aan de betrokkene zelf.⁶⁹⁰ Het betreft eigenlijk een regime van *relatieve* onoverkomelijkheid of onoverwinnelijkheid. Zich spiegelen aan één enkele abstracte referentiepersoon voelt kunstmatig aan. Het uitgangspunt zou moeten zijn dat wordt nagegaan wat

censetur ignorare legem » (nul n'est censé ignorer la loi). En 1946, la Cour de cassation a changé son fusil d'épaule. À présent, tant l'erreur de droit que l'erreur de fait peuvent conduire à l'exemption de culpabilité à condition que l'erreur soit invincible, tout en soulignant que l'évolution dans la jurisprudence concernant le principe *lex certa*⁶⁸⁶ a eu pour conséquence que l'erreur de droit s'est vu attribuer un contenu très restrictif.⁶⁸⁷

Seule l'erreur invincible peut constituer une cause d'exemption de culpabilité.⁶⁹³ Selon la Cour de cassation, l'erreur est invisible si toute personne normale, prudente et raisonnable avait posé cet acte dans les mêmes circonstances.⁶⁹⁴ Il peut être argumenté qu'une approche *in concreto* est inhérente au cadre de référence du *bonus pater familias*. Pour déterminer si une ignorance ou une erreur est invincible, il convient en effet d'examiner dans quelle mesure l'erreur doit être imputée à l'intéressé lui-même.⁶⁹⁵ Il est question en réalité d'un régime d'*invincibilité* relative. Il semble artificiel de prendre comme étalon une personne de référence unique et abstraite. Le principe devrait être d'examiner quel aurait été le comportement de la grande majorité des personnes confrontées aux mêmes circonstances.⁶⁹⁶ On peut

⁶⁸³ Zie hierover J. ROZIE, “Beklaagde Alwetend. Over het criterium van de redelijke voorzienbaarheid als maatstaf van het *lex certa*-principe in strafzaken”, *RW* 2012-2013, 802-817.

⁶⁸⁴ Zie hierover J. ROZIE, “*In abstracto* of *in concreto*? Over de subjectivering van de *bonus pater familias*-standaard bij de toetsing van de schuldonthefingsgronden van overmacht en dwaling”, *NC* 2016, 224 e.v.

⁶⁸⁶ Voir à ce sujet J. ROZIE, « Beklaagde Alwetend. Over het criterium van de redelijke voorzienbaarheid als maatstaf van het *lex certa* principe in strafzaken », *RW* 2012-2013, 802-817.

⁶⁸⁷ Voir à ce sujet J. ROZIE, « *In abstracto* of *in concreto*? Over de subjectivering van de *bonus pater familias*-standaard bij de toetsing van de schuldonthefingsgronden van overmacht en dwaling », *NC* 2016, 224 et suiv.

⁶⁸⁸ Cass. 6 februari 1987, *Arr. Cass.* 1986-87, nr. 336.

⁶⁸⁹ Cass. 6 oktober 1952, *Arr. Cass.* 1953, 36.

⁶⁹⁰ B. DE SMET, “De onoverkomelijke rechtsdwaling als wapen tegen overregulering en artificiële incriminaties”, *RW* 1992-93, 1291.

⁶⁹³ Cass. 6 février 1987, *Arr. Cass.* 1986-87, n° 336.

⁶⁹⁴ Cass. 6 octobre 1952, *Arr. Cass.* 1953, 36.

⁶⁹⁵ B. DE SMET, « De onoverkomelijke rechtsdwaling als wapen tegen overregulering en artificiële incriminaties », *RW* 1992-93, 1291.

⁶⁹⁶ F. VAN VOLSEM, « De onoverwinnelijke rechtsdwaling en de noodtoestand in het bijzonder met betrekking tot milieumisdrijven », *TMR* 2012, 8.

de houding zou zijn geweest van de grote meerderheid van hen die zich in dezelfde omstandigheden bevonden.⁶⁹¹ Er kan ook worden bepleit dat de professionele achtergrond mee in de toetsing wordt betrokken.⁶⁹²

Het onoverwinnelijke karakter impliceert ook dat de dader zelf geen fout mag hebben aan de dwaling. Het feit dat de dader te goeder trouw handelde volstaat dus niet.⁶⁹⁸

Daarnaast moet de dwaling betrekking hebben op een constitutief bestanddeel van het misdrijf. Een dwaling betreffende andere omstandigheden, zoals bv. het bestaan van een verschoningsgrond, volstaat niet om de schuldontheffingsgrond aan te nemen.⁷⁰⁰

In navolging van het advies van de Hoge Raad voor de Justitie (advies H.R.J., p. 3) werd een taalkundige aanpassing doorgevoerd om de tekst eenvoudiger te maken.

Afdeling 4. Gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid

Gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid (artikel 24)

Bepaalde personen hebben volgens de strafwetgever niet het volle normbesef of

également plaider pour que le contexte professionnel soit pris en considération.⁶⁹⁷

Le caractère invincible implique aussi que l'auteur lui-même ne peut être à l'origine de l'erreur. Le fait que l'auteur agisse de bonne foi ne suffit donc pas.⁶⁹⁹

En outre, l'erreur doit porter sur un élément constitutif de l'infraction. Une erreur qui se rapporte à d'autres circonstances, comme par exemple l'existence d'une cause d'excuse, ne suffit pas pour admettre la cause d'exemption de culpabilité.⁷⁰¹

À la suite de l'avis du Conseil supérieur de la Justice (avis C.S.J., p. 3), une adaptation d'ordre linguistique a été effectuée afin de simplifier le texte.

Section 4. Les causes de non-imputabilité

Les causes de non-imputabilité (article 24)

Le législateur pénal considère que certaines personnes ne sont pas en mesure

⁶⁹¹ F. VAN VOLSEM, "De onoverwinnelijke rechtsdwaling en de noodtoestand in het bijzonder met betrekking tot milieumisdrijven", *TMR* 2012, 8.

⁶⁹² J. ROZIE, "In abstracto of in concreto? Over de subjectivering van de *bonus pater familias*-standaard bij de toetsing van de schuldontheffingsgronden van overmacht en dwaling", *NC* 2016, 227 e.v.

⁶⁹⁷ J. ROZIE, « In abstracto of in concreto? Over de subjectivering van de *bonus pater familias*-standaard bij de toetsing van de schuldontheffingsgronden van overmacht en dwaling », *NC* 2016, 227 et suiv.

⁶⁹⁸ Cass. 12 februari 1985, *Arr.Cass.* 1984-85, nr. 350, 802; Cass. 8 september 1982, *Arr.Cass.* 1982-83, 37, nr. 20,

⁶⁹⁹ Cass. 12 février 1985, *Arr.Cass.* 1984-85, n° 350, 802 ; Cass. 8 septembre 1982, *Arr.Cass.* 1982-83, 37, n° 20.

⁷⁰⁰ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 116, nr. 212; C. VAN DEN WYNGAERT, B. DE SMET EN S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2014, 336; C.J. VANHOUDT en W. CALEWAERT, *Belgisch strafrecht*, II, Gent, Story-Scientia, 1976, 402-403, nr. 809.

⁷⁰¹ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Bruges, die Keure, 2008, 116, n° 212 ; C. VAN DEN WYNGAERT avec l'assistance de S. VANDROMME en B. DE SMET, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Anvers, Maklu, 2014, 336 ; C.J. VANHOUDT et W. CALEWAERT, *Belgisch strafrecht*, II, Gand, Story-Scientia, 1976, 402-403, n° 809.

het waardeoordeel over het onderscheid tussen goed en kwaad, ofwel omdat ze geestesgestoord zijn, ofwel omdat ze minderjarig zijn. Deze personen worden daarom buiten het gewone strafrecht gehouden. Op hen worden vaak specifieke regels en sancties (maatregelen) toegepast. De toerekeningsvatbaarheid doelt op de mate waarin de dader voor het misdrijf moet instaan in verhouding tot zijn geestelijke vermogens en tot het inzicht in zijn handelingen.⁷⁰² De gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid hebben tot gevolg dat de dader van het misdrijf niet-toerekeningsvatbaar is, al blijft het stellen van de door een wettelijke delictsomschrijving vereiste gedraging wederrechtelijk en verwijtbaar. De vraag naar de al dan niet aanwezigheid van een grond van niet-toerekeningsvatbaarheid komt maar aan de orde, wanneer de aanwezigheid van rechtvaardigingsgronden en schuldontheffingsgronden wordt uitgesloten.

De gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid in het ontwerp zijn de geestesstoornis en de minderjarigheid.

In antwoord op het advies van de Raad van State⁷⁰⁴ kan worden gesteld dat wel degelijk zowel de geestesstoornis als de minderjarigheid dienen te ressorteren onder de gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid. Uiteraard dekken deze gronden als zodanig niet dezelfde lading. De reden dat ervoor geopteerd wordt deze twee gronden toch als schuldontheffingsgronden aan te merken, heeft te maken met de systematiek die erachter schuilgaat. De volgorde van de te hanteren rechtsfiguren (rechtvaardigingsgronden, schuldontheffingsgronden, gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid) is van

de faire la distinction entre le bien et le mal (sens des valeurs ou jugement de valeur), soit parce qu'elles souffrent d'un trouble mental, soit parce qu'elles sont mineures. C'est la raison pour laquelle ces personnes ne sont pas soumises au droit pénal ordinaire. Des règles et sanctions (mesures) spécifiques s'appliquent à elles. L'imputabilité vise à déterminer dans quelle mesure l'auteur doit être tenu responsable de l'infraction au regard de ses aptitudes mentales et de la conscience de ses actes.⁷⁰³ Les causes de non-imputabilité ont pour effet que l'auteur de l'infraction ne peut être tenu responsable, même si l'adoption du comportement infractionnel demeure illicite et répréhensible. La question de l'existence ou non d'une cause de non-imputabilité se pose uniquement lorsque toute cause de justification ou d'exemption de culpabilité est exclue.

Les causes de non-imputabilité dans le projet sont le trouble mental et la minorité.

En réponse à l'avis du Conseil d'État⁷⁰⁵, on peut affirmer qu'effectivement, tant le trouble mental que la minorité doivent figurer parmi les causes de non-imputabilité. En soi, ces causes ne recouvrent évidemment pas la même réalité. La raison pour laquelle il a été décidé de considérer ces deux causes comme des causes d'exemption de culpabilité est liée à la systématique sous-jacente. L'ordre des figures juridiques à utiliser (causes de justification, causes d'exemption de culpabilité, causes de non-imputabilité) est crucial. Ainsi, le mineur peut évidemment d'abord invoquer des causes de justification ou

⁷⁰² A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 86.

⁷⁰³ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Bruges, die Keure, 2008, 86.

⁷⁰⁴ Advies Raad van State, nr. 102.

⁷⁰⁵ Avis du Conseil d'État, n° 102.

cruciaal belang. Zo kan de minderjarige zich uiteraard eerst beroepen op rechtvaardigingsgronden of schuldontheffingsgronden, alvorens men zich kan buigen over de rechtsgevolgen van het door hem gepleegde als misdrijf omschreven feit. De logica van de redenering vereist m.a.w. dat de minderjarigheid bij de gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid wordt ondergebracht. In zaken waarbij zowel minderjarige als meerderjarige daders worden betrokken, heeft men dergelijke logische opbouw zeker nodig. Het door de Raad van State voorgestelde alternatief om in het begin van het Boek I van het Strafwetboek een afzonderlijke regeling toe te voegen met categorieën die de wetgever niet strafrechtelijk verantwoordelijk wil stellen, zoals de minderjarigen, kan omwille van voorgaande redenen niet worden onderschreven. Bovendien zou een dergelijke aparte classificatie ertoe kunnen leiden dat een uithandengeving van de minderjarige op het eerste gezicht niet meer mogelijk wordt gemaakt, wat niet de bedoeling kan zijn.

Geestesstoornis (artikel 25)

M.b.t. de grond van niet-toerekeningsvatbaarheid van de geestesstoornis op het ogenblik van het plegen van het misdrijf wordt er in het ontwerp voor gekozen om de aanhef “*er is geen misdrijf*” van het huidige artikel 71 Sw. te schrappen aangezien dit juridisch niet correct is. De geestesstoornis is een grond van niet-toerekeningsvatbaarheid en heft de wederrechtelijkheid van een gedraging niet op. Het misdrijf blijft bestaan, spijs de grond van niet-toerekeningsvatbaarheid. Het moreel bestanddeel wordt immers in principe niet beïnvloed door de geestesstoornis.⁷⁰⁶

des causes d'exemption de culpabilité avant que l'on puisse se pencher sur les conséquences juridiques du fait qualifié infraction qu'il a commis. La logique du raisonnement exige en d'autres termes que la minorité relève des causes de non-imputabilité. Dans des affaires concernant tant des auteurs mineurs que majeurs, une construction logique de ce type est assurément nécessaire. Pour les raisons précitées, il ne peut être souscrit à l'alternative proposée par le Conseil d'État qui consisterait à ajouter au début du Livre 1er du Code pénal une disposition distincte mentionnant les catégories que le législateur n'entend pas déclarer responsables pénalement, comme les mineurs. Par ailleurs, une telle classification distincte pourrait rendre impossible à première vue un dessaisissement du mineur, ce qui ne peut être l'objectif poursuivi.

Le trouble mental (article 25)

Pour la cause de non-imputabilité consistant en un trouble mental au moment de la commission de l'infraction, le choix est fait dans le projet d'abroger les premiers mots de l'actuel article 71 du Code pénal, « *Il n'y a pas d'infraction* », car cela n'est pas correct d'un point de vue juridique. Le trouble mental est une cause de non-imputabilité et ne supprime pas le caractère illicite d'un comportement. L'infraction continue d'exister en dépit de la cause de non-imputabilité. En principe, l'élément

⁷⁰⁶ A. DE NAUW, “De niet-toerekeningsvatbaarheid sluit niet noodzakelijkerwijze het opzet uit”, in F. DERUYCK, M. DE SWAEF, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEST en R. VERSTRAETEN (eds.), *De wet voorbij*.

In het verlengde hiervan moet worden benadrukt dat de geestesstoornis het opzettelijk misdrijf in hoofde van de dader nooit automatisch kan veranderen in een onopzettelijk misdrijf. Deze uitgangspunten werden in de verf gezet in een cassatiearrest van 12 februari 2008.⁷⁰⁸ De geestesgestoorde delinquent kan dus perfect het moreel bestanddeel van artikel 520 Sw. hebben vervuld (vernietelen of pogen te vernietelen van een gebouw,... door het veroorzaken van een ontploffing) zelfs indien zou blijken dat hij zich door verstikking om het leven wou brengen en op het ogenblik der feiten in een ernstige geestesstoornis verkeerde die hem ongeschikt maakte tot het controleren van zijn daden.⁷⁰⁹ In dezelfde optiek heeft de persoon die een verkeersongeval heeft veroorzaakt met dodelijke afloop voor het slachtoffer (art. 419, tweede lid, Sw.) het moreel bestanddeel van het misdrijf vervuld wanneer hij met het maneuver (*in casu* bewust inrijden op een tegenligger) enkel zichzelf van het leven wou beroven.⁷¹⁰ Zo ook heeft iemand die onder invloed van een ernstige paranoia een persoon doodt in een waan dat het zijn vijand is, wel degelijk het opzet om te

moral n'est effectivement pas influencé par le trouble mental.⁷⁰⁷

Dans le prolongement de ce qui précède, il convient d'insister sur le fait que le trouble mental ne peut jamais transmuier automatiquement l'infraction intentionnelle dans le chef de l'auteur en une infraction involontaire. Ces principes ont été mis en avant dans un arrêt de la Cour de cassation du 12 février 2008.⁷¹² Le délinquant qui est atteint d'un trouble mental peut donc parfaitement avoir réalisé l'élément moral de l'article 520 du Code pénal (détruire ou tenter de détruire, par l'effet d'une explosion, des édifices, etc.), même s'il devait apparaître qu'il voulait se tuer par asphyxie et qu'au moment des faits, il se trouvait dans un état grave de déséquilibre mental, le rendant incapable du contrôle de ses actes.⁷¹³ Dans la même optique, la personne qui a provoqué un accident de la circulation ayant entraîné la mort de la victime (art. 419, alinéa 2, du Code pénal) a réalisé l'élément moral de l'infraction lorsqu'il voulait se tuer en effectuant la manœuvre (en l'espèce emboutir un véhicule venant en sens inverse).⁷¹⁴ De même, une personne sous l'effet d'une grave paranoïa qui en tue une autre, croyant qu'il s'agit d'un ennemi, a bel et

Liber Amicorum Luc Huybrechts, Antwerpen, Intersentia, 2010, 65-76; A. JEURISSEN, "Het morele element in hoofde van de geestesgestoorde delinquent", *NC* 2011, 127-178; J. ROZIE, "De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent", in X (ed.), *Verantwoordelijkheid en recht: eerste facultair congres Faculteit Rechten Universiteit Antwerpen*, Mechelen, Kluwer, 2008, 217-238.

⁷⁰⁷ A. DE NAUW, « De niet-toerekeningsvatbaarheid sluit niet noodzakelijkerwijze het opzet uit », dans F. DERUYCK, M. DE SWAEF, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEEST et R. VERSTRAETEN (éds.), *De wet voorbij. Liber Amicorum Luc Huybrechts*, Anvers, Intersentia, 2010, 65-76; A. JEURISSEN, « Het morele element in hoofde van de geestesgestoorde delinquent », *NC* 2011, 127-178 ; J. ROZIE, « De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent », dans X (éd.), *Verantwoordelijkheid en recht: eerste facultair congres Faculteit Rechten Universiteit Antwerpen*, Malines, Kluwer, 2008, 217-238.

⁷⁰⁸ Cass. 12 februari 2008 (P.07.1185.N). Zie in dezelfde zin Cass. 10 december 1941, *Pas.* 1941, I, 447; K.I. Bergen 15 juni 1999, *RDPC* 2000, 742.

⁷⁰⁹ Deze feiten lagen aan de basis van het cassatiearrest van 12 februari 2008 (P.07.1185.N).

⁷¹⁰ Deze feiten lagen aan de basis van het arrest van de kamer van inbeschuldigingstelling te Bergen van 15 juni 1999 (KI Bergen 15 juni 1999, *RDPC* 2000, 742).

⁷¹² Cass. 12 février 2008 (P.07.1185.N). Voir dans le même sens Cass. 10 décembre 1941, *Pas.* 1941, I, 447 ; chambre des mises en accusation de Mons 15 juin 1999, *Rev.dr.pén.* 2000, 742.

⁷¹³ Ces faits se trouvaient à la base de l'arrêt de la Cour de cassation du 12 février 2008 (P.07.1185.N).

⁷¹⁴ Ces faits se trouvaient à la base de l'arrêt de la chambre des mises en accusation de Mons du 15 juin 1999 (chambre des mises en accusation de Mons 15 juin 1999, *Rev.dr.pén.* 2000, 742).

doden.⁷¹¹ Het moreel bestanddeel is dus vervuld. Zijn gedrag kan hem ook worden verweten (ten minste wanneer hij buiten de actieradius van de rechtsfiguur van de overmacht of de dwaling valt). Hij kan echter wel ontoerekeningsvatbaar worden verklaard.

Het dient te worden benadrukt dat ook hier de Franse wetgever de in het artikel 64 van de *Code Napoléon* van 1810 gebruikte termen “*Il n’y a ni crime ni délit (...)*” heeft gewijzigd. Het artikel 122-1 van de *Nouveau Code Pénal* luidt thans als volgt: “*N’est pas pénalement responsable la personne qui était atteinte, au moment des faits, d’un trouble psychique ou neuropsychique ayant aboli son discernement ou le contrôle de ses actes (...)*”.

Een herschrijving van het artikel 71 Sw. naar Frans model wordt met het ontwerp ook in België doorgevoerd.

Voor het overige herneemt het ontwerp het criterium uit het huidige artikel 71 Strafwetboek, zijnde het tenietgaan van zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan. Het ruimere criterium dat voor de internering wordt gehanteerd door artikel 9 van de Wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen (BS 9 juli 2014), zijnde dat de dader moet lijden aan “*een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast*” werd niet weerhouden. De opstellers van het ontwerp zijn de mening toegedaan dat het laatste deel van dit criterium (nl. de geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden ernstig heeft aangetast) aanleiding zou kunnen geven tot een te grote onduidelijkheid over het toepassingsgebied en bijgevolg een

bien l’intention de tuer.⁷¹⁵ L’élément moral est donc présent. Son comportement peut également lui être reproché (du moins lorsqu’il ne tombe pas sous le champ d’action du concept juridique de la force majeure ou de l’erreur). Il peut toutefois être déclaré irresponsable.

Il convient de souligner que le législateur français a aussi modifié sur ce point les termes utilisés à l’article 64 du *Code Napoléon* de 1810, « *Il n’y a ni crime ni délit (...)* ». L’article 122-1 du *Nouveau Code pénal* est à présent rédigé comme suit : « *N’est pas pénalement responsable la personne qui était atteinte, au moment des faits, d’un trouble psychique ou neuropsychique ayant aboli son discernement ou le contrôle de ses actes (...)* ».

Dans le projet, l’article 71 du Code pénal belge sera réécrit selon le modèle français.

Pour le surplus, le projet adopte le critère repris à l’article 71 actuel du Code pénal, à savoir l’abolition totale dans le chef de l’agent de sa capacité de discernement ou de contrôle de ses actes. Le critère plus large prévu pour l’internement par l’article 9 de la loi du 5 mai 2014 relative à l’internement des personnes (M.B., 9 juillet 2014) à savoir que l’auteur doit être atteint d’« un trouble mental qui a aboli ou gravement altéré sa capacité de discernement ou de contrôle de ses actes » n’a pas été retenu. Les auteurs du projet estiment que la dernière partie de ce critère (à savoir le trouble mental qui a aboli ou gravement altéré sa capacité de discernement ou de contrôle de ses actes) pourrait donner lieu à une trop grande imprécision concernant son champ d’application et, en conséquence, entraîner un manque de cohérence dans

⁷¹¹ Deze feiten liggen in het verlengde van de feiten die aan de basis lagen van het cassatiearrest van 10 december 1941 (Cass. 10 december 1941, *Arr.Cass.* 1941, 252).

⁷¹⁵ Ces faits s’inscrivent dans le prolongement des faits qui se trouvaient à la base de l’arrêt de la Cour de cassation du 10 décembre 1941 (Cass. 10 décembre 1941, *Arr.Cass.* 1941, 252).

gebrek aan coherentie in de toepassing van deze bepaling. Zij opteren er aldus voor de grond van niet-toerekeningsvatbaarheid te beperken tot een dader “die op het tijdstip van de feiten leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan”. Dit criterium heeft het voordeel van de duidelijkheid doordat een duidelijke grens wordt getrokken op het vlak van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid.

Men wordt evenwel ook vaak geconfronteerd met situaties waarin de verantwoordelijkheid van de dader niet volledig ontbreekt, maar slechts verminderd is ten gevolge van een geestesstoornis.⁷¹⁶ In dergelijk geval kan een gevangenisstraf niet volstaan om een antwoord te bieden op de problematiek die aan de basis ligt van het misdrijf en zo recidive te voorkomen. De auteurs van het ontwerp hebben de keuze gemaakt om van deze staat van verminderde toerekeningsvatbaarheid geen grond van ontoerekeningsvatbaarheid of strafverminderende verschoningsgrond te maken. Dit tussenniveau tussen de volledige onverantwoordelijkheid en het volledige genot van zijn geestelijke vermogens is moeilijk te omschrijven als strafrechtelijke begrip en zou het risico creëren eindeloze debatten uit te lokken

l'application de cette disposition. Le choix est donc fait de limiter la cause de non-imputabilité à un auteur « *qui, au moment des faits, était atteint d'un trouble mental qui a aboli sa capacité de discernement ou de contrôle de ses actes* ». Ce critère offre l'avantage de la clarté en traçant une frontière nette sur le plan de la responsabilité.

Ceci étant dit, on est souvent confronté à des situations dans lesquelles la responsabilité de l'auteur n'est pas totalement absente, mais est seulement atténuée en raison du trouble mental⁷¹⁸. Dans ce cas, une peine d'emprisonnement ne peut pas suffire pour rencontrer la problématique qui se trouve à la base de l'infraction et prévenir la récidive. Les auteurs du projet ont pris l'option de ne pas ériger cet état de responsabilité pénale atténuée (« verminderde toerekeningsvatbaarheid ») en cause d'irresponsabilité pénale ou en cause d'excuse atténuante. Cet état intermédiaire entre l'irresponsabilité totale et la jouissance complète de ses facultés mentales apparaît difficile à circonscrire en tant que notion de droit pénal et risque de provoquer des débats

⁷¹⁶ Zie o.a. N. COLETTE-BASECQZ, “Quel devenir pour les malades mentaux ‘délinquants’?”, in F. DERUYCK en M. ROZIE (eds.), *Het strafrecht bedreven. Liber Amicorum Alain De Nauw*, Brugge, die Keure, 2011, 103; K. HANOULLE en F. VERBRUGGEN, “Ivorentorenmentaliteit in de kerkers? Het problematische begrip toerekeningsvatbaarheid”, in F. DERUYCK en M. ROZIE (eds.), *Het strafrecht bedreven. Liber amicorum Alain De Nauw*, Brugge, die Keure, 2011, 332; J. MATTHIJS, “La loi de défenses sociale à l'égard des anormaux. Évolution des concepts”, *JT* 1965, 167-168; P. STAQUET, “Loi relative aux droits du patient et psychiatre”, in X. (éd.), *Liber Amicorum Jean-Luc Fagnart*, Louvain-la-Neuve, Anthemis, 2008, 812; S. VANKEERBERGHEN, “Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland”, *Jura Falc.* 2013-14, 315-318.

⁷¹⁸ Voir notamment N. COLETTE-BASECQZ, « Quel devenir pour les malades mentaux ‘délinquants’ ? », in F. DERUYCK et M. ROZIE (eds.), *Het strafrecht bedreven. Liber Amicorum Alain De Nauw*, Bruges, die Keure, 2011, 103 ; K. HANOULLE et F. VERBRUGGEN, « Ivorentorenmentaliteit in de kerkers ? Het problematische begrip toerekeningsvatbaarheid », in F. DERUYCK et M. ROZIE (eds.), *Het strafrecht bedreven. Liber amicorum Alain De Nauw*, Bruges, die Keure, 2011, 332. J. MATTHIJS, « La loi de défense sociale à l'égard des anormaux. Évolution des concepts », *J.T.*, 1965, 167-168 ; P. STAQUET, « Loi relative aux droits du patient et psychiatre », in X. (éd.), *Liber Amicorum Jean-Luc Fagnart*, Louvain-la-Neuve, Anthemis, 2008, 812 ; S. VANKEERBERGHEN, « Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland », *Jura Falc.*, 2013-2014, 315-318.

voor de hof van van assisen en de correctionele rechtbanken.⁷¹⁷

Bij gevolg is er voor gekozen rekening te houden met de verminderde toerekeningsvatbaarheids op het niveau van het bepalen van de strafrechtelijke reactie die moet worden gegeven ten aanzien van een dader die niet onverantwoordelijk wordt geacht maar voor wie een verminderde toerekeningsvatbaarheid moet worden vastgesteld ten gevolge van een geestesstoornis of medische problemen waar hij aan lijdt. De probatiestraf, waarvan de maximale duur op vijf jaar wordt gebracht, en de nieuwe behandeling onder vrijheidsberoving, eventueel gekoppeld aan de straf van de verlengde opvolging (art. 48) moeten toestaan een aangepaste behandeling van de betrokkene te bieden.

De wetgever zal desgevallend moeten onderzoeken of voor de meest ernstige gevallen (een ernstige aantasting van zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden) die een ernstig maatschappelijk gevaar uitmaken de internering mogelijk moet blijven, zoals vandaag het geval is (cf. *infra*).

Dat is de reden waarom het voorontwerp een driedelig onderscheid maakt tussen:

- toerekeningsvatbare personen: zij worden gewoon gestraft;
- verminderd toerekeningsvatbare personen: indien zij niet worden geïnterneerd, worden zij gestraft, maar met het oog op de behandeling van de stoornis die aan de basis ligt van de feiten. Met deze doelstelling voor ogen, voert het voorontwerp de behandeling onder vrijheidsberoving in (art. 42) en de

sans fin devant les cours d’assises et les juridictions correctionnelles⁷¹⁹.

Par conséquent, le choix a été fait de prendre en compte l’état de responsabilité pénale atténuée (« verminderde toerekeningsvatbaarheid ») au niveau de la détermination de la réaction pénale que l’on devait adopter à l’égard d’un agent qui n’est pas jugé irresponsable mais qui doit se voir reconnaître une responsabilité pénale atténuée en raison des troubles psychiques ou médicaux dont il est atteint. La peine de probation dont la durée maximale est portée à cinq ans et le nouveau traitement sous privation de liberté éventuellement assortie d’une peine de suivi prolongé (art. 48) doivent permettre une prise en charge adaptée de l’intéressé.

Le législateur devra, le cas échéant, examiner si dans les cas les plus graves (en cas d’altération grave des capacités de discernement et de volonté) entraînant un danger social grave, la mesure d’internement doit rester possible comme c’est le cas à l’heure actuelle (cf. *infra*).

C’est la raison pour laquelle l’avant-projet établit une triple distinction entre :

- les personnes pouvant être tenues responsables : elles sont sanctionnées normalement ;
- les personnes dont la responsabilité est atténuée : si elles ne sont pas internées, elles seront sanctionnées, mais en vue de traiter le trouble qui est à la base des faits. Dans cette optique, l’avant-projet introduit le traitement sous privation de liberté (art. 42) et la possibilité d’un suivi prolongé (art.

⁷¹⁷ Zie hieromtrent J. BIJLSMA en G. MEYNEN, “Heeft ons strafrecht de ‘verminderde’ toerekeningsvatbaarheid wel nodig?”, *NJB* 2017, p. 262 e.v.

⁷¹⁹ Voy., sur cette question, J. Bijlsma et G. Meynen, « Heeft ons strafrecht de ‘verminderde’ toerekeningsvatbaarheid wel nodig? », *N.J.B.*, 2017, p. 262 et s.

mogelijkheid van een verlengde opvolging (art. 46). Ook de probatiestraf (art. 44) kan hier in sommige gevallen een antwoord bieden

- ontoerekeningsvatbare personen: op hen is de grond van niet-toerekeningsvatbaarheid van toepassing. Zij worden bijgevolg niet gestraft. Eventueel kunnen zij wel worden geïnterneerd, indien aan de toepassingsvoorwaarden daarvan is voldaan.

Om de coherentie van de strafrechtelijke keten te verhogen, is het daarom aan te bevelen dat in de interneringswetgeving de toepassingscriteria van de internering af te stemmen op het criterium dat wordt gehanteerd voor de geestesstoornis als grond van niet-toerekeningsvatbaarheid⁷²⁰. De internering zou zo zijn voorbehouden voor de meest ernstige aandoeningen, zijnde deze die bij de dader het oordeelsvermogen of de controle over zijn daden tenietdoet, terwijl de minder ernstige vormen een strafrechtelijk antwoord krijgen via de behandeling onder vrijheidsberoving en de verlengde opvolging. Een andere optie zou kunnen zijn een grotere flexibiliteit te behouden om tegemoet te komen aan de diverse situaties van verminderde toerekeningsvatbaarheid met behoud van de mogelijkheid tot internering voor de meest ernstige gevallen.

In navolging van het advies van de Hoge Raad voor de Justitie (advies H.R.J., p. 3) werd een taalkundige aanpassing doorgevoerd om de tekst eenvoudiger te maken.

46). La peine de probation (art. 44) peut également apporter une solution dans certains cas ;

- les personnes irresponsables : la cause de non-imputabilité s'applique ici. Elles ne sont en conséquence pas sanctionnées. Elles peuvent toutefois être internées si les conditions d'application de l'internement sont réunies.

En vue d'améliorer la cohérence de la chaîne pénale, on pourrait envisager d'harmoniser dans la législation relative à l'internement, les critères d'application de l'internement au critère utilisé pour le trouble mental comme cause de non-imputabilité⁷²¹. L'internement serait ainsi réservé aux pathologies les plus graves, à savoir celles qui abolissent les capacités de discernement ou de volonté de l'agent tandis que les formes plus atténuées devraient recevoir une réponse pénale dans le traitement sous privation de liberté et celle de suivi prolongé. L'autre option serait de conserver une plus grande flexibilité pour rencontrer les situations diverses de responsabilité pénale atténuée en conservant la possibilité de prononcer l'internement pour les cas les plus graves.

À la suite de l'avis du Conseil supérieur de la Justice (avis C.S.J., p. 3), une adaptation d'ordre linguistique a été effectuée afin de simplifier le texte.

⁷²⁰ Dit neemt niet weg dat de wetgever ervoor kan kiezen om de internering van personen die lijden aan een geestesstoornis van wie het oordeelsvermogen of de controle over hun daden is tenietgedaan te beperken tot bepaalde soorten misdrijven, zoals bv. misdrijven die een aantasting of een bedreiging van de fysieke of psychische integriteit hebben opgeleverd.

⁷²¹ Cela n'enlève rien au fait que le législateur peut choisir de limiter l'internement de personnes atteintes d'un trouble mental qui abolit ou altère gravement leur capacité de discernement ou de contrôle de leurs actes à certains types d'infractions, comme les infractions ayant entraîné une atteinte à l'intégrité physique ou psychique ou une menace contre celle-ci.

Minderjarigheid (artikel 26)

Met betrekking tot de grond van niet-toerekeningsvatbaarheid van de jeugdige leeftijd of minderjarigheid volstaat het deze grond te vermelden. De uitwerking wordt immers geregeld in de Jeugdbeschermingswet en behoort sinds de zesde staatshervorming tot de bevoegdheid van de Gemeenschappen.

In navolging van het advies van de Hoge Raad voor de Justitie (advies H.R.J., p. 3) werd een taalkundige aanpassing doorgevoerd om de tekst eenvoudiger te maken.

Hoofdstuk 4. Straffen

Afdeling 1. Algemeen

Zoals aangehaald in de inleiding, is een doeltreffende straf een voorzienbare, coherente en begrijpelijke straf die is aangepast aan de situatie van de veroordeelde en die maatschappelijk verantwoord is. Daartoe moet het Strafwetboek een ruim gediversifieerd sanctiepalet omvatten en de gewenste flexibiliteit bieden.

Omwille van de coherentie en duidelijkheid moeten de vastgestelde straffen in het Strafwetboek een getrouwe weerspiegeling zijn van de straffen die de rechter de delinquent daadwerkelijk kan opleggen. Thans stemt het merendeel van de (theoretische) straffen waarin is voorzien voor de misdrijven vermeld onder Boek II van het Strafwetboek geenszins overeen met de straffen die daadwerkelijk worden opgelegd door de rechter na toepassing van de verzachtende omstandigheden.

De straffenschalen in het Strafwetboek weerspiegelen de praktijk niet langer.

La minorité (article 26)

Concernant la cause de non-imputabilité du jeune âge ou de la minorité, le fait de la mentionner suffit. En effet, la question est réglée dans la loi relative à la protection de la jeunesse et relève depuis la sixième réforme de l'État de la compétence des Communautés.

À la suite de l'avis du Conseil supérieur de la Justice (avis C.S.J., p. 3), une adaptation d'ordre linguistique a été effectuée afin de simplifier le texte.

Chapitre 4. Les peines

Section 1re. Généralités

Comme indiqué dans l'introduction, une peine performante est une peine prévisible, cohérente, compréhensible, adaptée à la situation du condamné et justifiée socialement. Pour atteindre cet objectif, le Code pénal doit offrir un panel de peines largement diversifiées et permettre la flexibilité souhaitée.

Dans un souci de cohérence et de clarté, les peines fixées dans le Code doivent refléter de façon fidèle les peines que le juge peut effectivement infliger au délinquant. A l'heure actuelle, la plupart des peines (théoriques) prévues pour les infractions figurant au Livre II du Code pénal ne correspondent nullement aux peines effectivement infligées par le juge après application des circonstances atténuantes.

Les échelles de peines fixées dans le Code pénal ne reflètent plus les pratiques

Meer bepaald door het mechanisme van de systematische correctionalisering van het merendeel van de misdaden zijn de theoretische straffen die voor die misdrijven in het wetboek zijn vastgesteld niet langer de straffen die worden toegepast, aangezien zij veranderen in correctionele straffen.⁷²²

Voorts wordt, in het verlengde van de schrapping van de categorie van overtredingen, voorgesteld om de politiestraffen te schrappen: zij zijn slechts weinig betekenisvol of worden niet ten uitvoer gelegd.⁷²⁴

Omwille van de duidelijkheid en coherentie legt het ontwerp een nieuwe schaal voor hoofdstraffen⁷²⁶ vast, onderverdeeld per niveau. Soortgelijke schalen voor hoofdstraffen zijn voorzien voor de straffen die van toepassing zijn op rechtspersonen.

Het eerste doel is de straffenschaal zoals vastgesteld in het Strafwetboek in overeenstemming te brengen met de concrete straffen die de rechter thans toepast waardoor er geen beroep op het kunstmatige en weinig coherente correctionaliseringsmechanisme hoeft te worden gedaan. Het is dus niet de

de terrain. Notamment par le mécanisme de la correctionnalisation systématique de la plupart des crimes, les peines théoriques fixées dans le code pour ces infractions ne sont plus celles qui sont appliquées, étant dénaturées en peines correctionnelles⁷²³.

Par ailleurs, dans le sillage de la suppression de la catégorie des contraventions, il est proposé de supprimer les peines de police qui sont des peines peu significatives ou ne sont pas exécutées⁷²⁵.

Dans un souci de clarté et de cohérence, le projet détermine une nouvelle échelle de peines principales⁷²⁷ subdivisée par niveau. Des échelles de peines principales similaires sont prévues pour celles applicables aux personnes morales.

Le premier objectif est de faire correspondre l'échelle des peines fixées dans le Code aux peines concrètes que le juge applique actuellement ce qui permet d'éviter le recours au mécanisme artificiel et peu cohérent de la correctionnalisation. Il ne s'agit donc pas de bouleverser le système actuel mais

⁷²² Bij diefstal gepleegd door middel van braak bijvoorbeeld, wordt dat misdrijf volgens de bewoordingen van artikel 467 van het Strafwetboek bestraft met opsluiting van vijf jaar tot tien jaar. Maar door de systematische correctionalisering van die misdrijven wordt een dergelijke straf nooit uitgesproken door de rechter in dat geval: door toepassing van de verzachtende omstandigheden situeert de gevangenisstraf die kan worden uitgesproken zich tussen de vijf jaar en één maand (krachtens de artikelen 25 en 80 van het Strafwetboek).

⁷²³ Si l'on prend l'exemple du vol à l'aide d'effraction : aux termes de l'article 467 du Code pénal, cette infraction est punie de réclusion de cinq à dix ans. Or, par la correctionnalisation systématique de ces infractions, une telle peine n'est jamais prononcée par le juge dans ces hypothèses : par l'application des circonstances atténuantes, la peine d'emprisonnement qui peut être prononcée se situe entre cinq ans et un mois (en vertu des articles 25 et 80 du Code pénal).

⁷²⁴ Ter herinnering: de theoretische politiestraffen, bepaald in het Strafwetboek en de bijzondere wetten, zijn de gevangenisstraf van één tot zeven dagen en de geldboete van één tot vijftwintig euro.

⁷²⁵ Il convient de rappeler que les peines de police théoriques prévues dans le Code et les lois particulières sont l'emprisonnement d'un à sept jours et l'amende d'un à vingt-cinq euros.

⁷²⁶ De hoofdstraf is deze die zelfstandig kan worden opgelegd, zonder noodzakelijk samen met een andere straf te zijn opgelegd. De bijkomende straf is de straf die, in de gevallen bij wet bepaald, wordt opgelegd naast of in aanvulling op een hoofdstraf of, uitzonderlijk, in aanvulling op een veiligheidsmaatregel (zie, bijvoorbeeld, het artikel 16 van de wet van 5 mei 2014 betreffende de internering).

⁷²⁷ La peine principale est celle qui peut être prononcée de façon autonome sans être nécessairement accompagnée d'une autre peine. La peine accessoire est celle qui, dans les cas prévus par la loi, est prononcée en sus ou en complément d'une peine principale ou, plus exceptionnellement, en complément d'une mesure de sûreté (voy., par exemple, l'article 16 de la loi du 5 mai 2014 relative à l'internement).

bedoeling het huidige systeem ingrijpend te veranderen, maar enkel de wettekst in overeenstemming te brengen met het recht zoals de rechter het concreet toepast.⁷²⁸

Bovendien zouden de strafverminderingen met toepassing van de verzachtende omstandigheden bedoeld in het huidige artikel 80 van het Strafwetboek worden geïntegreerd in de bepalingen betreffende die nieuwe straffenschaal.

Gelet op de anachronistische aard van tal van straffen waarin is voorzien voor de misdrijven van Boek II van het Strafwetboek, zullen al die straffen moeten worden herzien in functie van die nieuwe schaal, teneinde de hiërarchie van de misdrijven en de straffen te weerspiegelen, op grond van criteria die het mogelijk maken om de aan de misdrijven gekoppelde straffen in overeenstemming te brengen met de heersende opvatting over de bestraffing ervan.

Voor de bijzondere wetten wordt voorzien in een overgangsrecht met (in de mate van het mogelijke) een conversietabel, in afwachting van een herziening van de straffen waarin die wetten voorzien.

Met het oog op de diversificatie moet de rechter bovendien kunnen beschikken over een voldoende ruim en gediversifieerd sanctiepalet. In het verlengde van de reeds door de wetgever goedgekeurde alternatieve straffen worden enkele nieuwe straffen voorgesteld, zoals de behandeling onder vrijheidsberoving, de verlengde opvolging, de geldstraf vastgesteld naargelang van het voordeel dat werd

plus simplement de faire coïncider le texte de la loi avec le droit tel qu'il est appliqué concrètement par le juge⁷²⁹.

Par ailleurs, les réductions des peines en application des circonstances atténuantes telles que prévues par l'article 80 actuel du Code pénal seront intégrées dans les dispositions relatives à cette nouvelle échelle de peines.

Compte tenu du caractère anachronique de nombreuses peines prévues pour les infractions du Livre II du Code pénal, l'ensemble de ces peines devra être revu en fonction de cette nouvelle échelle afin de refléter la hiérarchie des infractions et des peines en fonction de critères qui permettent de faire coïncider les peines attachées aux infractions à la conception actuelle que l'on se fait de leur répression.

Pour les lois particulières, dans l'attente d'une révision des peines prévues par ces lois, un droit transitoire avec, dans la mesure du possible, une table de conversion, est prévu.

Par ailleurs, dans un souci de diversification, le panel des peines à disposition du juge pénal doit pouvoir être suffisamment large et diversifié. Dans le sillage des peines alternatives déjà adoptées par le législateur, certaines nouvelles peines sont proposées, telle que le traitement sous privation de liberté, le suivi prolongé, la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction, la condamnation par

⁷²⁸ Aangezien de wijzigingen in de artikelen 25 en 80 van het Strafwetboek, aangebracht in het kader van de hervorming van 2016 (wet van 5 februari 2016), enkel tot doel hadden de correctionalisering van alle misdaden mogelijk te maken, en dit ontwerp uitgaat van de aanname van de opheffing van het correctionaliseringmechanisme, zal de memorie van toelichting berusten op de situatie voorafgaand aan die hervorming.

⁷²⁹ Comme les modifications apportées aux articles 25 et 80 du Code pénal par la réforme de 2016 (loi du 5 février 2016) avaient pour seul objectif de permettre la correctionnalisation de tous les crimes et que le présent projet part de l'hypothèse de la suppression du mécanisme de la correctionnalisation, l'exposé se fondera sur la situation antérieure à ladite réforme.

verwacht of behaald uit het misdrijf, de veroordeling bij schuldigverklaring, de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap. De toepassing van de verzachtende omstandigheden moet ook meer flexibiliteit mogelijk maken, zoals nu reeds het geval is.

Tot slot moet eraan worden herinnerd dat, rekening houdend met de huidige bevoegdheidsverdeling tussen de federale staat en de gemeenschappen, nauwe samenwerking en interactie tussen die bevoegdheidsniveaus vereist is, zo men wil dat de uitvoering van de straffen, inzonderheid de alternatieve straffen, haar doelstellingen bereikt.

De Raad van State stelde in zijn advies⁷³⁰ dat in de bepalingen van dit hoofdstuk niet steeds duidelijke formuleringen worden gehanteerd, wat tot verwarring zou leiden. Deze bemerking kan niet worden bijgetreden. Waar in de artikelen met betrekking tot de bijkomende straffen sprake is van ‘in de door de wet bepaalde gevallen en zonder afbreuk te doen aan de in de bijzondere wetten bepaalde straffen’⁷³¹ wordt duidelijk gemaakt dat deze bijkomende straffen enkel kunnen worden opgelegd wanneer zij, conform het legaliteitsbeginsel, volgens de wet kunnen worden opgelegd (hetzij omdat zij specifiek voor dat misdrijf zijn voorzien, hetzij omdat aan de algemene toepassingsvoorwaarden ervan is voldaan), alsook dat deze oplijsting van bijkomende straffen er niet aan in de weg staat dat de wetgever in bijzondere strafwetten ook andere bijkomende straffen kan voorschrijven. Daarnaast werd er hoger reeds op gewezen dat, in overeenstemming met het advies van de Raad van State, de vermelding

déclaration de culpabilité, la prestation en faveur de la communauté,. L’application des circonstances atténuantes doit aussi permettre une grande flexibilité comme c’est déjà le cas à l’heure actuelle.

Enfin, il convient de rappeler ici que, compte tenu de la répartition actuelle des compétences entre l’Etat fédéral et les communautés, une coopération et une étroite collaboration entre ces pouvoirs sont requises si l’on veut que l’exécution des peines, notamment les peines alternatives, atteigne les objectifs assignés.

Le Conseil d’État a indiqué dans son avis⁷³² que les formulations ne sont pas toujours claires dans les dispositions de ce chapitre, ce qui pourrait être source de confusion. Il ne peut être souscrit à cette remarque. S’il est question aux articles relatifs aux peines accessoires des ‘cas prévus par la loi et sans préjudice des peines prévues par les lois particulières’⁷³³, il est précisé que ces peines accessoires ne peuvent être infligées que si, conformément au principe de légalité, elles peuvent être infligées conformément à la loi (soit parce qu’elles ont été prévues spécifiquement pour cette infraction, soit parce que les conditions générales d’application ont été remplies), et que cette énumération de peines accessoires n’empêche pas le législateur de prescrire d’autres peines accessoires dans des lois pénales particulières. En outre, il a déjà été indiqué plus haut que, conformément à l’avis du Conseil d’État, la mention ‘sauf dans les cas prévus par la loi’ a été supprimée là où c’était possible. En

⁷³⁰ Advies Raad van State, nr. 108.

⁷³¹ In navolging van het advies van de Raad van State werd de omschrijving ‘behoudens de in de bijzondere wetten bepaalde straffen’ vervangen door de formulering ‘zonder afbreuk te doen aan de in de bijzondere wetten bepaalde straffen’.

⁷³² Avis du Conseil d’État, n° 108.

⁷³³ À la suite de l’avis du Conseil d’État, dans le texte néerlandais, la formulation ‘behoudens de in de bijzondere wetten bepaalde straffen’ a été remplacée par la formulation ‘zonder afbreuk te doen aan de in de bijzondere wetten bepaalde straffen’.

‘behoudens in de bij de wet bepaalde gevallen’ waar mogelijk werd geschrapt. Bij het beroepsverbod en het verval van het recht tot sturen duidt de vermelding ‘onverminderd andere wettelijke bepalingen’ erop dat deze straf reeds met andere modaliteiten is voorzien in sommige bijzondere strafwetten. Door deze vermelding wordt duidelijk gemaakt dat de introductie van het nieuwe Strafwetboek geen afbreuk doet aan deze bijzondere strafwetten. Met de notie ‘in de bij de wet bepaalde gevallen’ wordt duidelijk gemaakt dat deze straf slechts kan worden opgelegd indien zij uitdrukkelijk is voorgeschreven voor het concrete misdrijf. In dit licht moet deze formulering, voor wat de geldboete als bijkomende straf betreft, ook worden opgenomen in de bepaling met betrekking tot de geldboete. Indien in de omschrijving van de bijkomende straf verder niets is voorzien, zoals bv. bij de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel, kan deze straf worden opgelegd indien aan de toepassingsvoorwaarden ervan is voldaan.

Gevangenisstraf als ultimum remedium

De rechter wordt krachtens de principes van Boek 1 Sw. niet alleen bij de strafoplegging gestuurd in de richting van de gevangenisstraf als *ultimum remedium*, maar tevens wordt er een categorie van misdrijven omschreven waarbij de toevlucht tot de gevangenisstraf als wettelijke straf niet kan worden gerechtvaardigd (strafniveau 1). In haar oorspronkelijke tekst had de Commissie tot hervorming van het strafrecht bepaald dat zodra er sprake was van gevangenisstraf, de minimumdrempel werd verhoogd tot één jaar hoofdgevangenisstraf.

De Hoge Raad voor de Justitie is niet overtuigd dat gevangenisstraffen van

matière d’interdiction professionnelle et de déchéance du droit de conduire, la mention ‘sans préjudice d’autres dispositions légales’ indique que cette peine a déjà été prévue, assortie d’autres modalités, dans certaines lois pénales. Il est précisé par cette mention que l’introduction du nouveau Code pénal ne porte pas atteinte à ces lois pénales particulières. La notion de ‘dans les cas prévus par la loi’ précise que cette peine ne peut être infligée que si elle a été explicitement prescrite pour l’infraction concernée. Sous cet angle, cette formulation, en ce qui concerne l’amende en tant que peine accessoire, doit également figurer dans la disposition relative à l’amende. Si, par contre, rien n’a été indiqué dans la définition de la peine accessoire, par exemple, dans le cas de la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l’infraction, cette peine peut être infligée si les conditions d’application sont remplies.

L’emprisonnement comme remède ultime

En vertu des principes du Livre 1er du Code pénal, le juge qui inflige une peine est non seulement invité à recourir à la peine d’emprisonnement comme remède ultime, mais en même temps, une catégorie d’infractions est prévue pour lesquelles le recours à l’emprisonnement comme peine légale ne se justifie pas (niveau de peine 1). Dans son texte originel, la Commission de réforme avait prévu que dès qu’un emprisonnement entrait en ligne de mire, le seuil minimum était porté à un emprisonnement principal d’un an.

Le Conseil supérieur de la Justice n’est pas convaincu par le fait que les

minder dan een jaar geen nut zouden hebben. In een eerder advies stelde de Hoge Raad nochtans de zin van de vrijheidsstraf in vraag en werden de nadelige effecten ervan in de verf gezet, in die mate dat met aandrang werd gevraagd om alternatieven uit te bouwen en de veroordeling tot een correctionele gevangenisstraf steeds facultatief te maken.⁷³⁴

Een straf staat of valt met haar effectiviteitswaarde. Professor Snacken kaartte reeds dertig jaar geleden in haar doctoraal proefschrift m.b.t. de korte gevangenisstraf⁷³⁶ aan dat het probleem van de korte gevangenisstraf een probleem is van criminele politiek. Er moet m.a.w. worden nagegaan welke doelstellingen er worden nagestreefd door de bestraffing en in welke mate de korte gevangenisstraf aan die doelstellingen beantwoordt.

Er moet worden vastgesteld dat bij sommige magistraten een tendens bestaat om de korte gevangenisstraf te hanteren als “*une peine choc*”.⁷³⁸ Vanuit die optiek rijmen korte gevangenisstraffen met de strafdoeleinden van vergelding en afschrikking⁷³⁹, doch deze strafdoeleinden staan haaks op de doelstellingen van de

emprisonnements de moins d’un an n’auraient aucune utilité. Pourtant, dans un avis précédent, le Conseil supérieur remettait en question le sens de la peine privative de liberté et en soulignait les effets négatifs au point de demander instamment que des alternatives soient élaborées et que la condamnation à un emprisonnement correctionnel devienne facultative.⁷³⁵

Une peine est fonction de son taux d’effectivité. Dans sa thèse de doctorat consacrée à l’emprisonnement de courte durée⁷³⁷, le professeur Snacken affirmait déjà il y a trente ans que le problème de l’emprisonnement de courte durée était un problème de politique criminelle. En d’autres termes, il faut vérifier quels sont les objectifs de la sanction et dans quelle mesure l’emprisonnement de courte durée répond à ces objectifs.

Il faut constater qu’il existe réellement une tendance chez certains magistrats à appliquer l’emprisonnement de courte durée comme une “*peine choc*”.⁷⁴⁰ Dans cette optique, les emprisonnements de courte durée correspondent aux objectifs répressifs de rétribution et de dissuasion⁷⁴¹, mais ceux-ci sont en porte-

⁷³⁴ Advies over het wetsontwerp inzake de verscherping van de controle van veroordeelde gedetineerden die de gevangenis verlaten, inzake de verbetering van de positie van het slachtoffer wanneer de dader de gevangenis verlaat en inzake de optimalisering van de penitentiaire capaciteit (Goedgekeurd tijdens de Algemene Vergadering van 29 mei 2002 en te raadplegen op http://www.hrj.be/sites/5023.b.fedimbo.belgium.be/files/press_publications/a0012n.pdf).

⁷³⁵ Avis sur le projet de loi relatif au renforcement du contrôle des détenus condamnés qui quittent la prison, à l’amélioration du statut de la victime quand l’auteur quitte la prison et à l’optimisation de la capacité carcérale (approuvé lors de l’assemblée générale du 29 mai 2002 et à consulter sur http://www.hrj.be/sites/5023.b.fedimbo.belgium.be/files/press_publications/a0012n.pdf).

⁷³⁶ S. SNACKEN, *De korte gevangenisstraf. Een onderzoek naar toepassing en effectiviteit*, Antwerpen, Kluwer, 1986, 18-19.

⁷³⁷ S. SNACKEN, *De korte gevangenisstraf. Een onderzoek naar toepassing en effectiviteit*, Antwerpen, Kluwer, 1986, 18-19.

⁷³⁸ S. SNACKEN, *De korte gevangenisstraf. Een onderzoek naar toepassing en effectiviteit*, Antwerpen, Kluwer, 1986, 291.

⁷³⁹ S. SNACKEN, *De korte gevangenisstraf. Een onderzoek naar toepassing en effectiviteit*, Antwerpen, Kluwer, 1986, 7.

⁷⁴⁰ S. SNACKEN, *De korte gevangenisstraf. Een onderzoek naar toepassing en effectiviteit*, Antwerpen, Kluwer, 1986, 291.

⁷⁴¹ S. SNACKEN, *De korte gevangenisstraf. Een onderzoek naar toepassing en effectiviteit*, Antwerpen, Kluwer, 1986, 7.

straf geformuleerd in het artikel 27 van het wetsontwerp. In de memorie van toelichting wordt benadrukt dat strafrecht geen synoniem mag zijn voor vergelding en dat elke sanctie hoe dan ook leedtoevoegend is, maar dat dit nooit de primaire insteek mag zijn van een samenleving.

Bovendien wordt in een overgrote meerderheid van wetenschappelijke studies de effectiviteit van de (korte) gevangenisstraffen in twijfel getrokken. Een aantal studies toont zelfs op grond van empirisch onderzoek aan dat de korte gevangenisstraf een nefaste werking kent.

Zo treedt detentieschade (sociaal, professioneel en familiaal isolement, ziektebeelden,...) wel degelijk op bij de korte gevangenisstraffen.⁷⁴² De uitsluitingsprocessen zijn trouwens het meest uitgesproken in het begin van de detentie. In dit verband heeft Nederlands onderzoek reeds uitgewezen dat de situatie van de meeste kortgestraften na het uitzitten van hun vrijheidsstraf verslechterd was.⁷⁴³ Het moet worden beklemtoond dat het bestrijden van de detentieschade één van de pijlers betreft van de Basiswet Gevangeniswezen⁷⁴⁴.

Wanneer men de focus zou leggen op het strafdoel van de vergelding, rijst de vraag of het leed en de schade die deze

à-faux avec les objectifs de la peine formulés à l'article 27 du projet de loi. L'exposé des motifs insiste sur le fait que le droit pénal ne peut être synonyme de rétribution et que toute sanction ajoute de toute manière une souffrance, mais que cela ne peut jamais être la motivation première d'une société.

Par ailleurs, l'immense majorité des études scientifiques mettent en doute l'effectivité des emprisonnements (de courte durée). Un certain nombre d'études démontrent même, sur la base de recherches empiriques, que l'emprisonnement de courte durée a un effet nuisible.

Ainsi, des effets préjudiciables de la détention (isolement social, professionnel et familial, maladies, etc.) se manifestent bel et bien lors des emprisonnements de courte durée.⁷⁴⁵ Les processus d'exclusion sont d'ailleurs les plus marqués au début de la détention. À cet égard, une étude aux Pays-Bas a déjà démontré que la situation des condamnés aux plus courtes peines s'était empirée à la suite de l'exécution de leur peine privative de liberté.⁷⁴⁶ Il convient d'insister sur le fait que la lutte contre les effets préjudiciables de la détention est l'un des piliers de la loi de principes concernant l'administration pénitentiaire⁷⁴⁷.

Lorsque l'accent est mis sur l'objectif de la rétribution, la question se pose de savoir si la souffrance et les effets

⁷⁴² K. BEYENS, "De alternatieven doen het nog steeds niet", *Orde van de dag* 2001, afl. 16, 10; E. MAES, "De externe rechtspositie van (veroordeelde) gedetineerden", *Ad Rem* 2004, 15.

⁷⁴³ J. JANSSEN, *Laat maar zitten. Een exploratief onderzoek naar de werking van de korte vrijheidsstraf*, Groningen, University of Groningen, 1999, 176-177.

⁷⁴⁴ Zie art. 6 § 2 wet 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden: "*Bij de uitvoering van de vrijheidsstraf of de vrijheidsbenemende maatregel dient vermijdbare detentieschade voorkomen te worden*".

⁷⁴⁵ K. BEYENS, "De alternatieven doen het nog steeds niet", *Orde van de dag* 2001, fasc. 16, 10; E. MAES, "De externe rechtspositie van (veroordeelde) gedetineerden", *Ad Rem* 2004, 15.

⁷⁴⁶ J. JANSSEN, *Laat maar zitten. Een exploratief onderzoek naar de werking van de korte vrijheidsstraf*, Groningen, University of Groningen, 1999, 176-177.

⁷⁴⁷ Voy. art. 6, § 2, de la loi du 12 janvier 2005 concernant l'administration pénitentiaire ainsi que le statut juridique des détenus: "*Durant l'exécution de la peine ou mesure privative de liberté, il convient d'empêcher les effets préjudiciables évitables de la détention.*"

gevangenisstraf met zich meebrengen wel proportioneel zijn.

Ook heeft onderzoek⁷⁴⁸ uitgewezen dat van de korte gevangenisstraffen geen preventieve werking bleek uit te gaan, wat het strafdoel van de afschrikking op de helling zet.

De korte gevangenisstraf kent zelfs een negatieve weerslag op de recidivecijfers. Zo werd aangetoond dat de korte gevangenisstraf geen positieve impact heeft op het zelfbeeld van de gedetineerde, wat nefast is voor het verminderen van recidive.⁷⁵⁰ Onderzoek toont zelfs aan dat de recidivecijfers hoger liggen bij korte gevangenisstraffen. Zo heeft een Frans onderzoek gevoerd onder de vleugels van *“le Bureau de la prospective de l’Administration pénitentiaire”* en waarbij 7000 veroordeelden gedurende vijf jaar werden gevolgd, aangetoond dat de recidivegraad 62% was voor zij die veroordeeld waren tot een gevangenisstraf van minder dan zes maanden of van zes maanden tot een jaar. De recidivegraad steeg naar 64% voor de veroordeelden tot een gevangenisstraf van één tot twee jaar. De recidivegraad daalde dan weer tot 53% en 37% t.a.v. zij die respectievelijk een vrijheidsstraf hadden opgelopen van twee tot vijf jaar of meer dan vijf jaar.⁷⁵¹

Een Canadees onderzoek gevoerd onder de vleugels van het Ministerie van Openbare Veiligheid (*“Ministère de la*

préjudiciables qu’entraîne cet
emprisonnement sont bien
proportionnels.

La recherche⁷⁴⁹ a démontré en outre que les emprisonnements de courte durée ne semblaient produire aucun effet préventif, ce qui remet en question l’objectif de la dissuasion recherché dans la peine.

L’emprisonnement de courte durée a même des répercussions négatives sur les chiffres de la récidive. Ainsi, il a été établi que l’emprisonnement de courte durée n’a pas d’impact positif sur l’image de soi du détenu, ce qui est néfaste pour l’évitement de la récidive.⁷⁵² La recherche indique même que les chiffres de la récidive sont plus élevés en ce qui concerne les emprisonnements de courte durée. Ainsi, une étude française menée sous l’égide du *“Bureau de la prospective de l’Administration pénitentiaire”* et dans le cadre de laquelle 7 000 condamnés ont été suivis pendant cinq ans a établi que le taux de récidive était de 62 % chez les personnes qui avaient été condamnées à un emprisonnement de moins de six mois ou de six mois à un an. Le taux de récidive grimpait à 64 % chez les condamnés à un emprisonnement d’un an à deux ans. Ensuite, le taux de récidive retombait à 53 % et à 37 % pour les personnes ayant été condamnées à une peine privative de liberté de respectivement deux ans à cinq ans et de plus de cinq ans.⁷⁵³

De plus, une étude canadienne menée sous l’égide du *“Ministère de la Sécurité publique”* a également indiqué dans le

⁷⁴⁸ K. BEYENS, A. DIRKZWAGER en D. KORF, “Detentie en gevolgen van detentie. Onderzoek in Nederland en België”, *Tijdschrift voor Criminologie* 2014, 14-16.

⁷⁴⁹ K. BEYENS, A. DIRKZWAGER et D. KORF, “Detentie en gevolgen van detentie. Onderzoek in Nederland en België”, *Tijdschrift voor Criminologie* 2014, 14-16.

⁷⁵⁰ J. JANSSEN, “Kort, maar niet krachtig”, *Proces* 2012, 269-271.

⁷⁵¹ A. KENSEY en A. BEAOUA, “Les risques de récidive des sortants de prison. Une nouvelle évaluation”, *Cahiers d’études pénitentiaires et criminologiques – Direction de l’administration pénitentiaire*, 2011, nr. 36, 4.

⁷⁵² J. JANSSEN, “Kort, maar niet krachtig”, *Proces* 2012, 269-271.

⁷⁵³ A. KENSEY et A. BEAOUA, “Les risques de récidive des sortants de prison. Une nouvelle évaluation”, *Cahiers d’études pénitentiaires et criminologiques – Direction de l’administration pénitentiaire*, 2011, n° 36, 4.

Sécurité publique”) toonde in dezelfde zin ook al aan dat van korte gevangenisstraffen (minder dan twee jaar gevangenisstraf) geen afschrikwekkende werking uitgaat.⁷⁵⁴

Andere studies geven aan dat er op het gebied van recidive geen significant verschil bestaat tussen zij die veroordeeld zijn tot een vrijheidsstraf met uitstel en zij die een korte gevangenisstraf moeten uitzitten.⁷⁵⁶ Wat de vergelijking betreft tussen de gemeenschapsdienst en de korte gevangenisstraf heeft Nederlands onderzoek eveneens aangetoond dat de recidivegraad significant hoger ligt t.a.v. veroordeelden tot een korte vrijheidsstraf.⁷⁵⁷ In dezelfde lijn ligt het onderzoek waaruit blijkt dat de rehabilitatie significant beter verloopt voor zij die veroordeeld zijn tot een gemeenschapsdienst.⁷⁵⁸

Wanneer we de verschillende onderzoeken bundelen, kunnen we stellen dat aan de korte gevangenisstraf de

même sens que les emprisonnements de courte durée (moins de deux ans) n’ont aucun effet dissuasif.⁷⁵⁵

D’autres études révèlent que sur le plan de la récidive, il n’existe pas de différence significative entre les personnes condamnées à une peine privative de liberté avec sursis et celles qui doivent subir un emprisonnement de courte durée.⁷⁵⁹ Pour ce qui est de la comparaison entre le service citoyen et l’emprisonnement de courte durée, l’étude néerlandaise a également fait apparaître que le taux de récidive est nettement plus élevé en ce qui concerne les condamnés à une peine privative de liberté de courte durée.⁷⁶⁰ La recherche va dans le même sens en établissant que la réinsertion se déroule nettement mieux pour les personnes condamnées à un service citoyen.⁷⁶¹

Si nous faisons la synthèse des diverses études, nous pouvons dire que la justification du “*sharp short shock*” ne

⁷⁵⁴ P. GENDREAU, C. GOGGIN en F.T. CULLEN, “L’incidence de l’emprisonnement sur la récidive”, 1999 te raadplegen op <https://www.securitepublique.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/ffcts-prsn-sntnscs-rcdvsm/index-fr.aspx>.

⁷⁵⁵ P. GENDREAU, C. GOGGIN et F.T. CULLEN, “L’incidence de l’emprisonnement sur la récidive”, 1999, à consulter sur <https://www.securitepublique.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/ffcts-prsn-sntnscs-rcdvsm/index-fr.aspx>.

⁷⁵⁶ P.G.M. AARTEN, A. DENKERS, M. BORGERS en P.H. VAN DER LAAN, “Suspending re-offending? Comparing the effects of suspended prison sentences and short-term imprisonment on recidivism in the Netherlands”, *European Journal of Criminology* 2014, 702-722.

⁷⁵⁷ H. WERMINK, A. BLOKLAND, P. NIEUWBEERTA, D. NAGIN en N. TOLLENAAR, “Comparing the effects of community service and short-term imprisonment on recidivism: a matched samples approach”, *Journal of Experimental Criminology* 2010, 325-349. Zie ook een Fins onderzoek waar een verschil - doch geen significant verschil - werd vastgesteld: 60,5% versus 66,7%: M.-L. MUILUVUORI, “Recidivism among people sentenced to community service in Finland”, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 2/1, 2001, 72-82.

⁷⁵⁸ M. KILLIAS, M. AEBI en D. RIBEAUD, “Does community service rehabilitate better than shorter-term imprisonment? Results of a controlled experiment”, *Howard Journal of Criminal Justice* 39/1, 2000, 40-57.

⁷⁵⁹ P.G.M. AARTEN, A. DENKERS, M. BORGERS et P.H. VAN DER LAAN, “Suspending re-offending? Comparing the effects of suspended prison sentences and short-term imprisonment on recidivism in the Netherlands”, *European Journal of Criminology* 2014, 702-722.

⁷⁶⁰ H. WERMINK, A. BLOKLAND, P. NIEUWBEERTA, D. NAGIN et N. TOLLENAAR, “Comparing the effects of community service and short-term imprisonment on recidivism: a matched samples approach”, *Journal of Experimental Criminology* 2010, 325-349. Voy. également une étude finlandaise où une différence - certes minime - a été constatée : 60,5 % contre 66,7 % : M.-L. MUILUVUORI, “Recidivism among people sentenced to community service in Finland”, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 2/1, 2001, 72-82.

⁷⁶¹ M. KILLIAS, M. AEBI et D. RIBEAUD, “Does community service rehabilitate better than shorter-term imprisonment? Results of a controlled experiment”, *Howard Journal of Criminal Justice* 39/1, 2000, 40-57.

rechtvaardiging van “*sharp short shock*” wordt ontnomen.⁷⁶²

Een andere nefaste werking van korte gevangenisstraffen is het effect op de gevangenispopulatie die exponentieel zal stijgen. Een straf die niet wordt uitgevoerd, tast onvermijdelijk de effectiviteit van deze straf aan. Wil men korte gevangenisstraffen invoeren, dan moeten deze dus ook worden uitgevoerd (zoals ook de Hoge Raad voor de Justitie aangeeft in het advies). Een optimale straf moet immers in functie van volgende criteria worden bepaald: onvermijdelijkheid, onmiddellijkheid, van voldoende passende zwaarte, gevarieerdheid en begrijpelijkheid.⁷⁶⁴ Statistische gegevens tonen aan dat een overgrote meerderheid van de thans uitgesproken effectieve vrijheidsstraffen gevangenisstraffen betreft van minder dan een jaar (2014: 63,31% of 15.946 veroordelingen; 2015: 60,96% of 15.346 veroordelingen; 2016: 59,64% of 15.015 veroordelingen).⁷⁶⁵ Deze cijfergegevens moeten niet in die zin worden geïnterpreteerd dat er nood is aan het behoud van de korte gevangenisstraf. Het dient immers te worden benadrukt dat deze straffen thans ofwel niet worden uitgevoerd ofwel onmiddellijk onder de strafuitvoeringsmodaliteit van het

s'applique pas à l'emprisonnement de courte durée.⁷⁶³

Un autre effet néfaste des emprisonnements de courte durée est l'effet sur la population carcérale qui augmentera de manière exponentielle. Une peine non-exécutée porte inmanquablement atteinte à l'effectivité de cette peine. Si l'on veut introduire des emprisonnements de courte durée, il faut également que ceux-ci soient exécutés (comme l'indique aussi le Conseil supérieur de la Justice dans son avis). En effet, une peine optimale doit être fixée selon les critères suivants : inévitabilité, immédiateté, d'une sévérité suffisante, variété et accessible à la compréhension.⁷⁶⁷ D'après des données statistiques, l'immense majorité des peines privatives de liberté prononcées actuellement concernent des emprisonnements effectifs de moins d'un an (2014 : 63,31 % ou 15.946 condamnations; 2015 : 60,96 % ou 15.346 condamnations; 2016 : 59,64 % ou 15.015 condamnations).⁷⁶⁸ Ces données chiffrées ne doivent pas être interprétées dans le sens où il faut maintenir l'emprisonnement de courte durée. Il convient en effet de souligner qu'actuellement, soit ces peines ne sont pas exécutées, soit elles adoptent

⁷⁶² Zie in dezelfde zin reeds S. SNACKEN, *De korte gevangenisstraf. Een onderzoek naar toepassing en effectiviteit*, Antwerpen, Kluwer, 1986, 313.

⁷⁶³ Voy. déjà dans le même sens S. SNACKEN, *De korte gevangenisstraf. Een onderzoek naar toepassing en effectiviteit*, Anvers, Kluwer, 1986, 313.

⁷⁶⁴ Zie o.m. P. VAN DER LAAN, A.-M. SLOTBOOM en G.J. STAMS, “Wat werkt? Bijdragen aan het terugdringen van recidive”, in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J.W. DE KEIJSER (eds.), *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, 991. Zie ook J. ROZIE en D. VANDERMEERSCH, “De spiegelstraf herontdekt: een nieuw wapen in de strijd tegen de ineffectiviteit van de bestraffing”, *RW* 2016-17, 246-247.

⁷⁶⁵ Het aantal gevangenisstraffen met uitstel uitgesproken betreft 5289 in 2014, 5391 in 2015 en 4991 in 2016. Het aantal gevangenisstraffen met probatie-uitstel uitgesproken betreft 1513 in 2014, 1395 in 2015 en 1844 in 2016.

⁷⁶⁷ Voy. notamment P. VAN DER LAAN, A.-M. SLOTBOOM et G.J. STAMS, “Wat werkt? Bijdragen aan het terugdringen van recidive », in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC et J.W. DE KEIJSER (éd.), *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, 991. Voy. également J. ROZIE et D. VANDERMEERSCH, “De spiegelstraf herontdekt: een nieuw wapen in de strijd tegen de ineffectiviteit van de bestraffing”, *RW* 2016-17, 246-247.

⁷⁶⁸ Le nombre d'emprisonnements prononcés avec sursis était de 5 289 en 2014, 5 391 en 2015 et 4 991 en 2016. Le nombre d'emprisonnements prononcés avec sursis probatoire était de 1 513 en 2014, 1 395 en 2015 et 1 844 en 2016.

elektronisch toezicht vallen. In het wetsontwerp wordt bovendien meer diversificatie in de bestrafing mogelijk gemaakt. Dit betreft dan ook een bijkomend argument om te pleiten voor de optrekking van de minimumgrens van de gevangenisstraf naar een jaar.⁷⁶⁶

De Commissie heeft zijn reflectie verder gezet door informele gedachtenwisselingen met talrijke actoren op het terrein. Ze heeft een reële vrees vastgesteld dat rechters die zouden menen dat een niet-vrijheidsberovende straf niet gepast zou zijn, zich verplicht zouden zijn een gevangenisstraf van een jaar op te leggen, terwijl ze een straf van een minder lange duur zouden opleggen indien de mogelijkheid daartoe zou bestaan. De Commissie werd verweten op dit punt in te weinig flexibiliteit te voorzien, terwijl de flexibiliteit in de keuze en de maat van de straf net een doelstelling is van de hervorming. Het kwam de Commissie ook onrechtvaardig voor dat beklaagden voor wie een straf onder elektronisch toezicht niet kan worden overwogen ten gevolge van hun materiële situatie, een gevangenisstraf van minstens een jaar zouden opgelegd krijgen terwijl, indien de materiële omstandigheden het hadden toegelaten, zij een straf onder elektronisch toezicht hadden kunnen krijgen van minder dan een jaar. Dit is waarom in het thans voorliggende ontwerp uiteindelijk een minimumdrempel van zes maanden werd weerhouden voor de gevangenisstraf.

Doelstellingen van de straf (artikel 27)

Deze bepaling is ontleend aan artikel 16 van het voorontwerp van de Commissie Holsters. Zij wil gestalte geven aan het subsidiariteitsbeginsel en aan zijn

directement la modalité d'exécution de la surveillance électronique. Par ailleurs, le projet de loi permet une plus grande diversification de la peine. C'est dès lors un argument supplémentaire en faveur du relèvement du seuil minimum de l'emprisonnement à un an.⁷⁶⁹

La Commission a poursuivi sa réflexion par des échanges informels avec de nombreux acteurs de terrain. Elle a pu ressentir la crainte réelle de voir les juges qui estimerait ne pas pouvoir recourir à une peine non privative de liberté, d'être contraints d'infliger une peine d'un an d'emprisonnement alors que, s'ils en avaient reçu la possibilité, ils auraient prononcé une peine de durée moindre. Il était reproché à la Commission un manque de flexibilité à cet égard alors que la flexibilité dans le choix et le taux de la peine est précisément un objectif de la réforme. Par ailleurs, il est apparu injuste aux yeux de la Commission que les prévenus pour qui une peine de surveillance électronique ne pouvait être envisagée en raison de leur situation matérielle, se voient infliger une peine d'emprisonnement d'un an minimum alors que si les conditions matérielles l'avaient permis, ils auraient bénéficié d'une peine de surveillance électronique de moins d'un an. C'est pourquoi, le présent projet retient finalement le seuil minimum de six mois pour la peine d'emprisonnement.

Les objectifs de la peine (article 27)

Cette disposition est inspirée de l'article 16 de l'avant-projet de la Commission Holsters. Elle entend traduire le principe de subsidiarité et son corollaire le

⁷⁶⁶ Zie J. ROZIE en D. VANDERMEERSCH, "De zin van de korte gevangenisstraf in vraag gesteld", *RW*, 323-335.

⁷⁶⁹ Voir J. ROZIE en D. VANDERMEERSCH, "De zin van de korte gevangenisstraf in vraag gesteld", *RW*, 323-335.

corollarium, de beperking van de nadelige gevolgen van de straf.

Volgens die beginselen moet het strafrechtelijk optreden worden voorkomen indien het meer schade dreigt aan te richten dan het misdrijf zelf: het strafrechtelijk optreden is enkel gerechtvaardigd wanneer alle andere vormen van maatschappelijke reactie beproefd zijn, en er dient slechts een beroep te worden gedaan op de strengste straffen wanneer alle zachtere vormen van strafrechtelijke reactie beproefd zijn. Ook al moet men zich ervan bewust zijn dat het makkelijker is om die beginselen aan te halen dan in de praktijk te brengen⁷⁷⁰, toch moeten zij worden aangehaald.

Ontworpen artikel 27, eerste lid, bepaalt de doelstellingen van de straf. De Commissie Holsters heeft een uitgebreide denkoefening over die doelstellingen gehouden. Zij concludeerde dat zij moesten worden verduidelijkt in het Strafwetboek opdat de rechter in staat zou zijn om de straf uit te spreken die het best aan de verwachtingen van de maatschappij beantwoordt. De rechter kan dus niet buiten de doelstellingen van de straf bij de keuze voor de staf en bij de bepaling van de strafmaat. De strafdoelen zijn aldus onlosmakelijk verbonden met het reflectieproces van de rechter dat uiteindelijk tot een uitspraak over de straf leidt.⁷⁷²

Die doelstellingen zijn talrijk. Artikel 16 van het voorontwerp van de Commissie Holsters telde vier doelstellingen en liet zich daarbij aldus inspireren door het

principe de limitation des effets préjudiciables de la peine.

Suivant ces principes, l'intervention pénale doit être évitée lorsqu'elle risque de causer plus de dommage que l'infraction : elle ne se justifie que lorsque toutes les autres formes de réaction sociale ont été tentées et il n'y a lieu d'avoir recours aux peines les plus sévères que lorsque toutes formes de réponses pénales plus douces ont été tentées. Même si l'on est conscient que ces principes sont plus simples à énoncer qu'à mettre en pratique⁷⁷¹, il convient toutefois de les énoncer.

Dans un alinéa 1er, l'article 27 en projet détermine quels sont les objectifs de la peine. La Commission Holsters a mené une large réflexion sur ces objectifs. Elle a conclu que ceux-ci devaient être précisés dans le Code pénal afin de permettre au juge de prononcer la peine la mieux adaptée aux attentes de la société. Les objectifs de la peine s'imposent donc au juge lors du choix de la peine et de la détermination de son taux. Ils feront ainsi partie du processus de réflexion du juge aboutissant à la peine prononcée⁷⁷³.

Ces objectifs sont multiples. L'article 16 de l'avant-projet de la Commission Holsters en énumérait quatre, s'inspirant

⁷⁷⁰ Zie P. MARY, "La peine de probation autonome ou la diversification à tout prix", *JT* 2015, 290-291.

⁷⁷¹ Voir P. MARY, « La peine de probation autonome ou la diversification à tout prix », *J.T.* 2015, 290-291.

⁷⁷² Commissie "Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting", Voorontwerp van wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Strafwetboek, de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie en de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt met het oog op de aanpassing van de straftoemeting en de motiveringsplicht en met het oog op de aanpassing van de reactie – en sanctiemodaliteiten van de strafrechter, Memorie van toelichting, 22.

⁷⁷³ Commission « Tribunaux de l'application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine », avant-projet de loi modifiant le Code d'Instruction criminelle, le Code pénal, la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le sursis et la probation et la loi du 5 août 1992 sur la fonction de police en vue d'adapter la fixation de la peine et l'obligation de motivation du juge et en vue d'adapter les modalités de sanctions et de réactions du juge pénal, Exposé des motifs, 22.

Canadese strafwetboek.⁷⁷⁴ Dat wil in de eerste plaats zeggen dat straffen meerdere doelstellingen kunnen hebben.⁷⁷⁵ Voorts “heeft geen enkele doelstelling voorrang op de andere”.⁷⁷⁶ Wanneer de rechter zijn keuze maakt voor een straf kan hij een of meer doelstellingen beogen ofwel ze combineren met het oog op de meest gepaste reactie ten aanzien van de strafbare feiten en van de persoonlijkheid van de beklaagde die hij moet berechten. In de uitspraak van de straffen zitten aldus meerdere doelstellingen vervat. Volgens de Commissie Holsters zijn de strafdoelen slechts een van vele elementen om de straf te bepalen. De rechtbank moet ook rekening houden met de algemene principes van de straftoemeting, zoals het proportionaliteitsbeginsel en de beperking van de schadelijke gevolgen van de straf.⁷⁷⁷

ainsi du Code criminel canadien⁷⁷⁸. Ceci signifie d’abord que les peines peuvent poursuivre plusieurs objectifs⁷⁷⁹. En outre, « aucun objectif n’a préséance sur les autres »⁷⁸⁰. Lorsque le juge fera choix d’une peine, il pourra viser un ou plusieurs objectifs ou bien les combiner afin de répondre au mieux aux faits infractionnels et à la personnalité du prévenu qu’il est appelé à juger. Le prononcé des peines se voit donc assigner une pluralité d’objectifs. Pour la Commission Holsters, les objectifs de la peine ne sont qu’un élément parmi d’autres dans la détermination de la peine. Le tribunal doit également tenir compte des principes généraux de la fixation de la peine, tels que les principes de proportionnalité et de limitation de l’effet préjudiciable de la peine⁷⁸¹.

⁷⁷⁴ Artikel 718 van het Canadese Strafwetboek omvat een “amalgam” aan doelstellingen (voornamelijk vergelding, ontrading, neutralisering en rehabilitatie): E. ESTIBALIZ en M. VACHERET, *La pénologie – Réflexions juridiques et criminologiques autour de la peine*, Montréal, Les Presses de l’Université de Montréal, 2013.

⁷⁷⁵ Volgens M. van de Kerchove mag “de aard” van bepaalde straffen geen illusie laten bestaan over de rigiditeit van de functie die zij geacht worden te vervullen”. Hij geeft het voorbeeld van de restitutie als straf in de Verenigde Staten, die van herstelgerichte aard is en tevens de doelstellingen vergelding, afkeuring, algemene ontrading en rehabilitatie beogen (M. VAN DE KERCHOVE, “L’hypothèse de la flexibilité affecte-t-elle la nature et les fonctions des sanctions?”, in D. KAMINSKI (ed.), *La flexibilité des sanctions*, XXIes journées juridiques Jean Dabin, La Bibliothèque de la faculté de droit et de criminologie de l’Université catholique de Louvain, Brussel, Bruylant, 2013).

⁷⁷⁶ E. ESTIBALIZ en M. VACHERET, *La pénologie – Réflexions juridiques et criminologiques autour de la peine*, Montréal, Les Presses de l’Université de Montréal, 2013.

⁷⁷⁷ Commissie “Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting”, Voorontwerp van wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Strafwetboek, de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie en de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt met het oog op de aanpassing van de straftoemeting en de motiveringsplicht en met het oog op de aanpassing van de reactie – en sanctiemodaliteiten van de strafrechter, Memorie van toelichting, 25.

⁷⁷⁸ L’article 718 du Code criminel canadien comporte « un amalgame » de plusieurs objectifs (principalement la rétribution, la dissuasion, la neutralisation et la réhabilitation): E. ESTIBALIZ et M. VACHERET, *La pénologie – Réflexions juridiques et criminologiques autour de la peine*, Montréal, Les Presses de l’Université de Montréal, 2013.

⁷⁷⁹ Pour M. van de Kerchove, « la « nature » de certaines peines ne doit pas faire illusion quant à la rigidité de la fonction qu’elles sont susceptibles de remplir ». Celui-ci donne l’exemple de la peine de restitution aux Etats-Unis qui est de nature réparatrice et qui poursuit également les objectifs de rétribution, de désapprobation, de dissuasion générale et de réhabilitation (M. VAN DE KERCHOVE, « L’hypothèse de la flexibilité affecte-t-elle la nature et les fonctions des sanctions ? », in D. KAMINSKI (ed.), *La flexibilité des sanctions*, XXIes journées juridiques Jean Dabin, La Bibliothèque de la faculté de droit et de criminologie de l’Université catholique de Louvain, Bruxelles, Bruylant, 2013).

⁷⁸⁰ E. ESTIBALIZ et M. VACHERET, *La pénologie – Réflexions juridiques et criminologiques autour de la peine*, Montréal, Les Presses de l’Université de Montréal, 2013, 17.

⁷⁸¹ Commission « Tribunaux de l’application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine », avant-projet de loi modifiant le Code d’Instruction criminelle, le Code pénal, la loi du 29 juin 1964

Artikel 27 omvat de vier doelstellingen die naar voren zijn gebracht door de Commissie Holsters, met enkele aanpassingen die ontleend zijn aan het Franse recht.

Deze bepaling vermeldt in de eerste plaats, onder de doelstellingen van de straf, het feit dat zij *uiting moet geven aan de maatschappelijke afkeuring ten aanzien van de overtreding van de strafwet* (1°). Wanneer een rechter een straf uitspreekt, stelt hij vast dat er een inbreuk is gepleegd op de strafwet en dat “de dader van de feiten zich op een sociaal onaanvaardbare manier heeft gedragen”.⁷⁸² Die doelstelling laat aldus vermoeden dat straffen noodzakelijk is om de afkeuring vanuit de maatschappij ten aanzien van het door het misdrijf veroorzaakte normverstoring tot uiting te laten komen. Volgens de Commissie Holsters “laat de straf dus toe om de verantwoordelijkheid van de dader van de feiten te erkennen en hem rechtstreeks duidelijk te maken dat zijn gedrag onaanvaardbaar is”.⁷⁸³ De afkeuring is een communicatieproces dat berust op de

L'article 27 reprend les quatre objectifs dégagés par la Commission Holsters avec quelques adaptations inspirées du droit français.

Cette disposition cite d'abord, parmi les objectifs de la peine, le fait que celle-ci doit exprimer la *désapprobation de la société à l'égard de la violation de la loi pénale* (1°). Lorsqu'il prononce une peine, le juge constate que la loi pénale a été violée et que « (...) l'auteur des faits a présenté un comportement socialement inacceptable »⁷⁸⁶. Cet objectif laisse ainsi supposer que punir est nécessaire pour que s'exprime la désapprobation de la société à l'égard du trouble causé par l'infraction. Pour la Commission Holsters, « la peine permet donc de reconnaître la responsabilité de l'auteur des faits et de lui exprimer directement que son comportement a été inacceptable »⁷⁸⁷. La désapprobation constitue un processus de communication fondé sur la réaffirmation des valeurs auxquelles l'infraction porte atteinte⁷⁸⁸. Elle est l'expression symbolique de

concernant la suspension, le suris et la probation et la loi du 5 août 1992 sur la fonction de police en vue d'adapter la fixation de la peine et l'obligation de motivation du juge et en vue d'adapter les modalités de sanctions et de réactions du juge pénal, Exposé des motifs, 25.

⁷⁸² Commissie “Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting”, Voorontwerp van wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Strafwetboek, de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstellen en de probatie en de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt met het oog op de aanpassing van de straftoemeting en de motiveringsplicht en met het oog op de aanpassing van de reactie – en sanctiemodaliteiten van de strafrechter, Memorie van toelichting, 22.

⁷⁸³ Commissie “Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting”, Voorontwerp van wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Strafwetboek, de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstellen en de probatie en de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt met het oog op de aanpassing van de straftoemeting en de motiveringsplicht en met het oog op de aanpassing van de reactie – en sanctiemodaliteiten van de strafrechter, Memorie van toelichting, 22.

⁷⁸⁶ Commission « Tribunaux de l'application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine », avant-projet de loi modifiant le Code d'Instruction criminelle, le Code pénal, la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le suris et la probation et la loi du 5 août 1992 sur la fonction de police en vue d'adapter la fixation de la peine et l'obligation de motivation du juge et en vue d'adapter les modalités de sanctions et de réactions du juge pénal, Exposé des motifs, 22.

⁷⁸⁷ Commission « Tribunaux de l'application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine », avant-projet de loi modifiant le Code d'Instruction criminelle, le Code pénal, la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le suris et la probation et la loi du 5 août 1992 sur la fonction de police en vue d'adapter la fixation de la peine et l'obligation de motivation du juge et en vue d'adapter les modalités de sanctions et de réactions du juge pénal, Exposé des motifs, 22.

⁷⁸⁸ Pour cette raison, les auteurs du projet donnent utilité à utiliser les termes « désapprobation de la société à l'égard de la violation de la loi pénale » plutôt que la formulation « désapprobation de la société à l'égard de la commission de l'infraction » suggérée par le Conseil d'Etat (avis du Conseil d'Etat, n° 118).

bekrachtiging van de waarden die door het misdrijf in het gedrang zijn gebracht.⁷⁸⁴ Zij is de symbolische uitdrukking van de gehechtheid van het collectieve bewustzijn aan de geschonden wet.⁷⁸⁵

De straf moet ook het *herstel van het maatschappelijk evenwicht* en het *herstel van de door het misdrijf veroorzaakte schade* bevorderen (2°). De notie van herstel van het maatschappelijk evenwicht is terug te vinden in het Franse recht. De Franse *loi du 15 août 2014 relative à l'individualisation des peines et renforçant l'efficacité des sanctions pénales* voorziet in de invoering van een nieuw artikel 130-1 in het Franse Strafwetboek, met een nieuwe definitie van de functies en van de doeleinden van de straf. Volgens die bepaling bestaan de functies van de straf in het sanctioneren van de dader van het misdrijf, het bevorderen van zijn aanpassing, integratie of herinschakeling met het oog op de bescherming van de maatschappij, het voorkomen van nieuwe misdrijven en het herstellen van het maatschappelijk evenwicht, rekening houdend met de belangen van het slachtoffer.⁷⁹⁰

De voorbereidende werken van voornoemde Franse wet van 15 augustus 2014 geven aan dat de notie “herstel van het maatschappelijk evenwicht” de uitdrukking is van de sociale-cohesiedimensie van de straf en verduidelijkt dat de straf moet uitmonden in een duurzaam herstel van het maatschappelijk evenwicht dat door het misdrijf in het gedrang is gebracht, dat de schade berokkend aan de maatschappij moet worden hersteld en moet worden

l'attachement de la conscience collective à la loi transgressée⁷⁸⁹.

La peine doit promouvoir également la *restauration de l'équilibre social* et la *réparation du dommage causé par l'infraction* (2°). La notion de restauration de l'équilibre social se retrouve en droit français. La loi du 15 août 2014 relative à l'individualisation des peines et renforçant l'efficacité des sanctions pénales a introduit un nouvel article 130-1 dans le Code pénal comportant une nouvelle définition des fonctions et des finalités de la peine. Suivant cette disposition, la peine a pour fonctions de sanctionner l'auteur de l'infraction, de favoriser son amendement, son insertion ou sa réinsertion afin d'assurer la protection de la société, de prévenir la commission de nouvelles infractions et de restaurer l'équilibre social, dans le respect des intérêts de la victime⁷⁹¹.

Les travaux préparatoires de la loi précitée du 15 août 2014 indiquent que cette notion met en évidence la dimension de cohésion sociale de la peine et précisent que la peine doit restaurer durablement l'équilibre social mis à mal par la commission de l'infraction, de réparer le préjudice causé à la société et d'éviter que la réponse pénale ne

⁷⁸⁴ Daarom optreken de auteurs van het ontwerp ervoor om de omschrijving ‘maatschappelijke afkeuring ten aanzien van de overtreding van de strafwet’ te gebruiken in plaats van de door de Raad van State voorgestelde formulering ‘het plegen van het misdrijf’ (advies Raad van State, nr. 118).

⁷⁸⁵ M. VAN DE KERCHOVE, “La motivation des peines et la pluralité de leurs objectifs”, *RDPC* 2006, 1039-1069.

⁷⁹⁰ Artikel 130-1 werd ingevoegd in de inleiding bij de titel van het Franse Strafwetboek die gewijd is aan de straffen (wetgevend gedeelte).

⁷⁹¹ L'article 130-1 a été inséré en introduction du titre du Code pénal français consacré aux peines (partie législative).

voorkomen dat de strafrechtelijke reactie een verergering ervan zou betekenen.⁷⁹² De voorgestelde tekst herneemt deze notie als een doelstelling van de straf. Die doelstelling ligt in lijn van de werkzaamheden van de Commissie Holsters, die de herstelgerichte filosofie integreert en verwijst naar een communicatieve en participatieve justitie in het strafrecht, die een centrale plaats toebedeelt aan de dader van de feiten en aan het slachtoffer.

Het herstel van de schade is veeleer de doelstelling die traditioneel een zaak is van de burgerrechtelijke sancties. Gaandeweg is de idee ontstaan dat de straf het herstel van de schade berokkend aan het slachtoffer van het strafbaar feit tot doel kon hebben.⁷⁹⁴ Aldus noemt de Commissie Holsters het herstel van de schade als een strafdoel vanuit een herstelgerichte visie.⁷⁹⁵ Het principe

l'aggrave⁷⁹³. Le texte proposé reprend cette notion pour en faire un objectif de la peine. Cet objectif est en lien avec les travaux de la Commission Holsters qui intègre la pensée réparatrice et qui se réfère aux principes d'une justice communicative et participative dans le droit pénal, laquelle accorde une place centrale à l'auteur des faits et à la victime.

La réparation du dommage constitue davantage l'objectif traditionnellement assigné aux sanctions civiles. Progressivement, l'idée s'est développée que la peine pouvait avoir pour but de réparer le dommage causé à la victime de l'infraction pénale⁷⁹⁷. Ainsi, la Commission Holsters cite la réparation du dommage parmi les objectifs de la peine dans une optique réparatrice⁷⁹⁸. Le

⁷⁹² Projet de loi relatif à la prévention de la récidive et à l'individualisation des peines : Rapport n° 641 (2013-2014) de M. J.-P. MICHEL, fait au nom de la commission des lois, ingediend op 18 juni 2014 (beschikbaar op <http://www.senat.fr>).

⁷⁹³ Projet de loi relatif à la prévention de la récidive et à l'individualisation des peines : Rapport n° 641 (2013-2014) de M. J.-P. MICHEL, fait au nom de la commission des lois, déposé le 18 juin 2014 (disponible sur <http://www.senat.fr>).

⁷⁹⁴ Volgens M. van de Kerchove kwam die idee voor het eerst naar voren in de theorie van het sociaal verweer. Vervolgens won zij aan belang in het verlengde van de retributieve straftheorieën, met name in de Verenigde Staten, eind jaren '70. Zij vond aanhangers in de persoon van verschillende auteurs in België in 1990. In 2000 genoot zij krachtige steun van Marc Verwilghen, minister van Justitie, in het kader van zijn federaal veiligheidsplan: M. VAN DE KERCHOVE, "La motivation des peines et la pluralité de leurs objectifs", *RDPC* 2006, 1050-1051.

⁷⁹⁵ Het concept van "herstelgerichte justitie" is de rode draad doorheen de werkzaamheden van de Commissie Holsters. Herstelrecht staat voor een nieuwe en omvattende visie over strafrecht en strafprocesrecht, binnen dewelke de noden van het slachtoffer prioritair worden gesteld en de verantwoordelijkheid van de dader van strafbare feiten op een positieve wijze wordt benadrukt (Commissie "Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting", Voorontwerp van wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Strafwetboek, de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie en de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt met het oog op de aanpassing van de straftoemeting en de motiveringsplicht en met het oog op de aanpassing van de reactie – en sanctiemodaliteiten van de strafrechter, Memorie van toelichting, 4).

⁷⁹⁷ Pour M. van de Kerchove, cette idée a d'abord été émise par les doctrines de la défense sociale. Elle s'est ensuite développée dans le sillage des théories retributives de la peine, notamment aux États-Unis, à la fin des années 1970. Elle a bénéficié de l'adhésion de plusieurs auteurs en Belgique en 1990. En 2000, Marc Verwilghen, Ministre de la Justice, a soutenu cette idée avec force dans le cadre de son plan fédéral de sécurité : M. VAN DE KERCHOVE, « La motivation des peines et la pluralité de leurs objectifs », *Rev. dr. pén. crim.*, 2006, 1050-1051.

⁷⁹⁸ Le concept de « justice réparatrice » constitue le fil rouge des travaux de la Commission Holsters. La justice réparatrice vise une nouvelle vision globale du droit pénal et de la procédure pénale dans laquelle les besoins de la victime sont considérés comme prioritaires et dans laquelle la responsabilité de l'auteur de l'infraction est mise en avant de façon positive (Commission « Tribunaux de l'application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine », avant-projet de loi modifiant le Code d'Instruction criminelle, le Code pénal, la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le sursis et la probation et la loi du 5 août 1992 sur la fonction de

bestaat dus in het materiële en immateriële herstel van de verstoorde relatie tussen het slachtoffer, de dader en de maatschappij.⁷⁹⁶

De straf moet daarenboven *de maatschappelijke rehabilitatie en re-integratie van de dader* bevorderen (3°). De Commissie Holsters spreekt van “*sociale integratie van de dader*”. Het Franse recht refereert eveneens aan de rehabilitatie onder de vorm van de aanpassing, integratie of re-integratie van de dader van het misdrijf.⁸⁰⁰ Die doelstelling berust op “de idee dat er sprake is van convergentie tussen het belang van de delinquent en dat van de maatschappij, waarbij de behandeling van de delinquent de bescherming van de maatschappij mogelijk maakt”.⁸⁰¹ De rehabilitatie bestaat er dus in op zo’n wijze te straffen dat de “overtreders respectvol worden ten aanzien van de wet, of op zijn minst de wetten niet langer overtreden”.⁸⁰²

Volgens de Commissie Holsters “kan het plegen van een misdrijf wijzen op een probleem van sociale uitsluiting”. In dat geval “(...) moet hiervoor een oplossing

principe est donc la restauration matérielle et immatérielle de la relation qui a été troublée entre la victime, l’auteur et la société⁷⁹⁹.

La peine doit en outre avoir pour objectif de favoriser *la réhabilitation et l’insertion sociale de l’auteur* (3°). La Commission Holsters parle d’« intégration sociale de l’auteur ». Le droit français fait également référence à la réhabilitation sous la forme d’un amendement, d’une insertion ou d’une réinsertion de l’auteur l’infraction⁸⁰³. Cet objectif s’appuie sur « l’idée qu’il existe une convergence entre l’intérêt du délinquant et celui de la société, le traitement de celui-ci permettant de protéger celle-là »⁸⁰⁴. La réhabilitation consiste donc à punir de façon à ce que « les contrevenants deviennent respectueux de la loi ou, du moins, qu’ils ne transgressent plus les lois »⁸⁰⁵.

Pour la Commission Holsters, « la commission d’une infraction peut témoigner d’une problématique de désinsertion sociale ». Dans ce cas, « (...) il est nécessaire de la résoudre en

police en vue d’adapter la fixation de la peine et l’obligation de motivation du juge et en vue d’adapter les modalités de sanctions et de réactions du juge pénal, Exposé des motifs, 4).

⁷⁹⁶ De Commissie Holsters geeft het voorbeeld van de financiële schadeloosstelling van het slachtoffer of het voorbeeld van de erkenning van het onaanvaardbare karakter van zijn gedrag door de dader (Commissie “Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting”, Voorontwerp van wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Strafwetboek, de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie en de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt met het oog op de aanpassing van de straftoemeting en de motiveringsplicht en met het oog op de aanpassing van de reactie – en sanctiemodaliteiten van de strafrechter, Memorie van toelichting, 4).

⁷⁹⁹ La Commission Holsters donne l’exemple de l’indemnisation financière de la victime ou l’exemple de la reconnaissance par l’auteur du caractère inacceptable de son comportement (Commission « Tribunaux de l’application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine », avant-projet de loi modifiant le Code d’Instruction criminelle, le Code pénal, la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le suris et la probation et la loi du 5 août 1992 sur la fonction de police en vue d’adapter la fixation de la peine et l’obligation de motivation du juge et en vue d’adapter les modalités de sanctions et de réactions du juge pénal, Exposé des motifs, 4).

⁸⁰⁰ Artikel 130-1 van het Franse Strafwetboek.

⁸⁰¹ X. Bebin, *Pourquoi punir ? L’approche utilitariste de la peine*, Parijs, L’Harmattan, 2006, 168.

⁸⁰² E. ESTIBALIZ en M. VACHERET, *La pénologie – Réflexions juridiques et criminologiques autour de la peine*, Montréal, Les Presses de l’Université de Montréal, 2013, 15.

⁸⁰³ Article 130-1 du Code pénal français.

⁸⁰⁴ X. BEBIN, *Pourquoi punir ? L’approche utilitariste de la peine*, Paris, L’Harmattan, 2006, 168.

⁸⁰⁵ E. ESTIBALIZ et M. VACHERET, *La pénologie – Réflexions juridiques et criminologiques autour de la peine*, Montréal, Les Presses de l’Université de Montréal, 2013, 15.

worden gezocht door te werken aan de sociale integratie van de dader”.⁸⁰⁶

Artikel 27 refereert ook aan de *bescherming van de maatschappij* (4°). In geval van absolute noodzakelijkheid maakt de straf aldus de neutralisering van de overtreder mogelijk.⁸⁰⁸ In die extreme gevallen laat zij toe dat hij afgezonderd wordt van de maatschappij om zijn vermogen tot het plegen van misdrijven in te perken. In de overige gevallen kan de bescherming van de maatschappij als doelstelling bereikt worden middels straffen die geen vrijheidsberoving inhouden en die voor alles de rehabilitatie en re-integratie van de delinquent beogen.

De Commissie Holsters neemt ook die doelstelling van de straf op in haar voorontwerp van wet. Zij gaat uit van de idee dat herstelgerichte oplossingen niet toelaten om te reageren op alle gevallen waarmee het strafrecht te maken krijgt. De dader van de feiten vertoont een laakbaar gedrag waarbij het risico bestaat dat dit opnieuw zal gebeuren. In dat geval is het opportuun om de maatschappij te behoeden “(...) voor dergelijk gedrag en de gevolgen ervan”.⁸¹⁰ De vrijheidsstraf

travaillant à l'apprentissage de la vie en société de l'auteur des faits »⁸⁰⁷.

L'article 27 se réfère aussi à l'objectif de *protection de la société* (4°). En cas de nécessité absolue, la peine permet alors la neutralisation du contrevenant⁸⁰⁹. Dans ces cas extrêmes, elle autorise de mettre celui-ci à l'écart de la société afin de réduire sa capacité à commettre des infractions. Dans les autres cas, l'objectif de protection de la société peut être atteint par des peines qui n'impliquent pas de privation de liberté et qui visent avant tout la réhabilitation et la réinsertion du délinquant.

La Commission Holsters retient également cet objectif de la peine dans son avant-projet de loi. Celle-ci part de l'idée que les solutions réparatrices ne permettent pas de répondre à l'ensemble des cas rencontrés par le droit pénal. L'auteur des faits présente un comportement délictueux qui risque de se reproduire à l'avenir. Dans ce cas, il est opportun de protéger la société « (...) contre ce comportement et contre les conséquences de celui-ci »⁸¹¹. La peine

⁸⁰⁶ Commissie “Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting”, Voorontwerp van wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Strafwetboek, de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstellen de probatie en de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt met het oog op de aanpassing van de straftoemeting en de motiveringsplicht en met het oog op de aanpassing van de reactie – en sanctiemodaliteiten van de strafrechter, Memorie van toelichting, 23.

⁸⁰⁷ Commission « Tribunaux de l'application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine », avant-projet de loi modifiant le Code d'Instruction criminelle, le Code pénal, la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le suris et la probation et la loi du 5 août 1992 sur la fonction de police en vue d'adapter la fixation de la peine et l'obligation de motivation du juge et en vue d'adapter les modalités de sanctions et de réactions du juge pénal, Exposé des motifs, 23.

⁸⁰⁸ M. van de Kerchove spreekt van “neutralisering” of van “onschadelijkmaking” van de veroordeelde (M. VAN DE KERCHOVE, “La motivation des peines et la pluralité de leurs objectifs”, *RDPC* 2006, 1049).

⁸⁰⁹ M. van de Kerchove parle de « neutralisation » ou de « l'incapacitation » du condamné, (M. VAN DE KERCHOVE, « La motivation des peines et la pluralité de leurs objectifs », *Rev. dr. pén. crim.* 2006, 1049).

⁸¹⁰ Commissie “Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting”, Voorontwerp van wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Strafwetboek, de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstellen de probatie en de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt met het oog op de aanpassing van de straftoemeting en de motiveringsplicht en met het oog op de aanpassing van de reactie – en sanctiemodaliteiten van de strafrechter, Memorie van toelichting, 24.

⁸¹¹ Commission « Tribunaux de l'application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine », avant-projet de loi modifiant le Code d'Instruction criminelle, le Code pénal, la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le suris et la probation et la loi du 5 août 1992 sur la fonction de police en vue d'adapter la fixation de la peine et l'obligation de motivation du juge et en vue d'adapter les modalités de sanctions et de réactions du juge pénal, Exposé des motifs, 24.

situeert zich in die context, aangezien zij slechts mag worden uitgesproken omwille van de bescherming van de maatschappij. Artikel 130-1 van het Franse Strafwetboek, aangevuld bij de wet van 15 augustus 2014, refereert zelf ook aan de “bescherming van de maatschappij” als doelstelling.

Ten slotte, gevolg gevend aan de suggestie van de Raad van State (advies Raad van State, nr. 11, voetnoot 19), hebben de auteurs van het ontwerp het principe van de proportionaliteit toegevoegd aan de doelstellingen van de straf.⁸¹² Voor de Commissie Holsters verplicht dit principe de rechter ertoe rekening te houden met een reeks elementen die betrekking hebben op het misdrijf, maar ook op de gebeurtenissen en reacties die gevolgd zijn op dit misdrijf. Deze commissie herneemt een reeks van elementen in zijn voorontwerp teneinde aan de rechter toe te laten dit principe te overdenken bij de keuze van de straf.⁸¹³

Artikel 27, tweede lid, bepaalt dat de rechter, alvorens een straf uit te spreken, deze doelstellingen in overweging moet nemen, alsook de ongewenste neveneffecten die de straf kan meebrengen ten aanzien van de rechtstreeks betrokken personen, hun omgeving en de samenleving. Dit lid is

privative de liberté s'intègre dans ce cadre étant donné qu'elle ne pourra être prononcée que dans un objectif de protection de la société. L'article 130-1 du Code pénal français, complété par la loi du 15 août 2014, pour sa part, se réfère également à l'objectif de « protection de la société ».

Enfin, faisant suite à la suggestion du Conseil d'Etat (avis du Conseil d'Etat, n° 11, note de bas de page 19), les auteurs du projet ont ajouté parmi les objectifs de la peine le principe de proportionnalité⁸¹⁴. Pour la Commission Holsters, ce principe oblige le juge à tenir compte d'une série d'éléments qui concernent l'infraction mais également les événements et réactions qui ont suivi cette infraction. Celle-ci reprend une série d'éléments dans son avant-projet afin de permettre au juge de réfléchir sur ce principe lors du choix de la peine⁸¹⁵.

L'article 27, alinéa 2, dispose qu'avant de prononcer une peine, le juge doit prendre en compte ces objectifs mais aussi les effets secondaires indésirables que la peine peut entraîner pour les personnes directement concernées, leur entourage et la société. Cet alinéa est inspiré de l'article 11 de l'avant-projet de

⁸¹² Dit principe is gewaarborgd door artikel 49.3 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, dat bepaalt dat de zwaarte van de straf niet disproportioneel mag zijn aan het strafbaar feit.

⁸¹³ De Commissie Holsters weerhoudt de ernst van het misdrijf, het uitgevoerde herstel, de maatregelen of beslissingen die reeds werden ondergaan ten gevolge van het misdrijf, de inspanningen die reeds werden gedaan met het oog op de maatschappelijke re-integratie (artikel 12 van het voorontwerp van de Commissie “Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting”, Voorontwerp van wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Strafwetboek, de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie en de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt met het oog op de aanpassing van de straftoemeting en de motiveringsplicht en met het oog op de aanpassing van de reactie – en sanctiemodaliteiten van de strafrechter, Memorie van toelichting, 15).

⁸¹⁴ Ce principe est consacré par l'article 49. 3. de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne qui dispose que l'intensité des peines ne doit pas être disproportionnée par rapport à l'infraction.

⁸¹⁵ La Commission Holsters retient la gravité de l'infraction, les réparations effectuées, les mesures ou décisions déjà subies à la suite de l'infraction, les efforts déjà effectués en matière d'insertion sociale (article 12 de l'avant-projet de la Commission « Tribunaux de l'application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine », avant-projet de loi modifiant le Code d'Instruction criminelle, le Code pénal, la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le suris et la probation et la loi du 5 août 1992 sur la fonction de police en vue d'adapter la fixation de la peine et l'obligation de motivation du juge et en vue d'adapter les modalités de sanctions et de réactions du juge pénal, Exposé des motifs, 15).

ontleend aan artikel 11 van het voorontwerp van de Commissie Holsters.⁸¹⁶ Zij is van oordeel dat de straf leed veroorzaakt bij de veroordeelde maar ook uitwerking heeft op andere actoren.⁸¹⁷ De rechter moet dus rekening houden met alle gevolgen van de straf voor alle betrokken partijen om te bepalen welke straf de minste nadelige gevolgen inhoudt naargelang de beoogde doelstelling. Indien twee verschillende straffen eenzelfde resultaat kunnen teweegbrengen, moet geopteerd worden voor de straf die het minste leed veroorzaakt. Deze doelstellingen doen geen afbreuk aan de algemene beginselen die van toepassing zijn op de straf, met name het wettelijk, individueel, persoonlijk en proportioneel karakter van de straf.

Artikel 27, derde lid, is tevens ontleend aan artikel 11 van het voorontwerp van de Commissie Holsters. Dit bepaalt dat “(...) het beroep op de vrijheidsstraf beperkt moet zijn tot de zwaarste gevallen, dat wil

la Commission Holsters⁸¹⁹. Celle-ci considère que la peine provoque une souffrance chez le condamné mais ses effets concernent aussi d’autres acteurs⁸²⁰. Le juge doit donc prendre en compte toutes les conséquences de la peine pour toutes les parties concernées afin de déterminer laquelle provoque le moins d’effets préjudiciables selon le but poursuivi. Si deux peines différentes permettent d’obtenir le même résultat, il s’agira d’opter pour la peine qui inflige le moins de souffrance. Ces objectifs ne dérogent pas aux principes généraux applicables à la peine, à savoir le caractère légal, individuel, personnel et proportionnel de la peine.

L’article 27, aliéna 3, s’inspire également de l’article 11 de l’avant-projet de la Commission Holsters. Cette disposition dispose que « (...) le recours à la peine privative de liberté doit être limité au cas

⁸¹⁶ Artikel 11 van het voorontwerp van wet is onderdeel van de beginselen van een billijke straftoemeting die vervat zijn in de inleidende bepalingen, ingevoegd voor Boek 1 van het Strafwetboek.

⁸¹⁷ Het leed, bron van schade, kan immaterieel zijn (stigmatisering, erkenning van verantwoordelijkheid,...) of materieel zijn (financiële schade, vrijheidsberoving,...), Commissie “Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting”, voorontwerp van wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Strafwetboek, de wet van 29 juni 1964 betreffende het opschorting, het uitsel en de probatie, en de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt, met het oog op de aanpassing van de vaststelling van de straf en de verplichting tot rechterlijke motivering, en met het oog op de aanpassing van de nadere regels voor straffen en voor reacties van de strafrechter, Memorie van toelichting, 14).

⁸¹⁸ De nadelige gevolgen van de straf betreffen ook derden: zijn naastbestaanden (de financiële gevolgen van de vermogensstraffen zullen ook zijn familie raken,...), de slachtoffers (indien de straf een navenant verlies van financiële middelen voor de dader meebrengt, komt de vergoeding voor de door het misdrijf veroorzaakte schade op de helling te staan,...) en de maatschappij in haar geheel (opsluiting heeft een navenante economische kostprijs,...).

⁸¹⁹ L’article 11 de l’avant-projet de loi fait partie des principes d’une fixation de la peine équitable inscrits dans des dispositions préliminaires insérées avant le Livre 1er du Code pénal.

⁸²⁰ La souffrance, à l’origine d’un dommage, peut être immatérielle (stigmatisation, reconnaissance de sa responsabilité, etc.), ou matérielle (dommages financiers, privation de liberté, etc.), Commission « Tribunaux de l’application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine », avant-projet de loi modifiant le Code d’Instruction criminelle, le Code pénal, la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le suris et la probation et la loi du 5 août 1992 sur la fonction de police en vue d’adapter la fixation de la peine et l’obligation de motivation du juge et en vue d’adapter les modalités de sanctions et de réactions du juge pénal, Exposé des motifs, 14.

⁸²¹ Les effets préjudiciables de la peine visent également des tiers : ses proches (les effets financiers des peines patrimoniales toucheront également l’ensemble de sa famille, etc.), les victimes (si la peine entraîne une perte conséquente des moyens financiers de l’auteur des faits, l’indemnisation du dommage causé par l’infraction risque d’être mise en péril, etc.) et la société dans son ensemble (l’incarcération entraîne-t-elle un coût économique conséquent ? etc.).

zeggen tot de gevallen waarin het opleggen van een andere straf de bescherming van de maatschappij niet mogelijk maakt”. Dat beginsel is het logische gevolg van de beperking van de nadelige gevolgen van de straf, “(...) de vrijheidsstraf brengt immers de meest verregaande schadelijke gevolgen met zich mee”.⁸²² De gevangenisstraf is dus het “ultimum remedium”.⁸²³

Hoewel deze vraag behoort tot de regels van de strafprocedure, moet hier worden gepreciseerd dat de rechter de keuze van de straf en de strafmaat dient te motiveren in het licht van deze doelstellingen. Indien conclusies worden neergelegd met betrekking tot dit punt, zal hij minstens hierop moeten antwoorden.

Artikel 27 verwijst niet expliciet naar de algemene en individuele preventie als functie van de straf, hoewel deze functies impliciet begrepen zijn onder de doelstellingen die aan de straf worden toegedicht (afkeuring van de samenleving, re-integratie van de dader, bescherming van de samenleving). In antwoord op de opmerking van de Raad van State hieromtrent (advies Raad van State, nr. 116), moet er hier op worden gewezen dat de doelstelling van de

les plus graves, c'est-à-dire aux cas où l'imposition d'une autre peine ne permet pas de garantir la protection de la société ». Ce principe est la conséquence logique de la limitation des effets préjudiciables de la peine étant donné que « (...) la peine privative de liberté est celle qui entraîne les conséquences les plus extrêmes en termes de dommages »⁸²⁴. La peine d'emprisonnement constitue donc le « remède ultime »⁸²⁵.

Bien que cette question relève des règles de la procédure pénale, il doit être précisé ici que le juge est appelé à motiver le choix et le taux de la peine au regard de ces objectifs. Si des conclusions sont déposées sur ce point, il sera, à tout le moins, tenu d'y répondre.

L'article 27 ne fait pas de référence explicite aux fonctions de prévention générale et individuelle de la peine, bien que ces fonctions soient implicitement comprises dans les objectifs assignés à la peine (désapprobation de la société, réhabilitation de l'auteur, protection de la société). En réponse à la remarque du Conseil d'Etat à cet égard (avis du Conseil d'Etat, n° 116), il convient de souligner que l'objectif de prévention générale fondé sur le caractère dissuasif

⁸²² Commissie “Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting”, Voorontwerp van wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Strafwetboek, de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie en de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt met het oog op de aanpassing van de straftoemeting en de motiveringsplicht en met het oog op de aanpassing van de reactie – en sanctiemodaliteiten van de strafrechter, Memorie van toelichting, 15.

⁸²³ Commissie “Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting”, Voorontwerp van wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Strafwetboek, de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie en de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt met het oog op de aanpassing van de straftoemeting en de motiveringsplicht en met het oog op de aanpassing van de reactie – en sanctiemodaliteiten van de strafrechter, Memorie van toelichting, 5.

⁸²⁴ Commission « Tribunaux de l'application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine », avant-projet de loi modifiant le Code d'Instruction criminelle, le Code pénal, la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le sursis et la probation et la loi du 5 août 1992 sur la fonction de police en vue d'adapter la fixation de la peine et l'obligation de motivation du juge et en vue d'adapter les modalités de sanctions et de réactions du juge pénal, Exposé des motifs, 15.

⁸²⁵ Commission « Tribunaux de l'application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine », avant-projet de loi modifiant le Code d'Instruction criminelle, le Code pénal, la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le sursis et la probation et la loi du 5 août 1992 sur la fonction de police en vue d'adapter la fixation de la peine et l'obligation de motivation du juge et en vue d'adapter les modalités de sanctions et de réactions du juge pénal, Exposé des motifs, 5.

algemene preventie is gebaseerd op het ontradend karakter van de straf ten aanzien van potentiële overtreders van de strafwet, die niet wordt ondersteund door criminologische studies, noch door rechtspsychologisch onderzoek. Uit deze studies blijkt dat de zwaarte van de straf geen ontradend effect heeft op derden aangezien veel misdrijven impulsief worden gepleegd en de daders zelden in staat zijn om de gevolgen van hun gedrag in te schatten. Het uitgangspunt dat de dader van een misdrijf een ‘homo economicus’ zou zijn die zijn beslissing om een misdrijf te plegen slechts neemt na een ‘kosten-baten-analyse’ berust op een fictie.⁸²⁶

Dezelfde redenering lijkt te moeten worden gevolgd met betrekking tot de functie van de individuele of speciale preventie.⁸²⁷ Ook hier is het ontradend effect van de opgelegde straf vaak verwaarloosbaar. Ze heeft soms zelfs het tegenovergestelde effect, rekening houdend met het gebrek aan correlatie tussen de een lage recidivegraad en een lange vrijheidsberovende straf; er is zelfs sprake van een omgekeerde correlatie. Een zuivere en strenge vrijheidsberovende straf zonder begeleiding is de slechtst

de la peine à l'égard des contrevenants potentiels n'est pas étayé par les études criminologique et celles de psychologie judiciaire. Ainsi, il résulte de ces études que la sévérité de la peine n'a pas d'effet dissuasif sur les tiers dès lors que beaucoup d'infractions sont commises de façon impulsive et que les auteurs sont peu capables de calculer les conséquences de leur comportement. Le postulat de départ selon lequel l'auteur d'une infraction serait un « homo economicus » qui ne prendrait sa décision de commettre l'infraction qu'après avoir procédé à une analyse « coûts-bénéfices », repose sur une fiction.⁸²⁹ Le même raisonnement paraît devoir être suivi à propos de la fonction de prévention individuelle ou spéciale.⁸³⁰ Ici aussi l'impact dissuasif de la peine infligée est souvent négligeable. Elle a parfois même l'effet contraire compte tenu de l'absence de corrélation entre un taux bas de récidive et une longue peine privative de liberté, voire d'une corrélation inverse. Une peine privative de liberté pure et ferme sans accompagnement est la plus mauvaise si l'on poursuit un objectif de réintégration.⁸³¹

⁸²⁶ S. RAATS, *Consistente straftoemeting*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 159, nr. 190 die o.m. verwijst naar M. TONRY, “Strategic approaches to crime prevention”, *Crime and Justice: a review of research* 1995, 7; M. WASIK, *Emmins on sentencing*, London, Blackstone Press Limited, 2001, 47; M.K. BLOCK en V.E. GERETY, “Some experimental evidence on differences between student and prisoners reactions to monetary penalties and risk”, *Journal of Legal Studies* 1995, 123-138; B.A. HUDSON, *Understanding justice*, Buckingham, Open University Press, 2003, 22; J. GROGGER, “Certainty v. severity of punishment”, *Economic Inquiry* 1991, 297-309.

⁸²⁷ S. RAATS, *Consistente straftoemeting*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 159-160, nr.191.

⁸²⁹ S. RAATS, *Consistente straftoemeting*, Anvers, Intersentia, 2016, 159, nr. 190 qui renvoie entre autres à M. TONRY, “Strategic approaches to crime prevention”, *Crime and Justice: a review of research* 1995, 7; M. WASIK, *Emmins on sentencing*, London, Blackstone Press Limited, 2001, 47; M.K. BLOCK en V.E. GERETY, “Some experimental evidence on differences between student and prisoners reactions to monetary penalties and risk”, *Journal of Legal Studies* 1995, 123-138; B.A. HUDSON, *Understanding justice*, Buckingham, Open University Press, 2003, 22; J. GROGGER, “Certainty v. severity of punishment”, *Economic Inquiry* 1991, 297-309.

⁸³⁰ S. RAATS, *Consistente straftoemeting*, Anvers, Intersentia, 2016, 159-160, nr.191.

⁸³¹ Voyez notamment B.S.J. WARTMA, D.L. ALBERDA, S. VERWEIJ, *Wat werkt in Nederland en wat niet? Een meta-analyse van Nederlands recidiveonderzoek naar de effecten van strafrechtelijke sancties*, Den Haag, 2013, 196p. (aussi consultable via <http://www.wodc.nl>); H.WERMINK, A. BLOKLAND, P. NIEUWBEERTA, N. TOLLENAAR, “Recidive na werkstraffen en gevangenisstraffen. Een gematchte vergelijking”, *T. Crim.* 2009, 211-227; J. ROZIE, “Naar de vrijheidsstraf als *ultimum remedium*: een weg bezaaid met wolfijzers en schietgeweren”, *NC* 2015, 4.

mogelijke straf indien men de doelstelling van de re-integratie nastreeft.⁸²⁸

Ook tijdens de parlementaire hoorzitting op 6 juni 2018 met betrekking tot het nut van de straf werd er erkend dat er geen ontradend effect uitgaat van een strafbepaling.⁸³² Uit een recente rechtseconomische studie volgt evenzeer dat de *pakkans* een effectief mechanisme vormt om ongewenst gedrag te bestrijden. De dreiging die van een abstracte strafbaarstelling uitgaat is dus veelal een illusie.⁸³³ Het klinkt mogelijk tegenintuïtief, maar er mag dus geen al te grote waarde worden gehecht aan het criterium van het preventief karakter van een strafbepaling. Denken dat een strafbepaling een meerwaarde biedt omwille van de preventieve werking die van de norm uitgaat, strookt immers niet met *evidence-based* vaststellingen. De assumptie van rationeel gedrag - de zogenaamde “calculerende” burger - is alleen realistisch bij economische criminaliteit.⁸³⁴ Dit neemt niet weg dat men in de praktijk veel belang blijft hechten aan de preventieve functie van het strafrecht. Zo bleek uit een recent onderzoek uitgevoerd bij Australische magistraten dat een meerderheid de generale preventie bestempelt als het

Lors des auditions parlementaires du 6 juin 2018 concernant l'utilité de la peine, il a aussi été admis qu'aucun effet dissuasif ne résultait de l'existence d'une disposition légale⁸³⁷. Une récente étude d'économie juridique démontre également que la probabilité de se faire attraper constitue un mécanisme effectif pour combattre des comportements non désirés. La menace qui résulte d'une incrimination abstraite est donc surtout illusoire⁸³⁸. Cela peut paraître aller dans un sens inverse à une impression plus intuitive mais il ne faut pas attacher trop d'importance au critère du caractère préventif de la loi pénale. Penser qu'une disposition pénale apporte une plus-value par l'effet préventif qui en résulte, ne correspond pas aux constatations scientifiquement établies. La supposition d'un comportement rationnel – le citoyen prétendument calculateur – se vérifie uniquement dans la criminalité économique⁸³⁹. Cela n'empêche pas que dans la pratique, on attache beaucoup d'importance à la fonction préventive du droit pénal. Ainsi, il résulte d'une étude récente auprès de magistrats australiens qu'une majorité d'entre eux qualifient la prévention générale comme l'objectif le

⁸²⁸ Zie o.m. B.S.J. WARTMA, D.L. ALBERDA, S. VERWEIJ, *Wat werkt in Nederland en wat niet? Een meta-analyse van Nederlands recidiveonderzoek naar de effecten van strafrechtelijke sancties*, Den Haag, 2013, 196p. (ook te raadplegen via <http://www.wodc.nl>); H.WERMINK, A. BLOKLAND, P. NIEUWBEERTA, N. TOLLENAAR, “Recidive na werkstraffen en gevangenisstraffen. Een gematchte vergelijking”, *T. Crim.* 2009, 211-227; J. ROZIE, “Naar de vrijheidsstraf als *ultimum remedium*: een weg bezaaid met wolfsjers en schietgeweren”, *NC* 2015, 4.

⁸³² Verslag namens de Commissie voor de Justitie m.b.t. de hervorming van het Strafwetboek – het nut van de straf, *Parl.St.* Kamer 2017-2018, nr.3721/001, 49-50.

⁸³³ E. LUYSEN en S. BIELEN, “De effectiviteit van het strafrechtelijk en arbeidsmarktbeleid. Een rechtseconomische analyse van crimineel gedrag”, *RW* 2018-2019, 1283-1307.

⁸³⁴ E. LUYSEN en S. BIELEN, “De effectiviteit van het strafrechtelijk en arbeidsmarktbeleid. Een rechtseconomische analyse van crimineel gedrag”, *RW* 2018-2019, 1302.

⁸³⁷ Rapport au nom de la Commission de la Justice concernant la réforme du Code pénal – L'utilité de la peine, *Doc. parl., Chambre*, S.O. 2017-2018, n° 3721/001, 49-50.

⁸³⁸ E. LUYSEN en S. BIELEN, “De effectiviteit van het strafrechtelijk en arbeidsmarktbeleid. Een rechtseconomische analyse van crimineel gedrag”, *RW* 2018-2019, 1283-1307.

⁸³⁹ E. LUYSEN en S. BIELEN, “De effectiviteit van het strafrechtelijk en arbeidsmarktbeleid. Een rechtseconomische analyse van crimineel gedrag”, *RW* 2018-2019, 1302.

belangrijkste strafdoel⁸³⁵, hoewel ander onderzoek⁸³⁶ uitwijst dat magistraten er zich vaak niet van bewust zijn welk doel er met een welbepaalde straf wordt nagestreefd.

In vergelijking met eerdere versies van deze tekst, werd nog een vierde lid aan deze bepaling toegevoegd. Dit lid heeft als doelstelling te benadrukken dat de gevangenisstraf de *ultimum remedium* is, door de rechter die een straf van niveau 2 gepast acht ter bestraffing van de bewezen verklaarde feiten en binnen dit strafniveau kiest voor de gevangenisstraf, te verplichten te motiveren waarom de doelstellingen van de straf niet via een van de andere straffen van niveau 2 kunnen worden bereikt.

Verzwarende omstandigheden (artikel 28)

Zoals aangegeven in de memorie van toelichting bij artikel 8, stellen de auteurs van het ontwerp voor om voortaan een onderscheid te maken tussen enerzijds de “verzwarende bestanddelen” die, in de ogen van de wetgever, een stijging van een of meer niveaus in de straffenschaal tot gevolg moeten hebben, en anderzijds de verzwarende omstandigheden waarvan de wetgever wil dat zij door de rechter in aanmerking worden genomen bij het vaststellen van de straf.

Bij de herziening van de toepasselijke straffen voor de misdrijven bedoeld in Boek II van het Strafwetboek zou de wetgever aldus moeten preciseren wanneer er sprake is van verzwarende bestanddelen behorend tot de eerste categorie, waarvoor dus een straf van een

plus important de la peine⁸⁴⁰, alors qu’une autre étude⁸⁴¹ démontre que les magistrats n’ont souvent pas conscience de l’objectif qui serait poursuivi par une peine déterminée.

En comparaison avec les versions précédentes de ce texte, un alinéa 4 a été encore ajouté à cette disposition. Cet alinéa a pour but d’insister sur le fait que l’emprisonnement est l’*ultimum remedium* en imposant au juge qui estime qu’une peine de niveau 2 convient pour sanctionner les faits déclarés établis et qui, dans ce niveau de peine, opte pour l’emprisonnement, de donner les raisons pour lesquelles les objectifs de la peine ne sont pas atteints par une des autres peines de niveau 2

Les circonstances aggravantes (article 28)

Comme indiqué précédemment dans l’exposé des motifs de l’article 8, les promoteurs du projet proposent d’établir dorénavant une distinction entre, d’une part, les « éléments aggravants » qui, aux yeux du législateur, doivent avoir pour conséquence de remonter d’un ou de plusieurs paliers dans l’échelle des peines et, d’autre part, les circonstances aggravantes que le législateur souhaite voir prises en compte par le juge lorsqu’il détermine la peine.

Ainsi, lors de la révision des peines applicables pour les infractions prévues par le Livre II du Code pénal, le législateur sera appelé à identifier quels seront les éléments aggravants relevant de la première catégorie pour lesquels une peine d’un niveau supérieur sera

⁸³⁵ K. WARNER, J. DAVIS, C. SPIRANOVIC, H. COCKBURN en A. FREIBERG, “Why sentence? Comparing the views of jurors, judges and the legislature on the purposes of sentencing in Victoria, Australia”, *Criminology & Criminal Justice*, 2019, vol. 19, 34.

⁸³⁶ Zie o.m. K. BEYENS, *Straffen als sociale praktijk*, Brussel, VUBPress, 2000, 201.

⁸⁴⁰ K. WARNER, J. DAVIS, C. SPIRANOVIC, H. COCKBURN en A. FREIBERG, “Why sentence? Comparing the views of jurors, judges and the legislature on the purposes of sentencing in Victoria, Australia”, *Criminology & Criminal Justice*, 2019, vol. 19, 34

⁸⁴¹ Zie o.m. K. BEYENS, *Straffen als sociale praktijk*, Brussel, VUBPress, 2000, 201.

hoger niveau zal worden bepaald, en wanneer het gaat om verzwarende omstandigheden behorend tot de tweede categorie en die overgelaten worden aan de beoordeling van de rechter bij het bepalen van de straf.

In tegenstelling tot de verzwarende bestanddelen brengen de verzwarende omstandigheden niet *ipso facto* een hogere straf mee, maar maakt hun impact op de keuze van de straf en de strafmaat deel uit van de discretionaire beoordelingsbevoegdheid van de rechter. Het gaat dus om een indicatie gegeven door de wet aan de rechter, die wordt uitgenodigd om die omstandigheid in aanmerking te nemen bij de keuze van de straf en bij de bepaling van de strafmaat. Het komt dus aan de rechter toe om soeverein de impact van deze omstandigheid op de straf die hij uitspreekt te bepalen binnen de grenzen bepaald door de wet voor het toepasselijke strafniveau.

Ten gevolge van recente wetswijzigingen is dit begrip ondertussen reeds gekend in het huidige Strafwetboek onder de noemer “verzwarende factoren”.

De discriminerende drijfveer (artikel 29)

Dit artikel herneemt de algemene verzwarende factor van de discriminerende drijfveer (artikel 78*bis* en *ter* Sw., zoals deze zal worden ingevoerd door het ontwerp van wet om justitie menselijker, sneller en straffer te maken II). In de terminologie van het nieuwe Strafwetboek gaat het om een algemene verzwarende omstandigheid. Het is daarom gepast deze op te nemen in Boek 1, vlak na de definitie van de verzwarende omstandigheden.

De artikelen 78*bis* en 78*ter* hebben tot doel het Strafwetboek aan te passen aan het Kaderbesluit 2008/913/JBZ van de

instituéée et les circonstances aggravantes appartenant à la seconde catégorie relevant de l’appréciation du juge lors de la détermination de la peine.

A la différence des éléments aggravants, les circonstances aggravantes n’entraînent pas *ipso facto* une peine supérieure mais leur effet sur le choix et le taux de la peine relève du pouvoir discrétionnaire du juge. Il s’agit donc d’une indication donnée par la loi au juge qui l’invite à prendre cette circonstance en compte lors du choix de la peine et de la détermination de son taux. Il revient donc au juge d’apprécier souverainement l’impact que ladite circonstance doit avoir sur la peine qu’il prononce, et ce dans les limites fixées par la loi pour le niveau de peine applicable.

A la suite de modifications législatives récentes, cette notion est déjà connue entre-temps dans le Code pénal actuel sous la dénomination de “facteurs aggravants”.

Le mobile discriminatoire (article 29)

Cet article reprend le facteur aggravant général résultant du mobile discriminatoire (art. 78*bis* et *ter* C. pén., tel qu’il sera inséré par le projet de loi pour rendre la justice plus humaine, plus rapide et plus ferme II). Dans la terminologie du nouveau Code pénal, cela correspond à une circonstance aggravante générale. Dès lors, il convient de la reprendre dans le Livre 1, immédiatement après la définition des circonstances aggravantes.

Les articles 78*bis* et 78*ter* ont pour but d’adapter le Code pénal à la Décision-cadre 2008/913/JAI du Conseil du 28

Raad van 28 november 2008 betreffende de bestrijding van bepaalde vormen en uitingen van racisme en vreemdelingenhaat door middel van het strafrecht.

Op 18 februari 2021 ontving België een ingebrekestelling van de Europese Commissie wegens de onjuiste omzetting van artikel 4 van dit kaderbesluit.

Artikel 4 bepaalt het volgende:

“De lidstaten nemen de nodige maatregelen om ervoor te zorgen dat racistische en xenofobe motieven voor andere dan in de artikelen 1 en 2 bedoelde delicten als een verzwarende omstandigheid worden beschouwd, dan wel dat die motieven door de rechter in aanmerking kunnen worden genomen bij de bepaling van de strafmaat.”

De Europese Commissie stelt dat artikel 4 van het kaderbesluit een verplichting inroept voor de lidstaten om voor alle misdrijven een verzwarende omstandigheid te voorzien, indien de dader handelt uit racistische of xenofobe motieven.

Om het kaderbesluit correct om te zetten, is in dit nieuw artikel bepaald dat de discriminerende drijfveer bij alle misdrijven een verzwarende factor is.

De discriminatiegronden stemmen overeen met de beschermde criteria opgenomen in de drie antidiscriminatie wetten, meer bepaald de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden, de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen, en de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie.

Het criterium ‘geslacht’ dient geïnterpreteerd te worden in overeenstemming met artikel 4 van de wet

novembre 2008 sur la lutte contre certaines formes et manifestations de racisme et de xénophobie au moyen du droit pénal.

Le 18 février 2021, la Belgique a reçu une mise en demeure de la Commission européenne pour transposition incorrecte de l'article 4 de cette décision-cadre.

L'article 4 dispose ce qui suit:

« Pour les infractions autres que celles visées aux articles 1er et 2, les États membres prennent les mesures nécessaires pour faire en sorte que la motivation raciste et xénophobe soit considérée comme une circonstance aggravante ou, à défaut, que cette motivation puisse être prise en considération par la justice pour la détermination des peines. »

La Commission européenne précise que l'article 4 de la décision-cadre crée pour les États membres une obligation de prévoir une circonstance aggravante pour toutes les infractions lorsque l'auteur agit pour des motifs racistes ou xénophobes.

Pour transposer correctement la décision-cadre, il est prévu, dans cet article que le mobile discriminatoire constitue un facteur aggravant pour toutes les infractions.

Les motifs de discrimination correspondent aux critères protégés repris dans les trois lois anti-discrimination, à savoir la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme ou la xénophobie, la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre la discrimination entre les femmes et les hommes et la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination.

Le critère "sexe" doit être interprété conformément à l'article 4 de la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre la

van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen.

Er worden vier aanpassingen aangebracht met betrekking tot de discriminatiegronden.

Vooreerst wordt ook benadrukt dat het medisch verleden van de persoon onder de discriminatiegronden valt. Dit was reeds de bedoeling van de wetgever bij de introductie van het criterium 'huidige of toekomstige gezondheidstoestand' (D. DE PRINS, S. SOTTIAUX en J. VRIELINK, *Handboek discriminatierecht*, Mechelen, Kluwer, 2005, 462, nr. 1166 onder verwijzing naar Parl.St. Senaat 2001-02, nr. 2-12/15, 122), maar in een strafrechtelijke context, waarin de wet strikt wordt geïnterpreteerd, kan de huidige tekst niet volstaan en dringt een andere formulering zich op. Daarom wordt ervoor gekozen om te spreken van 'gezondheidstoestand', die zowel betrekking heeft op het verleden, het heden als de toekomst. Dit stemt overigens overeen met het begrip gehanteerd in artikel 3, §1 van het Samenwerkingsakkoord van 12 juni 2013 tussen de federale overheid, de Gewesten en de Gemeenschappen voor de oprichting van het interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme onder de vorm van een gemeenschappelijke instelling zoals bedoeld in artikel 92bis van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 (BS 5 maart 2014) en komt tegemoet aan een aanbeveling van Unia en de Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie (Evaluatierapport Unia van februari 2017, aanbeveling 9, https://www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie_Antidiscriminatie_en_Antiracismewet_2017.pdf; EVALUATIECOMMISSIE FEDERALE WETGEVING TER BESTRIJDING VAN DISCRIMINATIE, Eerste evaluatierapport, 2017, p. 48, nr. 121, [discrimination entre les femmes et les hommes.](https://www.unia.be/files/Documenten/A</p></div><div data-bbox=)

Quatre adaptations sont apportées concernant les motifs de discrimination.

Tout d'abord, il est également souligné que les antécédents médicaux de la personne relèvent des motifs de discrimination. Telle était déjà l'intention du législateur lors de l'introduction du critère « état de santé actuel ou futur » (Voir D. DE PRINS, S. SOTTIAUX en J. VRIELINK, *Handboek discriminatierecht*, Malines, Kluwer, 2005, 462, nr. 1166 sur référence au Parl.St. Senat 2001-02, n° 2-12/15, 122), mais dans un contexte pénal dans lequel la loi est interprétée strictement, le texte actuel ne suffit plus et une formulation différente s'impose. C'est pourquoi l'on choisit de parler de l'« état de santé » qui porte tant sur le passé, le présent que le futur. Cela correspond d'ailleurs à la notion utilisée à l'article 3, § 1er, de l'accord de coopération du 12 juin 2013 entre l'autorité fédérale, les Régions et les Communautés visant à créer un Centre interfédéral pour l'égalité des chances et la lutte contre le racisme et les discriminations sous la forme d'une institution commune au sens de l'article 92bis de la loi spéciale du 8 août 1980 (MB 5 mars 2014) et rencontre la recommandation d'Unia et de la Commission d'évaluation de la législation fédérale relative à la lutte contre les discriminations (Rapport d'évaluation Unia de février 2017, recommandation 9 [https://www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluation_2e_version_LAR_LAD_Unia_PDF_\(Francophone\).pdf](https://www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluation_2e_version_LAR_LAD_Unia_PDF_(Francophone).pdf); COMMISSION D'EVALUATION DE LA LEGISLATION FEDERALE RELATIVE A LA LUTTE CONTRE LES DISCRIMINATIONS, premier rapport d'évaluation, 2017, p. 48, nr. 121).

aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf).

Verder wordt het bijvoeglijk naamwoord 'zogenaamde' toegevoegd aan het beschermd kenmerk 'geslachtverandering'. Immers, de medische en LGBTQI+-wereld spreekt niet langer van een geslachtsverandering, maar wel van een geslachts- of genderbevestigende ingreep, of van een medische of sociale transitie, om te duiden dat het uiterlijk van een persoon wordt gewijzigd om het in overeenstemming te brengen met de genderidentiteit. Omwille van logistieke samenhang wordt alsnog de term 'geslachtsverandering' gehanteerd. De toevoeging van het bijvoeglijk naamwoord 'zogenaamde' duidt er op dat het woord niet langer wordt ondersteund door de LGBTQI+-gemeenschap of wetenschappelijk wordt onderschreven.

Het criterium 'sociale afkomst' wordt uitgebreid tot 'sociale afkomst en positie'. Hiermee wordt tegemoetgekomen aan een aanbeveling van Unia en de Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie (Evaluatierapport Unia van februari 2017, aanbeveling 8, https://www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie_Antidiscriminatie-_en_Antiracismewet_2017.pdf; EVALUATIECOMMISSIE FEDERALE WETGEVING TER BESTRIJDING VAN DISCRIMINATIE, Eerste evaluatierapport, 2017, p. 48, nr. 121, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf). Dit aangezien er momenteel onduidelijkheid zou kunnen bestaan over de invulling van het criterium 'sociale afkomst'. Door deze uitbreiding zou het duidelijk zijn dat zowel personen gedomicilieerd in bepaalde wijken (= sociale afkomst) als personen met een

Ensuite, l'adjectif "prétendu" est ajouté au critère protégé "changement de sexe". Le monde médical et LGBTQI+ ne parle plus de changement de sexe, mais de chirurgie d'affirmation du sexe ou du genre, ou de transition médicale ou sociale, pour indiquer que l'apparence d'une personne est modifiée pour correspondre à son identité de genre. Pour des raisons de cohérence juridique, le terme "changement de sexe" est toujours utilisé. L'ajout de l'adjectif "prétendu" indique que le mot n'est plus soutenu par la communauté LGBTQI+ ni approuvé scientifiquement.

Enfin, le critère d'« origine sociale » est étendu au critère « origine et condition sociales ». On répond ainsi à une recommandation formulée par Unia et par la Commission d'évaluation de la législation fédérale relative à la lutte contre les discriminations (Rapport d'évaluation Unia de février 2017, recommandation 8 [https://www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluation_2e_version_LAR_LAD_Unia_PDF_\(Francophone\).pdf](https://www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluation_2e_version_LAR_LAD_Unia_PDF_(Francophone).pdf); COMMISSION D'ÉVALUATION DE LA LEGISLATION FEDERALE RELATIVE A LA LUTTE CONTRE LES DISCRIMINATIONS, premier rapport d'évaluation, 2017, p. 48, nr. 121). Ce, parce qu'il pourrait exister actuellement une certaine ambiguïté quant à l'interprétation du critère d'« origine sociale ». Par cette extension, il serait évident que tant les personnes domiciliées dans certains quartiers (= origine sociale) que les personnes ayant un passé judiciaire, les sans-abri et les

gerechtelijk verleden, dakloze personen en werklozen (= sociale positie) bedoeld worden.

Tot slot worden de discriminatiegronden moederschap, vaderschap en meemoederschap en adoptie, die beschermd worden in de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen, samengebracht onder het inclusieve koepelbegrip “ouderschap”.

Het kenmerk waarop de haat, het misprijzen of de vijandigheid gebaseerd is, dient niet noodzakelijk daadwerkelijk aanwezig te zijn in hoofde van het slachtoffer; het feit dat de dader meende dat een slachtoffer een bepaald kenmerk had dat de basis was voor zijn haat, misprijzen of vijandigheid volstaat.

Misprijzen moet geïnterpreteerd worden als “hypotheses waarbij een persoon als niet achtenswaardig (...) wordt beschouwd” (Parl.St., Kamer, 2013-2014, DOC 53-3297/001, p. 7).

Bovendien wordt het toepassingsgebied uitgebreid naar feiten waarbij een van de drijfveren van de dader erin bestaat dat het slachtoffer een band (of vermeende band) heeft met een persoon ten aanzien van wie hij haat, misprijzen of vijandigheid koestert wegens een of meer van de opgesomde discriminatiegronden (de zogeheten ‘discriminatie door associatie’).

Ten slotte maakt de ontworpen bepaling het mogelijk om meervoudige discriminatie te identificeren. Dat is de situatie waarin een persoon wordt gevisieerd op verschillende van de in deze bepaling vermelde discriminatiegronden.

Verzachtende omstandigheden (artikel 30)

Dit artikel is een algemene bepaling betreffende de verzachtende omstandigheden.

demandeurs d’emploi (= condition sociale) sont visés.

Enfin, les motifs de discrimination que sont la maternité, la paternité et la co-maternité et l’adoption, qui sont protégés par la loi du 10 mai 2007 relative à la lutte contre la discrimination entre les femmes et les hommes, sont regroupés sous le terme générique de “parentalité”.

La caractéristique donnant lieu à la haine, au mépris ou à l’hostilité ne doit pas nécessairement être présente dans le chef de la victime; le fait que l’auteur pensait qu’une victime présentait une caractéristique donnée qui est à l’origine de sa haine, de son mépris ou de son hostilité suffit.

Le mépris doit être interprété comme « des hypothèses où une personne est considérée comme indigne d’estime (...) » (Doc.parl. Chambre, 2013-2014, DOC 53-3297/001, p.7).

De plus, le champ d’application est élargi aux faits dans lesquels l’un des mobiles de l’auteur réside dans le fait que la victime a un lien (ou un lien présumé) avec une personne à l’égard de laquelle il nourrit de la haine, du mépris ou de l’hostilité en raison d’un ou de plusieurs des motifs de discrimination énumérés (surnommée la « discrimination par association »).

Enfin, la disposition en projet permet d’identifier une discrimination multiple. C’est la situation dans laquelle une personne est visée par différentes causes de discrimination mentionnées dans cette disposition.

Les circonstances atténuantes (article 30)

Cet article contient une disposition générale relative aux circonstances atténuantes.

Verzachtende omstandigheden zijn alle omstandigheden die door de rechter in aanmerking worden genomen als rechtvaardiging voor het opleggen van een lichtere straf overeenkomstig hetgeen de wet hieromtrent bepaalt. Het in aanmerking nemen van verzachtende omstandigheden door de rechter is facultatief, de feitenrechter oordeelt immers soeverein over het al dan niet bestaan van verzachtende omstandigheden⁸⁴² en over de opportuniteit om dergelijke verzachtende omstandigheden in aanmerking te nemen voor de toepassing van de strafverminderingen waarin de wet voorziet.

In het huidige stelsel heeft de aanneming van de verzachtende omstandigheden een vermindering van de toepasselijke straf tot gevolg, waarbij het maximum van de straf niet meer mag worden uitgesproken, maar het ook mogelijk is om onder het wettelijke minimum van de straf te gaan.

Wat de mogelijkheid tot strafvermindering als gevolg van verzachtende omstandigheden betreft, wordt het huidige stelsel gehandhaafd, aangezien het een grote flexibiliteit voor het strafrechtelijk antwoord mogelijk maakt. Het in aanmerking nemen van verzachtende omstandigheden blijft steeds een mogelijkheid voor de rechter.

Ter bevordering van de herkenbaarheid van de impact van de verzachtende omstandigheden op de straffen wordt evenwel de uitwerking ervan geïntegreerd in de bepaling van de straffen naargelang het niveau ervan (cf. *infra*).

Voorlichtingsrapport (artikel 31)

Het voorlichtingsrapport is een essentieel instrument dat aan de rechter ter

Les circonstances atténuantes sont toutes circonstances retenues par le juge comme justifiant une atténuation de la peine selon ce que la loi prévoit en fonction des peines originaires prévues sans l'application de ces circonstances. La prise en compte par le juge de circonstances atténuantes est facultative, le juge du fond appréciant souverainement en fait l'existence ou non de circonstances atténuantes⁸⁴³ et l'opportunité de prendre de telles circonstances atténuantes en compte pour appliquer les réductions de peine prévues par la loi.

Dans le système actuel, l'admission des circonstances atténuantes a pour conséquence une réduction de la peine applicable en interdisant de prononcer encore le maximum de la peine mais aussi en permettant de descendre en dessous du minimum de la peine fixée par la loi.

En ce qui concerne la possibilité de réduire les peines en raison de l'effet des circonstances atténuantes, le régime actuel est maintenu car il permet une grande flexibilité dans la réponse pénale. La prise en compte de circonstances atténuantes reste toujours une faculté pour le juge.

Mais afin de favoriser la lisibilité de l'incidence des circonstances atténuantes sur les peines, l'effet de celles-ci est intégré dans la détermination des peines en fonction de leur niveau (cf. *infra*).

Le rapport d'information (article 31)

Le rapport d'information constitue un outil essentiel mis à la disposition du juge

⁸⁴² Cass. 10 november 1952, *Pas.* 1953, blz. 147.

⁸⁴³ Cass. 10 novembre 1952, *Pas.* 1953, p. 147.

beschikking wordt gesteld om hem de nodige inlichtingen te verschaffen met het oog op de keuze van de straf en de strafmaat. Deze bepaling verdient dan ook zijn plaats in Boek 1 van het Strafwetboek.⁸⁴⁴

De Commissie Holsters⁸⁴⁶ stelde voor om het onderscheid tussen de maatschappelijke enquête en het beknopt voorlichtingsrapport af te schaffen en ze te vervangen door een ‘voorlichtingsrapport’ met:

- een omschrijving van de problemen die aan de basis liggen van het strafbare gedrag;
- een voorstel inzake de overwogen straf of probatiemaatregel, dat samen met de beklaagde werd uitgewerkt.

De auteurs van het ontwerp onderschrijven dit voorstel: het is niet de taak van de gerechtelijke overheden (openbaar ministerie, onderzoeksrechter, onderzoeksgerechten en zelfs feitenrechter) om vooruit te lopen op de straffen of maatregelen (werkstraf, probatiestraf of straf onder elektronisch toezicht of probatie-uitstel) die kunnen worden opgelegd na de schuldigverklaring.

Het is veeleer zaak om alle pertinente informatie te verzamelen die de feitenrechter in staat moet stellen om de beste keuze te maken wat de straf betreft, zonder op die keuze vooruit te lopen en haar voortijdig te beperken. Vanuit de optiek van een herstelgerichte justitie is het ook van belang dat de dader van het misdrijf wordt betrokken bij de uitwerking van het strafrechtelijke antwoord op de strafbare daad.

pour l’éclairer dans la détermination du choix et du taux de la peine. Cette disposition trouve donc bien sa place dans le Livre I du Code pénal.⁸⁴⁵

La Commission Holsters⁸⁴⁷ a proposé de supprimer la distinction entre l’enquête sociale et le rapport d’information succinct et de les remplacer par un « rapport d’information » qui contient :

- une description des problèmes qui sont à l’origine du comportement répréhensible ;
- une proposition quant à la peine ou à la mesure probatoire envisagée qui a été élaborée avec le prévenu.

Les auteurs du projet souscrivent à cette proposition : il n’appartient pas aux autorités judiciaires (ministère public, juge d’instruction, juridictions d’instruction et même juge du fond) d’anticiper et de préjuger les peines ou les mesures (peine de travail, peine de probation ou peine de surveillance électronique ou sursis probatoire) qui pourraient être prises après la déclaration de culpabilité.

Il s’agit plutôt de recueillir toutes les informations pertinentes en vue de permettre au juge du fond de faire le meilleur choix quant à la peine sans que ce choix soit prématurément anticipé et limité. Dans une optique de justice restauratrice, il importe aussi que l’auteur de l’infraction soit impliqué dans l’élaboration de la réponse pénale à donner à l’acte répréhensible.

⁸⁴⁴ Antwoord op het advies van de Raad van State, nr. 125.

⁸⁴⁵ Réponse à l’avis du Conseil d’Etat, n° 125.

⁸⁴⁶ Commissie “Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting, Verslag blz. 35-36.

⁸⁴⁷ Commission « Tribunaux de l’application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine » Rapport pp. 35-36.

Zo wordt erin voorzien dat, met het oog op het bepalen van de straf of van de toe te passen maatregel (werkstraf, probatiestraf, straf onder elektronisch toezicht of de toekenning van een probatie-uitstel ...), het openbaar ministerie of de rechter bij wie de zaak aanhangig is gemaakt, aan de bevoegde dienst van het gerechtelijk arrondissement van de verblijfplaats van de beklaagde de opdracht kan geven tot het opstellen van een voorlichtingsrapport met alle pertinente informatie die de rechter inzicht kan verschaffen over de opportuniteit van de overwogen straffen of maatregelen.

Zoals nu reeds het geval is, wordt erin voorzien dat de Koning de inhoud van het voorlichtingsrapport en de nadere regels betreffende het opstellen ervan bepaalt.

Advies van een dienst gespecialiseerd in de begeleiding of behandeling van seksuele delinquenten (artikel 32)

Het advies van een dienst gespecialiseerd in de begeleiding of behandeling van seksuele delinquenten is thans reeds een voorafgaande voorwaarde voor bepaalde straffen of maatregelen (probatie-opschorting of probatie-uitstel⁸⁴⁸).

De wet van 13 april 1995 betreffende seksueel misbruik van minderjarigen heeft een gespecialiseerde voorafgaandelijke adviesverlening voorzien voor daders van een seksueel misdrijf gepleegd op de persoon van minderjarigen⁸⁵⁰. Met het oog op een effectieve uitvoering van de bepalingen van deze wet werden er drie samenwerkingsakkoorden afgesloten tussen de federale staat en de deelstaten, met name het Samenwerkingsakkoord van 8 oktober 1998 tussen de Federale Staat en

Ainsi, il est prévu qu'en vue de la détermination de la peine ou de la mesure à appliquer (peine de travail, peine de probation, peine de surveillance électronique ou octroi d'un sursis probatoire...), le ministère public ou le juge saisi de la cause peut charger le service compétent de l'arrondissement judiciaire du lieu de résidence du prévenu de la rédaction d'un rapport d'information en vue de fournir les informations pertinentes de nature à éclairer le juge sur l'opportunité des peines ou mesures envisagées.

Comme c'est déjà le cas actuellement, il est prévu que le Roi détermine le contenu et les modalités de réalisation du rapport d'information.

L'avis d'un service spécialisé dans la guidance ou le traitement des délinquants sexuels (article 32)

L'avis d'un service spécialisé dans la guidance ou le traitement des délinquants sexuels est déjà prévu actuellement comme préalable à certaines peines ou mesures (suspension probatoire ou sursis probatoire⁸⁴⁹).

La loi du 13 avril 1995 relative aux abus sexuels à l'égard des mineurs a prévu un avis spécialisé et préalable pour les auteurs d'infractions sexuelles commises sur un mineur⁸⁵⁴. Dans l'optique d'une exécution effective des dispositions de cette loi, trois accords de coopération ont été conclus entre l'Etat fédéral et les entités fédérées, à savoir, l'Accord de coopération du 8 octobre 1998 entre l'Etat fédéral et la Communauté flamande relatif à la guidance et au

⁸⁴⁸ Art. 9bis Probatiwewet

⁸⁴⁹ Art. 9bis de la loi concernant la suspension du prononcé, le sursis et la probation.

⁸⁵⁰ Zie artikelen 6, 7 en 8 van de wet van 13 april 1995 betreffende seksueel misbruik ten aanzien van minderjarigen, BS 25 april 1995.

⁸⁵⁴ Voyez les articles 6, 7 et 8 de la loi du 13 avril 1995 relative aux abus sexuels à l'égard des mineurs, M.B., 25 avril 1995.

de Vlaamse Gemeenschap inzake de begeleiding en de behandeling van daders van seksueel misbruik (het Vlaams samenwerkingsakkoord)⁸⁵¹, het Samenwerkingsakkoord van 8 oktober 1998 tussen de Federale Staat en het Waalse Gewest inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik (het Waals samenwerkingsakkoord)⁸⁵² en het Samenwerkingsakkoord van 13 april 1999 tussen de Federale Staat en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en de Franse Gemeenschapscommissie inzake de begeleiding en behandeling van daders

traitement des auteurs d'infractions à caractère sexuel (l'Accord de coopération flamand)⁸⁵⁵, l'Accord de coopération du 8 octobre 1998 entre l'Etat fédéral et la Région wallonne relatif à la guidance et au traitement des auteurs d'infractions à caractère sexuel (l'Accord de coopération wallon)⁸⁵⁶ et l'Accord de coopération du 13 avril 1999 entre l'Etat fédéral et la Commission communautaire commune et la Commission communautaire française concernant la guidance et le traitement d'auteurs d'infractions à caractère sexuel (l'Accord de coopération bruxellois)⁸⁵⁷.

⁸⁵¹ Samenwerkingsakkoord 8 oktober 1998 tussen de Federale Staat en de Vlaamse Gemeenschap inzake de begeleiding en de behandeling van daders van seksueel misbruik, *BS* 11 september 1999; Wet 4 mei 1999 houdende instemming met het samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat en het Waalse Gewest inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik, *BS* 11 september 1999; Decreet 2 maart 1999 houdende de goedkeuring van het samenwerkingsakkoord van 8 oktober 1998 tussen de federale Staat en de Vlaamse Gemeenschap inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik, *BS* 11 september 1999.

⁸⁵² Accord de coopération 8 octobre 1998 entre l'Etat fédéral et la Région wallonne concernant l'accompagnement et le traitement d'auteurs d'infractions à caractère sexuel, *MB* 11 septembre 1999 ; Loi 4 mai 1999 portant assentiment de l'accord de coopération entre l'Etat fédéral et la Région wallonne relative à la guidance et au traitement d'auteurs d'infractions à caractère sexuel, *MB* 11 septembre 2009 ; Décret du 1er avril 1999 portant assentiment de l'accord de coopération entre l'Etat fédéral et la Région wallonne relative à la guidance et au traitement d'auteurs d'infractions à caractère sexuel, *MB* 11 septembre 1999.

⁸⁵⁵ Accord de coopération du 8 octobre 1998 entre l'Etat fédéral et la Communauté flamande relatif à la guidance et au traitement des auteurs d'infractions à caractère sexuel, *M.B.*, 11 septembre 1999 ; Loi du 4 mai 1999 portant assentiment à l'accord de coopération entre l'Etat fédéral et la Communauté flamande relatif à la guidance et au traitement d'auteurs d'infractions à caractère sexuel, *M.B.*, 11 septembre 1999 ; Décret du 2 mars 1999 portant approbation de l'accord de coopération du 8 octobre 1998 entre l'Etat fédéral et la Communauté flamande relatif à la guidance et au traitement d'auteurs d'infraction à caractère sexuel, *M.B.*, 11 septembre 1999.

⁸⁵⁶ Accord de coopération 8 octobre 1998 entre l'Etat fédéral et la Région wallonne relatif à la guidance et au traitement d'auteurs d'infractions à caractère sexuel, *MB* 11 septembre 1999 ; Loi du 4 mai 1999 portant assentiment de l'accord de coopération entre l'Etat fédéral et la Région wallonne relatif à la guidance et au traitement des auteurs d'infractions à caractère sexuel, *MB* 11 septembre 2009 ; Décret du 1er avril 1999 portant assentiment de l'accord de coopération entre l'Etat fédéral et la Région wallonne relatif à la guidance et au traitement des auteurs d'infractions à caractère sexuel, *MB* 11 septembre 1999.

⁸⁵⁷ Accord de coopération di 13 avril 1999 entre l'Etat fédéral et la Commission communautaire commune et la Commission communautaire française concernant la guidance et le traitement d'auteurs d'infractions à caractère sexuel, *M.B.*, 26 juillet 2000 ; Loi du 12 mars 2000 portant assentiment de l'accord de coopération entre la Commission communautaire commune, la Commission communautaire française et l'Etat fédéral relatif à la guidance et au traitement d'auteurs d'infractions à caractère sexuel, *MB*, 26 juillet 2000 ; Décret du 14 décembre 2000 portant approbation de l'accord de coopération entre l'Etat fédéral et la Commission communautaire commune et la Commission communautaire française concernant la guidance et le traitement d'auteurs d'infractions à caractère sexuel, *MB*, 23 janvier 2001 ; Ordonnance du 20 juillet 2000 portant approbation de l'accord de coopération du 13 avril 1999 entre l'Etat fédéral et la Commission communautaire commune et la Commission communautaire française concernant la guidance et le traitement d'auteurs d'infractions à caractère sexuel, *M.B.*, 15 novembre 2000.

van seksueel misbruik (het Brussels Samenwerkingsakkoord)⁸⁵³.

De samenwerkingsakkoorden voorzien in zowel steuncentra⁸⁵⁸ als gespecialiseerde voorzieningen⁸⁵⁹, die voor de adviesverlening dienen in te staan en die gesubsidieerd en geaccrediteerd worden door de bevoegde overheden. Hun werking en opdrachten van zowel adviesverlening als behandeling en begeleiding zijn zowel wettelijk als via samenwerkingsakkoorden verankerd. Daarenboven wordt hun werking jaarlijks geëvalueerd door een Vlaams, Waals en Brussels begeleidingscomité en maakten ze in de loop van 2010-2011 het voorwerp uit van een grootschalige empirisch onderzoek⁸⁶⁰. De algemene conclusie van dit onderzoek was dat de verschillende bevraagde actoren het belang van de samenwerkingsakkoorden inzake de

Les accords de coopération prévoient aussi bien des centres d'appui⁸⁶¹ que des équipes spécialisées⁸⁶² qui interviennent pour émettre des avis et qui sont subventionnés et accrédités par les autorités compétentes. Le fonctionnement et les missions de ces deux instances dans leurs compétences d'avis et de traitement sont déterminés tant dans la loi que dans les accords de coopération. En outre, leur travail est évalué chaque année par un comité d'accompagnement flamand, wallon et bruxellois et, dans le courant 2010-2011, ils ont fait l'objet d'une étude empirique à grande échelle⁸⁶³. Les conclusions générales de cette étude était que les différents acteurs interrogés soulignent l'importance des accords portant sur la

⁸⁵³ Samenwerkingsakkoord 13 april 1999 tussen de Federale Staat en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en de Franse Gemeenschapscommissie inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik, BS 26 juli 2000; Wet 12 maart 2000 betreffende de instemming met het samenwerkingsakkoord tussen de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, de Franstalige Gemeenschapscommissie en de Federale Staat inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik, BS 26 juli 2000; Decreet 14 december 2000 houdende goedkeuring van het samenwerkingsakkoord tussen de federale Staat, de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en de Franse Gemeenschapscommissie inzake de begeleiding en de behandeling van daders van seksueel misbruik, BS 23 januari 2001; Ordonnantie 20 juli 2000 houdende goedkeuring van het samenwerkingsakkoord van 13 april 1999 tussen de federale Staat en de gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en de Franse Gemeenschapscommissie inzake de begeleiding en de behandeling van daders van seksueel misbruik, BS 15 november 2000.

⁸⁵⁸ Steuncentra zijn centra die ondersteuning bieden aan de gespecialiseerde psychosociale teams van de strafinrichtingen en de inrichtingen of afdelingen tot bescherming van de maatschappij en aan de gespecialiseerde voorzieningen inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik (het Vlaamse Universitair Forensisch Centrum Antwerpen (UFC), het Waalse Unité de Psychopathologie Légale van Luik (UPPL) en het Brusselse Centre d'appui (CAB)).

⁸⁵⁹ Gespecialiseerde voorzieningen zijn de centra voor geestelijke gezondheidszorg en de centra voor algemeen welzijnswork die de extrapenitentiaire ambulante begeleiding of behandeling van daders van seksueel misbruik op zich nemen.

⁸⁶⁰ A. RAES, A. DELADRIERE, S. SIVRI, M. TAEYMANS en C. DEFEVER, *Evaluatie van de samenwerkingsakkoorden inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik, Empirisch onderzoek*, Dienst voor het Strafrechtelijk beleid, 28 februari 2011, 194 p.

⁸⁶¹ Les centres d'appui sont des centres qui offrent un soutien aux équipes pluridisciplinaires spécialisées des établissements pénitentiaires et des établissements ou des sections de défense sociale et aux équipes spécialisées en ce qui concerne la guidance et le traitement d'auteurs d'infractions à caractère sexuel (het Vlaamse Universitair Forensisch Centrum Antwerpen (UFC), l'Unité de Psychopathologie Légale de Liège (UPPL) et le Centre d'appui bruxellois (CAB)).

⁸⁶² Les équipes spécialisées sont des centres de santé mentale et des centres de bien-être général qui prennent en charge la guidance ou le traitement ambulatoire extra-muros d'auteurs d'infractions à caractère sexuel.

⁸⁶³ A. RAES, A. DELADRIERE, S. SIVRI, M. TAEYMANS et C. DEFEVER, *Evaluatie van de samenwerkingsakkoorden inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik, Empirisch onderzoek*, Service de la Politique criminelle, 28 février 2011, 194 p.

begeleiding en de behandeling van daders van seksueel misbruik voluit onderschrijven.

De adviesverlening door deze centra maakt dus deel uit van een jarenlange praktijk, die ook op een positieve evaluatie kon bogen.

De ontworpen bepaling behoudt de mogelijkheid van de adviesverlening door deze gespecialiseerde centra voor alle seksuele misdrijven. In het ontwerp is gekozen voor het begrip dat verwijst naar het hoofdstuk 'misdrijven tegen de seksuele integriteit en het seksueel zelfbeschikkingsrecht' waaronder deze misdrijven zullen worden gegroepeerd in Boek 2 van het Strafwetboek.⁸⁶⁴

Aangezien sommige seksuele delicten niet noodzakelijk het teken zijn van een seksuele problematiek die behandeling vergt, gaat het hier om een mogelijkheid voor de rechter en niet om een verplichting. Bijvoorbeeld in het kader van mensenhandel of seksuele uitbuiting van personen kunnen de daders of deelnemers aan deze misdrijven met een seksueel karakter uitsluitend handelen vanuit een winstoogmerk, zonder zelf een te behandelen seksuele problematiek te hebben. Daarom laat het ontwerp aan de magistraat een appreciatiebevoegdheid en neemt het niet de suggestie van de Hoge Raad voor de Justitie (Advies H.R.J., p. 8) over om dit advies steeds verplicht te maken.⁸⁶⁶

De formulering van de voorgestelde bepaling is ontleend aan artikel 9*bis* van de wet van 29 juni 1964.

Voor andere problematieken (zoals een drugsverslaving) belet niets dat het openbaar ministerie of de rechter bij wie de zaak aanhangig werd gemaakt de

guidance et le traitement des auteurs d'infractions à caractère sexuel.

La compétence d'avis de ces centres s'inscrit dans des années de pratique qui ont reçu une évaluation positive.

La disposition en projet maintient la possibilité d'obtenir l'avis d'un service spécialisé pour toute infraction à caractère sexuel. Le projet opte pour une formulation générale « toute infraction à caractère sexuel ». Cette formulation se réfère au Chapitre qui sera consacré dans le Livre 2 du Code pénal aux infractions à l'intégrité sexuelles et au droit de disposer librement de sa sexualité.⁸⁶⁵

Comme certains délits à caractère sexuel ne sont pas nécessairement le signe d'une problématique sexuelle qu'il faut traiter, il s'agit ici d'une faculté pour le juge, et non d'une obligation. Ainsi, dans le cadre de la traite des êtres humains ou de l'exploitation sexuelle de personnes, les auteurs ou participants d'infractions à caractère sexuel peuvent agir uniquement dans un but de lucre sans être eux-mêmes affectés d'une problématique sexuelle à traiter. C'est pourquoi le projet entend laisser au magistrat un pouvoir d'appréciation et ne reprend pas la suggestion du Conseil supérieur de la justice (avis C.S.J., p. 8) de rendre cet avis obligatoire dans tous les cas⁸⁶⁷.

La rédaction de la disposition proposée s'inspire de l'actuel article 9*bis* de la loi du 29 juin 1964.

Pour les autres problématiques (par exemple, l'addiction aux stupéfiants), rien n'empêche le ministère public ou le juge saisi de la cause de demander que

⁸⁶⁴ Zie advies Raad van State, nr. 127.

⁸⁶⁵ Voy avis Conseil d'Etat, n° 127.

⁸⁶⁶ Aangezien dit advies in voorkomend geval kan bijdragen aan de beslissing tot invrijheidstelling onder voorwaarden van een verdachte, moet dit advies in elk stadium van de procedure kunnen worden gevraagd.

⁸⁶⁷ Comme cet avis peut aussi être contributif pour décider, le cas échéant, d'une libération sous conditions d'un inculpé, il doit pouvoir être sollicité à tout stade de la procédure.

nodige gegevens vraagt aan een gespecialiseerde dienst die in het raam van het voorlichtingsrapport, zoals gevisieerd in de vorige bepaling, worden verstrekt.

Afdeling 2. Verschoningsgronden

Definitie (artikel 33)

In navolging van het advies van de Raad van State⁸⁶⁸ werd het opschrift van deze bepaling gewijzigd, zodat dit niet meer identiek is aan het opschrift van de afdeling.

Vooraleer tot de bepalingen met betrekking tot de straffen en de straftoemeting over te kunnen gaan, moeten de verschoningsgronden worden vermeld. Hierbij moet een onderscheid gemaakt worden tussen strafontheffende en strafverminderende verschoningsgronden.

Strafontheffende verschoningsgronden worden ook wel eens beslissende of afdoende verschoningsgronden genoemd. Het zijn omstandigheden die de wet op bijzondere wijze bepaalt, en die, éénmaal dat de strafrechter hun bestaan heeft vastgelegd, van rechtswege strafontheffing voor de dader van het misdrijf meebrengen. Er is dus *geen strafwaardigheid*. Strikt genomen is er geen reden om te besluiten tot straffeloosheid. Er is een misdrijf gepleegd (materieel bestanddeel en moreel bestanddeel conform de delictsomschrijving), de gedraging is wederrechtelijk en verwijtbaar en de dader is toerekeningsvatbaar. De wetgever heeft echter geoordeeld dat in bepaalde gevallen wegens redenen van sociaal nut of van strafrechtelijk beleid geen straf moet worden opgelegd.

soit recueilli dans le cadre du rapport d'information visé à la disposition précédente l'avis d'un service spécialisé en la matière.

Section 2. Les causes d'excuse

Définition (article 33)

À la suite de l'avis du Conseil d'État⁸⁶⁹, l'intitulé de cette disposition a été modifié, de manière à ce qu'il ne soit plus identique à l'intitulé de la section.

Avant de passer aux dispositions relatives aux peines et à la fixation de la peine, il convient d'aborder les causes d'excuse. À cet égard, une distinction doit être établie entre les causes d'excuse entraînant une exemption de peine et les causes d'excuse atténuantes.

Les causes d'excuse entraînant une exemption de peine sont également appelées causes d'excuse absolutoires. Il s'agit de circonstances définies de manière spécifique par la loi et qui, lorsque leur existence a été constatée par le juge répressif, entraînent de plein droit une exemption de peine pour l'auteur de l'infraction. Il n'y a donc *pas de caractère punissable*. Au sens strict, il n'y a aucune raison de conclure à l'impunité. Une infraction a été commise (élément matériel et élément moral conformément à la qualification du délit), le comportement est illicite et répréhensible et l'auteur peut en être tenu responsable. Le législateur a toutefois estimé que dans certains cas, aucune peine ne devait être infligée, pour des raisons d'utilité sociale ou de politique criminelle.

⁸⁶⁸ Advies Raad van State, nr. 129.

⁸⁶⁹ Avis du Conseil d'État, n° 129.

Men kan in het huidige systeem de volgende strafontheffende verschoningsgronden onderscheiden (ten exemplatieve titel):

- bepaalde bloed- en aanverwantschapsbanden (art. 121, 225, 339, 340, 341, 462, 492, 504 Sw.);
- aangifte aan de overheid (art. 136, 192, 300, 304, 326 Sw.; art. 26 Douane- en accijnzenwet; art. 10, § 5, tweede lid, Hormonenwet; art. 6, tweede lid, Drugwet);
- onderwerping aan de overheid (art. 134, 273 Sw.);
- herstel van de schade (art. 490bis, derde lid, 509, tweede lid, Sw.);
- misdrijven gepleegd in het kader van de bijzondere opsporingsmethoden (art. 47quinquies en art. 47decies Sv.).

Strafverminderende verschoningsgronden verschillen van de strafontheffende verschoningsgronden door hun effect: het gaat om gevallen waarin wegens redenen van sociaal nut of van strafrechtelijk beleid een lichtere straf moet worden opgelegd. Zij kunnen bij het bepalen van de straf worden gecumuleerd met verzachtende omstandigheden, maar bij dergelijke cumulatieve toepassing moet eerst toepassing worden gemaakt van de strafverminderende verschoningsgrond en pas daarna van de verzachtende omstandigheden.⁸⁷⁰

Dans le système actuel, on peut relever les causes d'excuse suivantes entraînant une exemption de peine (à titre exemplatif) :

- certains liens de parenté et d'alliance (art. 121, 225, 339, 340, 341, 462, 492, 504 du Code pénal);
- la dénonciation à l'autorité (art. 136, 192, 300, 304, 326 du Code pénal, art. 26 de la loi sur les douanes et accises, art. 10, § 5, alinéa 2, de la loi sur les hormones, art. 6, alinéa 2, de la loi sur les drogues) ;
- la soumission à l'autorité (art. 134, 273 du Code pénal) ;
- la réparation du dommage (art. 490bis, alinéa 3, et 509, alinéa 2, du Code pénal) ;
- les infractions commises dans le cadre des méthodes particulières de recherche (art. 47quinquies et 47decies du Code d'instruction criminelle).

Les *causes d'excuse atténuantes* diffèrent des causes d'excuse absolutoires par leur effet : il s'agit de cas dans lesquels, pour des raisons d'utilité sociale ou de politique criminelle, il est prévu d'appliquer une peine plus légère. Lors de l'appréciation de la peine, elles peuvent être cumulées avec des circonstances atténuantes, mais dans le cadre d'une telle application cumulative, il convient d'appliquer d'abord la cause d'excuse atténuante et ensuite seulement les circonstances atténuantes.⁸⁷¹

⁸⁷⁰ R. DECLERCQ, "Procedurale aspecten van de strafverminderende verschoningsgrond", in X (ed.), *Liber amicorum Hermann Bekaert*, Gent, Snoeck-Ducaju & zoon, 1977, 65; *RPDB*, v° *Circonstances atténuantes*, nr. 69.

⁸⁷¹ R. DECLERCQ, "Procedurale aspecten van de strafverminderende verschoningsgrond", dans X (éd.), *Liber amicorum Hermann Bekaert*, Gand, Snoeck-Ducaju & zoon, 1977, 65 ; *RPDB*, v° *Circonstances atténuantes*, n° 69.

In het huidige systeem zijn o.a. volgende strafverminderende verschoningsgronden aanwezig:

- de minderjarigheid van de dader van een misdrijf dat normaliter met levenslange opsluiting wordt bestraft (art. 12 Sw.);
- uitlokking (art. 411-414 Sw.);
- aangifte aan de overheid (art. 6, derde lid, Drugwet, artikel 10, §5, eerste lid, Hormonenwet)

Het tweede lid bevat het principe dat verschoningsgronden enkel kunnen worden toegepast in de gevallen bij de wet bepaald. Hier wordt de tekst van artikel 78 Sw. overgenomen.

In navolging van het advies van de Raad van State⁸⁷² werd de definitie van verschoningsgronden enigszins aangepast, door te bepalen dat verschoningsgronden ‘in de wet omschreven’ omstandigheden zijn. Op die manier verschillen de strafverminderende verschoningsgronden van verzachtende omstandigheden. Deze laatste zijn immers niet uitdrukkelijk in de wet omschreven maar worden vrij beoordeeld door de feitenrechter.⁸⁷³

Idealiter zouden alle verschijningsvormen in Boek 1 moeten worden opgenomen. Het gevaar bestaat evenwel dat bepaalde verschijningsvormen (onterecht) niet worden vernoemd. Vertrekkende vanuit het recht op privacy gewaarborgd door artikel 8 EVRM laat het Hof van Cassatie in het arrest van 6 januari 1998⁸⁷⁶ bv. toe

Le système actuel contient notamment les causes d’excuse atténuantes suivantes :

- la minorité de l’auteur d’une infraction punie normalement d’une réclusion à perpétuité (art. 12 du Code pénal) ;
- la provocation (art. 411 à 414 du Code pénal) ;
- la dénonciation à l’autorité (art. 6, alinéa 3, de la loi sur les drogues, art. 10, § 5, alinéa 1er, de la loi sur les hormones).

L’alinéa 2 énonce le principe selon lequel les causes d’excuse ne peuvent être appliquées que dans les cas prévus par la loi. Ici, le texte de l’article 78 du Code pénal est repris.

À la suite de l’avis du Conseil d’État⁸⁷⁴, la définition des causes d’excuse a été quelque peu adaptée, en précisant que les causes d’excuse sont des circonstances ‘déterminées par la loi’. Ainsi, les causes d’excuse atténuantes se distinguent des circonstances atténuantes. En effet, ces dernières ne sont pas explicitement définies dans la loi mais sont laissées à la libre appréciation du juge du fond.⁸⁷⁵

Idéalement, toutes les causes d’excuse devraient figurer dans le Livre premier. Ceci comporterait toutefois le risque que certains cas de figure soient omis (à tort). Partant du fait que le droit à la vie privée est garanti par l’article 8 de la C.E.D.H., la Cour de cassation permet, dans son

⁸⁷² Advies Raad van State, nr. 130.

⁸⁷³ Door deze toevoeging aan de definitie is het tweede lid van deze bepaling uit het voorontwerp (dat luidde “Geen misdrijf is verschoonbaar dan in de gevallen bij wet bepaald.”) overbodig geworden en bijgevolg geschrapt.

⁸⁷⁴ Avis du Conseil d’État, n° 130.

⁸⁷⁵ Cet ajout à la définition a rendu superflu l’alinéa 2 de cette disposition de l’avant-projet (« Aucune infraction n’est excusable hormis dans les cas prévus par la loi », lequel a par conséquent été supprimée.

⁸⁷⁶ Cass. 6 januari 1998, *Rev. trim. dr. fam.* 2000, p.203-213 met noot van G. GENICOT, “Le sadomasochisme face à la liberté sexuelle et au droit au respect de la vie privée”; Cass. 6 januari 1998, in X (ed.), *Jaarboek*

dat niet-buitensporige sadomasochistische handelingen onder de actieradius van de strafontheffende verschoningsgronden zouden vallen en dit wegens ontstentenis van enige strafwaardigheid. De Nauw⁸⁷⁷ wijst erop dat het Hof van Cassatie met het voornoemde arrest een nieuwe weg is ingeslagen. Waar vroeger werd voorgehouden dat krachtens artikel 78 Sw. de strafrechter geen andere verschoningsgronden kan aanvaarden dan die wettelijk voorgeschreven zijn⁸⁷⁸, aanvaardt het Hof thans dat het gebrek aan strafwaardigheid ook kan voortvloeien uit de fundamentele rechten en vrijheden zoals gewaarborgd door het EVRM.

In het verlengde hiervan wordt er voor gekozen om de bijzondere verschoningsgronden op te nemen in Boek 2 bij de misdrijven waarvoor zij van toepassing zijn. In het kader van de herziening van Boek II zullen deze allemaal aan evaluatie worden onderworpen. Ook daar moet immers worden gestreefd naar coherentie tussen de wettelijke rechtsregels en de invulling ervan door de rechtspraak. Zo is er bv. m.b.t. de strafontheffende verschoningsgrond van bloed- en aanverwantschap in het raam van bepaalde misdrijven tegen de eigendom een expliciete wettelijke grondslag in het artikel 462 Sw. (diefstal), het artikel 492 Sw. (misbruik van vertrouwen) en het artikel 504 Sw. (oplichting en bedriegerijen). Ingevolge een soepele interpretatie van rechtspraak en rechtsleer⁸⁸² geldt de verschoningsgrond ook bij afpersing (art. 470 Sw.),

arrêt du 6 janvier 1998⁸⁷⁹, par exemple, que des actes sadomasochistes non excessifs entrent dans le champ d'action des causes d'excuse absolutoire et ce, en raison de l'absence de toute nécessité de répression. De Nauw⁸⁸⁰ souligne qu'avec l'arrêt précité, la Cour de cassation s'est engagée sur une nouvelle voie. Alors qu'avant, on retenait qu'en vertu de l'article 78 du Code pénal, le juge répressif ne pouvait accepter d'autres causes d'excuse que celles prescrites par la loi⁸⁸¹, la Cour admet aujourd'hui que l'absence de caractère punissable peut également découler des libertés et droits fondamentaux garantis par la C.E.D.H.

Dans le prolongement de ce qui précède, il a été décidé de faire figurer les causes d'excuse particulières dans le Livre 2 avec les infractions auxquelles elles s'appliquent. Dans le cadre de la révision du Livre II, elles seront toutes réévaluées à cet égard. En effet, ici aussi, il faut rechercher la cohérence entre les règles de droit et le contenu que leur donne la jurisprudence. À titre d'exemple, pour la cause d'excuse absolutoire en matière de parenté et d'alliance dans le cadre de certaines infractions contre la propriété, il existe un fondement légal explicite à l'article 462 du Code pénal (vol), à l'article 492 du Code pénal (abus de confiance) et à l'article 504 du Code pénal (escroquerie et tromperie). Selon une interprétation souple de la jurisprudence et de la doctrine⁸⁸⁷, la cause d'excuse s'applique également à l'extorsion (art. 470 du Code pénal), à la fraude informatique (art. 504^{quater} du

Mensenrechten 1997-1998, Antwerpen, Maklu, 2001, 195 met noot W. VANDENHOLE, "De grens overschreden? Sadomasochisme en art.8 EVRM".

⁸⁷⁷ A. DE NAUW, "Les conditions générales de la sanction", *RDPC* 1999, 577.

⁸⁷⁸ Cass. 16 februari 1993, *Arr. Cass.* 1993, I, 191.

⁸⁷⁹ Cass. 6 janvier 1998, *Rev. trim. dr. fam.*, 2000, p.203-213 avec note de G. GENICOT, « Le sadomasochisme face à la liberté sexuelle et au droit au respect de la vie privée » ; Cass. 6 janvier 1998, dans X (éd.), *Jaarboek Mensenrechten 1997-1998*, Anvers, Maklu, 2001, 195 avec note W. VANDENHOLE, "De grens overschreden? Sadomasochisme en art.8 EVRM".

⁸⁸⁰ A. DE NAUW, "Les conditions générales de la sanction", *Rev.dr.pén.* 1999, 577.

⁸⁸¹ Cass. 16 février 1993, *Arr. Cass.* 1993, I, 191.

⁸⁸² A. DE NAUW, *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, Mechelen, Kluwer, 2010, 312.

⁸⁸⁷ A. DE NAUW, *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, Malines, Kluwer, 2010, 312.

informaticabedrog (art. 504^{quater} Sw.)⁸⁸³, heling (art. 505 lid 1, 1° Sw.)⁸⁸⁴ en vernieling van documenten (art. 527 Sw.)⁸⁸⁵. In het kader van de herziening van Boek II zal, indien nodig, in voornoemde delictsomschrijvingen een expliciete wettelijke basis voor de verschoningsgrond worden opgenomen.⁸⁸⁶

In Boek 1 worden wel twee algemene verschoningsgronden opgenomen, met name het noodweerexces en de minderjarigheid.

Noodweerexces (artikel 34)

Artikel 34 van het ontwerp voert een nieuwe algemene strafverminderende verschoningsgrond in, ‘noodweerexces’ genoemd. Onder deze noemer kunnen situaties worden gebracht waarin men geconfronteerd wordt met een situatie die normaliter aanleiding zou kunnen geven tot de toepassing van de rechtvaardigingsgrond ‘wettige verdediging’, maar waarbij de gestelde verdedigingshandelingen, ten gevolge van de hevige emoties die door de aanval worden veroorzaakt, ingrijpender zijn dan wat noodzakelijk was voor de verdediging, bv. doordat te intensief geweld wordt gebruikt of langer dan nodig gebruik wordt gemaakt van een op zich geoorloofd verweermiddel. In dergelijk geval kan het noodweerexces een middel zijn om begrip op te brengen voor de persoon die zich in dergelijke situatie bevindt. Gelet op de hevige emoties die een onrechtmatige, ernstige en

Code pénal)⁸⁸⁸, au recèlement (art. 505, alinéa 1er, 1°, du Code pénal)⁸⁸⁹ et à la destruction de documents (art. 527 du Code pénal)⁸⁹⁰. Si nécessaire, dans le cadre de la révision du Livre II, on donnera un fondement légal explicite à cette cause d’excuse pour toutes les incriminations précitées.⁸⁹¹

Dans le Livre 1er figurent toutefois deux causes d’excuse générales, à savoir l’excès de légitime défense et la minorité.

L’excès de légitime défense (article 34)

L'article 34 du projet introduit une nouvelle cause d'excuse atténuante générale, l'excès de légitime défense'. Cette notion recouvre des situations dans lesquelles l'agent est confronté à une situation qui normalement pourrait donner lieu à l'application de la cause de justification relative à la « légitime défense », mais où les actes de défense posés à la suite des émotions fortes provoquées par l'agression sont plus conséquentes que le strict nécessaire pour se défendre, par exemple du fait d'un recours à une violence démesurée ou inutilement prolongée par rapport à la défense justifiée. En pareil cas, l'excès de légitime défense peut constituer un moyen pour faire preuve de compréhension à l'égard de la personne qui se trouve dans une telle situation. Compte tenu des émotions intenses susceptibles d'être provoquées par une agression illicite, grave et actuelle contre

⁸⁸³ Brussel 12 februari 2004, *RDPC* 2004, 748; Corr. Hasselt 24 februari 2010, *NC* 2010, 256.

⁸⁸⁴ Cass. 23 februari 1903, *Pas.* 1903, I, 118.

⁸⁸⁵ Cass. 1 december 1930, *Pas.* 1931, I, 1; Corr. Gent 18 februari 1910, *RDPC* 1910, 842.

⁸⁸⁶ Zie hierover J. ROZIE, “De bloedband in het strafrecht”, in J. ROZIE, F. DERUYCK, L. HUYBRECHTS en F. VAN VOLSEM (eds.), *Na rijp beraad. Liber amicorum Michel Rozie*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 384-390.

⁸⁸⁸ Bruxelles 12 février 2004, *Rev.dr.pén.* 2004, 748; Corr. Hasselt 24 février 2010, *NC* 2010, 256.

⁸⁸⁹ Cass. 23 février 1903, *Pas.* 1903, I, 118.

⁸⁹⁰ Cass. 1 décembre 1930, *Pas.* 1931, I, 1; Corr. Gand 18 février 1910, *Rev.dr.pén.* 1910, 842.

⁸⁹¹ Voir à ce sujet J. ROZIE, “De bloedband in het strafrecht”, dans J. ROZIE, F. DERUYCK, L. HUYBRECHTS et F. VAN VOLSEM (eds.), *Na rijp beraad. Liber amicorum Michel Rozie*, Anvers, Intersentia, 2014, 384-390.

ogenblikkelijke aanval tegen zijn persoon of een derde kan veroorzaken, moet er in dergelijk geval bij de straftoemeting begrip worden opgebracht voor de beklagde.

Er wordt voor gekozen van noodweerexces een strafverminderende verschoningsgrond te maken (en geen schuldontheffingsgrond, zoals bijvoorbeeld in Nederland en Duitsland). De reden hiervoor ligt in het feit dat wanneer de voor noodweerexces vereiste hevige gemoedsbeweging dermate hevig is dat daardoor de strafrechtelijke verantwoordelijkheid volledig teniet wordt gedaan, er reeds een schuldontheffingsgrond aanwezig is in het ontwerp, nl. de onweerstaanbare dwang (artikel 22). Wanneer er nog wel enige mate van schuld aanwezig is, blijft er reden tot bestraffing maar is het verantwoord een lagere straf op te leggen.

Het ontwerp sluit op die manier ook aan bij de logica die vandaag reeds aanwezig is in het Strafwetboek. Vandaag wordt een geval van noodweerexces waarbij er nog een zekere mate van schuld blijft bestaan benaderd via de strafverminderende verschoningsgrond 'uitlokking door zware gewelddaden' (artikel 411 Sw.).⁸⁹² Nu de wettige verdediging een algemene rechtvaardigingsgrond wordt in het ontwerp, kan deze strafverminderende verschoningsgrond niet volstaan. Het toepassingsgebied ervan is immers beperkt tot de misdrijven doodslag en opzettelijke slagen en verwondingen. Voor andere misdrijven die door de wettige verdediging kunnen worden gerechtvaardigd, biedt dit geen oplossing. Het is daarom meer coherent een algemene regeling te voorzien door middel van een algemene strafverminderende verschoningsgrond 'noodweerexces'. Het is evident dat wanneer toepassing wordt gemaakt van de bepaling inzake noodweerexces dezelfde

sa personne ou un tiers, il convient en pareil cas de faire preuve d'indulgence vis-à-vis du prévenu lors de la fixation de la peine.

Il a été décidé de faire de l'excès de légitime défense une cause d'excuse atténuante (et non une cause absolutoire, comme aux Pays-Bas et en Allemagne, par exemple). La raison en est que, lorsque l'émotion requise pour l'excès de légitime défense est à ce point intense qu'elle abolit entièrement la responsabilité pénale, il existe déjà une cause d'exemption de culpabilité dans le projet, à savoir la force irrésistible (art. 22). S'il subsiste un quelconque degré de culpabilité, il y a encore lieu de sanctionner mais il est justifié d'infliger une peine plus légère.

De cette manière, le projet suit également la logique que l'on retrouve déjà dans le Code pénal. Actuellement, un cas d'excès de légitime défense dans lequel il subsiste encore un certain degré de culpabilité est abordé par la voie de la cause d'excuse atténuante de la 'provocation par violences graves' (art. 411 du Code pénal).⁸⁹³ Puisque la légitime défense devient une cause de justification générale dans le projet, cette cause d'excuse atténuante ne suffit pas. Son champ d'application se limite en effet aux infractions d'homicide et de coups et blessures volontaires. Elle n'apporte aucune solution pour les autres infractions pouvant être justifiées par la légitime défense. C'est pourquoi il est plus cohérent de prévoir une réglementation générale au moyen d'une cause d'excuse atténuante générale 'excès de légitime défense'. Il tombe sous le sens que lorsque l'on applique la disposition relative à l'excès de légitime défense, la même situation ne peut plus

⁸⁹² J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 765-805.

⁸⁹³ J. DE HERDT, *Fysiek interpersoonlijk geweld*, Anvers, Intersentia, 2014, 765-805.

situatie daarnaast niet nogmaals aanleiding kan geven tot strafvermindering op basis van de uitlokking.

De toepassingsvoorwaarden van noodweerexces zijn in belangrijke mate ontleend aan het Nederlandse recht (artikel 41, §2 Sr.)⁸⁹⁴ en zijn de volgende.

Ten eerste is vereist dat er een situatie was waarin er sprake kon zijn van wettige verdediging: de betrokkene of een derde was dus het slachtoffer van een onrechtmatige, ernstige en ogenblikkelijke aanval.

Daarnaast is vereist dat de beklaagde handelde vanuit een hevige gemoedsbeweging die ontstaan is door de aanval. Of er sprake is van een hevige gemoedsbeweging die ontstaat door de aanval kan, zoals vandaag reeds voor de uitlokking geldt⁸⁹⁶, een gemengd objectief-subjectieve toets worden gebruikt: men moet rekening houden met de bijzondere gevoeligheden van de persoon in kwestie, maar met als correctie daarop dat deze gemoedsbeweging van aard moet zijn om bij een normaal en redelijk persoon in dezelfde omstandigheden geplaatst dezelfde reactie te veroorzaken.⁸⁹⁷ Met betrekking tot de aard van de gemoedsbeweging wordt er voor gekozen om de beoordeling over te laten aan de feitenrechter en niet, zoals in

donner lieu à une réduction de peine basée sur la provocation.

Les conditions d'application de l'excès de légitime défense sont en grande partie empruntées au droit néerlandais (art. 41, § 2, du Code pénal néerlandais)⁸⁹⁵ et sont les suivantes :

En premier lieu, on doit être en présence d'une situation dans laquelle il peut être question de légitime défense : l'intéressé ou un tiers a donc été victime d'une agression illicite, grave et actuelle.

En deuxième lieu, le prévenu doit avoir agi sous le coup d'une émotion intense causée par l'agression. S'il s'agit d'une émotion intense qui résulte de l'agression, comme c'est déjà le cas actuellement pour la provocation⁸⁹⁹, on peut recourir à un contrôle objectif-subjectif : les sensibilités particulières de la personne concernée doivent être prises en considération, en y apportant toutefois un correctif en ce sens que cette émotion doit être de nature à provoquer, dans les mêmes circonstances, la même réaction chez une personne normale et raisonnable⁹⁰⁰. Concernant la nature de l'émotion, il a été décidé de la laisser à l'appréciation du juge du fond et non d'utiliser une liste limitative d'émotions entrant en ligne de compte pour

⁸⁹⁴ “Niet strafbaar is de overschrijding van de grenzen van noodzakelijke verdediging, indien zij het onmiddellijk gevolg is geweest van een hevige gemoedsbeweging, door de aanranding veroorzaakt.”

⁸⁹⁵ “Le dépassement des limites de la légitime défense n'est pas punissable s'il a été la conséquence immédiate d'une émotion violente causée par l'agression.”

⁸⁹⁶ Cass. 22 juni 2011, *T.Strafr.* 2012, 320, noot D. DE WOLF; *RDPC* 2011, 1192, noot O. BASTYNS; Cass. 21 november 2012, AR P.12.1557.F.

⁸⁹⁷ Aangezien dit een overname is van de cassatierechtspraak omtrent de uitlokking, dit criterium voldoende duidelijk is in de memorie van toelichting en een codificering ervan de tekst onnodig zou verzwaren, wordt ervoor geopteerd om, anders dan gesuggereerd door de Raad van State (advies Raad van State, nr. 131), dit niet op te nemen in de tekst zelf.

⁸⁹⁹ Cass. 22 juni 2011, *T.Strafr.* 2012, 320, note D. DE WOLF; *RDPC* 2011, 1192, note O. BASTYNS ; Cass. 21 novembre 2012, R.G. P.12.1557.F.

⁹⁰⁰ Comme il s'agit de la reprise de la jurisprudence de la Cour de cassation en matière de provocation que ce critère est suffisamment clairement explicité dans l'exposé des motifs et que sa codification dans la loi alourdirait le texte le choix a été fait de ne pas faire figurer ce point dans le texte lui-même, ce contrairement à la suggestion du Conseil d'Etat (avis du Conseil d'Etat, n° 131).

Duitsland (§33 StGB)⁸⁹⁸, te werken met een limitatieve lijst van gemoedsbewegingen die in aanmerking komen om noodweerexces uit te maken.

Ten derde wordt een dubbel causaal verband vereist: de aanval moet de oorzaak zijn van de hevige gemoedsbeweging en deze gemoedsbeweging moet de oorzaak zijn van de overschrijding van de grenzen van het noodzakelijke verweer.⁹⁰² In Nederland wordt voor dit causaal verband vereist dat de aanval van doorslaggevend belang is geweest voor het gedrag maar dit staat er niet aan in de weg dat ook andere factoren kunnen bijdragen aan het ontstaan van de gemoedsbeweging.⁹⁰³ In het licht van een consequente toepassing van de equivalentie-leer als causaliteitsleer in het strafrecht, komt het beter voor om,

constitueren l'excès de légitime défense, comme en Allemagne (§ 33 du Code pénal allemand)⁹⁰¹.

En troisième lieu, un double lien causal est requis : l'agression doit être la cause de l'émotion forte et cette émotion doit être la cause du dépassement des limites de la légitime défense.⁹⁰⁵ Aux Pays-Bas, ce lien causal nécessite que l'agression ait eu une importance décisive dans le comportement mais cela n'empêche pas que d'autres facteurs peuvent contribuer à créer l'émotion.⁹⁰⁶ À la lumière d'une application cohérente de la théorie des équivalences en tant que doctrine de causalité en droit pénal, il est préférable, à l'instar de l'exemple allemand, d'avoir

⁸⁹⁸ "Überschreitet der Täter die Grenzen der Notwehr aus Verwirrung, Furcht oder Schrecken, so wird er nicht bestraft."

⁹⁰¹ "Überschreitet der Täter die Grenzen der Notwehr aus Verwirrung, Furcht oder Schrecken, so wird er nicht bestraft."

⁹⁰² T.A. DE ROOS, "Een beklemmende zaak" (noot onder Hoge Raad 8 april 2008), AA 2008, 450, nr. 3; C. KELK, *Studieboek materieel strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2005, 291; M.J. KRONENBERG en B. DE WILDE, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2005, 75; A.J. MACHIELSE, "Artikel 41", in T.J. NOYON, G.E. LANGEMEIJER en J. REMMELINK (eds.), *Het wetboek van strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 2012, 22, nr. 18.3.; M. SIESLING en J.M. TEN VOORDE, "Verruiming van noodweerexces", DD 2007, 553, nr. 3; G.A.M. STRIJARDS, *Strafuitsluitingsgronden*, in *Studiepockets strafrecht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1987, 95; R. TER HAAR en G.H. MEIJER, *Noodweer*, in *Praktijkwijzer strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 101.

⁹⁰³ Hoge Raad 31 maart 2009, NJ 2009, nr. 177; Hoge Raad 27 mei 2008, NJ 2008, 5048, nr. 510, noot M.J. BORGERS; Hoge Raad 13 juni 2006, NJ 2006, nr. 343; A.J. MACHIELSE, "Artikel 41", in T.J. NOYON, G.E. LANGEMEIJER en J. REMMELINK (eds.), *Het wetboek van strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 2012, 23, nr. 18.3.; A.J. MACHIELSE, "Algemene leerstukken materieel strafrecht", in H.J.B. SACKERS en Y. BURUMA, *Kroniek van het strafrecht 2008*, Deventer, Kluwer, 2009, 46; M. SIESLING en J.M. TEN VOORDE, "Verruiming van noodweerexces", DD 2007, 554, nr. 3; S.A.M. Stolwijk, *Een inleiding in het strafrecht in 13 hoofdstukken*, Deventer, Kluwer, 2009, 228; R. TER HAAR en G.H. MEIJER, *Noodweer*, in *Praktijkwijzer strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 101.

⁹⁰⁵ T.A. DE ROOS, "Een beklemmende zaak" (note dans Conseil supérieur 8 avril 2008), AA 2008, 450, n° 3; C. KELK, *Studieboek materieel strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2005, 291; M.J. KRONENBERG et B. DE WILDE, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2005, 75; A.J. MACHIELSE, "Artikel 41", dans T.J. NOYON, G.E. LANGEMEIJER et J. REMMELINK (éds.), *Het wetboek van strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 2012, 22, n° 18.3.; M. SIESLING et J.M. TEN VOORDE, "Verruiming van noodweerexces", DD 2007, 553, n° 3; G.A.M. STRIJARDS, *Strafuitsluitingsgronden*, dans *Studiepockets strafrecht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1987, 95; R. TER HAAR et G.H. MEIJER, *Noodweer*, dans *Praktijkwijzer strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 101.

⁹⁰⁶ Conseil supérieur 31 mars 2009, NJ 2009, n° 177; Conseil supérieur 27 mai 2008, NJ 2008, 5048, n° 510, note M.J. BORGERS; Conseil supérieur 13 juin 2006, NJ 2006, n° 343; A.J. MACHIELSE, "Artikel 41", dans T.J. NOYON, G.E. LANGEMEIJER et J. REMMELINK (éds.), *Het wetboek van strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 2012, 23, n° 18.3.; A.J. MACHIELSE, "Algemene leerstukken materieel strafrecht", dans H.J.B. SACKERS et Y. BURUMA, *Kroniek van het strafrecht 2008*, Deventer, Kluwer, 2009, 46; M. SIESLING et J.M. TEN VOORDE, "Verruiming van noodweerexces", DD 2007, 554, n° 3; S.A.M. STOLWIJK, *Een inleiding in het strafrecht in 13 hoofdstukken*, Deventer, Kluwer, 2009, 228; R. TER HAAR et G.H. MEIJER, *Noodweer*, dans *Praktijkwijzer strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 101.

naar Duits voorbeeld, slechts te vereisen dat de aanval één van de oorzaken is.⁹⁰⁴

Aan het causaal verband wordt een onmiddellijkheidsvereiste gekoppeld, waardoor wordt uitgesloten dat elke mogelijke vorm van wraak onder het toepassingsgebied zou gaan vallen. Het moet gaan om een spontane reactie.⁹⁰⁸ Verder wordt hieruit afgeleid dat de hevige gemoedsbeweging niet langer kan voortduren wanneer de voormalige aanvaller kennelijk weerloos is, bv. doordat men deze levenloos onder aan de trap ziet liggen.⁹⁰⁹ Evenmin zal men nog een beroep kunnen doen op noodweerexces wanneer er te veel tijd is verstreken tussen de aanval en de excesshandeling, waardoor de hevige gemoedsbeweging (in ruime mate) is uitgedoofd.⁹¹⁰

Uit de vereiste van het causaal verband en de onmiddellijkheidsvereiste vloeit ten slotte ook een vorm van proportionaliteitsstoets voort: het handelen kan nl. zo excessief zijn dat het niet langer als een onmiddellijk gevolg van de gemoedsbeweging kan worden beschouwd. Bij de beoordeling hiervan moet rekening worden gehouden met de mate waarin de grenzen van de noodzakelijke verdediging zijn

pour exiger seulement le fait que l'agression constitue une des causes.⁹⁰⁷

Le lien causal est assorti d'une condition d'immédiateté, pour exclure toute forme de vengeance éventuelle du champ d'application de la cause d'excuse. La réaction doit être spontanée.⁹¹¹ Par ailleurs, il en résulte que l'émotion forte ne peut plus être retenue si l'agresseur originaire est manifestement sans défense, par exemple parce que le prévenu l'a vu gisant inanimé au bas de l'escalier.⁹¹² De même, l'excès de légitime défense ne pourra plus être invoqué si trop de temps s'est écoulé entre l'agression et l'acte excessif, l'émotion intense s'étant entre-temps (largement) apaisée.⁹¹³

Enfin, une forme de contrôle de la proportionnalité découle également du lien causal et de la condition d'immédiateté : la manière d'agir peut en effet être à ce point excessive qu'elle ne peut plus être considérée comme une conséquence directe de l'émotion. Lors de l'appréciation de cet élément, il convient de tenir compte de la mesure dans laquelle les limites de la légitime

⁹⁰⁴ Bundesgerichtshof 9 oktober 1998, 2 StR 443/98. Zie ook Bundesgerichtshof 21 maart 2001, 1 StR 48/01.

⁹⁰⁷ Bundesgerichtshof 9 oktober 1998, 2 StR 443/98. Voir également Bundesgerichtshof 21 mars 2001, 1 StR 48/01.

⁹⁰⁸ D.H. DE JONG en G. KNIGGE, *Het materiële strafrecht*, in *Ons strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 175.

⁹⁰⁹ Rb. Zutphen 7 mei 2008, LJN: BD1118. Cf. ook Hoge Raad 27 mei 2008, NJ 2008, 5048, nr. 510, noot M.J. BORGERS.

⁹¹⁰ R. TER HAAR en G.H. MEIJER, *Noodweer*, in *Praktijkwijzer strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 103. Zie bv. Hoge Raad 7 juli 2009, NJ 2009, nr. 421, noot Y. BURUMA.

⁹¹¹ D.H. DE JONG en G. KNIGGE, *Het materiële strafrecht*, dans *Ons strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 175.

⁹¹² Rb. Zutphen 7 mai 2008, LJN: BD1118. Cf. également Conseil supérieur 27 mai 2008, NJ 2008, 5048, n° 510, note M.J. BORGERS.

⁹¹³ R. TER HAAR et G.H. MEIJER, *Noodweer*, dans *Praktijkwijzer strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 103. Voir p. ex. Conseil supérieur 7 juillet 2009, NJ 2009, n° 421, note Y. BURUMA.

overschreden, de aard⁹¹⁴ en de intensiteit van de hevige gemoedsbeweging.⁹¹⁵

In Nederland wordt in principe ook vereist dat de verdediging tegen de aanval noodzakelijk was.⁹¹⁸ Zo zal er dus in principe geen beroep op noodweerexces kunnen worden gedaan wanneer men de mogelijkheid had te vluchten⁹¹⁹ of wanneer er wettige alternatieven waren om zichzelf te verdedigen⁹²⁰. Deze vereiste komt echter meer en meer onder druk. Aangenomen wordt dat ook een beroep op noodweerexces mogelijk is wanneer men ten gevolge van de hevige emotie die werd opgewekt door de aanval de mogelijkheid niet zag om te vluchten of een beroep te doen op de overheid en daardoor alsnog geweld gebruikt ter verdediging, *a fortiori* wanneer deze gewelddadige reactie voldoet aan de

défense ont été dépassées, de la nature⁹¹⁶ et de l'intensité de l'émotion.⁹¹⁷

Aux Pays-Bas, la défense contre l'agression doit en principe également être inévitable.⁹²² Ainsi, on ne pourra en principe pas invoquer l'excès de légitime défense si l'on avait la possibilité de fuir⁹²³ ou s'il existait des alternatives légales pour se défendre⁹²⁴. Cette exigence est néanmoins de plus en plus discutée. Il est admis qu'il est également possible d'invoquer l'excès de légitime défense si à la suite de l'émotion intense suscitée par l'agression la personne ne voit pas la possibilité de fuir ou de faire appel aux autorités et que de ce fait, la violence est utilisée pour se défendre, *a fortiori* si cette réaction violente satisfait à la condition de proportionnalité.⁹²⁵ C'est pourquoi dans le projet, l'excès de légitime défense peut être invoqué dans le cadre d'un dépassement de la condition

⁹¹⁴ Hiermee wordt het mogelijk een onderscheid te maken tussen verschillende emoties, waardoor de rechter terughoudender zal zijn bij bv. woede dan bij angstgevoelens (R. TER HAAR en G.H. MEIJER, *Noodweer*, in *Praktijkwijzer strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 109.).

⁹¹⁵ Hoge Raad 27 mei 2008, *NJ* 2008, 5048, nr. 510, noot M.J. BORGERS; Hoge Raad 8 april 2008, *NJ* 2008, nr. 312, noot N. KEIJZER. Zie bv. Hof Amsterdam 3 november 2009, LJN: BK3772.

⁹¹⁶ Cela permet d'établir une distinction entre différentes émotions. De ce fait, le juge fera preuve d'une plus grande réserve p. ex. face à de la colère plutôt qu'à un sentiment d'angoisse (R. ter HAAR et G.H. MEIJER, *Noodweer*, dans *Praktijkwijzer strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 109.).

⁹¹⁷ Conseil supérieur 27 mai 2008, *NJ* 2008, 5048, n° 510, note M.J. BORGERS ; Conseil supérieur 8 avril 2008, *NJ* 2008, n° 312, note N. KEIJZER. Voir p. ex. Hof Amsterdam 3 novembre 2009, LJN: BK3772.

⁹¹⁸ J. DE HULLU, *Materieel strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 318-319; D.H. DE JONG en G. KNIGGE, *Het materiële strafrecht*, in *Ons strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 174.

⁹¹⁹ Hoge Raad 18 mei 1993, *NJ* 1993, 691, noot 'T HART; A.J. MACHIELSE, "Artikel 41", in T.J. NOYON, G.E. LANGEMEIJER en J. REMMELINK (eds.), *Het wetboek van strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 2012, 21, nr. 18.1.; A.J.M. MACHIELSE, *Noodweer in het strafrecht*, Amsterdam, Stichting Onderzoek Recht en Beleid, 1986, 680. Zie echter J. DE HULLU, *Materieel strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 319; W.P.J. POMPE, *Handboek van het Nederlandse strafrecht*, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1959, 122, nr. 64 (met vele verwijzingen *contra*).

⁹²⁰ A.J.M. MACHIELSE, *Noodweer in het strafrecht*, Amsterdam, Stichting Onderzoek Recht en Beleid, 1986, 680-681.

⁹²² J. DE HULLU, *Materieel strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 318-319; D.H. DE JONG et G. KNIGGE, *Het materiële strafrecht*, dans *Ons strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2003, 174.

⁹²³ Conseil supérieur 18 mai 1993, *NJ* 1993, 691, note 'T HART; A.J. MACHIELSE, "Artikel 41", dans T.J. NOYON, G.E. LANGEMEIJER et J. REMMELINK (eds.), *Het wetboek van strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 2012, 21, n° 18.1. ; A.J.M. MACHIELSE, *Noodweer in het strafrecht*, Amsterdam, Stichting Onderzoek Recht en Beleid, 1986, 680. Voir toutefois J. DE HULLU, *Materieel strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2009, 319 ; W.P.J. POMPE, *Handboek van het Nederlandse strafrecht*, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1959, 122, n° 64 (avec de nombreuses références *contra*).

⁹²⁴ A.J.M. MACHIELSE, *Noodweer in het strafrecht*, Amsterdam, Stichting Onderzoek Recht en Beleid, 1986, 680-681.

⁹²⁵ A.J. MACHIELSE, "Artikel 41", dans T.J. NOYON, G.E. LANGEMEIJER et J. REMMELINK (eds.), *Het wetboek van strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 2012, 22, n° 18.1.

proportionaliteitsvereiste.⁹²¹ In het ontwerp wordt daarom ook bij een overschrijding van de noodzakelijkheids- of subsidiariteitsvoorwaarde een beroep op noodweerexces mogelijk gemaakt indien deze overschrijding te wijten is aan de hevige gemoedsbeweging die voortkomt uit de aanval.

Het gevolg van het noodweerexces is dat de straf wordt verminderd. Voor het bepalen van de mate waarin de straf moet worden verminderd, zoekt het ontwerp zoveel als mogelijk aansluiting bij de strafvermindering zoals die vandaag voortvloeit uit de toepassing van de uitlokking (strafmaten voorzien in artikel 414 Sw.). In onderstaande tabel wordt weergegeven tot welke straf de toepassing van artikel 414 Sw. aanleiding zou geven voor elk van de strafniveaus uit het ontwerp, met daarnaast een omzetting van deze verminderde straf naar een van de strafniveaus uit het ontwerp. Voor het geval op het misdrijf een straf van niveau 1 is gesteld, wordt de straf verminderd op dezelfde wijze als wanneer er verzachtende omstandigheden zouden zijn.

de nécessité ou de subsidiarité, si ce dépassement est dû à l'émotion intense causée par l'agression.

L'excès de légitime défense donne lieu à une réduction de la peine. Afin de déterminer dans quelle mesure la peine doit être réduite, le projet cherche autant que possible à s'aligner sur la réduction de peine découlant aujourd'hui de l'application de la provocation (fixation de la peine prévue à l'article 414 du Code pénal). Le tableau ci-dessous indique la peine à laquelle l'application de l'article 414 du Code pénal donnerait lieu pour chaque niveau de peine prévu dans le projet avec, en outre, une transposition de cette peine réduite dans un des niveaux de peine du projet. Si l'infraction fait l'objet d'une peine de niveau 1, la peine est réduite de la même manière que s'il y avait des circonstances atténuantes.

Basisstrafmaat - Taux de base de la peine	Strafmaat na toepassing van art. 414 Sw. - Taux de la peine en application de l'article 414 du Code pénal	Omzetting naar strafniveau ontwerp - Transposition dans le niveau de peine du projet
Niveau 8	gevangenisstraf van een jaar tot vijf jaar en geldboete van honderd euro tot vijfhonderd euro - emprisonnement d'un à cinq ans et amende de cent à cinq cents euros	Niveau 3
Niveau 7	gevangenisstraf van een jaar tot vijf jaar en geldboete van honderd euro tot vijfhonderd euro - emprisonnement d'un à cinq	Niveau 3

⁹²¹ A.J. MACHIELSE, "Artikel 41", in T.J. NOYON, G.E. LANGEMEIJER en J. REMMELINK (eds.), *Het wetboek van strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 2012, 22, nr. 18.1.

	ans et amende de cent à cinq cents euros	
Niveau 6	gevangenisstraf van zes maanden tot twee jaar en geldboete van vijftig euro tot tweehonderd euro - emprisonnement de six mois à deux ans et amende de cinquante à deux cents euros	Niveau 2
Niveau 5	gevangenisstraf van zes maanden tot twee jaar en geldboete van vijftig euro tot tweehonderd euro - emprisonnement de six mois à deux ans et amende de cinquante à deux cents euros	Niveau 2
Niveau 4	gevangenisstraf van zes maanden tot twee jaar en tot geldboete van vijftig euro tot tweehonderd euro - emprisonnement de six mois à deux ans et amende de cinquante à deux cents euros	Niveau 2
Niveau 3	gevangenisstraf van acht dagen tot drie maanden en geldboete van zesentwintig euro tot honderd euro - emprisonnement de huit jours à trois mois et amende de vingt-six à cent euros	Niveau 1
Niveau 2	gevangenisstraf van acht dagen tot drie maanden en geldboete van zesentwintig euro tot honderd euro - emprisonnement de huit jours à trois mois et amende de vingt-six à cent euros	Niveau 1
Niveau 1	gevangenisstraf van acht dagen tot drie maanden en geldboete van zesentwintig euro tot honderd euro - emprisonnement de huit jours à trois mois et amende de vingt-six à cent euros	eventueel bijkomende straf als hoofdstraf - éventuellement peine accessoire à titre de peine principale

Minderjarigheid (artikel 35)

Dit artikel bevatte eerst een algemene strafverminderende verschoningsgrond, die het onmogelijk maakt de levenslange gevangenisstraf uit te spreken ten aanzien van een persoon die minderjarig was op het moment van het plegen van het misdrijf. Dit is een overname van de regel uit artikel 12 Sw.

In navolging van het advies van de Raad van State⁹²⁶ werd deze bepaling, die in het voorontwerp samen met de grond van ontoerekeningsvatbaarheid voor de minderjarige werd vermeld, opgenomen in dit hoofdstuk en werd de formulering aangepast aan de indeling van de straffen in niveaus, zonder dat dit gevolgen heeft op de straf die de rechter na uithandengeving kan opleggen. Eveneens werden de woorden ‘het tijdstip van de misdaad’ vervangen door een verwijzing naar het ogenblik van het plaatsvinden van het strafbare gedrag.

In navolging van het advies van de Raad van State⁹²⁸ acht de Commissie tot hervorming van het strafrecht het thans opportuun om op algemene wijze te bepalen dat de minderjarigheid een strafverminderende verschoningsgrond uitmaakt gelet op de jonge leeftijd en beperktere maturiteit van de dader. Zo zal, in de hypothese dat er een straf wordt vooropgesteld ten aanzien van een persoon die minderjarig was op het tijdstip van de strafbare gedraging, deze straf tot het onmiddellijk lagere niveau moeten zakken in vergelijking met de straf vooropgesteld voor de meerderjarige persoon.

La minorité (article 35)

Cet article contenait d’abord une cause d’excuse atténuante générale qui empêche de prononcer la peine d’emprisonnement à perpétuité à l’égard d’une personne qui était mineure au moment où l’infraction a été commise. Il s’agit de la reprise de l’article 12 du Code pénal.

À la suite de l’avis du Conseil d’État⁹²⁷, cette disposition, qui était mentionnée dans l’avant-projet avec la cause de non-imputabilité pour le mineur, a été intégrée dans ce chapitre et sa formulation a été adaptée à la subdivision des peines en niveaux, sans que cela ait une incidence sur la peine pouvant être infligée par le juge après le dessaisissement. Les termes ‘au moment du crime’ ont également été remplacés par un renvoi au moment où a eu lieu le comportement répréhensible.

À la suite de l’avis du Conseil d’État⁹²⁹, la Commission de réforme du droit pénal estime opportun à l’heure actuelle de prévoir de manière générale que l’état de minorité constitue une cause d’excuse atténuante eu égard au jeune âge et à la maturité plus limitée de l’auteur. Ainsi, dans l’hypothèse où une peine est envisagée pour une personne qui était mineure d’âge au moment des faits, cette peine sera d’un niveau immédiatement inférieur par rapport à celle prévue pour la personne majeure.

⁹²⁶ Advies Raad van State, nr. 105-107.

⁹²⁷ Avis du Conseil d’État, n° 105-107.

⁹²⁸ Advies Raad van State, n° 105-107.

⁹²⁹ Advies Raad van State, n° 105-107.

Afdeling 3. Op natuurlijke personen toepasselijke straffen

Hoofdstraffen (artikel 36)

De strafniveaus 8, 7, 6, 5, 4, 3 en 2 houden de mogelijkheid in tot het opleggen van een gevangenisstraf. Rekening houdend met de hoger vermelde redenen, wordt voorgesteld om de minimumduur van de gevangenisstraf die als hoofdstraf kan worden opgelegd, vast te leggen op zes maanden.

Bij een straf van niveau 1 daarentegen kan geen gevangenisstraf worden opgelegd als hoofdstraf. In dat geval sluit de bestraffingslogica het opleggen van een vrijheidsbenemende maatregel uit en wordt op decisieve wijze de keuze gemaakt om andere straffen dan een gevangenisstraf op te leggen.

De huidige straf van de hechtenis moet, naargelang het al dan niet om een politieke misdaad gaat, worden opgeheven: bij gebrek aan belang in de praktijk valt de bestaansreden ervan immers weg.

De straf van niveau 8 bestaat uit levenslange gevangenisstraf of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan achttien jaar tot ten hoogste twintig jaar. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden (en in navolging van de strafmaten waarin de huidige artikelen 25 en 80 van het Strafwetboek reeds voorzien), wordt de straf van niveau 8 vervangen door een gevangenisstraf van minimaal drie jaar tot maximaal dertig jaar of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan twee jaar tot achttien jaar.⁹³⁰

Section 3. Les peines applicables aux personnes physiques

Les peines principales (article 36)

Les peines de niveaux 8, 7, 6, 5, 4, 3 et 2 incluent toutes la possibilité d'infliger une peine d'emprisonnement. Compte des considérations énoncées ci-avant, il est proposé de fixer à une durée de six mois le seuil minimum de la peine d'emprisonnement qui peut être infligée à titre principal.

En revanche, les peines de niveau 1 sont des peines qui ne permettent pas le recours à l'emprisonnement à titre principal. Dans ce cas, la logique répressive exclut le recours à une mesure privative de liberté et fait le choix, de façon décisive, d'infliger d'autres peines que l'emprisonnement.

Il y a lieu de supprimer la peine actuelle de détention selon que le crime a un caractère politique ou non : celle-ci n'a plus de raison d'être, n'ayant pas de portée pratique.

La peine de niveau 8 consiste en une peine d'emprisonnement à perpétuité ou un traitement sous privation de liberté de plus de dix-huit ans à vingt ans au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes (et à l'instar des taux déjà prévus avant la réforme de 2016 par les articles 25 et 80 actuels du Code pénal), la peine de niveau 8 est remplacée par une peine de niveau 7 ou par un emprisonnement de trois ans au moins et de vingt ans au plus ou encore par un traitement sous privation de liberté de plus de deux ans à six ans⁹³¹.

⁹³⁰ Luidens de artikelen 25, vijfde lid, en 80, eerste lid, van het Strafwetboek (in hun lezing vóór de hervorming van 2016) wordt, bij aanneming van verzachtende omstandigheden, levenslange opsluiting vervangen door tijdelijke opsluiting of door gevangenisstraf van ten minste drie jaar en ten hoogste twintig jaar.

⁹³¹ Aux termes des articles 25, al. 5, et 80, al. 1er, du Code pénal (dans leur rédaction avant la réforme de 2016), la peine de réclusion à perpétuité est, en cas d'admission de circonstances atténuantes, remplacée par la réclusion à temps ou par un emprisonnement de trois ans au moins et de vingt ans au plus.

De straf van niveau 7 bestaat uit meer dan twintig jaar tot ten hoogste dertig jaar gevangenisstraf of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan zestien jaar tot ten hoogste achttien jaar. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt ook de straf van niveau 7 vervangen door een gevangenisstraf van minimaal drie jaar tot maximaal twintig jaar (zoals dat reeds het geval was vóór de hervorming van 2016⁹³²) of door een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan twee jaar tot zes jaar..

Aangezien de straffen van niveau 7 en 8 moeten worden voorbehouden voor uitzonderlijk ernstige misdrijven, wordt er voor die misdrijven niet in voorzien dat, bij aanneming van verzachtende omstandigheden, de gevangenisstraf kan worden vervangen door een straf onder elektronisch toezicht, een werkstraf of een probatiestraf.⁹³⁴

La peine de niveau 7 consiste en une peine d'emprisonnement de plus de vingt ans à trente ans au plus ou d'un traitement sous privation de liberté de plus de seize ans à dix-huit ans au plus. De même, en cas d'admission de circonstances atténuantes, la peine de niveau 7 est remplacée par un emprisonnement de trois ans au moins et de vingt ans au plus (comme c'était déjà le cas avant la réforme de 2016⁹³³) ou encore par un traitement sous privation de liberté de plus de deux ans à six ans.

Comme les peines de niveaux 7 et 8 doivent être réservées à des infractions d'une gravité exceptionnelle, il n'est pas prévu pour ces infractions qu'en cas d'admission de circonstances atténuantes, la peine d'emprisonnement puisse être remplacée par une peine de surveillance électronique, une peine de travail ou une peine de probation⁹³⁵.

⁹³² Luidens de artikelen 25, vijfde lid, en 80, eerste lid, van het Strafwetboek (in hun lezing vóór de hervorming van 2016) wordt, bij aanneming van verzachtende omstandigheden, opsluiting van twintig jaar tot dertig jaar door opsluiting van vijftien jaar tot twintig jaar of voor een kortere termijn, of door gevangenisstraf van ten minste drie jaar en ten hoogste twintig jaar.

⁹³³ Aux termes des articles 25, al. 5, et 80, al. 2, du Code pénal (dans leur rédaction avant la réforme de 2016), la peine de réclusion de vingt à trente ans est, en cas d'admission de circonstances atténuantes, remplacée par la réclusion de quinze à vingt ans ou un terme inférieur ou par un emprisonnement de trois ans au moins et de vingt ans au plus.

⁹³⁴ Vóór de wet van 5 februari 2016 (Potpourri II) waren het nemen van gijzelaars (art. 347bis Sw), doodslag, moord, oudermoord, kindermoord en vergiftiging (artt. 393 tot 397 Sw) en doodslag gepleegd om diefstal te vergemakkelijken (art. 475 Sw), die strafbaar zijn met levenslange opsluiting of met opsluiting van twintig jaar tot dertig jaar, uitgesloten van het toepassingsgebied van die straffen. De Potpourri II-wet breidt de uitzonderingsregeling uit tot alle misdrijven die krachtens de wet strafbaar zijn met levenslange opsluiting en opsluiting van twintig jaar tot dertig jaar.

⁹³⁵ Avant la loi du 5 février 2016 (Pot-pourri II), la prise d'otages (art. 347bis du Code pénal), le meurtre, l'assassinat, le parricide, l'infanticide et l'empoisonnement (art. 393 à 397 du Code pénal) et le meurtre pour faciliter le vol (art. 475 Du Code pénal) qui sont punissables de peines de la réclusion à perpétuité ou de la réclusion de vingt à trente ans étaient exclus du champ d'application de ces peines. La loi Pot-Pourri II étend le régime d'exception à toutes les infractions punissables, aux termes de la loi, d'une peine de réclusion à perpétuité et de réclusion de vingt ans à trente ans.

De straf van niveau 6 bestaat in een gevangenisstraf van meer dan vijftien jaar tot ten hoogste twintig jaar of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan elf jaar tot ten hoogste zestien jaar. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een straf van niveau 5, 4 of 3 (gevangenisstraf van meer dan drie jaar tot ten hoogste vijftien jaar of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan twee jaar tot ten hoogste elf jaar) of door een van de straffen van niveau 2, onder de voorwaarden bepaald in de wet. Dat stemt overeen met de thans toepasselijke strafmaten bij aanneming van verzachtende omstandigheden.⁹³⁶

De straf van niveau 5 bestaat in een gevangenisstraf van meer dan tien jaar tot ten hoogste vijftien jaar of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan zes jaar tot ten hoogste elf jaar. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een straf van niveau 4 of 3 (gevangenisstraf van meer dan drie jaar tot ten hoogste tien jaar of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan twee jaar tot ten hoogste zes jaar) of door een van de straffen van niveau 2, onder de voorwaarden bepaald in de wet. Rekening houdende met de nieuwe minimumduur waarin wordt voorzien voor de gevangenisstraf, wordt het minimum voor die straf vastgesteld op zes maanden. Het maximum van de gevangenisstraf bij aanneming van verzachtende omstandigheden blijft vastgesteld op tien jaar.

De straf van niveau 4 bestaat in een gevangenisstraf van meer dan vijf jaar tot ten hoogste tien jaar of een behandeling

La peine de niveau 6 est constituée d'un emprisonnement de plus de quinze ans à vingt ans au plus ou d'un traitement sous privation de liberté de plus de onze ans à seize ans au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une peine de niveau 5, 4 ou 3 (emprisonnement d'une durée de plus de trois ans à quinze ans au plus ou un traitement sous privation de liberté de plus de deux ans à onze ans au plus) ou par une des peines de niveau 2 dans les conditions prévues par la loi. Ceci correspond aux taux applicables actuellement en cas d'admission de circonstances atténuantes⁹³⁷.

La peine de niveau 5 est constituée d'un emprisonnement de plus de dix ans à quinze ans au plus ou d'un traitement sous privation de liberté de plus de six ans à onze ans au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une peine de niveau 4 ou 3 (emprisonnement d'une durée de plus de trois ans à dix ans au plus ou un traitement sous privation de liberté de plus de deux ans à six ans au plus) ou par une des peines de niveau 2 dans les conditions prévues par la loi. Compte tenu du nouveau seuil prévu pour l'emprisonnement, le minimum prévu pour cette peine passe à six mois. Le maximum de la peine d'emprisonnement en cas d'admission de circonstances atténuantes reste fixé à dix ans.

La peine de niveau 4 est constituée d'un emprisonnement de plus de cinq ans à dix ans au plus ou d'un traitement sous

⁹³⁶ Krachtens de huidige artikelen 25, vierde lid, en 80, derde lid, van het Strafwetboek wordt, bij aanneming van verzachtende omstandigheden, opsluiting van vijftien jaar tot twintig jaar vervangen door opsluiting van tien jaar tot vijftien jaar of van vijf jaar tot tien jaar of door gevangenisstraf van ten minste één jaar en ten hoogste vijftien jaar.

⁹³⁷ En vertu des articles 25, al. 4 et 80, al. 3, actuels du Code pénal, la peine de réclusion de quinze à vingt ans est remplacée, en cas d'admission de circonstances atténuantes, par la peine de réclusion de dix à quinze ans ou de cinq à dix ans ou par un emprisonnement d'un an au moins et de quinze ans au plus.

onder vrijheidsberoving van meer dan vier jaar tot te hoogste zes jaar. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een straf van niveau 3 (gevangenisstraf van meer dan drie jaar tot ten hoogste vijf jaar of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan twee jaar tot ten hoogste vier jaar) of door een van de straffen van niveau 2.

De straf van niveau 3 bestaat in een gevangenisstraf van meer dan drie jaar tot ten hoogste vijf jaar of een behandeling onder vrijheidsberoving van meer dan twee jaar tot ten hoogste vier jaar. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 2 of van niveau 1, onder de voorwaarden bepaald in de wet. Daaruit volgt dat in dat geval de minimumduur van de gevangenisstraf zes maanden (in plaats van een maand) is, maar zoals nu reeds het geval is, kan in dat geval ook een beroep worden gedaan op de zogeheten alternatieve straffen. Het maximum van de gevangenisstraf blijft vastgesteld op vijf jaar, zoals dat nu het geval is.

De straf van niveau 2 bestaat in een van de volgende straffen:

- de gevangenisstraf van zes maanden tot ten hoogste drie jaar;
- de behandeling onder vrijheidsberoving van een jaar tot ten hoogste twee jaar;
- de straf onder elektronisch toezicht van een maand tot ten hoogste een jaar;⁹³⁸
- de werkstraf van meer dan honderdtwintig uur tot ten hoogste driehonderd uur;⁹⁴⁰

privation de liberté de plus de quatre ans à six ans au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une peine de niveau 3 (emprisonnement d'une durée de plus de trois ans à cinq ans au plus ou un traitement sous privation de liberté de plus de deux ans à quatre ans au plus) ou par une des peines de niveau 2.

La peine de niveau 3 est constituée d'un emprisonnement de plus de trois ans à cinq ans au plus ou d'un traitement sous privation de liberté d'une durée de plus de deux ans à quatre ans au plus. En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une des peines de niveau 2 ou de niveau 1 dans les conditions prévues par la loi. Il en résulte donc que dans ce cas, le minimum de la durée de l'emprisonnement est fixé à six mois (au lieu d'un mois) mais comme déjà actuellement, il peut être recouru dans ce cas également aux peines dites alternatives. Le maximum de la peine d'emprisonnement reste fixé à cinq ans comme c'est le cas actuellement.

La peine de niveau 2 est constituée d'une des peines suivantes :

- l'emprisonnement de six mois à trois ans au plus ;
- le traitement sous privation de liberté d'un an à deux ans au plus ;
- la peine de surveillance électronique d'une durée d'un mois à un an au plus⁹³⁹ ;
- la peine de travail de plus de cent-vingt heures à trois cents heures au plus⁹⁴¹ ;

⁹³⁸ Huidige strafmaat.

⁹³⁹ Il s'agit du taux actuel.

⁹⁴⁰ Thans toepasselijke duur in geval van een correctionele straf.

⁹⁴¹ Il s'agit de la durée applicable actuellement en cas de peine correctionnelle.

- de probatiestraf van meer dan twaalf maanden tot vijf jaar;⁹⁴²
- de veroordeling bij schuldigverklaring.⁹⁴⁴

De nieuwe straf die bestaat uit een behandeling onder vrijheidsberoving wordt gedefinieerd in artikel 42 van het voorontwerp.

Aangezien de gevangenisstraf de *ultimum remedium* uitmaakt (cf. *supra*), moet de rechter die binnen niveau 2 een straf kiest aangeven waarom de andere straffen binnen dit niveau niet volstaan om de doelstellingen van de straf te bereiken.

Bovendien zal de rechter, wanneer hij van oordeel is dat een ambulante behandeling volstaat om tegemoet te komen aan de problematiek van de beklaagde die in causaal verband staat met het gepleegde misdrijf, een probatiestraf moeten uitspreken waarvan een van de voorwaarden bestaat uit het volgen van deze behandeling en niet een behandelingsstraf, die een vrijheidsberovend karakter heeft.

Zoals verderop wordt verduidelijkt (cf. *infra* – toelichting bij artikel 51), kan de veroordeling bij eenvoudige schuldigverklaring slechts worden uitgesproken bij feiten van geringe ernst of wegens de tijd die is verstreken sinds de feiten. Deze straf wordt ook hernomen als straf van niveau 2 (hoewel zij ook als straf van niveau 1 geldt) teneinde deze, in voorkomend geval, te kunnen toepassen na aanneming van verzachtende omstandigheden t.a.v. de straffen van niveau 3, 4, 5 of 6, voor zover uiteraard de toepassingsvoorwaarden van deze straf verenigd zijn, zoals dit vandaag ook het geval is voor de eenvoudige

- la peine de probation d'une durée de plus de douze mois à cinq ans⁹⁴³ ;
- la condamnation par déclaration de culpabilité⁹⁴⁵.

La nouvelle peine qui consiste en un traitement sous privation de liberté est définie à l'article 42 de l'avant-projet.

Comme l'emprisonnement constitue le recours ultime (cf. ci-dessus), le juge qui choisit cette peine dans le niveau 2, sera tenu d'indiquer pourquoi les autres peines prévues dans ce niveau sont insuffisantes pour atteindre les objectifs assignés à la peine.

Par ailleurs, lorsque le juge du fond estime qu'un traitement ambulatoire suffit pour rencontrer la pathologie du prévenu en relation causale avec l'infraction commise, il doit prononcer une peine de probation dont une des conditions constitue le suivi de ce traitement et non une peine de traitement qui constitue une peine privative de liberté.

Comme cela sera précisé plus loin (cf. *infra* – Commentaire de l'article 51), la condamnation par simple déclaration de culpabilité ne pourra être prononcée qu'en présence de faits de gravité limitée ou en raison de l'écoulement du temps depuis les faits. Cette peine est reprise comme peine de niveau 2 (alors qu'elle figure également comme peine de niveau 1) afin de pouvoir l'appliquer, le cas échéant après admission de circonstances atténuantes, pour les peines de niveau 3, 4, 5 ou 6, pour autant bien entendu que les conditions d'application de cette peine soient remplies, et ce comme c'est déjà le cas actuellement en cas de

⁹⁴² *Idem*.

⁹⁴³ *Idem*.

⁹⁴⁴ De veroordeling bij eenvoudige schuldigverklaring kan slechts worden uitgesproken bij feiten van geringe ernst of wegens de tijd die is verstreken sinds de feiten.

⁹⁴⁵ La condamnation par simple déclaration de culpabilité ne peut être prononcée qu'en présence de faits de gravité limitée ou en raison de l'écoulement du temps depuis les faits.

schuldigverklaring bij overschrijding van de redelijke termijn en de opschorting van de uitspraak van de veroordeling.

Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt de straf van niveau 2 vervangen door een van de straffen van niveau 1.

De straf van niveau 1, die de mogelijkheid uitsluit om een hoofdgevangenisstraf op te leggen, bestaat in een van de volgende straffen:

- de geldboete van 200 euro tot ten hoogste 20 000 euro;⁹⁴⁶
- de werkstraf van twintig uur tot ten hoogste honderdtwintig uur;⁹⁴⁸
- de probatiestraf van zes maanden tot ten hoogste twaalf maanden;⁹⁵⁰
- de verbeurdverklaring;
- de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel;
- de veroordeling bij schuldigverklaring.

De geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel wordt omschreven in het ontworpen artikel 55.

Aangezien de straffen van niveau 1 zich onderaan de schaal bevinden, kan de aanneming van verzachtende omstandigheden slechts een beperkte impact hebben. Er is evenwel bepaald dat, wanneer de wet voorziet in een bijkomende straf voor een misdrijf dat wordt bestraft met een hoofdstraf van niveau 1, de rechter bij aanneming van

dépassement du délai raisonnable ou de suspension du prononcé de la condamnation.

En cas d'admission de circonstances atténuantes, la peine de niveau 2 est remplacée par une des peines de niveau 1.

La peine de niveau 1, qui exclut la possibilité d'un recours à l'emprisonnement à titre principal, est constituée d'une des peines suivantes :

- l'amende de 200 euros à 20.000 euros au plus⁹⁴⁷ ;
- la peine de travail d'une durée de vingt heures à cent-vingt heures au plus⁹⁴⁹ ;
- la peine de probation d'une durée de six mois à douze mois au plus⁹⁵¹ ;
- la confiscation ;
- la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction;
- la condamnation par déclaration de culpabilité.

La peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction est définie à l'article 55 du projet.

Comme les peines de niveau 1 se situent en bas de l'échelle, l'admission des circonstances atténuantes ne peut avoir qu'un impact limité. Il est toutefois prévu que lorsque la loi envisage une peine accessoire pour une infraction punie d'une peine principale de niveau 1, le juge peut prononcer, en cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine

⁹⁴⁶ Opdat het Strafwetboek de huidige situatie reflecteert, dienen de opdecimen op 0 te worden gebracht. De wet m.b.t. de opdecimen zal derhalve moeten worden gewijzigd t.a.v. de geldboeten bepaald in het Strafwetboek.

⁹⁴⁷ Dès lors que le Code entend se mettre au diapason de la situation actuelle, les montants de l'amende dans le code doivent être fixés en remettant le compteur des décimes additionnels à zéro. La loi sur les décimes additionnels devra être ainsi adaptée pour les amendes fixées dans le code pénal.

⁹⁴⁸ Deze strafmaat is thans toepasselijk in geval van een politiestraf.

⁹⁴⁹ Le taux repris ici est celui actuellement applicable en cas de peine de police.

⁹⁵⁰ Idem.

⁹⁵¹ Idem.

verzachtende omstandigheden die bijkomende straf kan uitspreken in plaats van de hoofdstraf. Het uitspreken van een bijkomende straf ten titel van hoofdstraf belet niet dat er nog een veroordeling tot een andere bijkomende straf wordt uitgesproken (zoals een verbeurdverklaring).

Bijkomende straffen (artikel 37)

In de regel is de bijkomende straf een straf die wordt toegevoegd aan de uitgesproken hoofdstraf. Zoals iedere straf kan zij slechts worden uitgesproken in de door de wet (met andere woorden in dit wetboek – Boek 1⁹⁵² of Boek 2⁹⁵³ – en in de bijzondere wetten) bepaalde gevallen: zij kan verplicht of facultatief zijn.

De notie ‘in de door de wet bepaalde gevallen’, die in het ontworpen artikel 37 wordt gehanteerd, duidt op het feit dat de bijkomende straf bij wet moet zijn voorzien voor dat misdrijf. Dit kan in het algemeen in Boek I Sw. (bv. de ontzetting uit bepaalde burgerlijke en politieke rechten of het verval van het recht tot sturen indien een voertuig is gebruikt) of in het bijzonder bij de specifieke strafbaarstelling in Boek II Sw. of de bijzondere strafwet (geldboete, bekendmaking,... omdat in de omschrijving van deze straffen in Boek I staat ‘in de bij wet bepaalde gevallen’).

Artikel 37 geeft een opsomming van de bijkomende straffen waarin kan worden voorzien in dit wetboek of in de bijzondere wetten. Deze bepaling belet

accessoire seule en lieu et place de la peine principale. Le prononcé dans ce cas d’une peine accessoire à titre de peine principale n’empêche pas la condamnation en sus du prévenu à une autre peine accessoire prévue par la loi (par exemple, une confiscation).

Les peines accessoires (article 37)

En règle, la peine accessoire est une peine qui vient s’ajouter à la peine principale prononcée. Comme toute peine, elle ne peut être prononcée que dans les cas prévus par la loi (c’est-à-dire, dans le présent Code – Livre 1⁹⁵⁴ ou Livre 2⁹⁵⁵ – et dans les lois particulières) : elle peut être obligatoire ou facultative.

La notion de ‘dans les cas prévus par la loi’, utilisée à l’article 37 en projet, souligne le fait que la peine accessoire doit avoir été prévue par la loi pour l’infraction en question. C’est possible en général au Livre 1er du Code pénal (p. ex. l’interdiction d’exercer certains droits civils et politiques ou la déchéance du droit de conduire si un véhicule a été utilisé) ou en particulier dans l’incrimination spécifique au Livre 2 du Code pénal ou de la loi pénale particulière (amende, publication... parce que figure dans la définition de ces peines au Livre 1er ‘dans les cas prévus par la loi’).

L’article 37 énumère les peines accessoires qui peuvent être prévues par le présent Code ou les lois particulières. Cette disposition n’empêche pas les

⁹⁵² Artikel 58 bijvoorbeeld bepaalt onder welke voorwaarden het verval van het recht tot sturen kan worden uitgesproken als bijkomende straf.

⁹⁵³ In de bepalingen van Boek 2 moet bijvoorbeeld worden aangegeven voor welke misdrijven een geldboete kan of moet worden opgelegd als bijkomende straf.

⁹⁵⁴ A titre d’exemple, l’article 58 fixe les conditions dans lesquelles la peine accessoire d’interdiction du droit de conduire peut être prononcée.

⁹⁵⁵ A titre d’exemple, les dispositions du Livre 2 devront indiquer les infractions pour lesquelles une peine d’amende à titre de peine accessoire pourra ou devra être infligée.

niet dat de verschillende wetgevers in andere bijkomende straffen kunnen voorzien in de bijzondere wetten.

De bijkomende straffen zijn niet hiërarchisch weergegeven, noch in categorieën ondergebracht aangezien zij alleen van toepassing zijn wanneer de wet dit bepaalt en de toepassingsvoorwaarden zijn voldaan. In dat geval kunnen zij worden toegepast wat ook het toepasselijke strafniveau is. De bijkomende straffen dragen ook bij tot de doelstelling om aan de rechter een maximale flexibiliteit te bieden, in het bijzonder door de hoofdstraf te kunnen combineren met een of meer bijkomende straffen. Bovendien moet worden vastgesteld dat een groot deel van de bijkomende straffen een facultatief karakter heeft, wat het *a priori* aanbrengen van een hiërarchie tussen de bijkomende straffen niet opportuun maakt (in het bijzonder gelet op de verscheidenheid van deze straffen heeft een dergelijke hiërarchie niet altijd zin).

De ontworpen bepaling herneemt aldus de bijkomende straffen die thans reeds toepasselijk zijn op de misdaden en de wanbedrijven:

- de geldboete;
- de verbeurdverklaring;
- de ontzetting uit bepaalde burgerlijke en politieke rechten;
- het beroepsverbod;
- de bekendmaking van de beslissing houdende veroordeling;
- de sluiting van de inrichting;
- het verblijfs-, plaats- of contactverbod.

In een streven naar een gediversifieerde en adequate strafrechtelijke reactie voegt het ontwerp drie nieuwe bijkomende straffen toe:

différents législateurs de pouvoir prévoir d'autres peines accessoires dans les lois particulières.

Les peines accessoires ne sont pas hiérarchisées ni classées en catégories en raison du fait qu'elles ne sont applicables que lorsque la loi le prévoit et que les conditions sont remplies. Dans ce cas, elles peuvent être appliquées quel que soit le niveau de sanction. Les peines accessoires s'inscrivent aussi dans la volonté d'offrir au juge un maximum de flexibilité, notamment en pouvant combiner la peine principale avec une ou plusieurs peines accessoires. De plus, une grande partie des peines accessoires se voient reconnaître un caractère facultatif ce qui rend non opportune une hiérarchisation *a priori* des peines accessoires (de plus en raison de la variété de ces peines, une telle hiérarchisation n'a pas toujours de sens).

La disposition en projet reprend ainsi les peines accessoires déjà actuellement applicables aux crimes et aux délits :

- l'amende ;
- la confiscation ;
- la déchéance de certains droits civils et politique ;
- l'interdiction professionnelle ;
- la publication de la décision de condamnation ;
- la fermeture d'établissement ;
- l'interdiction de résidence, de lieu ou de contact.

Dans un souci de diversification et d'adéquation de la réaction pénale, le projet ajoute trois peines accessoires nouvelles :

- de verlengde opvolging;
- de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel;
- het verval van het recht tot sturen.

Hierbij moet eraan worden herinnerd dat, bij aanneming van verzachtende omstandigheden, de hoofdstraf van niveau 1 kan worden vervangen door de bijkomende straf waarin de wet desgevallend voorziet voor het betrokken misdrijf.

Ten slotte moet er op worden gewezen dat de verlengde opvolging slechts op een later tijdstip in werking zal treden, nl. wanneer er voldoende capaciteit bestaat buiten de gevangenen om deze straf uit te voeren. In afwachting blijft de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank, via een overgangsbepaling, bestaan als bijkomende straf.

Afdeling 4. Op rechtspersonen toepasselijke straffen

Met het oog op de vereenvoudiging beoogt het ontwerp de aanpassing van het repressieve instrumentarium dat van toepassing is op rechtspersonen, met inzonderheid de invoering van nieuwe straffen en de weglating van de tabel voor de omzetting van de vrijheidsstraffen in geldboeten uit artikel 41bis van het Strafwetboek.

In navolging van wat wordt voorgesteld voor de natuurlijke personen, wordt gestreefd naar een grotere diversificatie van de straffen, een maximale inperking van het correctionaliseringsmechanisme en de invoering van strafniveaus.

1. Nieuwe straffen

- le suivi prolongé ;
- la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction ;
- l'interdiction du droit de conduire.

Il convient de rappeler ici qu'en cas d'admission de circonstances atténuantes, la peine principale de niveau 1 peut être remplacée par la peine accessoire si la loi en prévoit une pour l'infraction concernée.

Enfin, il faut signaler que le suivi prolongé n'entrera en vigueur qu'à une date ultérieure, à savoir lorsqu'il y aura une capacité suffisante en dehors des prisons pour exécuter cette peine. Dans cette attente, la mise à disposition du tribunal de l'application des peines subsiste comme peine accessoire via une disposition transitoire.

Section 4. Les peines applicables aux personnes morales

Dans une optique de simplification, le projet tend à adapter l'arsenal répressif applicable aux personnes morales avec notamment l'introduction de nouvelles peines et la suppression de la table de conversion des peines privatives de liberté en amendes visée par l'article 41bis du Code pénal.

À l'instar de ce qui est proposé pour les personnes physiques, l'objectif est de rechercher une plus grande diversification des peines, de limiter au maximum le mécanisme de la correctionnalisation et d'introduire des niveaux de peine.

1. Des nouvelles peines

Naar analogie met de werkstraf voor natuurlijke personen voorziet het ontwerp in de mogelijkheid om een rechtspersoon te verplichten tot het verlenen van bepaalde diensten ten gunste van de gemeenschap.

Vanuit hetzelfde streven naar diversificatie en naar parallelisme met de situatie van natuurlijke personen, voorziet het ontwerp in de toepassing van de probatiestraf op rechtspersonen onder soortgelijke voorwaarden.

2. Geldboete en conversiesysteem

Met het oog op vereenvoudiging wordt voorgesteld om af te stappen van de – nodeloos ingewikkelde – tabel voor de conversie van de opsluitingen en gevangenisstraffen in geldboeten, zoals bedoeld in artikel 41*bis* van het Strafwetboek, en te voorzien in een rechtstreekse regeling van de op rechtspersonen toepasselijke straffen volgens niveaus van straffen voor natuurlijke personen.

Op grond van artikel 41*bis* van het Strafwetboek wordt de minimumgeldboete waartoe de rechtspersoon wordt veroordeeld, verkregen door vermenigvuldiging van het bedrag van 500 euro met het getal van de maanden van de minimumgevangenisstraf, waarbij zij evenwel niet lager mag zijn dan de op het feit gestelde minimumgeldboete. De maximumgeldboete waartoe de rechtspersoon kan worden veroordeeld, wordt bepaald door het bedrag van 2 000 euro te vermenigvuldigen met het getal van de maanden van de maximumvrijheidsstraf, waarbij zij evenwel niet lager kan zijn dan het dubbele van de op het feit gestelde maximumgeldboete.

Bij dit conversiesysteem worden de minimum- en de maximumgevangenisstraf uitgedrukt in

À l'instar de la peine de travail applicable aux personnes physiques, le projet prévoit la possibilité d'infliger à une personne morale l'obligation de fournir certaines prestations en faveur de la communauté.

Dans le même souci de diversification et de parallélisme avec la situation des personnes physiques, le projet envisage l'application aux personnes morales de la peine de probation dans des conditions similaires.

2. L'amende et le système de conversion

Dans un objectif de simplification, il est proposé d'abandonner la table de conversion – inutilement complexe — des peines de réclusion et d'emprisonnement en amendes telle que prévue à l'article 41*bis* du Code pénal et de prévoir un régime direct des peines applicables aux personnes morales suivant les niveaux de peine définis pour les personnes physiques.

Suivant l'article 41*bis* du Code pénal, le minimum de l'amende à laquelle la personne morale est condamnée est déterminé en multipliant la somme de 500 euros par le nombre de mois correspondant au minimum de la peine d'emprisonnement sans pouvoir être inférieure au minimum de l'amende prévue pour le fait. Le maximum de l'amende à laquelle la personne morale peut être condamnée est déterminé, quant à lui, en multipliant la somme de 2000 euros par le nombre de mois correspondant au maximum de la peine d'emprisonnement sans pouvoir être inférieur au double du maximum de l'amende prévue pour le fait.

Avec ce système de conversion, le minimum et le maximum de la peine d'emprisonnement est exprimée en mois,

maanden, terwijl er in het Strafwetboek en in de bijzondere wetten gevallen zijn waarin de minimumgevangenisstraf wordt uitgedrukt in dagen en de maximumgevangenisstraf in jaren.⁹⁵⁶ De wettekst bepaalt niet nader hoe de conversie moet gebeuren in die gevallen.

Moet, wat de minimumgevangenisstraf betreft, het bedrag van 500 euro in aanmerking worden genomen als ondergrens? Of moet er een evenredigheidsregel worden toegepast en moet het bedrag van 500 euro worden vermenigvuldigd met een breuk waarvan de noemer gelijk is aan dertig dagen en de teller gelijk is aan het aantal dagen gevangenisstraf waarin de wet voorziet?^{958 959}

Het Hof van Cassatie heeft beslist dat wanneer de vrijheidsstraf minder dan een maand bedraagt en in dagen wordt uitgedrukt, artikel 41bis Strafwetboek, ten aanzien van de rechtspersoon, niet in een vermenigvuldiging van de minimumgeldboete van 500 euro voorziet, zodat in dat geval de toegepaste straf het voormelde minimum bedraagt, dat nooit lager mag zijn dan de

alors qu'il existe dans le Code pénal et les lois particulières des cas où le minimum de la peine d'emprisonnement est exprimé en jours et le maximum de la peine est définie en années⁹⁵⁷. Le texte légal ne précise pas le mode de conversion à appliquer dans ce cas.

En ce qui concerne le minimum de la peine d'emprisonnement, faut-il retenir la somme de 500 euros comme limite inférieure ? Ou bien faut-il appliquer une règle proportionnelle et multiplier la somme de 500 euros par une fraction dont le dénominateur équivaut à trente jours et le numérateur au nombre de jours d'emprisonnement prévu par la loi ?^{960 961}

La Cour de cassation a décidé que, lorsque cette peine est de moins d'un mois et s'exprime en jours, l'article 41bis du Code pénal ne prévoit, à l'égard de la personne morale, aucune multiplication du minimum de l'amende de 500 euros, de sorte qu'en pareil cas, la peine appliquée est ce minimum, sans qu'il puisse être inférieur au minimum de l'amende prévue pour le fait⁹⁶³.

⁹⁵⁶ E. DE FORMANOIR, "Vers une réforme de la responsabilité pénale des personnes morales ?" in N. COLETTE-BASECQZ en M. NIHOUL (eds.), *La responsabilité pénale des personnes morales*, Limal, Anthémis, 2011, 175.

⁹⁵⁷ E. DE FORMANOIR, « Vers une réforme de la responsabilité pénale des personnes morales ? » in N. COLETTE-BASECQZ en M. NIHOUL (eds.), *La responsabilité pénale des personnes morales*, Limal, Anthémis, 2011, 175.

⁹⁵⁸ De duur van een maand gevangenisstraf is dertig dagen (overeenkomstig artikel 25, derde lid van het Strafwetboek).

⁹⁵⁹ Uit de studie van de rechtspraak en de rechtsleer kunnen twee hoofdtendensen worden afgeleid voor de berekening van de minimumgeldboete die toepasbaar is op de rechtspersoon: Ongepubliceerde nota met de eindconclusies van de werkgroep die in 2000 werd belast met de evaluatie van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen, blz. 19, Wetsontwerp tot wijziging van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen, *Parl.St.* Kamer 2006-07, nr. 51-2929/001, 21.

⁹⁶⁰ La durée d'un mois d'emprisonnement est de trente jours (conformément à l'article 25, alinéa 3, du Code pénal.)

⁹⁶¹ L'étude de la jurisprudence et de la doctrine permet de dégager deux tendances majoritaires afin de calculer le minimum de la peine d'amende applicable à la personne morale : Note non publiée reprenant les conclusions finales du groupe de travail chargé d'évaluer la loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales en 2000, p. 19, Projet de loi modifiant la loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales, *Doc. parl.* Chambre 2006-07, n° 51-2929/001, 21.

⁹⁶³ Cass. 4 mars 2015, P.14.1221.F.

minimumgeldboete die op het feit is gesteld.⁹⁶²

Het Hof heeft bovendien verduidelijkt dat de duur van een jaar gevangenisstraf 365 dagen is, terwijl twaalf maanden gevangenisstraf gelijk is aan 12 x 1 maand, met andere woorden 360 dagen.⁹⁶⁴ Voor de vaststelling van de maximumgeldboete kan niet worden aangenomen dat een jaar gevangenisstraf gelijk is aan twaalf maanden. Moet ook in dat geval een evenredigheidsregel worden toegepast of moet een bedrag in aanmerking worden genomen als bovengrens?⁹⁶⁵

De opheffing van artikel 41bis van het Strafwetboek werd niet voorgesteld in het wetsontwerp tot wijziging van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen. In dat wetsontwerp werd veeleer geopperd om dat artikel aan te passen teneinde een antwoord te bieden op de problemen veroorzaakt door die bepaling.⁹⁶⁸ Het wetsontwerp wijzigde

La Cour a en outre précisé que la durée d'une peine d'un an d'emprisonnement est de 365 jours, tandis qu'une peine de douze mois équivaut à 12 X 1 mois, c'est-à-dire 360 jours⁹⁶⁶. Pour la fixation du maximum de l'amende, il n'est pas possible de considérer qu'une peine d'un an équivaut à douze mois. Dans ce cas également, faut-il appliquer une règle proportionnelle ou bien retenir une somme comme limite supérieure ?⁹⁶⁷

La suppression de l'article 41bis du Code pénal n'a pas été proposée par le projet de loi modifiant la loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales. Celui-ci suggérerait plutôt d'adapter cet article afin de répondre aux problèmes que pose cette disposition⁹⁶⁹. Le projet de loi modifiait également les articles relatifs à la récidive et à la suspension, le sursis et la probation

⁹⁶² Cass. 4 maart 2015, AR P.14.1221.F.

⁹⁶⁴ Cass. 19 december 1955, *Pas.* 1956, I, 393; Cass. 22 oktober 1973, *Pas.* 1974, I, 193; Cass. 5 oktober 1977, *Pas.* 1978, I, 146; Ongepubliceerde nota met de eindconclusies van de werkgroep die in 2000 werd belast met de evaluatie van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen, blz. 39.

⁹⁶⁵ Het wetsontwerp maakte van het bedrag van 2 000 euro het absolute maximum van de geldboete die toepasselijk is op rechtspersonen: Ongepubliceerde nota met de eindconclusies van de werkgroep die in 2000 werd belast met de evaluatie van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen, blz. 19, Wetsontwerp tot wijziging van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen, *Parl.St.* Kamer 2006-07, nr. 51-2929/001, 22.

⁹⁶⁶ Cass. 19 décembre 1955, *Pas.* 1956, I, 393; Cass. 22 octobre 1973, *Pas.* 1974, I, 193; Cass. 5 octobre 1977, *Pas.* 1978, I, 146; Note non publiée reprenant les conclusions finales du groupe de travail chargé d'évaluer la loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales en 2000, p. 39.

⁹⁶⁷ Le projet de loi faisait de la somme de 2.000 euros le maximum absolu de l'amende applicable aux personnes morales : Note non publiée reprenant les conclusions finales du groupe de travail chargé d'évaluer la loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales en 2000, p. 19, Projet de loi modifiant la loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales, *Doc. parl.* Chambre 2006-07, n° 51-2929/001, 22.

⁹⁶⁸ Door toevoeging van een vierde streepje aan het desbetreffende artikel § 1, tweede lid, luidende: “- wanneer de wet op het feit een vrijheidsstraf van minder dan een maand stelt: geldboete van minimaal vijfhonderd euro.”. Er werd ook voorgesteld om twee keer de woorden “in voorkomend geval” toe te voegen in het tweede streepje van het tweede lid van die paragraaf (artikel 8 van het wetsontwerp tot wijziging van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen, *Parl.St.* Kamer 2006-07, nr. 51-2929/001, 57).

⁹⁶⁹ En insérant un quatrième tiret à l'article à l'alinéa 2 du § 1er stipulant ce qui suit : « - lorsque la loi prévoit pour le fait une peine privative de liberté de moins d'un mois : un amende minimale de cinq cents euros ». Il proposait également d'ajouter les mots « le cas échéant » à deux reprises au deuxième tiret de l'alinéa 2 de ce paragraphe

eveneens de artikelen met betrekking tot de herhaling, de opschorting, het uitstel en de probatie teneinde een conversiesysteem in te voeren voor de gevangenisstraffen die beoogd zijn in die bepalingen. Het is niet opportuun om die wijzigingen over te nemen aangezien er wordt voorzien in een eenvoudiger systeem van specifieke straffen die toepasselijk zijn op de rechtspersonen.

Voor de geldboeten als hoofdstraffen wordt het huidige maximumbedrag van 720 000 euro, zoals vermeld in artikel 41*bis* van het Strafwetboek, als referentiepunt genomen (doch met reductie van de opdecimen tot nul). Vervolgens neemt de geldboete af in opeenvolgende degressieve schijven naargelang van de strafniveaus. De toepassing van de verzachtende omstandigheden, die het mogelijk maakt in niveau te dalen, biedt de rechter voldoende flexibiliteit. Bovendien zal de rechter rekening moeten houden met de financiële draagkracht en sociale toestand van de rechtspersoon wanneer hij het bedrag van de geldboete bepaalt. Verder kan de rechter een geldboete beneden het wettelijk minimum uitspreken indien de veroordeelde om het even welk document voorlegt dat zijn precaire financiële situatie bewijst (zie *infra*, artikel 54). Deze verschillende elementen zijn van aard tegemoet te komen aan de bezorgdheden van de Raad van State (advies Raad van State, nr. 145).

Hoofdstraffen (artikel 3)

De straf van niveau 8 bestaat in een geldboete van meer dan 4 000 000 euro tot ten hoogste 5 760 000 euro. Dat stemt overeen met de huidige bedragen van 500 000 euro tot 720 000 euro, vermeerderd met de opdecimen.

afin d'y organiser un système de conversion des peines d'emprisonnement qui sont visées dans ces dispositions. Il n'est pas opportun de reprendre ces modifications puisqu'il est prévu un système plus simple de peines spécifiques applicables aux personnes morales.

En ce qui concerne les amendes à titre de peines principales, le montant maximum actuel de 720.000 euros figurant à l'article 41*bis* du Code pénal est pris comme point de référence (mais avec remise à zéro des décimes additionnels). Ensuite, l'amende est déclinée en paliers successifs dégressifs en fonction des niveaux de peine. L'application des circonstances atténuantes permettant de descendre de niveau offre au juge une flexibilité suffisante. Par ailleurs, le juge devra tenir compte des capacités financières et de la situation sociale de la personne morale lorsqu'il fixera le montant de l'amende. En outre, le juge peut prononcer une peine d'amende inférieure au minimum légal, si le condamné soumet un document quelconque apportant la preuve de sa situation financière précaire. (voir *infra* l'article 54). Ces différents éléments sont de nature à rencontrer les préoccupations émises par le Conseil d'Etat (avis du Conseil d'Etat, n° 145).

Les peines principales (article 38)

La peine de niveau 8 est constituée d'une amende de plus de 4.000.000 euros à 5.760.000 euros au plus. Cela correspond aux montants actuels de 500.000 euros à 720.000 euros, majorés des décimes additionnels.

(article 8 du projet de loi modifiant la loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales, *Doc. parl.* Chambre 2006-07, n° 51-2929/001, 57.).

Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt de straf van niveau 8 vervangen door een straf van niveau 7, 6, 5, 4 of 3.

De straf van niveau 7 bestaat in een geldboete van meer dan 1 600 000 euro tot ten hoogste 4 000 000 euro. Die bedragen stemmen overeen met huidige geldboeten van 200 000 euro tot 500 000 euro, vermeerderd met de opdecimen.

Ook hier wordt bij aanneming van verzachtende omstandigheden de straf van niveau 7 vervangen door een van de hoofdstraffen van niveau 6 tot 3.

De straf van niveau 6 bestaat in een geldboete van meer dan 1 200 000 euro tot ten hoogste 1 600 000 euro (dit stemt overeen met huidige bedragen van geldboeten van 150 000 euro tot 200 000 euro, vermeerderd met de opdecimen). Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 5, 4, 3 of 2.

De straf van niveau 5 bestaat in een geldboete van meer dan 800 000 euro tot ten hoogste 1 200 000 euro (dit stemt overeen met huidige bedragen van geldboeten van 100 000 euro tot 150 000 euro, vermeerderd met de opdecimen). Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 4, 3 of 2.

De straf van niveau 4 bestaat in een geldboete van meer dan 600 000 euro tot ten hoogste 800 000 euro (dit stemt overeen met de huidige bedragen van geldboeten van 75 000 euro tot 100 000 euro, vermeerderd met de opdecimen). Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 3 of 2.

De straf van niveau 3 bestaat in een geldboete van meer dan 360 000 euro tot ten hoogste 600 000 euro (dit stemt

En cas d'admission de circonstances atténuantes, la peine de niveau 8 est remplacée par une peine de niveau 7, 6, 5, 4 ou 3.

La peine de niveau 7 est constituée d'une amende de plus de 1.600.000 euros à 4.000.000 euros au plus. Ces montants correspondent à des amendes actuelles de 200.000 euros à 500.000 euros, majorées des décimes additionnels.

Ici à nouveau, en cas d'admission de circonstances atténuantes, la peine de niveau 7 est remplacée par une des peines principales de niveau 6 à 3.

La peine de niveau 6 est constituée d'une amende de plus de 1.200.000 euros à 1.600.000 euros au plus (cela correspond à des montants actuels d'amende de 150.000 euros à 200.000 euros, majorés des décimes additionnels). En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une des peines de niveau 5, 4, 3 ou 2.

La peine de niveau 5 est constituée d'une amende de plus de 800.000 euros à 1.200.000 euros au plus (cela correspond à des montants actuels d'amende de 100.000 euros à 150.000 euros, majorés des décimes additionnels). En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une des peines de niveau 4, 3 ou 2.

La peine de niveau 4 est constituée d'une amende de plus de 600.000 euros à 800.000 euros au plus (cela correspond à des montants actuels d'amende de 75.000 euros à 100.000 euros, majorés des décimes additionnels). En cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une des peines de niveau 3 ou 2.

La peine de niveau 3 est constituée d'une amende de plus de 360.000 euros à 600.000 euros au plus (cela correspond à

overeen met de huidige bedragen van geldboeten van 45 000 euro tot 75 000 euro, vermeerderd met de opdecimen). Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt die straf vervangen door een van de straffen van niveau 2.

De straf van niveau 2 bestaat in een van de volgende straffen:

1° de geldboete van meer dan 20 000 tot ten hoogste 360 000 euro;⁹⁷⁰

2° de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap voor een bedrag van meer dan 20 000 tot ten hoogste 360 000 euro;

3° de probatiestraf van meer dan twaalf maanden tot ten hoogste twee jaar;

4° de cumulatie van twee of meerdere straffen van niveau 1;

5° de veroordeling bij schuldigverklaring.

De nieuwe dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap wordt omschreven in artikel 57 van het ontwerp. Het verbod om een activiteit die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel uit te oefenen voor een periode van een jaar tot tien jaar is opgenomen in artikel 58.

De initiatiefnemers van het ontwerp waren van mening dat de probatiestraf, die bestaat in de verplichting tot het naleven van bepaalde voorwaarden gedurende een bepaalde termijn (cf. *infra*) ook perfect kon worden toegepast op rechtspersonen.

Zoals verderop wordt verduidelijkt (cf. *infra* – toelichting bij artikel 53), kan de veroordeling bij eenvoudige schuldigverklaring slechts worden uitgesproken bij feiten van geringe ernst of wegens de tijd die is verstreken sinds de feiten.

des montants actuels d’amende de 45.000 euros à 75.000 euros, majorés des décimes additionnels). En cas d’admission de circonstances atténuantes, cette peine est remplacée par une des peines de niveau 2.

La peine de niveau 2 est constituée d’une des peines suivantes :

1° l’amende de plus de 20.000 à 360.000 euros au plus⁹⁷¹ ;

2° la peine de prestation en faveur de la communauté d’un budget de plus de 20.000 à 360.000 euros au plus;

3° la peine de probation d’une durée de plus de douze mois à deux ans au plus ;

4° l’application cumulative de deux ou plusieurs peines de niveau 1 ;

5° la condamnation par déclaration de culpabilité.

La nouvelle peine de prestation en faveur de la communauté est définie à l’article 57 du projet. L’interdiction d’exercer une activité relevant de l’objet social pour une période d’un an à 10 ans est reprise à l’article 58.

Les promoteurs du projet ont considéré que la peine de probation, qui consiste en l’obligation de respecter des conditions déterminées durant un certain délai (cf. *infra*), pouvait également parfaitement s’appliquer aux personnes morales.

Comme cela sera précisé plus loin (cf. *infra* – commentaire de l’article 53), la condamnation par simple déclaration de culpabilité ne pourra être prononcée qu’en présence de faits de gravité limitée ou en raison de l’écoulement du temps depuis les faits.

⁹⁷⁰ Stemt overeen met huidige bedragen van geldboeten van 2 500 euro tot 75 000 euro, vermeerderd met de opdecimen.

⁹⁷¹ Cela correspond à des montants actuels d’amende de 2.500 euros à 75.000 euros, majorés des décimes additionnels.

Bij aanneming van verzachtende omstandigheden wordt de straf van niveau 2 vervangen door een van de straffen van niveau 1.

De straf van niveau 1 bestaat in een van de volgende straffen:

1° de geldboete van 200 euro tot ten hoogste 20 000 euro;⁹⁷²

2° de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap voor een bedrag van 200 euro tot ten hoogste 20 000 euro;

3° de probatiestraf van zes maanden tot ten hoogste twaalf maanden;

4° het verbod om een activiteit die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel uit te oefenen voor een periode van een jaar tot ten hoogste tien jaar;

5° de verbeurdverklaring;

6° de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel;

7° de sluiting van de inrichting;

8° de veroordeling bij schuldigverklaring.

Wanneer de wet voorziet in een bijkomende straf voor een misdrijf dat wordt bestraft met een hoofdstraf van niveau 1, kan de rechter bij aanneming van verzachtende omstandigheden alleen die bijkomende straf uitspreken in plaats van de hoofdstraf.

Bijkomende straffen (artikel 39)

Artikel 39 geeft een opsomming van de op rechtspersonen toepasselijke bijkomende straffen waarin kan worden voorzien in dit wetboek (Boek 1 of Boek 2) of in de bijzondere wetten. Deze bepaling belet niet dat de verschillende wetgevers

En cas d'admission de circonstances atténuantes, la peine de niveau 2 est remplacée par une des peines de niveau 1.

La peine de niveau 1 est constituée d'une des peines suivantes :

1° l'amende de 200 à 20.000 euros au plus⁹⁷³ ;

2° la peine de prestation en faveur de la communauté d'un budget de 200 à 20.000 euros au plus ;

3° la peine de probation d'une durée de six mois à douze mois au plus ;

4° l'interdiction d'exercer une activité relevant de l'objet social pour une période d'un an à dix ans au plus ;

5 la confiscation ;

6° la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction ;

7° la fermeture d'établissement ;

8° la condamnation par déclaration de culpabilité.

Lorsque la loi envisage une peine accessoire pour une infraction punie d'une peine principale de niveau 1, le juge peut prononcer, en cas d'admission de circonstances atténuantes, cette peine accessoire seule en lieu et place de la peine principale.

Les peines accessoires (article 39)

L'article 39 énumère les peines accessoires applicables aux personnes morales qui peuvent être prévues par le présent Code (Livre 1er ou Livre 2) ou les lois particulières. Cette disposition n'empêche pas les différents législateurs

⁹⁷² Met het oog op de coherentie is zij identiek aan de geldboete waarin is voorzien voor de natuurlijke personen.

⁹⁷³ Afin de maintenir une cohérence, elle est identique à celle prévue pour les personnes physiques.

kunnen voorzien in andere bijkomende straffen in de bijzondere wetten.

De ontworpen bepaling herneemt eerst de bijkomende straffen die thans reeds toepasselijk zijn op de misdaden en de wanbedrijven gepleegd door rechtspersonen:

- de geldboete;
- de verbeurdverklaring;
- het verbod om een activiteit die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel uit te oefenen voor een periode van een jaar tot ten hoogste tien jaar;
- de sluiting van de inrichting;
- de bekendmaking van de beslissing houdende veroordeling.

In een streven naar een gediversifieerde en adequate strafrechtelijke reactie wordt in het ontwerp een nieuwe bijkomende straf toegevoegd: de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel.

Hierbij moet eraan worden herinnerd dat, bij aanneming van verzachtende omstandigheden, de hoofdstraf van niveau 1 kan worden vervangen door de bijkomende straf indien de wet in een bijkomende straf voorziet voor het desbetreffende misdrijf.

Op bepaalde publiekrechtelijke rechtspersonen toepasselijke straf (artikel 40)

Deze bepaling integreert de wijziging aangebracht in artikel 7bis van het Strafwetboek door de wet van 11 juli 2018 tot wijziging van het Strafwetboek en de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering wat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen betreft.

de pouvoir prévoir d'autres peines accessoires dans les lois particulières.

La disposition en projet reprend d'abord les peines accessoires déjà actuellement applicables aux crimes et aux délits commis par les personnes morales :

- l'amende ;
- la confiscation ;
- l'interdiction d'exercer une activité relevant de l'objet social pour une période d'un an à 10 ans au plus ;
- la fermeture d'établissement ;
- la publication de la décision de condamnation.

Dans un souci de diversification et d'adéquation de la réaction pénale, le projet ajoute une peine accessoire nouvelle : la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction.

Il convient de rappeler ici qu'en cas d'admission de circonstances atténuantes, la peine principale de niveau 1 peut être remplacée par la peine accessoire si la loi en prévoit une pour l'infraction concernée.

La peine applicable à certaines personnes morales de droit public (article 40)

Cette disposition intègre la modification apportée à l'article 7bis du Code pénal par la loi du 11 juillet 2018 modifiant le Code pénal et le titre préliminaire du Code de procédure pénale en ce qui concerne la responsabilité pénale des personnes morales.

Afdeling 5. Vrijheidsbenemende straffen

Gevangenisstraf (artikel 41)

De gevangenisstraf wordt gedefinieerd als de vrijheidsberoving van een persoon voor de termijn die de rechter bepaalt en overeenkomstig de door de wet bepaalde modaliteiten.

De gevangenisstraf als hoofdstraf wordt, afhankelijk van het toepasselijke strafniveau, opgelegd voor een duur van ten minste zes maanden tot ten hoogste levenslang.

De bepaling herneemt ook de regels met betrekking tot de berekening van de duur van de gevangenisstraf uit het huidige artikel 25 van het Strafwetboek. Het lijkt nuttig hieraan de precisering toe te voegen dat een jaar gevangenisstraf gelijk staat aan driehondervijfenzestig dagen gevangenisstraf.

Logischerwijs zijn deze regels ook van toepassing op de berekening van de duur van de straf onder elektronisch toezicht.

§3 betreft een loutere herneming van het huidige artikel 30 van het Strafwetboek. Deze bepaling regelt de toerekening van de ondergane voorlopige hechtenis op de uitgesproken gevangenisstraf. De regel geldt ook voor de periodes van vrijheidsbeneming ondergaan door de minderjarige die uit handen is gegeven en vervolgens veroordeeld.⁹⁷⁴

Section 5. Les peines privatives de liberté

La peine d'emprisonnement (article 41)

La peine d'emprisonnement est définie comme la privation de liberté d'une personne pendant la période déterminée par le juge et selon les modalités prévues par la loi.

L'emprisonnement à titre de peine principale est prononcé, selon le niveau de peine applicable, pour une durée de six mois au moins à la perpétuité au plus.

La disposition reprend aussi les règles déterminant le calcul de la durée de l'emprisonnement figurant à l'article 25 actuel du Code pénal. Il paraît utile d'ajouter la précision selon laquelle la durée d'un an d'emprisonnement équivaut à trois cents soixante-cinq jours.

De façon logique, ces règles s'appliquent également au calcul de la durée de la peine de surveillance électronique.

Le §3 est la simple reprise de l'article 30 actuel du Code pénal. Cette disposition règle la question de l'imputation de la détention préventive subie sur la peine d'emprisonnement prononcée. La règle s'applique également aux périodes de privation de liberté subies par le mineur d'âge dessaisi et condamné par la suite⁹⁷⁵.

⁹⁷⁴ In antwoord op de vraag van de Raad van State (advies Raad van State, nr. 167), worden de periodes van plaatsing van een minderjarige in een open opvoedingsafdeling niet in rekening genomen aangezien het niet gaat om een vrijheidsberovende maatregel maar om een louter beschermende maatregel. Niets verhindert de rechter nochtans om hiermee rekening te houden als één van de elementen die hij meeneemt in zijn keuze van de straf en de strafmaat.

⁹⁷⁵ En réponse à la question du Conseil d'Etat (avis du Conseil d'Etat, n° 167), les périodes de placement provisoire du mineur en milieu ouvert ne sont pas prises en compte dès lors qu'il ne s'agit pas de mesures privatives de liberté mais qu'il est question ici de mesure protectionnelle. Rien n'empêche cependant le juge de prendre en compte cet élément parmi d'autres lorsqu'il détermine le choix et le taux de la peine.

Aangezien het elektronisch toezicht in het kader van de voorlopige hechtenis slechts een uitvoeringsmethode is van de voorlopige hechtenis (thuisdetentie in plaats van in de gevangenis), gaat het om een vrijheidsberovende maatregel die een hechtenis ondergaan voor de einduitspraak uitmaakt.

Thans behoort het beheer van de penitentiaire inrichtingen tot de bevoegdheid van de federale overheid en de regels voor dat beheer zijn vastgelegd bij koninklijk besluit. §4 van de ontworpen bepaling, die het huidige artikel 30bis van het Strafwetboek herneemt, bevestigt die situatie.

Behandeling onder vrijheidsberoving (art. 42)

Aangezien de strafrechtelijke justitie wordt geconfronteerd met personen met psychische en/of medische stoornissen die niet kunnen genieten van een grond van niet-toerekeningsvatbaarheid en niet onder de reikwijdte vallen van de internering, stelt de Commissie tot hervorming van het strafrecht voor – zoals ook de Hoge Raad voor de Justitie (H.R.J.) bepleit - om de behandeling onder vrijheidsberoving⁹⁷⁶ in te voeren in het straffenarsenaal dat ter beschikking staat van de rechter en dit van zodra de toestand van deze personen een geschikte behandeling vereist.

Dès lors que la surveillance électronique dans le cadre de la détention préventive n'est qu'un mode d'exécution de la détention préventive (détention à domicile au lieu de la détention en prison), il s'agit d'une mesure privative de liberté qui constitue une détention subie avant jugement.

A l'heure actuelle, la gestion des établissements pénitentiaires relève de la compétence des autorités fédérales et les règles déterminant cette gestion sont établies par arrêté royal. Le §4 de la disposition en projet, qui reprend l'article 30bis actuel, confirme cet état de choses.

Le traitement sous privation de liberté (article 42)

Comme la justice pénale est confrontée à des personnes perturbées sur le plan mental et/ou médical qui ne bénéficient pas de la cause de non-imputabilité résultant du trouble mental et n'entrent pas dans les conditions de l'internement, la Commission de réforme du Code pénal propose, comme le plaide également le Conseil Supérieur de la Justice (C.S.J.), d'introduire dans notre droit le traitement sous privation de liberté⁹⁷⁷ dans l'arsenal des peines à disposition du juge dès lors que l'état de ces personnes nécessite un traitement adéquat.

⁹⁷⁶ De term "behandeling onder vrijheidsberoving" is verkozen boven "opgelegde behandeling" om de nadruk te leggen op het aspect "behandeling", aangezien deze behandeling idealiter op vrijwillige basis moet worden opgelegd, maar ook zonder toestemming van de veroordeelde kan worden opgelegd aangezien zij kadert in een vrijheidsberoving (in de hoop dat de veroordeelde zich later bewust wordt van het nut en de noodzaak van het ondergaan van een behandeling als onderdeel van deze straf). Bovendien benadrukt de vermelding 'onder vrijheidsberoving' het verschil met de behandeling in het kader van een probatiestraf of een probatie-uitstel.

⁹⁷⁷ Les termes "traitement sous privation de liberté" ont été préférés à ceux de "traitement imposé" afin de mettre l'accent sur la dimension « traitement », ce traitement devant être ordonné idéalement sur base volontaire mais pouvant l'être également sans son consentement dès lors qu'elle se situe dans le cadre d'une privation de liberté (en espérant que le condamné prenne conscience par la suite de l'utilité et de la nécessité de suivre le traitement dans le cadre de cette peine). De plus, la mention « sous privation de liberté » met l'accent sur la différence avec le traitement prévu dans le cadre d'une peine de probation ou d'un sursis probatoire.

De invoering van deze straf is geïnspireerd op de artikelen 24 tot en met 27 van het voorontwerp van de Commissie Holsters. Het gaat om een vrijheidsberovende straf voor de veroordeelde, die inhoudelijk lijkt op de internering maar wegens zijn beperkte duur ook op de gevangenisstraf.

De optie van een gecombineerde toepassing van gevangenisstraf met behandeling onder vrijheidsberoving⁹⁷⁸ werd niet in overweging genomen, daar een dergelijk systeem veronderstelt dat de behandeling onder vrijheidsberoving wordt uitgevoerd na de gevangenisstraf. Wat evenwel primeert in voorkomende hypothese van verminderde toerekeningsvatbaarheid, is de behandeling van de pathologie waaraan de betrokkene lijdt en die in causaal verband staat met het misdrijf. De behandeling, die ertoe strekt herhaling te voorkomen, is een prioritair aspect van de straf en kan daarom niet worden uitgesteld tot na de gevangenisstraf.

De invoering van deze straf past binnen de driedeling (toerekeningsvatbare daders – verminder toerekeningsvatbare daders – ontoerekeningsvatbare daders) die het voorontwerp invoert op het vlak van de toerekeningsvatbaarheid van de dader indien deze aan een geestesstoornis lijdt, zoals die uitgebreider werd toegelicht in de toelichting bij artikel 25.

Het toepassingsgebied van de behandeling onder vrijheidsberoving is echter ruimer dan personen met een geestesstoornis: het voorontwerp spreekt, in navolging van de

L'introduction de cette peine trouve sa source dans les articles 24 à 27 de l'avant-projet de la Commission Holsters. Il s'agit d'une peine privative de liberté infligée au condamné qui, sur le fond, s'apparente à l'internement mais également à l'emprisonnement, vu sa durée limitée.

L'option de combiner la peine d'emprisonnement avec un traitement sous privation de liberté⁹⁷⁹ n'a pas été retenue ici car un tel système suppose d'exécuter d'abord l'emprisonnement et ensuite le traitement sous privation de liberté. Or, ce qui prime dans une telle situation de responsabilité atténuée, c'est le traitement de la pathologie dont souffre la personne et qui est en relation causale avec l'infraction. Ce traitement qui vise à juguler le risque de récidive est prioritaire dans la peine et ne peut être postposé après un emprisonnement.

L'insertion de cette peine s'inscrit dans la triple subdivision (auteurs pouvant être tenus responsables – auteurs dont la responsabilité est atténuée – auteurs irresponsables) introduite par l'avant-projet quant à la responsabilité de l'auteur de l'infraction lorsque celui-ci souffre d'un trouble mental, tel qu'expliqué plus en détail dans le commentaire de l'article 25.

Le champ d'application du traitement sous privation de liberté s'étend toutefois au-delà des personnes souffrant d'un trouble mental : l'avant-projet évoque, dans le prolongement de la Commission

⁹⁷⁸ Zie wetsvoorstel betreffende de oplegging van een gevangenisstraf in combinatie met verplichte behandeling en tot invoering van de mogelijkheid van tijdelijke opvang in de psychiatrische afdeling van een gevangenis voor personen die niet volledig ontoerekeningsvatbaar zijn, maar wel een gevaar kunnen zijn voor de maatschappij, Parl.St. Kamer 2020-2021, DOC 55, nr.1723/001.

⁹⁷⁹ Voy. la Proposition de loi concernant l'infliction d'une peine d'emprisonnement assortie d'un traitement obligatoire et autorisant le placement temporaire dans l'annexe psychiatrique d'une prison des personnes qui ne sont pas totalement irresponsables mais qui peuvent présenter un danger pour la société, *Doc. parl.*, Chambre, s.o. 2020-2021, DOC 55-1723/001.

Commissie Holsters⁹⁸⁰, van psychische of medische stoornissen. Op die manier kunnen ook stoornissen die bv. voortkomen uit een zware drugsverslaving worden aangepakt via de behandeling onder vrijheidsberoving. Dergelijke behandeling is noodzakelijk om herhaling te voorkomen, aangezien deze stoornissen een belangrijke rol spelen in de criminogenese. Deze stoornis mag uiteraard niet van aard zijn om tot ontoerekeningsvatbaarheid te leiden (en in voorkomend geval tot de toepassing van de interneringswet). Vandaar dat omwille van de coherentie met artikel 25 van het voorontwerp, de behandeling onder vrijheidsberoving wordt uitgesloten indien het gaat om een geestesstoornis die bij de beklaagde of de beschuldigde het oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan.

Naast het bestaan van een stoornis, die niet van aard is om tot ontoerekeningsvatbaarheid te leiden, vereist het voorontwerp voor de toepassing van deze straf dat de betrokkene een gevaar vormt voor de samenleving. In dat geval is het verantwoord dat de samenleving beschermd wordt door de betrokkene een behandeling van deze stoornis te laten ondergaan, zelfs al weigert hij dat. Het is vanzelfsprekend dat de kans op slagen groter is wanneer de betrokkene instemt met de behandeling en de rechtbank moet er dan ook naar streven deze instemming te bekomen, maar dit is geen vereiste.⁹⁸²

Ten slotte wordt voor de behandeling onder vrijheidsberoving vereist dat er een causaal verband bestaat tussen de stoornis en het gepleegde misdrijf.

In navolging met de gevangenisstraf, moet de behandeling onder vrijheidsberoving,

Holsters⁹⁸¹, des troubles psychiques ou médicaux. De cette manière, des troubles découlant par exemple d'une toxicomanie grave peuvent être traités par le traitement sous privation de liberté. Un tel traitement est indispensable pour éviter la récidive vu que ces troubles jouent un rôle important dans la criminogenèse. Ce trouble ne peut évidemment pas être de nature à conduire à l'irresponsabilité (et le cas échéant, à l'application de la loi sur l'internement). D'où le fait que, par cohérence avec l'article 25 de l'avant-projet, le traitement sous privation de liberté est exclu lorsque le trouble a aboli chez le prévenu ou l'inculpé la capacité de discernement ou le contrôle de ses actes.

Outre l'existence d'un trouble, qui n'est pas de nature à conduire à l'irresponsabilité, l'avant-projet requiert, pour l'application de cette peine, que l'intéressé présente un danger pour la société. Dans ce cas, il est justifié que la société soit protégée en faisant suivre à l'intéressé un traitement, même s'il s'y refuse. Il va de soi que les chances de réussite sont plus importantes lorsque l'intéressé consent à suivre le traitement et le tribunal doit par conséquent chercher à obtenir ce consentement, mais ce n'est pas une condition⁹⁸³.

Enfin, pour appliquer le traitement sous privation de liberté, il doit y avoir un lien causal entre le trouble et l'infraction commise.

A l'instar de l'emprisonnement, le recours à le traitement sous privation de

⁹⁸⁰ Zie Commissie Strafvueroeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting, *Eindverslag – deel II: Straftoemeting*, p.39.

⁹⁸¹ Commission Tribunaux de l'application des peines, statut juridique externe des détenus et fixation de la peine, Rapport final – 2e partie : La fixation des peines, p. 39.

⁹⁸² *Ibid.*

⁹⁸³ *Idem.*

die een vrijheidsbenemende straf is, worden beschouwd als een laatste redmiddel ten opzichte van de andere straffen of maatregelen die kunnen worden uitgesproken. Deze straf kan niet worden opgelegd indien andere, minder dwingende straffen of maatregelen kunnen worden opgelegd om de gepaste zorg te verlenen en de maatschappij te beschermen. Indien de vonnisrechter van oordeel is dat een ambulante behandeling volstaat, moet derhalve de probatiestraf worden uitgesproken waarbij het volgen van deze behandeling een van de voorwaarden is.

In lijn met het proportionaliteitsprincipe dat van toepassing is bij de bepaling van de straf en de strafmaat, moeten de behandeling onder vrijheidsberoving en haar omvang eveneens in verhouding staan met de gezondheidstoestand en/of de geestesstoornis van de betrokkene. Indien er voldaan is aan de voorwaarden van de bijkomende straf van verlengde opvolging (art. 46), kunnen deze straffen desgevallend samen worden uitgesproken.

De behandeling onder vrijheidsberoving is, in tegenstelling tot de internering, een straf. Bovendien gaat het om een vrijheidsbenemende straf. De strafuitvoeringsrechtbank kan in het kader van de strafuitvoering eventueel wel overgaan tot het toestaan van een ambulante behandeling.

Aangezien de behandeling onder vrijheidsberoving een straf is, is zij ook gekoppeld aan een bepaalde duur. Deze wordt bepaald door de rechter, maar bedraagt minimaal zes maanden⁹⁸⁴ tot ten hoogste twintig jaar. in lijn met het overeenstemmende strafniveau.

liberté, qui constitue une peine privative de liberté, doit constituer un recours ultime par rapport aux autres peines ou mesures qui peuvent être ordonnées. Cette peine ne peut être infligée lorsque d'autres peines ou mesures moins coercitives peuvent être ordonnées pour apporter les soins adéquats et protéger la société. Ainsi, si le juge du fond estime qu'un traitement ambulatoire suffit, il doit prononcer une peine de probation dont une des conditions constitue le suivi de ce traitement.

Dans la ligne du principe de proportionnalité qui doit régir le choix et le taux de la peine, le traitement sous privation de liberté et sa durée doivent être également en proportion avec l'état de santé et/ou le trouble psychique de l'intéressé. Le cas échéant, si les conditions pour infliger la peine complémentaire de suivi prolongé (art. 48) sont remplies, cette peine pourrait être assortie d'une telle peine.

Contrairement à l'internement, le traitement sous privation de liberté est une peine. De plus, il s'agit d'une peine privative de liberté. Cependant, dans le cadre de l'exécution des peines, le tribunal de l'application des peines pourra aussi autoriser un traitement ambulatoire.

Le traitement sous privation de liberté étant une peine, il est également lié à une durée déterminée. Celle-ci est fixée par le juge, mais elle est de six mois minimum⁹⁸⁵ à vingt ans maximum, suivant le niveau de peine.

⁹⁸⁴ De minimale duur bedraagt twee jaar indien op het misdrijf een straf van niveau 7 of 6 is gesteld en, na aanneming van verzachtende omstandigheden, wordt besloten een behandeling onder vrijheidsberoving uit te spreken.

⁹⁸⁵ La durée minimum est de 2 ans si l'infraction fait l'objet d'une peine de niveau 7 ou 6 et qu'après l'admission de circonstances atténuantes il est décidé de prononcer un traitement sous privation de liberté .

De duur van de behandeling onder vrijheidsberoving van niveau 8 bedraagt meer dan achttien jaar tot ten hoogste twintig jaar. De duur van de behandeling onder vrijheidsberoving van niveau 7 bedraagt meer dan zestien jaar tot ten hoogste achttien jaar. De duur van de behandeling onder vrijheidsberoving van niveau 6 bedraagt meer dan elf jaar tot ten hoogste zestien jaar. De duur van de behandeling onder vrijheidsberoving van niveau 5 bedraagt meer dan zes jaar tot ten hoogste elf jaar. De duur van de behandeling onder vrijheidsberoving van niveau 4 bedraagt meer dan vier jaar tot ten hoogste zes jaar. De duur van de behandeling onder vrijheidsberoving van niveau 3 bedraagt meer dan twee jaar tot ten hoogste vier jaar. De duur van de behandeling onder vrijheidsberoving van niveau 2 bedraagt zes maanden tot ten hoogste twee jaar.

Daarnaast moet de rechter ook de aard van de behandeling onder vrijheidsberoving bepalen. Teneinde de veroordeelde ertoe aan te moedigen mee te werken aan de behandeling en om een stok achter de deur te hebben voor het geval de veroordeelde de uitvoering van de behandeling onder vrijheidsberoving onmogelijk zou maken of ernstig zou bemoeilijken, moet de rechter ook een vervangende gevangenisstraf uitspreken samen met de behandeling onder vrijheidsberoving. De rechter bepaalt de duur van deze vervangende gevangenisstraf, rekening houdend met de grenzen die hieraan worden gesteld door de wet en voor het misdrijf. Teneinde de veroordeelde aan te sporen over te gaan tot uitvoering van de straf van de behandeling onder vrijheidsberoving eerder dan de vervangende straf, is het noodzakelijk dat de duur van voornoemde straf minstens gelijk of zelfs meer bedraagt dan de straf van de behandeling onder vrijheidsberoving. Dit is de reden waarom de vastgestelde maxima voor de straf van de behandeling onder vrijheidsberoving

La durée du traitement sous privation de liberté de niveau 8 est de plus de dix-huit ans à vingt ans au plus. La durée du traitement sous privation de liberté de niveau 7 est de plus de seize ans à dix-huit ans au plus. La durée du traitement sous privation de liberté de niveau 6 est de plus de onze à seize ans au plus. La durée du traitement sous privation de liberté de niveau 5 est de plus de six ans à onze ans au plus. La durée du traitement sous privation de liberté de niveau 4 est de plus de quatre ans à six ans au plus. La durée du traitement sous privation de liberté de niveau 3 est de plus de deux ans à quatre ans au plus. La durée du traitement sous privation de liberté de niveau 2 est de six mois à deux ans au plus.

De plus, le juge doit également préciser la nature du traitement sous privation de liberté. Afin d'encourager le condamné à collaborer au traitement et de conserver un moyen de pression dans l'hypothèse où le condamné rendrait impossible ou compliquerait sérieusement l'accomplissement du traitement, le juge doit également prononcer une peine d'emprisonnement subsidiaire en cas de non-exécution du traitement sous privation de liberté. Le juge fixe la durée de cette peine d'emprisonnement subsidiaire en tenant compte des limites définies par la loi pour l'infraction. Pour inciter le condamné à exécuter le traitement sous privation de liberté plutôt que la peine subsidiaire, la durée de cette dernière doit être au moins égale, voire en règle supérieure à celle du traitement sous privation de liberté. C'est pourquoi les maxima fixés pour la durée de la peine du traitement sous privation de liberté sont inférieurs à ceux prévus pour la peine d'emprisonnement.

lager uitvallen dan deze voorzien voor de gevangenisstraf.

De rechter mag niet zomaar besluiten tot de straf van de behandeling onder vrijheidsberoving. Hij moet hiervoor het gemotiveerd advies vragen van een deskundige of een gespecialiseerde instelling, erkend door de Koning, bij in ministerraad overlegd besluit. In dit advies moet er een beschrijving van de eventuele stoornis worden opgenomen, het verband dat er bestaat tussen deze stoornis en het gepleegde misdrijf alsook een voorstel met betrekking tot de aard en de duur van de vereiste behandeling. Op die manier wordt ook de grens bewaakt tussen de ontoerekeningsvatbaarheid enerzijds en de gevallen waarin de behandeling onder vrijheidsberoving kan worden opgelegd anderzijds.

Om de tegenspraak te garanderen, kan de beklaagde of de beschuldigde zich ook laten onderzoeken door een arts van zijn keuze en het advies van deze arts, dat dezelfde gegevens moet bevatten, voorleggen aan de rechtbank. Om deze mogelijkheid effectief te maken, wordt in de mogelijkheid voorzien voor deze arts om kennis te nemen van het strafdossier.

De opvolging van de uitvoering van deze straf, inclusief de aanduiding van de instelling waarbij de behandeling onder vrijheidsberoving plaats moet vinden, gebeurt door de strafuitvoeringsrechtbank. De bepalingen van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten zijn erop van toepassing en zullen moeten worden gewijzigd in functie van de invoering van deze nieuwe straf.

De strafuitvoeringsrechtbank speelt niet alleen een cruciale rol bij de aanduiding van de instelling waar de behandeling zal plaatsvinden, maar ook bij de verdere

Le juge ne peut pas tout simplement décider d'infliger la peine du traitement sous privation de liberté. Il doit pour ce faire demander l'avis motivé d'un expert ou d'une institution spécialisée, agréée par le Roi, par arrêté délibéré en conseil des ministres. Dans cet avis doit figurer une description du trouble éventuel, du lien existant entre ce trouble et l'infraction commise ainsi qu'une proposition concernant la nature et la durée du traitement requis. Cela permet de veiller également à tracer la limite entre l'irresponsabilité, d'une part, et les cas dans lesquels un traitement sous privation de liberté, d'autre part.

Afin de garantir la contradiction, le prévenu ou l'inculpé peut également se faire examiner par un médecin de son choix et soumettre au tribunal l'avis de ce médecin, qui doit porter sur les mêmes éléments. Afin d'assurer l'effectivité de cette faculté, il est prévu que ce médecin puisse prendre connaissance du dossier répressif.

Le suivi de l'exécution de cette peine, y compris la désignation de l'institution où doit avoir lieu le traitement sous privation de liberté, est assuré par le tribunal de l'application des peines. Les dispositions de la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des personnes condamnées à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d'exécution de la peine y sont applicables et devront être adaptées en fonction de l'introduction de cette nouvelle peine.

Le tribunal de l'application des peines joue non seulement un rôle crucial dans la désignation de l'institution où aura lieu le traitement, mais également dans le

opvolging van de uitvoering van deze straf. Zij kan evenwel niet bevelen dat de uitvoering van de behandeling onder vrijheidsberoving zou plaatsvinden in de gevangenis. Indien de veroordeelde zich reeds in de gevangenis zou bevinden op het moment dat de veroordeling tot een behandeling onder vrijheidsberoving in kracht van gewijsde treedt (bv. ten gevolge van de uitvoering van een andere straf of in het kader van de voorlopige hechtenis), wordt alles in het werk gesteld om de behandeling onder vrijheidsberoving zo snel mogelijk ten uitvoer te leggen in een gepaste instelling. In afwachting daarvan wordt de straf uitgevoerd in een annexe van de gevangenis, zodat er geen risico's voor de samenleving ontstaan door een vrijlating van de veroordeelde in de periode tussen de voorlopige hechtenis en de uitvoering van de behandeling onder vrijheidsberoving. De concrete modaliteiten zullen worden geregeld in het Wetboek van Strafvuordering.

De strafuitvoeringsmodaliteiten van de behandeling onder vrijheidsberoving dienen ook in de wetgeving betreffende de uitvoering van deze straf te worden uitgebouwd op dezelfde basis als de uitvoeringsmodaliteiten in het kader van de interneringswetgeving.

Indien de strafuitvoeringsrechtbank oordeelt dat de toestand van de veroordeelde voldoende gestabiliseerd is zodat redelijkerwijze niet te vrezen valt dat betrokkene nieuwe ernstige misdrijven zou plegen en voldaan is aan de voorwaarden die overeenkomstig de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten gelden voor het toekennen van een voorwaardelijke

suivi ultérieur de l'exécution de cette peine. Il ne peut toutefois ordonner que l'exécution du traitement sous privation de liberté ait lieu en prison. Si le condamné se trouve déjà en prison au moment où la condamnation à un traitement sous privation de liberté passe en force de chose jugée (par exemple, à la suite de l'exécution d'une autre peine ou dans le cadre de la détention préventive), tout doit être entrepris pour faire exécuter ce traitement sous privation de liberté le plus rapidement possible dans un établissement adéquat. Dans cette attente, la peine est exécutée dans une annexe de la prison afin d'éviter qu'une libération du condamné durant la période entre la détention préventive et l'exécution du traitement sous privation de liberté ne fasse naître un risque pour la société. Les modalités concrètes seront réglées dans le Code d'exécution des peines.

Les modalités d'exécution du traitement sous privation de liberté doivent également être développées dans le cadre de la législation relative à l'exécution de cette peine sur la même base que les modalités d'exécution dans le cadre de la législation relative à l'internement.

Si le tribunal de l'application des peines estime que l'état du condamné s'est suffisamment stabilisé pour qu'il n'y ait raisonnablement plus à craindre qu'il ne commette de nouvelles infractions graves et que le condamné satisfait aux conditions prévues par la loi du 17 mai 2006 pour bénéficier d'une libération conditionnelle ou d'une surveillance électronique pour une peine d'emprisonnement de même durée, le tribunal met fin anticipativement au traitement sous privation de liberté en octroyant au condamné l'une de ces

invrijheidsstelling of een elektronisch toezicht voor een gevangenisstraf van een zelfde duur, beslist zij om voortijdig een einde te maken aan de behandeling onder vrijheidsberoving door hem een van deze modaliteiten toe te kennen.

Maar indien nog niet is voldaan aan de voorwaarden die overeenkomstig de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten gelden voor het toekennen van een voorwaardelijke invrijheidsstelling of een elektronisch toezicht voor een gevangenisstraf van een zelfde duur, beslist de strafuitvoeringsrechtbank of betrokkene wordt overgeplaatst naar een penitentiaire inrichting of, indien hierdoor de positieve effecten van de behandeling zouden worden tenietgedaan, hij in een instelling als bedoeld in §4 in detentie zal verblijven.

De rechtbank zal hier rekening moeten houden met de problematiek van de betrokkene om hem in voorkomend geval op te nemen binnen het forensische circuit en niet de gevangenis (bijvoorbeeld een instelling met meer vrijheid) met voorbereiding op de voorwaardelijke invrijheidsstelling.

Wanneer de behandeling onder vrijheidsberoving geheel of gedeeltelijk niet kan worden uitgevoerd, kan de strafuitvoeringsrechtbank, op vordering van het openbaar ministerie en na de veroordeelde te hebben gehoord, beslissen dat de vervangende gevangenisstraf of een deel ervan ten uitvoer zal worden gelegd, hierbij rekening houdende met het deel van de behandeling onder

modalités.

Mais lorsqu'il n'est pas satisfait aux conditions auxquelles la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des personnes condamnées à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d'exécution de la peine subordonne l'octroi d'une libération conditionnelle ou d'une surveillance électronique pour une peine d'emprisonnement de même durée, le tribunal de l'application des peines décide si l'intéressé est transféré dans un établissement pénitentiaire ou, lorsque les effets positifs du traitement seraient annihilés par cette incarcération, qu'il reste en détention dans un établissement de soins.

Le tribunal devra prendre en compte ici la problématique à laquelle est confronté le condamné et, le cas échéant, pourra le maintenir dans une institution du circuit médico-légal (par exemple, une institution avec plus de liberté) au lieu de le renvoyer en prison, et ce en vue de la préparation d'une libération conditionnelle.

Lorsque le traitement sous privation de liberté ne peut être partiellement ou totalement exécutée, le tribunal de l'application des peines peut, sur réquisition du ministère public et après avoir entendu le condamné, décider que la peine d'emprisonnement subsidiaire ou une partie de celle-ci sera mise à exécution, et ce en tenant compte de la partie du traitement sous privation de

vrijheidsberoving dat de veroordeelde reeds heeft ondergaan. Hierbij moet evenwel voor ogen worden gehouden dat er geen sprake kan zijn van het bevelen van de uitvoering van de behandeling onder vrijheidsberoving in de gevangenis indien er geen plaats beschikbaar is in het zorgcircuit.

Afdeling 6. Vrijheidsbeperkende straffen

Straf onder elektronisch toezicht (artikel 43)

De straf onder elektronisch toezicht is ingevoerd in het Belgisch recht bij de wet van 7 februari 2014 tot invoering van het elektronisch toezicht als autonome straf. De bepalingen met betrekking tot die straf zijn ingrijpend herzien in het kader van de wet van 5 februari 2016 (zogeheten ‘Potpourri II’-wet), in werking getreden op 1 mei 2016.

De ontworpen bepaling⁹⁸⁶ berust grotendeels op de bestaande bepalingen. In een streven naar leesbaarheid en vereenvoudiging worden evenwel enkel de bepalingen betreffende de voorwaarden en het opleggen van de straf opgenomen in het Wetboek. Het lijkt immers niet aangewezen om de uitvoering van de straffen en de controle erop tot in detail te regelen in een Strafwetboek, wil men voorkomen dat bij elke wijziging op dat niveau, hoe miniem ook, het Strafwetboek moet worden gewijzigd. In dat opzicht moet ook rekening worden gehouden met het feit dat belangrijke aspecten van de uitvoering van de straf onder elektronisch toezicht een gemeenschapsbevoegdheid zijn en dat er bijgevolg overleg tussen het federale

liberté déjà subie par le condamné. Bien entendu, il ne saurait être question d’ordonner l’exécution du traitement sous privation de liberté en prison s’il n’y a pas de place disponible dans le circuit de soins.

Section 6. Les peines restrictives de liberté

La peine de surveillance électronique (article 43)

La peine de surveillance électronique a été introduite dans notre droit par la loi du 7 février 2014 instaurant la surveillance électronique comme peine autonome. Les dispositions relatives à cette peine ont été profondément revues dans le cadre de la loi du 5 février 2016 (loi dite Pot-pourri II) entrée en vigueur le 1er mai 2016.

La disposition en projet⁹⁸⁷ se fonde, en grande partie, sur les dispositions existantes. Toutefois, dans un souci de lisibilité et de simplification, seules les règles relatives aux conditions et au prononcé de la peine sont incorporées dans le Code. En effet, il ne paraît pas opportun de régler, dans un Code pénal, le détail de l’exécution des peines et de leur contrôle, et ce afin d’éviter que toute modification à ce niveau, si minime soit-elle, débouche sur la nécessité de modifier le Code lui-même. A cet égard, il y a lieu de prendre en compte également le fait que des aspects importants de l’exécution de la peine de surveillance électronique sont confiés aux pouvoirs communautaires et que par conséquent, une concertation entre le

⁹⁸⁶ Aangezien de straf onder elektronisch toezicht dezelfde doelstelling van re-integratie in de samenleving nastreeft als de werkstraf en de probatiestraf, worden deze drie straffen onder dezelfde afdeling behandeld.

⁹⁸⁷ Comme la peine de surveillance électronique partage avec la peine de travail et la peine de probation le même objectif de réinsertion dans la société, ces trois peines sont traitées dans la même section.

niveau en de gemeenschapsinstanties moet plaatsvinden om een efficiënte regeling voor de uitvoering van die straf tot stand te brengen. Aldus kunnen de concrete uitvoeringsmodaliteiten in detail geregeld worden bij koninklijke besluiten; de controle op de uitvoering van de maatregel kan geregeld worden in de algemene wetgeving betreffende de strafuitvoering.

De straf onder elektronisch toezicht is een hoofdstraf van niveau 2 behoudens in de bij de wet bepaalde gevallen. Bij aanneming van verzachtende omstandigheden kan zij een straf van niveau 3, 4, 5 of 6 vervangen (zie artikel 36). Zij is daarentegen uitgesloten voor de misdrijven waarop een straf van niveau 8 of 7 is gesteld, zelfs bij aanneming van verzachtende omstandigheden. Daar zij verwant is aan een gevangenisstraf zijn de initiatiefnemers van het ontwerp van mening dat andere uitzonderingen niet aan de orde zijn.

Aangezien de straf onder elektronisch toezicht niet was omschreven in de originele tekst van de wet van 7 februari 2014, is die leemte opgevuld bij de wet van 5 februari 2016, die de straf onder elektronisch toezicht definieert als de verplichting om gedurende een door de rechter bepaalde termijn aanwezig te zijn op een bepaald adres, behoudens toegestane verplaatsingen of afwezigheden, waarbij onder meer wordt gebruik gemaakt van elektronische middelen om dit te controleren, en waarbij voorwaarden kunnen worden gekoppeld aan de maatregel. De definitie houdt het midden tussen de definitie van de voorlopige hechtenis onder elektronisch toezicht (art. 16, §1, tweede lid, van de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis) en de definitie van elektronisch toezicht als uitvoeringsmodaliteit van de vrijheidsstraf (art. 22 van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden).

niveau fédéral et les instances communautaires doit s'instaurer si l'on veut un dispositif efficace d'exécution de cette peine. Ainsi, le détail des modalités concrètes d'exécution peut être réglé par la voie d'arrêtés royaux et le contrôle de l'exécution de la mesure, dans la législation générale relative à l'exécution des peines.

La peine de surveillance électronique est une peine principale de niveau 2 sauf les exceptions prévues par la loi. En cas d'admission de circonstances atténuantes, elle peut remplacer une peine de niveau 3, 4, 5 ou 6 (voir l'article 36). En revanche, elle est exclue pour les infractions pour lesquelles une peine de niveau 8 ou 7 est prévue, même en cas d'admission de circonstances atténuantes. Dès lors qu'elle s'apparente à une peine d'emprisonnement, les promoteurs du projet estiment qu'il n'y a pas lieu de retenir d'autres exceptions.

Comme la peine de surveillance électronique n'était pas définie dans le texte originaire de la loi du 7 février 2014, la loi du 5 février 2016 est venue combler cette lacune en définissant la peine de surveillance électronique comme consistant en l'obligation de présence de l'intéressé à une adresse déterminée, exception faite des déplacements ou absences autorisés durant une période fixée par le juge, le contrôle de la présence étant assuré notamment par le recours à des moyens électroniques et la mesure pouvant être assortie de conditions. Il s'agit d'une définition intermédiaire entre celle de la détention préventive sous surveillance électronique (art. 16, § 1er, al. 2, de la loi du 20 juillet 1990 relative à la détention préventive) et celle prévue pour la surveillance électronique comme modalité d'exécution de la peine privative de liberté (art. 22 de la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des condamnés).

De definitie die is ingevoerd bij de wet van 5 februari 2016 legt meer de nadruk op het facet “thuisdetentie” zoals in het geval van de voorlopige hechtenis en gaat voorbij aan de dimensie “opvolging en sociale re-integratie” die vervat zit in de strafuitvoeringsmodaliteit. Hierbij moet worden opgemerkt dat het voor de feitenrechter vaak zeer moeilijk zal zijn om op voorhand, op het moment van de uitspraak van de veroordeling, te bepalen welke verplaatsingen of afwezigheden toegestaan zullen zijn, vermits zij afhangen van de concrete stappen die worden ondernomen met het oog op de re-integratie en van de resultaten ervan.

De auteurs van het ontwerp menen dat er geen aanleiding mag zijn tot discriminatie tussen de veroordeelde die een straf onder elektronisch toezicht ondergaat en degene die elektronisch toezicht ondergaat als wijze van uitvoering van de vrijheidsstraf. Het zou immers paradoxaal zijn dat de veroordeelde die een gevangenisstraf ondergaat onder de vorm van elektronisch toezicht een gunstigere regeling zou genieten dan degene die werd veroordeeld tot een straf onder elektronisch toezicht.

Daarom is de voorgestelde definitie ontleend aan de concrete invulling van het elektronisch toezicht, zoals ingesteld bij de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden: *De straf onder elektronisch toezicht bestaat uit de verplichting voor de veroordeelde om aanwezig te zijn op een bepaald adres, behoudens toegestane verplaatsingen, activiteiten en afwezigheden, volgens een bepaald uitvoeringsprogramma, waarbij onder meer gebruik wordt gemaakt van elektronische middelen om dit te controleren, en waaraan voorwaarden worden gekoppeld.*

Weliswaar is bepaald dat de veroordeelde zich op een bepaald adres moet bevinden tijdens bepaalde periodes, maar de essentie van de maatregel wordt gevormd

La définition introduite par la loi du 5 février 2016 met davantage l'accent sur la facette « détention à domicile » comme dans le cas de la détention préventive et délaisse la dimension « suivi et réinsertion sociale » présente dans la modalité d'exécution de la peine. Il convient de relever ici qu'il sera souvent fort difficile pour le juge du fond de déterminer à l'avance, au moment du prononcé de la condamnation, quels seront les déplacements ou absences autorisés, ceux-ci étant fonction des démarches concrètes entreprises en vue de la réinsertion et de leurs résultats.

Les auteurs du projet estiment qu'il y a lieu d'éviter une discrimination entre le condamné subissant une peine de surveillance électronique et celui subissant une surveillance électronique comme mode d'exécution de la peine privative de liberté. Il serait en effet paradoxal que le condamné qui subit une peine d'emprisonnement sous la forme d'une surveillance électronique bénéficie d'un régime plus favorable que celui qui a été condamné à une peine de surveillance électronique.

C'est pourquoi la définition proposée s'inspire du contenu concret de la surveillance électronique telle qu'instituée par la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des condamnés : *La peine de surveillance électronique consiste en l'obligation de présence du condamné à une adresse déterminée, exception faite des déplacements, activités et absences autorisés, selon un programme d'exécution déterminé. Le contrôle de la présence est assuré notamment par le recours à des moyens électroniques. L'obligation de présence est assortie de conditions.*

Certes, il est prévu que le condamné doit se trouver à une adresse déterminée durant certaines périodes mais ce qui constitue la colonne vertébrale de la

door het concrete uitvoeringsprogramma dat zowel de periodes van “huisarrest” als de toegelaten verplaatsingen, activiteiten of afwezigheden zal bepalen. Voorts kunnen bijzondere voorwaarden worden opgelegd. De straf zal het bijgevolg mogelijk maken om te voorzien in een kader dat tegelijk strikt en flexibel is en dat ruimte biedt voor de activiteiten en uithuizigheid die desintegratie moeten voorkomen en re-integratie moeten bevorderen.

Zoals nu reeds het geval is, moet de duur van de straf onder elektronisch toezicht minstens een maand⁹⁸⁸ en ten hoogste een jaar bedragen. Een straf van minder dan één maand rechtvaardigt immers niet het activeren van een zo zwaar opvolgingskader, en uit ervaring blijkt dat zij vanwege haar dwingende aspect ten aanzien van de veroordeelde en diens entourage niet lang mag aanhouden (de duur van een jaar lijkt een maximum).

De toepasselijke straf in geval van niet-uitvoering van de straf onder elektronisch toezicht bestaat in een vervangende gevangenisstraf van eenzelfde duur als de straf onder elektronisch toezicht. Voor de rechter is de regel eenvoudig: hij moet een vervangende gevangenisstraf van gelijke duur als de hoofdstraf uitspreken.

Zoals nu reeds het geval is, geldt de instemming vanwege de veroordeelde als voorwaarde voor het opleggen van een straf onder elektronisch toezicht. Aangezien die straf een impact heeft op de naastbestaanden, wordt erin voorzien dat iedere persoon die samenwoont met de beklaagde⁹⁹⁰ door de rechter kan worden

mesure est le programme d'exécution concret qui va fixer tant les périodes « d'assignation à résidence » que les déplacements, activités ou absences autorisés. De plus, des conditions particulières pourront être imposées. Dès lors, la peine permettra la mise en place d'un cadre à la fois strict et flexible, permettant les démarches et les sorties en vue d'éviter la désinsertion et de favoriser la réinsertion.

Comme c'est déjà le cas à l'heure actuelle, la durée de la peine de surveillance électronique ne pourra être inférieure à un mois⁹⁸⁹ ni supérieure à un an. Une peine inférieure à un mois ne justifie pas, en effet, la mise en place d'un dispositif aussi lourd et l'expérience révèle que la mesure, par son aspect fort contraignant pour le condamné et son entourage, ne peut s'éterniser (la durée d'un an paraît constituer un maximum).

La peine applicable en cas de non-exécution de la peine de surveillance électronique est constituée d'une peine d'emprisonnement subsidiaire d'une durée égale à celle de la peine de surveillance électronique. Il s'agit d'une règle simple pour le juge : il est tenu de prononcer une peine d'emprisonnement subsidiaire d'une durée identique à celle de la peine principale.

Comme déjà actuellement, le prononcé d'une peine de surveillance électronique est conditionné par l'accord du condamné. Comme cette peine a une incidence sur les proches, il est prévu que tout cohabitant⁹⁹¹ du prévenu puisse être entendu par le juge en ses observations à propos de la peine envisagée.

⁹⁸⁸ Huidig artikel 85 van het Strafwetboek voorziet - tegen alle logica in - in de mogelijkheid om een straf onder elektronisch toezicht van minder dan een maand uit te spreken bij aanneming van verzachtende omstandigheden.

⁹⁸⁹ De façon illogique, l'article 85 actuel du Code pénal prévoit la possibilité de prononcer une peine de surveillance électronique inférieure à un mois en cas d'admission de circonstances atténuantes.

⁹⁹⁰ In navolging van het advies van de Raad van State (advies Raad van State, nr. 173) werd besloten dit niet te beperken tot de meerderjarige personen die met de beklaagde samenwonen.

⁹⁹¹ A la suite de l'avis du Conseil d'Etat (avis du Conseil d'Etat, n° 173), il a été décidé de ne pas limiter cette faculté aux cohabitants majeurs.

gehoord in zijn opmerkingen met betrekking tot de overwogen straf.

Met betrekking tot intrafamiliaal geweld en geweld tegen minderjarigen wordt sterk aanbevolen een voorlichtingsrapport te laten opstellen alvorens de straf onder elektronisch toezicht op te leggen, in het bijzonder om na te gaan in welke omstandigheden deze straf zou worden uitgevoerd.

In navolging van hetgeen waarin is voorzien voor de toekenning van het elektronisch toezicht als strafuitvoeringsmodaliteit (art. 55 van de wet van 17 mei 2006) stelt de ontworpen bepaling de algemene voorwaarden vast die steeds verbonden zijn aan het uitspreken van de straf:

1° geen misdrijven plegen;

2° een vast adres hebben waar de verplichte aanwezigheid wordt uitgevoerd en vóór enige wijziging de toestemming vragen van het openbaar ministerie of bij gebreke daarvan die van de strafuitvoeringsrechtbank;⁹⁹²

3° gevolg geven aan de oproepingen van de bevoegde dienst voor de controle van de maatregel en de standaardinstructies bepaald door deze dienst volgen.

Bovendien kan de rechter, zoals nu reeds het geval is, de veroordeelde aan geïndividualiseerde bijzondere voorwaarden onderwerpen indien zij absoluut noodzakelijk zijn om het risico op recidive te beperken of indien zij noodzakelijk zijn in het belang van het slachtoffer. Wel wordt eraan toegevoegd dat zij ook kunnen worden opgelegd in de optiek van de sociale re-integratie van de veroordeelde.

En matière de violences intrafamiliales et de violences exercées à l'égard de mineurs d'âge, il est fortement recommandé de faire procéder à un rapport d'information avant d'ordonner une peine de surveillance électronique, particulièrement pour vérifier dans quel environnement serait exécutée cette peine.

A l'instar de ce qui est prévu pour l'octroi de la surveillance électronique comme modalité d'exécution de la peine (art. 55 de la loi du 17 mai 2006), la disposition en projet fixe des conditions générales qui, de façon obligatoire, assortissent le prononcé de la peine :

1° ne pas commettre d'infractions ;

2° avoir une adresse fixe où s'exécute l'obligation de présence et avant tout changement, solliciter l'autorisation du ministère public ou, à défaut, celle du tribunal de l'application des peines⁹⁹³ ;

3° donner suite aux convocations du service compétent pour le contrôle de la mesure et respecter les modalités concrètes déterminées par ce service.

En outre, comme déjà actuellement, le juge peut soumettre le condamné à des conditions particulières individualisées si elles sont absolument nécessaires pour limiter le risque de récidive ou si elles sont nécessaires dans l'intérêt de la victime. Mais il est ajouté qu'elles peuvent également être imposées dans l'optique de la réinsertion sociale du condamné.

Mais il importe de souligner ici que les conditions qui peuvent assortir la peine

⁹⁹² Teneinde de strafuitvoeringsrechtbank niet onnodig te overbelasten moet de veroordeelde zich eerst tot het Openbaar Ministerie wenden en slechts bij weigering van de adreswijziging dient men zich tot de strafuitvoeringsrechtbank te wenden.

⁹⁹³ Afin de ne pas surcharger inutilement le tribunal de l'application des peines, le condamné doit s'adresser dans un premier temps au ministère public et ce n'est qu'en cas de refus qu'il s'adressera au tribunal de l'application des peines.

Het is van belang hier te benadrukken dat de voorwaarden die kunnen worden opgelegd bij de straf onder elektronisch toezicht geen probatievoorwaarden kunnen uitmaken die bovenop de straf onder elektronisch toezicht worden opgelegd (waardoor het verbod dergelijke straf te cumuleren met een probatiestraf zou worden omzeild) en dat dat deze voorwaarden een directe link moeten hebben met de goede uitvoering van de straf onder elektronisch toezicht. Ze kunnen geen bijkomende begeleiding door een justitieassistent met zich meebrengen.

Met het oog op vereenvoudiging en teneinde de omslachtigheid die gepaard gaat met een hernieuwing of verlenging van de termijn te voorkomen, wordt voorgesteld om geen termijn vast te leggen waarbinnen de straf onder elektronisch toezicht zou moeten worden uitgevoerd. Logischerwijze vindt de verjaringstermijn van de straf toepassing in dat geval. Hier kan ook een parallel getrokken worden met de gevangenisstraf: voor de uitvoering van de gevangenisstraf is in geen enkele dwingende termijn voorzien, tenzij de verjaringstermijn van de straf.

Aangezien het ontstaan van nieuwe omstandigheden een impact kan hebben op verschillende aspecten van de strafuitvoering (plaats van verplicht verblijf, de toegestane verplaatsingen, activiteiten of afwezigheden, de opgelegde bijzondere voorwaarden), wordt erin voorzien dat de strafuitvoeringsrechtbank op tegenspraak en op korte termijn kan beslissen over die eventuele kwesties.⁹⁹⁴

de surveillance électronique ne peuvent pas constituer un dispositif probatoire qui se superpose à la peine de surveillance électronique (contournant ainsi l'interdiction de cumul d'une telle peine avec une peine de probation) et que les conditions doivent être en lien direct avec la bonne exécution de la peine de surveillance électronique et ne peuvent pas impliquer un travail d'accompagnement supplémentaire de la part des assistants de justice.

Dans un souci de simplification et afin d'éviter les lourdeurs d'un renouvellement ou d'une prolongation du délai, il est proposé de ne pas fixer de délai dans lequel la peine de surveillance électronique devrait obligatoirement être exécutée. De façon logique, le délai de prescription de la peine trouve à s'appliquer dans ce cas. Le parallélisme peut être fait ici aussi avec la peine d'emprisonnement : aucun délai contraignant n'est prévu pour l'exécution de l'emprisonnement, si ce n'est le délai de prescription de la peine.

Comme la survenance de circonstances nouvelles peut avoir une incidence sur différents aspects de l'exécution de la peine (lieu où s'exécute l'obligation de résidence, les déplacements, activités ou absences autorisés, les conditions particulières imposées), il est prévu que le tribunal de l'application des peines puisse statuer, de façon contradictoire et à bref délai, sur ces questions éventuelles⁹⁹⁵.

⁹⁹⁴ De procedure die van toepassing is voor de strafuitvoeringsrechtbank zou moeten worden ingevoegd in de algemene wetgeving betreffende de strafuitvoering en zou kunnen verwijzen naar de procedure bedoeld bij de artikelen 82 tot 86 van de wet van 17 mei 2006 (zie in die zin artikel 95/1 betreffende de procedure van vermindering van de duur van de ontzetting van het recht te wonen of te verblijven).

⁹⁹⁵ La procédure applicable devant le tribunal de l'application des peines devrait être insérée dans la législation générale relative à l'exécution des peines et pourrait renvoyer à la procédure prévue par les articles 82 à 86 de la loi 17 mai 2006 (voir en ce sens, l'article 95/1 concernant la procédure de réduction de la durée de l'interdiction du droit d'habiter ou de résider).

De gehele of gedeeltelijke niet-uitvoering van de straf of de ernstige niet-naleving van de algemene of bijzondere voorwaarden kunnen aanleiding geven tot de uitvoering van de opgelegde vervangende gevangenisstraf of van het restant ervan. De strafuitvoeringsrechtbank moet over die kwestie beslissen. Wanneer beslist wordt om over te gaan tot de uitvoering van de vervangende straf wordt de duur van het reeds uitgevoerde elektronisch toezicht in mindering gebracht van de opgelegde vervangende straf, waarbij een dag straf onder elektronisch toezicht gelijkstaat met een dag gevangenisstraf. Het moet worden benadrukt dat dit de duur impliceert waarbinnen straf correct werd uitgevoerd.

De regels inzake het toekennen of niet van de schorsing van de controle met elektronische middelen worden niet in het kader van dit ontwerp geregeld maar zullen hun weerslag vinden in de wetbepalingen inzake de strafuitvoering.

Probatiestraf (artikel 44)

Bij de wet van 10 april 2014⁹⁹⁶ is de probatiestraf ingevoerd als autonome straf in correctionele zaken en in politiezaken. De bepalingen met betrekking tot deze straf werden herzien in het kader van de wet van 5 februari 2016 (zogenoemde 'Potpourri II'-wet), in werking getreden op 1 mei 2016.

Het ontworpen wetsartikel berust grotendeels op de bestaande bepalingen. In een streven naar leesbaarheid en vereenvoudiging worden evenwel enkel de bepalingen betreffende de voorwaarden en het opleggen van de straf opgenomen in het Wetboek. De

L'inexécution fautive de la peine ou la non-observation grave des conditions générales ou particulières peuvent donner lieu à l'exécution de la peine d'emprisonnement subsidiaire prononcée ou de son reliquat. Le tribunal de l'application des peines est appelé à statuer sur cette question. En cas de décision de procéder à l'exécution de l'emprisonnement subsidiaire, la durée de la surveillance électronique déjà exécutée est déduite de la durée de la peine subsidiaire imposée, un jour de peine de surveillance électronique équivalant à un jour d'emprisonnement. Il convient de préciser ici qu'on entend par là la période durant laquelle la peine a été correctement exécutée.

Les règles concernant l'attribution ou non de la suspension du dispositif de contrôle électronique ne sont pas abordées dans le cadre de ce projet mais le seront dans le cadre des dispositions légales relatives à l'exécution des peines.

La peine de probation (article 44)

La loi du 10 avril 2014⁹⁹⁷ a introduit, dans notre droit, la probation comme peine autonome en matière correctionnelle et de police. Les dispositions relatives à cette peine ont été revues dans le cadre de la loi du 5 février 2016 (loi Pot-pourri II) entrée en vigueur le 1er mai 2016.

L'article de loi en projet se fonde, en grande partie, sur les dispositions actuelles. Toutefois, dans un souci de lisibilité et de simplification, seules les règles relatives aux conditions et au prononcé de la peine sont incorporées dans le Code. Les dispositions réglant,

⁹⁹⁶ Wet van 10 april 2014 tot invoering van de probatie als autonome straf in het Strafwetboek en tot wijziging van het Wetboek van strafvordering en de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie (B.S. 19 juni 2014).

⁹⁹⁷ Loi du 10 avril 2014 insérant la probation comme peine autonome dans le Code pénal, et modifiant le Code d'instruction criminelle, et la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le sursis et la probation (*M.B. du 19 juin 2014*).

bepalingen die de strafuitvoering tot in detail regelen, moeten dan geregeld worden bij koninklijke besluiten en in een algemene wetgeving betreffende de strafuitvoering.

De probatiestraf bestaat in de verplichting om algemene en bijzondere voorwaarden na te leven gedurende een door de rechter bepaalde termijn. Indien gerechtvaardigd door de omstandigheden van de zaak, kan die straf ook opportuun blijken voor de rechtspersonen⁹⁹⁸; daarom wordt erin voorzien dat die straf ook op hen kan worden toegepast.

Voor de natuurlijke personen lijkt het opportuun om in dat verband maatregelen te kunnen organiseren ter bevordering van de professionele en sociale integratie van de veroordeelde, zoals het verplicht volgen van een opleiding of van een beroepsstage.

Een beroepsstage is vaak de eerste noodzakelijke opstap naar de arbeidsmarkt: in eerste instantie is het de bedoeling dat de veroordeelde nuttige ervaringen kan opdoen voor zijn integratie in de maatschappij. Die maatregel heeft een ruimer toepassingsgebied dan de werkstraf, vermits hij niet beperkt is tot de stages in overheidsinstellingen of in verenigingen zonder winstoogmerk, maar met name bedrijfsstages zou kunnen omvatten. Net als de werkstraf is de beroepsstage onbezoldigd.

Aangezien volgens de informatie van de Gemeenschappen een probatiestraf voornamelijk doeltreffend is tijdens de eerste maanden tot twee jaar en dat na twee jaar er nog weinig meerwaarde bestaat in het in stand houden van de probatievoorwaarden, wordt voorgesteld

dans le détail, l'exécution de la peine devront être réglées par la voie d'arrêtés royaux et dans une législation générale relative à l'exécution des peines.

La peine de probation consiste en l'obligation de respecter des conditions générales et particulières durant une période fixée par le juge. Lorsque les circonstances de la cause le justifient, cette peine peut s'avérer également opportune pour les personnes morales⁹⁹⁹ : c'est pourquoi il est prévu que cette peine puisse également leur être appliquée.

Pour les personnes physiques, il paraît opportun de pouvoir organiser dans ce cadre des mesures favorisant l'intégration professionnelle et sociale du condamné telle que l'obligation de suivre une formation ou un stage professionnel.

Un stage professionnel est souvent le premier pas nécessaire pour l'entrée dans le monde du travail : le but premier est de faire acquérir par le condamné un capital d'expériences utiles à son insertion dans la société. Le champ d'application de cette mesure est plus large que celui de la peine de travail puisqu'il n'est pas limité aux stages dans les organismes publics ou dans les associations sans but lucratif mais pourrait englober notamment des stages en entreprise. A l'instar de la peine de travail, le stage professionnel est non rémunéré.

Comme, d'après les informations communiquées par les Communautés, une peine de probation est surtout efficace durant les premiers mois jusqu'à deux ans et qu'après deux ans, il y a peu

⁹⁹⁸ Bijvoorbeeld, wanneer het misdrijf dat toegerekend wordt aan de rechtspersoon bestaat in een ernstige tekortkoming jegens een verplichting tot het verzekeren van de veiligheid op het werk, zou de probatiestraf kunnen bestaan in het nemen van bijkomende veiligheidsmaatregelen en het verstrekken van een opleiding aan het personeel.

⁹⁹⁹ Ainsi, lorsque l'infraction imputée à la personne morale consiste en un manquement grave à un devoir d'assurer la sécurité des travailleurs, la peine de probation pourrait consister à prendre des mesures de sécurité supplémentaires et à assurer une formation de son personnel.

de maximumduur van de probatiestraf van niveau 2 op twee jaar te bepalen.

Omdat het moeilijk kan zijn voor de rechter om op voorhand het aantal uren van een opleiding te bepalen en het aantal uren dat hij zou bepalen niet noodzakelijk overeenstemt met het beschikbare aanbod op het moment van de strafuitvoering, wordt bepaald dat de rechter die een opleiding oplegt zich beperkt tot het bepalen van het maximale aantal uren dat deze kan bedragen.

Indien de vonnisrechter van oordeel is dat een ambulante behandeling volstaat om tegemoet te komen aan de stoornis van de beklaagde die in causaal verband staat met het gepleegde misdrijf, moet inderdaad een probatiestraf worden uitgesproken waarbij het volgen van een behandeling een van de voorwaarden is.

Rekening houdend met de nieuwe indeling van de straffen, is de probatiestraf een hoofdstraf van niveau 2 of van niveau 1 behoudens in de bij de wet bepaalde gevallen. De duur van de probatiestraf van niveau 2 bedraagt minstens een jaar en ten hoogste vijf jaar. De duur van de probatiestraf van niveau 1 bedraagt minstens zes maanden en ten hoogste twaalf maanden.¹⁰⁰⁰

Net als de werkstraf kan de probatiestraf van niveau 2, bij aanneming van verzachtende omstandigheden, een straf van niveau 3, 4, 5 of 6 vervangen (zie artikel 37). Zij is daarentegen uitgesloten voor de misdrijven waarop een straf van niveau 8 of 7 is gesteld, zelfs bij aanneming van verzachtende omstandigheden.¹⁰⁰²

de plus-value à maintenir un dispositif probatoire, il est proposé de maintenir à deux ans la durée maximum de la peine de probation de niveau 2.

Comme il peut être malaisé pour le juge de déterminer à l'avance le nombre d'heures à prévoir pour la formation dès lors que ce nombre d'heures ne correspondra pas nécessairement à l'offre de formations disponibles au moment de l'exécution de la peine, il est prévu que lorsque le juge impose une formation, il se borne à fixer le nombre maximum d'heures que peut comporter celle-ci.

Si la juridiction de jugement estime qu'un traitement ambulatoire suffit pour rencontrer la pathologie du prévenu qui se trouve en relation causale avec l'infraction commise, il doit prononcer alors une peine de probation dont le suivi d'un traitement constitue une des conditions.

Compte tenu de la nouvelle classification des peines, la peine de probation est une peine principale de niveau 2 ou de niveau 1 sauf les exceptions prévues par la loi. La durée de la peine de probation de niveau 2 ne peut être inférieure à un an ni supérieure à cinq ans. La durée de la peine de probation de niveau 1 ne peut être inférieure à six mois ni supérieure à douze mois.¹⁰⁰¹

A l'instar de la peine de travail, la peine de probation de niveau 2 peut remplacer, en cas d'admission de circonstances atténuantes, une peine de niveau 3, 4, 5 ou 6 (voir l'article 37). En revanche, elle est exclue pour les infractions pour lesquelles une peine de niveau 8 ou 7 est

¹⁰⁰⁰ Zoals voor de gevangenisstraf is de duur van een maand probatiestraf dertig dagen.

¹⁰⁰¹ Comme pour l'emprisonnement, la durée d'un mois de probation est de trente jours.

¹⁰⁰² Wanneer daarentegen, bij aanneming van een strafverminderende verschoningsgrond, het misdrijf niet langer strafbaar is met een straf van niveau 8 of 7, dan zou een werkstraf kunnen worden toegepast vermits een straf van niveau 2 in dat geval kan worden toegepast, in voorkomend geval na toepassing van de verzachtende omstandigheden.

De uitsluiting van de misdrijven die krachtens de wet strafbaar zijn met een straf van niveau 8 of 7 omvat het merendeel van de huidige uitzonderingen (misdrijven die strafbaar zouden zijn met een maximumstraf van meer dan twintig jaar opsluiting als ze niet in wanbedrijven werden omgezet, doodslag, moord, oudermoord, kindermoord en vergiftiging)¹⁰⁰⁴, behalve de categorie van seksuele misdrijven.¹⁰⁰⁵

Een vervangende gevangenisstraf (voor de natuurlijke personen) of een vervangende geldboete (voor de natuurlijke – en rechtspersonen) kan worden toegepast indien de probatiestraf niet wordt uitgevoerd.

Zoals reeds aangegeven in deze tekst, geldt de instemming van de veroordeelde, met kennis van zaken gegeven, als voorwaarde voor het opleggen van een probatiestraf. Deze instemming heeft

prévue, même en cas d'admission de circonstances atténuantes ¹⁰⁰³.

L'exclusion des infractions punissables, aux termes de la loi, d'une peine de niveau 8 ou 7 englobe la plupart des exceptions actuelles (les infractions qui seraient punissables, si elles n'étaient pas transmues en délits, d'une peine maximale supérieure à vingt ans de réclusion, le meurtre, l'assassinat, le parricide, l'infanticide et l'empoisonnement, le meurtre pour faciliter le vol)¹⁰⁰⁶, sauf la catégorie des infractions sexuelles.¹⁰⁰⁷

Une peine d'emprisonnement subsidiaire (pour les personnes physiques) ou une peine d'amende subsidiaire (pour les personnes physiques et les personnes morales) peut être appliquée en cas de non-exécution de la peine de probation.

Comme déjà prévu dans le texte actuel, le prononcé d'une peine de probation est conditionné par l'accord éclairé du condamné. Cet accord porte sur l'éventualité et la portée du prononcé

¹⁰⁰³ En revanche, lorsqu'en cas d'admission d'une cause d'excuse atténuante, l'infraction n'est plus punissable d'une peine de niveau 8 ou 7, une peine de travail pourrait être appliquée puisqu'une peine de niveau 2 peut, dans ce cas, être appliquée, le cas échéant, après application des circonstances atténuantes.

¹⁰⁰⁴ Hierbij moet erop worden gewezen dat, overeenkomstig de nieuwe voorgestelde bepalingen, de straf voor de poging identiek is aan de straf voor het gepleegde misdrijf en dat het medeplichtigheidsbegrip wordt geschrapt.

¹⁰⁰⁵ Thans worden de uitzonderingen waarvoor de probatiestraf is uitgesloten, op limitatieve wijze opgesomd in artikel 370octies, §1, vierde lid, van het Strafwetboek:

- misdrijven die strafbaar zouden zijn met een maximumstraf van meer dan twintig jaar opsluiting als ze niet in wanbedrijven werden omgezet;
- aanranding van de eerbaarheid gepleegd met bepaalde verzwarende omstandigheden en verkrachting (art. 375 tot 377 Sw.);
- seksuele misdrijven gepleegd jegens minderjarigen of met de hulp van minderjarigen (art. 379 tot 387 Sw.);
- doodslag, moord, oudermoord, kindermoord en vergiftiging (art. 393 tot 397 Sw.).

¹⁰⁰⁶ Il y a lieu de rappeler ici qu'aux termes des nouvelles règles proposées, la peine prévue pour la tentative est identique à celle de l'infraction consommée et que la notion de complicité est supprimée.

¹⁰⁰⁷ Aujourd'hui, les exceptions pour lesquelles la peine de probation est exclue sont énumérées de façon limitative à l'article 370octies, § 1er, al. 4, du Code pénal :

- les infractions qui seraient punissables, si elles n'étaient pas transmues en délits, d'une peine maximale supérieure à vingt ans de réclusion ;
- l'attentat à la pudeur commis avec certaines circonstances aggravantes et le viol (art. 375 à 377 du Code pénal) ;
- les infractions à caractère sexuel commises à l'égard de mineurs ou à l'aide de mineurs (art. 379 à 387 du Code pénal);
- le meurtre, l'assassinat, le parricide, l'infanticide et l'empoisonnement (art. 393 à 397 du Code pénal).

betrekking op de mogelijkheid dat deze straf wordt opgelegd en zijn draagwijdte en niet op de praktische modaliteiten van zijn uitvoering.

In navolging van artikel 1, §1*bis*, van de wet van 29 juni 1964, voorziet het ontwerp erin dat aan de probatiestraf steeds de volgende algemene voorwaarden worden verbonden:

1° geen misdrijven plegen;

2° voor de natuurlijke personen, een vast adres hebben en, bij wijziging ervan, zijn nieuwe verblijfplaats onmiddellijk meedelen aan de bevoegde dienst van de gemeenschappen die met de begeleiding is belast;

3° voor de natuurlijke personen, gevolg geven aan de oproepingen van de strafuitvoeringsrechtbank en aan die van de bevoegde dienst van de gemeenschappen die met de begeleiding is belast.

Verschillend van het huidige stelsel wordt voorgesteld dat het vonnisgerecht¹⁰⁰⁸ de bijzondere voorwaarden zou bepalen (in plaats van de probatiecommissie of de strafuitvoeringsrechtbank¹⁰⁰⁹), om verscheidene redenen:

- het vonnisgerecht behoort de straf te bepalen die het oplegt (beginsel van legaliteit van de straffen en de vereiste van rechtszekerheid);¹⁰¹²

d'une telle peine et non sur les modalités pratiques de son exécution.

S'inspirant de l'article 1er, § 1er*bis*, de la loi du 29 juin 1964, le projet prévoit que la peine de probation soit toujours assortie des conditions générales suivantes :

1° ne pas commettre d'infractions ;

2° pour les personnes physiques, avoir une adresse fixe et, en cas de changement de celle-ci, communiquer sans délai l'adresse de sa nouvelle résidence au service compétent des communautés chargé de la guidance ;

3° pour les personnes physiques, donner suite aux convocations du tribunal de l'application des peines et à celles du service compétent des communautés chargé de la guidance.

A la différence du régime actuel, il est proposé que ce soit la juridiction de jugement¹⁰¹⁰ qui détermine les conditions particulières (et non la commission de probation ou le tribunal de l'application des peines¹⁰¹¹) et ce, pour plusieurs motifs :

- il revient à la juridiction de jugement de déterminer la peine qu'elle prononce (principe de

¹⁰⁰⁸ Dit is nu reeds het geval wanneer de rechter een probatie-uitstel beveelt, zonder dat er specifieke problemen rijzen.

¹⁰⁰⁹ Dit beantwoordt in belangrijke mate aan de bezwaren geformuleerd in het advies van de Raad van State van 24 september 2013 en hernomen in het advies met betrekking tot het voorliggende ontwerp (zie ook advies Raad van State, nr. 176).

¹⁰¹⁰ C'est déjà le cas actuellement lorsque le juge ordonne un sursis probatoire, sans que cela ne pose de difficultés particulières.

¹⁰¹¹ Ceci répond en grande partie aux objections formulées dans l'avis du Conseil d'Etat du 24 septembre 2013 et reprises dans l'avis concernant le présent projet (voir avis du Conseil d'Etat, n° 176).

¹⁰¹² Wanneer een straf wordt opgelegd, moet de veroordeelde in staat kunnen zijn om de precieze inhoud te vatten van de straf die hem wordt opgelegd, meer bepaald om zich een oordeel te kunnen vormen over de opportuniteit van het uitoefenen van een rechtsmiddel. De straf mag geen blanco cheque zijn waarvan de inhoud naderhand zou worden vastgesteld.

légalité des peines et nécessité de sécurité juridique)¹⁰¹³ ;

- de kennis van de bijzondere voorwaarden is essentieel opdat de beklaagde zijn instemming met kennis van zaken zou kunnen geven;
- er moet worden voorkomen dat er te veel tijd verloopt tussen het tijdstip waarop de veroordeling definitief wordt en het vastleggen van de inhoud van de straf (de bijzondere voorwaarden) terwijl de straf reeds begint te lopen.¹⁰¹⁴
- la connaissance des conditions particulières est essentielle pour que le prévenu puisse donner son consentement éclairé ;
- il faut éviter qu'un laps de temps trop long s'écoule entre le moment où la condamnation devient définitive et la détermination du contenu de la peine (les conditions particulières) alors que la peine commence déjà à courir¹⁰¹⁵.

De wet van 5 mei 2019 heeft aan artikel 37octies, § 4, een alinea toegevoegd die uitdrukkelijk bepaalt dat in de hypothese van een racisme-, negationisme- of discriminatiemisdrijf, de rechter aanwijzingen kan geven opdat de invulling van de probatiestraf in verband zou staan met respectievelijk, de strijd tegen het racisme of de xenofobie, de discriminatie, het seksisme en het negationisme, ter inperking van het risico op herhaling van dergelijke misdrijven (art. 37octies, § 4, laatste al. Sw.).¹⁰¹⁶ Aangezien deze mogelijkheid reeds bestond los van deze wettelijke aanvulling en dat een van premissen van de

La loi du 5 mai 2019 a ajouté à l'article 37octies, § 4, un alinéa qui prévoit de façon explicite qu'en cas d'infraction en matière de racisme, de négationnisme ou de discrimination, le juge peut donner des indications afin que le contenu de la peine de probation ait un rapport avec, suivant le cas, la lutte contre le racisme ou la xénophobie, la discrimination, le sexisme et le négationnisme, de manière à limiter le risque de commettre de nouvelles infractions similaires (art. 37octies, § 4, dern. al. C. pén.¹⁰¹⁷). ». Comme cette faculté existait déjà indépendamment de cet ajout législatif et qu'une ligne de force de la réforme est de simplifier les

¹⁰¹³ Lors du prononcé d'une peine, le condamné doit pouvoir déterminer le contenu précis de la peine qui lui est infligée, notamment en vue d'apprécier l'opportunité d'exercer une voie de recours. La peine ne peut consister en un chèque en blanc dont le contenu serait déterminé ultérieurement.

¹⁰¹⁴ In de huidige regeling behoort de probatiecommissie, op basis van het verslag van de justitie-assistent, de concrete invulling van de straf vast te stellen door de bijzondere voorwaarden te bepalen (T. DECAIGNY, "Nieuwe correctionele hoofdstraffen: de straf onder elektronisch toezicht en de autonome probatiestraf", *T.Strafr.* 2014, 214-215). Die oplossing krijgt terechte kritiek: de Hoge Raad voor de Justitie was in zijn advies van oordeel dat, indien die bepalingen in die zin worden geïnterpreteerd dat zij de rechter in staat stellen om de vaststelling van de voorwaarden uit te besteden aan de probatiecommissie en de justitie-assistent, het zou gaan om een ongeoorloofde delegatie (Ambtshalve advies van de Hoge Raad voor de Justitie van 6 december 2013, blz.2).

¹⁰¹⁵ Dans le régime actuel, il revient à la commission de probation de déterminer, sur la base du rapport de l'assistant de justice, le contenu concret de la peine en fixant les conditions particulières à respecter (T. DECAIGNY, « Nieuwe correctionele hoofdstraffen: de straf onder elektronisch toezicht en de autonome probatiestraf », *T. Strafr.* 2014, 214-215). Cette solution est critiquée à bon droit : Le Conseil supérieur de la justice dans son avis a considéré que si ces dispositions devaient être interprétées comme permettant au juge de faire sous-traiter la détermination des conditions par la commission de probation et l'assistant de justice, il s'agirait d'une délégation illégitime (Avis d'office du Conseil supérieur de la justice du 6 décembre 2013, p. 2).

¹⁰¹⁶ Deze bepaling werd ingevoerd bij wet van 5 mei 2019 houdende wijziging van het Strafwetboek, teneinde meer in te zetten op alternatieve maatregelen bij de betoegeling van door racisme of xenofobie ingegeven delinquentie, en in verband met discriminatie herhaling doeltreffender tegen te gaan (BS 28 mei 2019).

¹⁰¹⁷ Tel qu'introduit par la loi du 5 mai 2019 modifiant le Code pénal afin de favoriser les mesures alternatives dans la prise en charge de la délinquance inspirée par le racisme ou la xénophobie et de mieux lutter contre la récidive en matière de discrimination (*M.B.*, 28 mai 2019).

hervorming erin bestaat de teksten te vereenvoudigen, is het voorstel om voornoemde alinea niet te hernemen in het artikel 51 teneinde de tekst niet te verzwaren. Het dient uiteraard te worden benadrukt dat de rechter bij de invulling van de probatiestraf ertoe gehouden is de specifieke omstandigheden van de zaak en met name de aard van de bewezen verklaarde feiten in aanmerking te nemen (en dus desgevallend de hypothese dat deze een racisme-, negationisme- of discriminatiemisdrijf uitmaken).

De natuurlijke personen aan wie een probatiestraf werd opgelegd, worden bovendien onderworpen aan de sociale begeleiding vanwege de daartoe aangewezen bevoegde dienst. De Koning bepaalt de inhoud en de concrete nadere regels van de sociale begeleiding.¹⁰¹⁸

In de huidige tekst staat niets vermeld over het tijdstip waarop de straf ingaat. Aangezien het gaat om een proeftijd die samengaat met de verplichting tot naleving van de algemene en bijzondere voorwaarden, gaat de straf, net als het probatie-uitstel, in op het tijdstip waarop de beslissing in kracht van gewijsde treedt.

Om enige flexibiliteit in de strafuitvoering te brengen, wordt erin voorzien dat de strafuitvoeringsrechtbank de opgelegde bijzondere voorwaarden kan aanpassen: aldus kan zij de bijzondere voorwaarden geheel of ten dele opschorten, ze nader omschrijven of aanpassen aan de omstandigheden, hetzij ambtshalve, hetzij op vordering van het openbaar ministerie, hetzij op verzoek van de veroordeelde. Voorts kan de strafuitvoeringsrechtbank, indien zij van oordeel is dat de probatiestraf ten uitvoer is gelegd, beslissen om daaraan een einde te stellen, ook al is de door de rechter bepaalde proeftermijn nog niet verstreken. Het verschil tussen “gehele opschorting” van

textes, il est proposé, afin de ne pas alourdir le texte, de ne pas reprendre cet alinéa dans l'article 51, étant précisé ici que, bien évidemment, le juge est appelé, lorsqu'il détermine le contenu de la peine de probation, à prendre en compte les circonstances concrètes de la cause et notamment la nature des faits déclarés établis (et donc le cas échéant, le fait que ceux-ci constituent une infraction en matière de racisme, de négationnisme ou de discrimination).

Les personnes physiques auxquelles une peine de probation a été infligée sont soumises en outre à la guidance sociale exercée par le service compétent désigné à cet effet. Le Roi fixe le contenu et les modalités concrètes de la guidance sociale¹⁰¹⁹.

Dans le texte actuel, rien n'est prévu quant au moment de la prise de cours de la peine. Comme il s'agit d'une période de mise à l'épreuve assortie de l'obligation de respecter des conditions générales et particulières, la peine prend cours, comme le sursis probatoire, au moment où la décision passe en force de chose jugée.

Afin de permettre une flexibilité dans l'exécution de la peine, il est prévu que le tribunal de l'application des peines puisse aménager les conditions particulières imposées : ainsi il peut suspendre en tout ou en partie les conditions particulières, les préciser ou les adapter aux circonstances, soit d'office, soit sur réquisition du ministère public, soit à la demande du condamné. De plus, s'il estime que la peine de probation a été exécutée, il peut décider d'y mettre fin, même si la période probatoire fixée par le juge n'a pas encore expiré. La différence entre la « suspension totale » des conditions et le fait « d'y mettre fin » réside dans la circonstance qu'une

¹⁰¹⁸ In dat verband is overleg met de gemeenschappen onontbeerlijk.

¹⁰¹⁹ Dans ce cadre, une concertation avec les communautés est indispensable.

de voorwaarden en “beëindiging” bestaat erin dat een opschorting kan herzien worden, en een beëindiging definitief is”.

Daarnaast bepaalt de Koning de nadere regels inzake de tenuitvoerlegging en controle van de probatiestraf. Hij organiseert ook samen met de bevoegde instanties de verspreiding van informatie en het overleg inzake de toepassing van de probatiestrafpen.

In geval van gehele of gedeeltelijke niet-uitvoering van de probatiestraf is de strafuitvoeringsrechtbank tevens bevoegd om te beslissen dat de vervangende straf of een deel ervan ten uitvoer zal worden gelegd, rekening houdend met het deel van de probatiestraf dat de veroordeelde reeds heeft verricht.

Werkstraf (artikel 45)

De werkstraf, ingevoerd bij de wet van 17 april 2002, is een straf die een vaste plaats heeft ingenomen in het strafrechtelijk landschap.

Het ontwerp herneemt de huidige bepalingen, maar beoogt een luchtigere tekst door de bepalingen die de strafuitvoering tot in detail regelen hier weg te laten. Zoals reeds gesteld (toelichting bij artikel 47) kunnen die kwesties geregeld worden bij koninklijke besluiten en in een algemene wetgeving betreffende de strafuitvoering. Dat komt de leesbaarheid van de tekst ten goede.

Rekening houdend met de nieuwe indeling van de straffen, is de werkstraf een hoofdstraf van niveau 2 of van niveau 1 behoudens in de bij de wet bepaalde gevallen. De werkstraf van niveau 2 bedraagt meer dan honderdtwintig uren en ten hoogste driehonderd uren. De werkstraf van niveau 1 bedraagt minstens twintig uren en ten hoogste honderdtwintig uren.

suspension peut être revue tandis qu'en cas de fin de la mesure, cette décision est définitive.

Pour le surplus, le Roi fixe les modalités d'exécution et de contrôle de la peine de probation. Il organise aussi avec les instances compétentes la diffusion d'informations et la concertation relatives à l'application des peines de probation.

En cas d'inexécution fautive, partielle ou totale, de la peine de probation, le tribunal de l'application des peines est également compétent pour décider que la peine subsidiaire ou une partie de celle-ci sera mise à exécution, et ce en tenant compte de la partie de la peine de probation qui a déjà été exécutée par le condamné.

La peine de travail (article 45)

Introduite par la loi du 17 avril 2002, la peine de travail est une peine qui a pris une bonne place dans notre paysage pénal.

Le projet reprend les dispositions actuelles en veillant toutefois à alléger le texte en ne reprenant plus les dispositions réglant, dans le détail, l'exécution de la peine. Comme indiqué ci-dessus (commentaire article 47), ces questions peuvent être réglées par la voie d'arrêtés royaux et dans une législation générale relative à l'exécution des peines. Le texte gagne ainsi en lisibilité.

Compte tenu de la nouvelle classification des peines, la peine de travail est une peine principale de niveau 2 ou de niveau 1 sauf les exceptions prévues par la loi. La peine de travail de niveau 2 doit être supérieure à 120 heures sans excéder 300 heures. La peine de travail de niveau 1 ne peut être inférieure à 20 heures ni supérieure à 120 heures.

Bij aanneming van verzachtende omstandigheden kan de werkstraf van niveau 2 een straf van niveau 3, 4, 5 of 6 vervangen (zie artikel 36). Zij is daarentegen uitgesloten voor de misdrijven waarop een straf van niveau 8 of 7 is gesteld, zelfs bij aanneming van verzachtende omstandigheden.¹⁰²⁰

De uitsluiting van de misdrijven die krachtens de wet strafbaar zijn met een straf van niveau 7 of 8, omvat het merendeel van de huidige uitzonderingen (nemen van gijzelaars, doodslag, moord, oudermoord, kindermoord en vergiftiging, doodslag gepleegd om diefstal te vergemakkelijken),¹⁰²² behalve de categorie van seksuele misdrijven.¹⁰²³

Voor de overige misdrijven zal de wetgever, veeleer dan bijzondere uitzonderingen op te nemen in de algemene bepaling, bij de opmaak van Boek 2, in voorkomend geval in de desbetreffende bepalingen (*lex specialis derogat legi generali*) de misdrijven

En cas d'admission de circonstances atténuantes, la peine de travail de niveau 2 peut remplacer une peine de niveau 3, 4, 5 ou 6 (voir l'article 36). En revanche, elle est exclue pour les infractions pour lesquelles une peine de niveau 8 ou 7 est prévue, même en cas d'admission de circonstances atténuantes¹⁰²¹.

L'exclusion des infractions punissables, aux termes de la loi, d'une peine de niveau 7 ou 8 englobe la plupart des exceptions actuelles (la prise d'otage, le meurtre, l'assassinat, le parricide, l'infanticide et l'empoisonnement, le meurtre pour faciliter le vol)¹⁰²⁴, sauf la catégorie des infractions sexuelles¹⁰²⁵.

Pour les autres infractions, plutôt que d'inclure des exceptions particulières dans la disposition générale, il appartiendra au législateur, lors de la rédaction du Livre 2, de préciser, le cas échéant, dans les dispositions concernées (*lex specialis derogat legi generali*), les

¹⁰²⁰ Wanneer daarentegen, bij aanneming van een strafverminderende verschoningsgrond, het misdrijf niet langer strafbaar is met een straf van niveau 8 of 7 zou een werkstraf kunnen worden toegepast vermits een straf van niveau 2 in dat geval kan worden toegepast, in voorkomend geval na toepassing van de verzachtende omstandigheden.

¹⁰²¹ En revanche, lorsqu'en cas d'admission d'une cause d'excuse atténuante, l'infraction n'est plus punissable d'une peine de niveau 8 ou 7, une peine de travail pourrait être appliquée puisqu'une peine de niveau 2 peut, dans ce cas, être appliquée, le cas échéant, après application des circonstances atténuantes.

¹⁰²² Hierbij moet erop worden gewezen dat, overeenkomstig de nieuwe voorgestelde bepalingen, de straf voor de poging identiek is aan de straf voor het gepleegde misdrijf en dat het medeplichtigheidsbegrip wordt geschrapt.

¹⁰²³ Thans worden de uitzonderingen waarvoor de werkstraf is uitgesloten, op limitatieve wijze opgesomd in artikel 37quinquies, § 1, tweede lid van het Strafwetboek:

- misdrijven die strafbaar zouden zijn met een maximumstraf van meer dan twintig jaar opsluiting als ze niet in wanbedrijven werden omgezet;
- aanranding van de eerbaarheid gepleegd met bepaalde verzwarende omstandigheden en verkrachting (art. 375 tot 377 Sw.);
- seksuele misdrijven gepleegd jegens minderjarigen of met de hulp van minderjarigen (art. 379 tot 387 Sw.);
- doodslag, moord, oudermoord, kindermoord en vergiftiging (art. 393 tot 397 Sw.).

¹⁰²⁴ Il y a lieu de rappeler ici qu'aux termes des nouvelles règles proposées, la peine prévue pour la tentative est identique à celle de l'infraction consommée et que la notion de complicité est supprimée.

¹⁰²⁵ Aujourd'hui, les exceptions pour lesquelles la peine de travail est exclue sont énumérées de façon limitative à l'article 37quinquies, § 1er, al. 2, du Code pénal :

- les infractions qui seraient punissables, si elles n'étaient pas transmues en délits, d'une peine maximale supérieure à vingt ans de réclusion ;
- l'attentat à la pudeur commis avec certaines circonstances aggravantes et le viol (art. 375 à 377 du Code pénal) ;
- les infractions à caractère sexuel commises à l'égard de mineurs ou à l'aide de mineurs (art. 379 à 387 du Code pénal);
- le meurtre, l'assassinat, le parricide, l'infanticide et l'empoisonnement (art. 393 à 397 du Code pénal).

moeten preciseren waarvoor het opleggen van een werkstraf wettelijk uitgesloten is. Thans zijn die uitzonderingen schaars, buiten de misdaden die strafbaar zijn met levenslange opsluiting en met twintig jaar tot dertig jaar opsluiting.

Een vervangende gevangenisstraf of een vervangende geldboete kan worden toegepast indien de werkstraf niet wordt uitgevoerd.

Zoals actueel het geval is, geldt de met kennis van zaken gegeven instemming vanwege de veroordeelde als voorwaarde voor het opleggen van een werkstraf. Deze instemming heeft betrekking op de mogelijkheid dat deze straf wordt opgelegd en zijn draagwijdte en niet op de praktische modaliteiten van zijn uitvoering.

De wet van 5 mei 2019 heeft aan artikel 37 *quinquies*, § 4, een alinea toegevoegd die uitdrukkelijk bepaalt dat in de hypothese van een racisme-, negationisme- of discriminatiemisdrijf, de rechter aanwijzingen kan geven opdat de invulling van de werkstraf in verband zou staan met respectievelijk, de strijd tegen het racisme of de xenofobie, de discriminatie, het seksisme en het negationisme, ter inperking van het risico op herhaling van dergelijke misdrijven (art. 37 *quinquies*, § 4, laatste al. Sw.).¹⁰²⁶ Aangezien deze mogelijkheid reeds bestond los van deze wettelijke aanvulling en dat een van premissen van de hervorming erin bestaat de teksten te vereenvoudigen, is het voorstel om voornoemde alinea niet te hernemen in het artikel 45 teneinde de tekst niet te

infractions pour lesquelles le prononcé d'une peine de travail est légalement exclu. Actuellement, en dehors des crimes punissables de la peine de réclusion à perpétuité et de vingt ans à trente ans, ces exceptions sont peu nombreuses.

Une peine d'emprisonnement subsidiaire ou une peine d'amende subsidiaire peut être appliquée en cas de non-exécution de la peine de travail.

Comme déjà actuellement, le prononcé d'une peine de travail est conditionné par l'accord éclairé du condamné. Cet accord porte sur l'éventualité et la portée du prononcé d'une telle peine et non sur les modalités pratiques de son exécution.

La loi du 5 mai 2019 a ajouté à l'article 37 *quinquies*, § 4, un alinéa qui prévoit de façon explicite qu'en cas d'infraction en matière de racisme, de négationnisme ou de discrimination, le juge peut donner des indications afin que le contenu de la peine de travail ait un rapport avec, suivant le cas, la lutte contre le racisme ou la xénophobie, la discrimination, le sexisme et le négationnisme, de manière à limiter le risque de commettre de nouvelles infractions similaires (art. 37 *quinquies*, § 4, dern. al. C. pén.¹⁰²⁷). ». Comme cette faculté existait déjà indépendamment de cet ajout législatif et qu'une ligne de force de la réforme est de simplifier les textes, il est proposé, afin de ne pas alourdir le texte, de ne pas reprendre cet alinéa dans l'article 45, étant précisé ici que, bien évidemment, le juge est appelé,

¹⁰²⁶ Deze bepaling werd ingevoerd bij wet van 5 mei 2019 houdende wijziging van het Strafwetboek, teneinde meer in te zetten op alternatieve maatregelen bij de beteugeling van door racisme of xenofobie ingegeven delinquentie, en in verband met discriminatie herhaling doeltreffender tegen te gaan (BS 28 mei 2019).

¹⁰²⁷ Tel qu'introduit par la loi du 5 mai 2019 modifiant le Code pénal afin de favoriser les mesures alternatives dans la prise en charge de la délinquance inspirée par le racisme ou la xénophobie et de mieux lutter contre la récidive en matière de discrimination (M.B., 28 mai 2019).

verzwaren. Het dient uiteraard te worden benadrukt dat de rechter bij de invulling van de werkstraf ertoe gehouden is de specifieke omstandigheden van de zaak en met name de aard van de bewezen verklaarde feiten in aanmerking te nemen (en dus desgevallend de hypothese dat deze een racisme-, negationisme- of discriminatiemisdrijf uitmaken).

Aan de lijst van instanties bij wie de werkstraf kan worden uitgevoerd, worden, in navolging van het advies van de Raad van State (nr. 152) de openbare centra voor maatschappelijk welzijn toegevoegd.

Met het oog op vereenvoudiging en teneinde de omslachtigheid die gepaard gaat met een hernieuwing of verlenging van de termijn te voorkomen, wordt voorgesteld om geen uitvoeringstermijn voor de straf vast te leggen, maar zich te beperken tot de verjaringstermijn.

Er wordt voorgesteld om de probatiecommissie af te schaffen en al haar prerogatieven toe te vertrouwen aan de strafuitvoeringsrechtbank teneinde het systeem coherenter en eenvormiger te maken. Het volledige contentieux inzake de strafuitvoering moet in handen komen van één enkel rechtscollege. Die rechtbank wordt derhalve belast met de controle op de uitvoering van de werkstraf.

In geval van - gehele of gedeeltelijke - niet-uitvoering van de werkstraf is de strafuitvoeringsrechtbank tevens bevoegd om te beslissen dat de vervangende straf of een deel ervan ten uitvoer zal worden gelegd, rekening houdende met het deel van de werkstraf dat de veroordeelde reeds heeft verricht.

Verlengde opvolging (artikel 46)

In het initiële voorstel van de Commissie tot Hervorming van het Strafrecht was de bijkomende straf van de verlengde opvolging niet opgenomen. Het debat

lorsqu'il détermine le contenu de la peine de travail, à prendre en compte les circonstances concrètes de la cause et notamment la nature des faits déclarés établis (et donc le cas échéant, le fait que ceux-ci constituent une infraction en matière de racisme, de négationnisme ou de discrimination).

A la suite de l'avis du Conseil d'Etat (n° 152), les centres publics d'aide sociale ont été ajoutés à la liste des instances auprès desquelles la peine de travail peut être effectuée.

Dans un souci de simplification et afin d'éviter les lourdeurs d'un renouvellement ou d'une prolongation du délai, il est proposé de ne pas fixer de délai d'exécution de la peine mais de se limiter au délai de prescription.

Afin de rendre le système plus cohérent et plus uniforme, il est proposé de supprimer la commission de probation et de confier l'ensemble de ses prérogatives au tribunal de l'application des peines. Il importe de regrouper l'ensemble du contentieux relatif à l'exécution des peines entre les mains d'une seule et même juridiction. Dès lors, ce tribunal est chargé du contrôle de l'exécution de la peine de travail.

En cas d'inexécution fautive, partielle ou totale, de la peine de travail, le tribunal de l'application des peines est également compétent pour décider que la peine subsidiaire ou une partie de celle-ci sera mise à exécution, et ce en tenant compte de la partie de la peine de travail qui a déjà été exécutée par le condamné.

Le suivi prolongé (at. 46)

Dans la proposition initiale de la Commission de réforme du droit pénal, la peine complémentaire de suivi prolongé n'y était pas reprise. Le débat à l'occasion

omtrent de publicatie van deze teksten, in het bijzonder ook met betrekking tot de afschaffing van de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank als bijkomende straf, deed vragen rijzen omtrent de mogelijkheid veroordeelden ook na de uitvoering van de gevangenisstraf te kunnen opvolgen. Dit werd mede ingegeven door de vaststelling dat steeds meer gedetineerden ervoor opteren hun straf volledig uit te zitten, zonder een periode van voorwaardelijke invrijheidstelling te doorlopen. In 2010 ging het over 638 gedetineerden, in 2011 over 620, in 2012 over 709, in 2013 over 761, in 2014 over 791 en in 2015 over 828.¹⁰²⁸ Daarnaast wordt gewezen op een categorie veroordelen die nooit een voorwaardelijke invrijheidstelling kreeg toegekend door de strafuitvoeringsrechtbank, maar die met het oog op het vermijden van recidive en bescherming van de samenleving toch verdere opvolging nodig hebben bij hun terugkeer in de samenleving. Daarbij wordt bv. gedacht aan personen met een bepaalde seksuele problematiek of personen die terreurfeiten pleegden.

De bedoeling moet daarbij vooral zijn de veroordeelde er toe te brengen de problematiek aan te pakken die het recidiverisico doet ontstaan of die hem tot een gevaar voor de samenleving maakt, en mag niet (zoals in bepaalde gevallen de huidige regeling inzake terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank) leiden tot een eindeloze opstapeling van straffen, die nefast kan zijn voor de motivatie van de beklaagde om daadwerkelijk iets aan zijn problematiek te doen bij gebrek aan enig perspectief.

Om een antwoord te bieden aan beide bezorgdheden stelt de Commissie een nieuwe bijkomende straf voor: de verlengde opvolging. Na uitgebreide

de la publication de ces textes, et plus particulièrement aussi concernant la suppression de la mise à disposition du tribunal de l'application des peines comme peine complémentaire, a suscité des questions quant à la possibilité de pouvoir suivre des condamnés également après l'exécution de la peine d'emprisonnement. Ceci a été aussi motivé par le constat que de plus en plus de détenus choisissaient d'aller à fond de peine, sans passer par une période de libération conditionnelle. Il était question de 638 détenus en 2010, de 620 en 2011, de 709 en 2012, de 761 en 2013, de 791 en 2014 et de 828 en 2015.¹⁰²⁹ Par ailleurs, il convient de relever qu'il existe une catégorie de condamnés à qui le tribunal de l'application des peines n'octroie jamais une libération conditionnelle mais qui ont toutefois besoin d'un suivi ultérieur lors de leur retour dans la société, dans le but d'éviter la récidive et de protéger la société. On pense ici notamment aux personnes qui sont confrontées à une problématique sexuelle ou qui ont commis des faits de terrorisme.

L'objectif est ici surtout d'inciter les condamnés à prendre en mains la problématique qui est source de risque de récidive ou de danger pour la société ; il ne peut pas conduire (comme dans certains cas de l'actuelle peine de mise à disposition du tribunal de l'application des peines) à une accumulation interminable de peines, qui, en raison de l'absence de perspective, peut être néfaste sur la motivation du condamné pour entreprendre quelque chose pour régler sa problématique.

Pour offrir une réponse à ce double souci, la Commission propose d'introduire une nouvelle peine complémentaire : le suivi prolongé. Après des débats politiques

¹⁰²⁸ Vr. en Antw. Kamer 2015-16, 23 september 2016, nr. 54/089, 204-205 (Vr. nr. 1227 P. GOFFIN).

¹⁰²⁹ Questions et Réponses. Chambre 2015-16, 23 septembre 2016, n° 54/089, 204-205 (Q.. N° 1227 P. GOFFIN).

politieke debatten werd het voorstel van de Commissie op meerdere punten fundamenteel gewijzigd, wat leidde tot het thans voorliggende ontwerp.

De verlengde opvolging bestaat erin dat de veroordeelde bij het einde van zijn vrijheidsberovende straf (hetzij de gevangenisstraf, hetzij de behandeling onder vrijheidsberoving) ertoe verplicht wordt voor een bepaalde periode nog voorwaarden na te leven. Deze kunnen o.a. gericht zijn op de begeleiding, behandeling of opvolging van een problematiek die (mede) heeft geleid tot de feiten waarvoor hij werd veroordeeld. Met de term 'problematiek' wordt gedoeld op een concreet probleemgebied in de persoonlijkheid, gezondheidstoestand of levensomstandigheden van de veroordeelde. Het kan bijvoorbeeld gaan om een seksuele stoornis, een verslavingsproblematiek, een radicaal gedachtegoed dat de veroordeelde ertoe brengt misdrijven te plegen, een geestesstoornis,... Verder kunnen de voorwaarden bv. gericht zijn op het vermijden van recidive en de bescherming van de maatschappij. In het licht van deze laatste doelstelling wordt het toepassingsgebied van deze straf beperkt tot misdrijven die een ernstige inbreuk hebben uitgemaakt op het leven, de fysieke, seksuele of psychische integriteit van het slachtoffer of een ernstig gevaar uitmaakten voor de openbare veiligheid.

Indien aan deze laatste voorwaarde is voldaan en de beklaagde of beschuldigde wordt veroordeeld tot een straf van niveau 4 of een hoger niveau, kan de rechter (facultatief) deze straf opleggen. Hij is daarnaast verplicht deze bijkomende straf op te leggen:

- 1° indien hij een hoofdstraf van niveau 7 of 8 oplegt en de beklaagde of beschuldigde reeds eerder werd veroordeeld voor een misdrijf waarop de wet een straf van niveau 7 of 8 stelt, of;

multiples, le proposition de la Commission a été fondamentalement modifiée, ce qui a conduit au projet actuel.

Le suivi prolongé consiste en l'obligation pour le condamné de respecter encore, après l'exécution de la peine privative de liberté (emprisonnement ou traitement sous privation de liberté), des conditions pendant une période déterminée. Celles-ci peuvent viser notamment un accompagnement, un traitement ou un suivi d'une problématique qui a contribué aux faits ayant donné lieu à sa condamnation antérieure. Le terme « problématique » vise une problématique concrète dans la personnalité, l'état de santé ou les conditions de vie du condamné. Il peut s'agir d'un trouble sexuel, une problématique d'assuétude, un état d'esprit radical qui conduit le condamné à commettre des infractions, un trouble mental... En outre, les conditions peuvent, par exemple, viser à éviter la récidive et de protéger la société. Dans cette dernière optique, le champ d'application de cette peine est limité aux infractions qui ont porté une atteinte grave à la vie, à l'intégrité physique, sexuelle ou psychique de la victime ou qui constituent un danger grave pour la sécurité publique.

S'il est satisfait à cette dernière condition et que le prévenu ou l'accusé est condamné à une peine de niveau 4 ou d'un niveau supérieur, le juge peut prononcer cette peine (facultatif). Il est tenu de prononcer cette peine complémentaire lorsque ::

- 1° il prononce une peine de niveau 7 ou 8 ou d'un niveau supérieur et que le prévenu ou l'accusé a déjà été condamné antérieurement pour une infraction pour laquelle la loi prévoit une peine de niveau

2° indien hij een hoofdstraf van niveau 4 of hoger oplegt en de veroordeling, al dan niet in samenloop met andere misdrijven, is gebaseerd op een van de volgende misdrijven:

- a. foltering met de dood tot gevolg, bedoeld in artikel 117;
- b. verkrachting van een minderjarige in de zin van artikel 142, 143 et 144 ;
- c. niet-consensuele seksuele handelingen met de dood tot gevolg in de zin van artikel 138 ;
- d. ontvoering met de dood tot gevolg, bedoeld in artikel 210;
- e. een terroristisch misdrijf in de zin van artikel 345, ingeval dit de dood heeft veroorzaakt.

Opdat de rechter bij het opleggen van deze straf voldoende geïnformeerd zou zijn over de aard van de aanwezige problematiek en de mogelijkheden op het vlak van begeleiding, behandeling of opvolging, kan hij voorafgaand een verslag van een deskundige in de betrokken problematiek vragen. Dit advies kan worden verleend door een deskundige, houder van de beroepstitel forensisch psychiater, van een dienst gespecialiseerd in de begeleiding of behandeling van seksuele delinquenten, een dienst gespecialiseerd in de problematieken verbonden met het terrorisme en het gewelddadig extremisme¹⁰³⁰ of van een andere door de

7 ou 8,ou

2° il prononce une peine de niveau 4 ou d'un niveau supérieur et que la condamnation est fondée, en cas de concours ou non avec d'autres infractions, sur une des infractions suivantes :

- a. la torture ayant entraîné la mort visée à l'article 117 ;
- b. le viol d'un mineur d'âge visé à l'article 142, 143 et 144 ;
- c. les actes sexuels non consensuels ayant entraîné la mort visés à l'article 138 ;
- d. l'enlèvement ayant entraîné la mort visé à l'article 210 ;
- e. une infraction terroriste au sens de l'article 345, lorsque celle-ci a occasionné la mort

Afin que le juge soit suffisamment éclairé lors de l'imposition de cette peine sur la nature de la problématique présente et sur les possibilités d'accompagnement, de traitement et de suivi, il peut préalablement solliciter un rapport préalable d'un expert dans la problématique en question. Cet avis peut être donné par un expert, porteur du titre professionnel de psychiatre médico-légal, par un service spécialisé dans l'accompagnement et le traitement des délinquants sexuels, un service spécialisé dans la problématique liée au terrorisme et à l'extrémisme violent¹⁰³¹ ou une autre institution spécialisée reconnue par le Roi.

¹⁰³⁰ Term ontleend aan de wet van 17 mei 2016 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten.

¹⁰³¹ Terminologie empruntée à la loi du 17 mai 2016 relative au statut externe des condamnés à une peine privative de liberté et aux droits reconnus aux victimes dans le cadre des modalités d'exécution de la peine.

Koning erkende gespecialiseerde instelling.

De maximale duur van de verlengde opvolging is vijf jaar indien een straf wordt opgelegd van niveau 3, tien jaar indien een straf wordt opgelegd van niveau 4 en vijftien jaar indien een straf wordt opgelegd van niveau 5, 6, 7 of 8. Indien het gaat om een facultatieve vorm van verlengde opvolging, is er geen minimumduur bepaald; indien het gaat om een verplichte vorm van verlengde opvolging is de minimale duur vijf jaar.

Om de gedetineerde aan te sporen al in het kader van de uitvoering van de gevangenisstraf aan zijn problematiek en/of maatschappelijke re-integratie te werken (via voorwaardelijke invrijheidstelling), kan de straf van de verlengde opvolging niet ten uitvoer kunnen worden gelegd indien de veroordeelde met succes die voorwaardelijke invrijheidstelling heeft doorlopen en dus op die manier zijn problemen heeft aangepakt. Wanneer de veroordeelde zich inspant om aan zijn problematiek te werken in het kader van de voorwaardelijke invrijheidstelling, haalt hij (en ook de samenleving) daar een dubbel voordeel uit: zijn tijd in de gevangenis wordt korter via de voorwaardelijke invrijheidstelling en als hij door zijn inspanningen de voorwaardelijke invrijheidstelling goed doorloopt, volgt er daarna ook geen verlengde opvolging meer. Daarnaast is het natuurlijk ook in het voordeel van zowel de samenleving als de beklaagde dat de aanwezige problematiek zo snel mogelijk wordt aangepakt en er na de voorwaardelijke invrijheidstelling geen verdere opvolging meer moet worden georganiseerd.

Om evenwel, ter bescherming van de samenleving, een voldoende lange periode van opvolging te kunnen garanderen, wordt in de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie

La durée du suivi prolongé est de cinq ans **au maximum** si une peine de niveau 3 est prononcée, de dix ans si une peine de niveau 4 est prononcée et de quinze ans en cas de prononciation d'une peine de niveau 5, 6, 7 ou 8. S'il s'agit d'une forme facultative du suivi prolongé, aucune durée minimum n'est fixée ; s'il s'agit d'une forme obligatoire de suivi prolongé, la durée minimale est de cinq ans.

Pour inciter le détenu à travailler cette problématique et/ou à sa réinsertion sociale déjà dans le cadre de l'exécution de la peine d'emprisonnement (par la biais de la libération conditionnelle), la peine de suivi prolongé ne peut être exécutée si le condamné a parcouru avec succès cette libération conditionnelle et a donc, de cette manière, pris en mains ses problèmes. Lorsque le condamné s'investit pour travailler à sa problématique dans le cadre de la libération conditionnelle, il (et la société aussi) en retire un double bénéfice : le temps passé en prison est plus court par le biais de la libération conditionnelle et si celle-ci se déroule bien grâce à ses efforts, il n'y aura par la suite pas de suivi prolongé. Par ailleurs, il y va de l'intérêt tant de la société que du prévenu que la problématique présente soit prise en charge aussi vite que possible et qu'un suivi prolongé ne doive plus être mis en place après la libération conditionnelle.

Cependant, pour garantir, dans l'optique de la protection de la société, une durée de longueur suffisante du suivi prolongé, il sera prévu dans la loi du 17 mai 2006 concernant le statut juridique externe des

van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten bepaald dat in geval van een veroordeling tot een verlengde opvolging de proeftermijn in het kader van de uitvoering van de gevangenisstraf of behandeling onder vrijheidsberoving minimaal de duur van de verlengde opvolging heeft.

Indien de veroordeelde die opnieuw wordt opgesloten door de strafuitvoeringsrechtbank (zie hieronder), met succes een proeftijd had doorlopen die de proeftijd overstijgt die hij had moeten doorlopen indien hem geen verlengde opvolging was opgelegd, houdt de strafuitvoeringsrechtbank hiermee rekening bij het bepalen van de resterende duur van de verlengde opvolging die de veroordeelde nog in detentie moet doorbrengen.

Deze straf heeft, in vergelijking met de huidige terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank, het voordeel dat de straffen niet eindeloos worden opgestapeld. De veroordeelde kan door eigen inspanningen ervoor zorgen dat hij deze straf niet zal moeten ondergaan.

Indien het strafeinde nadert bepaalt de strafuitvoeringsrechtbank, na het horen van de veroordeelde, de concrete voorwaarden waaraan de veroordeelde zich na de beëindiging van de gevangenisstraf dient te houden. Dit gebeurt zes maanden voorafgaand aan de voorziene datum van strafeinde, of zo snel mogelijk na dit moment, zodat de veroordeelde nog over voldoende tijd beschikt om zich te organiseren met het oog op de naleving van deze voorwaarden bij strafeinde. Opdat de strafuitvoeringsrechtbank voldoende zou geïnformeerd zijn over de persoonlijkheid van de veroordeelde en de toestand omtrent de vastgestelde problematiek, stelt het openbaar ministerie met het oog op deze zitting een dossier samen, met

condamnés à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d'exécution de la peine qu'en cas de condamnation à un suivi prolongé, le délai d'épreuve dans le cadre de l'exécution de la la peine d'emprisonnement ou du traitement sous privation de liberté sera au minimum de la durée du suivi prolongé.

Si le condamné qui est à nouveau détenu sur décision du tribunal de l'application des peines (cf. *infra*), avait subi avec succès un délai d'épreuve qui excède celui qu'il aurait subi si aucun suivi prolongé n'avait été prononcé, le tribunal de l'application des peine en tient compte pour la détermination du solde de durée du suivi prolongé que le condamné devra encore purger en détention.

En comparaison avec l'actuelle mise à disposition du tribunal de l'application des peines, cette peine a l'avantage que les peines ne sont pas indéfiniment cumulées. Le condamné peut veiller, par ses propres efforts, à ne pas devoir exécuter cette peine.

Lorsque la fin de peine est proche, le tribunal de l'application des peines détermine, après avoir entendu le condamné, les conditions concrètes auxquelles il devra se conformer après la fin de sa peine d'emprisonnement. Ceci est réalisé six mois avant la date d'expiration de la peine ou le plus rapidement possible après cette date, afin que le condamné dispose encore d'un temps suffisant pour s'organiser en vue du respect de ces conditions à la fin de la peine. Afin d'informer suffisamment le tribunal de l'application des peines sur la personnalité du condamné et sa situation concernant la problématique identifiée, le ministère public constitue, en vue de cette audience, un dossier contenant l'avis du directeur de la prison et celui d'un expert

daarin een advies van de gevangenisdirecteur en eventueel van een deskundige met betrekking tot de bij de veroordeelde aanwezige problematiek. Minstens worden de volgende algemene voorwaarden opgelegd:

- 1° geen misdrijven plegen;
- 2° een vast adres hebben en, bij wijziging ervan, zijn nieuwe verblijfplaats onmiddellijk meedelen aan de bevoegde dienst van de gemeenschappen die met de begeleiding is belast;
- 3° gevolg geven aan de oproepingen van de strafuitvoeringsrechtbank en, in voorkomend geval, aan die van de bevoegde dienst van de gemeenschappen die met de begeleiding is belast.

Omdat de begeleiding, behandeling of opvolging bij uitstek een evolutief proces is, kan de strafuitvoeringsrechtbank op elk moment de opgelegde voorwaarden geheel of ten dele opschorten, nader omschrijven of aanpassen aan de omstandigheden, hetzij ambtshalve, hetzij op vordering van het openbaar ministerie, hetzij op verzoek van de veroordeelde. Indien de strafuitvoeringsrechtbank van oordeel is dat de verlengde opvolging zijn doel heeft bereikt, kan zij beslissen een einde eraan te maken, zelfs indien de door de veroordeling bepaalde termijn nog niet is verstreken.

Indien de veroordeelde de opgelegde voorwaarden niet naleeft, indien hij de uitvoering van de verlengde opvolging onmogelijk maakt of indien de veroordeelde te kennen geeft niet bereid te zijn voorwaarden na te leven kan hij worden opgesloten in een door de strafuitvoeringsrechtbank aangewezen instelling voor de duur van de verlengde opvolging. Deze instelling kan in geen geval een gevangenis zijn.

en relation avec la problématique éventuelle présente chez le condamné. A tout le moins, les conditions générales suivantes doivent être imposées :

- 1° ne pas commettre d'infraction ;
- 2° avoir une adresse fixe et, en cas de modification, communiquer sa nouvelle résidence immédiatement au service compétent des Communautés qui est chargé du suivi ;
- 3° donner suite aux convocations du tribunal de l'application des peines et, le cas échéant, à celles du service compétent des Communautés qui est chargé du suivi.

Comme l'accompagnement, le traitement ou le suivi a, par essence, un caractère évolutif, le tribunal de l'application des peines peut, à tout moment, totalement ou partiellement, suspendre les conditions imposées, les préciser ou les adapter aux circonstances, soit d'office, soit sur réquisition du ministère public, soit sur demande du condamné. Si le tribunal de l'application des peines estime que le suivi prolongé a atteint son objectif, il peut décider d'y mettre fin, même si le délai prévu par la décision de condamnation n'est pas encore expiré.

Si le condamné ne respecte pas les conditions imposées, s'il rend impossible l'exécution du suivi prolongé ou s'il donne à connaître qu'il n'est pas disposé à respecter les conditions, il peut être détenu dans un établissement désigné par le tribunal de l'application des peines pour la durée du suivi prolongé. Cet établissement ne peut, en aucun cas, être une prison.

Deze verlengde opvolging moet de vorm krijgen van een straf en niet van een beveiligingsmaatregel¹⁰³². In het licht van de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in verband met de zgn. ‘Engel-criteria’ moet immers worden geconcludeerd dat het hier gaat om een sanctie met een strafkarakter. Zo wordt onder het derde Engel-criterium gekeken naar de aard en de ernst van de sanctie. Vrijheidsstraffen worden hierbij per definitie geacht strafrechtelijk van aard te zijn¹⁰³³, net als bv. geldboetes waarvan niet-betaling kan leiden tot een vervangende gevangenisstraf.¹⁰³⁴ Aangezien de straf van de verlengde opvolging een uitvloeisel is van (de uitvoering van) de gevangenisstraf, de straf uit zijn aard een belangrijke beperking uitmaakt op de persoonlijke vrijheid van de veroordeelde nu deze zich voor een substantiële periode nog verder moet onderwerpen aan toezicht en voorwaarden, en in een vervangende gevangenisstraf is voorzien, gaat het hier wel degelijk om een straf in de zin van artikel 6 EVRM. Mede om gelijkaardige redenen wordt in het huidige Strafwetboek de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank ook als een bijkomende straf beschouwd en niet als een beveiligingsmaatregel.

Omdat de verlengde opvolging in mindere mate een reactie is op de gepleegde feiten, maar vooral een instrument om de samenleving en de veroordeelde te beschermen tegen het plegen van nieuwe

Ce suivi prolongé doit prendre la forme d’une peine et non d’une mesure de sûreté¹⁰³⁵. A la lumière de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en relation avec les critères dits « Engel », il faut en effet conclure qu’il s’agit ici d’une sanction à caractère pénal. Ainsi, le troisième critère « Engel » renvoie à la nature et à la gravité de la sanction. Des peines privatives de liberté sont par définition censées être de nature pénale¹⁰³⁶, à l’instar, par exemple, des amendes dont le non-paiement peut déboucher sur une peine d’emprisonnement¹⁰³⁷. Comme la peine de suivi prolongé est la conséquence de (l’exécution de) la peine d’emprisonnement, que la peine par nature implique une restriction importante de la liberté individuelle du condamné dès lors qu’il doit se soumettre durant une période appréciable à la surveillance et à des conditions et enfin qu’une peine subsidiaire d’emprisonnement est prévue, il s’agit donc bien d’une peine au sens de l’article 6 C.E.D.H. Pour des motifs similaires, la mise à disposition du tribunal de l’application des peines est considérée dans le Code pénal actuel aussi comme une peine complémentaire et non comme une mesure de sûreté.

Comme le suivi prolongé est dans une moindre mesure une réaction aux faits commis mais constitue surtout un instrument pour protéger la société et le condamné contre la commission de

¹⁰³² Zoals voorgesteld in het wetsvoorstel 55-1682/001 tot wijziging van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten tot invoering van een procedure tot oplegging van controlevoorwaarden na strafeinde.

¹⁰³³ EHRM 8 juni 1976, Engel e.a. t/ Nederland, ro. 82; EHRM 15 juli 2002, Ezech en Connors t/ Verenigd Koninkrijk, ro. 95

¹⁰³⁴ EHRM 31 mei 2011, Žugić t/ Kroatië, ro. 68.

¹⁰³⁵ Comme préconisé dans la proposition de loi 55-1682/001 modifiant la loi du 17 mai 2016 relative au statut externe des condamnés à une peine privative de liberté et aux droits reconnus aux victimes dans le cadre des modalités d’exécution de la peine en vue d’introduire une procédure tendant à imposer des conditions de contrôle après la fin de peine.

¹⁰³⁶ Cour eur. D.H., 8 juin 1976, Engel e.a. c. Pays-Bas, § 82; Cour eur. D.H., 15 juillet 2002, Ezech et Connors c. Royaume-Uni, § 95

¹⁰³⁷ Cour eur. D.H., 31 mai 2011, Žugić t/ Kroatië, § 68

feiten door in te zetten op het aanpakken van een onderliggende problematiek of andere factoren die tot recidive zouden kunnen leiden, wordt ervoor geopteerd deze straf in zoverre zij in detentie wordt uitgevoerd, niet uit te voeren in een gevangenis. Op dit moment bestaat evenwel nog niet de nodige capaciteit om deze straf kwaliteitsvol uit te voeren. Vandaar wordt de inwerkingtreding uitgesteld. In afwachting zal de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank als bijkomende straf blijven bestaan.

Ontzetting uit bepaalde burgerlijke en politieke rechten (artikel 47)

De straf van de ontzetting uit de burgerlijke en politieke rechten is een erfenis van de Franse Code pénal van 1810 en werd in het Belgisch Strafwetboek ingevoerd met als doel de bescherming van de maatschappelijke orde.¹⁰³⁸ De straf was als een tweesnijdend zwaard opgevat: de ontzetting uit de rechten zou enerzijds de maatschappij beschermen tegen nieuwe misdrijven door de veroordeelde en zou anderzijds ook de veroordeelde treffen in zijn individueel zedelijk patrimonium, in zijn eer en goede naam, en zou een ernstige aantasting van zijn rechtspositie als burger teweegbrengen.¹⁰³⁹

De opvattingen m.b.t. de strafdoelen hebben doorheen de jaren talrijke evoluties ondergaan. Bovendien duiken er ook nieuwe inzichten op in de rechtspraak. Zo oordeelde het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in 2005¹⁰⁴² dat een verplichte ontzetting uit het kiesrecht

nouveaux faits en rencontrant la problématique sous-jacente ou d'autres facteurs qui peuvent mener à la récidive, le choix a été fait de ne pas exécuter cette peine, lorsqu'elle a lieu en détention, dans une prison. A l'heure actuelle, il n'existe cependant pas la capacité nécessaire pour exécuter cette peine de façon qualitative. Partant, son entrée en vigueur est différée. Dans l'entre-temps, la mise à disposition du tribunal d'application des peine subsistera comme peine complémentaire.

L'interdiction d'exercer certains droits civils et politiques (article 47)

La peine de la déchéance des droits civils et politiques est un héritage du Code pénal français de 1810 et a été insérée dans le Code pénal belge afin de protéger l'ordre social.¹⁰⁴⁰ La peine était conçue comme une épée à double tranchant : la déchéance des droits protège, d'une part, la société contre de nouvelles infractions dans le chef du condamné et touche, d'autre part, le condamné dans son patrimoine moral individuel, dans son honneur et sa réputation, et porte gravement atteinte à son statut juridique en tant que citoyen.¹⁰⁴¹

Au fil des ans, les opinions concernant les objectifs de la peine ont subi de nombreuses évolutions. De surcroît, de nouvelles perspectives apparaissent également dans la jurisprudence. Ainsi, la Cour européenne des droits de l'homme a estimé en 2005¹⁰⁴³ qu'une déchéance

¹⁰³⁸ J.S.G. NYPELS en J. SERVAIS, *Code pénal belge interprété*, I, Brussel, Bruylant, 1938, 119.

¹⁰³⁹ J. SIMON, *Handboek Belgisch strafrecht*, Brussel, Bruylant, 1948, 66; H.BEKAERT, *Handboek voor studie en praktijk van het Belgisch strafrecht*, Antwerpen, Uitgeverij Ontwikkeling, 1965, 314.

¹⁰⁴⁰ J.S.G. NYPELS et J. SERVAIS, *Code pénal belge interprété*, I, Bruxelles, Bruylant, 1938, 119.

¹⁰⁴¹ J. SIMON, *Handboek Belgisch strafrecht*, Bruxelles, Bruylant, 1948, 66 ; H.BEKAERT, *Handboek voor studie en praktijk van het Belgisch strafrecht*, Anvers, Uitgeverij Ontwikkeling, 1965, 314.

¹⁰⁴² EHRM 6 oktober 2005, *Hirst/Verenigd Koninkrijk*.

¹⁰⁴³ EHRM 6 octobre 2005, *Hirst/Verenigd Koninkrijk*.

slechts gerechtvaardigd kan worden door de aard of de ernst van bepaalde misdrijven.

Er dient echter te worden gebroken met de stempel van ‘erestraf’ en er moet worden gestreefd naar een meer accurate bestraffing in die zin dat het verplicht en geheel karakter van de ontzetting uit de rechten enkel nog kan weggelegd zijn voor de veroordelingen tot een straf van niveau 8 (m.n. levenslange gevangenisstraf).¹⁰⁴⁴ T.a.v. de andere veroordelingen (straffen van niveau 7 t.e.m. niveau 2) moet de ontzetting een facultatief karakter krijgen en moet de ontzetting ook betrekking kunnen hebben op een gedeelte van de geïndiceerde rechten. Voor veroordelingen van niveau 1 lijkt deze straf disproportioneel te zijn.

In navolging van het advies van de Raad van State¹⁰⁴⁵ kan worden gesteld dat een ontzetting uit bepaalde burgerlijke en politieke rechten voor een duur van tien jaar voor wat de straffen van niveau 2 t.e.m. 6 betreft in bepaalde casussen zou kunnen neerkomen op een onevenredige straf. Afgezien van het feit dat het reeds een facultatieve straf betreft, is een meer gedifferentieerde strafvork aangewezen, m.n. een duur van vijf tot tien jaar (zoals dit thans het geval is in de artikelen 33 en 33bis Sw.). De algemene draagwijdte kan worden behouden; dit is trouwens nu ook al het geval voor de ontzetting uit het kiesrecht (art. 33bis Sw.). Het algemeen principe m.b.t. de evenredigheid van de bestraffing zal de feitenrechter ertoe verplichten na te gaan of bv. de oplegging van een ontzetting uit bepaalde burgerlijke en politieke rechten kan worden verantwoord.

M.b.t. de opsomming van de rechten waarvan de betrokkene kan worden ontzet, worden er weinig wijzigingen

obligatoire du droit de vote ne peut être justifiée que par la nature ou la gravité de certaines infractions.

Il convient d’abord de rompre avec la conception de la ‘peine touchant l’honneur’ et il faut tendre vers une sanction plus précise en ce sens que le caractère obligatoire et général de la déchéance des droits ne peut être réservé dorénavant qu’aux condamnations à une peine de niveau 8 (à savoir la peine d’emprisonnement à perpétuité). Vis-à-vis des autres condamnations (peines de niveau 7 à 2), la déchéance doit avoir un caractère facultatif et elle doit également pouvoir porter sur une partie des droits visés. Pour les condamnations de niveau 1, cette peine semble disproportionnée.

A la suite de l’avis du Conseil d’État¹⁰⁴⁶, on peut affirmer que l’interdiction d’exercer certains droits civils et politiques pour une durée de dix ans en ce qui concerne les peines des niveaux 2 à 6 pourrait, dans certains cas, donner lieu à une peine disproportionnée. Étant donné qu’il s’agit déjà d’une peine facultative, une fourchette de peines plus différenciée est indiquée, notamment une durée de cinq à dix ans (comme c’est actuellement le cas aux articles 33 et 33bis du Code pénal). La portée générale peut être maintenue : c’est d’ailleurs déjà le cas actuellement pour l’interdiction d’exercer le droit de vote (art. 33bis du Code pénal). Le principe général relatif à la proportionnalité de la sanction obligera le juge du fond à vérifier si, par exemple, l’imposition d’une interdiction d’exercer certains droits civils et politiques peut être justifiée.

Concernant l’énumération des droits dont l’intéressé peut être déchu, peu de modifications sont proposées. Il est

¹⁰⁴⁴ Zoals ook blijkt uit het advies van de Raad van State moet worden benadrukt dat deze regeling conform de rechtspraak is van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM 22 mei 2012, *Scoppola/Italië*).

¹⁰⁴⁵ Advies Raad van State, nr. 192.

¹⁰⁴⁶ Avis du Conseil d’État, n° 192.

vooropgesteld. Wel wordt er gewag gemaakt van de ontzetting van het recht de titels of graden te voeren waarmee de betrokkene is bekleed. De inspiratiebron hiervoor betreft het Voorontwerp Legros waar werd gepleit om komaf te maken met de bijkomende criminele straf van de afzetting (art. 19 Sw.) en te integreren in het artikel m.b.t. de ontzetting uit de rechten.

Wat betreft de ontzetting uit het kiesrecht, wordt de huidige situatie behouden.

De andere rechten moeten geherformuleerd worden¹⁰⁴⁷. Men zou kunnen pleiten om naar Frans voorbeeld (zie art. 131-26 van de Franse Code pénal) deze rechten te schrappen uit het toepassingsgebied *ratione materiae* van de ontzetting. In Nederland (art. 28 Sr.) wordt dan wel weer gewag gemaakt van ‘het recht te dienen bij de gewapende macht’.

In Frankrijk en in Nederland kan de ontzetting uit de rechten enkel worden uitgesproken in de gevallen bij wet bepaald. Gezien het facultatief karakter van de ontzetting (de veroordeling tot levenslange gevangenisstraf uitgezonderd) wordt nochtans gepleit voor een algemeen toepassingsgebied. Bij nazicht blijken vele misdrijven in Nederland en Frankrijk wél onder het toepassingsgebied te vallen. Soms wordt er dan geopperd dat er geen duidelijke systematiek bestaat tussen het misdrijf en de voorgeschreven ontzetting.¹⁰⁴⁹ Deze kritiek moet ten stelligste worden

toutefois fait mention de la déchéance du droit de porter les titres ou grades revêtus par l'intéressé. La source d'inspiration est l'avant-projet Legros qui plaidait pour qu'il soit mis fin à la peine criminelle accessoire de la destitution (art. 19 du Code pénal) et de l'intégrer dans l'article relatif à la déchéance des droits.

En ce qui concerne la déchéance du droit de vote, la situation actuelle est maintenue.

Les autres droits doivent être reformulés.¹⁰⁴⁸ On pourrait plaider, à l'exemple de la France (voir art. 131-26 du Code pénal français), pour la suppression de ces droits du champ d'application *ratione materiae* de la déchéance. Aux Pays-Bas (art. 28 du Code pénal néerlandais), il est toutefois fait mention du « droit de servir dans les forces armées ».

En France et aux Pays-Bas, la déchéance des droits ne peut être prononcée que dans les cas prévus par la loi. Compte tenu du caractère facultatif de la déchéance (hormis la condamnation à la peine d'emprisonnement à perpétuité), il est néanmoins plaidé pour un champ d'application général. Après vérification, de nombreuses infractions aux Pays-Bas et en France tombent effectivement sous le champ d'application de la déchéance des droits. Il est alors parfois affirmé qu'il n'existe pas de lien clair systématique entre l'infraction et la déchéance prescrite.¹⁰⁵⁰ Il convient d'éviter la

¹⁰⁴⁷ In art. 31 Sw. wordt er gewag gemaakt van “*een wapen of munitie te vervaardigen, te wijzigen, te herstellen, over te dragen, voorhanden te hebben, te dragen, te vervoeren, in, uit, of door te voeren, of te dienen in de Krijgsmacht*”.

¹⁰⁴⁸ L'art. 31 du Code pénal mentionne « *le droit de fabriquer, de modifier, de réparer, de céder, de détenir, de porter, de transporter, d'importer, d'exporter ou de faire transiter une arme ou des munitions, ou de servir dans les Forces armées* ».

¹⁰⁴⁹ Zie bv. T.J. NOYON, G.E. LANGEMEIJER en J. REMMELINK, *Het wetboek van strafrecht*, Amhem, Gouda Quint, 1986, 152; W.H.A. JONKERS, *Het penitentiair recht: de strafrechtelijke sancties in Nederland*, Amhem, 1975, XI/3-19.

¹⁰⁵⁰ Voir p. ex. T.J. NOYON, G.E. LANGEMEIJER et J. REMMELINK, *Het wetboek van strafrecht*, Amhem, Gouda Quint, 1986, 152 ; W.H.A. JONKERS, *Het penitentiair recht: de strafrechtelijke sancties in Nederland*, Amhem, 1975, XI/3-19.

vermeden. Dit pleit ook voor een veralgemeend maar facultatief regime (uitgezonderd bij levenslange gevangenisstraf). Een dergelijk systeem biedt ook het voordeel eenvoudig en coherent te zijn.

M.b.t. de duur van de ontzetting uit de rechten wordt het volgende voorzien: levenslang voor veroordelingen tot levenslange gevangenisstraf; twintig jaar voor veroordelingen van niveau 7, vijf tot tien jaar in de andere gevallen.

M.b.t. de aanvangstermijn van de ontzetting werd in het voorontwerp het huidige artikel 34 Sw. hernomen. In navolging van het advies van de Raad van State¹⁰⁵¹ werd geopteerd voor een duidelijkere en logischere formulering, m.n. *“De tijd van de ontzetting, bij het vonnis of arrest van veroordeling bepaald, gaat in op de dag waarop de veroordeling in kracht van gewijsde is getreden. De termijn wordt evenwel verlengd met de tijd waarin de gevangenisstraf of de behandeling onder vrijheidsberoving wordt uitgevoerd, met uitzondering van de periode van vervroegde invrijheidstelling.”* De formulering *“daadwerkelijk van zijn vrijheid is ontnomen”* werd bekritiseerd door de Raad van State in die zin dat de toegevoegde waarde van dit woord niet duidelijk was.¹⁰⁵² Met dit woord werd bedoeld dat deze regel niet geldt t.a.v. de straf onder elektronisch toezicht en de strafuitvoeringsmodaliteiten van vervroegde invrijheidstelling. Deze keuze is ingegeven door de andere finaliteit van de strafuitvoeringsmodaliteiten *extra muros*: anders dan de andere strafuitvoeringsmodaliteiten zijn deze gericht op een volledige re-integratie in de samenleving. Om deze doelstelling duidelijk uit de tekst van de wet te laten

critique de la manière la plus catégorique possible. Cela plaide également en faveur d'un régime généralisé mais facultatif (sauf pour ce qui concerne la peine d'emprisonnement à perpétuité). Un système de ce type offre également l'avantage d'être simple et cohérent.

Concernant la durée de la déchéance des droits, il est prévu ce qui suit : à vie pour les condamnations à la peine d'emprisonnement à perpétuité; vingt ans pour les condamnations de niveau 7 et cinq à dix ans dans les autres cas.

Concernant le début de la période de déchéance, l'actuel article 34 du Code pénal a été repris dans l'avant-projet. À la suite de l'avis du Conseil d'État¹⁰⁵³, le choix s'est porté sur une formulation plus claire et plus logique, à savoir : *« La période de déchéance, définie par le jugement ou l'arrêt de condamnation, prend cours le jour où la condamnation est passée en force de chose jugée. Le délai est toutefois prolongé de la durée pendant laquelle la peine d'emprisonnement ou le traitement sous privation de liberté se trouve exécutée à l'exception de la période de libération anticipée »*. La formulation *« a été de fait privé de liberté »* a été critiquée par le Conseil d'État qui estimait que la plus-value de ce terme n'était pas claire¹⁰⁵⁴. L'usage de ce terme signifiait que cette disposition ne s'appliquait pas à la peine de surveillance électronique et aux modalités d'exécution de la peine de libération anticipée. Ce choix est justifié par la finalité différente des modalités d'exécution de la peine *extra muros* : à la différence des autres modalités d'exécution de la peine, celles-ci visent une réintégration entière dans la société. Pour faire ressortir clairement cet objectif du texte de loi, la rédaction de la disposition a été adaptée, de même que

¹⁰⁵¹ Advies Raad van State, nr. 193-195.

¹⁰⁵² Advies Raad van State, nr. 198.2.

¹⁰⁵³ Avis du Conseil d'État, n° -193-195.

¹⁰⁵⁴ Avis du Conseil d'État, n° 198.2.

blijken, werd de tekst van deze bepaling aangepast, net als in de overige artikelen waarin deze formulering was terug te vinden. Er dient geen specifieke regeling te worden opgenomen m.b.t. de ontzetting die is uitgesproken met de bestraffingsmodaliteit van het uitstel van de tenuitvoerlegging van de hoofdstraf. In geval van herroeping van het uitstel wordt de uitgesproken straf immers effectief en ressorteren we onder de algemene regel.

Nieuwigheid is dat de strafuitvoeringsrechtbank de mogelijkheid krijgt deze straf te herzien en dit naar het voorbeeld van artikel 95/1 van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten (m.b.t. de vermindering van de duur van de door de rechter uitgesproken ontzetting van het recht in een bepaalde aangewezen zone te wonen, te verblijven of er zich te vertonen). Ook in het Voorontwerp van Strafwetboek van Legros wordt vooropgesteld dat t.a.v. vervallenverklaringen en ontzettingen de tijd van uitvoering van de straf door de executierechtbank zou moeten kunnen worden gewijzigd.¹⁰⁵⁵

Beroepsverbod (artikel 48)

In het huidig Strafwetboek is er geen beroepsverbod met algemene draagwijdte voorzien in het Boek I, behoudens het verbod dat krachtens de artikelen 7bis en 36 Sw. aan een rechtspersoon kan worden opgelegd om bepaalde werkzaamheden te verrichten. Beroepsverboden hebben m.a.w. een bijzonder karakter en zijn versnipperd over tal van bijzondere

dans les autres dispositions reprenant une formulation identique. Aucune disposition spécifique ne doit être prévue pour l'interdiction prononcée avec la modalité du sursis relative à l'exécution de la peine principale. En effet, en cas de révocation du sursis, la peine prononcée devient effective et l'on se retrouve dans le cadre de la règle générale.

Une nouveauté réside dans le fait que le tribunal de l'application des peines se voit conférer la faculté de réviser cette peine, en se calquant sur l'article 95/1 de la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des personnes condamnées à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d'exécution de la peine (dispositions relatives à la réduction de la durée, prononcée par le juge, de la déchéance du droit d'habiter, de résider ou de se tenir dans une zone déterminée désignée). L'avant-projet de Code pénal de Legros propose également que, pour les déchéances, la durée de l'exécution de la peine puisse être modifiée par le tribunal de l'application des peines.¹⁰⁵⁶

L'interdiction professionnelle (article 48)

Le Code pénal actuel ne prévoit pas dans son Livre premier d'interdiction professionnelle ayant une portée générale, exception faite de l'interdiction d'exercer certaines activités pouvant être imposées à une personne morale en vertu des articles 7bis et 36 du Code pénal. Les interdictions professionnelles ont en d'autres termes un caractère particulier et

¹⁰⁵⁵ R. LEGROS, *Voorontwerp van Strafwetboek*, Brussel, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1985, 39, voetnoot 27.

¹⁰⁵⁶ R. LEGROS, *Avant-projet de Code pénal*, Bruxelles, Édition du Moniteur belge, 1985, 39, note de bas de page 27.

strafbepalingen: bv. art. 417/59 Sw. (misdrijven tegen de seksuele integriteit en het seksueel zelfbeschikkingsrecht); art. 4, § 2, Drugwet (handel in verdovende middelen); art. 455 WIB en art. 73ter WBTW (fiscale misdrijven), KB nr.22 van 24 oktober 1934 waarbij aan bepaalde veroordeelden en aan gefailleerden verbod wordt opgelegd bepaalde ambten, beroepen of werkzaamheden uit te oefenen en waarbij aan de rechtbanken van koophandel de bevoegdheid wordt toegekend dergelijk verbod uit te spreken.

In het Voorontwerp van Strafwetboek van Legros (art. 130-131) werd reeds een algemeen beroepsverbod naar voren geschoven, waarbij de strafrechter de veroordeelde zou kunnen bestraffen met een verbod om diens beroep gedurende een periode tussen één en vijf jaar uit te oefenen, namelijk wanneer ernstig misbruik van dit beroep werd gemaakt om het strafbare feit te plegen of wanneer uit de feiten en de persoonlijkheid van de dader zou blijken dat continuering van de beroepsuitoefening een maatschappelijk gevaar zou impliceren.¹⁰⁵⁷ Ook in de rechtsleer gaan vele stemmen op om alle mogelijke beroepsverboden te centraliseren in één enkele bepaling in het Strafwetboek.¹⁰⁵⁸

Het voordeel van een opname in Boek 1 is dat een overeenstemmende ordening betreffende een autonome bestraffing bij beroepsverbod kan worden verkregen in

sont dispersées dans de nombreuses dispositions spécifiques : par exemple, les articles 417/59 du Code pénal (infractions contre l'intégrité sexuelle et le droit d'autodétermination sexuelles), l'article 4, § 2, de la loi sur les stupéfiants (trafic de substances stupéfiantes) ; l'article 455 du CIR et l'article 73ter de la C TVA) (infractions fiscales), l'arrêté royal n° 22 du 24 octobre 1934 imposant à certains condamnés et aux faillis d'exercer certaines fonctions, professions ou activités et conférant aux tribunaux de commerce la compétence de prononcer une telle interdiction.

L'avant-projet de Code pénal Legros (art. 130-131) avait déjà proposé une interdiction professionnelle générale permettant au juge répressif d'infliger au condamné une interdiction d'exercer sa profession pendant une période d'un à cinq ans, notamment lorsque celui-ci a gravement abusé de cette profession pour commettre l'infraction ou si les faits et la personnalité de l'auteur démontrent que la continuation des activités professionnelles impliquerait un danger social.¹⁰⁵⁹ Dans la doctrine également, de nombreuses voix sont favorables à la centralisation de toutes les interdictions professionnelles envisageables dans une seule disposition du Code pénal.¹⁰⁶⁰

L'avantage de faire figurer les interdictions professionnelle dans le Livre premier est de permettre l'instauration d'une réglementation

¹⁰⁵⁷ R. LEGROS, *Voorontwerp van Strafwetboek*, Brussel, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1985, 40.

¹⁰⁵⁸ L. HUYBRECHTS, "Het beroepsverbod van het KB nr. 22 van 24 oktober 1934: een bot zwaard van een blinde justitie", *RW* 1991-92, 1034-1036; B. SPRIET, "Het vennootschapsberoepsverbod: van bot en blind naar scherp en bedachtzaam?", in F. DERUYCK, M. DE SWAEF, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEST en R. VERSTRAETEN (eds.), *De wet voorbij. Liber amicorum Luc Huybrechts*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 355; E. VAN DOOREN, "De gelimiteerde implementatie van het penaal bestuurs- en koopmansverbod", *RW* 2011-2012, 228.

¹⁰⁵⁹ R. LEGROS, *Avant-projet de Code pénal*, Bruxelles, Édition du Moniteur belge, 1985, 40.

¹⁰⁶⁰ L. HUYBRECHTS, "Het beroepsverbod van het KB n° 22 du 24 octobre 1934: een bot zwaard van een blinde justitie", *RW* 1991-92, 1034-1036 ; B. SPRIET, "Het vennootschapsberoepsverbod: van bot en blind naar scherp en bedachtzaam?", dans F. DERUYCK, M. DE SWAEF, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEST et R. VERSTRAETEN (eds.), *De wet voorbij. Liber amicorum Luc Huybrechts*, Anvers, Intersentia, 2010, 355 ; E. VAN DOOREN, "De gelimiteerde implementatie van het penaal bestuurs- en koopmansverbod", *RW* 2011-2012, 228.

de betekenis van de ontzetting uit professionele rechten of uit een recht een bepaald beroep of een bepaalde functie uit te oefenen, vergelijkbaar met de ontzetting uit de burgerlijke en politieke rechten.¹⁰⁶¹ Een ander voordeel is ook dat de strafrechter een beroepsverbod in overweging kan nemen bij veroordelingen wegens misdrijven die uit hun aard ontegensprekelijk in aanmerking komen om met een beroepsverbod te worden bestraft.¹⁰⁶²

In Nederland is ook een algemeen beroepsverbod voorzien in het Wetboek van Strafrecht. Het beroepsverbod is daar zelfs geïntegreerd in het artikel m.b.t. de ontzetting uit de burgerlijke en politieke rechten (art. 29 Sr.). Ook in het Frans Strafwetboek (art. 131-6, 11° en art.131-6, 15°) kent het beroepsverbod een algemene draagwijdte.

Idealiter zouden de bestaande bijzondere beroepsverboden moeten worden opgeheven. Niettemin kunnen afwijkende bepalingen gerechtvaardigd zijn.

M.b.t. de tenuitvoerlegging van deze straf moet worden opgemerkt dat deze straf een lege doos zou blijven wanneer de straf uitvoering zou krijgen bij daadwerkelijke vrijheidsberoving van de veroordeelde. Vandaar dat het volgende moet worden voorzien: *“Het beroepsverbod gaat in de dag waarop de veroordeling in kracht van*

concernant une sanction autonome d’interdiction professionnelle dans le sens d’une déchéance des droits professionnels ou d’un droit à exercer une certaine profession ou fonction, comparable à la déchéance des droits civils et politiques.¹⁰⁶³ Un autre avantage est que le juge répressif peut prendre en considération une interdiction professionnelle dans le cadre de condamnations pour des infractions qui, de par leur nature, entrent incontestablement en ligne de compte pour être punies d’une interdiction professionnelle.¹⁰⁶⁴

Aux Pays-Bas, une interdiction professionnelle à portée générale est également prévue dans le Wetboek van Strafrecht. L’interdiction professionnelle y est même intégrée dans l’article relatif à la déchéance des droits civils et politiques (art. 29 du Code pénal néerlandais). Le Code pénal français confère lui aussi une portée générale à l’interdiction professionnelle (art. 131-6, 11° et art.131-6, 15°).

Idéalement, les interdictions professionnelles spécifiques devraient être abrogées. Des dispositions dérogatoires peuvent toutefois se justifier.

Concernant l’exécution de cette peine, il convient d’observer qu’elle resterait une coquille vide si la peine devait s’exécuter à un moment où le condamné se verrait effectivement privé de sa liberté. D’où la nécessité de prévoir ce qui suit : *« L’interdiction professionnelle prend cours le jour où la condamnation est*

¹⁰⁶¹ E. VANDOOREN, “De gelimiteerde implementatie van het penaal bestuurs- en koopmansverbod”, RW2011-2012, 228.

¹⁰⁶² Zo oordeelde het Hof van Cassatie dat een beroepsverbod wegens een veroordeling op grond van artikel 499 Sw. onmogelijk is, omdat artikel 499 Sw. niet wordt vernoemd in het KB nr.22 van 24 oktober 1934 (RW 2011-2012, 228 met noot E. VAN DOOREN).

¹⁰⁶³ E. VANDOOREN, “De gelimiteerde implementatie van het penaal bestuurs- en koopmansverbod”, RW2011-2012, 228.

¹⁰⁶⁴ Ainsi, la Cour de cassation a jugé impossible une interdiction professionnelle pour une condamnation sur la base de l’article 499 du Code pénal, cet article n’étant pas cité dans l’arrêté royal n° 22 du 24 octobre 1934 (RW 2011-2012, 228 avec note de E. VAN DOOREN).

gewijsde is getreden. De termijn wordt evenwel verlengd met de tijd waarin de gevangenisstraf of de behandeling onder vrijheidsberoving wordt uitgevoerd, met uitzondering van de periode van vervroegde invrijheidstelling.”. Het dient benadrukt te worden dat deze regel niet geldt t.a.v. de straf onder elektronisch toezicht en de strafuitvoeringsmodaliteiten van de vervroegde invrijheidstelling.¹⁰⁶⁵

Als stok achter de deur bij een overtreding van het uitgesproken verval wordt er niet in een vervangende straf voorzien, doch wel in een autonome strafbaarstelling naar analogie met artikel 4 van het KB nr.22. van 24 oktober 1934. Elke overtreding van het uitgesproken verval zou *in casu* dan worden bestraft met een straf van niveau 2. Dit strafniveau is verantwoord, aangezien de overtreding van het verval een vorm van ‘*contempt of court*’ uitmaakt; het is een manifeste onttrekking aan de door een rechter opgelegde straf.

De strafuitvoeringsrechtbank moet eveneens de mogelijkheid krijgen om een in kracht van gewijsde gegane veroordeling tot een beroepsverbod te wijzigen door de duur van het verbod te verminderen, het verbod op te schorten of te beëindigen. De inspiratiebron hiervoor is enerzijds artikel 95/1 van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten (m.b.t. de vermindering van de duur van de door de rechter uitgesproken ontzetting van het recht in een bepaalde aangewezen zone te wonen, te verblijven of er zich te vertonen) en anderzijds het Voorontwerp van Strafwetboek van Legros waar een

passée en force de chose jugée. Le délai est toutefois prolongé de la durée pendant laquelle la peine d'emprisonnement ou le traitement sous privation de liberté se trouve exécutée à l'exception de la période de libération anticipée». Il convient de souligner que cette règle ne s'applique pas à la peine sous surveillance électronique et aux modalités d'exécution de la peine de la libération anticipée¹⁰⁶⁶.

Afin de conserver un moyen de pression en cas de non-respect de la déchéance prononcée, il n'est pas prévu de peine subsidiaire mais bien une incrimination autonome par analogie avec l'article 4 de l'arrêté royal n° 22 du 24 octobre 1934. Toute infraction à l'interdiction prononcée serait alors *in casu* punie d'une peine de niveau 2. Ce niveau de peine est justifié puisque l'infraction à la déchéance constitue une forme de ‘*contempt of court*’ ; il s'agit d'une soustraction manifeste à la peine infligée par le juge.

Le tribunal de l'application des peines doit aussi se voir reconnaître la faculté de modifier une condamnation à une interdiction professionnelle passée en force de chose jugée en réduisant la durée de l'interdiction, en la suspendant ou en y mettant fin. On peut s'inspirer ici, d'une part, de l'article 95/1 de la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des personnes condamnées à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d'exécution de la peine (concernant la réduction de la durée, prononcée par le juge, de la déchéance du droit d'habiter, de résider ou de se tenir dans une zone déterminée désignée) et, d'autre part, de l'avant-projet de Code pénal de Legros

¹⁰⁶⁵ Voor een verdere verduidelijking kan worden verwezen naar wat over deze formulering werd gesteld in de toelichting bij het ontworpen artikel 47.

¹⁰⁶⁶ Pour plus de développements, voyez ce qui est expliqué sur cette formulation dans l'exposé de l'article 47 en projet.

soortgelijke regeling expliciet wordt voorzien in het artikel 131.¹⁰⁶⁷

qui prévoit explicitement une disposition similaire à l'article 131.¹⁰⁶⁸

Verval van het recht tot sturen (artikel 49)

Het verval van het recht tot sturen kan volgens het huidige Belgisch strafrecht als bijkomende straf worden uitgesproken overeenkomstig artikel 38 van de Wegverkeerswet.¹⁰⁶⁹ Het verval van het recht tot sturen kan hier een facultatieve of een verplichte straf zijn. Sedert de inwerkingtreding op 1 augustus 2014 van de wet van 12 mei 2014 houdende wijziging van de wet van 21 februari 2003 tot oprichting van een Dienst voor alimentatievorderingen bij de FOD Financiën en tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek met het oog op een effectieve invordering van onderhoudsschulden¹⁰⁷⁰ is het verval van het recht tot sturen eveneens een facultatieve bijkomende straf bij het misdrijf familieverlating (art. 391bis Sw.).

Het verval van het recht tot sturen in het raam van familieverlating roept vele vragen op en zou best worden afgeschaft.¹⁰⁷³ Een veralgemeend verval van het recht tot sturen als spiegelstraf¹⁰⁷⁴, m.n. wanneer het motorrijtuig gediend heeft of bestemd was tot het plegen van het misdrijf of tot het verzekeren van de vlucht na het plegen van het misdrijf (wat ook de strafbare poging tot het plegen van

La déchéance du droit de conduire (article 49)

Selon le Code pénal belge actuel, la déchéance du droit de conduire peut être prononcée en tant que peine accessoire conformément à l'article 38 de la loi relative à la police de la circulation routière.¹⁰⁷¹ La déchéance du droit de conduire constitue ici une peine facultative ou obligatoire. Depuis l'entrée en vigueur le 1er août 2014 de la loi du 12 mai 2014 modifiant la loi du 21 février 2003 créant un Service des créances alimentaires au sein du SPF Finances et le Code judiciaire, en vue d'assurer le recouvrement effectif des créances alimentaires¹⁰⁷², la déchéance du droit de conduire est également une peine subsidiaire facultative dans le cadre de l'infraction d'abandon de famille (art. 391bis du Code pénal).

La déchéance du droit de conduire dans le cadre de l'abandon de famille suscite de nombreuses questions en telle sorte qu'il est préférable de la supprimer.¹⁰⁷⁵ Une déchéance généralisée du droit de conduire en tant que « peine en miroir »¹⁰⁷⁶, lorsque le véhicule automoteur a servi ou était destiné à la commission de l'infraction ou à assurer la fuite après la commission de l'infraction (ce qui englobe également la tentative punissable

¹⁰⁶⁷ R. LEGROS, *Voorontwerp van Strafwetboek*, Brussel, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1985, 40.

¹⁰⁶⁸ R. LEGROS, *Avant-projet de Code pénal*, Bruxelles, Édition du Moniteur belge, 1985, 40.

¹⁰⁶⁹ Wet van 16 maart 1968 betreffende de politie over het wegverkeer, BS 27 maart 1968.

¹⁰⁷⁰ BS 30 mei 2014.

¹⁰⁷¹ Loi du 16 mars 1968 relative à la police de la circulation routière, M.B. du 27 mars 1968.

¹⁰⁷² M.B. du 30 mai 2014.

¹⁰⁷³ Zie ook B. DE SMET, "Geen onderhoudsgeld betalen, rijbewijs inleveren", RW 2014-2015, 397-398.

¹⁰⁷⁴ Er is sprake van een spiegelstraf wanneer de aard van de straf in causaal verband staat met de strafbare feiten (zie J. ROZIE en T. VANSWEEVELT, "Causaliteit in het Belgisch strafrecht. Over de kruisbestuiving tussen het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en het strafrecht", NC 2014, 465).

¹⁰⁷⁵ Voir également B. DE SMET, "Geen onderhoudsgeld betalen, rijbewijs inleveren", RW 2014-2015, 397-398.

¹⁰⁷⁶ On parle de « peine en miroir » lorsque la nature de la peine a un lien causal avec les faits punissables (voir J. ROZIE et T. VANSWEEVELT, "Causaliteit in het Belgisch strafrecht. Over de kruisbestuiving tussen het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en het strafrecht", NC 2014, 465).

een misdrijf behelst), kan daarentegen een nieuwe accurate bijkomende straf zijn.

Ook in andere landen kent men een dergelijk systeem.

In Nederland is de ontzegging van de bevoegdheid tot het besturen van motorrijtuigen ook ruimer dan alleen de verkeersgerelateerde misdrijven. Deze straf kan aldaar ook worden opgelegd indien men wordt veroordeeld wegens doodslag, moord, bedreiging, mishandeling met voorbedachten rade, zware mishandeling of zware mishandeling met voorbedachten rade indien de veroordeelde het feit heeft gepleegd met een motorrijtuig dat hij ten tijde van de feiten bestuurde of deed besturen (art.179a Wegenverkeerswet 1994 *juncto* art. 285, 287, 289, 301, 302 en 303 Sr.). De kwetsieuze misdrijven worden in Nederland echter gesanctioneerd met een ontzegging van de bevoegdheid tot het besturen van motorrijtuigen op grond van de Wegenverkeerswet en niet op grond van het Wetboek van Strafrecht.

In het Verenigd Koninkrijk bepaalt Sectie 147 van de Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act van 2000 dat het verval van het recht tot sturen kan worden opgelegd indien men veroordeeld is door de Magistrates Court en verwezen wordt naar de Crown Court voor de bestraffing. In voorkomend geval is het vereist dat een motorrijtuig is gebruikt voor de veroordeelde of door een derde om het misdrijf te plegen of om het plegen ervan te vergemakkelijken. Ook kan het verval worden opgelegd wanneer een persoon is veroordeeld wegens slagen en verwondingen of een ander misdrijf dat gerelateerd is aan geweld, inclusief mededaderschap, medeplichtigheid en aanzetting tot het plegen van het strafbaar feit. Hierbij is het dan vereist dat het geweld is gepleegd d.m.v. het besturen van een motorrijtuig. Men moet dus een motorrijtuig hebben gebruikt om een

de commettre l'infraction) peut, en revanche, devenir une nouvelle peine accessoire adéquate.

Un tel régime existe également dans d'autres pays.

Aux Pays-Bas, l'interdiction de conduire des véhicules automoteurs ne s'étend pas qu'aux seules infractions liées à la circulation routière. Cette peine peut être infligée lorsque l'on est condamné pour meurtre, assassinat, menace, coups et blessures avec préméditation, coups et blessures graves ou coups et blessures graves avec préméditation si le condamné a commis le fait avec un véhicule automoteur qu'il conduisait ou faisait conduire au moment des faits (art. art.179a Wegenverkeerswet 1994 *juncto* art. 285, 287, 289, 301, 302 et 303 du Code pénal néerlandais). Les infractions en question sont toutefois sanctionnées aux Pays-Bas par une interdiction de conduire des véhicules automoteurs sur la base de la Wegenverkeerswet et non du Wetboek van Strafrecht.

Au Royaume-Uni, la Section 147 du Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act de 2000 précise que la déchéance du droit de conduire peut être imposée si le prévenu est condamné par la Magistrates Court et renvoyé devant la Crown Court pour sanction. Le cas échéant, un véhicule automoteur doit avoir été utilisé par le condamné ou un tiers afin de commettre l'infraction ou d'en faciliter la commission. La déchéance peut également être imposée si une personne a été condamnée pour coups et blessures ou pour une autre infraction liée à de la violence, y compris la corréité, la complicité et l'incitation à la commission de l'infraction. À cet égard, il est requis que la violence ait été commise par la conduite d'un véhicule automoteur. Il faut donc que le véhicule automoteur ait été utilisé pour commettre une infraction.

misdrijf te plegen. De wet vereist geen enkel verband tussen de aard van het misdrijf en de vervallenverklaring.¹⁰⁷⁷

In Zwitserland kent men een gelijkaardig systeem en wordt het verval van het recht tot sturen geherbergd in de algemene bepalingen van de Code pénal suisse, meer bepaald in het artikel 67e : *“Si l’auteur a utilisé un véhicule automobile pour commettre un crime ou un délit, le juge peut ordonner conjointement à une peine ou à une mesure prévue aux art. 59 à 64 le retrait du permis d’élève conducteur ou du permis de conduire pour une durée d’un mois à cinq ans s’il y a lieu de craindre de nouveaux abus”*.

Dit artikel kan grotendeels als inspiratiebron dienen.

Men zou kunnen opwerpen dat een dergelijke straf disproportionele nadelen teweeg kan brengen, m.n. wanneer het motorrijtuig in het raam van professionele verplichtingen wordt gebezigd. Een matigingsbevoegdheid lijkt dan ook op zijn plaats en dit naar het voorbeeld van een bepaling uit de Franse Code pénal (art. 131-6, 1°). Merk wel op dat in Frankrijk het verval van het recht tot sturen als bijkomende straf kan gelden t.a.v. een aantal niet-verkeersgerelateerde misdrijven. Het is daar evenwel niet vereist dat het motorrijtuig gebruikt werd om het misdrijf te plegen of om het plegen ervan te vergemakkelijken.

M.b.t. de tenuitvoerlegging van deze straf moet worden opgemerkt dat deze straf een lege doos zou blijven wanneer de straf uitvoering zou krijgen wanneer de veroordeelde daadwerkelijk zijn vrijheid is ontnomen. Vandaar dat het volgende moet worden voorzien: *“Het verval gaat in de dag waarop de veroordeling in kracht van gewijsde is getreden. De termijn wordt evenwel verlengd met de tijd waarin de gevangenisstraf of de*

La loi ne requiert aucun lien entre la nature de l’infraction et la déchéance.¹⁰⁷⁸

Il existe un système similaire en Suisse où la déchéance du droit de conduire se retrouve dans les dispositions générales du Code pénal suisse, plus particulièrement à l’article 67e : *« Si l’auteur a utilisé un véhicule automobile pour commettre un crime ou un délit, le juge peut ordonner conjointement à une peine ou à une mesure prévue aux art. 59 à 64 le retrait du permis d’élève conducteur ou du permis de conduire pour une durée d’un mois à cinq ans s’il y a lieu de craindre de nouveaux abus »*.

Cet article peut dans une large mesure servir de source d’inspiration.

On pourrait objecter qu’une telle peine peut entraîner des effets négatifs disproportionnés, notamment lorsque le véhicule automoteur est utilisé dans le cadre d’obligations professionnelles. Un pouvoir de modération semble dès lors approprié, à l’instar de ce que prévoit le Code pénal français (art. 131-6, 1°). À noter toutefois qu’en France, la déchéance du droit de conduire en tant que peine accessoire peut s’appliquer à l’égard d’un certain nombre d’infractions non liées à la circulation. Il n’est cependant pas requis que le véhicule automoteur ait été utilisé afin de commettre l’infraction ou d’en faciliter la commission.

Concernant l’exécution de cette peine, il convient d’observer qu’elle resterait une coquille vide si elle était exécutée à un moment où le condamné est effectivement privé de sa liberté. D’où la nécessité de prévoir ce qui suit : *« La déchéance prend cours le jour où la condamnation est passée en force de chose jugée. Le délai est toutefois prolongé de la durée pendant laquelle la peine d’emprisonnement ou le traitement*

¹⁰⁷⁷ A. ASHWORT, *Sentencing and criminal justice*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 361.

¹⁰⁷⁸ A. ASHWORT, *Sentencing and criminal justice*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 361.

behandeling onder vrijheidsberoving wordt uitgevoerd, met uitzondering van de periode van vervroegde invrijheidstelling.”. Het dient benadrukt te worden dat deze regel niet geldt t.a.v. de straf onder elektronisch toezicht en de strafuitvoeringsmodaliteiten van de vervroegde invrijheidstelling.¹⁰⁷⁹

Als stok achter de deur bij een overtreding van het uitgesproken verval wordt er niet in een vervangende straf voorzien, doch wel in een autonome strafbaarstelling naar analogie met artikel 49/1 Wegverkeerswet op grond waarvan diegene die zijn rijbewijs of als zodanig geldend bewijs niet inlevert nadat tegen hem een verval van het recht tot sturen wordt uitgesproken, wordt gestraft met een geldboete. Elke overtreding van het uitgesproken verval zou *in casu* dan worden gestraft met een straf van niveau 2. Dit strafniveau is verantwoord, aangezien de overtreding van het verval een vorm van ‘*contempt of court*’ uitmaakt; het is een manifeste onttrekking aan de door een rechter opgelegde straf.

De strafuitvoeringsrechtbank moet eveneens de mogelijkheid krijgen om een in kracht van gewijsde gegane veroordeling tot verval van het recht tot sturen te wijzigen door de duur van het verval te verminderen, het verval op te schorten of te beëindigen. De inspiratiebron hiervoor is enerzijds artikel 95/1 van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten (m.b.t. de vermindering van de duur van de door de rechter uitgesproken ontzetting van het

sous privation de liberté se trouve exécutée à l’exception de la période de libération anticipée». Il convient de souligner que cette règle ne s’applique pas à la peine sous surveillance électronique et aux modalités d’exécution de la peine de la libération anticipée¹⁰⁸⁰.

Afin de garder un moyen de pression en cas de non-respect de la déchéance prononcée, il n’est pas prévu de peine subsidiaire mais bien une incrimination autonome par analogie avec l’article 49/1 de la loi relative à la police de la circulation routière en vertu duquel celui qui ne restitue pas son permis de conduire ou le titre qui en tient lieu après qu’une déchéance du droit de conduire a été prononcée contre lui est puni d’une amende. Toute infraction à la déchéance prononcée serait alors *in casu* punie d’une peine de niveau 2. Ce niveau de peine est justifié puisque l’infraction à la déchéance constitue une forme de ‘*contempt of court*’ ; il s’agit d’une soustraction manifeste à la peine infligée par le juge.

Le tribunal de l’application des peines doit également se voir reconnaître la faculté de modifier une condamnation à une déchéance du droit de conduire passée en force de chose jugée en réduisant la durée de la déchéance, en la suspendant ou en y mettant fin. On peut s’inspirer ici, d’une part, de l’article 95/1 de la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des personnes condamnées à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d’exécution de la peine (concernant la réduction de la durée, prononcée par le juge, de la déchéance du droit d’habiter, de résider

¹⁰⁷⁹ Voor een verdere verduidelijking kan worden verwezen naar wat over deze formulering werd gesteld in de toelichting bij het ontworpen artikel 47.

¹⁰⁸⁰ Pour plus de développements, voyez ce qui est exposé sur cette formulation dans l’exposé de l’article 47 en projet.

recht in een bepaalde aangewezen zone te wonen, te verblijven of er zich te vertonen) en anderzijds het Voorontwerp van Strafwetboek van Legros waar wordt vooropgesteld dat t.a.v. vervallenverklaringen en ontzettingen de tijd van uitvoering van de straf door de executierechtbank zou moeten kunnen worden gewijzigd.¹⁰⁸¹

Verblijfs-, plaats- of contactverbod (artikel 50)

In het huidige Strafwetboek is er in Boek I geen expliciete grondslag voor het verblijfs- of contactverbod. Verblijfs- of contactverboden hebben m.a.w. een bijzonder karakter en zijn enkel terug te vinden in bijzondere strafwetgeving: bv. in het raam van seksueel gerelateerde misdrijven (art. 417/58 Sw.). Uiteraard is het ook mogelijk dat bij wijze van probatiestraf een verblijfs- of contactverbod wordt geïnstalleerd. Toch is het aangewezen het verblijfs- of contactverbod een expliciete wettelijke basis te geven in Boek 1 Sw. Deze straf zal gelden in de gevallen bij wet bepaald.

Het is aangewezen om ook te refereren aan de notie “plaatsverbod”. Het verblijfsverbod bevat immers niet alleen de mogelijkheid tot het opleggen van een verblijfsverbod als zodanig, namelijk het verbod om op een bepaalde plaats of plaatsen te wonen, maar ook een verbod om op een bepaalde plaats of plaatsen te verblijven of zich op te houden. Het verblijfsverbod bevat met andere woorden ook een verbod ten aanzien van een of meerdere plaatsen en dus een plaatsverbod. Om elke verwarring te vermijden, is het dus aangewezen ook de

ou de se tenir dans une zone déterminée désignée) et, d'autre part, de l'avant-projet de Code pénal de Legros qui propose qu'en matière de déchéance, la période d'exécution de la peine puisse être modifiée par le tribunal de l'application des peines.¹⁰⁸²

L'interdiction de résidence, de lieu ou de contact (article 50)

Le Livre premier du Code pénal actuel ne contient aucun fondement explicite relatif à l'interdiction de résidence ou de contact. En d'autres termes, les interdictions de résidence et de contact ont un caractère spécifique et ne se retrouvent que dans des dispositions particulières : par exemple, dans le cadre d'infractions à caractère sexuel (art. 417/58 du Code pénal). Une interdiction de résidence ou de contact peut être aussi ordonnée à titre de condition dans le cadre de la peine de probation. Il est néanmoins indiqué de prévoir dans le Livre premier du Code pénal un fondement légal explicite à l'interdiction de résidence ou de contact. Cette peine s'appliquera dans les cas prévus par la loi.

Il est souhaitable de se référer aussi à la notion « d'interdiction de lieu ». L'interdiction de résidence ne comporte en effet non seulement la possibilité d'imposer une interdiction de résidence comme telle, à savoir l'interdiction d'habiter dans un ou plusieurs endroits mais aussi l'interdiction de résider à un ou plusieurs endroits ou de s'y trouver. Autrement dit, l'interdiction de résidence comprend aussi une interdiction par rapport à un ou plusieurs lieux et donc une interdiction de lieu. Pour éviter toute confusion, il est donc indiqué d'intégrer

¹⁰⁸¹ R. LEGROS, *Voorontwerp van Strafwetboek*, Brussel, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1985, 39, voetnoot 27.

¹⁰⁸² R. LEGROS, *Avant-projet de Code pénal*, Bruxelles, Édition du Moniteur belge, 1985, 39, note de bas de page 27.

notie plaatsverbod (“*interdiction de lieu*”) te integreren in de strafbepaling.

Inspiratiebron betreft het oud artikel 382bis Sw. (bv. voor wat de duur van het verbod betreft). Ook in het Frans Strafwetboek werd in de algemene bepalingen dergelijk verbod opgenomen (art.131-6, 12°, 13° en 14°).

Als stok achter de deur bij een overtreding van het uitgesproken verbod wordt er niet in een vervangende straf voorzien, doch wel in een autonome strafbaarstelling naar analogie met artikel 389, § 2, Sw. Elke overtreding van het uitgesproken verval zou *in casu* dan worden gestraft met een straf van niveau 2. Dit strafniveau is verantwoord, aangezien de overtreding van het verval een vorm van ‘*contempt of court*’ uitmaakt; het is een manifeste onttrekking aan de door een rechter opgelegde straf. Bovendien kan het in uitzonderlijke gevallen noodzakelijk zijn de betrokken persoon van zijn vrijheid te beroven om de doelstelling van deze straf te realiseren en zijn slachtoffers te beschermen.

De strafuitvoeringsrechtbank moet eveneens de mogelijkheid krijgen om een in kracht van gewijsde gegane veroordeling tot woon- of contactverbod te wijzigen door de duur of de omvang van het verbod te beperken, de nadere regels of de voorwaarden ervan aan te passen, het op te schorten of het te beëindigen. De inspiratiebron hiervoor is enerzijds artikel 95/1 van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten (m.b.t. de vermindering van de duur van de door de rechter uitgesproken ontzetting van het recht in een bepaalde aangewezen zone te wonen, te verblijven of er zich te vertonen) en anderzijds het Voorontwerp van Strafwetboek van Legros waar wordt vooropgesteld dat t.a.v.

dans la disposition aussi la notion d’interdiction de lieu (« plaatsverbod).

La source d’inspiration est l’ancien article 382bis du Code pénal (par exemple, en ce qui concerne la durée de l’interdiction). Une interdiction de ce type figure également dans les dispositions générales du Code pénal français (art. 131-6, 12°, 13° et 14°).

Afin de garder un moyen de pression en cas de non-respect de l’interdiction prononcée, il n’est pas prévu de peine subsidiaire mais bien une incrimination autonome par analogie avec l’article 389, § 2, du Code pénal. Toute infraction à l’interdiction prononcée serait alors *in casu* punie d’une peine de niveau 2. Ce niveau de peine est justifié puisque l’infraction à la déchéance constitue une forme de ‘*contempt of court*’ ; il s’agit d’une soustraction manifeste à la peine infligée par le juge. En outre, il peut s’avérer indispensable, dans des cas exceptionnels, de priver l’intéressé de sa liberté afin de réaliser l’objectif de cette peine et de protéger ses victimes.

Le tribunal de l’application des peines doit également avoir la possibilité de modifier une condamnation, passée en force de chose jugée, d’interdiction de résidence ou de contact, en réduisant la durée ou l’étendue de l’interdiction, en adaptant les modalités ou les conditions de l’interdiction, en la suspendant ou en y mettant fin. La source d’inspiration est ici, d’une part, l’article 95/1 de la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des personnes condamnées à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d’exécution de la peine (eu égard à la réduction de la durée, prononcée par le juge, de la déchéance du droit d’habiter, de résider ou de se tenir dans une zone déterminée désignée) et, d’autre part, l’avant-projet de Code pénal de Legros qui propose qu’en matière de déchéance, la période d’exécution de la

vervallenverklaringen en ontzettingen de tijd van uitvoering van de straf door de executierechtbank zou moeten kunnen worden gewijzigd.¹⁰⁸³

peine puisse être modifiée par le tribunal de l'application des peines.¹⁰⁸⁴

Afdeling 7. Veroordeling bij schuldigverklaring

Section 7. La condamnation par déclaration de culpabilité

Veroordeling bij schuldigverklaring (artikel 51)

La condamnation par déclaration de culpabilité (article 51)

Met het oog op de diversifiëring van de straffen werd reeds door de Commissie Holsters voorgesteld om de veroordeling bij schuldigverklaring in te voeren als autonome straf.¹⁰⁸⁵ In antwoord op de opmerkingen van de Raad van State (advies Raad van State, nrs. 135 en 136) en de Hoge Raad voor de Justitie (advies H.R.J., p. 9) gaat het gelet op zijn stigmatiserend karakter om een straf¹⁰⁸⁶, zonder twijfel de minst zware¹⁰⁸⁷, wat het behoud van de formulering ‘veroordeling bij schuldigverklaring’, ontleend aan artikel 21ter Voorafgaande Titel Wetboek

Dans un souci de diversification des peines, l'introduction à titre de peine autonome de la condamnation par déclaration de culpabilité avait déjà été proposée par la Commission Holsters¹⁰⁸⁸. En réponse aux remarques du Conseil d'Etat (avis du Conseil d'Etat, n°s 135 et 136) et du Conseil supérieur de la Justice (avis CSJ, p. 9), il s'agit, en raison de son caractère stigmatisant, d'une peine¹⁰⁸⁹ certes la plus légère¹⁰⁹⁰, d'où le maintien de la terminologie « condamnation par simple déclaration de culpabilité » empruntée à l'article 21ter du titre

¹⁰⁸³ R. LEGROS, *Voorontwerp van Strafwetboek*, Brussel, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1985, 39, voetnoot 27.

¹⁰⁸⁴ R. LEGROS, *Avant-projet de Code pénal*, Bruxelles, Édition du Moniteur belge, 1985, 39, note de bas de page 27.

¹⁰⁸⁵ Eindverslag, deel II, pp. 29 en 30.

¹⁰⁸⁶ Hier kan de vergelijking worden gemaakt met de figuur van de opschorting van de uitspraak van de veroordeling. Hierover heeft het Hof van Cassatie gesteld dataangezien deze “een schuldigverklaring inhoudt en op het strafblad wordt vermeld, [...] zij een straf[is] als bedoeld in artikel 621, eerste lid, van het Wetboek van Strafvordering” (Cass. 28 november 2012, AR P.12.1122.F, *Pas.* 2012, nr. 644; Cass. 28 oktober 2014, AR P.13.0686.N, *Pas.* 2014, nr. 640).

¹⁰⁸⁷ In zijn tussentijds verslag preciseerde de Commissie voor de herziening van het Strafwetboek dat de lichtste straf zou bestaan in de eenvoudige schuldigverklaring, bestaande in een minimale straf die, in tegenstelling tot de opschorting, geen proeftermijn impliceert en niet kan worden herroepen (Commission pour la révision du Code pénal, Rapport sur l'état des travaux, Brussel, ministerie van Justitie, 1978, p. 30, geciteerd door M. van de Kerchove, *Quand dire, c'est punir*, Bruxelles, FUSL, 2005, p. 199).

¹⁰⁸⁸ Rapport final, partie II, p. 29 et 30.

¹⁰⁸⁹ Le parallélisme doit être fait ici avec la figure de la suspension du prononcé. A cet égard, la Cour de cassation a jugé que « impliquant une déclaration de culpabilité et figurant au casier judiciaire, la décision de suspension du prononcé de la condamnation est une peine au sens de l'article 621, alinéa 1er, du Code d'instruction criminelle » (Cass., 28 novembre 2012, RG P.12.1122.F, *Pas.*, 2012, n° 644 ; Cass., 28 octobre 2014, RG P.13.0686.N, *Pas.*, 2014, n° 640).

¹⁰⁹⁰ Dans son rapport intermédiaire, la Commission pour la révision du Code pénal précise que « la peine la plus légère sera constituée par la simple déclaration de culpabilité », s'agissant « d'une peine minimale, qui contrairement à la suspension, ne comporte pas de délai d'épreuve et ne peut être révoquée » (Commission pour la révision du Code pénal, Rapport sur l'état des travaux, Bruxelles, ministère de la Justice, 1978, p. 30, cité par M. van de Kerchove, *Quand dire, c'est punir*, Bruxelles, FUSL, 2005, p. 199).

van Strafvordering, verantwoordt. Aangezien het om een straf gaat die wordt opgenomen in het strafregister (maar niet op het uittreksel dat aan particulieren wordt gegeven), kan de veroordeling bij schuldigverklaring niet worden gelijkgesteld met straffeloosheid, zoals dit vandaag ook het geval is voor de eenvoudige schuldigverklaring bij overschrijding van de redelijke termijn en de opschorting van de uitspraak van de veroordeling.

Behoudens in de bij de wet bepaalde gevallen is de veroordeling bij schuldigverklaring een straf van niveau 2 of van niveau 1. Zij is dus uitgesloten voor de misdrijven waarop een straf van niveau 8 of 7 is gesteld, zelfs bij aanneming van verzachtende omstandigheden.¹⁰⁹¹

De veroordeling bij schuldigverklaring wordt voorbehouden voor feiten van geringe ernst of voor feiten die na een zeer (te) lange termijn worden berecht. De rechter kan derhalve een dergelijke straf slechts uitspreken indien hij, gelet op de concrete omstandigheden van de zaak, vaststelt dat de ernst van de feiten beperkt is of dat het tijdsverloop het uitspreken van een andere straf inopportuun maakt.¹⁰⁹³ Het is daarom dat deze straf zowel is opgenomen bij de straffen van niveau 1 als deze van niveau 2.

préliminaire du Code de procédure pénale. S'agissant d'une peine figurant notamment au casier judiciaire (mais n'apparaissant pas dans les extraits délivrés aux particuliers), la condamnation par déclaration de culpabilité ne peut être assimilée à de l'impunité, comme c'est déjà le cas actuellement en cas de simple déclaration de culpabilité en raison du dépassement du délai raisonnable ou de suspension du prononcé de la condamnation.

Sauf les exceptions prévues par la loi, la condamnation par déclaration de culpabilité est une peine de niveau 2 ou de niveau 1. Elle est donc exclue pour les infractions pour lesquelles une peine de niveau 8 ou 7 est prévue, même en cas d'admission de circonstances atténuantes¹⁰⁹².

La condamnation par déclaration de culpabilité est réservée aux faits de peu de gravité ou aux faits jugés après un très (trop) long délai. Dès lors, le juge ne peut prononcer une telle peine qu'à condition qu'il constate au vu des circonstances concrètes de la cause que les faits jugés présentent une gravité limitée ou que l'écoulement du temps rend la prononciation d'une autre peine inopportune¹⁰⁹⁴. C'est pourquoi cette peine figure tant dans les peines

¹⁰⁹¹ Wanneer daarentegen, bij aanneming van een strafverminderende verschoningsgrond, het misdrijf niet langer strafbaar is met een straf van niveau 6 of 7 zou een werkstraf kunnen worden toegepast vermits een straf van niveau 2 in dat geval kan worden toegepast, in voorkomend geval na toepassing van de verzachtende omstandigheden.

¹⁰⁹² En revanche, lorsqu'en cas d'admission d'une cause d'excuse atténuante, l'infraction n'est plus punissable d'une peine de niveau 6 ou 7, une peine de travail pourrait être appliquée puisqu'une peine de niveau 2 peut, dans ce cas, être appliquée, le cas échéant, après application des circonstances atténuantes.

¹⁰⁹³ De sanctionering van de overschrijding van de redelijke termijn om iemand te berechten (artikel 6 EVRM) is een kwestie die verband houdt met de strafprocedure, die in dit verband moet worden geregeld. Volgens de ontworpen bepalingen kan de eenvoudige schuldigverklaring reeds, in geval van overschrijding van de redelijke termijn, de misdrijven bestraffen die strafbaar zijn met de straffen van niveau 1 tot 6 (in voorkomend geval, na aanneming van verzachtende omstandigheden). Voor de misdrijven die strafbaar zijn met de straffen van niveau 7 of 8 wordt voorgesteld zich te beperken tot de toepassing van een verminderde straf.

¹⁰⁹⁴ La question de la sanction du dépassement du délai raisonnable pour juger une personne (article 6 C.E.D.H.) est une question de procédure pénale qui doit être réglée dans ce cadre. Suivant les dispositions en projet, la simple déclaration de culpabilité peut déjà, en cas de dépassement du délai raisonnable, venir sanctionner les infractions punissables des peines de niveau 1 à 6 (le cas échéant, après admission des circonstances atténuantes). Pour les infractions punissables des peines de niveau 7 ou 8, il est proposé de se limiter à l'application d'une peine réduite.

Zoals nu reeds het geval is voor eenvoudige schuldigverklaring naar aanleiding van de vaststelling van de overschrijding van de redelijke termijn, kan of moet de veroordeling bij eenvoudige schuldigverklaring, naargelang het geval, gecumuleerd worden met de verbeurdverklaring, wanneer de wet in dergelijke straf voorziet.

Net als bij de andere alternatieve straffen, zal de veroordeling bij eenvoudige schuldigverklaring niet opgenomen worden in het strafregister. De bepalingen inzake het strafregister dienen in die zin aangepast te worden in het Wetboek van Strafvordering.

Afdeling 8. Vermogensstraffen

Zoals reeds aangegeven in het inleidende gedeelte, opteren de auteurs van het ontwerp ervoor om zoveel mogelijk de toevlucht tot de gevangenisstraf te vermijden wanneer andere straffen een passend antwoord bieden op het strafbaar feit. In dat opzicht kunnen de geldstraffen een passende reactie zijn op tal van strafbare gedragingen die ingegeven zijn door het nastreven van winst.

Geldboete (artikel 52)

In het nieuwe systeem van de strafniveaus is de geldboete, voor de natuurlijke personen¹⁰⁹⁵, een hoofdstraf van niveau 1; zij bedraagt dan minimaal 200 euro en maximaal 20.000 euro.¹⁰⁹⁶ Voor de

applicables au niveau 1 que dans celles applicables au niveau 2.

Comme c'est déjà le cas actuellement en cas de simple déclaration de culpabilité à la suite du constat du dépassement du délai raisonnable, la condamnation par déclaration de culpabilité peut ou doit, selon le cas, être cumulée avec la peine de confiscation, lorsque la loi prévoit une telle peine.

A l'instar des autres peines dites alternatives, la condamnation par déclaration de culpabilité ne figurera pas dans les extraits de casier judiciaire. Les dispositions du Code d'instruction criminelle relative au casier judiciaire devront être adaptées en ce sens.

Section 8. Les peines patrimoniales

Comme indiqué dans la partie introductive, le choix adopté par les promoteurs du projet est d'éviter, autant que faire se peut, le recours à l'emprisonnement lorsque d'autres peines offrent une réponse adéquate à l'acte délinquant. Dans cette perspective, les peines pécuniaires peuvent constituer une réaction appropriée à de nombreux comportements infractionnels fondés sur la recherche d'un profit.

L'amende (article 52)

Dans le nouveau système de classification des peines, l'amende est, pour les personnes physiques¹⁰⁹⁷, une peine principale de niveau 1; son montant est de 200 euros minimum et

¹⁰⁹⁵ Voor de rechtspersonen is de geldboete de hoofdstraf bij uitstek (cf. *supra*).

¹⁰⁹⁶ Hierbij moet erop worden gewezen dat de bedragen van de geldboeten in het nieuwe wetboek vastgesteld worden door de teller van de opdecimen op nul te zetten.

¹⁰⁹⁷ Pour les personnes morales, la peine d'amende constitue la peine principale par excellence (cf. *supra*).

rechtspersonen is de geldboete de hoofdstraf bij uitsteking, aangezien zij ook in de plaats treedt van de vrijheidsstraffen (cf. *supra*).

De geldboete is tevens een bijkomende straf die de rechter steeds facultatief kan uitspreken. Gelet op zijn bijkomend karakter, kan deze straf worden uitgesproken bovenop een hoofdstraf, die op zijn beurt reeds een geldboete kan zijn. Dit geldt *a fortiori* voor de rechtspersonen, aan wie een geldboete als bijkomende straf kan worden opgelegd, naar de geldboete als hoofdstraf. Het komt uiteraard toe aan de rechter om te oordelen of het, in het licht van de elementen van de zaak, opportuun is om deze bijkomende geldboete uit te spreken bovenop de hoofdstraf.

De doelstelling van de werkzaamheden van de Commissie tot hervorming van het strafrecht blijft te komen tot een accuraat, coherent en eenvoudig Strafwetboek. De redactie van een voorontwerp van Boek 2 Sw. geeft vertrouwen dat deze doelstelling kan worden gerealiseerd. Op één punt rijzen echter problemen, nl. de geldboete als bijkomende straf. Het huidige Strafwetboek voorziet soms wel en soms niet in deze bijkomende straf, ze is soms wel en soms niet verplicht, er bestaan grote verschillen in de vermelde bedragen,... Dit alles ook wanneer het zeer gelijkaardige misdrijven betreft.

Om de regels inzake de geldboete als bijkomende straf accurater, coherenter en eenvoudiger te maken wordt daarom voorgesteld de bedragen van de geldboeten te bepalen in functie van het niveau van de uitgesproken hoofdstraf.

Het uitgangspunt van het voorstel is om de logica van de indeling van de hoofdstraffen in niveaus door te trekken

20.000 euros maximum¹⁰⁹⁸. Pour les personnes morales, la peine d'amende constitue la peine principale par excellence puisqu'elle se substitue également aux peines privatives de liberté (cf. *supra*).

L'amende constitue également une peine accessoire que le juge peut toujours prononcer de façon facultative. En raison de son caractère accessoire, cette peine peut être prononcée en plus d'une peine principale, cette peine principale fût-elle déjà une peine d'amende. Cela vaut *a fortiori* pour les personnes morales à qui une peine d'amende accessoire pourra être infligée à côté de la peine principale d'amende. Bien entendu, il appartiendra au juge d'apprécier, en fonction des éléments de la cause, l'opportunité de prononcer cette peine d'amende accessoire en supplément de la peine principale.

L'objectif des travaux de la commission de réforme du droit pénal reste l'élaboration d'un Code précis, cohérent et simple. Entre-temps, la rédaction de l'avant-projet de Livre 2 du Code pénal donne à croire que cet objectif pourra être atteint. Cependant, un point pose problème, à savoir l'amende comme peine accessoire. Le Code actuel prévoit parfois cette peine accessoire et à d'autres endroits non ; elle est tantôt facultative tantôt obligatoire ; les montants prévus sont également d'ordre très différent... Tout cela, également lorsqu'il s'agit d'infractions fort similaires.

Pour rendre les règles relatives à l'amende comme peine accessoire plus précises, plus cohérentes et plus simples, il est proposé de définir le montant des amendes en fonction du niveau de la peine principale prononcée.

La proposition prend comme point de départ d'appliquer la logique de la subdivision des peines principales en

¹⁰⁹⁸ Il convient de rappeler ici que les montants des amendes sont fixés dans le nouveau code en remettant à zéro le compteur des décimes additionnels.

naar de geldboete als bijkomende straf. Deze indeling in niveaus is een nuttig criterium, aangezien het aan het misdrijf gekoppelde strafniveau een indicatie is van de relatieve ernst van de feiten en uiteraard de gepaste zwaarte van de straf (in zijn geheel, zowel hoofdstraf als bijkomende straffen). Het komt de eenvoud en de coherentie dan ook ten goede de maximale omvang van de bijkomende geldboete te laten afhangen van het niveau van de hoofdstraf. De indeling van de geldboetes in niveaus die op die manier ontstaat is overigens niet uniek. Ook in Nederland worden de geldboetes onderverdeeld in categorieën op basis van het maximumbedrag (art. 23, §4 Sr.).

Om ervoor te zorgen dat de geldboete overeenstemt met de ernst van de feiten is het criterium om het toepasselijke boetebedrag te bepalen het niveau van de hoofdstraf die de rechter in concreto oplegt (en dus niet het strafniveau dat de wet in abstracto aan de feiten koppelt). Op die manier wordt o.a. de toepassing van verzachtende omstandigheden, de poging, de herhaling, de samenloop,... meteen in rekening gebracht.

Wat het bedrag van de geldboete betreft, moet worden vastgesteld dat er vandaag een grote diversiteit bestaat in het Strafwetboek. Zo zijn er geldboetes tot 500 000 euro (4 000 000 euro na toepassing van de opdecimen) opgenomen in Boek II, bv. voor de faillissementsmisdrijven. Aan de andere kant zijn er maximale geldboetes van 100 euro opgenomen, bv. voor eenvoudige slagen en verwondingen.

Voor wat de misdrijven waarbij zeer hoge geldboetes zijn opgenomen als bijkomende straf betreft, moet worden vastgesteld dat het gaat om misdrijven die een grote financiële opbrengst kunnen genereren voor de dader zoals bv. de faillissementsmisdrijven, valsheid in informatica, de exploitatie van prostitutie van minderjarigen, mensenhandel,

niveaus également pour l'amende à titre de peine accessoire. Cette subdivision est un critère intéressant dès lors que le niveau de peine attaché à l'infraction constitue une indication de la gravité relative des faits et donc du degré adéquat de la peine (dans son ensemble, tant de la peine principale que des peines accessoires. Il est dès lors plus simple et plus cohérent de faire dépendre le montant maximum de l'amende accessoire du niveau de la peine principale. La subdivision des amendes en niveaux qui en résulte n'est d'ailleurs pas unique. Aux Pays-Bas aussi, les amendes sont subdivisées en catégories en fonction du montant maximum (art. 23, § 4 Sr.).

Pour veiller à ce que l'amende corresponde à la gravité des faits, le critère pour déterminer le montant de l'amende applicable est le niveau de peine que le juge inflige in concreto (et donc pas le niveau de peine que la loi prévoit in abstracto pour le fait). De cette manière, l'application des circonstances atténuantes, la tentative, la récidive, le concours... sont ainsi notamment pris en compte.

En ce qui concerne le montant de l'amende, on doit constater qu'à l'heure actuelle, il existe une grande diversité dans le Code pénal. Ainsi il y a dans le Livre II des amendes de 500.000 euros (4.000.000 euros après application des décimes additionnels), par exemple, pour les infractions liées à l'état de faillite. A l'opposé, une amende de maximum 100 euros peut être prévue, par exemple, en cas de coups et blessures simples.

Concernant les infractions pour lesquelles des montants très importants d'amende sont prévus comme peine accessoire, on doit constater qu'il s'agit d'infractions qui peuvent générer des bénéfices financiers importants pour leur auteur, notamment par exemple, en cas d'infractions liées à l'état de faillite, de faux informatique, de l'exploitation de la

misbruik van vennootschapsgoederen,... Voor deze misdrijven is het niet langer nodig te voorzien in zeer hoge geldboetes met het oog op het ontmoedigen tot het plegen van deze feiten en de dader buitgericht te bestraffen, gelet op de invoering door het ontwerp van de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel (art. 56 van het ontwerp). Deze nieuwe straf maakt het, als ‘spiegelstraf’ van het misdrijf, mogelijk de dader financieel te bestraffen in verhouding tot de voordelen die hij uit het misdrijf haalde of verwachte te halen (desgevallend ook tot boven de grenzen van de huidige geldboeten). Het bedrag van het beoogde of verkregen voordeel moet dan ook niet nog eens zijn weerslag vinden in het bedrag van de geldboete die werd opgelegd als bijkomende straf.

Aan de andere kant moet worden vastgesteld dat voor bv. geweldsmisdrijven de geldboete in België vaak beduidend lager ligt dan in onze buurlanden. Zo kan onder het huidige Strafwetboek voor opzettelijke slagen en verwondingen met een blijvende ongeschiktheid tot het verrichten van persoonlijke arbeid tot gevolg (art. 400 Sw.) een geldboete van maximaal 4 000 euro (na toepassing van opdecimen) worden opgelegd als bijkomende straf. In Frankrijk kan voor dezelfde feiten een geldboete van 150 000 euro als bijkomende straf worden opgelegd (art. 222-9 C.P.). In Nederland wordt dergelijke zware mishandeling, naast een gevangenisstraf, bestraft met een geldboete van de vijfde categorie, wat neerkomt op een maximale geldboete van 82 000 euro (art. 302 jo. 23 Sr.). Het optrekken van de maximale bedragen van de geldboeten voor dergelijke feiten kan dus niet als disproportioneel worden beschouwd vanuit rechtsvergelijkend oogpunt.

prostitution de mineurs, de traite des êtres humains, d’abus de biens sociaux... Pour ces infractions, il n’est plus impératif de prévoir des amendes très élevées pour prévenir la commission de ces faits et priver l’auteur du bénéfice retiré de l’infraction, dès lors que le projet introduit la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou retiré de l’infraction (art. 56 du projet). Cette nouvelle peine permet comme une « peine en miroir » de l’infraction de sanctionner l’auteur sur le plan financier en proportion avec les avantages qu’il a retiré ou qu’il espérait retirer de l’infraction (le cas échéant, ce montant peut être supérieur au montant actuel de l’amende). Le montant du bénéfice escompté ou obtenu de l’infraction ne doit pas être répercuté une nouvelle fois sur le montant de l’amende prononcée à titre de peine accessoires.

D’un autre côté, on doit constater que, par exemple pour les infractions de violence, l’amende en Belgique se situe à un niveau beaucoup plus bas que dans nos pays voisins. Ainsi, dans le Code actuel, une amende de maximum 4.000 euros (après application des décimes additionnels) peut être infligée pour des coups et blessures volontaires entraînant une incapacité permanente de travail (art. 400 C. pén.). En France, une amende de 150.000 euros peut être infligée à titre de peine accessoire pour les mêmes faits. Aux Pays-Bas, ces mêmes faits de mauvais traitement sont punissables en sus d’une peine d’emprisonnement, d’une amende de cinquième catégorie, ce qui revient à une amende de 82.000 euros maximum (art. 302 jo. 23 Sr.). Le rehaussement des montants maxima des amendes pour de tels faits ne peut donc être considéré comme disproportionné d’un point de vue droit comparé.

Daarenboven is het belangrijk erop te wijzen dat de wetgever, zowel in Boek 2 als in bijzondere strafwetten, steeds kan afwijken van de in de ontworpen bepaling geformuleerde maxima en minima voor de geldboete als bijkomende straf indien hij dat nodig acht. Indien nodig is dus verder maatwerk zeker mogelijk.

Voor de misdrijven waarop een straf van niveau 1 is gesteld, wordt niet voorzien in een geldboete als bijkomende straf. De geldboete maakt hier reeds een hoofdstraf uit (waarvan het maximum gelijkstaat aan de bijkomende geldstraf die hoort bij een hoofdstraf van niveau 4). Het is dan ook niet nodig hiernaast ook nog een geldboete als bijkomende straf te kunnen opleggen.

Om discriminatie tussen de natuurlijke persoon en de rechtspersoon te vermijden, is de geldboete als bijkomende straf ook mogelijk voor de rechtspersoon. In de praktijk komt dit erop neer dat, anders dan vandaag (art. 41*bis* Sw.), voor de rechtspersoon een geldboete kan worden opgelegd als hoofdstraf, met daarnaast nog een geldboete (of een geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel) als bijkomende straf.

Verscheidene elementen maken dat deze bepaling niet leidt tot een disproportionele bestraffing. Zo is het opleggen van een geldboete als bijkomende straf steeds facultatief. Daarenboven is het minimumbedrag van de geldboete steeds 200 euro, ongeacht het bijhorende strafniveau. Op die manier beschikt de rechter dus steeds over een maximale flexibiliteit in het bepalen van de meest gepaste straf. Bovendien moet de rechter bij het bepalen van de hoogte van de geldboete rekening houden met de principes aangehaald onder §2 en moet hij binnen de grenzen van de wet zoeken naar

De plus, il faut souligner que le législateur peut déroger si nécessaire, dans le livre 2 ou dans les lois particulières, aux montants d'amende maxima et minima prévus comme peine accessoire par la disposition en projet. Par conséquent, un affinement des montants est encore possible si nécessaire.

Pour les infractions punissables d'une peine de niveau 1, il n'est pas prévu d'amende à titre de peine accessoire. La peine d'amende est ici déjà prévue comme peine principale (dont le montant maximum correspond à une peine accessoire d'amende pour une peine principale de niveau 4). Il n'est donc pas nécessaire de prévoir ici également la possibilité d'infliger une amende à titre de peine accessoire.

Pour éviter toute discrimination entre les personnes physiques et les personnes morales, la peine d'amende à titre de peine accessoire est aussi envisageable pour les personnes morales. Cela implique qu'à la différence de la situation actuelle (art. 41*bis* C. pén.), l'amende peut être prononcée pour une personne morale comme peine principale avec en plus une autre amende (ou une peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction) à titre de peine accessoire.

Plusieurs éléments permettent de penser que cette disposition ne débouche pas sur une répression disproportionnée. D'abord la condamnation à la peine d'amende comme peine alternative est toujours facultative. De plus, le montant minimum de l'amende est partout fixé à 200 euros, quel que soit le niveau de peine correspondant. Le juge dispose ainsi d'une flexibilité maximale pour déterminer la peine la plus adéquate. Enfin, le juge doit prendre en compte pour la détermination du montant de l'amende les principes figurant au paragraphe 2 et doit rechercher dans les

een rechtvaardige proportionaliteit tussen het misdrijf en de opgelegde straf (ontworpen art. 27, eerste lid, 5°).

Ook de regels van samenloop doen met betrekking tot de geldboete geen disproportionele straf ontstaan. Deze bepalingen schrijven cumul voor van de bijkomende straffen, maar dit impliceert niet dat de verschillende geldboeten onbeperkt kunnen worden opgeteld. Zoals reeds gesteld, is het criterium voor het bepalen van het bedrag van de geldboete als bijkomende straf immers het niveau waaronder de hoofdstraf valt. In het kader van de samenloop wordt slechts 1 hoofdstraf opgelegd, dus is er ook slechts 1 referentiestraf om de toepasselijke geldboete te bepalen. Dit is te vergelijken met de regels die gelden voor de straf van de ontzetting uit bepaalde burgerlijke en politieke rechten. Ook daar is het criterium voor het bepalen van de omvang van deze straf het niveau van de opgelegde hoofdstraf. Men kan niet onbeperkt de verschillende periodes van ontzetting die men op basis van de in abstracto bepaalde strafniveaus voor de verschillende misdrijven die de samenloop uitmaken zou vaststellen, bij elkaar optellen, net zomin als men dit kan voor de boetebedragen. Uiteraard blijft wel cumul mogelijk met bv. de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel. Wel moet erop worden gewezen dat bij meerdaadse samenloop het voor misdrijven bestraft met een straf van niveau 2 tot en met 5 mogelijk is een straf van het onmiddellijk hoger niveau op te leggen, wat ook zijn weerslag heeft op de hoogte van de geldboete als bijkomende straf.

Ten slotte kan er op worden gewezen dat deze benaderingswijze ook op legistiek vlak zijn voordelen heeft. Vooreerst omdat niet voor alle misdrijven afzonderlijk moet worden bepaald dat een

limites fixées par la loi la juste proportionnalité entre l'infraction et la peine infligée (art. 27, al. 1er, 5° du projet).

De même les règles du concours n'entraînent aucune peine disproportionnée en ce qui concerne l'amende. Ces dispositions prévoient le cumul des peines accessoires mais cela n'implique pas que les différentes amendes peuvent être cumulées indéfiniment. Comme cela a été exposé, le critère pour déterminer le montant de l'amende comme peine accessoire est toujours le niveau de la peine principale prononcée. Dans le cadre du concours, une seule peine principale peut être prononcée en telle sorte qu'il n'y a qu'une peine de référence pour déterminer la peine d'amende accessoire applicable. On peut comparer ceci avec les règles qui s'appliquent à la déchéance de certains droits civils et politiques. Là aussi, le critère retenu pour déterminer l'ampleur de la déchéance est le niveau de la peine principale prononcée. On ne peut pas cumuler de façon indéfinie les différentes périodes de déchéance que l'on peut retenir sur la base des niveaux de peine prévus in abstracto pour les infractions qui forment le concours, comme on ne peut le faire davantage pour les montants des amendes. Il est vrai que le cumul demeure possible avec, par exemple, la peine fixée en fonction du profit escompté ou retiré de l'infraction. Il doit être souligné cependant qu'en cas de concours composé de plusieurs faits, les infractions punissables d'une peine de niveau 2 à 5 peuvent être punies d'une peine du niveau immédiatement supérieur, ce qui a aussi une répercussion sur le montant de l'amende comme peine accessoire.

Enfin, il faut aussi constater que cette approche présente des avantages sur le plan légistique. D'abord, parce qu'il ne faudra pas spécifier, pour chacune des infractions séparément, qu'une peine

geldboete kan worden opgelegd en wat de minimum- en maximumhoogte van deze straf is. Daarnaast maakt deze benadering het mogelijk om in de toekomst het strafrecht aan te passen aan de inflatie zonder dat toevlucht moet worden gezocht tot het mechanisme van de opdecimen. Het volstaat dan de bedragen in de artikelen 37, 39, 40, 42 en 54 aan te passen om het gehele strafrecht terug in overeenstemming te brengen met de gewijzigde geldwaarde. Dit maakt dat de leesbaarheid, accuraatheid, coherentie en eenvoud voor de gebruiker van het Strafwetboek ook voor de toekomst kan worden verzekerd wat dit punt betreft.

Thans stelt de rechter het bedrag van de geldboete vrijelijk vast tussen het wettelijke maximumbedrag en minimumbedrag.

In de wettekst is bepaald dat de rechter, indien hij veroordeelt tot een geldboete (of een geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel), bij het bepalen van het bedrag rekening houdt met de elementen die door de beklaagde worden ingeroepen met betrekking tot zijn financiële draagkracht en sociale toestand. Deze regel is zowel van toepassing op beklaagden-natuurlijke personen als op beklaagden-rechtspersonen.¹⁰⁹⁹

Het gaat om de reële financiële draagkracht van de beklaagde, waarover de rechter zich soeverein een oordeel vormt door rekening te houden met diens vermogenstoestand, levensstandaard, inkomsten (al dan niet officieel of niet-aangegeven) en de lasten die als zodanig kunnen resulteren uit de elementen van de zaak.

Het bepalen van de financiële draagkracht van de beklaagde valt onder de feitelijke beoordelingsbevoegdheid van het vonnisgerecht. Nu reeds beschikt de

d'amende à titre de peine accessoire peut être infligée et déterminer quel en est le montant maximum et minimum. De plus, cette approche permet à l'avenir d'adapter le droit pénal à l'inflation sans devoir passer par le mécanisme des décimes additionnels. Il suffira d'adapter les montants prévus aux articles 37, 39, 40 et 54 pour que l'ensemble du droit pénal soit mis en conformité avec la modification de la valeur monétaire. Sur ce point, la lisibilité, la précision, la cohérence et la simplicité seront également assurées à l'avenir pour l'utilisateur.

A l'heure actuelle, le montant de l'amende est fixé librement par le juge entre le montant maximum et celui minimum fixés par la loi.

Il est prévu dans le texte légal que lorsqu'il prononce une peine d'amende (ou une peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction), le juge tient compte, pour la détermination de son montant, des éléments invoqués par le prévenu eu égard à sa capacité financière et à sa situation sociale. Cette règle s'applique tant aux prévenus, personnes physiques, qu'aux prévenus, personnes morales¹¹⁰⁰.

Il s'agit des capacités financières réelles du prévenu appréciées souverainement par le juge en prenant en compte son état de fortune, son niveau de vie, ses revenus, qu'ils soient officiels ou non déclarés, et les charges de celui-ci tels qu'ils peuvent résulter des éléments de la cause

La détermination de la capacité financière du prévenu relève du pouvoir d'appréciation en fait de la juridiction de jugement. Déjà actuellement, le juge

¹⁰⁹⁹ De sociale toestand van de rechtspersoon kan pertinent zijn om de omvang van de vermogensstraf te bepalen.

¹¹⁰⁰ La situation sociale de l'entreprise peut être pertinente pour déterminer le montant de la peine pécuniaire.

rechter, binnen de perken van de wet, over een aanzienlijke beoordelingsbevoegdheid om het quantum van de straffen te bepalen. Bijvoorbeeld wat de verbeurdverklaring betreft, is het Hof van Cassatie van oordeel dat de feitenrechter zich feitelijk soeverein een oordeel vormt over het bedrag van de vermogensvoordelen die gehaald zijn uit het misdrijf.¹¹⁰¹ Het Hof is aldus van oordeel dat de rechter het vermogensvoordeel voortvloeiend uit een misdrijf naar billijkheid kan evalueren; hij kan zich daartoe baseren op de elementen uit het strafdossier waarover hij zich soeverein een oordeel vormt¹¹⁰². In andere materies (zoals voor alimentaties en onderhoudsuitkeringen voor kinderen), zijn hoven en rechtbanken reeds gemachtigd om de financiële draagkracht van personen te bepalen op basis van de verschillende aan hen voorgelegde elementen. Daarom delen de auteurs van het ontwerp niet het standpunt van de Hoge Raad voor de Justitie (advies H.R.J., p. 10) dat de appreciatie van deze criteria talloze bijkomende debatten met zich mee dreigt te brengen. Vandaag reeds moet de rechter de hoogte van de geldboete bepalen binnen het maximum en minimum dat door de wet wordt bepaald en het ontwerp beperkt zich ertoe hem indicaties te geven omtrent het bepalen van de hoogte van de straf. Het criterium van de financiële mogelijkheden en de sociale toestand van de beklaagde is geen bron van ongelijkheid, maar eerder een middel om de 'gelijkheid in het effect van de straf' te herstellen.¹¹⁰³ Met deze criteria wil het ontwerp net tegemoet komen aan de vrees die wordt uitgedrukt door de Hoge Raad voor de Justitie (advies H.R.J.,

dispose, dans les limites fixées par la loi, d'un pouvoir d'appréciation important pour déterminer le quantum des peines. A titre d'exemple, en matière de confiscation, la Cour de cassation considère que le juge du fond apprécie souverainement en fait le montant des avantages patrimoniaux retirés de l'infraction¹¹⁰⁴. Elle considère ainsi que le juge peut évaluer en équité l'avantage patrimonial résultant d'une infraction; il peut se baser à cet effet sur les éléments du dossier pénal qu'il apprécie souverainement¹¹⁰⁵. Dans d'autres matières (telles que les pensions alimentaires et les contributions alimentaires pour les enfants), les cours et tribunaux sont déjà appelés à déterminer les capacités financières de personnes à partir des différents éléments qui leurs sont soumis. Dès lors, les auteurs du projet ne partage pas l'avis du Conseil supérieur de la Justice (avis CSJ, p. 10) qui estime que l'appréciation de ces critères risque d'engendrer de nombreux débats supplémentaires. Déjà actuellement, le juge doit déterminer le taux de l'amende entre le maximum et le minimum fixé par loi et le projet se borne à lui fournir des indications pour la détermination du taux de la peine. Plutôt qu'être source d'inégalité, le critère des capacités financières et de la situation sociale du prévenu entend rétablir « l'égalité dans l'effet de la peine »¹¹⁰⁶. Ils tendent précisément à rencontrer la crainte exprimée par le Conseil supérieur de la Justice (avis CSJ, p. 10) de voir les peines patrimoniales avoir des conséquences négatives, voire dramatiques, à l'égard d'auteurs se

¹¹⁰¹ Cass. 13 april 1999, AR P.98.0898.N, *Pas.* 1999, nr. 204; Cass. 22 oktober 2003, AR P.03.0084.F, *Pas.* 2003, nr. 516; Cass. 10 januari 2012, AR P.11.0938.N, *Pas.* 2012, nr. 18.

¹¹⁰² Cass. 2 maart 2010, AR P.09.1726.N, *Pas.* 2010, nr. 141.

¹¹⁰³ Zie artikel 109 van het Voorontwerp LEGROS.

¹¹⁰⁴ Cass. 13 april 1999, RG P.98.0898.N, *Pas.* 1999, n° 204 ; Cass. 22 octobre 2003, RG P.03.0084.F, *Pas.* 2003, n° 516 ; Cass. 10 janvier 2012, RG P.11.0938.N, *Pas.* 2012, n° 18

¹¹⁰⁵ Cass. 2 mars 2010, RG P.09.1726.N, *Pas.* 2010, n° 141.

¹¹⁰⁶ Voy. l'article 109 de l'avant-projet LEGROS.

p. 10) dat de vermogensstraffen negatieve of zelfs dramatische gevolgen zouden hebben voor de daders die zich in een precaire financiële toestand bevinden.

Het openbaar ministerie en de verdediging kunnen alle relevante elementen in dat opzicht voorleggen. De rechter kan ook de partijen op dat punt ondervragen en hen verzoeken om alle nuttige inlichtingen of documenten mee te delen. Op grond van alle elementen die hem op tegensprekelijke basis zijn voorgelegd, wordt de rechter aldus geacht op dat punt een gemotiveerde uitspraak te doen na een feitelijke soevereine beoordeling.

Overigens wil het ontwerp, in dezelfde geest, de bepaling vermeld in het derde lid van artikel 163 van het Wetboek van Strafvordering opnemen in het Strafwetboek¹¹⁰⁷: dit artikel bepaalt dat de rechter, indien hij een geldboete oplegt, bij het bepalen van het bedrag rekening houdt met de elementen die door de beklaagde worden ingeroepen met betrekking tot zijn sociale toestand. Die bepaling laat de rechter toe een geldboete uit te spreken beneden het wettelijke minimum indien de overtreder eender welk document voorlegt dat zijn precaire financiële toestand bewijst.

Ten slotte kan de rechter, om de goede uitvoering van de straf te garanderen, afbetalingstermijnen toekennen aan de veroordeelde door hem te laten betalen in schijven wanneer de omstandigheden van de zaak zulks rechtvaardigen.¹¹⁰⁹ Zoals reeds aangehaald, is het niet nodig een vervangende straf op te leggen als drukmiddel wanneer de straf gedwongen ten uitvoer kan worden gelegd (met andere woorden tegen of onafhankelijk van de wil van de veroordeelde). Dat is nu reeds zo voor de gevangenisstraf. In die

trouvant dans une situation financière précaire.

Le ministère public et la défense pourront produire tous éléments pertinents à cet égard. Le juge pourra aussi interroger les parties sur ce point et les inviter à communiquer tous renseignements ou documents utiles. Sur la base de l'ensemble des éléments qui lui auront été soumis de façon contradictoire, le juge est ainsi appelé à se prononcer de façon motivée sur ce point au terme d'une appréciation souveraine en fait.

Par ailleurs, dans le même esprit, le projet entend intégrer dans le Code pénal la règle figurant à l'alinéa 3 de l'article 163 du Code d'instruction criminelle¹¹⁰⁸ : cet article dispose que, lorsqu'il inflige une peine d'amende, le juge tient compte, pour la détermination de son montant, des éléments invoqués par le prévenu eu égard à sa situation sociale. Cette disposition autorise le juge à prononcer une peine inférieure au minimum légal, si le contrevenant soumet un document quelconque qui apporte la preuve de sa situation financière précaire.

Enfin, afin de garantir une bonne exécution de la peine, le juge peut accorder au condamné des termes et délais en accordant le fractionnement du paiement de l'amende lorsque les circonstances de la cause le justifient¹¹¹¹. Comme indiqué ci-dessus, lorsque la peine peut faire l'objet d'une exécution forcée (c'est-à-dire d'une exécution contre ou indépendamment de la volonté du condamné), le recours à la menace d'une peine subsidiaire ne s'impose pas. Ainsi en est-il déjà actuellement de

¹¹⁰⁷ Het gaat om een bepaling die betrekking heeft op de vaststelling van de straf, zij valt dus niet onder de strafrechtspleging.

¹¹⁰⁸ Il s'agit d'une disposition qui est relative à la fixation de la peine et qui ne relève donc pas de la procédure pénale.

¹¹⁰⁹ Bepaling ontleend aan artikel 111 van het voorontwerp LEGROS.

¹¹¹¹ Cette règle s'inspire de l'article 111 de l'avant-projet LEGROS.

optiek moet de vervangende gevangenisstraf voor de geldboete worden afgeschaft, om verschillende redenen. Vooreerst kan de geldboete, zonder dat een vervangende straf hoeft te worden opgelegd, gedwongen ten uitvoer worden gelegd door middel van de inbeslagname (en de verkoop) van goederen die eigendom zijn van de veroordeelde (in voorkomend geval kan daartoe met bekwame spoed een SUO (strafrechtelijk uitvoeringsonderzoek) worden verricht). Voorts heeft de vervangende gevangenisstraf haar geloofwaardigheid verloren, aangezien ze niet langer wordt uitgevoerd omdat ze in wezen van korte duur is. Tot slot treft deze vervangende straf in de eerste plaats degenen die over onvoldoende middelen beschikken.¹¹¹⁰

Verbeurdverklaring (artikel 53)

De huidige regeling van de verbeurdverklaring is complex en hybride, zij heeft tal van wetgevende en jurisprudentiële ontwikkelingen doorgemaakt maar is niet altijd coherent.¹¹¹³ De verbeurdverklaring kan de functie van straf, van beveiligingsmaatregel en tot slot van teruggave of herstel vervullen. Het is daarom dat zij in het ontwerp wordt behandeld in artikel 53 (als straf) en in artikel 70 (als beveiligingsmaatregel).

Wanneer de verbeurdverklaring betrekking heeft op het voorwerp van het misdrijf of op de opbrengst ervan, is het vooreerst van belang de omloop van de onwettige zaken (bv. verdovende

l'emprisonnement. Dans cette optique, il y a lieu de supprimer l'emprisonnement subsidiaire pour la peine d'amende et ce, pour plusieurs raisons. D'abord, sans qu'il soit nécessaire de recourir à une peine subsidiaire, l'amende peut faire l'objet d'une exécution forcée par la saisie (et la vente) de biens appartenant au condamné (le cas échéant, une EPE (Enquête pénale d'exécution) peut être diligentée à cette fin). Ensuite, l'emprisonnement subsidiaire a perdu de sa crédibilité dès lors que, par essence de courte durée, il n'est plus exécuté. Enfin, cette peine subsidiaire est appelée à toucher prioritairement ceux qui ne disposent pas de moyens suffisants¹¹¹².

La confiscation (article 53)

Le système actuel de la confiscation est complexe et hybride et a connu des développements législatifs et jurisprudentiels nombreux mais pas toujours cohérents¹¹¹⁴. La confiscation peut remplir la fonction de peine, celle de mesure de sûreté et enfin, celle de restitution ou de réparation. C'est pourquoi elle est traitée dans le projet à l'article 53 (à titre de peine) et à l'article 70 (à titre de mesure de sûreté).

Lorsque la confiscation porte sur l'objet de l'infraction ou son produit, il s'agit, avant tout, de ne plus tolérer la circulation des choses illicites (par exemple, des stupéfiants, de la fausse monnaie).

¹¹¹⁰ Het is of het een of het ander: ofwel is de persoon vermogend en moet worden overgegaan tot de gedwongen tenuitvoerlegging van de geldboete op zijn goederen, ofwel is de persoon onvermogen en heeft de vervangende gevangenisstraf weg van een vrijheidsbeneming wegens schulden.

¹¹¹² De deux choses, l'une: soit la personne est solvable et il y a lieu de procéder à l'exécution forcée de l'amende sur ses biens; soit elle est insolvable et l'emprisonnement subsidiaire s'apparente à un emprisonnement pour dette.

¹¹¹³ Zie J. ROZIE et P. WAETERINCKX, "Actualia verbeurdverklaring (2010-2015): alles stroomt, niets is blijvend", NC 2015, 390 tot 432.

¹¹¹⁴ Voir J. ROZIE et P. WAETERINCKX, "Actualia verbeurdverklaring (2010-2015): alles stroomt, niets is blijvend", NC 2015, 390 à 432.

middelen, vals geld) niet langer te tolereren.

De verbeurdverklaring van het instrument waarmee het misdrijf werd gepleegd moet de delinquent sanctioneren en het risico op recidive verminderen, door hem het gereedschap en de middelen te ontnemen die hij gebruikt heeft voor het plegen van het misdrijf.

Vaak voorgesteld als een straf, heeft de verbeurdverklaring van de vermogensvoordelen die zijn gehaald uit het misdrijf in werkelijkheid tot doel de delinquent het in wezen ongeoorloofd voordeel te ontnemen dat hij uit het misdrijf heeft behaald: het betreft de terugvordering van het verschuldigde bedrag en, in voorkomend geval, de teruggave of toewijzing ervan aan de burgerlijke partij. Het betreft derhalve een maatregel die meer bedoeld is om de delinquent en het slachtoffer in hun oorspronkelijke toestand te herstellen, dan om een straf aan eerstgenoemde op te leggen.

In alle scenario's komt het erop neer dat de delinquent onwettige zaken worden ontnomen, zaken waarvan hij misbruik heeft gemaakt of die hij verworven heeft naar aanleiding van het misdrijf. Daarom wil het ontwerp een reëel karakter toekennen aan de verbeurdverklaring. Indien het de bedoeling is de veroordeelde te bestraffen op financieel vlak, kan de rechter teruggrijpen naar de geldboete of naar de geldstraf, vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf gehaalde voordeel (cf. *infra*).

Het reële karakter van de verbeurdverklaring is gerechtvaardigd vanwege het rechtstreekse verband tussen de zaak vatbaar voor verbeurdverklaring en het plegen van het misdrijf: het voorwerp van het misdrijf, de zaak die gediend heeft tot het plegen ervan, de zaak die ontstaan is door het misdrijf of het rechtstreekse voordeel dat uit het misdrijf is gehaald. Er kan geen sprake van zijn dat

La confiscation de l'instrument avec lequel l'infraction a été commise a pour but de sanctionner le délinquant et de réduire le risque de récidive en le privant des outils et des moyens qu'il a utilisés pour commettre l'infraction.

Présentée souvent comme une peine, la confiscation des avantages patrimoniaux retirés de l'infraction vise, en réalité, à priver le délinquant du bénéfice, par essence, illicite qu'il a retiré de l'infraction : il s'agit de récupérer l'indu et, le cas échéant, de le restituer ou de l'attribuer à la partie civile. Dès lors, il s'agit d'une mesure qui a davantage pour objet de remettre le délinquant et la victime dans leur situation de pristin état que d'infliger au premier une peine.

Dans tous les cas de figure, il s'agit à la base de priver le délinquant de choses qui sont illicites, dont il a fait mauvais usage ou qu'il a acquises à la suite de l'infraction. C'est pourquoi, l'option du projet est de conférer un caractère réel à la confiscation. Si l'objectif est de sanctionner le condamné sur le plan financier, le juge peut recourir alors à l'amende ou à la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction (cf. *infra*).

Le caractère réel de la confiscation se justifie en raison du lien direct entre la chose à confisquer et la commission de l'infraction : soit il s'agit de l'objet de l'infraction, de la chose qui a servi à la commettre, de celle créée par l'infraction ou du bénéfice direct retiré de l'infraction. Il ne peut être question que le délinquant reste en possession de ces objets en telle sorte que la confiscation

de delinquent in het bezit blijft van die voorwerpen en de verbeurdverklaring moet dan ook een verplicht karakter hebben, tenzij een bijzondere bepaling daarvan afwijkt en met inachtneming van de algemene regel dat de veroordeelde niet mag worden onderworpen aan een onredelijk zware straf.

Gelet op het reële karakter van de straf legt de rechter de verbeurdverklaring van de goederen op ten aanzien van alle daders en deelnemers aan het misdrijf. Het Hof van Cassatie heeft geoordeeld dat een dergelijke veroordeling lastens alle daders, mededaders of medeplichtigen kon worden uitgesproken niettegenstaande het algemeen rechtsbeginsel van het persoonlijk karakter van de straf.¹¹¹⁵

De verbeurdverklaring is aldus een bijkomende straf die de rechter moet uitspreken wanneer hij de feiten bewezen verklaart. Wanneer de rechter van oordeel is dat hij een straf van niveau 1 kan uitspreken, kan hij de verbeurdverklaring als hoofdstraf opleggen (cf. *supra*, artikelen 36 en 38).

De ontworpen bepaling herneemt de drie categorieën van zaken die thans in aanmerking komen voor verbeurdverklaring krachtens artikel 42 van het Strafwetboek:

1° van de zaken die het voorwerp van het misdrijf uitmaken, en die welke gediend hebben of bestemd waren tot het plegen van het misdrijf indien zij eigendom zijn van de veroordeelde (omwille van de duidelijkheid wordt de verbeurdverklaring van die twee categorieën van zaken apart weergegeven);

2° van de zaken die uit het misdrijf zijn ontstaan;

3° van de vermogensvoordelen die uit het misdrijf zijn verkregen, van de goederen

doit avoir un caractère obligatoire, sauf si une disposition particulière y déroge et sous la réserve générale de ne pas soumettre le condamné à une peine déraisonnablement lourde.

Vu le caractère réel de la peine, le juge est tenu de prononcer la confiscation des biens en question à l'égard de tous les auteurs et participants à l'infraction. La Cour de cassation a considéré qu'une telle condamnation à charge de tous les auteurs, coauteurs ou complices pouvait être prononcée nonobstant le principe général du droit relatif à la personnalité des peines¹¹¹⁶.

La confiscation est ainsi une peine accessoire que le juge est tenu de prononcer lorsqu'il déclare les faits établis. Lorsque le juge estime pouvoir prononcer une peine de niveau 1, il peut condamner à la confiscation à titre de peine principale (cf. *supra*, articles 36 et 38).

La disposition en projet reprend les trois catégories de choses confiscables actuellement en vertu de l'article 42 du Code pénal :

1° des choses formant l'objet de l'infraction et celles qui ont servi ou qui ont été destinées à la commettre quand la propriété en appartient au condamné (dans un souci de clarté, la confiscation de ces deux catégories de choses est présentée de façon distincte) ;

2° des choses qui ont été créées par l'infraction ;

3° des avantages patrimoniaux tirés de l'infraction, des biens et valeurs qui leur

¹¹¹⁵ Cass. 16 december 2014, AR P.14.1149.N, RW 2015-16, 783.

¹¹¹⁶ Cass. 16 décembre 2014, RG P.14.1149.N, RW 2015-16, 783.

en waarden die in de plaats ervan zijn gesteld en van de inkomsten uit de belegde voordelen.¹¹¹⁷

In antwoord op het advies van de Raad van State ¹¹¹⁹ kan worden gesteld dat in Boek 1 niet langer zal worden gerefereerd aan de verbeurdverklaring van het vermogen in het bezit van een criminele organisatie, waarin reeds voorzien is bij artikel 43*quater*, § 4, van het Strafwetboek. Een specifieke regeling zal worden uitgewerkt in het raam van Boek 2, net zoals dit ook zal geschieden voor de verbeurdverklaring bij witwassen. Een afwijkende regeling m.b.t. de criminele organisatie is noodzakelijk gelet op het feit dat het een feitelijke structuur betreft met een feitelijk vermogen dat *in globo* zal bestaan uit het eigen vermogen van de onderscheiden leden (natuurlijke of rechtspersonen) dat zal samengesteld zijn uit zowel legale als illegale vermogenscomponenten. De verbeurdverklaring van de activa gegenereerd uit illegale activiteiten is reeds gekend onder de noemer van verbeurdverklaring van vermogensvoordelen die uit het misdrijf zijn verkregen. Het afwijkend regime zal dus voorzien in de verbeurdverklaring van de goederen waarover een criminele organisatie beschikt voor zover er een causaal verband kan worden aangetoond met de criminele activiteit ontplooid in het raam van de criminele organisatie.

In meer uitzonderlijke zin kan de verbeurdverklaring het karakter van beveiligingsmaatregel bezitten, wanneer zij tot doel heeft onwettige, gevaarlijke of schadelijke voorwerpen uit de omloop te

ont été substitués et des revenus de ces avantages investis¹¹¹⁸.

En réponse à l'avis du Conseil d'Etat¹¹²⁰, il est proposé de ne plus se référer dans le Livre 1 à la confiscation du patrimoine dont dispose une organisation criminelle, déjà prévue par l'article 43*quater*, § 4, du Code pénal. Une règlement spécifique sera élaborée dans le cadre du Livre 2, comme cela sera également le cas pour la confiscation en cas de blanchiment. Un régime dérogatoire concernant l'organisation criminelle s'impose étant donné qu'il s'agit d'une structure de fait qui dispose d'un patrimoine de fait constitué globalement d'actifs appartenant à ses membres (personnes physiques ou morales) composés de biens tant d'origine légale qu'illégale. La confiscation des actifs provenant des activités illégales est déjà prévue à titre d'avantage patrimonial tiré de l'infraction. Le régime dérogatoire devra donc prévoir la confiscation des biens dont dispose une organisation criminelle et pour lesquels il est établi qu'ils ont été utiles pour contribuer à l'activité criminelle imputée à l'organisation.

De façon plus exceptionnelle, la confiscation peut avoir le caractère de mesure de sûreté, lorsqu'elle vise à retirer de la circulation des objets illicites, dangereux ou nuisibles¹¹²². Comme ces choses ne peuvent être remises en circulation même en cas d'acquiescement,

¹¹¹⁷ Rekening houdend met het reële karakter ervan, is de verbeurdverklaring verplicht, inzonderheid wat betreft het onder 3° vermelde, dat anders de grondslag voor het witwassen vormt.

¹¹¹⁸ Compte tenu du caractère réel de la confiscation, celle-ci est obligatoire notamment pour le 3° qui constitue sinon l'assiette du blanchiment

¹¹¹⁹ Advies Raad van State, nr. 187.

¹¹²⁰ Avis du Conseil d'Etat, n° 187.

¹¹²² Voir F. LUGENTZ et D. VANDERMEERSCH, *Saisie et confiscation en matière pénale*, R.P.D.B., Bruxelles, Bruylant, 2015, 17.

verwijderen.¹¹²¹ Aangezien die zaken niet opnieuw in omloop kunnen worden gebracht, zelfs in geval van vrijspraak, onontvankelijkheid of verval van de strafvordering, bepaalt ontworpen artikel 71 van het voorontwerp dat de rechter ook de verbeurdverklaring van die zaken uitspreekt als beveiligingsmaatregel, los van een veroordeling of zelfs een schuldigverklaring (cf. *infra*).

Gezien het reële karakter van de verbeurdverklaring heeft de straf betrekking op de zaak zelf.¹¹²³

Wel kan het zijn dat de veroordeelde op het tijdstip van de uitvoering van de verbeurdverklaring niet langer in het bezit is van de zaak of haar onttrokken heeft aan het gerecht: daarom wordt voorzien dat de betaling betrekking heeft op het equivalente bedrag van de te verbeurdverklaren goederen. De auteurs van het ontwerp hadden initieel overwogen om in een vervangende straf te voorzien in geval van niet-uitvoering van de verbeurdverklaring. Artikel 433^{terdecies}, derde lid, van het Strafwetboek voorziet reeds in een soortgelijke regeling, inzonderheid dat de verbeurdverklaring kan worden toegepast op de tegenwaarde van de roerende of onroerende goederen waarvan de verbeurdverklaring verplicht is, wanneer die goederen werden vervreemd tussen het tijdstip waarop het misdrijf werd gepleegd

d'irrecevabilité ou d'extinction de l'action publique, l'article 71 de l'avant-projet prévoit que le juge prononce également la confiscation de ces choses à titre de mesure de sûreté indépendamment d'une condamnation ou même d'une déclaration de culpabilité (cf. *infra*).

Comme la confiscation a un caractère réel, la peine porte sur la chose elle-même¹¹²⁴.

Il se peut toutefois qu'au moment de l'exécution de la confiscation, le condamné n'est plus en possession de la chose ou l'a soustraite à la justice : c'est pourquoi il y a lieu de prévoir la condamnation du prévenu au paiement de la contre-valeur des biens confiscables qui ont été mis hors de portée des autorités judiciaires. Les auteurs du projet avaient initialement envisagé que cette condamnation prenne la forme d'une peine subsidiaire en cas de non-exécution de la confiscation. Un régime similaire est déjà prévu par l'article 433^{terdecies}, al. 3, du Code pénal qui prévoit que la confiscation peut être appliquée à la contre-valeur des meubles ou immeubles dont la confiscation est obligatoire, lorsque ces biens ont été aliénés entre la commission de l'infraction et la décision judiciaire définitive¹¹²⁶.

¹¹²¹ Zie F. LUGENTZ et D. VANDERMEERSCH, *Saisie et confiscation en matière pénale*, R.P.D.B., Brussel, Bruylant, 2015, 17.

¹¹²³ In geval van fiscale fraude is de verdoken belasting het vermogensvoordeel dat is gehaald uit het misdrijf. De verbeurdverklaring zal dus betrekking hebben op dat bedrag. Indien die verdoken belasting intussen door de dader van het misdrijf is gestort aan de belastingadministratie, wordt de verbeurdverklaring zonder voorwerp vernietigd, de zaak die bestemd is voor verbeurdverklaring intussen eigendom van de staat is geworden.

¹¹²⁴ En cas de fraude fiscale, l'avantage patrimonial tiré de l'infraction est l'impôt éludé. La confiscation portera donc sur ce montant. Si, entre-temps, cet impôt éludé a été versé par l'auteur de l'infraction à l'administration fiscale, la confiscation deviendra sans objet puisque la chose à confisquer sera entre-temps déjà devenue la propriété de l'Etat.

¹¹²⁶ Un système similaire est appliqué en matière de douanes et accises où le contrevenant est condamné au paiement de la contre-valeur des marchandises fraudées s'il ne les représente pas en vue de leur confiscation (voir Cass. 29 avril 2014, RG P.14.0083.N).

en de definitieve rechterlijke beslissing.¹¹²⁵

Intussen is echter gebleken, naar aanleiding van discussies met de betrokken auteurs, dat de draagwijdte van deze straf leidt tot verwarring. Daarom wordt er voorgesteld om terug te komen op het regime van de verbeurdverklaring bij equivalent, thans voorzien in het artikel 43bis, alinea 2 van het Strafwetboek. Deze bepaling voorziet dat indien de vermogensvoordelen die rechtstreeks uit het misdrijf zijn verkregen, de goederen en waarden die in de plaats ervan zijn gesteld en de inkomsten uit de belegde voordelen niet kunnen worden gevonden in het vermogen van de veroordeelde, de rechter de geldwaarde ervan raamt en de verbeurdverklaring betrekking heeft op een daarmee overeenstemmend bedrag. Deze veroordeling tot betaling van een geldbedrag, uitvoerbaar op het vermogen van de veroordeelde, treedt in de plaats van de rechtstreekse verbeurdverklaring van de vermogensvoordelen of van de vervangingsgoederen die onttrokken zijn aan het gerecht.

Indien er meerdere daders of deelnemers zijn, wordt voorgesteld om een eenvoudige regel toe te passen: enkel degene die over het verbeurdverklaarde goed beschikt of die het heeft onttrokken aan de gerechtelijke overheden, worden veroordeeld tot de betaling van het daarmee overeenstemmend bedrag. Indien niet kan worden achterhaald om wie het gaat, werd ervoor geopteerd om op zoek te gaan naar een eenvoudig systeem: elk van de daders zal worden veroordeeld tot de betaling van een deel van dat bedrag, dat wordt verkregen door het bedrag te delen door het aantal gekende daders of deelnemers. Om onbillijke veroordelingen te voorkomen, kan de rechter indien nodig de voornoemde raming van de geldwaarde verminderen teneinde de veroordeelde

Mais il est apparu, lors des discussions avec les acteurs concernés, que la portée de cette peine suscitait des problèmes de compréhension. Il est, dès lors, proposé de revenir au régime de la confiscation par équivalent prévu actuellement par l'article 43bis, alinéa 2, du Code pénal. Cette disposition prévoit que lorsque les avantages patrimoniaux tirés directement de l'infraction, les biens et valeurs qui leur ont été substitués et les revenus de ces avantages investis ne peuvent être trouvés dans le patrimoine du condamné, le juge procédera à leur évaluation monétaire et la confiscation portera sur une somme d'argent qui leur sera équivalente. Cette condamnation au paiement d'une somme d'argent, exécutable sur le patrimoine du condamné, se substitue à la confiscation directe des avantages patrimoniaux ou des biens de remplacement qui ont été placés hors de portée de la justice.

En cas de pluralité d'auteurs ou de participants, il est proposé d'appliquer une règle simple : celui qui a disposé du bien confisqué ou qui l'a placé hors de portée des autorités judiciaires sera seul condamné au paiement de cette somme d'argent équivalente. Si cette personne ne peut être déterminée, l'option a été prise de trouver un système simple : chacun des auteurs sera condamné à une quote-part de cette somme obtenue en la divisant pour le nombre d'auteurs ou de participants connus. Afin d'éviter des condamnations iniques, le juge peut diminuer au besoin l'évaluation monétaire visée ci-dessus afin de ne pas soumettre le condamné à une peine déraisonnablement lourde (cf. infra).

¹¹²⁵ Een soortgelijk systeem wordt toegepast voor aangelegenheden inzake douane en accijnzen, waarbij de overtreder veroordeeld wordt tot de betaling van de tegenwaarde van de frauduleuze producten indien hij ze niet voorlegt met het oog op de verbeurdverklaring ervan (zie Cass. 29 april 2014, AR P.14.0083.N).

niet te onderwerpen aan een onredelijk zware straf (cf. infra).

Voor het bepalen van het bedrag van de vermogensvoordelen of hun equivalent, kan worden verwezen naar de rechtspraak van het Hof van Cassatie ter zake, die het brutoresultaat, en niet het netto voordeel dat door het misdrijf wordt voortgebracht, weerhoudt voor de bepaling van het bedrag van de vermogensvoordelen. Indien echter de verbeurdverklaring van het brutobedrag onredelijk lijkt, kan (en moet zelfs) de rechter dit bedrag verminderen overeenkomstig §6 van de ontworpen bepaling door in voorkomend geval de verbeurdverklaring te herleiden tot het nettobedrag van de vermogensvoordelen.

Om buitensporige veroordelingen te voorkomen¹¹²⁷, is een bijzondere regeling van toepassing op de verbeurdverklaring van onroerende goederen die gediend hebben of bestemd waren tot het plegen van het misdrijf. Overeenkomstig de rechtspraak van het Hof van Cassatie¹¹²⁸ wordt zij enkel bevolen in de gevallen waarin de wet voorziet¹¹²⁹

Pour la détermination du montant des avantages patrimoniaux ou de leur équivalent, il y a lieu de se référer à la jurisprudence de la Cour de cassation en la matière, qui retient notamment le produit brut et non le bénéfice net engrangé par l'infraction pour la fixation du montant desdits avantages patrimoniaux. Mais si la confiscation du montant brut apparaît déraisonnable, le juge peut (et même doit) diminuer ce montant conformément au § 6 de la disposition en projet, le cas échéant en réduisant la confiscation au montant net des avantages patrimoniaux.

Afin d'éviter des condamnations excessives¹¹³⁰, un régime particulier s'applique à la confiscation de biens immobiliers qui ont servi ou qui ont été destinés à commettre l'infraction. Conformément à la jurisprudence de la Cour de cassation¹¹³¹, elle ne sera ordonnée que dans les cas où la loi le prévoit¹¹³².

¹¹²⁷ Voorkomen moet worden dat de enkele omstandigheid dat een onroerend goed beschutting zou hebben geboden aan het plegen van het misdrijf en daarvoor werd gebruikt, uitmondt in een systematische verbeurdverklaring van dat goed.

¹¹²⁸ Cass. 27 mei 2009, AR P.09.0240.F, *Pas.* 2009, nr. 352, strijdige concl. advocaat-generaal D. VANDERMEERSCH, *RDPC* 2012, 889, noot A. VERHEYLESONNE, "Le point sur les possibilités de saisie et de confiscation d'immeubles en matière pénale", *RW* 2010-11, 572, noot T. VANDROMME; *contra*, Cass. 3 mei 2006, AR P.06.0220.F, *Pas.* 2006, nr. 254, concl. advocaat-generaal D. VANDERMEERSCH; KI Brussel 11 juni 2008, *RDPC* 2008, 1254; F. LUGENTZ, "Saisie et confiscation par équivalent d'avantages patrimoniaux tirés directement des infractions et d'immeubles : pour un régime enfin cohérent ?", *RDPC* 2012, blz. 847 e.v.

¹¹²⁹ Wat betreft de gevallen waarin de wet thans voorziet, kan worden verwezen naar artikel 382ter van het Strafwetboek (pooierschap en het houden van een huis van ontucht), de artikelen 433novies en 433terdecies van het Strafwetboek (mensenhandel en huisjesmelkerij) en artikel 77sexies van de vreemdelingenwet van 15 december 1980 (mensensmokkel).

¹¹³⁰ Il y a lieu d'éviter que la seule circonstance qu'un immeuble ait abrité la commission de l'infraction et a été utilisé à cette fin, ne débouche sur une confiscation systématique de ce bien.

¹¹³¹ Cass. 27 mai 2009, RG P.09.0240.F, *Pas.* 2009, n° 352, concl. contraires avocat général D. VANDERMEERSCH, *Rev.dr.pén.crim.* 2012, 889, note A. VERHEYLESONNE, « Le point sur les possibilités de saisie et de confiscation d'immeubles en matière pénale », *RW* 2010-11, 572, note T. VANDROMME; *contra*, Cass. 3 mai 2006, RG P.06.0220.F, *Pas.* 2006, n° 254, concl. avocat général D. VANDERMEERSCH; Bruxelles (mis.acc.) 11 juin 2008, *Rev.dr.pén.crim.* 2008, 1254; F. LUGENTZ, « Saisie et confiscation par équivalent d'avantages patrimoniaux tirés directement des infractions et d'immeubles : pour un régime enfin cohérent ? », *Rev.dr.pén.crim.* 2012, 847 et s.

¹¹³² Parmi les cas prévus actuellement par la loi, citons l'article 382ter du Code pénal (proxénétisme et tenue de maison de débauche), les articles 433novies et 433terdecies du Code pénal (traite des êtres humains et marchands de sommeil) et l'article 77sexies de la loi du 15 décembre 1980 sur les étrangers (trafic d'êtres humains).

Daarom houden de auteurs rekening met de pertinente vaststellingen van het COIV met betrekking tot “het kantoor der hypotheek”. Deze termen werden opgeheven bij wet van 11 juli 2018 in het kader van de integratie van de hypotheekkantoren in de Administratie Rechtszekerheid van de Algemene Administratie van de Patrimoniumdocumentatie van de Federale Overheidsdienst Financiën en van de nieuwe organisatie- en bevoegdheidsverdeling binnen de Administratie Rechtszekerheid. Zoals dit thans reeds het geval is, wordt er voorzien dat de verbeurdverklaring van onroerende goederen enkel kan gebeuren op schriftelijke vordering van het openbaar ministerie. Wanneer zij niet wordt voorafgegaan door een onroerend strafrechtelijk beslag van het goed, wordt deze vordering gratis overgeschreven bij de Algemene Administratie van de Patrimoniumdocumentatie van waar het goed gelegen is.¹¹³³ Deze regel heeft betrekking op alle vormen van onroerende verbeurdverklaring, zowel de onroerende goederen die gediend hebben als instrument van het misdrijf, als de onroerende goederen waarin de illegale vermogensvoordelen werden geïnvesteerd als deze waarop het witwassen betrekking heeft.

Tot slot herneemt het ontwerp de regeling van de gedeelde bewijslast, ingesteld bij artikel 43*quater* van het Strafwetboek, zij het vereenvoudigd. Deze bepaling is enkel van toepassing op de vermogensvoordelen die uit enig misdrijf zijn gehaald en strekt zich niet uit tot die welke afkomstig zijn uit soortelijke misdrijven. In tegenstelling tot wat kon worden beweerd, gaat het niet om een regeling inzake omkering van de bewijslast. Het openbaar ministerie moet immers het bewijs leveren van het bestaan

Par ailleurs, les auteurs adoptent les observations pertinentes de l’OCSC à propos du « bureau des hypothèques ». Ces termes ont été abandonnés par la loi du 11 juillet 2018 dans le cadre de l’intégration des bureaux des hypothèques au sein de l’Administration Sécurité juridique de l’Administration générale de la Documentation patrimoniale du Service public fédéral Finances et des nouvelles organisations et répartitions des compétences au sein de l’Administration Sécurité juridique. Comme c’est déjà le cas actuellement, il est prévu que la confiscation de biens immobiliers ne peut avoir lieu que sur réquisition écrite du ministère public et que lorsqu’elle n’a pas été précédée d’une saisie immobilière pénale du bien, cette réquisition est transcrite gratuitement à l’Administration générale de la Documentation patrimoniale de la situation du bien¹¹³⁴. Cette règle s’applique à toutes les confiscations d’immeuble que ce soit celles en tant qu’instruments de l’infraction ou celles des immeubles dans lesquels les avantages patrimoniaux ont été investis ou sur lesquels portent le blanchiment.

Ensuite, le projet reprend le régime de partage de la preuve institué par l’article 43*quater* du Code pénal tout en le simplifiant. Cette règle ne s’applique qu’aux avantages patrimoniaux tirés de toute infraction et ne s’étend pas à ceux provenant d’infractions similaires. Contrairement à ce qui a pu être affirmé, il ne s’agit pas d’un régime de renversement de la charge de la preuve. En effet, le ministère public est tenu d’apporter la preuve de l’existence d’un

¹¹³³ De sancie van niet-ontvankelijkheid bij niet-naleving van deze formaliteit wordt niet langer weerhouden, aangezien het louter een vraag betreft van tegenwerpbaarheid aan derden.

¹¹³⁴ La sanction d’irrecevabilité attachée au non-respect de cette formalité n’est plus retenue car il s’agit uniquement d’une question d’opposabilité aux tiers.

van een tijdelijke of blijvende aangroei van het vermogen en de bestedingen van de veroordeelde in de incriminatieperiode, die niet verklaard kunnen worden uit de inkomsten van de veroordeelde en waarvoor geen andere verklaring lijkt te bestaan dan het feit dat zij afkomstig zijn van het misdrijf dat bewezen is verklaard. Om dat bewijs te ontkrachten volstaat het dat de veroordeelde aannemelijk maakt dat de activa die aan de basis liggen van die aangroei of die de bestedingen financieren niet voortkomen uit de feiten waarvoor hij veroordeeld wordt.

In vergelijking met de formulering van het huidige artikel 43^{quater}, §3, tweede lid, worden de woorden “op regelmatige wijze” vervangen door de woorden “op tegensprekelijke wijze” om deze te conformeren aan de regels omtrent de toelaatbaarheid van het bewijs zoals opgenomen in artikel 32 Voorafgaande Titel Wetboek van Strafvordering (de Antigootest).

Teneinde rekening te houden met het arrest van het Grondwettelijk Hof van 9 februari 2017 (nr. 12/2017) en het advies van de Raad van State hieromtrent (advies Raad van State, nr. 186), wordt in algemene termen bepaald dat de rechter indien nodig de verbeurdverklaring van de zaken die hebben gediend of waren bestemd tot het plegen van het misdrijf, alsook het bedrag van de vermogensvoordelen die uit het misdrijf zijn verkregen of het bedrag van de verbeurdverklaring bij equivalent vermindert teneinde de veroordeelde niet aan een onredelijk zware straf te onderwerpen.¹¹³⁵ De doelstellingen van de straf verzetten er zich inderdaad tegen dat een onredelijk zware straf, welke deze ook moge zijn, wordt uitgesproken lastens de beklaagde.

accroissement temporaire ou constant du patrimoine et des dépenses du condamné durant la période infractionnelle qui ne s’expliquent pas par les revenus officiels du condamné et qui ne paraissent pas avoir d’autre explication que le fait qu’ils proviennent de l’infraction déclarée établie. Pour contrer cette preuve, il suffit que le condamné rende plausible que les avoirs à l’origine de cet accroissement ou finançant les dépenses ne découlent pas des faits pour lesquels il est condamné.

Par rapport à la formulation reprise à l’article 43^{quater}, §3, alinéa 2, les termes « de manière régulière » ont été remplacés par les termes « de manière contradictoire » afin de se conformer à la règle en matière d’admissibilité de la preuve reprise à l’article 32 du titre préliminaire du Code de procédure pénale (test Antigone).

Afin de prendre en compte l’enseignement de l’arrêt de la Cour constitutionnelle du 9 février 2017 (n° 12/2017) et l’avis du Conseil d’Etat à cet égard (avis du Conseil d’Etat, n° 186), il est prévu, de façon générale, que le juge diminue au besoin la confiscation des choses qui ont servi ou qui ont été destinées à commettre l’infraction, le montant des avantages patrimoniaux tirés de l’infraction ou le montant de la confiscation par équivalent afin de ne pas soumettre le condamné à une peine déraisonnablement lourde.¹¹³⁶ En effet, les objectifs assignés à la peine s’opposent à ce qu’une peine déraisonnablement lourde, quelle qu’elle soit, puisse être prononcée à charge d’un prévenu.

¹¹³⁵ Zie J. ROZIE, “De verbeurdverklaring van het instrument van het misdrijf: een noodzakelijk kwaad of een onevenredige straf?”, NC 2017, 255-268.

¹¹³⁶ Voir J. ROZIE, “De verbeurdverklaring van het instrument van het misdrijf: een noodzakelijk kwaad of een onevenredige straf?”, N.C., 2017, 255-268.

Behoudens andersluidende wettelijke bepaling, worden de verbeurdverklaarde zaken aan de Schatkist toegekend. De teruggave of de toekenning van de verbeurdverklaarde zaak aan de burgerlijke partij wordt geregeld in artikel 67. De niet-teruggave om veiligheidsredenen (verbeurdverklaring als beveiligingsmaatregel) wordt geregeld door artikel 70.

Om de legitieme rechten van derden op de verbeurdverklaarde zaak¹¹³⁷ te vrijwaren, kunnen zij dat recht laten gelden binnen een termijn en volgens de modaliteiten bepaald door de Koning. Die rechten worden thans geregeld bij koninklijk besluit van 9 augustus 1991 tot vaststelling van de termijn waarbinnen en de wijze waarop een rechtsmiddel kan worden aangewend door derden die beweren recht te hebben op een verbeurdverklaarde zaak. Hierbij moet ook artikel 5ter Voorafgaande Titel Wetboek van Strafvordering in herinnering worden gebracht, die ook voorziet in een mogelijkheid voor derden om tussen te komen voor de strafrechter.

Verruimde verbeurdverklaring (artikel 54)

De initiële tekst voorgesteld door de Commissie tot hervorming van het strafrecht had de verruimde verbeurdverklaring niet hernomen¹¹³⁹ vanuit de overweging dat deze straf moeilijk verzoenbaar is met het vermoeden van onschuld.

Niettemin is het van essentieel belang om in ons wettelijk arsenaal een mechanisme

Sauf si la loi en dispose autrement, les choses confisquées sont attribuées au trésor public. La question de la restitution ou de l'attribution de la chose confisquée à la partie civile est réglée à l'article 67. La non-restitution pour des motifs de sécurité (confiscation à titre de mesure de sûreté) est réglée par l'article 70.

Afin de sauvegarder les droits légitimes des tiers sur la chose confisquée¹¹³⁸, ceux-ci peuvent faire valoir ce droit dans un délai et suivant les modalités déterminés par le Roi. Ces droits sont actuellement réglés par l'arrêté royal du 9 août 1991 réglant le délai et les modalités du recours de tiers prétendant droit sur une chose confisquée. Il convient également de rappeler que l'article 5ter du titre préliminaire du Code de procédure pénale prévoit également la possibilité pour ce tiers d'intervenir devant le juge pénal.

La confiscation élargie (article 54)

Le texte original proposé par la Commission de réforme du droit pénal n'avait pas repris la confiscation spéciale élargie¹¹⁵⁰ considérant que cette peine était peu compatible avec le principe de la présomption d'innocence.

Cependant il apparaît indispensable pour que la Belgique puisse continuer à se conformer à ses obligations européennes,

¹¹³⁷ Indien de verbeurdverklaring ook het karakter van een beveiligingsmaatregel heeft kan een derde, in principe, zijn 'legitieme' rechten op de verbeurdverklaarde zaak niet doen gelden.

¹¹³⁸ Si la confiscation a également le caractère d'une mesure de sûreté, le tiers ne pourra pas, en principe, faire valoir des droits « légitimes » sur la chose confisquée.

¹¹³⁹ Huidig Strafwetboek, artikel 43^{quater}.

¹¹⁵⁰ CP actuel, article 43^{quater}.

van verruimde verbeurdverklaring te behouden opdat België zou kunnen blijven voldoen aan zijn Europese verplichtingen, in casu aan de richtlijn, en specifiek aan de artikelen 3 en 5 ervan¹¹⁴⁰. Tijdens zijn hoorzitting betreurde de directeur van het COIV de schrapping van de verruimde verbeurdverklaring uit het ontworpen Strafwetboek eveneens, waarbij hij evenwel de noodzaak om ze te vereenvoudigen benadrukte.

Indien de verruimde verbeurdverklaring niet wordt overgenomen in het ontworpen Strafwetboek, zou België worden blootgesteld aan een procedure van inbreuk op de richtlijn vanwege de Europese Commissie.

In artikel 5.1. van de richtlijn is namelijk het volgende bepaald inzake verruimde verbeurdverklaring:

“De lidstaten nemen de nodige maatregelen om de volledige of gedeeltelijke confiscatie mogelijk te maken van voorwerpen die toebehoren aan een persoon die is veroordeeld wegens een strafbaar feit dat al dan niet rechtstreeks economisch voordeel kan opleveren, indien een rechter, gezien de omstandigheden, met name bepaalde feiten en het beschikbare bewijsmateriaal, bijvoorbeeld het gegeven dat de waarde van de voorwerpen niet in verhouding staat tot het legale inkomen van de veroordeelde, ervan overtuigd is dat de bedoelde voorwerpen uit criminele gedragingen zijn verkregen.”

De nieuwe geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel¹¹⁴¹, die behouden blijft, kan artikel 43^{quater} van het huidige

en l'occurrence à la directive, spécialement à ses articles 3 et 5 ¹¹⁵¹, de maintenir dans notre arsenal législatif un mécanisme de confiscation élargie. Lors de son audition, le Directeur de l'OCSC a également déploré la suppression dans le Code pénal en projet de la confiscation élargie, tout en affirmant la nécessité de la simplifier.

Ne pas reprendre la confiscation élargie dans le CP en projet exposerait la Belgique à une procédure d'infraction à la directive de la part de la Commission européenne.

L'article 5.1. de la directive dispose en effet ce qui suit en matière de confiscation élargie.

« Les États membres adoptent les mesures nécessaires pour permettre la confiscation de tout ou partie des biens appartenant à une personne reconnue coupable d'une infraction pénale susceptible de donner lieu, directement ou indirectement, à un avantage économique, lorsqu'une juridiction, sur la base des circonstances de l'affaire, y compris les éléments factuels concrets et les éléments de preuve disponibles, tels que le fait que la valeur des biens est disproportionnée par rapport aux revenus légaux de la personne condamnée, est convaincue que les biens en question proviennent d'activités criminelles. ».

La nouvelle peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction¹¹⁵², qui est maintenue, ne peut pas remplacer l'article 43^{quater} du

¹¹⁴⁰ De artikelen 3 en 5.2. van de richtlijn bevatten een lijst van Europese instrumenten waarop ze van toepassing is.

¹¹⁴¹ Gedr. St., Kamer, nr. 55-0417/001, blz. 170, noot 499.

¹¹⁵¹ Les articles 3 et 5.2. de la directive contiennent une liste d'instruments européens auxquels celle-ci s'applique.

¹¹⁵² Doc. parl., Chambre, n°55-0417/001, p. 170, note 499.

Strafwetboek niet vervangen om te beantwoorden aan de vereisten van de richtlijn, precies omdat ze geen verbeurdverklaring inhoudt.

Artikel 54, nieuw, van het ontworpen Strafwetboek strekt dus tot het herstel van de verruimde verbeurdverklaring, rechtstreeks of bij equivalent.

Er werd van de gelegenheid gebruikgemaakt om de lijst in artikel 43^{quater} van het huidige Strafwetboek zoveel mogelijk bij te werken, teneinde de leesbaarheid en bijgevolg de toepasbaarheid ervan te verbeteren.

In diezelfde zin werd gepoogd de inhoudelijke regels van de verruimde verbeurdverklaring te vereenvoudigen.

Vanuit het oogpunt van de wetgevingstechniek leek het verstandig om een artikel te wijden aan alle regels die toepasbaar zijn in het geval van een verruimde verbeurdverklaring, met inzonderheid de verbeurdverklaring bij equivalent, de veralgemeende bevoegdheid van de rechter om de verbeurdverklaring te matigen, de bescherming van de rechten van derden en de bestemming van de verbeurdverklaarde goederen.

Dat gezegd zijnde, wil de wetgever een zo ruim mogelijke waaier aan mogelijkheden ter beschikking stellen van het strafrecht om ervoor te zorgen dat misdadig loont. In dat verband is de verruimde verbeurdverklaring niet onverenigbaar met de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel¹¹⁴².

Strengheid aan de dag leggen, is op zich niet ongrondwettig.

Code pénal actuel pour satisfaire aux exigences de la directive parce que précisément elle ne constitue pas une confiscation.

L'objet de l'article 54, nouveau, du Code pénal en projet consiste donc en le rétablissement de la confiscation élargie, directe ou par équivalent.

Il a été profité de l'occasion pour toiletter, tant que faire se peut, la liste de l'article 43^{quater} du Code pénal actuel, afin d'améliorer sa lisibilité et partant son applicabilité.

Dans le même ordre d'idées, il a été tenté de simplifier les règles de fond de la confiscation élargie.

Du point de vue de la technique législative, il a paru judicieux de réserver un article contenant toutes les règles susceptibles de s'appliquer en cas de confiscation élargie avec notamment la confiscation par équivalent, le pouvoir généralisé du juge de modérer la confiscation, la protection des droits des tiers et la destination des biens confisqués.

Cela étant, le législateur souhaite mettre à la disposition de la justice répressive le plus large éventail possible de possibilités pour faire en sorte que le crime ne paie pas. A cet égard, la confiscation élargie n'est pas incompatible avec la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction¹¹⁵³.

Faire preuve de sévérité n'est pas en soi anticonstitutionnel.

¹¹⁴² Bepaald in artikel 53 van het ontworpen Strafwetboek, dat artikel 55, nieuw, van het ontworpen Strafwetboek zal worden.

¹¹⁵³ Prévues à l'article 53 du CP en projet, qui deviendra l'article 55, nouveau, du CP en projet.

In dit geval is het algemeen rechtsbeginsel ‘non bis in idem’¹¹⁴³ niet van toepassing op een eventuele, gedeeltelijke of volledige, cumulatieve van de bijzondere verbeurdverklaring van de primaire vermogensvoordelen en de daaruit voortvloeiende voortbrengselen, de verruimde bijzondere verbeurdverklaring van de verdere vermogensvoordelen en de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel.

Voor de toepassing van het ‘non bis in idem’-beginsel dienen de volgende cumulatieve voorwaarden te zijn vervuld. Het gaat ten eerste om het bestaan van twee strafprocedures voor hetzelfde misdrijf en ten tweede om een herhaling van de vervolgingen, wat impliceert dat de eerste beslissing definitief is en dat de tweede procedure nieuw is en niet tot de wettelijke uitzonderingen behoort¹¹⁴⁴.

Hieronder wordt achtereenvolgens nader ingegaan op die constitutieve bestanddelen.

1/ Een strafprocedure en/of sancties van strafrechtelijke aard¹¹⁴⁵

En l’occurrence, le principe général de droit non bis in idem¹¹⁵⁴ n’est pas applicable à un éventuel cumul, partiel ou total, de la confiscation spéciale des avantages patrimoniaux primaires et de leurs avatars, de la confiscation spéciale élargie des avantages patrimoniaux supplémentaires et de la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l’infraction.

L’application du principe non bis in idem requiert la réunion des conditions cumulatives suivantes. Il s’agit, d’une part, de l’existence de deux procédures de nature pénale qui visent la même infraction et, d’autre part, d’une répétition des poursuites, ce qui implique que la première décision soit définitive et que la seconde procédure soit nouvelle et ne relève pas des exceptions prévues par la loi¹¹⁵⁵.

Examinons tour à tour ces éléments constitutifs.

1/ Une procédure de nature répressive et/ou des sanctions à caractère pénal¹¹⁵⁶

¹¹⁴³ Artikel 14, lid 7, van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten;

Artikel 1 van Protocol Nr. 7 bij het Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden;

Artikel 54 van de Schengenuitvoeringsovereenkomst;

Artikel 50 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

¹¹⁴⁴ FALQUE, G. en MICHIELS, O., Le principe non bis in idem : quand le droit belge intègre les soubresauts du droit européen, Actualités en droit pénal et en procédure pénale, Commission Université-Palais, Université de Liège, volume 194, Luik, Anthemis, 2019, blz. 330 en 331, nr. 10 en noot 27.

¹¹⁴⁵ FALQUE, G. en MICHIELS, O., Le principe non bis in idem : quand le droit belge intègre les soubresauts du droit européen, Actualités en droit pénal et en procédure pénale, Commission Université-Palais, Université de Liège, volume 194, Luik, Anthemis, 2019, blz. 331 tot 333, nrs 11 tot 14.

¹¹⁵⁴ Article 14, § 7, du Pacte international relatif aux droits civils et politiques ;

Article 41 du Protocole n°7 additionnel à la Convention européenne des droits de l’homme et des libertés fondamentales ;

Article 54 de la Convention d’application de l’Accord de Schengen ;

Article 50 de la Charte des droits fondamentaux de l’Union européenne.

¹¹⁵⁵ FALQUE G. et MICHIELS O., Le principe non bis in idem : quand le droit belge intègre les soubresauts du droit européen, Actualités en droit pénal et en procédure pénale, Commission Université-Palais, Université de Liège, volume 194, Liège, Anthemis, 2019, pp. 330 et 331, n° 10 et note 27.

¹¹⁵⁶ FALQUE G. et MICHIELS O., Le principe non bis in idem : quand le droit belge intègre les soubresauts du droit européen, Actualités en droit pénal et en procédure pénale, Commission Université-Palais, Université de Liège, volume 194, Liège, Anthemis, 2019, pp. 331 à 333, n°s 11 à 14.

Er wordt toepassing gemaakt van de Engel-criteria¹¹⁴⁶, die herhaaldelijk werden bevestigd: het gaat om de kwalificatie, de aard van het misdrijf in het nationale recht en de graad van ernst van de sanctie. De laatste twee criteria zijn alternatief en niet noodzakelijkerwijs cumulatief.

2/ Een overeenstemming in de feiten die leidt tot dubbele vervolgingen: de 'idem'
Aan de oorsprong van het tweede misdrijf moeten identieke feiten liggen of feiten die in wezen dezelfde zijn. De feiten moeten dus een geheel van concrete feitelijke omstandigheden vormen die dezelfde verwikkeling inhouden en die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn in tijd en ruimte¹¹⁴⁷.

3/ Een dualiteit van vervolgingen en veroordelingen: de 'bis'

Dit impliceert drie onderscheiden garanties: niemand mag tweemaal voor dezelfde feiten worden vervolgd, berecht of gestraft¹¹⁴⁸. Voorts moet er een in kracht van gewijsde getreden beslissing ten gronde over de vervolgingen zijn gewezen, wat van het grootste belang is¹¹⁴⁹. Een beslissing is in kracht van gewijsde getreden wanneer daartegen geen gewoon beroep, verzet of hoger

Il est fait application des critères Engel¹¹⁵⁷, confirmés à maintes reprises : il s'agit de la qualification, de la nature de l'infraction en droit interne et le degré de gravité de la sanction. Les deux derniers critères sont alternatifs et pas nécessairement cumulatifs.

2/ Une identité dans les faits entraînant les doubles poursuites : l' 'idem'

La seconde infraction doit avoir pour origine des faits identiques ou des faits qui sont en substance les mêmes. Les faits doivent donc constituer un ensemble de circonstances factuelles concrètes impliquant le même enchevêtrement et indissociablement liés entre elles dans le temps et dans l'espace¹¹⁵⁸.

3/ Une dualité de poursuites et de condamnations : le 'bis'

Elle implique trois garanties distinctes : nul ne peut être poursuivi, jugé ou puni deux fois pour les mêmes faits¹¹⁵⁹. Par ailleurs, et c'est capital, il faut impérativement qu'une décision coulée en force de chose jugée statuant sur le fond sur les poursuites ait été rendue¹¹⁶⁰. Rappelons qu'une décision est coulée en force de chose jugée lorsqu'elle n'est plus susceptible de faire l'objet de recours

¹¹⁴⁶ EHRM, uitspraak in de zaak Engel v. Nederland van 8 juni 1976.

¹¹⁴⁷ FALQUE, G. en MICHIELS, O., Le principe non bis in idem : quand le droit belge intègre les soubresauts du droit européen, Actualités en droit pénal et en procédure pénale, Commission Université-Palais, Université de Liège, volume 194, Luik, Anthemis, 2019, blz. 333 en 344, nrs 15 tot 17; EHRM, uitspraak in de zaak Zolotoukhine v. Rusland van 10 februari 2009.

¹¹⁴⁸ FALQUE, G. en MICHIELS, O., Le principe non bis in idem : quand le droit belge intègre les soubresauts du droit européen, Actualités en droit pénal et en procédure pénale, Commission Université-Palais, Université de Liège, volume 194, Luik, Anthemis, 2019, blz. 335, nrs 19 en 20.

¹¹⁴⁹ FALQUE, G. en MICHIELS, O., Le principe non bis in idem : quand le droit belge intègre les soubresauts du droit européen, Actualités en droit pénal et en procédure pénale, Commission Université-Palais, Université de Liège, volume 194, Luik, Anthemis, 2019, blz. 335 en 336, nr. 21.

¹¹⁵⁷ CEDH, arrêt Engel c. Pays-Bas, du 8 juin 1976.

¹¹⁵⁸ FALQUE G. et MICHIELS O., Le principe non bis in idem : quand le droit belge intègre les soubresauts du droit européen, Actualités en droit pénal et en procédure pénale, Commission Université-Palais, Université de Liège, volume 194, Liège, Anthemis, 2019, pp. 333 et 344, n°s 15 à 17 ; CEDH, arrêt Zolotoukhine c. Russie, du 10 février 2009.

¹¹⁵⁹ FALQUE G. et MICHIELS O., Le principe non bis in idem : quand le droit belge intègre les soubresauts du droit européen, Actualités en droit pénal et en procédure pénale, Commission Université-Palais, Université de Liège, volume 194, Liège, Anthemis, 2019, p. 335, n°s 19 et 20.

¹¹⁶⁰ FALQUE G. et MICHIELS O., Le principe non bis in idem : quand le droit belge intègre les soubresauts du droit européen, Actualités en droit pénal et en procédure pénale, Commission Université-Palais, Université de Liège, volume 194, Liège, Anthemis, 2019, pp. 335 et 336, n° 21.

beroep, noch cassatieberoep meer mogelijk is.

Wat zou er gebeuren in het geval van een eventuele, gedeeltelijke of volledige, cumulatie van de bijzondere verbeurdverklaring van de primaire vermogensvoordelen en de daaruit voortvloeiende voortbrengselen, de verruimde bijzondere verbeurdverklaring van de verdere vermogensvoordelen en de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel?

Ook al zijn de eerste twee criteria die vereist zijn voor de toepassing van het 'non bis in idem'-beginsel wel degelijk aanwezig, geldt dat niet voor het derde criterium, de 'bis'. Het gaat namelijk om drie verschillende sancties: de ene is een bijzondere verbeurdverklaring van de primaire vermogensvoordelen en de daaruit voortvloeiende voortbrengselen, de andere een verruimde bijzondere verbeurdverklaring van de verdere vermogensvoordelen, die beide reeds bestaan in het huidige Strafwetboek, en de laatste is een autonome geldstraf. Er is bovendien geen in kracht van gewijsde getreden beslissing, aangezien het gaat om een waaier aan sancties die ter beschikking van de strafrechtbank worden gesteld in dezelfde procedure, ondersteund door de motivatie dat misdaad niet loont.

Het 'non bis in idem'-beginsel is bijgevolg niet van toepassing in de besproken situatie.

Paragraaf 1: toepassingsgebied

De lijst biedt een limitatieve opsomming van de gevallen van toepassing van de verruimde verbeurdverklaring, die

ordinaire, soit l'opposition et l'appel, ni de pourvoi en cassation.

Que se passerait-il en cas de cumul éventuel, partiel ou total, de la confiscation spéciale des avantages patrimoniaux primaires et de leurs avatars, de la confiscation spéciale élargie des avantages patrimoniaux supplémentaires et la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction ?

Si les deux premiers critères requis pour l'application du principe non bis in idem sont bien présents, il n'en va pas de même pour le troisième, à savoir le bis. Il s'agit en effet de trois sanctions différentes : l'une est une confiscation spéciale des avantages patrimoniaux primaires et de leurs avatars, l'autre une confiscation spéciale élargie des avantages patrimoniaux supplémentaires, toutes deux déjà existantes dans le Code pénal actuel, et la dernière est une peine pécuniaire autonome. Il n'y a en outre pas de décision coulée en force de chose jugée puisqu'il s'agit d'un éventail de sanctions mises à la disposition de la juridiction répressive dans une même procédure, soutenue par la motivation que le crime ne paye pas.

En conséquence, le principe non bis in idem n'est pas applicable dans le cas de figure envisagé.

Le paragraphe 1er : le champ d'application

La liste énumère limitativement les cas d'application de la confiscation élargie, qui reste facultative et qui est prononcée

facultatief blijft en wordt uitgesproken op schriftelijke vordering van de procureur des Konings.

De facultatieve aard is een evenredigheidselement van artikel 54, nieuw, van het ontworpen Strafwetboek.

De schriftelijke vordering van de procureur des Konings is bedoeld om de rechten van de verdediging te kunnen uitoefenen.

De verruimde verbeurdverklaring is ook van toepassing op zaken die zich buiten het Belgische grondgebied bevinden.

Voorafgaande opmerkingen

Het voorgestelde toepassingsgebied van artikel 54, nieuw, van het ontworpen Strafwetboek werd beperkt tot het dubbele toepassingsgebied vervat in de artikelen 3 en 5 van de richtlijn, met uitzondering van mensensmokkel, waarin de richtlijn niet voorziet. Het gaat in feite om een verzoek van het netwerk 'mensenhandel en mensensmokkel' van het College van procureurs-generaal.

Ten opzichte van artikel 43^{quater} van het huidige Strafwetboek, werd het volgende niet overgenomen, omdat het niet wordt beoogd door de richtlijn:

- ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht¹¹⁶¹;
- het gebruik van stoffen met hormonale werking¹¹⁶²;

sur les réquisitions écrites du procureur du Roi.

Le caractère facultatif constitue un élément de proportionnalité de l'article 54, nouveau, du CP en projet.

Les réquisitions écrites du procureur du Roi sont destinées à permettre l'exercice des droits de la défense.

La confiscation élargie s'applique aussi aux choses qui se trouvent hors du territoire de la Belgique.

Remarques préliminaires

Le champ d'application de l'article 54, nouveau, du Code pénal en projet proposé a été resserré au double champ d'application contenu dans les articles 3 et 5 de la directive, à l'exception du trafic des êtres humains, qui n'est pas prévu par la directive. Il s'agit en réalité d'une demande du réseau « traite et trafic des êtres humains » du Collège des procureurs généraux.

Par rapport à l'article 43^{quater} du Code pénal actuel, n'ont pas été repris, car non visés par la directive :

- les violations graves du droit international humanitaire¹¹⁷⁰ ;
- l'utilisation de substances à effet hormonal¹¹⁷¹ ;
- le vol et l'extorsion avec violences ou menaces, commis

¹¹⁶¹ Huidig Strafwetboek, artikel 43^{quater}, § 1, 1°, a) : 136^{sexies} en 136^{septies}, 1°, van het huidige Strafwetboek.

¹¹⁶² Huidig Strafwetboek, artikel 43^{quater}, § 1, 1°, l) : artikel 10, § 1, 2°, van de wet van 15 juli 1985 betreffende het gebruik bij dieren van stoffen met hormonale, anti-hormonale, beta-adrenergische of produ[c]tiestimulerende werking.

¹¹⁷⁰ Code pénal actuel, article 43^{quater}, § 1er, 1°, a) : 136^{sexies} et 136^{septies}, 1° du CP actuel.

¹¹⁷¹ Code pénal actuel, article 43^{quater}, § 1er, 1°, l) : article 10, § 1er, 2°, de la loi du 15 juillet 1985 relative à l'utilisation de substances à effet hormonal, à effet antihormonal, à effet bêta-adrénergique ou à effet stimulateur de production chez les animaux.

- diefstal en afpersing met geweld of bedreiging, gepleegd in het kader van een criminele organisatie¹¹⁶³;
- doodslag om diefstal of afpersing te vergemakkelijken of de straffeloosheid ervan te verzekeren, gepleegd in het kader van een criminele organisatie¹¹⁶⁴;
- diefstal en afpersing van kernmateriaal, gepleegd in het kader van een criminele organisatie¹¹⁶⁵;
- overtredingen van de wetgeving betreffende de in- en uitvoer van wapens en oorlogsmateriaal, begaan in het kader van een criminele organisatie¹¹⁶⁶;
- inbreuken betreffende sommige verrichtingen in verband met stoffen met hormonale werking, in het kader van een criminele organisatie¹¹⁶⁷.

Er dient te worden opgemerkt dat het openbaar ministerie in de laatste vijf gevallen niet alleen het opgesomde

- dans le cadre d'une organisation criminelle¹¹⁷² ;
- le meurtre pour faciliter le vol ou l'extorsion ou en assurer l'impunité, commis dans le cadre d'une organisation criminelle¹¹⁷³ ;
- le vol et l'extorsion en matières nucléaires, commis dans le cadre d'une organisation criminelle¹¹⁷⁴ ;
- les infractions à la législation relative à l'importation et à l'exportation d'armes et de matériel de guerre commises dans le cadre d'une organisation criminelle¹¹⁷⁵ ;
- les infractions relatives à certaines opérations concernant les substances à action hormonale commises dans le cadre d'une organisation criminelle¹¹⁷⁶.

Il est à remarquer que dans les cinq derniers cas, le ministère public doit établir non seulement l'infraction

¹¹⁶³ Huidig Strafwetboek, artikel 43*quater*, § 1, 3°, a): artikelen 468 tot 471 of 472 van het huidige Strafwetboek.

¹¹⁶⁴ Huidig Strafwetboek, artikel 43*quater*, § 1, 3°, b): artikel 475 van het huidige Strafwetboek.

¹¹⁶⁵ Huidig Strafwetboek, artikel 43*quater*, § 1, 3°, c): artikelen 477 tot 477*sexies* of 488*bis* van het huidige Strafwetboek.

¹¹⁶⁶ Huidig Strafwetboek, artikel 43*quater*, § 1, 3°, d): artikel 8 van de wet van 5 augustus 1991 betreffende de in-, uit- en doorvoer van en de bestrijding van illegale handel in wapens, munitie en speciaal voor militair gebruik of voor ordehandhaving dienstig materieel en daaraan verbonden technologie.

¹¹⁶⁷ Huidig Strafwetboek, artikel 43*quater*, § 1, 3°, e): artikelen 1 en 8 van het koninklijk besluit van 12 april 1974 betreffende sommige verrichtingen in verband met stoffen met hormonale, antihormonale, anabole, beta-adrenergische, anti-infectieuze, antiparasitaire en anti-inflammatoire werking, voor inbreuken die worden gestraft met de straffen bepaald in de wet van 24 februari 1921 betreffende het verhandelen van giftstoffen, slaapmiddelen en verdovende middelen, psychotrope stoffen, ontsmettingsstoffen en antiseptica en van de stoffen die kunnen gebruikt worden voor de illegale vervaardiging van verdovende middelen en psychotrope stoffen.

¹¹⁷² Code pénal actuel, article 43*quater*, § 1er, 3°, a): articles 468 à 471 ou 472 du CP actuel.

¹¹⁷³ Code pénal actuel, article 43*quater*, § 1er, 3°, b) : article 475 du CP actuel.

¹¹⁷⁴ Code pénal actuel, article 43*quater*, § 1er, 3°, c) : articles 477 à 477*sexies* ou 488*bis* du CP actuel.

¹¹⁷⁵ Code pénal actuel, article 43*quater*, § 1er, 3°, d) : article 8 de la loi du 5 août 1991 relative à l'importation, à l'exportation, au transit et à la lutte contre le trafic d'armes, de munitions et de matériel devant servir spécialement à un usage militaire ou de maintien de l'ordre et de la technologie y afférente.

¹¹⁷⁶ Code pénal actuel, article 43*quater*, § 1er, 3°, e) : articles 1er et 8 de l'arrêté royal du 12 avril 1974 relatif à certaines opérations concernant les substances à action hormonale, antihormonale, anabolisante, beta-adrénergique, anti-infectieuse, antiparasitaire et anti-inflammatoire, pour les infractions punies conformément à la loi du 24 février 1921 concernant le trafic des substances vénéneuses, soporifiques, stupéfiantes, psychotropes, désinfectantes ou antiseptiques et des substances pouvant servir à la fabrication illicite de substances stupéfiantes et psychotropes.

misdrijf moet vaststellen, maar ook het feit dat het werd gepleegd in het kader van een criminele organisatie, wat de verbeurdverklaring van de voormelde vermogensvoordelen nodeloos ingewikkeld maakt. Derhalve werd besloten ze te schrappen, temeer daar de richtlijn geen soortgelijke bepalingen bevat.

Wat de wetgeving betreffende de in- en uitvoer van wapens en oorlogsmateriaal betreft, moet worden opgemerkt dat de straffen worden vastgesteld onder verwijzing naar de douanewetgeving en dat de aangelegenheid gedeeltelijk geregionaliseerd is.

Doordat de voornoemde misdrijven niet werden overgenomen in artikel 54, nieuw, van het ontworpen Strafwetboek, kon het artikel eenvoudiger worden geformuleerd en konden bijgevolg de leesbaarheid en toepasbaarheid ervan worden verbeterd.

Tot slot moet men, hoewel de richtlijn daarin niet voorziet, de bestrijding van fiscale fraude blijven nastreven in het ontworpen Strafwetboek, aangezien het gaat om een domein waarin aanzienlijke onrechtmatige voordelen kunnen worden behaald. Ten slotte dient er op te worden gewezen dat de ontdoken belasting, die bijdraagt tot de aangroei van het vermogen van de fraudeur door de vermindering van zijn uitgaven, een vermogensvoordeel vormt dat verbeurd kan worden verklaard op grond van artikel 42, 3°, van het huidige Strafwetboek¹¹⁶⁸.

Gedetailleerde analyse van het
toepassingsgebied van de verruimde
verbeurdverklaring

§ 1, 1°, a):
ontucht tegenover minderjarigen

énumérée mais aussi qu'elle a été commise dans le cadre d'une organisation criminelle, rendant inutilement compliquée la confiscation des avantages patrimoniaux cités. Il a dès lors été décidé de les supprimer, d'autant que la directive ne contient pas de dispositions semblables.

En ce qui concerne la législation relative à l'importation et à l'exportation d'armes et de matériel de guerre, il est à noter que les peines sont fixées par référence à la législation douanière et que la matière est partiellement régionalisée.

La non-reprise des infractions précitées dans l'article 54, nouveau, du Code pénal en projet, a permis d'en simplifier son écriture et partant d'améliorer sa lisibilité et son applicabilité.

Enfin, bien qu'elle ne soit pas prévue par la directive, il convient de continuer à viser la fraude fiscale dans le Code pénal en projet, s'agissant d'un domaine dans lequel la réalisation de profits illicites peuvent être conséquents. Rappelons enfin que l'impôt éludé, contribuant à l'accroissement du patrimoine du fraudeur par la diminution de ses dépenses, constitue un avantage patrimonial susceptible d'être confisqué sur le fondement de l'article 42, 3°, du CP actuel¹¹⁷⁷.

L'examen détaillé du champ
d'application de la confiscation élargie

§ 1er, 1°, a)
La débauche de mineurs

¹¹⁶⁸ Cass., 22 oktober 2003, met de conclusies van advocaat-generaal J. SREUTELS en cass., 19 februari 2019.

¹¹⁷⁷ Cass., 22 octobre 2003, avec les concl. de l'Avocat général J SREUTELS et cass., 19 février 2019.

- artikel 140: bewegen van een minderjarige tot het plegen van ontucht of prostitutie;
 - artikel 141: bewegen van een minderjarige beneden de volle leeftijd van veertien jaar tot het plegen van ontucht of prostitutie;
 - artikel 142: werven van een minderjarige voor ontucht of prostitutie;
 - artikel 143: werven van een minderjarige beneden de volle leeftijd van veertien jaar voor ontucht of prostitutie;
 - artikel 144: houden van een huis van ontucht of prostitutie waar minderjarigen ontucht of prostitutie plegen;
 - artikel 145: houden van een huis van ontucht of prostitutie waar minderjarigen beneden de volle leeftijd van veertien jaar ontucht of prostitutie plegen;
 - artikel 146: ter beschikking stellen van een ruimte aan een minderjarige met het oog op ontucht of prostitutie;
 - artikel 147: ter beschikking stellen van een ruimte aan een minderjarige beneden de volle leeftijd van veertien jaar met het oog op ontucht of prostitutie;
 - artikel 148: exploitatie van de ontucht of prostitutie van een minderjarige;
 - artikel 149: exploitatie van de ontucht of prostitutie van een minderjarige beneden de volle leeftijd van veertien jaar;
 - artikel 150: verkrijgen van de ontucht of de prostitutie van een minderjarige;
 - artikel 151: verkrijgen van de ontucht of de prostitutie van een minderjarige beneden de volle leeftijd van veertien jaar;
 - artikel 152: bijwonen van ontucht of prostitutie van een minderjarige.
- Article 140 : incitation d'un mineur à la débauche ou à la prostitution ;
 - Article 141 : incitation d'un mineur de moins de quatorze ans accomplis à la débauche ou à la prostitution ;
 - Article 142 : recrutement d'un mineur à des fins de débauche ou de prostitution ;
 - Article 143 : recrutement d'un mineur de moins de quatorze ans accomplis à des fins de débauche ou de prostitution ;
 - Article 144 : tenue d'une maison de débauche ou de prostitution où des mineurs se livrent à la prostitution ou à la débauche ;
 - Article 145 : tenue d'une maison de débauche ou de prostitution où des mineurs de moins de quatorze ans accomplis se livrent à la débauche ou à la prostitution ;
 - Article 146 : mise à la disposition d'un local à un mineur à des fins de débauche ou de prostitution ;
 - Article 147 : mise à la disposition d'un local à un mineur de moins de quatorze ans accomplis à des fins de débauche ou de prostitution ;
 - Article 148 : exploitation de la débauche ou de la prostitution d'un mineur ;
 - Article 149 : exploitation de la débauche ou de la prostitution d'un mineur de moins de quatorze ans accomplis ;
 - Article 150 : obtention de la débauche ou de la prostitution d'un mineur ;
 - Article 151 : obtention de la débauche ou de la prostitution d'un mineur de moins de quatorze ans accomplis ;
 - Article 152 : fait d'assister à la débauche ou à la prostitution d'un mineur

Kinderpornografie

- artikel 157: definitie kinderpornografisch materiaal;
- artikel 158: vervaardigen of verspreiden van kinderpornografisch materiaal;
- artikel 159: bezitten en verwerven van kinderpornografisch materiaal;
- artikel 160: zich toegang verschaffen tot kinderpornografisch materiaal.

§ 1, 1°, b): mensenhandel en mensensmokkel

- artikel 228: mensenhandel;
- artikel 229: mensensmokkel;
- artikel 230: verzwaarde mensenhandel en mensensmokkel;
- artikel 231: verzwarende omstandigheden van mensenhandel en mensensmokkel;
- artikel 248: huisjesmelkerij;
- artikel 249: verzwaarde huisjesmelkerij.

§ 1, 1°, c): misdrijven betreffende het geheim van privécommunicatie, privégegevens van een informaticasysteem en brieven

- artikel 293: schending van het geheim van privécommunicatie of privégegevens van een informaticasysteem;
- artikel 294: verzwaarde schending van het geheim van privécommunicatie of privégegevens van een informaticasysteem;
- artikel 295: bedrieglijk gebruik van wettig gemaakte opnamen van privécommunicatie of

La pornographie enfantine

- Article 157 : définition du matériel pédopornographique ;
- Article 158 : fabrication ou la diffusion de matériel pédopornographique ;
- Article 159 : détention et l'acquisition de matériel pédopornographique ;
- Article 160 : accès à du matériel pédopornographique

§ 1er, 1°, b) : la traite et le trafic des êtres humains

- Article 228 : traite des êtres humains ;
- Article 229 : trafic des êtres humains ;
- Article 230 : traite et le trafic des êtres humains aggravés ;
- Article 231 : circonstances aggravantes de la traite et du trafic des êtres humains ;
- Article 248 : exploitation abusive d'autrui par un marchand de sommeil ;
- Article 249 : exploitation abusive d'autrui par un marchand de sommeil aggravée

§ 1er, 1°, c) : les infractions relatives au secret des communications, des données, privées d'un système informatique et des lettres

- Article 293 : violation du secret des communications privées ou des données privées d'un système informatique ;
- Article 294 : violation du secret des communications privées ou des données privées d'un système informatique aggravée ;

- privégegevens van een informaticasysteem;
- artikel 296: verzaamd bedrieglijk gebruik van wettig gemaakte opnamen van privécommunicatie of privégegevens van een informaticasysteem;
- artikel 297: onwettig bezit of onwettige terbeschikkingstelling van afluistermateriaal.

§ 1, 1°, d): terroristische misdrijven

- artikel 324: terroristisch misdrijf;
- artikel 326: deelname aan een terroristische groep;
- artikel 327: verzwaarde deelname aan een terroristische groep;
- artikel 328: aanzetten tot het plegen van terroristische misdrijven;
- artikel 329: aanzetten van een minderjarige of van een kwetsbaar persoon tot het plegen van terroristische misdrijven;
- artikel 330: aanwerven met het oog op het plegen van terroristische misdrijven;
- artikel 331: aanwerven met het oog op het plegen van terroristische misdrijven gericht op een minderjarige of kwetsbare persoon;
- artikel 332: onderrichten of opleiden met het oog op het plegen van een terroristisch misdrijf;
- artikel 333: onderrichten of opleiden met het oog op het plegen van een terroristisch misdrijf gericht op een minderjarige of kwetsbare persoon;
- artikel 334: binnenkomen of verlaten van het nationaal grondgebied met het oog op het plegen van een terroristisch misdrijf;
- artikel 335: voorbereiden van het plegen van een terroristisch misdrijf;

- Article 295 : utilisation frauduleuse d'enregistrements légalement effectués de communications privées ou de données privées d'un système informatique ;
- Article 296 : utilisation frauduleuse d'enregistrements légalement effectués de communications privées ou de données privées d'un système informatique aggravée ;
- Article 297 : possession ou mise à disposition illégale de matériel d'écoute

§ 1er, 1°, d) : les infractions terroristes

- Article 324 : infraction terroriste ;
- Article 326 : participation à un groupe terroriste ;
- Article 327 : participation à un groupe terroriste aggravée ;
- Article 328 : incitation à la commission d'infractions terroristes ;
- Article 329 : incitation à la commission d'infractions terroristes envers un mineur d'âge ou une personne vulnérable ;
- Article 330 : recrutement en vue de la commission d'infractions terroristes ;
- Article 331 : recrutement en vue de la commission d'infractions terroristes visant un mineur d'âge ou une personne vulnérable ;
- Article 332 : instruction ou formation en vue de la commission d'une infraction terroriste ;
- Article 333 : instruction ou formation en vue de la commission d'une infraction terroriste visant un mineur d'âge ou une personne vulnérable ;
- Article 334 : entrée dans le territoire ou sortie du territoire en vue de la commission d'une infraction terroriste ;

- artikel 336: ter beschikking stellen van materiële middelen met het oog op het plegen van een terroristisch misdrijf;
- artikel 337: verzwaaard ter beschikking stellen van materiële middelen met het oog op het plegen van een terroristisch misdrijf;
- artikel 338: ter beschikking stellen van materiële middelen aan een terroristische persoon.

§ 1, 1°, e): criminele organisatie

- artikel 359: deelneming aan een criminele organisatie;
- artikel 360: deelneming aan een criminele organisatie als beslissingsnemer;
- artikel 361: deelneming aan een criminele organisatie als leidend persoon.

§ 1, 1°, f): bescherming van de munt, van de effecten, van de veiligheidskenmerken en van de zegels, stempels, keurstempels en merken

- artikel 377: namaking en vervalsing van de munt, van de effecten en van het materiaal bestemd tot het vervaardigen van de munt of de effecten;
- artikel 384: namaking, vervalsing of gebruik van 's Lands zegel, van de rijksstempels of van de keurstempels die dienen voor het merken van goud en zilver;
- artikel 390: namaking of gebruik van het zegel, de stempel of het merk van enige overheid, van een private inrichting, of van een particulier.

§ 1, 1°, g): private omkoping

- Article 335 : préparation de la commission d'une infraction terroriste ;
- Article 336 : fourniture de moyens matériels en vue de la commission d'une infraction terroriste ;
- Article 337 : fourniture aggravée de moyens matériels en vue de la commission d'une infraction terroriste ;
- Article 338 : fourniture de moyens matériels à une personne terroriste

§ 1er, 1°, e) : l'organisation criminelle

- Article 359 : participation à une organisation criminelle ;
- Article 360 : participation à une organisation criminelle en tant que preneurs de décisions ;
- Article 361 : participation à une organisation criminelle en qualité de dirigeant

§ 1er, 1°, f) : la protection de la monnaie, des titres, des dispositifs de sécurité et des sceaux, timbres, poinçons et marques

- Article 377 : contrefaçon et la falsification de la monnaie, des titres et du matériel destiné à la fabrication de la monnaie ou des titres ;
- Article 384 : contrefaçon, la falsification ou l'usage du sceau de l'État, des timbres nationaux ou des poinçons servant à marquer les matières d'or et d'argent ;
- Article 390 : contrefaçon ou l'usage du sceau, du timbre ou de la marque d'une autorité quelconque, d'un établissement privé ou d'un particulier

§ 1er, 1°, g) : a corruption privée

- artikel 431: actieve en passieve private omkoping.

§ 1, 1°, h): heling en witwassen

- artikel 445: heling;
- artikel 446: witwassen.

§ 1, 1° i): misdrijven betreffende informaticasystemen

- artikel 432: informaticabedrog;
- artikel 468: externe hacking;
- artikel 469: interne hacking;
- artikel 471: poging tot hacking;
- artikel 472: bezit of terbeschikkingstelling van een instrument dat hacking mogelijk moet maken;
- artikel 475: informaticasabotage;
- artikel 476: verzwaarde informaticasabotage;
- artikel 477: bezit of terbeschikkingstelling van een instrument dat informaticasabotage mogelijk moet maken.

§ 1, 1°, j): publieke omkoping

- artikel 586: publieke omkoping;
- artikel 587: verzwaarde publieke omkoping.

§ 1, 1°, k) en l): drugs en drugshandel

§ 1, 2°: ernstige fiscale fraude, al dan niet georganiseerd

In geval van fiscale fraude vormt de ontdoken belasting het ongeoorloofde vermogensvoordeel.

Hoewel de richtlijn daarin niet voorziet, moet men de bestrijding van fiscale fraude blijven nastreven in het ontworpen Strafwetboek, aangezien het gaat om een domein waarin aanzienlijke

- Article 431 : corruption privée active et passive.

§ 1er, 1°, h) : le recel et le blanchiment

- Article 445 : recel ;
- Article 446 : blanchiment

§ 1er, 1° i) : les infractions relatives aux systèmes informatiques

- Article 432 : fraude informatique ;
- Article 468 : accès non autorisé externe dans un système informatique ;
- Article 469 : accès non autorisé interne dans un système informatique ;
- Article 471 : tentative d'accès non autorisé dans un système informatique ;
- Article 472 : possession ou mise à disposition d'un dispositif destiné à permettre un accès non autorisé dans un système informatique ;
- Article 475 : sabotage informatique ;
- Article 476 : sabotage informatique aggravé ;
- Article 477 : possession ou mise à disposition d'un dispositif destiné à commettre un sabotage informatique

§ 1er, 1°, j) : la corruption publique

- Article 586: corruption publique;
- Article 587: corruption publique aggravée

§ 1er, 1°, k) et l) : la drogue et le trafic de drogue

§ 1er, 2° : la fraude fiscale grave, organisée ou non

En cas de fraude fiscale, l'impôt éludé constitue l'avantage patrimonial illicite.

onrechtmatige voordelen kunnen worden behaald. Ten slotte dient er op te worden gewezen dat de ontdoken belasting, die bijdraagt tot de aangroei van het vermogen van de fraudeur door de vermindering van zijn uitgaven, een vermogensvoordeel vormt dat verbeurd kan worden verklaard op grond van artikel 42, 3°, van het huidige Strafwetboek¹¹⁶⁹.

Paragrafen 2 en 3: inhoudelijke regels van de verruimde verbeurdverklaring

Zonder te raken aan de kern van de huidige regels, werden de inhoudelijke regels van de verruimde verbeurdverklaring zoveel mogelijk vereenvoudigd.

Alle evenredigheidselementen van artikel 43^{quater} van het huidige Strafwetboek werden behouden. Dat is het geval voor de facultatieve aard van de verruimde verbeurdverklaring, de limitatief opgesomde misdrijven, de verdeling van de bewijslast en de beperkte relevante periode.

Het einde ervan werd vastgesteld op de dag van de uitspraak van het vonnis. Dit is de huidige regel ontleend aan artikel 43^{quater}, § 3, eerste lid van het huidige Wetboek van Strafrecht: *“Als relevante periode in de zin van dit artikel wordt aanzien de periode van vijf jaar voorafgaand aan de in verdenkingstelling van de persoon tot de datum van de uitspraak.”*

Het hart van het mechanisme van de verruimde verbeurdverklaring bestaat in een ongeoorloofde verrijking van het

Bien qu'elle ne soit pas prévue par la directive, il convient de la viser dans le Code pénal en projet, s'agissant d'un domaine dans lequel la réalisation de profits illicites peuvent être conséquents. Rappelons enfin que l'impôt éludé, contribuant à l'accroissement du patrimoine du fraudeur par la diminution de ses dépenses, constitue un avantage patrimonial susceptible d'être confisqué sur le fondement de l'article 42, 3°, du CP actuel¹¹⁷⁸.

Les paragraphes 2 et 3: les règles de fond de la confiscation élargie

Sans modifier la substance des règles actuelles, il a été procédé, tant que faire se peut, à une simplification des règles de fond de la confiscation élargie.

Tous les éléments de proportionnalité de l'article 43^{quater} du CP actuel ont été conservés. Ainsi en est-il du caractère facultatif de la confiscation élargie, des infractions limitativement énumérées, du partage de la charge de la preuve et de la période pertinente limitée.

La fin de celle-ci a été fixée à la date du prononcé du jugement.

Il s'agit de la règle actuelle reprise de l'article 43^{quater}, § 3, alinéa 1er, du Code pénal actuel: *«Est considérée comme pertinente au sens du présent article la période commençant cinq ans avant l'inculpation de la personne et courant jusqu'à la date du prononcé.»*

Le cœur du mécanisme de la confiscation élargie consiste en un enrichissement illicite du patrimoine du condamné au cours de la période pertinente.

¹¹⁶⁹ Cass., 22 oktober 2003, met de conclusies van advocaat-generaal J. SREUTELS en Cass., 19 februari 2019.

¹¹⁷⁸ Cass., 22 octobre 2003, avec les concl. de l'Avocat général J SREUTELS et cass., 19 février 2019.

vermogen van de veroordeelde in de loop van de relevante periode.

Die verrijking bestaat in een vermeerdering van de middelen of een vermindering van de uitgaven van de veroordeelde.

Volgens het beginsel van de verdeling van de bewijslast levert het openbaar ministerie het bewijs van die ongeoorloofde verrijking, terwijl de veroordeelde de geoorloofde herkomst van die verrijking geloofwaardig kan maken.

Om het bewijs van de ongeoorloofde verrijking te leveren, maakt het openbaar ministerie gebruik van ernstige en concrete vermoedens die kunnen worden geput uit alle geloofwaardige elementen die op tegensprekelijke wijze aan de rechtbank zijn overgelegd.

Het openbaar ministerie levert met andere woorden in de loop van de relevante periode aan de hand van ernstige en concrete elementen het bewijs van een vermeerdering van de middelen of een vermindering van de uitgaven die voortspuit uit de feiten waarvoor de veroordeelde werd veroordeeld of uit misdrijven die, rechtstreeks of onrechtstreeks, aanleiding kunnen geven tot een economisch voordeel, en die niet is gerechtvaardigd door een geoorloofde oorzaak. De veroordeelde kan de geoorloofde herkomst daarentegen geloofwaardig maken.

Paragrafen 4, nieuw, 5 en 6

Paragraaf 4 heeft betrekking op de veralgemeende bevoegdheid tot matiging van de rechter.

Paragraaf 5 heeft betrekking op de rechten van derden.

Paragraaf 6 heeft betrekking op de bestemming van de verbeurdverklaarde goederen.

Cet enrichissement consiste en une augmentation des ressources ou une diminution des dépenses du condamné.

Selon le principe de la répartition de la charge de la preuve, le ministère public démontre cet enrichissement illicite tandis que le condamné peut rendre plausible l'origine licite de cet enrichissement.

Pour démontrer l'enrichissement illicite, le ministère public utilise des présomptions sérieuses et concrètes qui peuvent être puisées dans tous les éléments dignes de foi qui ont été de manière contradictoire soumis au tribunal.

En d'autres termes, le ministère public démontre au cours de la période pertinente, à l'aide d'éléments sérieux et concrets, un accroissement des ressources ou une diminution des dépenses qui proviennent des faits pour lesquels le condamné a été condamné ou d'infractions susceptibles de donner lieu, directement ou indirectement, à un avantage économique, qui ne sont pas justifiés par une cause licite. Au contraire, le condamné peut rendre plausible l'origine licite.

Les paragraphes 4, nouveau, 5 et 6

Le § 4 a trait au pouvoir de modération généralisé du juge.

Le § 5 a trait aux droits des tiers.

Le § 6 a trait à la destination des biens confisqués.

In antwoord op het advies van de Raad van State¹¹⁷⁹ kan worden gesteld dat in Boek 1 niet langer zal worden gerefereerd aan de verbeurdverklaring van het vermogen in het bezit van een criminele organisatie, waarin reeds voorzien is bij artikel 43quater, § 4, van het Strafwetboek. Een specifieke regeling zal worden uitgewerkt in het raam van Boek 2, net zoals dit ook zal geschieden voor de verbeurdverklaring bij witwassen. Een afwijkende regeling m.b.t. de criminele organisatie is noodzakelijk gelet op het feit dat het een feitelijke structuur betreft met een feitelijk vermogen dat in globo zal bestaan uit het eigen vermogen van de onderscheiden leden (natuurlijke of rechtspersonen) dat zal samengesteld zijn uit zowel legale als illegale vermogenscomponenten. De verbeurdverklaring van de activa gegenereerd uit illegale activiteiten is reeds gekend onder de noemer van verbeurdverklaring van vermogensvoordelen die uit het misdrijf zijn verkregen. Het afwijkend regime zal dus voorzien in de verbeurdverklaring van de goederen waarover een criminele organisatie beschikt voor zover er een causaal verband kan worden aangetoond met de criminele activiteit ontplooid in het raam van de criminele organisatie. In meer uitzonderlijke zin kan de verbeurdverklaring het karakter van zowel straf als beveiligingsmaatregel bezitten, wanneer zij tot doel heeft onwettige, gevaarlijke of schadelijke voorwerpen uit de omloop te verwijderen¹¹⁸⁰.

En réponse à l'avis du Conseil d'État¹¹⁸¹, il est proposé de ne plus se référer dans le Livre premier à la confiscation du patrimoine dont dispose une organisation criminelle, déjà prévue par l'article 43quater, § 4, du Code pénal. Un règlement spécifique sera élaboré dans le cadre du Livre 2, comme cela sera également le cas pour la confiscation en cas de blanchiment. Un régime dérogatoire concernant l'organisation criminelle s'impose étant donné qu'il s'agit d'une structure de fait qui dispose d'un patrimoine de fait constitué globalement d'actifs appartenant à ses membres (personnes physiques ou morales) composés de biens tant d'origine légale qu'illégale. La confiscation des actifs provenant des activités illégales est déjà prévue à titre d'avantage patrimonial tiré de l'infraction. Le régime dérogatoire devra donc prévoir la confiscation des biens dont dispose une organisation criminelle et pour lesquels il est établi qu'ils ont été utiles pour contribuer à l'activité criminelle imputée à l'organisation. De façon plus exceptionnelle, la confiscation peut avoir le caractère à la fois de peine et de mesure de sûreté, lorsqu'elle vise à retirer de la circulation des objets illicites, dangereux ou nuisibles¹¹⁸². ».

¹¹⁷⁹ "Advies Raad van State, nr. 187."

¹¹⁸⁰ "Zie F. Lugentz et [sic] D. Vandermeersch, *Saisie et confiscation en matière pénale*, R.P.D.B., Brussel, Bruylant, 2015, 17."

¹¹⁸¹ « Avis du Conseil d'État, n° 187. ».

¹¹⁸² « Voir F. Lugentz et D. Vandermeersch, *Saisie et confiscation en matière pénale*, R.P.D.B., Bruxelles, Bruylant, 2015, 17. ».

Geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel (artikel 55)

Deze bepaling beoogt, voornamelijk voor de misdrijven die bijzonder lucratief (kunnen) zijn, de invoering van een bijkomende geldstraf van persoonlijke aard die bestaat in een veroordeling tot het betalen van een bedrag vastgesteld op basis van het voordeel dat de delinquent heeft behaald of hoopte te behalen door het misdrijf te plegen. Deze straf heeft tot doel de dader van het misdrijf geldelijk te straffen in verhouding tot de concrete financiële inzet van het misdrijf.¹¹⁸³

Deze straf kan worden uitgesproken als hoofdstraf van niveau 1 of als facultatieve bijkomende straf. Teneinde een buitensporige cumulatie van bijkomende vermogensstraffen voor een zelfde misdrijf te vermijden, kan deze straf alleen worden uitgesproken in de plaats van een bijkomende geldboete wanneer de rechter van oordeel is dat het door wet bepaalde bedrag van die geldboete onvoldoende is. Aangezien zij een bijkomende straf is, kan de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel worden gecombineerd met een hoofdstraf, die desgevallend een geldboete kan zijn, maar niet met een geldboete als bijkomende straf behoudens wanneer de wetgever dit anders bepaalt in boek 2 of in bijzondere strafwetten.

De geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel kan enkel een geldboete als bijkomende straf vervangen; ze kan niet worden uitgesproken als bijkomende straf in niveau 1. Overeenkomstig artikel 36, nergende lid, en artikel 38, negende lid,

La peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction (article 55)

L'objectif poursuivi par cette disposition est d'instituer, spécialement pour les infractions générant ou pouvant générer des profits très importants, une peine pécuniaire accessoire à caractère personnel qui consiste en une condamnation au paiement d'un montant fixé en fonction du profit que le délinquant a obtenu ou espérait obtenir en commettant l'infraction. Cette peine a pour objet de sanctionner pécuniairement l'auteur de l'infraction proportionnellement à l'enjeu financier concret de l'acte illicite¹¹⁸⁴.

Cette peine peut être prononcée à titre de peine principale de niveau 1 ou comme peine accessoire facultative. Afin d'éviter un cumul excessif de peines à caractère patrimonial accessoires pour une même infraction, cette peine peut être prononcée en lieu et place de la peine d'amende accessoire lorsque le juge estime que le montant de cette amende prévu par la loi est insuffisant. Lorsqu'elle constitue une peine accessoire, la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction peut donc être cumulée avec une peine principale, fût-elle une peine d'amende, mais non avec une peine d'amende accessoire, à moins que le législateur en dispose autrement dans le livre 2 ou dans les lois particulières.

Dès lors que la peine pécuniaire en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction ne peut que remplacer une peine d'amende accessoire, cette peine ne peut pas être prononcée à titre de peine accessoire de niveau 1. En revanche, conformément aux articles 36, alinéa 9, et

¹¹⁸³ Zie hierover D. VANDERMEERSCH, "La peine pécuniaire déterminée en fonction du profit escompté de l'infraction : une peine percutante en réponse à la délinquance fondée sur le profit", in F. DERUYCK en M. ROZIE (eds.), *Het strafrecht bedreven, Liber amicorum A. De Nauw*, Brugge, Die Keure, 2011, 857 tot 874.

¹¹⁸⁴ Voir, à ce sujet, D. VANDERMEERSCH, "La peine pécuniaire déterminée en fonction du profit escompté de l'infraction : une peine percutante en réponse à la délinquance fondée sur le profit", in F. DERUYCK en M. ROZIE (eds.), *Het strafrecht bedreven, Liber amicorum A. De Nauw*, Bruges, Die Keure, 2011, 857 à 874.

kan zij wel worden uitgesproken als hoofdstraf van niveau 1.

Zoals eerder uiteengezet, heeft de verbeurdverklaring van de uit het misdrijf behaalde vermogensvoordelen in de eerste plaats tot doel bij de delinquent het ongeoorloofde voordeel terug te vorderen dat hij uit het misdrijf heeft behaald, en dus te voorkomen dat de delinquent de ongeoorloofde verrijking die hij uit het misdrijf heeft behaald behoudt. Het gaat veeleer om een teruggavemaatregel dan om een straf, aangezien deze verbeurdverklaring ertoe strekt de delinquent een voordeel te ontnemen dat hij nooit zou hebben behaald als hij het misdrijf niet had gepleegd.

Bovenop de verbeurdverklaring lijkt het pertinent om precies diegene die op winstbejag uit was bij het plegen van het misdrijf op significante wijze financieel te straffen, niet enkel door het ongeoorloofde voordeel terug te vorderen maar ook door hem te veroordelen tot de betaling van het tweevoud of het drievoud van dat voordeel.

In dat soort straf is reeds voorzien in artikel 40, § 6, van de wet van 2 augustus 2002 betreffende het toezicht op de financiële sector en de financiële diensten¹¹⁸⁵, op grond waarvan het misdrijf van voorkennis wordt bestraft en waaraan dit ontworpen artikel is ontleend. Die bepaling voorziet erin dat de overtreder, bovenop de gevangenisstraf en de geldboete, kan worden veroordeeld tot betaling van een som die overeenstemt met maximaal het drievoud van het bedrag

38, alinéa 9, cette peine peut être prononcée comme peine principale de niveau 1

Comme exposé ci-dessus, la confiscation des avantages patrimoniaux retirés de l'infraction a comme premier objectif de récupérer chez le délinquant le bénéfice illicite qu'il a retiré de l'infraction et donc d'éviter que le délinquant ne conserve l'enrichissement illicite obtenu par la commission de l'infraction. Il s'agit davantage d'une mesure de restitution plutôt que d'une peine puisque cette confiscation tend à priver le délinquant d'un avantage qu'il n'aurait jamais dû obtenir s'il n'avait pas commis l'infraction.

En plus de la confiscation, il paraît pertinent de sanctionner de façon significative sur le plan financier celui qui précisément recherchait un but de lucre en commettant l'infraction, non seulement en récupérant l'avantage illicite mais aussi en le condamnant au paiement du double ou du triple de cet avantage.

Ce type de peine est déjà prévu par l'article 40, § 6, de la loi du 2 août 2002 relative à la surveillance du secteur financier et aux services financiers¹¹⁸⁶ qui réprime le délit d'initié, dont le présent article en projet s'inspire. Cette disposition prévoit qu'outre l'emprisonnement et l'amende, l'auteur de l'infraction peut être condamné à payer une somme correspondant au maximum au triple du montant de l'avantage patrimonial tiré directement ou

¹¹⁸⁵ Deze bepaling luidt als volgt: "§ 6. Worden gestraft met een gevangenisstraf van drie maanden tot één jaar en met een geldboete van 50 euro tot 10.000 euro, de personen die de bepalingen van §§ 1, 2 of 3 overtreden. De overtreder kan bovendien worden veroordeeld tot betaling van een som die overeenstemt met maximum het drievoud van het bedrag van het vermogensvoordeel dat hij rechtstreeks of onrechtstreeks uit de overtreding heeft behaald. Deze som wordt geïnd als een geldboete."

¹¹⁸⁶ Cette disposition est libellée comme suit : « § 6. Sont punies d'un emprisonnement de trois mois à un an et d'une amende de 50 euros à 10.000 euros, les personnes qui contreviennent aux dispositions des §§ 1er, 2 ou 3. L'auteur de l'infraction peut en outre être condamné à payer une somme correspondant au maximum au triple du montant de l'avantage patrimonial tiré directement ou indirectement de l'infraction. Cette somme est recouvrée comme une amende. »

van het vermogensvoordeel dat hij rechtstreeks of onrechtstreeks uit de overtreding heeft behaald, waarbij die som wordt geïnd als een geldboete.

De ontworpen bepaling is van een meer algemene strekking en voorziet in de mogelijkheid om elk van de daders van of deelnemers aan een misdrijf te veroordelen tot betaling van een som die overeenstemt met maximaal het drievoud van de waarde van het vermogensvoordeel dat de dader of de daders rechtstreeks of onrechtstreeks uit het misdrijf hebben behaald of hoopten te behalen.

Net als voor de geldboete is bepaald dat voor de natuurlijke persoon het bedrag van de geldstraf wordt vastgesteld in verhouding tot zijn financiële draagkracht en zijn sociale toestand.¹¹⁸⁷ Dit geldt ook voor de rechtspersoon. Aangezien zij een facultatief karakter heeft, komt het opleggen van deze straf slechts als gepast voor indien de beklaagde over een zekere financiële draagkracht beslist. Deze straf betreft zo in de eerste plaats bemiddelde beklaagden die getracht hebben zich te verrijken door het plegen van misdrijven ('witteboordencriminaliteit').

De ontworpen bepaling is van toepassing op alle misdrijven die een voordeel kunnen genereren. Zij heeft betrekking op elke vorm van rechtstreeks of onrechtstreeks vermogensvoordeel dat is behaald uit het misdrijf. Dit omvat alle vormen van vermogensvoordelen, met inbegrip van de ontwijking van een schuld. Zoals ook vandaag reeds met betrekking tot de verbeurdverklaring, moet de bodemrechter het bedrag van het uit het misdrijf behaalde of verwachte vermogensvoordeel soeverein beoordelen in feite.¹¹⁸⁹

indirectement de l'infraction ; cette somme étant recouvrée comme une amende.

De portée générale, la disposition en projet prévoit la possibilité de condamner chaque auteur ou participant d'une infraction au paiement d'une somme correspondant au maximum au triple du montant de la valeur de l'avantage patrimonial que l'auteur ou les auteurs ont tiré ou espéraient tirer directement ou indirectement de l'infraction.

Comme pour l'amende, il est prévu que le montant de la somme est fixé en rapport avec les capacités financières et la situation sociale du prévenu.¹¹⁸⁸ Cela vaut également pour les personnes morales prévenues. Comme elle a un caractère facultatif, la prononciation de cette peine ne s'indique que si le prévenu dispose d'une capacité financière certaine. Cette peine concerne ainsi, en premier ordre, les prévenus nantis qui ont cherché à s'enrichir en commettant des infractions (délinquance en col blanc).

La disposition en projet s'applique à toute infraction pouvant générer un profit. Elle se réfère à toute forme d'avantage patrimonial retiré de l'infraction, que ce soit de façon directe ou indirecte. Cela couvre toutes les formes d'avantages patrimoniaux en ce compris l'évitement d'une dette. Comme c'est déjà le cas actuellement en matière de confiscation, le juge du fond est appelé à apprécier souverainement en fait le montant des avantages patrimoniaux obtenu ou escompté de l'infraction¹¹⁹⁰.

¹¹⁸⁷ Zie advies Raad van State, nr. 190.

¹¹⁸⁸ Voy avis Conseil d'Etat, n° 190.

¹¹⁸⁹ Cass. 13 april 1999, AR P.98.0898.N, *Pas.* 1999, nr. 204; Cass. 22 oktober 2003, AR P.03.0084.F, *Pas.* 2003, nr. 516; Cass. 10 januari 2012, AR P.11.0938.N, *Pas.* 2012, nr. 18.

¹¹⁹⁰ Cass. 13 avril 1999, RG P.98.0898.N, *Pas.* 1999, n° 204 ; Cass. 22 octobre 2003, RG P.03.0084.F, *Pas.* 2003, n° 516 ; Cass. 10 janvier 2012, RG P.11.0938.N, *Pas.* 2012, n° 18.

Aldus zou een dader die door fraude of oplichting 20 000 euro zou hebben verkregen, naast de andere (hoofd)straffen waarin is voorzien, worden veroordeeld tot de verbeurdverklaring van die 20 000 euro¹¹⁹¹ (terugvordering van het uit het misdrijf behaalde vermogensvoordeel); maar tevens zou hij kunnen worden veroordeeld tot betaling van een som van ten hoogste 60 000 euro als geldstraf, vastgesteld op grond van het uit het misdrijf behaalde voordeel.

Afdeling 9. Specifieke straffen toepasselijk op de rechtspersonen

Dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap (artikel 56)

Vanuit het oogpunt van de diversificatie van de straffen is het opportuun gebleken om voor rechtspersonen in een straf te voorzien die analoog is aan de werkstraf waarin voor natuurlijke personen is voorzien. Het ontwerp voorziet aldus in de mogelijkheid om een rechtspersoon, met diens instemming, te verplichten tot het verlenen van bepaalde diensten ten gunste van de gemeenschap.

Na het plegen van het misdrijf kan het imago van de rechtspersoon immers ernstig aangetast zijn en zou hij blijk kunnen geven van zijn wil om dat imago te herstellen door een positieve prestatie te leveren ten gunste van de maatschappij. Dergelijke straf heeft enkel zin als de veroordeelde rechtspersoon met kennis van zaken ermee heeft ingestemd om de prestatie te leveren.

Het gaat om een straf die tot niveau 2 of 1 behoort. Wanneer bij aanneming van

Ainsi, un auteur qui, par une fraude ou une escroquerie, aurait obtenu 20.000 euros, serait condamné, outre les autres peines (principales) prévues, à la confiscation de ces 20.000 euros¹¹⁹² (récupération de l'avantage patrimonial retiré de l'infraction) ; mais il pourrait également être condamné au paiement d'une somme pouvant aller jusqu'à 60.000 euros à titre de peine pécuniaire fixée en fonction du profit obtenu de l'infraction.

Section 9. Les peines spécifiques applicables aux personnes morales

La peine de prestation en faveur de la communauté (article 56)

Dans une optique de diversification des peines, il est apparu opportun de prévoir pour les personnes morales une peine analogue à la peine de travail prévue pour les personnes physiques. Le projet prévoit ainsi la possibilité d'infliger à une personne morale, avec son accord, l'obligation de fournir certaines prestations en faveur de la communauté.

En effet, à la suite de la commission de l'infraction, l'image de la personne morale peut se trouver gravement écornée et celle-ci pourrait manifester sa volonté de restaurer cette image à travers une prestation positive exécutée en faveur de la communauté. Une telle peine n'a de sens que si la personne morale condamnée a donné son consentement éclairé pour fournir la prestation.

Il s'agit d'une peine qui relève du niveau 2 ou du niveau 1. Lorsqu'en cas

¹¹⁹¹ Aan de verbeurdverklaring moet een vervangende straf van 20 000 euro worden gekoppeld indien het vermogensvoordeel intussen is verdwenen of aan het gerecht werd onttrokken (cf. *supra*).

¹¹⁹² La confiscation devra être assortie d'une peine subsidiaire de 20.000 euros, si l'avantage patrimonial a entre-temps disparu ou été soustrait à la justice (cf. *supra*).

verzachtende omstandigheden de rechter van oordeel is dat de straf van een hoger niveau waarin voor het misdrijf is voorzien, kan worden vervangen door een straf van niveau 2, kan hij ook een dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap uitspreken.

De woorden “binnen de grenzen bepaald voor het misdrijf”, die in het ontworpen artikel 57 worden gehanteerd (zie advies van de Raad van State, nr 149), worden als zodanig ook reeds gebezigd in het huidige Strafwetboek, m.n. bij de werkstraf en de autonome probatiestraf ‘Binnen de perken van de op het misdrijf gestelde straffen, alsook van de wet op grond waarvan de zaak voor hem werd gebracht’. Men zou kunnen beargumenteren dat de omschrijving ‘binnen de grenzen bepaald door de wet’ de lading dekt, toch is een toevoeging aangewezen. De toevoeging van de omschrijving ‘binnen de grenzen bepaald voor het misdrijf’ maakt immers duidelijk dat naast het gegeven dat de algemene voorwaarden voor die rechtsfiguur moeten verenigd zijn, het *quantum* van de straf wijzigt/kan wijzigen naargelang het misdrijf, naast de algemene voorwaarden bepaald voor die rechtsfiguur. In het ontwerp wordt deze formulering trouwens ook gebezigd voor de werkstraf en de probatiestraf.”

Wanneer hij dergelijke straf uitspreekt, moet de rechter het budget bepalen dat de veroordeelde rechtspersoon moet besteden aan de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap. Bij een straf van niveau 2 is dat budget hoger dan 20 000 euro en ten hoogste 360 000 euro. In geval van veroordeling tot een dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap van niveau 1 mag dat budget niet lager zijn dan 200 euro en niet hoger dan 20 000 euro. De rechter kan aanwijzingen geven betreffende de concrete inhoud en de uitvoeringsmodaliteiten ervan.

d’admission de circonstances atténuantes, le juge estime que la peine d’un niveau supérieur prévue pour l’infraction peut être remplacée par une peine de niveau 2, une peine de prestation en faveur de la communauté pourra également être prononcée.

Les termes « dans les limites prévues pour l’infraction », utilisés à l’article 57 en projet (voir avis du Conseil d’État n° 149), sont déjà utilisés comme tels dans le Code pénal actuel, notamment au sujet de la peine de travail et de la peine de probation autonome : ‘Dans les limites des peines prévues pour l’infraction et par la loi en fonction de sa saisine’. On pourrait argumenter que la définition ‘dans les limites prévues par la loi’ couvre ce qui est nécessaire, mais un ajout est opportun. L’ajout de la définition ‘dans les limites prévues pour l’infraction’ précise en effet que, outre le fait que les conditions générales doivent être réunies pour cette figure juridique, le *quantum* de la peine change/peut changer en fonction de l’infraction, en plus des conditions générales prévues pour cette figure juridique. Cette formulation est d’ailleurs utilisée également pour la peine de travail et la peine de probation.

Lorsqu’il prononce une telle peine, le juge doit fixer le budget que la personne morale condamnée doit consacrer à la prestation en faveur de la communauté. Dans le cas d’une peine de niveau 2, ce budget est supérieur à 20.000 euros sans excéder 360.000 euros. En cas de condamnation à une prestation en faveur de la communauté de niveau 1, ce budget ne peut être inférieur à 200 euros ni supérieur à 20.000 euros. Le juge peut donner des indications concernant son contenu concret et ses modalités d’exécution.

Als vervangende straf moet de rechter de rechtspersoon, binnen de grenzen bepaald voor het misdrijf en door de wet, veroordelen tot een geldboete die kan worden toegepast indien de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap niet wordt uitgevoerd.

Naar analogie met de werkstraf mag zij uitsluitend worden verricht ten voordele van de openbare diensten van de Staat, de gemeenschappen, de gewesten, de provincies, de gemeenten en de openbare centra voor maatschappelijk welzijn¹¹⁹³, dan wel ten gunste van verenigingen zonder winstoogmerk of stichtingen met een sociaal, wetenschappelijk of cultureel oogmerk.

Zoals bij de werkstraf, kan de rechter de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap alleen uitspreken indien de rechtspersoon met kennis van zaken zijn instemming heeft gegeven, in persoon¹¹⁹⁵ of via zijn advocaat. Deze instemming heeft betrekking op de mogelijkheid dat dergelijke straf wordt opgelegd en de draagwijdte ervan, en niet op de praktische modaliteiten van zijn uitvoering.

Op algemene wijze voorziet het ontworpen wetboek erin dat het gehele contentieux betreffende de tenuitvoerlegging van de straffen waarin het wetboek voorziet, wordt toevertrouwd aan de strafuitvoeringsrechtbank. De toepasselijke procedureregels moeten op eenvormige wijze worden gegoten in een wetgeving die de volledige tenuitvoerlegging van de straffen (en niet enkel de vrijheidsstraffen) regelt. In dit ontwerp is gekozen voor de generieke

Comme peine subsidiaire, le juge est également tenu de condamner la personne morale, dans les limites prévues pour l'infraction et par la loi, à une amende qui peut être appliquée en cas de non-exécution de la prestation en faveur de la communauté.

A l'instar de la peine de travail, elle ne peut être effectuée qu'en faveur des services publics de l'État, des communautés, des régions, des provinces, des communes et des centres publics d'aide sociale¹¹⁹⁴ ou en faveur d'associations sans but lucratif ou de fondations à but social, scientifique ou culturel.

Comme pour la peine de travail, le juge ne peut prononcer une peine de prestation en faveur de la communauté que si la personne morale a donné, en personne¹¹⁹⁶ ou par l'intermédiaire de son avocat, son consentement éclairé. Cet accord porte sur l'éventualité et la portée du prononcé d'une telle peine et non sur les modalités pratiques de son exécution.

De façon générale, le Code en projet prévoit de confier au tribunal de l'application des peines tout le contentieux de l'exécution des peines prévues par le Code. Les règles de procédure applicables devront être uniformisées dans une législation régissant l'ensemble de l'exécution des peines (et pas seulement les peines privatives de liberté). Dans le présent projet, le choix a été fait d'utiliser le terme générique de « tribunal de

¹¹⁹³ Toegevoegd in navolging van het advies van de Raad van State (nr. 152).

¹¹⁹⁴ Ajoutés suivant l'avis du Conseil d'Etat (n° 152).

¹¹⁹⁵ In antwoord op de vraag van de Raad van State (advies Raad van State, nr. 150), moet worden verwezen naar de notie van de persoonlijke verschijning, die ook van toepassing op de rechtspersoon, zoals omschreven in artikel 185, §1 Wetboek van Strafvordering.

¹¹⁹⁶ En réponse à la question du Conseil d'Etat (avis du Conseil d'Etat, n° 150), il y a lieu de se référer à la notion de comparution en personne, également applicable à la personne morale, visée à l'article 185, § 1er, du Code d'instruction criminelle.

term ‘strafuitvoeringsrechtbank’, zonder aan te geven of het gaat om de rechtbank in haar collegiale samenstelling of om een alleenzetelend rechter. Die kwestie en de territoriale bevoegdheid moeten hun beslag krijgen in de strafuitvoeringswetgeving.¹¹⁹⁷

De ontworpen bepaling voorziet aldus erin dat op de tenuitvoerlegging van de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap wordt toegezien door de strafuitvoeringsrechtbank.

In navolging van hetgeen waarin zal worden voorzien voor de werkstraf zal, indien de gehele of gedeeltelijke niet-uitvoering van de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap te wijten is aan de veroordeelde, de strafuitvoeringsrechtbank op vordering van het openbaar ministerie en na de veroordeelde gehoord te hebben, kunnen beslissen dat de vervangende geldboete of een deel ervan ten uitvoer zal worden gelegd, hierbij rekening houdende met het deel van de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap dat de veroordeelde reeds heeft verricht.¹¹⁹⁹

Verbod om een activiteit die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel uit te oefenen (artikel 57)

Artikel 39 van het huidige Strafwetboek voorziet erin dat, in de gevallen door de wet bepaald, een tijdelijk of definitief verbod om een werkzaamheid te verrichten die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel van de rechtspersoon kan worden uitgesproken door de rechter.

l’application des peines », sans indiquer s’il s’agit du tribunal dans sa composition collégiale ou de juge unique. Cette question ainsi que la compétence territoriale devront être déterminées par la législation relative à l’exécution des peines¹¹⁹⁸.

Ainsi, la disposition en projet prévoit que l’exécution de la peine de prestation en faveur de la communauté est contrôlée par le tribunal de l’application des peines.

A l’instar de ce qui sera prévu pour la peine de travail, en cas d’inexécution fautive, partielle ou totale, de la peine de prestation en faveur de la communauté, le juge de l’application des peines pourra, sur réquisition du ministère public et après avoir entendu le condamné, décider que la peine d’amende subsidiaire ou une partie de celle-ci sera mise à exécution, et ce en tenant compte de la peine de prestation en faveur de la communauté qui a déjà été exécutée par le condamné¹²⁰⁰.

L’interdiction d’exercer une activité relevant de l’objet social (article 57)

L’article 39 du Code pénal actuel prévoit que dans les cas prévus par la loi, le juge peut prononcer l’interdiction temporaire ou définitive d’exercer une activité relevant de l’objet social de la personne morale.

¹¹⁹⁷ Er kan worden verondersteld dat het hier zal gaan om een bevoegdheid die wordt toevertrouwd aan de alleenzetelende strafuitvoeringsrechter.

¹¹⁹⁸ On peut penser qu’ils’agira ici d’une compétence confiée au tribunal de l’application des peines siégeant seul.

¹¹⁹⁹ De procedure voor de strafuitvoeringsrechtbank zou kunnen worden geënt op de procedure bedoeld in artikel 68 van de wet van 17 mei 2006 (herroepingsprocedure).

¹²⁰⁰ La procédure devant le tribunal de l’application des peines pourrait être calqué sur la procédure prévue par l’article 68 de la loi 17 mai 2006 (procédure de révocation).

De ontworpen bepaling beoogt de uitbreiding van de mogelijkheden om die straf op te leggen, als hoofdstraf van niveau 1 (of van niveau 2 wanneer zij samen met een andere straf van niveau 1 wordt uitgesproken) of als bijkomende straf. In het ontwerp is het verbod steeds tijdelijk, met een minimale duur van een jaar en een maximale duur van tien jaar. De duur van de maatregel moet de rechter de mogelijkheid bieden om de maatregel aan te passen aan de omstandigheden van de zaak. Het is de taak van de rechter om op grond van de aard van de feiten te beoordelen of zij aanleiding geven tot een verbod een activiteit uit te oefenen die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel, en om de duur van dat verbod te bepalen.

Aldus bepaalt het ontworpen artikel 57 dat, wanneer de rechtspersoon is veroordeeld wegens een misdrijf, de rechter het verbod een activiteit uit te oefenen die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel kan uitspreken voor een termijn van een jaar tot tien jaar. Dat verbod mag evenwel niet slaan op activiteiten die behoren tot een opdracht van openbare dienstverlening. In antwoord op het advies van de Raad van State¹²⁰¹ moet worden gesteld dat aan de notie “openbare dienstverlening” dezelfde draagwijdte moet worden toegekend als in het huidige artikel 7bis Sw.

Met het oog op de tenuitvoerlegging ervan, wordt de veroordeling overgezonden aan de griffie van de rechtbank van koophandel en wordt zij binnen drie maanden te rekenen vanaf het tijdstip waarop de beslissing definitief is geworden, op kosten van de veroordeelde bekendgemaakt in het Belgisch Staatsblad.

La disposition en projet tend à élargir les possibilités d’infliger cette peine, et ce tant à titre de peine principale de niveau 1 (ou de niveau 2 lorsqu’elle est prononcée cumulativement avec une autre peine de niveau 1) qu’à titre de peine accessoire. Dans le projet, l’interdiction est toujours temporaire avec une durée minimale d’un an et maximale de dix ans. La durée de la mesure doit permettre au juge de l’adapter aux circonstances de la cause. C’est au juge à apprécier en fonction de la nature des faits si ceux-ci impliquent une peine d’interdiction d’exercer une activité relevant de l’objet social et à en déterminer la durée.

Ainsi, l’article 57 en projet dispose que lorsque la personne morale est condamnée du chef d’une infraction, le juge pourra prononcer l’interdiction d’exercer une activité relevant de l’objet social pour un délai d’un an à dix ans. Cette interdiction ne peut toutefois pas porter sur des activités qui relèvent d’une mission de service public. En réponse à l’avis du Conseil d’État¹²⁰², il y a lieu d’indiquer que le notion de “service public” doit avoir la même portée que celle conférée à l’article 7bis actuel du Code pénal.

En vue de son exécution, la condamnation est transmise au greffe du tribunal de commerce et est publiée au Moniteur belge aux frais du condamné dans les trois mois à compter du moment où la décision est devenue définitive.

¹²⁰¹ Advies Raad van State, nr. 158.

¹²⁰² Avis du Conseil d’État, n° 158.

In antwoord op de vraag van de Raad van State¹²⁰³ of voor de rechtspersonen die geen handelsvennootschappen zijn, de rechtbank van eerste aanleg niet de bevoegde rechtbank is, moet worden gesteld dat onder het huidige recht verenigingen, stichtingen en burgerlijke vennootschappen onder de vorm van een handelsvennootschap inderdaad niet onder de bevoegdheid van de rechtbank van koophandel vallen, maar wel onder deze van eerste aanleg. Echter, hun dossier wordt dan weer wel bijgehouden op de griffie van de rechtbank van koophandel. Aangezien die veroordeling in het dossier van de rechtspersoon moet terechtkomen, lijkt een verwijzing naar de griffie van de rechtbank van koophandel voor alle rechtspersonen dus wel degelijk correct.

Het niet naleven van het uitgesproken verbod wordt bestraft met een straf van niveau 2, teneinde de nadruk erop te leggen dat de veroordeelde deze straf in acht moet nemen.

Aangezien het verbod voor vrij lange duur kan gelden en nieuwe omstandigheden de wijziging of de opheffing ervan kunnen verantwoorden, is erin voorzien dat de strafuitvoeringsrechtbank kan beslissen om een in kracht van gewijsde getreden veroordeling waarbij een verbod om een activiteit die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel te verrichten, is opgelegd, te wijzigen door de duur of de omvang van het verbod te beperken, het op te schorten of het te beëindigen.¹²⁰⁵

En réponse à la question du Conseil d'État¹²⁰⁴ de savoir si pour les personnes morales qui ne sont pas des sociétés commerciales, c'est le tribunal de première instance qui est compétent, il y a lieu de préciser que dans le droit actuel, les associations, fondations et sociétés civiles adoptant la forme d'une société commerciale ne relèvent effectivement pas du tribunal de commerce, mais bien du tribunal de première instance. Cependant, leur dossier est toujours conservé au greffe du tribunal de commerce. Étant donné que cette condamnation doit figurer dans le dossier de la personne morale, il semble bel et bien correct de renvoyer au greffe du tribunal de commerce pour toutes les personnes morales.

La sanction du non-respect de l'interdiction prononcée est érigée en infraction punissable d'une peine de niveau 2 afin de mettre l'accent sur la nécessité pour le condamné de respecter cette peine.

Comme l'interdiction peut porter sur une durée relativement longue et que des circonstances nouvelles peuvent justifier de modifier ou de lever celle-ci, il est prévu que le tribunal de l'application des peines puisse décider de modifier une condamnation passée en force de chose jugée d'interdiction d'exercer une activité relevant de l'objet social en diminuant la durée ou l'étendue de l'interdiction, en la suspendant ou en y mettant fin¹²⁰⁶.

¹²⁰³ Advies Raad van State, nr. 159.

¹²⁰⁴ Avis du Conseil d'État, n° 159.

¹²⁰⁵ De procedure die van toepassing is voor de strafuitvoeringsrechtbank moet worden geregeld door de algemene wetgeving betreffende de strafuitvoering en zou kunnen worden geënt op de procedure bedoeld bij de artikelen 82 tot 86 van de wet van 17 mei 2006 (cf. in die zin artikel 95/1 betreffende de procedure van vermindering van de duur van de ontzetting van het recht te wonen of te verblijven).

¹²⁰⁶ La procédure applicable devant le tribunal de l'application des peines devra être régie par une législation générale sur l'exécution des peines et pourrait se calquer sur la procédure prévue par les articles 82 à 86 de la loi 17 mai 2006 (voir en ce sens, l'article 95/1 concernant la procédure de réduction de la durée de l'interdiction du droit d'habiter ou de résider).

Afdeling 10. Andere straffen

De uitsluiting van het recht in te schrijven voor overheidsopdrachten of om concessies te verkrijgen?

De uitsluiting van het recht in te schrijven voor overheidsopdrachten of om concessies te verkrijgen is geen nieuwigheid in ons recht en zou op het eerste gezicht ook moeten worden verankerd in Boek 1 Sw.

Uit een rechtsvergelijking met het Franse Strafwetboek en het Luxemburgse Strafwetboek blijkt dat de uitsluiting van het recht in te schrijven voor overheidsopdrachten of om concessies te verkrijgen in deze rechtssystemen een straf is waarmee de feiten gepleegd door rechtspersonen worden gestraft. Artikel 131-39 van het Franse Strafwetboek bepaalt dat een misdrijf of wanbedrijf gepleegd door een rechtspersoon kan worden bestraft met een of meerdere straffen. De definitieve uitsluiting van overheidsopdrachten of uitsluiting van overheidsopdrachten voor een duur van ten hoogste vijf jaar kan worden uitgesproken wanneer de wet daarin voorziet. Artikel 35, 3), van het Luxemburgse Strafwetboek bepaalt dat de uitsluiting van de deelneming aan overheidsopdrachten een criminele of correctionele straf is waaraan rechtspersonen blootgesteld zijn. Het is de taak van de rechtbank waarbij de zaak aanhangig is gemaakt om geval per geval de straf(fen) uit te spreken die meest passend lijken.

De ontworpen bepaling zou kunnen worden ontleend aan artikel 6 van het wetsontwerp tot wijziging van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van

Section 10. Les autres peines

L'exclusion du droit de participer à des marchés publics ou d'obtenir des concessions ?

L'exclusion du droit de participer à des marchés publics ou d'obtenir des concessions ne constitue pas une nouveauté dans notre droit et devrait, à première vue, être inscrite dans le Livre I.

Une étude du droit comparé portant sur le Code pénal français et le Code pénal luxembourgeois révèle que l'exclusion du droit de participer à des marchés publics ou d'obtenir des concessions dans ces systèmes juridiques est une peine sanctionnant les faits commis par les personnes morales. L'article 131-39 du Code pénal français dispose qu'un crime ou un délit commis par une personne morale peut être sanctionné d'une ou plusieurs peines. L'exclusion des marchés publics à titre définitif ou pour une durée de cinq ans au plus peut être prononcée lorsque la loi le prévoit. L'article 35, 3) du Code pénal luxembourgeois prescrit que l'exclusion de la participation à des marchés publics constitue une peine criminelle ou correctionnelle encourues par les personnes morales. Il appartient au tribunal saisi de prononcer au cas par cas les peines qui apparaissent les plus appropriées.

La disposition en projet pourrait être inspirée de l'article 6 du projet de loi modifiant la loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales¹²⁰⁹. Cet article prévoyait qu'elle

¹²⁰⁹ *Doc. parl.* Chambre, 51-2929/001.

rechtspersonen.¹²⁰⁷ Dat artikel voorzag erin dat de uitsluiting van deelneming aan overheidsopdrachten kon worden uitgesproken voor dezelfde duur wanneer de rechtspersoon was veroordeeld tot een geldboete van meer dan 12 000 euro. Het betrof dus een bijkomende straf¹²⁰⁸.

Een ontworpen bepaling zou ook in het verlengde kunnen liggen van de wet inzake overheidsopdrachten van 17 juni 2016 en zou van toepassing kan zijn zowel voor rechtspersonen als voor natuurlijke personen.

In het advies dat de Raad van State heeft verstrekt met betrekking tot het voornoemde wetsontwerp waar initieel de straf van uitsluiting van het recht in te schrijven voor overheidsopdrachten of om concessies te verkrijgen was voorzien, werd verduidelijking gevraagd inzake de *ratio legis* van die nieuwe straf, de afstemming van die straf op de reeds bestaande maatregelen en de verantwoording van de zwaarte van de straf ten opzichte van de ernst van het strafbaar feit.¹²¹¹

Na een grondige analyse wordt evenwel geopteerd om niet langer meer te voorzien in de straf van uitsluiting van het recht in te schrijven voor overheidsopdrachten of om concessies te verkrijgen.

pouvait être prononcée pour la même durée lorsque la personne était condamnée à une amende de plus de 12.000 euros. Elle constituait donc une sanction accessoire¹²¹⁰.

La disposition envisagée pourrait se situer également dans le prolongement de la loi du 17 juin 2016 relative aux contrats de concession.

Dans l'avis qu'il a rendu sur le projet de loi précité où initialement la peine d'exclusion du droit de participer à des marchés publics ou d'obtenir des concessions était prévue, le Conseil d'État demandait des précisions quant à la *ratio legis* de cette nouvelle peine, quant à son articulation par rapport aux mesures existantes et quant à la légitimation de sa gravité par rapport à la gravité de l'infraction¹²¹².

Après une analyse approfondie, le choix a été fait de ne plus prévoir la peine d'exclusion du droit de participer à des marchés publics ou d'obtenir des concessions.

¹²⁰⁷ *Parl.St. Kamer*, 51-2929/001.

¹²⁰⁸ De bepaling luidt als volgt: "Art. 36bis. – De uitsluiting van deelneming aan overheidsopdrachten kan door de rechter worden uitgesproken voor een termijn van een jaar tot tien jaar wanneer de rechtspersoon is veroordeeld tot een geldboete van meer dan twaalfduizend euro. De Federale Overheidsdienst Kanselarij van de eerste-minister wordt in kennis gesteld van deze beslissing. Deze uitsluitingsbeslissing zal echter geen afbreuk kunnen doen aan de mogelijkheid waarover de opdrachtgevende overheden of de opdrachtgevende entiteiten beschikken om, in geval van dwingende vereisten van algemeen nut, dergelijke rechtspersonen niet uit te sluiten van bepaalde overheidsopdrachten."

¹²¹⁰ La disposition est libellée comme suit : «Art. 36bis. — L'exclusion de la participation aux marchés publics pourra être prononcée par le juge, pour un délai d'un an à dix ans lorsque la personne morale a été condamnée à une amende de plus de douze mille euros. Le Service Public Fédéral Chancellerie du premier ministre est informé de cette décision. Cette décision d'exclusion ne pourra toutefois porter préjudice à la faculté laissée aux pouvoirs adjudicateurs ou aux entités adjudicatrices, en cas d'exigence impératives d'intérêt général, de ne pas exclure de telles personnes morales de certains marchés.»

¹²¹¹ Advies nr. 40.319/2 van de Raad van State met betrekking tot wetsontwerp tot wijziging van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen, *Parl.St. Kamer* 2006-07, nr. 51-2929/001, 35.

¹²¹² Avis Conseil d'État n° 40.319/2 sur le projet de loi modifiant la loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales, *Doc. parl. Chambre* 2006-07, n° 51-2929/001, 35.

Initieel was er vooropgesteld dat de uitsluiting van het recht in te schrijven voor overheidsopdrachten zou kunnen worden uitgesproken door de strafrechterrechter voor een termijn van een jaar tot maximaal tien jaar, wanneer de dader veroordeeld is wegens een misdrijf. De termijn zou worden verlengd met de tijd dat de gevangenisstraf wordt uitgevoerd, met uitzondering van de periode van vervroegde invrijheidstelling.

Indien nodig zou de strafuitvoeringsrechtbank kunnen beslissen een in kracht van gewijsde getreden veroordeling waarbij een uitsluiting van het recht in te schrijven is opgelegd, te wijzigen door de duur of de omvang van de uitsluiting te beperken, ze op te schorten of ze te beëindigen.

Na analyse blijkt het evenwel niet langer evident om de strafrechter een omvangrijke rol toe te bedelen inzake de uitsluiting in het kader van overheidsopdrachten.

In onderstaande gevallen is de aanbestedende overheid op heden reeds verplicht, overeenkomstig richtlijn 2014/24/EU, tot uitsluiting over te gaan overeenkomstig de wetgeving overheidsopdrachten, zodra een strafrechtelijke veroordeling voorligt die in kracht van gewijsde is getreden: deelneming aan een criminele organisatie, omkoping, fraude, terroristische misdrijven of strafbare feiten in verband met terroristische activiteiten, witwassen van geld en financiering van terrorisme, kinderarbeid en andere vormen van mensenhandel en het tewerkstellen van illegaal verblijvende onderdanen van derde landen. In de voormelde gevallen zou de strafrechter, om redenen van coherentie, moeten worden verplicht (dus niet langer een facultatieve straf) om tot uitsluiting over te gaan.

Daarnaast is er nood aan een onderlinge afstemming van de uitsluitingsperiodes. Wat de voormelde verplichte

Initialement, il était proposé que l'exclusion du droit de participer à des marchés publics puisse être prononcée par le juge pénal pour une durée d'un an à maximum dix ans lorsque l'auteur est condamné en raison d'une infraction. Ce délai aurait été prolongé du temps durant laquelle la peine d'emprisonnement serait exécutée, à l'exception de la période de libération anticipée.

Si nécessaire le tribunal de l'application des peines aurait pu décider de modifier une condamnation imposant une exclusion du droit de participer à un marché public, en limitant la durée ou l'ampleur, en la suspendant ou en y mettant fin.

Après analyse, il n'apparaît pas si évident d'octroyer au juge pénal un rôle conséquent en matière d'exclusion dans le cadre de l'attribution des marchés publics.

Dans les cas visés, l'autorité adjudicatrice est déjà actuellement obligée, conformément à la directive 2014/24/EU, de procéder à l'exclusion en vertu de la législation sur les marchés publics dès qu'il y a une condamnation pénale qui est passée en force de chose jugée du chef d'organisation criminelle, corruption, fraude, infractions terroristes ou de faits punissables en lien avec des activités terroristes, de blanchiment d'argent et de financement du terrorisme, de la mise au travail d'enfants et d'autres formes de traite des êtres humains et de la mise au travail de ressortissants de pays tiers résidant illégalement. Dans ces hypothèses, le juge pénal devrait, pour des raisons de cohérence, être obligé de prononcer l'exclusion (et non plus de façon facultative).

De plus, il y a une nécessité d'uniformiser les périodes d'exclusion. En ce qui concerne les causes d'exclusion

uitsluitingsgronden betreft, werd er in de wet overheidsopdrachten van 17 juni 2016 voor gekozen de uitsluitingsperiode voor de voormelde verplichte uitsluitingsgronden op vijf jaar te leggen (langer mag niet ingevolge artikel 57.7 van richtlijn 2014/24/EU, tenzij een strafrechter een specifieke periode uitspreekt die vijf jaar te boven gaat). Zodoende zou ook de rechter moeten worden verplicht, wat specifiek de voormelde verplichte uitsluitingsgronden betreft, de uitsluiting uit te spreken voor een periode die nooit korter mag zijn dan deze verplichte uitsluitingsperiode die reeds van toepassing is in het kader van de wetgeving overheidsopdrachten. Deze laatste termijn van, op heden, vijf jaar zou desgevallend wel ingekort kunnen worden, indien dit de beleidswens zou zijn (hetgeen mede zou moeten gebeuren door middel van een aanpassing van de wetgeving overheidsopdrachten). Een verdere inkorting tot één jaar lijkt echter, gelet op het zwaarwichtige karakter van de betreffende misdrijven vanuit het oogpunt overheidsopdrachten, niet langer aangewezen.

Indien de voormelde knelpunten niet zouden worden weggewerkt dreigt aanzienlijke onduidelijkheid te ontstaan: een uitspraak van een strafrechter die in de voormelde gevallen (bij een verplichte uitsluitingsgrond) een uitsluiting zou uitspreken van twee jaar bijvoorbeeld, zou geen enkele impact teweeg (mogen) brengen in ons land bij het verstrijken van de voormelde periode, aangezien de aanbestedende overheden overeenkomstig artikel 67, § 2, van de wet van 17 juni 2016, nog genooddaakt zullen zijn de betreffende onderneming uit te sluiten tot de periode van (op heden) vijf jaar. Hetzelfde geldt indien een strafrechter, hoewel hij de feiten die aanleiding geven tot een verplichte uitsluitingsgrond bewezen acht, zou beslissen om de uitsluiting niet uit te spreken (maar een andere straf uit te spreken). Een dergelijke onduidelijke situatie moet

obligatoires, la loi du 17 juin 2016 sur les marchés publics a choisi de fixer les périodes d'exclusion fondées sur ces motifs d'exclusion à cinq ans (une période plus longue n'était pas autorisée par l'article 57.7 de la directive 2014/24/EU, à moins qu'un juge pénal ne prononce une période déterminée supérieure à cinq ans). Ainsi le juge devrait être aussi contraint, en ce qui concerne les causes d'exclusion spécifiques précitées, de prononcer l'exclusion pour une période qui ne peut être inférieure à celle qui est déjà d'application dans le cadre de la législation sur les marchés publics. Ce délai, fixé actuellement à cinq ans, pourrait être réduit, le cas échéant, si la volonté politique allait dans ce sens (ce qui devrait se réaliser aussi par une adaptation de la législation sur les marchés publics). Une diminution jusqu'à un an n'apparaît cependant pas indiquée, vu le caractère grave des infractions en question d'un point de vue de l'attribution des marchés publics.

Si ces pierres d'achoppement ne sont pas réglées, cela peut générer une confusion importante : une décision d'un juge pénal qui, dans les cas précités (d'une exclusion obligatoire), prononcerait, par exemple, une exclusion de deux ans, n'aurait pas (ou ne pourrait pas avoir) le moindre impact dans notre pays à l'expiration de la période concernée, étant donné que les autorités adjudicatrices seront encore obligées, en vertu de l'article 67, § 2, de la loi du 17 juin 2016, d'exclure l'entreprise concernée durant une période (actuelle) de cinq ans. Il en va de même si un juge pénal décide de ne pas prononcer l'exclusion (mais une autre peine), alors que les faits entraînant une interdiction obligatoire sont déclarés établis. Une telle situation confuse doit être évitée tant pour les adjudicateurs et les entreprises que pour les autorités judiciaires. Il n'y a aucun intérêt à prévoir

worden vermeden, zowel voor de aankopers, de ondernemers als voor de rechterlijke instanties. Niemand lijkt gebaat bij een mogelijkheid voor de strafrechter om in bepaalde gevallen “virtuele” uitspraken te verrichten (uitspraken die geen enkele reële impact teweeg brengen en alleen tot verwarring aanleiding kunnen geven).

Recent heeft het Hof van Justitie ook de voorwaarden verduidelijkt voor het nazicht van de “corrigerende maatregelen” in de zin van artikel 70 van de wet inzake overheidsopdrachten van 17 juni 2016, tenminste indien dit nazicht wordt uitgevoerd door rechterlijke instanties. In het arrest C-472/19 van 11 juni 2020 geeft het Hof van Justitie aan dat, wanneer een lidstaat deze taak toevertrouwt aan een rechterlijke instantie, de daarbij toe te passen procedure verenigbaar moet zijn met de termijnen die gelden in het kader van een plaatsingsprocedure.

Eén en ander moet zo worden ingericht dat de rechterlijke instantie de betreffende bewijzen snel en omstandig kan beoordelen, zodat de uitspraak nog kan volgen in de loop van de betreffende plaatsingsprocedure. Het arrest laat uitschijnen dat een ondernemer waarvoor een verplichte uitsluitingsgrond van toepassing is, maar die een aankondiging voor een plaatsingsprocedure ziet, op dat moment nog over de mogelijkheid moet beschikken het verbod op deelname nog tijdig op te laten heffen (voor zover toereikend bewijs wordt voorgelegd van corrigerende maatregelen). Dit betekent dat de aanbestedende overheid in een dergelijk geval zou moeten wachten op de uitspraak van de betreffende gerechtelijke instantie. *De facto* zijn lidstaten die dit nazicht van corrigerende maatregelen zouden wensen toe te vertrouwen aan rechterlijke instanties ingevolge het voormelde arrest van het Hof van Justitie zodoende genooddaakt een vorm van snelrecht in te voeren bij het beoordelen

la possibilité pour le juge pénal de prononcer dans certains cas des décisions « virtuelles » (à savoir des décisions qui n’entraîneront aucun impact réel et seront seulement source confusion).

Récemment, la Cour de justice a aussi précisé les conditions applicables à la vérification des « mesures correctrices » au sens de l’article 70 de la loi du 17 juin 2016 sur les marchés publics, du moins lorsque cette vérification est opérée par les instances judiciaires. Dans l’arrêt C-142/19 du 11 juin 2020, la Cour de justice considère que, lorsqu’un Etat confie cette tâche à une instance judiciaire, la procédure applicable doit être compatible avec les délais qui valent dans le cadre d’une procédure de passation.

Tout doit être mis en place pour que l’instance judiciaire puisse juger les preuves en question, rapidement et en détail, en telle sorte que la décision puisse encore intervenir dans le délai de la procédure de passation. L’arrêt laisse apparaître qu’un entrepreneur qui encourt une cause d’exclusion obligatoire mais qui découvre une annonce de passation de marché public, doit pouvoir encore disposer, à ce moment, de la faculté de faire lever en temps utile l’interdiction (pour autant qu’il soit livré une preuve suffisante des mesures correctrices). Cela signifie que l’autorité adjudicatrice devrait attendre le prononcé de l’instance judiciaire compétente. *De facto*, les Etats qui souhaitent confier cette vérification des mesures correctrices à des instances judiciaires sont contraints, à la suite de l’arrêt précité de la Cour de justice, d’organiser une forme de justice accélérée pour apprécier ces mesures correctrices. Or, l’autorité adjudicatrice dispose, par essence, seulement d’un

van de corrigerende maatregelen. De aanbestedende overheid beschikt uit de aard der zaak namelijk slechts over een beperkte tijd (in bepaalde gevallen is deze beschikbare tijd zelfs uiterst beperkt)¹²¹³ om op een dergelijke beslissing te wachten. Er moet worden vermeden dat het nazicht door de strafuitvoeringsrechtbank het efficiënte verloop van de plaatsingsprocedure (en daarmee de continuïteit van de openbare dienst) in het gedrang zou komen.

Bekendmaking van de beslissing houdende veroordeling (artikel 58)

In het huidige Strafwetboek is er geen bijkomende straf van bekendmaking voorzien in het Boek I, behoudens de bekendmaking die krachtens de artikelen 7*bis* en 37*bis* Sw. aan een rechtspersoon kan worden opgelegd. Ook volgt uit artikel 18 Sw. dat de bekendmaking verplicht moet worden uitgesproken bij veroordeling tot levenslange opsluiting of levenslange hechtenis of tot opsluiting of hechtenis van twintig tot dertig jaar. Zij geschiedt dan door aanplakking van een gedrukt uittreksel van het arrest van veroordeling. In correctionele zaken is aanplakking en/of publicatie in de pers thans eerder uitzonderlijk (bv. art. 457 Sw., art. 502 Sw.). De bekendmaking geschiedt op kosten van de veroordeelde.

Een uitdrukkelijke wettelijke grondslag in Boek 1 moet worden bepleit. Dit is trouwens bv. ook het geval in het Nederlands (art. 9 en 36 Sr.), Frans (art. 131-10 en 131-35 C.P.) en Zwitsers (art.

temps limité (dans certains cas, ce délai est extrêmement limité)¹²¹⁴ avant de prendre une telle décision. Il y a lieu d'éviter que la vérification par le tribunal de l'application des peines entrave le déroulement efficace de la procédure de passation (et par là la continuité du service public).

La publication de la décision de condamnation (article 58)

Le Code pénal actuel ne prévoit pas, en son Livre premier, de peine accessoire de publication, exception faite de la publication pouvant être imposée à une personne morale en vertu des articles 7*bis* et 37*bis* du Code pénal. Il résulte également de l'article 18 du Code pénal que la publication doit obligatoirement être prononcée en cas de condamnation à la réclusion à perpétuité, à la détention à perpétuité ou à la réclusion ou détention de vingt ans à trente ans. Elle a alors lieu sous la forme de l'affichage d'un extrait imprimé de l'arrêt de condamnation. En matière correctionnelle, l'affichage et/ou la publication dans la presse sont aujourd'hui plutôt exceptionnels (par exemple, art. 457 et 502 du Code pénal). La publication se fait aux frais du condamné.

Il convient de plaider pour un fondement légal explicite dans le Livre premier. C'est d'ailleurs également le cas, par exemple, dans les Codes pénaux néerlandais (art. 9 et 36 du Code pénal néerlandais), français (art. 131-10 et 131-35 du Code pénal) et suisse (art. 68).

¹²¹³ Te denken valt bijvoorbeeld aan plaatsingsprocedures voor de aanschaf van persoonlijke beschermingsmiddelen die dringend ingezet moeten kunnen worden, bijvoorbeeld in het kader van de bestrijding van een pandemie of omwille van andere redenen.

¹²¹⁴ On peut penser par exemple à une procédure de passation pour l'acquisition de moyens de protection personnels qui doit pouvoir être introduite d'urgence, par exemple dans le cadre de la lutte contre une pandémie ou pour d'autres motifs.

68) Strafwetboek. Deze straf zou gelden in de gevallen bij wet bepaald.

Als inspiratiebron geldt tevens het Ontwerp tot wijziging van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen waarin de volgende tekst werd voorgesteld: “*Art. 37bis – De rechter kan bevelen dat de beslissing houdende veroordeling volledig of bij uittreksel bekendgemaakt wordt in de dagblad die hij aanduidt of door elk ander communicatiemiddel, of door aanplakking gedurende een bepaalde termijn in de door hem aangeduide plaatsen, alles op kosten van de veroordeelde*”.¹²¹⁵ Bij de verschillende wijzen van bekendmaking dient de publicatie in het Belgisch Staatsblad, dewelke gerechtvaardigd kan zijn t.a.v. bepaalde veroordelingen, te worden toegevoegd.

Tevens moet er rekening worden gehouden met de wet van 5 mei 2019 tot wijziging van het Wetboek van strafvordering en het Gerechtelijk Wetboek wat de bekendmaking van de vonnissen en arresten betreft.¹²¹⁷ Deze wet, waarvan de inwerkingtreding vastgesteld is op uiterlijk 1 september 2021, voorziet om rechterlijke beslissingen bekend te maken in een voor het publiek toegankelijke, elektronische databank van vonnissen en arresten van de rechterlijke orde. Het bestaan van de databank heeft tot gevolg dat de modaliteit van aanplakking geen enkele meerwaarde meer biedt. De bekendmaking in de databank impliceert een in de tijd beperkte (drie maanden) niet-geanonimiseerde opname van de beslissing houdende veroordeling, volledig of bij uittreksel.

Cette peine s'appliquerait dans les cas prévus par la loi.

On peut s'inspirer ici aussi du projet de réforme de la loi du 4 mai 1999 relative à la responsabilité des personnes morales qui proposait le texte suivant : « *Art. 37bis – Le juge pourra ordonner que la décision de condamnation soit publiée intégralement ou par extrait dans les journaux qu'il désigne ou par tout autre moyen de communication ou affichée durant un délai déterminé dans les lieux qu'il indique, le tout aux frais du condamné.* ». ¹²¹⁶ Parmi les possibilités de publication, il y a lieu d'ajouter la publication dans le Moniteur belge, qui peut se justifier pour certaines condamnations.

En même temps, on doit tenir compte de la loi du 5 mai 2019 modifiant le Code d'instruction criminelle et le Code judiciaire en ce qui concerne la publication des jugements et arrêts.¹²¹⁸ Cette loi, dont l'entrée en vigueur est fixée au 1er septembre 2021 au plus tard, prévoit de publier les décisions judiciaires dans une banque de données électronique des jugements et arrêts de l'ordre judiciaire accessible au public. L'existence de cette banque de données enlève tout intérêt à la modalité de l'affichage. La publication dans cette banque de données implique que la décision contenant la condamnation y figure de façon non anonymisée, *in extenso* ou par extrait, pour un temps déterminé (trois mois).

¹²¹⁵ *Parl.St.* Kamer 2006-07, nr. 51-2929/001, 32.

¹²¹⁶ *Doc. parl.*, Chambre, séance ordinaire 2006-2007, DOC 51 2929/001, 32.

¹²¹⁷ *BS* 16 mei 2019.

¹²¹⁸ *M.B.*, 16 mai 2019.

Sluiting van de inrichting (artikel 59)

In het huidige Strafwetboek is er geen straf van sluiting van de inrichting in het Boek I voorzien, behoudens de sluiting van de inrichting die krachtens de artikelen 7bis en 37 Sw. aan een rechtspersoon kan worden opgelegd.

In een aantal bijzondere strafbepalingen is die straf nochtans wel voorzien (bv. art. 382, § 3, Sw., art. 10 Hormonenwet; art. 455 WIB,...). Het bijzonder karakter van deze straf kan worden onderschreven, maar vanwege de premisse ‘accuraatheid’ is het belangrijk dat de rechtsonderhorige in Boek 1 Sw. een inventaris krijgt van de mogelijks op te leggen straffen.

Ook in het Frans Strafwetboek (art. 131-33) is de kwetsieve straf in de algemene bepalingen opgenomen: *“La peine de fermeture d’un établissement emporte l’interdiction d’exercer dans celui-ci l’activité à l’occasion de laquelle l’infraction a été commise”*. Dit artikel kan als inspiratiebron dienen. Deze straf geldt in de gevallen bij wet bepaald.

Het gevolg van deze straf is een verbod om in de inrichting enige activiteit uit te oefenen die gelijkaardig is aan die naar aanleiding waarvan het misdrijf werd gepleegd. Teneinde het eigendomsrecht niet verder te beperken dan noodzakelijk, is het niet uitgesloten om het pand in kwestie te gebruiken voor activiteiten die volledig vreemd zijn aan het misdrijf dat aan de basis ligt van de sluiting. Zo zal bv. een café dat werd gesloten nog wel gebruikt kunnen worden als berging.

De sluiting gaat in de dag waarop de veroordeling in kracht van gewijsde is getreden. In navolging van het advies van de Raad van State moet worden beklemtoond dat het een definitieve sluiting betreft.

La fermeture d’établissement (article 59)

Le Code pénal actuel ne prévoit pas, en son Livre premier, de peine de fermeture d’établissement, exception faite de la fermeture d’établissement pouvant être imposée à une personne morale en vertu des articles 7bis et 37 du Code pénal.

Cette peine est toutefois prévue dans un certain nombre de dispositions particulières (par exemple, art. 382, § 3, du Code pénal, art. 10 de la loi sur les hormones, art. 455 du CIR, etc.). On peut souscrire au caractère spécifique de cette peine mais, en vertu de la prémisse de ‘précision’, il importe que le justiciable dispose, dans le Livre premier, d’un inventaire des peines susceptibles d’être infligées.

Le Code pénal français fait également figurer cette peine dans les dispositions générales (art. 131-33) : *« La peine de fermeture d’un établissement emporte l’interdiction d’exercer dans celui-ci l’activité à l’occasion de laquelle l’infraction a été commise »*. Cet article peut servir de source d’inspiration. Cette peine s’applique dans les cas prévus par la loi.

Cette peine entraîne l’interdiction d’exercer dans l’établissement toute activité similaire à celle qui a conduit à la commission de l’infraction. Afin de ne pas restreindre plus que nécessaire le droit de propriété, il n’est pas exclu d’utiliser l’immeuble en question pour exercer des activités totalement étrangères à l’infraction qui a justifié la fermeture. À titre d’exemple, un café qui a été fermé peut malgré tout encore être utilisé comme débarras.

La fermeture prend cours le jour où la condamnation est passée en force de chose jugée. À la suite de l’avis du Conseil d’État, il convient de souligner qu’il s’agit d’une fermeture définitive.

Indien de veroordeelde niet vrijwillig overgaat tot sluiting, kan de sluiting gedwongen gebeuren op initiatief van het openbaar ministerie en op kosten van de veroordeelde. In voorkomend geval kan de inrichting worden verzegeld en kan de straf gesteld op de zegelverbreking worden toegepast bij niet-naleving. Op die manier beschikt men over een voldoende stok achter de deur en is er geen nood aan een strafbaarstelling van de niet-uitvoering van deze straf.

De Raad van State¹²¹⁹ vraagt zich af of het wel helemaal duidelijk is wat moet worden verstaan onder de inrichting “van de veroordeelde”, in het bijzonder in het geval van rechtspersoonlijkheid of mede-eigendom. Impliciet uit de Raad van State daarmee zijn bezorgdheid over de bescherming van de rechten van derden.

De straf van de sluiting heeft in beginsel een hybride karakter omwille van het beveiligingsaspect dat er ook van uit gaat. Het hoeft echter geen betoog dat deze straf ‘derden’ kan raken, zowel binnen de inrichting, in het bijzonder werknemers, als erbuiten zoals mede-eigenaars van het pand. Die derden worden getroffen omdat de sluiting een werking ‘in rem’ heeft. Ze slaat op de inrichting ‘trouvé en délit’ (in overtreding bevonden). In Frankrijk wordt dan ook opgemerkt dat deze straf flirt met de grenzen van het persoonlijk karakter.

Het probleem van die derden (o.a. mede-eigenaars waaraan de Raad van State refereert) zal worden opgelost door het invoeren van de plicht om deze derden te informeren omtrent de rechtsdag waarop de zaak wordt behandeld, zodat zij daar hun rechten kunnen laten gelden. Dit gebeurt door de toevoeging van een tweede lid aan artikel 5ter V.T.Sv. Deze toevoeging gebeurt door artikel 4 van dit ontwerp en wordt aldaar verder toegelicht.

Si le condamné ne procède pas volontairement à la fermeture, celle-ci peut s’effectuer de manière contraignante à l’initiative du ministère public et aux frais du condamné. Le cas échéant, les scellés pourront être apposés avec la sanction de bris de scellés en cas de non-respect. On dispose ainsi d’un moyen de pression suffisant et une incrimination de non-exécution de cette peine n’est pas nécessaire.

Le Conseil d’État¹²²⁰ se demande si l’on perçoit précisément ce qu’il faut entendre par l’établissement « du condamné », en particulier en cas de personnalité juridique ou de copropriété. Le Conseil d’État exprime ici implicitement sa préoccupation quant à la protection des droits des tiers.

La peine de la fermeture a en principe un caractère hybride en raison de l’aspect de mesure de sûreté qui en émane également. Il va sans dire toutefois que cette peine peut toucher des ‘tiers’, tant dans l’établissement, en particulier des employés, qu’à l’extérieur, comme des copropriétaires du bâtiment. Ces tiers sont touchés parce que la fermeture a un effet ‘in rem’. Elle touche l’établissement ‘trouvé en délit’. Il est dès lors fait observer en France que cette peine flirte avec les limites du caractère personnel.

Le problème de ces tiers (notamment les copropriétaires auxquels fait référence le Conseil d’État) sera solutionné par l’introduction de l’obligation d’informer les tiers intéressés pour qu’ils peuvent faire valoir leurs droits en justice. C’est réalisé par l’ajout d’un deuxième alinéa à l’article 5ter du titre préliminaire du Code de procédure pénale. Cet ajout est prévu par l’article 4 de ce projet et y est développé.

¹²¹⁹ Advies Raad van State, nr. 201.

¹²²⁰ Avis du Conseil d’État, n° 201.

Afdeling 11. Straftoemeting

In navolging van het advies van de Raad van State¹²²¹ wordt verduidelijkt dat de regels met betrekking tot de herhaling en de samenloop dienen om het toepasselijke strafniveau te bepalen. Daarna kan de rechter verzachtende omstandigheden in rekening brengen, waarvan het effect is bepaald in functie van elk strafniveau (cf *supra*).

Herhaling (artikel 60)

Herhaling of recidive betreft in de eerste plaats een artificiële juridische constructie. De materie van de wettelijke herhaling wordt in het Strafwetboek geregeld in de artikelen 54 t.e.m. 57*bis*, alsook in het artikel 565 Sw. De wetgever heeft evenwel nagelaten het begrip ‘herhaling’ of ‘recidive’ te definiëren. Opdat er sprake zou kunnen zijn van herhaling moeten er volgens de rechtspraak en de rechtsleer drie cumulatieve voorwaarden vervuld zijn. Vooreerst moet een persoon reeds een vroegere veroordeling hebben opgelopen tot een straf die in kracht van gewijsde is getreden.¹²²³ Sedert de inwerkingtreding van de wet van 25 april 2014 houdende diverse bepalingen betreffende justitie¹²²⁴ moeten ook veroordelingen uitgesproken door de strafrechter van een andere lidstaat van de Europese Unie in aanmerking worden genomen (57*bis* en 99*bis* Sw.). Vervolgens moet er een nieuw misdrijf zijn en ten slotte moet het geval van herhaling in de wet bepaald zijn (vandaar dat men spreekt van *wettelijke* herhaling).

Section 11. La fixation de la peine

A la suite de la remarque du Conseil d’Etat¹²²², il est précisé ici que les règles relatives à la récidive et au concours doivent permettre de déterminer le niveau de peine applicable. Ensuite, le juge pourra prendre en compte les circonstances atténuantes dont l’effet est précisé en fonction de chaque niveau de peine retenu (cf. *supra*).

La récidive (article 60)

La récidive est tout d’abord une construction juridique artificielle. La matière de la récidive légale est réglée aux articles 54 à 57*bis*, ainsi qu’à l’article 565 du Code pénal. Le législateur a toutefois omis de définir la notion de ‘récidive’. Selon la jurisprudence et la doctrine, trois conditions cumulatives doivent être remplies pour qu’il y ait récidive. Tout d’abord, une personne doit déjà avoir fait l’objet d’une première condamnation passée en force de chose jugée.¹²²⁵ Depuis l’entrée en vigueur de la loi du 25 avril 2014 portant des dispositions diverses en matière de justice¹²²⁶, les condamnations prononcées dans un autre État membre de l’Union européenne doivent elles aussi être prises en considération (art. 57*bis* et 99*bis* du Code pénal). Ensuite, il doit y avoir une nouvelle infraction et enfin, la situation de récidive doit être prévue par la loi (raison pour laquelle on parle de récidive *légale*).

¹²²¹ Advies Raad van State, nr. 205.

¹²²² Avis du Conseil d’Etat, n° 205.

¹²²³ Het Hof van Cassatie bevestigde in een arrest van 2 mei 2012 (A.R. P.12.0667.F) dat herhaling alleen blijkt door de vaststelling dat er een veroordeling bestaat met kracht van gewijsde.

¹²²⁴ BS 14 mei 2014.

¹²²⁵ Dans un arrêt du 2 mai 2012 (R.G. P.12.0667.F), la Cour de cassation a confirmé que la récidive ne peut être établie que par la constatation d’une condamnation passée en force de chose jugée.

¹²²⁶ M.B., 14 mai 2014.

Zo kent het Strafwetboek in Boek I enkel de hypothese van misdaad na criminele straf (art. 54 Sw.), van politieke misdaad na criminele straf (art. 55 Sw.), van wanbedrijf na criminele straf (art. 56, lid 1, Sw.) en van wanbedrijf na correctionele straf (art. 56 lid 2 Sw.). In 2019 werd artikel 55bis Sw. ingevoerd waarbij herhaling wordt voorzien bij misdaad na correctionele straf, om een antwoord te bieden aan een arrest van het Grondwettelijk Hof inzake strafuitvoering¹²²⁷, maar het artikel kent in de praktijk geen toepassing aangezien het alleen van toepassing is op correctionaliseerbare misdaden, die dus *de facto* vandaag allemaal worden omgezet in wanbedrijven. In artikel 57 Sw. is een specifiek regime voorzien voor militaire misdrijven en in artikel 565 Sw. wordt de situatie geïsoleerd van overtreding na dezelfde gemeenrechtelijke overtreding. Bijzondere strafwetgeving kan steeds een specifiek regime van herhaling vooropstellen. Krachtens artikel 100 Sw. zijn de bepalingen van Boek I van het Strafwetboek (dus ook de artikelen 54 t.e.m. 57bis Sw.) immers toepasselijk op de feiten strafbaar gesteld bij bijzondere wetten, tenzij die bijzondere wetten afwijkende bepalingen inhouden en slechts voor zover de voorwaarden van die bepalingen vervuld zijn.

Dans le Livre premier, le Code pénal ne connaît que l'hypothèse de récidive de crime après une peine criminelle (art. 54 du Code pénal), de délit politique après une peine criminelle (art. 55 du Code pénal), de délit après une peine criminelle (art. 56, alinéa 1er, du Code pénal) ou de délit après une peine correctionnelle (art. 56, alinéa 2, du Code pénal). En 2019, un article 55bis du Code pénal a été inséré, lequel prévoit une récidive de crime après une peine correctionnelle, pour répondre à un arrêt de la Cour constitutionnelle¹²²⁸, mais cet article ne trouve pas à s'appliquer dans la pratique dès lors qu'il est uniquement applicable à des crimes correctionnalisables qui sont, aujourd'hui, tous *de facto* transmués en délits.

L'article 57 du Code pénal prévoit un régime spécifique pour les infractions militaires et l'article 565 du même Code vise la situation d'une contravention après la même contravention de droit commun. Les lois pénales particulières peuvent toujours, quant à elles, fixer un régime spécifique de la récidive. En effet, en vertu de l'article 100 du Code pénal, les dispositions du Livre premier du Code pénal (et donc également les articles 54 à 57bis du même Code) sont applicables aux faits punis par les lois particulières, à moins que ces dernières prévoient des dispositions dérogatoires et uniquement dans la mesure où les conditions de ces dispositions soient remplies.

¹²²⁷ Wetsvoorstel tot wijziging van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, wat de staat van herhaling betreft, *Parl.St.* Kamer 2017-18, nr. 54-3213/001, onder verwijzing naar GwH 18 december 2014, nr. 185/2014; GwH 7 februari 2018, nr. 15/2018. De ongrondwettigheid waaraan door deze wetswijziging moest worden geredigeerd vloeide voort uit het regime van de correctionalisering en heeft dus geen invloed op het thans voorliggende ontwerp, waarin de figuur van de correctionalisering wordt verlaten.

¹²²⁸ Proposition de loi modifiant la loi du 17 mai 2006 concernant le statut juridique externe des condamnés à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d'exécution de la peine en ce qui concerne l'état de récidive (Doc. par., chambre, 2017-18, n° 54-3213/001 avec la référence à l'arrêt de la Cour constitutionnelle du 18 décembre 2014, n° 185/2014 et celui du 7 février 2018, n° 15/2018. L'inconstitutionnalité à laquelle cette modification législative devait remédier résultait du régime de la correctionnalisation et n'a, par conséquent, pas d'incidence sur le projet actuel om la figure de la correctionnalisation est abandonnée..

In de meeste gevallen betreft het een facultatieve strafverzwaring (zie art. 54, eerste en tweede lid Sw., en art. 56 Sw.); uitzonderlijk wordt in Boek I van het Strafwetboek een verplichte strafverzwaring naar voren geschoven (zie art. 54, laatste lid, Sw.).

Men onderscheidt de *algemene herhaling* van de *bijzondere herhaling*. Bij algemene herhaling volstaat het dat de door de wet gestelde voorwaarden vervuld zijn en dit ongeacht de aard van het nieuwe misdrijf (bv. diefstal na diefstal; oplichting na diefstal,...). In andere gevallen vereist de wet (veelal in bijzondere strafwetgeving) dat het nieuwe misdrijf hetzelfde is of alleszins van dezelfde aard is als het misdrijf waarvoor de dader een vroegere veroordeling heeft opgelopen (bv. art. 391bis Sw.; art. 508bis Sw.; art. 5 Drugwet; art. 565 Sw.).

Men onderscheidt tevens de *bestendige* van de *tijdelijke staat van herhaling*. Bestendige staat van herhaling veronderstelt dat de vroegere opgelopen veroordeling een basis van herhaling blijft, ongeacht de sindsdien verlopen tijd (bv. art. 54 en art. 56, lid 1, Sw.). Er is een tijdelijke staat van herhaling wanneer de vroegere veroordeling slechts gedurende een bepaalde tijd een grondslag van recidive uitmaakt (bv. art. 56, lid 2, Sw.).

Bepaalde delinquenten ontspringen de dans, hoewel deze strikt genomen ook 'recidivist' zijn. Denken we maar aan het gegeven dat er in sommige gevallen een tijdelijke staat van herhaling wordt vooropgesteld (bv. art. 56, lid 2, Sw.) waardoor een 'laattijdig hervat' evenmin onder de noemer van recidive kan worden geplaatst. Anderen moeten verschillende keren 'langs de kassa passeren', zowel in de fase van de straftoemeting als van de strafuitvoering. Bepaalde recidivisten

Dans la plupart des cas, il s'agit d'une aggravation facultative de la peine (voir les art. 54, alinéas 1er et 2, du Code pénal et 56 du même Code). Le Livre premier du Code pénal met exceptionnellement en avant une aggravation obligatoire de la peine (voir art. 54, dernier alinéa, du Code pénal).

On distingue la *récidive générale* de la *récidive spéciale*. Pour la récidive générale, il suffit que les conditions établies par la loi soient remplies, quelle que soit la nature de la nouvelle infraction (par exemple un vol après un vol, une escroquerie après un vol, etc.). Dans les autres cas, la loi exige (souvent dans les lois pénales particulières) que la nouvelle infraction soit la même ou soit en tout cas de même nature que l'infraction pour laquelle l'auteur a été antérieurement condamné (par exemple, art. 391bis du Code pénal ; art. 508bis du même Code ; art. 5 de la loi concernant le trafic de stupéfiants et art. 565 du Code pénal).

On distingue également l'état de *récidive permanent* et l'état de *récidive temporaire*. L'état de récidive permanent suppose que la condamnation encourue précédemment reste une base de récidive, quel que soit le temps écoulé depuis (par exemple, art. 54 et art. 56, alinéa 1er, du Code pénal). On parle d'état de récidive temporaire lorsque la condamnation antérieure ne constitue une base de récidive que pendant une durée déterminée (par exemple, art. 56, alinéa 2, du Code pénal).

Certains délinquants échappent au régime de la récidive alors qu'ils sont aussi à proprement parler des recidivistes. Il suffit d'évoquer certains cas de récidive temporaire (par exemple, art. 56, al. 2, du Code pénal), de sorte qu'une 'rechute tardive' ne peut être considérée comme une récidive. D'autres doivent passer à plusieurs reprises à la caisse, d'abord, lors de la fixation de la peine et ensuite lors de l'exécution de la peine. De plus, certains recidivistes

vallen bovendien onder de actieradius van de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank (art. 34ter en 34^{quater} Sw.), een bijkomende straf die de strafrechter kan en in sommige gevallen moet uitspreken. Ook zal de proeftermijn gekoppeld aan het herstel in eer en rechten worden opgetrokken bij recidive (art. 626 Sv.). Het dient bovendien te worden benadrukt dat het al dan niet bestaan van een eerdere veroordeling afhankelijk kan zijn van vrij toevallige omstandigheden zoals het al dan niet aannemen van eenheid van opzet¹²²⁹, het al dan niet afsplitsen van vervolgingen of de kennis van strafrechtelijke antecedenten.¹²³⁰

Het moge duidelijk zijn: recidive is in de huidige stand van zaken een heterogeen begrip met een eerder willekeurige ondertoon. Binnen het juridisch recidivesysteem bestaat er bovendien geen eenduidigheid, aangezien er verschillende vormen van herhaling bestaan met telkens specifieke voorwaarden en rechtsgevolgen.¹²³³

Parlementaire initiatieven die sleutelen aan de regels van de herhaling zijn nochtans legio.¹²³⁵ Hoewel ze alle kanten

entrent dans le champ d'action de la mise à la disposition du tribunal de l'application des peines (art. 34ter et 34^{quater} du Code pénal), peine accessoire que le juge répressif peut, et dans certains cas doit, prononcer. Le délai d'épreuve lié à la réhabilitation sera également prolongé en cas de récidive (art. 626 du Code d'instruction criminelle). De plus, il convient de souligner que l'existence ou non d'une condamnation antérieure peut dépendre de circonstances très fortuites comme la prise en compte ou non de l'unité d'intention¹²³¹, la disjonction ou non des poursuites ou la prise de connaissance d'antécédents pénaux.¹²³²

Il est clair que, dans l'état actuel des choses, la récidive est une notion hétérogène aux accents plutôt arbitraires. Il n'y a, en outre, pas d'uniformité dans le régime juridique de la récidive, étant donné qu'il existe différentes formes de récidive impliquant chaque fois des conditions et des conséquences juridiques spécifiques.¹²³⁴

Les initiatives parlementaires visant à modifier les règles de récidive sont

¹²²⁹ Wanneer een collectief misdrijf bestaat uit strafbare feiten die zowel voor als na het antecedent zijn gepleegd dat als grondslag voor de herhaling dient, kan de rechter beslissen dat er herhaling bestaat voor een gedeelte van de feiten (Cass. 12 januari 2005, A.R. P.04.1565.F; Cass. 4 september 2013, A.R.13.0556.F).

¹²³⁰ Y. VAN DEN BERGE en F. VERBRUGGEN, "Langzaam maar onzeker: het wettelijk kader voor een geleidelijke terugkeer naar de maatschappij" in K. BEYENS, T. DAEMS en E. MAES, *Exit gevangenis? De werking van de strafuitvoeringsrechtbanken en de wet op de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf*, Antwerpen, Maklu, 2014, 43; Zie ook L. AUBERT en P. MARY, "La fabrique de la récidive", *Rev.sc.crim.* 2014, 437-438.

¹²³¹ Lorsqu'un délit collectif se compose d'infractions commises tant avant qu'après l'antécédent servant de base à la récidive, le juge peut décider que celle-ci existe pour une partie des faits (Cass. 12 janvier 2005, RG P.04.1565.F ; Cass. 4 septembre 2013, R.G.13.0556.F).

¹²³² Y. VAN DEN BERGE et F. VERBRUGGEN, "Langzaam maar onzeker: het wettelijk kader voor een geleidelijke terugkeer naar de maatschappij" dans K. Beyens, T. Daems et E. Maes, *Exit gevangenis? De werking van de strafuitvoeringsrechtbanken en de wet op de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf*, Anvers, Maklu, 2014, 43 ; voir également L. AUBERT et P. MARY, « La fabrique de la récidive », *Rev.sc.crim.* 2014, 437-438.

¹²³³ Zie ook J. ROZIE, "Recidive bij straftoemeting en strafuitvoering: een wet van communicerende vaten?", *NC* 2015, 189-195.

¹²³⁴ Voir également J. ROZIE, "Recidive bij straftoemeting en strafuitvoering: een wet van communicerende vaten?", *NC* 2015, 189-195.

¹²³⁵ Genoemd kunnen worden o.a. wetsvoorstel tot wijziging van het Strafwetboek met het oog op strafverzwaring in geval van wettelijke herhaling, *Parl.St.* Kamer 2007-2008, nr.0572/001; wetsontwerp tot wijziging van het Strafwetboek, teneinde de herhaling van misdaad na wanbedrijf in te voeren, en tot wijziging van de bepalingen

uitgaan, is er toch een gemeenschappelijke rode draad te ontwaren, m.n. een nog strengere aanpak bewerkstelligen t.a.v. bepaalde categorieën recidivisten. Ook het huidige federale regeerakkoord stelt: *“Recidivisten worden harder aangepakt, maar worden ook begeleid naar een andere levenswandel.”*

In voorliggend ontwerp wordt ervoor gekozen uit te gaan van een systeem van algemene herhaling. De eerdere veroordeling, die aanleiding geeft tot vaststelling van de staat van herhaling, kan dus betrekking hebben op een totaal ander type feiten; elk crimineel gedrag wordt gevisieerd.

Om de rechter de mogelijkheid te geven de proportionaliteit van de straf te bewaken, wordt voor wat betreft de niveaus 1 tot en met 6 in een facultatieve verhoging van de straf met één niveau voorzien. De staat van wettelijke herhaling is voor deze niveaus ook tijdelijk: er is slechts sprake van wettelijke herhaling indien de nieuwe feiten werden gepleegd binnen een termijn van vijf jaar na het in kracht van gewijsde treden van de eerdere veroordeling, verlengd met de tijd waarin de gevangenisstraf of behandeling onder vrijheidsberoving wordt uitgevoerd, met uitzondering van de periode van vervroegde invrijheidstelling.

Wat betreft het algemeen en tijdelijk karakter van deze staat van herhaling

pourtant légion.¹²³⁶ Bien que partant dans tous les sens, un fil conducteur s'en dégage, à savoir la mise en place d'une approche encore plus sévère vis-à-vis de certaines catégories de récidiviste. L'accord de gouvernement fédéral actuel prévoit aussi que « les récidivistes seront traités plus sévèrement mais seront aussi accompagné vers un autre mode de vie ».

Le projet actuel repose sur l'option d'un système de récidive générale. La condamnation antérieure, qui donne lieu au constat de la récidive, peut donc porter sur un type de faits totalement différent ; toute forme de conduite criminelle est visée.

Pour permettre au juge de conserver la possibilité de respecter la proportionnalité de la peine, il est prévu, pour les niveaux 1 à 6, un rehaussement facultatif de la peine d'un seul niveau. L'état de récidive légale est aussi temporaire pour ces niveaux ; il est seulement question de récidive légale lorsque les nouveaux faits sont commis dans un délai de cinq ans depuis la condamnation antérieure passée en force de chose jugée, prolongé par la période durant laquelle la peine d'emprisonnement ou le traitement sous privation de liberté est exécutée, à l'exception de la période de libération anticipée.

En ce qui concerne le caractère général et temporaire de cet état de récidive, il

betreffende de voorwaardelijke invrijheidstelling, de voorlopige invrijheidstelling met het oog op de verwijdering van het grondgebied of met het oog op overlevering, en de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank, *Parl.St.* Kamer 2007-2008, nr.1190/001; wetsvoorstel tot wijziging van het Strafwetboek, teneinde de jegens recidiverende seksuele delinquenten uitgesproken straffen te verzwaren, *Parl.St.* Kamer 2010, nr.0289/001; wetsvoorstel tot wijziging van het Strafwetboek met het oog op strafverzwaring in geval van wettelijke herhaling, *Parl.St.* Kamer 2010-2011, nr.1556/001.

¹²³⁶ On peut entre autres citer la proposition de loi modifiant le Code pénal en vue d'aggraver la peine en cas de récidive légale, *Doc. parl.*, Chambre, 2007-2008, n° 0572/001 ; le projet de loi modifiant le Code pénal, afin d'introduire la récidive de crime sur délit, et les dispositions légales relatives à la libération conditionnelle, à la mise en liberté provisoire en vue de l'éloignement du territoire ou de la remise et à la mise à la disposition du tribunal de l'application des peines, *Doc. parl.*, Chambre, 2007-2008, n°1190/001 ; la proposition de loi modifiant le Code pénal afin d'aggraver les peines prononcées à l'encontre de délinquants sexuels récidivistes, *Doc. parl.*, Chambre, 2010, n° 0289/001 ; la proposition de loi modifiant le Code pénal en vue d'aggraver la peine en cas de récidive légale, *Doc. parl.*, Chambre, 2010-2011, n° 1556/001.

betreft, stemt zij overeen met de huidige situatie voor wanbedrijven en gecorrectionaliseerde misdaden. Vandaar dat ook de grens voor dit regime op niveau 6 wordt gelegd (maximaal 20 jaar gevangenisstraf, wat overeenstemt met de huidige grens van correctionalisering). Op andere punten is deze bepaling merkkelijk strenger, doordat zij geen vereisten stelt omtrent de hoogte van de eerder opgelegde straf (waar vandaag een veroordeling tot minimum 1 jaar gevangenisstraf wordt vereist¹²³⁷) en ook in een verhoging van de maximumstraf wordt voorzien voor feiten die onder niveau 6 vallen (waar dit vandaag enkel aanleiding geeft tot een verhoging van de minimumstraf, die in de praktijk teniet wordt gedaan door de correctionalisering).

Voor wat betreft misdrijven waarop een straf van niveau 7 is gesteld, wordt voorzien in een permanente staat van wettelijke herhaling, al wordt vereist dat de eerdere veroordeling ook betrekking had op een feit waarop de wet een straf van niveau 7 of 8 stelt. Met deze twee elementen wordt zoveel als mogelijk de huidige situatie van herhaling van misdaad na misdaad benaderd. De bepaling is evenwel strenger dan het huidige regime door in een verhoging van de (minimum)straf te voorzien, daar waar vandaag voor deze groep feiten geen herhaling bestaat. De verhoging van de minimumstraf met twee jaar is gebaseerd op wat in het huidige Strafwetboek voorzien is voor misdaden waarop vijftien tot twintig jaar opsluiting is gesteld en waarvan de minimumstraf in geval van herhaling stijgt tot zeventien jaar opsluiting (art. 54, derde lid, Sw.). Deze benadering werd verkozen omdat het

correspond à la situation actuelle pour les délits et les crimes correctionnalisés. C'est la raison pour laquelle la frontière de ce régime a été fixée au niveau 6 (maximum 20 ans d'emprisonnement, ce qui correspond à la limite actuelle de la correctionnalisation). Sur d'autres points, cette disposition est nettement plus sévère en ce qu'elle ne pose pas de condition concernant la hauteur de la condamnation antérieure (là où aujourd'hui une condamnation d'une année d'emprisonnement minimum est exigée¹²³⁸) et aussi en ce qu'un rehaussement de la peine maximale est prévu pour les faits qui tombent sous le niveau 6 (ce qui actuellement donne lieu à un rehaussement du minimum de la peine, qui, dans la pratique est neutralisé par la correctionnalisation).

En ce qui concerne les infractions pour lesquelles une peine de niveau 7 est prévue, un état perpétuel de récidive légale est prévu, étant exigé que la condamnation antérieure porte également sur un fait pour lequel la loi prévoit une peine de niveau 7 ou 8. Par ces deux éléments, on se rapproche autant que possible de la situation actuelle de récidive de crime sur crime. La disposition est cependant plus sévère que le système actuel en prévoyant un rehaussement (du minimum) de la peine, là où aujourd'hui, il n'existe pas de récidive pour ce groupe de faits. Ce rehaussement du minimum de la peine de deux ans est basé sur ce qui est prévu dans l'actuel Code pénal pour les crimes punissables de 15 à 20 ans de réclusion et pour lesquels le minimum de la peine est rehaussé à 17 ans en cas de récidive (art. 54, al. 3, Code pénal). Cette approche a été préférée parce que le rehaussement de

¹²³⁷ Door het schrappen van deze voorwaarde wordt het mogelijk gemaakt om personen die herhaaldelijk misdrijven van niveau 1 plegen (waarvoor geen gevangenisstraf mogelijk is) toch een gevangenisstraf op te leggen indien dit volgens de rechtbank het gepaste antwoord is.

¹²³⁸ A la suite de la suppression de cette condition, des personnes qui commettent de façon répétée une infraction de niveau 1 (pour lequel aucun emprisonnement n'est possible) peuvent se voir infliger une peine d'emprisonnement si le tribunal l'estime adéquat. .

stijgen van een tijdelijke straf naar een levenslange straf van niveau 8 disproportioneel zou zijn.

Voor wat betreft misdrijven waarop een straf van niveau 8 is gesteld, wordt niet voorzien in een regime van wettelijke herhaling. Het betreft de zwaarst mogelijke straf, zodat het stijgen van de straf met een niveau niet mogelijk is. Ook de minimumstraf kan niet worden opgetrokken, nu de straf van niveau 8 levenslange gevangenisstraf is en het hof van assisen slechts een lagere straf kan opleggen na aanneming van verzachtende omstandigheden. Om de gelijke behandeling van personen die worden veroordeeld tot een straf van niveau 8 te verzekeren, wordt ook geen strafverhoging voorzien voor wat betreft de behandeling onder vrijheidsberoving.

Eendaadse samenloop (artikel 61)

1. Huidige systeem

In de bepalingen met betrekking tot de samenloop staat de vraag centraal of een bepaald feitencomplex één of meerdere feiten oplevert. De samenloop wordt thans geregeld in Hoofdstuk VI van het Strafwetboek in de artikelen 58 t.e.m. 65 Sw. Het Strafwetboek geeft echter geen definitie, het maakt enkel gewag van ‘samenloop van verscheidene misdrijven’.

Men onderscheidt verschillende vormen van samenloop: de meerdaadse en de eendaadse samenloop.

Bij eendaadse samenloop en het voortgezet/collectief misdrijf wordt alleen de zwaarste straf uitgesproken (art. 65, eerste lid, Sw.). Vier verschillende regels beheersen daarentegen de straftoemeting van de meerdaadse samenloop, naargelang van de aard van de

la peine temporaire vers une peine à perpétuité de niveau 8 aurait été disproportionnel.

Pour les infractions pour lesquelles une peine de niveau 8 est prévue, on ne prévoit pas de régime de récidive légale. Il s’agit de la peine la plus haute possible en telle sorte que le rehaussement de la peine d’un niveau est impossible. Le minimum de la peine ne peut davantage être relevé puisque la peine de niveau 8 est l’emprisonnement à perpétuité et que la cour d’assises ne peut prononcer une peine inférieure que si elle admet des circonstances atténuantes. Pour garantir un traitement égal des personnes qui sont condamnées à une peine de niveau 8, aucune augmentation de la peine n’est prévue pour le traitement sous privation de liberté.

Le concours constitué d’un seul fait (article 61)

1. Le système actuel

Dans la réglementation relative au concours, la question centrale est de savoir si un ensemble de faits déterminé doit être considéré comme un seul fait ou plusieurs faits. Le concours est actuellement réglé dans le chapitre VI du Code pénal, aux articles 58 à 65. Le Code pénal ne donne toutefois pas de définition du concours, il fait uniquement mention du « concours de plusieurs infractions ».

On distingue différentes formes de concours : le concours matériel et le concours idéal.

Dans le cas du concours idéal et de l’infraction continuée/collective, la peine la plus forte sera seule prononcée (art. 65, alinéa 1er, du Code pénal). En revanche, quatre règles différentes régissent la fixation de la peine du concours matériel, en fonction de la nature des infractions en

samenlopende misdrijven: onbeperkte cumulatie, gematigde cumulatie, zuivere absorptie en absorptie met strafverzwaring. Deze regels zijn te vinden in de artikelen 58 t.e.m. 62 Sw.

In geval van niet-gelijktijdige berechting is evenzeer een samenloopregeling mogelijk, zowel t.a.v. meerdaadse samenloop als van het voortgezet/collectief misdrijf.

M.b.t. het voortgezet/collectief misdrijf werd een regeling opgenomen in het artikel 65, lid 2, Sw. Is er sprake van een laattijdig vastgesteld voortgezet/collectief misdrijf, dan zal de strafrechter bij de straftoemeting rekening moeten houden met de straffen die in het verleden werden uitgesproken voor dit misdrijf. Indien deze hem voldoende lijken voor een juiste bestraffing van het geheel, zal hij geen nieuwe straf meer uitspreken. Hij spreekt zich in voorkomend geval enkel uit over de schuldvraag en verwijst in zijn beslissing naar de reeds uitgesproken straffen (veroordeling tot schuldigverklaring). Indien de uitgesproken straf(fen) hem onvoldoende lijkt (lijken), zal hij een bijkomende (in de zin van een nieuwe) straf opleggen. Het geheel van de uitgesproken straffen mag evenwel het maximum van de zwaarste straf niet te boven gaan.

Het Hof van Cassatie heeft evenzeer bevestigd dat een laattijdige samenloopregeling ook mogelijk is in het raam van meerdaadse samenloop.¹²³⁹

Het staat buiten kijf dat de regels van de meerdaadse samenloop te complex zijn. Dit werd reeds geopperd door de Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek onder voorzitterschap van professor Châtel en later professor D'Haenens (1979) en in het Voorontwerp

concours : le cumul absolu, le cumul restreint ou mitigé, l'absorption simple et l'absorption avec aggravation de la peine. Ces règles figurent aux articles 58 à 62 du Code pénal.

En cas de jugement non simultané, une réglementation du concours est également prévue, tant par rapport au concours matériel que par rapport à l'infraction continuée/collective.

En ce qui concerne l'infraction continuée/collective, la règle figure à l'article 65, alinéa 2, du Code pénal. S'il est question d'une infraction continuée/collective, le juge pénal devra alors tenir compte, lors de la fixation de la peine, des peines qui ont été prononcées par le passé pour cette infraction. Si elles lui semblent suffisantes pour une sanction adéquate de l'ensemble, il ne prononcera pas de nouvelle peine. Dans ce cas, il se prononce uniquement sur la question de la culpabilité et renvoie dans sa décision aux peines déjà prononcées (condamnation par déclaration de culpabilité). Si la peine (les peines) prononcée(s) semble(nt) insuffisante(s), il infligera à nouveau une peine complémentaire. Le total des peines prononcées ne peut cependant pas excéder le maximum de la peine la plus forte.

La Cour de cassation a également confirmé qu'un règlement différé du concours est également possible dans le cadre du concours matériel.¹²⁴⁰

Il est incontestable que les règles relatives au concours sont trop complexes. Ce point avait déjà été abordé par la Commission pour la révision du Code pénal présidée par le professeur Châtel et ensuite par le professeur D'Haenens (1979) et dans l'avant-projet de Code

¹²³⁹ Cass. 25 april 2012, A.R. P.12.0178.F.

¹²⁴⁰ Cass. 25 avril 2012, R.G. P.12.0178.F.

van Strafwetboek van Koninklijk Commissaris Legros (1985).

pénal du Commissaire royal Legros (1985).

2. Voorgestelde hervorming

Recent empirisch onderzoek heeft uitgewezen dat het artikel 65 Sw. m.b.t. het voortgezet of collectief misdrijf heel vaak oneigenlijk wordt toegepast. Verschillende redenen liggen hieraan ten grondslag: enerzijds de ruime interpretatie die wordt gegeven aan de notie 'eenheid van opzet' en anderzijds de mogelijkheid die door artikel 65 Sw. wordt geboden om te ontsnappen aan de ingewikkelde regels van de meerdaadse samenloop.¹²⁴¹ Men gaat m.a.w. in de rechtspraak uit van de eenheid van opzet, ook wanneer deze eigenlijk niet voorhanden is.

Het verschil in benadering tussen meerdaadse samenloop en het voortgezet/collectief misdrijf biedt m.a.w. geen enkele meerwaarde meer.

In Nederland blijft men voorlopig vasthouden aan deze tweedeling, maar dit levert problemen op. Zo heeft de wetgever ervoor geopteerd enkel gewag te maken van een 'eenheid van wilsbesluit' in de hypothese van soortgelijke misdrijven, doch de rechtspraak vindt deze regeling te rigide en geeft daarom een ruimere invulling aan de kwestieuze notie. Ook worden thans de regels van de meerdaadse samenloop in Nederland herbekeken. Uit de parlementaire voorbereidingen blijkt immers dat *"de toepassing van de regeling van de meerdaadse samenloop niet altijd tot redelijke uitkomsten leidt"*.¹²⁴³

2. La réforme proposée

Une récente étude empirique a montré que l'article 65 du Code pénal portant sur l'infraction continuée ou collective est très souvent appliqué de façon impropre. Plusieurs raisons l'expliquent : d'une part l'interprétation large de la notion d'« unité d'intention » et d'autre part, l'article 65 du Code pénal offre la possibilité d'échapper aux règles complexes du concours matériel.¹²⁴² En d'autres termes, dans la pratique judiciaire, on part du principe de l'existence d'une unité d'intention, même lorsque celle-ci n'est pas présente.

Autrement dit, la différence d'approche entre le concours matériel et l'infraction continuée/collective n'apporte plus de plus-value.

Aux Pays-Bas, on persévère provisoirement dans cette dichotomie, mais elle pose problème. Le législateur a ainsi choisi de mentionner uniquement une « unité de volonté » dans l'hypothèse d'infractions similaires, mais la jurisprudence juge cette réglementation trop rigide et interprète de manière plus large cette notion controversée. Les règles relatives au concours matériel sont actuellement également en cours de révision aux Pays-Bas. Il ressort en effet des travaux parlementaires préparatoires que (traduction libre) *« l'application de la réglementation relative au concours matériel n'aboutit pas toujours à des résultats rationnels »*.¹²⁴⁴

¹²⁴¹ C. VAN DEUREN, "Eén plus één is niet altijd twee. De regels van de samenloop besproken, vergeleken en empirisch onderzocht", *NC* 2012, 374-376.

¹²⁴² C. VAN DEUREN, « Eén plus één is niet altijd twee. De regels van de samenloop besproken, vergeleken en empirisch onderzocht », *NC* 2012, 374-376.

¹²⁴³ Wetsvoorstel tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht i.v.m. de herziening van de regeling inzake de meerdaadse samenloop in strafzaken, *Tweede Kamer* 2014-2015, nr.34126.

¹²⁴⁴ Proposition de modification du Code pénal néerlandais concernant la révision de la réglementation relative au concours matériel en matière pénale, *Tweede Kamer* 2014-2015, n° 34126.

Een optimale samenloopregeling is een regeling waarbij het onderscheid tussen het voortgezet/collectief misdrijf en meerdaadse samenloop wordt verlaten, net zoals in Frankrijk het geval is en reeds vroeger werd aangekaart door de Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek onder voorzitterschap van professor Châtel en later professor D'Haenens. Ook in het Voorontwerp van Strafwetboek van Koninklijk Commissaris Legros worden beide concepten op voet van gelijkheid geplaatst, hoewel de noties meerdaadse en eendaadse samenloop daar nog steeds worden gebezigd.

De vraag rijst welk bestraffingsregime dan de voorkeur geniet bij het gelijkstellen van de meerdaadse samenloop met het voortgezet/collectief misdrijf.

In het Franse strafrecht (art. 132-2 e.v. C.P.) wordt geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende samenloopsituaties en is het uitgangspunt dat aan elk misdrijf een straf kan worden gekoppeld. Een opslorping grijpt wel plaats wanneer het straffen van dezelfde natuur (zoals vrijheidsstraffen) betreft. Alle uitgesproken straffen werken door naar alle tenlasteleggingen. De maximale bovengrens voor een bepaalde straf mag evenwel niet worden overschreden. Deze regeling biedt het voordeel eenduidig te zijn, maar blijft complex. Het moet bovendien worden beklemtoond dat in de vooropgestelde Belgische regeling uiteenlopende straffen zijn opgenomen binnen de verschillende strafniveaus. Het transponeren van het Franse systeem in België zou daarom tot gevolg kunnen hebben dat een cumul van verschillende straffen (m.n. wanneer men ervoor zou opteren aan elk misdrijf een andere straf toe te kennen) te hoge proporties dreigt aan te nemen, waardoor de wetgever genoodzaakt wordt in begrenzingen te voorzien. Een dergelijke regeling strookt echter niet met het sleutelwoord

Une réglementation optimale du concours est une réglementation où la distinction entre l'infraction continuée/collective et le concours matériel est abandonnée, comme c'est le cas en France et comme cela a été proposé par la Commission pour la révision du Code pénal présidée par le professeur Châtel et ensuite par le professeur D'Haenens. Dans l'avant-projet de Code pénal du Commissaire royal Legros également, les deux concepts sont placés sur un pied d'égalité, bien que les notions de concours matériel et de concours idéal y soient encore toujours distinguées.

La question se pose de savoir quel régime de sanction doit être préféré en cas d'assimilation du concours matériel à l'infraction continuée/collective.

Le droit pénal français (art. 132-2 et suivants du Code pénal français) ne distingue pas les différentes situations de concours et le principe est qu'une peine peut être associée à chaque infraction. Il y a cependant une absorption lorsqu'il s'agit de peines de même nature (comme les peines privatives de liberté). Toutes les peines prononcées se rapportent à toutes les infractions. La limite supérieure maximale prévue pour une peine spécifique ne peut toutefois pas être dépassée. Cette réglementation a l'avantage d'être univoque, mais reste complexe. Il faut, en outre, souligner que dans la réglementation belge existante, des peines diverses sont prévues dans différentes catégories de peines. La transposition du système français en Belgique aurait alors pour conséquence qu'un cumul de peines différentes (notamment lorsque l'on choisirait d'infliger une peine différente pour chaque infraction) risquerait de s'avérer disproportionné de sorte que le législateur devrait prévoir des limites. Une telle réglementation ne correspond toutefois pas au mot d'ordre

‘eenvoudig’ dat ten grondslag ligt van de herziening van het Strafwetboek.

In het Voorontwerp van Strafwetboek van Koninklijk Commissaris Legros vertrekt men van één bestraffingsregime voor eendaadse en meerdaadse samenloop en wordt gestipuleerd dat “*samenloop enkel aanleiding geeft tot toepassing van de zwaarste straf van elke categorie, of van een of meer daarvan*”. Deze regeling blinkt niet uit in duidelijkheid en wanneer er geen begrenzungen worden vooropgesteld, dreigt men in het kielzog te varen van een disproporzionele bestraffing. Ook de door de Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek onder voorzitterschap van professor Châtel en later professor D’Haenens vooropgestelde regeling waarbij de rechter een enkele hoofdstraf uitspreekt met mogelijkheid tot strafverzwaring voor verschillende feiten die niet noodzakelijk tot eenzelfde misdadig opzet behoren congrueert voor een deel, maar niet helemaal met het uitgangspunt van verschillende strafniveaus.

Er wordt daarom geopteerd voor een bestraffingssysteem voor de *eendaadse samenloop* (1 feit levert verschillende misdrijven op) waarbij de hoofdstraf zal moeten worden gekozen binnen het zwaarste strafniveau. Wanneer men bv. een samenloopsituatie heeft van een misdrijf van strafniveau 3 met een misdrijf van strafniveau 2, zal een hoofdstraf van strafniveau 3 als basis moeten worden genomen voor de bestraffing. Wat de bijkomende straffen betreft, is er geen opsorping en blijft een cumul mogelijk, waarover later meer. Het systeem van verbod van ‘panacheren’ moet m.a.w. worden verlaten. Het dient evenwel te worden benadrukt dat in het huidig strafrechtelijk kader er op dit punt ook reeds uitzonderingen zijn voorzien (bv. art. 64 Sw. m.b.t. de bijzondere verbeurdverklaring; art. 34^{quater} Sw. m.b.t. de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank; art. 39

« simplicité », qui est un des principes de la révision du Code pénal.

Dans l'avant-projet de Code pénal du Commissaire royal Legros, on part du principe d'un régime de sanction unique pour le concours idéal et le concours matériel et il est stipulé que « *le concours ne donne lieu qu'à la peine la plus forte de chaque catégorie, ou de l'une ou plusieurs d'entre elles* ». Cette réglementation ne brille pas par sa clarté et lorsqu'il n'y a pas de limites fixées, on risque de tomber sur une sanction disproportionnée. La réglementation proposée par la Commission pour la révision du Code pénal présidée par le professeur Châtel et ensuite par le professeur D'Haenens selon laquelle le juge prononce une peine principale unique avec une possibilité d'aggravation de la peine pour différents faits qui ne correspondent pas nécessairement à une même intention délictueuse, correspond partiellement, mais pas entièrement au système de niveaux de peine différents.

C'est pourquoi le choix s'est porté, pour le *concours constitué d'un seul fait* (1 fait donne plusieurs infractions), sur un régime répressif où la peine principale devra être choisie dans le niveau de peine le plus sévère. Lorsqu'il y a par exemple une situation de concours de deux infractions respectivement de niveau de peine 3 et de niveau de peine 2, une peine principale de niveau de peine 3 devra être retenue à la base. En ce qui concerne les peines accessoires, il n'y a pas d'absorption et un cumul reste possible (cf. *infra*). Autrement dit, le système d'interdiction du « panachage » doit être abandonné. Il convient toutefois de souligner que le cadre pénal actuel prévoit lui aussi déjà des exceptions à ce point (par exemple : art. 64 du Code pénal relatif à la confiscation spéciale ; art. 34^{quater} du Code pénal relatif à la mise à la disposition du tribunal de l'application des peines ; art. 39 de la loi

Wegverkeerswet m.b.t. het verval van het recht tot sturen).

Betreft het een hypothese van voortgezet/collectief misdrijf of meerdaadse samenloop blijven dezelfde uitgangspunten behouden (1 hoofdstraf + mogelijkheid tot cumul van bijkomende straffen), met deze toevoeging dat er strafverzwaring mogelijk moet zijn binnen de lagere strafniveaus. De enkele verzwaring van de vrijheidsstraf strookt niet met het uitgangspunt dat de vrijheidsstraf het *ultimum remedium* moet zijn. Bij de strafverzwaring moet variatie mogelijk blijven. De meest voor de hand liggende keuze betreft daarom dan de mogelijkheid voor de strafrechter te kunnen opklimmen naar een hoger strafniveau, net zoals dus gebeurt bij de bijzondere herhaling. Niet onbelangrijk is dat ook in de Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek onder voorzitterschap van professor Châtel en later professor D'Haenens werd gepleit om de regels van samenloop en herhaling nader tot elkaar te brengen. In het hoofdstuk van de herhaling werd immers reeds benadrukt dat het al dan niet bestaan van een eerdere veroordeling afhankelijk kan zijn van vrij toevallige omstandigheden zoals het al dan niet aannemen van eenheid van opzet, het al dan niet afsplitsen van vervolgingen of de kennis van strafrechtelijke antecedenten. Toch moeten er bepaalde temperingen worden ingebouwd. Aangezien de vrijheidsstraf het *ultimum remedium* moet zijn, zal er geen strafverhoging van niveau 1 naar niveau 2 mogelijk zijn, maar wel een mogelijke cumul van hoofdstraffen. De terugkeer naar de gevangenisstraf moet in deze hypothese worden vermeden. Wanneer de zwaarste hoofdstraf zich situeert binnen het strafniveau 6, zal ook niet naar een hoger strafniveau kunnen worden gegaan, daar dit een te grote strafverzwaring tot gevolg zou hebben. Bovendien is de straf die in dit strafniveau kan worden opgelegd (15

relative à la police de la circulation routière concernant la déchéance du droit de conduire).

Dans l'hypothèse d'une *infraction continuée/collective ou d'un concours matériel*, les mêmes principes de base sont maintenus (1 peine principale + possibilité de cumul de peines accessoires), avec l'ajout de la possibilité d'une aggravation de la peine dans les niveaux de peine inférieurs. Le choix de la seule aggravation de la peine privative de liberté n'est pas conforme au principe que la peine privative de liberté doit être le remède ultime. Une flexibilité doit rester possible dans le cadre de l'alourdissement de la peine. Le choix le plus évident est donc la possibilité pour le juge pénal de passer à un niveau de peine supérieur, comme cela est prévu dans le cadre de la récidive spéciale. Il convient de souligner que la Commission pour la révision du Code pénal présidée par le professeur Châtel et ensuite par le professeur D'Haenens, plaidait elle aussi pour un rapprochement du concours et de la récidive. En effet, dans le chapitre consacré à la récidive, il a déjà été souligné que l'existence ou non d'une condamnation antérieure peut dépendre de circonstances très fortuites comme la prise en compte ou non de l'unité d'intention, la disjonction ou non des poursuites ou la prise en compte d'antécédents pénaux. Certaines limites doivent toutefois être apportées. Étant donné que la peine privative de liberté doit rester le remède ultime, une majoration de peine du niveau 1 vers le niveau 2 ne sera pas possible, mais un cumul de peines principales sera alors possible. Dans cette hypothèse, le retour à la peine d'emprisonnement doit être évité. Lorsque la peine principale la plus forte se situe dans le niveau de peine 6, il ne sera pas non plus possible d'opter pour un niveau de peine supérieur, car cela entraînerait une trop grande aggravation de la peine. En outre, la peine qui peut être infligée à ce niveau de peine (15 à 20

tot 20 jaar gevangenisstraf), net als bij straffen van niveau 7 of 8, voldoende hoog om tot een gepaste bestraffing te komen in geval van samenloop.

Wanneer er sprake is van een voortgezet/collectief misdrijf of meerdaadse samenloop met een of meerdere misdrijven waarop een straf van niveau 7 of 8 is gesteld (al dan niet in combinatie met een of meer misdrijven waarop een straf van een lager niveau is gesteld), zal er sprake zijn van opslorping van straf net zoals dit in het huidige systeem het geval is (alleen de op de misdaad gestelde straf zal worden uitgesproken en de zwaarste straf is de langstdurende) en dit zowel in de hypothese van gelijktijdige als niet-gelijktijdige berechting.

Een heikel vraagpunt blijft welke regeling moet worden uitgedacht in de hypothese dat de misdrijven *niet gelijktijdig worden berecht*. De strafrechter bij wie het misdrijf/de misdrijven het laatst werd(en) aangebracht, zal hoe dan ook bij de straftoemeting rekening moeten houden met de vorige uitspraak. De werking van het huidige artikel 65, tweede lid, Sw. m.b.t. het laattijdig vastgesteld collectief/voortgezet misdrijf levert in de praktijk echter vele problemen op.¹²⁴⁵ Het uitgangspunt dat het geheel van de uitgesproken straffen het maximum van de zwaarste straf niet te boven mag gaan, zou in het nieuwe systeem nog meer problemen in de hand werken. Gezien binnen elk strafniveau (i.h.b. de lagere strafniveaus) tal van mogelijkheden zijn voorzien van straffen van verschillende natuur, wordt het immers bijzonder moeilijk een vergelijking te maken en uit

ans de peine d'emprisonnement), tout comme les peines de niveau 7 ou 8, est suffisamment forte pour apporter une sanction appropriée en cas de concours.

Lorsqu'il est question d'une infraction continuée/collective ou d'un concours matériel impliquant une ou plusieurs infractions pour lesquelles une peine de niveau 8 ou 7 est prévue (combinés ou non avec une ou plusieurs infractions punissable d'un niveau inférieur), il sera question d'absorption de peine, comme c'est déjà le cas dans le système actuel (seule la peine prévue pour le crime sera prononcée et la peine la plus forte est celle dont la durée est la plus longue), et ce à la fois dans l'hypothèse d'un jugement simultané et d'un jugement non simultané.

Le choix de la réglementation à élaborer dans l'hypothèse où les infractions *ne sont pas jugées simultanément* reste un point délicat. Le juge pénal saisi en dernier lieu de l'infraction /des infractions devra, de toute façon, tenir compte de la décision précédente lors de la fixation de la peine. L'application de l'article 65, alinéa 2, du Code pénal concernant l'infraction collective/continuée constatée tardivement pose toutefois de nombreux problèmes dans la pratique.¹²⁴⁶ Le principe que l'ensemble des peines prononcées ne peut excéder le maximum de la peine la plus forte créera encore plus de problèmes dans le nouveau système. Comme de nombreuses possibilités de peines de nature différente sont prévues à chaque niveau de peine (en particulier les niveaux de peine inférieurs), il est extrêmement difficile de procéder à une comparaison et de savoir ce que

¹²⁴⁵ C. VERSCHUEREN, "Artikel 65, tweede lid Sw.: straftoemeting, gezag van gewijsde en buitenlandse veroordelingen. Pleidooi voor de vrije keuze van de aard van de straf door de tweede rechter", in J. ROZIE, F. DERUYCK, L. HUYBRECHTS en F. VAN VOLSEM (eds.), *Na rijp beraad. Liber amicorum Michel Rozie*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 531-543.

¹²⁴⁶ C. VERSCHUEREN, « Artikel 65, tweede lid Sw.: straftoemeting, gezag van gewijsde en buitenlandse veroordelingen. Pleidooi voor de vrije keuze van de aard van de straf door de tweede rechter », in J. ROZIE, F. DERUYCK, L. HUYBRECHTS et F. VAN VOLSEM (éd.), *Na rijp beraad. Liber amicorum Michel Rozie*, Anvers, Intersentia, 2014, 531-543.

te maken wat het maximum betreft van de zwaarste straf.

De Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek onder voorzitterschap van professor Châtel en later professor D'Haenens opperde dat in geval van opeenvolgende vervolgingen nieuwe oplossingen moesten worden uitgedacht waarbij het stelsel van het gezag van gewijsde zou moeten kunnen worden herzien. De laatst optredende rechter zou bevoegd moeten worden om uitspraak te doen over de gezamenlijke door de dader gepleegde misdrijven. Hij zou in plaats van de vroegere veroordeling(en) een beslissing kunnen nemen die meer is aangepast en tegelijk betrekking zou hebben op de vroegere en de nieuwe misdrijven. Een dergelijke regeling is gekend in Duitsland¹²⁴⁷: § 55 Strafgesetzbuch schept de mogelijkheid de eerdere veroordeling in de oplegging van de straf bij een tweede veroordeling in rekening te brengen. Voorwaarden zijn dat de later beoordeelde daad vóór de vroegere veroordeling is begaan en dat de straf van de eerdere veroordeling nog niet volledig ten uitvoer is gelegd. De straf mag tevens nog niet verjaard of kwijtgescholden zijn. De rechter beoordeelt dan dus eigenlijk opnieuw de door de eerdere rechter opgelegde straf, in het licht van de op het moment van de nieuwe berechting geldende factoren die samenhangen met de persoon van de beklaagde, de aard van de nieuwe feiten en de samenhang met de eerder berechte feiten. Een dergelijk systeem lost evenwel de problemen niet op wanneer de uitgesproken straffen reeds geheel of gedeeltelijk werden ten uitvoer gelegd. Een dergelijk systeem kan dan ook niet

représente le maximum de la peine la plus forte.

La Commission pour la révision du Code pénal présidée par le professeur Châtel et ensuite par le professeur D'Haenens a suggéré qu'en cas de poursuites successives, il fallait créer de nouvelles solutions où le système de l'autorité de la chose jugée devrait pouvoir être revu. Le juge intervenant en dernier lieu devrait être compétent pour se prononcer sur l'ensemble des infractions commises par l'auteur. Au lieu de la condamnation/des condamnations antérieure(s), il pourrait prendre une décision plus adaptée et qui concernerait à la fois les infractions antérieures et les nouvelles. Une telle réglementation existe en Allemagne¹²⁴⁸: le § 55 du Code pénal allemand crée la possibilité de prendre en considération la première condamnation lors de l'imposition de la peine lors d'une seconde condamnation. Deux conditions doivent être remplies : l'acte jugé plus tard a été commis avant la condamnation antérieure et la peine de la première condamnation n'a pas encore été exécutée complètement. La peine ne peut pas non plus être prescrite ou avoir fait l'objet d'une remise. Le juge réévalue ainsi donc la peine prononcée par le juge précédent, à la lumière des facteurs applicables au moment du nouveau jugement et qui sont liés à la personne du prévenu, à la nature des nouveaux faits et au rapport avec les faits jugés précédemment. Un tel système ne résout toutefois pas les problèmes qui se posent lorsque les peines prononcées ont déjà été exécutées complètement ou partiellement. Un système de ce type ne peut donc pas être introduit dans l'ordre juridique belge.

¹²⁴⁷ Zie hierover het onderzoeksrapport: J.M. TEN VOORDE, C.P.M. CLEIREN, P.M. SCHUYT, M. MULDER-HUTTEN, J.N. VAN VLIET, *Meerdaadse samenloop in het strafrecht. Een onderzoek naar doel, grondslag, karakter, strekking en functie van de wettelijke regeling van meerdaadse samenloop (artikel 57-63 Sr.)*, Leiden, 2013, 167 e.v. (te raadplegen op www.wodc.nl).

¹²⁴⁸ Voir à ce sujet le rapport de recherche : J.M. TEN VOORDE, C.P.M. CLEIREN, P.M. SCHUYT, M. MULDER-HUTTEN, J.N. VAN VLIET, *Meerdaadse samenloop in het strafrecht. Een onderzoek naar doel, grondslag, karakter, strekking en functie van de wettelijke regeling van meerdaadse samenloop (artikel 57-63 Sr.)*, Leyde, 2013, 167 et suiv. (consultable sur www.wodc.nl).

worden ingevoerd in de Belgische rechtsorde.

Er wordt daarom geopteerd voor een ander systeem in de hypothese van niet-gelijktijdige berechting in die zin dat de laatst optredende rechter rekening zal houden bij de straftoemeting met de vorige uitspraak en dat voor de tweede straf gefocust zal worden op de feiten waarover in de nieuwe procedure moet worden geoordeeld. Dit laatste criterium biedt het voordeel dat komaf wordt gemaakt met het twistpunt of bij niet-gelijktijdige vervolging bv. de vrijheidsstraf al dan niet met de werkstraf gepaard kan gaan.¹²⁴⁹ Het dient trouwens reeds te worden benadrukt dat in het huidige systeem het cumulatieverbod gevangenisstraf-werkstraf geldt voor het laattijdig vastgesteld voortgezet/collectief misdrijf maar niet voor de meerdaadse samenloop.¹²⁵⁰

Er is geen reden om in dit geval naar een hoger strafniveau te gaan, gezien het gegeven dat de laatst optredende rechter rekening zal moeten houden met de straf die reeds uitgesproken werd door de eerste rechter. Dit impliceert per definitie dat er sprake kan zijn van strafverhoging. Bijvoorbeeld: bij een niet-gelijktijdige berechting van feiten die allemaal bestraft worden met een straf van niveau 2 kan de tweede rechter, bv. een gevangenisstraf van 1 jaar opleggen, ook als de eerste rechter reeds een straf van 3 jaar had opgelegd. De twee veroordelingen samen leveren dan een gevangenisstraf van 4 jaar

Le choix se porte donc sur un autre système dans l'hypothèse d'un jugement non simultané : lors de la fixation de la peine, le juge intervenant en dernier lieu tiendra compte de la décision antérieure et, pour la deuxième peine, l'on se concentrera sur les faits à juger dans la nouvelle procédure. Ce dernier critère présente l'avantage que l'on met un terme à la controverse de savoir si, en cas de poursuites non simultanées, la peine privative de liberté peut par exemple être cumulée avec la peine de travail.¹²⁵¹ Il convient d'ailleurs de souligner que, dans le système actuel, l'interdiction de cumul peine d'emprisonnement - peine de travail s'applique pour l'infraction continuée/collective constatée tardivement, mais non pour le concours matériel.¹²⁵²

Il n'y a pas de raison dans ce cas d'opter pour un niveau de peine supérieur vu que le juge intervenant en dernier lieu devra tenir compte de la peine déjà prononcée par le premier juge. Cela implique par définition qu'il peut être question d'aggravation de la peine. Par exemple, en cas de jugement non simultané des faits qui sont tous punis d'une peine de niveau 2, le second juge peut par exemple infliger une peine d'emprisonnement de 1 ans, même si le premier juge a déjà infligé une peine de 3 ans. Les deux condamnations forment ensemble une peine d'emprisonnement de 4 ans, ce qui

¹²⁴⁹ M.b.t. artikel 65, lid 2, Sw. werd reeds een soortgelijke denkpiste gelanceerd in de rechtsleer: zie C. VERSCHUEREN, "Artikel 65, tweede lid Sw.: straftoemeting, gezag van gewijsde en buitenlandse veroordelingen. Pleidooi voor de vrije keuze van de aard van de straf door de tweede rechter", in J. ROZIE, F. DERUYCK, L. HUYBRECHTS en F. VAN VOLSEM (eds.), *Na rijp beraad. Liber amicorum Michel Rozie*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 543.

¹²⁵⁰ Corr. Gent 4 oktober 2002, RABG 2003, 314 met noot M. ROZIE, "Gevangenisstraf en werkstraf mogen samen worden opgelegd bij meerdaadse samenloop".

¹²⁵¹ En ce qui concerne l'article 65, alinéa 2, du Code pénal, une piste de réflexion a déjà été lancée dans la doctrine: voir C. VERSCHUEREN, « Artikel 65, tweede lid Sw.: straftoemeting, gezag van gewijsde en buitenlandse veroordelingen. Pleidooi voor de vrije keuze van de aard van de straf door de tweede rechter », in J. ROZIE, F. DERUYCK, L. HUYBRECHTS et F. VAN VOLSEM (éd.), *Na rijp beraad. Liber amicorum Michel Rozie*, Anvers, Intersentia, 2014, 543.

¹²⁵² Corr. Gand 4 octobre 2002, RABG 2003, 314 avec note M. ROZIE, « Gevangenisstraf en werkstraf mogen samen worden opgelegd bij meerdaadse samenloop ».

op, wat neerkomt op een straf van niveau 3. Het voorzien van een verhoging van strafniveau daarbovenop zou leiden tot disproportionele straffen en is dus niet voorzien.

Om te vermijden dat de straffen door een niet-gelijktijdige berechting hoger zouden oplopen dan wanneer de feiten wel tegelijk aan de feitenrechter zouden zijn voorgelegd, moet wel een bovengrens worden geïnstalleerd: in geen geval zal het eindresultaat (d.i. de cumul van de straffen) zwaarder zijn dan het geval zou zijn geweest in de hypothese van gelijktijdige berechting. Het kan o.i. niet de bedoeling zijn dat in een laatstijdig vastgestelde samenloopsituatie aan elk misdrijf een maximumstraf kan worden toebedeeld. Wanneer de laatst optredende rechter een hoofdstraf uitspreekt van dezelfde natuur als de eerste rechter (bv. tweemaal een werkstraf), wordt de bovengrens door de wet zelf bepaald (d.i. een dubbele bovengrens: de bovengrens van het huidig strafniveau en de bovengrens zoals bepaald in de hypothese van gelijktijdige berechting). Wanneer de laatst optredende rechter een straf uitspreekt van een andere natuur, zal hij rekening houden met de eerst uitgesproken straf en wordt ook de bovengrens opgeleverd door de grenzen van het huidige strafniveau, met deze correctie dat het eindresultaat niet strenger is dan in de hypothese van gelijktijdige berechting.

Deze regeling garandeert dat de bestraffing bij samenloop in de hypothese van niet-gelijktijdige berechting niet zwaarder zal zijn dan in de hypothese van gelijktijdige berechting. Dit kan worden geïllustreerd aan de hand van een aantal voorbeelden:

- Wanneer het de gelijktijdige berechting betreft van een samenloopsituatie van misdrijven van niveau 2 zal de maximumgevangenisstraf van 5 jaar kunnen worden uitgesproken

équivalent à une peine de niveau 3. Prévoir en plus une aggravation de niveau de peine entraînerait des peines disproportionnées et n'a donc pas été prévu.

Cependant, pour éviter qu'en cas de jugement non simultané les peines soient plus élevées que lorsque les faits sont traités simultanément par le juge du fond, il faut instaurer une limite supérieure : en aucun cas le résultat final (c'est-à-dire le cumul des peines) ne peut être supérieur au résultat qui aurait été obtenu dans l'hypothèse d'un jugement simultané. L'objectif ne peut pas être, dans le cadre d'une situation de concours constatée de façon différée, qu'une peine maximale puisse être infligée pour chaque infraction. Lorsque le juge intervenant en dernier lieu prononce une peine principale de la même nature que celle prononcée par le premier juge (p. ex. deux fois une peine de travail), la limite supérieure est définie par la loi même (soit une double limite supérieure : celle du niveau de peine actuel et celle prévue dans l'hypothèse d'un jugement simultané). Lorsque le juge intervenant en dernier lieu prononce une peine d'une autre nature, il tiendra compte de la première peine prononcée et la limite supérieure sera également définie par les limites du niveau de peine actuel, assorti de la correction selon laquelle le résultat final ne pourra être plus sévère que dans l'hypothèse d'un jugement simultané.

Ce régime garantit que la peine ne sera pas plus lourde en cas de concours dans l'hypothèse d'un jugement non simultané que dans l'hypothèse d'un jugement simultané. On peut illustrer ceci par plusieurs exemples :

- Lorsqu'il s'agit du jugement simultané d'une situation de concours d'infractions de niveau 2, la peine d'emprisonnement maximale de 5 ans pourra être prononcée (peine

(gevangenisstraf niveau 2: 1-3 jaar + 1 niveau hoger). Stel dat er sprake is van niet-gelijktijdige berechting en de eerste rechter spreekt een werkstraf uit van 300u, dan kan de laatst optredende rechter nog steeds een gevangenisstraf uitspreken van 3 jaar (d.i. de grens van het huidige strafniveau). Heeft de eerste rechter een gevangenisstraf uitgesproken van 3 jaar, zal de laatst optredende rechter bv. nog de maximumwerkstraf of een gevangenisstraf van 2 jaar kunnen uitspreken (aangezien het maximum bij gelijktijdige berechting 5 jaar gevangenisstraf was geweest en de eerste rechter reeds een gevangenisstraf van 3 jaar heeft opgelegd).

- Wanneer het de gelijktijdige berechting betreft van een samenloopsituatie van misdrijven van niveau 2, zal er een maximumgevangenisstraf van 5 jaar kunnen worden uitgesproken (straf niveau 2 + 1 niveau hoger). Stel dat er sprake is van niet-gelijktijdige berechting en de eerste rechter spreekt een gevangenisstraf uit van 3 jaar, dan kan de laatst optredende rechter bv. nog steeds een gevangenisstraf uitspreken van 2 jaar of een werkstraf van 300u (immers rekening houdend met een dubbele bovengrens: de grens van het huidige strafniveau en eindresultaat mag niet zwaarder zijn dan in de hypothese van gelijktijdige berechting).¹²⁵³

d'emprisonnement de niveau 2 : 1-3 ans + 1 niveau supérieur). Imaginons qu'il s'agisse d'un jugement non simultané et que le premier juge prononce une peine de travail de 300 heures, le juge intervenant en dernier lieu peut encore toujours prononcer une peine d'emprisonnement de 3 ans (soit la limite du niveau de peine actuel). Si le premier juge a prononcé une peine d'emprisonnement de 3 ans, le juge intervenant en dernier lieu pourra par exemple encore prononcer une peine de travail maximale ou une peine d'emprisonnement de 2 ans (étant donné que le maximum en cas de jugement simultané était de 5 ans d'emprisonnement et que le premier juge a déjà infligé une peine d'emprisonnement de 3 ans).

- Lorsqu'il s'agit du jugement simultané d'une situation de concours d'infractions de niveau 2, une peine d'emprisonnement maximale de 5 ans pourra être prononcée (peine de niveau 2 + 1 niveau supérieur). Imaginons qu'il s'agisse d'un jugement non simultané et que le premier juge prononce une peine d'emprisonnement de 3 ans, le juge intervenant en dernier lieu peut alors par exemple encore toujours prononcer une peine d'emprisonnement de 2 ans ou une peine de travail de 300 heures (en tenant compte en effet d'une double limite supérieure : la limite du niveau de peine actuel et le résultat final ne peuvent être supérieurs à ce qui serait prononcé dans l'hypothèse d'un jugement simultané).

¹²⁵³ Voorbeeld aangepast in het licht van het advies van de Raad van State (Advies Raad van State, nr. 212.2.2.

Wanneer het de gelijktijdige berechting betreft van een samenloopsituatie van misdrijven van niveau 1, mag er niet naar een hoger strafniveau worden opgeklommen, maar is een cumul van hoofdstraffen mogelijk. In de hypothese van niet-gelijktijdige berechting zal de laatst optredende rechter rekening moeten houden met de eerst uitgesproken straf. Wanneer reeds een maximumhoofdstraf werd uitgesproken, zal de laatst optredende rechter moeten opteren voor een andere hoofdstraf (aangezien de regel van mogelijke cumul van hoofdstraffen en het eindresultaat niet zwaarder mag zijn dan in de hypothese van gelijktijdige berechting). De regel bij samenloop van misdrijven waarop een straf van niveau 1 is gesteld, is dat de hoofdstraffen naast elkaar (cumulatief) kunnen worden opgelegd. Dit geldt zowel bij gelijktijdige berechting als bij niet-gelijktijdige berechting. Ook bij gelijktijdige berechting konden dus twee hoofdstraffen worden opgelegd.

- Wanneer er sprake is van een samenloopsituatie waarbij een misdrijf van niveau 6 betrokken is, is het belangrijk de regel in herinnering te brengen dat de strafrechter rekening zal moeten houden met de eerst uitgesproken straf. Wanneer de eerst optredende rechter de maximumgevangenisstraf van 20 jaar uitspreekt, zullen er in geval van niet-gelijktijdige berechting nog alleen bijkomende straffen aan kunnen worden toegevoegd. Een probleem zou kunnen rijzen wanneer de eerst optredende rechter een gevangenisstraf uitspreekt juist onder de grens van

- Lorsque le jugement simultané porte sur une situation de concours d'infractions de niveau 1, on ne peut passer à un niveau de peine supérieur, mais un cumul de peines principales est possible. Dans l'hypothèse d'un jugement non simultané, le juge intervenant en dernier lieu devra tenir compte de la première peine prononcée. Lorsqu'une peine principale maximale a déjà été prononcée, le juge intervenant en dernier lieu devra opter pour une autre peine principale (étant donné la règle du cumul éventuel de peines principales et que le résultat final ne peut être plus lourd que dans l'hypothèse d'un jugement simultané). La règle en cas de concours d'infractions punissables d'une peine de niveau 1 est que les peines principales peuvent être infligées (cumulativement) l'une en sus de l'autre. Cela concerne tant le jugement simultané que le jugement non simultané. En cas de jugement simultané, deux peines principales pouvaient donc être infligées.

- Lorsqu'il s'agit d'une situation de concours portant sur une infraction de niveau 6, il est important de rappeler la règle que le juge pénal devra tenir compte de la première peine prononcée. Lorsque le juge intervenant en premier lieu prononce la peine d'emprisonnement maximale de 20 ans et qu'il s'agit d'un jugement non simultané, seules des peines accessoires pourront y être ajoutées. Un problème pourrait se poser lorsque le juge intervenant en premier lieu prononce une peine d'emprisonnement se situant juste en dessous de la limite des 20 ans et que le juge

20 jaar en de laatst optredende rechter zou opteren voor een straf van een andere natuur. Uit de premisse van ‘het rekening houden met de eerst uitgesproken straf’ vloeit echter wel voort dat er bv. geen maximumwerkstraf meer kan worden uitgesproken

In antwoord op de bemerking van de Raad van State¹²⁵⁴ dat er best een maatstaf kan worden opgesteld om de verschillende straffen met elkaar te kunnen vergelijken, moet worden gesteld dat de rechter in het raam van de samenloop oordeelt rekening houdend met het evenredigheidsprincipe. Het *in abstracto* uitwerken van vergelijkende maatstaven om de verschillende straffen te vergelijken is onmogelijk gelet op de grote verschillen in duur, doelstelling en impact op de persoonlijke vrijheid.

De in het huidige artikel 99bis Sw. voorziene uitsluitingsgrond in het raam van artikel 65, tweede lid Sw. voor veroordelingen uitgesproken door de strafgerichten van een andere lidstaat van de Europese Unie kan naar analogie behouden blijven in de hypothese van niet-gelijktijdige berechting van de misdrijven.

Wanneer de rechter bij wie een zaak het laatst is aangebracht, uitspraak doet zonder kennis van de samenloop, vermindert de strafuitvoeringsrechtbank het straftotaal volgens de regels van de samenloop.

Het bovenstaande geldt voor de hoofdstraffen. In alle gevallen van samenloop worden de bijkomende straffen samen opgelegd (cumul). Het is daarbij belangrijk er op te wijzen dat deze regel niets verandert aan het eventueel facultatief karakter van de bijkomende straf. Indien een bijkomende straf facultatief is, blijft zij dat ook in geval van samenloop en komt het dus aan de rechter

interveniant en dernier lieu choisit une peine d'une autre nature. Il découle toutefois du principe suivant lequel il doit « tenir compte de la peine prononcée en premier lieu » qu'une peine de travail maximale ne peut plus être prononcée.

En réponse à la remarque du Conseil d'État¹²⁵⁵ selon laquelle il est préférable d'établir un critère pour pouvoir comparer les différentes peines entre elles, il convient de préciser que le juge statue dans le cadre du concours en tenant compte du principe de proportionnalité. L'élaboration *in abstracto* de critères comparatifs pour comparer les différentes peines est impossible au vu des importantes différences en termes de durée, d'objectif et d'impact sur la liberté individuelle.

La cause d'exclusion prévue à l'actuel article 99bis du Code pénal, dans le cadre de l'article 65, alinéa 2, du même Code, pour des condamnations prononcées par les juridictions répressives d'un autre État membre de l'Union européenne peut être maintenue par analogie dans l'hypothèse d'un jugement non simultané des infractions.

Lorsque le juge saisi en dernier lieu d'une cause statue sur celle-ci sans avoir connaissance du concours, le tribunal de l'application des peines réduit le total des peines selon les règles relatives au concours.

Ce qui précède s'applique pour les peines principales. Dans tous les cas de concours, les peines accessoires sont infligées ensemble (cumul). Il est donc important de signaler que cette règle ne change rien au caractère éventuellement facultatif de la peine accessoire. Si une peine accessoire est facultative, elle le reste également en cas de concours et il revient donc au juge de décider si celle-ci

¹²⁵⁴ Advies Raad van State, nr. 212.1.

¹²⁵⁵ Avis du Conseil d'État, n° 212.1.

toe te beoordelen of deze al dan niet moet worden opgelegd. Verplichte bijkomende straffen zullen wel steeds samen moeten worden uitgesproken. Bovendien is de rechter bij de oplegging van deze bijkomende straffen gebonden aan de grenzen die de wet stelt. Zo is bijvoorbeeld voor de bijkomende straf van het verval van het recht tot sturen uit artikel 51 van het ontwerp de absolute maximumgrens bepaald op 5 jaar. Het samen opleggen van verscheidene bijkomende straffen van het verval van het recht tot sturen zal nooit deze grens mogen overschrijden.

In antwoord op het advies van de Raad van State¹²⁵⁶ moet worden gesteld dat de samenloopregeling niet strijdig is met het gelijkheidsbeginsel wanneer men de situatie vergelijkt met de persoon die intussen al is veroordeeld voor dezelfde feiten. Ook nu is er ofwel sprake van samenloop ofwel van recidive. En als er sprake is van een laattijdig vastgesteld collectief/voortgezet misdrijf moet de rechter zich nog altijd uitspreken over de bij hem aanhangige feiten. Het door de Raad van State aangereikte voorbeeld in voetnoot 191 is bovendien niet correct, aangezien de nieuwe en de oude straf nog altijd van niveau 6 kunnen zijn.

In antwoord op de vraag van de Raad van State¹²⁵⁸ hoe de bovengrenzen moet worden bepaald bij straffen van verschillende aard, kan het volgende worden gesteld.

Voor de eendaadse samenloop is er geen enkel probleem. Er kan hier immers geen sprake zijn van niet-gelijktijdige berechting. In de nieuwe definitie van eendaadse samenloop gaat het immers steeds om één feit. Een niet-gelijktijdige berechting zou neerkomen op een

doit être ou non infligée. Les peines accessoires obligatoires devront cependant toujours être prononcées de façon cumulative. En outre, lorsqu'il inflige ces peines accessoires, le juge est tenu de respecter les limites fixées par la loi. Par exemple, pour la peine accessoire de déchéance du droit de conduire prévue par l'article 51 du projet, la limite maximum absolue est fixée à 5 ans. L'application cumulative de différentes peines accessoires de déchéance du droit de conduire ne pourra jamais dépasser cette limite.

En réponse à l'avis du Conseil d'État¹²⁵⁷, il y a lieu de préciser que la réglementation en matière de concours n'est pas contraire au principe d'égalité lorsque l'on compare la situation avec celle de la personne qui entre-temps a déjà été condamnée pour les mêmes faits. Ici aussi, il y a soit concours, soit récidive. En cas d'infraction collective/continuée constatée tardivement, le juge doit encore toujours statuer sur les faits dont il a été saisi. L'exemple cité par le Conseil d'État dans la note de bas de page 191 n'est en outre pas correct étant donné que la nouvelle peine et l'ancienne peine peuvent encore toujours être de niveau 6.

En réponse à la question du Conseil d'État¹²⁵⁹ quant à la manière dont le plafond doit être fixé pour des peines de nature différente, il peut être précisé ce qui suit.

Pour le concours constitué d'un seul fait, cela ne pose aucun problème. En effet, il ne peut être question ici de jugement non simultané. Dans la nouvelle définition de concours idéal, il s'agit en effet toujours d'un seul fait. Un jugement non simultané reviendrait à une violation du

¹²⁵⁶ Advies Raad van State, nr. 211.

¹²⁵⁸ Advies Raad van State, nr. 212.1.

¹²⁵⁸ Advies Raad van State, nr. 212.1.

¹²⁵⁹ Avis du Conseil d'État, n° 212.1.

schending van het *ne bis in idem*-principe. Bij eendaadse samenloop rijzen er dus geen problemen, want steeds zal het zwaarste strafniveau kunnen worden achterhaald. Welke straf dan concreet binnen dat strafniveau wordt gekozen, doet er niet toe.

Het vraagpunt rijst enkel bij de meerdaadse samenloop en meer bepaald in de hypothese van niet-gelijktijdige berechting.

In geval van straffen van verschillende natuur, wordt de bovengrens in belangrijke mate bepaald door de relatieve zwaarte van de straf.

Indien de rechter bij gelijktijdige berechting voor een hogere gevangenisstraf had kunnen kiezen, is de lagere gevangenisstraf in combinatie met een straf van een andere natuur per definitie een straf die beneden de bovengrens blijft aangezien de ‘alternatieve straf’ minder zwaar is dan de gevangenisstraf, ook indien de maximale alternatieve straf wordt opgelegd.

Indien de rechter bij de eerste berechting reeds de maximale straf heeft opgelegd die hij had kunnen opleggen bij gelijktijdige berechting, kan er geen nieuwe hoofdstraf worden opgelegd, maar kunnen enkel nog de bijkomende straffen worden gecumuleerd.

Indien de rechter bij de eerste berechting reeds een ‘alternatieve straf’ had opgelegd en hij later een gevangenisstraf wil opleggen, zal hij de impact van deze alternatieve straf op het quantum van de gevangenisstraf *in concreto* moeten beoordelen. De rechter zal in ieder geval niet de maximale gevangenisstraf kunnen opleggen.

De impact van een alternatieve straf op het quantum van de gevangenisstraf is afhankelijk van de beoordelingsvrijheid van de rechter binnen de perken van de wet.

principe *ne bis in idem*. En matière de concours constitué d’un seul fait, il n’y aura donc aucun problème car on pourra toujours retrouver le niveau de peine le plus sévère. La peine choisie concrètement dans ce niveau de peine n’a alors aucune importance.

La question se pose uniquement en cas de concours constitué de plusieurs faits et plus précisément dans l’hypothèse d’un jugement non simultané.

En cas de peines de nature différente, le plafond est fixé dans une large mesure par la gravité relative de la peine.

Si dans le cadre du jugement simultané le juge avait pu opter pour une peine d’emprisonnement plus élevée, la peine d’emprisonnement moins élevée combinée à une peine d’une autre nature est, par définition, une peine qui reste en dessous du plafond puisque la ‘peine alternative’ est moins lourde que l’emprisonnement, y compris si la peine alternative maximale est infligée.

Si lors du premier jugement, le juge a déjà infligé la peine maximale qu’il aurait pu infliger dans le cadre d’un jugement simultané, aucune nouvelle peine principale ne peut être infligée, seules les peines accessoires peuvent encore être cumulées.

Si lors du premier jugement, le juge avait déjà infligé une peine ‘alternative’ et qu’il souhaite ultérieurement infliger une peine d’emprisonnement, l’impact *in concreto* de cette peine alternative sur le quantum de l’emprisonnement devra être évalué. En tous les cas, le juge ne pourra pas infliger la peine d’emprisonnement maximale.

L’impact d’une peine alternative sur le quantum de la peine d’emprisonnement dépend de la liberté d’appréciation du juge dans les limites de la loi.

Meerdaadse samenloop (artikel 62)

Met het oog op de duidelijkheid van de regeling van de samenloop in zijn geheel, werd dit artikel ook toegelicht bij artikel 61 (eendaadse samenloop).

Toerekening van de hechtenis vóór de einduitspraak (artikel 63)

Aangezien de toerekening van de hechtenis voor de einduitspraak vandaag slechts mogelijk is op de gevangenisstraffen (art. 30 Sw.), voorziet het ontwerp erin dat de rechter bij de keuze van de straf en de bepaling van de strafmaat rekening moet houden met de hechtenis die vóór het definitief worden van de veroordeling is ondergaan. Aldus kan de rechter een reeds ondergane voorlopige hechtenis in aanmerking nemen om de keuze voor een werkstraf of een probatiestraf en de bepaling van de duur ervan te verantwoorden.¹²⁶⁰

Afdeling 12. Opschorting en uitstel

De maatregelen inzake gewone opschorting of probatie-opschorting van de uitspraak van de veroordeling en inzake gewoon uitstel of probatie-uitstel zijn thans vervat in een complementaire wet, met name de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie.

Concours constitué de plusieurs faits (article 62)

Par souci de clarté concernant la réglementation du concours dans son ensemble, cet article a également été explicité à l'article 61 (concours constitué d'un seul fait).

L'imputation de la détention avant jugement (article 63)

Comme une imputation de la détention avant jugement ne peut s'opérer aujourd'hui sur les peines d'emprisonnement (art. 30 C.pén.), le projet prévoit que le juge doit tenir compte de la détention subie avant que la condamnation ne soit devenue définitive dans le choix de la peine et la détermination de son taux. Ainsi, le juge peut prendre en considération une détention préventive déjà subie pour justifier le choix d'une peine de travail ou d'une peine de probation et pour en déterminer la durée¹²⁶¹.

Section 12. La suspension et le sursis

Les mesures de suspension du prononcé de la condamnation et de sursis, simples ou probatoires, sont actuellement régies par une loi particulière, à savoir la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le sursis et la probation.

¹²⁶⁰ Niets belet de rechter dus om een werkstraf voor een duur van 300 uur uit te spreken ten aanzien van een beklaagde die reeds een voorlopige hechtenis voor een duur van drie maanden heeft ondergaan, net omdat het niet nodig is hemeen aanvullende gevangenisstraf op te leggen maar het verkieslijk is om een andere soort straf op te leggen.

¹²⁶¹ Ainsi, rien n'empêche le juge de prononcer une peine de travail d'une durée de 300 heures à un prévenu qui a déjà subi une détention de préventive d'une durée de trois mois précisément au motif qu'il n'est pas nécessaire de lui infliger un emprisonnement supplémentaire mais qu'il est préférable de recourir à un autre type de peine.

De opschorting van de uitspraak van de veroordeling is de rechterlijke beslissing waarbij wordt vastgesteld dat de feiten ten laste van de verdachte bewezen zijn (schuldigverklaring) maar er geen veroordeling wordt uitgesproken indien de opschorting van uitspraak niet wordt herroepen binnen een proeftijd die de rechter vastlegt. De opschorting van de uitspraak kan een gewone opschorting of een probatie-opschorting zijn.

Het uitstel van de tenuitvoerlegging van de straffen is een modaliteit die raakt aan de uitvoering van de straf die de rechter uitspreekt. Met die maatregel beslist de rechter dat de uitgesproken straf in het geheel of gedeeltelijk niet ten uitvoer zal worden gelegd indien het uitstel niet wordt herroepen binnen een proeftijd die hij vastlegt. Het uitstel kan een gewoon uitstel of probatie-uitstel zijn. Het uitstel kan betrekking hebben op de straf in haar geheel of op een gedeelte ervan. Het kan worden uitgesproken voor zowel de hoofdstraffen als de bijkomende straffen¹²⁶², met uitzondering van de autonome probatiestraf, de straf onder elektronisch toezicht, de werkstraf¹²⁶³ en de verbeurdverklaring¹²⁶⁴, en kan betrekking hebben op alle uitgesproken straffen of slechts een deel ervan (art. 8, § 1). Aldus kan het uitstel betrekking hebben op de gevangenisstraf (die niet meer dan vijf jaar bedraagt)¹²⁶⁵, de

La suspension du prononcé de la condamnation est la décision du juge qui consiste, d'une part, à constater les faits établis à charge du prévenu (déclaration de culpabilité) et, d'autre part, à ne pas prononcer de condamnation si, durant un délai d'épreuve qu'il fixe, la suspension du prononcé n'est pas révoquée. La suspension du prononcé peut être simple ou probatoire.

Le sursis à l'exécution des peines est une modalité décidée par le juge qui affecte l'exécution de la peine qu'il prononce. Par cette mesure, le juge décide que la peine prononcée ne sera pas mise à exécution en tout ou en partie si, durant un délai d'épreuve qu'il fixe, le sursis n'est pas révoqué. Le sursis à l'exécution de peines peut être simple ou probatoire. Le sursis peut porter sur l'entièreté de la peine ou seulement sur une partie de celle-ci. Il peut être prononcé tant pour les peines principales que pour les peines accessoires¹²⁶⁶, à l'exception de la peine de probation autonome, de la peine de surveillance électronique, de la peine de travail¹²⁶⁷ et de la peine de confiscation¹²⁶⁸ et il peut concerner l'ensemble des peines prononcées ou seulement certaines d'entre elles (art. 8, § 1er). Ainsi, le sursis peut porter sur la peine d'emprisonnement (ne dépassant pas cinq ans)¹²⁶⁹, l'amende et les peines

¹²⁶² Het uitstel is niet mogelijk voor de vervangende straffen (art. 37 van de wet van 5 februari 2016, op grond waarvan artikel 8 van de wet van 29 juni 1964 werd gewijzigd).

¹²⁶³ De artikelen 37 en 58 van de wet van 5 februari 2016, op grond waarvan artikel 8 van de wet van 29 juni 1964 werd gewijzigd.

¹²⁶⁴ Terwijl de wet de verbeurdverklaring voordien niet uitsloot van het toepassingsgebied van het uitstel, werd die mogelijkheid opgeheven op grond van artikel 52 van de wet van 11 februari 2014 houdende diverse maatregelen ter verbetering van de invordering van de vermogensstraffen en de gerechtskosten in strafzaken (BS 8 april 2014).

¹²⁶⁵ Opsluiting van vijf jaar komt niet langer in aanmerking voor uitstel (artikel 37 van de wet van 5 februari 2016, op grond waarvan artikel 8 van de wet van 29 juni 1964 werd gewijzigd).

¹²⁶⁶ Le sursis n'est pas possible pour les peines subsidiaires (art. 37 de la loi du 5 février 2016, modifiant l'article 8 de la loi du 29 juin 1964).

¹²⁶⁷ Articles 37 et 58 de la loi du 5 février 2016, modifiant l'article 8 de la loi du 29 juin 1964.

¹²⁶⁸ Alors qu'antérieurement, la loi n'excluait pas la peine de confiscation du champ d'application du sursis, l'article 52 de la loi du 11 février 2014 portant des mesures diverses visant à améliorer le recouvrement des peines patrimoniales et des frais de justice en matière pénale (*M.B. du 8 avril 2014*) a supprimé cette possibilité.

¹²⁶⁹ La peine de réclusion de cinq ans n'est plus susceptible de sursis (Article 37 de la loi du 5 février 2016, modifiant l'article 8 de la loi du 29 juin 1964).

geldboete en de bijkomende straffen (verval van het recht tot sturen, ontzetting uit de rechten, beroepsverbod ... uitgezonderd de verbeurdverklaring).

Logischerwijs werd ervoor gekozen om de bepalingen van de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie, op te nemen in het nieuwe Strafwetboek. Het voorontwerp van Strafwetboek van R. Legros ging reeds in die richting.

Opschorting van de uitspraak van de veroordeling (art. 64)

In het initiële voorstel van de Commissie tot hervorming van het strafrecht werd de opschorting van de uitspraak van de veroordeling niet hernomen, vanuit de overweging dat de probatiestraf en de veroordeling bij schuldigverklaring hiervoor een afdoende alternatief bieden. Dit sloot ook aan bij de vragen die reeds rezen bij de voorbereiding van de wet van 10 april 2014¹²⁷⁰ en de vaststellingen omtrent het profiel van de zaken/beklaagden waarvoor de opschorting wordt verleend en het aantal gevallen waarin de opschorting wordt herroepen.¹²⁷¹

In het kader van het politieke debat alsook in het debat dat op gang kwam met de actoren op het terrein naar aanleiding van de publicatie van de voorstellen van de Commissie, is vaak kritiek geuit op deze keuze. Daarbij werd onder meer gewezen op het feit dat het toepassingsgebied van de veroordeling bij schuldigverklaring beperkt is tot feiten van geringe ernst zijn of situaties waarin de tijd die is verstreken sinds het plegen van het misdrijf het

accessoires (déchéance du droit de conduire, interdictions... sauf la confiscation).

De façon logique, l'option a été prise d'intégrer dans le nouveau Code pénal les dispositions de la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le sursis et la probation. L'avant-projet de Code pénal de R. Legros allait en ce sens.

La suspension du prononcé de la condamnation (art. 64)

Le projet initial de la Commission de réforme du droit pénal ne reprenait pas la suspension du prononcé de la condamnation, considérant que la peine de probation et la condamnation par déclaration de culpabilité offraient une alternative suffisante. Cela résultait également des questions qui avaient été posées lors des travaux préparatoires de loi du 10 avril 2014¹²⁷² et des constats concernant le profil des faits et des prévenus auxquels la suspension est accordée et du nombre de cas où la suspension est révoquée¹²⁷³.

Dans le cadre du débat politique et de celui qui a été mené avec les acteurs de terrain à l'occasion de la publication des propositions de la Commission, ce choix a été souvent critiqué. A cette occasion, il fut souligné que le champ d'application de la condamnation par déclaration de culpabilité est limité aux faits de faible gravité ou à des situations où le temps écoulé depuis la commission de l'infraction rend inopportun le prononcé

¹²⁷⁰ Zie advies van de Raad van State, *Parl.St.* Kamer 2013-14, nr. 53-3274/001, 30 tot 38.

¹²⁷¹ Zie J. ROZIE en D. VANDERMEERSCH m.m.v. J. DE HERDT, M. DEBAUCHE en M. TAEYMANS, *Commissie voor de hervorming van het strafrecht. Voorstel van voorontwerp van Boek I van het Strafwetboek*, Brugge, die Keure, 2016, 166-168.

¹²⁷² Voy. l'avis du Conseil d'Etat, *Doc. parl.*, Chambre, S.O. 2013-14, Doc. 53-3274/001, pp. 30 à 38

¹²⁷³ Voy. J. ROZIE et D. VANDERMEERSCH avec le concours de J. DE HERDT, M. DEBAUCHE en M. TAEYMANS, *Commission de réforme du droit pénal. Proposition d'avant-projet de Livre Ier du Code pénal*, Bruxelles, La Charte, 2016, 163-164.

uitspreken van een andere straf niet opportuun maakt, terwijl dergelijke vereiste niet gesteld wordt aan de opschorting en daarbij ook kan worden gekeken naar het profiel en de persoonlijkheid van de verdachte/beklaagde. Daarnaast werd het ook als een gemis ervaren dat door het afschaffen van de opschorting er geen mogelijkheid meer is de zaak af te handelen voor de onderzoeksgerechten om zo de declassering van de verdachte te vermijden en zijn reclassering niet in gevaar te brengen. Een laatste belangrijk punt was dat de proeftijd gekoppeld aan de probatiestraf maximaal twee jaar bedraagt, terwijl die in het kader van de probatie-opschorting vijf jaar was.

Om een antwoord te bieden aan deze kritiek, stelt de ontwerp tekst thans voor de gewone opschorting te behouden als mogelijkheid, zowel voor de vonnisrechters als voor de onderzoeksgerechten. Daarnaast wordt voorgesteld de probatie-opschorting niet te behouden, maar wel de proeftermijn die kan worden gekoppeld aan de probatiestraf uit te breiden tot vijf jaar. Dit verbetert de effectiviteit van de probatiestraf, doordat een langere opvolging van de betrokkene mogelijk wordt en de probatiestraf in een aantal gevallen nog meer een alternatief voor de gevangenisstraf met probatie-uitstel wordt, wat in het voordeel van de maatschappelijke re-integratie van de beklaagde werkt. Het kiezen voor een probatiestraf in plaats van voor een probatie-opschorting heeft in deze belangrijke efficiëntievoordelen. Wanneer er een ernstige schending wordt vastgesteld van de probatievoorwaarden, moet in het geval van een probatie-opschorting de zaak terug voor de vonnisrechter aanhangig worden gemaakt, die het dossier terug volledig zal moeten bestuderen om o.a. de ernst van de feiten, de omstandigheden waarin ze werden gepleegd,... te beoordelen om zo te

d'une autre peine, alors que de telles exigences ne sont pas imposées pour la suspension et que le profil de l'inculpé ou du prévenu peut être pris en considération. De plus, on déplorait également le fait que la suppression de la suspension ne permettrait plus à la juridiction d'instruction de clôturer l'affaire pour éviter ainsi le déclassement de l'inculpé ou ne pas entraver son reclassement. Un dernier point important était que le délai d'épreuve lié à la peine de probation était de maximum deux ans, alors que celui de la suspension était de cinq ans.

Pour rencontrer ces critiques, le texte en projet propose actuellement de conserver la suspension simple comme possibilité offerte tant aux juridictions de jugement qu'aux juridictions d'instruction. Par ailleurs, il est proposé de ne pas conserver la suspension probatoire, mais d'augmenter à cinq ans le délai d'épreuve qui peut grever la peine de probation. Ceci renforce l'effectivité de la peine de probation en rendant possible un suivi plus long de l'intéressé et en permettant à cette peine de constituer dans des cas encore plus nombreux une alternative à la peine d'emprisonnement prononcée avec sursis probatoire, ce qui favorise la réintégration sociale du prévenu. Le choix d'une peine de probation en lieu et place d'une suspension probatoire comporte ici des avantages importants en termes d'efficacité. Lorsqu'il est constaté qu'il y a un non-respect grave des conditions probatoires, la cause doit, en cas de suspension probatoire, être ramenée devant le juge du fond, qui doit à nouveau examiner l'entièreté du dossier pour apprécier notamment la gravité des faits, les circonstances de leur commission, ... afin de déterminer la peine adéquate. Lorsque l'option de la peine de probation est choisie, le juge qui

komen tot het bepalen van een gepaste straf. Wanneer men daarentegen kiest voor een probatiestraf, moet de rechter die de feiten heeft beoordeeld (en dus op de hoogte is van alle relevante elementen van de zaak) meteen ook de vervangende straf bepalen die kan worden uitgevoerd indien de voorwaarden niet worden nageleefd. Bovendien is het verantwoord dat, wanneer het profiel van de dader van aard is dat een gewone opschorting niet volstaat maar probatievoorwaarden noodzakelijk zijn, hieraan een grondig debat voor de vonnisrechter voorafgaat.

Wat betreft de toepassingsvoorwaarden voor de opschorting wordt aansluiting gezocht bij de voorwaarden uit de huidige probatiewet. De opschorting wordt beperkt tot misdrijven waarop een straf van niveau 1, 2, 3, 4, 5 of 6 is gesteld, wat overeenstemt met de huidige uitsluiting van de uitspraak van de opschorting door het hof van assisen en voor feiten strafbaar met een correctionele gevangenisstraf van meer dan twintig jaar. De huidige precedentenvereiste (de vereiste dat men nog niet eerder mag veroordeeld zijn tot een gevangenisstraf van meer dan zes maanden of een zwaardere straf) wordt evenwel niet hernomen. Hetzelfde geldt overigens voor de precentenvereiste wat betreft het uitstel. Op de redenen voor deze afschaffing wordt dieper ingegaan bij de uiteenzetting over het uitstel.

Wat betreft de gronden tot herroeping van de opschorting wordt onder 1° de herroepingsgrond uit het huidige artikel 13, §1 Probatiewet hernomen, met dien verstande dat de nieuwe veroordeling aanleiding moet hebben gegeven tot een hoofdgevangenisstraf van zes maanden in plaats van de huidige één maand.

De tweede herroepingsgrond herneemt de bestaande herroepingsgrond voor gevallen van herhaling op basis van de

apprécie les faits (et qui a donc connaissance de tous les éléments pertinents de la cause) va déterminer aussi la peine subsidiaire qui pourra être exécutée en cas de non-respect des conditions. De plus, il est justifié que lorsque le profil de l'auteur ne permet pas une suspension simple mais requiert l'imposition de conditions probatoires, cela soit précédé d'un débat approfondi devant la juridiction de jugement.

En ce qui concerne les conditions d'application de la suspension, on prend appui sur les conditions actuelles de la loi du 29 juin 1964. La suspension est réservée aux infractions pour lesquelles une peine de niveau 1, 2, 3, 4, 5, ou 6 est prévue, ce qui correspond à l'exclusion actuelle du prononcé de la suspension par la cour d'assises et pour des faits punissables d'une peine correctionnelle de plus de 20 ans. La condition actuelle relative aux antécédents (l'exigence que l'intéressé n'a pas encouru antérieurement de condamnation à une peine d'emprisonnement de plus de six mois ou une peine plus grave) n'est cependant plus retenue. Il en va de même d'ailleurs pour la condition relative aux antécédents en matière de sursis. Les motifs de cette suppression sont davantage développés à l'occasion de l'exposé sur le sursis.

En ce qui concerne les causes de révocation de la suspension, le 1° reprend la cause de révocation figurant à l'article 13, § 1er, de la loi du 29 juin 1964, étant entendu que la nouvelle condamnation doit avoir donné lieu à une peine d'emprisonnement principal de six mois à la place du seuil actuel d'un mois.

La deuxième cause de révocation reprend la cause de révocation existant actuellement pour les cas de récidive en

Wegverkeerswet (art. 13, 1bis, Probatiwewet).

De procedurele bepalingen ter zake uit de probatiwewet dienen te worden opgenomen in het Wetboek van Strafvordering.

Uitstel van de tenuitvoerlegging van de straffen (artikel 65)

De ontworpen bepaling voorziet erin dat wanneer de rechter een straf oplegt die de een straf van niveau 3 (voor natuurlijke personen: gevangenisstraf van maximum vijf jaar of een behandeling onder vrijheidsberoving van maximum 4 jaar) niet te boven gaat, hij kan bevelen dat de tenuitvoerlegging van de hoofdstraffen of bijkomende straffen die hij uitspreekt volledig of gedeeltelijk wordt uitgesteld.

De tenuitvoerlegging van de verbeurdverklaring, van de straf onder elektronisch toezicht, van de probatiestraf en van de werkstraf¹²⁷⁴ kan niet worden uitgesteld. Wat de uitsluiting van de werkstraf betreft kan, in antwoord op het advies van de Raad van State¹²⁷⁵, worden gesteld dat deze straf een bijzonder opvoedend karakter heeft. Indien deze straf met uitstel wordt opgelegd en het uitstel later wordt herroepen, is er ondertussen zoveel tijd verstreken dat deze doelstelling van de straf niet langer kan worden gerealiseerd.

Wat betreft de straf onder elektronisch toezicht, komt het niet opportuun voor deze op te kunnen leggen met (gewoon of probatie-)uitstel.¹²⁷⁶ Het zou weinig

matière de roulage (art. 13, 1° bis, de la loi du 29 juin 1964)

Les dispositions procédurales à cet égard prévues dans la loi du 29 juin 1964 doivent être incorporées dans le Code de l'exécution des peines.

Le sursis à l'exécution des peines (article 65)

La disposition en projet prévoit que, lorsqu'il condamne à une peine, ne dépassant pas une peine de niveau 3 (peine d'emprisonnement de maximum cinq ans ou traitement sous privation de liberté de maximum quatre ans), le juge peut ordonner qu'il soit sursis à l'exécution de tout ou partie des peines principales ou accessoires qu'il prononce.

Le sursis ne peut porter sur l'exécution de la peine de confiscation, de la peine de surveillance électronique, de la peine de probation et de la peine de travail¹²⁷⁷. En réponse à l'avis du Conseil d'Etat¹²⁷⁸, on peut avancer, en ce qui concerne l'exclusion de la peine de travail, que cette peine a un caractère éducatif particulier. Si la peine est prononcée avec sursis et que le sursis est révoqué ultérieurement, l'écoulement du temps intervenu entre-temps ne permettra plus de réaliser cet objectif.

En ce qui concerne la peine de surveillance électronique, il ne paraît pas opportun d'assortir une telle peine d'un sursis (simple ou probatoire)¹²⁷⁹. Il serait peu efficace d'imposer un dispositif

¹²⁷⁴ De meningen zijn verdeeld met betrekking tot de vraag of het opportuun is om het uitstel al dan niet toe te passen op de werkstraf. In de wet van 5 februari 2016 werd ervoor gekozen om die straf uit te sluiten van het toepassingsgebied van het uitstel.

¹²⁷⁵ Advies Raad van State, nr. 217.

¹²⁷⁶ Dit vloeit voort uit het unanieme advies van de drie Gemeenschappen, geuit naar aanleiding van een overleg met het federale niveau.

¹²⁷⁷ Les avis sont partagés quant à l'opportunité d'appliquer ou non le sursis à la peine de travail. La loi du 5 février 2016 a fait le choix d'exclure cette peine du champ d'application du sursis.

¹²⁷⁸ Avis du Conseil d'Etat, n° 217.

¹²⁷⁹ Cela ressort de l'avis unanime exprimé par les trois Communautés lors d'une concertation avec le pouvoir fédéral.

efficiënt zijn voorwaarden te verbinden aan een elektronisch toezicht via een probatie-uitstel. Bovendien is het mogelijk dat de straf onder elektronisch toezicht in geval van herroeping van het uitstel niet meer ten uitvoer kan worden gelegd omdat in tussentijd de materiële omstandigheden van de veroordeelde zijn gewijzigd (bv. wanneer hij geen vaste verblijfplaats meer heeft).

Vanuit dezelfde optiek moet het toekennen van uitstel worden uitgesloten voor de behandeling onder vrijheidsberoving en de verlengde opvolging.

Logischerwijs worden de vervangende straffen eveneens uitgesloten van het toepassingsgebied van het uitstel.

Samen met de opschorting van de uitspraak van de veroordeling is het eenvoudig uitstel¹²⁸⁰ thans de enige maatregel waarvan de toekenning afhankelijk wordt gesteld van een voorwaarde inzake de gerechtelijke antecedenten. Een straf onder elektronisch toezicht, een werkstraf of een probatiestraf kan immers worden opgelegd in de plaats van een gevangenisstraf, ongeacht de gerechtelijke antecedenten van de betrokkene. Hetzelfde geldt voor de bemiddeling in strafzaken en de minnelijke schikking in strafzaken, die nog gunstigere maatregelen zijn.

Het behoud van de voorwaarde inzake de antecedenten wat het uitstel betreft, veroorzaakt dan ook een incoherentie in het systeem en is niet te verantwoorden.

Nemen we het voorbeeld van een verdachte die in 1998 werd veroordeeld tot een gevangenisstraf van 18 maanden met volledig uitstel voor een misdrijf dat hij begaan had toen hij 19 jaar oud was

conditionnel à l'exécution de la peine de surveillance électronique via un sursis probatoire. De plus, si, à la suite de la révocation du sursis, la peine de surveillance électronique devait être mise à exécution, il se peut qu'entre-temps, les conditions matérielles de l'exécution de la peine de surveillance électronique ne soient plus réunies (par exemple, en raison de l'absence d'un domicile fixe).

Dans la même optique, l'octroi du sursis doit être exclu pour le traitement sous privation de liberté et le suivi prolongé.

De façon logique, les peines subsidiaires sont également exclues du champ d'application du sursis.

Actuellement, le sursis simple¹²⁸¹ est, avec la suspension du prononcé de la condamnation, la seule mesure dont l'octroi est subordonné à une condition relative aux antécédents judiciaires. En effet, une peine de surveillance électronique, une peine de travail ou une peine de probation peuvent être infligées, en lieu et place de l'emprisonnement, quels que soient les antécédents judiciaires de l'intéressé. Il en va de même pour les mesures encore plus favorables que constituent la médiation pénale et la transaction pénale.

Le maintien de la condition relative aux antécédents pour la mesure du sursis crée donc une incohérence dans le système et ne peut se justifier.

Prenons l'exemple d'un prévenu condamné en 1998 à une peine d'emprisonnement de 18 mois avec sursis total pour une infraction qu'il a commise alors qu'il était âgé de 19 ans (erreur de

¹²⁸⁰ Sinds de inwerkingtreding van de wet van 21 maart 2022 houdende wijzigingen aan het Strafwetboek met betrekking tot het seksueel strafrecht is het opleggen van een probatie-uitstel niet meer onderworpen aan voorwaarden met betrekking tot de antecedenten van de beklaagde.

¹²⁸¹ Depuis l'entrée en vigueur de la loi du 21 mars 2022 modifiant le Code pénal en ce qui concerne le droit pénal sexuel, l'octroi du sursis probatoire n'est plus subordonné à une condition relative aux antécédents.

(jeugdzonde). Sindsdien heeft hij een vlekkeloos parcours afgelegd. Vijftien jaar later wordt hij vervolgd wegens verkeersmisdrijven: hij heeft dan niet de mogelijkheid te verzoeken om eenvoudig uitstel, zelfs niet gedeeltelijk, voor de geldboete of voor het verval van het recht tot sturen.

Stel nu dat diezelfde persoon in 2015 voor de correctionele rechtbank vervolgd wordt wegens zwaardere feiten: de rechter zou hem geen gevangenisstraf van drie jaar met gedeeltelijk eenvoudig uitstel (bijvoorbeeld drie jaar waarvan de helft met uitstel) kunnen opleggen, maar hem voor diezelfde feiten wel kunnen veroordelen tot een probatiestraf, een straf onder elektronisch toezicht of een werkstraf. Een dergelijke situatie is weinig verenigbaar met de doelstellingen van de hervorming (coherentie, flexibiliteit en afstemming van de straf op de feiten en op de toestand van de veroordeelde).

Omwille van de coherentie en de flexibiliteit wordt dan ook voorgesteld om uitstel te kunnen toekennen, los van de gerechtelijke antecedenten van de betrokkene.¹²⁸²

jeunesse). Son parcours est impeccable par la suite. Quinze ans plus tard, il est poursuivi pour des infractions de roulage : il n'est pas en droit de solliciter un sursis simple, même partiel, pour l'amende ou la déchéance du droit de conduire.

Imaginons que cette même personne soit poursuivie en 2015 pour des faits plus graves devant le tribunal correctionnel : le juge ne pourrait pas lui infliger une peine d'emprisonnement de trois ans avec un sursis simple partiel (par exemple, trois ans dont la moitié avec sursis), mais il pourrait la condamner, pour ces mêmes faits, à une peine de probation, à une peine de surveillance électronique ou à une peine de travail. Une telle situation est peu compatible avec les objectifs de la réforme (cohérence, flexibilité et adéquation de la peine aux faits et à la situation du condamné).

Dans un souci de cohérence et de flexibilité, il est donc proposé de pouvoir octroyer le sursis, indépendamment des antécédents judiciaires de l'intéressé¹²⁸³.

¹²⁸² De Hoge Raad voor de Justitie had eerder al in die zin gepleit in zijn ambtshalve advies van 6 december 2013 over het voorontwerp van wet tot invoering van de probatie als autonome straf in het Strafwetboek, tot wijziging van het Wetboek van strafvordering en tot wijziging van de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie: *“Eén van de argumenten bijvoorbeeld om de autonome probatie in te voeren vinden de auteurs van het ontwerp in de lacune die ontstaat wanneer iemand in de onmogelijkheid is een voorwaardelijke strafe krijgen. Er wordt hierbij -opnieuw- verwezen naar de probatiewet die voorziet dat iemand die in het verleden werd veroordeeld tot een gevangenisstraf van meer dan 12 maanden geen (probatie)uitstel meer kan bekomen ook al is er sprake van een onderliggende problematiek. De meerderheid van de magistraten en de justitiehuzen zijn vragende partij om de probatiewet op dit punt aan te passen om hen in staat te stellen, onder de voorwaarden bepaald door de wetgever, probatieopschorting of probatie-uitstel te verlenen ongeacht het strafverleden van de beklaagde. Ook lijkt het opportuun te onderzoeken of alle geschillen inzake de uitvoering van straffen, ook geschillen inzake toepassing van de probatiewet of de autonome probatiestraf, niet aan de strafuitvoeringsrechtbank moeten worden toegewezen.”*

¹²⁸³ Le Conseil supérieur de la Justice avait déjà plaidé en ce sens dans son avis d'office du 6 décembre 2013 sur l'avant-projet de loi insérant la probation comme peine autonome dans le Code pénal et modifiant le Code d'instruction criminelle ainsi que la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le sursis et la probation : « La lacune qui existe lorsqu'une personne se trouve dans l'impossibilité de se voir infliger une peine conditionnelle constituée, aux yeux des auteurs du projet, l'un des arguments pour introduire la peine de probation autonome. À cet égard, il est – de nouveau – fait référence à la loi sur la probation qui prévoit qu'une personne qui a été condamnée par le passé à une peine d'emprisonnement supérieure à 12 mois ne peut plus obtenir le bénéfice d'un sursis (probatoire), même lorsqu'il est question d'une problématique sous-jacente. La majorité des magistrats et des maisons de justice sont demandeurs d'une adaptation de la loi sur la probation sur ce point, en vue de leur permettre, tout en respectant les conditions fixées par le législateur, d'accorder une suspension probatoire ou un

Gelet op de diversiteit en op de flexibiliteit van de straffen wordt voorgesteld de proeftijd eenvormig te maken teneinde het risico op fouten te vermijden. Aldus mag de duur van het uitstel op algemene wijze niet minder dan een jaar en niet meer dan vijf jaar bedragen, met ingang van de dag waarop het vonnis of het arrest in kracht van gewijsde is getreden.

De huidige bepalingen inzake het probatie-uitstel zijn behouden in het ontwerp. Aldus kan de rechter aan het uitstel door hem bepaalde probatievoorwaarden verbinden. De beklaagde moet zich ten aanzien van de rechter engageren om deze voorwaarden na te leven.

Het probatie-uitstel impliceert steeds de naleving van de volgende voorwaarden:

1° geen misdrijven plegen;

2° een vast adres hebben en, bij wijziging ervan, zijn nieuwe verblijfplaats onmiddellijk meedelen aan de bevoegde dienst van de gemeenschappen die met de begeleiding is belast;

3° gevolg geven aan de oproepingen van de strafuitvoeringsrechtbank en, in voorkomend geval¹²⁸⁴, aan die van de bevoegde dienst van de gemeenschappen die met de begeleiding is belast.¹²⁸⁵

De verplichting deze algemene voorwaarden na te leven vloeit voort uit de wet, maar zij worden door de rechter in herinnering gebracht in zijn beslissing.

Bovendien kunnen de probatievoorwaarden de verplichting

Compte tenu de la diversité et de la flexibilité des peines, il est proposé d'uniformiser le délai d'épreuve afin d'éviter les risques d'erreur. Ainsi, de façon générale, le délai du sursis ne peut être inférieur à une année ni excéder cinq années à compter du jour où le jugement ou l'arrêt est passé en force de chose jugée.

Le dispositif actuel du sursis probatoire est maintenu dans le projet. Ainsi, le juge peut prévoir que le sursis sera assorti de conditions de probation qu'il détermine. Le prévenu doit s'engager devant le juge à respecter ces conditions.

Le sursis probatoire est toujours subordonné au respect des conditions suivantes :

1° ne pas commettre d'infractions ;

2° avoir une adresse fixe et, en cas de changement de celle-ci, communiquer sans délai l'adresse de sa nouvelle résidence au service compétent des communautés chargé de la guidance ;

3° donner suite aux convocations du tribunal de l'application des peines et, le cas échéant¹²⁸⁶, à celles du service compétent des communautés chargé de la guidance.¹²⁸⁷

L'obligation de respecter ces conditions générales résulte de la loi mais il importe que le juge rappelle ces conditions dans son jugement.

En outre, les conditions de probation peuvent inclure l'obligation de suivre une

sursis probatoire quel que soit le passé judiciaire du prévenu. Il semble également opportun d'examiner s'il ne conviendrait pas d'attribuer au tribunal d'application des peines l'ensemble des litiges relatifs à l'exécution des peines, en ce compris les litiges portant sur l'application de la loi sur la probation ou de la peine de probation autonome ».

¹²⁸⁴ In beginsel zouden de rechtspersonen veroordeeld met een probatie-uitstel niet het onderwerp moeten zijn van een toezicht door een justitie-assistent.

¹²⁸⁵ Herneming van de inhoud van artikel 1, § 1bis, van de wet van 29 juni 1964.

¹²⁸⁶ En principe, les personnes morales condamnées avec un sursis probatoire ne devraient pas faire l'objet d'une tutelle par un assistant de justice.

¹²⁸⁷ Il s'agit de la reprise du contenu de l'article 1er, § 1bis, de la loi du 29 juin 1964.

omvatten een opleiding te volgen waarvan de duur minstens twintig uur en ten hoogste tweehonderdveertig uur bedraagt. De strafuitvoeringsrechtbank bepaalt de concrete nadere regels voor die opleiding.

Het probatie-uitstel kan de verplichting inhouden een opleiding te volgen; het is niet nodig dit uitdrukkelijk te vermelden of te regelen in de wet. Het kan inderdaad erg nuttig zijn het volgen van een opleiding te verplichten in het kader van een geheel of gedeeltelijk probatie-uitstel (bijvoorbeeld een gedragstraining om het gebruik van geweld te vermijden of vanuit de optiek van het herstelrecht). Hetzelfde geldt inzake verkeer: indien een gedeeltelijk probatie-uitstel wordt gekoppeld aan de geldboete kan het erg nuttig zijn voorwaarden met betrekking tot een opleiding (bv. een cursus bij VIAS) te bepalen. Maar om een maximale flexibiliteit toe te laten in het bepalen en uitvoeren van deze opleiding en om tegemoet te komen aan een vraag geformuleerd door de Gemeenschappen, wordt de keuze gemaakt om het aan de rechter over te laten de voorwaarden omtrent de opleiding te bepalen, zonder hem te beperken door al te strikte wettelijke voorwaarden.

Net als voor de probatiestraf kan de strafuitvoeringsrechtbank de probatievoorwaarden geheel of ten dele opschorten, nader omschrijven of aanpassen aan de omstandigheden.

Voor het overige zullen de nadere regels inzake de tenuitvoerlegging en controle van de probatie, in overleg met de gemeenschappen, bij koninklijk besluit worden bepaald.

Nu is de herroeping van het uitstel verplicht of facultatief. Herroeping geschiedt van rechtswege (verplicht) ingeval gedurende de proeftijd een nieuw misdrijf gepleegd is, dat heeft geleid tot

formation dont la durée ne peut être inférieure à vingt heures ni supérieure à deux cent quarante heures. Il revient au tribunal de l'application des peines de déterminer les modalités concrètes de cette formation.

Toute mesure de sursis probatoire peut inclure l'obligation de suivre une formation sans qu'il soit nécessaire de le mentionner ni de le réglementer de façon expresse dans la loi. En effet, il peut être fort utile de prévoir l'obligation de suivre une formation dans le cadre d'un sursis probatoire partiel ou total (par exemple, une formation de gestion de violence ou une formation dans une optique de justice restauratrice). Il en va de même en matière de roulage : si un sursis probatoire partiel est prévu pour l'amende, il peut être fort opportun de prévoir dans les conditions une formation (par ex. formation VIAS). Mais afin de permettre un maximum de flexibilité dans la détermination et l'exécution de cette formation et afin de répondre au souhait exprimé par les Communautés, le choix a été fait de laisser au juge le soin de déterminer le contenu de cette formation sans l'enfermer dans des conditions légales trop strictes.

Comme pour la peine de probation, le tribunal de l'application des peines peut suspendre en tout ou en partie les conditions de probation, les préciser ou les adapter.

Pour le surplus, les modalités d'exécution et de contrôle de la mesure de probation seront déterminées, en concertation avec les communautés, par arrêté royal.

Actuellement, la révocation du sursis est soit obligatoire, soit facultative. La révocation intervient de plein droit (obligatoire) en cas de nouvelle infraction commise pendant le délai d'épreuve et

een veroordeling tot een hoofdgevangenisstraf van meer dan zes maanden *zonder uitstel* of tot een gelijkwaardige straf uitgesproken door een strafgerecht van een andere lidstaat van de Europese Unie (art. 14, § 1, van de wet van 29 juni 1964). Herroeping *kan* geschieden indien de betrokkene gedurende de proeftijd een nieuw misdrijf gepleegd heeft dat veroordeling tot een effectieve hoofdgevangenisstraf van een maand tot zes maanden of tot een gelijkwaardige straf uitgesproken door een strafgerecht van een andere lidstaat van de Europese Unie tot gevolg heeft gehad (art. 14, § 1*bis*, van de wet van 29 juni 1964) of indien de betrokkene de opgelegde voorwaarden niet naleeft (art. 14, § 2, van de wet van 29 juni 1964).¹²⁸⁸

Volgens het ontwerp is de herroeping van het uitstel verplicht indien bij een in kracht van gewijsde getreden beslissing wordt vastgesteld dat een nieuw misdrijf, gepleegd tijdens de proeftijd, een gevangenisstraf van meer dan achttien maanden zonder uitstel tot gevolg heeft gehad..

Het uitstel kan facultatief worden herroepen indien bij een in kracht van gewijsde getreden beslissing wordt vastgesteld dat een nieuw misdrijf, gepleegd tijdens de proeftijd, een gevangenisstraf zonder uitstel van ten hoogste achttien maanden tot gevolg heeft gehad.

Ten slotte kan het uitstel ook worden herroepen in geval van een andere ernstige niet-naleving van de algemene of bijzondere probatievoorwaarden.

Aangezien de bevoegdheden inzake strafuitvoering geconcentreerd worden in

ayant entraîné une condamnation à une peine d'emprisonnement principal de plus de six mois *sans sursis* ou à une peine équivalente prononcée par une juridiction pénale d'un autre État de l'Union européenne (art. 14, § 1er, de la loi du 29 juin 1964). La révocation *peut* intervenir si l'intéressé commet une nouvelle infraction pendant le délai d'épreuve ayant entraîné une condamnation à une peine d'emprisonnement principal effectif (ferme) d'un mois à six mois ou à une peine équivalente prononcée par une juridiction pénale d'un autre État de l'Union européenne (art. 14, § 1^{er bis}, de la loi du 29 juin 1964) ou si la personne n'observe pas les conditions imposées (art. 14, § 2, de la loi du 29 juin 1964).¹²⁸⁹.

Suivant le projet, la révocation du sursis est obligatoire lorsqu'il est constaté dans une décision passée en force de chose jugée, qu'une nouvelle infraction commise pendant le délai d'épreuve a entraîné une peine d'emprisonnement de plus de dix-huit mois sans sursis.

En revanche, la révocation du sursis est facultative lorsqu'il est constaté dans une décision passée en force de chose jugée, qu'une nouvelle infraction commise pendant le délai d'épreuve a entraîné une peine d'emprisonnement sans sursis ne dépassant pas dix-huit mois .

Enfin, le sursis probatoire peut être révoqué en cas d'une autre inobservation grave des conditions de probation générales ou particulières.

Dès lors que les compétences en matière d'exécution des peines sont concentrées

¹²⁸⁸ Uitstel verleend voor een veroordeling wegens een overtreding van de wet betreffende de politie over het wegverkeer, kan bovendien worden herroepen ingeval van een nieuwe overtreding van die wet gedurende de proeftijd (art. 14, § 1*ter*, van de wet van 29 juni 1964).

¹²⁸⁹ En outre, en cas de sursis octroyé pour une condamnation du chef d'infraction à la loi relative à la police de la circulation routière, ce sursis peut être révoqué en cas de nouvelle infraction à ladite loi commise durant le délai d'épreuve (art. 14, § 1^{er ter}, de la loi du 29 juin 1964).

de handen van de strafuitvoeringsrechtbank, is zij ook bevoegd om uitspraak te doen over het verzoek tot (facultatieve) herroeping ingediend door het openbaar ministerie. De huidige termijnen voor het instellen van het verzoek tot herroeping wegens ernstige niet-naleving van de voorwaarden en voor de uitspraak over het verzoek zijn hernomen in de ontworpen bepaling.

Hoofdstuk 5. Burgerrechtelijke bepalingen en beveiligingsmaatregelen

Burgerrechtelijke aansprakelijkheid voor de betaling van de geldelijke straf (artikel 66)

De rechtsfiguur van het verbod van burgerrechtelijke aansprakelijkheid voor de betaling van de geldboete waartoe een ander wordt veroordeeld indien hij wegens dezelfde feiten wordt veroordeeld, is reeds gekend in het huidige artikel 50*bis* Sw.

Dit uitgangspunt moet worden behouden. Niettemin wordt een verruimd toepassingsgebied bepleit. Er wordt aldus geopteerd voor de algemene notie 'geldelijke straffen' en niet alleen voor 'geldboeten' omdat in de bijzondere wetgeving soms ook gewag wordt gemaakt van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid voor de betaling van de verbeurdverklaring en andere geldelijke sancties (bv. art. XV.73 Wetboek Economisch Recht,...).

De rechtsfiguur van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid voor de betaling van de geldelijke straffen kan niet worden onderschreven, zelfs niet in uitzonderingsgevallen. Deze rechtsfiguur druist immers in tegen het principe van het persoonlijk karakter van de straf (zoals dit ook volgt uit het ontworpen artikel 17m.b.t. het beginsel van de individuele

entre les mains du tribunal de l'application des peines, ce dernier est également compétent pour statuer sur la demande en révocation (facultative) introduite par le ministère public. Les délais actuels pour introduire la demande de révocation pour inobservation grave des conditions et pour statuer sur celle-ci sont repris dans la disposition en projet.

Chapitre 5. Les dispositions civiles et les mesures de sûreté

La responsabilité civile pour le paiement de la peine pécuniaire (article 66)

Le concept juridique de l'interdiction de la responsabilité civile pour le paiement de l'amende à laquelle une autre personne est condamnée, lorsque l'on est condamné soi-même pour les mêmes faits, est déjà consacré par l'article 50*bis* actuel du Code pénal.

Ce principe doit être maintenu. Un champ d'application plus large est néanmoins préconisé. Le choix s'est donc porté sur la notion générale de « peines pécuniaires » et pas uniquement sur les « amendes » parce que, dans la législation particulière, il est parfois fait mention de la responsabilité civile pour le paiement de la confiscation et d'autres sanctions pécuniaires (par exemple, art. XV.73 du Code de droit économique, etc.).

La figure juridique de la responsabilité civile pour le paiement des peines pécuniaires ne peut être souscrit, même dans des cas exceptionnels. En effet, elle est contraire au principe du caractère personnel de la peine (comme cela résulte également de l'article 17 en projet relatif au principe de la responsabilité individuelle). Il n'y a en effet pas d'autre

verantwoordelijkheid). Men heeft immers geen andere keuze dan te betalen wanneer men aangesproken wordt. In de arresten “*A.P., M.P. en T.P.*” en “*E.L., R.L. en J.O.-L.*” van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens¹²⁹⁰ werd in dezelfde zin geoordeeld dat het overplaatsen van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid naar een derde een inbreuk vormt op het vermoeden van onschuld. Daarbij werd tevens de situatie van de uitvoering van de uitgesproken straffen geïllustreerd. Hoewel de geciteerde arresten betrekking hadden op erfgenamen die geconfronteerd werden met de uitvoering van de tegen de erflater uitgesproken straffen (fiscale boetes), zijn de overwegingen ervan omzetbaar naar de rechtsfiguur van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid voor de betaling van de geldelijke straffen.

Teruggave en schadevergoeding (artikel 67)

In het huidige Strafwetboek wordt melding gemaakt van de rechtsfiguren van de teruggave en de schadevergoeding zonder dat deze verder worden toegelicht. Daarom wordt voorgesteld de huidige artikelen 44 Sw. en 45 Sw. (evenwel in lichtjes aangepaste vorm) te behouden maar aan te vullen met een aantal leden. Een soortgelijke regeling werd ook voorgesteld in de artikelen 213 en 215 van het Voorontwerp van Strafwetboek van R. Legros.

In antwoord op het advies van de Raad van State¹²⁹² kan worden gesteld dat met betrekking tot de draagwijdte van het eerste en derde lid van de ontworpen bepaling in het algemeen kan worden verwezen naar de principes die gelden in

choix que de payer lorsqu'on y est sommé. Les arrêts « *A.P., M.P. et T.P.* » et « *E.L., R.L. et J.O.-L.* » de la Cour européenne des droits de l'homme¹²⁹¹ ont estimé dans le même sens que le transfert de la responsabilité pénale à un tiers constitue une violation de la présomption d'innocence. L'exécution des peines prononcées y a également été visée. Bien que les arrêts cités concernaient des héritiers confrontés à l'exécution des peines prononcées à l'égard du testateur (amendes fiscales), les considérations qu'ils contiennent sont transposables au concept juridique de la responsabilité civile pour le paiement de peines pécuniaires.

La restitution et les dommages-intérêts (article 67)

Dans le Code pénal actuel, on mentionne les notions juridiques de restitution et de dommages-intérêts sans qu'elles soient expliquées plus en détail. Il est donc proposé de conserver les articles 44 et 45 du Code pénal (mais sous une forme légèrement adaptée), tout en ajoutant plusieurs alinéas. Une réglementation similaire a également été proposée dans les articles 213 et 215 de l'avant-projet de Code pénal de R. Legros.

En réponse à l'avis du Conseil d'Etat¹²⁹³, on peut considérer qu'en ce qui concerne la portée des premier et troisième alinéas de la disposition en projet il y a lieu de renvoyer aux principes applicables dans le cadre de l'action civile en relation avec l'action pénale.

¹²⁹⁰ EHRM 29 augustus 1997, *A.P., M.P. en T.P./Zwitserland*; EHRM 29 augustus 1997, *E.L., R.L. en J.O.-L./Zwitserland*.

¹²⁹¹ CEDH, 29 août 1997, *A.P., M.P. et T.P./Suisse*; CEDH, 29 août 1997, *E.L., R.L. et J.O.-L./Suisse*

¹²⁹² Advies Raad van State, nr. 221.

¹²⁹³ Avis du Conseil d'Etat, n° 221.

het kader van de burgerlijke vordering in zijn verhouding tot de strafvordering.

Een lacune in de huidige wetgeving is dat er geen definitie terug te vinden is van de rechtsfiguur van de teruggave. Dit vloeit voort uit de jurisprudentie. Er wordt daarom geopteerd de definitie van het Hof van Cassatie voortaan wettelijk te verankeren.¹²⁹⁴

De rechtsfiguur van de verbeurdverklaring met teruggave/toewijzing aan de burgerlijke partij betreft een bijzondere vorm van teruggave (zie het huidige art.43*bis*, derde lid Sw.). Voornoemd artikel wordt gedeeltelijk overgenomen. Een aanpassing is evenwel aan de orde gezien het vooropgestelde reëel karakter van de verbeurdverklaring (nieuw art. 55 Sw.).

In bepaalde rechtsleer wordt benadrukt dat de teruggave/toewijzing aan de burgerlijke partij moet worden beschouwd als een corrolarium van de burgerlijke belangen.¹²⁹⁶ Wanneer de verbeurdverklaarde voorwerpen, toebehoren aan de burgerlijke partij, goederen zijn of waarden die in de plaats treden van aan de burgerlijke partij toebehorende voorwerpen of hun equivalent, moet er inderdaad voor worden gezorgd dat de burgerlijke partij deze voorwerpen kan terugkrijgen. Gelet op het reële karakter van de verbeurdverklaring en de invoering van de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde

La législation actuelle comporte une lacune : il n'y a pas de définition du concept juridique de restitution. Elle découle de la jurisprudence. Il a donc été décidé de désormais ancrer dans la loi la définition de la Cour de cassation¹²⁹⁵.

Le concept juridique de confiscation avec restitution / attribution à la partie civile concerne une forme particulière de restitution (voir article 43*bis*, alinéa 3, du Code pénal actuel). L'article précité est partiellement repris. Il convient toutefois d'y apporter une adaptation étant donné le caractère supposé réel de la confiscation (nouvel article 55 du Code pénal).

Une certaine doctrine fait remarquer que la restitution/attribution à la partie civile doit être considérée comme un corolaire des intérêts civils¹³⁰⁰. Il est vrai que lorsque les choses confisquées appartiennent à la partie civile, constituent des biens ou valeurs substitués à des choses appartenant à la partie civile ou encore leur équivalent, il y a lieu de veiller à ce que la partie civile puisse récupérer ces biens. Eu égard au caractère réel de la confiscation et à l'introduction de la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction, il convient aussi d'éviter que le prévenu soit condamné à payer deux fois le même montant, une première

¹²⁹⁴ Zie bv. Cass. 3 september 2013, A.R. P.10.1836.N.

¹²⁹⁵ Voir, p. ex., Cass. 3 septembre 2013, RG P.10.1836.N.

¹²⁹⁶ F. KUTY, "Une jurisprudence discutable, potentiellement source d'une violation des principes d'égalité et de non-discrimination et de l'article 1er du Premier Protocole additionnel à la Convention de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales", *Rev.dr.pén.* 2020, 1245-1261, noot onder andersluidend arrest van het Hof van Cassatie (Cass. 20 maart 2019, A.R. 2019, A.R. P.17.0730.F.).

¹³⁰⁰ F. KUTY, "Une jurisprudence discutable, potentiellement source d'une violation des principes d'égalité et de non-discrimination et de l'article 1er du Premier Protocole additionnel à la Convention de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales", *Rev.dr.pén.* 2020, 1245-1261, note sous un arrêt en sens contraire de la Cour de cassation (Cass. 20 mars 2019, Pas 2019, RG. P.17.0730.F) ; A. Verheylesonne et M. Fernandez-Bertier, « Confiscation spéciale et restitution visant le même objet : plaidoyer pour un décumul de principe », *Dr. pén. entr.*, 2020, pp. 252-260 ; L. Huybrechts, « Is bij facultatieve verbeurdverklaring van criminele vermogens de teruggave of toewijzing ervan aan de burgerlijke partij ook facultatief ? », obs. sous Cass., 10 juin 2014, *N.C.*, 2014, pp. 503-504.

voordeel, moet ook worden voorkomen dat de beklaagde wordt veroordeeld tot betaling van tweemaal hetzelfde bedrag, eenmaal als verbeurdverklaring en eenmaal als schadevergoeding aan de burgerlijke partij.¹²⁹⁷ De voorgestelde tekst strekt er derhalve toe cumulatie tussen verbeurdverklaring en schadevergoeding te voorkomen, door de rechter te verplichten de teruggave te gelasten van de goederen waarvan de burgerlijke partij is beroofd of de toewijzing aan de burgerlijke partij van de goederen of waarden die door de veroordeelde in de plaats van deze goederen zijn gesteld of de toewijzing van de bedragen die door de veroordeelde ter uitvoering van de verbeurdverklaring zijn betaald in equivalent, die vervolgens in mindering zullen worden gebracht op de schadevergoeding.¹²⁹⁸ Het lijkt echter niet opportuun om een nieuwe regeling in dit verband op te nemen in het Strafwetboek. Niettemin is het aangewezen om de termijn van 90 dagen voorzien in het Koninklijk Besluit van 9 augustus 1991 tot vaststelling van de termijn waarbinnen en de wijze waarop een rechtsmiddel kan worden aangewend door derden die beweren recht te hebben op een verbeurdverklaarde zaak¹²⁹⁹ te verlengen. Daarnaast moet worden benadrukt dat indien de verbeurdverklaarde goederen

fois à titre de confiscation et une seconde fois à titre de dommages et intérêts à la partie civile¹³⁰¹. Le texte proposé vise donc à éviter le cumul entre la confiscation et les dommages et intérêts, en prévoyant l'obligation, pour le juge, d'ordonner la restitution des biens dont la partie civile a été dépouillée ou l'attribution à celle-ci des biens ou des valeurs substitués par le condamné à ces biens ou encore l'attribution des montants versés par le condamné en exécution de la confiscation par équivalent qui seront alors imputés sur celui des dommages et intérêts¹³⁰². Le texte veille également à sauvegarder les droits de la victime qui n'était pas encore constituée partie civile au moment de la confiscation. Par ailleurs, il est indiqué de prolonger le délai de 90 jours prévu par l'arrêté royal du 9 août 1991 fixant le délai et les modalités du recours des tiers prétendant droit sur une chose confisquée¹³⁰³. De plus, il faut souligner que lorsque la chose confisquée appartient à un tiers de bonne foi qui dispose d'un droit légitime sur cette chose, celui-ci continue à disposer d'une créance à l'égard de l'Etat belge à concurrence de la contrevaletur de ce bien, même après l'écoulement du délai prévue à l'arrêté royal du 9 août 1991.

¹²⁹⁷ Het Hof van Cassatie laat thans deze mogelijkheid toe (Cass. 20 maart 2019, A.R. P.17.0730.F, *Rev.dr.pén.* 2020, 1239 ; Cass. 10 juni 2014, A.R. P.14.0280.N, *Pas.*, 2014, n° 412, *NC* 2014, p. 500 met noot L. HUYBRECHTS; Zie ook Cass. 13 december 2016, A.R. P.15.1117.N, *Pas.*, 2016, n° 714 ; Cass. 12 juni 2012, A.R. P.11.2036.N, *Pas.* 2012, n° 379, *NC* 2012, 318 met noot J. Rozie).

¹²⁹⁸ Volgens het Hof van Cassatie is de verbeurdverklaring met toewijzing aan de burgerlijke partij een straf die voor de burgerlijke partij een vorderingsrecht creëert tegen de administratie van Patrimoniumdocumentatie, die verantwoordelijk is voor de uitvoering van de verbeurdverklaring, om de toegerekende bedragen of de opbrengsten verkregen uit de toegerekende zaken te ontvangen (Cass., 10 juni 2014, A.R. P.14.0280.N, *Pas.* 2014, n° 412, *NC* 2014, 500 met noot L. HUYBRECHTS).

¹²⁹⁹ BS 17 oktober 1991.

¹³⁰¹ La Cour de cassation admet actuellement cette possibilité (Cass., 20 mars 2019, RG P.17.0730.F, *Rev.dr.pén.* 2020, p. 1239 ; Cass., 10 juni 2014, RG P.14.0280.N, *Pas.*, 2014, n° 412, *N.C.*, 2014, p. 500 et la note de L. Huybrechts ; voy. aussi Cass., 13 décembre 2016, RG P.15.1117.N, *Pas.*, 2016, n° 714 ; Cass., 12 juni 2012, RG P.11.2036.N, *Pas.*, 2012, n° 379, *N.C.*, 2012, p. 318 et la note de J. Rozie)

¹³⁰² Suivant la Cour de cassation, la confiscation avec attribution à la partie civile est une peine qui crée dans le chef de celle-ci un droit d'action envers l'administration de Documentation patrimoniale, chargée de l'exécution de la confiscation, pour recevoir les montants attribués ou le produit obtenu à partir des choses attribuées (Cass., 10 juni 2014, RG P.14.0280.N, *Pas.*, 2014, n° 412, *N.C.*, 2014, p. 500 et la note de L. Huybrechts).

¹³⁰³ M.B., 17 octobre 1991.

toeberekenen aan een *bonafide* derde die over een legitiem recht beschikt over deze zaak, deze ook na het verstrijken van de termijn voorzien in het Koninklijk Besluit van 9 augustus 1991 een schuldvordering ten belope van de waarde van dit goed blijft behouden ten aanzien van de Belgische Staat.

Hoofdelijkheid (artikel 68)

Het nieuwe artikel 68 Sw. betreft de overname van het huidige artikel 50 Sw. met integratie van de rechtspraak van het Hof van Cassatie.¹³⁰⁴ De *ratio legis* is dat er soms controverse rijst over de vraag of de hoofdelijkheid zich beperkt tot de situatie van eenzelfde misdrijf of ook de hypothese viseert van de fouten gekwalificeerd als afzonderlijke misdrijven wanneer deze fouten hebben bijgedragen tot dezelfde schade. Dat de samenlopende fouten in het ene geval dezelfde strafrechtelijke kwalificatie krijgen en in het andere geval een verschillende, is echter te beschouwen als een toevaligheid die irrelevant zou moeten zijn voor de toepassing van de louter schadevergoedende insteek van het huidige artikel 50 Sw.¹³⁰⁵

Het blijft wel merkwaardig dat de wetgever thans in het Burgerlijk Wetboek geen bepaling m.b.t. de hoofdelijkheid heeft opgenomen.

De regeling is echter wel in lijn met het Ontwerp van wet houdende invoering van de bepalingen betreffende buitencontractuele aansprakelijkheid in het Burgerlijk Wetboek. In de memorie van toelichting bij het vooropgestelde

La solidarité (article 68)

Le nouvel article 68 du Code pénal reprend l'actuel article 50 du Code pénal avec l'incorporation de la jurisprudence de la Cour de cassation¹³⁰⁶. La *ratio legis* est qu'il y a parfois controverse sur la question de savoir si la solidarité se limite à la situation d'une seule infraction ou si elle vise également l'hypothèse de fautes résultant d'infractions distinctes lorsqu'elles ont contribué au même dommage. Le fait que les fautes concurrentes aient la même qualification pénale dans un cas et une qualification différente dans un autre, doit cependant être considéré comme un aléa qui ne devrait pas être pertinent pour l'application de l'approche purement indemnitaire de l'actuel article 50 du Code pénal¹³⁰⁷.

Il convient de remarquer ici que le législateur n'a intégré aucune disposition concernant la solidarité dans le Code civil.

La réglementation se situe cependant dans la ligne du projet de loi introduisant les dispositions concernant la responsabilité extra-contractuelle dans le Code civil. Dans l'exposé des motifs de l'article 5.1666 en projet¹³⁰⁹, nous lisons

¹³⁰⁴ Zie bv. Cass. 4 november 2014, A.R. P.13.1253.N.

¹³⁰⁵ Zie A. VAN DEN BROECK, "De relevantie van het onderscheid tussen de hoofdelijkheid en de in solidum gehoudenheid in het domein van de medeaansprakelijkheid", *TPR* 2013, 986.

¹³⁰⁶ Voir, p. ex., Cass. 4 novembre 2014, RG P.13.1253.N.

¹³⁰⁷ Voir A. VAN DEN BROECK, « De relevantie van het onderscheid tussen de hoofdelijkheid en de in solidum gehoudenheid in het domein van de medeaansprakelijkheid », *TPR* 2013, 986.

¹³⁰⁹ Exposé des motifs du projet de loi introduisant les dispositions concernant la responsabilité extra-contractuelle dans le Code civil (version 9 février 2021), p. 125.

artikel 5.1666¹³⁰⁸ lezen we dat het principe van de hoofdelijkheid in stand wordt gehouden met het oog op de overeenstemming met de bepalingen uit het strafrecht en uit het ontwerp verbintenissenrecht die in een hoofdelijke verbintenis voorzien voor de civielrechtelijke gevolgen van een misdrijf.

Voorrangsgeregeling (artikel 69)

Het nieuwe artikel 68 Sw. betreft de letterlijke overname van het huidig artikel 49 Sw., met toevoeging van de andere geldstraffen. Ook wordt in navolging van het advies van de Raad van State¹³¹⁰ de voorrangsgeregeling tussen de teruggave en de schadevergoeding, enerzijds, en de gerechtskosten, anderzijds, geregeld. De teruggave en de schadevergoeding komen op de eerste plaats. Deze keuze werd gemaakt in het belang van de slachtoffers.

Artikel 70. Verbeurdverklaring als beveiligingsmaatregel

Er kan geen sprake zijn van teruggave wanneer het bezit van die goederen strijdig is met de openbare orde, de openbare veiligheid of gezondheid, of de goede zeden.

De verbeurdverklaring als beveiligingsmaatregel strekt ertoe op grond van een uitdrukkelijke

que le principe de la solidarité est maintenu dans un souci d'uniformisation avec le droit pénal et le projet relatif aux obligations qui prévoit une obligation solidaire pour les conséquences civiles d'une infraction.

Le régime de priorité (article 69)

Le nouvel article 68 du Code pénal reprend l'actuel article 49 du Code pénal de manière littérale en y incluant les autres peines pécuniaires. À la suite de l'avis du Conseil d'État¹³¹¹, le régime de priorité entre, d'une part, la restitution et les dommages-intérêts et, d'autre part, les frais de justice, doit être réglé. La restitutions et les dommages-intérêts viennent en premier lieu. Ce choix a été fait dans l'intérêt des victimes.

Article 70. La confiscation à titre de mesure de sûreté

Il ne saurait être question de restitution de biens lorsque la possession de ces biens est contraire à l'ordre public, à la sécurité ou la santé publique ou aux bonnes mœurs.

La confiscation en tant que mesure de sûreté consiste, en vertu d'une disposition légale exempte d'ambiguïté, à

¹³⁰⁸ Memorie van toelichting bij het ontwerp van wet houdende invoeging van de bepalingen betreffende buitencontractuele aansprakelijkheid in het Burgerlijk Wetboek (versie 9 februari 2021), 125.

¹³¹⁰ Advies Raad van State, nr. 227.

¹³¹² Zie F.KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge*, Tome IV : la peine, Bruxelles, Larcier, 2017, 362-365, nr. 2556; F. LUGENTZ en D. VANDERMEERSCH, *Saisie et confiscation en matière pénale*, RPDB, Brussel, Groupe Larcier s.a., 2015, 17, nr. 6; D. BERNARD, B. DEJEMEPPE B. en Ch. GUILLAIN, « La confiscation pénale : une peine finalement pas si accessoire », in *Questions spéciales en droit pénal*, Brussel, Larcier, 2011, 39-41; N. COLETTE-BASECQZ en N. BLAISE, *Manuel de droit pénal général*, Louvain-La-Neuve, Anthemis, 2010, 427, nr. 1066; B. DEJEMEPPE, « La confiscation », in *Saisie et confiscation des profits du crime*, Antwerpen, Maklu, 2004, 101 en 133; Ch. HENNAU en J. VERHAEGEN, *Droit pénal général*, 3e édition m.m.v. D. SPIELMAN en A. BRUYNDONCKX, Brussel, Bruylant, 2003, 269, nr. 318 en 384, nr. 441 evenals R. LOOP, strijdige conclusies bij Cass. 14 januari 2004, *RDPC* 2004/4, 509-510, nrs. 2, 3 et 4.

wetsbepaling, gevaarlijke, schadelijke of verboden voorwerpen uit de omloop te halen. Te denken valt aan explosieven, verboden wapens, giftige stoffen, verdovende middelen, obscene publicaties,... Aangezien het goederen betreft die objectief gezien gevaarlijk zijn voor de openbare orde en de openbare veiligheid, wordt de beveiligingsmaatregel uitgesproken, zelfs indien deze goederen niet de eigendom zijn van de veroordeelde, indien de beklaagde wordt vrijgesproken of overleden is, wanneer de strafvordering onontvankelijk of vervallen is of indien de dader onbekend is gebleven.¹³¹²

Deze verbeurdverklaring die een exclusief reëel karakter heeft onafhankelijk van de persoon van de dader, wordt onderworpen aan specifieke regels die de toepassing ervan verduidelijken: het is het goed zelf dat gevaarlijk, schadelijk, giftig of verboden is. De verbeurdverklaring als beveiligingsmaatregel is ook aan de orde wanneer er sprake is van goederen waarvan het bezit of het in omloop brengen verboden is. Daarom moeten de inbeslaggenomen vermogensvoordelen die uit het misdrijf zijn verkregen in de hypothese van overlijden van de beklaagde tijdens de strafprocedure wat het verval van de strafvordering met zich meebrengt, worden verbeurd verklaard als

retirer de la circulation des objets dangereux, nuisibles ou interdits. Citons à titre d'exemples, les explosifs, les armes prohibées, les produits toxiques, les stupéfiants, les publications obscènes, ... Visant à retirer de la circulation des choses objectivement dangereuses pour l'ordre et la sécurité publiques, la mesure de sûreté est ordonnée, même si la propriété n'en appartient pas au condamné, si le prévenu est acquitté ou décédé, si l'action publique est irrecevable ou éteinte ou si l'auteur est inconnu¹³¹³.

Elle présente donc un caractère exclusivement réel, indépendant de la personnalité de l'auteur de l'infraction et obéit à des règles spécifiques qui expliquent son application dans les cas précités : c'est la chose en elle-même qui est dangereuse, nuisible, toxique ou interdite. La confiscation à titre de mesure de sûreté s'applique également aux choses dont la possession ou la remise en circulation sont interdites : ainsi, lorsque des avantages patrimoniaux tirés de l'infraction ont été saisis mais que le décès du prévenu intervient au cours de la procédure entraînant l'extinction de l'action publique, ces avantages patrimoniaux doivent être confisqués à

¹³¹² Zie F.KUTY, *Principes généraux du droit pénal belge*, Tome IV : la peine, Bruxelles, Larcier, 2017, 362-365, nr. 2556; F. LUGENTZ en D. VANDERMEERSCH, *Saisie et confiscation en matière pénale*, RPDB, Brussel, Groupe Larcier s.a., 2015, 17, nr. 6; D. BERNARD, B. DEJEMEPPE B. en Ch. GUILLAIN, « La confiscation pénale : une peine finalement pas si accessoire », in *Questions spéciales en droit pénal*, Brussel, Larcier, 2011, 39-41; N. COLETTE-BASECQZ en N. BLAISE, *Manuel de droit pénal général*, Louvain-La-Neuve, Anthemis, 2010, 427, nr. 1066; B. DEJEMEPPE, « La confiscation », in *Saisie et confiscation des profits du crime*, Antwerpen, Maklu, 2004, 101 en 133; Ch. HENNAU en J. VERHAEGEN, *Droit pénal général*, 3e édition m.m.v. D. SPIELMAN en A. BRUYNDONCKX, Brussel, Bruylant, 2003, 269, nr. 318 en 384, nr. 441 evenals R. LOOP, strijdige conclusies bij Cass. 14 januari 2004, *RDPC* 2004/4, 509-510, nrs. 2, 3 et 4.

¹³¹³ Voy., KUTY Fr., *Principes généraux du droit pénal belge*, Tome IV : la peine, Bruxelles, Larcier, 2017, pp 362 à 365, n° 2556; LUGENTZ Fr. et VANDERMEERSCH D., *Saisie et confiscation en matière pénale*, *RPDB*, Bruxelles, Groupe Larcier s.a., 2015, p. 17, n° 6; BERNARD D., DEJEMEPPE B. et GUILLAIN Ch., *La confiscation pénale : une peine finalement pas si accessoire*, in *Questions spéciales en droit pénal*, Bruxelles, Larcier, 2011, pp. 39 à 41; COLETTE-BASECQZ N. et BLAISE N., *Manuel de droit pénal général*, Louvain-La-Neuve, Anthemis, 2010, p. 427, n° 1066; DEJEMEPPE B., *La confiscation*, in *Saisie et confiscation des profits du crime*, Anvers, Maklu, 2004, pp. 101 et 133; HENNAU Ch. et VERHAEGEN J., *Droit pénal général*, 3e éd. mise à jour avec le concours de D. SPIELMAN et A. BRUYNDONCKX, Bruxelles, Bruylant, 2003, p. 269, n° 318 et p. 384, n° 441 ainsi que LOOP, R. conclusions contraires avant cass., 14 janvier 2004, *RDPC*, 2004/4, pp. 509 et 510, n°s 2, 3 et 4.

beveiligingsmaatregel bij gebreke waaraan de erfgerechtigden naar aanleiding van het beheer van dergelijke goederen van illegale oorsprong zich dreigen bloot te stellen aan witwashandelingen.

De rechter beveelt dan de verbeurdverklaring van deze goederen als beveiligingsmaatregel, wegens de gevaarlijke, de schadelijke of de verboden aard van deze voorwerpen en de noodzakelijkheid deze aan de omloop te onttrekken. Deze verbeurdverklaring is uitdrukkelijk een beveiligingsmaatregel (en dus geen straf) en is o.a. geïnspireerd op het artikel 484 van de Code procédure pénale français en de huidige definitie van de verbeurdverklaring als beveiligingsmaatregel (een autonome rechtsfiguur die thans niet wettelijk verankerd is). Daarom wordt er in het ontwerp een specifieke bepaling aan gewijd.

De verbeurdverklaring als beveiligingsmaatregel is ook verplicht wanneer het goed zich bevindt in handen van een derde of wanneer de veroordeelde er geen eigenaar van is. Behoudens in de hypothese van vermogensvoordelen uit het misdrijf verkregen en hieruit voortvloeiende voortbrengselen, is er in de regel dan geen sprake van overdracht naar het patrimonium van de Staat, maar van een uit de omloop halen of van een vernietiging van de gevaarlijke of schadelijke zaken.

Ontbinding van de rechtspersoon (artikel 71)

Thans voorziet artikel 7bis van het Strafwetboek reeds in de ontbinding en zijn de voorwaarden voor de toepassing ervan vervat in artikel 35 van hetzelfde Wetboek.

Zoals vandaag kan de rechter de ontbinding van de rechtspersoon bevelen

titre de mesure de sûreté étant donné qu'ils ne peuvent être restitués aux héritiers qui, dans le cas contraire, risqueraient de s'exposer au reproche de commettre des actes de blanchiment en gérant de tels biens d'origine illicite.

Le juge ordonne alors la confiscation de ces biens à titre de sûreté, en raison de la nature dangereuse, dommageable ou interdite de ces objets et la nécessité de les soustraire à la circulation. Cette confiscation constitue explicitement une mesure de sûreté (et n'est donc pas une peine) et s'inspire entre autres de l'article 484 du Code de procédure pénale français et de la définition actuelle de la confiscation en tant que mesure de sûreté (un concept juridique autonome qui n'est pas ancré dans la loi pour l'instant). C'est pourquoi le projet décide de lui consacrer une disposition spécifique.

La confiscation en tant que mesure de sûreté est également obligatoire lorsque le bien se trouve en la possession d'un tiers ou lorsque le condamné n'en est pas le propriétaire. Sauf le cas des avantages patrimoniaux tirés de l'infraction et de leurs avatars, il n'est en règle pas question d'un transfert vers le patrimoine de l'État, mais d'une mise hors de la circulation ou d'une destruction de biens dangereux ou dommageables.

La dissolution de la personne morale (article 71)

La peine de dissolution est déjà actuellement prévue à l'article 7 du Code pénal et ses conditions d'application sont régies par l'article 35 du même Code.

Comme c'est déjà le cas actuellement, le juge pourra ordonner la dissolution de la

wanneer de rechtspersoon opzettelijk is opgericht om de strafbare werkzaamheden te verrichten waarvoor hij werd veroordeeld of wanneer hij opzettelijk van zijn doel is afgewend om dergelijke werkzaamheden te verrichten. Ontbinding kan evenwel niet worden uitgesproken ten aanzien van de publiekrechtelijke rechtspersoon.

Wanneer de rechter de ontbinding van de rechtspersoon uitspreekt, verwijst hij de zaak naar het gerecht dat bevoegd is om kennis te nemen van de vereffening van de rechtspersoon.

In de Memorie van Toelichting die de wet van 4 mei 1999 is voorafgegaan las men bij deze bijkomende straf volgende toelichting:

*“De ontbinding de « doodstraf » voor de rechtspersoon kan enkel uitgesproken worden indien aangetoond wordt dat de veroordeelde rechtspersoon opzettelijk werd opgericht met het doel de misdaden of wanbedrijven te plegen waarvoor zij werd veroordeeld of zij hiertoe van haar doel werd afgewend. Enkel de rechtspersonen die zich reeds vanaf hun creatie in de illegaliteit geplaatst hebben zullen dus ontbonden kunnen worden krachtens deze bepaling. Het tekstvoorstel van de Raad van State terzake werd overgenomen”*¹³¹⁴

Dit werd nog eens herhaald in het verslag namens de commissie voor de Justitie.¹³¹⁶

Er bestaat in het Belgisch strafrecht echter geen objectieve strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon voor de daad van de natuurlijke persoon en *vice versa*. Een misdrijf dient zowel materieel als moreel toerekenbaar te zijn aan de vervolgde rechtspersoon. Men volgt hiermee de strafrechtelijke logica: ‘wie het misdrijf

personne morale lorsque la personne morale a été intentionnellement créée afin d’exercer les activités punissables pour lesquelles elle est condamnée ou lorsque son objet a été intentionnellement détourné afin d’exercer de telles activités. Toutefois, celle-ci ne peut être prononcée à l’égard des personnes morales de droit public.

Lorsqu’il prononce la dissolution de la personne morale, le juge renvoie la cause devant la juridiction compétente pour connaître de la liquidation de la personne morale.

Dans l’exposé des motifs qui a précédé la loi du 4 mai 1999, on pouvait lire le commentaire suivant concernant cette peine accessoire :

*« La dissolution — qui constitue la « mort » de la personne morale — ne pourra être prononcée que s’il est établi que la personne morale a été volontairement, à titre principal, créée dans le but de commettre les crimes ou délits sur lesquels porte la condamnation ou détournée de son objet dans ce but. Seules les personnes morales qui se sont placées dans l’illégalité dès leur création pourront donc être dissoutes en vertu de cette disposition. La proposition du Conseil d’État a été reprise. »*¹³¹⁵

Cela a encore été répété dans le rapport fait au nom de la commission de la Justice.¹³¹⁷

Toutefois, il n’existe pas en droit pénal belge de responsabilité pénale objective de la personne morale pour le fait de la personne physique et *vice versa*. Une infraction doit pouvoir être imputable à la personne morale poursuivie tant sur le plan matériel que sur le plan moral. On suit ainsi la logique pénale : ‘celui qui

¹³¹⁴ Parl.St. Senaat 1998-99, nr. 1217/1, 9.

¹³¹⁵ Doc. Sénat 1998-99, n° 1217/1, 9.

¹³¹⁶ Parl.St. Senaat 1998-99, nr. 1217/6, 13.

¹³¹⁷ Doc. Sénat 1998-99, n° 1217/6, 13.

pleegt, wordt gestraft'.¹³¹⁸ Men zal dus steeds geval per geval moeten nagaan of de (rechts)persoon zelf schuld heeft aan de inbreuk.¹³¹⁹ Het kan niet voldoende worden benadrukt dat het individuele en persoonlijke karakter van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid de hoeksteen vormt van ons Belgische strafrecht dat schuldstrafrecht is. Het is primordiaal dat er een persoonlijke fout wordt vastgesteld. Dit principe van het schuldstrafrecht is overigens neergeschreven in het artikel 16 van het ontwerp.

Niet elk materieel gebeuren dat een intrinsiek verband heeft met het doel, de waarneming van de belangen van de rechtspersoon of dat voor de rekening van de rechtspersoon wordt gepleegd, mag dus automatisch aan haar worden toegerekend. Net zoals dit het geval is voor de natuurlijke persoon, moet het misdrijf ook moreel toerekenbaar zijn aan de rechtspersoon.¹³²²

Gelet op het autonoom karakter van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon zal volgens intussen gevestigde rechtspraak de verwijtbaarheid (men sprak tijdens de voorbereidende werken over het moreel bestanddeel) bij rechtspersonen moeten blijken uit *een eigen corporatief schuldpatroon* dat meer omvat dan de som van de *“individuele schulddelen van de natuurlijke personen”*.¹³²⁴

commet l'infraction est puni'.¹³²⁰ Il faudra donc toujours vérifier au cas par cas si la personne (morale) porte elle-même une faute dans l'infraction.¹³²¹ On ne peut suffisamment insister sur le fait que le caractère individuel et personnel de la responsabilité pénale forme la pierre angulaire de notre droit pénal belge, un droit qui punit la faute. Il est primordial d'établir une faute personnelle. Ce principe du droit qui punit la faute est d'ailleurs inscrit à l'article 16 du projet.

Tout élément matériel comportant un lien intrinsèque avec l'objet de la personne morale, avec la défense de ses intérêts ou qui a été commis pour son compte ne peut donc lui être automatiquement imputé. Tout comme c'est le cas pour la personne physique, l'infraction doit également être imputable sur le plan de la faute à la personne morale.¹³²³

Compte tenu du caractère autonome de la responsabilité pénale de la personne morale, selon la jurisprudence entre-temps établie, le caractère reprochable (on parlait d'élément moral durant les travaux préparatoires) chez les personnes morales devra ressortir d'un *modèle de culpabilité corporatif propre* qui englobe davantage que la somme des *« éléments fautifs individuels des personnes physiques »*.

¹³¹⁸ Cf. *Parl. St.* Senaat 1998-1999, nr. 1217/1, 2 (Memorie van Toelichting); A. DE NAUW en F. DERUYCK, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon” in X., *CBR-Jaarboek 1999-2000*, I, Antwerpen, Maklu, 2000, 15.

¹³¹⁹ P. TRAEST, “De wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen”, *TRV* 1999, 460-463.

¹³²⁰ Cf. *Doc. Sénat* 1998-1999, n° 1217/1, 2 (Exposé des motifs) ; A. DE NAUW et F. DERUYCK, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon” dans X., *CBR-Jaarboek 1999-2000*, I, Anvers, Maklu, 2000, 15.

¹³²¹ P. TRAEST, “De wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen”, *TRV* 1999, 460-463.

¹³²² Cass. 20 december 2005, P.05.1220.N.

¹³²³ Cass. 20 décembre 2005, P.05.1220.N.

¹³²⁴ D. ROEF en T. DE ROOS, “Rechtstheoretische beschouwingen bij enkele praktische knelpunten” in M. FAURE en K. SCHWARZ (eds.), *De strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon en zijn bestuurders*, Antwerpen, Intersentia, 1998, 93; A. DE NAUW en F. DERUYCK, “De strafrechtelijke

Men moet steeds de richtlijn van de wetgever anno 1999 in gedachten houden dat een rechtspersoon niet strafrechtelijk verantwoordelijk kan zijn voor misdrijven die worden gepleegd via hem. Er is immers een duidelijk verschil tussen een rechtspersoon die misdrijven pleegt en misdrijven gepleegd door natuurlijke personen die zich bedienen van het kader van een rechtspersoon:

*“Het lijkt daarentegen niet gepast om de rechtspersoon strafrechtelijk aansprakelijk te stellen voor feiten gepleegd door personen die een band hebben met haar (werknemers, bedienden...), wanneer deze slechts gebruik hebben gemaakt van het juridisch kader of het materiaal van de rechtspersoon om misdrijven te plegen in hun eigen belang of voor hun rekening. Het gaat niet om het invoeren van een objectieve aansprakelijkheid van de rechtspersoon voor eender welk feit gepleegd in haar schoot.”*¹³²⁵

Essentieel is dat de wet van 4 mei 1999 geen objectieve aansprakelijkheid voor de rechtspersoon wenste in te voeren. Het algemeen principe van het strafrecht volgens hetwelk een moreel bestanddeel een constitutief bestanddeel van ieder misdrijf is, is eveneens van toepassing op de rechtspersoon.”¹³²⁷

Uit die vaststellingen blijkt dat het veroordelen van een rechtspersoon die als instrument wordt gebruikt voor het profijt van één of meerdere van zijn bestuurders, zaakvoerders, leden, enz. niet

Il faut donc toujours garder à l’esprit la directive du législateur de 1999 selon laquelle une personne morale ne peut pas être pénalement responsable d’infractions commises via elle. Il existe en effet une distinction claire entre une personne morale qui commet des infractions et des infractions commises par des personnes physiques qui se servent du cadre d’une personne morale :

Il ne paraît par contre pas approprié de rendre la personne morale pénalement responsable de faits commis par des personnes ayant un lien avec elle (employés, administrateurs...), quand celles-ci n’auraient fait que profiter du cadre juridique ou matériel de la personne morale pour commettre des infractions dans leur propre intérêt ou pour leur compte. Il ne s’agit pas d’instaurer une responsabilité objective de la personne morale pour tout fait quelconque commis en son sein. ».¹³²⁶

Ce qui est essentiel, c’est que la loi du 4 mai 1999 n’a pas souhaité instaurer de responsabilité objective dans le chef de la personne morale. Le principe général du droit pénal selon lequel l’élément moral est un élément constitutif de tout crime et de tout délit s’applique également à la personne morale.¹³²⁸

Il ressort de ces constatations que la condamnation d’une personne morale utilisée comme instrument au profit d’un ou de plusieurs de ses administrateurs, gérants, membres, etc. ne peut être pénalement responsable.¹³³⁰

verantwoordelijkheid van rechtspersonen” in X., *CBR-Jaarboek 1999-2000*, I, Antwerpen, Maklu, 32; H. VAN BAVEL, “De rechtspersoon in ons schuldstrafrecht: over het moreel bestanddeel van het misdrijf in hoofde van de rechtspersoon” in F. VERBRUGGEN, R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE en B. SPRIET (eds.), *Strafrecht als roeping - Liber Amicorum Lieven Dupont*, Leuven, Universitaire Pers, 2005, 130.

¹³²⁵ Parl. St. Senaat 1998-99, nr. 1217/6, 8 (Verslag JEANMOYE).

¹³²⁶ Doc. Sénat 1998-99, n° 1217/6, 8 (Rapport JEANMOYE).

¹³²⁷ Parl. St. Senaat 1998-99, nr. 1217/6, 8-9 (Verslag JEANMOYE).

¹³²⁸ Doc. Sénat 1998-99, n° 1217/6, 8-9 (Rapport JEANMOYE).

¹³³⁰ Voir p. ex. Corr. Anvers (chambre 5C) 14 avril 2011, jugement n° 2373, *inédit*. Voir de manière détaillée au sujet de cette problématique P. WAETERINCKX, *De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon en zijn leidinggevenden*, Anvers, Intersentia, 2015.

strafrechtelijk verantwoordelijk kan zijn.¹³²⁹

Als men de tekst van het huidige artikel 35 Sw. grondig leest, dan merkt men dat de wetgever de ontbinding viseert van een rechtspersoon *die wordt gebruikt als instrument* in handen van de natuurlijke persoon om misdrijven te plegen voor eigen profijt. Dit impliceert dat men een rechtspersoon straft terwijl hij niet zelf strafbaar handelde, maar werd gebruikt als instrument om het misdrijf te plegen. Dit gaat regelrecht in tegen het principe van het schuldstrafrecht en de wil van de wetgever in 1999.

Vandaar wordt ervoor geopteerd om in navolging van het advies van de Raad van State¹³³¹ de ontbinding voortaan als *beveiligingsmaatregel* te bestempelen. De *ratio legis* is immers de verwijdering uit het rechtsverkeer mogelijk te maken van rechtspersonen die zijn opgericht om strafbare feiten te plegen, dan wel waarvan het doel doorheen de tijd erin bestaat strafbare feiten te plegen.

Onwaardigheid om te erven (artikel 72)

Het nieuwe artikel 72 Sw. betreft de overname van het huidige artikel 46 Sw. Er worden slechts enkele aanpassingen doorgevoerd. Aangezien er in het nieuwe Strafwetboek geen onderscheid meer wordt gemaakt tussen mededader en medeplichtige, worden de termen ‘mededader’ en ‘medeplichtige’ gewijzigd in ‘deelnemer’. Ook de enumeratie van de artikelen 375, 398 tot 400, 402, 403, 409, §§1 tot 3 en 5, en 422bis Sw. vervalt, daar Boek II Sw. eveneens het voorwerp zal uitmaken van de globale hervorming van het

Si on lit dans le détail le texte de l'actuel article 35 du Code pénal, on constate que le législateur vise la dissolution d'une personne morale *utilisée comme instrument* par la personne physique pour commettre des infractions pour son profit personnel. Cela implique que l'on sanctionne une personne morale alors qu'elle n'a pas elle-même agi de manière répréhensible mais a été utilisée comme instrument pour commettre l'infraction. Cela va directement à l'encontre du principe du droit qui punit la faute et de la volonté du législateur de 1999.

D'où le choix, à la suite de l'avis du Conseil d'État¹³³², de qualifier désormais la dissolution de *mesure de sûreté*. En effet, la *ratio legis* est de permettre l'écartement du commerce juridique de personnes morales constituées afin de commettre des infractions ou dont l'objet à travers le temps consiste à commettre des infractions.

L'indignité successorale (article 72)

Le nouvel article 72 du Code pénal reprend l'actuel article 46 du Code pénal. Seules quelques adaptations y ont été apportées. Étant donné que le Code pénal actuel ne distingue plus le coauteur du complice, les termes « coauteur » et « complice » ont été remplacés par le terme « participant ». L'énumération des articles 375, 398 à 400, 402, 403, 409, §§1er à 3 et 5, et 422bis du Code est également supprimée étant donné que le Livre II du Code pénal fera également l'objet de la réforme globale du Code pénal. Pour ces raisons, la formule « *dans*

¹³²⁹ Zie bv. Corr. Antwerpen (5C kamer) 14 april 2011, vonnisnr. 2373, *onuitg.* Zie uitgebreid over deze problematiek P. WAETERINCKX, *De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon en zijn leidinggevers*, Antwerpen, Intersentia, 2015.

¹³³¹ Advies Raad van State, nr. 154.

¹³³² Avis du Conseil d'État, n° 154.

Strafwetboek. Om deze redenen wordt de formulering “*in de gevallen bij wet bepaald*” gehanteerd om het toepassingsgebied *ratione materiae* te duiden. Bovendien kan deze enumeratie ook worden teruggevonden in artikel 727, §1, 3° oud BW.

In antwoord op de vraag van de Raad van State¹³³³ waarom deze sanctie niet beter alleen kan worden geregeld in het oud Burgerlijk Wetboek (art. 727), kan worden gesteld dat het nuttig is deze sanctie onder de aandacht te brengen in het Strafwetboek, aangezien het de strafrechter is die deze sanctie kan opleggen, een sanctie die bovendien afhankelijk is van de strafrechtelijke kwalificaties die aan de feiten wordt gegeven.

Hoofdstuk 6. Tenietgaan en verjaring van straffen en van burgerlijke veroordelingen

Dood van de veroordeelde (artikel 73)

Het nieuwe artikel 73 Sw. betreft de licht geherformuleerde overname van het huidige artikel 86 Sw.

Verjaring van de straf (artikel 74)

De huidige regeling m.b.t. de verjaring van de straf is uitgewerkt in de artikelen 91 t.e.m. 98 Sw. Deze regeling beantwoordt zeker niet aan de vooropgestelde premissen ‘accuraat, coherent en eenvoudig’ waaraan een optimale strafwetgeving zou moeten beantwoorden. Verschillende wijzigingen worden daarom voorgesteld.

les cas prévus par la loi » a été utilisée pour désigner le champ d'application *ratione materiae*. En outre, cette énumération se retrouve également dans l'article 727, § 1er, 3°, du Code civil.

En réponse à la question du Conseil d'État¹³³⁴ de savoir pourquoi il n'est pas préférable de ne régler cette sanction que dans l'ancien Code civil (art. 727), on peut indiquer qu'il est utile d'attirer l'attention sur cette sanction dans l'ancien Code pénal étant donné que c'est le juge répressif qui peut infliger cette sanction, une sanction qui dépend en outre des qualifications pénales données aux faits.

Chapitre 6. L'extinction et prescription des peines et des condamnations civiles

Le décès du condamné (article 73)

Le nouvel article 73 du Code pénal est une reprise légèrement reformulée de l'actuel article 86 du Code pénal.

La prescription de la peine (article 74)

La réglementation actuelle en matière de prescription de la peine figurent aux articles 91 à 98 du Code pénal. Cette réglementation ne correspond certainement pas aux principes de « précision, cohérence et simplicité » préconisés et auxquels une législation pénale optimale devrait satisfaire. Plusieurs modifications ont donc été proposées.

¹³³³ Advies Raad van State, nr. 228.

¹³³⁴ Avis du Conseil d'État, n° 228.

1. Afstemming van de aanvang van de verjaringstermijnen

In eerste instantie dient de aanvang van de verjaringstermijnen op elkaar te worden afgestemd.

Voor criminele straffen begint de verjaring in het huidige systeem te lopen vanaf de dagtekening van de arresten van de veroordeling. Voor de verjaring van correctionele straffen is de aanvangsdatum de dagtekening van het arrest of van het in laatste aanleg gewezen vonnis, of de dag waarop het in eerste aanleg gewezen vonnis niet meer kan worden bestreden bij wege van hoger beroep.

Net zoals dit in Frankrijk (zie art.133-2, 133-3, 133-4 Code pénal) en in Nederland (zie art. 76a-1° Sr.) gebeurt, dient er slechts één criterium naar voren te worden geschoven: de dag waarop de veroordeling in kracht van gewijsde is getreden.

2. Behoud van de huidige verjaringstermijnen, doch zonder onderscheid tussen hoofd- en bijkomende straffen

Thans gelden er verschillende verjaringstermijnen, niet alleen naargelang de aard van de straf, maar ook soms naargelang de natuur van de straf. Zo wordt er voor de correctionele gevangenisstraf gedifferentieerd naargelang de duur van deze straf en geldt er een specifiek regime voor de bijzondere verbeurdverklaring.

Het voorstel zou zijn om de huidige twee correctionele verjaringstermijnen te behouden (tien jaar voor de straffen van niveau 6, 5, 4 en vijf jaar voor de straffen van niveau 3, 2 en 1), maar om het onderscheid tussen hoofd- en bijkomende straffen te verlaten (zoals dit nu het geval is voor de verbeurdverklaring). Gezien het

1. L'harmonisation du début des délais de prescription

Tout d'abord, il convient d'harmoniser le point de départ des délais de prescription.

Dans le système actuel, pour les peines criminelles, la prescription débute à compter de la date des arrêts de condamnation. Pour la prescription des peines correctionnelles, la date de début est celle de l'arrêt ou du jugement rendu en dernier ressort, ou le jour où le jugement rendu en première instance ne peut plus être attaqué par la voie d'appel.

Tout comme cela se fait en France (voir art.133-2, 133-3, 133-4 du Code pénal) et aux Pays-Bas (voir art. 76a-1° du Code pénal néerlandais), un seul critère doit être mis en avant : la date à laquelle le jugement est passé en force de chose jugée.

2. Le maintien des délais de prescription actuels mais sans distinction entre les peines principales et les peines accessoires.

Actuellement, les différents délais de prescription sont déterminés non seulement suivant la nature de la peine, mais également suivant la sorte de peine. Une différenciation est ainsi faite pour la peine d'emprisonnement correctionnel en fonction de la durée de cette peine et un régime spécifique s'applique pour la confiscation spéciale.

La proposition serait de conserver les deux délais de prescription correctionnelle (dix ans pour les peines de niveaux 6, 5 et 4 et cinq ans pour les peines de niveau 3, 2 et 1), mais d'abandonner la distinction entre les peines principales et les peines accessoires (comme c'est déjà

afschaffen van het onderscheid tussen de correctionele en criminele straffen en het feit dat naar huidig recht het overgrote deel van de veroordelingen tot een vrijheidsberoving van meer dan twintig jaar criminele veroordelingen betreffen, zal ook de door artikel 19 van de wet van 5 februari 2016 tot wijziging van het strafrecht en de strafvordering en houdende diverse bepalingen inzake justitie (BS 21 februari 2016) in artikel 92 Sw. aangebrachte toevoeging dat de verjaringstermijn twintig jaar is indien de uitgesproken gevangenisstraf twintig jaar te boven gaat, niet behouden blijven. Een gevangenisstraf van meer dan twintig jaar is immers een straf van niveau 7 in het ontwerp en valt aldus onder de regel uit het eerste lid. Een dergelijk systeem beantwoordt ontegensprekelijk aan de premissen ‘coherent en eenvoudig’.

In het Franse model geldt er slechts één correctionele verjaringstermijn, m.n. vijf jaar (cf. art.133-3 Code pénal). Het behoud van een correctionele verjaringstermijn van tien jaar voor de correctionele straffen van niveau 5,4 en 3 blijft nochtans verdedigbaar. De termijn is reeds gekend in ons huidig systeem. Het ligt ook in de grootorde van de Nederlandse verjaringstermijnen. In Nederland waar wél wordt gedifferentieerd naargelang de natuur van de straf, is de minimumverjaringstermijn van de straf voor misdrijven (ons equivalent van de huidige wanbedrijven en misdaden) een derde langer dan de “*termijn van verjaring van het recht tot strafvordering*” (cf. art. 76 Sr.). Het recht tot strafvordering vervalt in Nederland door verjaring na zes jaren voor de misdrijven waarop geldboete, hechtenis of gevangenisstraf van niet meer dan drie jaren is gesteld; in twaalf jaren voor de misdrijven waarop tijdelijke gevangenisstraf van meer dan drie jaren is gesteld; in twintig jaren voor de misdrijven waarop gevangenisstraf van meer dan tien jaren is gesteld. Het recht tot

actuellement le cas pour la confiscation). Vu la suppression de la distinction entre les peines correctionnelles et les peines criminelles et le fait que dans le droit actuel, la toute grande majorité des condamnations de plus de vingt ans sont des condamnations criminelles, l’ajout dans l’article 92 du Code pénal selon lequel le délai de prescription est de vingt ans si la peine d’emprisonnement prononcée excède les vingt ans, qui a été introduit par l’article 19 de la loi du 5 février 2016 modifiant le droit pénal et la procédure pénale et portant des dispositions diverses en matière de justice (M.B., 21 février 2016) ne sera pas non plus maintenu. Une peine de niveau 7 est, dans le projet, toujours une peine criminelle et tombe donc sous la règle fixée à l’alinéa premier. Un tel système répond incontestablement aux principes de cohérence et de simplicité.

Dans le modèle français, il y a un seul délai de prescription correctionnelle, à savoir cinq ans (cf. art.133-3 du Code pénal). Le maintien d’un délai de prescription correctionnelle de dix ans pour les peines correctionnelles de niveau 5, 4 et 3 peut toutefois encore se justifier. Le délai est déjà connu dans notre système actuel. Il correspond également à l’ordre de grandeur des délais de prescription des Pays-Bas. Aux Pays-Bas, où une différenciation est faite en fonction de la nature de la peine, le délai de prescription minimal de la peine pour des infractions (notre équivalent pour les actuels délits et les crimes) est supérieur d’un tiers par rapport au (traduction libre) « *délai de prescription du droit de poursuivre* » (cf. art. 76 du Code pénal néerlandais). Aux Pays-Bas, le droit de poursuivre s’éteint par la prescription après six ans pour les infractions pour lesquelles une amende, une détention ou une peine d’emprisonnement de moins de trois ans a été prévue ; après douze ans pour les infractions pour lesquelles une peine d’emprisonnement de plus de trois ans a

strafvordering verjaart echter niet voor misdrijven waarop een levenslange gevangenisstraf is gesteld (art. 70 Sr.).

Het Nederlands model is complex, maar valt wel te verdedigen waar het bepaalt dat in geen geval de verjaringstermijn korter mag zijn dan de duur van de opgelegde straf. Dit maakt het *de facto* mogelijk in een langere verjaringstermijn te voorzien wanneer een straf wordt uitgesproken van het vijfde of vierde strafniveau.

De auteurs hebben ervoor geopteerd om niet langer een specifiek regime te installeren voor de verjaringstermijn van de verbeurdverklaring uitgesproken in correctionele zaken. Wanneer de verbeurdverklaring betrekking heeft op het goed *in natura*, wordt deze immers onmiddellijk uitgevoerd van zodra er een eigendomsoverdracht is naar de Staat (tenzij er sprake is van een teruggave aan de burgerlijke partij). Wanneer de verbeurdverklaring betrekking heeft op een geldbedrag (verbeurdverklaring bij equivalent of de verbeurdverklaring van een geldbedrag in het vermogen van de veroordeelde) betreft het een vermogensstraf die zoals een geldboete wordt geïnd en die derhalve omwille van redenen van uniformiteit aan dezelfde verjaringsregels kan worden onderworpen.

Aan de duur van de criminele verjaringstermijn moeten er geen wijzigingen worden aangebracht. De uitzonderingsregeling m.b.t. de misdaad genocide, misdaden tegen de mensheid en oorlogsmisdaden (zoals thans bepaald in de artikelen 136*bis*, 136*ter* en 136*quater* Sw.) blijft eveneens behouden.

Van de verjaring van politiestraffen wordt geen gewag meer gemaakt, gezien er

été prévue ; après vingt ans pour les infractions pour lesquelles une peine d'emprisonnement de plus de dix ans a été prévue. Le droit de poursuivre ne s'éteint cependant pas pour les infractions pour lesquelles une réclusion à perpétuité est prévue (art. 70 du Code pénal néerlandais).

Le modèle néerlandais est complexe, mais est défendable dans la mesure où il établit que le délai de prescription ne peut en aucun cas être inférieur à la durée de la peine imposée. Ceci permet *de facto* de prévoir un délai de prescription plus long lorsqu'une peine du cinquième ou du quatrième niveau est prononcée.

Les auteurs ont fait le choix de ne plus retenir un régime particulier pour le délai de prescription de la confiscation prononcée en matière correctionnelle. En effet, lorsque la confiscation porte sur une chose *in natura*, elle s'exécute immédiatement dès lors qu'elle emporte un transfert de propriété à l'Etat (à moins qu'elle ne soit restituée à la partie civile). Lorsque la confiscation porte sur une somme d'argent (confiscation par équivalent ou confiscation d'une somme d'argent dans le patrimoine du condamné), il s'agit d'une peine pécuniaire qui se recouvre comme l'amende et qui, dans un souci d'uniformisation, peut être soumise aux mêmes délais de prescription.

Aucune modification ne doit être apportée à la durée du délai de prescription criminelle. Le régime d'exception réservé au crime de génocide, aux crimes contre l'humanité et aux crimes de guerre (tels que déjà prévu aux articles 136*bis*, 136*ter* et 136*quater* du Code pénal) est également maintenu.

Il n'est pas fait mention des peines de police étant donné qu'il est proposé de

wordt voorgesteld de overtredingen te decriminaliseren/depenaliseren.

décriminaliser/ dépenaliser les contraventions.

3. Algemene definitie m.b.t. de stuiting van de verjaring van de straf

De stuiting is een onderbreking van de verjaringstermijn, die als gevolg heeft dat een nieuwe termijn gelijk aan de oorspronkelijke termijn begint te lopen. De tijd die reeds verlopen is, wordt niet meegeteld. Op voorwaarde dat elke stuitingsdaad geschiedt binnen de normale verjaringstermijn sedert de vorige stuiting en dat de eerste stuitingsdaad binnen de oorspronkelijke verjaringstermijn is gebeurd, kan de stuiting van de verjaringstermijn voor de strafuitvoering onbeperkt geschieden. Volgens artikel 96 Sw. is de aanhouding van de veroordeelde een grond voor stuiting van de verjaring. Dit artikel is slechts aanwijzend, zodat de verjaring van de straf kan worden gestuit telkens er een vrijwillig of gedwongen begin is van effectieve uitvoering van de straf.

Om voornoemde redenen wordt er gepleit om een algemene definitie in het Strafwetboek op te nemen m.b.t. de stuiting van de verjaring van de straf.

4. Specifieke stuitingsgronden van de verjaring met betrekking tot de verbeurdverklaring

In artikel 98 van het huidige Strafwetboek worden bepaalde handelingen opgesomd die de verjaring van de verbeurdverklaring stuiten en die geen vrijwillig of gedwongen begin van de daadwerkelijke tenuitvoerlegging van de straf vormen en waaruit de wil blijkt om een stuitend effect te geven aan handelingen die gericht zijn op de tenuitvoerlegging van deze straf.

3. La définition générale concernant l'interruption de la prescription de la peine

L'interruption est un arrêt du délai de prescription, qui a pour conséquence qu'un nouveau délai équivalent au délai initial recommence à courir. Le temps qui s'est déjà écoulé n'est pas comptabilisé. Pour autant que chaque acte interruptif ait lieu dans le délai de prescription prévu à compter de la dernière interruption et que le premier acte interruptif ait eu lieu au cours du délai de prescription initial, l'interruption du délai de prescription pour l'exécution de la peine peut avoir lieu de manière illimitée. Selon l'article 96 du Code pénal, l'arrestation du condamné est un motif d'interruption de la prescription. Cette cause d'interruption est donnée à titre indicatif, de sorte que la prescription de la peine peut être interrompue chaque fois qu'il y a un commencement volontaire ou forcé d'exécution effective de la peine.

Pour les raisons précitées, il est préconisé d'intégrer dans le Code pénal une définition générale de l'interruption de la prescription de la peine.

4. Les causes d'interruption spécifiques de la prescription des peines patrimoniales

L'article 98 du Code pénal actuel énumère certains actes interruptif de la prescription de la confiscation qui ne constituent pas à proprement parler un commencement volontaire ou forcé d'exécution effective de la peine et qui témoignent de la volonté de conférer un effet interruptif à des actes qui tendent à l'exécution de cette peine.

Aangezien vermogensstraffen, met uitzondering van de verbeurdverklaring *in natura*, de tenuitvoerlegging van veroordelingen tot betaling van een geldsom inhouden, is het niet nodig hier een onderscheid te maken tussen de verbeurdverklaring en andere vermogensstraffen.

Met het oog op vereenvoudiging wordt voorgesteld te bepalen dat de verjaringstermijn ook wordt gestuit door elke handling gesteld door een bevoegde overheid met het oog op de uitvoering van deze straffen.

De handelingen die voor de bevoegde overheid met het oog op de uitvoering van een dergelijke straf worden verricht, omvatten:

- elk verzoek om betaling of elke aan de veroordeelde gerichte ingebrekestelling, per aangetekende brief of per deurwaardersexploot, en uitgaande van de bevoegde ambtenaar van de FOD Financiën die belast is met de inning van de verbeurdverklaring;
- de beslissing van de directeur van het Centraal Orgaan voor de Inbeslagneming en de Verbeurdverklaring om een onderzoek in te stellen naar de solvabiliteit van de veroordeelde, en elk optreden van de bevoegde overheid in het kader van dit onderzoek;
- de beslissing van het Openbaar Ministerie om een strafrechtelijk onderzoek in te stellen overeenkomstig artikel 464/1 van het Wetboek van Strafvordering en alle handelingen die in het

Dès lors que pour les peines patrimoniales, il s'agit, sauf pour la confiscation *in natura*, d'exécuter des condamnations au paiement d'une somme d'argent, il n'y a pas lieu de faire une distinction ici entre la confiscation et les autres peines patrimoniales.

Dans un souci de simplification, il est proposé de prévoir que la prescription est également interrompue par tout acte accompli par l'autorité qualifiée en vue de l'exécution de ces peines.

Les actes accomplis pour l'autorité qualifiée en vue de l'exécution d'une telle peine couvrent notamment :

- toute demande de paiement ou toute mise en demeure adressée au condamné, par un envoi recommandé ou par exploit d'huissier, et émanant du fonctionnaire compétent du service public fédéral Finances chargé du recouvrement de la confiscation;
- la décision du directeur de l'Organe central pour la saisie et la confiscation d'enquêter sur la solvabilité du condamné et tout acte accompli par l'autorité qualifiée dans le cadre de cette enquête ;;
- la décision du ministère public d'ouvrir une enquête pénale d'exécution conformément à l'article 464/1 du Code d'instruction criminelle ainsi que par tout acte accompli dans le cadre de cette enquête.

kader van dit onderzoek worden verricht.

5. Algemene definitie m.b.t. de schorsing van de verjaring van de straf

De schorsing van de verjaring betreft een tijdelijke stilstand van de verjaringstermijn, waarbij het reeds verworven gedeelte behouden blijft en de termijn na de schorsing gewoon verder loopt. De verjaring van de straf wordt geschorst wanneer het Openbaar Ministerie in de wettelijke onmogelijkheid verkeert de straf uit te voeren. De wetgever voorziet slechts in een beperkt aantal schorsingsgronden: de veroordeling met uitstel (de tenuitvoerlegging is immers onmogelijk tijdens de proeftermijn (artikel 18 § 2 Probaticwet) en de toekenning van bepaalde strafuitvoeringsmodaliteiten (beperkte detentie, elektronisch toezicht, voorwaardelijke invrijheidstelling, voorlopige invrijheidstelling met het oog op verwijdering van het grondgebied of met het oog op overlevering (artikel 69 Wet 17 mei 2006). Het artikel 97 Sw. (zoals hersteld krachtens artikel 49 van de Wet van 11 februari 2014 houdende diverse maatregelen ter verbetering van de invordering van de vermogensstraffen en de gerechtskosten in strafzaken (I))¹³³⁵ bepaalt uitdrukkelijk dat de verjaring van de verbeurdverklaring wordt geschorst wanneer de wet dit bepaalt of wanneer er een wettelijk beletsel bestaat dat de onmiddellijke tenuitvoerlegging van deze straf verhindert. In artikel 97 § 2 Sw. worden een aantal toepassingsgevallen opgesomd. Maar ook hier wordt in de parlementaire voorbereidingen beklemtoond dat deze gevallen geen limitatief maar een exemplatief karakter hebben in zoverre de schorsing ook

5. Définition générale concernant la suspension de la prescription de la peine

La suspension de la prescription est un arrêt temporaire du délai de prescription à la suite duquel la partie qui s'est déjà écoulée est maintenue et le délai se poursuit simplement après la suspension. La prescription de la peine est suspendue lorsque le ministère public se trouve dans l'impossibilité légale de faire exécuter la peine. Le législateur ne prévoit qu'un nombre limité de motifs de suspension : la condamnation avec sursis (l'exécution est en effet impossible pendant la délai d'épreuve (art. 18, § 2, de la loi sur la probation)) et l'octroi de certaines modalités d'exécution de la peine (détention limitée, surveillance électronique, libération conditionnelle, mise en liberté provisoire en vue d'éloignement du territoire ou de remise (art. 69 de la loi du 17 mai 2006). L'article 97 du Code pénal (tel que rétabli en vertu de l'article 49 de la loi du 11 février 2014 portant des mesures diverses visant à améliorer le recouvrement des peines patrimoniales et des frais de justice en matière pénale (I))¹³³⁷ dispose explicitement que la prescription de la confiscation est suspendue lorsque la loi le prévoit ou lorsqu'il existe un empêchement légal à l'exécution immédiate de cette peine. L'article 97, § 2, du Code pénal mentionne plusieurs cas d'application. Cependant, ici également, il été souligné lors des travaux parlementaires que ces cas ne sont pas limitatifs, mais exemplatifs dans la mesure où la suspension est également possible dans les autres cas qui ne sont

¹³³⁵ BS 8 april 2014.

¹³³⁷ M.B. du 8 avril 2014.

mogelijk is in de andere gevallen die niet uitdrukkelijk voorzien zijn in de bijzondere gronden.¹³³⁶

Hier wordt er gepleit om slechts één algemene definitie in het Strafwetboek op te nemen m.b.t. de schorsing van de verjaring van de straf.

Verjaring van burgerrechtelijke veroordelingen (artikel 75)

Het nieuwe artikel 75 Sw. betreft de letterlijke overname van het huidig artikel 99 Sw. Er wordt alleen geen melding meer gemaakt van de notie ‘politiezaken’, daar er wordt voorgesteld de overtredingen te decriminaliseren/depenaliseren.

Hoofdstuk 7. Diverse bepalingen

Gevolgen van de veroordelingen uitgesproken in een andere lidstaat van de Europese Unie (artikel 76)

Het nieuwe artikel 76 Sw. herneemt in belangrijke mate de regel uit het huidig artikel 99*bis* Sw.

In antwoord op de vraag van de Raad van State¹³³⁹ hoe deze regel zal worden toegepast wanneer een vroegere veroordeling strafverhoging tot gevolg heeft en de buitenlandse straffen verschillen van de Belgische straffen, kan worden gesteld dat dit vraagstuk onmogelijk in het Strafwetboek kan worden uitgeklaard, doch op Europees

pas explicietement prévus dans les motifs particuliers.¹³³⁸

Il est préconisé ici d'intégrer dans le Code pénal une seule définition générale de la suspension de la prescription de la peine.

La prescription des condamnations civiles (article 75)

Le nouvel article 75 du Code pénal reprend l'actuel article 99 du Code pénal de manière littérale. Il n'est simplement plus fait mention de la notion d'« affaires de police » étant donné qu'il a été proposé de décriminaliser/dépenaliser les contraventions.

Chapitre 7. Dispositions diverses

Les effets des condamnations prononcées dans un autre État de l'Union européenne (article 76)

Le nouvel article 76 du Code pénal reprend en majeure partie la disposition de l'actuel article 99*bis* du Code pénal.

En réponse à la question du Conseil d'État¹³⁴³ sur la manière dont cette règle sera appliquée si une condamnation antérieure a des effets et si les peines infligées à l'étranger diffèrent de celles infligées en Belgique, on peut affirmer qu'il est impossible d'apporter des précisions sur cette question dans le Code pénal, laquelle doit être abordée au

¹³³⁶ Memorie van toelichting bij het wetsontwerp houdende diverse maatregelen betreffende de verbetering van de invordering van de vermogensstraffen en de gerechtskosten in strafzaken, *Parl.St.* Kamer, nr.2934/001-2935/001, 28.

¹³³⁸ Exposé des motifs du projet de loi portant des mesures diverses relatives à l'amélioration du recouvrement des peines patrimoniales et des frais de justice en matière pénale, *Doc. parl.*, Chambre, n° 2934/001-2935/001, 28.

¹³³⁹ Advies Raad van State, nr. 233.

¹³⁴³ Avis du Conseil d'État, n° 233.

niveau moet worden aangepakt. De grote diversiteit aan bestraffingsmogelijkheden binnen de lidstaten van de Europese Unie bemoeilijkt inderdaad de vertaalslag in een concrete zaak. Dit knelpunt werd reeds door de Europese Commissie onder de aandacht gebracht in het Groenboek van 30 april 2004 over de onderlinge aanpassing, wederzijdse erkenning en tenuitvoerlegging van strafrechtelijke sancties in de Europese Unie¹³⁴⁰, maar nog altijd stellen we vast dat de magistraten amper richtsnoeren hebben om de buitenlandse veroordelingen te herinterpreteren in het licht van bv. de eigen herhalingsregels.¹³⁴¹ Dit heeft thans ook al o.m. tot gevolg dat wanneer nationale recidiveregels verwijzen naar een vorige veroordeling tot een vrijheidsstraf (zoals bv. in het huidig art. 56, tweede lid Sw.), alleen rekening zal kunnen worden gehouden met een buitenlandse veroordeling die een dergelijke straf inhoudt.¹³⁴² De impact van de Europese recidiveregels is m.a.w. wel degelijk minder groot dan gehoopt.

Het in het voorontwerp voorziene tweede lid van het artikel 76 wordt geschrapt in navolging van het advies van de Raad van State¹³⁴⁷, aangezien deze uitzondering destijds was gekoppeld aan het artikel 65, tweede lid Sw. dat nu omwille van het verlaten van het concept “eenheid van

niveau européen. La grande diversité des possibilités de sanction au sein des États membres de l’Union européenne complique en effet la transposition dans une affaire concrète. La Commission européenne a déjà attiré l’attention sur ce problème dans le Livre vert du 30 avril 2004 sur le rapprochement, la reconnaissance mutuelle et l’exécution de sanctions pénales dans l’Union européenne¹³⁴⁴, mais nous constatons toujours que les magistrats manquent de principes directeurs pour réinterpréter les condamnations étrangères à la lumière de leurs propres dispositions en matière de récidive, par exemple.¹³⁴⁵ Cela a notamment comme conséquence également que lorsque les dispositions nationales en matière de récidive renvoient à une condamnation antérieure à une peine privative de liberté (p. ex. à l’article 56, alinéa 2, du Code pénal actuel), seule sera prise en considération une condamnation étrangère comportant une telle peine.¹³⁴⁶ En d’autres termes, l’impact des dispositions européennes en matière de récidive est effectivement moindre qu’escompté.

L’alinéa 2 de l’article 76, prévu dans l’avant-projet, est supprimé suite à l’avis du Conseil d’État¹³⁴⁹, cette exception étant à l’époque liée à l’article 65, alinéa 2, du Code pénal qui aujourd’hui, en raison de l’abandon de la notion d’« unité d’intention » ne figure plus dans le projet.¹³⁵⁰

¹³⁴⁰ COM(2004) 334, 58.

¹³⁴¹ W. DE BONDT, “Ontwikkelingen op vlak van EU materieel strafrecht: een blijvend gebrek aan visie?”, *Panopticon* 2013, 530.

¹³⁴² Memorie van toelichting bij het wetsontwerp houdende diverse bepalingen betreffende Justitie, *Parl.St.* Kamer 2013-2014, nr.3149/001, 62.

¹³⁴⁴ COM(2004) 334, 58.

¹³⁴⁵ W. DE BONDT, “Ontwikkelingen op vlak van EU materieel strafrecht: een blijvend gebrek aan visie?”, *Panopticon* 2013, 530.

¹³⁴⁶ Exposé des motifs du projet de loi portant des dispositions diverses en matière de Justice, *Doc.*, Chambre 2013-2014, n° 3149/001, 62.

¹³⁴⁷ Advies Raad van State, nr. 234.

¹³⁴⁹ Avis du Conseil d’État, n° 234.

¹³⁵⁰ Voir également P. HOET, “Veroordelingen uit een andere EU-lidstaat in Belgische strafrechtelijke procedures”, *RW* 2010-2011, 1083, n° 25.

opzet” niet meer voorkomt in het ontwerp.¹³⁴⁸

Ten slotte werd nog volgende zin aan het artikel toegevoegd: “*Indien de wet bepaalde vereisten stelt aan de door deze veroordeling opgelegde straf, wordt elke gelijkwaardige straf in aanmerking genomen.*” Door deze toevoeging wordt vermeden dat in andere artikelen of in in bijzondere strafwetten steeds wanneer vereisten worden gesteld met betrekking tot een eerder opgelegde straf hieraan moet worden toegevoegd “*of een gelijkwaardige straf die in aanmerking genomen wordt overeenkomstig artikel 77 van het Strafwetboek*”.

Toepassing van de bepalingen van dit boek op de bijzondere wetten (artikel 77)

Enfin, la phrase suivante est ajoutée à la disposition : “*Lorsque la loi impose certaines conditions à la peine prononcée par cette condamnation, toute peine similaire est prise en compte*». Par cet ajout, on veut éviter que dans d’autres dispositions ou dans les lois particulières, on soit toujours obligé, lorsque les conditions sont fixées en relation avec une peine antérieurement prononcée, d’ajouter « *ou une peine équivalente qui est prise en compte conformément à l’article 77 du Code pénal.* »

L’application des dispositions du présent Livre aux lois particulières (article 77)

¹³⁴⁸ Zie ook P.HOET, “Veroordelingen uit een andere EU-lidstaat in Belgische strafrechtelijke procedures”, *RW* 2010-2011, 1083, nr.25.

Het artikel 77 is geïnspireerd op het huidige artikel 100 Sw. Het uitzonderingsregime van artikel 85 Sw. en hoofdstuk VII Sw. wordt evenwel geschrapt. Indien het onderscheid tussen mededaderschap en medeplichtigheid wordt verlaten, dient ook de uitzonderingspositie van Hoofdstuk VII in het *artikel 100 Sw.* te worden geschrapt. Dezelfde gedachtegang ligt ten grondslag aan de uitzondering van artikel 85 Sw. m.b.t. het aannemen van verzachtende omstandigheden bij correctionele straffen. Het voor artikel 85 Sw. voorgeschreven afwijkend regime is historisch te verklaren. Wanbedrijven voorzien in bijzondere strafwetten zouden geen werkelijke essentiële aantasting van de maatschappelijke orde uitmaken en geen werkelijk misdadig karakter vertonen. Daar men vreesde dat de strafrechter vanuit die visie al te gemakkelijk de weg van de verzachtende omstandigheden zou bewandelen, heeft de strafwetgever van 1867 ervoor geopteerd een halt toe te roepen aan de automatische werking van artikel 85 Sw. m.b.t. wanbedrijven in bijzondere strafwetten.¹³⁵¹ Het spreekt voor zich dat deze *ratio legis* de dag van vandaag de lading niet meer dekt.

Dit artikel bevestigt het principe dat Boek 1 van het Strafwetboek de algemene regels van het strafrecht bevat die van toepassing zijn op alle strafbepalingen, behalve indien er door een bijzondere bepaling van deze algemene regels wordt afgeweken voor een of meer misdrijven. Deze bepaling staat dus niet in de weg aan specifieke afwijkende bepalingen, hetzij in Boek 2, hetzij in bijzondere strafwetten. Bij elke afwijking moet de wetgever er uiteraard over waken geen schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet in het leven te roepen. Aangezien het uitgangspunt is dat afwijkingen in bijzondere bepalingen mogelijk zijn, werd waar mogelijk ook de vermelding

L'article 77 s'inspire de l'actuel article 100 du Code pénal. Le régime d'exception de l'article 85 du Code pénal et du chapitre VII du même Code est cependant supprimé. Si la distinction entre corréité et complicité est abandonnée, le statut d'exception du chapitre VII doit également être supprimé à l'article 100 du Code pénal. Le même raisonnement est à la base de l'exception de l'article 85 du Code pénal relatif à l'admission de circonstances atténuantes au niveau des peines correctionnelles. Le régime dérogatoire prescrit pour l'article 85 du Code pénal s'explique d'un point de vue historique. Les délits prévus dans les lois pénales particulières ne constitueraient pas une véritable atteinte essentielle à l'ordre social et ne présenteraient pas de caractère réellement criminel. Par crainte de voir le juge pénal, s'appuyant sur cette vision, emprunter trop facilement la voie des circonstances atténuantes, le législateur de 1867 a choisi de mettre un frein à l'effet automatique de l'article 85 du Code pénal en ce qui concerne les délits dans les lois pénales particulières.¹³⁵² Il est bien évident que cette *ratio legis* ne correspond plus à la situation actuelle.

Cet article confirme le principe suivant lequel le Livre 1er du Code pénal contient les règles générales du droit pénal qui sont d'application sur toutes les dispositions pénales, sauf lorsqu'il est dérogé à ces règles générales par une disposition particulière pour une ou plusieurs infractions. Cette disposition n'empêche donc pas de prévoir des dispositions dérogatoires particulières, soit dans le Livre 2, soit dans des lois particulières. Lors de chaque dérogation, le législateur devrait naturellement veiller à ne pas créer de violation aux articles 10 et 11 de la Constitution. Comme le principe de départ est que des dérogations dans les dispositions

¹³⁵¹ C.J. VANHOUDT en W. CALEWAERT, *Belgisch strafrecht, II*, Gent, Story-Scientia, 1968, 522.

¹³⁵² C.J. VANHOUDT et W. CALEWAERT, *Belgisch strafrecht, II*, Gand, Story-Scientia, 1968, 522.

‘Behoudens andersluidende wetsbepaling’ weggehaald, aangezien dit slechts de bevestiging is van het principe dat in artikel 77 van het thans voorliggende ontwerp van Strafwetboek naar voren wordt geschoven.

In navolging van het advies van de Raad van State¹³⁵³ werd de formulering licht vereenvoudigd.

Omzetting en bepaling van de strafmaat in bijzondere wetten die geen strafniveau bepalen (artikel 78)

Een van de meest in het oog springende innovaties van het ontworpen Boek 1 Strafwetboek is de indeling van de hoofdstraffen in niveaus. De toepassing van de regels inzake de straftoemeting (zoals bv. de herhaling, de samenloop, de mogelijke toepassing van bijkomende straffen,...) steunt op deze indeling. Om de toepassing van Boek 1 op bijzondere strafwetten die dateren van voor de inwerkingtreding van dit boek mogelijk te maken, is het dus noodzakelijk in een conversiemechanisme te voorzien, waardoor de in de wet omschreven straf wordt omgezet in een straf van een bepaald niveau zoals die zijn omschreven in de ontworpen artikelen 36, 37, 39 en 40.

Dit mechanisme is uiteraard slechts van toepassing in zoverre de wetgever niet zelf de ‘oude’ strafbaarstelling heeft aangepast aan de regels uit het nieuwe Boek 1 Strafwetboek. Het is aldus slechts een opvangmechanisme voor die gevallen waarin de wetgever zelf geen uitdrukkelijke keuze heeft gemaakt. Dit geldt zowel voor wat de omzetting van het strafniveau zelf betreft, als voor wat de begeleidende regels betreft. Zodra de wetgever de straf in de bijzondere strafwet omschrijft aan de hand van een strafniveau, wordt hij geacht ook de

particulières sont possibles, la mention « Sauf disposition contraire » a été supprimée, dès lors qu’il s’agissait seulement d’une confirmation de la règle qui est mise en avant dans l’article 77 du projet actuel de Code pénal.

A la suite de l’avis du Conseil d’Etat¹³⁵⁴, la formulation a été quelque peu simplifiée.

La conversion et la détermination du degré de peine dans les lois particulières qui ne fixent pas de niveau de peine (article 78)

L’une des innovations les plus marquantes du projet de Livre 1er du Code pénal est la répartition des peines principales en niveaux. L’application des règles en matière de fixation de la peine (comme, par exemple, la récidive, le concours, l’application éventuelle de peines accessoires, etc.) repose sur cette répartition. Afin de permettre l’application du Livre 1er aux lois pénales particulières antérieures à l’entrée en vigueur de ce livre, il est donc nécessaire de prévoir un mécanisme de conversion par lequel la peine prévue dans la loi est convertie en une peine d’un niveau donné tel que ceux décrits dans les articles 36, 37, 39 et 40 en projet.

Ce mécanisme ne s’applique évidemment que dans la mesure où le législateur n’a pas lui-même adapté ‘l’ancienne’ incrimination aux règles du nouveau Livre 1er du Code pénal. Il ne s’agit donc que d’un mécanisme par défaut pour les cas où le législateur n’a lui-même pas posé de choix explicite. Cela vaut tant en ce qui concerne la conversion du niveau de peine proprement dit que pour ce qui est des règles qui l’accompagnent. Dès lors que le législateur détermine la peine dans la loi pénale particulière au moyen d’un niveau de peine, il est réputé avoir

¹³⁵³ Advies Raad van State, nr. 235.

¹³⁵⁴ Avis du Conseil d’Etat, n° 235.

andere gevolgen van het nieuwe Strafwetboek op de bijzondere strafwet te hebben overwogen.

Bij de uitwerking van dit conversiemechanisme wordt getracht de wil van de wetgever bij het opstellen van de bijzondere strafwet zoveel als mogelijk te benaderen en tegelijk de niet-aangepaste wet zoveel als mogelijk te integreren in de mogelijkheden die het nieuwe Strafwetboek biedt. De regels van het nieuwe Boek 1 Strafwetboek zijn dus van toepassing op deze wetten voor feiten gepleegd vanaf de inwerkingtreding van dit nieuwe boek, alsook voor feiten die dateren van voor deze inwerkingtreding indien het nieuwe systeem *in concreto* tot een mildere straf leidt. Het in dit artikel uitgewerkte conversiemechanisme doet immers op geen enkele manier afbreuk aan de principes inzake de toepassing van de strafwet in de tijd zoals neergelegd in het ontworpen artikel 2.

De enige structurele afwijking van het huidige systeem is te situeren op het vlak van de herhaling. Door het ontworpen Boek 1 wordt om tal van hoger besproken redenen komaf gemaakt met het bestaande systeem van algemene herhaling. Dit geldt onvermijdelijk ook voor de bijzondere strafwetten. Dit betekent echter niet dat er geen sprake meer zou kunnen zijn van herhaling voor deze misdrijven. Vaak voorzien bijzondere strafwetten reeds in een regime van bijzondere herhaling (bv. art. 5 Drugswet). Deze regels van bijzondere herhaling blijven onverkort van toepassing. De conversie uit §1 dient dan te gebeuren na toepassing van dit regime van bijzondere herhaling.

Wat de plaats van dit conversiemechanisme betreft, wordt ervoor geopteerd dit op te nemen in Boek 1 van het Strafwetboek. Hiervoor zijn verscheidene redenen aan te halen. Ten eerste is er de nauwe band met het ontworpen artikel 78, dat op algemene wijze de toepassing van Boek 1 op de

également pris en compte les autres conséquences du nouveau Code pénal sur la loi pénale particulière.

Pour l'élaboration de ce mécanisme de conversion, on s'efforce de refléter autant que possible la volonté du législateur lors de la rédaction de la loi pénale particulière tout en intégrant autant que faire se peut la loi non adaptée dans les possibilités qu'offre le nouveau Code pénal. Les règles du nouveau Livre 1er du Code pénal s'appliquent donc à ces lois pour les faits commis à partir de l'entrée en vigueur de ce nouveau livre ainsi que pour les faits antérieurs à cette entrée en vigueur si le nouveau système conduit *in concreto* à une peine plus clément. Le mécanisme de conversion élaboré dans cet article ne déroge en aucune façon aux principes en matière d'application de la loi pénale dans le temps tels qu'énoncés dans l'article 2 en projet.

L'unique dérogation structurelle à l'actuel système se situe au niveau de la récidive. Par le projet de Livre 1er, il est mis fin, pour toutes les raisons évoquées plus haut, au système existant de la récidive générale. Il en va inévitablement de même également pour les lois pénales particulières. Cela ne signifie toutefois pas qu'il ne puisse plus être question de récidive pour ces infractions. Bien souvent, les lois pénales particulières prévoient déjà un régime de récidive spéciale (p. ex, art. 5 de la loi sur les stupéfiants). Ces règles de récidive spéciale restent applicables intégralement. La conversion du § 1er doit alors avoir lieu après application de ce régime de récidive spéciale.

En ce qui concerne la localisation de ce mécanisme de conversion, on choisit de l'incorporer dans le Livre 1er du Code pénal. Il y a plusieurs raisons à cela. Premièrement, le lien étroit avec l'article 78 en projet qui règle de manière générale l'application du Livre 1er aux lois pénales particulières. Comme déjà

bijzondere strafwetten regelt. Zoals aangehaald, is het nodig eerst het conversiemechanisme op deze bijzondere strafwet toe te passen indien hierin de straf niet wordt uitgedrukt in een strafniveau, aangezien zonder deze conversie de toepassing van Boek 1 Sw. niet mogelijk is. Ten tweede moet er op worden gewezen dat ook het huidige Boek I Sw. een regeling bevat omtrent de toepasselijkheid van bijzondere strafwetten die dateren van voor de inwerkingtreding van het Strafwetboek, nl. in artikel 6 Sw. De derde en belangrijkste reden is dat door de opname van dit conversiemechanisme in Boek 1 dit mechanisme ook kan worden toegepast op de niet-aangepaste strafbaarstellingen in decreten en ordonnances. Dit in toepassing van artikel 11 van de Bijzondere Wet op de hervorming van de instellingen. Dit kan worden verantwoord vanuit het feit dat de bevoegdheid van de federale wetgever over Boek 1 Strafwetboek de opstelling van de straffen impliceert. Gemeenschappen en Gewesten kunnen immers slechts een nieuwe straf aannemen na eensluidend advies van de ministerraad. Het omzetten van straffen naar de strafniveaus kan dus worden beschouwd als een federale bevoegdheid. Deze handelswijze werd ook uitdrukkelijk onderschreven door de Raad van State in zijn advies bij het voorontwerp van Boek 1.¹³⁵⁵ Dit doet op geen enkele wijze afbreuk aan de autonomie van de Gemeenschappen en Gewesten: zij blijven vrij om de straffen te bepalen voor de strafbaarstellingen die zijn opgenomen in hun decreten en ordonnances. Indien zij de toepassing van het conversiemechanisme willen vermijden kunnen zij, net als de federale wetgever voor wat de federale wetten betreft, hun decreten en ordonnances aanpassen en zelf het toepasselijke strafniveau bepalen. Aan de

indiqué, il est nécessaire d'appliquer tout d'abord le mécanisme de conversion à cette loi pénale particulière si la peine n'y est pas exprimée en un niveau de peine étant donné que sans cette conversion, l'application du Livre 1er C. pén. n'est pas possible. Deuxièmement, il faut souligner que l'actuel Livre 1er C. pén. contient également une réglementation concernant l'applicabilité de lois pénales particulières antérieures à l'entrée en vigueur du Code pénal, notamment à l'article 6 C. pén. La troisième et principale raison est que par l'intégration de ce mécanisme de conversion dans le Livre 1er, ce mécanisme peut aussi être appliqué aux incriminations non adaptées dans les décrets et ordonnances. Ceci, en application de l'article 11 de la loi spéciale de réformes institutionnelles. Cela peut se justifier par le fait que la compétence du législateur fédéral vis-à-vis du Livre 1er du Code pénal implique le libellé des peines. En effet, les Communautés et les Régions ne peuvent adopter une nouvelle peine que sur avis conforme du conseil des ministres. La conversion de peines en niveaux de peine peut donc être considérée comme une compétence fédérale. Le Conseil d'État a également expressément souscrit à cette façon de procéder dans son avis sur l'avant-projet de Livre 1er.¹³⁵⁶ L'autonomie des Communautés et des Régions ne s'en trouve nullement affectée: elles restent libres de fixer les peines pour les incriminations reprises dans leurs décrets et ordonnances. Si elles veulent éviter l'application du mécanisme de conversion, elles peuvent, tout comme le législateur fédéral en ce qui concerne les lois fédérales, adapter leurs décrets et ordonnances et déterminer elles-mêmes le niveau de peine applicable. Il convient dès lors de laisser aux Communautés et aux Régions un délai suffisant entre la promulgation de cette disposition et son

¹³⁵⁵ Advies Raad van State 60.893/3, nr. 5.

¹³⁵⁶ Avis du Conseil d'État 60.893/3, n° 5.

Gemeenschappen en Gewesten moet dan ook voldoende tijd worden gegeven tussen de afkondiging van deze bepaling en de inwerkingtreding ervan opdat zij de mogelijkheid zouden hebben hierin hun eigen beleidskeuzes te maken.

Hoofdstraf

In § 1 wordt de strafmaat van de hoofdstraf vermeld op basis van de formulering in de niet-aangepaste bijzondere strafwet, gekoppeld aan het strafniveau waarmee dit voor de toepassing van het nieuwe Boek 1 overeenstemt. Het gaat hier om de straf na toepassing van de verzwarende omstandigheden (in de zin van het oude Strafwetboek). De rechter dient dus eerst de maximumstraf die samenhangt met de kwalificatie van de feiten te bepalen volgens de omschrijving in de niet-aangepaste wet. De in de bepaling aangehaalde conversie gebeurt op basis van deze straf.

Door de conversie te koppelen aan de maximumstraf binnen een bepaalde vork, wordt ook rekening gehouden met de verzwarende omstandigheden die bv. de maximale opsluitingstermijn met twee jaar doen stijgen (en dus niet overeenstemmen met het huidige artikel 9 Sw.). Bovendien wordt op deze manier reeds de keuze gemaakt om van alle verzwarende omstandigheden naar huidig recht die slechts impact hebben op de minimumstraf, een verzwarende omstandigheid te maken in de zin van het ontworpen artikel 29 (en dus geen verzwarend bestanddeel in de zin van het ontworpen artikel 8) aangezien deze op die manier geen impact hebben op de bepaling van strafniveau en bijgevolg het maximum van de straf.

Voor het bepalen van het corresponderende strafniveau wordt zoveel als mogelijk getracht de bestaande

entrée en vigueur pour qu'elles aient la possibilité de faire leurs choix politiques en la matière.

Peine principale

Au § 1er, le degré de peine de la peine principale mentionné sur la base de la formulation dans la loi pénale particulière non adaptée est associé au niveau de peine auquel il correspond pour l'application du nouveau Livre 1er. Il s'agit en l'occurrence de la peine après application des circonstances aggravantes (au sens de l'ancien Code pénal). Le juge doit donc tout d'abord déterminer la peine maximale liée à la qualification des faits selon la définition figurant dans la loi non adaptée. La conversion citée dans la disposition s'opère sur la base de cette peine.

En couplant la conversion à la peine maximale dans une fourchette donnée, il est également tenu compte des circonstances aggravantes qui font augmenter le délai de réclusion maximal, par exemple, de deux ans (et ne correspondent donc pas à l'actuel article 9 C. pén.). En outre, on choisit déjà de cette manière de faire de toutes les circonstances aggravantes en droit actuel qui n'ont d'impact que sur la peine minimale une circonstance aggravante au sens de l'article 29 en projet (et donc pas un élément aggravant au sens de l'article 8 en projet) étant donné qu'elles n'ont de la sorte aucun impact sur la fixation du niveau de peine et, partant, sur le maximum de la peine.

Pour déterminer le niveau de peine correspondant, on s'efforce dans la mesure du possible de se rapprocher de la

situatie te benaderen. Dit impliceert ook dat rekening wordt gehouden met het feit dat de misdrijven die strafbaar zijn met opsluiting (of hechtenis) van 5 tot 10 jaar, van 10 tot 15 jaar en van 15 tot 20 jaar reeds lang systematisch worden gecorrectionaliseerd, wat een belangrijke impact heeft op de toepasselijke straf. Gelet op dit systematische karakter van de correctionalisering en de afschaffing van deze rechtsfiguur door het ontworpen Boek 1 wordt in het conversiemechanisme voor deze misdrijven dan ook uitgegaan van de straf zoals die na correctionalisering zou zijn geweest. Deze principes kunnen worden geïllustreerd aan de hand van volgend voorbeeld. Een misdrijf waar de wet een straf van 5 tot 10 jaar opsluiting op stelt, wordt onder het huidige Strafwetboek systematisch gecorrectionaliseerd. Het gevolg hiervan is dat de maximumstraf voor dit misdrijf in de praktijk 5 jaar gevangenisstraf is (artikel 80, laatste lid, Sw.). In het kader van de conversie wordt een misdrijf waarop de wet een straf van 5 tot 10 jaar opsluiting stelt dan ook omgezet in een straf van niveau 3 (en niet van niveau 4).

Voor de misdrijven waarop de wet opsluiting (of hechtenis) van 20 tot 30 jaar of levenslange opsluiting (of hechtenis) stelt, geldt dit niet. Deze misdrijven zijn, behalve uitzondering, niet correctionaliseerbaar.¹³⁵⁷ Hier is het dus gepast om te opteren voor het strafniveau dat overeenstemt met het maximum zoals dat rechtstreeks uit de strafwet voortvloeit.

Voor de wanbedrijven (zoals omschreven in het huidige Strafwetboek, d.i. de misdrijven waarop de wet een gevangenisstraf heeft gesteld) wordt nagegaan binnen welk niveau de maximumgevangenisstraf zou vallen. Om het uitgangspunt van de gevangenisstraf

situation existante. Cela implique également qu'il est tenu compte du fait que les infractions punissables de la réclusion (ou de la détention) de 5 à 10 ans, de 10 à 15 ans et de 15 à 20 ans sont systématiquement correctionnalisées depuis longtemps, ce qui a un sérieux impact sur la peine applicable. Vu ce caractère systématique de la correctionnalisation et la suppression de cette figure juridique par le projet de Livre 1er, on considère dès lors dans le mécanisme de conversion pour ces infractions la peine telle qu'elle aurait résulté après correctionnalisation. Ces principes peuvent être illustrés à l'aide de l'exemple suivant. Une infraction que la loi punit de 5 à 10 ans de réclusion est systématiquement correctionnalisée en vertu du Code pénal actuel. Il en résulte que la peine maximale pour cette infraction sera, en pratique, 5 ans d'emprisonnement (article 80, dernier alinéa, C. pén.). Dans le cadre de la conversion, une infraction que la loi punit de 5 à 10 ans de réclusion sera dès lors convertie en une peine de niveau 3 (et pas de niveau 4).

Cela ne s'applique pas aux infractions que la loi punit de 20 à 30 ans de réclusion (ou de détention) ou de la réclusion (ou détention) à perpétuité. Ces infractions ne sont pas, sauf exception, correctionnalisables.¹³⁵⁸ Il est donc opportun d'opter pour le niveau de peine correspondant au maximum tel qu'il découle directement de la loi pénale.

Pour les délits (tels que définis dans l'actuel Code pénal, c.-à-d. les infractions que la loi punit d'un emprisonnement), on examine de quel niveau relèverait l'emprisonnement maximal. Afin d'étendre le principe de base d'une peine d'emprisonnement comme ultimum

¹³⁵⁷ Met uitzondering van de misdrijven uit het Strafwetboek die werden vermeld in het oude artikel 2, derde lid, Wet Verzachtende Omstandigheden.

¹³⁵⁸ À l'exception des infractions du Code pénal mentionnées dans l'ancien article 2, alinéa 3, loi sur les circonstances atténuantes.

van *ultimum remedium* door te trekken naar de bijzondere strafwetten, wordt ervoor geopteerd om de misdrijven in bijzondere strafwetten waar een gevangenisstraf van maximaal twaalf maanden is gekoppeld om te zetten naar een straf van niveau 1.

Indien voor dergelijk misdrijf de hoofdstraf volgens de wet een geldboete is, wordt dit eveneens omgezet naar een straf van niveau 1. Om aan te sluiten bij de wil van de wetgever wordt het bedrag van de geldboete zoals omschreven in niveau 1 (nl. 200 tot 20.000 euro) in dit geval echter aangepast naar de bedragen zoals die in de bijzondere strafwet zijn omschreven, na toepassing van de opdecimen.¹³⁵⁹ De bijzondere wet kan immers afwijken van de algemene regel uit het Strafwetboek. Deze afwijking lijkt hier nodig nu de geldboeten in bijzondere strafwetten vaak veel hoger of lager kunnen zijn dan de grenzen bepaald in het ontworpen Boek 1 (bv. in het kader van het milieurecht, stedenbouw en ruimtelijke ordening, het economisch strafrecht,...) om zo meer aansluiting te vinden bij de ernst van het misdrijf. Deze afwijking wat de minimale en maximale geldboete betreft, doet uiteraard geen afbreuk aan de regels uit het ontworpen artikel 54, §2 die het voor de rechter mogelijk maken om een geldboete beneden het wettelijk minimum op te leggen in het licht van de precare financiële toestand van de beklaagde, die de rechter verplichten rekening te houden met o.a. de financiële draagkracht van de beklaagde en die de betaling in schijven mogelijk maakt. Deze blijven onverkort

remedium aux lois particulières, on a retenu l'option de convertir en peine de niveau 1 les infractions dans les lois particulières pour lesquelles une peine de maximum douze mois est prévue.

Si la peine principale prévue par la loi pour une telle infraction est une amende, elle sera également convertie en une peine de niveau 1. Pour se rallier à la volonté du législateur, le montant de l'amende tel que défini au niveau 1 (à savoir 200 à 20.000 euros) est cependant adapté dans ce cas aux montants définis dans la loi pénale particulière, après application des décimes additionnels.¹³⁶⁰ En effet, la loi particulière peut déroger à la règle générale du Code pénal. Cette dérogation semble nécessaire en l'occurrence puisque les amendes prévues dans les lois pénales particulières peuvent souvent être beaucoup plus élevées ou plus faibles que les limites fixées dans le projet de Livre 1er (par exemple, dans le cadre du droit de l'environnement, de l'urbanisme et de l'aménagement du territoire, du droit pénal économique, etc.) afin d'être plus en phase avec la gravité de l'infraction. Cette dérogation concernant l'amende minimale et maximale ne porte évidemment pas atteinte aux règles de l'article 54, § 2, en projet qui permettent au juge d'infliger une amende inférieure au minimum légal au regard de la précarité financière du prévenu, qui obligent le juge à tenir compte notamment des moyens financiers du prévenu et qui permettent un

¹³⁵⁹ Gelet op het feit dat de opdecimen worden afgeschaft, wordt de vermenigvuldigingsfactor die voortvloeit uit het huidige artikel 1 van de wet van 5 maart 1952 betreffende de opdecimes op de strafrechtelijke geldboeten geïntegreerd in de hier ontworpen bepaling. Net als vandaag moeten de bedragen van de boetes dus worden vermenigvuldigd met 8. Voor feiten die dateren van voor de inwerkingtreding van dit wetboek wordt verwezen naar de opdecimen die van toepassing waren op het moment van de feiten.

¹³⁶⁰ Vu la suppression des décimes additionnels, le coefficient de multiplication qui découle de l'actuel article 1er de la loi du 05 mars 1952 relative aux décimes additionnels sur les amendes pénales est intégré dans la disposition en projet. Tout comme à l'heure actuelle, les montants des amendes sont donc multipliés par 8. Pour les faits antérieurs à l'entrée en vigueur de ce code, on se reportera aux décimes additionnels qui étaient applicables au moment des faits.

van toepassing op deze geldboeten. De rechter kan er daarnaast uiteraard voor kiezen een andere straf van niveau 1 op te leggen.

Bijzonder zijn, ten slotte, de overtredingen. In het ontworpen Boek 1 wordt niet langer voorzien in dergelijke misdrijfcategorie. Dit impliceert echter niet *a priori* een depenalisering van de buiten het Strafwetboek geherbergde overtredingen. De opwaardering tot een straf van niveau 1 behoort ook tot de mogelijkheden.

De wetgever zal deze oefening voor elke individuele overtreding moeten maken. Wanneer het nieuwe Boek 1 Sw. wordt aangenomen, zal een periode worden voorzien voor alle betrokken instanties (Openbaar Ministerie, hoven en rechtbanken, politiediensten,...) om zich te kunnen voorbereiden op de inwerkingtreding ervan. Deze periode kan door de wetgever (federaal, gemeenschappen en gewesten) o.m. worden aangewend om zich te buigen over het lot van de overtredingen buiten het Strafwetboek.

Er moet echter ook, in het kader van de hier omschreven bepaling, in een oplossing worden voorzien voor het geval de wetgever deze oefening niet heeft gemaakt. Zonder algemene regeling worden deze strafbaarstellingen overigens automatisch onbruikbaar, aangezien de toepassing van de regels van het ontworpen Boek 1 de indeling in strafniveaus vereist en daarbij niet langer wordt gerefereerd aan politiestrafpen. De actieradius van de strafbare poging zou daarentegen worden verruimd, daar het ontworpen artikel 10 van Boek 1 Sw. in algemene termen gewag maakt van de *“poging tot misdrijf”* en *“behoudens afwijkende bepaling, is de poging altijd strafbaar voor de misdrijven waarvan het schuldbestanddeel in een bijzonder opzet bestaat, dan wel het wetens en willens aannemen van het strafbaar gestelde*

échelonnement du paiement. Celles-ci restent applicables intégralement à ces amendes. Par ailleurs, le juge peut évidemment choisir d’infliger une autre peine de niveau 1.

Les contraventions, enfin, constituent une catégorie particulière. Le projet de Livre 1er ne prévoit plus pareille catégorie d’infractions. Cela n’implique toutefois pas, *a priori*, une dépenalisation des contraventions hors du Code pénal. L’élévation à une peine de niveau 1 figure également parmi les options.

Le législateur devra faire cet exercice pour chaque contravention individuelle. Lorsque le nouveau Livre 1er C. pén. sera adopté, une période sera prévue pour toutes les instances concernées (ministère public, cours et tribunaux, services de police, etc.) afin de pouvoir se préparer à son entrée en vigueur. Le législateur (au niveau fédéral, des communautés et des régions) pourra notamment mettre cette période à profit pour se pencher sur le sort des contraventions hors du Code pénal.

Cependant, dans le cadre de la disposition décrite ici, il y a lieu de prévoir une solution pour le cas où le législateur n’aurait pas réalisé cet exercice. En l’absence de réglementation générale, ces incriminations deviennent d’ailleurs automatiquement inutilisables étant donné que l’application des règles du projet de Livre 1er requiert la répartition en niveaux de peine et qu’il n’est plus fait référence à des peines de police. En revanche, le rayon d’action de la tentative punissable serait élargi vu que l’article 10 en projet du Livre 1er C. pén. mentionne, en termes généraux, la *« tentative d’infraction »* et *« sauf disposition contraire, la tentative est toujours punissable pour les infractions dont l’élément constitutif consiste en une intention spéciale ou en l’adoption délibérée et en connaissance de cause du*

gedrag”, waar in het huidige systeem de poging tot overtreding nooit strafbaar is, tenzij de bijzondere strafwet hierin uitdrukkelijk voorziet.

In de conversie wordt daarom bepaald dat misdrijven waarop de wet een straf van maximaal 25 euro geldboete of een gevangenisstraf van maximaal 7 dagen stelt (dit zijn de politiestrafen), deze feiten niet langer strafbaar zijn. Indien de wetgever de strafbaarheid van deze gedraging wil behouden, dient hij dus wetgevend tussen te komen en het toepasselijk strafniveau in de bijzondere strafwet bepalen.

De impact van deze depenalisering van overtredingen in bijzondere strafwetten bij gebreke van tussenkomst van de wetgever mag niet worden overschat. Op basis van de inventaris die werd opgesteld naar aanleiding van het overzicht dat destijds werd opgemaakt in functie van de zgn. Salduz-bis wet¹³⁶¹, kan worden vastgesteld dat deze overtredingen beperkt in aantal zijn. Op federaal niveau betreft het de volgende strafbepalingen:

- Art. 87 t.e.m.90 Veldwetboek (7 oktober 1886, BS 14 oktober 1886);
- Art. 5 Jachtwet van 28 februari 1882 (BS 3 maart 1882);
- Art.1 en 3 Wet van 22 augustus 1901 waarbij gewijzigd wordt artikel 13 van het Decreet van 16 december 1811 op de mosselvangst (BS 25 augustus 1901);
- Art. 3 Wet van 1 september 1920 waarbij aan minderjarigen beneden 16 jaar toegang tot de bioscoopzalen wordt ontzegd (BS 18 februari 1921);

comportement», alors que dans le système actuel, la tentative de contravention n'est jamais punissable à moins que la loi pénale particulière ne le prévoit explicitement.

Dans la conversion, il est dès lors précisé que les infractions que la loi punit d'une amende de 25 euros maximum ou d'un emprisonnement de 7 jours maximum (ce sont les peines de police) ne sont plus punissables. Si le législateur désire maintenir l'incrimination de ce comportement, il doit donc légiférer et fixer le niveau de peine applicable dans la loi pénale particulière.

L'impact de cette dépenalisation des contraventions dans les lois pénales particulières à défaut d'intervention du législateur ne peut être surestimé. Sur la base de l'inventaire dressé à l'occasion du relevé effectué à l'époque en fonction de la dite loi Salduz bis¹³⁶², force est de constater que le nombre de ces contraventions est limité. Au niveau fédéral, il s'agit des dispositions pénales suivantes :

- Art. 87 à 90 du Code rural (07 octobre 1886, M.B. 14 octobre 1886) ;
- Art. 5 de la loi sur la chasse du 28 février 1882 (M.B. 03 mars 1882) ;
- Art. 1er et 3 de la loi du 22 août 1901 modifiant l'article 13 du décret du 16 décembre 1811, relatif à la pêche des moules (M.B. 25 août 1901) ;
- Art. 3 de la loi du 1er septembre 1920 interdisant l'entrée des salles de spectacle cinématographique aux mineurs

¹³⁶¹ Wet van 21 november 2016 betreffende bepaalde rechten van personen die worden verhoord, BS 24 november 2016.

¹³⁶² Loi du 21 novembre 2016 relative à certains droits des personnes soumises à un interrogatoire, M.B. 24 novembre 2016.

- Art. 11 t.e.m. 13 Wet van 27 juni 1937 houdende herziening van de wet van 16 november 1919 betreffende de regeling der luchtvaart (BS 26 juli 1937);
- Art. 2 Wet van 2 maart 1954 tot voorkoming en beteugeling der aanslagen op de vrije uitoefening van de door de Grondwet ingestelde soevereine machten (BS 19 maart 1954);¹³⁶³
- Art.23 Wet van 5 juli 1956 betreffende de wateringen (BS 5 augustus 1956);
- Art. 22 Wet van 3 juni 1957 betreffende de polders (BS 21 juni 1957);
- Art. 9 Koninklijk Besluit van 30 januari 1958 houdende algemeen politiereglement van de polders en van de wateringen (BS 5 februari 1958);
- Art. 8 Wet van 15 juli 1960 tot zedelijke bescherming van de jeugd (BS 20 juli 1960);
- Art. 84 Wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, het ten laste nemen van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd en het herstel van de door dit feit veroorzaakte schade (BS 15 april 1965);
- Art. 9 Wet van 11 juli 1969 betreffende de grondstoffen voor de landbouw, tuinbouw, bosbouw en veeteelt (BS 17 juli 1969);
- Art. 12 Koninklijk Besluit van 5 augustus 1970 houdende algemeen politiereglement van de onbevaarbare waterlopen (BS 5 augustus 1970);
- Art. 5 Wet van 2 april 1971 betreffende de bestrijding van voor planten en plantaardige produkten schadelijke organismen (BS 20 april 1971);
- âgés de moins de 16 ans (M.B. 18 février 1921) ;
- Art.11 à 13 de la loi du 27 juin 1937 portant révision de la loi du 16 novembre 1919 relative à la réglementation de la navigation aérienne (M.B. 26 juillet 1937) ;
- Art. 2 de la loi du 02 mars 1954 tendant à prévenir et réprimer les atteintes au libre exercice des pouvoirs souverains établis par la Constitution (M.B. 19 mars 1954) ;¹³⁶⁴
- Art. 23 de la loi du 05 juillet 1956 relative aux wateringues (M.B. 05 août 1956) ;
- Art. 22 de la loi du 03 juin 1957 relative aux polders (M.B. 21 juin 1957) ;
- Art. 9 de l'arrêté royal du 30 janvier 1958 portant règlement général de police des polders et des wateringues (M.B. 05 février 1958) ;
- Art. 8 de la loi du 15 juillet 1960 sur la préservation morale de la jeunesse (M.B. 20 juillet 1960) ;
- Art. 84 de la loi du 08 avril 1965 relative à la protection de la jeunesse, à la prise en charge des mineurs ayant commis un fait qualifié infraction et à la réparation du dommage causé par ce fait (M.B. 15 avril 1965) ;
- Art. 9 de la loi du 11 juillet 1969 relative aux matières premières pour l'agriculture, l'horticulture, la sylviculture et l'élevage (M.B. 17 juillet 1969) ;
- Art. 12 de l'arrêté royal du 05 août 1970 portant règlement général de police des cours d'eau non navigables (M.B. 05 novembre 1970) ;
- Art. 5 de la loi du 02 avril 1971 relative à la lutte contre les

¹³⁶³ Hieromtrent wordt overigens reeds standpunt ingenomen in het ontwerp van Boek 2 van het Strafwetboek.

¹³⁶⁴ À ce sujet, une position a d'ailleurs déjà été prise dans le projet de Livre 2 du Code pénal.

- Art.7 Wet van 28 maart 1975 betreffende de handel in landbouw, tuinbouw en zeevisserijprodukten (BS 25 april 1971);

Art. 37 Wet van 26 juni 1990 betreffende de bescherming van de persoon van de geesteszieke (BS 27 juli 1990).

Voor wat het Waals Gewest betreft gaat het om volgende strafbaarstellingen:

- Art. 49 Decreet van 19 december 2002 betreffende de organisatie van de gewestelijke gasmarkt (BS 11 februari 2003) (Décret du 19 décembre 2002 relatif à l'organisation du marché régional du gaz);
- Art. 143 Decreet van 18 december 2003 betreffende de toeristische logiesverstekkende inrichtingen (BS 11 maart 2004) (Décret du 18 décembre 2003 relatif aux établissements d'hébergement touristique);
- Art. 61 Decreet van 1 april 2004 betreffende de toeristische bezienswaardigheden (BS 13 mei 2004) (Décret du 1 avril 2004 relatif aux attractions touristiques);
- Art. L1122-25 Wetboek van 22 april 2004 van de plaatselijke democratie en decentralisatie (BS 12 augustus 2004) (Code du 22 avril 2004 de la démocratie locale et de la décentralisation);
- Art. D75 Milieuwetboek – Boek 2: Waterwetboek van 27 mei 2004 (BS 23 september 2004) (Code du 27 mai 2004 de l'Environnement – Livre 2: Code de l'Eau).

Voor wat het Vlaams Gewest betreft gaat het om volgende strafbaarstellingen:

organismes nuisibles aux végétaux et aux produits végétaux (M.B. 20 avril 1971) ;

- Art. 7 de la loi du 28 mars 1975 relative au commerce des produits de l'agriculture, de l'horticulture et de la pêche maritime (M.B. 25 avril 1975) ;

Art. 37 de la loi du 26 juin 1990 relative à la protection de la personne des malades mentaux (M.B. 27 juillet 1990).

En ce qui concerne la Région wallonne, il s'agit des dispositions pénales suivantes :

- Art. 49 du décret du 19 décembre 2002 relatif à l'organisation du marché régional du gaz (M.B. 11 février 2003) ;
- Art. 143 du décret du 18 décembre 2003 relatif aux établissements d'hébergement touristique (M.B. 11 mars 2004) ;
- Art. 61 du décret du 1er avril 2004 relatif aux attractions touristiques (M.B. 13 mai 2004) ;
- Art. L1122-25 du Code du 22 avril 2004 de la démocratie locale et de la décentralisation (M.B. 12 août 2004) ;
- Art. D75 du Code de l'Environnement du 27 mai 2004 – Livre 2 : Code de l'Eau (M.B. 23 septembre 2004).

En ce qui concerne la Région flamande, il s'agit des dispositions pénales suivantes :

- Art. 25 Gemeentedecreet van 15 juli 2005 (BS 31 augustus 2005);
- Art. 25 Provinciedecreet van 9 december 2005 (BS 29 december 2005);
- Art. 35 Decreet van 19 december 2008 betreffende de organisatie van de openbare centra voor maatschappelijk welzijn (BS 24 december 2008);
- Art. 5 Decreet van 20 maart 2009 houdende de toegankelijkheid van publieke plaatsen voor personen met een assistentiehond (BS 8 mei 2009).

- Art. 25 du décret communal du 15 juillet 2005 (M.B. 31 août 2005) ;
- Art. 25 du décret provincial du 09 décembre 2005 (M.B. 29 décembre 2005) ;
- Art. 35 du décret du 19 décembre 2008 Décret relatif à l'organisation des centres publics d'aide sociale (M.B. 24 décembre 2008) ;
- Art. 5 du décret du 20 mars 2009 relatif à l'accessibilité aux personnes accompagnées de chiens d'assistance des lieux publics (M.B. 08 mai 2009).

Bijkomende straffen

In § 2 wordt een regeling opgenomen voor de geldboete als bijkomende straf, analoog aan wat werd bepaald voor de situatie waarin de hoofdstraf bestaat uit een geldboete (situatie omschreven in § 1, 9°).

Wat de overige bijkomende straffen betreft waarin het ontworpen Boek 1 voorziet, kan worden gesteld dat zij ook op de strafbaarstellingen in bijzondere strafwetten van toepassing zijn indien de toepasselijkheid van deze bijkomende straf voortvloeit uit Boek 1 zelf. Het gaat om:

- de verbeurdverklaring;
- de geldstraf vastgesteld op basis van het verwachte of uit het misdrijf behaalde voordeel;
- de ontzetting uit de rechten;
- het beroepsverbod, telkens wanneer de dader ernstig misbruik heeft gemaakt van zijn beroep om het misdrijf te plegen;
- het verval van het recht tot sturen, telkens wanneer een motorrijtuig gediend heeft of bestemd was tot het plegen van het misdrijf of tot het verzekeren van de vlucht;

Peines accessoires

Le § 2 reprend une réglementation pour l'amende en tant que peine accessoire, à l'instar de ce qui a été prévu pour la situation dans laquelle la peine principale consiste en une amende (situation décrite au § 1er, 9°).

En ce qui concerne les autres peines accessoires prévues par le projet de Livre 1er, il est permis d'affirmer qu'elles s'appliquent également aux incriminations figurant dans les lois pénales particulières si l'applicabilité de cette peine accessoire découle du Livre 1er proprement dit. Il s'agit de :

- la confiscation ;
- la peine pécuniaire fixée en fonction du profit escompté ou obtenu de l'infraction ;
- l'interdiction des droits ;
- l'interdiction professionnelle chaque fois que l'auteur a gravement abusé de sa profession pour commettre l'infraction ;
- la déchéance du droit de conduire, chaque fois qu'un véhicule à moteur a servi ou a été destiné à commettre l'infraction ou à assurer la fuite ;

- het verbod om een activiteit die deel uitmaakt van het maatschappelijk doel uit te oefenen;
- de uitsluiting van deelneming aan overheidsopdrachten.

Het beroepsverbod of het verval van het recht tot sturen is daarnaast uiteraard ook van toepassing in de gevallen die de bijzondere strafwet bepaalt en waarin de feiten niet voldoen aan de Boek 1 vermelde en hierboven herhaalde voorwaarden.

In toepassing van Boek 1 Sw. kunnen de bekendmaking van de beslissing houdende veroordeling, de sluiting van de inrichting en het woon- of contactverbod enkel worden opgelegd voor een misdrijf omschreven in een bijzondere strafwet indien deze wet dit uitdrukkelijk bepaalt.

Ten slotte is het mogelijk dat de bijzondere strafwet voorziet in een bijkomende straf die niet is opgenomen in Boek 1 Strafwetboek. Uiteraard blijft deze ook van toepassing.

Poging

In het huidige Strafwetboek is de poging tot misdaad altijd strafbaar; de poging tot wanbedrijf is enkel strafbaar in de uitdrukkelijk bepaalde gevallen. Om dit uitgangspunt van de wetgever te behouden in de bijzondere strafwet die door de wetgever nog niet werd aangepast aan het nieuwe Strafwetboek moet in § 4 in volgende conversieregel worden voorzien: behoudens afwijkende bepaling is de poging tot het plegen van het misdrijf bestraft met een straf omschreven in § 1, 6° tot en met 9° niet strafbaar.

Op die manier worden de misdrijven die onder het huidige Strafwetboek een wanbedrijf uitmaken uitgesloten van het toepassingsgebied, behoudens wanneer de

- l'interdiction d'exercer une activité qui fait partie de l'objet social ;
- l'exclusion de la participation à des marchés publics.

Par ailleurs, l'interdiction professionnelle ou la déchéance du droit de conduire s'applique évidemment aussi dans les cas prévus par la loi pénale particulière et pour lesquels les faits ne répondent pas aux conditions mentionnées dans le Livre 1er et répétées ci-dessus.

En application du Livre 1er C. pén., la publication de la décision de condamnation, la fermeture de l'établissement et l'interdiction de résidence ou de contact ne peuvent être imposées pour une infraction prévue par une loi pénale particulière que si cette loi le stipule expressément.

Enfin, il est possible que la loi pénale particulière prévoit une peine accessoire non reprise dans le Livre 1er du Code pénal. Elle reste évidemment aussi applicable.

Tentative

Dans l'actuel Code pénal, la tentative de crime est toujours punissable ; la tentative de délit n'est punissable que dans les cas expressément prévus. Afin de conserver cette position du législateur dans la loi pénale particulière que le législateur n'a pas encore adaptée au nouveau Code pénal, la règle de conversion suivante doit être prévue au § 4 : sauf disposition contraire, la tentative de commettre l'infraction punie d'une peine prévue au § 1er, points 6° à 9°, n'est pas punissable.

De cette manière, les infractions qui constituent un délit en vertu de l'actuel Code pénal sont exclues du champ

bijzondere strafwet de poging alsnog strafbaar maakt.

Deelneming

De wetgever kon er, ten gevolge van artikel 100 Sw., bij het aannemen van een bijzondere strafwet vanuit gaan dat de regels inzake de deelneming niet van toepassing zijn op de strafbaarstellingen uit deze bijzondere strafwet, tenzij hij hoofdstuk VII Sw. uitdrukkelijk van toepassing maakte.

Het ontworpen artikel 77 maakt alle bepalingen van het nieuwe Boek 1 van toepassing op de misdrijven omschreven in de bijzondere straffwetten. Om aldus de bijzondere strafwet niet verder te doen afwijken van de wil van de wetgever dan noodzakelijk, wordt daarom in §4 bepaald dat het ontworpen artikel 19 niet van toepassing is, behoudens afwijkende bepaling.

Verzachtende omstandigheden

De wetgever kon er, ten gevolge van artikel 100 Sw., bij het aannemen van een bijzondere strafwet vanuit gaan dat de regels inzake verzachtende omstandigheden niet van toepassing zijn op de wanbedrijven uit deze bijzondere strafwet, tenzij hij artikel 85 Sw. uitdrukkelijk van toepassing maakte.

Het ontworpen artikel 77 maakt alle bepalingen van het nieuwe Boek 1 van toepassing op de misdrijven omschreven in de bijzondere straffwetten. Om aldus de bijzondere strafwet niet verder te doen afwijken van de wil van de wetgever dan noodzakelijk, wordt daarom in §5 bepaald dat, behoudens afwijkende bepaling, geen verzachtende omstandigheden kunnen worden aangenomen voor misdrijven

d'application, sauf lorsque la loi pénale particulière incrimine encore la tentative.

Participation

En vertu de l'article 100 C. pén., le législateur pouvait considérer, lors de l'adoption d'une loi pénale particulière, que les règles relatives à la participation ne s'appliquaient pas aux incriminations de cette loi pénale particulière à moins qu'il ne rende le chapitre VII C. pén. expressément applicable.

L'article 77 en projet rend toutes les dispositions du nouveau Livre 1er applicables aux infractions définies dans les lois pénales particulières. Afin que la loi pénale particulière ne s'écarte pas plus que nécessaire de la volonté du législateur, le § 4 prévoit que l'article 19 en projet ne s'applique pas, sauf disposition contraire.

Circonstances atténuantes

En vertu de l'article 100 C. pén., le législateur pouvait considérer, lors de l'adoption d'une loi pénale particulière, que les règles relatives aux circonstances atténuantes ne s'appliquaient pas aux délits de cette loi pénale particulière à moins qu'il ne rende l'article 85 C. pén. expressément applicable.

L'article 77 en projet rend toutes les dispositions du nouveau Livre 1er applicables aux infractions définies dans les lois pénales particulières. Afin que la loi pénale particulière ne s'écarte pas plus que nécessaire de la volonté du législateur, le § 5 prévoit que, sauf disposition contraire, aucune circonstance atténuante ne peut être admise pour des infractions punies d'une peine prévue au § 1er, points 6° à 9°.

bestraft met een straf omschreven in § 1, 6° tot en met 9°.

Straftoemeting

Als algemene regel wordt ten slotte opgenomen dat de rechter bij de keuze van de straf en de strafmaat binnen het na conversie bereikte niveau, geen zwaardere straf mag opleggen dan diegene die in de bijzondere strafwet was bepaald.¹³⁶⁵ Op die manier kan de rechter, *in concreto*, onnodige strafverzwaringen vermijden. Dit impliceert niet dat de rechter geen straf van een andere aard zou kunnen opleggen dan diegene die in de bijzondere strafwet was bepaald, op voorwaarde dat dit geen zwaardere straf is.

Afschaffing van het onderscheid misdaden-wanbedrijven

Doordat het nieuwe Strafwetboek geen onderscheid meer maakt tussen misdaden en wanbedrijven, maar deze termen nog wel in tal van andere wetten voorkomen, is het gepast om ook in een conversie voor deze termen te voorzien in §7. Ook hier wordt nagestreefd om, bij gebrek aan expliciete tussenkomst van de wetgever, zo dicht als mogelijk bij de bedoeling van de wetgever in elk van die betrokken teksten te blijven. Daarom wordt met een wanbedrijf gelijkgesteld de misdrijven waarop een straf van niveau 1, 2 of 3 is gesteld. Misdaden zijn dan de misdrijven waarop een straf van een hoger niveau is gesteld. Dit stemt overeen met de huidige grens tussen misdaden en wanbedrijven, aangezien de maximale vrijheidsberovende straf voor wanbedrijven thans vijf jaar bedraagt.

Er is niet voorzien in een conversie van het begrip overtreding, aangezien de

Fixation de la peine

Enfin, il est prescrit, à titre de règle générale, que pour le choix de la peine et du degré de peine au sein du niveau obtenu après conversion, le juge ne peut appliquer aucune peine supérieure à celle qui est fixée dans la loi pénale particulière¹³⁶⁶. De la sorte, le juge peut éviter, *in concreto*, des aggravations de peine inutiles. Ceci n'implique pas que le juge ne pourrait pas infliger une peine d'une autre nature que celle prévue par la loi particulière pour autant qu'il ne s'agisse pas d'une peine plus lourde.

Suppression de la distinction crimes-délits

Comme le nouveau Code pénal ne fait plus de distinction entre les crimes et délits, mais que ces termes apparaissent encore dans de nombreuses lois, il convient de prévoir également au § 7 un mécanisme de conversion pour ces termes. Ici aussi, on tend, en cas d'absence d'intervention explicite du législateur, à rester aussi près que possible de la volonté du législateur dans chacun des textes concernés. C'est pourquoi, les infractions pour lesquelles une peine de niveau 1, 2 ou 3 est prévue sont assimilées à des délits. Les crimes sont alors les infractions pour lesquelles un niveau de peine supérieur est prévu. Cela correspond également à la frontière actuelle entre les crimes et les délits dès lors que la peine privative de liberté pour les délits est actuellement de cinq ans.

Il n'est pas prévu de mécanisme de conversion pour la notion de

¹³⁶⁵ Explicitering in navolging van het advies van de Raad van State, nr. 137.

¹³⁶⁶ Précision apportée à la suite de l'avis du Conseil d'Etat, n° 137.

overtredingen waarvoor geen tussenkomst van de wetgever gebeurt als opgeheven worden beschouwd (§1, laatste lid).

contravention dès lors que les contraventions pour lesquelles le législateur restera en défaut d'intervenir, devront être considérées comme abrogées (§1er, dernier alinéa).

De Minister van Justitie
Vincent Van Quickenborne

A handwritten signature in blue ink, consisting of a large loop followed by a horizontal stroke and a diagonal line extending upwards and to the right.

Le Ministre de la Justice
Vincent Van Quickenborne

A handwritten signature in blue ink, consisting of a large loop followed by a horizontal stroke and a diagonal line extending upwards and to the right.

ONTWERP VAN WET		PROJET DE LOI
Hoofdstuk 3 - Wijzigingsbepalingen		Chapitre 3 – Dispositions modificatives
<i>Afdeling 1. Wijzigingen van het Militair Strafwetboek</i>		<i>Section 1re. Modifications du Code pénal militaire</i>
Art. 3. In artikel 14 ^{quater} van het Militair Strafwetboek, ingevoegd bij wet van 10 april 2003, worden de woorden “de artikelen 443 tot 452” vervangen door de woorden “de artikelen 227 tot 233”.		Art. 3. A l'article 14 ^{quater} du Code pénal militaire, inséré par la loi du 10 avril 2003, les mots « les articles 443 à 452 » sont remplacés par les mots « les articles 227 à 233 ».
Art. 4. In hetzelfde Wetboek wordt een artikel 14 ^{quinquies} ingevoegd, luidende: “Personen die niet aan de militaire straffen zijn onderworpen op basis van de bepalingen van dit hoofdstuk, kunnen worden veroordeeld als deelnemer aan een misdrijf omschreven in dit wetboek.		Art. 4. Dans le même Code, il est inséré un article 14 ^{quinquies} , rédigé comme suit: « Les personnes qui ne sont pas soumises aux lois pénales militaires sur la base des dispositions du présent chapitre peuvent être condamnées comme participant à une infraction réprimée par le présent Code.
De bepalingen van Boek 1 van het Strafwetboek zijn op hen van toepassing.		Les dispositions du Livre 1 ^{er} du Code pénal leur sont applicables.
De militaire gevangenisstraf en de afzetting, die als hoofdstraf wordt opgelegd, worden voor hen vervangen door een straf van niveau 2.”.		L'emprisonnement militaire et la destitution portée comme peine principale sont remplacés pour ces personnes par une peine de niveau 2. ».
Art. 5. In artikel 15 van hetzelfde Wetboek, laatstelijk gewijzigd bij wet van 19 juli 1934 worden de woorden “de artikelen 113 tot 119, 121 tot 123 en 123 ^{quater} ” vervangen door de woorden “de artikelen 539 tot 544, 547 tot 550, 554 tot 557, 569, 571 tot 586”.		Art. 5. A l'article 15 du même Code, modifié en dernier lieu par la loi du 19 juillet 1934 les mots « les articles 113 à 119, 121 à 123 et 123 ^{quater} » sont remplacés par les mots « les articles 539 à 544, 547 à 550, 554 à 557, 569, 571 à 586 ».
Art. 6. Artikel 18 ^{bis} van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet 30 juni 1961, wordt opgeven		Art. 6. L'article 18 ^{bis} du même Code, inséré par la loi du 30 juin 1961, est abrogé.

Art. 7. In artikel 32 van hetzelfde Wetboek, worden de woorden “Het artikel 134” vervangen door de woorden “Het artikel 375”.	Art. 7. A l'article 32 du même Code, les mots « L'article 134 » sont remplacés par les mots « L'article 375 ».
Art. 8. In artikel 33 van hetzelfde Wetboek, worden de volgende wijzingen aangebracht: 1° in de tweede lid, worden de woorden “bij artikel 399” vervangen door de woorden “bij artikel 182”; 2° in de derde lid, worden de woorden “in artikel 400” vervangen door de woorden “in artikel 183” en de woorden “in artikel 401” vervangen door de woorden “in artikel 184”.	Art. 8. A l'article 33 du même Code, les modifications suivantes sont apportées : 1° dans l'alinéa 2, les mots « par l'article 399 » sont remplacés par les mots « par l'article 182 » ; 2° dans l'alinéa 3, les mots « par l'article 400 » sont remplacés par les mots « par l'article 183 » et les mots « par l'article 401 » sont remplacés par les mots « l'article 184 ».
Art. 9. In artikel 35 van hetzelfde Wetboek, gewijzigd bij wet van 23 januari 2003, worden de woorden “artikel 399” vervangen door de woorden “artikel 182”, de woorden “artikel 400” vervangen door de woorden “artikel 183” en de woorden “artikel 401” vervangen door de woorden “artikel 184”.	Art. 9. A l'article 35 du même Code, modifié par la loi du 23 janvier 2003, les mots « l'article 399 » sont remplacés par les mots « l'article 182 », les mots « l'article 400 » sont remplacés par les mots « l'article 183 », et les mots « l'article 401 » sont remplacés par les mots « l'article 184 ».
Art. 10. In artikel 39 van hetzelfde Wetboek, gewijzigd bij wet van 23 januari 2003, worden de woorden “artikel 401, § 1” vervangen door de woorden “artikel 184” en de woorden “artikel 401, § 2” vervangen door de woorden “185, 4°”.	Art. 10. A l'article 39 du même Code, modifié par la loi du 23 janvier 2003, les mots « l'article 401, § 1 ^{er} » sont remplacés par les mots « l'article 184 » et les mots « l'article 401, § 2 » sont remplacés par les mots « l'article 185, 4° ».
Art. 11. In artikel 41 van hetzelfde Wetboek, gewijzigd bij wet 23 januari 2003, worden de woorden “de artikelen 398, 399, 400 en 401” vervangen door de woorden “de artikelen 181, 182, 183, 184 en 185”.	Art. 11. A l'article 41 du même Code, modifié par la loi du 23 janvier 2003, les mots « les articles 398, 399, 400 et 401 » sont remplacés par les mots « les articles 181, 182, 183, 184 et 185 ».
Art. 12. In hetzelfde Wetboek wordt onder ‘Hoofdstuk IX – Algemene bepalingen’ een artikel 57 ^{ter} ingevoegd dat luidt: “Behalve wat betreft de misdrijven bepaald in boek 2, titel 1, van het Strafwetboek is er geen misdrijf,	Art. 12. Dans le même Code, il est inséré dans le « Chapitre IX – Dispositions générales » un article 57 ^{ter} , rédigé comme suit: « Sauf pour les infractions prévues dans le livre 2, titre 1 ^{er} , du Code pénal, il n'y

<p>wanneer een lid van de Krijgsmacht gebruikmaakt van dwangmaatregelen of van gewapend geweld of daartoe het bevel geeft, met eerbiediging van het internationaal recht, wanneer dat nodig is voor de uitvoering van zijn opdracht, bij een operationele inzet die plaatsvindt buiten het Belgisch grondgebied of buiten de Belgische territoriale wateren, alsook een militaire operatie in volle zee.”.</p>	<p>a pas d’infraction lorsqu’un membre des Forces armées a recours à des mesures coercitives, emploie la force armée ou donne l’ordre à cet effet, dans le respect du droit international, lorsque cela s’avère nécessaire pour l’exécution de sa mission, dans le cadre d’un engagement opérationnel qui a lieu en dehors du territoire belge ou des eaux territoriales belges ou d’une opération militaire en haute mer. ».</p>
<p>Afdeling 2. Wijziging van de Voorafgaande Titel van het Wetboek van Strafvordering</p>	<p>Section 2. Modifications du Titre préliminaire du Code de procédure pénale</p>
<p>Art. 13. In artikel 5ter van de Voorafgaande Titel van het Wetboek van Strafvordering, ingevoegd bij wet van 19 december 2002 en gewijzigd bij wet van 10 augustus 2005, worden de volgende wijzigingen aangebracht:</p>	<p>Art. 13. Dans l'article 5ter du Titre préliminaire du Code de procédure pénale, inséré par la loi du 19 décembre 2002 et modifié par la loi du 10 août 2005, les modifications suivantes sont apportées :</p>
<p>1° in de bestaande tekst die het eerste lid zal vormen, worden de woorden “in de artikelen 42, 3°, 43bis en 43quater van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in artikel 53, § 2, eerste lid, 4°, tweede lid, § 3, § 4, § 6 en § 9, in artikel 54 en in artikel 67, vierde tot zesde lid, van het Strafwetboek” en de woorden “in artikel 42, 1°, of op de zaken bedoeld in artikel 505 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “ in artikel 53, § 2, eerste lid, 1° en 2°, of op de zaken bedoeld in artikelen 469, 470 en 471 van het Strafwetboek,”;</p>	<p>1° dans le texte existant qui deviendra l’alinéa 1er, les mots « aux articles 42, 3°, 43bis et 43quater du Code pénal » sont remplacés par les mots « à l’article 53, § 2, alinéa 1er, 4°, alinéa 2, § 3, § 4 , § 6 et § 9, à l’article 54 et à l’article 67, alinéas 4 à 6, du Code pénal» et les mots « à l'article 42, 1°, ou sur les choses visées à l'article 505 du Code pénal, » sont remplacés par les mots « à l’article 53, § 2, alinéa 1er, 1° et 2°, ou sur les choses visées aux articles 469, 470 et 471 du Code pénal, » ;</p>
<p>2° een tweede lid wordt ingevoegd, luidende: “Elke belanghebbende derde die volgens de door de rechtspleging verschaftte aanwijzingen krachtens zijn rechtmatig bezit rechten kan doen gelden op de inrichting die in aanmerking komt voor sluiting op grond van artikel 59 van het Strafwetboek, wordt op de hoogte gebracht van de rechtsdag voor het gerecht dat zal vonnissen over de grond van de zaak. Bij gebreke van dergelijke</p>	<p>2° il est inséré un alinéa 2 rédigé comme suit : « Tout tiers intéressé pouvant faire valoir suivant les indications fournies par la procédure une prétention légitime sur l’établissement entrant en ligne de compte pour une fermeture sur la base de l’article 59 du Code pénal est informé de la fixation de l’audience devant la juridiction qui statuera sur le fond de l’affaire. À défaut d’une telle notification, le juge ne peut prononcer la fermeture de l’établissement. ».</p>

kennisgeving kan de rechter de sluiting van de inrichting niet uitspreken.”.		
Art. 14. In artikel 6 van dezelfde Voorafgaande titel, gewijzigd bij de wetten van 4 augustus 1914, 12 juli 1932, 4 april 2001 en 5 augustus 2003, worden de volgende wijzigingen aangebracht :	Art. 14. A l'article 6 du même Titre préliminaire, modifié par les lois des 4 août 1914, 12 juillet 1932, 4 avril 2001 et 5 août 2003, les modifications suivantes sont apportées :	
1° in de bepaling onder 1, worden de woorden « Aan een misdaad of een wanbedrijf tegen de veiligheid van de Staat;» vervangen door de woorden “aan een misdrijf tegen de landsverdediging en de essentiële belangen van België of tegen de internationale betrekkingen”;	1° au point 1, les mots « D'un crime ou d'un délit contre la sûreté de l'Etat; » sont remplacés par les mots « d'une infraction contre la défense nationale et les intérêts essentiels de la Belgique ou contre les relations internationales » ;	
2° in de bepaling onder 1bis, worden de woorden “in boek II, titel Ibis, van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in boek 2, titel 1, van het Strafwetboek”;	2° au point 1bis, les mots « dans le livre II, titre Ibis, du Code pénal; » sont remplacés par les mots « dans le livre 2, titre 1 ^{er} , du Code pénal » ;	
3° in de bepaling onder 1ter, worden de woorden “bedoeld in Boek II, Titel Iter, van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “bedoeld in boek 2, titel 3, hoofdstuk 1, van het Strafwetboek”;	3° au point 1ter, les mots « visée au Livre II, Titre Iter, du Code pénal » sont remplacés par les mots « visée au livre 2, titre 3, chapitre 1 ^{er} , du Code pénal » ;	
4° in de bepaling onder 2, wordt de zin « Aan een misdaad of een wanbedrijf tegen de openbare trouw, in boek II, titel III, hoofdstukken I, II en III van het Strafwetboek omschreven, of aan een wanbedrijf in de artikelen 497 en 497bis omschreven, indien de misdaad of het wanbedrijf tot voorwerp heeft hetzij de euro hetzij munten die in België wettelijk gangbaar zijn, of voorwerpen bestemd om die munten te vervaardigen, na te maken of te vervalsen, hetzij effecten, papier, zegels, stempels of merken van de Staat of van Belgische openbare besturen of instellingen” vervangen door de zin “aan een misdrijf op de bepalingen inzake de bescherming van de munt, van de effecten, van de veiligheidskenmerken en van de zegels, stempels, keurstempels en merken bedoeld in hoofdstuk 1 van titel 4 van boek 2 van het Strafwetboek of aan een misdrijf bedoeld in artikel 448 van het	4° au point 2, la phrase « D'un crime ou d'un délit contre la foi publique prévu par les chapitres I ^{er} , II et III du titre III du livre II du Code pénal ou d'une infraction prévue par les articles 497 et 497bis, si le crime ou le délit a pour objet l'euro soit des monnaies ayant cours légal en Belgique ou des objets destinés à leur fabrication, contrefaçon, altération ou falsification, soit des effets, papiers, sceaux, timbres, marques ou poinçons de l'Etat ou des administrations ou établissements publics belges » est remplacée par la phrase « d'une infraction aux dispositions relatives à la protection de la monnaie, des titres, des dispositifs de sécurité et des sceaux, timbres, poinçons et marques visées par le chapitre 1 ^{er} du titre 4 du livre 2 du Code pénal ou d'une infraction visée à l'article 448 du Code pénal si l'infraction a pour objet de la monnaie ayant cours	

<p>Strafwetboek, indien het misdrijf tot voorwerp heeft op munten die in België wettelijk gangbaar zijn, effecten, veiligheidskenmerken en zegels, stempels, keurstempels en merken”;</p>	<p>légal en Belgique, des titres, du matériel destiné à la fabrication de la monnaie ou des titres, des dispositifs de sécurité et des sceaux, timbres, poinçons et marques » ;</p>
<p>5° in de bepaling onder 3, wordt de zin « Aan een misdaad of een wanbedrijf tegen de openbare trouw, in dezelfde bepalingen omschreven, indien de misdaad of het wanbedrijf tot voorwerp heeft hetzij munten die in België niet wettelijk gangbaar zijn, of voorwerpen bestemd om die munten te vervaardigen, na te maken of te vervalsen, hetzij effecten, papier, zegels, stempels of merken van een vreemd land” vervangen door de zin “aan een misdrijf op de bepalingen inzake de bescherming van de munt, van de effecten, van de veiligheidskenmerken en van de zegels, stempels, keurstempels en merken bedoeld in dezelfde bepalingen indien het misdrijf tot voorwerp heeft op munten die in België niet wettelijk gangbaar zijn, effecten, veiligheidskenmerken en zegels, stempels, keurstempels en merken van een andere staat”.</p>	<p>5° au point 3, la phrase « D'un crime ou d'un délit contre la foi publique prévu par les mêmes dispositions, si le crime ou le délit a pour objet soit des monnaies n'ayant pas cours légal en Belgique ou des objets destinés à leur fabrication, contrefaçon, altération ou falsification, soit des effets, papiers, sceaux, timbres, marques ou poinçons d'un pays étranger » est remplacé par « d'une infraction aux dispositions relatives à la protection de la monnaie, des titres, des dispositifs de sécurité et des sceaux, timbres, poinçons et marques visées par les mêmes dispositions si l'infraction a pour objet des monnaies n'ayant pas cours légal en Belgique, des titres, du matériel destiné à la fabrication de la monnaie ou des titres, des dispositifs de sécurité et des sceaux, timbres, poinçons et marques d'un autre Etat ».</p>
<p>Art. 15. In artikel 7, § 2, tweede lid, van dezelfde Voorafgaande titel, worden de woorden “in de zin van artikel 117, tweede lid, van het Strafwetboek,” vervangen door de woorden “in de zin van artikel 537 van het Strafwetboek,”.</p>	<p>Art. 15. A l'article 7, § 2, alinéa 2, du même Titre préliminaire, les mots “ au sens du deuxième alinéa de l'article 117 du Code pénal, » sont remplacés par les mots « au sens de l'article 537 du Code pénal, ».</p>
<p>Art. 16. In artikel 10 van dezelfde voorafgaande Titel, laatstelijk gewijzigd door de wetten van 15 juli 2013, worden de volgende wijzigingen aangebracht :</p>	<p>Art. 16. A l'article 10 du même Titre préliminaire, modifié en dernier lieu par les lois du 15 juillet 2013, les modifications suivantes sont apportées :</p>
<p>1° in het eerste lid van de bepaling onder punt 1bis, worden de woorden “ in boek II, titel Ibis van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in boek 2, titel 1, van het Strafwetboek”;</p>	<p>1° au point 1bis, alinéa 1er, les mots « visée au livre II, titre Ibis du Code pénal, » sont remplacés par les mots « visée au livre 2, titre 1er, du Code pénal » ;</p>
<p>2° in het derde lid, punt 2, van de bepaling onder punt 1bis, worden de woorden “bedoeld in boek II, titel Ibis, van het Strafwetboek” vervangen door de</p>	<p>2° au point 1bis, alinéa 3, point 2, les mots « visées au livre II, titre Ibis, du Code pénal » sont remplacés par les mots</p>

woorden “bedoeld in boek 2, titel 1, van het Strafwetboek”;	« visées au livre 2, titre 1er, du Code pénal » ;
3° in de bepaling onder punt 4, worden de woorden « in de zin van artikel 117, tweede lid, van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in de zin van artikel 537 van het Strafwetboek”;	3° au point 4, les mots « au sens de l’alinéa 2 de l’article 117 du Code pénal » sont remplacés par les mots « au sens de l’article 537 du Code pénal » ;
4° in het tweede lid van de bepaling onder punt 5, worden de woorden “bedoeld in de artikelen 347bis, 393 tot 397 en 475 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “bedoeld in de artikelen 211 tot 214, 98 tot 100, 102 en 103 van het Strafwetboek”;	4° au point 5, alinéa 2, les mots « visées par les articles 347bis, 393 à 397, et 475 du Code pénal » sont remplacés par les mots « visées par les articles 211 à 214, 98 à 100, 102 et 103 du Code pénal » ;
5° in het derde lid, punt 2 van de bepaling onder punt 5, worden de woorden “in de artikelen 347bis, 393 tot 397 en 475 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in de artikelen 211 tot 214, 98 tot 100, 102 en 103 van het Strafwetboek”.	5° au point 5, alinéa 3, point 2, les mots « aux articles 347bis, 393 à 397 et 475 du Code pénal » sont remplacés par les mots « aux articles 211 à 214, 98 à 100, 102 et 103 du Code pénal ».
Art. 17. In artikel 10ter van dezelfde Voorafgaande titel, ingevoegd bij de wet van 13 april 1995 en laatstelijk gewijzigd bij de wet van 21 maart 2022, worden de volgende wijzigingen aangebracht:	Art. 17. A l'article 10ter du même Titre préliminaire, inséré par la loi du 13 avril 1995 et modifié en dernier lieu par la loi du 21 mars 2022, les modifications suivantes sont apportées :
1° in de bepaling onder punt 1 van het eerste lid, worden de woorden “ in de artikelen 417/25 tot 417/38, 417/44, 417/45, 433quater/1 en 433quater/4, 433quinquies tot 433octies van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in de artikelen 151 tot 164, 170, 171, 246, 252bis en 252quinquies van het Strafwetboek”;	1° au point 1 de l’alinéa 1 ^{er} , les mots « aux articles 417/25 à 417/38, 417/44, 417/45, 433quater/1 et 433quater/4, 433quinquies à 433octies du Code pénal » sont remplacés par les mots «aux articles 151 à 164, 170, 171, 246, 252bis, et 252quinquies du Code pénal » ;
2° in de bepaling onder punt 1bis van het eerste lid, worden de woorden “in de artikelen 433novies/2 tot 433novies/10” vervangen door de woorden “in de artikelen 256 tot 264”;	2° au point 1bis de l’alinéa 1 ^{er} , les mots «aux articles 433novies/2 à 433novies/10 » sont remplacés par les mots « aux articles 256 à 264 » ;
3° in de bepaling onder punt 2 van het eerste lid, worden de woorden “in de artikelen 417/7 tot 417/19, 417/21, 417/22, 417/24 en 417/56, en 409, van hetzelfde Wetboek” vervangen door de	3° au point 2 de l’alinéa 1 ^{er} , les mots « aux articles 417/7 à 417/19, 417/21, 417/22, 417/24 et 417/56, et 409, du même Code » sont remplacés par les

woorden “in de artikelen 133 tot 145, 147, 148, 150, 192 tot 197, van hetzelfde Wetboek”;	mots « aux articles 133 à 145, 147, 148, 150, 192 à 197, du même Code » ;
4° in de bepaling onder punt 4 van het eerste lid, worden de woorden “bepaald in boek II, titel I ^{ter} , van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “bepaald in boek 2, titel 3, hoofdstuk 1, van het Strafwetboek”;	4° au point 4 de l’alinéa 1 ^{er} , les mots « prévues au livre II, titre I ^{ter} , du Code pénal » sont remplacés par les mots « prévues au livre 2, titre 3, chapitre 1 ^{er} , du Code pénal » ;
5° in de bepaling onder punt 2 van het derde lid, worden de woorden “in het artikel 137 van het Strafwetboek” door de woorden “in het artikel 537 van het Strafwetboek”.	5° à l’alinéa 3, point 2, les mots « visées à l'article 137 du Code pénal » sont remplacés par les mots « visées à l'article 537 du Code pénal ».
Art. 18. In artikel 10 ^{quater} van dezelfde Voorafgaande titel, ingevoegd bij de wet van 10 februari 1999 en gewijzigd bij de wet van 11 mei 2007, worden de volgende wijzigingen aangebracht:	Art. 18. A l'article 10 ^{quater} du même Titre préliminaire, inséré par la loi du 10 février 1999 et modifié par la loi du 11 mai 2007, les modifications suivantes sont apportées :
1° in de bepaling onder punt 1 van de eerste paragraaf, worden de woorden “in de artikelen 246 tot 249 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in de artikelen 614 en 615 van het Strafwetboek”;	1° au § 1 ^{er} , point 1, les mots « aux articles 246 à 249 du Code pénal » sont remplacés par les mots « aux articles 614 et 615 du Code pénal » ;
2° in de bepaling onder punt 2 van de eerste paragraaf, worden de woorden “in artikel 250 van hetzelfde Wetboek” vervangen door de woorden “in artikel 615, eerste en tweede lid van hetzelfde Wetboek”;	2° au § 1 ^{er} , point 2, les mots « à l'article 250 du même Code » sont remplacés par les mots « à l'article 615, alinéas 2 et 3, du même Code » ;
3° in paragraaf 2, worden de woorden « in artikel 250 van het Strafwetboek » vervangen door de woorden « in artikel 615, eerste en tweede lid van het Strafwetboek ».	3° au § 2, les mots « à l'article 250 du code pénal » sont remplacés par les mots « sont remplacés par les mots « à l'article 615, alinéas 2 et 3, du Code pénal ».
Art. 19. In artikel 12, eerste lid, van dezelfde Voorafgaande titel, gewijzigd bij de wetten van 14 juli 1951 en van 5 augustus 2003, en vervangen bij de wetten van 6 februari 2012 en 5 mei 2019, worden de volgende wijzigingen aangebracht:	Art. 19. A l'article 12, alinéa 1 ^{er} , du même Titre préliminaire, modifié par les lois du 14 juillet 1951 et du 5 août 2003 et remplacé par les lois du 6 février 2012 et du 5 mai 2019, les modifications suivantes sont apportées :

1° in de bepaling onder punt 1, worden de woorden “in artikel 137 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden in artikel 537 van het Strafwetboek”;	1° au point 1, les mots « par l'article 137 du Code pénal » sont remplacés par les mots « par l'article 537 du Code pénal » ;
2° in de bepaling onder punt 1/1, worden de woorden “in de artikelen 347bis, 393 tot 397 en 475 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in de artikelen 211 tot 214, 98 tot 100, 102 en 103 van het Strafwetboek”;	2° au point 1/1, les mots « par les articles 347bis, 393 à 397, et 475 du Code pénal » sont remplacés par les mots « par les articles aux articles 211 à 214, 98 à 100, 102 et 103 du Code pénal » ;
3° in de bepaling onder 2, worden de woorden « in de artikelen 347bis, 393 tot 397 en 475 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in de artikelen 211 tot 214, 98 tot 100, 102 en 103 van het Strafwetboek”;	3° au point 2, les mots « par les articles 347bis, 393 à 397, et 475 du Code pénal » sont remplacés par les mots « par les articles aux articles 211 à 214, 98 à 100, 102 et 103 du Code pénal » ;
4° in de bepaling onder 4, worden de woorden « in artikel 137 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in artikel 537 van het Strafwetboek”.	4° au point 4, les mots « par l'article 137 du Code pénal » sont remplacés par les mots « par l'article 537 du Code pénal ».
Art. 20. In artikel 12bis, derde lid, in de bepaling onder punt 2, van dezelfde Voorafgaande titel, ingevoegd bij de wet van 17 april 1986 en gewijzigd bij de wetten van 18 juli 2001, 5 augustus 2003 en 22 december 2003, worden de woorden « bedoeld in boek II, titel Ibis, van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “bedoeld in boek 2, titel 1, van het Strafwetboek”.	Art. 20. A l'article 12bis, alinéa 3, point 2, du même Titre préliminaire, inséré par la loi du 17 avril 1986 et modifié par les lois des 18 juillet 2001, du 5 août 2003 et du 22 décembre 2003, les mots « visées au livre II, titre Ibis, du Code pénal » sont remplacés par les mots « visées au livre 2, titre 1 ^{er} , du Code pénal ».
Art. 21. In artikel 21, eerste lid, van dezelfde Voorafgaande titel, ingevoegd bij de wet van 30 mei 1961, vervangen door de wet van 5 februari 2016 en gewijzigd bij de wet van 8 augustus 2019, worden de volgende wijzigingen aangebracht:	Art. 21. A l'article 21, alinéa 1 ^{er} , du même Titre préliminaire, inséré par la loi du 30 mai 1961, remplacé par la loi du 5 février 2016 et modifié en dernier lieu le 8 août 2019, les modifications suivantes sont apportées :
1° in de bepaling onder punt 1, tweede streepje, worden de woorden “in de artikelen 102, tweede lid, 122, derde punt, 138, § 1, eerste lid, 9°, 393 of 417/2, derde lid, van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in de artikelen 98, 116 en 117, 137, § 2, voor de misdrijven met	1° au point 1, deuxième tiret, les mots « aux articles 102, alinéa 2, 122, troisième point, 138, § 1 ^{er} , alinéa 1 ^{er} , 9°, 393 ou 417/2, alinéa 3, du Code pénal » sont remplacés par les mots « aux articles 98, 116 et 117, 137, § 2, pour les infractions assorties d'une peine de

een straf van niveau 6 of een opsluiting van vijftien tot twintig jaar, 527 en 581, 3°»;	niveau 6 ou d'une peine de réclusion de quinze ans à vingt ans, 527 et 581, 3° » ;
2° in de bepaling onder punt 2, worden de woorden “in artikel 417/12 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in artikel 138 van het Strafwetboek”.	2° au point 2, les mots « à l'article 417/12 du Code pénal » sont remplacés par les mots « à l'article 138 du Code pénal ».
Art. 22. In artikel 21bis, van dezelfde Voorafgaande titel, ingevoegd bij de wet van 13 april 1995, vervangen door de wet van 14 november 2019 en gewijzigd bij de wet van 21 maart 2022, worden de volgende wijzigingen aangebracht:	Art. 22. A l'article 21bis, du même Titre préliminaire, inséré par la loi du 13 avril 1995, remplacé par la loi du 14 novembre 2019 et modifié par la loi du 21 mars 2022, les modifications suivantes sont apportées :
1° in de bepaling onder punt 1, wordt de zin « in de artikelen 136bis, 136ter en 136quater van het Strafwetboek » vervangen door de zin “in de artikelen 83 tot 89 van het Strafwetboek”;	1° au point 1°, la phrase « aux articles 136bis, 136ter et 136quater du Code pénal » est remplacée par la phrase « aux articles 83 à 89 du Code pénal » ;
2° in de bepaling onder punt 2, worden de woorden “in de artikelen 417/7 tot 417/22, 417/24 tot 417/38, 417/44 en 417/56, 409 en 433quinquies, § 1, eerste lid, 1°, van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in de artikelen 133 tot 148, 150 tot 164, 170, 192 tot 197, 246, § 1, eerste lid, punt 1, van het Strafwetboek”.	2° au point 2°, les mots « aux articles 417/7 à 417/22, 417/24 à 417/38, 417/44, et 417/56, 409 et 433quinquies, § 1 ^{er} , alinéa 1 ^{er} , 1°, du Code pénal » sont remplacés par les mots « aux articles 133 à 148, 150 à 164, 170, 192 à 197, 246, § 1 ^{er} , alinéa 1 ^{er} , 1°, du Code pénal ».
Afdeling 3. Wijzigingen van het Wetboek van Strafvordering	Section 3. Modifications du Code d'instruction criminelle
Art. 23. In artikel 28sexies, § 3, van het Wetboek van Strafvordering, ingevoegd bij de wet van 12 maart 1998, worden de woorden “artikel 507bis” vervangen door de woorden “artikel 655”.	Art. 23. A l'article 28sexies, § 3, du Code d'instruction criminelle, inséré par la loi du 12 mars 1998, les mots « l'article 507bis » sont remplacés par les mots « l'article 655 ».
Art. 24. In artikel 35, § 1, van hetzelfde Wetboek, laatstelijk gewijzigd bij wet van 10 mei 2007, worden de woorden “de artikelen 42 en 43quater” vervangen door de woorden “de artikelen 53, § 2, en 54”.	Art. 24. A l'article 35, § 1 ^{er} , du même Code, modifié en dernier lieu par la loi du 10 mai 2007, les mots « aux articles 42 et 43quater » sont remplacés par les mots « les articles 53, § 2 et 54 ».
Art. 25. In artikel 35ter, § 1, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 19	Art. 25. Dans l'article 35ter, § 1 ^{er} , du même Code, inséré par la loi du 19

december 2002 en vervangen bij de wet van 11 februari 2014 en bij de wet van 5 februari 2016, worden de woorden “de artikelen 42, 3°, of 43 ^{quater} , § 2” vervangen door de woorden “de artikelen 53, § 2, 4° of 54, § 2”.	décembre 2002, et remplacé par les lois du 11 février 2014 et du 5 février 2016, les mots « les articles 42, 3° ou 43 ^{quater} , § 2 » sont remplacés par les mots « les articles 53, § 2, 4° ou 54, § 2 ».
Art. 26. In artikel 39 ^{bis} van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 28 november 2000 en laatstelijk gewijzigd bij wet van 21 maart 2022, worden de volgende wijzigingen aangebracht: 1° in paragraaf 6, worden de woorden “de artikelen 137, § 3, 6°, 140 ^{bis} , 417/9, 417/10 of 417/44” vervangen door de woorden “135, 136, 170, 345, § 3, 6°, 349, 350”; 2° in paragraaf 9, worden de woorden “artikel 458” vervangen door de woorden “artikel 324”.	Art. 26. A l'article 39 ^{bis} du même Code inséré par la loi du 28 novembre 2000 et modifié en dernier lieu par la loi du 21 mars 2022, les modifications suivantes sont apportées : 1° dans le paragraphe 6, les mots « aux articles 137, § 3, 6° 140 ^{bis} , 417/9, 417/10 ou 417/44 » sont remplacés par les mots « 135, 136, 170, 345, § 3, 6°, 349, 350 » ; 2° dans le paragraphe 9, les mots « l'article 458 » sont remplacés par les mots « l'article 324 ».
Art. 27. In artikel 39 ^{ter} van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 25 december 2016 wordt paragraaf 3 vervangen als volgt:	Art. 27. À l'article 39 ^{ter} du même Code, inséré par loi du 25 décembre 2016, le paragraphe 3 est remplacé comme suit :
“§ 3. Iedere persoon die uit hoofde van zijn bediening kennis krijgt van de maatregel of daaraan zijn medewerking verleent, is tot geheimhouding verplicht.	« § 3. Toute personne qui, du chef de sa fonction, a connaissance de la mesure ou y prête son concours, est tenue de garder le secret.
De natuurlijke personen of rechtspersonen bedoeld in paragraaf 1, eerste lid, is verplicht zijn medewerking te verlenen.”.	Les personnes physiques ou personnes morales visées au paragraphe 1 ^{er} , alinéa 1, sont tenues de prêter leur concours. ».
Art. 28. In artikel 46 van hetzelfde Wetboek, gewijzigd bij wet 14 november 2011, worden de woorden “artikelen 398 tot 405” vervangen door de woorden “artikelen 181 tot 185”.	Art. 28. A l'article 46 du même Code, modifié par la loi du 24 novembre 2011, les mots “articles 398 à 405 » sont remplacés par les mots « articles 181 à 185 ».
Art. 29. In artikel 46 ^{bis} , § 2, eerste lid, van hetzelfde Wetboek, laatstelijk gewijzigd bij wet van 25 december 2016, worden de woorden “zijn verplicht hun medewerking te verlenen en” ingevoegd	Art. 29. A l'article 46 ^{bis} , § 2, alinéa 1, du même Code, modifié en dernier lieu par la loi du 25 décembre 2016, les mots « sont tenues de prêter leur concours et » sont insérés entre les mots « paragraphe 1 ^{er} » et « communiquent ».

tussen de woorden “mee te delen,” en “verstrekken”.		
Art. 30. In artikel 46bis/1, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 17 mei 2017, worden de volgende wijzigingen aangebracht:		Art. 30. A l'article 46bis/1, du même Code, inséré par loi du 17 mai 2017, les modifications suivantes sont apportées :
1° in paragraaf 1, eerste lid, worden de woorden “in boek II, Titel Iter” vervangen door de woorden “in Boek II, titel 3, hoofdstuk 1”;		1° dans le paragraphe 1 ^{er} , alinéa 1 ^{er} , les mots « au livre II, titre I ^{er} ter » sont remplacés par les mots « au livre II, titre 3, chapitre 1 ^{er} » ;
2° in paragraaf 2, eerste lid, worden de woorden “in artikel 458” vervangen door de woorden “in artikel 325”;		2° dans le paragraphe 2, alinéa 1 ^{er} , les mots « à l'article 458 » sont remplacés par les mots « à l'article 325 » ;
3° in paragraaf 2, eerste lid wordt aangevuld met de volgende zin: “Zij zijn verplicht hun medewerking te verlenen.”.		3° dans le paragraphe 2, alinéa 1 ^{er} est complété par la phrase suivante : « Elles sont tenues de prêter leur concours. ».
Art. 31. In artikel 46quinquies, § 1, van hetzelfde Wetboek ingevoegd bij wet 27 december 2005 en gewijzigd bij wet 25 december 2016, worden d volgende wijzigingen aangebracht:		Art. 31. A l'article 46quinquies, § 1 ^{er} , du même Code, inséré par la loi du 27 décembre 2005 et modifié par la loi du 25 décembre 2016, les modifications suivantes sont apportées :
1° in het eerste lid, worden de woorden “in artikel 324bis” vervangen door de woorden “in artikel 381”;		1° dans l'alinéa 1 ^{er} , les mots « à l'article 324bis » sont remplacés par les mots « à l'article 381 » ;
2° in het tweede lid, worden de woorden “in de zin van de artikelen 479, 480 en 481 van het Strafwetboek” opgeheven.		2° dans l'alinéa 2, les mots « au sens des articles 479, 480 et 481 du Code pénal » sont abrogés.
Art. 32. In artikel 47bis, § 6, 8), van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 21 november 2016, worden de woorden “bij artikel 458” vervangen door de woorden “bij artikel 640”.		Art. 32. A l'article 47bis, § 6, 8), du même Code, inséré par la loi du 21 novembre 2016, les mots « à l'article 458 » sont remplacés par les mots « à l'article 640 ».
Art. 33. In artikel 47octies, § 1, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 6 januari 2003, worden de woorden “in artikel 324bis” door de woorden “in artikel 381”.		Art. 33. A l'article 47octies, § 1 ^{er} , du même Code inséré par la loi du 6 janvier, 2003, les mots « à l'article 324bis » sont remplacés par les mots « à l'article 381 ».

<p>Art. 34. In artikel 47<i>novies</i>/1 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 22 juli 2018, worden de woorden “artikel 324<i>bis</i> van het Strafwetboek, of een van de strafbare feiten bedoeld in boek 2, titel I<i>ter</i>” telkens vervangen door de woorden “artikel 381 van het Strafwetboek, of een van de strafbare feiten bedoeld in boek 2, titel 3, hoofdstuk 1”.</p>	<p>Art. 34. A l'article 47<i>novies</i>/1 du même Code, inséré par la loi du 22 juillet 2018, les mots « l'article 324<i>bis</i> du Code pénal, ou une des infractions visées au livre 2, titre I<i>er ter</i> » sont chaque fois remplacés par les mots « l'article 381 du Code pénal, ou une des infractions visées au livre 2, titre 3, chapitre 1<i>er</i> ».</p>
<p>Art. 35. In artikel 47<i>novies</i>/2, § 4, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 22 juli 2018, worden de woorden “in artikel 458” vervangen door de woorden “in artikel 324”.</p>	<p>Art. 35. A l'article 47<i>novies</i>/2, § 4, du même Code, inséré par la loi du 22 juillet 2018, les mots « à l'article 458 » sont remplacés par les mots « à l'article 324 ».</p>
<p>Art. 36. In artikel 47<i>decies</i>, § 7, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 6 januari 2003, worden de woorden “de artikelen 137 tot 141, zoals bedoeld in de artikelen 324<i>bis</i> en 324<i>ter</i> of zoals bedoeld in artikelen 136<i>bis</i>, 136<i>ter</i>, 136<i>quater</i>, 136<i>sexies</i>, 136<i>septies</i>” worden vervangen door de woorden “de artikelen 345 tot 359 of zoals bedoeld in artikelen 381 tot 384 of zoals bedoeld in artikelen 83 tot 89 en 93 tot 95” en worden de woorden “bedoeld in artikel 324<i>bis</i>” vervangen door de woorden “bedoeld in artikel 381”.</p>	<p>Art. 36. A l'article 47<i>decies</i>, § 7, du même Code, inséré par la loi du 6 janvier 2003, les mots « des articles 137 à 141, au sens des articles 324<i>bis</i> et 324<i>ter</i> ou au sens des articles 136<i>bis</i>, 136<i>ter</i>, 136<i>quater</i>, 136<i>sexies</i>, 136<i>septies</i> » sont remplacés par les mots « des articles 345 à 359, au sens des articles 381 à 384 ou au sens des articles 83 à 89 et 93 à 95 » et les mots « visée à l'article 324<i>bis</i> » sont remplacés par les mots « visée à l'article 381 ».</p>
<p>Art. 37. In artikel 47<i>duodecies</i>, § 3, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 27 december 2005, worden de woorden “artikelen 137 tot 141” telkens vervangen door de woorden “artikelen 345 tot 359”.</p>	<p>Art. 37. A l'article 47<i>duodecies</i>, § 3, du même Code, inséré par la loi du 27 décembre 2005, les mots « articles 137 à 141 » sont chaque fois remplacés par les mots « articles 345 à 359 ».</p>
<p>Art. 38. In artikel 56<i>bis</i> van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 6 januari 2003 en laatstelijk gewijzigd bij wet van 22 juli 2018, worden de volgende wijzigingen aangebracht:</p>	<p>Art. 38. A l'article 56<i>bis</i> du même Code, inséré par la loi du 6 janvier 2003 et modifié en dernier lieu par la loi du 22 juillet 2018, les modifications suivantes sont apportées :</p>
<p>1° de de woorden “in artikel 324<i>bis</i>” worden telkens vervangen door de woorden “in artikel 381”;</p>	<p>1° les mots « à l'article 324<i>bis</i> » sont chaque fois remplacés par les mots « à l'article 381 » ;</p>
<p>2° in het tweede lid, worden de woorden “in de zin van de artikelen 479, 480 en 481 van het Strafwetboek” opgeheven;</p>	<p>2° dans l'alinéa 2, les mots « au sens des articles 479, 480 et 481 du Code pénal » sont abrogés ;</p>

3° in het derde lid, worden de woorden “boek 2, titel I ^{ter} ” vervangen door de woorden “boek 2, titel 3, hoofdstuk 1”.	3° dans l’alinéa 3, les mots « livre 2, titre I ^{ter} » sont remplacés par les mots « livre 2, titre 3, chapitre 1 ^{er} ».
Art. 39. In artikel 61 ^{quater} , § 3, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 12 maart 1998, worden de woorden “in artikel 507 ^{bis} ” vervangen door de woorden “in artikel 655”.	Art. 39. A l’article 61 ^{quater} , § 3, du même Code, inséré par la loi du 12 mars 1998, les mots « à l’article 507 ^{bis} » sont remplacés par les mots « à l’article 655 ».
Art. 40. In artikel 62 ^{bis} van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 27 maart 1969, worden de woorden “artikelen 137 tot 141” vervangen door de woorden “artikelen 345 tot 359”.	Art. 40. A l’article 62 ^{bis} du même Code, inséré par la loi du 27 mars 1969, les mots « articles 137 à 141 » sont remplacés par les mots « articles 345 à 359 ».
Art. 41. In artikel 80 van hetzelfde Wetboek, laatstelijk gewijzigd bij wet van 21 december 2009, worden de woorden “een geldboete van ten hoogste duizend euro” vervangen door de woorden “de bij de wet bepaalde straf”.	Art. 41. A l’article 80 du même Code, modifié en dernier lieu par la loi du 21 décembre 2009, les mots « une amende de maximum mille euros » sont remplacés par les mots « la peine prévue par la loi ».
Art. 42. In artikel 86 ^{bis} , § 2, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 8 april 2002 en gewijzigd bij wet van 5 augustus 2003, worden de woorden “in artikel 324 ^{bis} ” vervangen door de woorden “in artikel 381”.	Art. 42. A l’article 86 ^{bis} , § 2, du même Code, inséré par la loi du 8 avril 2002 et modifié par la loi du 5 août 2003, les mots « à l’article 324 ^{bis} » sont remplacés par les mots « à l’article 381 ».
Art. 43. In artikel 86 ^{ter} , tweede lid, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 8 april 2002, worden de woorden “hoofdstuk V van titel III of in hoofdstuk V van titel VIII” vervangen door de woorden “afdeling 3 van hoofdstuk 6 van titel 2 of onderafdeling 2 van afdeling 1 van hoofdstuk 5 van titel 7”.	Art. 43. A l’article 86 ^{ter} , alinéa 2, du même Code, inséré par la loi du 8 avril 2002, les mots « chapitre V du titre III ou au chapitre V du titre VIII » sont remplacés par les mots « section 3 du chapitre 6 du titre 2 ou à la sous-section 2 de la section 1 ^{ère} du chapitre 5 du titre 7 ».
Art. 44. In artikel 86 ^{quater} van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 8 april 2002, worden de woorden “hoofdstuk V van titel III of in hoofdstuk V van titel VIII” vervangen door de woorden “afdeling 3 van hoofdstuk 6 van titel 2 of onderafdeling 2 van afdeling 1 van hoofdstuk 5 van titel 7”.	Art. 44. A l’article 86 ^{quater} du même Code, inséré par la loi du 8 avril 2002, les mots « chapitre V du titre III ou au chapitre V du titre VIII » sont remplacés par les mots « section 3 du chapitre 6 du titre 2 ou à la sous-section 2 de la section 1 ^{ère} du chapitre 5 du titre 7 ».

Art. 45. In artikel 86 <i>quinquies</i> van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 8 april 2002 en gewijzigd bij wet van 5 augustus 2003, worden de woorden “in artikel 324 <i>bis</i> ” vervangen door de woorden “in artikel 381”.		Art. 45. A l'article 86 <i>quinquies</i> du même Code, inséré par la loi du 8 avril 2002 et modifié par la loi du 5 août 2003, les mots « à l'article 324 <i>bis</i> » sont remplacés par les mots « à l'article 381 ».
Art. 46. In het artikel 88 <i>bis</i> van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet 10 juni 1998 en laatstelijk gewijzigd bij wet van 5 mei 2019, worden de volgende wijzigingen aangebracht:		Art. 46. À l'article 88 <i>bis</i> du même Code, inséré par la loi du 10 juin 1998 et modifié en dernier lieu par la loi du 5 mai 2019, les modifications suivantes sont apportées :
1° in paragraaf 1, zesde lid, worden de woorden “artikel 137, 347 <i>bis</i> , 434 of 470 van het Strafwetboek bedoelde strafbare feit betreft, met uitzondering van het in artikel 137, § 3, 6°” vervangen door de woorden “artikel 204, 211 tot 214, 345 of 434 van het Strafwetboek bedoelde strafbare feit betreft, met uitzondering van het in artikel 345, § 3, 6°”;		1° dans le paragraphe 1 ^{er} , alinéa 6, les mots « l'article 137, 347 <i>bis</i> , 434 ou 470 du Code pénal, à l'exception de l'infraction visée à l'article 137, § 3, 6° » sont remplacés par les mots « l'article 204, 211 à 214, 345 ou 434 du Code pénal, à l'exception de l'infraction visée à l'article 345, § 3, 6° » ;
2° in paragraaf 1, zevende lid, worden de woorden “artikel 137 van het Strafwetboek bedoelde strafbare feit betreft, met uitzondering van het in artikel 137, § 3, 6°” vervangen door de woorden “artikel 345 van het Strafwetboek bedoelde strafbare feit betreft, met uitzondering van het in artikel 345, § 3, 6°”;		2° dans le paragraphe § 1 ^{er} , alinéa 7, les mots « l'article 137 du Code pénal, à l'exception de l'infraction visée à l'article 137, § 3, 6° » sont remplacés par les mots « l'article 345 du Code pénal, à l'exception de l'infraction visée à l'article 345, § 3, 6° » ;
3° in paragraaf 4, eerste lid, worden de woorden “zijn verplicht hun medewerking te verlenen en” ingevoegd tussen de woorden “tweede lid,” en “delen”.		3° dans paragraphe 4, alinéa 1 ^{er} , les mots « sont tenues de prêter leur concours et » sont insérés entre les mots « alinéa 2, » et « communiquent ».
Art. 47. In het artikel 88 <i>quater</i> van hetzelfde Wetboek, wordt paragraaf 3, vervangen bij wet van 25 december 2016, vervangen als volgt:		Art. 47. À l'article 88 <i>quater</i> du même Code, le paragraphe 3, remplacé par la loi du 25 décembre 2016, est remplacé comme suit :
“De persoon waarvan de medewerking op grond van §§ 1 of 2 wordt gevorderd, zijn verplicht hun medewerking te verlenen.”.		« Les personnes dont le concours est demandé sur la base des §§ 1 ^{er} ou 2, sont tenues de prêter leur concours. ».

<p>Art. 48. In artikel 90ter van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 30 juni 1994 en laatstelijk gewijzigd bij de wet van 21 maart 2022, worden de volgende wijzigingen aangebracht:</p>	<p>Art. 48. A l'article 90ter du même Code, inséré par la loi du 30 juin 1994 et modifié en dernier lieu par la loi du 21 mars 2022, les modifications suivantes sont apportées :</p>
<p>1° paragraaf 2 wordt vervangen als volgt : § 2. De strafbare feiten die de maatregel bedoeld in paragraaf 1 kunnen wettigen zijn degene die bedoeld worden in: 1° de artikelen 514 tot 516 en 523 tot 531 van het Strafwetboek; 2° De artikelen 83 tot 95 van hetzelfde Wetboek en artikel 41 van de wet van 29 maart 2004 betreffende de samenwerking met het Internationaal Strafgerechtshof en de internationale straftribunalen; 3° boek II, titel 3, hoofdstuk 1 van hetzelfde Wetboek; 4° artikel 215, 4° van hetzelfde Wetboek; 5° de artikelen 399 en 400 van hetzelfde Wetboek; 6° de artikelen 406 en 412 van hetzelfde Wetboek; 7° artikel 418 van hetzelfde Wetboek; 8° de artikelen 614 en 615 van hetzelfde Wetboek; 9° artikel 315 tot 319 van hetzelfde Wetboek; 10° artikel 381 tot 384 van hetzelfde Wetboek; 11° de artikelen 217, 218 en 220 van hetzelfde Wetboek, voor zover een klacht is ingediend; 12° artikel 219 van hetzelfde Wetboek; 13° artikel 211 tot 214 van hetzelfde Wetboek; 14° de artikelen 133, 137 à 148 van hetzelfde Wetboek; 15° artikel 150 van hetzelfde Wetboek; 16° de artikelen 151 à 164, 170 à 171, 252bis, 252^{quinq} van hetzelfde Wetboek; 17° artikel 98 van hetzelfde Wetboek; 18° artikel 99 en 100 van hetzelfde Wetboek; 19° de artikelen 208 tot 210 van hetzelfde Wetboek; 20° de artikelen 311 van hetzelfde Wetboek;</p>	<p>1° le paragraphe 2 est remplacé par ce qui suit : « § 2. Les infractions pouvant justifier la mesure visée au paragraphe 1er sont celles qui sont visées: 1° aux articles 514 à 516 et 523 à 531 du Code pénal; 2° aux articles 83 à 95 du même Code et à l'article 41 de la loi du 29 mars 2004 concernant la coopération avec la Cour pénale internationale et les tribunaux pénaux internationaux; 3° au livre II, titre 3, chapitre 1er du même Code; 4° à l'article 215, 4° du même Code; 5° aux articles 399 et 400 du même Code; 6° aux articles 406 et 412 du même Code; 7° à l'article 418 du même Code; 8° aux articles 614 et 615 du même Code; 9° à l'article 315 à 319 du même Code; 10° aux articles 381 à 384 du même Code; 11° aux articles 217, 218 et 220 du même Code, pour autant qu'une plainte ait été déposée; 12° à l'article 219 du même Code; 13° à l'article 211 à 214 du même Code; 14° aux articles 133, 137 à 148 du même Code; 15° à l'article 150 du même Code; 16° aux articles 151 à 164, 170 à 171, 252bis, 252^{quinq} du même Code; 17° à l'article 98 du même Code; 18° aux articles 99 et 100 du même Code; 19° aux articles 208 à 210 du même Code; 20° à l'article 311 du même Code; 21° aux articles 246 à 249 et 252 à 255 du même Code;</p>

<p>21° artikel 246 tot 249 en 252 tot 255 van hetzelfde Wetboek;</p> <p>22° de artikelen 256 tot 265 van hetzelfde Wetboek;</p> <p>23° artikel 204 van hetzelfde Wetboek;</p> <p>24° de artikelen 433 tot 435 van hetzelfde Wetboek;</p> <p>25° boek II, titel 3, hoofdstuk 5, en titel 5, hoofdstuk 1, afdeling 1, onderafdeling 4 van hetzelfde Wetboek;</p> <p>26° artikel 454 van hetzelfde Wetboek;</p> <p>27° artikel 455 van hetzelfde Wetboek;</p> <p>28° artikel 469 van hetzelfde Wetboek wanneer de betrokken zaken werden weggenomen, verduisterd of verkregen door een misdaad of wanbedrijf vermeld in dat artikel;</p> <p>29° artikel 470, eerste lid, 1°, 2° en 3° van hetzelfde Wetboek;</p> <p>30° de artikelen 475 en 476 eerste lid en 516 van hetzelfde Wetboek;</p> <p>31° artikel 481 van hetzelfde Wetboek, indien de omstandigheden bedoeld in de artikelen 475 of 476 van hetzelfde Wetboek verenigd zijn;</p> <p>32° de artikelen 495 tot 504 van hetzelfde Wetboek;</p> <p>33° artikel 2bis van de wet van 24 februari 1921 betreffende het verhandelen van giftstoffen, slaapmiddelen en verdovende middelen, psychotrope stoffen, ontsmettingsstoffen en antiseptica en van de stoffen die kunnen gebruikt worden voor de illegale vervaardiging van verdovende middelen en psychotrope stoffen;</p> <p>34° de wet van 28 mei 1956 betreffende ontplofbare en voor de deflagratie vatbare stoffen en mengsels en de daarmee geladen tuigen;</p> <p>35° artikel 1 van het koninklijk besluit van 12 april 1974 betreffende sommige verrichtingen in verband met stoffen met hormonale, anti-hormonale, anabole, anti-infectieuze, anti-parasitaire, en anti-inflammatoire werking, welk artikel betrekking heeft op strafbare feiten waarop overeenkomstig de wet van 24 februari 1921 betreffende het verhandelen van de giftstoffen, slaapmiddelen en</p>	<p>22°. aux articles 256 à 265 du même Code;</p> <p>23° à l'article 204 du même Code;</p> <p>24° aux articles 433 à 435 du même Code;</p> <p>25° au livre II, titre 3, chapitre 5, et titre 5, chapitre 1er, section 1ère, sous-section 4 du même Code;</p> <p>26° à l'article 454 du même Code;</p> <p>27° à l'article 455 du même Code;</p> <p>28° à l'article 469 du même Code lorsque les choses concernées ont été enlevées, détournées ou obtenues à l'aide d'une infraction visée à cet article;</p> <p>29° à l'article 470, alinéa 1er, 1°, 2° et 3° du même Code;</p> <p>30° aux articles 475 et 476 du même Code;</p> <p>31° à l'article 481 du même Code, si les circonstances visées aux articles 475 ou 476 du même Code sont réunies;</p> <p>32° aux articles 495 à 504 du même Code;</p> <p>33° à l'article 2bis de la loi du 24 février 1921 concernant le trafic des substances vénéneuses, soporifiques, stupéfiantes, psychotropes, désinfectantes ou antiseptiques et des substances pouvant servir à la fabrication illicite de substances stupéfiantes et psychotropes;</p> <p>34° à la loi du 28 mai 1956 relative aux substances et mélanges explosibles ou susceptibles de déflager et aux engins qui en sont chargés;</p> <p>35° article 1er de l'arrêté royal du 12 avril 1974 relatif à certaines opérations concernant les substances à action hormonale, antihormonale, anabolisante, bêta-adrénergique, anti-infectieuse, antiparasitaire et anti-inflammatoire, article précité visant des infractions punies conformément à la loi du 24 février 1921 concernant le trafic des substances vénéneuses, soporifiques, stupéfiantes, désinfectantes ou antiseptiques.";</p> <p>36° à l'article 10, § 1er, 2°, de la loi du 15 juillet 1985 relative à l'utilisation de substances à effet hormonal, à effet</p>
--	--

verdovende middelen, ontsmettingsstoffen en antiseptica straffen worden gesteld.";

36° artikel 10, § 1, 2°, van de wet van 15 juli 1985 betreffende het gebruik bij dieren van stoffen met hormonale, anti-hormonale, beta-adrenergische of productie-stimulerende werking;

37° artikel 10 van de wet van 5 augustus 1991 betreffende de in-, uit- en doorvoer van wapens, munitie en speciaal voor militair gebruik dienstig materieel en daaraan verbonden technologie;

38° artikel 145, § 3, van de wet van 13 juni 2005 betreffende de elektronische communicatie;

39° de artikelen 8 tot 11, 14, 16, 19, 1°, 2°, 3°, 5° en 6°, 20, 22, 27 en 33 van de wet van 8 juni 2006 houdende regeling van economische en individuele activiteiten met wapens, ook "wapenwet" genoemd;

40° de artikelen 21 tot 26 van het Samenwerkingsakkoord van 2 maart 2007 tussen de Federale Staat, het Vlaams Gewest, het Waals Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betreffende de uitvoering van de overeenkomst tot verbod van de ontwikkeling, de productie, de aanleg van voorraden en het gebruik van chemische wapens en inzake de vernietiging van deze wapens, gedaan te Parijs op 13 januari 1993;

41° artikel 47 van het decreet van het Vlaams Parlement van 15 juni 2012 betreffende de in-, uit-, doorvoer en overbrenging van defensiegerelateerde producten, ander voor militair gebruik dienstig materiaal, ordehandhavingsmateriaal, civiele vuurwapens, onderdelen en munitie;

42° artikel 20 van het decreet van het Waals Gewest van 21 juni 2012 betreffende de invoer, uitvoer, doorvoer en overdracht van civiele wapens en van defensiegerelateerde producten;

43° artikel 42 van de ordonnantie van het Brussels Hoofdstedelijk gewest van 20 juni 2013 betreffende de in-, uit-, doorvoer en overbrenging van

antihormonal, à effet bêta-adrénergique ou à effet stimulateur de production chez les animaux;

37° à l'article 10 de la loi du 5 août 1991 relative à l'importation, à l'exportation et au transit d'armes, de munitions et de matériel devant servir spécialement à un usage militaire et de la technologie y afférente;

38° à l'article 145, § 3, de la loi du 13 juin 2005 relative aux communications électroniques;

39° aux articles 8 à 11, 14, 16, 19, 1°, 2°, 3°, 5° et 6°, 20, 22, 27 et 33 de la loi du 8 juin 2006 réglant des activités économiques et individuelles avec des armes, aussi appelée "Loi sur les armes";

40° aux articles 21 à 26 de l'Accord de Coopération du 2 mars 2007 entre l'Etat fédéral, la Région flamande, la Région wallonne et la Région de Bruxelles-Capitale relatif à l'exécution de la Convention sur l'interdiction de la mise au point, de la fabrication, du stockage et de l'emploi des armes chimiques et sur leur destruction, faite à Paris le 13 janvier 1993;

41° à l'article 47 du décret du Parlement flamand du 15 juin 2012 concernant l'importation, l'exportation, le transit et le transfert de produits liés à la défense, d'autre matériel à usage militaire, de matériel de maintien de l'ordre, d'armes à feu civiles, de pièces et de munitions;

42° à l'article 20 du décret de la Région wallonne du 21 juin 2012 relatif à l'importation, à l'exportation, au transit et au transfert d'armes civiles et de produits liés à la défense;

43° à l'article 42 de l'ordonnance de la Région de Bruxelles-Capitale du 20 juin 2013 relative à l'importation, à l'exportation, au transit et au transfert de produits liés à la défense, d'autre matériel pouvant servir à un usage militaire, de matériel lié au maintien de l'ordre, d'armes à feu à usage civil, de leurs pièces, accessoires et munitions. » ;

defensiegerelateerde producten, ander voor militair gebruik dienstig materiaal, ordehandhavingsmateriaal, civiele vuurwapens, onderdelen, toebehoren en munitie ervan.”.		
2° in paragraaf 4, worden de woorden “artikelen 322 of 323” vervangen door de woorden “378 of 380” en de woorden “artikel 467, eerste lid,” vervangen door de woorden “artikel 432”;		2° dans le paragraphe 4, les mots « articles 322 ou 323 » sont remplacés par les mots « 378 ou 380 » et les mots « l'article 467, alinéa 1 ^{er} , » sont remplacés par les mots « l'article 432 »;
3° in de eerste zin van paragraaf 5, worden de woorden “artikelen 137, 347bis, 434 of 470” vervangen door de woorden “artikel 204, 211 tot 214, 345 of 434”;		3° dans la première phrase du paragraphe 5, les mots « articles 137, 347bis, 434 ou 470 » sont remplacés par les mots « l'article 204, 211 à 214, 345 ou 434 » ;
4° in de tweede zin van paragraaf 5, worden de woorden “artikel 137 van het Strafwetboek bedoelde strafbare feit, met uitzondering van het in artikel 137, § 3, 6°” worden vervangen door de woorden “artikel 345 van het Strafwetboek bedoelde strafbare feit, met uitzondering van het artikel 345, § 3, 6°”.		4° dans la deuxième phrase du paragraphe 5, les mots « l'article 137 du Code pénal, à l'exception de l'infraction visée à l'article 137, § 3, 6° » sont remplacés par les mots « l'article 345 du Code pénal, à l'exception de l'infraction visée à l'article 345, § 3, 6° ».
Art. 49. In het artikel 90 ^{quater} van hetzelfde Wetboek, vervangen door de wet van 25 december 2016, de volgende wijzigingen worden aangebracht:		Art. 49. À l'article 90 ^{quater} du même Code, remplacé par la loi du 25 décembre 2016, les modifications suivantes sont apportées :
1° in paragraaf 2, wordt tussen het eerste en het tweede lid een lid ingevoegd, luidende: “De in het eerste lid genoemde personen zijn verplicht hun medewerking te verlenen. De modaliteiten van deze medewerking worden bepaald door de Koning, op voorstel van de minister van Justitie en de minister bevoegd voor Telecommunicatie.”.		1° au paragraphe 2, un alinéa rédigé comme suit est inséré entre les alinéas 1 ^{er} et 2: « Les personnes indiquées à l'alinéa 1 ^{er} sont tenues de prêter leur concours. Les modalités de ce concours sont déterminées par le Roi, sur proposition du ministre de la Justice et du ministre qui a les Télécommunications dans ses attributions. ».
2° paragraaf 4, tweede lid, wordt aangevuld met de volgende zin: “Zij zijn verplicht hun medewerking te verlenen.”.		2° le paragraphe 4, alinéa 2, est complété avec la phrase suivante : « Elles sont tenues de prêter leur concours. ».
Art. 50. In artikel 91bis, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 13 april 1995 en laatstelijk gewijzigd de bij wet van 21 maart 2022, worden de woorden “347bis, 417/7 tot 417/22,		Art. 50. A l'article 91bis, du même Code, inséré par la loi du 13 avril 1995 et modifié en dernier lieu par la loi du 21 mars 2022, les mots « articles 347bis, 417/7 à 417/22, 417/24 à 417/47, 417/52

417/24 tot 417/47, 417/52 tot 417/54, 417/56, 433quater/1, 433quater/4, 398 tot 405ter, 409, 410, 422bis, 422ter, 423, 425, 426, 428, 433quinquies tot 433octies van het Strafwetboek, en de artikelen 77bis tot 77quinquies van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen” vervangen door de woorden “211 tot 214, 133 tot 148, 150 tot 173, 178 tot 179bis, 179quater, 252bis, 252quinquies, 181 tot 185, 187, 188, 192 tot 197, 277 tot 282, 299 tot 301, 304 tot 306, 307 tot 308, 208 tot 210, 246 tot 250 en 251 tot 255”.	à 417/54, 417/56, 433quater/1, 433quater/4, 398 à 405ter, 409, 410, 422bis, 422ter, 423, 425, 426, 428, 433quinquies à 433octies du Code pénal, et aux articles 77bis à 77quinquies de la loi du 15 décembre 1980 sur l'accès au territoire, le séjour, l'établissement et l'éloignement des étrangers » sont remplacés par les mots « 211 à 214, 133 à 148, 150 à 173, 178 à 179bis, 179quater, 252bis, 252quinquies, 181 à 185, 187, 188, 192 à 197, 277 à 282, 299 à 301, 304 à 306, 307 à 308, 208 à 210, 246 à 250 et 251 à 255 ».
Art. 51. In artikel 92, § 1, van hetzelfde Wetboek, laatstelijk gewijzigd de bij wet van 21 maart 2022, worden de woorden “artikelen 417/7 tot 417/19, 417/21, 417/22, 417/24 tot 417/36, 417/38, 417/56 en 409” vervangen door de woorden “artikelen 133 à 145, 147, 148, 150 tot 162, 164 en 192 tot 197”.	Art. 51. A l'article 92, § 1 ^{er} , du même Code, modifié en dernier lieu par la loi du 21 mars 2022, les mots « articles 417/7 à 417/19, 417/21, 417/22, 417/24 à 417/36, 417/38, 417/56 et 409 » sont remplacés par les mots « articles 133 à 145, 147, 148, 150 à 162, 164 et 192 à 197 ».
Art. 52. In Artikel 104, § 2, van hetzelfde Wetboek, gewijzigd bij de wet van 5 augustus 2003, worden de woorden “in artikel 324bis” vervangen door de woorden “in artikel 381”.	Art. 52. A l'article 104, § 2, du même Code, modifié par la loi du 5 août 2003, mots « à l'article 324bis » sont remplacés par les mots « à l'article 381 ».
Art. 53. In artikel 111quater, § 1, eerste lid, van hetzelfde Wetboek, gewijzigd bij de wet van 5 mei 2019, worden de woorden “in artikel 324bis” vervangen door de woorden “in artikel 381”.	Art. 53. A l'article 111quater, § 1 ^{er} , alinéa 2, du même Code, inséré par la loi du 5 mai 2019, les mots « à l'article 324bis » sont remplacés par les mots « à l'article 381 ».
Art. 54. Artikel 112quinquies, § 2, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 25 december 2016, wordt vervangen als volgt:	Art. 54. L'article 112quinquies, § 2, du même Code, inséré par la loi du 25 décembre 2016, est remplacé par ce qui suit :
“§ 2. De misdrijven die de afschermingsmaatregel bedoeld in paragraaf 1 kunnen wettigen, zijn deze bedoeld in :	« § 2. Les infractions pouvant justifier la mesure de protection prévue au paragraphe 1 ^{er} sont celles qui sont visées :

<ul style="list-style-type: none"> - boek II, titel 3, hoofdstuk 1, van het Strafwetboek; - de artikelen 380, tweede lid, en 382 tot 384 van hetzelfde Wetboek indien er een redelijk vermoeden bestaat dat de vereniging of organisatie gebruik maakt van intimidatie, bedreiging of geweld; - in artikel 380, derde lid, van hetzelfde Wetboek, indien er een redelijk vermoeden bestaat dat de vereniging gebruikt maakt van intimidatie, bedreiging of geweld om misdrijven bedoeld in artikel 90ter, § 2, te plegen.”. 	<ul style="list-style-type: none"> - au livre II, titre 3, chapitre 1er, du Code pénal; - aux articles 380, alinéa 2, et 382 à 384 du même Code, s’il existe une présomption raisonnable que l’association ou l’organisation utilise l’intimidation, la menace ou la violence; - à l’article 380, alinéa 3, du même Code, s’il existe une présomption raisonnable que l’association utilise l’intimidation, la menace ou la violence afin de commettre des infractions visées à l’article 90ter, § 2. ».
Art. 55. Artikel 138, 6°bis, vervangen bij de wet van 7 februari 2003, van hetzelfde Wetboek, wordt vervangen als volgt:	Art. 55. L’article 138, 6°bis, remplacé par la loi 7 février 2003, du même Code, est remplacé par ce qui suit :
“6°bis. Van de wanbedrijven omschreven in de artikelen 107 tot 108 en 202 tot 203 van het Strafwetboek, wanneer de doding, de slagen of verwondingen het gevolg zijn van een verkeersongeval.”.	« 6°bis. Des délits prévus aux articles 107 à 108 et 202 à 203 du Code pénal, lorsque l’homicide, les coups ou blessures résultent d’un accident de la circulation. ».
Art. 56. In artikel 157 van hetzelfde Wetboek, wordt het woord “geldboete” vervangen door de woorden “de bij de wet bepaalde straf”.	Art. 56. À l’article 157 du même Code, le mot « amende » est remplacé par les mots « la peine prévue par la loi ».
Art. 57. In artikel 184ter van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 10 april 2003, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 57. A l’article 184ter du même Code, inséré par la loi du 10 avril 2003, les mots « L’article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L’article 324 du Code pénal ».
Art. 58. In artikel 190 van hetzelfde Wetboek, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 21 maart 2022, worden de woorden “de artikelen 417/7 tot 417/36, 417/38, 417/44, 417/46, 417/47, 417/56, 433quater/1, 433quater/4 of op artikel 433quinquies” vervangen door de woorden “de artikelen 133 tot 162, 164, 170, 172, 173, 179quater, 252bis, 252quinquies of op artikel 246”.	Art. 58. A l’article 190 du même Code, modifié en dernier lieu par la loi du 21 mars 2022, les mots « les articles 417/7 à 417/36, 417/38, 417/44, 417/46, 417/47, 417/56, 433quater/1, 433quater/4 ou sur l’article 433quinquies » sont remplacés par les mots « les articles 133 à 162, 164, 170, 172, 173, 179quater, 252bis, 252quinquies ou sur l’article 246 ».

<p>Art. 59. In artikel 195, vierde lid, van hetzelfde Wetboek, vervangen bij de wet van 27 april 1987 en gewijzigd bij de wet van 21 maart 2022, worden de woorden “in boek II, titels I, Ibis en Iter, in artikel 417/12, in artikel 394, indien gepleegd ten aanzien van één of meer politieambtenaren wegens hun hoedanigheid, in artikel 417/2, derde lid, 2°, of in artikel 428, § 5” vervangen door de woorden “in boek II, titel I, titel 3, hoofdstuk 3 en titel 7, hoofdstukken 1 tot 3, in artikel 138, in artikel 99, indien gepleegd ten aanzien van één of meer politieambtenaren wegens hun hoedanigheid, in artikel 117, of in artikel 210”.</p>		<p>Art. 59. A l'article 195, alinéa 4, du même Code, remplacé par la loi du 27 avril 1987 et modifié par la loi du 21 mars 2022, les mots « dans le livre II, titres Ier, I^{er}bis et I^{er}ter, dans l'article 417/12, dans l'article 394, s'ils ont été commis à l'égard d'un ou plusieurs fonctionnaires de police en raison de leur qualité, dans l'article 417/2, alinéa 3, 2°, ou dans l'article 428, § 5 » sont remplacés par les mots « dans le livre II, titre Ier, titre 3, chapitre 1er et titre 7, chapitres 1 à 3, dans l'article 138, dans l'article 99, s'ils ont été commis à l'égard d'un ou plusieurs fonctionnaires de police en raison de leur qualité, dans l'article 117 ou dans l'article 210 ».</p>
<p>Art. 60. In artikel 216, § 1, derde lid, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 5 februari 2016 en gewijzigd bij wet van 21 maart 2022, worden de volgende wijzigingen aangebracht:</p>		<p>Art. 60. Dans l'article 216, § 1er, alinéa 3, du même Code, inséré par la loi du 5 février 2016 et modifié par la loi du 21 mars 2022, les modifications suivantes sont apportées :</p>
<p>1° in de bepaling onder 2°, worden de woorden "in de artikelen 417/11 tot 417/22" vervangen door de woorden "in de artikelen 137 tot 148";</p>		<p>1° dans le 2°, les mots "aux articles 417/11 à 417/22" sont remplacés par les mots "aux articles 137 à 148";</p>
<p>2° in de bepaling onder 3°, worden de woorden "in de artikelen 417/25 tot 417/41, 417/44 tot 417/47, 417/52 en 417/54" vervangen door de woorden "in de artikelen 151 tot 167, 170, 173, 178, 179bis";</p>		<p>2° dans le 3°, les mots « aux articles 417/25 à 417/41, 417/44 à 417/47, 417/52 et 417/54 » sont remplacés par les mots « aux articles 151 à 167, 170 à 173, 178, 179bis » ;</p>
<p>3° in de bepaling onder 4°, worden de woorden « in de artikelen 393 tot 397 » worden vervangen door de woorden “in de artikelen 98 tot 100, 102 en 103”.</p>		<p>3° dans le 4°, les mots « aux articles 393 à 397 » sont remplacés par les mots « aux articles 98 à 100, 102 et 103 ».</p>
<p>Art. 61. In artikel 216/5, § 1, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 22 juli 2018, worden de volgende wijzigingen aangebracht:</p>		<p>Art. 61. A l'article 216/5, § 1er, du même Code, inséré par la loi du 22 juillet 2018, les modifications suivantes sont apportées:</p>
<p>1° in het eerste lid, 1°, worden de woorden “de artikelen 80 en 81” vervangen door de woorden “artikel 36” en worden de</p>		<p>1° dans l'alinéa 1er, 1°, les mots « aux articles 80 et 81 » sont remplacés par les mots « à l'article 36 » et les mots « titre</p>

woorden “titel 1 ^{ter} van boek 2” vervangen door de woorden “hoofdstuk 1 van titel 3 van boek 2”;	1 ^{ter} du livre 2 » sont remplacés par les mots « chapitre 1 ^{er} du titre 3 du livre 2 » ;
2° in het eerste lid, de bepaling onder 2° wordt opgeheven ;	2° dans l’alinéa 1 ^{er} , le point 2° est abrogé ;
3° in het eerste lid, 3°, worden de woorden “in titel 1 ^{ter} ” vervangen door de woorden “in hoofdstuk 1 van titel 3”;	3° dans l’alinéa 1 ^{er} , 3°, les mots « au titre 1 ^{ter} » sont remplacés par les mots « au chapitre 1 ^{er} du titre 3 » ;
4° in het laatste lid, worden de woorden « in de artikelen 31 tot 34 » vervangen door de woorden “in de artikelen 47 en 48”.	4° au dernier alinéa, les mots « aux articles 31 à 34 » sont remplacés par les mots « aux articles 47 et 48 ».
Art. 62. In artikel 216 ^{bis} , § 2, van hetzelfde Wetboek, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 21 juni 2021, worden de volgende wijzigingen aangebracht:	Art. 62. A l'article 216 ^{bis} , § 2, du même Code, modifié en dernier lieu par la loi du 21 juin 2021, les modifications suivantes sont apportées :
1° in het tiende lid, worden de woorden “in artikel 460 ^{ter} ” vervangen door de woorden “in de artikelen 639”;	1° dans l’alinéa 10, les mots « à l'article 460 ^{ter} » sont remplacés par les mots « à l'article 639 » ;
2° in het elfde lid, worden de woorden “onverminderd artikel 50, derde lid” vervangen door de woorden “onverminderd artikel 68, tweede lid”.	2° dans l’alinéa 11, les mots « sans préjudice de l'article 50, alinéa 3 » sont remplacés par les mots « sans préjudice de l'article 68, alinéa 2 ».
Art. 63. In artikel 216 ^{ter} van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 18 maart 2018 en gewijzigd bij de wet van 5 mei 2019, worden de woorden “in artikel 460 ^{ter} ” vervangen door de woorden “in artikel 639”.	Art. 63. A l'article 216 ^{ter} du même code, inséré par la loi du 18 mars 2018 et modifié par la loi du 5 mai 2019, les mots « à l'article 460 ^{ter} » sont remplacés par les mots « à l'article 639 ».
Art. 64. Artikel 216 ^{novies} van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van 21 december 2009, wordt vervangen als volgt:	Art. 64. L'article 216 ^{novies} du même Code, inséré par la loi du 21 décembre 2009, est remplacé par ce qui suit :
“Het hof van assisen neemt kennis van de criminele zaken. De criminele zaken zijn de zaken met betrekking tot:	La cour d'assises connaît des affaires criminelles. Les affaires criminelles sont celles qui concernent :
1° de misdrijven waarop een straf van niveau 8 is gesteld;	1° les infractions punies d'une peine de niveau 8;

2° de doodslag, zoals bedoeld in artikelen 98 tot 102 van het Strafwetboek;	2° le meurtre, tel que visé aux articles 98 à 102 du Code pénal ;
3° de foltering met de dood tot gevolg, zoals bedoeld in artikel 117 van het Strafwetboek;	3° la torture entraînant la mort, telle que visée à l'article 117 du Code pénal ;
4° de aantasting van seksuele integriteit en verkrachting met de dood tot gevolg, zoals bedoeld in artikel 138 van het Strafwetboek;	4° l'atteinte à l'intégrité sexuelle et le viol ayant entraîné la mort, tels que visés à l'article 138 du Code pénal ;
5° de gijzeling met de dood tot gevolg, zoals bedoeld in artikel 213 van het Strafwetboek. ”.	5° la prise d'otage entraînant la mort, telle que visée à l'article 213 du Code pénal. ».
Art. 65. In artikel 344, derde lid, van hetzelfde wetboek, gewijzigd bij de wetten van 21 december 2017 en van 21 maart 2022, worden de woorden “boek II, titels I, Ibis en Iter, in artikel 417/12, in artikel 394, indien gepleegd ten aanzien van één of meer politieambtenaren wegens hun hoedanigheid, in artikel 417/2, derde lid, 2°, of in artikel 428, § 5, van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in boek II, titel I, titel 3, hoofdstuk 3 en titel 7, hoofdstukken 1 tot 3, in artikel 138, in artikel 99, indien gepleegd ten aanzien van één of meer politieambtenaren wegens hun hoedanigheid, in artikel 117, of in artikel 210”.	Art. 65. A l'article 344, alinéa 3, du même code, modifié par les lois du 21 décembre 2017 et du 21 mars 2022, les mots « livre II, titres I ^{er} , I ^{er} bis et I ^{er} ter, dans l'article 417/12, dans l'article 394, s'ils ont été commis à l'égard d'un ou plusieurs fonctionnaires de police en raison de leur qualité, dans l'article 417/2, alinéa 3, 2°, ou dans l'article 428, § 5, du Code pénal » sont remplacés par les mots « dans le livre II, titre I ^{er} , titre 3, chapitre 1 ^{er} et titre 7, chapitres 1 ^{er} à 3, dans l'article 138, dans l'article 99, s'ils ont été commis à l'égard d'un ou plusieurs fonctionnaires de police en raison de leur qualité, dans l'article 117 ou dans l'article 210 du Code pénal ».
Art. 66. In artikel 464/1, § 5, achtste lid, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 11 februari 2014 en gewijzigd bij de wet van 5 mei 2019, worden de woorden “overeenkomstig artikel 460ter” vervangen door de woorden “overeenkomstig artikel 639”.	Art. 66. A l'article 464/1, § 5, alinéa 8, du même Code, inséré par la loi du 11 février 2014, et modifié par la loi du 5 mai 2019, les mots « conformément l'article 460ter » sont remplacés par les mots « conformément à l'article 639 ».
Art. 67. In het artikel 464/12, § 3, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij wet van	Art. 67. A l'article 464/12, § 3, du même Code, inséré par loi du 11 février 2014, l'alinéa 1 ^{er} est remplacé comme suit :

11 februari 2014, wordt het eerste lid vervangen als volgt:		
“De in § 1 bedoelde aangezochte persoon of onderneming is verplicht onverwijld zijn of haar medewerking aan de uitvoering van de in §§ 1 en 2 bedoelde maatregelen te verlenen.”.		« La personne requise ou l’organisme requis visé au § 1 ^{er} est tenu de prêter son concours sans délai à l’exécution des mesures visées aux §§ 1 ^{er} et 2. ».
Art. 68. In artikel 464/13, § 2, van hetzelfde Wetboek, vervangen door de wet van 25 december 2016, wordt het tweede lid vervangen als volgt:		Art. 68. À l’article 464/13, § 2, du même Code, remplacé par la loi du 25 décembre 2016, l’alinéa 2 est remplacé comme suit :
“Zij zijn verplicht hun medewerking te verlenen.”.		« Elles sont tenues de prêter leur concours. ».
Art. 69. In artikel 464/27 van hetzelfde Wetboek, hersteld bij de wet van 18 maart 2018, worden de volgende wijzigingen aangebracht:		Art. 69. A l’article 464/27 du même Code, rétabli par la loi du 18 mars 2018, les modifications suivantes sont apportées :
1° in de eerste paragraaf, worden de woorden « in de zin van de artikelen 479, 480 en 481 van het Strafwetboek » opgeheven ;		1° dans le paragraphe 1 ^{er} , les mots « au sens des articles 479, 480 et 481 du Code pénal » sont abrogés ;
2° in het derde paragraaf, worden de woorden “in artikel 324bis” vervangen door de woorden “in artikel 381”.		2° dans le paragraphe 3, les mots « à l’article 324bis » sont remplacés par les mots « à l’article 381 ».
Art. 70. In artikel 464/31, § 2, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 11 februari 2014, worden de volgende wijzigingen aangebracht :		Art. 70. A l’article 464/31, § 2, du même Code, inséré par la loi du 11 février 2014, les modifications suivantes sont apportées :
1° onder bepaling 1, worden de woorden “van artikel 507” vervangen door de woorden “van artikel 636”;		1° au 1°, les mots « de l’article 507 » sont remplacés par les mots « de l’article 636 » ;
2° onder bepaling 2, worden de woorden “van artikel 507, eerste lid” vervangen door de woorden “van artikel 636, eerste lid, 1°”.		2° au 2°, les mots « de l’article 507, alinéa 1 ^{er} » sont remplacés par les mots « de l’article 636, alinéa 1 ^{er} , 1° »
Art. 71. In artikel 464/33 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 11 februari 2014 en gewijzigd bij de wet van 11 juli 2018, worden de woorden “van		Art. 71. A l’article 464/33 du même Code, inséré par la loi du 11 février 2014 et modifié par la loi du 11 juillet 2018, les mots « de l’article 507, alinéa 1 ^{er} »

artikel 507, eerste lid” telkens vervangen door de woorden “van artikel 636, eerste lid, 1 ^o ”.	sont chaque fois remplacés par les mots « de l’article 636, alinéa 1 ^{er} , 1 ^o ».
Art. 72. In artikel 464/34 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 11 februari 2014 en gewijzigd bij de wet van 28 november 2021, worden de woorden “van artikel 507, eerste lid” telkens vervangen door de woorden “van artikel 636, eerste lid, 1 ^o ”.	Art. 72. A l’article 464/34 du même Code, inséré par la loi du 11 février 2014 et modifié par la loi du 28 novembre 2021, les mots « de l’article 507, alinéa 1 ^{er} » sont chaque fois remplacés par les mots « de l’article 636, alinéa 1 ^{er} , 1 ^o ».
Art. 73. In artikel 520 <i>quinquies</i> , § 3, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 5 mei 2019, worden de volgende wijzigingen aangebracht:	Art. 73. A l’article 520 <i>quinquies</i> , § 3, du même Code, inséré par la loi du 5 mai 2019, les modifications suivantes sont apportées :
1 ^o in het tweede lid, worden de woorden “in de zin van de artikelen 479, 480 en 481 van het Strafwetboek” opgeheven;	1 ^o dans l’alinéa 2, les mots « au sens des articles 479, 480 et 481 du Code pénal » sont abrogés ;
2 ^o in het derde lid, worden de woorden “in artikel 324 <i>bis</i> ” vervangen door de woorden “in artikel 381”;	2 ^o dans l’alinéa 3, les mots « à l’article 324 <i>bis</i> » sont remplacés par les mots « à l’article 381 » ;
3 ^o in het vierde lid, worden de woorden “in artikel 458” vervangen door de woorden “in artikel 324”.	3 ^o dans l’alinéa 4, les mots « à l’article 458 » sont remplacés par les mots « à l’article 324 ».
Art. 74. In artikel 524 <i>bis</i> , § 1, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 19 december 2002 en gewijzigd bij de wetten van 18 maart 2018 en van 28 november 2021, worden de volgende wijzigingen aangebracht:	Art. 74. A l’article 524 <i>bis</i> , § 1 ^{er} , du même Code, inséré par la loi du 19 décembre 2002 et modifié par les lois du 18 mars 2018 et du 28 novembre 2021, les modifications suivantes sont apportées :
1 ^o in het eerste lid, worden de woorden “in artikel 42, 3 ^o , artikel 43 <i>bis</i> en 43 <i>quater</i> ,” worden vervangen door de woorden “in artikel 53, § 2, eerste lid, 4 ^o et tweede lid, § 2, tweede lid en § 3, en 54,”;	1 ^o à l’alinéa 1 ^{er} , les mots « aux articles 42, 3 ^o , 43 <i>bis</i> et 43 <i>quater</i> , » sont remplacés par les mots « aux articles 53, § 2, alinéa 1 ^{er} , 4 ^o , et alinéa 2, § 2, alinéa 2, et § 3, et 54, » ;
2 ^o in het tweede lid, worden de woorden “in artikel 43 <i>quater</i> , § 1” vervangen door de woorden “in artikel 54, § 1”.	2 ^o à l’alinéa 2, les mots « à l’article 43 <i>quater</i> , § 1 ^{er} » sont remplacés par les mots « à l’article 54, § 1 ^{er} ».
Art. 75. In artikel 555 van hetzelfde Wetboek, hersteld bij de wet van 22 juni	Art. 75. A l’article 555 du même Code, rétabli par la loi du 22 juin 2005, les mots

2005, worden de woorden “Artikel 458 van” vervangen door de woorden “Artikel 324 van”.	« L’article 458 du » sont remplacés par les mots « L’article 324 du ».
Art. 76. In artikel 590, 5°, van hetzelfde Wetboek, hersteld bij de wet van 8 augustus 1997 en gewijzigd bij de wet van 26 april 2007, worden de woorden “de artikelen 34bis tot en met 34quater” vervangen door de woorden “artikel 46”.	Art. 76. A l’article 590, 5°, du même Code, rétabli par la loi du 8 août 1997 et modifié par la loi du 26 avril 2007, les mots « des articles 34bis à 34quater » sont remplacés par les mots « de l’article 46 ».
Art. 77. In artikel 594, eerste lid, van hetzelfde Wetboek, hersteld bij de wet van 8 augustus 1997 en laatstelijk gewijzigd bij de wet van 18 maart 2018, worden de volgende wijzigingen aangebracht:	Art. 77. A l’article 594, alinéa 1 ^{er} , du même Code, rétabli par la loi du 8 août 1997 et modifié en dernier lieu par la loi du 18 mars 2018, les modifications suivantes sont apportées :
1° in de bepaling onder 4°, worden de woorden “overeenkomstig artikel 37quinquies” vervangen door de woorden “overeenkomstig artikel 45”;	1° dans le 4°, les mots « conformément à l’article 37quinquies » sont remplacés par les mots « conformément à l’article 45 » ;
2° in de bepaling onder 5°, worden de woorden “overeenkomstig artikel 37ter” vervangen door de woorden “overeenkomstig artikel 43”;	2° dans le 5°, les mots « conformément à l’article 37ter » sont remplacés par les mots « conformément à l’article 43 » ;
3° in de bepaling onder 6°, worden de woorden “autonome probatiestraf overeenkomstig artikel 37octies” vervangen door de woorden “probatie straf overeenkomstig artikel 44”.	3° dans le 6°, les mots « peine de probation autonome conformément à l’article 37octies » sont remplacés par les mots « peine de probation conformément à l’article 44 ».
Art. 78. In artikel 601 van hetzelfde Wetboek, hersteld bij de wet van 8 augustus 199, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 78. A l’article 601 du même Code, rétabli par la loi du 8 août 1997, les mots « L’article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L’article 324 du Code pénal ».
Art. 79. In artikel 623 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 7 april 1964, worden de woorden “van artikel 489ter” vervangen door de woorden “van artikel 458”.	Art. 79. A l’article 623 du même Code, inséré par la loi du 7 avril 1964, les mots « à l’article 489ter » sont remplacés par les mots « à l’article 458 ».

<p>Art. 80. In artikel 626 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 7 april 1964, worden de volgende wijzigingen aangebracht:</p>		<p>Art. 80. A l'article 626 du même Code, inséré par la loi du 7 avril 1964, les modifications suivantes sont apportées :</p>
<p>1° in het eerste lid, worden de woorden “overeenkomstig de artikelen 54 tot 57bis van het Strafwetboek of indien hij ter beschikking van de strafuitvoeringsrechtbank is gesteld ingevolge de artikelen 34bis, 34ter of 34quater van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “overeenkomstig artikel 60 van het Strafwetboek of indien hij onderworpen is aan verlengde opvolging op grond van artikel 46, § 1, van het Strafwetboek”;</p>		<p>1° dans l'alinéa 1er, les mots « conformément aux articles 54 à 57bis du code pénal ou s'il a été mis à la disposition du tribunal de l'application des peines par application des articles 34bis, 34ter ou 34quater du Code pénal » sont remplacés par les mots « conformément à l'article 60 du Code pénal ou s'il fait l'objet d'un suivi prolongé par application de l'article 46, § 1er, du Code pénal » ;</p>
<p>Art. 81. In artikel 627 van hetzelfde Wetboek, hersteld bij de wet van 8 augustus 1997, worden de woorden “de artikelen 242, 263, 283, 285, 294, 295, tweede lid, 361, 362, 419, 420, 421, 422 en 519” vervangen door de woorden “de artikelen 107, 108, 202, 203, 331, 332, 480 en 616” en de woorden “de artikelen 333 en 334” vervangen door de woorden “de artikel 656”.</p>		<p>Art. 81. A l'article 627 du même Code, rétabli par la loi du 8 août 1997, les mots « aux articles 242, 263, 283, 285, 294, 295, alinéa 2, 361, 362, 419, 420, 421, 422 et 519 » sont remplacés par les mots « aux articles 107, 108, 202, 203, 331, 332, 480 et 616 » et les mots « aux articles 333 et 334 » sont remplacés par les mots « à l'article 656 ».</p>
<p>Art. 82. In artikel 629, § 3, van hetzelfde Wetboek, vervangen bij de wet van 25 december 2016 en gewijzigd bij de wet van 21 maart 2022, worden de woorden “in de artikelen 417/7 tot 417/24, 417/55 en 417/58 van het Strafwetboek of voor feiten bedoeld in de artikelen 417/25 tot 417/48, 417/52 tot 417/54, 417/59, 417/62 en 417/63 van hetzelfde Wetboek” vervangen door de woorden “in de artikelen 133 tot 150, 179ter en 179sexies van het Strafwetboek of voor feiten bedoeld in de artikelen 151 tot 174, 178 tot 179bis, 179septies, 179decies en 179undecies van hetzelfde Wetboek”.</p>		<p>Art. 82. A l'article 629, § 3, du même Code, remplacé par la loi du 25 décembre 2016 et modifié par la loi du 21 mars 2022, les mots « aux articles 417/7 à 417/24, 417/55 et 417/58 du Code pénal, ou pour des faits visés aux articles 417/25 à 417/48, 417/52 à 417/54, 417/59, 417/62 et 417/63 du même Code » sont remplacés par les mots « aux articles 133 à 150, 179ter et 179sexies du Code pénal, ou pour des faits visés aux articles 151 à 174, 178 à 179bis, 179septies, 179decies et 179undecies du même Code ».</p>

Afdeling 4. Wijziging van het Strafwetboek	Section 4. Modification du Code pénal
Art. 83. In artikel 34ter, 3°, van het Strafwetboek, laatstelijk gewijzigd door de wet van 21 maart 2022, worden de woorden “417/16 en 417/17” ingevoegd tussen de woorden “417/2, derde lid, 2°,” en de woorden “en 428, § 5”.	Art. 83. Dans l'article 34ter, 3°, du Code pénal, modifié en dernier lieu par la loi du 21 mars 2022, les mots « 417/16 en 417/17 » sont insérés entre les mots « 417/2, alinéa 3, 2°, » et les mots « et 428, § 5 ».
Afdeling 5. Wijzigingen van het Gerechtelijk wetboek	Section 5. Modifications du Code judiciaire
Art. 84. In artikel 32quater/2, § 4, van het Gerechtelijk wetboek, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 84. A l'article 32quater/2, § 4, du Code judiciaire, les mots « L'article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L'article 324 du Code pénal ».
Art. 85. In artikel 79 van hetzelfde Wetboek, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 17 februari 2021, worden de woorden “in de artikelen 137 tot 141” telkens vervangen door de woorden “in de artikelen 345 tot 359”.	Art. 85. A l'article 79 du même Code, modifié en dernier lieu par la loi du 17 février 2021, les mots « aux articles 137 à 141 » sont chaque fois remplacés par les mots « aux articles 345 à 359 ».
Art. 86. In artikel 92bis van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 17 maart 2013 en gewijzigd bij de wet van 11 juli 2019, worden de woorden “de artikelen 34ter of 34quater van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “artikel 46, § 1, van het Strafwetboek”.	Art. 86. A l'article 92bis du même Code, inséré par la loi du 17 mars 2013 et modifié par la loi du 11 juillet 2019, les mots « aux articles 34ter ou 34quater » sont remplacés par les mots « à l'article 46, § 1 ^{er} , du Code pénal ».
Art. 87. In artikel 144ter, § 1, ingevoegd bij de wet van 21 juni 2001 en gewijzigd bij de wetten van 15 juli 2013 en van 3 augustus 2016, worden de volgende wijzigingen aangebracht:	Art. 87. A l'article 144ter, § 1 ^{er} , du même Code, inséré par la loi du 21 juin 2001 et modifié par les lois du 15 juillet 2013 et du 3 août 2016, les modifications suivantes sont apportées :

<p>1° de bepaling onder 1° worden vervangen als volgt :</p> <p>“1° de misdrijven welke bedoeld zijn in :</p> <ul style="list-style-type: none"> - de artikelen 514 tot 518 en 523 tot 588 van het Strafwetboek; - de artikelen 219, 387 tot 393 en 436 tot 440 van het Strafwetboek; - de artikelen 248 en 249 van het Strafwetboek;”; 	<p>1° le point 1° est remplacé comme suit :</p> <p>« 1° les infractions visées :</p> <ul style="list-style-type: none"> - aux articles 514 à 518 et 523 à 588 du Code pénal; - aux articles 219, 387 à 393 et 436 à 440 du Code pénal; - aux articles 248 et 249 Code pénal ; » ;
<p>2° in de bepaling onder 2°, worden de woorden “in boek II, titel <i>Iter</i>” vervangen door de woorden “in boek 2, titel 3, hoofdstuk 3”;</p>	<p>2° dans le 2°, les mots « au livre II, titre <i>Iter</i> du Code pénal » sont remplacés par les mots « au livre 2, titre 3, chapitre 1er » ;</p>
<p>3° in de bepaling onder 5°, worden de woorden “in hoofdstuk I van titel VI van boek II” vervangen door de woorden “in hoofdstuk 4 van titel 3 van boek 2”.</p>	<p>3° dans le 5°, les mots « au chapitre Ier du titre VI du livre II » sont remplacés par les mots « au chapitre 4 du titre 3 du livre 2 ».</p>
<p>Art. 88. In artikel 144^{quater} van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 5 augustus 2003, en gewijzigd bij de wetten van 30 december 2009 en van 8 mei 2019, worden de woorden “in boek II, titel <i>Ibis</i>, van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in boek 2, titel 1 van het Strafwetboek”</p>	<p>Art. 88. A l’article 144^{quater} du même Code, inséré par la loi du 5 août 2003, et modifié par les lois du 30 décembre 2009 et du 8 mai 2019, les mots « au livre II, titre <i>Ibis</i>, du Code pénal » sont remplacés par les mots « au livre 2, titre 1er du Code pénal ».</p>
<p>Art. 89. In artikel 162, § 2, van hetzelfde Wetboek, vervangen bij de wet van 25 april 2007 en gewijzigd bij de wet van 23 december 2021, worden de woorden “op artikel 419, tweede lid” vervangen door de woorden “op artikel 108”.</p>	<p>Art. 89. A l’article 162, § 2, du même Code, remplacé par la loi du 25 avril 2007 et modifié en dernier lieu par la loi du 23 décembre 2021, les mots « à l'article 419, alinéa 2 » sont remplacés par les mots « à l'article 108 ».</p>
<p>Art. 90. In artikel 259^{bis}19, § 3, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 22 december 1998, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.</p>	<p>Art. 90. A l’article 259^{bis}19, § 3, du même Code, inséré par la loi du 22 décembre 1998, les mots « L’article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L’article 324 du Code pénal ».</p>
<p>Art. 91. In artikel 315ter van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 5 mei 2019 en gewijzigd bij de wet van 22 november 2021, worden de woorden</p>	<p>Art. 91. A l’article 315ter du même Code, inséré par la loi du 5 mai 2019 et modifié par la loi du 22 novembre 2021, les mots « L’article 458 du Code pénal »</p>

“Artikel 458 van het Strafwetboek” telkens vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	sont chaque fois remplacés par les mots « L’article 324 du Code pénal ».
Art. 92. In artikel 434/1, § 6, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 5 mei 2019, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 92. A l’article 434/1, § 6, du même Code, inséré par la loi du 5 mai 2019, les mots « L’article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L’article 324 du Code pénal ».
Art. 93. In artikel 515, § 6, van hetzelfde Wetboek, vervangen bij de wet van 7 januari 2014, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 93. A l’article 515, § 6, du même Code, remplacé par la loi du 7 janvier 2014, les mots « L’article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L’article 324 du Code pénal ».
Art. 94. In artikel 530 van hetzelfde Wetboek, vervangen bij de wet van 7 januari 2014, worde de woorden “de in artikel 262 van het Strafwetboek bepaalde straffen” vervangen door de woorden “gevangenisstraf van acht dagen tot een jaar en met geldboete van zesentwintig euro tot vijfhonderd euro”.	Art. 94. A l’article 530 du même Code, remplacé par la loi du 7 janvier 2014, les mots « est passible des peines prévues à l'article 262 du Code pénal » sont remplacés par les mots « sera puni d'un emprisonnement de huit jours à un an et d'une amende de vingt-six euros à cinq cents euros ».
Art. 95. In artikel 546 van hetzelfde Wetboek, vervangen bij de wet van 7 januari 2014, worden de woorden “is artikel 262 van het Strafwetboek van toepassing” vervangen door de woorden “de betrokkene wordt gestraft met gevangenisstraf van acht dagen tot een jaar en met geldboete van zesentwintig euro tot vijfhonderd euro”.	Art. 95. A l’article 546 du même Code, remplacé par la loi du 7 janvier 2014, les mots « l'article 262 du Code pénal est applicable » sont remplacés par les mots « l’intéressé sera puni d'un emprisonnement de huit jours à un an et d'une amende de vingt-six euros à cinq cents euros ».
Art. 96. Artikel 548, § 5, van hetzelfde Wetboek, vervangen bij de wet van 7 januari 2014, wordt vervangen als volgt: “De gerechtsdeurwaarder of kandidaat-gerechtsdeurwaarder die, nadat hij daarvan officieel kennis van een preventieve schorsing heeft gekregen, zijn bediening blijft uitoefenen, wordt	Art. 96. L’article 548, § 5, du même Code, remplacé par la loi du 7 janvier 2014, est remplacé comme suit : « L’huissier de justice ou au candidat-huissier de justice qui, après en avoir eu la connaissance officielle d’une mesure de suspension préventive, aura continué l’exercice de ses fonctions, sera puni d’un

gestraft met gevangenisstraf van acht dagen tot een jaar en met geldboete van zeventwintig euro tot vijfhonderd euro”.	emprisonnement de huit jours à un an et d'une amende de vingt-six euros à cinq cents euros ».
Art. 97. In artikel 555/1bis van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 5 mei 2019, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 97. A l'article 555/1bis du même Code, inséré par la loi du 5 mai 2019, les mots « L'article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L'article 324 du Code pénal ».
Art. 98. In artikel 569 van hetzelfde Wetboek, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 19 januari 2022, worden de woorden “door artikel 391octies van het Strafwetboek” telkens vervangen door de woorden “door artikel 274 van het Strafwetboek”.	Art. 98. A l'article 569 du même Code, modifié en dernier lieu par la loi du 19 janvier 2022, les mots « par l'article 391octies du Code pénal » sont chaque fois remplacés par les mots « par l'article 274 du Code pénal ».
Art. 99. In artikel 572bis van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 8 mei 2014 en laatstelijk vervangen bij de wet van 19 september 2017, worden de woorden “door artikel 391octies van het Strafwetboek” telkens vervangen door de woorden “door artikel 274 van het Strafwetboek”.	Art. 99. A l'article 572bis du même Code, inséré par la loi du 8 mai 2014 et modifié en dernier lieu par la loi du 19 septembre 2017, les mots « par l'article 391octies du Code pénal » sont chaque fois remplacés par les mots « par l'article 274 du Code pénal ».
Art. 100. In artikel 584 van hetzelfde Wetboek, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 4 mei 2020, worden de volgende wijzigingen aangebracht:	Art. 100. A l'article 584 du même Code, modifié en dernier lieu par la loi du 4 mai 2020, les modifications suivantes sont apportées :
1° in de vijfde lid, 7°, worden de woorden “in de artikelen 371/1, § 1, 2°, en 371/2 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in de artikelen 135, 136, 142, derde streepje en 143, derde streepje”;	1° dans l'alinéa 5, 7°, les mots « aux articles 371/1, § 1 ^{er} , 2°, et 371/2 du Code pénal » sont remplacés par les mots « aux articles 135, 136, 142, 3 ^{ème} tiret et 143, 3 ^{ème} tiret » ;
2° in het laatste lid, worden de woorden “artikel 371/1, § 4, van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “artikel 132 van het Strafwetboek”.	2° dans le dernier alinéa, les mots « de l'article 371/1, § 4, du Code pénal » sont remplacés par les mots « de l'article 132 du Code pénal ».
Art. 101. In artikel 699 van hetzelfde Wetboek, worden de woorden “van	Art. 101. A l'article 699 du même Code, les mots « le chapitre VII et l'article 85 »

hoofdstuk VII en artikel 85” vervangen door de woorden “van artikel 19”.	sont remplacés par les mots « l’article 19 ».
Art. 102. In artikel 1253/4, § 2, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 21 december 2018, worden de woorden “worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 102. A l’article 1253/4, § 2, du même Code, inséré par la loi du 21 décembre 2018, les mots « L’article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L’article 324 du Code pénal ».
Art. 103. In artikel 1253ter/5, derde lid, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 30 juli 2013, worden de woorden “de artikelen 375, 398 tot 400, 402, 403 of 405 van het Strafwetboek, of heeft gepoogd een feit te plegen als bedoeld in de artikelen 375, 393, 394 of 397” vervangen door de woorden “de artikelen 137, 142, vijfde streepje, 143, vijfde streepje, 181, 182, 183, 185 van het Strafwetboek, of heeft gepoogd een feit te plegen als bedoeld in de artikelen 98, 99, 137, 142, vijfde streepje of 143, vijfde streepje”.	Art. 103. A l’article 1253ter/5, alinéa 3, du même Code, inséré par la loi du 30 juillet 2013, les mots « l’article 375, 398 à 400, 402, 403 ou 405 du Code pénal ou a tenté de commettre un fait visé à l’article 375, 393, 394 ou 397 » sont remplacés par les mots « l’article 137, 142, cinquième tiret, 143, cinquième tiret, 181, 182, 183, 185 du Code pénal ou a tenté de commettre un fait visé à l’article 98, 99 137, 142, cinquième tiret ou 143, cinquième tiret ».
Art. 104. In artikel 1253sexies, § 2, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 14 juli 1976, worden de woorden “van artikel 507 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “van artikel 636 van het Strafwetboek”.	Art. 104. A l’article 1253sexies, § 2, du même Code, inséré par la loi du 14 juillet 1976, les mots « l’article 507 du Code pénal » sont remplacés par les mots « l’article 636 du Code pénal ».
Art. 105. In artikel 1270 van hetzelfde Wetboek, worden de woorden “van hoofdstuk VII en artikel 85” vervangen door de woorden “van artikel 19”.	Art. 105. A l’article 1270 du même Code, les mots « le chapitre VII et l’article 85 » sont remplacés par les mots « l’article 19 ».
Art. 106. In artikel 1389bis/4 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 29 mei 2000, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 106. A l’article 1389bis/4 du même Code, inséré par la loi du 29 mai 2000, les mots « L’article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « mots « L’article 324 du Code pénal ».

Art. 107. In artikel 1389 <i>bis</i> /18 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 29 mei, worden de woorden “van hoofdstuk VII en artikel 85, doch met uitzondering van hoofdstuk V” vervangen door de woorden “van artikel 19, doch met uitzondering van artikel 60”.	Art. 107. A l'article 1389 <i>bis</i> /18 du même Code, inséré par la loi du 29 mai 2000, les mots « le chapitre VII et l'article 85, mais le chapitre V excepté » sont remplacés par les mots « l'article 19, l'article 60 excepté ».
Art. 108. In artikel 1391/3 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 18 juni 2018, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 108. A l'article 1391/3 du même Code, inséré par la loi du 18 juin 2018, les mots « L'article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L'article 324 du Code pénal ».
Art. 109. In artikel 1394/3 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 12 mei 2014, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 109. A l'article 1394/3 du même Code, inséré par la loi du 12 mai 2014, les mots « L'article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L'article 324 du Code pénal ».
Art. 110. In artikel 1394/17 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 12 mei 2014, worden de woorden “van hoofdstuk VII en artikel 85, doch met uitzondering van hoofdstuk V” vervangen door de woorden “van artikel 19, doch met uitzondering van artikel 60”.	Art. 110. A l'article 1394/17 du même Code, inséré par la loi du 12 mai 2014, les mots « le chapitre VII et l'article 85, mais le chapitre V excepté » sont remplacés par les mots « l'article 19, l'article 60 excepté ».
Art. 111. In artikel 1394/27, § 4, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 19 oktober 2015, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 111. A l'article 1394/27, § 4, du même Code, inséré par la loi du 19 octobre 2015, les mots « L'article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L'article 324 du Code pénal ».
Art. 112. In artikel 1411 <i>bis</i> , § 5, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 27 december 2005, worden de woorden “van hoofdstuk VII en artikel 85” worden vervangen door de woorden “van artikel 19”.	Art. 112. A l'article 1411 <i>bis</i> , § 5, du même Code, inséré par la loi du 27 décembre 2005, les mots « celles du chapitre VII et l'article 85 » sont remplacés par les mots « l'article 19 ».

Art. 113. In artikel 1502 van hetzelfde Wetboek, vervangen bij de wet van 29 mei 2000, worden de woorden “de artikelen 490bis en 507 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “de artikelen 462, 463 en 636”.	Art. 113. A l'article 1502 du même Code, remplacé par la loi du 29 mai 2000, les mots « les articles 490bis et 507 du Code pénal » sont remplacés par les mots « les articles 462, 463 et 636 ».
Art. 114. In artikel 2675/18 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de we van 5 juli 1998, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 114. A l'article 2675/18 du même Code, inséré par la loi du 5 juillet 1998, les mots « L'article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L'article 324 du Code pénal ».
Art. 115. In artikel 1675/22, § 2, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 25 december 2016, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 115. A l'article 1675/22, § 2, du même Code, inséré par la loi du 25 décembre 2016, les mots « L'article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L'article 324 du Code pénal ».
Art. 116. In artikel 1728, § 2, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 18 juni 2018, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 116. A l'article 1728, § 2, du même Code, inséré par la loi du 18 juin 2018, les mots « L'article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L'article 324 du Code pénal ».
Afdeling 6. Wijziging van het Wetboek van de Belgische nationaliteit	Section 6. Modification du Code de la nationalité belge
Art. 117. In artikel 23/1, § 1, 1 ^o van het Wetboek van de Belgische nationaliteit, ingevoegd bij de wet van 4 december 2012 en gewijzigd bij de wet van 20 juli 2015, worden de woorden “in de artikelen 101 tot 112, 113 tot 120bis, 120quater, 120sexies, 120octies, 121 tot 123, 123ter, 123quater, tweede lid, 124 tot 134, 136bis, 136ter, 136quater, 136quinquies, 136sexies en 136septies, 331bis, 433quinquies tot 433octies, 477 tot 477sexies en 488bis van het Strafwetboek	Art. 117. A l'article 23/1, § 1 ^{er} , 1 ^o , du Code de la nationalité, inséré par la loi du 4 décembre 2012 et modifié par la loi du 20 juillet 2015, les mots « aux articles 101 à 112, 113 à 120bis, 120quater, 120sexies, 120octies, 121 à 123, 123ter, 123quater, alinéa 2, 124 à 134, 136bis, 136ter, 136quater, 136quinquies, 136sexies et 136septies, 331bis, 433quinquies à 433octies, 477 à 477sexies et 488bis du Code pénal et aux articles 77bis, 77ter, 77quater et

<p>en de artikelen 77bis, 77ter, 77quater en 77quinquies van de vreemdelingenwet, voor zover zij de hen ten laste gelegde feiten hebben gepleegd binnen tien jaar vanaf de dag waarop zij de Belgische nationaliteit hebben verworven, met uitzondering van de misdrijven bedoeld in de artikelen 136bis, 136ter en 136quater van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in de artikelen 83 tot 89, 93, 96, 219, 246 tot 249, 252, 255, 363 tot 365, 367, 372 tot 376, 387 à 389, 436 tot 440, 523 tot 532, 534, 537, 540 tot 544, 546 tot 562, 568, 575 tot 583, 585, voor zover zij de hen ten laste gelegde feiten hebben gepleegd binnen tien jaar vanaf de dag waarop zij de Belgische nationaliteit hebben verworven, met uitzondering van de misdrijven bedoeld in de artikelen 83 tot 89 van het Strafwetboek”.</p>	<p>77quinquies de la loi sur les étrangers, pour autant que les faits leur reprochés aient été commis dans les dix ans à compter de la date d'obtention de la nationalité belge, à l'exception des infractions visées aux articles 136bis, 136ter et 136quater du Code pénal » sont remplacés par les mots « aux articles 83 à 89, 93, 96, 219, 246 à 249, 252, 255, 363 à 365, 367, 372 à 376, 387 à 389, 436 à 440, 523 à 532, 534, 537, 540 à 544, 546 à 562, 568, 575 à 583, 585, pour autant que les faits leur reprochés aient été commis dans les dix ans à compter de la date d'obtention de la nationalité belge, à l'exception des infractions visées aux articles 83 à 89 du Code pénal ».</p>
<p>Afdeling 7. Wijzigingen van het Sociaal strafwetboek</p>	<p>Section 7. Modification du Code pénal social</p>
<p>Art. 118. In artikel 51 van het Sociaal strafwetboek, worden de woorden “in de artikelen 433quinquies tot 433octies van het Strafwetboek en in de artikelen 77bis tot 77quinquies van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen” vervangen door de woorden “in de artikelen 246 tot 249 van het Strafwetboek”.</p>	<p>Art. 118. A l'article 51 du Code pénal social, les mots « dans les articles 433quinquies à 433octies du Code pénal et dans les articles 77bis à 77quinquies de la loi du 15 décembre 1980 sur l'accès au territoire, le séjour, l'établissement et l'éloignement des étrangers » sont remplacés par les mots « dans les articles 246 à 249 du Code pénal ».</p>
<p>Art. 119. In artikel 79, eerste lid van hetzelfde Wetboek, worden de woorden “Artikel 460ter van het Strafwetboek “ vervangen door de woorden “Artikel 639 van het Strafwetboek”.</p>	<p>Art. 119. A l'article 79, alinéa 1er, du même Code, les mots « L'article 460ter du Code pénal » sont remplacés par les mots « L'article 639 du Code pénal ».</p>
<p>Art. 120. In artikel 108 van hetzelfde Wetboek, worden de woorden “Hoofdstuk V van Boek 1 van het Strafwetboek” vervangen door de</p>	<p>Art. 120. A l'article 108 du même Code, les mots « Le chapitre V du Livre 1er, du Code pénal » sont remplacés par les mots « L'article 60 du Code pénal ».</p>

woorden “Artikel 60 van het Strafwetboek”.		
Art. 121. Artikel 109 van hetzelfde Wetboek, worden de woorden “Hoofdstuk VII van Boek 1 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 19 van het Strafwetboek”.		Art. 121. A l'article 109 du même Code, les mots « Le chapitre VII du Livre 1er du Code pénal » sont remplacés par les mots « L'article 19 du Code pénal ».
Art. 122. In artikel 110 van hetzelfde Wetboek, aangevuld bij de wet van 12 juni 2020, worden de volgende wijzigingen aangebracht:		Art. 122. Dans l'article 110 du même Code, complété par la loi du 12 juin 2020, les modifications suivantes sont apportées :
1° in het tweede lid, worden de woorden “onder het wettelijk minimum overeenkomstig artikel 85 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “beneden zesentwintig euro zonder dat het lager mag zijn dan politiestraf”;		1° à l'alinéa 2, les mots « du montant minimum porté par la loi conformément à l'article 85 du Code pénal » sont remplacés par les mots « de vingt-six euros, sans qu'elle puisse être inférieure à la peine de police » ;
2° in het derde lid, worden de woorden “overeenkomstig artikel 85 van het Strafwetboek” door de woorden “tot beneden acht dagen wordt verminderd, zonder dat die lager mag zijn dan politiestraf”.		2° à l'alinéa 3, les mots « conformément à l'article 85 du Code pénal » sont remplacés par les mots « au-dessous de huit jours sans qu'elle puisse être inférieures à la peine de police ».
Art. 123. In artikel 231 van hetzelfde Wetboek, worden de woorden “de artikelen 196, 197, 210bis en 496 van het Strafwetboek en van de bepalingen van het koninklijk besluit van 31 mei 1933 betreffende de verklaringen af te leggen in verband met subsidies, vergoedingen en toelagen” vervangen door de woorden “de artikelen 418, 446, 447 en 664 van het Strafwetboek”.		Art. 123. A l'article 231 du même Code, les mots « des articles 196, 197, 210bis et 496 du Code pénal et des dispositions de l'arrêté royal du 31 mai 1933 concernant les déclarations à faire en matière de subventions, d'indemnités et d'allocations » sont remplacés par les mots « des articles 418, 446, 447 et 664 du Code pénal ».
Afdeling 8. Wijziging van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het		Section 8. Modification de la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des personnes condamnées à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le

raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten	de	cadre des modalités d'exécution de la peine
Art. 124. In artikel 25, § 2, d), van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, laatstelijk gewijzigd door de wet van 4 mei 2020, worden de volgende wijzigingen aangebracht:		Art. 124. A l'article 25, § 2, d), de la loi du 17 mai 2006 relative au statut juridique externe des personnes condamnées à une peine privative de liberté et aux droits reconnus à la victime dans le cadre des modalités d'exécution de la peine, modifié en dernier lieu par la loi du 4 mai 2020, les modifications suivantes sont apportées :
1° het eerste streepje wordt vervangen als volgt :		1° le premier tiret est remplacé comme suit :
« artikelen 83 tot 95, 94 à 103bis, 112 tot 118, 120 tot 125, 133 tot 148, 150 tot 165, 170 tot 173, 178 wanneer het misdrijf is gepleegd tegen een minderjarige minder dan zestien jaar, 179bis, 183, 184, 185, 187, 2° tot 5°, 188, 2° tot 5°, 189, 2° tot 5°, 191 tot 197, 198, 199, 204 à 207, 208 tot 210, 212 tot 214, 215, 217, 218, 219, 222, 246 tot 249, 252bis, 267, 268, 269, 270, 284 en 285, 289 tot 292, 293 tot 295, 299 tot 302, 304 tot 306, 309, 310, 345, 347 tot 348, 357 tot 359, 379, 380, 382 tot 384, 388, § 1, 1° en § 2, 430, 435, § 1, 4°, §§ 2 en 3, 439, § 2, 3° en § 3, 477, 489, 493, 523, 528 tot 531, 657, tweede streepje van het Strafwetboek » ;		« aux articles 83 à 95, 94 à 103bis, 112 à 118, 120 à 125, 133 à 148, 150 à 165, 170 à 173, 178 lorsque l'infraction a été commise sur un mineur de moins de seize ans accomplis, 179bis, 183, 184, 185, 187, 2° à 5°, 188, 2° à 5°, 189, 2° à 5°, 191 à 197, 198, 199, 204 à 207, 208 à 210, 212 à 214, 215, 217, 218, 219, 222, 246 à 249, 252bis, 267, 268, 269, 270, 284 et 285, 289 à 292, 293 à 295, 299 à 302, 304 à 306, 309, 310, 345, 347 à 348, 357 à 359, 379, 380, 382 à 384, 388, § 1 ^{er} , 1° et § 2, 430, 435, § 1 ^{er} , 4°, §§ 2 et 3, 439, § 2, 3° et § 3, 477, 489, 493, 523, 528 à 531, 657, deuxième tiret, du Code pénal » ;
2° het tweede streepje en het zesde streepje worden opgeheven.		2° le deuxième et le sixième tirets sont abrogés.
Art. 125. In artikel 26, § 2, d) van dezelfde wet, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 8 mei 2019, worden de volgende wijzigingen aangebracht:		Art. 125. Dans l'article 26, § 2, d), de la même loi, modifié en dernier lieu par la loi du 8 mai 2019, les modifications suivantes sont apportées :
1° het eerste streepje wordt vervangen als volgt :		1° le premier tiret est remplacé comme suit :
« artikelen 83 tot 95, 94 à 103bis, 112 tot 118, 120 tot 125, 133 tot 148, 150 tot 165, 170 tot 173, 178 wanneer het misdrijf is gepleegd tegen een minderjarige minder dan zestien jaar, 179bis, 183, 184, 185, 187, 2° tot 5°, 188, 2° tot 5°, 189, 2° tot 5°, 191 tot 197, 198, 199, 204 à 207, 208		« aux articles 83 à 95, 94 à 103bis, 112 à 118, 120 à 125, 133 à 148, 150 à 165, 170 à 173, 178 lorsque l'infraction a été commise sur un mineur de moins de seize ans accomplis, 179bis, 183, 184, 185, 187, 2° à 5°, 188, 2° à 5°, 189, 2° à 5°, 191 à 197, 198, 199, 204 à 207, 208

tot 210, 212 tot 214, 215, 217, 218, 219, 222, 246 tot 249, 252bis, 267, 268, 269, 270, 284 en 285, 289 tot 292, 293 tot 295, 299 tot 302, 304 tot 306, 309, 310, 345, 347 tot 348, 357 tot 359, 379, 380, 382 tot 384, 388, § 1, 1° en § 2, 430, 435, § 1, 4°, §§ 2 en 3, 439, § 2, 3° en § 3, 477, 489, 493, 523, 528 tot 531, 657, tweede streepje van het Strafwetboek » ;	à 210, 212 à 214, 215, 217, 218, 219, 222, 246 à 249, 252bis, 267, 268, 269, 270, 284 et 285, 289 à 292, 293 à 295, 299 à 302, 304 à 306, 309, 310, 345, 347 à 348, 357 à 359, 379, 380, 382 à 384, 388, § 1 ^{er} , 1° et § 2, 430, 435, § 1 ^{er} , 4°, §§ 2 et 3, 439, § 2, 3° et § 3, 477, 489, 493, 523, 528 à 531, 657, deuxième tiret, du Code pénal » ;
2° het tweede streepje en het zesde streepje worden opgeheven.	2° le deuxième et le sixième tirets sont abrogés.
Art. 126. In artikel 26/1 van hetzelfde wet, ingevoegd bij de wet van 14 december 2014, worden de woorden “in artikel 382bis, eerste lid, 4°” vervangen door de woorden “in artikel 179sexies”	Art. 126. A l’article 26/1 de la même loi, inséré par la loi du 14 décembre 2014, les mots « à l’article 382bis, alinéa 1er, 4° » sont remplacés par les mots « à l’article 179sexies ».
Art. 127. In artikel 32 van hetzelfde wet, gewijzigd bij de wetten van 1 februari 2016 en van 5 mei 2019, worden de volgende wijzigingen aangebracht:	Art. 127. A l’article 32 de la même loi, modifié par les lois du 1 ^{er} février 2016 et du 5 mai 2019, les modifications suivantes sont apportées :
1° in het eerste paragraaf, worden de woorden “in de artikelen 371/1 tot 378 van het Strafwetboek, of voor feiten bedoeld in de artikelen 379 tot 387” vervangen door de woorden “in de artikelen 133 tot 148 of 150, of voor feiten bedoeld in de artikelen 151 tot 167, 170 tot 173, 178 of 179bis”;	1° dans le paragraphe 1 ^{er} , les mots « aux articles 371/1 à 378 du Code pénal, ou pour des faits visés aux articles 379 à 387 » sont remplacés par les mots « aux articles 133 à 148 ou 150 du code pénal ou pour des faits visés aux articles 151 à 167, 170 à 173, 178 ou 179bis » ;
2° in het tweede paragraaf, worden de woorden “in titel 1ter van boek II van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in hoofdstuk 1 van titel 3 van boek 2 van het Strafwetboek”.	2° dans le paragraphe 2, les mots « au titre 1erter du livre II du Code pénal » sont remplacés par les mots « au chapitre 1 ^{er} du titre 3 du livre 2 du Code pénal ».
Art. 128. In artikel 41 van hetzelfde wet, laatstelijk gewijzigd bij de van 5 mei 2019, worden de volgende wijzigingen aangebracht:	Art. 128. A l’article 41 de la même loi, modifié en dernier lieu par la loi du 5 mai 2019, les modifications suivantes sont apportées :
1° in het eerste paragraaf, worden de woorden “in de artikelen 371/1 tot 378 van het Strafwetboek, of voor feiten bedoeld in de artikelen 379 tot 387” vervangen door de woorden “in de	1° dans le paragraphe 1 ^{er} , les mots « aux articles 371/1 à 378 du Code pénal, ou pour des faits visés aux articles 379 à 387 » sont remplacés par les mots « aux articles 133 à 148 ou 150 du code pénal

artikelen 133 tot 148 of 150, of voor feiten bedoeld in de artikelen 151 tot 167, 170 tot 173, 178 of 179bis”;	ou pour des faits visés aux articles 151 à 167, 170 à 173, 178 ou 179bis » ;
2° in het tweede paragraaf, worden de woorden “in titel 1ter van boek II van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in hoofdstuk 1 van titel 3 van boek 2 van het Strafwetboek”.	2° dans le paragraphe 2, les mots « au titre 1erter du livre II du Code pénal » sont remplacés par les mots « au chapitre 1er du titre 3 du livre 2 du Code pénal ».
Art. 129. In artikel 54, § 2, van hetzelfde wet, gewijzigd bij de wetten van 17 maart 2013 en van 21 december 2017, worden de woorden “de artikelen 34ter of 34quater van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “de artikelen 46, § 1, van het Strafwetboek”.	Art. 129. A l’article 54, § 2, du même Code, modifié par les lois du 17 mars 2013 et du 21 décembre 2017, les mots « aux articles 34ter ou 34quater du Code pénal » sont remplacés par les mots « à l’article 46, § 1er, du Code pénal ».
Art. 130. In artikel 56, § 4, van hetzelfde wet, worden de woorden “in Boek II, titel 1ter, van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in boek 2, titel 3, hoofdstuk 1”.	Art. 130. A l’article 56, § 4, de la même loi, les mots « au livre II, titre 1erter, du Code pénal » sont remplacés par les mots « au livre II, titre 3, chapitre 1er ».
Art. 131. In artikel 64, 1°, van hetzelfde wet, gewijzigd bij de wet van 25 april 2014, worden de woorden “artikel 99bis van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “artikel 76 van het Strafwetboek”.	Art. 131. A l’article 64, 1°, de la même loi, modifié par la loi du 25 avril 2014, les mots « à l’article 99bis du Code pénal » sont remplacés par les mots « à l’article 76 du Code pénal ».
Art. 132. In artikel 68, § 5, van hetzelfde wet, gewijzigd bij de wet van 5 februari 2016, worden de woorden “de artikelen 34ter of 34quater van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “de artikelen 46, § 1, van het Strafwetboek”.	Art. 132. A l’article 68, § 5, de la même loi, modifié par la loi du 5 février 2016, les mots « aux articles 34ter ou 34quater du Code pénal » sont remplacés par les mots « à l’article 46, § 1er, du Code pénal ».
Art. 132. In artikel 71 van hetzelfde wet, laatst gewijzigd bij wet van 28 november 2021, wordt een nieuw lid ingevoegd tussen het vierde en vijfde lid, dat het zesde lid wordt, dat luidt als volgt:	Art. 132. Dans l’article 71 de la même loi, modifiée en dernier lieu par la loi du 28 novembre 2021, un nouvel alinéa rédigé comme suit est inséré entre les alinéas 4 et 5, qui devient l’alinéa 6 :
“Indien de veroordeelde naast de gevangenisstraf of behandeling onder	« Si, en plus de la peine d'emprisonnement ou de la peine de

vrijheidsberoving ook een verlengde opvolging werd opgelegd, kan de proeftijd niet korter zijn dan de duur van de verlengde opvolging.”.	traitement sous privation de liberté, le condamné a également fait l'objet d'un suivi prolongé, le délai d'épreuve ne peut être inférieure à la durée du suivi prolongé. ».
Art. 133. In artikel 76, § 1, 1°, van hetzelfde wet, gewijzigd bij de wetten van 25 april 2014 en van 5 februari 2016, worden de woorden “artikel 99bis van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “artikel 76 van het Strafwetboek”.	Art. 133. A l'article 76, § 1 ^{er} , 1°, de la même loi, modifié par les loi du 25 avril 2014 et du 5 février 2016, les mots « à l'article 99bis du Code pénal » sont remplacés par les mots « à l'article 76 du Code pénal ».
Art. 134. In artikel 81 van hetzelfde wet, worden de woorden “van de artikelen 58 tot 64 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “van artikel 62 van het Strafwetboek”.	Art. 134. A l'article 81 de la même loi, les mots « des articles 58 à 64 du Code pénal » sont remplacés par les mots « à l'article 62 du Code pénal ».
Art. 135. Artikel 87, § 2, van hetzelfde wet, gewijzigd bij de wet van 27 december 2006, worden vervangen als volgt: “§ 2. De bepalingen van dit Hoofdstuk zijn niet van toepassing op veroordelingen op grond van de artikelen : - 211 tot 214 van het Strafwetboek; - 137 tot 148 van het Strafwetboek; - 151 tot 167, 170 tot 173, 178 en 179bis van het Strafwetboek, indien de feiten zijn gepleegd op of met behulp van minderjarigen; - 98 tot 100, 102 en 103 van het Strafwetboek”.	Art. 135. L'article 87, § 2, de la même loi, modifié par la loi du 27 décembre 2006, est remplacé comme suit : « § 2. Les dispositions du présent Chapitre ne sont pas applicables aux condamnations sur la base des articles : - 211 à 214 du Code pénal; - 137 à 148 du Code pénal; - 151 à 167, 170 à 173, 178 et 179bis du Code pénal, si les faits ont été commis sur des mineurs ou à l'aide de mineurs; - 98 à 100, 102 et 103 du Code pénal ».
Art. 136. In artikel 94, § 4, van hetzelfde wet, worden de woorden “artikelen 37ter, § 2, tweede lid, 37quater en 37 quinquies van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “artikelen 43 en 45”.	Art. 136. A l'article 94, § 4, de la même loi, les mots « articles 37ter, § 2, alinéa 2, 37quater et 37quinquies du Code pénal » sont remplacés par les mots « articles 43 et 45 du Code pénal ».
Art. 137. In artikel 95/1, § 1, van hetzelfde wet, ingevoegd bij de wet van 14 december 2012, worden de woorden “in artikel 382bis, eerste lid, 4°, van het	Art. 137. A l'article 95/1, § 1 ^{er} , de la même loi, inséré par la loi du 14 décembre 2012, les mots « à l'article 382bis, alinéa 1er, 4°, du Code pénal »

Strafwetboek” vervangen door de woorden “in artikel 179sexies van het Strafwetboek”.	sont remplacés par les mots « à l’article 179sexies du Code pénal ».
Art. 138. In artikel 95/2, § 1, van hetzelfde wet, gewijzigd bij de wet van 25 april 2014, worden de woorden “de artikelen 34bis tot en met 34quater van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “artikel 46 van het Strafwetboek”.	Art. 138. A l’article 95/2, § 1 ^{er} , de la même loi, modifié par la loi du 25 avril 2014, les mots « aux articles 34bis à 34quater du Code pénal » sont remplacés par les mots « à l’article 46 du Code pénal ».
Art. 139. In artikel 95/3, § 2, van hetzelfde wet, ingevoegd bij de wet van 26 april 2007 en gewijzigd bij de wetten van 1 februari 2016 en van 5 februari 2016, worden de woorden “in de artikelen 371/1 tot 378 van het Strafwetboek, of voor feiten bedoeld in de artikelen 379 tot 387” vervangen door de woorden “in de artikelen 133 tot 148 of 150 van het Strafwetboek, of voor feiten bedoeld in de artikelen 151 tot 167, 170 tot 173, 178 of 179bis”.	Art. 139. A l’article 95/3, § 2, de la même loi, inséré par la loi du 26 avril 2007 et modifié par les lois du 1 ^{er} février 2016 et du 5 février 2016, les mots « aux articles 371/1 à 378 du Code pénal, ou pour des faits visés aux articles 379 à 387 » sont remplacés par les mots « aux articles 133 à 148 ou 150 du Code pénal ou pour des faits visés aux articles 151 à 167, 170 à 173, 178 ou 179bis ».
Art. 140. In artikel 95/7, § 2, van hetzelfde wet, ingevoegd bij de wet van 26 april 2017 en gewijzigd bij de wetten van 1 februari 2016 en van 4 mei 2020, worden de woorden “artikelen 371/1, 371/2, 372, 373, tweede en derde lid, 375, 376, tweede en derde lid, 377, eerste, tweede, vierde en zesde lid van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “artikelen 134 tot 145, 147 of 148 van het Strafwetboek”.	Art. 140. A l’article 95/7, § 2, de la même loi, inséré par la loi du 26 avril 2007 et modifié par les lois du 1 ^{er} février 2016 et du 4 mai 2020, les mots « articles 371/1, 371/2, 372, 373, alinéas 2 et 3, 375, 376, alinéas 2 et 3, ou 377, alinéas 1 ^{er} , 2, 4 et 6, du Code pénal » sont remplacés par les mots « articles 134 à 145, 147 ou 148 du Code pénal ».
Art. 141. In artikel 95/27, § 1, van hetzelfde wet, vervangen bij de wet van 25 april 2014, worden de woorden “artikel 99bis van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “artikel 76 van het Strafwetboek”.	Art. 141. A l’article 95/27, § 1 ^{er} , de la même loi, remplacé par la loi du 25 avril 2014, les mots « l’article 99bis du Code pénal » sont remplacés par les mots « l’article 76 du Code pénal ».

Art. 142. In artikel 95/28 van hetzelfde wet, ingevoegd bij de wet van 26 april 2007, worden de woorden “de artikelen 34bis tot en met 34quater van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “artikel 46 van het Strafwetboek”.	Art. 142. A l'article 95/28 de la même loi, inséré par la loi du 26 avril 2007, les mots « aux articles 34bis à 34quater du Code pénal » sont remplacés par les articles « à l'article 46 du Code pénal ».
Afdeling 9. Wijzigingen van het Wetboek van economisch recht	Section 9. Modifications du Code de droit économique
Art. 143. In artikel III.34, § 3, van het Wetboek van economisch recht, ingevoegd bij de wet van 17 juli 2013, worden de woorden “in de artikelen 486, 489bis en 489ter” vervangen door de woorden “in artikel 457 et 458”.	Art. 143. A l'article III.34, § 3, du Code de droit économique, inséré par la loi du 17 juillet 2013, les mots « aux articles 486, 489bis et 489ter » sont remplacés par les mots « à l'article 457 et 458 ».
Art. 144. In artikel XI.66, § 1, van hetzelfde Wetboek, vervangen bij de wet van 8 juli 2018, worden de woorden “in de artikelen 31 tot 34” vervangen door de woorden “in artikel 46”.	Art. 144. A l'article XI.66, § 1 ^{er} , du même Code, remplacé par la loi du 8 juillet 2018, les mots « des articles 31 à 34 » sont remplacés par les mots « de l'article 46 ».
Art. 145. In artikel XV.6/1, § 2, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 18 april 2017, worden de woorden “artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “artikel 324 van het Strafwetboek”	Art. 145. A l'article XV.6/1, § 2, du même Code, inséré par la loi du 18 avril 2017, les mots « l'article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « l'article 324 du Code pénal ».
Art. 146. In artikel XV.8, § 2, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 20 november 2013, worden de woorden “in de artikelen 196, 197, 210bis, 299, 494 en Boek 2, Titre IX, Hoofdstuk II, afdeling III, van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “in de artikelen 418, 445, 446 tot 452, 456 tot 464 en 643”.	Art. 146. A l'article XV.8, § 2, du même Code, inséré par la loi du 20 novembre 2013, les mots « aux articles 196, 197, 210bis, 299, 494 et le Livre 2, Titre IX, Chapitre II, section III, du Code pénal » sont remplacés par les mots « aux articles 418, 445, 446 à 452, 456 à 464 et 643 ».
Art. 147. In artikel XV.60/9 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 29 september 2020, worden de woorden	Art. 147. A l'article XV.60/9 du même Code, inséré par la loi du 29 septembre 2020, les mots « L'article 460ter du

“Artikel 460 ^{ter} van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 639 van het Strafwetboek”.	Code pénal » sont remplacés par les mots « L’article 639 du Code pénal ».
Art. 148. In artikel XV.69 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 20 november 2013 en gewijzigd bij de wet van 26 oktober 2015, worden de woorden “van hoofdstuk VII en van artikel 85” vervangen door de woorden “van artikel 19”.	Art. 148. A l’article XV.69 du même Code, inséré par la loi du 20 novembre 2013 et modifié par la loi du 26 octobre 2015, les mots « du chapitre VII et de l’article 85 » sont remplacées par les mots « de l’article 19 ».
Art. 149. In artikel XV.100 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 20 november 2013, worden de woorden “in artikel 184” vervangen door de woorden “in artikel 412, § 1”.	Art. 149. A l’article XV.100 du même Code, inséré par la loi du 20 novembre 2013, les mots « par l’article 184 » sont remplacés par les mots « par l’article 412, § 1 ^{er} ».
Art. 150. In artikel XV.130 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 20 november 2013 en gewijzigd bij de wet van 19 april 2014, worden de woorden “van de artikelen 42 tot en met 43 ^{quater} ” telkens vervangen door de woorden “van artikel 54”.	Art. 150. A l’article XV.130 du même Code, inséré par la loi du 20 novembre 2013 et modifié par la loi du 19 avril 2014, les mots « des articles 42 à 43 ^{quater} » sont chaque fois remplacés par les mots « de l’article 54 ».
Art. 151. In artikel XV.130/4 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 19 april 2014, worden de woorden “van artikel 43” vervangen door de woorden “van artikel 54, § 1”.	Art. 151. A l’article XV.130/4 du même Code, inséré par la loi du 19 avril 2014, les mots « à l’article 43 » sont remplacés par les mots « à l’article 54, § 1 ^{er} ».
Art. 152. In artikel XX.18, § 3, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 11 augustus 2017, worden de woorden “Artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “Artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 152. A l’article XX.18, § 3, du même Code, inséré par la loi du 11 août 2017, les mots « L’article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « L’article 324 du Code pénal ».
Art. 153. In artikel XX.23, § 3, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 11 augustus 2017 en gewijzigd bij de wet van 15 april 2018, worden de	Art. 153. A l’article XX.23, § 3, du même Code, inséré par la loi du 11 août 2017 et modifié par la loi du 15 avril 2018, les mots « l’article 458 du Code

woorden “artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “artikel 324 van het Strafwetboek”.	pénal » sont remplacés par les mots « l’article 324 du Code pénal ».
Art. 154. In artikel XX.25, § 3, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 11 augustus 2017, worden de woorden “artikel 458 van het Strafwetboek” vervangen door de woorden “artikel 324 van het Strafwetboek”.	Art. 154. A l’article XX.25, § 3, du même Code, inséré par la loi du 11 août 2017, les mots « l’article 458 du Code pénal » sont remplacés par les mots « l’article 324 du Code pénal ».
Art. 155. In artikel XX.154 van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 11 augustus 2017, worden de woorden “in de artikelen 489, 489bis, 489ter, 490bis of 492bis” vervangen door de woorden “in de artikelen 443, 457, 458 of 463”.	Art. 155. A l’article XX.154 du même Code, inséré par la loi du 11 août 2017, les mots « aux articles 489, 489bis, 489ter, 490bis ou 492bis » sont remplacés par les mots « aux articles 443, 457, 458 ou 463 ».
Art. 156. In artikel XX.234, van hetzelfde Wetboek, ingevoegd bij de wet van 11 augustus 2017, worden de woorden “hoofdstuk VII en artikel 85 niet uitgezonderd” vervangen door de woorden “artikel 19 niet uitgezonderd”.	Art. 156. A l’article XX.234 du même Code, inséré par la loi du 11 août 2017, les mots « sans exception du chapitre VII et de l’article 85 » sont remplacés par les mots « sans exception de l’article 19 ».
Afdeling 10. Bepalingen tot wijziging van de wet van 5 mei 2014 betreffende de internering	Section 10. Dispositions modifiant la loi du 5 mai 2014 relative à l’internement
Art. 157. In artikel 77/1 van de wet van 5 mei 2014, ingevoegd door de wet van 4 mei 2016, worden de volgende wijzigingen aangebracht:	Art. 157. Dans l’article 77/1, de la loi du 5 mai 2014, inséré par la loi du 4 mai 2016, les modifications suivantes sont apportées :
1° een paragraaf 1/1 wordt ingevoegd, luidende:	1° il est inséré un paragraphe 1 ^{er} /1 rédigé comme suit :
“§ 1/1. De kamer voor de bescherming van de maatschappij kan, op verzoek van de directeur, de internering bevelen van de veroordeelde die aan de volgende cumulatieve voorwaarden voldoet:	« § 1 ^{er} /1. La chambre de protection sociale peut, à la demande du directeur, ordonner l’internement du condamné qui remplit les conditions cumulatives suivantes :
1° hij is het voorwerp van minstens één veroordeling wegens een misdaad of	1° il fait l’objet d’au moins une condamnation pour un crime ou un délit

wanbedrijf zoals bedoeld in artikel 9, § 1, 1°, waaraan een terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank bedoeld in de artikelen 34 ^{ter} of 34 ^{quater} van het Strafwetboek is verbonden;	tel que visé à l'article 9, § 1 ^{er} , 1°, à laquelle est liée une mise à disposition du tribunal de l'application des peines visée aux articles 34 ^{ter} ou 34 ^{quater} du Code pénal ;
2° hij ondergaat de in 1° bedoelde terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank onder de vorm van vrijheidsbeneming zonder dat er enige strafuitvoeringsmodaliteit in uitvoering is;	2° il subit la mise à disposition du tribunal de l'application des peines visée au 1° sous la forme d'une privation de liberté, sans bénéficier de modalité d'exécution de la peine ;
3° er wordt bij hem een geestesstoornis met een duurzaam karakter vastgesteld die niet beantwoordt aan de voorwaarde gesteld onder artikel 9, § 1, 2°;	3° il est constaté dans son chef un trouble mental à caractère permanent qui ne remplit pas la condition prévue à l'article 9, § 1 ^{er} , 2°;
4° er wordt bij hem een blijvend ernstig gevaar vastgesteld dat hij ten gevolge van de geestesstoornis bedoeld in 3° opnieuw misdrijven zal plegen zoals bedoeld in artikel 9, § 1, 1°.	4° il est constaté dans son chef un danger grave et permanent qu'il commette à nouveau des infractions telles que visées à l'article 9, § 1 ^{er} , 1° en raison du trouble mental visé au 3°.
De psychiater van de gevangenis onderzoekt de veroordeelde die voldoet aan de voorwaarden bedoeld in het eerste lid, 1° en 2°, met het oog op de vaststelling van de aan- of afwezigheid van de in het eerste lid, 3° en 4°, bedoelde toestand, zodra de veroordeelde zich op één jaar voor het verstrijken van de termijn van de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank bevindt.”.	Le psychiatre de la prison examine le condamné qui remplit les conditions mentionnées à l'alinéa 1 ^{er} , 1° et 2°, en vue de constater la présence ou non de la situation visée à l'alinéa 1 ^{er} , 3° et 4°, dès que le condamné se trouve à un an avant l'expiration du délai de la mise à disposition du tribunal de l'application des peines visée à l'alinéa 1 ^{er} , 2°. ».
2° in de eerste zin van paragraaf 2 worden de woorden “of paragraaf 1/1, eerste lid, 3° en 4°,” ingevoegd tussen de woorden “paragraaf 1” en het woord “bedoelde”.	2° dans la première phrase du paragraphe 2, les mots « ou paragraphe 1 ^{er} /1, alinéa 1 ^{er} , 3° et 4°, » sont insérés entre les mots « au paragraphe 1 ^{er} » et les mots « est constaté ».
Art. 158. In artikel 77/5 van dezelfde wet, ingevoegd door de wet van 4 mei 2016, waarvan de bestaande tekst paragraaf 1 zal vormen, wordt een paragraaf 2 ingevoegd luidende::	Art. 158. Dans l'article 77/5, de la même loi, inséré par la loi du 4 mai 2016, dont le texte existant deviendra le paragraphe 1, un paragraphe 2 est inséré, rédigé comme suit:
“§ 2. Indien de kamer voor de bescherming van de maatschappij de internering van de veroordeelde bedoeld in artikel 77/1, § 1/1 uitspreekt, bepaalt zij in dat vonnis eveneens in welke inrichting	« § 2. Si la chambre de protection sociale prononce l'internement du condamné visé à l'article 77/1, § 1 ^{er} /1, elle détermine également dans ce jugement dans quel établissement l'interné doit

de geïnterneerde moet worden geplaatst na het in kracht van gewijsde treden van het vonnis. Die laatste inrichting wordt gekozen uit de inrichtingen bedoeld in artikel 3, 4°, b) en c).	être placé après que le jugement soit passé en force de chose jugée. Cet établissement est choisi parmi les établissements visés à l'article 3, 4°, points b) et c).
Indien de kamer voor de bescherming van de maatschappij de internering van de veroordeelde bedoeld in artikel 77/1, § 1/1 uitspreekt, bepaalt zij in haar vonnis wanneer de directeur, indien de geïnterneerde persoon geplaatst is in een inrichting zoals bedoeld in artikel 3, 4°, b), of de verantwoordelijke voor de zorg, indien de geïnterneerde persoon geplaatst is in een inrichting zoals bedoeld in artikel 3, 4°, c), een advies moet uitbrengen.	Si la chambre de protection sociale prononce l'internement du condamné visé à l'article 77/1, § 1 ^{er} /1, elle fixe dans son jugement quand le directeur, si la personne internée a été placée dans un établissement visé à l'article 3, 4°, d), ou le responsable des soins, si la personne a été placée dans un établissement visé à l'article 3, 4°, c), doit rendre un avis.
Deze termijn mag niet langer zijn dan één jaar te rekenen vanaf het in kracht van gewijsde treden van het vonnis.	Ce délai ne peut être excéder un an à compter du moment où le jugement est passé en force de chose jugée.
Indien er geen advies werd uitgebracht binnen deze termijn, vat het openbaar ministerie onverwijld de kamer voor de bescherming van de maatschappij.	Si aucun avis n'a été rendu dans ce délai, le ministère public saisit sans délai la chambre de protection sociale.
Het vonnis waarbij de internering wordt uitgesproken is uitvoerbaar, niettegenstaande hoger beroep.”.	Le jugement qui prononce l'internement est exécutoire nonobstant appel. ».
Afdeling 11. Wijzigingen van verscheidene teksten die nodig zijn wegens de hervorming van het Strafwetboek	Section 11. Modifications de divers textes rendues nécessaires par la réforme du Code pénal
Art. 159. In artikel 26 van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden worden de woorden “gevangenisstraf van een maand tot een jaar en met geldboete van vijftig euro tot duizend euro of met een van die straffen alleen” vervangen door de woorden “een straf van niveau 1”.	Art. 159. A l'article 26 de la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme et la xénophobie, les mots « un emprisonnement d'un mois à un an et d'une amende de cinquante euros à mille euros, ou de l'une de ces peines seulement » sont remplacés par les mots « une peine de niveau 1 ».

<p>Art. 160. Artikel 7 van de wet van 19 juli 1991 betreffende de bevolkingsregisters, de identiteitskaarten, de vreemdelingenkaarten en de verblijfsdocumenten en tot wijziging van de wet van 8 augustus 1983 tot regeling van een Rijksregister van de natuurlijke personen, gewijzigd bij wet van 15 december 2013, wordt vervangen als volgt:</p>	<p>Art. 160. L'article 7 de la loi du 19 juillet 1991 relative aux registres de la population, aux cartes d'identité, aux cartes d'étranger et aux documents de séjour et modifiant la loi du 8 août 1983 organisant un Registre national des personnes physiques, modifié par la loi du 15 décembre 2013, est remplacé comme suit :</p>
<p>“Met uitzondering van artikel 6, § 10, worden de overtredingen van de voorgaande artikelen, van de besluiten tot uitvoering ervan en van de in artikel 5 bedoelde gemeentelijke verordeningen worden bestraft met een straf van niveau 1.”.</p>	<p>« À l'exception de l'article 6, § 10, les infractions aux articles précédents, à leurs arrêtés d'exécution et aux règlements communaux visés à l'article 5 sont punies d'une peine de niveau 1. ».</p>
<p>Art. 161. In artikel 4 van de wet van 23 maart 1995 tot bestraffing van het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de tweede wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd, laatstelijk gewijzigd bij wet 21 december 2018, worden de woorden “deze wet” vervangen door de woorden “artikel 244 van het Strafwetboek”.</p>	<p>Art. 161. À l'article 4 de la loi du 23 mars 1995 tendant à réprimer la négation, la minimisation, la justification ou l'approbation du génocide commis par le régime national-socialiste allemand pendant la Seconde Guerre mondiale, modifié en dernier lieu par la loi du 21 décembre 2018, les mots « la présente loi » sont remplacés par les mots « l'article 244 du Code pénal ».</p>
<p>Art. 162. In artikel 24 van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie worden de woorden “gevangenisstraf van een maand tot een jaar en met geldboete van vijftig euro tot duizend euro of met een van die straffen alleen” vervangen door de woorden “een straf van niveau 1”.</p>	<p>Art. 162. À l'article 24 de la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination, les mots « un emprisonnement d'un mois à un an et d'une amende de cinquante euros à mille euros, ou de l'une de ces peines seulement » sont remplacés par les mots « une peine de niveau 1 ».</p>
<p>Art. 163. In artikel 29 van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen worden de woorden “gevangenisstraf van een maand tot een jaar en met geldboete van vijftig euro tot duizend euro of met een van die</p>	<p>Art. 163. À l'article 29 de la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre les discriminations entre les femmes et les hommes, les mots « un emprisonnement d'un mois à un an et d'une amende de cinquante euros à mille euros, ou de l'une de ces peines seulement » sont</p>

straffen alleen” vervangen door de woorden “een straf van niveau 1”.		remplacés par les mots « une peine de niveau 1 ».
Hoofdstuk 4 - Opheffingsbepalingen		Chapitre 4 – Dispositions abrogatoires
Art. 164. De hierna opgesomde bepalingen worden opgeheven :		Art. 164. Les dispositions énumérées ci-après sont abrogées:
1° het Strafwetboek van 8 juni 1867;		1° le Code pénal du 8 juin 1867 ;
2° in het Wetboek van Strafvordering:		2° dans le Code d’instruction criminelle :
a) in het artikel 28 <i>quinquies</i> , §1, ingevoegd bij wet van 12 maart 1998, in het artikel 57, § 1, ingevoegd bij wet van 12 maart 1998, in het artikel 464/1, §5, tweede lid, en in het artikel 524 <i>bis</i> , §3, ingevoegd bij wet van 19 december 2002, de zin “Hij die dit geheim schendt, wordt gestraft met de straffen bepaald in artikel 458 van het Strafwetboek.”;		a) à l’article 28 <i>quinquies</i> , § 1 ^{er} , inséré par loi du 12 mars 1998, à l’article 57, § 1 ^{er} , inséré par loi du 12 mars 1998, à l’article 464/1, § 5, alinéa 2, et à l’article 524 <i>bis</i> , § 3, inséré par loi du 19 décembre 2002, la phrase « Celui qui viole ce secret est puni des peines prévues à l’article 458 du Code pénal. » ;
b) het artikel 34, laatste lid;		b) l’article 34, dernier alinéa ;
c) in het artikel 46 <i>bis</i> , §2, derde lid, vervangen bij wet van 23 januari 2007, in het artikel 46 <i>bis</i> /1, §2, tweede lid, ingevoegd bij wet van 17 mei 2017, in het artikel 46 <i>ter</i> , §2, derde lid, ingevoegd bij wet van 6 januari 2003, in het artikel 46 <i>quater</i> , § 4, tweede lid, ingevoegd bij wet van 29 maart 2012, in het artikel 56 <i>bis</i> , vierde lid, laatstelijk gewijzigd bij wet van 25 december 2016, in het artikel 88 <i>bis</i> , § 3, tweede lid, laatstelijk gewijzigd bij wet van 29 mei 2016, in het artikel 88 <i>quater</i> , § 4, ingevoegd bij wet van 28 november 2000, in het artikel 90 <i>quater</i> , § 2, tweede lid, en § 4, laatste lid, vervangen bij wet van 25 december 2016, en dat het derde lid wordt, in het artikel 90 <i>octies</i> , §2, vervangen bij wet van 25 december 2016, in het artikel 464/12, § 4, ingevoegd bij wet van 11 februari 2014, in het artikel 464/13, § 3, ingevoegd bij wet van 11 februari 2014, in het artikel 464/24, § 3, ingevoegd bij wet van 11 februari 2014 en gewijzigd bij wet van 18 maart 2018, en in het artikel 464/25, §3, ingevoegd bij wet van 11 februari 2014, de zin “Iedere schending van het geheim		c) à l’article 46 <i>bis</i> , § 2, alinéa 3, remplacé par la loi du 23 janvier 2007, à l’article 46 <i>bis</i> /1, § 2, alinéa 2, inséré par loi du 17 mai 2017, à l’article 46 <i>ter</i> , § 2, alinéa 3, inséré par loi du 6 janvier 2003, à l’article 46 <i>quater</i> , § 4, alinéa 2, inséré par loi du 29 mars 2012, à l’article 56 <i>bis</i> , alinéa 4, modifié en dernier lieu par la loi du 25 décembre 2016, à l’article 88 <i>bis</i> , § 3, alinéa 2, modifié en dernier lieu par la loi du 29 mai 2016, à l’article 88 <i>quater</i> , § 4, inséré par loi du 28 novembre 2000, à l’article 90 <i>quater</i> , § 2, alinéa 2, et § 4, dernier alinéa, remplacé par la loi du 25 décembre 2016, et que l’alinéa 3 devient, à l’article 90 <i>octies</i> , § 2, remplacé par la loi du 25 décembre 2016, à l’article 464/12, § 4, inséré par loi du 11 février 2014, à l’article 464/13, § 3, inséré par loi du 11 février 2014, à l’article 464/24, § 3, inséré par loi du 11 février 2014 et modifié par la loi du 18 mars 2018, et à l’article 464/25, § 3, inséré par loi du 11 février 2014, la phrase « Toute violation du secret est punie

wordt gestraft overeenkomstig artikel 458 van het Strafwetboek.”;	conformément à l’article 458 du Code pénal. » ;
d) het artikel 46 <i>bis</i> , §2, laatste lid, ingevoegd bij wet van 25 december 2016;	d) l’article 46 <i>bis</i> , § 2, dernier alinéa, inséré par loi du 25 décembre 2016 ;
e) het artikel 46 <i>bis</i> /1, §2, laatste lid, ingevoegd bij wet van 17 mei 2017;	e) l’article 46 <i>bis</i> /1, § 2, dernier alinéa, inséré par loi du 17 mai 2017 ;
f) het artikel 46 <i>ter</i> , §2, laatste lid, ingevoegd bij wet van 6 januari 2003;	f) l’article 46 <i>ter</i> , § 2, dernier alinéa, inséré par loi du 6 janvier 2003 ;
g) het artikel 46 <i>quater</i> , §4, laatste lid, ingevoegd bij wet van 29 maart 2012;	g) l’article 46 <i>quater</i> , § 4, dernier alinéa, inséré par loi du 29 mars 2012 ;
h) in het artikel 62, §1, laatste lid, vervangen bij wet van 21 november 2016, de zin “Hij die de geheimhoudingsplicht schendt, wordt gestraft met de bij artikel 458 van het Strafwetboek bepaalde straffen.”;	h) à l’article 62, § 1, dernier alinéa, remplacé par la loi du 21 novembre 2016, la phrase « Celui qui viole ce secret est puni des peines prévues à l’article 458 du Code pénal. » ;
i) het artikel 77, laatstelijk gewijzigd bij wet van 8 april 2002;	i) l’article 77, modifié en dernier lieu par la loi du 8 avril 2002 ;
j) het artikel 88 <i>bis</i> , §4, laatste lid, laatstelijk gewijzigd bij wet van 25 december 2016;	j) l’article 88 <i>bis</i> , § 4, dernier alinéa, modifié en dernier lieu par la loi du 25 décembre 2016 ;
k) het artikel 90 <i>quater</i> , §4, derde lid, vervangen bij wet van 25 december 2016;	k) l’article 90 <i>quater</i> , § 4, alinéa 3, remplacé par la loi du 25 décembre 2016 ;
l) het artikel 112 <i>undecies</i> , ingevoegd bij wet van 25 december 2016;	l) l’article 112 <i>undecies</i> , inséré par loi du 25 décembre 2016 ;
m) het artikel 163, derde en vierde lid, laatstelijk gewijzigd bij wet van 7 februari 2003;	m) les alinéas 3 et 4 de l’article 163 modifiés en dernier lieu par la loi du 7 février 2003;
n) in het artikel 195, tweede lid, laatstelijk gewijzigd bij wet van 24 december 1993, de zin “Wanneer hij veroordeelt tot een geldboete houdt hij voor de vaststelling van het bedrag ervan rekening met de door de beklaagde aangevoerde elementen over zijn sociale toestand.”;	n) à l’article 195, alinéa 2, modifié en dernier lieu par la loi du 24 décembre 1993, la phrase “Lorsqu’il condamne à une peine d’amende, il tient compte pour la détermination de son montant, des éléments invoqués par le prévenu eu égard à sa situation sociale. » ;
o) het artikel 195, derde lid, ingevoegd bij wet van 20 juli 2005;	o) l’article 195, alinéa 3, inséré par la loi du 20 juillet 2005;
p) het artikel 317, laatste lid, vervangen bij wet van 21 december 2009;	p) l’article 317, dernier alinéa, remplacé par la loi du 21 décembre 2009 ;
q) het artikel 328, laatste lid, vervangen bij wet van 21 december 2009;	q) l’article 328, dernier alinéa, remplacé par la loi du 21 décembre 2009 ;
r) in het artikel 448, de woorden “; een en ander op straffe van geldboete van vijftig frank tegen de griffier die het stuk in ontvangst heeft genomen zonder dat die formaliteit vervuld is”;	r) à l’article 448, les mots « ; le tout à peine de cinquante francs d’amende contre le greffier qui l’aura reçue sans que cette formalité ait été remplie » ;
s) in het artikel 449, de woorden “, op straffe van dezelfde geldboete”;	s) à l’article 449, les mots « , sous peine d’une pareille amende » ;

t) het artikel 450, laatste lid;	t) l'article 450, dernier alinéa ;
u) in het artikel 453, de woorden „, en onder dezelfde straffen”;	u) à l'article 453, les mots «, et sous les mêmes peines » ;
v) in het artikel 463, tweede lid, de woorden „, op straffe van geldboete van vijftig frank tegen de griffier”;	v) à l'article 463, alinéa 2, les mots «, à peine d'une amende de cinquante francs contre le greffier » ;
w) het artikel 464/12, §3, tweede en derde lid, ingevoegd bij wet van 11 februari 2014 en gewijzigd bij wet van 28 november 2021;	w) l'article 464/12, § 3, alinéa 2 et 3, inséré par loi du 11 février 2014 et modifié par la loi du 28 novembre 2021;
x) het artikel 464/24, §3, ingevoegd bij wet van 11 februari 2014;	x) l'article 464/24, § 3, inséré par loi du 11 février 2014 ;
3° de wet van 12 december 1817 houdende bepaling van straffen tegen de genen, die niet aan den militairen regtsdwang onderworpen, de desertie van het krijgsvolk begunstigen;	3° la loi du 12 décembre 1817 établissant des peines contre ceux qui, n'étant pas soumis à la juridiction militaire, favorisent la désertion d'individus appartenant aux armées de terre ou de mer ;
4° in het decreet van 20 juli 1831 op de drukpers:	4° dans le décret du 20 juillet 1831 sur la presse :
a) het artikel 2;	a) l'article 2;
b) het artikel 3, laatstelijk gewijzigd bij wet van 6 april 1847;	b) l'article 3, modifié en dernier lieu par la loi du 6 avril 1847 ;
c) de artikelen 4 tot en met 6;	c) les articles 4 à 6;
d) de artikelen 7 en 8, laatstelijk gewijzigd bij Wetboek van zegelrechten van 26 juni 1947;	d) les articles 7 et 8, modifiés en dernier lieu par le Code des droits de timbre du 26 juin 1947 ;
e) het artikel 10;	e) l'article 10 ;
f) het artikel 12, laatstelijk gewijzigd bij wet van 25 maart 1891;	f) l'article 12, modifié en dernier lieu par la loi du 25 mars 1891;
g) het artikel 15, laatstelijk gewijzigd bij het Strafwetboek van 6 juni 1867;	g) l'article 15, modifié en dernier lieu par le Code pénal du 6 juin 1867 ;
5° de wet van 6 april 1847 tot bestraffing van de beleedigingen aan den Koning, laatstelijk gewijzigd bij wet van 14 februari 2014;	5° la loi du 6 avril 1847 portant répression des offenses envers le Roi, modifié en dernier lieu par la loi du 14 février 2014 ;
6° de wet van 12 maart 1858 betreffende de misdaden en wanbedrijven die afbreuk doen aan de internationale betrekkingen, laatstelijk gewijzigd bij wet van 23 januari 2003;	6° la loi du 12 mars 1858 concernant les crimes et délits qui portent atteinte aux relations internationales, modifiée en dernier lieu par la loi du 23 janvier 2003 ;
7° de wet van 4 oktober 1867 op de verzachtende omstandigheden, laatstelijk gewijzigd bij wet van 5 februari 2016;	7° la loi du 4 octobre 1867 sur les circonstances atténuantes, modifiée en dernier lieu par le loi du 5 février 2016;
8° de wet van 7 juli 1875 tot bestraffing van het aanbod of het voorstel om	8° la loi du 7 juillet 1875 contenant des dispositions pénales contre les offres ou les propositions de commettre certains

bepaalde misdaden te plegen, laatstelijk gewijzigd bij wet van 23 januari 2003;	crimes, modifiée en dernier lieu par la loi du 23 janvier 2003;
9° de wet van 11 juni 1889 betreffende de drukwerken en formulieren die het voorkomen van bankbiljetten of andere papieren waarden hebben;	9° la loi du 11 juin 1889 relative aux imprimés ou formules ayant l'apparence de billets de banque ou autres valeurs fiduciaires ;
10° de wet van 25 maart 1891 houdende bestraffing van de aanzetting tot het plegen van misdaden of wanbedrijven, laatstelijk gewijzigd bij wet van 5 mei 2014;	10° la loi du 25 mars 1891 portant répression de la provocation à commettre des crimes ou des délits, modifiée en dernier lieu par la loi du 5 mai 2014;
11° de besluitwet van 20 augustus 1915 met betrekking tot de vernietiging of beschadiging van door het leger opgerichte verdedigingswerken;	11° l'arrêté-loi du 20 août 1915 concernant la destruction et dégradation des dispositifs de défense établis par l'armée ;
12° het koninklijk besluit van 31 mei 1933 betreffende de verklaringen af te leggen in verband met subsidies, vergoedingen en toelagen laatstelijk gewijzigd bij wet van 17 februari 2021;	12° l'arrêté royal du 31 mai 1933 concernant les déclarations à faire en matière de subventions et allocations, modifié en dernier lieu par la loi du 17 février 2021 ;
13° de wet van 29 juli 1934 waarbij de private militias verboden worden, laatstelijk gewijzigd bij wet van 25 juli 2008;	13° la loi du 29 juillet 1934 interdisant les milices privées, modifiée en dernier lieu par la loi du 25 juillet 2008 ;
14° de besluitwet van 10 april 1941 betreffende het verbod van economische betrekkingen met den vijand;	14° l'arrêté-loi du 10 avril 1941 concernant l'interdiction de relations économiques avec l'ennemi ;
15° in de wet van 2 maart 1954 tot voorkoming en beteugeling der aanslagen op de vrije uitoefening van de door de Grondwet ingestelde soevereine machten:	15° dans la loi du 2 mars 1954 tendant à prévenir et réprimer les atteintes au libre exercice des pouvoirs souverains établis par la Constitution :
a) het artikel 1, tweede lid, vervangen bij wet van 6 juli 2017;	a) l'article 1 ^{er} , alinéa 2, remplacé par la loi du 6 juillet 2017 ;
b) de artikelen 2 en 3, vervangen bij wet van 6 juli 2017;	b) les articles 2 et 3, remplacés par la loi du 6 juillet 2017 ;
c) de artikelen 4 en 5;	c) les articles 4 et 5 ;
16° de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie, laatstelijk gewijzigd bij wet van 21 maart 2022;	16° la loi du 29 juin 1964 concernant la suspension, le sursis et la probation, modifiée en dernier lieu par la loi du 21 mars 2022 ;
17° de wet van 1 augustus 1979 betreffende diensten bij een vreemde leger- of troepenmacht die zich op het grondgebied van een vreemde Staat	17° la loi du 1 ^{er} août 1979 concernant les services dans une armée ou une troupe étrangère se trouvant sur le

bevindt, laatstelijk gewijzigd bij wet van 22 april 2003;	territoire d'un État étranger, modifié en dernier lieu par la loi du 22 avril 2003 ;
18° in de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen:	18° dans la loi du 15 décembre 1980 sur l'accès au territoire, le séjour, l'établissement et l'éloignement des étrangers :
a) de artikelen 77bis en 77ter, laatstelijk gewijzigd bij wet van 24 juni 2013;	a) les articles 77bis et 77ter, modifiés en dernier lieu par la loi du 24 juin 2013 ;
b) artikel 77quater, laatstelijk gewijzigd bij wet van 31 mei 2016;	b) l'article 77quater, modifié en dernier lieu par la loi du 31 mai 2016 ;
c) artikel 77quinquies, laatstelijk gewijzigd bij wet van 24 juni 2013;	c) l'article 77quinquies, modifié en dernier lieu par la loi du 24 juin 2013 ;
d) artikel 77sexies, laatstelijk gewijzigd bij wet van 31 mei 2016;	d) l'article 77sexies, modifié en dernier lieu par la loi du 31 mai 2016 ;
e) artikel 80;	e) l'article 80 ;
19° in de wet van 30 juli 1981 tot bestrafing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden:	19° dans la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme et la xénophobie :
a) de artikelen 19 tot en met 25, gewijzigd bij wet 5 mei 2019;	a) les articles 19 à 25, modifiés par la loi du 5 mai 2019 ;
b) de artikelen 27 en 28;	b) les articles 27 et 28 ;
20° in de wet van 23 maart 1995 tot bestrafing van het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de tweede wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd:	20° dans la loi du 23 mars 1995 tendant à réprimer la négation, la minimisation, la justification ou l'approbation du génocide commis par le régime national-socialiste allemand pendant la Seconde Guerre mondiale :
a) artikel 1, gewijzigd bij wet van 7 mei 1999;	a) l'article 1 ^{er} , modifié par la loi du 7 mai 1999 ;
b) de artikelen 2 en 3;	b) les articles 2 et 3 ;
20° artikel 145, § 3bis, van de wet van 13 juni 2005 betreffende de elektronische communicatie, ingevoegd bij wet van 25 april 2007;	21° l'article 145, § 3bis, de la loi du 13 juin 2005 relative aux communications électroniques, inséré par loi du 25 avril 2007 ;
22° in de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie:	22° dans la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination :
a) de artikelen 21 tot en met 23;	a) les articles 21 à 23 ;
b) de artikelen 25 en 26;	b) les articles 25 et 26 ;

23° in de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen:	23° dans la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre les discriminations entre les femmes et les hommes :
a) de artikelen 26 tot en met 28;	a) les articles 26 à 28 ;
b) de artikelen 28/1 en 28/2, ingevoegd bij wet van 22 mei 2014;	b) les articles 28/1 et 28/2, insérés par loi du 22 mai 2014 ;
c) de artikelen 30 en 31;	c) les articles 30 et 31 ;
23° de wet van 22 mei 2014 ter bestrijding van seksisme in de openbare ruimte en tot aanpassing van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie teneinde de daad van discriminatie te bestraffen.	23° la loi du 22 mai 2014 tendant à lutter contre le sexisme dans l'espace public et modifiant la loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre la discrimination entre les femmes et les hommes afin de pénaliser l'acte de discrimination.
Hoofdstuk 5 – Overgangsbepalingen en inwerkingtreddingsbepalingen	Chapitre 5. Dispositions transitoires et dispositions d'entrée en vigueur
Art. 165. Tot de inwerkingtreding van artikel 46 van het Strafwetboek moeten de verwijzingen naar “de verlengde opvolging” in het Strafwetboek worden gelezen als verwijzingen naar “de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank”, zoals geregeld door artikel 83 van deze wet	Art. 165. Jusqu'à l'entrée en vigueur de l'article 46 du Code pénal, les références au « suivi prolongé » dans le Code pénal doivent être lues comme des références à « la mise à disposition du tribunal de l'application des peines », telle que réglementée par l'article 83 de la présente loi.
Art. 166. §1. De terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank is een bijkomende straf die in de in § 2 bepaalde gevallen kan of moet worden uitgesproken, met het oog op de bescherming van de maatschappij.	Art. 166. § 1 ^{er} . La mise à disposition du tribunal de l'application des peines est une peine accessoire qui peut ou doit être prononcée dans les cas prévus au § 2 aux fins de protection de la société.
De terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank maakt het voor de strafuitvoeringsrechtbank mogelijk om de veroordeelde verder van zijn vrijheid te beroven na de uitvoering van de gevangenisstraf of de behandeling onder vrijheidsberoving of om hem verder te onderwerpen aan strafuitvoeringsmodaliteiten.	La mise à disposition du tribunal d'application des peines permet au tribunal d'application des peines de priver à nouveau le condamné de sa liberté après l'exécution de la peine d'emprisonnement ou du traitement sous privation de liberté ou de le soumettre à nouveau à modalités d'exécution de la peines.
§2. Indien de rechter een gevangenisstraf of behandeling onder vrijheidsberoving oplegt van niveau 3 of van een hoger	§ 2. Si le juge prononce une peine d'emprisonnement ou un traitement sous privation de liberté de niveau 3 ou d'un

<p>niveau wegens een misdrijf dat een ernstige inbreuk heeft uitgemaakt op het leven, de fysieke, seksuele of psychische integriteit van het slachtoffer of een ernstig gevaar uitmaakte voor de openbare veiligheid kan hij een ter beschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank opleggen als bijkomende straf.</p> <p>Deze straf moet worden opgelegd indien de rechter de beklaagde of de beschuldigde veroordeelt tot een straf van niveau 7 of 8 en de beklaagde of de beschuldigde reeds eerder werd veroordeeld voor een misdrijf waarop de wet een straf van niveau 7 of 8 stelt.</p> <p>Deze straf moet eveneens worden opgelegd indien de rechter de beklaagde of beschuldigde veroordeelt tot een straf van niveau 4 of van een hoger niveau en de veroordeling, al dan niet in samenloop met andere misdrijven, is gebaseerd op een van de volgende misdrijven:</p> <ul style="list-style-type: none"> a. foltering met de dood tot gevolg, bedoeld in artikel 117; b. verkrachting van een minderjarige in de zin van artikelen 142, 143 en 144; c. niet-consensuele seksuele handelingen met de dood tot gevolg in de zin van artikel 138; d. ontvoering met de dood tot gevolg, bedoeld in artikel 210; e. een terroristisch misdrijf in de zin van artikel 345, wanneer dit misdrijf de dood van een of meer personen heeft veroorzaakt. 	<p>niveau supérieur pour une infraction qui a gravement porté atteinte à la vie, à l'intégrité physique, sexuelle ou psychique de la victime ou qui a constitué un danger grave pour la sécurité publique, il peut imposer une mise à disposition du tribunal de l'application des peines à titre de peine complémentaire.</p> <p>Cette peine doit être prononcée lorsque le juge condamne le prévenu ou l'accusé à une peine de niveau 7 ou 8 et que le prévenu ou l'accusé a déjà été condamné antérieurement pour une infraction pour laquelle la loi prévoit une peine de niveau 7 ou 8.</p> <p>Cette peine doit également être prononcée lorsque le juge condamne le prévenu ou l'accusé à une peine de niveau 4 ou d'un niveau supérieur et que la condamnation est fondée, en cas de concours ou non avec d'autres infractions, sur une des infractions suivantes :</p> <ul style="list-style-type: none"> a. la torture entraînant la mort visée à l'article 117 ; b. le viol d'un mineur au sens des articles 142, 143 et 144; c. les actes à caractère sexuel non consentis ayant entraîné la mort au sens de l'article 138 d. l'enlèvement entraînant la mort visé à l'article 210 ; e. une infraction terroriste dans le sens de l'article 345 lorsque cette infraction a causé la mort d'une ou plusieurs personnes.
<p>§3. De duur van de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank is ten hoogste vijf jaar indien een straf wordt opgelegd van niveau 3, ten hoogste tien</p>	<p>§ 3. La durée de la mise à disposition du tribunal d'application des peines est de cinq ans au maximum si une peine de niveau 3 est prononcée, de dix ans au</p>

jaar indien een straf wordt opgelegd van niveau 4 en ten hoogste vijftien jaar indien een straf wordt opgelegd van niveau 5, 6, 7 of 8. Indien de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank verplicht wordt opgelegd overeenkomstig paragraaf 2, tweede of derde lid, bedraagt de minimale duur van de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank vijf jaar. De terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank gaat in na afloop van de vrijheidsberovende straf.	maximum si une peine de niveau 4 est prononcée et de quinze ans au maximum si une peine de niveau 5, 6, 7 ou 8 est prononcée. Si la mise à disposition du tribunal d'application des peines est obligatoire, conformément au paragraphe 2, alinéa 2 ou 3, la durée minimale de la mise à disposition du tribunal d'application des peines est de cinq ans. La mise à disposition du tribunal d'application des peines prend effet à la fin de la peine de privation de liberté.
§4. De strafdossiers met betrekking tot de eerdere veroordelingen die als grondslag worden ingeroepen voor de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank worden aan het dossier gevoegd. Indien het gaat om een veroordeling bedoeld in artikel 76 wordt een voor eensluidend verklaard afschrift van de betrokken beslissing aan het dossier gevoegd.	§ 4. Les dossiers répressifs relatifs aux condamnations antérieures qui sont invoquées comme base pour la mise à disposition du tribunal de l'application des peines, sont ajoutés au dossier. S'il s'agit d'une condamnation visée à l'article 76, une copie certifiée conforme de la décision concernée est jointe au dossier.
Art. 167. Met uitzondering van dit artikel en de artikelen 83, 157 en 158 die in werking treden de dag waarop deze wet in het <i>Belgisch Staatsblad</i> wordt bekendgemaakt, treedt deze wet in werking twee jaar na de dag van publicatie van deze wet in het <i>Belgisch Staatsblad</i> met uitzondering van de artikelen 42 en 46 van het Strafwetboek die in werking treden op een door de Koning te bepalen datum en uiterlijk op 1 januari 2035.	Art. 167. A l'exception du présent article et les articles 83, 157 et 158 qui entrent en vigueur le jour de la publication de la loi au <i>Moniteur belge</i> , la présente loi entre en vigueur deux ans après le jour de sa publication au <i>Moniteur belge</i> à l'exception des articles 42 et 46 du Code pénal qui entrent en vigueur à la date fixée par le Roi et au plus tard le 1 ^{er} janvier 2035.

De Minister van Justitie
Vincent Van Quickenborne

Le Ministre de la Justice
Vincent Van Quickenborne